KENT AKADEMİSİ

KENT KÜLTÜRÜ ve YÖNETİMİ DERGİSİ | JOURNAL of URBAN CULTURE & MANAGEMENT

ISSN: 2146-9229

From Paris to Atça: Time lapse of cities

Paristen Atça'ya Kentlerin zaman atlaması

Volume: 18 Issue: 4

Cilt: 18 Sayı: 4

2025

https://dergipark.org.tr/en/pub/kent
https://www.kentakademisi.com/

KENT AKADEMİSİ
KENT KÜLTÜRÜ VE YÖNETİMİ DERGİSİ | JOURNAL OF URBAN CULTURE & MANAGEMENT

www.kentakademisi.com | info@kentakademisi.com |ISSN: 2146-9229

ICAM NETWORK | ONLINE INFORMATION-COMMUNICATION ART and MEDIA SERVICES
Executive Office
Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği Yayınları (KAŞYAD) | Black Sea Poets and Author Association Publishing
Adress: Ahmet Emin Fidan Cultural and Research Center, Evkaf Mah. Evkaf Sok. No: 34 Fatsa ORDU
Publication Technical E Mail: online@kentakademisi.com
For article submit: editor@kentakademisi.com
Phone / Fax: +90 425 310 20 30 – **WhatsApp Teknik Destek:** +356 7706 6507

Cover Page Design /Kapak Tasarımı: Ameen M. YOUNS – EMU
* * *
Our journal undertakes to comply with the professional principles of the press. All legal rights of the articles belong to our journal. It cannot be quoted partly or completely without the permission of our writers and without giving reference in anywhere. Publication Language: Turkish and English
Creative Commons Publication Licence:
Publication Type:
Scientific, International Double-Blind Peer Reviewed Indexed Journal
* * *
Publication Period:
Urban Academy is Published Bimonthly (15 January, 15 March, 15 May, 15 July, 15 September, and 15 November)

PUBLICATION MANAGEMENT	YAYIN YÖNETİMİ
Owner: ICAM | Information, Communication, Art and Media Publication Group	ICAM | Bilgi, Kültür, Sanat, İletişim ve Medya Hizmetleri Adına Sahibi
Blacksea Poet and Author Association	**Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği**
ICAM Network General Publication Advisor	ICAM Network Genel Yayın Danışmanı
Ebru ERDÖNMEZ (Prof. Dr.)	**Ebru ERDÖNMEZ (Prof. Dr.)**
LEGAL ADVISERS	**HUKUK DANIŞMANLARI**
Final International University	**Mehmet Merdan HEKİMOĞLU (Prof. Dr.)**
Lawyer	**Nuri POYRAZ**
Lawyer	**Gamze AKDERİN**
REPRESENTATIVE AGENCIES	**TEMSİLCİLİKLER**
Armağan ÖZTÜRK (Assoc. Prof. Dr.)|Ankara Regional Representative	**Armağan ÖZTÜRK (Assist. Prof. Dr.)** | Ankara Bölge Temsilcisi
Baktybek ISAKOV (Assoc. Prof. Dr.) | Kirghiz Representetive	**Baktybek ISAKOV (Assist. Prof. Dr.)** | Kırgızistan Temsilcisi
Defne KADIOĞLU (Dr.) | Kuzey Avrupa Temsilcisi	**Defne KADIOĞLU (Dr.)** | Kuzey Avrupa Temsilcisi
Dicle AYDIN | Doğu Anadolu Bölge Temsilcisi	**Dicle AYDIN** | Doğu Anadolu Bölge Temsilcisi
Ebru ERDÖNMEZ (Prof. Dr.) |İstanbul Regional Representative	**Ebru ERDÖNMEZ (Prof. Dr.)** | İstanbul Bölge Temsilciliği
Kağan GÜNÇE (Prof. Dr.) | KKTC Representetive	**Kağan GÜNÇE (Prof. Dr.)** | KKTC Temsilcisi
Masoumeh DAEI (Assoc. Prof. Dr.) | Iranian Representetive	**Masoumeh DAEI (Assist. Prof. Dr.)** | İran Temsilcisi
Nurseren TOR (Prof. Dr.) | Akdeniz Regional Representative	**Nurseren TOR (Prof. Dr.)** | Akdeniz Bölge Temsilcisi
Osman SİRKECİ (Dr.) | Aegean Regional Representative	**Osman SİRKECİ (Dr.)** | Ege Bölge Temsilcisi
Pervana MAMEDLI (Assoc.. Prof. Dr.) | Azerbaijan Representative	**Pervana MAMEDLI (Assist. Prof. Dr.)** | Azerbaycan Temsilcisi
Prachand Man PRADHAN (Assoc. Prof. Dr.) | Nepal Representetive	**Prachand Man PRADHAN (Assist.. Prof. Dr.)** | Nepal Temsilcisi
Simon GRİMA (Assoc. Prof. Dr.) | Malta Representetive	**Simon GRİMA (Assist.. Prof. Dr.)** | Malta Temsilcisi
MASS REPRESENTATION	**KİTLESEL TEMSİLCİLİKLER**
READER REPRESENTATIVE	**OKUR TEMSİLCİSİ**
Lomza State University	Şilan ÖZDAMAR
AUTHOR REPRESENTATIVE	**YAZAR TEMSİLCİSİ**
Istanbul Medipol University	Esra BAYIR (Assist. Prof. Dr.)
REVIEWER REPRESENTATIVE	**HAKEM TEMSİLCİSİ**
Niğde Ömer Halisdemir University	Bülent KARA (Prof. Dr.)

EDITORIAL BOARD

EDITOR-in-CHIEF | **GENEL YAYIN EDİTÖRÜ**

Assist. Prof. Dr. Ahmet FİDAN
ORDU University / ICAM Network
Chairman of ICAM Network Publication Group
ahmet@ahmetfidan.com

DEPUTY EDITORS | **EDİTÖR YARDIMCILARI**

Burçin HENDEN ŞOLT (Assist. Prof. Dr.) — Zonguldak Bülent Ecevit University | burcinhenden@hotmail.com
Şen YÜKSEL (Prof. Dr.) — İstanbul Beykent University | senyuksel@beykent.edu.tr

EDITORS and BOARD | **EDİTÖRLER ve YAYIN KURULU**

Ahmet FİDAN (Assist. Prof. Dr.)	Ordu University | Urbanization Policies | ahmet@ahmetfidan.com
Burçin HENDEN ŞOLT (Prof. Dr.)	Zonguldak Bülent Ecevit University | burcinhenden@hotmail.com
Buse AÇIK ETİKE (Assoc. Prof. Dr.)	Adana Science and Technology University | buseacik@atu.edu.tr
Çiğdem ÇİFTÇİ (Prof. Dr.)	Suleyman Demirel University | cigdemcif@gmail.com
Figen TAŞKIN (Assist. Prof. Dr.)	ICAM Network | figen23taskin@gmail.com
Gülay ÖZKAN (Dr.)	Nottingham Trent University gulayozkan@uludag.edu.tr
Kagan GUNCE (Prof. Dr.)	Eastern Mediterranean University | kagan.gunce@emu.edu.tr
Nesrin BAHÇELERLİ (Prof. Dr.)	Near East University | nesrin.menemenci@neu.edu.tr
Nilgün GÖRER TAMER (Prof. Dr.)	Gazi University | nilgungorertamer@gmail.com
Pelin KARAÇAR (Assoc. Prof. Dr.)	İstanbul Medipol University | pkaracar@medipol.edu.tr
Prachand Man PRADHAN (Prof. Dr.)	Katmandu University | prachand.pradhan@gmail.com
Serap İNCAZ (Prof. Dr.)	Kırklareli University | serapincaz@gmail.com
Şen YÜKSEL (Prof. Dr.)	İstanbul Beykent University | senyuksel@beykent.edu.tr

SECTION EDITORS | **ALAN EDİTÖRLERİ**
(Volume 18, Issue 4 / Section Edt) — (Cilt 18, Sayı 4 Alan Editörleri)

Ahmet FİDAN (Assist. Prof. Dr.)	Ordu University | Public Administration | ahmet@ahmetfidan.com
Atila GÜL (Prof. Dr.)	Süleyman Demirel University | Landscape Design | atilagul@sdu.edu.tr
Burçin HENDEN ŞOLT (Prof. Dr.)	Zonguldak Bülent Ecevit University | burcinhenden@hotmail.com
Bülent KARA (Prof. Dr.)	Niğde Ömer Halisdemir U. | Urban Sociology and Social Studies | bkara@ohu.edu.tr
Çiğdem ÇİFTÇİ (Prof. Dr.)	Necmettin Erbakan U. | City History | cigdemciftci@erbakan.edu.tr
Figen TAŞKIN (Assist. Prof. Dr.)	Ordu Universty | Turkish Foreign Policy | figen23taskin@gmail.com
Gülay ÖZKAN (Dr.)	Nottingham Trent University gulayozkan@uludag.edu.tr
Meltem GÜNDOGDU (Assoc. Prof. Dr.)	Kırklareli University | Urban History | meltemgundogdu7070@gmail.com
Nilgün GÖRER TAMER (Prof. Dr.)	Gazi University | Urban Policy | nilgungorertamer@gmail.com
Özlem TÜZ EBESEK (Assist. Prof. Dr.)	Mersin University | Architecture and Design | ozlemtz@yahoo.com
Pelin KARAÇAR (Assist. Prof. Dr.)	Istanbul Medipol University | Architecture and Design | pkaracar@medipol.edu.tr
Şen YÜKSEL (Prof. Dr.)	Istanbul Beykent U. | Built Environment and Design | senyuksel@beykent.edu.tr

LANGUAGE EDITORS | **YABANCI DİL EDİTÖRLERİ**

Başak SAVUN HEKİMOĞLU (Dr.)	İstanbul University | basak.savun@istanbul.edu.tr
Çağnur ÇÖREKLİ (Assoc. Prof. Dr.)	Recep Tayyip Erdoğan University | cagnurcorekli@gmail.com
Dilek İŞLER HAYIRLI (Lecturer)	Ankara Yıldırım Beyazıt University | disler@ybu.edu.tr
Kokan GRCHEV (Prof. Dr.)	Eastern Mediterranean University | kokan.grchev@emu.edu.tr
Pınar CARTIER (Assoc. Prof. Dr.)	Yeditepe University | pinar.cartier@yeditepe.edu.tr

TURKISH LANGUAGE EDITORS | **TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ**

Ahmet DURAN	Ministry of Education durana@yazarportal.com
Ahmet KAYA (Assoc. Prof. Dr.)	Harran University | ahmet.kaya@harran.edu.tr
Hasine Inci ATEŞ (Dr.)	Icam Network | inciates@gmail.com
Gülay ÖZKAN (Dr.)	Nottingham Trent University gulayozkan@uludag.edu.tr
Mustafa GÜNAYDIN (Dr.)	Ministry of Educatio | mustafagunaydin2003@gmail.com

STATISTICAL EDITORS | **İSTATİSTİK EDİTÖRLERİ**

Kerim Eser AFŞAR (Assoc. Prof. Dr.)	Dokuz Eylül University | eser.afsar@deu.edu.tr
Soner ÇANKAYA (Prof. Dr.)	Ondokuz Mayıs University | scankaya@omu.edu.tr
Tarhan OKAN (Assoc. Prof. Dr.)	Gazi University | tokan@gazi.edu.tr

INDEX EDITORS | **INDEX EDİTÖRLERİ EDİTÖRLERİ**

Nilay YAZICI (Dr.) — Icam Network \| info@icamnetwork.net

QUALITY STANDARDS and INTERNAL AUDIT BOARD | **KALİTE STANDARTLARI ve İÇ DENETİM KURULU**

Ahmet DURAN	Ministry of Education
Mustafa GÜNAYDIN (Dr.)	Ministry of Education
Nilgün GÖRER TAMER (Prof. Dr.)	Gazi University
Pelin KARAÇAR (Assoc. Prof. Dr.)	Istanbul Medipol University
Serap İNCAZ (Prof. Dr.)	Kırklareli University

INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY BOARD ULUSLARARASI BİLİMSEL DANIŞMA KURULU		
HONORARY MEMBERS		
Ruşen KELEŞ (Prof. Dr.)		Ankara
Rankings Alphabet Order by Academic Title (With Afilliation Link)	**ID**	Akademik Unvana Göre Alfabe Sıralı (İsimler bağlı olunan kuruma linklidir.)
Abbas KARAAGACLI (Assist. Prof. Dr.)		Giresun University
Abdildacan AKMATALİE (Prof. Dr.)		Kyrgyz National Academy University
Adem ESE(Prof. Dr.)		İstanbul University
Ahmet MUTLU (Prof.Dr.)		Ondokuz Mayıs University
A. Teyfur ERDOĞDU (Assoc.Prof.Dr.)		Yıldız Technical University
Akmaral IBRAYEVA (Prof. Dr.)		Northern Kazakhstan Manas Rozybayev State University
Alparslan Hamdi KUZUCUOĞLU (Assoc.Prof.Dr.)		Medeniyet University
Arife Tuğsan İŞİAÇIK ÇOLAK (Dr.)		International Maritime College of Oman
Asım Mustafa AYTEN (Assoc. Prof. Dr.)		Kayseri Abdullah Gül University
Aslıhan ESRİNGÜ (Assoc. Prof.Dr.)		Atatürk University
Aynur ATMACA CAN (Prof. Dr.)		Marmara University
Aysun ÖCAL (Assoc.Prof.Dr.)		Aksaray University
Ayşe KALAYCI ÖNAÇ (Assoc. Prof. Dr.)		İzmir Kâtip Çelebi University
Ayşe ÖZBİL TORUN (Assoc.Prof.Dr.)		Northumbria University
Aytekin ZEYNELOVA (Assoc. Prof. Dr.)		Baku State University
Azize Serap TUNCER (Prof. Dr.)		Çankırı Karatekin University
Bahriye GÜLGÜN (Prof. Dr.)		Ege University
Baktybek ISAKOV (Assist. Prof. Dr.)		Kırgız Türk Manas University
Belma SUNA (Assoc. Prof. Dr.)		Medyaverse Academy
Betül KARAGÖZ YERDELEN (Prof. Dr.)		Giresun University
Betsy S. HALFON (Assist. Prof. Dr.)		İstanbul Aydın University
Buket ASİLSOY (Assoc. Prof. Dr.)		Near East University
Burcu Burçin DOGMUSOZ (Assist. Prof. Dr.)		Izmir Kâtip Celebi University
Bülent BALKAN(Assoc. Prof. Dr.)		Istanbul University
Candan KUŞ ŞAHIN (Assoc. Prof. Dr.)		Suleyman Demirel University
Cavit YAVUZ (Prof. Dr.)		Ordu University
Cem TUTAR (Assit. Prof. Dr.)		Uskudar University
Cemil ATAKARA (Assoc. Prof. Dr.)		Cyprus International University
Cengiz Mesut TOSUN (Assoc. Prof. Dr.)		Mersin University
Cenk DEMİRKIRA(Prof. Dr.)		İzmir Katipçelebi University
Claus OTTE (Prof. Dr.)		Bonner Istitut Für Migrationsforschung Und Interkulturelles Lernen
Claus Peter HAASE (Prof. Dr.)		Berlin Freie Universitat
Çiğdem ÇİFTÇİ (Prof. Dr.)		Necmettin Erbakan University
Dafne Muntanyola-SAURA (Assist. Prof. Dr.)		Universitat Autònoma de Barcelona
Damla MISIRLISOY (Assist. Prof. Dr.)		European of Lefke University
Defne KADIOĞLU (Dr.)		Malmö University
Demet AYKAL (Prof. Dr.)		Dicle University
Didem BAŞ (Prof. Dr.)		İstanbul Arel University
Didem EVCİ KİRAZ (Prof. Dr.)		Aydin Menderes University
Dilek ÖZDEMİR DARBY (Prof. Dr.)		İstanbul University
Dinmuhamed KELESBAYEV (Assoc. Prof. Dr.)		Ahmet Yesevi University
Ebru ERDÖNMEZ (Prof. Dr.)		İstanbul University
Eike GEBHARDT (Dr.)		Berlin Art University
Elif AKPINAR KÜLEKÇİ (Assoc. Prof. Dr.)		Atatürk University
Emel BAYLAN (Assoc. Prof. Dr.)		Yüzüncü Yıl University
Emel KARAKAYA AYALP (Assist. Prof. Dr.)		İzmir Demokrasi University
Emrullah TÖREN (Prof. Dr.)		Kyrgyzstan University
Ercan YÜKSEKYILDIZ (Assist. Prof. Dr.)		Samsun University
Esma MIHLAYANLAR (Assoc. Prof. Dr.)		Trakya University
Fatih Fuat TUNCER (Assoc.Prof.Dr.)		Beykent University
Feran AŞUR (Assoc. Prof. Dr.)		Yuzuncu Yil University
Fevziye EKER (Assoc. Prof. Dr.)		Ordu University
Figen TAŞKIN (Assit. Prof. Dr.)		Ordu University
Filiz TAVŞAN (Assoc. Prof. Dr.)		Karadeniz Technical University
Ghadir GOLKARIAN (Prof.Dr.)		Near East University
Gizem ERDOĞAN (Assoc. Prof. Dr.)		İzmir Demokrasi University
Gökçen BAYRAK (Assist. Prof. Dr.)		Trakya University
Gözde EKŞİOĞLU (Assist. Prof. Dr.)		Dokuz Eylul University
Gülay ÖZKAN (Dr.)		Nottingham Trent University
Güliz ÖZORHON (Assoc. Prof. Dr.)		Özyegin University
Harun DEMIRKAYA (Prof. Dr.)		Kocaeli University
Hazal Ilgın BAHCECI (Assoc.Prof.Dr.)		Hacı Bayram Veli University
H. Burçin HENDEN ŞOLT (Assoc.Prof.Dr.)		Zonguldak Bülent Ecevit University
Hilal TURGUT (Assoc. Prof. Dr.)		Artvin Çoruh University
Huriye TOKER (Prof. Dr.)		Yaşar University
Iuliu (Gyula) SZÉKELY (Prof. Dr. Ing.)		Transylvania University
Kadir Caner DOĞAN (Prof. Dr.)		Gümüşhane University
Kağan GÜNÇE (Prof. Dr.)		Eastern Mediterranean University
Kokan GRCHEV (Prof. Dr.)		Eastern Mediterranean University
Laura SHUMKA (Prof. Dr.)		Marin Barleti University
Levent MEMİŞ (Assoc. Prof. Dr.)		Yildiz Technical University
Marcial BLONDED (Prof. Dr.)		Pontifical Catholic of Peru University
Mariana GOLUMBEANU (Dr.)		National Institute for Marine Research
Masoumeh DAEI (Assoc. Prof. Dr.)		İran Tebriz Payem University
Mehmet Merdan HEKİMOĞLU (Prof.Dr.)		Final International University
Mesut DOĞAN (Prof. Dr.)		İstanbul University
Mehmet ŞEREMET (Assoc.Prof.Dr.)		Van Yüzüncü Yıl University
Mehmet TEKTAŞ (Prof. Dr.)		Bandırma Onyedi Eylül University

Mehmet Yavuz ERLER (Prof. Dr.)	Ondokuz Mayıs University
Mehmet YILMAZ (Prof. Dr.)	Ordu University
Merziyye NECEFOVA (Assoc. Prof.Dr.)	Azerbaijan National Academy
H. Meltem GÜNDOĞDU (Assist. Prof. Dr.)	Kırklareli University
Merve YILDIRIM (Assoc. Prof.Dr.)	Giresun University
Mine HASHAS DEGERTEKIN (Assoc. Prof. Dr.)	Kennesaw State University
Mihail KOCHUBOVSKI (Prof. Dr.)	Institute of Public Health of Republic of North Macedonia
Murat DAL (Prof. Dr.)	Munzur University
Murat TOKSARI (Assoc. Prof. Dr.)	Sivas Cumhuriyet University
Murat YORULMAZ (Assoc. Prof. Dr.)	Kocaeli University
Mustafa GÜNAYDIN (Dr.)	Ministry of National Education
Mo, Kar HIM (Assoc. Prof. Dr.)	The Chinese of Hong Kong University
Mustafa ILICALI (Prof. Dr.)	Istanbul Commerce University
Nazire Papatya SEÇKİN TAHTALIOĞLU (Prof. Dr.)	Mimar Sinan University
Nermin Merve YALÇINKAY (Assoc. Prof. Dr	Çukurova University
Neslihan DOĞAN SAĞLAMTİMUR (Prof. Dr.)	Nigde Ömer Halisdemir University
Nesrin M. BAHÇELERLİ (Prof. Dr.)	Near East University
Nilgün GÖRERTAMER (Prof. Dr.)	Gazi University
Nilüfer NEGİZ (Prof. Dr.)	Süleyman Demirel University
Nuriye ALTINAY PERENDECİ (Prof. Dr.)	Akdeniz University
Nurşeren TOR (Prof. Dr.)	Mersin University
Okşan TANDOĞAN (Assoc. Prof. Dr)	Tekirdağ Namık Kemal University
Olcay TOPAÇ (Prof. Dr.)	Uludağ University
Oylum GÖKKURT BAKI (Assoc. Prof. Dr.)	Sinop University
Özge CORDAN (Assoc. Prof. Dr.)	İstanbul Technical University
Özgür EMİNAĞAOĞLU (Prof. Dr.)	Artvin Çoruh University
Papatya SEÇKİN (Prof.Dr.)	Mimar Sinan University
Pelin KARAÇAR (Assist. Prof. Dr.)	Istanbul Medipol University
Pelin Pınar GİRİTLİOĞLU (Prof. Dr.)	İstanbul University
Pervana MAMEDLI (Assoc. Prof. Dr)	Azerbaijan National Sciences Academy
Prachand Man PRADHAN (Prof. Dr.)	Kathmandu University
Reyhan Ayşen WOLF	Giresun University
Ruhet GENC(Prof. Dr.)	Türkisch-Deutsche Universität
Sabriye ÇELİK UĞUZ (Assoc. Prof. Dr.)	Balıkesir University
Sayfuline FLERA (Prof. Dr.)	Tataristan Kazan Federal University
Selva STAUB (Assoc. Prof. Dr.)	İzmir Economics University
Serap İNCAZ (Prof. Dr.)	Kırklareli University
Sercan YAVAN (Assoc. Prof. Dr.)	Aydın Adnan Menderes University
Sevim BUDAK (Assoc. Prof. Dr.)	Istanbul University
Sevim INANC OZKAN (Assoc. Prof. Dr.)	Arvin Coruh University
Sevim Pelin ÖZTÜRK (Assoc. Prof. Dr.)	Izmir Demokrasi University
Sibel Sü ERÖZ (Assoc. Prof. Dr.)	Kırklareli University
Silvia COVARINO (Assoc. Prof. Dr.)	German University
Simon GRİMA (Prof. Dr.)	Malta University
Spase SHUMKA (Prof. Dr.)	Tirana Agricultural University
Suat KOLUKIRIK (Prof. Dr.)	Akdeniz University
Sultan Sevinç KURTKONAKOĞLU	Amasya University
Şefika ERGİN (Assoc. Prof. Dr.)	Dicle University
Şen YÜKSEL (Prof. Dr.)	Beykent University
Süheyla ÜÇIŞIK ERBİLEN (Assoc. Prof. Dr.)	Eastern Mediterranean University
Süleyman TOY (Prof. Dr.)	Atatürk University
Taşkın KILIÇ (Assoc. Prof. Dr.)	Ordu University
Thomas A. BRYER (Prof. Dr.)	Central Florida University
Tolga AKBULUT (Assoc. Prof. Dr.)	Yıldız Technical
Tomasz MALEC (Assoc.Prof.Dr.)	International of Sarajevo University
Tuğba KİPER (Prof. Dr.)	Namık Kemal University
Tuna BASKOY (Assoc. Prof. Dr.)	Ryerson University
Ulrich EXNER (Prof. Dipl. Ing.)	Siegen Germany University
Ufuk ÇELİK (Assoc. Prof. Dr.)	Bandırma Onyedi Eylül University
Uğur ÇALIŞKAN (Assoc. Prof. Dr.)	Mugla Sıtkı Koçman University
Umut PEKİN TİMUR (Prof. Dr.)	Çankırı Karatekin University
Vedat YILMAZ (Assoc. Prof. Dr.)	Van Yuzuncu Yil University
Yakup BULUT (Prof. Dr.)	Gaziantep University
Yasemin Gülgün İŞGÖR (Prof. Dr.)	Ankara University
Yasemin MAMUR IŞIKÇI (Assoc. Prof. Dr.)	Giresun University
Zafer SAĞDIÇ (Assit. Prof. Dr.)	Yıldız Technical University
Zeynep Banu DALAMAN (Assoc. Prof. Dr.)	Bahçeşehir University
Zeynep EREN (Prof. Dr.)	Ataturk University
Zhanna YUSHA (Assoc. Prof. Dr.)	Rusya Scientific Academy University
Zuhrem YAMAN (Assoc. Prof. Dr.)	Selcuk University

VOLUME 18, ISSUE 4, REVIEWER BOARD Rankings Alphabet Order	**18. CİLT 4. SAYI HAKEM KURULU** Sıralama, bu sayıdaki hakemlerin alfabetik sıralamasıdır.
Abdullah TÜZEMEN	Atatürk University
Abdullah Yılmaz	Anadolu University
Abdurrahman Güneş	Fırat University
Acalya Alpan	Eskişehir Osmangazi University
Ahmet Selim Demiryürek	Hatay Mustafa Kemal University
Ahmet Yaman	Tarsus University
Ali Duran Öcal	Universidad Nacional de Colombia

Ali Naci Özyalvaç	Necmettin Ebakan University
Alptekin DURMUŞOĞLU	Samsun University
Asiye Çiğdem Şimşek	University of Health Sciences
Aslı Akyıldız	Trakya University
Aslı Kaya	İstanbul Gelişim University
Atanur Andıç	Ozyegin University
Aydın Ünal	Sinop University
Ayşe Mermutlu	Kurum Yok
Ayse Ozbil Torun	Northumbria University
Aysel Tarım	Istanbul Health and Technology University
Bahadır Nurol	Niğde Ömer Halisdemir University
Bahriye Eseler	Üsküdar University
Begüm Aköz Çevrimli	Nevşehir Hacı Bektaşi Veli University
Begüm Ercevik Sönmez	Istanbul Yeditepe University
Berna Usanmaz Coşkun	Istanbul Esenyurt University
Bige Şimşek İlhan	Istanbul Medipol University
Bilge Özbilen	Istanul Culture University
Bilgen Dündar	Istanbul Beykent University
Birgül Çakıroğlu	Artvin Çoruh University
Burak Kahraman	Erciyes University
Burak Karabulut	Hatay Mustafa Kemal University
Canan Cengiz	Bartın University
Celal ŞENOL	Marmara University
Cem Angın	Ordu University
Cem Tutar	Üsküdar University
Ceren Aydemir	Nuh Naci Yazgan University
Ceren Güneröz	Ankara University
Damla Mursül	Istanbul Rumeli University
Didar Sarı Çallı	Sakarya University of Applied Sciences
Didem Güneş Yilmaz	Bursa Technical University
Duru Şahyar AKDEMİR	Anadolu University
Duygu Aksu	Kurum Yok
Duygu Aksu	Kurum Yok
Ebru Çatalkaya GÖK	Ankara Music and Fine Arts University
Ecmel Erlat	Ege Universty
Eda Öz Çelikbaş	Karabük University
Eda Öz Çelikbaş	Karabük University
Emel İLTER	Kurum Yok
Emine Sibel Gürses Söğüt	Mimar Sinan Fine Arts University
Erhan Eroğlu	Anadolu University
Erkan Denk	Atatürk University
Esma AKSOY KHURAMİ	Muğla Sıtkı Koçman University
Fahrettin Tepealtı	Izmir Bakırçay University
Fatih Ayhan	Afyon Kocatepe University
Fatih Sinan Esen	Ankara University
Göksun AKYÜREK	Bahçeşehir University
Gülçin Tunç	Bursa Uludag University
Guliz Ozorhon	Özyeğin University
Güven ŞAHİN	Tekirdağ Namık Kemal University
Handan Karakaya	Fırat University
Hande Ulusoy	Istanbul Gelisim University
Hüseyin Mertol	Tokat Gaziosmanpaşa University
İbrahim Yılmaz	Medipol University
İhsan AKTAŞ	Kırklareli University
İlker Eroğlu	Tekirdağ Namık Kemal University
İpek Tok	Bandırma Onyedi Eyl,l University
İrfan Yıldırım	Şırnak University

Jale Asya Kahraman Özyılmaz	Ordu University
Kadir Ulutaş	Istanul Medeniyet University
Leyla ALKAN GÖKLER	Gazi University
Lütfi Saltuk Demir	Necmettin Erbakan University
Magdalena SZECHYNSKA-HEBDA	Szafer Institute of Botany Polish Academy of Sciences
"Mahnaz Gümrükçüoğlu Yiğit	Sakarya Univesity
Mehmet Ertaş	Konya Teknik University
Mehmet Fatih Yelmen	Ordu University
Mehmet Tahsin Şahin	Akdeniz University
Meltem Eranıl	Izmir Economy University
Merve Yavaş	Atatürk University
Mesut Doğan	Istanbul University
Murat Cem Demir	Kurum Yok
Murat Seyfi	Gaziosmanpaşa University
Mustafa Kahraman	Istanbul University
Mustafa Kocaoğlu	Necmettin Erbakan University
Nilay Ergenç	Kurum Yok
Nilüfer Gürer	Akdeniz University
Nilüfer Şahin Perçin	Nevsehir Haci Bektasi Veli University
Okan Türkan	Izmir Bakırçay University
Ömer Çamur	Bingöl University
Ömer Şükrü YUSUFOĞLU	Fırat University
Öncü Başoğlan Avşar	Muğla Sıtkı Koçman University
Onur Yerlikaya Şaşmaz	Fırat University
Osman Karacan	Kastamonu University
Ozan Hikmet Arıcan	Kocaeli University
Özlem Duğan	Uşak University
Öznur Işınkaralar	Kastamonu University
Pınar Atalı	Marmara University
Şafak Kaypak	Mustafa Kemal University
Seda Bostancı	Namık Kemal Univesity
Seda Bostancı	Namık Kemal University
Şefika Aydın	Tekirdağ Namık Kemal University
Selim Ökem	Marmara University
Semra İskan	Çanakkale Onsekiz Mart University
Serhat Ulubay	Yildiz Technical University
Sevim BUDAK	İstanbul University
Sevim Seyhan Ayten	Erciyes University
Seyfullah Gül	Ondokuz Mayıs University
Süheyla Üçışık Erbilen	Doğu Akdeniz University
Süheyla Üçışık Erbilen	Doğu Akdeniz University
Şule Tüdeş	Istanbul Gazi University
Sultan Nazmiye Kılıç	Balıkedir University
Taha Kadıoğlu	Trabzon Büyükşehir Belediyesi
Tolga Kabaş	Çukurova University
Ülhak Çimen	Atatürk University
Üstün Atak	Bandırma Onyedi Eylül University
Yaşar Vitoşoğlu	Kütahya Dumlupınar University
Yeşim Tanrivermiş	Ankara University
Yunus Çolak	Kırklareli University
Zafer Durdu	Mugla Sitki Kocman University
Zafer Genç	Ondokuz Mayıs University
Zeynep Dilara BİLDİRİCİ	Kurum yok.
Zuhal Çiçek Işıkyüzlü	Pamukkale University

INDEXES, DIRECTORY and PLATFORMS | DİZİNLER, VERİTABANLARI ve PLATFORMLAR

(Ranking Alphabet Order)

Academic Resource Index (2019-....)
Academindex (2023-……)
Acarindex (2013-.....)
ASCI Database (2023-....)
Cosmos Impact Factor 17/01/2018-…..)
EBSCO Academic Search Ultimate Database(2023-....)
ERIH PLUS European Reference Index for the Humanities
Google Scholar (2021-….)
Ideal Online (23/05/2019-.....)
Index Copernicus (2023-…)
Kaynakca.info (2019-…..
OJOP Indexing and Scientific Journal Directory (2019-….)
Scientific Indexing Services (2018-…..)
Sclit (2021-….)
SOBIAD Index (2019-…..)
TR-DİZİN SOSYAL (2019-…..)
TR DİZİN FEN (2019-…..)
Türk Eğitim İndeksi (2019-…..)

JOURNAL TAG | DERGİ KÜNYESİ

Journal Name | Derginin Adı	**Kent Akademisi | Urban Academy**
Sub Titl of Journal (Derginin Kısa Adı)	Urban Culture and Urban Management (Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi)
Abbreviated Name (Kısa Adı)	KA
ISSN No (Basılı)	----------
ISSN No (Elektronik)	2146-9229
Year of Foundation (Kuruluş Yılı)	2012
Web of Journal (Derginin Web Adresi)	https://www.kentakademisi.com/
Editorial Process Link (Derginin Süreç Yürütüm Adresi)	https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent
Language of Journal (Derginin Yayın Dili)	Turkish - English
Publication of Period (Derginin Yayın Periyodu)	March, June, September, December
Keywords (Dergi Anahtar Kelimeleri)	Urban Management, Urban and Environmental Problems, Architecture and Design, Local Management, Transportation Information & Communication Systems, Kent Yönetimi, Kent ve Çevre Sorunları, Mimarlık ve Tasarım, Yerel Yönetimler, Taşımacılık Bilgi ve Bilişim Sistemleri
Indexes (Derginin Kayıtlı Olduğu İndeksler) (According to Alphabet)	Academic Resource Index (2019-....), Acarindex (2013-.....), Cosmos Impact Factor 17/01/2018-…..), ERIH PLUS European Reference Index for the Humanities, Google Scholar (2021-….), Ideal Online (23/05/2019-.....), Kaynakca.info (2019-……, • OJOP Indexing and Scientific Journal Directory (2019-….) Scientific Indexing Services (2018-…..), Sclit (2021-….), SOBIAD Index (2019-…..), TR-DİZİN SOSYAL (2019-…..), TR DİZİN FEN (2019-…..), Türk Eğitim İndeksi (2019-…..) ASCI Database (2023-....)
Chief Editor of Journal (Derginin Baş Editörü)	Dr. Ahmet FİDAN
Licences of Journal (Yayın Lisansı)	Creative Commons (CC BY NC)
Plagiarism and Citation Policies (Benzerlik Politikası)	Ithenticate (less than 20 percent, % 1 per citation) / Ithentitate Tüm atıflar için, % 20'den az, her bir atıf için, En fazla %: 1 (Tezden üretilen makaleler için %3)
Fee Policies of Journal (Ücret Politikası)	For reader and for author free. The journal does not charge any fee for the process of application and publication of articles. / (Dergi, makalelerin başvuru ve yayınlanması sürecinde herhangi bir ücret talep etmez.
Refereeing Type and Technique (Hakemlik Türü ve Yapısı)	Double Blind Peer Reviewing (3 Reviewing Per Article) / Her makale için, üç Karşılıklı (Çift yönlü) Körleme Akran Hakemlik Sistemi
Acces Policies of Journal (Erişim Politikası)	Open Acces (Açık Erişim)
Editorial Proces System (Editoryal Sürec Sistemi)	Turkey, ULAKBIM Dergi Systems
Article Publication Categories (Makale Yayın Kategorileri)	Research Articles, Review Article. Other article categories are published on the portal page (**www.kentakademisi.com**) with two referees. It is not included in the number integrity.
DESCRIPTION OF JOURNAL	**DERGİ KISA BİLGİSİ**

The main purpose of The Journal of Urban Culture and Management (JOURAC) is to provide scientific and academic studies for the benefit of the people of the world to ensure that Turkish and world cities become more prosperous, more liveable; by publishing the architecture, administrative, economic, environmental, and engineering studies in the context of the city; and the literature studies in the context of the language and culture of the city in a multidisciplinary and interdisciplinary mood while acting as the academia of the urban areas where the 80% of the world population live.

As announced to its readers and writers at the beginning of 2023, our journal decided to increase the publication period to six issues per year starting from 2024, aiming to pave the way for scientific production in urban areas, to contribute more quickly to the development and institutionalization of our cities, and to provide more voluminous added values to world civilization.

Journal of Urban Academy attaches importance to and encourages multidisciplinarity and interdisciplinarity.

It accepts the cultural ethnographic identities of cities as world heritage and aims to create this awareness.

It aims to pioneer the preservation and promotion of prehistoric ruins, together with the cultural compositions and combination of world cities, specifically the Anatolian Geography, which is a combination of civilizations.

The publication period of our journal is six issues per year (bi-monthly), the language of publication is Turkish and English.

The similarity report is checked during the article pre-acceptance process. When uploading articles from our article writers, click on Documentation. We kindly request that students download the article template from the Documents menu, upload it according to this template, and leave a line space between each source in the bibliography when creating a bibliography.

URBAN ACADEMY, PROFESSIONAL AND DOUBLE-BLIND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL JOURNAL UNDER THE CRITERIA FOR THE APPOINTMENT AND PROMOTION OF THE ASSOCIATE PROFESSORSHIP REQUIRED BY INTER- COUNCIL

Our Journal Has Been Scanned By TR DİZİN Social Sciences and TR DİZİN Since 2019.

Publication History:

Our journal began to be published monthly in January **2008** and continued monthly from 2008 to 2010. From **March 2010** to December 2011, the article was published in scientific format four times a year, without review of referee. Since March 2012, it has started to publish nationally refereed articles four times a year, as of **2017 it has been included in the Dergi Park System as an International, Double Blind Peer Reviewing Journal. In 2021, (from 2019/1) it was accepted into the TR DİZİN Social and TR DİZİN Science databases.**

As of the summer issue of **2020**, at least three blind peer review systems have been implemented for each article.

While our publication period was four issues per year from 2011 to 2023, by the decision of our Editorial Board numbered S:54/2023/1/1, it was decided to change the publication period to six issues per year (be-monthly) and this change will come into force as of the same date of 2024. This change was announced in our **"Announcements"** menu on 05/01/2023. **As of January 2024, six issues per year have been implemented.**

Kent Akademisi dergisi (KA), nüfusun % 80 lerini oluşturan dünya kentlerinde, kentin akademisi sıfatıyla, multidisipliner ve interdisipliner bir modda, kente dair, mimari, yönetimsel, ekonomik, çevresel, mühendisliğe ilişkin, ve kentlerin dili kültürü bağlamında edebiyata ilişkin bütünleşik konuları ve tek bilim alanına sığamayacak kadar geniş uzanımları olan çalışmaların yayınlayarak, Türk ve Dünya kentlerinin daha bayındır, daha yaşanılabilir hale gelmesini sağlamak için bilimsel, akademik yayınların dünya insanlarının faydasına sunmak istemektedir.

Kent Akademisi Dergisi 2023 yılı başında okurlarına ve yazarlarına duyurduğu üzere, 2024 yılından itibaren yayın peryodunu, yılda altı sayıya çıkarma kararı alarak, kentsel alanlardaki bilimsel üretimlerin önünü açmayı ve kentlerimizin gelişmesi ve kurumsallaşmasına daha hızlı katkıda bulunmayı, dünya medeniyetine daha hacimli katma değerler sağlayabilmeyi amaçlamıştır.

Kent Akademisi dergisi, multidisiplinerliği ve interdisiplinerliği önemsemekte ve teşvik etmektedir.

Kentlerin kültürel etnografik kimliklerini dünya mirası olarak kabul etmekte ve bu bilincin oluşmasını sağlamayı hedef alır.

İnsanoğlunun kent kültürü bağlamında dünya mirası kavramına vereceği önemi sağlamlaştırmaya gayret eder.

Medeniyetler bileşimi olan Anadolu Coğrafyası özelinde dünya kentlerinin kültürel bileşimleriyle birlikte, tarih öncesi kalıntılarının korunması ve tanıtılmasına öncülük etmeyi amaçlamaktadır.

Dergimizin yayın periyodu, yılda altı sayı (iki ayda bir), yayın dili, Türkçe ve İngilizcedir.

Makale ön kabul sürecinde benzerlik raporuna bakılmaktadır. Makale yazarlarımızdan makale yüklemesi yaparken, Documentation| Dokumanlar menüsünden makale şablonu indirerek bu şablona göre yükleme yapmalarını, kaynakça oluştururken, kaynakçadaki her kaynağın arasına bir satır boşluk bırakmalarını önemle rica ediyoruz.

DERGİMİZ ÜAK DOÇENTLİK ve YENİDEN ATAMA İLKELERİ KAPSAMINDA, DİĞER İNDEKSLERE SAHİP ULUSLARARASI DERGİ STATÜSÜNDEDİR.

Dergimiz 2019 Yılından bu yana, TR DİZİN tarafından taranmaktadır.

Yayın Tarihçesi:

Dergimiz, **2008** Ocak'ta aylık olarak yayına başlamış olup 2008 den 2010'a kadar aylık olarak devam etmiştir. **Mart 2010'dan**, Aralık 2011'e kadar yılda dört kez olmak üzere, hakemsiz olarak bilimsel formatta makale yayınlamıştır. **Mart 2012** tarihinden bu yana yılda dört kez olmak üzere ulusal hakemli makaleler yayınlamaya başlamıştır, **2017 yılı itibarıyla uluslararası çift kör akran hakemli dergi olarak Dergi Park Sistemine dahil olmuştur. 2019 yılının ilk sayısından itibaren TR DİZİN Sosyal ve TR DİZİN Fen Bilimleri veri tabanına alınmıştır.**

2020 yılı yaz sayısından itibaren, her makale için en az üç kör akran hakemlik sistemine geçmiştir.

Yayın periyodumuz, 2011 yılından 2023 yılına kadar yılda dört sayı iken, Yayın Kurulumuzun S:54/2023/1/1 sayılı kararınca yayın periyodunun yılda altı sayı (iki ayda bir) olarak değiştirilmesine ve bu değişikliğin 2024 yılının aynı tarihi itibarıyla yürürlüğe konulmasına karar verilmiştir. Bu değişiklik, 05/01/2023 tarihinde **"Duyurular"** menümüzde ilan edilmiştir. **2024 yılı Ocak ayından itibaren yılda altı sayı uygulamasına başlanmıştır.**

NOTE TO AUTHOR and EVALUATION CRITERIA

PROCESS:

General Evaluation Process

The Double Blind Peer Reviewing System is applied in the Journal of Kent Academy. (At least 3 referee opinions for each article)

Double Blind Peer Reviewing: The system where the editor / authors' referees, referees cannot see the author (s) and the referee selection is made in accordance with the subject and the scientific field of the author (peer review), although the editor sees the referees and authors. For this system, an anonymous upload of the full texts of the article is notified to the author at the acceptance of the article, it is obligatory to check it during the last step checklist process.

Pursuant to mission of the our journal, it is adopted as a principle as fastest as possible by performing publication process contributing to science without deviated from ethics and quality. In this context, in order for an article to be published, the article must be uploaded at least two months before our regular publication date. An article that is deemed suitable for publication but is not published is moved to the first available issue.

Article sent to our journal are immediately sent to referees. Our referees are given a maximum time of fifteen days for the first round for articles up to fifteen pages, and 20 days for articles exceeding 15 pages. In the second round, this time is halved, and in the third round, it is reduced to 3 days. **In the second and ongoing referee rounds, the refereeships of the referees who do not serve within the required time are dropped, and the decision is made in line with the opinions of the other two current referees and the decision of the field editor of the relevant article.**

YAZARA NOT ve DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİ

SÜREÇLER:

Genel Değerlendirme Süreci

Kent Akademisi Dergisi'nde Çift Kör Akran Hakemlik Sistemi (Double Blind Peer Reviewing) uygulanmaktadır. (Her makale için en az 3 hakem görüşü)

Duble Blind Peer Reviewing / Çift Kör Akran Hakemlik: Editörün hakem ve yazarları gördüğü halde, yazarın / yazarların hakemleri, hakemlerin yazarı / yazarları göremediği ve makalenin konusu ve yazarının bilimsel alanına uygun hakem tercihinin yapıldığı (akran hakemlik) sistemi. Bu sistem için, makale kabulünde makale tam metinlerinin isimsiz yüklenmesi yazara bildirilir, makale yükleme son adım kontrol (checklist) sürecinde kontrol edilmesi zorunludur.

Dergimiz misyonu gereği, etik ilkeler ve kaliteden sapmaksızın mümkün olan en hızlı şekilde yayın sürecini yürüterek bilime katkı sağlamayı ilke edinmiştir. Bu bağlamda, bir sayıda makalenin yayınlanması için, olağan yayın tarihimizden en az iki ay öncesine kadar makale yüklenmelidir. Yayına uygun görülüp de yetişmeyen bir makale uygun olan ilk sayıya kaydırılmaktadır.

Dergimize gönderilen makale, editoryada en fazla beş gün bekler, derhal hakemlere gönderilir. Hakemlerimize ilk tur için, onbeş sayfaya kadar olan makalelerde on beş gün, 15 sayfayı aşan makalelerde 20 gün azami süre verilmektedir. İkinci turda bu süre yarıya, üçüncü turda ise, 3 güne düşer. **İkinci ve devam eden hakemlik turlarında süresi içinde hakemliğini yapmayan hakemlerin hakemlikleri düşürülür, karar, halihazırdaki diğer iki hakemin görüşleri ve ilgili makalenin alan editörü kararın doğrultusunda ortaya çıkar.**

An article submitted to an issue remains on average for a publication period (2 months). This process; 1. Article type, 2. Subject of the article, 3. Section editor's process execution, 4. It may vary depending on the evaluation requests of the referees and The main language of the article.	Bir sayıya gönderilen makale ortalama bir yayın aralığı (2 Ay) süreçte kalmaktadır. Bu süreç; 1. Makale türüne, 2. Makalenin konusuna, 3. Alan editörünün süreç yürütümüne, 4. Hakemlerin değerlendirme taleplerine ve Makalenin ana diline göre değişiklik gösterebilmektedir.

FEE POLİCİES OF OUR JOURNAL	**ÜCRET POLİTİKAMIZ**
Our Journal is open access, an editorial publication fee is charged from the author. **I. AUTHOR FEES** a. The publication charge/fee to be paid by the author is requested before the article is uploaded. b. According to the decision of the Editorial Board numbered S:121/2025/4/1 and dated 13/05/2025, the article submission fee is 10,000 Turkish lira or 275 US Dollars as of 15/06/2025. Subsequent article submission fee increase dates are determined by the Urban Academy Editorial Board. c. Articles rejected directly during the preliminary control process can be uploaded to the system with the same fee receipt within 3 months at the latest, without waiting separately from the articles rejected from the decision. If there has been an increase in the article upload fee in the time interval between the first upload date and the last upload date, it will be accepted provided that the increase is added to the receipt. d. The fee requested from the articles sent to our journal for publication is in no way dependent on the Acceptance / Rejection condition. This condition is carried out by the decision numbered 2021.18.643 on Predatory/Shabby Journals taken at the Council of Higher Education session dated December 30, 2021, and numbered 2021.18. e. The fee payment requirement applies to all authors. Payments are in a transparent and auditable structure, which applies equally to each author. The authors jointly (jointly) in equal proportions among themselves. Payment is made from the authorized author's account. f. In our journal, a 50% discount is applied to the publication fee of section editors who carry out and complete at least three section editing processes in a year. This discount is valid for each author's own share of multi-author articles. Publication fees are used for the secretariat, preparation for publication, and journal accreditation costs. g. Fee payments can be made through the TL and USD accounts of the Black Sea Poets and Author Association, the publisher of our journal. **II. FEES FROM READERS and/or SUBSCRIPTIONSYSTEMS** a. Journal of Urban Academy does not demandany fee from its readers. b. Provisions requested by the Journal of UrbanAcademy, regarding libraries and special directories are reserved. The document regarding our fee policy can be accessed from the link below or from file numberD-2 in our Documents menu: https://dergipark.org.tr/tr/download/journal- file/26111 **Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği** (Black Sea Poets and Authors Association) **IBAN:** IBAN (TL) **TR: 070001500158007316964344** IBAN (USD) **TR: 530001500158048021390124** **Submission Fee:** 275.00 USD **REFREE SYSTEM** The Double-Blind Peer Reviewing System is applied in the Journal of Kent Academy. (At least 3 referee opinions for each article) Double Blind Peer Reviewing: The system where the editor / authors' referees, referees cannot see the author (s) and the referee selection is made in accordance with the subject and the scientific field of the author (peer review), although the editor sees the referees and authors. For this system, an anonymous upload of the full texts of the article is notified to the author at the acceptance of the article, it is obligatory to check it during the last step checklist process.	Dergimiz açık erişimli, editöryal yayın ücretiyazardan karşılanan bir dergidir. **I.YAZARDAN ALINAN ÜCRETLER** a. Yazarın ödeyeceği yayın ücreti makale yükleme öncesinde talep edilmektedir. b.13/05/2025 tarih ve S:121/2025/4/1 sayılı yayın kurulu toplantısının 3 numaralı kararınca, "Yayın ücretlerinin, 15/06/2025 tarihinden itibaren 31/12/2025 tarihi sonuna kadar, 10.000 TL, 275 USD. c. Ön kontrol sürecinde doğrudan reddedilen makalelerin, karardan reddedilen makalelerden ayrı olarak beklenmeksizin en geç 3 ay içinde aynı ücret dekontuyla sisteme yükleyebilirler. İlk yükleme tarihinden son yükleme tarihine kadar geçen zaman aralığında makale yükleme ücretinde bir artış olmuş ise, artış kadar dekonta ilave yapılması koşuluyla kabul edilecektir. d. Dergimize yayın için gönderilen makalelerden talep edilen bedel hiçbir şekilde Kabul / Ret şartına bağlı değildir. Bu şart Yüksek Öğretim Kurulu'nun 30 Aralık 2021 tarih ve 2021.18 nolu oturumunda Yağmacı/Şaibeli Dergiler hakkında alınan 2021.18.643 sayılı karar gereğince yürütülmektedir. e. Ücret ödeme şartı bütün yazarlar için geçerlidir. Ödemeler, her yazara eşit uygulanacağı şekilde, şeffaf ve denetlenebilir bir yapıdadır. Ücret yazarlar tarafından kendi aralarında müştereken (ortaklaşa) eşit oranlarda hesaplanır. Ödeme, yetkili yazar hesabından yapılır. f. Dergimizde, bir yılda en az üç alan editörlüğü süreci yürütüp tamamlayan alan editörlerinin yayın ücretinde %50 indirim uygulanmaktadır. Bu indirim, çok yazarlı makalelerde her bir yazarın kendi payı için geçerlidir. g. Yayın ücretleri, sekreterya, yayına hazırlık işlemleri ve dergi akreditasyon maliyetleri için kullanılmaktadır. Ücret ödemeleri, dergimizin yayıncı kuruluşu olan Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği TL ve USD hesapları üzerinden yapılabilecektir. Şairler ve Yazarlar Derneği TL veUSD hesapları üzerinden yapılabilecektir. **II.OKURLARDAN ve / veya ABONELİKSİSTEMLERİNDEN ALINAN ÜCRETLER** a. Kent Akademisi Dergisinin, okurlardan herhangi bir ücret talebi bulunmamaktadır. b. Kent Akademisi Dergisi'nin kütüphane ve özeldizinler konusunda talep edeceği hükümler saklıdır. Ücret politikamıza ilişkin dokumana aşağıdaki linkten veya Dokumanlar menümüzdeki D-2 numaralı dosyadan erişim sağlanabilir: https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/26111 **Karadeniz Şairler ve Yazarlar DerneğiIBAN BİLGİLERİ:** IBAN (TL) **TR: 070001500158007316964344** IBAN (USD) / **TR: 530001500158048021390124** **Makale Yükleme Ücreti: 10.000 TL** **HAKEMLİK SİSTEMİ:** Kent Akademisi Dergisi'nde Karşılıklı Körleme Akran Hakemlik Sistemi (Double Blind Peer Reviewing) uygulanmaktadır. (Her makale için en az 3 hakem görüşü alınır) Duble Blind Peer Reviewing / Karşlıklı Körleme Akran Hakemlik: Editörün hakem ve yazarları gördüğü halde, yazarın / yazarların hakemleri, hakemlerin yazarı / yazarları göremediği ve makalenin konusu ve yazarının bilimsel alanına uygun hakem tercihinin yapıldığı (akran hakemlik) sistemi. Bu sistem için, makale kabulünde makale tam metinlerinin isimsiz yüklenmesi yazara bildirilir, makale yükleme son adım kontrol (checklist) sürecinde kontrol edilmesi zorunludur.
REFEREE SUGGESTION POLICIES of OUR JOURNAL	**İSTİSNAİ DURUMLARDA HAKEM ÖNERİ POLİTİKAMIZ**

Within the framework of publication quality standards, our journal applies the principle of Reader, Author, Reviewer and Editor friendly publishing in all processes. In this context, our journal shares its processes and execution with its readers and authors.

Journal of Urban Academy may request referees from the author in some articles in transdisciplinary issues or in unique themes or consultation issues, when there is difficulty in appointing referees from within the section, in cases where the refereeing process is delayed due to the topicality of the subject in terms of the originality of the topic.

Our Journals Standards Regarding Referee Suggestions from Author / Authors:

1.Our journal has at least three referees. For the 3rd referee only, at least two referee suggestions can be requested from the author. Our journal appoints any of these referees.

2.The journal is not obliged to appoint the proposed referee.

3.There should be no relationship of interest between the author and the referee.

4.The proposed referees cannot be from the same academic unit or institution as the author.

5.The proposed referee cannot be in a co-authorship relationship with the author, even in the past.

6.The proposed referees cannot be a student or jury member in the thesis juries with the author, even in the past.

7.Recommended referees.

☐if the author is entitled, have at least a doctorate,

☐author dr. If the person has the title, at least Assit. Prof. Dr,

☐If the author is a Assit. Prof.Dr. title, at least an Associate Professor,

If the author is an Associate Professor or Professor, the proposed reviewer cannot be lower than the rank of Professor.

Kent Akademisi Dergisi, tüm süreçlerde Okur Yazar, Hakem ve Editör dostu yayıncılık ilkesini benimser. Bu bağlamda dergimiz süreçleri ve yürütümünü okurlarıyla ve yazarlarıyla paylaşır.

Kent Akademisi makalenin transdisipliner konularda veya kendine özgü temalarda veya konsültasyon içeren konularda, alan içinden hakem atamasında zorluk çekildiğinde, eserin özgünlüğü açısından konu güncelliği nedeniyle hakemlik sürecinin gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda, bazı makalelerde yazardan hakem isteyebilir.

Kent Akademisi Dergisi Yazardan / Yazarlardan Hakem Önerilerine İlişkin Standartlarımız:

1.Dergimiz en az üç hakemlidir. Sadece 3. hakem için, yazardan en az iki hakem önerisi istenebilir. Dergimiz bu hakemlerden herhangi birini atar.

2.Dergi önerilen hakemi atamak zorunda değildir.

3.Yazar ile hakem arasında hiçbir şekilde çıkar ilişkisi bulunmamalıdır.

4.Önerilen hakemler yazar ile aynı akademik birimde veya kurumda olamaz.

5.Önerilen hakem yazar ile geçmişte de olsa ortak yazarlık ilişkisi içinde olamaz.

6.Önerilen hakem yazar ile geçmişte de olsa tez jürilerinde öğrenci ve jüri üyesi statüleriyle yer alamaz.

7.Önerilen hakemler.

☐yazar unvansız ise, en az doktora,

☐yazar Dr. unvanına sahip ise, en az Dr. Öğr. Üyesi,

☐yazar Dr. Öğr. Üyesi ise, en az Doçent,

yazar Doçent ise, önerilen hakem Profesör düzeylerinde aşağı olamaz.

OPEN ACCESS POLICIES

This is an open-access journal, which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles in Urban Academy (KA) journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is by the **Budapest Open Access Initiative (BOAI)** definition of open access. Applies the **CC, BY, NC** licensing principle.

AÇIK ERİŞİM POLİTİKAMIZ:

Dergi Açık Erişimli olup yayınlanan bilimsel yazılara kullanıcı veya kurumlar ücretsiz olarak erişebilecektir. Kullanıcılara, Kent Akademisi (KA) dergisindeki makalelerin tam metinlerini yayıncı veya yazarın önceden izni olmadan okumak, indirmek, kopyalamak, dağıtmak, basmak, arama yapmak veya bağlantı kurmak için izin verilmiştir. Bu, **Budapeşte Açık Erişim İnisiyatifinin (BOAİ)** açık erişim tanımı ile uyumludur. **CC, BY, NC** lisanslama ilkesini uygular.

ARCHIVING POLICIES	ARŞİV POLİTİKAMIZ:
The archiving policy of our journal covers the following points: 1. Our journal allows authors to archive their articles on the author's personal website or institutional pages and/or to use the final published version of the article for archiving in an institutional repository after publication. 2. By the Creative Commons license accepted by our journal, ('CC'-'BY-NC') allows users to use the work for non-commercial purposes only, provided that the author or the DOI number of the work is cited. 3. There is no embargo period for authors. 4. Authors can download the manuscript as a PDF document. Authors can send copies of the article to their colleagues without any embargo. 5. Articles published in our journal are archived in parallel in DergiPark pages and in the databases of other international directories. **VERSİON PUBLISHED in THE JOURNAL** **Publication Type:** Open Access **OAI:** https://dergipark.org.tr/api/public/oai/kent/ **LOCKSS:** https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/lockss-manifest **RSS**: https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/rss-feeds **Embargo Period:** There is no embargo period. **Copyright Holder:** The author(s) assigns only the first publication right, otherwise retaining copyright. **Open Access Licence:** CC BY-NC 4.0 **Archive Location:** Journal Website, Institutional Archive, Institutional Site, Author's Personal Website, Public and/or Non-Commercial Subject-Based Archives. **Policy Terms:** The journal should be cited by following the citation and citation standards. It should be linked to the publisher version with DOI. **VERSION ACCEPTED AT THE END OF THE REFEREE PROCESS** **Embargo Period:** None **Archive Location:** Journal Website is the address where the editorial process is carried out. Publications on the portal address are directed to DergiPark. Also, Author's Personal Website, Publicly Available and/or Commercial Topic Based Archives. **Website**, Public and/or Commercial Topic Based Archives. **Copyright Owner:** The author(s) transfers only the first publication right and retains the copyright for other cases. **FIRST TEXT SENT TO THE MAGAZINE** **Embargo Period:** None **Archive Location:** Journal Website is the address where the editorial process is carried out. Publications on the portal address are directed to DergiPark. Also, Author's Personal Website, Publicly Available and/or Commercial Topic Based Archives.	**Dergimizin arşiv politikası aşağıdaki hususları kapsamaktadır:** **Yayıncı:** ICAM Network **Dergi Adı:** Kent Akademisi **ISSN / E-ISSN:** 2146-9229 1. Dergimiz, makale yazarlarına, kendileri ait olan makalenin yazarın kişisel web sitesi ya da kurumsal sayfalarında arşivlemesine ve/veya yayınlandıktan sonra kurumsal bir havuzda arşivleme için makalenin nihai yayınlanmış sürümünün kullanılmasına izin verir. 2. Dergimizin kabul etmiş olduğu Creative Commons lisansı uyarınca, ("CC"-"BY-NC" kullanıcıların eser sahibine ya da eserin DOI numarasına atıf vermek koşuluyla eseri sadece ticari olmayan amaçlar için kullanmalarına izin verir. 3. Yazarlar için herhangi bir ambargo süresi yoktur. 4. Yazarlar makalenin çıktısını PDF belgesi olarak indirebilirler. Yazarlar makalenin kopyalarını meslektaşlarına herhangi bir ambargo olmaksızın gönderebilirler. 5. Dergimizde yayınlanan makaleler, DergiPark sayfalarında ve diğer uluslararası dizinlerin veri tabanlarında da paralel olarak arşivlenmektedir. **DERGIDE YAYIMLANAN VERSIYON** **Yayım Türü:** Açık Erişim **OAI Open Archives Initiative:** https://dergipark.org.tr/api/public/oai/kent/ **LOCKSS (Lots Of Copies Keep Stuff Safe):** https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/lockss-manifest **RSS (Rich Site Summary (RSS 0.91) (Zengin Site Özeti): Really Simple Syndication** https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/rss-feeds **Ambargo Süresi:** Ambargo süresi yoktur. **Telif Hakkı Sahibi:** Yazar(lar), sadece ilk yayın hakkını devreder, bunun dışındaki durumlar için telif hakkını korur. **Açık Erişim Lisansı:** CC BY-NC 4.0 **Arşiv Yeri:** Dergi Web Sitesi editöryal süreç yürütülen adrestir. Portal adresindeki yayınlar DergiPark a yönlendirilir. Ayrıca, Yazarın Kişisel Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler. **Politika Koşulları:** Atıf ve alıntı standartlarına uyularak dergiye atıf yapılmalıdır. DOI ile yayıncı sürümüne bağlanmalıdır. **HAKEM SÜRECI SONUNDA KABUL EDILEN VERSIYON** **Ambargo Süresi:** Yok **Arşiv Yeri:** Dergi Web Sitesi editöryal süreç yürütülen adrestir. Portal adresindeki yayınlar DergiPark a yönlendirilir. Ayrıca, Yazarın Kişisel Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler. **Web Sitesi,** Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler. **Telif Hakkı Sahibi:** Yazar(lar), sadece ilk yayın hakkını devreder, bunun dışındaki durumlar için telif hakkını korur. **DERGIYE GÖNDERILEN İLK METIN** **Ambargo Süresi:** Yok **Arşiv Yeri:** Dergi Web Sitesi editöryal süreç yürütülen adrestir. Portal adresindeki yayınlar DergiPark a yönlendirilir. Ayrıca, Yazarın Kişisel Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler.

COPYRİGHT TRANSFER POLICIES	**TE'LİF HAKLARI POLİTİKAMIZ**
As mentioned **in Copyright Transfer Form**. (to see the copyright transfer form,Authors guarantee that. - Their paper is original, - it is not given to any other journals to publish, - if all or some parts of the article is published, all types of permission needed are taken and sent to Editor of Urban Academy Journal to be published in the journal mentioned above. Authors certify that they have no right to withdraw the article that is accepted to be published in the Urban Academy Journal "at any stage after the acceptance of the article." -The Article's scientific, ethical, and legal responsibility belongs to the authors. Transferring the copyright of the article to Kent Akademi Journal means the transfer of the first publication right. Once the author has given this right, he cannot take it back and the journal has this right as long as it publishes the article. Other copyrights belong to the author. **CONFLICT OF INTEREST STATEMENT** **Authors** In accordance with the publication policy of the Journal of Urban Academy (Kent Akademisi), the people who contributed in the real sense should be written in the articles sent to the journal as authors. The author (s) of the manuscript must declare that there are no conflicts of personal and financial interest within the scope of the study. This notification must be uploaded by the author / authors in pdf format with wet signature, by filling out the form in our documents menu before the article is published. **Reviwers** Referees should inform the journal editor about the evaluation process if they suspect any conflict of interest in the article they are evaluating, and refuse article evaluation if necessary. In order to prevent conflict of interest, people in the institutions where the article authors are working cannot referee the article. **Editors** Editors should not have personal or financial conflicts of interest with articles. In accordance with the ethical principles of our journal, the chief editor cannot publish articles in our journal. All other editors, assistant editors, editorial board members, section editors, language and statistics editors, index editors, layout editor and page secretaries can publish articles. In this case, the relevant editors and all their roles in the journal, except referee roles, must be removed before the article is uploaded to the process. Contacts who upload articles without their roles being removed will have their articles rejected. The editor-in-chief, editors, assistant editors, and members of the editorial board cannot serve as referees in our journal.	**TELİF HAKKI DÜZENLEMESİ**'nde belirtildiği üzere. Yazarlar Şunları garanti eder. - Makaleleri orijinaldir, - Yayınlanmak üzere başka dergilere verilmez, - Makalenin tamamı veya bir kısmı yayınlanmışsa, yukarıda belirtilen dergide yayımlanmak üzere gerekli her türlü izin alınarak Urban Academy Journal Editörüne gönderilir. Yazarlar, Kent Akademisi Dergisi'nde yayımlanmak üzere kabul edilen makaleyi, "makalenin kabulünden sonra hiçbir aşamada" geri çekme haklarının bulunmadığını beyan ederler. -Makalenin bilimsel, etik ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Makalenin telif haklarının Kent Akademisi Dergisi'ne devredilmesi, **ilk yayın hakkının devredilmesi** anlamına gelir. Yazar bu hakkı bir kere verdikten sonra geri alamaz ve dergi makaleyi yayınladığı sürece bu hakka sahiptir. Yazarın diğer te'lif hakları kendisine aittir. **ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI:** **Yazarlar** Kent Akademisi Dergisi, yayın politikası gereğince, yayınlanmak üzere dergiye gönderilen makalelerde gerçek anlamda katkı sağlayan kişiler yazar olarak yazılmalıdır. Makalenin yazar/yazarları, çalışma kapsamında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması olmadığını bildirmek zorundadır. Bu bildirim, makalenin yayınlanması öncesinde yazar/yazarlar tarafından dokumanlar menümüzde bulunan form doldurularak ıslak imzalı olarak pdf formatında yüklenmelidir. **Hakemler** Hakemler, değerlendirdikleri makalede herhangi bir çıkar çatışması olduğundan şüphelendiklerinde değerlendirme süreci ile ilgili olarak dergi editörlüğüne bilgi vermeli ve gerekirse makale değerlendirmesini reddetmelidirler. Çıkar çatışmasını engellemek için makale yazarlarının görev yaptığı kurumlardaki kişiler, makale için hakemlik yapamazlar. **Editörler** Editörlerin, makalelerle kişisel veya mali açıdan çıkar çatışması olmamalıdır. Dergimizde etik ilkeler gereğince, baş editör makale yayınlayamaz. Diğer tüm editörler, editör yardımcıları, yayın kurulu üyeleri, alan editörleri, dil ve istatistik editörleri, index editörleri, sayfa sekreterleri makale yayınlayabilmektedir. Bu durumda, ilgili editörlerin ve makalesi sürece yüklenmeden önce dergideki hakemlik rolleri hariç tüm rolleri kaldırılmak zorundadır. Rolleri kaldırılmadan makale yükleyen ilgili kişilerin makaleleri reddedilir. Dergimizde başeditör, editörler, editör yardımcıları, yayın kurulu üyeleri hakemlik yapamaz.
OUR REFERENCE VALUES IN SIMILARITY RATE SCAN:	**BENZERLİK ORANI POLİTİKAMIZ**
Similarity reports in our journal are checked twice, at the beginning of the process and at the end of the process. During the upload of the articles to the system, the author receives an IThenticate report on the last version by any of the three scanning programs (IThenticate, Turnitin, Plagiarism Net) and by the section editors (after language control) after the refereeing process is completed. No matter which scanning program is scanned, our upper limit of similarity rate is 20%. The maximum value for each citation should be 1%. OVER THE LAST VERSION FILE, only the reports scanned with the iThenticate program are valid. In the event that the similarity report is 20-22% due to the footer, header and tag sections, in order to reduce the rate below 20%, the tag can be reduced to the required rate by removing the header and footer sections and re-scanning. In legal matters, this rate is 25% in total, limited to the articles on which the legislation is examined and researched, and 2% for each citation is our upper limit.	Dergimizde benzerlik raporları süreç başı ve süreç sonu olmak üzere iki kez kontrol edilmektedir. Makalelerin sisteme yüklenme sırasında yazar tarafından her üç tarama programından (IThenticate, Turnitin, İntihal Net) herhangi birisi, hakemlik süreci tamamlandıktan sonra da alan editörleri tarafından (dil kontrolünden geldikten sonra) son sürüm üzerinden IThenticate raporu alınır. Hangi tarama programıyla taranırsa taransın, benzerlik oranı üst sınırımız, % 20 dir. Her bir atıf için en fazla değer % 1 olmalıdır. SON SÜRÜM DOSYASI ÜZERİNDEN sadece ve sadece iThenticate programı ile taranan raporlar geçerlidir. Benzerlik Raporunun alt ve üst bilgi ve künye kısımları nedeniyle % 20-22 çıkması durumunda, oranın % 20'nin altına düşürülmesi için, künye, üst bilgi alt bilgi kısımlarını çıkararak tekrar taramadan geçirilerek gerekli orana düşürülmesi sağlanabilir. Hukuksal konularda, mevzuata yönelik inceleme ve araştırma yapılan makalelerle sınırlı olmak üzere, bu oran, toplamda % 25'e, her bir atıf için % 2 üst limitlerimizdir.
OUR ARTIFICIAL INTELLIGENCE POLICIES	**YAPAY ZEKÂ KULLANIM POLİTİKAMIZ**

The Urban Academy Journal follows the developments of artificial intelligence technologies and regulates their use in line with today's conditions. It will renew its policy on this issue every three months in line with the developments. Editors, referees and authors evaluate the use of generative artificial intelligence and artificial intelligence-supported technologies as follows.

I. For Article Editors.

1. Editors should not upload all or any part of an incoming article to the artificial intelligence tool, or they should avoid violating the privacy and property rights of authors and storing and using the content of the article.
2. Editors should not use artificial intelligence or artificial intelligence-supported programs to control the language of the article and increase its readability.
3. Generative artificial intelligence (GENERATIVE AI) and AI-supported technologies should not be used by editors to evaluate and decide on the article. In this regard, programs such as iThenticate, İntihalnet, Turnit-in are used only to scan similarity rates, and when these are used, we announce that they are used with options that will not be stored or memorized.

II. For referees.

1. Referees should not upload the entirety or any part of the article they referred to the generative artificial intelligence tool. Generative AI can violate the privacy and property rights of authors, potentially resulting in the storage of article content and the public use and exploitation of original content without publication.
2. Reviewers should not rely on generative artificial intelligence or artificial intelligence-supported programs to control the language of the article and improve its readability.
3. Generative AI and AI-supported technologies should not be used by referees to evaluate and decide on the article. It should not be forgotten that generative AI systems may cause ethical problems such as bias, prejudice and discrimination, that their superior cognitive abilities are limited by the framework in which they are trained and the information they can access, and that they are still in the development phase. Therefore, artificial intelligence does not yet have the capacity for original evaluation and critical thinking.
4. The legal and ethical responsibilities that may arise from the use of generative artificial intelligence models in arbitration processes belong to the arbitrators.

III. For authors.

1. Authors should not use generative artificial intelligence and artificial intelligence-supported technologies in the article writing process or in writing texts. They may only use artificial intelligence and artificial intelligence-supported technologies to correct the language of the work. Authors are legally and ethically responsible for the outputs and content of these applications.
2. Authors should not co-author or cite AI or AI-enabled technologies.
3. It is not appropriate to use Generative AI for studies such as surveys that need to be applied to humans.
4. Authors are advised not to use artificial intelligence or AI-supported technologies to create or modify visuals in articles other than those on artificial intelligence. If used, this must be written as an explanation in the text or under the visual.

Kent Akademisi Dergisi yapay zekâ teknolojilerinin gelişimlerini takip etmekte ve kullanımını günümüz koşullarıyla düzenlemektedir. Bu konudaki politikasını, gelişmeler doğrultusunda üç ayda bir yenileyecektir. Editörler, hakemler ve yazarların üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknoloji kullanımlarını aşağıdaki gibi değerlendirmektedir.

I. Makale Editörleri için;

1. Editörler gelen bir makalenin tamamını veya herhangi bir bölümünü, yapay zekâ aracına yüklememelidir ya da, yazarların gizlilik ve mülkiyet haklarını ihlal edebilmesine ve makale içeriğinin depolanarak kullanılmasına yol açmaktan sakınmalıdır.
2. Editörler, makalenin dilini kontrol etmek ve okunabilirliğini arttırmak amacıyla yapay zekâ ve yapay zekâ destekli programları kullanmamalıdır.
3. Üretken yapay zekâ (ÜYZ) ve yapay zekâ destekli teknolojiler, editörler tarafından makalenin değerlendirilmesi ve karar verilmesi için kullanılmamalıdır. Bu konuda sadece benzerlik oranlarını taramak için iThenticate, İntihalnet, Turnit-in gibi programlar kullanılmakta bunlar kullanılırken de depoya veya hafızaya alınmayacak seçeneklerle kullanılmakta olduğu degimizce duyurulmaktadır.

II. Hakemler için;

1. Hakemler, hakemlik yaptıkları makalenin tamamını veya herhangi bir bölümünü, üretken yapay zekâ aracına yüklememelidir. Üretken yapay zekâ, yazarların gizlilik ve mülkiyet haklarını ihlal edebilir. Makale içeriğinin depolanmasına, orijinal içeriğin yayınlanmadan kamusallaşmasına ve kullanılmasına neden olabilir.
2. Hakemler, makalenin dilini kontrol etmek ve okunabilirliğini arttırmak amacıyla üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli programlara yüklememelidir.
3. Üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknolojiler, hakemler tarafından makalenin değerlendirilmesi ve karar verilmesi için kullanılmamalıdır. Üretken yapay zekâ sistemlerinin taraflılık, yanlılık ve ayrımcılık gibi etik problemlere sebebiyet verebileceği, üstün bilişsel yeteneklerinin eğitildikleri çerçeve ve erişebildikleri bilgilerle kısıtlı olduğu ve henüz gelişim aşamasında olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla yapay zekâ henüz orijinal değerlendirme ve eleştirel düşünme kapasitesine tam olarak sahip değildir.
4. Üretken yapay zekâ modellerinin hakemlik süreçlerindeki kullanımlarından doğabilecek yasal ve etik sorumluluk hakemlere aittir.

III.Yazarlar için;

1. Yazarlar makale yazım sürecinde, metin yazımında üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknolojiler kullanmamalıdır. Yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknolojileri sadece eserin dilini düzeltmek için kullanabilirler. Bu uygulamaların çıktıları ve içeriğinden yasal ve etik olarak yazarlar sorumludur.
2. Yazarlar yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri ortak yazar olarak yazmamalı ve atıfta bulunmamalıdır.
3. İnsanlar üzerinde uygulanması gereken anket vb. çalışmalar için Üretken yapay zekâ kullanılması uygun değildir.
4. Yazarlar, yapay zekâ konulu makaleler dışındaki makalelerde, yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri görsel oluşturmak veya değiştirmek için kullanılmaması önerilmektedir. Kullanıldıysa da bunun metin içinde veya görsel altında açıklama

Likewise, it should not enhance, darken, move, remove or add any particular feature within the image or figure. However, adjustments to brightness, contrast or color balance in images are acceptable as long as they do not obscure or eliminate any information contained in the original, and the responsibility for this lies with the author.

5. Authors should not use generative AI or AI-enabled technologies in the production of graphical summaries and artwork within the article.

6. Authors must report the artificial intelligence or artificial intelligence-supported technologies they use in different parts of the article, within the conditions specified above. They should present the date, program and how they used them in a table below the article, before the references. This situation should be stated separately in the method or acknowledgements section of the article. All legal and ethical responsibilities belong to the authors.

7. Generative AI can only be used as part of more than one assessment tool to detect errors, inconsistencies, and biases in studies on AI.

8. The mandatory cases where generative artificial intelligence is used as part of the study must be stated in the ethics committee report. All content where generative artificial intelligence is used must be reviewed by the author, errors must be checked, it must be ensured that there is no discrimination in terms of religion, language, race, etc., that it is not within the scope of plagiarism, and that it is properly cited. The author bears all legal and ethical responsibility for these contents.

IV- For spelling editors, language editors and statistical editors.

Writing editors, language editors and statistics editors should not upload all or any part of the articles they will evaluate to the AI tool. This may violate the privacy and property rights of the authors and may result in the storage and use of the article content.

Our journal uses iThenticate, Turnitin and İntihal.net, which are not stored for article similarity rates, as AI programs.

olarak yazılması zorunluluktur. Aynı şekilde, görüntü veya şekil içindeki belirli bir özelliğin geliştirilmesini, karartılmasını, taşınmasını, kaldırılmasını veya eklenmesini de yapmamalıdır. Ancak görsellerde parlaklık, kontrast veya renk dengesi ayarlamaları, orijinalde bulunan herhangi bir bilgiyi engellemediği veya ortadan kaldırmadığı sürece kabul edilebilir, bu konuda sorumluluk yazara aittir.

5. Yazarlar, makale içindeki grafik özetler ve sanat eserlerinin üretiminde üretken yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri kullanmamalıdır.

6. Yazarlar yukarıda belirtilen koşullar dahilinde makalenin farklı yerlerinde kullandıkları yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri bildirmek zorundadır. Hangi tarihte, hangi programda ve nasıl kullandıklarını makale altına kaynakçadan önce gelecek şekilde tablo halinde sunmalıdır. Bu durum, makale içinde yöntem veya teşekkür bölümünde ayrıca belirtilmelidir. Tüm yasal ve etik sorumluluk yazarlara aittir.

7. Yapay zekâ hakkındaki çalışmalarda hata, tutarsızlık ve taraflılığın tespiti için üretken yapay zekâ ancak birden fazla değerlendirme aracının bir parçası olması durumunda kullanılabilir.

8. Üretken yapay zekânın çalışmanın bir parçası olarak kullanıldığı zorunlu haller, etik kurul raporunda mutlaka belirtilmelidir. Üretken yapay zekânın kullanıldığı tüm içerikler yazar tarafından gözden geçirilmeli, hatalar kontrol edilmeli, din, dil ırk vb. konularda ayrımcılık yapılmadığından, intihal kapsamında olmadığından ve uygun şekilde atıf verildiğinden emin olunmalıdır. Bu içeriklerin yasal ve etik açıdan tüm sorumluluğu yazara aittir.

IV. Yazım editörleri, dil editörleri ve istatistik editörleri için;

Yazım editörleri, dil editörleri ve istatistik editörleri, değerlendirecekleri makalelerin tamamını veya herhangi bir bölümünü, yapay zekâ aracına yüklememelidir. Bu durum, yazarların gizlilik ve mülkiyet haklarını ihlal edebilir ve makale içeriğinin depolanmasına ve kullanılmasına neden olabilir. Dergimizde yapay zekâ programı olarak makale benzerlik oranları için depolanmayan iThenticate, Turnitin ve İntihal.net kullanılmaktadır.

OUR INTERNAL AUDIT AND QUALITY STANDARDS POLICY	**İÇ DENETİM ve KALİTE STANDARTLARI POLİTİKAMIZ**
As the journal of the ICAM Network publishing group, Kent Akademisi journal has established an internal audit mechanism against the rights and interests of readers, writers and other possible third parties during and after the process, and an internal audit and quality standards board that works with a plural and cross-sectional system serves. If there are situations that require confidentiality of information during the problem solving process of those who apply to the Board, they should also state this situation in their request petitions. In the event of a possible complaint received by our Board of Auditors, the information of the parties who maintain confidentiality of information is kept in the journal archive until and after the problem is resolved, and this information cannot be used without the consent of the parties. The Internal Audit and Quality Standards Board is appointed to the announcement or editorial board among individuals who have at least a Master's degree with thesis, who have been involved in the editorial and publishing activities of an academic journal until taking office, who have published at least three articles, one of which is at least an internationally indexed journal, and who are over the age of 25. It consists of people determined by the suggestion method. The board consists of at least 7 people. Four of the board memberships are determined by the proposal of the relevant boards among the Urban Academy Publication Board, Scientific and Advisory Board members and/or, if not available, the ICAM Network Advisory Board Members. The other three members are recommended by the Advisory Board, one as a Reader Representative, one as an author representative, and one as a referee representative. The Internal Audit and Quality Standards Board observes the relevance of the incoming articles to the scope of the journal and reports them to the Editorial Board, discusses the objections regarding publication fees, fee discounts and refund requests submitted to the board by the author representation, determines and monitors the quality standards of the journal, conducts internal auditing and monitoring in line with the legislation and good practices. It updates the quality standards systems, identifies the steps and systematics in all publication process settings and any deficiencies in these mechanisms and reports them to the Editorial Board as necessary, and determines and reports whether the journal menus and guidelines have been updated against changes in the publication process. Reader, author and referee representatives convey any problems or complaints they receive directly to the Audit and Quality Standards Board, and the board secretariat adds these requests to the meeting agenda. Possible complaints and requests reported to the Board are concluded within 30 days at the latest and reported to the Editorial Board in items. Our Internal Audit and Quality Standards Board is included in our journal menus. This board also evaluates and decides on possible fee objections.	ICAM Network yayın grubu dergisi olarak Kent Akademisi dergisi tüm süreçlerde ve süreç sonrası okur, yazar ve olası diğer 3. Kişilerin hak ve menfaat sorunlarına karşı, iç denetim mekanizması oluşturmuş ve çoğul ve çaprazlama sistemle çalışan iç denetim ve kalite standartları urulu görev yapmaktadır. Kurula müracaat edenlerin sorun çözümü sürecinde bilgi gizlilikleri gerektiren durumlar söz konusu ise, bu durumu talep dilekçelerinde ayrıca belirtmelidirler. Denetim Kurulumuz kendilerine gelen olası şikayetlerde sorun çözülene kadar ve çözüldükten sonra bilgi gizliliği yapan tarafların bilgileri dergi arşivinde tutulur ve bu bilgiler tarafların rızası dışında kullanılamaz. İç Denetim ve Kalite Standartları Kurulu, en az Tezli Yüksek Lisans düzeyine sahip, göreve gelene kadar bir akademik derginin editoryal ve yayıncılık faaliyetlerinde bulunmuş, biri en az uluslararası indeksli dergi olmak üzere en az üç makalesi yayınlanmış, 25 yaşını doldurmuş kişiler arasından ilan veya yayın kurulu önerisi yöntemiyle belirlenecek kişilerden oluşur. Kurul en az 7 kişiden oluşur. Kurul üyeliklerinin dördü, Kent Akademisi Yayın Kurulu, Bilim ve Danışma Kurulu üyeleri ve/veya, bulunamaması halinde, ICAM Network Danışma Kurulu Üyeleri arasından, ilgili kurulların teklifiyle belirlenir. Diğer üç üyenin biri Okur Temsilcisi, biri yazar temsilcisi, biri de hakem temsilcisi olarak Danışma Kurulu tarafından önerilir. İç Denetim ve Kalite Standartları Kurulu, Gelen makalelerin dergi kapsamıyla ilgisini gözlemleyerek Yayın Kuruluna bildirir, yazar temsilciliği tarafından kurula gelen yayın ücretlerine, ücret indirimlerine ve ücret iade taleplerine ilişkin itirazları görüşür, derginin kalite standartlarını belirler ve izler, mevzuat ve iyi uygulamalar doğrultusunda iç denetim ve kalite standartları sistemlerini günceller, tüm yayın süreci ayarlarındaki adım ve sistematikleri ve bu mekanizmalardaki aksaklıkları tespit edip gereği için Yayın Kurulu'na rapor eder, dergi menülerini yayın sürecindeki değişmelere karşı yönergelerdeki güncellemelerin yapılıp yapılmadığını tespit edip raporlandırır. Okur, yazar ve hakem temsilcileri, kendilerine gelen sorun veya şikayetleri, doğrudan Denetim ve Kalite Standartları Kuruluna iletir, kurul sekreteryası, bu talepleri toplantı gündemine ekler. Kurula bildirilen olası şikâyet ve talepler en geç 30 gün içinde sonuçlandırılır ve maddeler halinde Yayın Kuruluna bildirilir. İç Denetim ve Kalite Standartları Kurulumuz dergimiz menülerinde yer almaktadır. Bu kurul aynı zamanda olası ücret itirazlarına ilişkin hususları da değerlendirir ve karara bağlar.
ÖZEL SAYI POLİTİKAIMIZ	**OUR SPECIAL ISSUE POLICY**
1. Dergimize gelen özel sayı teklifleri, doğrudan yayın kuruluna sunulur ve özel sayı çıkarılıp çıkarılmaması kararı, yayın kurulunca alınır. 2. Kişi veya kurumlar tarafından gelen özel sayı talepleri, kapalı oturumda karara bağlanır. Bu oturumdaki oylamada 2/3 nitelikli çoğunluk aranır.	1. Special issue proposals coming to our journal are submitted directly to the editorial board, and the decision whether to publish a special issue is taken by the editorial board. 2. Requests for special issues made by individuals or institutions are decided in closed session. A 2/3 qualified

3. Özel sayı makale sayısı, ulusal ve uluslararası dizin önerileri doğrultusunda, bir önceki yayındaki makale sayıları ile uyumlu olmalıdır. 4. Özel sayı editörleri; baş editör, yayın kurulundan bir editör ve özel sayı teklifi yapan kişi ve/veya kurumu temsil eden bir editörden olmak üzere üç editörden oluşur. 5. Özel sayıdaki editörlük, alan editörlüğü, hakemlik, makale yayın süreçleri ve makale yazım kuralları, Kent Akademisi dergisi olağan yayın koşullarıyla uyumlu olmak zorundadır. Özel koşulların açıklık getirmediği durumlarda, genel yayın ilkeleri geçerlidir. 6. Özel sayılarda dergi kurallarında olduğu gibi, makaleler en az üç hakem kontrolünden geçer ve en az iki kabul kararı ile yayınlanır. 7. Özel sayıda makale yükleme ücreti derginin genel ücret politikasından aşağı olmamak koşuluyla yayın kurulu tarafından belirlenir. 8. Özel sayı için, ihtiyaç duyulması durumunda dergimizde kayıtlı alan editörleri dışında da doçent veya profesörlerden yayın kurulu kararıyla alan editörü alınabilir/atanabilir. Özel sayıda dışarıdan atanacak alan editörleri o sayıdaki dergi alan editörlerinin üçte birinden fazla olamaz. Yayın Kurulumuzun, S:105/2024/6/2 sayı ve 08/10/2024 tarihli kararıyla Kabul edilmiş olan bu politikalar, 2025 yılı başından itibaren geçerlidir.	majority is required for the voting in this session. 3. The number of special issue articles should be compatible with the number of articles in the previous publication, in line with national and international index recommendations. 4. Special issue editors; It consists of three editors: the editor-in-chief, an editor from the editorial board, and an editor representing the person and/or institution making the special issue proposal. 5. Special issue editorship, section editorship, refereeing, article publication processes and article writing rules must comply with the normal publication conditions of the Urban Academy journal. In cases where special conditions do not clarify, general publishing principles apply. 6. As in the journal rules for special issues, articles are checked by at least three referees and published with at least two acceptance decisions. 7. The fee for uploading articles to a special issue is determined by the editorial board, if it is not lower than the general fee policy of the journal. 8. For the special issue, if needed, field editors can be recruited/appointed by associate professors or professors, other than the field editors registered in our journal, by the decision of the editorial board. Section editors to be appointed externally for a special issue cannot be more than one-third of the journal section editors in that issue. These policies, which were adopted by our Editorial Board's decision numbered S:105/2024/6/2 and dated 08/10/2024, are valid as of the beginning of 2025.
PUBLICATION LIST ARTICLE RANKING PRINCIPLES and POLICIES	**YAYIN LİSTESİ MAKALE SIRALAMA SİSTEMİ ve POLİTİKAMIZ**

1. When scanning, the parts to be excluded from the scanning settings: a) Bibliography b) Abstract, (if any) Material and Method

These parts should be scanned by setting EXCLUSION from the scan setting without being removed from the article text.

2. Similarity rates; not more than 1% in each citation, and not more than 20% in total.

3. iThenticate scanning program is our official scanning program.

Similarity reports in our journal are checked twice, at the beginning of the process and the end of the process.

The ranking of the articles published in our journal in the relevant issue is carried out according to the following ranking system:

1. Articles about world cities / urban EN

2. articles about world cities / urban TR

3. Articles that are up-to-date due to their subject

4. National general articles about the city / urban EN

5. Articles with a topic related to the city/urban and the country in general (nationally) TR

6. Articles on local or regional or structural case studies directly related to the city/urban EN

7. Articles on local, regional or structural case studies directly related to the city TR

8. Articles placed first in order of acceptance

9.Internationally comprehensive articles indirectly

10.International comprehensive Turkish articles indirectly related to the cityrelated to the city/urban EN

11. National comprehensive articles indirectly related to the city/urban EN

12. National comprehensive articles indirectly related to the city/urban TR

13. Articles that are local and regional case studies indirectly related to the city/urban EN

14. Articles that are local and regional case studies indirectly related to the city/urban TR

1. Tarama yapılırken, tarama ayarlarından hariç tutulacak kısımlar: a) Kaynakça b) Özet, (varsa) Materyal ve Metod

Bu kısımlar, makale metninden çıkarılmaksızın tarama ayarından HARİÇ TUT ayarı yapılarak taranmalıdır.

2. Benzerlik oranları; her bir alıntıda % 1'den fazla, toplamda da, % 20'den fazla olmayacak şekilde uygulanacaktır.

3. iThenticate tarama programı resmi tarama programımızdır.

Dergimizde benzerlik raporları süreç başı ve süreç sonu olmak üzere iki kez kontrol edilmektedir.

Dergimizde yayınlanmakta olan makalelerin ilgili sayıdaki sıralanmaları aşağıdaki sıralama sistematiğine göre yürütülmektedir:

1.Dünya kentleriyle ilgili İngilizce makaleler

2.Dünya kentleriyle ilgili Türkçe makaleler

3.Konusu gereği güncellik taşıyan makaleler

4.Konusu kentle ilgili ulusal genel kapsamlı İngilizce makaleler

5.Konusu kentle ilgili ülke geneliyle ilgili (ulusal) içerikli Türkçe makaleler

6.Kentle doğrudan ilgili yerel veya bölgesel veya yapısal vaka incelemesine ilişkin İngilizce makaleler

7.Kentle doğrudan ilgili yerel veya bölgesel veya yapısal vaka incelemesine ilişkin Türkçe makaleler

8.Kabul alma sırasına göre erken kabul alan makaleler

9.Kentle dolaylı ilgili uluslararası kapsamlı İngilizce makaleler

10.Kentle dolaylı ilgili uluslararası kapsamlı Türkçe makaleler

11.Kentle dolaylı ilgili ulusal kapsamlı İngilizce makaleler

12.Kentle dolaylı ilgili ulusal kapsamlı Türkçe makaleler

13.Kentle dolaylı ilgili yerel bölgesel vaka incelemesi niteliğindeki İngilizce makaleler

14.Kentle dolaylı ilgili yerel bölgesel vaka incelemesi niteliğindeki Türkçe makaleler

Information, Communication, Art and Media Publishing Group

	INDEX | İÇİNDEKİLER	PAGES
I	Volume 18, Issue 4 Editorial Board Cilt 18 Sayı 4 Editör Kurulu	I- VII
II	Journal Tag and Publication Principles and Policies | Dergi Künyesi ve Yayın İlke ve Politikaları	VII-XV
III	Index / İçindekiler	XVII-XX
IV	Editorial Letter: Beyond of the Smart City / Akıllı Kentlerin Ötesi | **Editör**	XXI-XXII
*		
1	Araştırma Makalesi 1. Text to Image in Landscape Architecture: Artificial Intelligence Approaches Peyzaj Mimarlığında Metinden Görüntüye: Yapay Zekâ Yaklaşımları Ceren Kahvecioğlu , Mahmut Can Ast , Alper Sağlık	1824-1844
2	Araştırma Makalesi 2. An Analysis of Quantitative and Qualitative Publications in the Architecture Field about 6 February 2023 Kahramanmaraş Earthquake Mimarlık Alanında 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi'nin Nicel ve Nitel Yayın Analizi Elvan Kumtepe , Pelin Akın , İdil Ayçam	1845-1865
3	Araştırma Makalesi 3. Sanatla Örülen Mimarlık: Ovacık-Kışla Köyü Camii ve Duvar Resimleri3. Sanatla Örülen Mimarlık: Ovacık-Kışla Köyü Camii ve Duvar Resimleri Art-Woven Architecture: Ovacık-Kışla Village Mosque and Wall Paintings Mehmet Mutlu	1866-1888
4	Derleme 4. Kamusal Alan ve Mekansallık: Mimari Normlar, Fenomenoloji ve Katılım Public Sphere and Spatiality: Architectural Norms, Phenomenology, and Participation	1889-1917

	Devran Bengü	
5	Araştırma Makalesi 5. Deprem Sonrası Oluşan Enkaz Atıklarının Bertarafı: 6 Şuat Depremleri Sonrası Nurdağı ve Islahiye İlçelerinin İncelemesi Disposal Of Post-Earthquake Debris Waste: Investigation Of Nurdağı and İslahiye Districts After February 6, 2023 Earthquakes Yakup Bulut , Seda Kulu Bay	1918-1937
6	Araştırma Makalesi 6. Göç Politikalarına Yerelden Bir Bakış: Gaziantep Üzerine Bir Değerlendirme A Local View of Immigration Policies: The Case of Gaziantep Sönmez Alvanoğlu Yolcu	1938-1960
7	Araştırma Makalesi 7. İslam ve Çevre Yönetimi: Sürdürülebilir Su Ekolojisine Bütüncül Bir Yaklaşım Islam and Environmental Management: A Holistic Approach to Sustainable Water Ecology Talha Turhan , Brial Asif Hayi Paka , Tri Julia Wulandari , Raihanah Raihanah , Mustafa Şeker	1961-1987
8	Araştırma Makalesi 8. Reklam Afişlerinde Görsel Retoriğin Kullanımı: Nescafe Reklam Afişleri The Use of Visual Rhetoric in Advertising Posters: A case Study of Nescafe Advertisements Mehmet Fatih Yelmen , Münevver Aslan	1988-2003
9	Araştırma Makalesi 9. Kentsel Dönüşümü Sinema Üzerinden Okumak Reading Urban Transformation Through Cinema Osman Sümer	2004-2030
10	Araştırma Makalesi 10. Tracing The Pressure of Capital Concentration On Cultural Heritage Sites From Plan Revisions; Aliağa Kyme Ancient City Case Kültürel Miras Alanları Üzerindeki Sermaye Baskısının Plan Revizyonlarından İzlenmesi: Aliağa Kyme Antik Kenti Örneği. Umut Erdem , Sibel Ecemiş Kılıç	2031-2062
11	Araştırma Makalesi 11. An Analysis On The Place Of Autonomous Ports In The World Maritime Industry And The Transition Of Turkish Ports To Autonomous Port Systems Marmara Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Türk Limanlarında Otonom Liman Sistemlerine Geçiş Sürecine İlişkin Bir Analiz Ali Umut Ünal	2063-2082
12	Araştırma Makalesi 12. Belediyelerde Dijitalleşme ve Veriye Dayalı Stratejik Karar Almanın Sonuçları: DijiStrateji Projesi Örneği Digitalization in Municipalities and the Outcomes of Data-Driven Strategic Decision-Making: The Case of the DijiStrateji Project İbrahim Ay	2083-2109
13	Araştırma Makalesi 13. 2018-2022 Yılları Arasında Türkiye'de Siyaset Bilimi Anabilim Dalında Yazılmış Olan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi Content Analysis of Postgraduate Theses Written in the Political Science Department in Türkiye Between 2018-2022. Fırat Demirkol	2110-2118
14	Araştırma Makalesi 14. Bakım Etiği Tartışmaları Işığında Kadınların Kentsel Siyasete Katılımı: Bandırma'da Mahalle Muhtarı Kadınlar Women's Participation in Urban Politics in Light of Care Ethics Discussion: Female Neighbourhood Heads in Bandırma Sinem Atay	2119-2141

15	Araştırma Makalesi 15. Türkiye'de Ekonomik Büyüme, Kentleşme, Yenilenebilir Enerji Tüketimi ile Yük Kapasitesi Faktörü İlişkisi The Relationship between Economic Growth, Urbanization, Renewable Energy Consumption in Turkey and Load Capacity Factor Mücahit Ülger , Mert Anıl Atamer , Mehmet Uçar	2142-2158
16	Araştırma Makalesi 16. 6 Şubat Depremlerinde Yıkılan Kahramanmaraş Ulu Cami Ahşap Üstü Kalem İşi Süslemelerinin Renk ve Motif Özellikleri Color and Motif Features of the Pencil Work Decorations on Wood of Kahramanmaraş Grand Mosque, Destroyed in the 6 February 2023 Earthquakes Cavit Polat , Abdullah Gümüş	2159-2175
17	Araştırma Makalesi 17. Impact of Curiosity and Exploration Feelings of Eastern Express Tourists on Travel Behavior Doğu Ekspresi Turistlerinin Merak ve Keşif Duygularının Seyahat Davranışlarına Etkisi Nuray Eker , Ümit Şengel	2176-2193
18	Araştırma Makalesi 18. The Impact of Digital Economies on Carbon Emissions and Economic Growth in Türkiye: Evidence from the FA-ARDL Türkiye'de Dijital Ekonomilerin Karbon Emisyonu ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: FA-ARDL Yönteminden Kanıtlar Rahman Aydın	2194-2213
19	Derleme 19. Sustainability Dilemma of Urban Change Policies Kentsel Değişim Politikalarının Sürdürülebilirlik Çıkmazı Bülent Güneş	2214-2236
20	Araştırma Makalesi 20. Sir Derya Kıyısında Bir Şehir: Savran ve Mimari Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme A City on the Bank of Syr Derya: An Evaluation on Savran and Its Architecture Başaran Doğu Göktürk	2237-2264
21	Araştırma Makalesi 21. Türk Mimarlık Tarihi Yazımında Sedad Hakkı Eldem'in Temsili: Sorunlar ve Öneriler Sedad Hakkı Eldem's Representation in Turkish Architectural Historiography: Challenges and Suggestions Ayşe Şekerci , Kemal Reha Kavas , İbrahim Bakır	2265-2285
22	Araştırma Makalesi 22. Çaycuma'daki Kent Parklarının Restoratif Kalitesinin Kullanıcı Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi The Effect of Restorative Quality of Urban Parks in Çaycuma on User Satisfaction Deniz Karaelmas	2286-2307
23	Araştırma Makalesi 23. The Role of Economic Elites in Local Politics: The Gaziantep Example Yerel Siyasette Ekonomik Elitlerin Rolü: Gaziantep İli Örneği Ali Fuat Gökçe , Muhammed Aksu , Nazım Fatsa	2308-2321
24	Araştırma Makalesi 24. Türkiye'de Mimarlık Eğitiminde Sürdürülebilirliğin Yeri Sustainability in Architectural Education in Türkiye Merve Şahin , Rüveyda Kömürlü	2322-2362
25	Araştırma Makalesi 25. Su Kaynaklarının Kentsel Dönüşümü Belirleyiciliği Üzerine: Elazığ Kenti Örneği The Determination of Water Resources on Urban Transformation: A Case Study of Elazığ City. Turgay Öz , Ömer Faruk İncili , İlhan Oğuz Akdemir	2363-2388

26	Araştırma Makalesi 26. Uşak'ın Antik Kent Peyzajındaki Tümülüslerin Değerlendirilmesi Evaluation of Tumuli in the Ancient Urban Landscape of Uşak. Harun Oy	2389-2417
27	Araştırma Makalesi 27. Legal Framework of Public-Private Partnership Contract Management in Varies Countries: Recommendations for Türkiye Kamu Özel Ortaklıklarında Sözleşme Yönetiminin Yasal Çerçevesi: Türkiye için Öneriler İzel Akyel , Rüveyda Kömürlü	2418-2438
28	Araştırma Makalesi 28. The Old Mosque of Savur/Mardin: An Analysis of Architecture, Inscriptions, and Patronage Mardin/Savur'daki Eski Camii: Mimari, Kitabe ve Bani Analizi Neslihan Kaya	2439-2461
29	Araştırma Makalesi 29. Turizm Sektörü Çalışanlarının Demografik Özelliklerinin Örgütsel Sinizm Açısından İncelenmesi Investigation of Demographic Characteristics of Tourism Sector Employees in Terms of Organizational Cynicism İbrahim Alper Gedik , Said Kıngır	2462-2482
	Volume 18 Issue, 4 | Cilt 18, Sayı 4 Full Page	**1824-2482**

URBAN ACADEMY

© KENT AKADEMİSİ | 2025

ICAM | ONLINE INFORMATION-COMMUNICATION AND MEDIA PUBLISHING GROUP

KENT AKADEMİSİ
KENT KÜLTÜRÜ VE YÖNETİMİ DERGİSİ | JOURNAL OF URBAN CULTURE & MANAGEMENT
18TH ANNIVERSARY

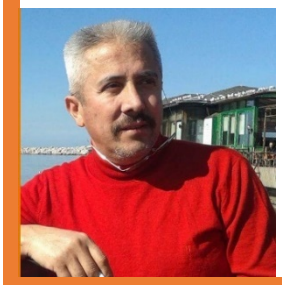

From the Editor

Dr. Ahmet FİDAN
Editor-in-Chief
On Behalf of ICAM Network Editorial Board

From Paris to Atça: Time lapse of cities

Life follows a universal cycle shared by all beings—living or non-living, conscious or not. Birth, maturation, and eventual death or extinction have marked existence since the dawn of civilisation. Whether other intelligent life forms existed on our planet, in our galaxy, or elsewhere in the universe before human civilisation remains a question for science and esoteric speculation. Within the axis of Homo sapiens civilisation, cycles of transformation are evident in both living and non-living entities. This reality, observable from the micro to the macro scale, holds true whether interpreted through an evolutionary or a creationist/esoteric perspective.

Cities, too, have mostly grown organically, developed over time, and eventually disappeared. Particularly after the Industrial Revolution, fully planned cities were built on previously untouched land. Such cities were either founded by royal decree on virgin terrain or arose from the need to redesign urban areas completely destroyed by wars or natural disasters.

Paris is among the rare French cities characterised by a distinct radial macroform. It reflects a centripetal urban logic shaped by a centralised political authority. Remarkably, this urban structure was replicated and adapted in Atça, a small town in the Sultanhisar district of Aydın, Turkey, by Mustafa Kemal Atatürk, the founding leader of the young Republic, newly victorious in its War of Independence. Atça represents a striking example of the principle "small is beautiful," showing how a metropolitan macroform can be successfully adapted to a small-scale town. While other cities worldwide have also been modelled or replicated, such a successful adaptation by a newly independent nation stands as a source of pride for both the town and the civilisation it represents. The extent to which the social fabric and urban superstructure of these replicated cities correspond to

Paristen Atça'ya Kentlerin zaman atlaması

Yaşam, canlı veya cansız bilinçli veya bilinçsiz evrendeki tüm varlıklara belli bir döngü sunmakta. Doğmak / yaşamın başlangıcı, olgunlaşmak ve ölmek / bitiş veya tükeniş… Bu süreç günümüz uygarlığının başından buyana hep bu şekilde devam edegelmiştir. Uygarlığımızdan önce, mavi gezegenimizde veya galaksimizde veya evrende başkaca akıllı / bilinçli yaşam kalıpları olup olmadığı bilimin ve ezoterizmin konusudur. Biz, homosapiens uygarlığı ekseninde düşünecek olursak, döngü ve dönüşümü hem canlı hem cansız varlıklarda görmekteyiz. Bu ister kendiliğinden oluşçu / evrimselci yaklaşımla, ister yaratılmış / tasarlanmış (dinsel / ezoterik) yaklaşımla ele alınsın, mikrodan makroya kendini gösteren bir gerçektir.

Kentlerse kahir ekseriyetle serbest oluşum ve gelişimle büyümüş, gelişmiş ve zaman sonra yok olmuşlardır. Özellikle de sanayi dönemi sonrasında tamamen bakir bir alana, bütüncül şekilde tam teşekküllü makro planı yapılmış kentler de oluşturulmuştur. Bu oluşumlar ya tamamen boş bir alana kralın veya imparatorun emriyle kurulmuş ya da doğal afetler veya savaşlarla tamamen yerle bir olan kentsel alanların silbaştan tasarlanması gereksinimlerinde ortaya çıkmıştır.

Paris şehri Fransa'nın ışın şehir tipinde özel bir megaforma sahip nadir kentlerden birisidir. Bu haliyle merkezcil yönetimin de etkisiyle merkezcilliğin mekana yansımasının bir sonucu olarak tasarlanmış bir kenttir. Parisin bu yapısı, kurtuluş destanını yeni tamamlamış genç Türkiye'nin kurucu lideri M. Kemal Atatürk tarafından bir nevi klonlanarak Aydın ilinin Sultanhisar ilçesine bağlı kasaba olan Atça'ya uyarlanmıştır. Mega kentlerin küçük kentlere makroform uyarlamalarında "küçük güzeldir" vecizesinin harikulade bir örneğini göjrmekteyiz Atça'da. Elbette ki dünyada modellenen veya klonlanan bu tür başkaca kentler de vardır. Ancak bağımsızlık zaferini yeni kazanmış bir ülkenin bir kasabasının bu denli güzel uyarlanması kent ve uygarlık adına gurur vericidir. Klonlama veya benzeştirme sürecinde kentlerin alt yapısı ile birlikte üst yapısının ve sosyolojik örgüsünün asıl kentin

those of their originals remains a subject that warrants further scholarly attention.

As Urban Academy Journal, we would be pleased to publish articles on such replicated or modelled cities in our future issues.

Presenting Our 68th Issue!

Dear readers.

In this issue, we are pleased to publish **29 articles**, including **27 original research papers** and **2 review articles.**

We extend our sincere appreciation to the **15 section editors** and **111 peer reviewers** whose contributions, including evaluations of rejected and withdrawn manuscripts, have been crucial in maintaining the scholarly quality of our journal. We also acknowledge the valuable contributions of our **statistical editors** and **language editors** (both Turkish and English), who ensured that all manuscripts adhered to disciplinary standards.

During this publication period, the editorial board held **four extended meetings**, each lasting several hours, where editors generously shared their time and expertise to further enhance the academic quality and editorial integrity of the journal. We are deeply grateful for their dedication.

We look forward to sharing future issues filled with impactful research and valuable scholarly contributions.

Sincerely,
The Editorial Team

Follow Us on Social Media!

Our journal's social media accounts are waiting for your engagement! Below, you will find links to our official social media platforms. We kindly invite you to support us by following, liking, and sharing our content. Your interaction helps us grow and reach a wider audience.

Stay connected and be a part of our academic community!

- **INSTAGRAM**: https://www.instagram.com/urban_academy_tr/
- **LİNKEDİN**: https://www.linkedin.com/in/urban-academy-kent-akademisi-9232b3223/
- **FACEBOOK**: https://www.facebook.com/UrbanAcademyJournal
- **X:** https://x.com/kent_akademisi

toplumsal örgüsü ile benzeşme durumları biz bilim insanlarınca ele alınması gereken bir konudur.

Kent Akademisi dergisi olarak bundan sonraki sayılarımızda yazarlarımızın bu tür klon veya benzeşen kentleri işlemeleri durumunda bu tür makaleleri yayınlamaktan mutluluk duyacağız.

68. sayımızla sizlerleyiz!

Değerli Okurlarımız,

Bu sayımızda 27'si araştırma 2'si derleme olmak üzere, toplam 29 makale yayınlanmıştır.

Bu makaleleri değerlendirmek için görev yapan, reddedilen ve geri çekilen makaleler dahil, mükerrer isimler hariç 15 alan editörümüz ve 111 hakemimiz yayınlanan makalelerin bilimsel niteliğine büyük katkılar sağlamıştır. Aynı şekilde bu sayıda yayınlanan makalelerimizde makale konusu kapsamında istatistik editörleri ile İngilizce ve Türkçe dil editörleri görev yapmıştır.

Tüm bu emeklerin birleştirildiği yayın kurulu toplantılarında, bu süreçte her biri saatler süren 4toplantı düzenleyerek ve değerli vakitlerini ayırarak dergimizin niteliğini her daim artırmaya yönelik fikirler sunan editörlerimize müteşekkirim.

Her yeni sayıda, yeni başarılar ve güzel haberlerle nice gelecek sayılarda buluşmak ümidi ile esen kalınız.

Saygılarımızla.
Yayın Kurulu

Sosyal Medya Hesaplarımız

Dergimize ait sosyal medya hesaplarımız sizlerin ilgisini beklemektedir. Dergi sosyal medya hesaplarımıza ait linklerimiz aşağıda sıralanmıştır. Sosyal medya hesaplarımızı **beğeni**lerinizle desteklemenizi istirham ederiz.

Takipte kalın ve akademik yayın topluluğumuzun bir bileşeni olun!

- **INSTAGRAM:** https://www.instagram.com/urban_academy_tr/
- **LİNKEDİN:**https://www.linkedin.com/in/urban-academy-kent-akademisi-9232b3223/
- **FACEBOOK:** https://www.facebook.com/UrbanAcademyJournal
- **X:** https://x.com/kent_akademisi

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 20.11.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 25.03.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Kahvecioğlu, C., Ast, M. C., Sağlık, A. (2025). Text to Image in Landscape Architecture: Artificial Intelligence Approaches, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):1824-1844. https://doi.org/10.35674/kent.1588484

Text to Image in Landscape Architecture: Artificial Intelligence Approaches

Peyzaj Mimarlığında Metinden Görüntüye: Yapay Zekâ Yaklaşımları

Ceren KAHVECİOĞLU[1], Mahmut Can AST[2], Alper SAĞLIK [3]

Öz

Peyzaj mimarlığı tasarım çalışmalarında, yaratıcı ve farklı konseptlere sahip mekânların yaratılmasında fikir geliştirme süreci, uzun zamanlar gerektiren bir süreçtir. Teknolojik gelişmelerle birlikte zamanın etkin kullanımı önem kazanmakta ve yapay zekâ (AI) alanında yaratıcı, gerçekçi ve detaylı metinden görsel üreten uygulamalar dikkat çekmektedir. Text-to-Image (T2I) yöntemi ile tasarım fikirlerinin hızlı ve doğru bir şekilde geliştirilmesi açısından, peyzaj mimarlığında AI uygulamalarının kullanımı, akıllara birçok soru getirmektedir. AI tarafından üretilen görseller, mesleki doğruluk ve estetik açıdan ne kadar tatmin edicidir? Mesleki terimlerini doğru bir şekilde algılayabilmekte midir? AI ve peyzaj mimarlığı arasındaki genel ilişki durumu nedir? gibi sorulara bu çalışmada cevap aranmaktadır. Bu çalışmada; yazarlar tarafından tasarım alanında kullanılan 50 mesleki terim belirlenmiş ve bu terimler doğrultusunda 6 farklı tasarım konsepti ile 70 kelimelik promptlar oluşturulmuştur. Oluşturulan promptlar kullanılarak yazarlar, T2I özelliğine sahip Dall-E, MidJourney, LookX ve mnml uygulamalarından görseller üretilmiştir. Üretilen görseller; mesleki uygunluk, görsel estetik, yaratıcılık ve teknik detaylar açısından değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, seçilen terimler arasında bazı mesleki terimlerin soyut, ileri teknik ve kapsam alanın geniş kavramlar olduğu tespit edilmiştir. AI uygulamalarında mesleki terimlerin doğru bir şekilde algılanabilmekte, peyzaj tasarımında farklı ve yaratıcı konseptlerin geliştirilmesinde tatmin edici görseller elde edebilmektedir. Bu bağlamda, peyzaj mimarlığı ve AI alanında iş birliği yapılarak uygulamaların geliştirilmesine katkı sağlanabilir. Aynı zamanda, bu çalışma; T2I uygulamaları ve peyzaj mimarlığı arasındaki mevcut durumu ortaya koyarak, daha yaratıcı, kaliteli ve detaylı konsept görsellerin üretilmesi açısından geliştirilebilir bir potansiyel olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Konsept, Metinden Görsele, Peyzaj Mimarlığı, Peyzaj Tasarımı, Yapay Zekâ

ABSTRACT

Generating ideas for designing spaces with creative and diverse concepts in landscape architecture design is a time-consuming process. With technological advancements, effective use of time has become increasingly significant, and applications that produce creative, realistic, and elaborate visuals from text in the field of artificial intelligence (AI) have attracted attention. However, the use of AI applications in landscape architecture raises many questions regarding the rapid and accurate development of design ideas through the Text-to-Image (T2I) method: how satisfying are AI-generated visuals in terms of professional accuracy and aesthetics? Can AI accurately perceive professional terms? What is the general relationship between AI and landscape architecture? Apart from coming up with an answer to these questions, this study aims to investigate the potential of text-to-image (T2I) models in generating design concepts for landscape architecture. In this study, the authors identified fifty professional terms used in the field of design and created 70-word prompts with six different design concepts in line with these terms. Using the created prompts, the authors generated visuals from Dall-E, MidJourney, LookX and mnml applications with T2I feature. The images generated were evaluated based on their adherence to professional standards, aesthetic appeal, creativity, and technical accuracy. Results indicated that while AI models could effectively interpret a wide range of professional terms, including abstract and highly technical concepts, there were limitations in capturing the nuanced details of landscape design. This study highlights the potential of AI to assist landscape architects in the early stages of the design process, but also underscores the need for human expertise to refine and optimize AI-generated designs. Future research should explore ways to improve the accuracy and specificity of AI-generated landscape designs, as well as investigate the potential of integrating AI with other design tools and techniques.

[1] **Corresponding Author:** Çanakkale Onsekiz Mart University, crnkahvecioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2290-4356
[2] Çanakkale Onsekiz Mart University, mahmutcanast@gmail.com, ORCID: 0009-0005-7628-1093
[3] Çanakkale Onsekiz Mart University, alpersaglik@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1156-1201

Keywords: Artificial Intelligence, Text-to-Image, Landscape Architecture, Landscape Design, Concept

INTRODUCTION:

Landscape architecture is a discipline encompassing art and science that shapes and manages the physical world and natural systems by creating spaces with economic, environmental, social, and cultural perspectives (Waterman, 2009, pp. 8-11). Landscape design, on the other hand, is defined as the arrangement and modification of spaces, ranging from large-scale urban areas to small-scale gardens, based on the characteristics of these spaces (Ardhianto et al., 2023). The design process can be defined as the time required for generating design ideas to achieve the final solution by means of drawing tools, the only way that allows the designer to convey their thoughts concretely. Traditionally, designers have relied heavily on hand-drawn representations to visualize and communicate their ideas throughout the design process. As a result of these developments, computer-aided design tools, which play an important role in the landscape design process, provide convenience to designers (Denerel & Birişçi, 2019).

The widespread adoption of computer-aided design (CAD) tools by designers has made digital processes more efficient than analog methods in landscape and architectural design. Employing artificial intelligence to determine a concept with a long design process in landscape design offers a paperless solution. Therefore, with the advent of programs that can yield high-quality outputs requiring less time and skill compared to CAD programs, artificial intelligence (AI) is the next frontier in digital design technology. Although there is limited research on the potential use of AI in landscape architecture, AI is an emerging technology in this field (Ardhianto et al., 2023; Li & Amoroso, 2023).

AI systems serve a wide range of purposes in our everyday life. AI systems, which could initially offer limited solutions, appear to push the boundaries of technological developments in the field of machine learning (ML) and perform similarly to the human mindset. It is difficult to forecast what the future holds for various AI applications, particularly in the fields of art and design; that said, their use is becoming popular over time. It is apparent that the number of users that benefit from AI software generating images from text is rapidly increasing thanks to its convenience (Aslan & Aydın, 2023). That text-to-image systems have a simple and intuitive basis helps the user direct the system through a text, and the system responds by generating a new image. By using words, the user can determine the simplicity, complexity, and style of the prompt on the system, which can either imitate anything the user dictates or create imaginary ideas. AI applications allow users to control the final image to improve outputs or use specific terminology to make adjustments, enabling users to interact with AI applications with unlimited possibilities in T2I (Fernandez, 2022). Hanafy (2023) argues that the application of T2I in architecture is utilized in the earliest stages of design, allowing the architect to quickly create a visual representation of design concepts with a text-based prompt. It is also noted that this situation allows the architect to explore a wide range of possibilities and iterate on different design approaches.

Li and Amoroso (2023) state that digital design technologies play a dominant role in visual communication in landscape architecture, and technological advancements in AI, along with graphic software, represent the next frontier in digital image creation. However, they emphasize that little information is available about the potential of AI in generating visuals in the field of landscape architecture. Additionally, they compared images produced by AI applications such as DALL-E 2 and NVIDIA GauGAN2 and evaluated them by landscape architecture experts to investigate whether they can compete with visualization methods used in the education process and by professionals. Fernberg and colleagues (2023) mention that creating 2D assets for design renderings in landscape architecture and generating only a few images with minimal customization is a very time-consuming task. In the study conducted by these researchers, a comparative evaluation of applications was performed using

generative AI applications such as DALL-E 2, MidJourney, and Stable Diffusion to create a 2D asset library.

Concept development, which is the beginning of the design process, is a sub-process where important details are determined to be included in the design and followed from the start to the end of the design process. In this process, the design approaches to be developed according to the requests involve a time-consuming process depending on the competencies of the designer. Employing text-to-image AI applications in carrying out the process quickly and accurately raises many questions. How professionally accurate and aesthetically satisfying are the visuals produced by AI? Can it comprehend the professional terminology of landscape architecture properly? And how does it relate to the overall situation in landscape architecture? The current study addresses these questions, aiming to evaluate the images created by T2I-producing AI applications such as DALL-E, MidJourney, LookX, and mnml from the perspective of the landscape architecture profession.

1. What is Artificial Intelligence (AI) and What Are Its Types?

In recent years, AI has garnered significant attention due to advancements in computer hardware, the amount of available data, computer network speed, and processing algorithms. However, there is considerable ambiguity regarding what AI conceptually means as well as its scope (Enholm et al., 2022). In the general sense, the reference point for the definition of AI is the functionality of the human brain.

Intelligence can be defined as an individual's ability to reason, understand concepts, solve problems, and learn effectively. Mental and emotional abilities allow an individual to adapt to their environment, adjust to changes, and make informed decisions using existing knowledge (Morandin-Ahuerma, 2022). AI, on the other hand, is a field of science and engineering concerned with developing systems that exhibit characteristics of human intelligence such as natural language processing, problem-solving, planning, learning, perception, adaptation, and responding to the environment (Tecuci, 2012).

The search for an artificial copy of man is not a new idea. The history of artificial intelligence dates back to Ancient Greek period before Crist. In ancient Greece, Daedelus, who ruled the wind in mythology, was seen developing the idea of creating artificial humans and ideas about humanoid robots. In addition, the definition of the human thought system by philosophers and Charles Babbage's work on a mechanical machine that exhibits human-like intelligent behavior in 1884 is an important work in terms of taking the first steps for modern artificial intelligence. However, as a result of these studies, Babbage decided that a machine that could exhibit human-like intelligent behavior could not be produced and stopped his work (Mijwel, 2015).

In 1950, the question raised by Alan Turing, "can machines think?" had a significant impact on computer science and other scientific fields. The concept of AI was first used in a research workshop held at Dartmouth College in New Hampshire in 1956 (Howard, 2019). Twice in the field of AI, financial shortcomings resulted in a period of stagnation known as "AI Winter", during which investment and interest in AI research were reduced. However, in subsequent periods, success achieved in machine learning, the increase in the quality, scale, and the computational power of data sets led to the successful performance of AI systems that were able to impress humans, which increased interest and confidence in this field (Jiang et al., 2022).

In the past few years, machine learning (ML), a subclass of AI, has garnered significant interest due to increased data accessibility and advancements in computational power, making it one of the most widely used methods. ML is built and trained based on mathematical models to have the ability to learn from a specific data set, produce predictions, determine relationships, and make inferences; this informed training aims to enhance machine intelligence, which means systems can operate without being explicitly programmed to automatically produce predictions for test examples (Enholm et al.,

2022; Minh et al., 2022). ML systems can be categorized into four groups: supervised learning, semi-supervised learning, unsupervised learning, and reinforcement learning (Enholm et al., 2022).

Supervised learning involves training data with target values and is based on comparing the calculated output with the expected output. This type of learning identifies patterns based on the training data and derives its own rules from the labeled data. Unsupervised learning, on the other hand, does not include a target training pattern. In fact, the system learns autonomously by exploring and adapting based on the input pattern (Das et al., 2015; Enholm et al., 2022). Semi-supervised learning uses both labeled and unlabeled data together, whereas reinforcement learning does not learn from past data but from feedback obtained through interactions with an external environment (Enholm et al., 2022). Deep learning (DL), the most popular subset of ML, mimics the human brain's ability to process data and patterns to make decisions (Minh et al., 2022).

Deep neural networks, following the neural network architecture, are neuron network models consisting of several parameters and layers between input and output. DL is, therefore, referred to as deep neural networks. DL automatically learns data features and represents them hierarchically. This powerful structure provides superiority over traditional ML methods. The initial layers simply process the input data, and this first output then goes to the upper layer where more complex features are learned. Therefore, DL is well-suited for handling larger data and complexity (Sharma et al., 2021). DL is increasingly used in fields such as computer vision (CV), the Internet of Things (IoT), and natural language processing (NLP) (Minh et al., 2022).

2. Text-to-Image Generation (T2I)

Visual content provides more comprehensive, accurate, and understandable ways of sharing and understanding information compared to written texts, offering efficient, effective, and original methods of communication (Agnese et al., 2019). Through hearing or reading, people visualize stories, creating mental images. Visualizing and making sense of the complex relationship between the visual world and language is a natural process for humans. Inspired by the human mind's visualization ability, creating a system that understands the relationship between vision and language and can generate visuals that reflect the meaning of text descriptions is a significant leap toward creating intelligence similar to human intelligence (Frolov et al., 2021).

Although T2I, which aims to create images from text, is an emerging field, it is a part of computer vision and machine learning that has seen significant progress in recent years within the AI domain. The goal here is to create an automatic model that can understand the representation of words and produce image outputs accordingly by defining visual elements with rich text descriptions (Agnese et al., 2019; Tan et al., 2023). Large-scale AI models are gaining increasing attention due to the success of T2I generation through data sets (Gafni et al., 2022).

Generative models developed in the field of machine learning have become significant and popular due to their applicability in various fields. These models can be utilized in natural language, music, video, image processing, and other academic areas due to their ability to represent sophisticated and high-dimensional data (Hong et al., 2019). In particular, text-to-image AI applications such as Disco Diffusion, OpenAI's DALL-E, MidJourney, Stable Diffusion, and Google's Imagen (Figure 1) have generated great interest. In AI systems, a language-vision model is employed to understand the '*prompt*' text that guides users in producing high-quality outputs (Lyu et al., 2022). Image generation modeling, which had been a fundamental problem in the field of computer vision, has made significant advancements with the emergence of DL techniques. Variational Autoencoders (VAEs) are probabilistic models used to maximize the lower bound of data likelihood. Autoregressive models, on the other hand, have produced attractive synthetic images by modeling the conditional distribution in the pixel space (Zhang et al., 2017).

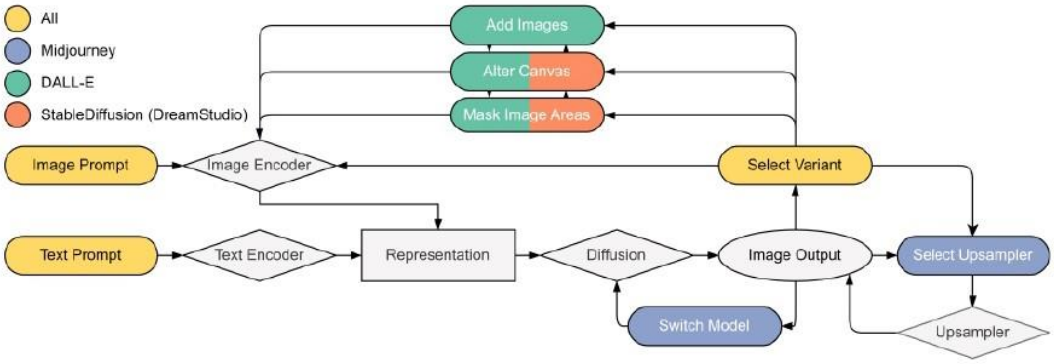

Figure 1. T2I Architecture of Different AI Models (Tanugraha, 2023)

The significant advancements in DL are not confined to classification-based problems. Generative models, a broad research area, stand out with new technical achievements. The idea of using encoder/decoder architecture has regained importance with Generative Adversarial Networks (GANs) and Variational Autoencoders (VAEs). They are followed by diffusion models, which have recently emerged (Żelaszczyk & Mańdziuk, 2024).

Researchers employ generative models in developing unsupervised learning to reduce the human supervision and the number of samples required for the system to learn. The most popular approach in generative modeling is GANs, which typically rely on the relationship between two machine learning models (Goodfellow et al., 2020). GANs are among the powerful generative models capable of producing realistic-looking samples with a random z vector, and they do not require knowing an explicit real data distribution or any prior mathematical assumptions (Gui et al., 2023). Relying on a wide range of applications including text-to-image generation, image completion, future prediction, 3D models, and videos, GANs provide a cutting edge in fields such as computer vision, image processing, and sequential data, making them the most successful models in image processing and computer vision (Zhu et al., 2017; Gui et al., 2023).

Diffusion models based on text embedding sequences, which do not contain classifiers, are a class of generative models that sample from a learned data distribution by denoising Gaussian noise conditionally on class labels, text, or low-resolution images (Saharia et al., 2022). VAE defines data generation using a probabilistic distribution through Variational Bayesian Inference. Unlike traditional autoencoders, VAEs have an additional sampling layer, along with an encoder and a decoder layer (Bengesi et al., 2023). Although GANs, VAEs, and Diffusion are some of the most popular options for text-to-image generation, it is also possible to create models that do not rely on these methods (Żelaszczyk & Mańdziuk, 2024).

In 2021, the release of OpenAI's CLIP marked a significant technical advancement in the field of text-to-image generation. CLIP, as a pre-trained language-vision model, allows for zero-shot image manipulation guided by text prompts. When used as a discriminator in a generative system, CLIP directs the generator to synthesize digital images. Currently, many programs such as DALL-E 2 and Stable Diffusion use CLIP for text encodings (Lyu et al., 2022).

In the field of computer vision, pre-trained visual models, trained on large-scale image datasets, are able to extract rich semantic information and understand the content of images (Wang et al., 2023). Advances in deep learning have significantly contributed to computer vision applications and image processing techniques. One of these advancements has emerged in the field of image synthesis, which involves the creation and manipulation of images. Inspired by visualizations envisioned in the human mind, conditional image synthesis can be achieved using an intuitive interface and text descriptions (Frolov et al., 2021). The development of purpose-built systems in the field of AI over the years and

the discovery of new techniques are bringing a new dimension to the T2I field. Additionally, it facilitates direct communication and interaction between humans and AI, offering the possibility of use for various purposes in many professional disciplines as well as daily life. AI provides time-saving applications that users can benefit from, such as simplifying daily life and making effective use of time.

3. Artificial Intelligence Applications from Text-to-Image

With advancements in AI technology, the T2I production technique is expected to become a more important tool in the field of architecture. Through T2I production, AI is significantly transforming the function of visualizing people's ideas (Hanafy, 2023). Alongside advancements in AI, various systems have been introduced and continue to be developed. The applications used in this study for text-to-image generation include DALL-E, MidJourney, LookX, and mnml, and this section discusses the features of the systems used.

3.1. DALL-E

Generative Artificial Intelligence (GAI) programs have become a trend with text-based image generators, particularly in 2022. After the release of the AI tool called DALL-E by OpenAI research laboratory, AI technology has enabled users to automatically generate images within seconds using text commands, which has garnered significant interest from users (Enjellina et al., 2023). One of the remarkable features of DALL-E is its ability to produce a wide range of representations, from photorealistic depictions of objects and environments to more abstract, stylized images. Therefore, it can yield results in creative fields such as design, art, and illustration (Hanafy, 2023).

3.2. MidJourney

MidJourney offers an independent research domain aimed at exploring new realms of thought and expanding human imagination. Established by developers with a focus on design, humans, and AI, MidJourney has its own website but uses the Discord application to obtain results (Tanugraha, 2023).

3.3. LookX

LookX, as a highly advanced AI rendering tool for early concept work, assists architects in creating initial design ideas by uploading reference images or samples (Makarouni, 2024). The LookX AI company, utilizing its expertise in advanced technologies, aims to facilitate the use of AI technology by architectural design practitioners by addressing human-computer interaction with its approach to architectural design (LookX, 2024). LookX, with the aid of deep learning, allows users to generate visuals for projects with parameters including style, cost, requirements, and arrangements (Anonymous, 2023).

3.4. Mnml

Mnml offers many features that transform creative concepts and sketches into remarkable designs in the field of architecture. With its powerful AI algorithms, mnml allows users to easily redesign interior or exterior spaces and create different design variations within seconds (Graff, 2023). Offering various AI rendering tools in the architecture discipline, mnml also facilitates the production of architectural visuals using T2I.

4. Prompt Engineering in Artificial Intelligence

Developments in deep generative systems have made it possible to create high-quality media such as music, images, and text. These advancements are becoming increasingly important for creative fields by enhancing the potential for collaborative and dynamic co-creative processes between AI systems and humans (Dang et al., 2022). Prompt engineering, the process of adapting text-based inputs to AI

models, plays a crucial role in this process. The quality of the prompt entered in AI tools like ChatGPT is of great importance for obtaining relevant, accurate, and detailed responses. As the importance of studies in this field increases, it is evident that the skills and expertise in prompt engineering are not confined to any specific discipline or profession (Lund, 2023). Prompt engineering, the practice of writing text for generative systems, is also known as prompting, prompt design, or prompt programming (Oppenlaender, 2023).

Prompt engineering emerges as a crucial technique by combining inputs with additional context to provide parameter efficiency and enhance the capabilities of pre-trained visual-language models (VLMs) and large language models (LLMs) (Wang et al., 2023; Sahoo et al., 2024). It involves the strategic and systematic design and optimization of prompts that give instructions to guide AI models for task-specific outputs without altering their parameters. This technique ensures accuracy, relevance, and consistency in model outputs through carefully crafted instructions. Consequently, it enables models to specialize in various tasks and fields, unlocking the full potential of AI models and making them accessible and applicable across diverse areas, thereby opening doors to a future filled with possibilities (Chen et al., 2023; Sahoo et al., 2024).

A prompt is a set of instructions provided to a large language model (LLM) that allows for its customization, capability enhancement, or improvement. By providing specific rules and guidelines, a prompt can influence the interaction with the LLM and the generated output. It establishes the context of the conversation, informing the LLM of what information is important and how the form or content of the desired output should be. Although a prompt can be defined in many different ways, creating a language that accurately and comprehensively defines all the nuanced ways a prompt can be constructed is challenging (White et al., 2023). Therefore, it is crucial for users to understand the impact of prompts.

In an AI model, the practitioner typically runs a prompt and, after observing the results, adapts the prompt to improve the output. Therefore, prompt engineering is an iterative process. The emerging community in this field has discovered that adding specific keywords to text input prompts can enhance the aesthetic quality and appeal of images. These terms can be referred to as 'style phrases,' 'clarifying keywords,' 'vitamin phrases,' or 'prompt modifiers.' By adding these prompt modifiers to the text input, the goal is to steer the text-to-image synthesis in a particular direction and modify the output (Oppenlaender, 2023).

In AI models, prompt engineering is based on several key principles for effectively guiding the processing and production of prompts. These principles include clarity and precision, contextual information, the desired format, and controlling the length of the words. These principles directly impact the performance of generative AI models and form the basis of effective prompt engineering. Understanding and applying the technical foundations of these principles can optimize human-AI interaction (Lo, 2023). Therefore, it is essential to know the nuances of prompt writing within the context of prompt engineering for establishing proper interaction between humans and AI (Table 1).

Table 1. Shaping the Requests (Chen et al., 2023; Lin, 2024)

Giving Instructions	Comprehensive prompts should be created to obtain more precise and relevant outputs. Providing clear and step-by-step instructions in large-scale tasks reduces ambiguity and indecisiveness in the model.
Being Open and Clear	To produce the desired output, clear and specific prompts need to be provided. Clearly stating the objectives and constraints helps guide the model in the right direction.
Role-prompting	Assigning a specific role, such as that of an assistant or expert, allows the model to provide specialized feedback and different perspectives by mimicking these roles.
Use of Symbols to Distinguish	Dividing different sections of a prompt or using multi-line sequences allows the model to better understand the instructions.
Trying a few times / Resampling	Running the model multiple times with the same instructions helps reduce natural variability in the responses, leading to higher quality outputs.
Zero-Shot and Few-Shot Prompting	A one-shot prompt involves providing a single example for the model to learn from, whereas a few-shot prompt provides multiple examples. Giving instructions with concrete examples is an effective approach.
Specify The Preferred Response Format	Specifying the desired formatting (such as meter, tone, etc.) helps limit the possible outputs and enhances the connection to the instructions.
Requesting A Large Number of Options	Requesting multiple options from the models increases diversity in the outputs.

Korzynski et al. (2023) have stated that prompt engineering is a competency similar in structure to digital literacy and is necessary for success in the field of modern technology. Many researchers emphasize that competence in prompt engineering could be a significant area that can distinguish experts in different fields (as cited in, Lund, 2023).

5. Materials and Method

AI, with its relatively recent history, is evolving by establishing relationships with various professions. AI's innovative approaches in the professional domain have revolutionized workflows, adding new dimensions to areas such as data analysis, problem-solving, recommendation systems, and media production. This study examines questions such as the professional accuracy and aesthetic satisfaction of AI-generated images, whether AI applications correctly understand landscape architecture terms, and the overall relationship between AI and landscape architecture.

This is a qualitative study aiming to evaluate text-to-image AI applications from the perspective of the landscape architecture profession. The research has investigated how AI perceives and visualizes professional terms used in landscape architecture. The study consists of four phases (Figure 2). In the first phase, an extensive literature review was conducted on the concept of AI, visual production with Text-to-Image, techniques for generating visuals from text using AI, and prompt writing. In the stages following this point, the authors seek answers to the research questions put forward as the subject of the study. In the second phase, professional terms used in landscape architecture were identified. In the third phase, prompts were written, input were entered into AI applications, and outputs were obtained. In the final phase, the obtained visuals were evaluated. To identify the professional terms, 50 terms were selected based on Pouya (2020)'s book 'Technical English for Landscape Architects', and six different prompt texts were prepared: green roof, coastal landscape area, wetland, residential garden, cultural landscape area, and public space.

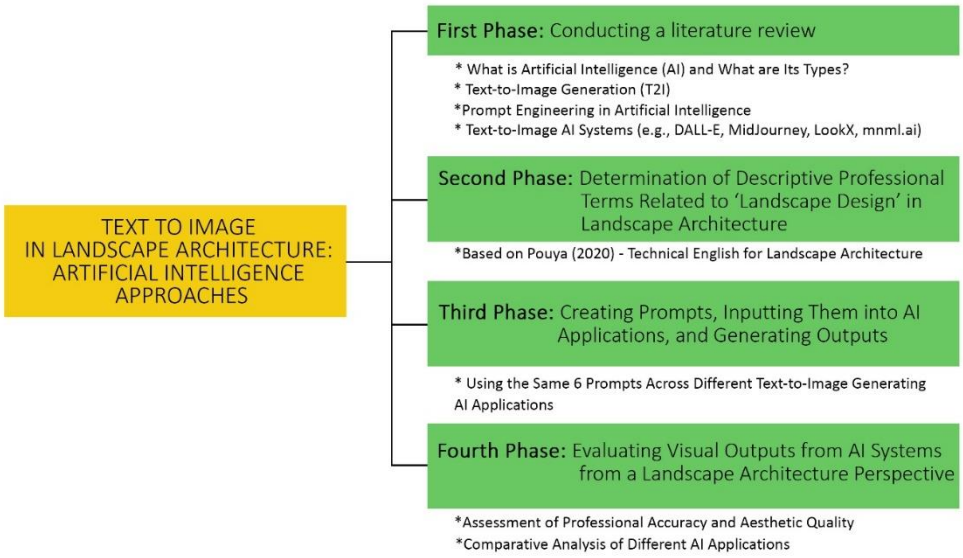

Figure 2. Text to Image in Landscape Architecture: Artificial Intelligence Approaches Study Scheme

After completing the preparation phases, the AI applications DALL-E, MidJourney, LookX, and mnml were purchased as full versions to obtain and evaluate the text-to-image outputs. The outputs obtained from the same prompt input were evaluated in terms of their success in understanding and visualizing landscape architecture terms, which was followed by the evaluation of the integration of text-to-image AI systems into the landscape design process and the more effective use of this technology in the professional field.

6. Determining Descriptive Professional Terms Related to "Landscape Design" in Landscape Architecture

One of the most critical aspects of text-to-image generation, a field with high human-AI interaction, is the prompts created by the designer or user. This section focuses on the creation of the necessary prompts to obtain outputs from AI applications. Using Pouya (2020)'s book "Technical English for Landscape Architects," 50 professional terms were identified (Figure 3) and six different concept prompts were prepared (Table 2). The terms identified are key concepts in shaping landscape design projects.

Figure 3. Professional Terms Shaping Designs in Landscape Architecture (Created by the author using Pouya, 2020)

There are various and comprehensive study topics in the field of design within landscape architecture. Therefore, six topics were selected for the creation of prompts on specific subjects: green roof (P1), coastal landscape area (P2), wetland (P3), residential garden (P4), cultural landscape area (P5), and public space (P6). Using the identified professional terms (Figure 3), prompts specific to these topics were created. While preparing the prompts, Table 1 was utilized, specific terminologies were used for detailing, and texts (Table 2) were prepared to guide the AI. The texts were prepared in a comprehensive, clear, and precise manner, with the professional terms used indicated in bold.

Table 2. Prompts Generated for Selected Topics

Prompt Code	Written Prompts
P_1	A modern, creative, innovative ***green roof***, ***urban landscape design*** with high ***visual aesthetics and quality***. Use ***formal form walkways*** and ***hard landscape*** elements. Recreational areas with ***urban furniture*** appropriate to the ***human scale***. Create ***attractive*** and colourful ***children's playgrounds***, ***sports areas***, ***recreation areas*** and ***rest areas***. Creative, colourful, ***planting designs*** in ***natural forms***. ***In vegetation design***, design with ***evergreen shrubs***, ***deciduous trees*** with effective habitus appearance. High quality, realistic visuals.
Terms used	*Green roof, urban design, visual quality, aesthetics, formal form, walkway, hardscape, recreation area, urban furniture, human-scale, visual appeal (attractive), playground, sports area, naturalistic form, evergreen, shrub, deciduous tree.*
P_2	A modern, creative, innovative, ***urban space*** ***landscape architecture*** project with high ***visual aesthetics and quality*** along the ***coastal landscape area*** with a ***sustainable and ecological design*** approach. ***Pedestrian roads*** and ***outdoor designs*** in ***informal and symmetrical form***. Use ***permeable paving materials granite cube stone*** for paths. Modern, grey, medium and dwarf scale ***lighting design***. In ***green areas***, create creative and eye-catching ***rain gardens*** that ***manage rainwater***. High quality, realistic visuals.
Terms used	*Urban design, urban space, visual quality, aesthetics, coastal landscape, sustainable landscape design, ecological, pedestrian roads, outdoor design, informal form, symmetrical design, permeable floor, lighting design, green space, rain garden, rainwater management.*
P_3	A creative, ***high visual aesthetic and quality*** ***landscape design*** in an ecologically important ***wetland*** and ***rural area***. Design ***aquatic plants*** in and around the ***pond***, wooden ***pedestrian paths*** surrounding the pond, resting areas on wooden pedestrian paths and ***urban furniture*** in these areas. Design lines should be created with ***natural forms***. ***Shade trees***, ***evergreen shrubs*** and herbal designs should be created. A natural, calming, nature-integrated environment. High quality, realistic visuals.
Terms used	*Aesthetic, visual quality, landscape design, wetland, rural, aquatic plant, pond, pedestrian path, furniture design, natural form, tree, evergreen, shrub.*
P_4	A modern, aesthetically, creatively designed villa and ***garden landscape design*** on the ***high slopes of the mountain***, in the forest. On the lowest floor of the house there will be a terrace and ***a large garden***. Let the ***soft landscape area*** be more than the ***hard landscape area***. ***A water feature*** created with ***natural forms***, ***walkways*** in ***formal form***. ***Arid landscape*** design, ***ornamental plants***, natural environment. High quality, realistic visuals.
Terms Used	*Garden, landscape design, softscape, hardscape, water element, naturalistic form, walkway, arid landscape, ornamental plant.*

P_5	*****Cultural area**, **rural area**, **historical ruins**. **Cultural landscape design****, *****walkway paths**, **planted green spaces**,*** resting areas, high modern observation terraces surrounding the area with historical ruins. *****Landscape design**** in harmony with the historical texture. Creative, *****aesthetic****, accentuating *****rain gardens**, **green infrastructure**** design in *****green areas**,*** in harmony with the historical texture. Colourful herbal design. *****Lighting and urban furniture design**,*** high *****visual aesthetics and quality***** in design. *High quality, realistic visuals.*
Terms Used	*Cultural area, cultural landscape, rural area, walkway, planted space, landscape design, aesthetic, rain garden, green infrastructure, green area, lighting design, furniture design, visual quality.*
P_6	A creative, aesthetic and modern design of a *****pedestrian path***** in a *****city park** **a natural form***** of medium width, *****allee design***** with *****palm trees***** along the path. *****Deciduous plants and ornamental plants*****. Wooden seating areas suitable for *****human scale***** along the path. Around *****water element***** and *****aquatic plants*****. A built environment, *****aesthetic and high quality***** area with a high artistic approach, suitable for *****public space**.*** *High quality, realistic visuals.*
Terms Used	*Pedestrian road, park, natural form, allee, deciduous plant, ornamental plant, human scale, water element, aquatic plant, aesthetic, visual quality, public space.*

The thoughts desired or envisioned by the designer for each topic are provided in detail within the prompts. Unlike the LookX and mnml applications, there is no word limit for prompt texts in the AI applications DALL-E and MidJourney. The mnml application allows for a prompt entry of 70 words. Therefore, to obtain accurate data and enable comparison of the programs, all prompts were created with a limit of 70 words.

In the designs to be created by AI applications, it is desired to generate creative ideas for landscape design projects and produce visually high-quality and realistic outputs. In the coastal area landscape design (P2), the use of 'granite cobblestone' as a permeable surface in the design was specifically requested. When it comes to the public space landscape design (P6), the use of the plant 'palm tree (Washington filifera)' was particularly requested in the planting design.

7. Artificial Intelligence from Text-to-Image (T2I) in Landscape Architecture

In this section of the study, the prompts generated for six different design topics in landscape architecture (Table 2) were used to produce images for landscape design through the T2I method in AI applications such as DALL-E, MidJourney, LookX, and mnml. The images generated were evaluated in terms of professional accuracy, visual aesthetics, creativity, and the technical details of the AI application. Additionally, the images produced by different AI applications were compared and analyzed.

The prompts created in Table 2 were sequentially entered into the AI applications, and outputs were obtained. When examining the images created with Prompt 1 (P1) (Figure 4) in terms of scale, the spatial and linear values of the landscape design were clearly readable in the outputs obtained from the DALL-E and mnml applications. In the prompts and prompt texts entered, DALL-E was the application that clearly responded to the prompts "use formal form walkways and hard landscape elements" and "create attractive and colorful children's playgrounds, sports areas, recreation areas, and rest areas"; this was not fully observed in the other applications.

Figure 4. Visuals of AI applications with Prompt 1 (P1)

The general concept of "green roof" in the images was clearly perceived by DALL-E (12.21 sec) and mnml (19.91 sec). However, this concept was not clearly perceived in MidJourney (40.67 sec) and LookX (1 min 55 sec) due to the visual perspective created by these applications. In terms of plant design, the prompts were correctly reflected in the images produced by DALL-E, MidJourney, and LookX. While these AI applications provided visual aesthetics in plant design, the mnml application fell behind in this aspect.

Having examined the visuals generated with Prompt 2 (P2) (Figure 5) and the requests in the given prompt, it was observed that the visuals produced by LookX (1 min 1 sec) and mnml (19.59 sec) applications did not fully meet the desired outputs; therefore, they were excluded from the evaluation. When it comes to the visuals produced by DALL-E (11.65 sec) and MidJourney (40.18 sec) in terms of scale, it was observed that the spatial and linear values of the landscape design project produced by DALL-E were clearly readable.

Figure 5. Visuals of AI Applications with Prompt 2 (P2)

The terms used and the prompt texts entered showed that the 'coastal landscape area' prompt had slight impact on the generated visuals; however, terms like 'granite cube stone', 'informal and symmetrical form', and 'lighting design' were clearly visible in both visuals. The 'rain gardens' prompt was addressed in the visual created by DALL-E but not in the one created by MidJourney. There was no specific request regarding the planting design. However, the use of plants in the design approach, such as 'rain gardens', was creatively implemented by the AI applications in both visuals. Particularly, the visual created by MidJourney stood out in terms of design and detail for the paving element 'granite cube stone' as well as other materials.

As for the visuals created using Prompt 3 (P3) (Figure 6) within the wetland concept framework, all AI applications perceived requests such as 'wooden pedestrian paths surrounding the pond', 'rural area', and 'aquatic plants' accurately. The visuals produced by DALL-E (18.52 sec) and MidJourney (39.19 sec) included representations responding to the 'resting area' and 'urban furniture design' prompts, whereas these prompts were not addressed in the visuals produced by LookX (55.30 sec) and mnml (20.13 sec). In all visuals, the 'aquatic plants' prompt was met with the use of the Nymphaea sp. (Lotus) plant.

Figure 6. Visuals of AI Applications with Prompt 3 (P3)

In the visuals created within the framework of the residential garden concept using Prompt 4 (P4) (Figure 7), a landscape design in a sloped forest area was requested, and all AI applications created outputs compatible with this request. However, none of the applications generated visuals that adequately represented the specified natural water forms. Specifically, the 'arid landscape' approach was requested for the plant design, and while strong plant design outputs were obtained from the DALL-E (11.28 sec), MidJourney (40.50 sec), and LookX (1 min 59 sec) applications, weak plant design outputs were obtained from the mnml (20.58 sec) application.

Figure 7. Visuals of witApplications with Prompt 4 (P4)

It is important to properly interpret and resolve terrain plasticity in landscape design. Therefore, DALL-E and MidJourney offer high-level terrain solutions in sloped areas, while LookX and mnml offer low-level solutions. Furthermore, regarding the responses to the concepts of 'softscape' and 'hardscape,' the desired proportions in the visuals according to the prompt 4 text are not clearly perceived in the MidJourney and mnml applications.

The visuals created using Prompt 5 (P5) are provided in Figure 8 below. The DALL-E (11.05 sec) application produced a visual that reflected all the requested concepts. In MidJourney (42.68 sec), despite the inclusion of the 'historical ruins' request, the generated visuals did not display the remnants of historical structures. However, technical landscape solutions for a sloped area were provided. In the LookX (2 min 12 sec) and mnml (19.47 sec) applications, historical ruins were depicted as restored and open for use. Overall, the visuals generally used structural materials and compatible plants suitable for the historical context. The 'lighting design and furniture design' requests were not included in the visuals produced by applications other than DALL-E.

Figure 8. Visuals of AI Applications with Prompt 5 (P5)

As for Prompt 6 (P6), all AI applications were requested to create visuals (Figure 9) of a pedestrian path in a public park area using natural forms. However, the visuals produced by the applications except for LookX (1 min 01 sec) showed the paths in a formal form. Regarding the seating elements requested along the path, only a single seating element was present in the visual produced by mnml (20.26 sec). The concepts of 'water element' and 'aquatic plant' mentioned in the text were fully understood and accurately rendered by DALL-E (12.98 sec); the other applications, however, did not produce accurate outputs for these concepts.

Figure 9. Visuals of AI Applications with Prompt 6 (P6)

In terms of landscape design, an 'allee' design with the use of the same type of trees opposite each other was requested to support structural line values and create emphasis. The Washington filifera (Palm) plant was particularly specified for this design. In line with these requests, accurate outputs were obtained from the DALL-E, MidJourney, and mnml applications, whereas the LookX application did not produce an accurate output.

Landscape designs were created using Text-to-Image methods in AI applications with prompt texts formed using landscape architecture professional terms, as visually presented above. DALL-E, MidJourney, LookX, and mnml stand out respectively considering the visuals obtained in terms of visual creativity. From a technical standpoint, MidJourney and LookX provide the highest quality and most realistic visuals. However, regarding the production times of the prompts (Table 2) across the AI applications, the order from fastest to slowest is DALL-E, mnml, MidJourney, and LookX.

8. Discussion

It is critical for designers to keep up to date with the developments in the field of design. Recently, artificial intelligence has emerged as a very interesting topic in academic and professional studies. Especially the creation of the desired designs by AI tools in a short time by providing inputs with text prompts has attracted attention. In this study, the functioning process of the process of generating images from text with artificial intelligence in the professional discipline of landscape architecture was investigated. At the same time, the correct understanding of the terms in the professional framework by AI tools was investigated. Within the scope of the research, prompt texts were created over different spatial concepts with professional terms determined by the authors. The created prompts were visualized by the authors using DALL-E, Midjourney, LookX and mnml tools that produce images with T2I method.

The success of the material obtained from AI tools depends on the appropriate transfer and interpretation of the values associated with the professional discipline (Sağlık and Minkara, 2024). Since there is no exact consistency of the language spoken in AI tools, there is a possibility that the algorithm may make mistakes in understanding the architectural description and generating visuals (Hanafy, 2023). Accordingly, the keywords in the developed prompt texts were associated with the images. The findings of the study showed that the terms in the professional discipline of landscape architecture are not fully understood by AI tools. Although this result differs from the results of Li (2023)'s study on AI and landscape architecture, it supports this finding obtained within the scope of the study. Li (2023) stated that terms such as 'biodiversity' and 'mixed-use development' are not fully understood by AI tools.

In addition, Li (2023) stated that although the visuals produced with DALL-E 2 received high scores from the participants in the surveys conducted within the scope of the study, it could not produce a landscape project plan at the scale of a park or neighborhood. This was clearly seen when the visuals produced within the scope of this study examined. If terms such as 'plan' or 'bird's eye view' were not used in the prompts, it was seen that projects were produced from different perspectives in the visuals obtained from the AI tools used.

When creating prompts, it is of great to use text that is purposeful, precise and fully reflects the content (Benliay and Kılıç, 2024). However, in order to accurately evaluate the responses of AI tools to the same text, the AI tool named 'mnml' was created with a limit of 70 words. While this situation constitutes the limitation of the study; in future studies, the quality of the outputs produced by AI tools that produce images from text in line with this limitation should be questioned.

The role of AI tools in landscape architecture design processes should be examined in more detail in the future. In particular, its integration with human creativity, the stages of design and the contribution of AI-generated visuals to decision-making processes are important.

The findings show that AI-based tools are not yet sufficiently developed in landscape architecture. However, with the right guidance and advanced algorithms, it is possible for these tools to contribute more to design. Specific datasets and training materials can help AI to interpret professional terms more accurately. Furthermore, new methods to improve the interaction between landscape architects and AI systems should be explored and training processes for the use of AI-based tools should be strengthened.

CONCLUSION:

In a continuously developing and transforming world, it is crucial to keep up with technology and adapt to changes. The concept of 'artificial intelligence,' which has gained increasing popularity in recent years, has come to the forefront in many professional disciplines. One of the advancements in the field of AI is Text-to-Image (T2I) generation, which offers 'highly captivating' and intriguing visuals in the fields of art and design. Therefore, the main objective of this study is to reveal the relationship between T2I and the profession of landscape architecture. Four different AI applications with T2I capability were selected to do so. While the DALL-E and MidJourney applications stand out in art and visual production, the LookX and mnml applications offer different architectural visualization methods.

Seventy-word prompts containing professional terms regarding landscape architecture were created for the selected AI applications. The outputs obtained from the AI applications were analyzed in terms of professional suitability, visual aesthetics, creativity, and technical details of the AI applications. As a result of these analyses:

- When evaluating the generated landscape design visuals in terms of creativity, the DALL-E application stands out. This is followed, in decreasing order, by MidJourney, LookX, and mnml.
- In terms of technical quality and authenticity, the MidJourney and LookX applications offer high-quality and realistic visuals. Although DALL-E outweighs these two applications in producing creative outputs, MidJourney and LookX outperform DALL-E in visual quality and authenticity. Mnml, on the other hand, has yielded he lowest performance in this aspect.
- Regarding the time required to generate the visuals, the applications have been ranked from fastest to slowest as follows: DALL-E, mnml, MidJourney, and LookX.
- As a result of the analyses, it would be improper to suggest that the AI applications do not precisely perceive the selected professional terms. The AI applications visualized abstract concepts such as ‘visual quality’, ‘aesthetics’, ‘sustainable landscape design’, and ‘ecological’. However, they failed to clearly visualize advanced technical terms like ‘rain management’, ‘rain garden’, and ‘green infrastructure’.
- DALL-E stands out in lighting and furniture design, while these details are less prominent in other AI applications. The LookX and mnml applications, in particular, lack such details.
- When a specific plant is not specified in the plant design, it is difficult to make precise identifications of the plant species used in the visuals. However, the usage areas of some plants, their habitus appearance, flowers, etc., can help identify the plant species through their dendrological features.

In the applications and analyses conducted, when terms like 'plan' or 'bird's eye view' were not used in the prompts entered into the AI applications, the generated visuals showed a specific point of the project. An exception to this is DALL-E, which presents landscape projects on a larger scale among the applications included in this study. However, it should be noted that prompts are open to development. In this study, single-time text entries were employed to obtain outputs from the AI applications. Moreover, the LookX and mnml applications have word limits for prompt texts, whereas DALL-E and MidJourney do not have such restrictions. Therefore, more detailed visuals can be produced by elaborating on the prompt texts.

In conclusion, the visuals obtained from AI applications are satisfactory in terms of professional accuracy and aesthetics, and they can greatly assist in creative concept studies in landscape projects. Along with the technical solutions included in the visuals, they provide designers with many details such as color, texture, and form of the materials used in structural and plant landscape design, thus providing the pathways to follow in the design process. However, it has been observed that some terms did not yield clear responses. In this context, landscape architects can improve prompts to produce desired visuals and contribute to the development of applications by collaborating with professionals working in the AI field. Based on the findings in this study, it is evident that the relationship between T2I applications and landscape architecture is still in its early stages and there is significant potential for development in producing more creative, high-quality, and elaborate visuals.

Compliance with the Ethical Standard

Conflict of Interest: *The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.*

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Financial Support: No financial support has been received for this article.

Acknowledgments: *There is no person or organization to thank.*

REFERENCES:

Agnese, J., Herrera, J., Tao, H. & Zhu, X. (2019). A survey and Taxonomy of Adversarial Neural Networks for Text-to-image Synthesis. *WIREs Data Mining and Knowledge Discovery.* https://doi.org/10.1002/widm.1345.

Anonymous (2023, August). *Mimarların ve Tasarımcıların Bilmesi Gereken 10 Yapay Zeka Uygulaması*. XXI. https://xxi.com.tr/i/mimarlarin-ve-tasarimcilarin-bilmesi-gereken-10-yapay-zeka-uygulamasi.

Ardhianto, P., Santosa, Y. P., Moniaga, C., Utami, M. P., Dewi, C., Christanto, H. J., Chen, A. P. S. (2023). Generative Deep Learning for Visual Animation in Landscape Design. *Hindawi Scientific Programming*. https://doi.org/10.1155/2023/9443704

Aslan, T. & Aydın, K. (2023). Metinden Görüntü Üretme Potansiyeli Olan Yapay Zekâ Sistemleri Sanat ve Tasarım Performanslarının İncelenmesi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Faculty of Education, 42*(2), 1149-1198. https://doi.org/10.7822/omuefd.1293657.

Benliay, A. & Kılıç, A. (2024). Peyzaj Tasarımı Sunum Tekniklerinde Yapay Zeka Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *PEYZAJ – Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi. 6*(1), 1-14. DOI: 10.53784/peyzaj.1490265

Bengesi, S., El-Sayed, H., Sarker, M., Houkpati, Y., Irungu, J., & Oladunni, T. (2023). Advancements in Generative AI: A Comprehensive Review of GANs, GPT, Autoencoders, Diffusion Model, and Transformers. *IEEE Access, 12*, 69812-69837.

Chen, B., Zhang, Z., Langrene, N., & Zhu, S. (2023). Unleashing the Potential of Prompt Engineering in Large Language Models: A Comprehensive Review. *ArXiv.*

Dang, H., Mecke, L., Lehmann, F., Goller, S., & Buschek, D. (2022). How to Prompt? Opportunities and Challenges of Zero- and Few-Shot Learning for Human-AI Interaction in Creative Applications of Generative Models. *ArXiv*.

Das, S., Dey, A., Pal, A. & Roy, N. (2015). Applications of Artificial Intelligence in Machine Learning: Review and Prospect. *International Journal of Computer Applications, 115*(9), 31-41.

Denerel, S. B. & Birişçi, T. (2019). A Research on Landscape Architecture Student Use of Traditional and Computer-aided Drawing Tools. *Amazonia Investiga, 8*(24), 373-385.

Enholm, I. D., Papagiannidis, E., Mikalef, P. & Krogstie, J. (2022). Artificial Intelligence and Business Value: a Literature Review. *Information Systems Frontiers. 24*, 1709-1734. https://doi.org/10.1007/s10796-021-10186-w

Enjellina, Beyan, E. V. P. & Rossy A. G. C. (2023). A Review of AI Image Generator: Influences, Challenges, and Future Prospects for Architectural Field. *Journal of Artificial Intelligence in Architecture, 2*(1), 53–65. https://doi.org/10.24002/jarina.v2i1.6662

Fernandez, P. (2022). Technology Behind Text to Image Generators. *Library Hi Tech News*, *10*, 1-4. http://dx.doi.org/10.1108/LHTN-10-2022-0116

Fernberg, P., George, B. H. & Chamberlain, B. (2023). Producing 2D Asset Libraries with AI-powered Image Generators. *Journal of Digital Landscape Architecture, 8*, 186-194. 10.14627/537740020

Frolov, S., Hinz, T., Raue, F., Hees, J. & Dengel, A. (2021). Adversarial Text-to-Image Synthesis: A Review. *Neural Networks, 144*, 187 – 209. https://doi.org/10.1016/j.neunet.2021.07.019

Gafni, O., Polyak, A., Ashual, O., Sheynin, S., Parikh, D., & Taigman, Y. (2022). Make-A-Scene: Scene-Based Text-to-Image Generation with Human Priors. *ArXiv*.

Goodfellow, I., Pouget-Abadie, J., Mirza, M., Xu, B., Warde-Farley, D., Ozair, S., Courville, A. & Bengio, Y. (2020). Generative Adversarial Networks. *Communications of the ACM*, *63*(11), 139-144. http://dx.doi.org/10.1145/3422622

Graff, D. (2023, 6 November). *"mnml.ai: Redefining Architectural Design with AI-Powered Innovation"*. Artificial Intelligencepedia. https://artificialintelligencepedia.com/mnml-ai-redefining-architectural-design-with-ai-powered-innovation/.

Gui, J., Sun, Z., Wen, Y., Tao, D. & Ye, J. (2023). A Review on Generative Adversarial Networks: Algorithms, Theory, and Applications. *IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering*, *35*(4), 3313- 3332. 10.1109/TKDE.2021.3130191

Hanafy, N. O. (2023). Artificial Intelligence's Effects on Design Process Creavitiy: "A Study on Used A.I. Text-to-Image in Architecture". *Journal of Building Engineering, 80*, 107999. https://doi.org/10.1016/j.jobe.2023.107999

Hong, Y., Hwang, U., Yoo, J., & Yoon, S. (2017). How Generative Adversarial Networks and Their Variants Work. *ACM Computing Surveys (CSUR), 52*, 1 - 43.

Howard, J. (2019). Artificial Intelligence: Implications for the Future of Work. *American Journal of Industrial Medicine*, *62*: 917-926. 10.1002/ajim.23037

Jiang, Y., Li, X., Luo, H., Yin, S. & Kaynak, O. (2022). Quo Vadis Artificial Intelligence?. *Discover Artificial Intelligence*, *2*, 4. https://doi.org/10.1007/s44163-022-00022-8

Li, M. (2023). Designer Robots: An Early Look at Applications for Artificial Intelligence Visualization Software in Landscape Architecture. *Master Thesis*. The University of Guelph, Canada.

Li, M. & Amoroso, N. (2023). An Early Look at Applications for Artificial Intelligence Visualization Software in Landscape Architecture. *Journal of Digital Landscape Architecture*, 543 – 553. 10.14627/537740057.

Lin, Z. (2024). How to write Effective Prompts for Large Language Models. *Nature Human Behaviour 2024*(8), 611–615. https://doi.org/10.1038/s41562-024-01847-2.

Lo, L. S. (2023). The Art and Science of Prompt Engineering: A New Literacy in the Information Age. *Internet Reference Services Quarterly*, *27*(4), 203–210. https://doi.org/10.1080/10875301.2023.2227621

LookX (2024, 18 June). *About Us*. URL: https://www.lookx.ai/about.html

Lund, B. (2023). The Prompt Engineering Librarian. *Library Hi Tech News, 8*(40), 6-8. https://doi.org/10.1108/LHTN-10-2023-0189.

Lyu, Y., Wang, X., Lin, R. & Wu, J. (2022). Communication in Human–AI Co-Creation: Perceptual Analysis of Paintings Generated by Text-to-Image System. *Applied Sciences, 12*(22), 11312. https://doi.org/10.3390/app122211312.

Makarouni, E. (2024, 18 June). *Tech for Architects: 7 Top AI Tools for Architectural Rendering and Visualization. Architizer.* https://architizer.com/blog/practice/tools/top-ai-tools-for-architectural-rendering-visualization/.

Minh, D., Wang, H. X., Li, Y. F. & Nguyen, T. N. (2022). Explainable Artificial Intelligence: A Comprehensive Review. *Artificial Intelligence Review*, (55), 3503-3568. https://doi.org/10.1007/s10462-021-10088-y.

Mijwel, M. M. (2015). History of Artificial Intelligence. *Computer Science,(April 2015)*, 3-5.

Morandin-Ahuerma, F. (2022). What is Artificial Intelligence? *International Journal of Research Publication and Reviews, 3*(12), 1947 – 1951.

Oppenlaender, J. (2023). A Taxonomy of Prompt Modifiers for Text-to-Image Generation. *Behaviour & Information Technology*, 1–14. https://doi.org/10.1080/0144929X.2023.2286532

Pouya, S. (2020). *Technical English for Students of Landscape Architecture*. Malatya: İnönü University Publisher.

Sağlık, A. & Minkara, E. B. (2024). Perception in Human Pyschology and Landscape Prioritised Visualisation of Space with Artificial Intelligence. *Journal of Architectural Sciences and Applications, 9*(2), 831 – 843. https://doi.org/10.30785/mbud.xxxxx

Saharia, C., Chan, W., Saxena, S., Li, L., Whang, J., Denton, E.L., Ghasemipour, S.K., Ayan, B.K., Mahdavi, S.S., Lopes, R.G., Salimans, T., Ho, J., Fleet, D.J., & Norouzi, M. (2022). Photorealistic Text-to-Image Diffusion Models with Deep Language Understanding. *ArXiv*.

Sahoo, P., Sahoo, P., Singh, A. K., Saha, S., Jain, V., Mondal, S., & Chadha, A. (2024). A Systematic Survey of Prompt Engineering in Large Language Models: Techniques and Applications. *ArXiv*.

Sharma, N., Sharma, R. & Jindal, N. (2021). Machine Learning and Deep Learning Appliacations-A Vision. *Global Transitions Proceedings*, *2*, 24-28. https://doi.org/10.1016/j.gltp.2021.01.004

Tan, Y.X., Lee, C.P., Neo, M., Lim, K.M., Lim, J.Y., & Alqahtani, A. (2023). Recent Advances in Text-to-Image Synthesis: Approaches, Datasets and Future Research Prospects. *IEEE Access*, 11, 88099-88115.

Tanugraha, S. (2023). A Review Using Artificial Intelligence-Generating Images: Exploring Material Ideas from MidJourney to Improve Vernacular Designs. *JARINA – Journal of Artificial Intelligence in Architecture*, *2*(1), 48 – 57.

Tecuci, G. (2012). Artificial Intelligence. *WIREs Comput Stat, 2012*; 4: 168-180. 10.1002/wics.200

Wang, J., Liu, Z., Zhao, L., Wu, Z., Ma, C., Yu, S., Dai, H., Yang, Q., Liu, Y., Zhang, S., Shi, E., Pan, Y., Zhang, T., Zhu, D., Li, X., Jiang, X., Ge, B., Yuan, Y., Shen, D., Liu, T. & Zhang, S. (2023). Review of large vision models and visual prompt engineering. *Meta-Radiology*, *2023*(1), 100047. https://doi.org/10.1016/j.metrad.2023.100047.

Waterman, T. (2009). *The Fundamentals of Landscape Architecture*. AVA Academia the Environment of Learning.

White, J., Quchen, F., Hays, S., Sandborn, M., Olea, C., Gilbert, H., Elnashar, A., Spencer-Smith, J. & Schmidt, D. C. (2023). A Prompt Pattern Catalog to Enhance Prompt Engineering with ChatGPT. ArXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2302.11382.

Żelaszczyk, M., & Ma'ndziuk, J. (2024). Text-to-Image Cross-Modal Generation: A Systematic Review. ArXiv.

Zhang, H., Xu, T., Li, H., Zhang, S., Wang, X., Huang, X., & Metaxas, D.N. (2017). StackGAN: Text to Photo-Realistic Image Synthesis with Stacked Generative Adversarial Networks. *2017 IEEE International Conference on Computer Vision (ICCV),* 5908-5916.

Zhu, J., Park, T., Isola, P., & Efros, A.A. (2017). Unpaired Image-to-Image Translation Using Cycle-Consistent Adversarial Networks. *2017 IEEE International Conference on Computer Vision (ICCV)*, 2242-2251.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 15.04.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 25.02.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Kumtepe, E., Akın, P., & Ayçam, İ. (2025). An Analysis of Quantitative and Qualitative Publications in the Architecture Field about 6 February 2023 Kahramanmaraş Earthquake, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):1845-1865. https://doi.org/10.35674/kent.1468741

An Analysis of Quantitative and Qualitative Publications in the Architecture Field about 6 February 2023 Kahramanmaraş Earthquake

Mimarlık Alanında 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi'nin Nicel ve Nitel Yayın Analizi

Elvan Kumtepe[1] Pelin Akın[2] İdil Ayçam[3]

Öz

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş-Elbistan merkezli meydana gelen deprem Kahramanmaraş'ta ve çevre illerde büyük can ve mal kaybına sebep olmuştur. Kapsamlı etkisi olan bu deprem sonrasında çalışmada deprem sonrası yapılan yayınlar analiz edilerek çalışma trendleri ve çalışmaların içerik analizi ile mimarlık alanına dair odak noktaları tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada Web of Science, Google Scholar, Scopus, Dergipark veritabanlarından "Şubat 2023-Mart 2024'' zaman kısıtlamasıyla ve "Kahramanmaraş earthquake and buildings'', "6 Şubat 2023'', "architecture'', "heritage'', "damage assessment'' anahtar kelimeleri kombinasyonları ile literatürde 50 makaleye ulaşılmıştır. Sonraki aşamada makalelerden elde edilen anahtar kelimeler ile VOSviewer'da nicel kelime analizi yapılarak çalışmaların odak noktaları ortaya konmuştur. Sonrasında MAXQDA programında çalışmalar içerik analizi yapılarak deprem aşaması, bina ölçeği, bina işlevi, bina strüktürü, bina elemanları ve bina malzemelerine göre gruplandırılmıştır. Sonuç olarak nicel analiz sonuçlarına göre, ele alınan çalışmaların çoğunluğu 2023 yılı Şubat-Nisan ayları arasında yayınlanmıştır. Kelime analizine göre ise incelenen çalışmalar "building damage assessment'', "earthquake'', "damage'', ''seismic hazard'', "masonary structure'', "reinforced concrete'' konularına yoğunlaşmıştır. Yapılan nitel analiz sonuçlarına göre ise çalışmaların %94,2'si deprem sonrasına odaklanmıştır. Odaklanılan ölçek ise %37,5 ile strüktür ölçeği olmuştur. Fonksiyon olarak %59,6 ile kullanım amacı ayırt etmeden tüm yapı stokuna odaklanmıştır. Bina strüktürüne göre %49,2 ile betonarme yapılar üzerinde durulmuştur. Bina elemanı kategorisinde %35.4 ile duvar elemanı incelenmiştir. Son olarak bina malzemesine göre %41,2 ile beton çalışmaların odak noktası olmuştur. Makale kapsamında ortaya çıkan sonuçların öncelikli araştırma konusu olarak ileriki süreçlerde yapılacak çalışmalar için mimarlık ve yakın ilişkideki alanlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş, Deprem, Bibliyometrik Analiz, Binalar, VOSviewer, MAXQDA

ABSTRACT

The earthquake on February 6, 2023, centered in Kahramanmaraş-Elbistan, caused significant loss of life and property in Kahramanmaraş and surrounding provinces. After this earthquake, which had a comprehensive impact, the articles published after the earthquake were analyzed, and focal points in the field of architecture were determined through research trends and content analysis of the articles. In this context, 50 articles in the literature were accessed from Web of Science, Google Scholar, Scopus, and Dergipark databases with the time limitation of "February 2023-March 2024" and the keywords "Kahramanmaraş earthquake and buildings," "6 February 2023", "architecture," "heritage," "damage assessment". In the next stage, the focal points of the articles were revealed by performing quantitative word analysis in VOSviewer with the keywords obtained from the articles. Subsequently, the studies were categorized using text analysis in MAXQDA based

[1] Gazi University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, elvankumtepe@gazi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0652-6188

[2] **Corresponding Author:** Gazi University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, pelinsaricioglu@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0159-0623

[3] Gazi University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, iaycam@gazi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7170-5436

on earthquake stage, building scale, building function, building structure, building components, and building materials. As a result, according to the quantitative analysis results, the majority of the articles were published between February and April 2023. According to the word analysis, the articles examined focused on "building damage assessment," "earthquake," "damage," "seismic hazard," "masonry structure," and "reinforced concrete." According to the results of the qualitative analysis, 94,2% of the articles focused on the post-disaster. The focussed scale was the structure scale, with 37,5%. Regarding function, 59,6% focussed on all building stock without discriminating against the building function. According to the building structure, reinforced concrete structures were focused at 49,2%. The wall component was analyzed with 35,4% in the building component category. Finally, according to the building material, concrete was the focus of the articles, with 41,2%. It is thought that the results obtained within the scope of the article will contribute to architecture and closely related fields for future research as a priority research topic

Keywords: Kahramanmaras, Earthquake, Bibliometric Analysis, Buildings, VOSviewer, MAXQDA

INTRODUCTION

In this study, the research question is whether the articles published after the February 6, 2023 earthquake centered in Kahramanmaraş-Elbistan reveal the main research topics and focal points in the fields of architecture and construction. It is hypothesized that these articles primarily focus on building damage assessment, seismic risk, wall components, and the study of reinforced concrete structures. The past earthquake records of Turkey, especially the earthquakes of Mw 7.4 on 17 August and Mw 7.1 on 12 November 1999, have caused serious concerns about the earthquake risk in the country (Naji et al., 2021). Following these disasters, two separate earthquakes occurred in Pazarcık and Elbistan districts of Kahramanmaraş province on 06 February 2023 at 04:17 and 13:24 local time. The epicenter of the first earthquake was Pazarcık, and the epicenter of the second earthquake was Elbistan, with magnitudes of Mw=7.7 and Mw=7.6, respectively (Figure 1). After these earthquakes, many aftershocks occurred in the region. As a result of both primary and aftershocks, 11 provinces were significantly affected. Especially in Hatay, Kahramanmaraş, and Adıyaman provinces and districts, the extent of destruction was much more significant (Işık et al., 2023).

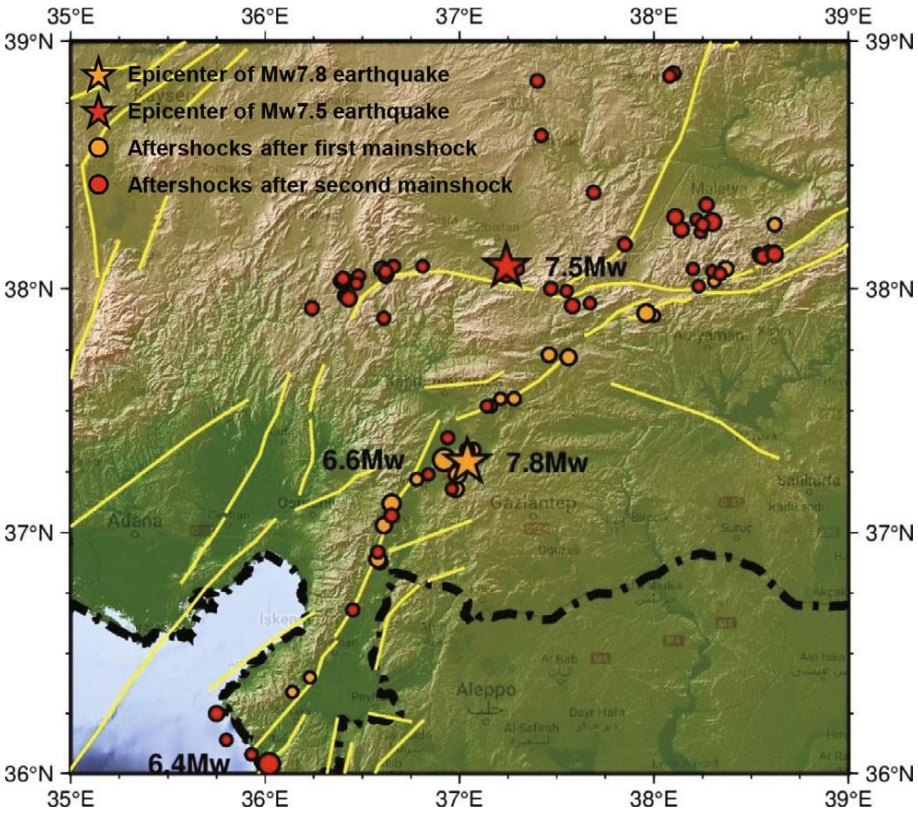

Figure 1. Location of the Main Shock and Aftershocks (Wang et al., 2023)

The Kahramanmaraş earthquake caused massive loss of life and structural damage, and the integrity of more than 500,000 buildings was endangered in Turkey. It was also the deadliest earthquake to occur in Turkey, claiming more than 55,000 lives and leaving behind destroyed cities and towns (Vuran et al., 2023). The widespread damage to buildings and infrastructure resulted in total economic losses expected to exceed $100 billion, equivalent to 9% of Turkey's expected national income in 2023 and nearly six times the losses suffered in the 1999 Marmara Earthquake (Sağbaş et al., 2024). Approximately 87% of the buildings are reinforced concrete in the affected area. Other structural systems, such as masonry and steel, constitute about 13% of the inventory (Binici et al., 2023).

The research aims to make a detailed situation analysis in the field by scanning the literature on what kind of studies have been carried out in the fields of architecture and closely related fields, which subjects are intensive in such an event, which is essential and destructive for our country and whose effects are still intensely experienced. A detailed analysis has been made of what the field focuses on, specializes in, and wants to draw attention to. Both qualitative and quantitative studies were carried out on the articles. Thus, while numerical analysis data and visuals were obtained with the help of software, a holistic result was revealed with detailed content analysis for the critical points in the articles.

1. CAUSES OF DAMAGE TO BUILDING STRUCTURES

The main reason for the collapse of structures in developing countries is that they do not have the safety requirements recommended by seismic codes. Although there are many reasons related to the amount of earthquake damage, such as soil structure, research has shown that poor craft and poor-quality building materials are directly related to the degree of structural damage (Celep et al., 2011). Structures were categorized as reinforced concrete, masonry, or industrial in the articles that were reviewed for this study, and the reasons behind damage were looked into.

1.1. Causes of Damage to Reinforced Concrete Structures

According to the research analyzing the damages to reinforced concrete structures, the leading causes of damages are insufficient concrete quality, use of unribbed (plain) reinforcement, construction on unsuitable ground, design of the structural system as hollow slabs, use of heavy cantilevers and shops/stores with high floor heights on the lower floors of the buildings (Atmaca et al., 2023). Also, another study discusses the vulnerabilities of reinforced concrete (RC) buildings in Turkey after the Kahramanmaraş earthquake and the resulting destruction caused by these structures. It highlights that the widespread collapse of buildings constructed after 2000 was unexpected, despite improvements in seismic codes and hazard maps. The study also notes that while some damage patterns observed in recent earthquakes are similar to those seen in pre-2000 buildings, other types of damage—such as out-of-plane bending, shear failures, brittle fracture, bond-slip failure of reinforcement, and tension failure of beams and slabs—were not typically seen before. The paper presents a carefully selected set of examples comparing the damages and collapses of pre-2000 and post-2000 buildings, also providing a detailed summary and comparison of code developments in Turkey (Vuran et al., 2024).

1.2. Causes of Damage to Masonry Structures

Unlike other building structures, masonry systems exhibit non-linear behavior even at deficient horizontal load levels due to their limited tensile strength (Felice et al., 2017). Masonry structures have low resistance against situations that may occur in natural disasters. For this reason, there are standards and regulations to increase the strength of masonry structures. Our country's regulations on masonry structures are mentioned, especially after 1961. Although various precautions and requirements are specified in the regulations, it is seen that the number and rate of masonry structures

affected by the Kahramanmaraş earthquake are high. It was observed that the number of damaged structures and collapsed structures was high due to the failure to meet the conditions specified in the regulations (Thippa et al., 2023). It is thought that constructing masonry buildings, incredibly dense in rural settlements, has an essential effect on the users' means. Reasons such as non-use or incomplete use of reinforcements, lack of expert control, and even the absence of a project during the construction process of most buildings are essential points that cause damages. Also, another study discusses the assessment, repair, and retrofitting of these structures, highlighting the role of machine learning techniques in evaluating damage, seismic vulnerability, and optimizing materials. It also covers structural health monitoring methods and concludes with case studies and recommendations for future research in enhancing the resilience of masonry buildings (Keshmiry et al., 2024).

As a result of the field investigations, the causes of masonry structures' damage and collapse were poor craft, poor quality materials, inadequate load-bearing walls, and inappropriate connection details (Kâhya et al., 2024). In addition, these damages were caused because they were constructed using local materials and construction technologies without any engineering services, horizontal and vertical beams were not used, and the earthquakes occurred very close to the surface and were very large (Işık, 2023).

1.3. Causes of Damage to Industrial - Precast Structures

Precast elements are more widely used in commercial and industrial buildings due to the shorter construction period than traditional reinforced concrete structures. In constructing precast structures, the vertical elements are fixed to the base, and the beams are supported. The failure of precast structures during the earthquake in Turkey in 2023 is due to the problems related to the beam-column connection (Thippa et al., 2023). In addition, a significant portion of the reported economic losses is due to damages to industrial facilities (Büyük, 2023). Inadequate or no earthquake engineering services in design and construction processes are the most significant cause of damages that may occur in industrial structures. This means that the seismic forces that may cause damage to the structural components in industrial buildings are not considered. On 6 February 2023, successive earthquakes caused significant damage and destruction in prefabricated reinforced concrete industrial buildings with articulated joints, as in other structures (Sezen & Whittaker, 2006; Arslan et al., 2024).

Mild steel bars, inadequate use of steel in structural elements, and soft floors are the main reasons for more damage to the buildings constructed before the 2000 Turkish earthquake code. Structures constructed after the publication of the 2000 earthquake code in Turkey were damaged and collapsed due to inadequate foundation design and underestimation of seismic demand (Thippa et al., 2023).

2. MATERIAL AND METHOD

In the study method, qualitative and quantitative analyses were conducted in line with the collected data. In the quantitative analysis part, analyses were made using the VOSviewer with the data obtained. In the qualitative analysis part, analyses were made with the MAXQDA.

In line with the data obtained from the analyses, the qualitative and quantitative data extracted from the articles and the current situation, contributions, and implications of the articles are presented in the conclusion section. Then, in line with these inferences, deficiencies and critical situations were revealed, and suggestions were made for future research.

SEARCH STRATEGY AND DATA COLLECTİON	DEFINITON OF THE TOPIC	2023 KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKE AND ARCHITECTURE	
	DATABASE SELECTİON	WEB OF SCIENCE, SCOPUS, DERGIPARK, GOOGLE SCHOLAR	
	SEARCH SCOPE	SEARCH FIELD	TITLE - KEYWORDS - ABSTRACT
		TİME SPAN	02.2023-03.2024
		LANGUAGE	ENGLISH - TURKISH
		PUBLICATION STAGE	FINAL
	DETERMINING KEYWORDS AND SEARCH STRING	Kahramanmaraş, Hatay, Malatya, February 6 2023, earthquake, archiecture, building, heritage, damage, determination	
	DOCUMENT TYPE LIMIT	PUBLISHED ARTICLE	
	DATA CLEANING AND PROCESSING	LIMIT THE SUBJECT AREAS AND EXCLUDE IRRELEVANT SUBJECTS	
ANALYSIS	SEARCH ANALYSIS TYPE AND SOFTWARE	QUANTITATIVE	VOSVIEWER
		QUALITATIVE	MAXQDA
	IMPORT TO DATA	VOSVIEWER	
		MAXQDA	
	QUANTITATIVE ANAYSIS VOSVIEWER	YEAR OF PUBLICATION	
		TOP KEY WORDS	
		AUTHORS	
	QUALITATIVE ANALYSIS MAXQDA	DISASTER PHASES	
		BUILDING SCALE	
		BUILDING FUNCTION	
		BUILDING STRUCTURE	
		BUILDING COMPONENT	
		BUILDING MATERIAL	
INFERENCES AND RECOMMENDATIONS	INFERENCES AND CONTRIBUTIONS		
	SUGGESTIONS FOR FUTURE STUDIES		

Figure 2. Flow Chart of the Study

As seen in Figure 2, the period from the February 2023 earthquake until March 2024 is considered the research's date range. The articles produced in this date range constitute the scope of the article. Since the time limit is quite limited, more than one database was used. Web of Science, Scopus, Dergipark, and Google Scholar were searched. The search focused on the articles' titles, keywords, and abstracts.

"Kahramanmaraş," "Hatay," "Malatya," "Earthquake," "Architecture," "Building," "Structure," "February 6, 2023", "Waste," "Damage," "Determination," "Effect" words and word groups were used in different combinations to search the databases.

By scanning the databases with these word groups, 50 articles produced by architecture and earthquake and closely related specialty fields were identified. In order to analyze the articles obtained, data such as titles, article abstracts, and keywords from 50 articles were obtained. These data were exported according to the appropriate format to be transferred to the software for performing the analyses. Quantitative and qualitative analyses were carried out for the articles in the process. VOSviewer was used for quantitative analysis, and MAXQDA was used for qualitative analysis.

2.1. Quantitative Analysis

In the quantitative analysis section, data on the year distribution and keywords distribution of the studies were analyzed using VOSviewer, and visual maps were created (Figure 3 and Figure 4).

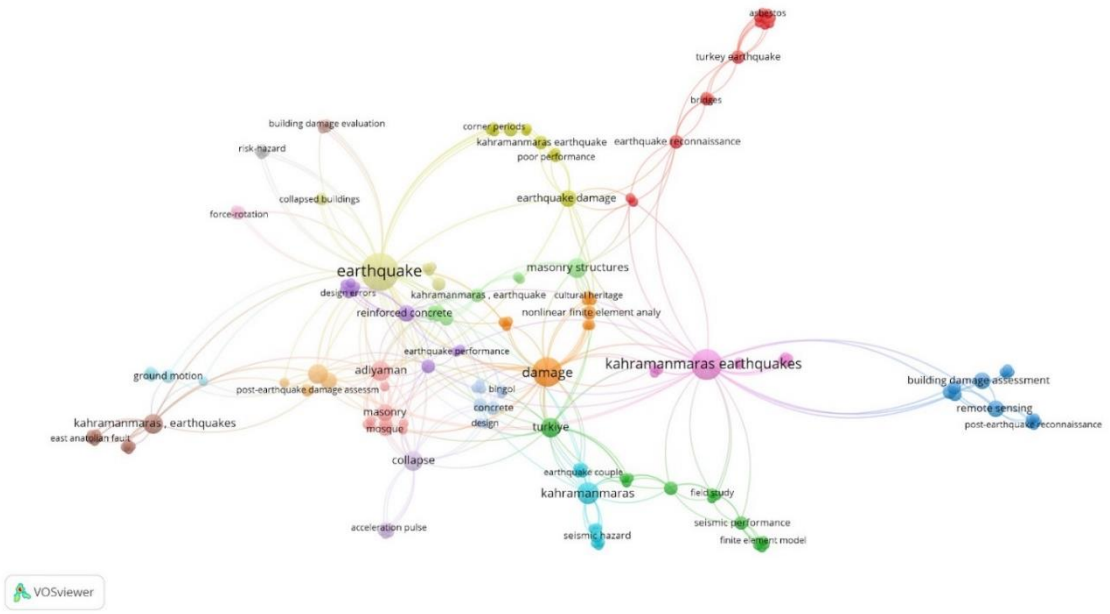

Figure 3. Keyword Analysis with VOSviewer

According to Figure 3, when the "keyword" analysis of the publications examined is analyzed, it is seen that the words that attract attention are "building damage assessment," "earthquake," and "damage." In addition to these, the words "seismic hazard," "masonry structure," "reinforced concrete," and "damage" came to the fore in the second place. As a result, it is seen that damage research occurring after earthquakes is frequently carried out in publications, and articles are published on a wide range of topics, from seismic damage to building components. In terms of structure type, it was determined that reinforced concrete and masonry building types were predominantly analyzed.

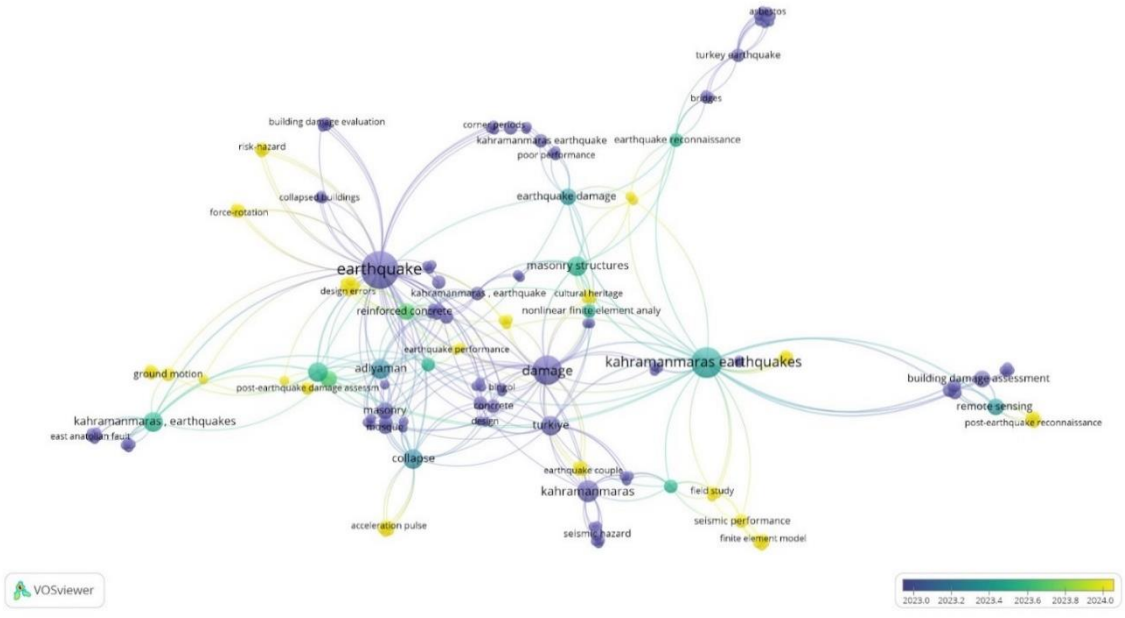

Figure 4. Year Analysis of Publications Made with VOSviewer

As can be seen in Figure 4, when looking at the year of publication analysis of the articles in VOSviewer, it is seen that the most intensive articles were published in February, March, and April of 2023, that is, immediately after the earthquake. In the following months of 2023, it was observed that the number of articles decreased compared to these months. The reason for the intensive publication of the articles immediately after the earthquake is to contribute to the renovation works to be carried out in line with the data collected from the field.

2.2. Qualitative Analysis

The articles were analyzed in the qualitative analysis section regarding the Disaster Phase, Building Scale, Building Function (Intended Use), Building Structure, Building Component, and Building Material (Table 1).

Content analysis was conducted on the articles' titles, keywords, and abstracts. According to the approaches focussed on the situation analyses or recommendations made in the articles, grouping was made under six sub-headings. These headings are: 1. Disaster phase, 2. Building scale, 3. Building Function (Intended Use), 4. Building Structure, 5. Building component, 6. Building material.

In the first grouping, the disaster process that the subject of the articles focused on was determined. Two different processes, namely pre-disaster and post-disaster processes, or focusing situations for both processes were analyzed. In the second grouping, the scale of the approach to the issue addressed was revealed. From the most comprehensive level to the detail level of the focussed situation, the cases of addressing the regional scale, building scale, component scale, or material scale have been analyzed. In the third grouping, the purpose of use of the buildings in the subject was analyzed. Residential buildings, health buildings, religious buildings, industrial buildings, or all building stock were identified without distinguishing the purpose of use. The fourth grouping was made according to the structural characteristics of the focussed structures in the articles. Masonry structures, reinforced concrete structures, and prefabricated structures are divided into three groups. In the fifth grouping, a grouping was made according to the focused building components in the articles. The focused building components are the foundation, wall, column, beam, floor, roof, and plaster. In the sixth and last grouping, a grouping was made according to the building materials. The focused building materials are stone-brick, adobe, concrete, wood, and steel (Table 1).

Table 1. Content Analysis Grouping with MAXQDA

		Disaster Phases		Building Scale				Building Function					Building Structure			Building Component							Building Materials				
		Pre- Disaster	Post-Disaster	Material	Component	Construction	Region	Residental	Health	Religious	Industrial	All stock	Masonary	Reinforced Concrete	Prefabric	Foundation	Wall	Column	Beam	Floor	Roof	Plaster	Stone- Brick	Adobe	Concrete	Wood	Steel
1	Mertol et al., 2023		X	X	X	X						X		X			X	X	X						X		
2	İnce, 2024		X	X	X	X						X		X			X	X	X	X					X		X
3	Ozturk et al., 2023		X		X	X						X		X			X	X	X	X					X		X
4	Coza, 2023		X	X	X							X		X			X	X				X	X		X		
5	Vapur et al., 2023		X	X	X							X		X			X	X	X						X		X
6	Kırıcı & Soyluk, 2024		X				X					X		X		X	X	X	X	X					X		
7	Yıldız & Kına, 2023		X		X							X	X	X			X	X	X				X	X	X		
8	Eroğlu Azak & Ay, 2023		X				X					X	X	X		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
9	Ersoy, 2024		X		X	X						X	X				X						X				
10	Soyluk & Köse, 2024	X					X					X	X			.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
11	Kutlu & Soyluk, 2024		X			X						X	X				X						X				
12	Arkan et al., 2023		X			X						X	X				X			X			X				
13	Olğun & Karatosun, 2023		X	X	X	X						X	X				X						X	X			
14	Koçak et al., 2024		X	X								X		X		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
15	Temelli et al., 2023		X	X								X		X		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
16	Güneş et al., 2023		X	X		X						X	X	X		.	.	.	.	.	.	.			X		X
17	Karataş & Dal, 2023		X		X	X				X			X				X						X				
18	Kocaman, 2023		X			X				X			X				X						X				
19	Işık et al., 2023		X	X						X			X	X			X				X		X		X		
20	Valente, 2023		X		X	X				X			X				X						X				
21	Işık et al., 2023	X		X	X	X				X			X	X			X						X		X		
22	Olğun, 2023		X		X	X				X			X				X						X				
23	Qu et al., 2023		X		X	X			X					X		X	X	X	X						X		
24	Mercimek, 2023		X		X	X		X					X										X	X			
25	Avcı, 2023		X		X	X					X			X	X		X	X	X						X		X
26	Ivanov & Chow, 2023		X	X	X	X						X		X		.	.	.	.	.	.	.			X		
27	Gökçeoğlu, 2023		X				X					X	X	X		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
28	Papazafeiropoulos & Plevris, 2023		X				X					X		X		.	.	.	.	.	.	.			X		
29	Baser et al., 2023		X		X	X	X					X		X		X									X		
30	Karakale et al., 2023		X			X	X	X						X			X								X		
31	Yılmaz et al., 2023		X			X	X					X	X	X	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
32	Wang et al., 2023		X		X	X	X					X		X				X	X						X		
33	Vuran et al., 2023		X	X	X	X						X		X		X	X	X	X	X					X		
34	Zengin & Aydın, 2023		X	X	X	X	X	X						X		X	X	X	X						X		
35	Binici et al., 2023		X			X	X					X		X			X								X		
36	Altunışık et al., 2023		X	X	X	X	X					X		X				X	X	X					X		
37	Tonyalı et al., 2024		X	X	X	X		X						X		X	X	X	X	X					X	X	
38	Işık et al., 2023		X		X	X	X	X					X							X				X			
39	Arkan et al., 2023		X	X	X	X		X					X				X						X	X			
40	Işık et al., 2023	X	X	X	X	X	X					X	X				X	X	X					X			
41	Coşgun, 2023		X			X		X					X				X			X	X		X				
42	Işık, 2023		X	X	X	X						X	X				X							X			
43	Thippa et al., 2023		X	X	X	X						X	X	X	X	X							X	X	X		X
44	Atmaca et al., 2023		X			X		X		X	X		X	X	X		X	X	X	X	X		X	X	X		X
45	Sağbaş et al., 2024		X		X	X					X				X			X	X		X				X		X
46	Kahya et al., 2024		X			X						X	X				X						X				
47	Nasery, 2023		X		X	X				X			X				X						X	X			
48	Altınsu et al., 2024		X		X	X						X	X	X	X		X	X	X	X				X	X		X
49	Sevim et al., 2024		X		X	X						X		X			X	X	X						X		
50	Peker & Altan, 2024		X		X	X		X						X			X	X	X						X		

The content distribution analyses of the studies according to the groupings, as seen in Table 1, were made and explained under separate headings.

3. FINDINGS

This study aims to comprehensively examine the research conducted in the field of architecture following the major earthquake centered in Kahramanmaraş-Elbistan on February 6, 2023. The study begins by analyzing the impacts of the post-disaster phase, identifying how the focus of research has been shaped. It then details the scales of research used in post-earthquake studies, such as building scale, building components, and material types. Additionally, factors like building function, structural characteristics, and material usage are discussed as key elements influencing the resilience of

buildings. This study highlights the interrelationships between these factors and explores how the findings from post-disaster literature analysis may affect future research and the strengthening processes of buildings.

3.1. Disaster Phase

In the articles on disasters, suggestions and analyses have been made on the measures to be taken pre-disaster and improvements to be made post-disaster. Some articles cover both processes. The number of studies focussing on the pre-disaster process was found to be 3 for the 50 articles analyzed within the time limits determined within the scope of the research (Soyluk & Köse, 2024; Işık et al., 2023; Işık et al., 2023). The rate of these articles is 5,8% (Figure 5). The most significant reason why such a small number and proportion of articles cover the pre-disaster period is the recent earthquake disaster that shook the country and the world. In addition, reducing the effects of the disaster is a priority needed in this process. The damage and traces of the earthquake continue to be seen since the country, and even the whole world, has been mobilized to overcome the effects of the earthquake.

It was observed that the articles focussing on another post-disaster process were made at a higher rate. It is seen that 48 articles focussed on post-disaster, and the ratio is 94,2% (Figure 5). When the factors of this rate are analyzed, it is seen that the process covers a short period immediately after the earthquake. Another factor is that the recovery efforts are intensively continuing since the earthquake was severe and extensive.

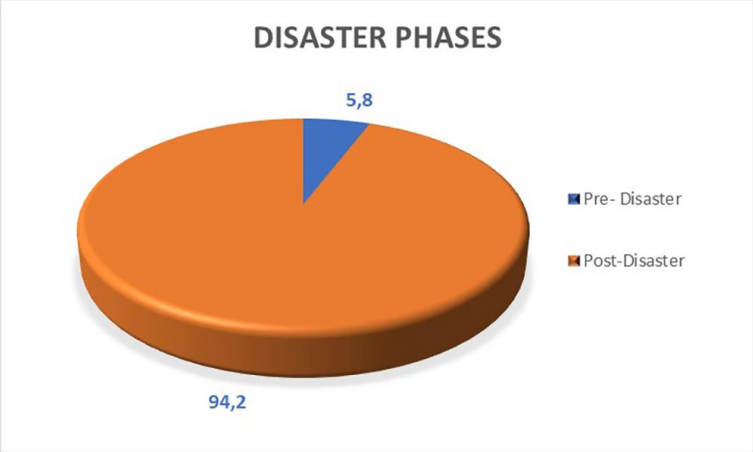

Figure 5. Percentage Distribution of Articles Grouped by Disaster Phase

3.2. Approach Scale

In this grouping, 50 articles were analyzed according to the focus scale. The focussed scales in the articles were grouped from the most comprehensive regional scale to the lowest material scale. It was seen that the focussed grouping was handled in 4 different scales: region, structure, component, and material scale. It has been observed that some studies have focussed on more than one scale. The most commonly analyzed scale was the building scale. The number of articles addressed in the structure scale is 39, and its ratio is 37,5% compared to all articles. The following scale that was most analyzed was the building component scale. The number of articles dealing with building components is 32, and its ratio is 30,8%. The following scale is the scale of building materials. The number of articles dealing with building components is 19, and the ratio is 18,3%. The least number of articles addressed at the scale of region or texture. The number of articles addressed at the region scale is 14, and the rate is 13,5% (Figure 6).

There is research in which all scales, including material, component, structure, and regional scales, are addressed (Zengin & Aydın, 2023; Altunışık et al., 2023; Işık et al., 2023). In some research, all three scales have been the focal point. The number of articles dealing with three scales as component, structure, and region scales is 3 (Işık et al., 2023; Wang et al., 2023; Baser et al., 2023). The number of articles on material, component, and structure scales, another combination of three scales, is 10. In some articles, it is seen that two scales are handled together with different combinations. The number of articles dealing with component and building scales is 13. Three articles deal with structure and region scales (Karakale et al., 2023; Yılmaz et al., 2023; Binici et al., 2023). The least number of two scales are material and component scales, and there are 2 of them (Coza, 2023; Vapur et al., 2023).

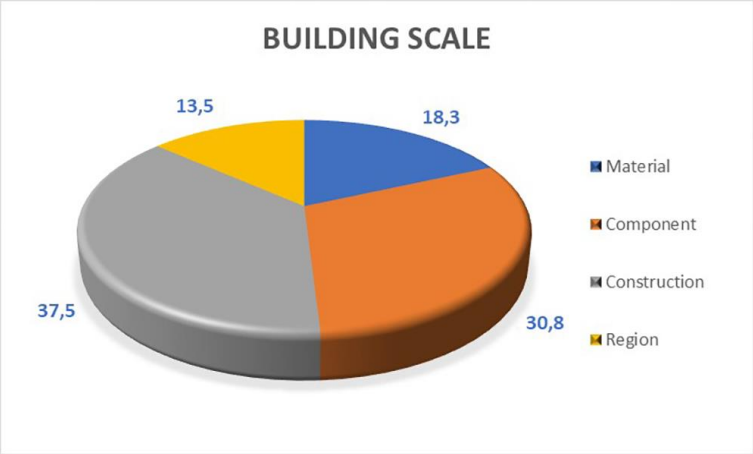

Figure 6. Percentage Distribution of Articles Grouped by Building Scale

3.3. Building Function

Grouping was made according to the intended use of the buildings discussed in the articles. This grouping has five groups for the buildings, including four groups of intended use and a group where the entire building stock is handled without distinguishing the intended use. These are residential, health, religion, industry, and building stock. The least focused buildings in terms of intended use were health buildings. Among the articles analyzed, there was only one article on health buildings (Qu et al., 2023). Its ratio to the whole is 1,9% (Figure 7).

The next least analyzed building group was industrial buildings. In 3 articles, the damages to industrial buildings were investigated (Avcı, 2023; Atmaca et al., 2023; Sağbaş et al., 2024). According to all research, the ratio is 5,8% (Figure 7). The small amount of research is because there are few industrial buildings in the earthquake zone.

8 articles focus on religious buildings and the ratio is 15,4% (Karataş & Dal, 2023; Kocaman, 2023; Işık et al., 2023; Valente, 2023; Işık et al., 2023; Olğun, 2023; Atmaca et al., 2023; Nasery, 2023, Olğun, 2023). The reason for this is the area's dense presence of historical buildings. The research addresses historical buildings due to the need to protect them as a heritage value and to increase their resistance against future earthquakes. In this context, one article focuses on the pre-earthquake condition of the historical building (Işık et al., 2023). In addition, research on the retrofitting of damaged historic buildings is intensive. Of these 8 articles, 7 focused on analyzing historical buildings that collapsed or were damaged after the earthquake.

It is seen that there are 9 articles covering only residential buildings (Mercimek, 2023; Karakale et al., 2023; Zengin & Aydın, 2023; Tonyalı et al., 2024; Işık et al., 2023; Arkan et al., 2023; Coşgun, 2023; Atmaca et al., 2023; Peker & Altan, 2024). The ratio to all studies is 17,3% (Figure 7).

It has been observed that most of the articles are analyzing the whole building stock. In 31 studies (Ersoy, 2024; Ivanov & Chow, 2023; Koçak et al., 2024, Mertol et al., 2023; Olğun & Karatosun, 2023) all buildings were addressed without focusing on the purpose of use. The ratio of articles dealing with the whole building stock to all articles is 59,6% (Figure 7). This ratio is because the earthquake affected vast areas, including many buildings in the earthquake zone. For this reason, an inclusive analysis and solution search was conducted in the articles without discriminating between buildings.

1 article observed that research was conducted in three different building types: residential, religious, and industrial (Atmaca et al., 2023).

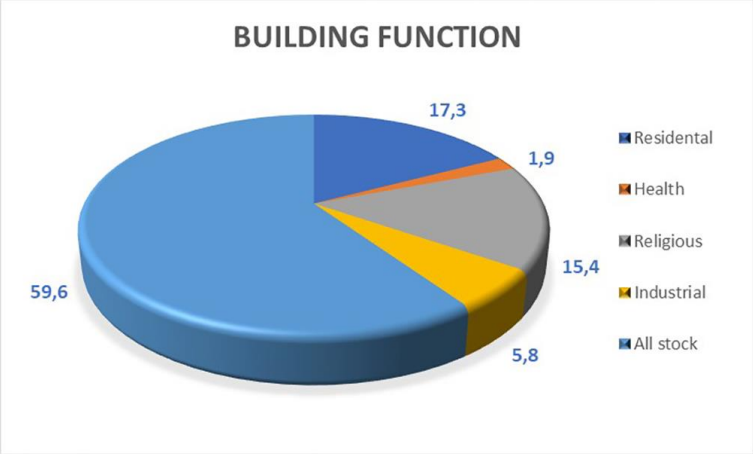

Figure 7. Percentage Distribution of Articles Grouped by Building Function

3.4. Structure Characteristic

The analyzed articles were grouped according to the types of structures. According to the grouping, it is seen that 3 different structural systems are focused on masonry, reinforced concrete, and prefabricated.

It is seen that the least number of focussed structural systems are prefabricated systems. Prefabricated structural system was analyzed in 6 articles (Avcı, 2023; Yılmaz et al., 2023; Thippa et al., 2023; Atmaca et al., 2023; Sağbaş et al., 2024; Altunsu et al., 2024). Its ratio to the whole is 9,3% (Figure 8). The reason is that industrial and industrial buildings made of prefabricated systems are less than other structural systems in the earthquake zone.

The number of articles focusing on masonry systems is 27 (Kutlu & Soyluk, 2024; Olğun & Karatosun, 2023). The ratio is 41,5%. The number of articles dealing with reinforced concrete structures is 32 (Ivanov & Chow, 2023). The ratio to the whole is 49,2% (Figure 8). The reason for this is that the reinforced concrete building system constitutes a large part of the building stock in Turkey.

The number of articles dealing with all system types, including masonry, reinforced concrete, and prefabricated systems, is 4 (Yılmaz et al., 2023; Thippa et al., 2023; Atmaca et al., 2023; Altunsu et al., 2024). The number of articles dealing with masonry and reinforced concrete structures is 6 (Yıldız & Kına, 2023; Azak & Ay, 2023; Güneş et al., 2023; Işık et al., 2023; Işık et al., 2023; Gökçeoğlu, 2023, Koçak et al., 2024). There is only one study on reinforced concrete and prefabricated systems (Avcı, 2023).

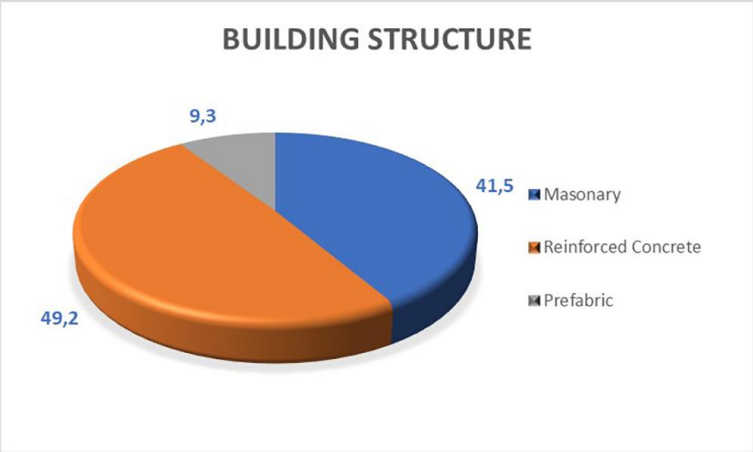

Figure 8. Percentage Distribution of Articles Grouped by Building Structure

3.5. Building Component

The 50 articles were analyzed according to the building components they focused on. The building components were grouped under 7 sub-headings: foundation, wall, column, beam, slab, roof, and plaster. The least number of articles is about plaster (Coza, 2023). Its rate is 1,1%. The next least focused building component is roofs (Işık et al., 2023; Coşgun, 2023; Atmaca et al., 2023; Sağbaş et al., 2024). The rate of articles focusing on roofs is 4,2%. The next focused structural component was found to be foundations. The number of articles focusing on foundations is 7 (Kırıcı & Soyluk, 2024; Işık et al., 2023; Coşgun, 2023; Atmaca et al., 2023; Sağbaş et al., 2024). Its ratio compared to other building components is 7,3%. The other focused structural components are columns and beams. The number of studies focusing on column and beam components is equal, with 20 studies each. The ratio of articles for column and beam is 20,8% (Figure 9).

The most focused building component is the wall. The number of articles on the walls is 34. The ratio is 35,4% (Figure 9). The reason for the highest rate in the wall is that masonry and reinforced concrete structures are more likely to be damaged in earthquakes, and there are many masonry and reinforced concrete structures in the area.

In some articles, it was observed that more than one building component was handled together. There is an article in which 5 components, namely walls, columns, beams, beams, slabs, and roofs, were considered (Atmaca et al., 2023).

Some articles did not focus on the building component at all. These articles were excluded from the grouping since it is a general evaluation that concerns all structures. The number of articles done this way is 9, and the ratio is 9% (Figure 9).

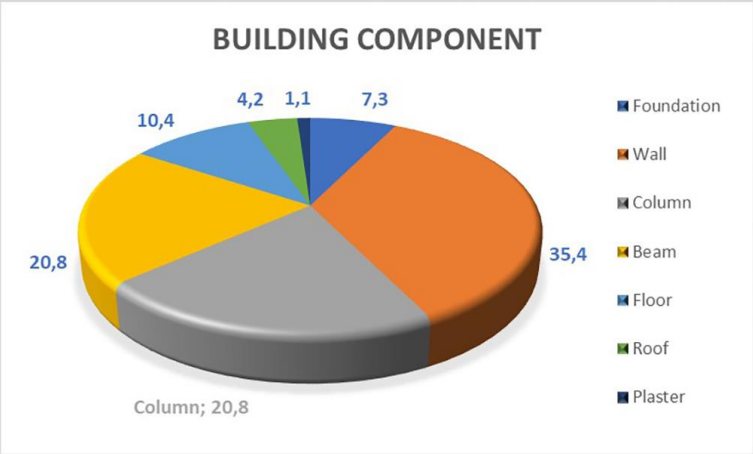

Figure 9. Percentage distribution of articles grouped by building component

3.6. Building Material

The 50 articles were grouped according to the building materials focused on. They were divided into five groups: stone-brick, adobe, concrete, wood and steel. According to the building materials, wood was the least studied. Only 1 article focused on wood (Tonyalı et al., 2024). The rate is 1,5% (Figure 10). The low number of articles on wood is because it is not an intensively used material in the region's architecture.

The next least studied material was steel. The number of researches focusing on steel is 9 (İnce, 2024; Ozturk et al., 2023; Vapur et al., 2023; Güneş et al., 2023; Avcı, 2023; Thippa et al., 2023; Atmaca et al., 2023; Sağbaş et al., 2024; Altunsu et al., 2024). The low rate is due to the low use of steel materials in buildings in the area.

The number of articles focusing on adobe material is 11. Its ratio to all studies is 16,2% (Figure 10). Generally, mudbrick materials were analyzed in the articles dealing with rural dwellings and building stock.

The number of articles dealing with brick and stone materials is 19, and the ratio is 27,9% (Figure 10). It was observed that brick and stone materials were examined, especially in cultural heritage buildings and buildings where the building stock was examined.

Concrete was observed as the most common material covered in the articles. The number of studies focusing on concrete material is 28 (Mertol et al., 2023; Papazafeiropoulos & Plevris, 2023; Sevim et al., 2024). Its ratio to all articles is 28%. Due to the high number of studies focusing on reinforced concrete structures, it was seen that there were more articles focusing on concrete material.

Some articles did not focus on building materials at all. In the studies considered building stock, the scale of the material has not been reduced. The number of such articles is 6.

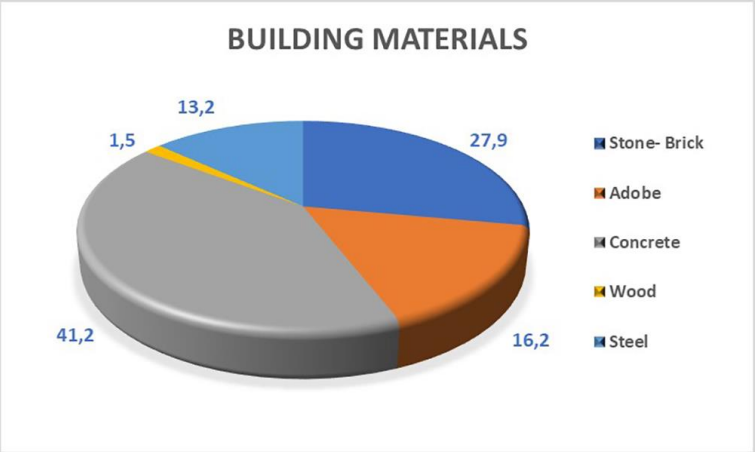

Figure 10. Percentage Distribution of Articles Grouped by Building Material

4. DISCUSSION

The post-disaster literature primarily focuses on damage to reinforced concrete structures, but masonry structures and industrial buildings have also been studied. Most research emphasizes the damage to buildings after earthquakes, with some offering solutions for repair and retrofitting. The highest damage was observed in residential buildings in urban areas and masonry structures in rural regions. Of the 50 studies analyzed, 48 focused on post-disaster damage, indicating the need for rapid recovery solutions. As time progresses, future research will likely focus more on recovery processes and pre-earthquake conditions.

Regarding scale, most studies focused on the entire building rather than components or materials. This suggests that future research may shift to more detailed studies on specific building elements and materials as data collection becomes easier. While residential buildings were the most damaged, 31 studies addressed various building types to propose holistic solutions. Reinforced concrete buildings were the most analyzed due to their widespread use and high vulnerability. Key issues such as inadequate reinforcement was common in post-2000 buildings. Studies on building components revealed that load-bearing walls were the most frequently analyzed, followed by columns and beams. Concrete, being the most common material, was frequently examined due to its role in reinforced concrete buildings' vulnerability.

In conclusion, the recovery from the Kahramanmaraş earthquake will take time, with a focus on building renovation and strengthening. Future research should prioritize:

-Promoting the use of wooden structures in place of reinforced concrete.

-Integrating earthquake-resistant materials in construction processes.

-Ensuring quality control in masonry buildings in rural areas.

-Addressing issues like faulty reinforcement in buildings post-2000.

-Using technology for rapid damage assessments and interventions during future earthquakes.

-These steps will enhance the resilience of buildings and communities in earthquake-prone areas.

The originality of the study lies in the detailed analysis of the findings derived from a literature review focused on architecture following the February 2023 Kahramanmaraş earthquake. The study systematically examines publications through both quantitative and qualitative analysis methods,

identifying research trends and focal points within the field of architecture. Additionally, the use of advanced analysis tools such as VOSviewer and MAXQDA offers a unique approach to comprehensively understanding the literature in this area. The focus on post-earthquake structures, particularly reinforced concrete and wall components, highlights critical gaps and priority research topics within the field.

The contribution to the architectural literature is significant as the study not only reviews the existing literature but also provides insights into how post-disaster studies are shaping research in architecture and civil engineering. By identifying priority topics for future research, such as the design, repair, and retrofitting of earthquake-resistant buildings, the study offers valuable guidance for future work in these critical areas. Furthermore, the analysis broadens the scope of post-earthquake structure evaluations, contributing to a better understanding of the effects of such disasters. In this sense, the study serves as an important resource and a guiding reference for the scientific community in both architecture and civil engineering.

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

When looking at the post-disaster articles in the literature, seeing that while the articles mainly focus on damages to reinforced concrete structures, damages to masonry structures and industrial buildings have also been examined. The process mainly focuses on the damages in post-earthquake structures, and some studies have also presented suggestions for improvement. The most damaged building types were residential buildings in urban areas and masonry buildings in rural areas. In addition to residential buildings, cultural heritage buildings (mosques, minarets, churches), industrial buildings, and health structures were also analyzed in terms of damage (Figure 11).

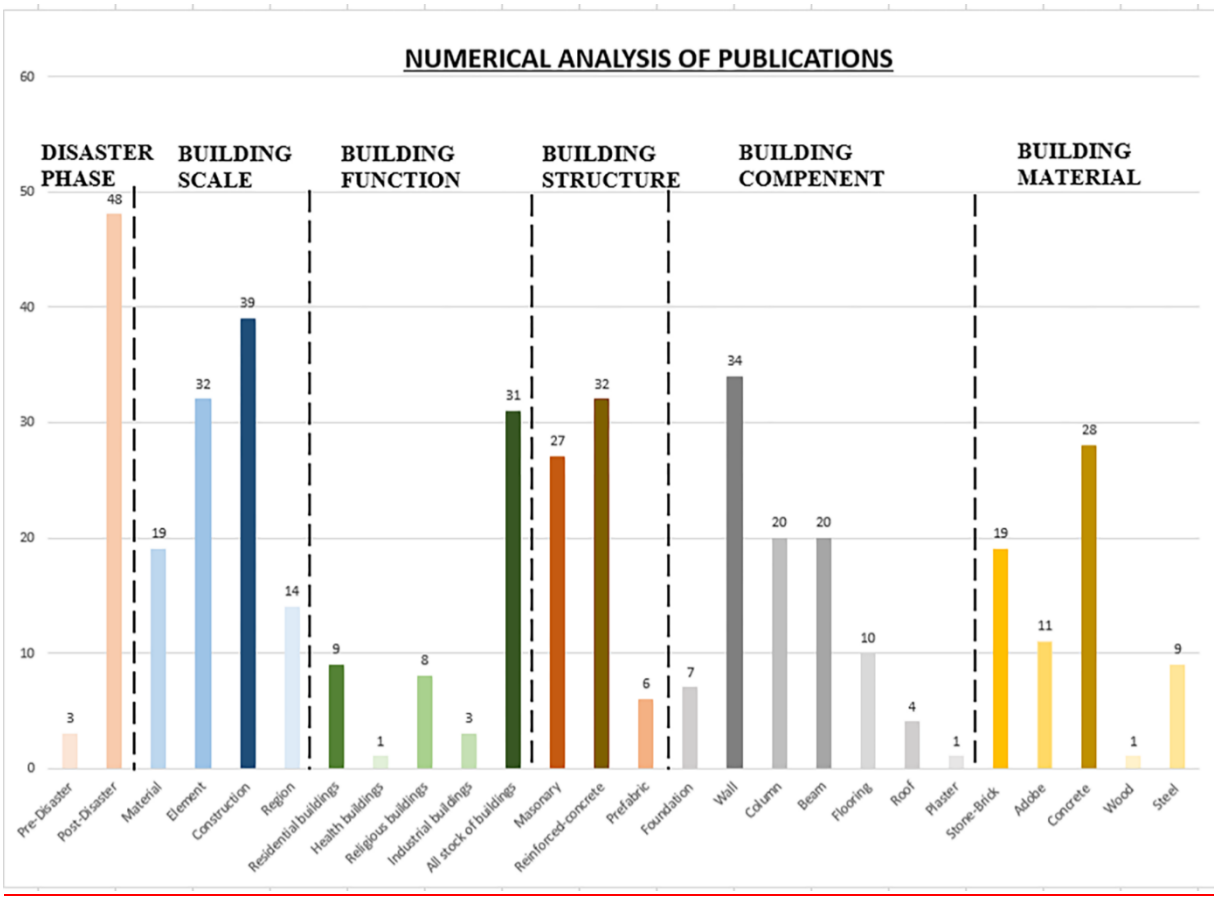

Figure 11. Numerical Analysis of Publications

As a result, when the articles were analyzed, 48 of the 50 publications examined within the scope of the article belonged to post-disaster research. At the same time, 3 of them dealt with the pre-earthquake period. 1 article examined both periods. The reason for this is to reveal the results of the sudden destruction after the earthquake and produce quick solutions to this situation. Within the scope of the study, articles from 2023-2024, the period immediately after the earthquake, were analyzed. In future research, more publications will likely focus on the recovery process for recent dates. For later processes, studies that address the pre-earthquake process and studies on precautions will likely increase.

When the publications within the scope of the study were analyzed in terms of scale, it was determined that the focus was on the whole building rather than the building component, building material, or urban scale, which was 39 in number. According to this result, studies focus more on the integrity of the building, and the reason for conducting research at smaller or larger scales is due to the difficulty of data collection. Therefore, it is predicted that future research studies on scales such as materials and building components will increase as it will be easier to access data. Moreover, conducting research at these scales will contribute to the retrofit/renovation processes the non-collapsed buildings undergo.

When looking at the types of buildings analyzed in the articles, although residential buildings were the most damaged in the earthquake, 31 publications focused on all types. The reason was the attempt to produce solutions to destruction and damage from a holistic perspective.

Regarding structure, the most significant number of reinforced concrete building types were analyzed in 32 articles. The reason for this is that it is the most damaged reinforced concrete building type and has the highest number in Turkey. In addition, since it is the most preferred masonry building type in rural areas, it has been the most studied after reinforced concrete structures. Defects in reinforcement systems are frequently mentioned in the articles about reinforced concrete buildings. While in pre-2000 reinforced concrete buildings, problems arising from the regulations were prominent, it was revealed that faulty reinforcement density and fixings were the factors in reinforced concrete buildings constructed after 2000 and damaged or collapsed. As a result, it was revealed that detailed craft should be considered in new reinforced concrete buildings.

When the publications are analyzed in terms of building components, it is seen that the load-bearing walls of damaged or collapsed buildings were examined in 34 publications, followed by columns and beams.

When the publications on building materials are grouped, it is seen that concrete material is frequently examined in 28 articles. This situation corresponds to the fact that they are the most damaged and damaged reinforced concrete buildings in Turkey in terms of structure (Figure 11).

As a result, it will take a long time to compensate for the losses caused by the Kahramanmaraş earthquake on February 6, 2023. According to the focal points where the studies are concentrated, focusing on renovation works in damaged buildings and their surroundings will be a priority. Apart from this,

- In a country like Turkey, which is rich in forests and greenery, wooden structures can be encouraged instead of using mainly reinforced concrete in building structures.

-The use of earthquake-resistant materials should be integrated into all building construction processes, and scientific studies on this subject should be supported.

-As emphasized by the studies, while replacing the buildings with masonry structures that have been heavily damaged and collapsed in rural areas, especially the quality details should be well supervised within the framework of the regulations.

-Errors such as faulty reinforcement density, especially in the buildings demolished after 2000, should be meticulously inspected and corrected in the new buildings.

-Technology and informatics should be used, and new programs/software should be developed to carry out damage assessment studies quickly and start interventions in case of similar disasters in the future.

-Future research should prioritize recovery and resilience in post-earthquake areas. Specifically, more publications will likely explore retrofitting techniques for non-collapsed buildings and the integration of sustainable materials, such as wood, in construction to reduce earthquake risks. Additionally, research focusing on the pre-earthquake preparedness, including structural reinforcement and regulatory compliance, will be crucial for minimizing future damage.

Compliance with the Ethical Standard

Conflict of Interest: *The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.*

Ethics Committee Approval: *There is no need for ethics committee approval in this article, the wet signed consent form stating that the ethics committee decision is not required has been added to the article process files on the system.*

Financial Support: *No financial support was received for the study.*

REFERENCES:

Altunisik, A. C., Arslan, M. E., Kâhya, V., Aslan, B., Sezdirmez, T., Dok, G., ... & Sunca, F. (2023). Field Observations and Damage Evaluation in Reinforced Concrete Buildings After the February 6th, 2023, Kahramanmaras-Turkiye Earthquakes. *Journal of Earthquake and Tsunami*, vol. 17, no. 06.

Altunsu, E., Güneş, O., Öztürk, S., Sorosh, S., Sarı, A., & Beeson, S. T. (2024). Investigating the structural damage in Hatay province after Kahramanmaraş-Türkiye earthquake sequences. *Engineering Failure Analysis*, 157, 107857.

Arkan, E., Işık, E., Avcıl, F., İzol, R., & Büyüksaraç, A. (2023). Seismic Damages in Masonry Structural Walls and Solution Suggestions. *Academic Platform Journal of Natural Hazards and Disaster Management*, 4(2), 49-64.

Arslan, M. H., Dere, Y., Ecemis, A. S., Dogan, G., Ozturk, M., & Korkmaz, S. Z. (2024). Code-based damage assessment of existing precast industrial buildings following the February 6th, 2023 Kahramanmaraş earthquakes (Pazarcık Mw 7.7 and Elbistan Mw7. 6). *Journal of Building Engineering*, 108811.

Atmaca, B., Arslan, M., Emiroğlu, M., Altunışık, A., Adanur, S., Demir, A., ... & Akgül, T. (2023). On the earthquake-related damages of civil engineering structures within the areas impacted by Kahramanmaraş earthquakes. *Journal of Structural Engineering & Applied Mechanics (Online)*, vol. 6, no. 2.

Avcı F. (2023). Investigation of Precast Reinforced Concrete Structures during the 6 February 2023 Türkiye Earthquakes. *Sustainability*. vol. 15, no. 20, 14846. https://doi.org/10.3390/su152014846.

Azak, E.T., & Ay, B. Ö. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremlerinin Etkilediği İllerdeki Bina Stokunun Özellikleri. Jeoloji Mühendisliği Dergisi, vol. 47, no. 1, 47-66. https://doi.org/10.24232/jmd.1294425.

Baser, T., Nawaz, K., Chung, A. et al. (2023). Ground movement patterns and shallow foundation performance in Iskenderun coastline during the 2023 Kahramanmaras earthquake sequence. *Earthq. Eng. Eng. Vib*, vol. 22, pp. 867–881. https://doi.org/10.1007/s11803-023-2205-9.

Binici, B., Yakut, A., Kadas, K. et al. (2023). Performance of RC buildings after Kahramanmaraş Earthquakes: lessons toward performance based design, *Earthq. Eng. Eng. Vib*. No. 22, 883–894. https://doi.org/10.1007/s11803-023-2206-8.

Büyük, H.F. (2023). Turkey: Earthquakes Have Cost Economy $103.6 Billion, Balkan Insight News. https:// balkaninsight.com/2023/03/17/turkey-earthquakes-have-cost-economy-103-6-billion Accessed on 5 April 2023.

Celep, Z., Erken, A., Taskin, B., & Ilki, A. (2011). Failures of masonry and concrete buildings during the March 8, 2010 Kovancılar and Palu (Elazığ) earthquakes in Turkey. *Engineering Failure Analysis*, vol. 18, no. 3,pp. 868-889.

Coşgun, S. I. (2023). Seismic evaluation of historical Pertev Pasha Mansion under February 6 Kahramanmaraş (Pazarcık) Earthquake (Mw 7.7). *Journal of Structural Engineering & Applied Mechanics*. vol. 6, no. 5, pp. 468-481. DOI 10.31462/jseam.2023.05468481.

Coza, H. (2023). Dolgu Duvarlı Çerçevelerde Sıvanın Deprem Davranışına Katkısı. *Mimarlık ve Yaşam*, vol. 8, no. 2, pp. 327-356. https://doi.org/10.26835/my.1200840.

Ersoy, S. (2024). Evaluation of seismic behavior of the cultural heritage buildings in an ancient district of Antakya after the Kahramanmaraş earthquakes (Mw 7.7 and Mw 7.6). J Build Rehabil 9, 41. https://doi.org/10.1007/s41024-024-00392-9.

Felice, G. De., Santis, S. De., Lourenço, P.B., & Mendes, N. (2017). Methods and challenges for the seismic assessment of historic masonry structures, *Int. J. Archit. Heritage,* vol. 11, no. 1, pp. 143–160.

Gökçeoğlu, C. (2023). 6 February 2023 Kahramanmaraş – Türkiye Earthquakes: A General Overvıew, *Int. Arch. Photogramm. Remote Sens. Spatial Inf. Sci.*, XLVIII-M-1-2023, pp. 417–424, https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLVIII-M-1-2023-417-2023.

Güneş, G. Ş., Güneş, T., & Güneş, S. (2023). The Impact Of 2023 Kahramanmaraş Earthquakes On Real Estate Related Sectors: An Event Study Analysıs. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, vol. 14, no. 28, pp. 789-811.

Işık, E., Avcıl, F., Arkan, E. & İzol, R. (2023). Investigation of the Damages Due to Heavy Earthen Roofs on Masonry Buildings during the Kahramanmaraş Earthquakes. *Muş Alparslan Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, vol. 11, no. 2, pp. 45-54. https://doi.org/10.18586/msufbd.1334646.

Işık, E., Avcil, F., Büyüksaraç, A., İzol, R., Arslan, M. H., Aksoylu, C., ... & Ulutaş, H. (2023). Structural damages in masonry buildings in Adıyaman during the Kahramanmaraş (Turkiye) earthquakes (Mw 7.7 and Mw 7.6) on 06 February 2023. *Engineering Failure Analysis*, no. 151, 107405.

Işık, E. (2023). "Structural Failures of Adobe Buildings during the February 2023 Kahramanmaraş (Türkiye) Earthquakes", *Applied Sciences*, vol. 13, no. 15: 8937. https://doi.org/10.3390/app13158937.

Işık, E., Avcil, F., Arkan, E., Büyüksaraç, A., İzol, R., & Topalan, M. (2023). Structural damage evaluation of mosques and minarets in Adıyaman due to the 06 February 2023 Kahramanmaraş earthquakes. *Engineering Failure Analysis*,no. 151, 107345. https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2023.107345.

Işık, E., Ademović, N., Harirchian, E., Avcil, F., Büyüksaraç, A., Hadzima-Nyarko, M., ... & Antep, B. (2023). Determination of natural fundamental period of minarets by using artificial neural network and assess the impact of different materials on their seismic vulnerability. *Applied Sciences*, vol. 13, no. 2,pp. 809. https://doi.org/10.3390/app13020809.

Ivanov, M. L., & Chow, W. K. (2023). Structural damage observed in reinforced concrete buildings in Adiyaman during the 2023 Turkiye Kahramanmaras Earthquakes. *In Structures*, vol. 58, pp. 105578. Elsevier.

İnce, O. (2024). Structural damage assessment of reinforced concrete buildings in Adıyaman after Kahramanmaraş (Türkiye) Earthquakes on 6 February 2023. *Engineering Failure Analysis*, vol. 156, 107799. https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2023.107799.

Kâhya, V., Genç, A. F., Sunca, F., Roudane, B., Altunişik, A. C., Yilmaz, S., ... & Akgül, T. (2024). Evaluation of earthquake-related damages on masonry structures due to the 6 February 2023 Kahramanmaraş-Türkiye earthquakes: A case study for Hatay Governorship Building. *Engineering Failure Analysis*, vol. 156, 107855.

Karakale, V., Özgür, E., & Ataoğlu, Ş. (2023). "Site Observations on Buildings' Performance in Hatay Province after Kahramanmaraş Earthquakes", *El-Cezeri*, vol. 10, no. 3, pp. 506–516. doi: 10.31202/ecjse.1253284.

Karataş, L., & Dal, M. (2023). A Graphical Ontology-Based Method for Rapid Damage Assessment of Stone Cultural Heritage Structures After an Earthquake: A Case Study of Mor Petrus and Mor Paulus Church, Adıyaman/Türkiye. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, vol. 8(Special Issue),pp. 222-240. https://doi.org/10.30785/mbud.1310031.

Keshmiry, A., Hassani, S., Dackermann, U., & Li, J. (2024). Assessment, repair, and retrofitting of masonry structures: A comprehensive review. *Construction and Building Materials*. 442, 137380.

Kırıcı, S., & Soyluk, A. (2024). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremlerinde Meydana Gelen Yapı Hasar Türleri ve Yapı Yıkım Çeşitlerinin Saha Analizlerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, vol. 9(Special Issue),pp. 327-352. https://doi.org/10.30785/mbud.1318488.

Kocaman, İ. (2023). The effect of the Kahramanmaraş earthquakes (Mw 7.7 and Mw 7.6) on historical masonry mosques and minarets. *Engineering Failure Analysis*, vol. 149, 107225. https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2023.107225.

Koçak, A. B., Soyluk, A., & Ayçam, İ. (2024). The Environmental Impact of Reusing Post-Earthquake Demolition Waste: İskenderun Case Study. *Gazi University Journal of Science,* vol. 37, no. 3. https://doi.org/10.35378/gujs.1363134.

Kutlu, I., & Soyluk, A. (2024). A comparative approach to using photogrammetry in the structural analysis of historical buildings. *Ain Shams Engineering Journal*, vol. 15, no. 1, 102298. https://doi.org/10.1016/j.asej.2023.102298.

Mercimek, Ö. (2023). Seismic failure modes of masonry structures exposed to Kahramanmaraş earthquakes (Mw 7.7 and 7.6) on February 6, 2023. *Engineering Failure Analysis*, vol. 151, 107422. https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2023.107422.

Mertol, H.C.; Tunç, G.; Akış, T.; Kantekin, Y.; Aydın, İ.C. (2023). Investigation of RC Buildings after 6 February 2023, Kahramanmaraş, Türkiye Earthquakes. *Buildings*, vol. 13, 1789. https://doi.org/10.3390/buildings13071789.

Naji, D. M., Akin, M. K., & Cabalar, A. F. (2021). Evaluation of seismic site classification for Kahramanmaras City, Turkey. *Environmental Earth Sciences*, vol. 80,no. 3,pp. 97.

Nasery, M. M. (2023). Investigating of the Reasons for the Collapse on the Entrance Arches of the Harran Grand Mosque (Ulu Cami) During the Kahramanmaraş Earthquakes (Mw 7.7 and Mw, *Civil Engineering Beyond Limits*, vol. 3, no. 1876.

Olğun, T. N., & Karatosun, M. (2023). Kerpiç Yapılarda Koruma Sorunu Olarak Deprem Etkileri. *Muş Alparslan Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, vol. 11, no. 1,pp. 15-27. https://doi.org/10.18586/msufbd.1269587.

Olğun, T. N. (2023). Conservatıon Of Collectıve Memory And Archıtectural Herıtage Under The Impact Of Earthquake: The Case Of Malatya New Mosque. *Social Science Development Journal*, vol. 8, no. 39, pp. 339-358. http://dx.doi.org/10.31567/ssd.981.

Ozturk, M., Arslan, M. H., & Korkmaz, H. H. (2023). Effect on RC buildings of 6 February 2023 Turkey earthquake doublets and new doctrines for seismic design. *Engineering Failure Analysis*, vol. 153, 107521. https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2023.107521.

Papazafeiropoulos, G., & Plevris, V. (2023). Kahramanmaraş—Gaziantep, Türkiye Mw 7.8 Earthquake on 6 February 2023: Strong ground motion and building response estimations. *Buildings*, vol. 13, no. 5, 1194.

Peker, O., & Altan, M. F. (2024). The effect of errors in structural system design on the structure damaged in 2023 Turkey earthquakes: A case study. Engineering Failure Analysis, 157, 107923.

Qu, Z., Wang, F., Chen, X., Wang, X., & Zhou, Z. (2023). Rapid report of seismic damage to hospitals in the 2023 Turkey earthquake sequences. *Earthquake Research Advances*, vol. 3, no. 4, 100234. https://doi.org/10.1016/j.eqrea.2023.100234.

Sağbaş, G., Sheikhi Garjan, R., Sarikaya, K. et al. (2024). Field reconnaissance on seismic performance and functionality of Turkish industrial facilities affected by the 2023 Kahramanmaras earthquake

sequence. *Bull Earthquake Eng*, vol. 22, pp. 227–254. https://doi.org/10.1007/s10518-023-01741-8.

Sevim, B., Ayvaz, Y., Akbulut, S., Aydıner, M., Uzun, S., & Ari, A. (2024). Seismic Performance and Damage Evaluation of Reinforced Concrete Structures Based on Field Investigation Made After February 6, 2023, Kahramanmaraş Earthquakes. *Journal of Earthquake and Tsunami*, vol. 18, no. 1. DOI: 10.1142/s179343112350032x.

Sezen, H., & Whittaker, A. S. (2006). Seismic performance of industrial facilities affected by the 1999 Turkey earthquake. *Journal of Performance of Constructed Facilities*, vol. 20, no. 1, pp. 28-36.

Soyluk, A., & Köse, Z. (2024). Tarihi Alanlarda Afet Riski Azaltma Planları ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri: Kurtuluş Caddesi Örneği. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, vol. 9(Special Issue), pp. 64-83. https://doi.org/10.30785/mbud.1318866.

Temelli, U. E., Sezgin, N., & Özdoğan Cumalı, B. (2023). Afet Zamanlarında İnşaat Yıkıntı Atıklarının Belirlenmesi ve Atıkların Değerlendirilmesi: Kahramanmaraş Depremi Örneği. Journal of Anatolian Environmental and Animal Sciences, 8(2), 218-224. https://doi.org/10.35229/jaes.1286631.

Thippa, P. K., Tripathi, R. K., & Bhat, G. (2023). A case study on performance of structures during Turkey-Syria multiple earthquakes occurred on February 6, 2023. *In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, vol. 1280, no. 1, p. 012023, IOP Publishing.

Tonyalı, Z., Alemdağ, E. L., & Kibar, G. T. (2024). Evaluation of Seismic Response of the Cross-Laminated Timber (CLT) Multi-Storey Residential Building Under the February 6, 2023, Kahramanmaraş Earthquakes. *Journal of Architectural Sciences and Applications*,vol. 9(Special Issue),pp. 41-63.

Vuran, E., Serhatoğlu, C., Timurağaoğlu, M. et al. (2024). Damage observations of RC buildings from 2023 Kahramanmaraş earthquake sequence and discussion on the seismic code regulations. Bull Earthquake Eng https://doi.org/10.1007/s10518-023-01843-3.

Yıldız, Ö., & Kına, C. (2023). "Geotechnical and Structural Investigations in Malatya Province after Kahramanmaraş Earthquake on February 6, 2023", *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, vol. 12, no. 3, pp. 686–703. https://doi.org/10.17798/bitlisfen.1282555.

Wang, T., Chen, J., Zhou, Y., Wang, X., Lin, X., Wang, X., & Shang, Q. (2023). Preliminary investigation of building damage in Hatay under February 6, 2023 Turkey earthquakes. *Earthquake Engineering and Engineering Vibration*, vol. 22, no. 4, pp. 853-866.

Valente, M. (2023). Earthquake response and damage patterns assessment of two historical masonry churches with bell tower. Engineering failure analysis, 151, 107418. https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2023.107418.

Vapur, İ., Kara, İ. F., & Akın, E. (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremlerinin Antakya ve Samandağ ilçelerindeki yapısal etkileri ve çözüm önerileri, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, vol. 12, no. 4, pp. 1260-1270. https://doi.org/10.28948/ngumuh.1293147.

Zengin, B., & Aydin, F. (2023). The Effect of Material Quality on Buildings Moderately and Heavily Damaged by the Kahramanmaraş Earthquakes, *Applied Sciences*, vol. 13, no. 19, 10668.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 20.10.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 30.03.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Mutlu, M. (2025). Sanatla Örülen Mimarlık: Ovacık-Kışla Köyü Camii ve Duvar Resimleri, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):1866-1888.
https://doi.org/10.35674/kent.1570653

Sanatla Örülen Mimarlık: Ovacık-Kışla Köyü Camii ve Duvar Resimleri

Art-Woven Architecture: Ovacık-Kışla Village Mosque and Wall Paintings

Mehmet MUTLU[1]

Öz

Bu çalışma, Karabük ili Ovacık ilçesine bağlı Kışla köyünde bulunan Kışla Köyü Camii'nin mimari özelliklerini ve zengin duvar resimlerini incelemektedir. Yapı, geleneksel Türk mimarisinin karakteristik unsurlarını barındırmakla beraber, yerel kültürün izlerini de yoğun bir şekilde taşımaktadır. Cami, iki katlı köy odası ile bütünleşik bir yapıya sahiptir. Girişi de köy odasından sağlanan cami, köyün sosyal yapısını ve topluluk ruhunu yansıtan önemli bir mekândır. Yapı mimari detayları, işlevselliği ve estetik unsurları bakımından dikkat çekmektedir. Duvar resimleri, caminin iç mekânını zenginleştiren önemli unsurlardır. Klasik cami içindeki hat levhaları ve dini metinler süslemelerle birlikte görsel bir şölenle sunarken; saat ve halı kompozisyonları, kılıç ve sancak kompozisyonları gibi çeşitli süsleme unsurları, tarihsel ve kültürel bağlamda derin anlamlar taşımaktadır. Bu resimler, sadece estetik bir değer sunmakla kalmayıp, aynı zamanda ibadet ve toplumsal kimliğin pekişmesine de katkıda bulunmaktadır. Kışla Köyü Camii, sadece bir ibadet yeri değil, aynı zamanda köyün kültürel mirasını temsil eden önemli bir yapıdır. Duvar resimleri, yerel sanat anlayışını yansıtarak, ziyaretçilere hem görsel bir deneyim hem de köyün tarihi ve kültürel geçmişi hakkında derin bir bakış açısı sunmaktadır. Bu makale, caminin mimari detaylarını ve iç mekânındaki sanatsal unsurları derinlemesine inceleyerek, Kışla Köyü Camii'nin sanatla örülen mimarlık anlayışını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ovacık, Kışla Köyü, duvar resmi, cami, halk mimarisi.

ABSTRACT

This study examines the architectural features and rich wall paintings of the Kışla Village Mosque located in Kışla village, within the Ovacık district of Karabük province. The structure embodies characteristic elements of traditional Turkish architecture while also bearing strong traces of local culture. The mosque is integrated with a two-story village room, and its entrance is accessed from this room, making it an important space that reflects the social structure and communal spirit of the village. The building is noteworthy for its architectural details, functionality, and aesthetic components. The wall paintings are significant elements that enrich the interior of the mosque. The calligraphic panels and religious texts within the classic mosque setting are presented alongside decorative elements, creating a visual feast. Various ornamental features such as clocks and carpet compositions, as well as sword and flag motifs, carry profound meanings in historical and cultural contexts. These paintings not only offer aesthetic value but also contribute to the reinforcement of worship and social identity. The Kışla Village Mosque is not merely a place of worship; it is also an important structure that represents the cultural heritage of the village. By reflecting local artistic sensibilities, the wall paintings provide visitors with both a visual experience and deep insights into the village's historical and cultural background. This article aims to explore the architectural details of the mosque and the artistic elements within its interior, thereby revealing the understanding of architecture intertwined with art in the Kışla Village Mosque.

Keywords: Ovacık, Kışla Village, wall painting, mosque, folk architecture.

[1] **Corresponding Author:** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, mehmetmutlu@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7351-0138

GİRİŞ:

Türk sanatında mimari unsurlar, tarihsel süreç boyunca çeşitli kültürel ve sanatsal etkilerle şekillenmiş ve gelişmiştir. Bu etkiler, coğrafi, toplumsal ve dini faktörlerin etkisiyle farklı bölgelerde özgün biçimler kazanmıştır. Kırsal mimaride, özellikle camilerde görülen duvar resimleri, bu özgün yapının en dikkat çekici unsurlarından biridir. Bu tür resimler, halkın sanatsal zevklerini ve dini duygularını yansıtmanın yanı sıra, dönemin estetik anlayışını da ortaya koyar. Geleneksel malzeme ve tekniklerle hayata geçirilen kırsal camilerdeki süslemeler, yerel ve evrensel unsurların birleşimiyle oluşmuş benzersiz bir görsel dil oluşturmuştur.

Türklerin resim sanatına olan ilgisi, tarihsel olarak Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Uygurlar'ın "bezeklik" olarak adlandırılan ve hem kitap minyatürlerinde hem de duvar resimlerinde kendini gösteren sanat anlayışı, Türk resim sanatının ilk önemli örnekleri arasında sayılmaktadır (Arseven, 1956: 61-65; Keskiner, 2008: 9). Bu resimler, dini ve sosyal mekânların süslenmesinde sanatsal bir ifade aracı olarak kullanılmıştır. Türkler'in İslamiyet'i kabulüyle birlikte resim sanatındaki bu gelenek, İslam estetiği ve inanç sisteminin etkisiyle yeniden biçimlenmiştir. Selçuklu Dönemi'nde ise özellikle cami mimarisinde geometrik ve bitkisel motiflere dayalı süslemeler önemli bir yer tutmuş, figüratif tasvirlerden kaçınılması ise İslam sanatının karakteristik özelliklerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Kırsal mimaride de bu süsleme anlayışı devam etmiş ve duvar resimleri bu yapılar için hem sanatsal hem de dini bir anlatım biçimi olarak kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda duvar resimlerinin kırsal mimaride yer bulması, 18. yüzyıldaki Batılılaşma hareketleriyle birlikte hız kazanmıştır. Osmanlı sanatında Batılılaşma'nın başladığı dönem olarak kabul edilen Lâle Devri (1718-1730), mimariden resim sanatına kadar birçok alanda yeniliklerin yaşandığı bir süreç olmuştur (Eyice, 1996: 284; Özcan, 2003: 81-84). Bu dönemde, Avrupa sanatının etkisiyle İstanbul'dan başlayarak Anadolu'ya yayılan bir duvar resmi geleneği oluşmuştur. İlk örnekleri 18. yüzyılın ikinci yarısında görülen bu resimler, genellikle yaş sıva üzerine kalem işi tekniğiyle uygulanmıştır (Erzen, 1997: 488-489). Kare ve dikdörtgen panolar içine yerleştirilen bu tasvirler, daha çok iç mekân süsleme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırsal camilerdeki duvar resimleri, Osmanlı sanatının yerel ile evrensel arasında kurduğu köprünün önemli bir örneğidir. İstanbul'daki etkileyici uygulamalardan esinlenen bu resimler, Anadolu'nun kırsal bölgelerinde hem dini hem de sanatsal bir anlam kazanmıştır. Kâbe, cennet ve cehennem tasvirleri, şehir manzaraları ve çeşitli ikonografik unsurlar, bu resimlerin temel temalarını oluştururken; bu eserler aynı zamanda halkın dini bilincini ve görsel kültürünü şekillendirmiştir. Sanatçısı genellikle bilinmeyen bu eserler, mimari yapının ruhunu güçlendiren ve dini mekânlara mistik bir atmosfer kazandıran önemli unsurlar olarak değerlendirilmiştir (Tercanlı, 2020: 374).

Kırsal mimarideki bu duvar resimlerinin tarihsel arka planı, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanatsal birikimiyle yakından ilişkilidir. Geleneksel Uygur sanatından başlayarak Osmanlı'ya kadar uzanan bu süreç, resim sanatının mimarideki rolünü sürekli olarak geliştirmiştir. Anadolu'nun kırsal kesimlerinde görülen bu yapılar, yerel halkın yaşamına dokunan, günlük hayatlarına dini ve estetik bir boyut kazandıran eserlerdir. 1900'lü yılların başına kadar süren bu gelenek, özellikle kırsal camilerde varlığını sürdürmüş olup, bugün de bu yapıların önemli birer parçası olarak dikkat çekmektedir.

Mimari yapılarda kullanılan duvar resimleri, Türk sanatının önemli bir parçasıdır. Duvar resimleri, sadece estetik bir değer değil, aynı zamanda ait olduğu topluma has kültürel bir bellek ortaya koyar. Türk sanatında duvar resimlerinin rolü, geçmişin izlerini günümüze taşırken, aynı zamanda yeni nesillere de ilham kaynağı olmaktadır.

Çalışmamızın konusu olan Kışla Köyü Camii, Karabük ili Ovacık ilçesi, Kışla köyünde bulunmaktadır. Bölge, tarih öncesi dönemlerden beri yerleşim almış olup, Roger Matthews, 1998 yılında "Paflagonya Projesi" çerçevesinde yürüttüğü araştırmalarla, bölgedeki ilk yerleşimlerin MÖ 3000-2000 yılları arasındaki erken Tunç Çağı'na ait olduğunu ortaya koymuştur (Çetin, 2019). Hititler Dönemi'nde "Yukarı Ülke" olarak adlandırılan (Akurgal, 1998) geniş bölge içinde yer alan Ovacık, Hititler'in

çöküşünden sonra Frigler, Lidyalılar ve Paflagonyalılar arasında paylaştırılmış, daha sonraki süreçte de Paflagonyalılar'ın kontrolüne girmiştir (Sevin, 1999).

1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'ya gelen Türkler, Paflagonya Bölgesi'nde de yayılma göstermiştir. Kuzeybatı Anadolu'nun Türk hakimiyetine girmesi, 11. yüzyıl sonları ve 12. yüzyıl başlarına denk gelen bir dönemde gerçekleşmiştir (Ersoy, 2011). Emir Karatekin, 1082 yılında Ovacık'ın da yer aldığı bölgeyi fethederek Türk egemenliğini tesis etmiştir (Sakaoğlu, 1987). Takip eden dönemlerde, Danişmentliler, Çobanoğulları ve Umuroğulları gibi beyliklerin yönetiminde kalan bu bölge, Candaroğlu Beyliği döneminde 1389 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir. Ancak, Candaroğlu ve Osmanlı arasındaki çekişmeler devam etmiş, bu nedenle bölge birkaç kez el değiştirmiştir. Nihayet 1423 yılında Karabük ve çevresi kesin olarak Osmanlı idaresine geçmiştir (Ersoy, 2011).

Cumhuriyet döneminde Ovacık, Çankırı ilinin Çerkeş Kazası'na bağlı bir nahiye olarak varlığını sürdürmüştür. 1959 yılında ilçe statüsü kazanarak Çankırı'ya bağlanmış, 1995 yılında ise Karabük'ün il olmasıyla birlikte idari olarak Karabük iline bağlı bir ilçe haline gelmiştir (Çetin ve Mutlu, 2021a).

Köy odası, Anadolu'nun sosyokültürel tarihine derinlemesine işlemiş, misafirperverlik ve toplumsal dayanışmayı somutlaştıran özgün bir mekân tipolojisidir. İlk örneklerine Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde rastlanan köy odaları, kırsal toplumun sosyal, kültürel ve dini ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilmiştir. Fonksiyonel açıdan, köy halkının ortak kullanımına tahsis edilen bu yapılar, hem yolcuların ve misafirlerin konakladığı bir dinlenme mekânı hem de köy içi karar alma süreçlerinin gerçekleştiği bir toplantı merkezi olarak hizmet vermiştir. Özellikle 19. yüzyılda Osmanlı taşrasında yaygınlaşan köy odaları, yerel malzeme ve tekniklerle inşa edilerek geleneksel mimari pratiklerin sürdürücüsü olmuştur. Ahşap, taş ve kerpiç gibi doğal ve erişilebilir yapı malzemeleriyle tasarlanan bu yapılar, aynı zamanda dönemin estetik ve işlevsel gereksinimlerine yanıt veren mimari birer prototip olarak değerlendirilebilir.

Çalışmamızın konusu olan Kışla Köyü Camii, Karabük ili Ovacık ilçesi, Kışla köyünde bulunmaktadır. Ovacık ilçesi ve çevresindeki köylere dair yapılan bilimsel araştırmalar son derece sınırlıdır. Bu konuda gerçekleştirilen çalışmalar, ancak son zamanlarda literatürde yer bulmaya başlamıştır. Çalışmamıza konu olan Kışla Köyü Camii ne mimari özellikleriyle ne de yapının en önemli özelliği olan süsleme özellikleriyle günümüze kadar hiçbir bilimsel çalışmada konu edilmemiştir.

Anadolu'da kırsal mimari örneği olarak dikkati çeken bazı yapılarla ilgili olarak yapılmış, benzer konuları ele alan çalışmalar mevcuttur. Kuyulu (1990) tarafından yapılan ve Kırkağaç Çiftehanlar Camii'ni konu alan çalışma; Rüçhan (1998) tarafından hazırlanan Osmanlı Sanatında Duvar Resimleri konulu çalışma, Okçuoğlu (2000) tarafından hazırlanan 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı isimli doktora tezi, Şener (2011) tarafından hazırlanan 18. ve 19. yüzyıllarda Anadolu Duvar Resimleri isimli doktora tezi, Yıldırım'ın (2013) Burhaniye Şahinler Köyü Camii Duvar Resimleri çalışması; Katrancı-Kasalı'nın (2019) Sinirli Köyü Camii Duvar Resimleri isimli çalışması; Eryılmaz ve Özgür Yıldız'ın (2020) Kışlak Eski Camii ve Ahatlar Camii konulu çalışması; Gürbıyık'ın (2020) Demirci Küpeler Köyü Camii Duvar Resimleri isimli çalışması; Tercanlı'nın (2020) Koca Seyfullah Camii ve Koçer'in (2024) Marmaracık-Köylüce-Kızılca Köyleri (Demirci-Manisa) Camileri ve Boyalı Süslemeleri isimli çalışmaları bu çalışmalara örnek gösterilebilir.

Kışla Köyü Cami, Ovacık ilçesindeki bazı ibadet yapılarında görüldüğü gibi bir köy odası ile yakın irtibatlı olarak, odaya entegre biçimde inşa edilmiştir. İlçede bu yapı dışında benzer özellikte inşa edilmiş farklı örnekler de bulunmakla beraber, Kışla Köyü Camii mekânsal büyüklüğünün yanı sıra iç mekânını süsleyen duvar resimleriyle çevredeki benzer örneklerden ayrılmaktadır. Yapı, kırsal yerleşimlerdeki geleneksel mimari yapılarının özgün bir temsilcisi olarak değerlendirildiği için bu çalışma Anadolu'nun kırsal yerleşimlerini taçlandıran bir örnek olarak, bu alandaki literatüre katkı sunulması amacıyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında eserin, mimari özelliklerinin yanı sıra süsleme özellikleri de

incelenmiştir. Eserin rölöve planları çıkartılmış, fotoğrafla belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiş, ilçenin faklı mahallelerinde bulunan benzer özellikteki yapıların planları da çalışmaya dahil ederek eserin ünik mimari ve süsleme özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

1. Mimari Özellikler

1.1. Köy Odası Bölümü

Yapının kuzey kanadı köy odası, güney kanadı ise cami olarak düzenlenmiştir. Yapı doğu-batı yönünde hafif eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Caminin güney ve batı yönleri yol cephesine açılmakta, kuzey ve doğu cepheleri ise binanın neredeyse sınırından başlayan sık ağaçlıklı araziye yönelmektedir. (Şekil 1).

Batıdan görünüm

Güneyden görünüm

Şekil 1. Kışla Köyü Camii (ve Köy Odası) Batı, Güney ve Kuzey Yönden Görünümler

Camiye doğrudan giriş bulunmayıp, doğu ve batı cephelerinde bulunan kapılarla öncelikle köy odası olarak düzenlenmiş bulunan bölümün zemin katına girilmekte ve iki mekânlı bu kısmın oda bölümünün güney duvarına açılmış kapıyla caminin harim mekânına giriş sağlanmaktadır. Üst kattaki odanın camiye açılan kapısından ise ibadethanenin fevkaniye kısmına, kadınların ibadeti için tahsis edilmiş olan kadınlar mahfiline ulaşılmaktadır (Şekil 2).

Köy Odası olarak değerlendirilen kısım dıştan dışa yaklaşık olarak 9,85 x 5,85 m ölçülere sahiptir. Doğudaki tek kanatlı kapı ile köy odası bölümünün çardak kısmına giriş sağlanırken, batıdaki tek kanatlı kapı ile iki mekânlı zemin katın oda kısmına ulaşılmaktadır. Odaya girişin sağlandığı batı duvarında giriş kapısının kuzeyinde mekânı aydınlatan pencere yer almaktadır. Geleneksel Türk konut mimarlığının tipik oda özelliklerini taşıyan bu odanın kuzey duvarının ortasında ocak bulunmaktadır. Ocağın her iki tarafında ikişerli gruplar olarak düzenlenen ahşap nişler yer almaktadır. Nişler, tepe kısımları sivriltilmiş at nalı kemer formuna sahip dikdörtgen hücreler olarak yapılmıştır. Bu duvar üzerinde, ocağın doğusunda gusülhane, batısında ise yüklük ile bir adet gömme dolap bulunmaktadır (Şekil 2).

Odanın güney duvarını, caminin kâgir malzemeli kuzey duvarı oluşturmaktadır. Bu kısımda bulunan iki kanatlı ahşap bir kapı ile caminin harim mekânına giriş sağlanmaktadır. Odanın doğusunda bulunan ve oda ile çardağı ayıran ahşap çatkılı duvar üzerinde yer alan bir kapı ile zemin kattaki oda ve çardak birimleri birbirine bağlanmıştır. Bu iki mekânı bölen duvarda, bölgede sivil mimarlık yapılarında sıklıkla kullanılan ve “gözgöre” adı verilen özel küçük pencere bulunmaktadır (Şekil 2). Bu pencere, burada bulunan gaz lambasının her iki mekânı da aynı anda aydınlatması amacıyla kullanılmaktadır (Çetin, 2019 :25). Diğer birimlere geçilen kapı ve ocak hariç, oda sedirle çevrelenmiştir.

Köy odasının zemin katındaki iki bağımsız mekândan birisi olan çardak birimine bu odadan ulaşılabildiği gibi, doğu cephede bulunan bağımsız bir kapı ile çardak mekânına yapının doğu cephesinden de giriş bulunmaktadır. Çardak mekânının kuzey tarafında muhdes ıslak hacimler yer almaktadır. Bu kısımda düzenlenen iki küçük bağımsız birimden doğudaki tuvalet, batıdaki ise lavabo olarak değerlendirilmiştir (Şekil 2).

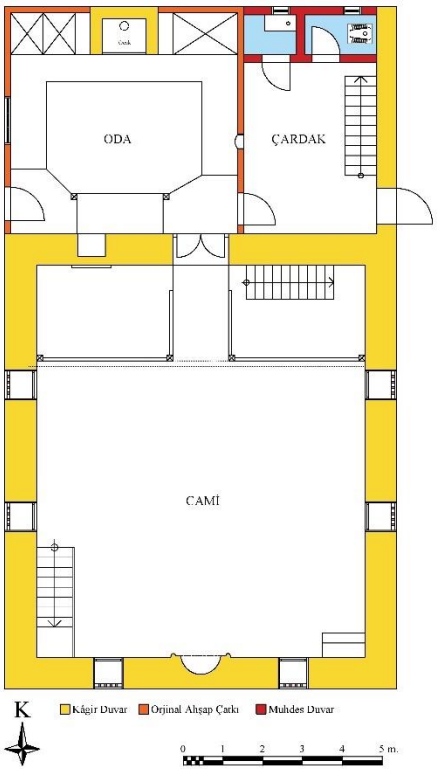

Şekil 2. Kışla Köyü Camii (ve Köy Odası) Zemin Kat Planı

Zemin kat çardak mekânının doğu duvarına bitişik inşa edilmiş 10 basamaklı ahşap merdivenle üst katın çardak mahalline ulaşılmaktadır.

Üst katın çardak mekânının kuzey tarafı yine ıslak hacim olarak düzenlenmiştir. Alt kattaki muhdes ıslak hacim düzenlemesinin aksine bu kattaki ıslak hacimler özgündür. Tuvalet, geleneksel Ovacık sivil mimarlık yapılarının ıslak hacim özelliklerini taşımaktadır. Tuvalete giriş sağlanan bölümde yer alan lavabo da özgün malzeme özelliğini korumaktadır. Bu kattaki çardak mekânının ıslak hacimlerin bulunduğu kuzey cephesi, havalandırma sağlamak amacıyla tahtaların aralıklı olarak düşey yönde çakılması ile oluşturulan ve yörede “daraba” olarak isimlendirilen teknikle yapılmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Caminin Köy Odası bölümünün 2. katında özgün ıslak hacim

1. katta da çardak ve odayı ayıran ortak duvarda, odaya geçişi sağlayan kapının yanı sıra, alt katta olduğu gibi gözgöre penceresi yer almaktadır. Bu kattaki oda da yine alt kattaki oda gibi tipik Türk konutunun oda özelliklerini taşımaktadır. Kuzey duvarda yer alan ocağın batı tarafında üçlü sıralanmış niş düzenlemesi dikkati çekmektedir. Ocağın doğu tarafındaki nişler, bir kapak ile kapatılarak dolap haline getirilmiş, niş ve dolapların yanları da yüklük olarak değerlendirilmiştir. Oda, batı duvarında bulunan üç adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Ocağın önü ve kapıların bulunduğu köşe dışında odayı

çepeçevre dolanan sedir yer almaktadır (Şekil 4). Odanın kuzey duvarında bulunan kapı, caminin kadınlar mahfiline ulaşmayı sağlamaktadır.

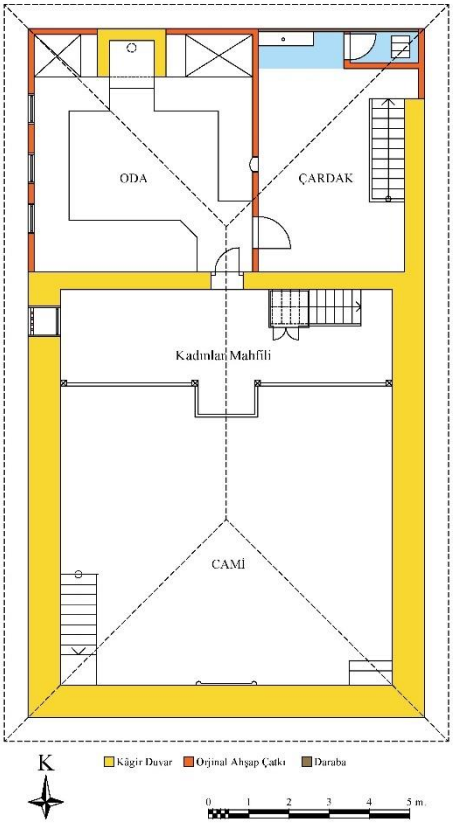

Şekil 4. Kışla Köyü Camii (ve Köy Odası) 1. Kat Planı

1.2. Cami Bölümü

Caminin harim mekânı dikdörtgen planlı olup, içten içe yaklaşık 10,30 x 8,60 m ölçülerindedir. Ovacık Müftülüğü tarafından caminin batı cephesine asılan bilgi levhasında inşa tarihi olarak 1905 bilgisi verilse de harim mekânına girilen iki kanatlı kapının harim tarafının üst kısmında kapı genişliğince ve celi tarzda Arapça yazılmış kitabede *"Sene 1370"* ibaresi yer almaktadır (Şekil 15). Hicri takvime göre verilen bu tarih, Miladi olarak 1950-51 yıllarına tekabül etmektedir. Caminin karakteristik mimari özellikleri ve malzeme nitelikleri, eserin daha erken bir dönemde inşa edilme olasılığını güçlendirmektedir. 1 Şubat 1944 günü Bolu-Gerede merkezli yaşanan 7,4 şiddetindeki deprem yakın çevreyi de fazlaca etkilemiştir (Özçelik, 2017: 95; 2022: 3071-3072; Turhan Sarıköse, 2020: 74-75). Herhangi bir yazılı bilgi bulunmamakla beraber, yapının bu depremden etkilenmiş olması ve yaşanan bu depremden yaklaşık 6-7 yıl sonra geniş çaplı bir onarımdan geçirilerek bu onarım tarihinin kayda geçirilmiş olması muhtemeldir.

Alt kattan harim mekânına girilen kapının doğu tarafına kadınlar mahfiline çıkan 11 basamaktan oluşan ahşap merdiven konumlandırılmıştır. Giriş ekseninde mihrabın yer aldığı camide, kıble duvarının batı tarafında ahşap minber, doğu tarafında ise ahşap vaaz kürsüsü yer almaktadır. Harimi aydınlatan altı adet pencereden iki tanesi mihrabın yanlarına açılmıştır (Şekil 5). Diğer dört adet pencere ise doğu ve batı duvarlarına karşılıklı, simetrik olarak konumlandırılmıştır. Pencerelerin dış kısımlarında ahşap malzemeli, kare kesitli düşey konumlandırılmış parmaklıklar bulunmaktadır. Camideki tüm pencereler giyotin pencere olarak yapılmıştır. Doğu duvarının kuzey tarafında bulunan pencere hariç tüm pencereler yatayda üç, dikeyde ise iki bölümlü olarak altı parça halinde bölümlenmiştir. Harimin doğu, batı ve güney duvarları, resimlerle tezyin edilmiştir. Doğu duvarının kuzey tarafında bulunan pencere de yine 6 bölümlü olarak yapılmış olmakla beraber, 3 bölümü daha küçük bölümlere ayrılarak çok sayıda küçük camlı yüzeylere dönüştürülmüştür (Şekil 5).

Harim mekânından genel görünüm

Doğu duvarında bulunan pencereler

Şekil 5. Kışla Köyü Camii harimi ve doğu duvarından ayrıntı

Mihrap, üstte basit bir basık formlu kemerle sonlanmakta olup, mihrap nişinin kavsara kısmı tonoz olarak geçilmiştir. Kemerin kilit taşı kısmına kabartma tekniğinde yapılmış üç yapraklı bitkisel motif yerleştirilmiştir. Kemer, bu motifin olduğu kısımda dışa bir miktar taşırılarak hareketlendirilmiştir. Kemerin üst orta kısmına sütunce üst başlıklarıyla aynı özellikte bir düzenleme yapılmış ve bunun üst kısmına da bir hilal yerleştirilmiştir. Mihrap her iki yanından dairesel sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Alt başlığa oturan sütunceler, üst kısımda dairesel üst başlıktan sonra kademeler halinde daralarak sonlanmaktadır (Şekil 6).

Mihrap

Minber

Vaaz kürsüsü

Şekil 6. Caminin mihrap, minber ve vaaz kürsüsünün genel görünümü

Caminin ahşap minberi, oldukça sade görünümde bırakılmıştır. Yan aynalığı kenarları profilli kapak tahtaları ile oluşturulan minberin korkuluk kısmı da yan aynalıkla bütünleşik imal edilmiştir. Dört yüzeyli konik külah kısmı, üzerine yerleştirilen ahşaptan yapılmış alemiyle tavan kotuna kadar uzanmaktadır. Külah bölümünden köşk kısmına geçiş geniş ahşap silmelerle sağlanmaktadır. Köşkün güney cephesi yekpare ahşap malzemenin içinin geometrik formda boşaltılmasıyla oluşturulmuş ve bu bölüm çıtalarla çerçeve içine alınmıştır. Mihrabın şerefe (taht) altı olarak tanımlanan bölümünde (Arbaş, 1992: 106) yine çıtalarla oluşturulmuş dikdörtgen panonun içi boş bırakılmıştır. En alt bölüm ise yine dışı çıtalarla çerçeve içine alınmış bir kapı olarak düzenlenerek minberin altında oluşan küçük alana giriş sağlanmıştır (Şekil 6).

Minberin kuzey tarafındaki kapı düzenlemesinin üst kısmı yekpare ahşap malzeme ile basık kemerli formda düzenlenmiştir. Kemerin üzerinde çıtalarla sınırlandırılmış olan dikdörtgen formlu panonun içi boş bırakılmıştır. Yarım daire formlu taçlık kısmı da yekpare ahşaptan ajur tekniğinde kesilerek basit bir biçimde hareketlendirilmiştir. Minberin kapı söveleri her iki yanda yükseltilerek, stilize minare şeklinde sonlanmaktadır (Şekil 6).

Caminin doğu ve güney duvarlarının kesiştiği köşesine ahşap vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir. Masif ahşap malzemeli kürsünün batı yönünde, içi boş bırakılmış, dış kenarları profilli çerçeveli dikdörtgen bir ahşap

pano yer almaktadır. Bu yönünde, içbükey ve dışbükey kıvrımlarla yukarıya doğru genişleyerek form alan vaaz kürsüsünün kuzey cephesi çıtalar çakılmak suretiyle oluşturulmuştur (Şekil 6).

Caminin tavanı ahşap kaplamalıdır. Tekne tavan şeklinde kademelenerek daralan tavanın merkezine 30 dilimden meydana gelen dairesel formlu tavan göbeği yerleştirilmiştir. Tavan göbeğini oluşturan dairesel geometrik süsleme, çeyrek daire kompozisyona bölünmüş olarak tavanın köşelerinde de kullanılmıştır. Tavanın ortadaki düz kısmı ile son kademeyi yapan tekne kademelenmesinin yan yüzeyi çıtalarla oluşturulan küçük üçgenlerle hareketlendirilmiştir. Tavanın geometrik süslemelerle zenginleştirilen orta kısmı, kuzey-güney doğrultusunda birleşme kısımları çıtalarla kapatılmış ahşapla kaplanmıştır (Şekil 7).

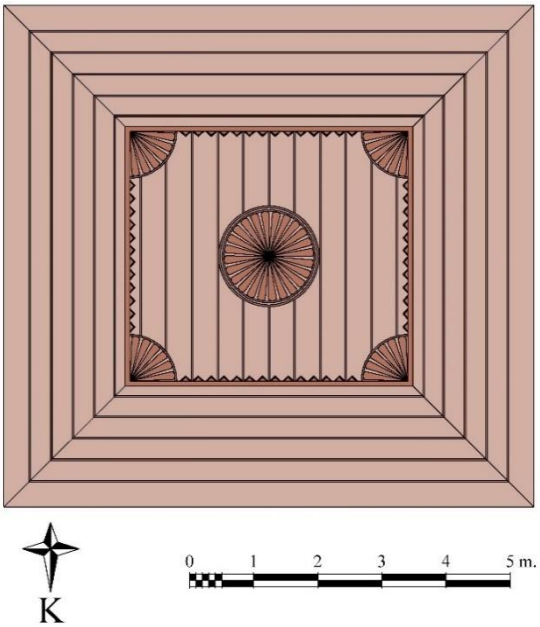

Şekil 7. Kışla Köyü Camii'nin harim bölümünün ahşap süslemeli tavan planı

Yapının köy odası bölümünün üst katındaki odadan ulaşılan fevkani kadınlar mahfili yaklaşık 2,40 m genişliğindedir. Doğu, batı ve kuzey yönlerinde cami duvarlarına oturan mahfili, harim yönünde ikisi yan duvarlara bitişik, diğer ikisi ise orta kısımda bulunan kare kesitli dört adet ahşap sütun taşımaktadır. Sütunların üst kısımları yan sütunlarda harime, orta sütunlarda ise her iki yana doğru genişleyecek şekilde başlıklara sahiptir. T şeklinde profilli sütun başlıklarının ön ve arka yüzeyleri ahşap kaplanmışken, yanlardaki profilli yüzeyler ise, vaaz kürsüsünde de olduğu gibi ince çıtalar çakılmak suretiyle yapılmıştır. Kadınlar mahfilinin orta bölümünde harime konsol biçiminde uzanan 165 cm genişliğe, 70 cm uzunluğa sahip bir balkon bulunmaktadır. Kadınlar mahfili, batı cephelerine açılmış, tavan yüksekliğinden başlayan bir pencere ile aydınlatılmaktadır (Şekil 4-8).

Şekil 8. Kadınlar mahfilinin harimden görünüşü

Yapının cepheleri oldukça sade görünümdedir. Yapının en hareketli cephesini oluşturan batı cephesinin ilk kat seviyesinde harim bölümünü aydınlatan iki adet pencerenin yanı sıra köy odasına girişi sağlayan bir kapı ve kapının kuzey tarafında da odayı aydınlatan bir adet pencere bulunmaktadır. Cephenin ikinci kat seviyesinde ise harim kısmının kadınlar mahfili bölümüne açılan bir pencere ile köy odasının ikinci kat mekânını aydınlatan üçlü bir pencere düzenlemesi yer almaktadır (Şekil 1, 2, 4). Doğu cephesinde ise harim kısmının ilk kat seviyesinde, batı cephesindeki pencerelere simetrik olarak yerleştirilmiş iki adet pencere yer almaktadır. Yapının bu cephesinde, kuzey tarafta bulunan kapı ile, köy odası kısmının çardak bölümüne giriş sağlanmaktadır (Şekil 2, 4).

Yapının yola bakan güney cephesi cami bölümüdür. Bu cephenin ilk kat seviyesine açılmış olan simetrik iki adet pencere, caminin harim mekânını aydınlatmaktadır (Şekil 1, 2, 4). Köy odasının meydana getirdiği kuzey cephe ise özgününde sağır olmakla beraber, günümüzde zemin kattaki muhdes ıslak hacimlerin pencerelerinin bu cepheye açıldığı görülmektedir (Şekil 2).

Eserin köşelerinde pencerelerin alt hizasından başlayarak saçak altına kadar devam eden ahşap dikmeler, sade düzenlenmiş cepheleri hareketlendiren bir uygulama olarak dikkati çekmektedir. Cephede dikkat çeken bir başka husus da pencerelerde bulunan ahşap parmaklıkların günümüzde halen özgün şekilde varlığını sürdürüyor olmasıdır (Şekil 1).

Yapı, karma strüktürle inşa edilmiştir. Eserin cami bölümü kâgir malzemeden inşa edilmişken, köy odası bölümü ise ahşap strüktürlüdür. Cami bölümünde yaklaşık 80 cm genişliğe sahip duvarlar moloz taş malzeme ile örülmüş ve kireç harcı ile sıvanmıştır. Yakın dönemde cephelere yapılan gelişigüzel müdahalelerde çimento kullanıldığı görülmektedir. Köy odası kısmında ise özgün strüktür, ahşap karkas sistemin taşıdığı hımış tekniğidir. Ancak günümüzde zemin katta, çardak kısmının kuzeyindeki ıslak hacimlerde briket, betonarme ve moloz taş kullanılmak suretiyle özgün malzeme dokusunun bozulduğu görülmektedir.

Yapı günümüzde kırma çatı ile örtülüdür. Çatı, kırmızı renge boyanmış oluklu sac levha ile kaplanmıştır (Şekil 1, 4).

2. Duvar Resimleri

Kışla Köyü Camii'nin harim mekânının doğu, batı ve güney duvarları, duvarları süsleyen resimleri ve aynı ustanın kaleminden çıkmış olduğu anlaşılan mahalli üslupla yazılmış hat yazılarıyla dikkat çekicidir (Şekil 9). Mekân içindeki duvar resimlerini konuları bakımından mimari resimler, saat resmi, bitkisel resimler, duvar halısı resimleri, bazı nesnel obje resimleri ve yazılar olarak altı alt başlıkta incelemek mümkündür.

Güney (Kıble) Duvarı | Doğu Duvarı | Batı Duvarı

Şekil 9. Harim mekânının resimlerle süslenmiş duvarları

2.1. Mimari Betimlemeler

Caminin kıble duvarında, mihrabın doğu ve batı taraflarında, kemer hizasında iki adet cami betimlemesi yer almaktadır. Doğu taraftaki caminin ana kubbe ve minareleri görünüş tekniğinde resmedilmişken, yapının ana bölümü ise kesit tekniğinde betimlenmiştir. Dışı siyah renkli kontur çizgileriyle sınırlandırılmış olan caminin döşeme, tavan ve duvarlar bordo renk ile boyanmıştır. Orta kısımda

mihrabın bulunduğu kompozisyonda kahverengi ile boyanan mihrabın her iki yanında geometrik desenli sütunlar resmedilmiştir (Şekil 10).

Resimde, caminin doğu tarafında üzeri kubbe ile örtülü olduğu görülen bir çeşme, lülesinden su akar vaziyette gösterilmiş ve lülenin altına da çeşmede dolmakta olan bir kova resmedilmiştir. Çeşme, beyaz renge boyanmış ve içi karelerle desenlenmiştir. Mekânın batı tarafında iki adet merdiven görülmekte olup bunlardan birisi yapının dam kısmına kadar devam ederken, diğeri ise yapının yarısında sonlanmaktadır. Mekânın duvar zemini hardal sarısı renk ile renklendirilmiştir. Caminin üst bölümünde, kubbenin her iki tarafına simetrik olarak yerleştirilmiş altı adet minare bulunmaktadır. İkişerli grup halinde farklı yükseklikte resmedilen minarelerden ikisi üçer, ikisi ikişer ve son ikisi de birer şerefeli olmak üzere toplam 12 şerefeli olarak betimlenmiştir. Minarenin gövde kısımları da çeşmede olduğu gibi beyaz zemin üzeri karelerle süslenmiş olarak gösterilmiştir. Minarelerde bulunan şerefelerin tamamı siyah renge boyanmıştır. Minarelerin üst kısımları ay-yıldız şekilli alemle sonlanırken, caminin kubbesi alemsiz olarak resmedilmiştir. Mekânın dış kısmına, her iki tarafında konumlandırılan servi ağaçları ile kompozisyon tamamlanmıştır (Şekil 10).

Mihrap nişinin batı tarafındaki cami, doğudakine göre daha farklı resmedilmiştir. Doğu taraftaki cami ile aynı büyüklükte olmakla beraber, caminin ana mekânının içine, mahalli üsluplu bir hat ile Arapça olarak besmele yazılmıştır. Mekânı sınırlayan döşeme, tavan ve duvar renkleri ile zemin rengi, doğuda resmedilmiş olan cami ile aynıdır. Caminin üst örtüsü, birisi ana kubbe olmak üzere her iki tarafa simetrik olarak yerleştirilmiş toplam beş adet kubbeden meydana gelmektedir. Ana kubbe yeşil, diğer kubbeler ise bordo ve lacivert renklerle renklendirilmiştir. Doğudaki camide olduğu gibi, bu caminin kubbeleri de alemsiz resmedilmiştir. Camide aynı büyüklükte dört adet minare yer almakta olup, her birisinde üçer tane olmak üzere toplam 12 adet şerefe bulunmaktadır. Minarelerin tamamının tepesinde ay-yıldızlı alem mevcuttur. Minarelerin çizim tekniği, doğudaki caminin minareleriyle aynıdır. Bu camide de yapının dışında, her iki yanına resmedilmiş servi motifleri yer almaktadır (Şekil 10).

2.2. Saat Betimlemesi

Caminin kıble duvarının doğu tarafında büyükçe bir sarkaçlı saat resmi yer almaktadır. Dikdörtgen formlu kasasının düzenlemesi, cami resimlerinin mekân betimlemeleri ile aynıdır. Dairesel zemine sahip saatin rakamları Arapça olarak yazılmıştır. Rakamların bulunduğu zeminde 5 rakamının olduğu kısma yakın dairenin içinde ise saniye bilgisini veren iç kadran yer almaktadır. Zamanı 12.10 olarak gösteren saattin alt kısımda, orta bölümde sarkaç, sarkacın her iki yanında ise uçları tutamaklı kurma zincirleri bulunmaktadır (Şekil 10).

Cami betimlemeleri

Saat betimlemesi

Şekil 10. Güney (Kıble) duvarı üzerinde cami ve saat betimlemeleri

2.3. Bitkisel Betimlemeler

Harimde en yoğun kullanılan süsleme unsuru bitkisel betimlemeler olmakla beraber, bunların çoğu birbirini tekrar eden resimlerdir. "Cami Takımı" adı verilen (Berk, 2021: 463) ve Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin isimlerinin yazılı olduğu; çiçeğin kuşbakışı görüntüsünün üsluplaştırılmasıyla elde edilen penç motifi biçiminde şekillendirilen kompozisyonlar, bu düzenlemeyi dıştan kollarının içine alan bitkisel motiflerle süslenmiştir (Şekil 11).

Doğu duvarının güneye yakın kısmında birbirinin aynısı olarak resmedilmiş iki adet bitkisel motif süslemesinin konusunu hurma ağacı oluşturmaktadır. Hurma ağacı; üç ayaklı, ayak ve boyundan gövdeye doğru genişleyen şişkin gövdeli ve iki yanda kulplu bir vazonun içerisinden yükselmektedir. Gövdesi oldukça ince tutulmuş olan hurma ağacı, merkezinde yukarı doğru uzanan bir adet ve iki yönde aşağıya sarkan üçer hurma dalı; en altta ise hurma meyvesinin bulunduğu kıvrımlı birer dal şeklinde tasvir edilmiştir. Aynı kompozisyon güney tarafta, vaaz kürsüsünün bulunduğu doğu duvarı bölümünde de tekrar edilmiştir (Şekil 11).

Bitkisel süsleme (Batı duvarı) Hurma ağacı (Doğu duvarı) Karanfil (Batı duvarı)

Şekil 11. Harim mekânından resimler.

Harim mekânında bulunan üçüncü süsleme ise çok daha sade olarak yan yana üç ayrı dal olarak resmedilmiş karanfillerdir. Karanfil resimleri batı duvarında, minber ile bu duvar üzerinde bulunan duvar halısı biçiminde resmedilmiş kompozisyonun arasına konumlandırılmıştır (Şekil 9-11).

2.4. Duvar Halısı Betimlemeleri

Caminin harim mekânında altı adet duvar halısı olarak resmedilmiş kompozisyon bulunmakta olup, bunlardan iki tanesi harimin doğu duvarında, iki tanesi harimin batı duvarında, iki tanesi de kadınlar mahfilinde yer almaktadır. Kadınlar mahfilinde bulunan örneklerden bir tanesi doğu duvarı üzerindeyken, diğeri ise kuzey duvarının batıya yakın kısmındadır (Şekil 8-9).

Harim kısmında doğu duvarında bulunan halı resimlerinin ilki, bu cephedeki iki pencere arasında yer almaktadır. İki tarafı püsküllü olarak resmedilen kompozisyonda püsküller gerçekçi görünüme uygun biçimde, aşağı doğru dökümlü olarak gösterilmiştir. Lacivert zemin üzerine, sarı ve siyah renkli çizgilerle oluşturulan çerçevede bordo renkli köşelikler yer almaktadır. Altın sarısı renkte yazılan Arapça metinde Kelime-i Tevhit, *"Lâ ilahe illallah Muhammed'ün Resulullah"* ifadesi yer almaktadır (Şekil 12, 1. görsel).

Bu cephedeki ikinci örnek, duvarın güney tarafındadır. Bu örnek de iki tarafı aşağıya sarkan vaziyette püsküllü olarak resmedilmiştir. Düz çizgilerden oluşan iki sıra halindeki çerçevelerden dıştakinde açık kahverengi-siyah; içtekinde ise mavi-beyaz renkler kullanılmıştır. Yeşil zemin dolgusu olarak resmedilen köşeliklerle bordo renkli zemin, dört adet paralel çizginin oluşturduğu çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Göbekteki lacivert geometrik şeklin dışlarına dörderli sıralar halinde noktalar konulmuştur. Göbeğin orta kısmında Arapça olarak altın sarısı renkte yazılan *"Muhammed"* ifadesi silinmeye yüz tutmuş durumdadır (Şekil 12, 2. görsel).

1. Görsel (Harim doğu duvarı)

2. Görsel (Harim doğu duvarı)

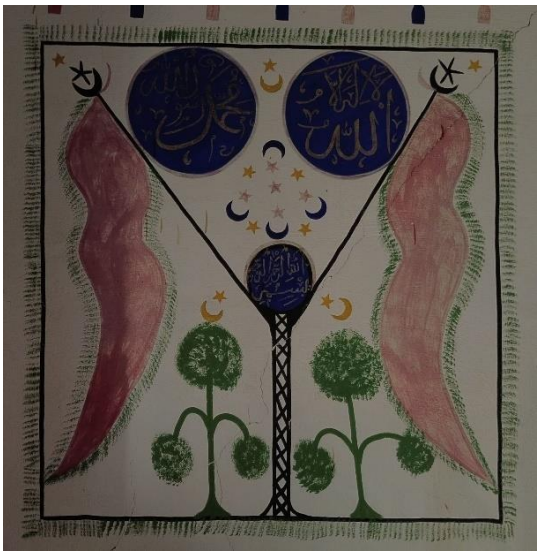

3. Görsel (Harim batı duvarı)

4. Görsel (Harim batı duvarı)

5. Görsel (Kadınlar mahfili doğu duvarı)

6. Görsel (Kadınlar mahfili kuzey duvarı)

Şekil 12. Harim ve kadınlar mahfili mekânından duvar halısı biçimli resimler ve yerleri

Harim kısmında duvar halısı betimlemesi içeren üçüncü örnek, batı duvarında, minberin basamaklarını bulunduğu kısmın üstünde yer almaktadır. Kare formunda ve dört tarafı da püsküllü resmedilen kompozisyonu meydana getiren unsurlar içinde esas dikkati çeken öge, sancaktır. Sancaklar ortadaki bir ana direğin üzerine belli bir yükseklikte yerleştirilmiş, uç kısımlarına ay-yıldız motifi yerleştirilmiş iki adet sancak direğinde ve bordo renkli olarak resmedilmiştir. Sancak direklerinin sınırlandırdığı ortadaki üçgen alanın üst iki köşesine lacivert tonda iki adet madalyon çizilerek sağdakinin içine Arapça olarak *"Allah Lâ İlahe İllallah"*, soldakinin içine ise *"Muhammedün resûlullah"* ifadesi yazılmıştır. Üçgenin alt köşesinde ise daha küçük çaplı ve aynı renkli madalyonun içinde ise *"Bismillâhirrahmânirrahîm"* yazmaktadır. Alt bölümde ana direğin her iki tarafında yeşil renkle boyanarak elde edilmiş iki adet bitkisel süsleme, kompozisyonda dikkati çeken bir başka ögedir. Bu bitkisel süslemenin hemen üzerine, iç kısma bakışık vaziyette ve sarı renkte iki adet ay-yıldız motifi yerleştirilmiştir. Aynı motif üstteki

madalyonların arasında, yukarıya bakar vaziyette tekrar etmektedir. Kare düzenlemenin üst köşelerinde yine yıldızlar yer alırken, lacivert madalyonların ortasındaki boşlukta ise dört adet siyah renkli ay ile dokuz adet sarı renkli yıldızdan oluşan düzenleme kullanılarak kompozisyon tamamlanmıştır (Şekil 12, 3. görsel).

Batı duvarındaki ikinci halı resmi, pencerelerin arasına konumlandırılmıştır. Harimin doğu duvarındaki 1. görsel ile tamamen aynı şekilde oluşturulan kompozisyonun tek farkı, içinde bulunan hat metnidir. Kompozisyonun içine Fetih Suresi'nin 1. ayeti olan *"İnna fetahnâ leke fethan mûbîna"* ifadesi yine altın sarısı renk kullanılarak yazılmıştır (Şekil 12, 4. görsel).

Camide yer alan halı resmi örneklerinin son ikisi, kadınlar mahfilinde yer almaktadır. Bunların ilki, doğu duvarı üzerindedir. Harim mekânının doğu duvarında bulunan (Şekil 12, 2. görsel) kompozisyonun aynen tekrar edildiği bu resimde, kullanılan renkler farklılaşmaktadır. Bu örnekte düz çizgilerden oluşan iki sıra halindeki çerçevelerden dıştakinde kırmızı-siyah; içtekinde ise diğer örnekte olduğu gibi mavi-beyaz renkler kullanılmıştır. Yine köşeliklerin yeşil zemin dolgusu ile resmedildiği uygulamada kırmızıya çalan renkteki zemin, kırmızı-siyah ve kırmızı-beyaz renklerden ve dört paralel çizgiden oluşan iki ayrı çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Göbekteki lacivert geometrik şeklin dışlarına dörderli sıra ile siyah ve beyaz noktalar şaşırtmalı olarak yerleştirilmiştir. Göbeğin orta kısmı boş bırakılmıştır (Şekil 12, 5. görsel).

Kadınlar mahfilindeki diğer örnek ise mahfilin kuzey duvarında, batı köşeye yakın konumda bulunmaktadır. Bu resim de harim mekânının doğu (Şekil 12, 1. görsel) ve batı duvarında (Şekil 12, 4. görsel) bulunan duvar halısı resimleriyle büyük benzerlikler göstermektedir. Buradaki tek fark, üzerinde bulunan metin olup, metinde *"Şefaat ya Resulallah"* ifadesi yazmaktadır (Şekil 12, 6. görsel).

2.5. Nesnel Betimlemeler

Caminin süsleme programını oluşturan nesnel ögeler en üst bölümde perde, doğu duvarı üzerinde bulunan iki adet kılıç ve mihrabın her iki tarafındaki tekstil ürünü süslemesidir.

Caminin örtüsünden hemen sonra başlayan, alt kısmından toplanmış görünümdeki perde deseni, bu kotta tüm harim mekânının doğu, batı ve güney duvarlarını dolanmaktadır. Yarım daire formunda ve iç içe çizilmiş yarım dairelerle verilen perde formunda yarım dairelerin her birinin içlerine bordo renkte irice birer nokta konularak desen oluşturulmuştur. Yarım dairelerin her birinin arasından, ucunda püskül bulunan ipler sarkıtılmıştır. Farklı uzunluklarda sarkıtılan püsküller, ritmik olarak kahverengi ve siyah renklerde boyanmıştır (Şekil 12).

Kılıç betimlemesi
(Doğu duvarı)

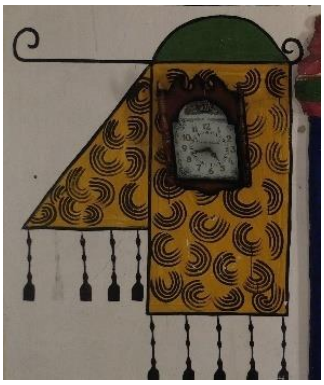

Tekstil ürünü betimlemesi
(Güney duvarı)

Üst bölümde perde deseni
(Örtü altı kotu)

Şekil 13. Harimde nesnel konulu resimler

Camideki dikkat çeken nesnel betimlemelerden birisi de kılıçtır. Harim mekânının doğu duvarında bulunan cami takımından *"Ali"* isminin yer aldığı tablonun dışına, simetrik iki adet kılıç resmedilmiştir. Tutamak kısmında birer adet sarkan püskül bulunan kılıcın dış kısımlarındaki ikişer adet dairesel asma bölümü, resimde dikkat çeken bir başka detaydır. Kılıçların sap kısımları sarı, uç kısımları bordo renk ile

ifade edilmiş, uç kısımları küt bırakılmıştır. Püsküllerin rengi ise kuzeydekinde bordo iken, güneydekinde sarı renklidir (Şekil 13).

Kıble duvarının her iki yanına, cami resimlerinin altında, süsleme tekniğinden tekstil ürünü olduğu anlaşılan nesneler resmedilmiştir. Düzenlemede dikdörtgen formlu bir parçaya eklenen üçgen formlu diğer parçanın alt kısmından kademeli olarak sarkıtılmış beşer adet püskül bulunmaktadır. Dikdörtgen bölümün üzeri yeşil renkli yarım daire ile sonlanmaktadır. Hardal sarısı renkle boyanarak oluşturulan zeminin içinde, gelişigüzel serpiştirilmiş, dört sıra halinde iç içe geçen yarım dairelerden oluşan motifler kullanılmıştır (Şekil 13).

2.6. Hat Yazıları

Mihrap nişinin üzerinde, mihrap duvarının doğu tarafındaki saat resminin üzerinde ve harim mekânına açılan iki kanatlı kapının üst kısmında hat yazıları mevcuttur. Ayrıca cami takımı levhaları olarak, Allah, Muhammet, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin isimleri, mekândaki yazı programını oluşturmaktadır.

Mihrap ekseninde en üstte Arapça olarak *"lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah Şefaat ya Resûlallah"* yazılı bir levha bulunmaktadır. Levhanın çerçevesi, cami ve saat betimlemeleriyle aynı teknikte oluşturulmuştur. Yöresel üslup kullanılarak siyah zemin üzerine sarı boya ile yazılan metni çevreleyen çerçevenin batı tarafında, kısa kenar ortasında bir hilal resmi yer almaktadır (Şekil 14).

En üst kottaki yazı levhası
(Güney duvarı)

Mihrap ayeti levhası
(Güney duvarı)

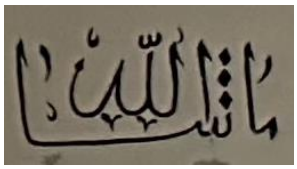

Maşallah levhası
(Güney duvarı)

Şekil 14. Harim mekânının kıble duvarında bulunan hat yazıları.

Mihrap nişinin üzerinde camilerde sıkça görülen ve mihrap ayeti olarak bilinen Âli İmran Suresi'nin 37. ayetinin bir bölümü olan *"kullemâ dehale aleyhâ zekeriyyal mihrâbe"* (Kur'an-ı Kerim, 2019: 54) ifadesinin yer aldığı bir levha bulunmaktadır. Çerçeve, zemin ve hat özelliği olarak üstteki örnekle aynı niteliklere sahip levhada, çerçevenin kısa kenarlarının ortasına dışa bakan, karşılıklı birer hilal motifi yerleştirilmiştir (Şekil 14).

Güney duvarında bulunan son hat metni ise duvarın doğu tarafındadır. Bu kısımda resmedilen saatin üzerine, doğrudan duvar zeminine Arapça olarak *"Maşâallah"* ifadesi yazılmıştır (Şekil 14).

Caminin harim mekânına odadan girişi sağlayan iki kanatlı ahşap kapının üzerinde, harim tarafında, kapı genişliğiyle aynı ölçüde tarih bilgisi veren bir kitabe bulunmaktadır. Lâcivert zemin üzerine sarı renkle Arapça olarak yazılan kitabede *"Sene 1370"* ifadesi okunmaktadır (Şekil 15).

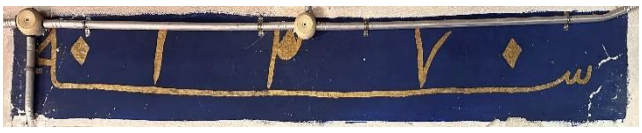

Şekil 15. Harim tarafında, giriş kapısının üzerinde yer alan kitabe.

Harim mekânında yazı içeren son örnekler ise hattatlar tarafından "Cami Takımı" olarak isimlendirilen, sekiz ismin yazılı olduğu grubu oluşturan örneklerdir. Tamamı aynı teknikte hazırlanan kompozisyonlarda tek fark, iç kısma yazılan isimlerdir. Yazılar, sekiz yapraklı bir penç motifinin lâciverte boyanmış zemini içine sarı renkli boya ile oluşturulmuştur (Şekil 16).

Allah
Celle Celalühû

Muhammed
Aleyhisselâm

Ömer
Radıyallhû Anh

Ali
Radıyallhû Anh

Hüseyin
Radıyallhû Anh

Ebu Bekir
Radıyallhû Anh

Osman
Radıyallhû Anh

Hasan
Radıyallhû Anh

Şekil 16. Harim mekânındaki cami takımı yazıları

Yazı unsuru içeren çalışmaların hiç birisinde tarih, hattat ya da nakkaş bilgisine rastlanmamıştır.

SONUÇ:

Ovacık ilçesindeki köylerde yer alan geleneksel yapılar, mimari özellikleri, kullanılan malzemeler ve inşa yöntemleri bakımından dikkat çekici özgün örnekler sunmaktadır. Fakat, ekonomik durumlar, değişen yaşam biçimleri, kentleşme ve teknolojik gelişmeler ile hızla azalan nüfus gibi etkenler, bu yapıların günümüzde sürdürülebilirliklerinin sağlanmasını zorlaştırmaktadır (Çetin ve Mutlu, 2021b).

Kışla Köyü Camii, mimari özellikleri ve duvar resimleri ile hem geleneksel hem de yerel unsurları başarılı bir şekilde harmanlayan bir yapıdır. Cami, geleneksel Türk köy camilerinden mimari olarak ayrılmasa da iç mekân düzenlemeleri ve dekoratif unsurlarıyla özgün bir karakter kazanmıştır. Köy odası ile birleştirilmiş bir yapı olması, camiyi sadece ibadet yeri olmaktan çıkarıp köyün sosyal yaşamının bir merkezi haline getirmiştir. Bu, Osmanlı Dönemi'nden günümüze kadar gelen köy odası kavramının sürdürüldüğüne dair önemli bir göstergedir ve caminin topluluk içerisindeki sosyal işlevselliğini artırmaktadır.

Köy odalarının cami veya mescit ile bir arada planlanması Ovacık köy odalarında sıkça karşılaşılan bir tipoloji oluşturur. Bu tipin ilçenin kırsal yerleşimindeki örnekleri olarak; Alınca Köyü, Bölükören Köyü Ortaca Mahallesi, Sarılarsonya Köyü Sonya Mahallesi, Ahmetler Köyü Aydınlar Mahallesi ve Doğanlar Köyü Yiğitler Mahallesi'ndeki ibadet mekânı ile ortak fonksiyona sahip köy odaları gösterilebilir (Şekil 17). Bu ibadet alanları, kimi zaman daha tasarımın başlangıcında planlanmışken, bazı durumlarda ise işlevsel bir değişiklikle sonradan köy odasının bir bölümünün ibadet mekânına dönüştürülmesiyle oluşmuştur. Plan özellikleri itibarıyla değerlendirildiğinde, Kışla merkez köy odası, başından beri cami olarak tasarlanmış bir bölüme sahip olmasıyla bu uygulamanın dikkat çeken örneklerinden biridir (Mutlu, 2024: 8). İki katlı olarak inşa edilen bu yapıda, cami kısmı iki kat yüksekliğinde tutulmuş ve üst katla bağlantılı olan mahfil alanı kadınlara ayrılmıştır.

Caminin iç mekânını süsleyen duvar resimleri, yerel sanat anlayışı ve köy halkının tarihsel-kültürel mirasını yansıtan unsurlardır. Mimari, saat, bitkisel, duvar halısı, kılıç, perde ve sancak gibi nesnel betimlemelerle, resimlerle aynı tekniğin kullanılarak yazıldığı hat unsurları, duvar süslemesinin temalarını oluşturmaktadır. Bu temalardan kılıç, sancak gibi savaş unsurları, yerel kültürde kahramanlık ve tarih bilincinin bir sembolü olurken; saat ve halı motifleri ise günlük hayatın ve zamanın akışının

simgesel temsilleri olarak değerlendirilebilir. Bu resimler caminin ruhani atmosferine estetik ve anlam katarken, topluluğun geçmişini, değerlerini ve kimliğini de pekiştirdiği görülmektedir.

Şekil 17. Ovacık ilçesinde cami ve ibadet mekânının birlikte olduğu örnekler (Mutlu, 2024,16)

Duvar resimlerindeki hat levhaları ve dini metinler, İslam sanatında önemli bir yere sahip olup, caminin kutsal atmosferini derinleştirirken, aynı zamanda mekânda görsel ve manevi bir bütünlük sağlar. Bu anlamda Kışla Köyü Camii, sadece ibadet edilen bir mekân olmanın ötesinde, sanat ve inancın iç içe geçtiği, sosyal ve kültürel değerleri yücelten bir mimari örnektir.

Eserin harim mekânında, kıble duvarına resmedilmiş iki adet cami, mekânda kullanılan mimari süslemeleri temsil etmektedir. Kırsal mimaride camilerde görülen “cami resmi” konulu süslemeler, geleneksel Türk sanatının ve halk sanatının önemli bir parçasıdır. Bu süslemeler genellikle yerel ustaların, dini yapıları süsleme amacıyla geliştirdikleri teknikler ve estetik anlayışlar doğrultusunda yapılır. Özellikle Anadolu’daki köy camilerinde sıkça görülen bu tür süslemeler hem sanatsal hem de dini bir mesaj taşır. Bu cami resimli süslemeler, bölgenin doğal malzemeleri ve yerel estetik anlayışıyla uyum içinde yapılır. Köy camilerinde duvar resimlerinde kullanılan boya, genellikle doğal boyalar olup, işçilik basit ve sade olabilir. Bu süslemelerde cami motifleri genellikle minyatür tarzında, büyük bir sadelikle ve çoğu zaman da perspektif kaygısı güdülmeden çizilir. Caminin kubbeleri, minareleri ve genel mimari unsurları çok stilize edilmiş bir şekilde aktarılır. Gerçekçi detaylardan ziyade, sembolik anlam ön plandadır.

Cami resimleri, İslam’daki mekânsal kutsallığı vurgulamak için kullanılır. Bir mekânda cami motifinin bulunması, oranın kutsal bir alan olduğunu işaret eder. Ayrıca, cami süslemeleri cenneti ya da uhrevi dünyayı sembolize edecek şekilde tasarlanabilir. Camilerde tercih edilen tür resimler, halkın inancını görsel olarak yansıtmak ve cemaatin ibadet ederken kendini manevi bir atmosferde hissetmesini sağlamak amacı taşır. Bu bağlamda cami resimleriyle süslenmiş cami örneklerine kırsal ya da şehir ayrımı olmaksızın her bölgede rastlamak mümkündür. Öte yandan kırsal bölgelerdeki örneklerde karşılaşılan cami resimlerinde doğal olarak yerel ve halk sanatına özgü motiflerin yoğunluğu dikkat

çeker. Örneğin, cami resimlerinin çevresinde bitkisel motifler, lale figürleri, geometrik desenler ya da hayali cennet bahçeleri yer alabilir. Bu süslemeler, caminin iç mekânını hem estetik açıdan zenginleştirir hem de halkın dini bilgilerini görselleştirir. Kışla Köyü Camii'nde kullanılan cami betimlemelerinin her ikisinin de yanlarında resmedilmiş olan servi ağaçları, bu bağlamda değerlendirilebilir.

Kırsal camilerdeki süslemeler genellikle profesyonel sanatçılardan ziyade köy halkı ya da yerel zanaatkârlar tarafından yapıldığından, bu örneklerde sanatın mükemmeliyetinden çok, samimiyet ve içtenlik ön plandadır. Resmedilen yapı çoğu zaman bilinen bir camiyi ya da o bölgenin tarihî camisini simgeleyen yapılar olur. Bununla beraber Kışla Köyü Camii'nde resmedilen iki adet caminin Türk sanatında hangi cami yapılarını simgelediği konusunda bir sonuca varmak mümkün olmamıştır.

Kırsal mimarideki cami resmi konulu süslemeler, bir yandan cami mekânını süslerken, diğer yandan dini ve kültürel değerlerin görsel bir anlatımını sunar. Bu süslemeler, köy halkının kolektif hafızasını, dini kimliğini ve yerel estetik anlayışını bir araya getirir. Sanatsal olarak incelendiğinde, bu resimler halk sanatı içinde önemli bir yere sahiptir ve kırsal mimaride cami mekânlarının estetiğini zenginleştirir. Anadolu'da caminin cami resimleri ile süslendiği çok sayıda örnek görmek mümkündür. Samsun, Bafra Ulu Camii'nin son cemaat mahallinde (19. yy) (Yetiş, 2018: 1001); Muğla Keyfoturağı Camii'nin (1870) harim güney duvarındaki pano üzerinde (Aydın, 2021: 9); Kütahya, Şaphane, Koca Seyfullah Camii'nin (1892) güney duvarında (Tercanlı, 2020: 385); Manisa, Kula, Emre Köyü Carullah Bin Süleyman Camii'nin (1547) mihrap duvarında (Ongan, Sayın ve Baysal, 2022: 432); Çorum, Mecitözü, Doğla Camii'nin (19. yy) hariminin doğu duvarında (Karaçay, 2021: 605); Manisa, Demirci Kışlak Eski Camii'nin (19. yy) hariminin batı duvarında (Eryılmaz ve Özgür Yıldız, 2020: 95); İzmir, Ödemiş, Lübbey Camii'nin (19. yy) mihrabının her iki yanında (Top ve Özbek, 2019: 250); Manisa, Turgutlu, Sinirli Köyü Camii'nin (1874-75) son cemaat mahallinde ve harim kemer köşeliklerinde (Katrancı Kasalı, 2019: 610, 613) olduğu gibi çok sayıda örnekte duvar resmi olarak yapılmış cami temalı süslemelere rastlamak mümkündür (Şekil 18).

Muğla Keyfoturağı Camii
(Aydın, 2021: 9)

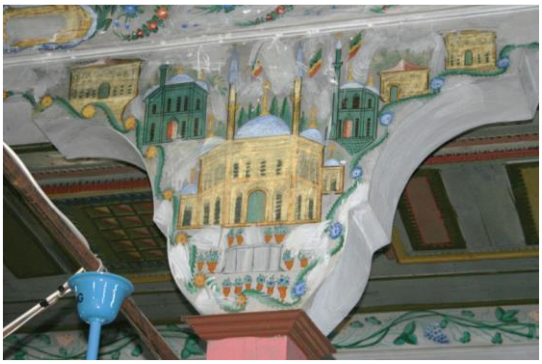

Manisa, Turgutlu Sinirli Köyü Camii
(Katrancı Kasalı, 2019: 612)

Manisa, Kula, Carullah bin Süleyman Camii
(Ongan, Sayın ve Baysal, 2022: 432)

Kütahya Koca Seyfullah Camii
(Karaçağ, 2021: 605)

Şekil 18. Anadolu'da cami temalı duvar resmi ile süslenmiş bazı camilerden örnekler

Kışla Camii'nde duvar resmi olarak kullanılan objelerden birisi de duvar saatidir. 18. yüzyılda yaygınlaşmaya başlayan saatler, 19. yüzyılda Osmanlı mimarisinde saat kuleleri aracılığıyla kendini göstermiş ve bu dönemde şehir merkezlerinde çok sayıda saat kulesi inşa edilmiştir (Acun, 2011: 7). Zamanla, saat kuleleri de duvar resimleri programına girmiş ve gerek şehir manzaralarında ve gerekse yapıların süslemelerinde sıkça rastlanan motifler haline gelmiştir (Çetinaslan ve Yavuzyılmaz, 2016: 322). Kışla Camii'nde resmedilen duvar saati, Kırşehir, Mucur'daki Emine Hanım (Çarşı) Camii'nde (1679-89) kullanılan duvar saatiyle (Tay, 2017: 700) büyük benzerlik göstermektedir. Yine bu süsleme türünün Türk sanatındaki örnekleri arasında Manisa, Demirci, Marmaracık Köyü Camii'nin (1811-12) hariminin güneydoğu duvarında (Koçer, 2024: 371) bulunan örneği saymak mümkündür (Şekil 19).

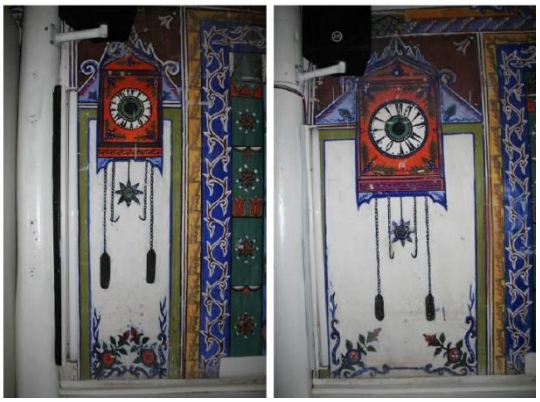

Kırşehir, Mucur Emine Hanım Camii
(Tay, 2017: 700)

Manisa, Demirci, Marmaracık Köyü Camii
(Koçer, 2024: 371)

Şekil 19. Cami süslemelerinde duvar saati temaları

Osmanlı camilerinde harim mekânının uygun yerlerine Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin isimlerinin bulunduğu hüsn-i hat levhalarının asılması gelenek haline gelmiştir. Bu grup levhalara "Cami Takımı" adı verilmektedir (Berk, 2021: 463). Zaman içinde artık tüm camilerin neredeyse olmazsa olmaz süslemeleri haline gelen cami takımı, Kışla Camii'nde de bulunmaktadır. Taşınabilir bir levha şeklinde olabilen cami takımları, duvara resmedilerek de ifade edilebilir. Çalışmamıza konu olan caminin cami takımları, duvar resimlerinde kullanılan tekniklerle güney, doğu ve batı harim duvarlarının üst bölümlerine konumlandırılmıştır.

Kışla Camii'nde, sekiz adet ismin yer aldığı cami takımı, ihtiva ettikleri yazı ile hat sanatının konusu iken, kompozisyonlarını meydana getiren bitkisel unsurlarla da bitkisel süslemenin konusudurlar. Bu bağlamda yazıların etrafını çevreleyen sekiz kollu penç motifinin yanı sıra bu düzenlemeyi adeta kolları içine alan her iki taraftaki bitkisel süslemeler, yapraklı ve iki renkli meyveli olarak resmedilmiştir.

Kışla Köyü Camii'nin doğu duvarında da iki örnekle temsil edilen hurma ağacı, cami süslemelerinde çok karşılaşılan bitkisel süslemelerden birisidir. Kur'an-ı Kerim'de cennet bitkileri arasında sayıldığını bildiğimiz (Bozkurt, 1998: 392) ağaçlardan olan hurma ağacının resminin Anadolu'daki çok sayıdaki örneği temsilen Manisa, Demirci Küpeler Camii'nin (19. yy) harim kısmının güney duvarında (Gürbıyık, 2020: 155) ve Manisa, Kula, Emre Köyü Carullah Bin Süleyman Camii'nin (1547) mihrap duvarında (Ongan, Sayın ve Baysal, 2022: 435) karşılaşılan örnekler sayılabilir (Şekil 20).

Çiçek ve yaprak motifleri, camilerde yaygın kullanılan bitkisel süslemelerin başında gelir. Bunlar genellikle stilize edilerek cami kapıları, minber, mihrap ve sütunlar gibi yerlerde kullanılır. Gül, karanfil, sümbül gibi çiçeklerin motifleri, çini ve fresklerde de sıklıkla tercih edilir. Çalışmamıza konu olan Kışla Köyü Camii'nde bitkisel süsleme olarak karanfilin de kullanıldığı görülmektedir. Camide karanfil resmi, batı duvarı üzerine, minberin bulunduğu kısımda, tek renk olarak ve detaylarına girilmeden üçlü grup halinde resmedilmiştir.

Tarih boyunca savaşçı bir millet olarak bilinen Türklerde kılıç, kahramanlık ve güç sembolüdür. Türklerin İslam'ı kabulünden sonra da bu sembolizmi dini yapılarında devam ettirmişlerdir. Özellikle Osmanlı döneminde, fetih ve zafer kavramları camilerle birlikte anılır hale gelmiştir. Kışla Camii'nde kullanılan

iki kılıç figürünün bu anlamda değerlendirilmesi mümkündür. Caminin batı duvarına resmedilen halı desenlerinden birisinin üzerine Kur'an-ı Kerim'den Fetih Suresi'nin 1. ayeti olan ve *"Doğrusu biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik"* anlamındaki *"inna fetahna leke fethan mübinâ"* ayeti ile birlikte değerlendirildiğinde milli duygulara hitap eden bu tür unsurların camide yaşatılması başka bir anlam kazanmaktadır.

Manisa, Demirci, Küpeler Camii
(Gürbıyık, 2020: 155)

Manisa, Kula, Emre Köyü Carullah Bin Süleyman Camii
(Ongan, Sayın ve Baysal, 2022: 435)

Şekil 20. Cami süslemelerinde hurma ağacı temaları

Kışla Köyü Camii, mimari yapısı ve duvar resimleriyle hem kültürel mirasın korunması hem de yerel sanatın yaşatılması açısından önemli bir örnektir. Yapının köy odası ile birleşik olması, camiyi bir ibadet mekânı olmanın yanı sıra bir sosyal toplanma alanı haline getirmiştir. Bu yönüyle cami, köy halkının günlük yaşamında önemli bir rol oynamış ve zaman içinde köyün kimliğinin bir parçası haline gelmiştir.

Duvar resimleri ise camiye estetik bir derinlik kazandırmanın ötesinde, tarihsel ve kültürel semboller aracılığıyla köyün geçmişine ışık tutmaktadır. Resimlerdeki unsurlar, köy halkının savaşlar, kahramanlık hikâyeleri ve geleneksel yaşamla olan bağını yansıtırken, dini metinler ve hat örnekleri ise caminin manevi atmosferini desteklemektedir.

Bu çalışmada ele alınan Kışla Köyü Camii, sanatla örülen mimarlık anlayışının somut bir örneği olarak değerlendirilebilir. Yapı, sadece dini bir mekân olmanın ötesinde, köyün tarihini, kültürel mirasını ve topluluk ruhunu yansıtan bir simge olarak köy halkı ve ziyaretçiler için derin bir anlam taşımaktadır. Bu yapı, geleneksel Türk mimarisi ve yerel sanatın uyumlu bir şekilde harmanlandığı, kültürel mirasın korunmasına ve yaşatılmasına katkıda bulunan önemli bir eser olarak gelecekte de değerini koruyacaktır.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: *Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

Etik Kurul İzni: *Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.*

Finansal Destek: *Finansal destek bulunmamaktadır.*

Teşekkür: *Yapının rölöve alımı ve dron fotoğraflarının çekimi çalışmalarında yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Esat Güneş ve Öğr. Gör. Elif Çetin'e teşekkür ederim.*

KAYNAKÇA:

Acun, H. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Anadolu Saat Kuleleri,* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları Ankara.

Akurgal, E. (1998). *Anadolu Kültür Tarihi*. TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

Arbaş, H. (1992). *Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Arık, R. (1998). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Arık, Rüçhan, (1998). Osmanlı Sanatında Duvar Resimleri. *Osmanlı Ansiklopedisi, 11*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 423-435.

Arseven, C. E. (1956). *Türk Sanatı Tarihi Cilt III Heykel ve Oyma I, Fasikül*, Maarif Basımevi, İstanbul.

Aydın, A. (2021). Batılılaşma Dönemi Tasvir Sanatına Yeni Bir Örnek: Muğla Keyfoturağı Camisi. *Art-Sanat,* 15, ss. 1-34.

Berk, S. (2021). Ayasofya Camii Levhaları Üzerine Bazı Mülahazalar. *Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi Sempozyumu,* 2-4 Ekim 2020, ss. 457-489.

Bozkurt, N. (1998). Hurma. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 18, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, ss. 391-393.

Çetin, E. (2019). *Karabük İli Ovacık İlçesi Dudaş Köyü Örneğinde Kırsal Yerleşimlerdeki Geleneksel Konutların İncelenmesi*. Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Karabük.

Çetin, E. ve Mutlu, M. (2021a). Karabük ili, Ovacık İlçesi Kırsal Yerleşimlerindeki Geleneksel Konutların Cephe Özellikleri. *Uluslararası Doğu Anadolu Fen Mühendislik ve Tasarım Dergisi (IJEASED)*, 3(1), ss. 221-239.

Çetin, E. ve Mutlu, M. (2021b). Karabük ili Ovacık İlçesi Dudaş Köyündeki Yapıların Geleneksel Malzeme Kullanımı ve Yapım Tekniği Açısından Değerlendirilmesi. *IDA: International Design and Art Journal,* 3(1), ss. 25-38.

Çetinaslan M. ve Yavuzyılmaz, A. (2016). Türk Süsleme Sanatlarında Saat Motifleri. *Uluslararası İslâm Medeniyetinde Zaman Sempozyumu, C. 2,* 8-11 Ekim 2015, ss. 8-24.

Ersoy, H. L. (2011). *Karabük Tarihi Karabük'ün Köyden Kente Dönüş Öyküsü*. Karabük Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, İstanbul.

Ersoy, İ. (1990). Kırkağaç Çiftehanlar Camii. *Sanat Tarihi Dergisi 5* (5), ss. 103-124.

Eryılmaz, H. İ. ve Özgür Yıldız, Ş. (2020). Manisa, Demirci'de Duvar Resimli İki Cami: Kışlak Eski Camii ve Ahatlar Camii. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51, ss. 69-107. https://doi.org/10.21054/deuifd.726751.

Erzen, J. N. (1997). Duvar resmi. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. 1.* Yapı Endüstri Merkezi yayınları, İstanbul, ss. 488-489.

Eyice, S. (1996). 19. Yüzyılda İstanbul'da Batılı Mimarlar, Ressamlar, Edebiyatçılar. *19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı*, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, ss. 9-46.

Gürbıyık, C. (2020). Demirci Küpeler Köyü Camii Duvar Resimleri. *Art-Sanat* 13, ss. 143-167.

Karaçay, Ç. (2021). Gelenekçi Duvar Resminde Kültürel Kodların Çözümlenmesi: Doğla Camii Örneği. *Hitit İlahiyat Dergisi* 20(2), ss. 589-622. https://doi.org/10.14395/hid.952747.

Katrancı-Kasalı, B. (2019). Sinirli Köyü Camii Duvar Resimleri. *Sanat Tarihi Dergisi* XXVIII, ss. 595-615.

Keskiner, C. (2008). *Minyatürler Kitabı*. Seçil Ofset, İstanbul.

Koçer, S. E. (2024). Marmaracık-Köylüce-Kızılca Köyleri Camileri ve Kalemişi Bezemeleri (Demirci-Manisa). *Art-Sanat,* 21, ss. 359-392.

Kur'ân-ı Kerîm. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Mutlu, M. (2024). Karabük İli Ovacık İlçesi Köy Odalarının Tipolojik Olarak İncelenmesi. *Bingöl 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 16-18 Ağustos 2024, Academy Global Publishing House, ss. 3-18.

Okçuoğlu, T. (2000). 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı. *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı*, Doktora Tezi, İstanbul.

Ongan, A., Sayın, A. S. ve Baysal, A. F. (2022). Emre Köyü Carullah Bin Süleyman Camii Kalemişleri. *Selçuk Türkiyat* 56, ss. 427-451.

Özcan, A. (2003). Lâle Devri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27. Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, ss. 81-84.

Özçelik, F. (2017). 1944 Bolu - Gerede Depremi ve Sonuçları. *Akademik İncelemeler Dergisi* 12(2), ss. 91-113.

Özçelik, F. (2022). 1 Şubat 1944 Bolu - Gerede Depremi'nin Çankırı Vilâyetine Etkileri. *Journal of History School,* 60, ss. 3068-3091.

Özköse, A., Yıldırım, M. N., Uslu, E. ve Çetin, E., (2018). Ekolojik Değerlerin Sürdürülmesinde Kırsal Değerlerin Korunmasının Önemi ve Karabük-Ovacık Avlağıkaya Köyü Örneğinde Bir "Eko-Müze" Deneme Projesi, *Dicle Üniversitesi 1. Uluslararası Mimarlık Sempozyumu*, Diyarbakır. ss. 1274-1290.

Sakaoğlu, N. (1987). *Amasra'nın Üç Bin Yılı*. Zonguldak Valiliği Yayınları, İstanbul.

Sevin, V. (1999). *Anadolu Arkeolojisi*. Der Yayınları, İstanbul.

Şener, D. (2011). 18. ve 19. yüzyıllarda Anadolu duvar resimleri. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı*, Doktora Tezi, Ankara.

Tay, L. (2017). Kırşehir/Mucur Camileri. *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 10(20), ss. 691-729.

Tercanlı, A. (2020). Cami Tasvirli Yapılara Kütahya'dan Bir Örnek: Koca Seyfullah Camisi. *Asia Minor Studies*, 8(1), ss. 372-385. https://doi.org/10.17067/asm.638908

Top, M. ve Özbek, G. (2019). Osmanlı Batılılaşma Dönemine Ait Ödemiş'te Bulunan Duvar Resimli İki Camii. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (46), ss. 227-260.

Turhan-Sarıköse, S. (2020). XIX. Yüzyıl ile XX. Yüzyıl Başlarında Safranbolu'da Doğal Afetler. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi,* 15(29), ss. 69-85.

Yetiş, E. (2018). Bafra Ulu Camii Duvar Resimlerinin Koruma ve Onarım Değerlendirmeleri. *Akademik Sanat,* ss. 88-111.

Yıldırım, S. (2013). Burhaniye Şahinler Köyü Camii Duvar Resimleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (*29*), ss. 279-295.

EXTENDED SUMMARY:

Research Problem:

Each example of vernacular architecture in different regions of Anatolia exhibits unique characteristics, incorporating distinctive technical and artistic elements. The aim of this study is to examine the architectural features and wall paintings of the Kışla Village Mosque in the Ovacık district of Karabük province and to contribute this analysis to the academic literature.

Research Questions:

How can the architectural and functional relationship between the village room adjacent to the mosque and the mosque itself be explained? What are the meanings, origins, and connections of the motifs used in the wall paintings with local art? Considering the lack of historical information about the structure and its decorations, how can a comparative analysis with similar examples contribute to addressing these questions? Finally, how can the importance of this mosque and similar rural structures in preserving cultural heritage be evaluated?

Literature Review:

Architectural studies conducted in the rural areas of Ovacık have unfortunately not yet found sufficient representation in the international literature. At the national level, architectural and artistic features have not been the subject of scientific research until the past few years. The study by Özköse and others (2018), which focuses on preserving ecological values through rural architecture, is significant as it represents the first architectural research in this area. One of the most comprehensive studies in the field is the work by Çetin (2019), which examines rural architectural structures in the village of Dudaş. In this study, Çetin thoroughly analyzes traditional houses. Similarly, the research conducted by Çetin and Mutlu (2021b), which investigates the architectural structures in the same village in terms of material usage, can also be considered one of the first studies on the region. A more recent study by Mutlu (2024), which examines and provides a typological classification of village rooms commonly found in the Ovacık district and its rural areas, has earned its place in the literature.

In addition, numerous studies focus on examples of vernacular architecture in different regions of Anatolia and their features in the context of wall paintings. Examples of such studies include Wall Paintings of Burhaniye Şahinler Village Mosque by Yıldırım (2013), Wall Paintings of Sinirli Village Mosque by Katrancı-Kasalı (2019), Two Mosques with Wall Paintings in Demirci, Manisa: Kışlak Old Mosque and Ahatlar Mosque by Eryılmaz and Özgür Yıldız (2020), Wall Paintings of Demirci Küpeler Village Mosque by Gürbıyık (2020), An Example of a Mosque Depiction in Kütahya: Koca Seyfullah Mosque by Tercanlı (2020), and The Mosques and Painted Decorations of Marmaracık-Köylüce-Kızılca

Villages (Demirci-Manisa) by Koçer (2024). These works represent studies conducted in various regions and on different structures, offering parallels to the current topic.

Methodology:

The mosque we identified in Kışla village, located in the Ovacık district, differs from similar examples due to its construction alongside a village room. Additionally, the fact that the prayer hall's walls are adorned with intriguing mural paintings necessitated a detailed study of the structure. In this context, a comprehensive literature review was conducted to determine whether the mosque had been previously examined in any scientific studies. As a result of our research, it was found that no prior studies had been conducted on the structure, and fieldwork was initiated. Initially, the building's plans were drawn based on on-site measurements, and the drawings were completed. Simultaneously, detailed photographic documentation of the structure was carried out, including both general and detailed shots. To document the murals located on the upper parts of the walls from a better perspective, drone photography was utilized. During the writing phase, a comparative analysis of the architectural and decorative features of the mosque was conducted, taking into account similar examples from Anatolia.

Results and Conclusions:

Numerous examples that embody the ancient culture of Anatolia have persisted for thousands of years. While artworks created in urban centers are easily valued due to their more generalized styles, rural examples often disappear without being identified, unable to withstand the ravages of time. Therefore, identifying and ensuring the sustainability of architectural and artistic works in rural areas is of great importance. The Kışla Village Mosque stands out as an exceptional example due to its architectural features and the mural paintings that adorn it.

From an architectural perspective, the construction of the mosque alongside a village room and the access to the mosque from this room is not a common practice in examples of village rooms across Anatolia. Access to both the men's section and the women's section on the first floor of the mosque is provided from the ground and first floors of the village room. Almost all the walls of the prayer hall are embellished with mural paintings, which include a variety of elements such as floral motifs, clocks, swords, carpets, and rugs. It is quite remarkable that such extensive decorations are found in a rural village mosque. There is no information available regarding the date of the decorations of this structure, which is believed to have been built in the early 19th century. Additionally, no artist's signature has been found on the paintings.

The mosque and its murals, which are the focus of this study, can be regarded as a concrete example of an architectural understanding woven with art. Beyond being merely a place of worship, this structure carries profound significance for the village community and visitors as a symbol that reflects the village's history, cultural heritage, and communal spirit. As an important work that harmoniously blends traditional Turkish architecture with local art, this mosque will continue to hold its value in contributing to the preservation and continuation of cultural heritage.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 28.07.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 07.03.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Bengü, D. (2025). Kamusal Alan ve Mekânsallık: Mimari Normlar, Fenomenoloji ve Katılım, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):1889-1917.
https://doi.org/10.35674/kent.1523685

Kamusal Alan ve Mekânsallık: Mimari Normlar, Fenomenoloji ve Katılım

Public Sphere and Spatiality: Architectural Norms, Phenomenology, and Participation

Devran BENGÜ[1]

Öz

Çalışma, fenomenolojik yaklaşımlar (Husserl, Merleau-Ponty, Böhme, Bachelard, Ihde), kamusal alan teorileri (Arendt, Habermas, Negt ve Kluge, Fraser) ve kapitalist mekânsal örgütlenme eleştirilerini (Lefebvre, Foucault, Baudrillard) bir araya getirerek, fenomenoloji, kamusal alan teorisi ve mekânsal eleştirileri birleştiren disiplinlerarası bir çerçeve sunar. Fenomenologların bireylerin mekânsal deneyimlerini ve duyusal algılarını nasıl incelediği, kamusal alan teorisyenlerinin demokratik ve kolektif katılıma dayalı bir kamusal alan anlayışını nasıl ortaya koyduğu ve kapitalist mekânsal örgütlenme eleştirilerinin kamusal alan üzerindeki dönüştürücü etkisi ele alınır. Bu üç alanın ortak dinamikleri, kamusal alanın duyusal, sosyal ve politik canlılığını destekleyecek mekânsal stratejilerin gerekliliğini vurgular. Pallasmaa'nın fenomenolojik yaklaşımları temel alınarak duyusal algı, mekânsal deneyim, esneklik, öznellik ve bellek gibi beş temel norm belirlenir ve bu normların kamusal alanın sosyal ve politik işlevlerini güçlendiren mekânsal tasarımlar için yol gösterici olduğu savunulur. Kamusal alanı odağa alan tasarımda katılımcı tasarımların önemi vurgulanırken, bu süreçlerde mekân yerine "mekânsallığın" odağa alınması gerektiği belirtilir. Mekânsallık kavramını ele alan (Harvey, Lefebvre, Massey, Soja, Foucault) yaklaşımlarında belirlenen dinamikler (yer duygusu, öznellik, esneklik, ilişkisellik, bellek) Pallasmaa'nın normlarıyla ilişkilendirilir. Mekânsallığın dinamikleri ile mimari normlar birlikte değerlendirilerek, kamusal alanın sosyal ve politik işlevlerini güçlendirecek mekânsal stratejilerin kuramsal zemini oluşturulur. Çalışma, kamusal alanın mimari tasarımda nasıl ele alınabileceğini tartışarak, demokratik ortamı güçlendirecek yenilikçi tasarım stratejilerine yönelik kuramsal bir temel sunar.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, Kamusal alan, Katılımcı tasarım, Mekânsallık, Mimari tasarım

ABSTRACT

The study presents an interdisciplinary framework combining phenomenological approaches (Husserl, Merleau-Ponty, Böhme, Bachelard, Ihde), public sphere theories (Arendt, Habermas, Negt and Kluge, Fraser), and critiques of capitalist spatial organization (Lefebvre, Foucault, Baudrillard). It examines how phenomenologists investigate individuals' spatial experiences and sensory perceptions, how public sphere theorists conceptualize a democratic and collectively participatory public sphere, and how critiques of spatial organization address the transformative effects of spatial production on the public sphere. These three theoretical approaches emphasize the necessity of spatial strategies supporting the sensory, social, and political vitality of the public sphere. Based on Pallasmaa's phenomenological approaches, five fundamental norms are identified: sensory perception, spatial experience, flexibility, subjectivity, and memory. These are argued to be instrumental in developing spatial designs that strengthen the social and political functions of the public sphere. The study emphasizes participatory design in public sphere-focused design, arguing for shifting focus from space to "spatiality". Dynamics in spatiality approaches of key theorists (Harvey, Lefebvre, Massey, Soja, Foucault) - sense of place, subjectivity, flexibility, relationality, memory - are related to Pallasmaa's norms. Evaluating the dynamics of spatiality alongside architectural norms establishes a theoretical foundation for spatial strategies enhancing the social and political functions of the public sphere. The study discusses how the public sphere can be considered in architectural design, offering a theoretical basis for innovative design strategies fostering a democratic public sphere.

Keywords: Keywords: Phenomenology, Public sphere, Participatory design, Spatiality, Architectural design

[1] **Corresponding Author:** Istanbul Arel Universty, devranbengu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1193-1711

GİRİŞ

Kamusal alanlar demokratik toplumlar için hayati önemdedir ve toplumsal yaşamın canlılığını yansıtarak etkileşim sağlar (Arendt 1998; Habermas 1991; Fraser 2014; Negt ve Kluge 2016). Ancak ticarileşme ve sosyal dışlanma bu potansiyeli zayıflatır (Mitchell 2003).

Mevcut çalışmalar genellikle kamusal mekânlara odaklanarak, kamusal alan kavramının daha geniş bir perspektifle ele alınması gerektiğini göz ardı etmektedir (Low ve Smith, 2013). Kamusal alan, fiziksel mekân değildir. Sosyal, kültürel ve politik bir ortamdır (Fraser, 2014). Bu nedenle, kamusal alanı canlandırmak için fiziksel mekânların tasarımına odaklanmak yerine, bu alanı canlandırabilecek sosyal, kültürel ve politik boyutları dikkate alan bütüncül bir yaklaşım benimsemek gerekmektedir (Baudrillard, 2006; Foucault, 1995; Lefebvre, 2016).

Bu makale, mimari tasarımda kamusal alanı odağına alarak fenomenolojik yaklaşımlar ve kapitalist mekân üretimi eleştirileri arasındaki kuramsal bağlantıları incelemektedir (Bachelard 2014; Böhme 2017; Husserl 1970; Ihde 2009; Merleau-Ponty 2012; Arendt 1998; Fraser 2014; Habermas 1991; Negt ve Kluge 2016; Baudrillard 2006; Foucault 1995; Lefebvre 2016). Bu araştırma, kamusal alanın sosyal, politik ve mekânsal işlevlerini güçlendiren alternatif tasarım stratejilerini belirlemeyi ve bu stratejilerin mimari normlar, katılımcı tasarım ve mekânsallık dinamikleri bağlamında nasıl ele alınabileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

- Kamusal alanı odağına alan tasarımlar nasıl yapılandırılabilir?
- Fenomenolojik yaklaşımlar kamusal alan deneyimini nasıl zenginleştirebilir?
- Kapitalist mekânsal örgütlenmeye karşı nasıl alternatifler geliştirilebilir?

Fenomenolojik yaklaşımlar, mekânsal deneyimlerin bireyler üzerindeki derin etkilerini inceleyerek mekânın anlamını vurgular. Husserl, Merleau-Ponty, Böhme, Bachelard ve Ihde'nin çalışmaları bu konuda yol göstericidir. Bu teorik yaklaşımlar, kamusal alanın duyusal ve deneyimsel boyutlarının analizine dair önemli ipuçları sunar (Bachelard, 2014; Böhme, 2017; Husserl, 1970; Ihde, 2009; Merleau-Ponty, 2012).

Kamusal alan teorileri, sosyal ve politik etkileşimlerin ortamlarda nasıl şekillendiğini inceler. Arendt, Habermas, Negt ve Kluge, Fraser gibi teorisyenler, kamusal alanın sosyal işlevlerini demokratik katılım ve toplumsal etkileşimler üzerinden ele alır (Arendt, 1998; Fraser, 2014; Habermas, 1991; Negt ve Kluge, 2016). Bu teorik çerçeve, kamusal alanın demokratik ve katılımcı tasarım süreçleriyle nasıl güçlendirilebileceğine dair temel ipuçları sağlar.

Kapitalist mekân üretimi eleştirileri, mekânın toplumsal üretimi ve iktidar ilişkileriyle nasıl şekillendiğini inceler. Foucault, Lefebvre ve Baudrillard'ın çalışmaları, kapitalist sistemin mekânsal düzenlemeler üzerindeki etkilerini ve bu düzenlemelere yönelik eleştirileri ortaya koyar (Baudrillard, 2006; Foucault, 1995; Lefebvre, 2016). Bu teorik perspektifler, mevcut mekânsal örgütlenmelere alternatif tasarım stratejilerinin gerekliliğini vurgular (Harvey, 2012).

Bu makalede, fenomenolojik yaklaşımlar, kamusal alan teorileri ve kapitalist mekân üretimi eleştirileri arasındaki kuramsal bağlantılar ve Pallasmaa'nın (2012) duyusal algı ve mekânsal deneyim üzerine olan çalışmaları temel alınarak, kamusal alanı odağına alan mimari tasarım yaklaşımları için beş temel norm belirlenmiştir. Bu normlar, katılımcı tasarım kriterleri ve mekânsallık dinamikleriyle bütüncül olarak ele alınarak, kamusal alanı canlandırma potansiyeli taşıyan mimari stratejilerin geliştirilmesine yönelik kuramsal bir çerçeve sunmaktadır.

1. Fenomenolojik Yaklaşımlar, Kamusal Alan Teorileri ve Kapitalist Mekânsal Örgütlenme[2] Eleştirileri: Kuramsal Bağlantılar

Fenomenolojik araştırmalar, kamusal alan teorisyenlerinin kuramlarının ve çağdaş mekânsal örgütlenme eleştirilerini ele alan teorisyenlerin yaklaşımlarının dikkate alınabilmesini sağlar. Bu kuramsal ilişkilerle geliştirilecek araştırmalar, toplumun kitlesellik eğiliminden ve tüketim toplumu olmaktan uzaklaşabilmesi için alternatif mekânsal tasarım yaklaşımlarının geliştirilmesine olanak tanır. Bu yöndeki alternatif yaklaşımlar için demokrasi bir amaç olmalıdır. Kamusal alan, mekândan azadedir ve mimarlar genellikle sadece kamusal mekânlara odaklanır ve bunların kamusal alanı canlandırdığını varsayarlar. Hâlbuki kamusal alanı odağına alabilen farklı mekân tasarımlarının yapılandırılıp yapılandırılamayacağı sorusuna cevap aranmalıdır (Fraser, 2014; Lefebvre, 2016).

1.1 Fenomenolojik Yaklaşımlar ve Mekânsal Deneyim

Fenomenolojik araştırmalar, mekânın insan deneyimindeki rolünü anlamak için önemli kuramsal çerçeveler sunar. Bu bölümde, Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty ve Gernot Böhme'nin çalışmaları üzerinde durulacaktır:

1.1.1 Edmund Husserl: Algı ve Bilinç

- ***Husserl'in Görüşleri:*** Husserl'in fenomenolojisi, bireyin dünyayı algılama biçimine odaklanır ve öznel deneyimin önemini vurgular (Husserl 1970). Mimari mekân tasarımlarında da bireylerin öznel deneyimlerini dikkate almalıdır. Husserl'in "yaşam dünyası" kavramı, bireylerin gündelik deneyimlerini ve bu deneyimlerin mekânla olan ilişkisini vurgular. Yaşam dünyası, bireylerin anlamlı bulduğu, değer verdiği ve etkileşimde bulunduğu mekânları kapsar (Husserl, 1970). Bu kavram, mekânsal tasarımlarda bireylerin gündelik yaşam pratiklerini, kültürel değerlerini ve sosyal etkileşimlerini dikkate almanın önemini gösterir.

- ***Kuramsal Bağlantı:*** Husserl'in algı ve bilinç üzerine çalışmaları, kamusal alanı canlandırabilecek mekânların tasarımında bireylerin öznel deneyimlerinin nasıl dikkate alınabileceği konusunda önemli ipuçları sunar (Husserl, 1970). Örneğin, bir meydanın tasarımı sadece görsel estetiğe değil, aynı zamanda insanların bu meydanı nasıl deneyimleyeceğine, hangi duyguları hissedeceğine ve hangi anlamları yükleyeceğine de odaklanmalıdır. Husserl'in çalışmaları, kamusal alanı canlandırabilecek mekân tasarımlarında bireylerin duyusal algılarını, bedensel deneyimlerini ve anlam dünyalarını dikkate alan daha bütüncül bir yaklaşım benimsememizi sağlar (Husserl, 1970). Bu yaklaşım, mekânların sadece işlevsel değil, aynı zamanda anlamlı, davetkâr ve katılımcı ortamlar olarak tasarlanarak kamusal alanı da canlandırmasına olanak tanır.

1.1.2 Maurice Merleau-Ponty: Bedenlenme Teorisi

- ***Merleau-Ponty'nin Görüşleri:*** Bedenlenme, bedenin dünya ile etkileşim halinde olduğu ve bu etkileşimin deneyimlerimizi şekillendirdiği fikrini ifade eder. Merleau-Ponty'nin bedenlenme teorisi, bedenin mekânla olan ilişkisini ve mekânsal deneyimlerin bedensel algılar ve hareketler üzerinden nasıl şekillendiğini açıklar. Beden, dünyayı deneyimlememizin temel aracıdır ve mekânı sadece görsel olarak değil, aynı zamanda dokunma, işitme, koklama gibi duyularımızla ve hareketlerimizle de algılarız (Merleau-Ponty, 2012).

- **Kuramsal Bağlantı:** Merleau-Ponty'nin bedenlenme kavramı, kamusal alanı canlandırabilecek mekân tasarımlarında bedenin ve mekânın etkileşiminin önemini vurgular (Merleau-Ponty,

[2] "Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi" adlı kitabın yazarı Hakkı Yırtıcı'nın tanımlamasından yararlanılmıştır (Yırtıcı, 2009).

2012). Bu etkileşim, kamusal alanları daha yaşanabilir, davetkâr ve anlamlı kılabilir. Örneğin, bir sanat galerisinin tasarımı sadece sergilenen eserlere değil, aynı zamanda ziyaretçilerin bu eserler etrafında nasıl hareket edeceklerine, eserlere nasıl yaklaşacaklarına ve mekânın onlarda uyandıracağı bedensel duyumlara da odaklanmalıdır (Merleau-Ponty, 2012). Bedenin mekânla kurduğu bu etkileşim, kültürel ve sanatsal deneyimlerin zenginliğiyle kamusal alanın canlılığını da artırabilir.

1.1.3 Gernot Böhme: Atmosfer Kavramı

- ***Böhme'nin Görüşleri:*** Böhme'nin atmosfer kavramı, mekânsal deneyimlerin duyusal ve duygusal bileşenlerinin bütününü ifade eder. Mekânların ışık, ses, koku, sıcaklık gibi duyusal öğelerle bir atmosfer yarattığını ve bu atmosferin, insanların mekânı nasıl deneyimlediğini belirlediğini öne sürer (Böhme, 2017).

- ***Kuramsal Bağlantı:*** Böhme'nin atmosferler teorisi, kamusal alanları canlandırma potansiyeline sahip mekân tasarımlarında duyusal ve duygusal atmosferin önemini vurgular (Böhme, 2017). Örneğin, bir tiyatro salonunda, sadece akustik ve aydınlatma özellikleri değil, aynı zamanda oturma düzeninin değiştirilmesi, esnek ve uyarlanabilir kullanımlar ile seyirci katılımını teşvik eden düzenlemeler, farklı atmosferlerin yaratılmasına olanak tanır. Oluşturulan bu çeşitli atmosferler, izleyicilerin performansları nasıl deneyimleyeceğini etkileyerek mekânsal deneyimleri zenginleştirir ve kamusal özne bilincini destekleyen ortamlar oluşturur.

1.1.4 Gaston Bachelard: Mekânın Şiirselliği

- ***Bachelard'ın Görüşleri:*** Bachelard'ın mekânın şiirselliği üzerine çalışmaları, mekânın bireyler üzerindeki duyusal ve duygusal etkilerini inceler. Bachelard'a göre, mekânlar sadece fiziksel yapılar değil, aynı zamanda hatıralarımız, hayallerimiz ve duygularımızla şekillenen anlamlı yerlerdir. Mekânlar, kullanıcıları geçmişe götürebilir, güvende hissettirebilir veya düşündürebilir (Bachelard, 2014).

- ***Kuramsal Bağlantı:*** Bachelard'ın bireysel mekânsal deneyimler üzerine çalışmaları, kamusal alanları canlandırabilecek mekân tasarımlarında mekânın duygusal ve anlamsal boyutuna odaklanmanın önemini vurgular. Örneğin, bir anıt veya müze tasarımı, sadece tarihi olayları veya sanat eserlerini sergilemekle kalmamalı, aynı zamanda ziyaretçilerde bu olaylara veya eserlere dair duygusal bir bağ kurmalarını sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Mekânın atmosferi, ışıklandırma, kullanılan malzemeler ve anlatım biçimi gibi unsurlar, ziyaretçilerin hayal güçlerini harekete geçirecek ve onlara anlamlı deneyimler sunacak şekilde tasarlanabilir (Bachelard, 2014). Bu tür deneyimlerin zenginleşmesi, kamusal alanların canlanmasına katkıda bulunabilir.

1.1.5 Don Ihde: Teknoloji ve Bedenlenme

- ***Ihde'nin Görüşleri:*** Don Ihde, postfenomenoloji alanında önemli bir düşünürdür ve teknolojinin insan deneyimi ve bedenlenme üzerindeki etkilerini inceler. Ihde'ye göre, teknolojik araçlar sadece nesneler değil, aynı zamanda bedenimizin uzantıları ve dünyayı deneyimleme biçimimizi şekillendiren aracılar olarak işlev görür (Ihde, 2009).

- ***Kuramsal Bağlantı:*** Ihde'nin çalışmaları, kamusal alanı canlandırabilecek mekân tasarımlarında teknolojinin rolünü anlamamıza yardımcı olur. Teknoloji, kamusal alan deneyimini zenginleştirebilir, etkileşimi artırabilir ve yeni katılım biçimleri sunabilir. Örneğin, bir müzede interaktif ekranlar, artırılmış gerçeklik uygulamaları veya sesli rehberler gibi teknolojik araçlar kullanılarak, ziyaretçilerin sergilenen eserlerle daha derinlemesine etkileşim kurmaları sağlanabilir (Ihde, 2009). Bu sayede, teknoloji sadece bilgi aktarımını değil, aynı

zamanda bedensel ve duyusal bir deneyimi de mümkün kılarak, kamusal alanın kültürel ve sanatsal boyutunu güçlendirebilir. Dahası, Ihde'nin çalışmaları, kamusal alanlarda teknolojinin etik ve sosyal etkilerini de göz önünde bulundurmamız gerektiğini hatırlatır. Teknolojinin kamusal alanları daha erişilebilir ve kapsayıcı hale getirme potansiyeli olduğu gibi, dışlama ve ayrımcılık gibi sorunları da beraberinde getirebileceği unutulmamalıdır (Ihde, 2009).

Fenomenolojik yaklaşımlar, kamusal alan ortamında katılımcı olan kamusal öznelerin etkinliğini, katılımın çeşitliliğini arttırabilir, kamusallığı güçlendirebilir. Bireylerin mekânsal deneyimlerini ve etkileşimlerini analiz ederek, kamusal alanların nasıl daha etkileşimli, demokratik ve anlamlı hale getirilebileceği incelenebilir. Bu bağlamda, kamusal alanı canlandırma potansiyeli olan mekânların tasarımında duyusal ve bedensel deneyimlerin rolü vurgulanabilir.

Aşağıdaki tablo, önemli fenomenoloji teorisyenlerinin ana fikirlerini ve bu fikirlerin kamusal alanların araştırılmasında ve mekânsal analizler geliştirilmesinde sağlanabilecek katkıları özetlemektedir

Tablo 1: Fenomenolojik Yaklaşımlar ve Mekânsal Deneyim

Teorisyen	Ana Fikirler	Kuramsal Bağlantı
Edmund Husserl	Algı ve bilinç üzerine çalışmaları, bireylerin mekânları nasıl algıladığını ve bu algıların bilinçte nasıl yapılandığını anlamamıza yardımcı olur.	Husserl'in çalışmaları, kamusal alanın bireyler tarafından nasıl deneyimlendiğini ve algılandığını anlamada önemli bir temel sunar.
Maurice Merleau-Ponty	Bedenlenme teorisi, bedenin mekânla olan ilişkisini ve mekânsal deneyimlerin bedensel algılar ve hareketler üzerinden nasıl şekillendiğini açıklar.	Merleau-Ponty'nin bedenlenme kavramı, kamusal alanlarda bedenin ve mekânın etkileşimini güçlendirir ve kamusal alanın daha etkileşimli ve davetkâr olmasını sağlar.
Gernot Böhme	Atmosfer kavramı, mekânsal deneyimlerin duyusal ve duygusal bileşenlerinin bütünüdür.	Böhme'nin atmosfer kavramı, kamusal alanların duyusal ve duygusal boyutlarını zenginleştirir, bu da kamusal alanın daha anlamlı ve etkileşimli olmasını sağlar.
Gaston Bachelard	Mekânın şiirselliği, mekânın bireyler üzerindeki duyusal ve duygusal etkilerini inceler. Mekânlar sadece fiziksel yapılar değil, aynı zamanda hatıralar ve duygularla şekillenen anlamlı yerlerdir.	Bachelard'ın çalışmaları, geçmiş deneyimlerle zenginleşen mekânların kamusal alanın canlanmasını destekleyebileceğini gösterir. Duyusal ve duygusal boyutların zenginleştirilmesi, bireylerin kamusal alanda daha derin ve anlamlı etkileşimler kurmasına katkıda bulunur.
Don Ihde	Teknoloji ve bedenlenme üzerine çalışmaları, teknolojinin beden ve mekân arasındaki ilişkiyi nasıl dönüştürdüğünü inceler.	Ihde'nin çalışmaları, mekân tasarımlarının teknoloji ile zenginleştirilerek daha etkileşimli ve anlamlı kamusal alan atmosferlerinin gerçekleşebilmesine imkân sağlayabilir.

Not: Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır ve makalede teorileri karşılaştırmalı olarak analiz edilen fenomenologlar ile kamusal alan teorisyenlerinin çalışmalarına dayanmaktadır.

Fenomenolojik yaklaşımlar, kamusal alanların mekânsal analizlerle güçlendirilmesi bağlamında önemli bilgiler sunarlar. Bu ortamların niteliksel olarak çözümlenebilmesinde ve kamusal alanı canlandırma potansiyeli olabilecek mekânsal dinamiklerin anlaşılmasında yol gösterici olurlar. Bu nedenle, sonraki bölümde kamusal alan teorileri üzerine odaklanarak, kamusal alanların daha kapsayıcı, etkileşimli ve demokratik mekânsal tasarımlar yoluyla nasıl canlı tutulabileceklerine yönelik yaklaşımlara değinilecektir.

1.2 Kamusal Alan Teorileri

Kamusal alan teorisyenleri, kamusal alanların sosyal ve politik boyutlarını anlamada kritik bir rol oynarlar. Bu teorisyenler, kamusal alanın ne olduğunu, nasıl işlediğini ve toplumsal yaşamı nasıl etkilediğini farklı açılardan ele alarak, bu karmaşık yapıyı anlamamıza yardımcı olurlar. Kamusal alan, bireylerin bir araya gelerek ortak deneyim ve etkileşimlerde bulunduğu, demokratik katılımın gerçekleştiği bir ortamdır. Kamusal alan kavramı, demokratik katılım, toplumsal eşitlik ve özgürlük gibi değerlerle yakından ilişkilidir ve bu nedenle farklı disiplinler tarafından çeşitli şekillerde ele alınmıştır (Arendt, 1998; Fraser, 2014 Habermas, 1991; Negt ve Kluge, 2016).

Fenomenolojik yaklaşımlar, kamusal alan teorilerine önemli katkılarda bulunur. Bireylerin mekânı nasıl deneyimlediği, algıladığı ve anlamlandırdığına odaklanan fenomenoloji, kamusal alanın nasıl kullanıldığı, yaşandığı ve toplumsal ilişkileri nasıl etkilediği konusunda değerli bilgiler sunar. Fenomenoloji, duyusal algıların, bedensel deneyimlerin ve atmosferin önemini vurgulayarak, mekânsal tasarımlarda kamusal alanın canlandırılma potansiyelinin nasıl ele alınabileceğine dair tartışmalara olanak tanır. Örneğin, Hannah Arendt'in "ortak dünya" kavramı ile fenomenolojinin mekân deneyimi arasındaki ilişki, kamusal alanların bireylerin kolektif kimliklerini ve aidiyet duygularını nasıl şekillendirdiğini anlamamıza yardımcı olur (Arendt, 1998).

1.2.1 Hannah Arendt: Kamusal Alan ve Ortak Dünya

- ***Arendt'in Görüşleri:*** Hannah Arendt, kamusal alanı bireylerin birlikte eylemde bulunarak ortak bir dünya kurduğu yer olarak tanımlar. Arendt'e göre, kamusal alan, politik ve sosyal etkileşimlerin merkezi olup, bireylerin birlikte hareket ederek kolektif bir gerçeklik oluşturduğu yerdir (Arendt, 1998).
- ***Kuramsal Bağlantı:*** Arendt'in kamusal alan tanımı, fenomenolojik yaklaşımlarla desteklenebilir. Fenomenoloji, bireylerin mekânsal deneyimlerini ve etkileşimlerini anlamaya odaklanarak, kamusal alanın nasıl canlı ve etkileşimli hale getirilebileceğine dair ipuçları sunar. Bu bağlamda, kamusal alanın fiziksel mekânlarla nasıl ilişkilendirilebileceği ve toplumsal dinamiklerin nasıl güçlendirilebileceği araştırılabilir (Arendt, 1998).

1.2.2 Jürgen Habermas: Rasyonel Tartışma ve Demokratik Katılım

- ***Habermas'ın Görüşleri:*** Jürgen Habermas, kamusal alanı bireylerin rasyonel tartışmalar yoluyla fikir alışverişinde bulunduğu ve demokratik katılımın gerçekleştiği bir ortam olarak görür. Habermas, kamusal alanın demokratik bir iletişim ortamı olarak önemini vurgular ve bireylerin kamusal alanlarda özgürce tartışarak ortak kararlar alabileceğini savunur (Habermas, 1991).
- ***Kuramsal Bağlantı:*** Habermas'ın demokratik kamusal alan yaklaşımı, fenomenolojik yaklaşımlarla derinleştirilebilir. Fenomenoloji, bireylerin kamusal mekânlardaki deneyimlerini analiz ederek, rasyonel tartışma ve demokratik katılım süreçlerinin nasıl desteklenebileceğini inceleyebilir. Bu yaklaşımlar, kamusal alanın demokratik işlevini güçlendirecek mekânsal stratejiler geliştirilmesine katkı sağlar (Habermas, 1991).

1.2.3 Oskar Negt ve Alexander Kluge: Proleter Kamusal Alan

- ***Negt ve Kluge'nin Görüşleri:*** Negt ve Kluge, kamusal alanı sadece burjuva toplumuna özgü bir yapı olarak görmek yerine, işçi sınıfının deneyimlerini ve ihtiyaçlarını yansıtan proleter kamusal alan kavramını geliştirirler. Bu kavram, işçi sınıfının sesini duyurabileceği ve ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir alan sunar (Negt ve Kluge, 2016).
- ***Kuramsal Bağlantı:*** Negt ve Kluge'nin proleter kamusal alan kavramı, kamusal alanın sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri nasıl yansıttığını ve bu eşitsizliklerin mekânsal düzenlemeler aracılığıyla

nasıl ele alınabileceğini anlamak için önemlidir. Fenomenolojik yaklaşımlar, bu alanların sosyal ve politik işlevlerini derinleştirebilir (Negt ve Kluge, 2016).

1.2.4 Nancy Fraser: Karşı-Kamusal Alan ve Demokratik Katılım

- ***Fraser'in Görüşleri:*** Nancy Fraser, Habermas'ın kamusal alan teorisini genişleterek birden fazla karşı-kamusal alanın bulunduğunu savunur. Bu alanlar, marjinalize edilmiş grupların seslerini duyurabilecekleri ve demokratik katılıma katkıda bulunabilecekleri mekânlardır (Fraser, 2014).
- ***Kuramsal Bağlantı:*** Fraser'ın karşı-kamusal alan yaklaşımı, kamusal alanların daha kapsayıcı ve demokratik olmasını sağlamak için mekânsal tasarımda dikkate alınabilir. Bu yaklaşım, fenomenolojik yaklaşımlarla birleşerek, marjinalize edilmiş grupların mekânsal deneyimlerini ve etkileşimlerini anlamamıza yardımcı olur. Böylece, duyusal ve bedensel deneyimlerin rolüyle kamusal alanların sosyal ve politik işlevleri güçlendirilebilir. Fenomenoloji, bireylerin mekânsal deneyimlerini derinleştirerek, karşı-kamusal alanların daha etkileşimli ve anlamlı hale gelmesine katkıda bulunur (Fraser, 2014).

Kamusal alan teorisyenleri, bu ortamların sosyal ve politik bağlamlarını derinlemesine analiz ederek, bu mekânların toplumsal yaşamdaki rollerini anlamamıza yardımcı olurlar. Kamusal alanlar, bireylerin bir araya gelerek demokratik katılımı gerçekleştirdikleri ortamlardır..

Aşağıdaki tablo, önemli kamusal alan teorisyenlerinin ana fikirlerini ve bu teorilerin fenomenolojik yaklaşımlarla kuramsal bağlantılarını özetlemektedir.

Tablo 2: Kamusal Alan Teorileri

Teorisyen	Ana Fikirler	Kuramsal Bağlantı
Hannah Arendt	Kamusal alanı, bireylerin birlikte eylemde bulunarak ortak bir dünya kurduğu yer olarak tanımlar.	Arendt'in kamusal alan tanımı, fenomenolojik yaklaşımlarla desteklenebilir. Bu yaklaşımlar, kamusal alanın fiziksel mekânlarla nasıl ilişkilendirilebileceğini araştırır.
Jürgen Habermas	Kamusal alanı, bireylerin rasyonel tartışmalar yoluyla fikir alışverişinde bulunduğu ve demokratik katılımın gerçekleştiği bir ortam olarak görür.	Habermas'ın demokratik kamusal alan yaklaşımı, fenomenolojik yaklaşımlarla derinleştirilebilir. Bu, kamusal alanın demokratik işlevini güçlendirecek mekânsal stratejiler sunar.
Oskar Negt ve Alexander Kluge	Proleter kamusal alan kavramı, işçi sınıfının deneyimlerini ve ihtiyaçlarını yansıtan bir alan sunar.	Negt ve Kluge'nin kavramı, kamusal alanın sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri nasıl yansıttığını anlamak için önemlidir. Fenomenolojik yaklaşımlar, bu alanların sosyal ve politik işlevlerini derinleştirir.
Nancy Fraser	Karşı-kamusal alan kavramı, marjinalize edilmiş grupların seslerini duyurabilecekleri ve demokratik katılıma katkıda bulunabilecekleri mekânları savunur.	Fraser'ın yaklaşımı, fenomenolojik yaklaşımlarla birleşerek, marjinalize edilmiş grupların mekânsal deneyimlerini ve etkileşimlerini anlamamıza yardımcı olur. Bu, kamusal alanların sosyal ve politik işlevlerini güçlendirir.

Not: Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır ve makalede teorileri karşılaştırmalı olarak analiz edilen kamusal alan teorisyenleri ile fenomenologların çalışmalarına dayanmaktadır.

Fenomenolojik yaklaşımlar, kamusal alan ortamında katılımcı olan kamusal öznelerin etkinliğini, katılımın çeşitliliğini arttırabilir, kamusallığı güçlendirebilir. Bireylerin mekânsal deneyimlerini ve etkileşimlerini analiz ederek, kamusal alanların nasıl daha etkileşimli, demokratik ve anlamlı hale getirilebileceği incelenebilir. Bu bağlamda, kamusal alanı canlandırma potansiyeli olan mekânların tasarımında duyusal ve bedensel deneyimlerin rolü vurgulanabilir.

Ancak, yalnızca bu yaklaşımlar ile sınırlı kalmak, çağdaş mekânsal örgütlenme eleştirilerini göz ardı etmek anlamına gelir. Kapitalist mekânsal düzenlemelerin kamusal alanlar üzerindeki olumsuz etkilerini ve toplumsal eşitsizlikleri pekiştirdiğini anlamak, alternatif ve daha kapsayıcı mekânsal stratejiler geliştirmek için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, Foucault, Lefebvre ve Baudrillard gibi teorisyenlerin mekânsal örgütlenme eleştirilerini incelemek, fenomenolojik yaklaşımları tamamlayıcı bir perspektif sunar. Bu eleştiriler, kamusal alanı canlandırma potansiyeli olan yeni ve farklı mekânsal çözümlemeler geliştirmek için mutlaka dikkate alınmalıdır (Foucault, 1995; Lefebvre, 2016; Baudrillard, 2006).

Bu bağlamda, bir sonraki bölümde çağdaş mekânsal üretim biçimlerine yönelik eleştirileri ve bu eleştirilere karşılık gelen mekânsal çözümlemeleri ele alacağız. Bu yaklaşımlar, kamusal alanın demokratik, etkileşimli ve anlamlı bir şekilde yeniden canlandırılmasına yönelik olarak geliştirilecek mekânsal stratejiler açısından ayrı bir önem arz ederler.

1.3 Kapitalist Mekânsal Örgütlenme Eleştirileri

Kapitalist mekânsal örgütlenme eleştirileri, kapitalizmin mekânsal düzenlemelerle kamusal alanı aşındırıp toplumsal eşitsizlikleri pekiştirdiğini vurgular (Foucault, 1995; Lefebvre 2016; Baudrillard 2006). Dolayısıyla, bu eleştirilere karşılık geliştirilebilecek alternatif mekânsal çözümlemelerde kamusal alanın hedeflenmesi gerekir. Kamusal alanı canlandırdığı varsayılan kamusal mekânlar dışındaki farklı mimari fonksiyonların dikkate alınması gerekli ve önemlidir. Kamusal alanın mekândan azade bir ortam olması dolayısıyla, mekân tasarımlarında etkili olabilecek yeni yöntemler geliştirilmelidir. Fenomenolojik yöntemler bu bağlamda etkili yaklaşımlar sunmaktadır:

1.3.1 Michel Foucault: Heterotopya ve Mekânsal Güç İlişkileri

- ***Foucault'nun Eleştirisi:*** Michel Foucault, mekânın güç ilişkileri içinde nasıl biçimlendiğini ve heterotopyalar kavramıyla farklı sosyal mekânların nasıl üretildiğini inceler (Foucault, 1995). Heterotopya, Foucault'nun geliştirdiği bir kavramdır ve toplumsal normların askıya alındığı, alternatif gerçekliklerin yaratıldığı mekânları ifade eder. Hapishaneler, akıl hastaneleri, müzeler, kütüphaneler, bahçeler, mezarlıklar ve gemiler heterotopya örnekleridir. Foucault'ya göre heterotopyalar, toplumun baskın değerlerini ve normlarını sorgulatan, alternatif düşünce ve yaşam biçimlerine alan açan mekânlardır. Bu mekânlar, toplumsal düzeni ve güç ilişkilerini anlamak için önemli bir araçtır.

- ***Kuramsal Bağlantı:*** Foucault'nun heterotopya kavramı, fenomenolojik yaklaşımlarla birlikte, mekânsal deneyimlerin toplumsal ve politik boyutlarını derinlemesine anlamamızı sağlar (Foucault, 1995). Mekânın bireyler üzerindeki disiplin edici etkilerini analiz ederek, daha özgürleştirici ve kapsayıcı mekânsal tasarım stratejilerinin geliştirilmesi mümkündür. Bu stratejiler, kamusallığın canlanmasında etkili olabilir. Fenomenolojik yöntemler, mekânsal deneyimlerin gücünü vurgulayarak, kamusal alanların sosyal etkileşim ve demokrasi için nasıl canlandırılabileceğine ve sürdürülebileceğine dair değerli iç görüler sunar.

1.3.2 Henri Lefebvre: Mekânın Toplumsal Üretimi

- ***Lefebvre'in Eleştirisi:*** Henri Lefebvre, mekânın toplumsal ilişkiler tarafından nasıl üretildiğini ve şekillendirildiğini inceler. Lefebvre'e göre, mekân toplumsal süreçler ve güç ilişkileri tarafından şekillendirilir ve bu nedenle kapitalist toplumlarda mekân, egemen sınıfların çıkarlarına hizmet edecek şekilde üretilir (Lefebvre, 2016).

- ***Kuramsal Bağlantı:*** Lefebvre'nin mekânın toplumsal üretimi kavramı, kamusal alanın toplumsal ve politik etkileşimlerin merkezi olarak korunmasının önemini vurgular. Alternatif mekânsal stratejiler, bu toplumsal dinamikleri yansıtmalı ve kamusal alanı güçlendirmelidir.

Fenomenolojik yaklaşımlar, mekânın toplumsal ve duyusal boyutlarını dikkate alarak daha etkileşimli ve anlamlı mekânsal atmosferler yaratabilir. Lefebvre'nin teorileri, bireylerin mekânsal deneyimlerini zenginleştirerek kamusal alanın canlılığını artırmaya yönelik potansiyel stratejiler sunar (Lefebvre, 2016).

1.3.3 Jean Baudrillard: Simülasyon ve Hipergerçeklik

- ***Baudrillard'ın Eleştirisi:*** Jean Baudrillard, kapitalist toplumlarda mekânların simülasyon ve hipergerçeklik kavramlarıyla nasıl dönüştüğünü tartışır. Bu dönüşümler, mekânların anlam kaybına uğraması ve özgünlükten uzaklaşmasıyla ilişkilidir. Baudrillard'a göre, kapitalist mekânsal örgütlenme, gerçek kamusal alanların yerini simüle edilmiş ve sahte ortamlarla doldurur. Bu da gerçek kamusal alan deneyimlerinin yerini yüzeysel ve yapay deneyimlere bırakmasına neden olur (Baudrillard, 2006).
- ***Kuramsal Bağlantı:*** Baudrillard'ın simülasyon ve hipergerçeklik eleştirileri, kamusal alanın özgün deneyimlerin merkezi olarak korunmasının önemini vurgular (Baudrillard, 2006). Bu bağlamda, kamusal alanın anlamını ve gerçekliğini geri kazandıracak mekânsal stratejiler geliştirilmelidir. Fenomenolojik yaklaşımlar, mekânsal deneyimlerin özgünlüğünü ve anlamını koruyarak kamusal alanı canlandırabilir. Baudrillard'ın teorileri, bireylerin mekânsal deneyimlerini derinleştirerek kamusal alanın gerçek bir etkileşim ortamı olmasına katkıda bulunabilir ve yeni fikirler için yol gösterici olabilir.

Kapitalist mekânsal üretime yönelik eleştiriler, modern mekânsal pratiklerin toplumsal dinamikler üzerindeki etkilerini açığa çıkarır. Bu eleştiriler, kapitalizmin mekânsal düzenlemeler aracılığıyla kamusal alanı nasıl dönüştürdüğünü ve toplumsal eşitsizlikleri nasıl pekiştirdiğini vurgular. Aşağıdaki tablo, önemli kapitalist mekânsal örgütlenme eleştirilerini ve bu eleştirilerin fenomenolojik yaklaşımlarla kuramsal bağlantılarını özetlemektedir.

Tablo 3: Kapitalist Mekânsal Örgütlenme Eleştirileri ve Kuramsal Bağlantılar

Teorisyen	Ana Fikirler	Kuramsal Bağlantı
Michel Foucault	Mekânın güç ilişkileri içinde nasıl biçimlendiğini ve heterotopyalar kavramıyla farklı sosyal mekânların nasıl üretildiğini inceler.	Foucault'nun heterotopya kavramı, fenomenolojik yaklaşımlarla birlikte, mekânsal deneyimlerin toplumsal ve politik boyutlarını derinlemesine anlamamıza olanak tanır. Bu analizler, kamusal alanın daha özgürleştirici ve kapsayıcı hale getirilmesi için mekânsal tasarım stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlar.
Henri Lefebvre	Mekânın toplumsal ilişkiler tarafından nasıl üretildiğini ve şekillendirildiğini inceler.	Lefebvre'nin mekânın toplumsal üretimi kavramı, kamusal alanın toplumsal ve politik etkileşimlerin merkezi olarak korunmasının önemini vurgular. Bu bağlamda, fenomenolojik yaklaşımlar mekânın duyusal ve sosyal boyutlarını dikkate alarak daha canlı kamusal alan ortamları sunabilir.
Jean Baudrillard	Kapitalist toplumlarda mekânların simülasyon ve hipergerçeklik kavramlarıyla nasıl dönüştüğünü tartışır.	Baudrillard'ın simülasyon ve hipergerçeklik eleştirileri, kamusal alanın anlamını ve sahiciliğini geri kazandıracak mekânsal stratejiler geliştirilmesine katkı sağlar. Bu stratejiler, fenomenolojik yaklaşımlarla birleşerek kamusal alanın sahici bir etkileşim ortamı olarak görünürlüğünü sağlayabilir.

Not: Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır. Makalede, teorileri karşılaştırmalı olarak analiz edilen mekânsal üretim ve kamusal alan teorisyenleri ile fenomenologların çalışmalarına dayanmaktadır.

Foucault, Lefebvre ve Baudrillard'ın eleştirileri, kapitalist mekânsal örgütlenmenin kamusal alan üzerindeki olumsuz etkilerini ayrıntılı bir şekilde ele alır. Bu eleştiriler, kamusal alanın toplumsal eşitsizlikler ve güç ilişkileri tarafından nasıl şekillendirildiğini ve aşındırıldığını ortaya koyar. Bu bağlamda, fenomenolojik yaklaşımlar, mekânsal deneyimlerin duyusal ve duygusal bileşenlerini dikkate alarak kamusal alanın yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynayabilir. Foucault'nun heterotopya kavramı, Lefebvre'in mekânın toplumsal üretimi ve Baudrillard'ın simülasyon ve hipergerçeklik eleştirileri, fenomenolojik yöntemlerle birleşerek, mekânın bireyler üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin kamusal alanın nasıl daha kapsayıcı ve etkileşimli hale getirilebileceğini anlamamıza yardımcı olur. Fenomenolojik yöntemler, bireylerin mekânsal deneyimlerini zenginleştirerek toplumsal etkileşimleri teşvik eder. Örneğin, duyusal algı ve mekânsal deneyim, bireylerin mekânla kurduğu ilişkiyi derinleştirerek kamusal alanın daha kapsayıcı ve etkileşimli hale gelmesini sağlar. Bu yaklaşımlar, kamusal alanın sosyal ve politik işlevlerini güçlendirmek ve demokratik katılımı artırmak için yenilikçi mekânsal stratejilerin geliştirilmesine olanak tanır.

1.4 Kuramsal Bağlantılar ve Alternatif Mekânsal Tasarım

Fenomenolojik yaklaşımlar, kamusal alan teorileri ve kapitalist mekânsal örgütlenme eleştirileri arasında kuramsal bağlantılar kurarak, alternatif mekânsal tasarım yaklaşımlarının nasıl geliştirilebileceğini incelemek mümkündür. Bu kuramsal bağlantılar, mekânların demokratik, etkileşimli ve anlamlı bir şekilde kamusal alanı canlandırmaya yönelik stratejilerle tartışılabilmesini sağlamaktadır (Arendt, 1998; Baudrillard, 2006; Böhme, 2017; Foucault, 1995; Fraser, 2014; Habermas, 1991; Husserl, 1970; Ihde, 2009; Lefebvre, 2016; Merleau-Ponty, 2012; Negt ve Kluge, 2016). Böylelikle iki temel sorunsala yönelik bilimsel tartışma ortamları ortaya çıkmaktadır:

- **Demokrasi ve Kamusal Alan:** Fenomenolojik yaklaşımlar, kamusal alan teorileri ve kapitalist mekânsal örgütlenme eleştirileri, demokratik mekânsal tasarım stratejilerinin geliştirilmesine olanak tanır. Kamusal alanın demokratik bir iletişim ortamı olarak işlevselliği, alternatif tasarım yaklaşımlarının temelini oluşturabilir (Fraser, 2014; Habermas, 1991).
- **Kamusal Mekân ve Kamusal Alan Ayrımı:** Kamusal mekânların kamusal alanı canlandırdığı varsayımı sorgulanmalı ve kamusal alanı odağına alabilen farklı mekân tasarımlarının nasıl yapılandırılabileceği araştırılmalıdır (Arendt, 1998; Negt ve Kluge, 2016).

Bu iki sorunsala yönelik yaklaşımlar bağlamında; Husserl, Merleau-Ponty, Böhme, Bachelard ve Ihde gibi fenomenologların çalışmaları, kamusal alanların duyusal ve etkileşimli deneyimlerle zenginleştirilmesini desteklemektedir. Aynı şekilde, Arendt, Habermas, Negt, Kluge ve Fraser'in kamusal alan teorileri, demokratik ve katılımcı mekânsal tasarımların önemini vurgulamaktadır. Foucault, Lefebvre ve Baudrillard'ın kapitalist mekânsal örgütlenme eleştirileri ise bu bağlamda alternatif mekânsal stratejilerin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Arendt, 1998; Baudrillard, 2006; Böhme, 2017; Foucault, 1995; Fraser, 2014; Habermas, 1991; Husserl, 1970; Ihde, 2009; Lefebvre, 2016; Merleau-Ponty, 2012; Negt ve Kluge, 2016).

Bir sonraki bölümde, Juhani Pallasmaa'nın duyusal algı ve mekânsal deneyim üzerine olan çalışmaları üzerinden, bu teorik temellerin mimarlık pratiğiyle nasıl kuramsal olarak bütünleştirilebileceği değerlendirilecektir. Pallasmaa'nın çalışmaları, ele alınan kuramsal bağlantılar çerçevesinde, daha kapsayıcı, etkileşimli ve anlamlı kamusal alan oluşumları için zemin sunabilecek mekânsal tasarımlara yönelik normları belirlemeye yardımcı olmaktadır (Pallasmaa, 2012).

2. Juhani Pallasmaa'nın Teorik Yaklaşımları ve Fenomenolojisi

Bu bölümde, Juhani Pallasmaa'nın teorik yaklaşımları incelenerek, mimarlık alanında mekân tasarımlarında fenomenolojik yaklaşımlarla kamusal alanı canlandıran etkilerin nasıl sağlanabileceği ele

alınacaktır. Pallasmaa'nın duyusal algı ve mekânsal deneyim üzerine çalışmaları, fenomenoloji teorisyenlerinin kuramları ve kamusal alan kuramcılarının yaklaşımları kapsamında değerlendirildiğinde, fiziki mekânlarda kamusal alanları canlandıran ve sosyal etkileşimi güçlendiren etkilerin ortaya çıkabileceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda geliştirilecek normlar, çağdaş kapitalist sistemin mekânsal örgütlenmesine alternatif yaklaşımlar için yol gösterici olacaktır. İlk bölümdeki kuramsal ilişkiler bağlamında, fiziki mekân tasarımlarının kamusal alanı canlandırma potansiyeli taşıyacak şekilde nasıl geliştirilebileceği tartışılacaktır (Pallasmaa, 2012).

2.1 Pallasmaa'nın Fenomenolojik Yaklaşımları

Juhani Pallasmaa, mimarlık alanında duyusal algı ve mekânsal deneyimin önemine dair çalışmaları ile tanınır. Pallasmaa'ya göre, mekânlar sadece görsel olarak değil, tüm duyularla deneyimlenir. Bu yaklaşım, mimari tasarımın duyusal boyutlarını dikkate alarak mekânların nasıl daha zengin ve etkileyici deneyimler sunabileceğini araştırır (Pallasmaa, 2012).

Pallasmaa'nın "The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses" adlı kitabında, modern mimarlığın genellikle görsel duyuyu ön planda tuttuğunu ve diğer duyuları ihmal ettiğini savunur. Ona göre, mekânsal deneyimlerin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için dokunma, koku, işitme gibi duyuların da dikkate alınması ve mekânsal deneyimin güçlenmesi gereklidir. Pallasmaa, bu eksikliğin mekânların soğuk ve yabancılaştırıcı olmasına neden olduğunu belirtir. Mekânın bedenle olan ilişkisini, mekânsal deneyimin ve duyuların bu ilişkiyi nasıl derinleştirdiğini vurgular. Bu perspektif, fiziki mekânların tasarımında daha bütüncül bir yaklaşımı benimsememizi sağlar (Pallasmaa, 2012).

Pallasmaa'nın teorik yaklaşımının temel unsurlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- **Duyusal Algı:** Mekânların sadece görsel değil, tüm duyularla algılanması gerektiğini savunur (Pallasmaa, 2012).
- **Mekânsal Deneyim:** Mekânların duygusal ve bedensel deneyimleri teşvik etmesi gerektiğini vurgular (Pallasmaa, 2012).
- **Eleştiri:** Modern mimarlığın kapsamlı bir eleştirisini ele alır. Özellikle görsel odaklı olmasını eleştirir ve daha bütüncül bir deneyimsel ve duyusal yaklaşım önerir (Pallasmaa, 2012).

Diğer önemli çalışmalarını da bu bağlamda göz önünde bulundurabiliriz:

- **Düşünsel ve Bedensel Bilgelik:** Pallasmaa'nın "The Thinking Hand: Existential and Embodied Wisdom in Architecture" adlı kitabında, mekânın düşünsel ve bedensel deneyimler üzerindeki etkisi incelenir (Pallasmaa, 2009). Bu çalışma, mekânsal deneyimlerin bedenle olan ilişkisinin nasıl derinleştirilebileceğini vurgular.
- **Mimari Denemeler:** "Encounters: Architectural Essays" adlı kitabında, Pallasmaa, mimarlığın duyusal ve deneyimsel boyutlarını ele alarak, mekânsal tasarımın insan deneyimini nasıl şekillendirdiğini inceler (Pallasmaa, 2005).
- **Bedenlenmiş Görüntü:** "The Embodied Image: Imagination and Imagery in Architecture" adlı eserinde, Pallasmaa, mekânsal imgelerin ve hayal gücünün mimari tasarım üzerindeki etkilerini araştırır (Pallasmaa, 2011).

Pallasmaa'nın mimari kuramsal eserleri ve kapsamlı teorik çerçevesi, fenomenolojik yaklaşımların mimari tasarımda nasıl uygulanabileceğine dair derinlemesine bir anlayış sunmaktadır. Bu anlayış, mekânsal deneyimlerin duygusal ve duyusal boyutlarını dikkate alarak, kamusal alanı canlandıracak ve sosyal etkileşimi artıracak tasarım stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlar. Pallasmaa'nın çalışmaları, mimari tasarımın insan deneyimi üzerindeki etkilerini derinlemesine anlamamıza yardımcı olur ve

mimarlık alanındaki perspektiflerle bütünleşen fenomenolojik yaklaşımlar sunar. Bu yaklaşımlar, kamusal alan dinamiklerinin anlamlandırılmasını ve çağdaş mekânsal üretim biçimlerine karşı demokratik ortamlar üzerinden alternatif mekân tasarımlarına yönelik stratejilerin geliştirilmesini mümkün kılar (Pallasmaa, 2012).

2.2 Kuramsal Bağlantılar

Bu bölümde, Juhani Pallasmaa'nın mekânsal deneyim üzerine olan çalışmaları ile diğer teorisyenlerin görüşleri arasındaki kuramsal bağlantılar ele alınmaktadır. İlk bölümde tartışılan teorisyenlerin yaklaşımları, Pallasmaa'nın mekânsal deneyim ve duyusal algı üzerine çalışmaları ile ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Bu bağlantılar, mimari tasarımın nasıl daha kapsayıcı ve anlamlı hale getirilebileceğine dair ipuçları sunar. Pallasmaa'nın yaklaşımlarıyla ilk bölümde tartışılan teorisyenlerin kuramları arasında beş temel norm belirlenmiştir. Bu normlar, kamusal alanları daha kapsayıcı, etkileşimli ve anlamlı biçimde canlandırabilecek mekân tasarımları için dikkate alınması gereken anahtar prensipler olarak ortaya konulabilmektedir:

- **Duyusal Algı ve Mekânsal Deneyim:** Pallasmaa'nın mekânsal deneyimlerin tüm duyularla algılanması gerektiği fikrinden yola çıkılmıştır (Pallasmaa, 2012). Husserl'in algı ve bilinç üzerine çalışmaları, mekânın bireylerin algıları ve deneyimleri aracılığıyla anlam kazandığını vurgular (Husserl, 1970). Husserl, mekânın sadece fiziksel bir varlık olmadığını, algılarımız ve bilinçli deneyimlerimiz aracılığıyla şekillendiğini belirtir. Bu, Pallasmaa'nın duyusal algıya verdiği önemi destekler. Foucault'nun heterotopya kavramı, farklı sosyal mekânların ve duyusal deneyimlerin toplumsal dinamiklerle nasıl ilişkili olduğunu anlamamıza yardımcı olur (Foucault, 1995). Ayrıca, Bachelard'ın mekânın şiirselliği üzerine çalışmaları, mekânın duyusal algısını zenginleştirir (Bachelard, 2014). Bachelard, mekânların hatıralar ve hayaller aracılığıyla nasıl derinlemesine deneyimlendiğini inceler, bu da mekânların duyusal ve duygusal boyutlarını ortaya koyar. Böhme'nin atmosfer kavramı ise mekânsal deneyimlerin duyusal ve duygusal bileşenlerinin bütünüdür ve mekânsal atmosferlerin duyusal boyutlarını analiz ederek, bu boyutların mekânsal deneyimler üzerindeki etkilerini ortaya koyar (Böhme, 2017).

- **Bedenlenme ve Duyusal Etkileşim:** Merleau-Ponty'nin bedenlenme teorisi, mekânların bedensel algılar ve hareketler üzerinden nasıl şekillendiğini açıklar (Merleau-Ponty, 2012). Merleau-Ponty'ye göre, mekânlar sadece gözle değil, bedenin tüm duyularıyla algılanır. Bu, Pallasmaa'nın mekânsal deneyimlerin bedenle daha bütüncül bir şekilde yaşanması gerektiği görüşüyle örtüşür (Pallasmaa, 2012). Foucault'nun beden politikaları üzerine çalışmaları, bedenin mekânsal düzenlemelerde nasıl kullanıldığını ve disipline edildiğini analiz eder (Foucault, 1995). Foucault'nun bu perspektifi, mekânsal düzenlemelerin beden üzerindeki etkisini dikkate alır. Bachelard, bedenin mekânla olan ilişkisini hayal gücü ve şiirsellik üzerinden inceler (Bachelard, 2014). Bachelard'ın çalışmaları, mekânların bireyler üzerindeki duygusal ve bedensel etkilerini anlamamıza yardımcı olur. Ihde'nin teknoloji ve bedenlenme üzerine çalışmaları, teknolojinin beden ve mekân arasındaki ilişkiyi nasıl dönüştürdüğünü inceler (Ihde, 2009). Modern teknolojinin mekânsal deneyim üzerindeki etkilerini anlamamıza katkı sağlar. Böhme'nin atmosfer kavramı, mekânsal deneyimlerin duyusal ve duygusal bileşenlerinin bütünüdür ve mekânların bedenle kurduğu etkileşimi anlamamıza yardımcı olur (Böhme, 2017).

- **Duyusal Atmosfer:** Pallasmaa'nın mekânsal deneyimlerin duyusal ve duygusal boyutlarına verdiği önem, duyusal atmosfer normunu oluşturur (Pallasmaa, 2005; Pallasmaa, 2007; Pallasmaa, 2012). Böhme'nin atmosfer kavramı, mekânsal deneyimlerin duyusal ve duygusal bileşenlerinin bütünüdür. Atmosferlerin mekânların karakterini belirlediğini ve bu atmosferlerin duygusal tepkilerimizi nasıl şekillendirdiğini inceler (Böhme, 2017). Bu,

Pallasmaa'nın mekânsal atmosferlerin duyusal boyutlarını toplumsal etkileşimleri artırmak için kullanma fikrini destekler (Pallasmaa, 2005). Foucault'nun heterotopya kavramı, duyusal atmosferlerin farklı toplumsal grupların deneyimlerini nasıl etkilediğini analiz eder (Foucault, 1995). Bu kavram, farklı mekânsal düzenlemelerin toplumsal ve duyusal etkilerini anlamamıza yardımcı olur. Bachelard, mekânın duygusal ve şiirsel atmosferini inceler. Bachelard, mekânların bireylerin iç dünyasıyla nasıl etkileşime geçtiğini ve duyusal atmosferlerin bu etkileşimdeki rolünü açıklar (Bachelard, 2014). Ihde'nin teknolojik atmosferler üzerine çalışmaları, teknolojinin duyusal algı ve mekânsal atmosferler üzerindeki etkisini inceler (Ihde, 2009). Bu, mekânsal deneyimlerin teknoloji tarafından nasıl zenginleştirilebileceğini gösterir.

- **Toplumsal İlişkilerin Üretimi:** Pallasmaa'nın mekânsal tasarımın toplumsal ilişkileri nasıl destekleyebileceği ve geliştirebileceği üzerindeki vurgusu, bu normu oluşturur (Pallasmaa, 2005; Pallasmaa, 2007). Lefebvre'nin mekânın toplumsal ilişkiler tarafından nasıl üretildiği ve şekillendirildiği üzerine yapmış olduğu kuramsal araştırmalar, mekânın toplumsal dinamiklerle olan ilişkisini ortaya koyar (Lefebvre, 2016). Lefebvre, mekânların toplumsal süreçler ve güç ilişkileri tarafından nasıl ve yeniden üretildiğini vurgular. Bu, Pallasmaa'nın duyusal algı ve bedensel deneyim teorileri ile birleştiğinde, mekânsal tasarımların toplumsal ilişkileri ne şekilde sağlamlaştırabileceği anlaşılır (Pallasmaa, 2005). Foucault'nun mekânın güç ilişkileri tarafından nasıl şekillendirildiği ve toplumsal dinamiklerle nasıl ilişkili olduğunu incelemesi, toplumsal ilişkilerin üretimi normunu destekler (Foucault, 1995). Bu yaklaşım, mekânların sosyal kontrol ve düzenlemelerle nasıl ilişkilendirilebileceğini gösterir. Bachelard, mekânın toplumsal ve duygusal ilişkiler üzerindeki etkisini inceler (Bachelard, 2014). Bu, mekânların toplumsal bağlamda nasıl deneyimlendiğini anlamamıza yardımcı olur. Ihde'nin teknoloji ve toplumsal ilişkiler üzerine çalışmaları, teknolojinin mekânsal düzenlemeler ve toplumsal dinamikler üzerindeki etkisini inceler (Ihde, 2009). Bu, teknolojinin sosyal etkileşimler üzerindeki rolünü anlamamıza katkı sağlar.
- **Gerçek Deneyim ve Anlam:** Baudrillard'ın kapitalist toplumlarda mekânların anlam kaybına uğraması ve simülasyon teorisi, mekânsal deneyimlerin sahiciliğini ve anlamını vurgular (Baudrillard, 2006). Baudrillard, modern toplumlarda mekânların ticarileştirilmesi ve simülasyonlarla doldurulması nedeniyle özgün anlamlarını yitirdiğini savunur. Bu, Pallasmaa'nın mekânsal tasarımların sahici ve anlamlı deneyimler sunması gerektiği görüşüyle örtüşür (Pallasmaa, 2005; Pallasmaa, 2009). Foucault'nun mekânsal düzenlemelerin bireylerin deneyimlerini ve anlamlarını nasıl şekillendirdiğini incelemesi de bu normu destekler (Foucault, 1995). Bu, mekânların sosyal ve politik bağlamlarda nasıl anlam kazandığını gösterir. Bachelard, mekânın bireylerin hayal gücü ve duygusal dünyası üzerindeki etkisini inceler. Bachelard'ın çalışmaları, mekânların bireysel ve duygusal anlamlarını nasıl oluşturduğunu açıklar (Bachelard, 2014). Ihde'nin teknoloji ve anlam üzerine çalışmaları, teknolojinin mekânsal deneyimler ve anlam üzerindeki etkisini inceler (Ihde, 2009). Bu, modern teknolojinin mekânsal deneyimlerin sahiciliği üzerindeki etkisini anlamamıza yardımcı olur.

Pallasmaa'nın teorik yaklaşımlarını geniş ve detaylı kuramsal çerçevesi incelediğimizde, bu beş temel normun, kamusal alan teorisyenleri ve çağdaş mekânsal örgütlenme eleştirileriyle bağlantılı olarak fenomenologların yaklaşımları kapsamında değerlendirilebileceği görülmektedir. Bu normlar, mekânsal deneyimleri demokratik etkileşimler ve canlı kamusallık ortamları bağlamında analiz etmeyi mümkün kılar ve mekân tasarımlarında stratejik olarak geliştirilecek alternatif yaklaşımların temelini oluşturur. Bu beş temel normun kuramsal bağlantıları aşağıdaki tabloda (Tablo 4) özetlenmiştir.

Tablo 4: Kamusal Alanı Odağına Alan Tasarımlarda Fenomenolojik Yaklaşımlar ve Kuramsal Bağlantılar

Norm	Juhani Pallasmaa	İlgili Teorisyenler ve Kuramsal Bağlantılar
Duyusal Algı ve Mekânsal Deneyim	Mekânsal deneyimlerin tüm duyularla algılanması gerektiğini vurgular.	**Husserl:** Algı ve bilinç çalışmaları; mekânın bireylerin algıları ve deneyimleri aracılığıyla anlam kazandığını belirtir. **Foucault:** Heterotopya kavramı; farklı sosyal mekânların ve duyusal deneyimlerin toplumsal dinamiklerle ilişkisi. **Bachelard:** Mekânın şiirselliği; hatıralar ve hayaller aracılığıyla mekânların duyusal ve duygusal boyutları. **Böhme:** Atmosfer kavramı; mekânsal deneyimlerin duyusal ve duygusal bileşenlerinin bütünlüğü.
Bedenlenme ve Duyusal Etkileşim	Mekânsal deneyimlerin bedenle daha bütüncül bir şekilde yaşanması gerektiğini savunur.	**Merleau-Ponty:** Bedenlenme teorisi; mekânların bedensel algılar ve hareketler üzerinden nasıl şekillendiği. **Foucault:** Beden politikaları; mekânsal düzenlemelerde bedenin kullanımı ve disiplin altına alınmasındaki risklerin incelenmesi. **Bachelard:** Bedenin mekânla olan ilişkisi ve mekânların duygusal ve bedensel etkileri. **Ihde:** Teknoloji ve bedenlenme; teknolojinin beden ve mekân arasındaki ilişkiyi nasıl dönüştürdüğü. **Böhme:** Atmosfer kavramı; mekânsal deneyimlerin duyusal ve duygusal bileşenlerinin bütünlüğü.
Duyusal Atmosfer	Mekânsal atmosferlerin duyusal boyutlarını toplumsal etkileşimleri artırmak için kullanma fikrini savunur.	**Böhme:** Atmosfer kavramı; mekânların karakterini belirler ve duygusal tepkilerimizi şekillendirir. **Foucault:** Heterotopya kavramı; duyusal atmosferlerin toplumsal grupların deneyimlerine etkisi. **Bachelard:** Mekânın duygusal ve şiirsel atmosferi; mekânların bireylerin iç dünyasıyla etkileşimi. **Ihde:** Teknolojik atmosferler; teknolojinin duyusal algı ve mekânsal atmosferler üzerindeki etkisi.
Toplumsal İlişkilerin Üretimi	Mekânsal tasarımın toplumsal ilişkileri nasıl destekleyebileceğini ve geliştirebileceğini vurgular.	**Lefebvre:** Mekânın toplumsal ilişkiler tarafından üretimi; mekânsal düzenlemelerin toplumsal süreçler ve güç ilişkileri bağlamında analizi. **Foucault:** Mekânın güç ilişkileri tarafından şekillendirilmesi; toplumsal dinamiklerle ilişkisi. **Bachelard:** Mekânın toplumsal ve duygusal ilişkiler üzerindeki etkisi. **Ihde:** Teknoloji ve toplumsal ilişkiler; teknolojinin mekânsal düzenlemeler ve toplumsal dinamikler üzerindeki etkisi.
Gerçek Deneyim ve Anlam	Mekânsal tasarımların sahici ve anlamlı deneyimler sunması gerektiğini savunur.	**Baudrillard:** Mekânların anlam kaybı ve simülasyon teorisi; ticarileşme ve özgün anlamların yitirilmesi. **Foucault:** Mekânsal düzenlemelerin bireylerin deneyim ve anlamlarını şekillendirmesi. **Bachelard:** Mekânın bireylerin hayal gücü ve duygusal dünyası üzerindeki etkisi. **Ihde:** Teknoloji ve anlam; teknolojinin mekânsal deneyimler ve anlam üzerindeki etkisi.

Not: Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır. Makalede, teorileri karşılaştırmalı olarak analiz edilen mekânsal üretim kuramcıları ile kamusal alan teorisyenleri ve fenomenologların, ayrıca Juhani Pallasmaa'nın çalışmalarına dayanmaktadır.

Belirlenen beş temel norm, Pallasmaa'nın fenomenolojik yaklaşımlarını geniş bir kuramsal çerçevede ele alarak mekân tasarımlarında kamusal alanı canlandırma potansiyeli taşıyan stratejiler geliştirilmesine olanak sağlar. Bu normların mimarlık pratiğinde somutlaştırılabilmesi için her bir normun amacı anlaşılmalı ve yaşamsal olarak tanımlanmalıdır. Tasarımın kamusal alanı odağına alarak bu normları kullanabilmesi, pratik uygulama çözümlemelerinin normlara göre tanımlanmasını gerektirir. Bu tanımlamalar, normların uygulanmasına yönelik pratik yöntemlerin geliştirilmesinde temel teşkil eder ve her bir normun kamusallığın canlanmasında etkili olmasını sağlar. Mimari tasarım normları bu amaçla dikkate alındığında, iki temel kavram çevresinde etkili olabilecekleri ortaya konulabilir: Katılım ve Mekânsallık.

3. Normların Kuramsal Çerçevede Ele Alınması

Normların uygulanmasına yönelik yöntemlerin geliştirilmesi, kamusal alanları daha kapsayıcı, demokratik ve etkileşimli hale getiren tasarım stratejileri için hayati önemdedir. Ancak, bu normların mimarlık pratiğinde kamusal alanı dikkate alarak somutlaştırılabilmesi için teorik temellerinin ve

uygulama amaçlarının tam olarak anlaşılması gereklidir. Acedo ve arkadaşlarının (2017) çalışması, yer duygusu ve sosyal sermaye bağlamında şehir yaşamı ve vatandaş katılımında mekânsal algının kritik olduğunu vurgulamaktadır. Bu, makalemizde belirlenen normlara yönelik niteliksel araştırmaların gerekliliğini destekler. Normların mimari tasarımda dikkate alınması gereken temel değerlerinin ve yaşamsal amaçlarının net tanımlanması, pratik uygulama adımlarının belirlenmesinden önce gelmelidir. Bu süreçte, her bir normun katılımcı tasarım yaklaşımları doğrultusunda, katılımı ve mekânsallık kavramı bağlamında mekânsallık dinamiklerini amaçlaması, alternatif mekân tasarımlarına yönelik stratejilerin geliştirilmesini mümkün kılmaktadır. Temsil ötesi teoriler, mekânsal algıların ve sosyal bağların dinamik yapısını vurgulamakta ve bu, önerilen katılımcı tasarım yaklaşımlarını desteklemektedir (Uysal ve Güngör, 2017).

Aşağıdaki alt bölümlerde, katılımcı tasarım bağlamında katılımın ve mekânsallık kavramı bağlamında mekânsallık dinamiklerinin, mimari normların mekân tasarımlarında kamusal alanın canlılığına yönelik yapılandırılmasında nasıl, neden ve niçin ele alınmaları gerektiği kuramsal çerçevede incelenecektir. İlk olarak, katılımcı tasarımın kriterleri ve bu kriterlerin mimari normlarla kuramsal olarak nasıl bir bütünlük oluşturduğu ortaya konulacaktır.

3.1 Katılımcı Tasarım ve Kuramsal Bağlantılar

Katılımcı tasarım, kamusal alanları daha demokratik, kapsayıcı ve etkileşimli hale getirme potansiyeli taşıyan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, mekân tasarım sürecinde toplulukların aktif katılımını teşvik ederek, mekânsal düzenlemelerin toplumun geniş bir kesiminin ihtiyaç ve isteklerine yanıt verebilmesini sağlar (Arnstein, 1969). Katılımcı tasarımın kamusal alanı odağına alabilmesinin önemli olmasının başlıca nedenleri şunlardır:

- **Demokratik Katılım ve Sahiplenme:** Katılımcı tasarım, bireylerin ve toplulukların tasarım sürecine doğrudan katılımını temel alır. Bu süreç, bireylerin mekânları sahiplenmelerini ve bu mekânlarla daha güçlü bağlar kurmalarını sağlar. Demokratik katılım, kamusal alanların sosyal ve politik işlevlerini güçlendirerek, topluluk içindeki adalet ve eşitliği amaç edinir (Arnstein, 1969; Sanoff, 2000).

- **Yerel Bilgi ve Kültürel Zenginlik:** Toplumun çeşitli kesimlerinin katılımı, tasarım sürecine yerel bilgi ve kültürel zenginliklerin dâhil edilmesini sağlar. Bu, mekânların yerel kimlik ve kültüre uygun olarak düzenlenmesini ve mekânsal deneyimlerin daha zengin ve çeşitli olmasını sağlar. Yerel bilgi, kamusal alanların toplumsal bağlamda daha anlamlı ve işlevsel olmasına katkıda bulunur (Sandercock, 1998; Hester, 2006)

- **Kapsayıcılık ve Çeşitlilik:** Katılımcı tasarım, farklı yaş, cinsiyet, etnik köken ve sosyal statüden bireylerin ihtiyaçlarını ve görüşlerini dikkate alarak, kamusal alanların daha kapsayıcı ve çeşitli olmasına imkân tanır. Bu, kamusal alanların farklı topluluklar için erişilebilir, güvenli ve davetkâr olmasını sağlar. Kapsayıcılık, sosyal uyumu ve toplumsal bütünleşmeyi teşvik eder (Healey, 1997; Faga, 2006).

- **Toplumsal Dayanışma ve Etkileşim:** Katılımcı tasarım süreçleri, topluluk üyeleri arasında dayanışmayı ve işbirliğini teşvik eder. Ortak hedefler doğrultusunda birlikte çalışmak, topluluk içindeki bağları güçlendirir ve toplumsal etkileşimi artırır. Bu, kamusal alanın sosyal etkileşim ortamı olarak mekânda görünür hale gelmesine işlev görmesine imkân verir ve toplumsal ilişkilerin güçlenmesini sağlar (Innes ve Booher, 2010; Sanoff, 2000).

- **Sürdürülebilirlik ve Esneklik:** Katılımcı tasarım, toplulukların değişen ihtiyaçlarına ve koşullarına göre mekânların esnek ve sürdürülebilir bir şekilde düzenlenmesini sağlar. Toplumun dinamiklerine uyum sağlayabilen mekânlar, uzun vadede daha işlevsel ve kullanışlı

hale gelir. Bu, mekânların sürdürülebilirliğini ve kullanım ömrünü artırarak, kamusal alanların kalıcılığını ve uyum yeteneğini güçlendirir (Agyeman ve Evans, 2003; Hester, 2006).

Katılımcı tasarımın bu kriterlerinin, katılımcı tasarım teorisyenlerinin ortaklaştığı genel kuramsal bulgular çerçevesinde, mekân tasarım süreçlerinde kamusal alanın demokratik, etkileşimli ve anlamlı bir şekilde canlanmasına katkı sağladığı kabul edilmektedir. Bu perspektif, katılımcı tasarımın mekân üretim süreçlerinde mekânı yalnızca fiziksel bir yer olarak değil, aynı zamanda deneyimlenen bir mekân olarak algılaması, katılımı ve kamusallığı amaç edinmesi ile ilişkilidir. Dolayısıyla, katılımcı tasarımın sağladığı mekânsal deneyimler, kamusal alan ortamlarının da canlanmasına olanak tanır.

Aşağıdaki tabloda (Tablo 5), kamusal alanı ve çağdaş kapitalist mekânsal üretim eleştirilerini ele alan teorisyenlerin kuramları bağlamında katılımcı yaklaşımların rolü ve kamusal alanı canlandırma potansiyeli olan alternatif mekân tasarımlarına yönelik etkileri özetlenmektedir.

Tablo 5: Katılımcı Tasarım Kriterleri ve Kuramsal Bağlantıları

Teorisyen	Kamusal Alan Kavramına ve Anlaşılmasına Yaptığı Özgün Katkılar	Katılımcı Tasarımın Kamusal Alanl Canlandırma Potansiyeli Olan Mekân Üretimine Etkisi	Katılımcı Tasarım Kriterleri
Kamusal Alan Teorisyenleri			
Hannah Arendt	"Ortak dünya" kavramı, kamusal alanı eylem ve etkileşim alanı olarak görür.	Demokratik katılım ve ortak eylem yoluyla kamusal alanı güçlendirir, mekânı kullanıcıların ortak deneyimlerine açar.	Demokratik Katılım ve Sahiplenme Toplumsal Dayanışma ve Etkileşim
Jürgen Habermas	Kamusal alanı rasyonel tartışma ve demokratik katılım ortamı olarak tanımlar.	Katılımcı süreçlerle kamusal alanı demokratikleştirir, mekân üretiminde farklı seslerin duyulmasını sağlar.	Demokratik Katılım ve Sahiplenme Kapsayıcılık ve Çeşitlilik
Oskar Negt ve Alexander Kluge	Proleter kamusal alan kavramını geliştirir, işçi sınıfının deneyimlerini vurgular.	Mekân üretiminde toplumsal eşitsizlikleri ele alır, dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını karşılayan kamusal alanlar yaratır.	Yerel Bilgi ve Kültürel Zenginlik Kapsayıcılık ve Çeşitlilik
Nancy Fraser	Karşı-kamusal alanlar ve marjinal grupların katılımını vurgular.	Farklı grupların kamusal alana katılımını sağlayarak mekân üretimini daha kapsayıcı ve adil hale getirir.	Kapsayıcılık ve Çeşitlilik Toplumsal Dayanışma ve Etkileşim
Çağdaş Mekânsal Üretim Eleştirileri			
Michel Foucault	Heterotopyalar ve mekânın güç ilişkileriyle şekillenmesi.	Mekânın iktidar ilişkilerini sorgulayarak, alternatif ve özgürleştirici kamusal alanlar yaratılmasına olanak tanır.	Demokratik Katılım ve Sahiplenme Yerel Bilgi ve Kültürel Zenginlik
Henri Lefebvre	Mekânın toplumsal üretimi ve gündelik yaşam pratikleri.	Gündelik yaşam pratiklerini mekân tasarımına dahil ederek, kamusal alanı daha yaşanabilir ve anlamlı kılar.	Yerel Bilgi ve Kültürel Zenginlik Sürdürülebilirlik ve Esneklik
Jean Baudrillard	Simülasyon ve hipergerçeklik eleştirisi, mekânın anlam kaybı.	Sahici ve anlamlı mekânsal deneyimler yaratarak, tüketim odaklı mekân üretimine karşı alternatifler sunar.	Demokratik Katılım ve Sahiplenme Gerçek Deneyim ve Anlam

Not: Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır. Makalede, teorileri karşılaştırmalı olarak analiz edilen kamusal alan, mekânsal üretim, katılımcı tasarım teorisyenleri ile fenomenologların, ayrıca Juhani Pallasmaa'nın çalışmalarına dayanmaktadır.

Bu tablo, katılımcı tasarım kriterlerinin kamusal alan teorileri ve çağdaş mekânsal üretim eleştirileriyle olan ilişkilerini ve bu kriterlerin kamusal alanda nasıl bir bağlamda işlev gördüğünü göstermektedir. Katılımcı tasarım kriterleri, fenomenologların yaklaşımlarıyla ele alındığında, kamusal alan ve mekânsal örgütlenme eleştirileri kapsamındaki kuramsal ilişkileri açıkça ortaya koymaktadır. Bu kuramsal ilişkiler doğrultusunda, bir sonraki bölümde, bu teorisyenlerle bağlantılı olarak Pallasmaa'nın teorileri üzerinden belirlenen mimari normların her birinde katılımı nasıl, neden ve niçin amaç olarak ele almamız gerektiği açıklanmaktadır.

3.2 Katılımcı Tasarımın Kamusal Alanı Odağına Alan Yaklaşımlarla İlişkisi

Bu bölümde, Pallasmaa'nın teorileri üzerinden geliştirilen mimari normlarla katılımcı tasarımın, katılımı ve kamusal alanı canlandıran nitelikleri bağlamındaki ilişkileri ele alınacaktır. Önceki bölümde, katılımcı tasarımın mekânların daha demokratik, kapsayıcı ve etkileşimli hale getirilmesinde önemli bir araç olduğu vurgulanmıştır. Ancak, bu yaklaşımın daha da ötesine geçerek, normlarda katılımın bir araç değil, bir amaç olarak ele alınması gerektiği üzerinde durulacaktır[3] (Tekeli, 2021). Katılımın, sadece tasarım sürecinde değil, yapı ömrü boyunca korunması gerektiği, aktif bir katılımın teşvik edilmesi anlamına gelir. Böylelikle, mekânların toplumsal bağlamda daha anlamlı ve daha etkili kullanılması ve kamusal alanın canlı kalması sağlanabilir.

Katılımın, yapı ömrü boyunca sürekli bir amaç olarak benimsenmesi, kamusal alanın sosyal ve politik işlevlerini güçlendirir ve toplulukların mekânla olan ilişkisini derinleştirir. Lucien Kroll'ün katılımcı tasarım üzerine çalışmaları, bu yaklaşımın başarılı örneklerindendir. Kroll, projelerinde sakinlerin katılımını sağlayarak, konut komplekslerinin tasarımını ve yenilenmesini onların ihtiyaçlarına göre şekillendirmiştir (Kroll, 1986; 1992). Bu süreç, fiziki mekânların demokratik katılım ve sosyal etkileşim için daha uygun hale gelmesini sağlar. Güncel çalışmalarda, katılımcı tasarımın mekânların kullanıcılarla olan etkileşimini artırdığı ve topluluk bağlarını güçlendirdiği vurgulanmaktadır (Think Wood, 2023; SpringerLink, 2023). Katılımın sürekli olarak sağlanması, mekânsal tasarımların duyusal algı, bedenlenme ve sosyal ilişkiler gibi dinamiklerle uyumlu olmasını destekler (Böhme, 2017; Foucault, 1995). Katılımcı tasarım süreçleri, mekânsal atmosferlerin duyusal ve duygusal bileşenlerini anlamada kritik bir rol oynar (ArchDaily, 2023).

Duyusal Algı ve Mekânsal Deneyim

- **Katılım ve Algı:** Katılımcı tasarım süreçleri, bireylerin mekânı deneyimleme ve algılama biçimlerini doğrudan etkiler. Bireylerin tasarım sürecine katılması, onların duyusal algılarının ve mekânsal deneyimlerinin mekân tasarımına yansıtılmasını sağlar. Bu, mekânın bireyler için daha anlamlı ve öznel hale gelmesini destekler. Habermas'ın demokratik katılım teorisi ve Husserl'in algı ve bilinç çalışmaları, bireylerin kamusal alanlarda nasıl etkileşime girdiğini ve mekânları nasıl deneyimlediklerini anlamamıza yardımcı olur (Habermas, 1991; Husserl, 1970).

  Yapı Ömrü Boyunca Katılım: Yapının kullanım süresi boyunca düzenlenen katılımcı atölye çalışmaları, mekânsal tasarım sürecine dâhil olan bireylerin duyusal algı ve deneyimlerini paylaşmalarına olanak tanır, böylece tasarımlar bu geri bildirimlere göre sürekli olarak güncellenir ve geliştirilir (Sanoff, 2000; Kroll, 1986; Think Wood, 2023).

Bedenlenme ve Duyusal Etkileşim

[3] Kamusal alanın mekân tasarımı ve planlamadaki rolü, katılımcı tasarım yaklaşımlarında tartışılmaktadır. Ancak, kamusal alanı canlanmasında temel etmen olan katılım eyleminin bir araç değil amaç olarak ele alınması ve bu amacın tasarım ve uygulama süreçlerinde nasıl sürdürülebileceği konusunda kuramsal bir çerçeve bulunmamaktadır (Tekeli, 2021).

- **Katılım ve Beden: Bedenin mekânla kurduğu ilişkinin tasarım sürecinde dikkate alınması,** katılımcı süreçlerle mümkün olur. Bireylerin bedensel hareketleri ve duyusal etkileşimleri hakkında geri bildirim vermeleri, tasarımın bu dinamiklere göre uyarlanmasına olanak tanır. Bu, mekânsal tasarımların bedenle daha uyumlu hale gelmesine katkı sağlar. Merleau-Ponty'nin bedenlenme teorisi ve Lefebvre'in mekânın toplumsal üretimi teorisi, mekânsal düzenlemelerin beden ve toplum üzerindeki etkilerini vurgular (Merleau-Ponty, 2012; Lefebvre, 2016; SpringerLink, 2023).

  Yapı Ömrü Boyunca Katılım: Beden hareketlerini ve etkileşimlerini gözlemleyen katılımcı çalışmalar, yapı ömrü boyunca mekânsal tasarımların güveni, öznelliği, yer duygusunu, sorumluluğu, kamu yararını ve erişilebilirliği artırmaya yardımcı olur (Sanoff, 2000; Kroll, 1986).

Duyusal Atmosfer

- **Katılım ve Atmosfer:** Katılımcı süreçler, mekânsal atmosferlerin duyusal ve duygusal bileşenlerini anlamada kritik bir rol oynar. Bireylerin mekânın atmosferine dair deneyim ve görüşlerini paylaşmaları, tasarımların bu atmosferleri zenginleştirmesine yardımcı olur. Bu, mekânların duygusal ve sosyal bağlamlarda daha etkili kullanılmasını sağlar. Böhme'nin atmosfer teorisi ve Foucault'nun mekânsal güç ilişkileri, mekânsal atmosferlerin toplumsal dinamikler üzerindeki etkilerini açıklar (Böhme, 2017; Foucault, 1995; ArchDaily, 2023).

  Yapı Ömrü Boyunca Katılım: Grup toplantıları ve duyusal haritalama gibi katılımcı yöntemler, yapı ömrü boyunca mekânlardaki atmosferleri kamusal alanı da canlandırabilen bağlamda iyileştirmek için kullanılabilir (Sanoff, 2000; Kroll, 1986).

Toplumsal İlişkilerin Üretimi

- **Katılım ve Toplumsal İlişkiler:** Katılımcı tasarım, mekânların toplumsal ilişkileri nasıl ürettiğini ve güçlendirdiğini doğrudan etkiler. Bireylerin toplumsal etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin mekânsal bağlamlarını paylaşmaları, tasarımların toplumsal bağları güçlendirecek şekilde yapılandırılmasını sağlar. Henri Lefebvre'nin mekânın toplumsal üretimi teorisi ve Michel Foucault'nun heterotopya kavramı, mekânsal tasarımın toplumsal ilişkilerin üretiminde oynadığı kritik rolü vurgular (Lefebvre, 2016; Foucault, 1986; Think Wood, 2023).

  Yapı Ömrü Boyunca Katılım: Topluluk merkezleri ve ortak kullanım alanları gibi projelerde, yapı ömrü boyunca düzenlenen katılımcı süreçler, toplumsal ilişkileri teşvik eden mekânların tasarımını sürekli olarak destekler (Sanoff, 2000; Kroll, 1986).

Gerçek Deneyim ve Anlam

- **Katılım ve Anlam:** Katılımcı süreçler, mekânsal tasarımların gerçek ve anlamlı deneyimler sunmasını sağlar. Bireylerin mekânla kurdukları kişisel ve duygusal bağları ifade etmeleri, tasarımların bu bağları güçlendirecek şekilde şekillendirilmesine yardımcı olur. Bu, mekânların sahiciliğini ve anlamını artırır. Baudrillard'ın simülasyon ve hipergerçeklik teorisi, mekânsal deneyimlerin sahiciliği ve anlamı üzerindeki etkilerini analiz eder (Baudrillard, 2006; Foucault, 1986; SpringerLink, 2023). Ayrıca, Foucault'nun heterotopya kavramı, farklı sosyal ve kültürel bağlamlarda mekânların nasıl deneyimlendiğini ve bu mekânların gerçek deneyimler sunma potansiyelini vurgular (Foucault, 1986).

  Yapı Ömrü Boyunca Katılım: Katılımcı süreçlerle geliştirilen projelerde, yapı ömrü boyunca bireylerin mekânsal deneyimlerine ve anlamlarına dair geri bildirimler toplanarak, tasarımlar bu geri bildirimlere göre optimize edilir (Sanoff, 2000; Kroll, 1986).

Bu normların ve katılımcı süreçlerinin teorik bağlamda irdelenmesi üzerinden, katılımı her bir normda nasıl amaç olarak ele aldığımızı özetleyen tablo (Tablo 6), anlatılanları pekiştirerek kuramsal çerçeveyi özetlemektedir.

Tablo 6: Katılımı Amaçlı Kamusal Alanı Odağına Alan Mimari Normlar

Katılım Amaçlı Mimari Normlar	Nasıl?	Neden?	Niçin?
Duyusal Algı ve Mekânsal Deneyim	Atölye çalışmaları, geri bildirim oturumları	Bireylerin duyusal algılarını ve mekânsal deneyimlerini tasarım sürecine dahil etmek	Mekânın bireyler için daha anlamlı ve kişisel hale gelmesini sağlar, demokratik katılımı teşvik eder.
Bedenlenme ve Duyusal Etkileşim	Bedensel hareketleri ve etkileşimleri gözlemleme	Mekânların bedenle olan ilişkisini güçlendirmek ve kullanıcı deneyimini iyileştirmek	Bedenle uyumlu mekânsal tasarımlar yaratır, toplumsal etkileşimi artırır.
Duyusal Atmosfer	Grup toplantıları, duyusal haritalama	Mekânların atmosferik kalitesini belirlemek ve iyileştirmek	Duyusal ve duygusal bağlamlarda mekanla olan ilişkilerin derinleşmesini; mekanda olma duygusunun hissedilmesini güçlendirir.
Toplumsal İlişkilerin Üretimi	Topluluk merkezleri, ortak kullanım alanları projeleri	Toplumsal ilişkileri teşvik eden mekânlar tasarlamak	Topluluk bağlarını güçlendirir ve sosyal uyumu artırır.
Gerçek Deneyim ve Anlam	Yapı ömrü boyunca geri bildirim toplama	Mekânların gerçek anlamını korumak, tasarımları kullanıcı geri bildirimlerine göre gerçek yaşamla ilişkilendirmek	Sahici ve anlamlı mekânsal deneyimler sunar, toplumsal katılımı, sosyal etkileşimi ve sahiplenmeyi artırır.

Not: Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır ve makalede teorileri karşılaştırmalı olarak analiz edilen kamusal alan, mekânsal üretim, katılımcı tasarım teorisyenleri ile fenomenologların, ayrıca Juhani Pallasmaa'nın çalışmalarına dayanmaktadır.

Bu tabloda, belirlenen her mimari normda katılımın amaç olarak ele alınmasıyla, mekân tasarımının kamusal alanın canlanmasındaki rolünün nasıl etkin kılınabileceği gösterilmektedir. Pallasmaa ve diğer teorisyenlerin kuramları doğrultusunda şekillendirilen bu normlar, katılımcı tasarım süreçleriyle birleştiğinde, mekânların kamusal alanı canlandırma potansiyeli taşıyarak daha anlamlı, kişisel ve toplumsal bağlamda daha etkili kullanılabileceğini kuramsal zeminde kanıtlamaktadır. Katılımın yapı ömrü boyunca sürdürülebilir bir şekilde benimsenmesi, mekânların sosyal ve politik işlevlerinin güçlenmesini, toplulukların etkileşiminin artmasını ve mekânla olan ilişkilerinin derinleşmesini sağlar.

Bu yaklaşımla tasarlanan mekânlar, demokratik katılımı teşvik eder, toplumsal ilişkileri güçlendirir ve mekânsal deneyimlerin sahiciliğini artırır. Katılımın her normda temel amaç olarak ele alınması, kamusal alanların canlılığını korumak ve toplumsal etkileşimleri desteklemek için kritik öneme sahiptir.

3.3 Mekânsallık ile Kuramsal Bağlantılar ve Kamusal Alanı Odağına Alan Yaklaşımlarla İlişkisi

Normların kuramsal çerçevede ele alınması sırasında, katılımcı tasarımın kriterleri ve kuramsal bağlantıları kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu incelemeler, katılımın bu normlarla sağlayacağı bütünselliğin, mekân tasarımlarını daha demokratik, kapsayıcı ve etkileşimli hale getirerek kamusal

alanı canlandırma potansiyelini artırdığını ortaya koymaktadır. Bu bölümde, mekânsallık kavramının mimari tasarım yaklaşımlarında toplumsal etkileşimi ve kamusallığın canlılığını dikkate alan katılım amaçlı bu normlarla bütünleşen kuramsal ilişkisi ele alınacaktır. Ayrıca, mekânsallığın kuramsal temelleri ve kavramsal bağlantıları da özetlenecektir. Teorisyenlerin görüşleriyle ortaya çıkarılan mekânsallık dinamiklerinin, bu normların amaçlarına yönelik olarak somutlaşabilmelerinde neden, nasıl ve niçin rol oynadıkları üzerinde durulacaktır. Mekânsallık, mekânın sosyal, kültürel, politik ve ekonomik süreçlerle şekillenen çok boyutlu doğasını ifade eder. Katılım amacı taşıyan normların mekân deneyimlerinde kamusallığın canlılığı bağlamında uygulanmasında, mekânsallık kuramsal olarak kritik bir rol oynar.

Mekânsallık kavramı, önceki bölümlerde teorilerinden yararlanılan mekânsal üretim üzerine çalışmış araştırmacılar ve fenomenologlar arasında da üzerinde durulan ve kamusal alan teorileriyle de kuramsal bağlantıları olan bir kavramdır. Mekânın bireyler tarafından nasıl deneyimlendiğini ve algılandığını derinlemesine inceleyen fenomenolojik yaklaşımlar, kamusal alanı canlandırma potansiyeli açısından mekânların sosyal ve politik işlevlerinin nasıl güçlendirilebileceğine dair önemli ipuçları sunar ve mekânsallık bu ipuçlarının anlaşılmasında ölçülebilir dinamikleri olan önemli bir kavramsal araçtır. Bu nedenle, mekânsallık kavramının mimari tasarım yaklaşımlarında toplumsal etkileşimi ve kamusallığın canlılığını dikkate alan katılım amaçlı normlarla nasıl bütünleştiğinin incelenmesi kritik öneme sahiptir.

Henri Lefebvre, mekânın toplumsal üretimi kavramını geliştirerek, mekânın sosyal ilişkiler ve toplumsal bağlamla nasıl inşa edildiğini vurgular. Lefebvre'e göre mekân, yalnızca fiziksel bir yer değildir; aynı zamanda sosyal ve kültürel ilişkiler tarafından şekillendirilir. Mekânı üç bileşenle açıklar: "mekânsal pratikler", "mekânın temsilleri" ve "temsili mekânlar" (Lefebvre, 2016). Bu kuram, mekânsallığın yer duygusu, esneklik ve uyarlanabilirlik, bellek/hatırlama ve ilişkisellik/diyalog gibi dinamikleri nasıl desteklediğini anlamamıza yardımcı olur.

Foucault'nun heterotopya kavramı, mekânın güç dinamiklerini barındıran ve sosyal normların müzakere edildiği alanlar olduğunu savunur. "Disiplin ve Ceza" adlı eserinde, modern dünyanın mekânsal dönüşümlerini ve iktidarın mekânsal tezahürlerini inceler (Foucault, 1995). Foucault'nun çalışmaları, esneklik ve uyarlanabilirlik ile ilişkisellik/diyalog dinamiklerini destekler.

Gaston Bachelard, mekânın şiirselliği üzerine çalışarak, bireylerin mekânla kurdukları kişisel ve duygusal bağları vurgular (Bachelard, 2014). Bachelard'ın çalışmaları, yer duygusu ve bellek/hatırlama dinamiklerini destekler.

David Harvey, Doreen Massey ve Edward Soja gibi teorisyenler de mekânsallık kavramına önemli katkılarda bulunmuşlardır. David Harvey, mekânın politik ekonomisi üzerine çalışarak, kapitalist toplumda mekânsal üretim süreçlerinin nasıl şekillendiğini ve değiştiğini açıklar (Harvey, 2006, 2007). Harvey, mekânın küresel kapitalizm bağlamındaki dönüşümlerini ele alır ve esneklik ve uyarlanabilirlik ile bellek/hatırlama dinamiklerine odaklanır. Harvey'nin çalışmaları, mekânsal düzenlemelerin sosyal adaletsizlikleri nasıl pekiştirdiğini gösterir. Edward Soja, mekânsallığın üçüncü boyutu olan "Üçüncü Mekân" (Thirdspace) kavramını vurgular. Mekânın tarihsel ve coğrafi bağlamda nasıl üretildiğini inceler ve mekânın sosyal adalet ile bağlantısını araştırır (Soja, 2010). Soja'nın çalışmaları, yer duygusu ve ilişkisellik/diyalog dinamiklerini destekler. Üçüncü Mekân, fiziksel ve zihinsel mekânların ötesinde, sosyal ilişkilerin ve güç dinamiklerinin de dâhil olduğu bir mekân anlayışıdır. Doreen Massey, mekânın dinamik ve çok katmanlı bir yapısı olduğunu savunur. Mekânın toplumsal ilişkiler ve güç dinamikleri ile nasıl şekillendiğini ele alır (Massey, 2005). Massey'nin çalışmaları, esneklik ve uyarlanabilirlik ile ilişkisellik/diyalog dinamiklerine odaklanır. Massey, mekânın sabit ve tekdüze bir yapı olmadığını, aksine sürekli değişen ve yeniden şekillenen bir süreç olduğunu vurgular.

Sosyoloji alanında, Maurice Halbwachs ve Jan Assmann gibi teorisyenler mekânsallık dinamiklerini derinlemesine incelemişlerdir. Halbwachs, "kolektif bellek" kavramını geliştirerek mekânın sosyal hafıza üzerindeki etkisini vurgulamış ve mekânsal pratiklerin toplumsal belleği nasıl şekillendirdiğini göstermiştir (Halbwachs, 1992). Assmann ise "kültürel bellek" ve "iletişimsel bellek" kavramları ile mekânsallığın toplumsal hafıza üzerindeki rolünü açıklamıştır (Assmann, 2015).

Coğrafya alanında, Yi-Fu Tuan ve Edward Relph gibi teorisyenler mekânsallık konusuna önemli katkılarda bulunmuşlardır. Tuan, insan deneyiminde mekânın ve yerin duygusal ve sembolik değerlerini vurgulamış ve bu bağlamda "topophilia" (yer sevgisi) kavramını geliştirmiştir (Tuan, 1974). Relph ise, mekânın insan deneyimindeki yerini ve "yer duygusu"nu analiz ederek "yer ve yersizlik" kavramlarını tanımlamıştır (Relph, 1976).

Ayrıca, Acedo ve arkadaşları (2017), katılımcı tasarım süreçlerinde yer duygusu ve sosyal sermayenin mekânsal boyutlarını dikkate alarak kentsel alanlarda vatandaş tanımlı mekânlar oluşturmanın önemini vurgulamışlardır. Bu, katılımcı yöntemlerle mekânların sosyal ve duygusal bağlarını güçlendirmek ve kamusal alanların canlılığını artırmak için önemli bir strateji olarak tanımlanabilir (Acedo, vd., 2017). Lewicka'nın çalışmaları da bu bağlamda yer duygusu ve sosyal bağların mekânsal boyutlarını nasıl etkilediğini ve bu etkileşimlerin kamusal alanların canlandırılmasındaki rolünü ortaya koyar (Lewicka, 2005; 2010; 2011a; 2011b).

Tüm bu teorisyenlerin çalışmaları fenomenolojik yaklaşımlarla birlikte tartışıldığında, mekânsallık kavramının kamusal alan ve mimari normlarla nasıl ilişkili olduğunu ve bu ilişkilerin sosyal, kültürel, politik ve ekonomik boyutlarını anlamamıza yardımcı olur. Mekânsallık, bu bağlamda, mimari tasarımın demokratik, kapsayıcı ve etkileşimli olmasını sağlayan kritik bir bileşendir. Bu teorisyenlerin çalışmaları, mekânsallığın beş dinamiğini destekleyen kuramsal bir temel oluşturur:

1. **Yer Duygusu:** Mekânın bireyler ve topluluklar tarafından nasıl deneyimlendiğini ve anlamlandırıldığını ifade eder, sahiplenilmesini sağlar, aidiyet duygusuna temel oluşturur (Lefebvre, 2016; Soja, 1996; Bachelard, 2014; Tuan, 1974; Relph, 1976).
2. **Esneklik ve Uyarlanabilirlik:** Mekânın değişen koşullara ve ihtiyaçlara nasıl uyum sağladığını açıklar (Lefebvre, 2016; Foucault, 1995; Harvey, 2007; Massey, 2005).
3. **Öznellik:** Bireylerin görünürlüğü ve kendilerini ifade edebilmeleridir. Sosyal sermayeyi güçlendirir. Bireylerin mekânla olan kişisel ve duygusal bağlarını vurgular (Bachelard, 2014; Halbwachs, 1992; Assmann, 2015).
4. **Bellek/Hatırlama:** Mekânın bireysel ve kolektif hafızayı nasıl yansıttığını ele alır (Lefebvre, 2016; Harvey, 2007; Bachelard, 2014; Halbwachs, 1992; Assmann, 2015).
5. **İlişkisellik/Diyalog:** Mekânsal etkileşimlerin toplumsal ilişkileri nasıl ürettiğini ve güçlendirdiğini inceler (Lefebvre, 2016; Foucault, 1995; Soja, 2010; Massey, 2005). Diyalog bir yerde birlikte olma, dünyada ve dünya için varoluşu gerçekleştirme biçimidir (Mendel, 2019).

Katılımcı yaklaşımlar, bu mekânsallık dinamiklerinin her birine doğrudan katkı sağlar. Tasarım ve planlamada katılım, mekânların yerel bağlam ve kültürel değerlere duyarlılığını artırırken, esneklik, öznellik, bellek ve ilişkisel dinamikleri de güçlendirir. Bu sayede, katılımcı yöntemlerle mekânların sosyal ve duygusal bağları güçlendirilir ve kamusal alanların canlılığı artırılır.

Aşağıdaki tablo (Tablo 7), 2. Bölümde Pallasmaa'nın teorik yaklaşımlarının diğer teorisyenlerle olan bağlantıları üzerinden belirlenen ve katılım amaçlı olmaları ortaya konulan mimari normlarla bu mekansallık dinamiklerinin nasıl ilişkilendirildiğini özetlemektedir.

Tablo 7: Katılım Amaçlı Mimari Normlar ve Mekânsallık Dinamikleri

Katılım Amaçlı Mimari Normlar	Mekânsallık Dinamikleri	Nasıl Analiz Edilecek?	Neden Yapı Ömrü Boyunca?	Mekânsallık Dinamikleri Neden Dahil Edilmeli?
Duyusal Algı ve Mekânsal Deneyim	**Yer Duygusu, Öznellik**	Duyusal haritalama, anket ve röportajlarla mekânsal deneyim analizi	Bireylerin mekân algılarını, deneyimlerini sürekli izlemek, verileri yapı ömrü boyunca değerlendirmek.	Mekânsallık dinamikleri, mekânın bireyler için daha anlamlı ve öznel hale gelmesini sağlar. Sadece katılımı amaç edinmek, duyusal ve algısal bağlamları göz ardı eder.
Bedenlenme ve Duyusal Etkileşim	**Öznellik, İlişkisellik/ Diyalog**	Bedensel etkileşimlerin gözlemlenmesi, etnografik çalışmalar	Kullanıcıların bedensel etkileşimlerini izlemek, verilere dayanarak tasarımları kamusallığı canlandıran yönde güncellemek.	Mekânsallık dinamikleri, bedenle uyumlu tasarımlar yaratarak toplumsal etkileşimi artırır. Sadece katılımı amaç edinmek, fiziksel ve sosyal etkileşimleri tam anlamıyla değerlendirmez.
Duyusal Atmosfer	**Esneklik ve Uyarlanabilirlik, Yer Duygusu**	Grup toplantıları, duyusal haritalama ile atmosfer analizi	Kullanıcı deneyimlerinden yararlanarak kamusallığı canlandıran verilerle tasarımı iyileştirmek.	Mekânsallık dinamikleri, mekânın duygusal ve psikolojik etkilerini anlamamızı sağlar. Sadece katılımı amaç edinmek, atmosferin sosyal etkileşimlerdeki rolünü ihmal eder.
Toplumsal İlişkilerin Üretimi	**İlişkisellik/Diyalog, Bellek/Hatırlama**	Sosyal etkileşimlerin gözlemlenmesi, sosyal ağ analizi	Toplumsal ilişkileri izlemek ve desteklemek, topluluk dinamiklerini güçlendirmek	Mekânsallık dinamikleri, topluluk bağlarını ve sosyal uyumu artırır. Sadece katılımı amaç edinmek, sosyal ve tarihsel bağlamları eksik bırakır.
Gerçek Deneyim ve Anlam	**Bellek/Hatırlama, Öznellik**	Anket, röportaj ve günlüklerle kullanıcı deneyimi toplama	Mekânların sahiciliğini ve anlamını korumak için geri bildirimlerle sürekli iyileştirmeler yapmak	Mekânsallık dinamikleri, mekânın sahici ve anlamlı deneyimler sunmasını sağlar. Sadece katılımı amaç edinmek, kişisel ve kolektif hafızayı göz ardı eder.

Not: Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır. Bu bölümde teorileri karşılaştırmalı olarak analiz edilen kamusal alan, mekânsal üretim, katılımcı tasarım ve mekânsallık teorisyenleri ile fenomenologların, ayrıca Juhani Pallasmaa'nın çalışmalarına dayanmaktadır.

Bu tablo, katılım amaçlı mimari normların ve mekânsallık dinamiklerinin bütüncül olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, mekânsal deneyimler üzerinden mekânı sorgulayan bir bakış açısıyla, kamusallığı canlandırma potansiyeline sahip mekânsal tasarımlar için kuramsal bir altyapı sunmaktadır. Normlar ile sadece katılımı amaçlamak yerine, mekânsallık dinamiklerini de normların amacına dâhil etmek, mekânların bireyler için daha anlamlı ve gerçek hale gelmesini sağlar. Aynı zamanda, bu dinamikler ölçülebilir nitelikler taşır. Mekânsal tasarımların duyusal, bedensel, sosyal ve duygusal boyutlarını değerlendirmemize olanak tanıyan bu dinamikler, fiziki mekânlarda sosyal ve politik etkileşimleri güçlendirerek kamusal alanın canlanmasında önemli bir rol oynar. Bu bütüncül

yaklaşımın, kamusal alanların canlılığını artıracağı, toplulukların mekânla olan ilişkisini sosyal etkileşimlerle derinleştirerek kamusallığı güçlendireceği kuramsal olarak öngörülmektedir. Bu nedenle, mekânsallık dinamiklerini katılım amaçlı normlara entegre etmek, kamusal alanların canlandırılması ve toplumların demokratik ihtiyaçlarına cevap verebilen mekânlar yaratılması açısından kritik öneme sahiptir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu makale, kamusal alan, fenomenoloji ve mekânsal örgütlenme eleştirileri arasındaki çok yönlü ilişkileri inceleyerek, literatüre özgün bir katkı sunmayı hedeflemiştir. Özellikle, kamusal alanın niteliksel boyutlarını mekânsal tasarımla bütünleştiren kuramsal bir çerçeve önererek, mimari mekânın kamusal alandaki rolünü derinlemesine tartışmaya açmıştır. Bu çerçeve, gelecekteki araştırmalar için sağlam bir temel oluşturma potansiyeli taşımaktadır.

Fenomenolojik yaklaşımlar ve kamusal alan teorileriyle bütünleşik kuramsal ilişki kuran bu çalışma, mekânsal deneyimleri canlandıran, etkileşimli ve anlamlı kamusal alanların oluşumuna katkıda bulunmayı amaçlayan kapsayıcı tasarım stratejilerine odaklanmıştır. Bu stratejiler, çağdaş kapitalist mekân üretimlerinin yarattığı manipülatif ortamlara karşı, kamusal alanı merkeze alan alternatif tasarım yaklaşımlarının geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Kuramsal analizler, bu tür yaklaşımların, mevcut mekânsal örgütlenme biçimlerine karşı güçlü bir alternatif sunarak, fiziki mekânların sosyal, demokratik ve mekânsal işlevlerini kamusal alanı canlandıracak şekilde güçlendirebileceğini ortaya koymaktadır.

Makalenin kavramsal çerçevesi, kamusal alanın karmaşık ve çok boyutlu doğasını anlamak için farklı disiplinlerden gelen teorik yaklaşımları bütünleştirmesi açısından önemlidir. Özellikle, fenomenolojik yaklaşımların mekânsal deneyimleri anlama ve kamusal alanı canlandırma potansiyeline dair vurgusu, makalenin özgün bir katkı sunmasını sağlamaktadır. Ancak, makale kuramsal bir çerçevede kaldığı için, bu normların pratikte nasıl uygulanabileceğine dair somut örnekler ve öneriler sunmamaktadır. Bu durum, makalenin pratik değerini sınırlamaktadır.

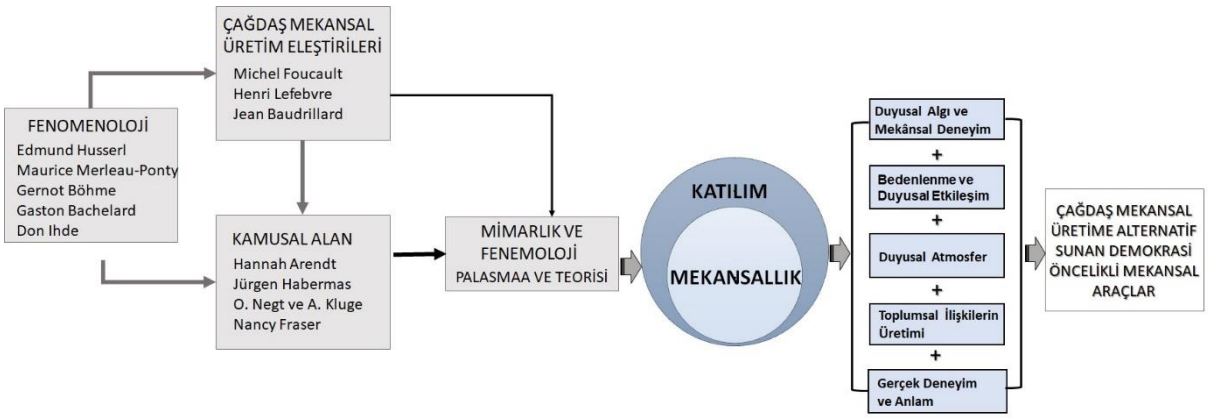

Şekil 1: Makalenin Kavramsal Çerçevesini Gösteren Şema. (Yazar tarafından yapılandırılmıştır.)

Şekil 1, makalenin kavramsal çerçevesini görsel olarak özetlemektedir. Şemada, fenomenolojik yaklaşımlar, kamusal alan teorileri ve çağdaş mekânsal üretim eleştirilerinin birbirleriyle nasıl ilişkili olduğu ve bu ilişkilerin mimarlık ve fenomenoloji ile nasıl birleştiği gösterilmektedir. Bu şema, mekânsal deneyimlerin zenginleştirilmesi ve mekânsal tasarımların demokratik işlevlerinin güçlendirilmesi amacıyla oluşturulan tasarım yaklaşımının kuramsal bağlantılarını görselleştirmektedir.

Bu makale, literatür kapsamında şu özgün katkıları ortaya koymaktadır:

1. **Mekân ve Kamusal Alan Kuramsal Bağlantısının Fenomenolojik Yaklaşımlarla Kurulabilmesi:**

   Fenomenolojik yaklaşımlar, tasarımlarda mekânsal deneyimlerin dikkate alınmasına imkân vermeleri dolayısıyla hem kamusal alan ortamının analizini, hem bu ortama dair niteliklere uygun atmosferlerin mekânda ön görülebilmesini hem de kamusal alanı etkili kılan dinamiklerin tasarımlarda dikkate alınabilmesini olanaklı kılar. Kuramsal bağlantılarla bu kanıtlanabilmektedir.

2. **Çağdaş Mekânsal Örgütlenmeye Alternatif Mekân Tasarımlarında Kamusal Alan ve Mekân İlişkisinin Tartışmaya Açılması:**

   Kapitalist mekânsal örgütlenmeye karşı alternatif mekânsal çözümler açısından mekânsal deneyim odaklı tasarımların geliştirilmesinin önemi ortaya konulmuştur. Alternatif mekân tasarımlarının geliştirilebilmesinde kamusal alanın nasıl dikkate alınabileceğinin tartışılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bunun için mekânların ticarileşmesine ve özelleştirilmesine karşı, daha demokratik ve kapsayıcı mekân tasarımlarıyla kamusal alanlara imkân veren ortamların, mekânsal tasarımların amacı haline getirilmesi gerektiği kuramsal bağlantılarla açıklanmıştır.

3. **Tasarım Yaklaşımında Yeni Bir Kuramsal Yapılandırma:**

   Mekânsal tasarımlarda sosyal ilişkileri ve etkileşimleri canlandıran, kamusallık bağlamındaki mekânsal işlevleri güçlendiren tasarım stratejilerine yönelik kuramsal bir yaklaşım yapılandırılmıştır (Şekil 1). Makaledeki fenomenolojik yaklaşımlar, kamusal alan teorileri ve kapitalist mekân üretimi eleştirileri arasındaki kuramsal bağlantılardan yola çıkarak, kamusal alanı odağına alan mimari tasarım için beş temel norm belirlemiştir: duyusal algı ve mekânsal deneyim, bedenlenme ve duyusal etkileşim, duyusal atmosfer, toplumsal ilişkilerin üretimi ve gerçek deneyim ve anlam. Palasmaa'nın mimari perspektifinin önemli katkılar sağladığı bu normlar, katılımcı tasarım ve mekânsallık dinamikleriyle bütüncül bir şekilde ele alındığında, mekânın sosyal etkileşimi ve kamusallığı canlandıran işlevlerini güçlendirebilecek mimari stratejilerin geliştirilmesine yönelik kuramsal bir altyapı ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, bu makale, fenomenolojik yaklaşımlar, kamusal alan teorileri ve çağdaş mekânsal örgütlenme eleştirileri arasında kuramsal bağlantılar kurarak, kamusal alanı odağına alan tasarım stratejilerinin geliştirilmesine önemli ipuçları sunmaktadır. Fenomenolojik yaklaşımlar ve mekânsallık dinamikleri, nitel araştırmalara sağlam bir temel oluşturur. Gelecekteki araştırmalar, bu kuramsal çerçeveyi genişleterek ve derinleştirerek, niteliksel saha çalışmaları ve uygulamalı yöntemlerle desteklemelidir. Bu, kamusal mekânların yanı sıra, kamusal alanı odağına alan farklı mekânsal tasarımların daha kapsamlı ve etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayacaktır. Bu tür çalışmalar, niteliksel araştırmalarla birlikte uyarlanarak, yeni mekânsal araçların geliştirilmesine önemli katkılar sağlayabilir. Makale, gelecekteki araştırmalar için kuramsal bir temel oluşturmakta ve bu normların farklı mekân tipolojilerinde nasıl uygulanabileceği ve etkilerinin neler olabileceğine yönelik çalışmalar için bir başlangıç noktası sunmaktadır.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: *Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek
Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür
Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Acedo, A., Painho, M. ve Casteleyn, S. (2017). Place and City: Operationalizing Sense of Place and Social Capital in the Urban Context. *Transactions in GIS, 21*(3), 503-520. https://doi.org/10.1111/tgis.12282

Agyeman, J. ve Evans, B. (2003). Toward Just Sustainability in Urban Communities: Building Equity Rights with Sustainable Solutions. *Annals of the American Academy of Political and Social Science, 590(1),* 35-53.

ArchDaily. (2023). *Katılımcı Mimarlık: Proje Geliştirmede Toplum Katılımı*. Erişim Adresi: https://www.archdaily.com/

Arendt, H. (1998). *The Human Condition*. University of Chicago Press.

Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association, 35(4),* 216-224.

Assmann, J. (2015). *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives* (A. C. Jan Assmann ve J. Czaplicka, Çev.). Cambridge University Press.

Bachelard, G. (2014). *The Poetics of Space* (T. Ed.). Beacon Press.

Baudrillard, J. (2006). *The System of Objects*. Verso Books.

Faga, B. (2006). *Participation: Transforming Challenges Into Opportunities*. Urban Land Institute.

Böhme, G. (2017). *Atmospheric Architectures: The Aesthetics of Felt Spaces*. Bloomsbury Academic.

Foucault, M. (1986). Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias. *Diacritics, 16(1),* 22-27.

Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (2nd ed.). Vintage Books.

Fraser, N. (2014). *Transnationalizing the Public Sphere*. Polity Press.

Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry Into A Category of Bourgeois Society*. MIT Press.

Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory* (L. A. Coser, Ed. ve Çev.). University of Chicago Press. (Original work published 1950)

Harvey, D. (2006). *Spaces of Global Capitalism: Towards A Theory of Uneven Geographical Development*. Verso.

Harvey, D. (2007). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press.

Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. Verso Books.

Healey, P. (1997). *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. Macmillan.

Hester, R. T. (2006). *Design for Ecological Democracy*. MIT Press.

Husserl, E. (1970). *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*. Northwestern University Press.

Innes, J. E. ve Booher, D. E. (2010). *Planning with Complexity: An Introduction to Collaborative Rationality for Public Policy*. Routledge.

Ihde, D. (2009). *Postphenomenology and Technoscience: The Peking University lectures*. SUNY Press.

Kroll, B. (1986). A Participatory Design Process in Social Housing: The Case of the RAL-Project. *Design Studies, 7(2),* 113-122.

Kroll, L. (1986). *Building and Dwelling: Ethics for the City*. MIT Press.

Kroll, L. (1992). *Architecture of Complexity*. MIT Press..

Lefebvre, H. (2016). *The Production of Space*. Wiley-Blackwell.

Lewicka, M. (2005). Ways to Make People Active: The Role of Place Attachment, Cultural Capital, and Neighborhood Ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25(4), 381–395. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2005.10.001

Lewicka, M. (2010). What Makes Neighborhood Different from Home and City? Effects of Place Scale on Place Attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 35–51. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.05.004

Lewicka, M. (2011a). On the Varieties of People's Relationships With Places: Hummon's Typology Revisited. *Environment & Behavior*, 43(5), 676–709. https://doi.org/10.1177/0013916510364917

Lewicka, M. (2011b). Place Attachment: How Far have We Come in the Last 40 Years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207–230. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.10.001

Low, S. ve Smith, N. (2013). *The Politics of Public Space*. Routledge.

Massey, D. (2005). *For Space*. Sage Publications.

Mendel, M. (2019). The Spatial Ways Democracy Works: On the Pedagogy of Common Places. *Research in Education, 103*(1), 5-18. https://doi.org/10.1177/0034523719839743

Merleau-Ponty, M. (2012). *Phenomenology of Perception*. Routledge.

Middleton, D. ve Brown, S. D. (2015). *The Social Psychology of Experience: Studies in Remembering and Forgetting*. SAGE Publications.

Mitchell, D. (2003). *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*. Guilford Press.

Negt, O. ve Kluge, A. (2016). *Public Sphere and Experience: Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere* (2nd ed.). Verso Books.

Pallasmaa, J. (2009). *The Thinking Hand: Existential and Embodied Wisdom in Architecture*. Wiley.

Pallasmaa, J. (2005). *Encounters: Architectural Essays*. Rakennustieto Publishing.

Pallasmaa, J. (2011). *The Embodied Image: Imagination and Imagery in Architecture*. Wiley.

Pallasmaa, J. (2012). *The Eyes of the Skin: Architecture and the enses*. Wiley.

Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. Pion.

Sandercock, L. (1998). *Towards Cosmopolis: Planning for Multicultural Cities*. Wiley.

Sanoff, H. (2000). *Community Participation Methods in Design and Planning*. Wiley.

Soja, E. W. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Blackwell.

Soja, E. W. (2010). *Seeking Spatial Justice*. University of Minnesota Press.

SpringerLink. (2023). *Oyunlaştırılmış Katılımcı Kamusal Alan Tasarımını Yapılandırma*. Erişim adresi: https://link.springer.com/

Think Wood. (2023). *Topluluk Mimarlığı. Erişim Adresi*: https://www.thinkwood.com/

Tekeli, İ. (2021). İzmir'de Katılımcı Planlama Arayışları: İzmir-Deniz, İzmir-Tarih projeleri. Içinde G. Özaydın ve M. Akı (Eds.), *Mekân ve Yer* (pp. 100-101). Yeni İnsan Yayınevi.

Tuan, Y. F. (1974). *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. Columbia University Press.

Uysal, A. ve Güngör, Ş. (2016). Postyapısalcı ve İlişkisel Coğrafyalarda Bir Tarz Olarak Temsil Ötesi Teori(ler). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, 33,* 83-93.

Yırtıcı, H. (2009). *Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The public sphere serves as a critical element for social interaction and political participation in democratic societies. However, contemporary urban environments often focus on the design of public spaces, assuming these spaces inherently revitalize the public sphere. Given that the public sphere transcends physical spaces, discussions on how different architectural designs can revitalize the public sphere are limited. This situation raises an important question about how the potential of public spheres to foster democratic participation and social vitality can be addressed in architectural designs. This research addresses the need for architectural strategies that can invigorate the social, political, and spatial functions of the public sphere.

Research Questions:

How can architectural designs centered on the public sphere be structured to enhance democratic engagement and social interaction?

In what ways can phenomenological approaches enrich the experience of the public sphere?

What alternative spatial solutions can be developed to counteract the impacts of capitalist spatial organization on the public sphere?

Literature Review:

The literature review covers phenomenological approaches, public sphere theories, critiques of capitalist spatial production, and participatory design and spatiality theories.

Phenomenological Approaches: Theorists such as Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty, and Juhani Pallasmaa emphasize sensory perception and embodiment in experiencing space. Pallasmaa particularly highlights the role of multi-sensory engagement in meaningful architectural spaces.

Public Sphere Theories: Jürgen Habermas, Hannah Arendt, and Nancy Fraser explore the social and political dimensions of the public sphere. Habermas focuses on rational-critical debate, Arendt on action and speech, and Fraser advocates for multiple public spheres to include diverse groups.

Critiques of Capitalist Spatial Production: Michel Foucault, Henri Lefebvre, and Jean Baudrillard critique how capitalist spatial arrangements erode the public sphere. Their analyses highlight the reinforcement of social inequalities and the undermining of democratic spaces through contemporary spatial practices.

Participatory Design and Spatiality Theories: Participatory design theorists emphasize community involvement in design processes to foster social interaction and meet public needs. Edward Soja and Doreen Massey provide insights into the relational nature of space and its impact on social relations and power dynamics.

This integrated framework ensures that architectural designs for the public sphere address physical, social, political, and spatial functions, enhancing democratic engagement and social vitality.

Methodology:

This research employs a theoretical and analytical methodology, integrating insights from phenomenology, public sphere theories, and critiques of capitalist spatial production. The study begins with an extensive literature review to establish a comprehensive theoretical framework. It then identifies five fundamental norms for architectural design that focus on revitalizing the public sphere: sensory perception and spatial experience, embodiment and sensory interaction, sensory atmosphere, the social production of relationships, and authentic experience and meaning. These norms are analyzed in relation to participatory design and spatial dynamics to develop a holistic approach to architectural strategies that enhance the public sphere.

Results and Conclusions

The research findings indicate that phenomenological approaches provide valuable insights into how individuals experience and perceive space, which are crucial for designing environments that prioritize the public sphere. By focusing on sensory perception, embodiment, and social interactions, these approaches offer a robust framework for creating spaces that foster democratic engagement and social vitality. Public sphere theories emphasize the need for inclusive and participatory environments, which can be achieved through architectural designs that encourage social interaction and political engagement. Critiques of capitalist spatial production highlight the negative impacts of contemporary spatial practices on social dynamics, underscoring the importance of developing alternative spatial solutions that target the public sphere.

The study concludes that integrating phenomenological approaches, public sphere theories, and critiques of capitalist spatial production provides a comprehensive framework for revitalizing the public sphere through architectural design. The identified norms offer practical guidelines for developing architectural strategies that enhance the functions of the public sphere, creating inclusive, interactive, and meaningful environments. These findings contribute to the broader discourse on urban design and democratic participation, offering a theoretical foundation for future research and practice in the field of architecture and urban planning.

This extended summary aims to provide a clear and concise overview of the research problem, questions, literature review, methodology, results, and conclusions. It highlights the importance of a holistic approach to architectural design that prioritizes the public sphere, offering valuable insights and practical guidelines for enhancing democratic engagement and social vitality through thoughtful and innovative design strategies..

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 17.07.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 14.04.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Bulut, Y. ve Kulu Bay, S. (2025). Deprem Sonrası Oluşan Enkaz Atıklarının Bertarafı: 6 Şubat 2023 Depremleri Sonrası Nurdağı ve İslahiye İlçelerinin İncelenmesi, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):1918-1937. https://doi.org/10.35674/kent.1518053

Deprem Sonrası Oluşan Enkaz Atıklarının Bertarafı: 6 Şubat 2023 Depremleri Sonrası Nurdağı ve İslahiye İlçelerinin İncelenmesi

Disposal Of Post-Earthquake Debris Waste: Investigation Of Nurdağı and İslahiye Districts After February 6, 2023 Earthquakes

Yakup BULUT[1] Seda KULU BAY[2]

Öz

Depremler, gerçekleşeceği fay hatlarının hareketlerinden dolayı tahmin edilebilir afetler olmasına rağmen belirli bir tarih veya saatte gerçekleşeceğine ilişkin bir öngörünün yapılması mümkün olmayan afetlerdir. Bu nedenle depremlere hazırlığın sürekliliği ve olası deprem senaryolarının dikkate alınması çok önemlidir. Özellikle Türkiye gibi aktif üç fay hattına sahip bir ülkenin depreme hazırlıksız yakalanması büyük felaketlere neden olabilir. Depremlerin büyüklük ve şiddetine bağlı olarak yıkıcı etkileri göz önüne alındığında, gerçekleşeceği bölgelerde deprem öncesi, anı ve sonrası için gerekli hazırlıkların olmaması olası can ve mal kaybına, kentsel alanların büyük tahribine neden olabilmektedir. İşte "6 Şubat Depremleri" veya "Asrın Felaketi" olarak adlandırılan ve 11 ili etkisi altına alan özellikle 4 ilde büyük yıkımlara neden olan depremler, böylesine bir afeti ifade etmektedir. Bu tür afet sonrası ortaya çıkan enkaz atıklarının hızlı bir şekilde tespiti, taşınması, depolanması ve bertaraf edilmesi, depremlerin meydana getirdiği yaraların hızlı sarılmasını sağlayabilir. Bu açıdan yasal yeterlilik kadar uygulamaya yönelik hazırlıklar da önemlidir. Bu açıdan çalışma, büyük depremler yaşanan Türkiye'de yasal ve yapısal sorunlar çerçevesinde, ortaya çıkan enkaz atıklarının nasıl depolandığı ve bertaraf edildiğini farklı depremler bazında incelemeyi hedefleyerek, 6 Şubat depremlerinden büyük ölçüde etkilenen İslâhiye ve Nurdağı ilçeleri ölçeğinde ortaya koymaya çalışmaktadır.

Enkaz atıkları çok farklı maddelerden oluşan ve bu maddelerin ayrıştırılması, depolaması ve geri dönüşümü oldukça zorlu bir süreci gerektirmektedir. Enkaz atıklarının nasıl taşındığı, nereye götürüldüğü, hangi ayrıştırma ve bertaraf işlemlerine tabi tutulduğu bu iki ilçe ölçeğinde nasıl gerçekleştiği, il ve ilçelerin ilgili kurum yetkilileriyle görüşmeler yapılarak bilgi toplanılmıştır. Ayrıca, kurum ziyaretleri esnasında sahadan alınan görseller ve yine sahada yapılan görüşmelerden elde edilen veriler birlikte incelenmekte, olası afetlere karşı nasıl bir plan uygulanacağı veya uygulanması gerektiği konusunda birtakım öneriler geliştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Atık Bertarafı, Enkaz Atıkları, Geri Dönüşüm, İslahiye, Nurdağı.

ABSTRACT

Earthquakes are disasters that can be predicted due to the movements of fault lines, but it is not possible to predict that they will occur at a specific date or time. Therefore, continuous earthquake preparedness and consideration of possible earthquake scenarios are very important. Especially in a country like Türkiye, which has three active fault lines, being unprepared for earthquakes can lead to major disasters. Considering the destructive effects of earthquakes depending on their magnitude and intensity, the lack of the necessary preparations before, during and after the earthquake in the regions where it will occur can cause possible loss of life and property and great destruction of urban areas. The so-called "February 6 Earthquakes" or "Disaster of the Century", which affected 11 provinces and caused major destruction in 4 provinces in particular, represents such a disaster. Rapid identification, transportation, storage and disposal of the debris wastes generated after such disasters can ensure that the wounds caused by earthquakes are healed quickly. In this respect, preparations for implementation are as important as legal competence. In this respect, the study tries to reveal how debris wastes are stored and disposed of within the

[1] Gaziantep Üniversitesi, yakupbulut@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0838-4200
[2] **Corresponding Author:** Gaziantep Üniversitesi, sedakulu@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6989-0695

framework of legal and structural problems in Türkiye, which has experienced major earthquakes, on the scale of İslâhiye and Nurdağı districts.

Debris wastes are composed of many different materials and the separation, storage and recycling of these materials requires a very challenging process. Information on how debris wastes are transported, where they are taken, what sorting and disposal processes they are subjected to, and how these processes are realized at the scale of these two districts was collected by interviewing the relevant institution officials of the provinces and districts. In addition, the visuals taken from the field during the visits to the institutions and the data obtained from the interviews conducted in the field are analyzed together, and some suggestions are developed on how a plan will or should be implemented against possible disasters.

Keywords: Debris waste, Recycling, Waste Disposal, Nurdağı, İslahiye.

GİRİŞ:

Enkaz atıkları, bina, köprü gibi yapıların yıkılması sonucunda oluşmaktadır. Kullanım açısından sorunlu hale gelen binaların kontrollü bir şekilde yıkılmasıyla ve doğal afetler sonucu yıkılan veya ağır hasar alan binaların yıkılmasıyla ortaya çıkan enkaz atıkları, birçok farklı atığı da içinde barındırmaktadır. Enkaz atıkları evsel atık, kimyasal atık, hafriyat, hatta evcil hayvan ve insan bedenlerinden oluşmaktadır. Oluşan atıklar, *acil müdahale gerektiren atıklar, geri kazanılabilen atıklar ve yeniden inşa etmede kullanılabilen atıklar* olmak üzere üç şekilde (cam, pvc, demir, bakır, kıymetli ya da yarı kıymetli metaller gibi) değerlendirilmektedir (Doğdu ve Alkan, 2023:40). Kontrollü bir yıkım ile ortaya çıkan enkaz atıkları, genellikle ayrıştırılır ve uzaklaştırılır. Ancak afetler sonucu meydana gelen yıkımlar sonucu oluşan enkaz atıklarında, belirtilen atık türlerinden çok daha fazla türde atık ortaya çıkmaktadır. Burada herhangi bir ayrıştırma söz konusu olamamaktadır. Yalnızca demir ve polivinil klorür (PVC) atıkları ayrıştırılabilmekte ve enkaz alanlarından uzaklaştırılabilmektedir.

Enkaz atıklarının büyük kısmını oluşturan hafriyat atıkları; beton, duvar malzemeleri, sıva, kum, çakıl, ahşap, plastik, seramik, metal, kağıt, karton gibi birçok malzemenin bileşiminden oluşmaktadır. Bu tür atıklar, kural gereği belediyeler veya en büyük mülki idari amirlik tarafından üreticilerden bedeli alınarak taşıma izni olan araçlarla daha önce belirlenen alanlara götürülür (Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği, 2004). Atıklar, bu alanlarda düzenli depolama sahalarında depolanır. Hafriyat toprağı; dolgu, rekreasyon, katı atık alanlarında günlük örtü, çimento sanayiinde kil maddesi olarak geri kullanılabilmektedir. Hafriyat toprağı dışındaki hafriyat atıklarının geri dönüşüm işlemleri sonrasında harç parçaları, tuğla kırığı, kırma taş, gaz beton, doğal agrega, fayans kırığı, kırmızı renkli agrega, kaba sıva, mermer kırığı, karo mozaik, alçı parçacığı olarak kullanılabilmektedir. Ancak yaşanan depremler sonrası oluşan enkaz atıkları içerisinde bulunan farklı maddelerin geri dönüşümleri teknolojik açıdan çok zor olabileceği gibi geri dönüşümü olmayan maddeler de bulunmaktadır. Ayrıca, enkaz atıklarından kırma ve eritme işlemleri ile geri dönüştürülerek yeniden yapı malzemesi olarak kullanılan atıkların sürdürülebilirlik ve çevre bağlamında olumlu katkılar sağlayacağı hatta sağlamlık açısından daha yeterli olup estetik görünüş açısından da daha ilgi çekici olduğu yönünde görüşler de bulunmaktadır (Aydın İpekçi vd., 2017: 46; Çüçen ve Altuncı, 2022:20).

2023 yılı Şubat ayı içerisinde yaşanan depremler ve ardından yaşanmaya devam etmekte olan binlerce artçı deprem nedeniyle 11 ilde (Adıyaman, Malatya, Diyarbakır, Gaziantep, Kahramanmaraş, Osmaniye, Kilis, Hatay, Adana, Şanlıurfa, Elazığ) 518.000 konut yıkılmış veya ağır hasar almıştır. Ayrıca 128.778 bina da orta hasarlı olarak kayıtlara geçmiştir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın açıklamasına göre, deprem anında tüm illerde toplam 36.932 bina yıkılmıştır. İl bazında deprem anında yıkılan bina sayıları ise, Hatay 13.883, Kahramanmaraş 7.295, Adıyaman 5.826, Malatya 4.197 ve Gaziantep 3.805 olarak açıklanmıştır (TMMOB, 2023). Çalışmanın örneklem alanını oluşturan Gaziantep ili Nurdağı ve İslahiye ilçelerinde koordinatör kaymakamlarla yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler ışığında, İslahiye'de deprem anında 1685 bina yıkılmış, 3098 bina ise ağır hasarlı olup

acil yıkılacak olarak bildirilmiştir. Nurdağı ilçesinde ise, net bir sayı bilgisi elde edilememiş, ancak ilçenin %92'sinin yani 2.000.000 m^2 lik alanın yıkılmış ve acil yıkılacak olduğu bilgisine erişilmiştir. Yıkılmış ve yıkılacak binaların oluşturduğu enkaz atıkları için herhangi bir geniş çaplı planın var olmadığı yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Nurdağı ve İslahiye ilçeleri arasında "vahşi depolama" yöntemiyle boş arazilerde enkaz atıkları depolanmaktadır. Türkiye'de yaşanan diğer büyük depremler sonrası, özellikle 1999 yılında yaşanan Gölcük Depremi sonrası böylesi bir felaket için bir hazırlık planının olması beklentisi vardı. Çünkü afet sonrası oluşan atıkların yönetimi, planlanması ve yürütülmesi açısından bu tarz hazırlıklar çok önemlidir. Ne var ki, Türkiye'de bu konu detaylı bir biçimde ele alınmadığı 6 Şubat depremleriyle daha çok ön plana çıkmıştır. 6 Şubat sonrasında enkaz atıklarından demir, metal ve pvc ayrılsa da ileriye dönük olarak atıklarla ilgili ne yapılacağı konusu henüz netlik kazanmamıştır.

Bu çalışmada sahadan elde edilen bulgular çerçevesinde, 6 Şubat Depremi'nde Gaziantep ilinin en çok hasar alan ilçeleri Nurdağı ve İslahiye'deki enkaz atıklarının nasıl toplandığı, taşındığı ve nereye depolandığı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede "AFAD Gaziantep İl Müdürlüğü", "Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Gaziantep İl Müdürlüğü" ve "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi" atık komisyonları yetkilileri ile görüşülerek toplanan enkaz atıklarının bertaraf sürecinin nasıl işlediği ve ilerleyen süreçler için nasıl bir eylem planı uygulanacağı incelenmektedir. Yaşanan depremler sonrası, belirtilen ilçelerde çok fazla yıkım yaşandığı için verilerin il müdürlüklerinde toplandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle ilçe temsilcilikleriyle değil, il müdürlükleriyle görüşmeler yapılmıştır. Ortaya konulan bulgular ve elde edilen veriler doğrultusunda gelecekteki olası afetlere karşı nasıl bir plan uygulanacağı veya uygulanması gerektiği konusunda birtakım öneriler geliştirilmiştir.

1. Atık, Enkaz Atıkları ve İlişkili Kavramlar

Atık kavramı, iklim değişikliğine bağlı olarak gündemin önemli tartışmalarından olan geri dönüşüm konusuyla beraber önem arz etmeye başlamıştır. Son yıllarda geri dönüşüm konusuyla beraber atıklar için 'ikinci işlev' önem kazanmıştır. Atık, yalnızca 'çöp' olarak adlandırılarak kullanıcısının artık ihtiyacı olmadığını düşünerek kullanımına son verdiği ürün veya malzeme değildir. Nitekim bir kişinin kullanmayı bıraktığı bir ürün başka bir kişi için kullanılabilecek farklı bir işleve sahip olabileceği gibi başka ürün için ham madde de olabilir. Steiner ve Wiegel, atığı (2009:9), "kullanıcının üretim, dönüşüm ya da tüketim amaçlarıyla edindiği ancak artık ihtiyacının kalmadığı bu sebeple attığı ya da atması gereken maddeler" olarak tanımlamışlardır.

Atıklar katı, sıvı ve gaz halde bulunabilirler. Çalışmanın konusu gereği enkaz atıkları, katı atık türleri arasında sayıldığı için katı atık kavramına değinmekte fayda vardır. Katı atık, "üreticisi tarafından atılmak istenen ve toplumun huzuru ile özellikle çevrenin korunması bakımından, düzenli bir şekilde bertaraf edilmesi gereken katı maddeler ve arıtma çamuru" (https://csb.gov.tr) olarak tanımlanmaktadır. Katı atıklar, kimi zaman sahip oldukları içerikler nedeniyle sıvı içerebilirler. Ancak bu sıvılar atıkların sahip olduğu sızıntılardır ve sıvı atıklar içerisinde kategorize edilmemektedir. Evsel, kentsel, endüstriyel, tehlikeli, tıbbi, inşaat ve yıkım (hafriyat atıkları), tarımsal, biyolojik bozunur, biyolojik bozunmaz ve özel katı atıklar, literatürde sıklıkla anılan katı atık türleridir. Bu çalışmada inşaat ve yıkım atıkları içerisinde yer alan enkaz atıkları ele alınacağı için enkaz atıklarına ayrıca değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda, enkaz atıkları, katı atık türlerinden inşaat ve yıkım atıkları içerisinde yer almaktadır. Ancak inşaat ve yıkım atıklarının ortaya çıkma sürecinde eğer aktif olarak kullanılan bir binanın yıkımı gerçekleştirilecekse öncelikle bina içerisindeki eşyalar, yaşayan kişiler, evcil hayvanlar vs. tasfiye edilir, ardından yıkım gerçekleşir. Böylece sadece binanın bileşenlerini oluşturan demir, beton, pvc, ahşap gibi malzemelerden oluşan bir atık kütlesi olur. Enkaz atıklarında ise durum farklıdır. Enkaz atıklarının oluşumunda bina vb. mekanlar beklenmedik bir şekilde yıkıma maruz kaldıkları için içerisinde birçok farklı maddeyi bulundurabilmektedirler. Enkaz atıklarının büyük bir kısmını oluşturan

hafriyat atıkları; "beton, duvar malzemeleri (kerpiç briket, tuğla, gazbeton, cam tuğla, ahşap, alçıpan, beton panelleri), sıva, kum, çakıl, ahşap, plastik, metal, seramik, kağıt, karton" gibi birçok malzemenin bileşiminden oluşmaktadır. Bu bileşime ek olarak ev ve işyerlerinde kullanılan kimyasal içerikli temizlik maddelerinin varlığı da unutulmamalıdır. Ayrıca yiyecekler, ki büyük çoğunluğu çürümüş haldedir, kişisel bakım-kozmetik ürünleri, farklı plastik içerikli ürünler de enkaz atıklarının içerisinde yer almaktadır (Genç ve Mercan, 2023: 402). Bunlara ek olarak deprem gibi beklenmeyen ve şiddetli afetler sonucu ortaya çıkan enkaz atıklarında insan ve hayvan cesetleri de bulunmaktadır.

2. Enkaz Atıklarının Bertarafı ve Geri Dönüşümü Tarihsel Süreçte Önemli Salgınlar ve Etkileri

Farklı madde ve malzemelerden oluşan enkaz atıkları aynı anda birbirlerine karıştıkları için ayrıştırılması ve geri dönüşüme gönderilmesi zor bir işlemdir. Özellikle beklenmeyen bir afet sonrası ortaya çıktıkları düşünüldüğünde bu tarz işlemler daha da zorlaşmaktadır. Bu bağlamda görece daha dayanıklı olan malzemeler yerinde ayrıştırılarak geri dönüşüme gönderilmektedir. Bu açıdan enkaz atıklarının sınıflandırılması ele alınarak hangisinin ne tür ayrışma ve geri dönüşüm sürecinden geçtiği ortaya konmalıdır (Genç ve Mercan,2023; Doğdu ve Alkan,2023). Diğer bir ifade ile farklı enkaz atıklarının ayrışma ve geri dönüşme sürecinin incelenmesi gerekmektedir.

2.1. Evsel Atıklar

Evsel atıklar kişisel bakım-kozmetik malzemeleri, plastik ev eşyaları, temizlik malzemeleri, paketli gıdalar gibi malzemelerden oluşmaktadır. Sayılan ürünlerin neredeyse tamamı plastik materyal içermektedir. Plastik malzemelerin sayısı ve çeşitliliği bakımdan evlerde birçok alanda kullanıldığı unutulmamalıdır. Nitekim plastiğin dayanıklılığı da enkazlardan geri dönüştürülebilecek ürünler için önemli bir etkendir.

2.2. Biyolojik Atıklar

Hastane, sağlık ocağı, laboratuvar gibi yerlerde karşımıza çıkan biyolojik atıklar genellikle plastik ürünlerin içerisinde muhafaza edilmektedir. Bu sebeple biyolojik atıklardan ziyade muhafaza edildikleri paketler geri dönüştürülmeye uygundur. Ancak bazı biyolojik atıklar ciddi riskler taşıyabildiği için geri dönüşüme uygun değildirler ve doğrudan bertaraf edilmeleri gerekmektedir.

2.3. Elektronik Atıklar

Elektronik atıkların (beyaz eşya, bilgisayar, kablolar, televizyon, klima) elektrik akımından kaynaklı olarak ısı geçirgenliği olduğu için büyük hasarlara yol açmadan hızlıca enkaz sahalarından uzaklaştırılmalı ve bertaraf edilmelidirler. Genellikle bu ürünler geri dönüşüme uygun değildirler.

2.4. Bina ve Altyapı Atıkları

Afet sonrası oluşan en büyük hasarı, maddi zararı ve atık miktarını oluşturan atık türü bina ve altyapı yıkıntıları oluşturmaktadır. Bu atıklardan demir, metal boru, nikel ve bakır kablolar, borular ve bataryalar, ahşap ürünler yerinde ayrıştırmaya ve geri dönüştürmeye daha yatkındırlar. Ancak bu atıklar içerisinde çoğunluğu oluşturan boru, çimento, kauçuk ürünler, yalıtım malzemesi gibi ürünler asbest tehlikesi taşımaktadırlar (Güneş vd., 2017). Nitekim, Çevre ve Orman Bakanlığı 2008 yılında 27092 sayılı "Bazı Tehlikeli Maddelerin, Müstahzarların ve Eşyaların Üretimine, Piyasaya Arzına ve Kullanımına İlişkin Kısıtlamalar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile bunları yasaklamıştır (www.resmigazete.gov.tr, 2008). 2013'te ise asbest kullanım yasağına ilişkin olarak 28539 sayılı "Asbestle Çalışmalarda Sağlık ve Güvenlik Önlemleri Hakkında Yönetmelik" çıkarılarak, asbest ölçümleri, sınır değerleri ve asbest maruziyeti altında çalışmak durumunda kalan işçilerin durumu ve sorumlulukları yasalaştırılmıştır (www.mevzuat.gov.tr, 2013). Asbest kullanımı son

17 yıldır yasaklanmış olsa da günümüzde aktif olarak kullanılan yapıların hepsi 17 yaşından küçük değildir. Bu nedenle asbest tehlikesinin devam ettiği söylenebilir. Öte yandan bina ve altyapı yıkıntıları içerisindeki beton, çakıl, kırma taş ve demir gibi malzemeler yerinde ayrıştırmaya ve geri dönüşüme uygun yapıdadırlar (Ulucan ve Alyamaç, 2022).

2.5. Değerli Metaller ve Kimyasallar

Depremler sonrası ev ve işyeri enkazlarında değerli metaller (altın, gümüş vb.) ve kimyasallar (lityum vb.) mutlaka bulunan atıklardandır. Bu tarz atıklardan özellikle değerli metaller kullanılabilir haldeyse sahipleri tespit edilerek iade edilebiliyor. Ancak kullanılamayacak haldelerse geri dönüştürülmeleri gerekmektedir. Bu tarz maddelerin yeniden kullanıma uygun hale gelmesi için sıvı bir çözeltide çözdürülmesi ardından çözeltiden ayrı ayrı çökeltilmesi gerekmektedir. Uzun ve zor bir süreç olarak nitelendirilse de bu tarz maddelerin geri dönüşüme uygun olduğu göz ardı edilmemelidir.

Kısaca, enkaz atıkları çeşitli ve karmaşık bir halde oldukları için yerinden ayrıştırma ve geri dönüşüm işlemleri zor bir sürece sahiptirler. Bu sebeple, enkaz atıkları ortaya çıkmadan önce ayrıştırma ve bertaraf konularında neler yapılabileceği açıklığa kavuşturulacağı gibi depolanacak alan ve bertaraf edilecek tesislerde de ayrı bir alan oluşturulması gerekmektedir. Bu açıdan aktif fay hatları üzerinde yer alan Türkiye'de enkaz atıklarına yönelik yapılan çalışmalar ve şiddetli ve yıkıcı depremler sonrası neler yapıldığı konusu önem arz etmektedir.

3. Farklı Ülkelerde ve Türkiye'de Enkaz Atıkları ve Alınan Önlemler

Daha önce ifade edildiği gibi enkaz atıkları çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Özellikle, beklenmeyen zaman ve nedenlerle ortaya çıkması hem maddi hem de fiziki olarak birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Burada, hem doğal yollarla gerçekleşen afetlerin hem de patlayıcılar yoluyla gerçekleşen bir afetin ortaya çıkardığı enkaz atıkları üzerinde durulmaktadır. Farklı ülkelerde yaşanan afetler sonucu ortaya çıkan bu enkaz atıklarında devlet politikalarının ve hazırlıklı olmanın üzerinde durulmaktadır.

3.1. ABD Katrina Kasırgası (2005) Sonrası Ortaya Çıkan Enkaz Atıkları ve Alınan Önlemler

ABD, afet yönetimi konusunda çalışmalar yürüten hatta konu ile ilgili lisans seviyesinde yoğun eğitim programlarına sahip bir ülkedir (Varol, 2019: 194-195). Ancak her ne kadar önlem konusunda başarılı oldukları belirtilse de afetlere karşı kırılgan olduklarını gösteren birçok afet yaşanmışlıkları vardır. Bunlar arasında 2005 yılının Ağustos ayında New Orleans kentinde yaşanan Katrina Kasırgası en yıkıcı olanı olarak belirtilmektedir (Trt Haber, 2017). Kasırgalar oluşmadan önce hava değişimi, suyun yükselmesi, şiddetli rüzgarlarla kendisini belli etmektedir. Louisiana eyaleti, bu değişimler dolayısıyla önlemler almaya başlamış ve kentin tahliye edilmesi gerektiği yönünde uyarılar yapmıştır. 2005 yılında 454.845 kişilik nüfusa sahip (Macrotrends.org, 2024) olan kentte yaşayanların büyük çoğunluğu kenti boşaltsa da kasırga sonrası 2000 kişilik bir can kaybı yaşanmış ve yüzlerce kayıp insan bilgisi alınmıştır. Kasırga sonrası kent neredeyse tamamen enkaz alanına dönüşmüş ve kasırga öncesi halini alması 10 yıldan fazla sürmüştür. Üstelik halkın verdiği bilgilere göre kentin yeniden inşasında gönüllü kuruluşlar hükümetten daha aktif rol oynamışlardır (Euronews, 2015).

3.2. Büyük Japonya Depremi (2012) Sonrası Ortaya Çıkan Enkaz Atıkları ve Alınan Önlemler

Japonya, Pasifik Deprem Kuşağı üzerinde yer alan volkanların bulunduğu bir adalar ülkesidir. Ülkede sıklıkla yıkıcı şiddetlerde depremler gerçekleşmektedir. 2011 yılında 9.0 büyüklüğünde ardından 2012 yılında meydana gelen 7.3 şiddetindeki depremin ardından gerçekleşen tsunami ile ülkede can kaybı ve maddi hasar çok fazla olmuştur. 31 milyon ton enkaz atığın ortaya çıktığı bu depremler ve tsunamilerin ardından Japonya'nın toparlanması kısa bir sürede olmuştur. Çünkü Japonya büyük

depremlerle yaşamayı öğrenmiş ve bunu göz önüne alarak depreme dirençli yapılar inşa ederek toplumun da deprem farkındalığına sahip olması yönünde özverili davranmıştır. Göver (2023:312), 6 Şubat Depremleri sonrası yaptığı çalışmada Japonya ve Türkiye'yi depremlere hazırlık noktasında karşılaştırmıştır. Coğrafi-beşeri, yapısal-yasal ve ekonomik-siyasi-sosyokültürel boyutlarla yapılan karşılaştırmalar sonucunda, Türkiye özellikle coğrafi konum konusunda avantajlı olsa da Japonya'nın güçlü ekonomisi, dayanıklı teknolojisi, titiz ve kaliteli iş anlayışı, yasalara uyma gibi konular açısından daha avantajlı olması toplumsal ve kültürel farklılıklardan dolayı olduğunu belirtmektedir.

2011 yılında yaşanan felaketin ardından yasal eksiklikleri gündeme gelmiş, ulusal ve yerel bağlamda güncellemeler yapılmıştır. Depreme ve diğer afetlere karşı en kapsamlı olan "Afet Yardımı Yasası ve Afete Karşı Önlemler Temel Yasası"na afetlere hazırlık yatırımlarının artırılarak erken uyarı ve algılama sistemlerinin kurulması, uyarıları yaymak için çoklu kanal sistemleri, tehlike haritalaması, tahliye planlaması, işyerlerinde ve okullarda düzenli afet eğitimleri ve tatbikatların yapılması konuları geniş çaplı bir şekilde eklenmiştir. Ayrıca yerel yönetimlere ulusal plana dayalı yerel afet yönetimi, halka tehlike haritalarının dağıtılması, halkın bilinçlendirilerek tahliye prosedürlerinin geliştirilmesi görevleri verilmiştir (Bayra, 2021:1194). Bu bağlamda Japonya, büyük depremler yaşamaya devam etse de yıkıcı etkileri azaltma konusunda yasaları uygulama ve halka eğitim verme konularında oldukça hassas davranmaktadır.

3.3. Beyrut Liman Patlaması (2020) Sonrası Ortaya Çıkan Enkaz Atıkları ve Alınan Önlemler

Lübnan'ın Beyrut Limanı'nda yaşanan patlamalar sonucu ortaya çıkan enkaz atıkları, ABD, Japonya ve Türkiye örneklerinde olduğu gibi doğal afetler sonucu ortaya çıkmamıştır. Beklenmeyen bir afetle oluşan büyük miktardaki inşaat ve yıkıntı atığının nasıl taşındığı ve bertaraf edildiği örneklik bakımından önemlidir. Gerçekleşen patlamalar sonucunda 800 bin ton ile 1 milyon ton arası olarak hesaplanan enkaz atığı, en az 20 bin ton ise cam atığı ortaya çıkmıştır (UNDP, 2020). Oluşan enkaz atıklarının büyük bir kısmı elektronik atıklardan oluştuğu için bertaraf sürecinin nasıl yapıldığı büyük önem taşımaktadır. Patlamanın en çok etki ettiği alan, Beyrut ve Karantina olmuştur. Karantina'da yaklaşık 120 bin ton enkaz atığı ortaya çıkarken Beyrut, atıkların büyük kısmını bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle Karantina ve Beyrut geçici depolama alanları olarak belirlenmiştir. Bourj Hammoud, Achrafieh ve Hamra bölgeleri enkaz atıklarının asıl depolandığı ve bertaraf edildiği yerlerdir (UNDP, 2020: 20). Ancak atıkların nasıl taşındığı, nelere dikkat edildiğine dair veriye erişilememiştir. Öte yandan, Lübnan'da da ABD'ye benzer bir durum olarak bireysel gönüllüler ve yardım kuruluşları bölgeye ilk ulaşıp yardım edenler arasındadır. UNDP raporunda değinildiği üzere, gönüllüler ve kuruluşlar alanın temizlenmesinde de öncü rol oynamışlardır. Nitekim, enkaz atıklarının kaldırılmasına yönelik hükümet yardımları veya yasal çerçevede yapılan bir çalışmaya değinilmemiştir. Lübnan ve Türkiye büyük çaplı ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan enkaz atıkları konusunda önemli sorunlar yaşamaktadır.

3.4. Türkiye'de 1999 Sonrası Yaşanan Depremler, Ortaya Çıkan Enkaz Atıkları ve Alınan Önlemler

Türkiye'de enkaz atıkları, genellikle deprem afeti sonrası ortaya çıkmaktadır. Günlük hayat içerisinde inşaat ve hafriyat atıkları oluşsa da bunlar için katı atık bertaraf tesislerinde ve depolama alanlarında yeterli alan ayrılmaktadır. Ancak bir deprem bölgesi olarak anılan ülkede geniş çaplı yaşanan yıkıcı depremler sonrası oluşan enkaz atıklarının ayrıştırılması, taşınması, depolanması ve bertaraf edilmesi farklı sorunları meydana getirmektedir. Nitekim ülke genelinde her il için hazırlanmış belirli atık depolama alanları bulunmaktadır. Ancak depremler sonrası bu alanların yeterliliği konusu tartışmalıdır. Türkiye'de son 25 yılda yaşanan büyük çaplı depremlerin ortaya çıkardığı enkaz atık miktarlarına ve bunlarla ilgili alınan önlemlere dikkat çekmek gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde birçok yıkıcı ve şiddetli deprem yaşanmış olsa da 1999 Depremi sonrası alınan önlemler doğrultusunda 2007 yılında güncellenen yönetmelik (www.resmigazete.gov.tr, 2007) en somut adımlardan biri olmuştur.

Türkiye, Kuzey Anadolu Fay Hattı, Doğu Anadolu Fay Hattı ve Batı Anadolu Fay Hattı olmak üzere üç diri fay hattı olan bir coğrafi konumdadır (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, 2014). Bu nedenle sıklıkla büyük ve yıkıcı depremler yaşamakta ve sonuçta yüksek can kayıpları ve maddi kayıplar meydana gelmektedir. Kandilli Rasathanesi 6.0 (Ms) ve üzerindeki depremleri şiddetli ve yıkıcı olarak belirtmektedir (Kandilli Rasathanesi, 2024). Bu açıdan farklı zaman dilimlerinde ortaya çıkan depremlere kısaca yer vererek, 6 Şubat Kahramanmaraş Depremleri'ni değerlendirmek gerekmektedir.

3.4.1.17 Ağustos 1999 – Gölcük Depremi ve 12 Kasım 1999 – Düzce Depremi

Gölcük Depremi 7,4, Düzce Depremi 7,2 büyüklüğünde gerçekleşmiştir. İki depremde oluşan toplam enkaz atık miktarı 13 milyon ton olarak hesaplanmıştır. Atıklardan ayrılan demirin miktarı 91901,4 ton iken, beton miktarı 1.953.729 ton olarak belirtilmiştir (Gümrükçüoğlu vd., 2000).

3.4.2.1 Mayıs 2003 – Bingöl Depremi

Bingöl Depremi 6,4 büyüklüğünde meydana gelmiştir. Bingöl il merkezinin kırsal bölgelere nispeten daha az etkilendiği bu depremde enkaz atık miktarı net olarak belirlenememiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda 308 binanın deprem anında yıkıldığı, 2000'in üzerinde ise ağır hasarlı bina olduğu belirtilmiştir (Yalçınkaya, 2003: 99). Ancak net bir şekilde deprem sonrası yıkılan bina sayısına ve binalarla ilgili detaylı bilgilere erişilemediği için enkaz atık miktarı hakkında hesaplama da yapılamamaktadır.

3.4.3.23 Ekim 2011 – Van Depremi

7,2 büyüklüğünde gerçekleşen Van Depremi, Van il merkezini ve Erciş ilçesini büyük oranda etkilemiştir. Ancak bu depremde de net olarak enkaz atık miktarı belirlenmemiş 2.200'den fazla bina ve işyerinin yıkıldığı bilgisi verilmiştir (Güney, 2011).

3.4.4.24 Ocak 2020 – Elazığ Depremi

6,8 büyüklüğünde meydana gelen Elazığ Depremi'nden yalnızca Elazığ ili etkilenmemiş, Malatya ili de ciddi zararlar görmüştür. 24 Ocak tarihinde gerçekleşen depremin ardından 27 Aralık 2020 tarihinde gerçekleşen 5,3 şiddetindeki artçı depremin de belirtilen illerde yıkıcı etki yarattığı belirtilmektedir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021). Toplam olarak 2263 bina ve işyerinin yıkıldığı bilgisi Elazığ Kültür ve Tanıtma vakfı tarafından hazırlanan raporda (2020: 11) yer almaktadır. Buna göre, Doğdu ve Alkan'ın çalışmasından yola çıkılarak (2023: 44) yapılan hesaplama doğrultusunda yaklaşık olarak 8.653.712 ton enkaz atığı elde edilmiştir.

3.4.5.30 Ekim 2020 – Ege Denizi (İzmir) Depremi

6,6 şiddetinde gerçekleşen deprem dolayısıyla ODTÜ tarafından hazırlanan raporda (2020: 34-37) 24 binanın deprem esnasında yıkıldığı 449 binanın ağır hasarlı olduğu bildirilmiştir. Özellikle 7-10 katlı binaların zarar görmüş olması deprem sonrası alınan önlemleri önemli bir boyuta taşımıştır. Nitekim bu deprem sonrasında da net olarak yıkılmış bina ve işyeri sayısına erişilemediği için enkaz atık miktarına ulaşılamamıştır.

Türkiye'de yaşanan depremler arasında en şiddetli ve en çok ilde etki gösteren deprem 6 Şubat 2024'te gerçekleşmiştir. Depremin gerek şiddeti gerekse alanı yönünden ayrı bir başlık altında incelenmesi daha faydalı olacaktır. Ayrıca belirtilen depremler sonrasında ortaya çıkan enkaz atıkları konusunda ne yapılacağı, nasıl bertaraf edileceği konusu gündemdeki yerini korumaktadır.

3.5. 6 Şubat Depremleri (6 Şubat 2024 – Kahramanmaraş Depremi-1, 6 Şubat 2024 – Kahramanmaraş Depremi, 26 Şubat 2024 – Gaziantep Depremi-1, 6 Şubat 2024 – Gaziantep Depremi-2, 20 Şubat 2024 – Hatay Depremi)

Belirtilen 5 deprem Kahramanmaraş Depremleri veya 6 Şubat Depremleri olarak adlandırılan 11 ili etkileyen (Adana, Adıyaman, Osmaniye, Gaziantep, Şanlıurfa, Malatya, Hatay, Kilis, Diyarbakır, Elazığ, Kahramanmaraş) oldukça yıkıcı bir etkiye sahip olan depremlerdir. Yukarıda belirtilen deprem sıralamasıyla eşdeğer olarak 7,7-7,6-6,4-6,5-6,4 şiddetinde depremler gerçekleşmiş ve yaklaşık 50 binden fazla artçı deprem meydana gelmiş ve gelmektedir. Henüz çalışmaların sürmesi nedeniyle netlik kazanmamasıyla beraber 350 milyon ile 580 milyon ton atığın ortaya çıktığı düşünülmektedir (Doğdu ve Alkan, 2023: 44). Bu depremler büyük bir alana yayıldığı için afet hazırlık planları yetersiz kalmıştır. Bundan dolayı, enkaz atıkları için hazırlanan depolama alanları da yetersiz kalmış ve vahşi depolama yöntemine başvurulmuştur. Bu çalışma kapsamında da 6 Şubat depremlerinden etkilenen Gaziantep ilinin Nurdağı ve İslahiye ilçelerinde ortaya çıkan enkaz atıklarının durumu ele alınmıştır.

4. Yaşanan Afetler ve Depremler Sonrası Enkaz Atıklarının Durumu

Yaşanan afetler ve depremler sonrası oluşan enkaz atıkları en hızlı şekilde yaşam alanlarından uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Böylece depremden olumsuz etkilenen bölge halkının kaygı ve endişe gibi duygularının en az seviyeye indirilmesi amaçlanmıştır. Bununla ilgili olarak illerde olası durumlara karşı enkaz depolama alanları belirlenmektedir ve bu tür işlemlerin aşamalı ve planlı olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Öztürk, 2023). Buna göre aşağıdaki şema deprem öncesi hazırlıklara ilişkin detaylı bilgiler vermektedir.

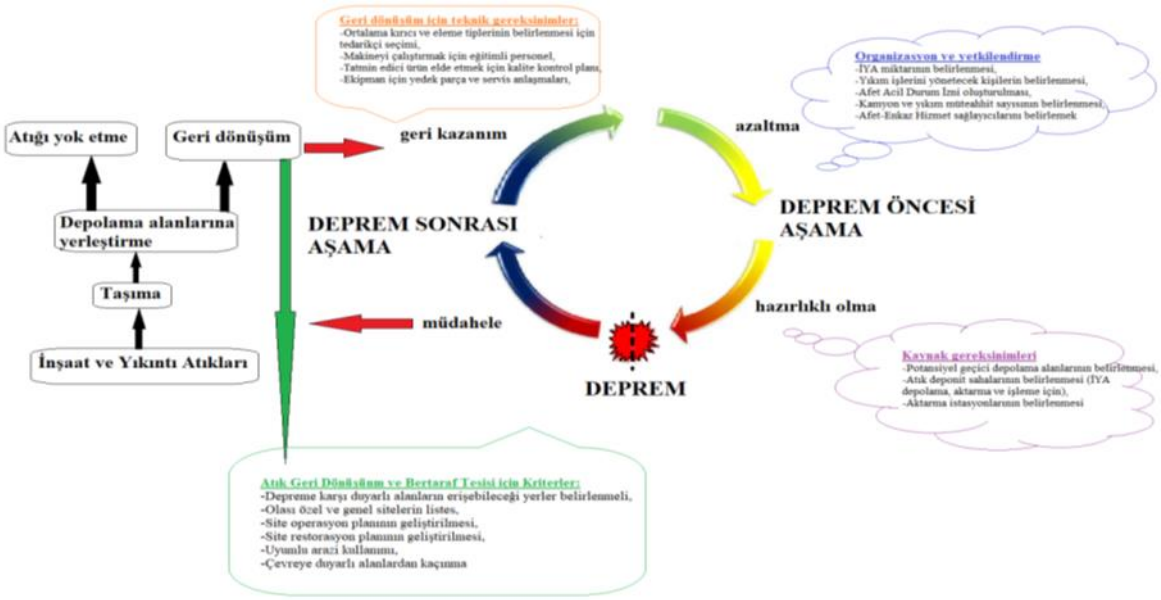

Şekil 1: Deprem Sonrası Oluşan Enkaz Atıklarının Yönetimine Dair Önlemler (Doğdu ve Alkan, 2023:43)

Depremler sonrası oluşan enkaz atıkları eğer mümkünse yerinden ayrıştırma işlemine tabii tutulmalı ardından güvenli araçlarla (üstü ve yanları kapalı kamyon, tır vb. yük araçları) belirlenen depolama alanlarına taşınmalıdır. Deprem öncesi belirlenmesi gereken depolama alanları dikkate alınarak, eğer deprem, beklenenden büyük bir etki meydana getirmiş ise bu alanlar hızlıca belirlenmeli ve atıkların o bölgede depolanması sağlanmalıdır. Belirlenen veya belirlenecek alan herhangi bir su kaynağı veya verimli arazi bölgesi veya çevresi olmamalıdır. Çünkü bu tarz alanlar kirlendikten sonra temizlenmesi/ıslah edilmesi çok daha uzun ve maliyetli bir süreçtir. Bu nedenle öncelikle atıkların döküleceği alan ve ardından taşımada kullanılacak araçların özellikleri, araçların depolama alanına

giderken izleyeceği güzergahlar belirlenmelidir. Burada kullanılacak güzergahların önemi, süre tasarrufu ve halkla temasın en aza indirilmesi gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Bu şekilde taşınıp depolama alanına ulaştırılan enkaz atıkları içerisinde yerinde ayrıştırmaya uygun olmayan ancak ayrıştırılabilecek maddelerin ayrıştırılmasının yapılmasının ardından geri dönüşüme gidecek olanların geri dönüşüm merkezine, bertaraf edilmesi gerekenlerin de bertaraf tesislerine gönderilmesi gerekmektedir. Ancak burada zorluk çıkaran asıl husus, enkaz atıklarının gerek depolama alanlarında gerekse diğer merkez ve tesislerde sıkıştırma işlemine maruz kalmadıkları için çok fazla alan kaplamalarıdır. Bu da işlemlerin süresini uzattığı gibi hızlı bir şekilde kaldırılmaya çalışılan enkaz atıklarının, kaldırılma süreçlerini yavaşlatmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle, afet hazırlıklarında kapasitenin geliştirilmesi ve etkin bir yönetim planı hazırlanması olası afetler için daha faydalı olacaktır (Bulut vd., 2017). İşte bu durumda tekrar vurgulamak gerekirse afet öncesi alanların en kötü senaryo düşünülerek belirlenmesi afet sonrası sürecin hızlı ve kolay bir şekilde atlatılmasına yardımcı olacaktır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan depremler sonrası enkaz atıklarının şehirden uzaklaştırılma biçimleri, nasıl taşındığı ve nasıl bertaraf edildiği konusuna değinmek Türkiye'de kullanılan yöntemlerle karşılaştırma yapmak açısından önem arz etmektedir.

4.1. Büyük Doğu Japonya Depremi ve Tsunamisi (2011)

Japonya'da 2011 yılında gerçekleşen Büyük Doğu Japonya Depremi sonrasında enkaz atıklarının ayrıştırılması ve geri dönüştürülmesi konusu dönem hükümeti tarafından titizlikle ele alınmıştır. Hükümet üç yıllık bir master plan hazırlayarak enkaz atıklarının 2014 yılının Mart ayına kadar geri dönüşümün tamamlanması hedeflenmiştir ve 2014 yılına gelindiğinde ortaya çıkan atıkların yaklaşık %90'ı geri dönüştürülmüştür (Ide, 2014).

Japonya'da izlenen geri dönüşüm süreci üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama depremden ve tsunamiden etkilenen bölgelerdeki yerel firmaların birincil geçici depolama alanlarına atıkları taşımasıdır (Ide, 2014:137). İkinci aşamayı birincil depolama alanlarında gerçekleşmektedir. Burada kırma, ayırma (atıkların yeniden yapılandırma malzemelerine dönüştürülmesi dahil) gibi ara işlemler ve burada geri dönüştürülen malzemelerin aktarılması yapılmaktadır. Birincil depolama alanlarında enkaz atıkları çeşitli yöntemlerle ayrıştırılmıştır. Büyük parçalar için iş makineleriyle ayırma ve kaba ayırma yöntemleri kullanılırken görece daha küçük ve ufalanmış parçalar için elle ayırma (manuel), döner elek kullanarak ayırma ve rüzgar ayırma makinesi kullanarak ayırma yöntemleri kullanılmıştır. Elle ayırma yöntemi özellikle tsunamiden zarar gören balıkçı barınaklarında bulunan balık ağlarında kullanılan bazı kimyasal kumaşlar ve kurşun içeren malzemeler için kullanılmıştır (Asari vd. 2013:291). Özellikle beton, ahşap ve metallerin ayrıştırılmasına ve geri dönüştürülmesine özen gösterilmiştir. Beton atıklar inşa malzemesi olarak geri geri dönüştürülmüş, ahşap atıklar küçültülerek yakılmış, atık metaller ise hurda metal olarak yeniden kullanılmıştır. Birincil depolama alanlarında en dikkat çeken durum ise ekstra biyokütle enerji üretim tesislerinin kurulmasıdır (Ide, 2014:142). Birincil depolama alanlarında ayrıştırılamayan ve dönüştürülemeyen atıklar son aşama olan ikincil geçici depolama alanlarına gönderilmiştir. Bu alanlarda geçici yakma fırınları kurularak atıkların tamamen ortadan kalkması sağlanmıştır.

4.2. Mexico City Depremi (2017)

19 Eylül 2017 tarihinde sekiz eyaleti etkileyen 7,1 şiddetinde bir deprem yaşanmıştır. Bu depremden sonra ortaya çıkan enkaz atık miktarı 344.211,3 tondur. Gelişmekte olan bir ülke olan Meksika'da enkaz atıklarının geri dönüştürülmesi büyük zorluklar ortaya çıkarmıştır. Çünkü Meksika'da atıkların toplanması ve sahalara taşınması genellikle yoksul ve marjinalleşmiş sosyal gruplar tarafından gerçekleştirilmektedir (Padilla ve Angles, 2021). Deprem kaynaklı enkaz atıkları için dönemin hükümeti sınırlı koşullar ve politik zorluklara rağmen bir kılavuz hazırlasa da uygulaması pek mümkün olmadığı

belirtilmiştir. Örneğin, beyaz eşyalardan çıkan metaller gibi değerli geri dönüştürülebilir malzemeler herhangi bir kayıt altına alınmaksızın yıkım şirketlerince alındığı belirtilmektedir. Ayrıca Padilla ve Angles (2021), bazı inşaat firmalarının enkaz alanlarından atıkları satın alarak herhangi bir geri dönüşüm işlemine tabii olmadan yeni inşaatlarda kullandıklarını aktarmışlardır.

Japonya ve Meksika karşılaştırıldığında gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülkelerde enkaz atıklarının yönetim süreçlerinde gelişmişliğin önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de yaşanan 6 Şubat depremleri de gerek şiddetli ve geniş alanda oluşu gerekse hükümetin hazırlıksız olması enkaz atıklarının bertaraf edilme süreçlerinde fazla sorunla karşılaşılmıştır. Bu açıdan 6 Şubat sonrası enkaz atıklarının nasıl yönetildiğini değerlendirmek gerekmektedir.

5. 6 Şubat Depremleri Sonrası Ortaya Çıkan Enkaz Atıklarının İncelenmesi ve Bertaraf Süreçlerinin Değerlendirilmesi

Enkaz atıklarının kaldırılması, taşınması, depolanması ve bertarafı afet öncesi planlaması yapılması gereken önemli konulardır. Türkiye'de afetler ve özellikle depremler sonrası ortaya çıkan enkaz atıkları konusunda alınan önlemler, özellikle 1999 Depremi sonrası yapılan düzenlemelere dikkat çekilerek, nasıl bir süreç yaşandığını enkaz atıkları bağlamında ele almak gerekir. Çünkü 6 Şubat Depremleri sonrası oluşan enkaz atıkları, süreçleri öngörülen durumlara karşın uzun ve meşakkatli olmuştur. Bu çalışma kapsamında, özellikle enkaz atıkları konusunda TÜBİTAK Projesi kapsamında, depremlerden etkilenen Gaziantep ilinin Nurdağı ve İslâhiye ilçelerinde yapılan enkaz kaldırma çalışmaları ve enkaz atıklarının taşınma, depolama ve bertaraf süreçleri hakkında detaylı bilgi toplamak üzere kamu kurumlarında konuyla ilgili yetkililerle görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca sahadan alınan görseller eklenerek konuyla ilgili daha somut bilgiler sunmak amaçlanmıştır. Ayrıca görüşmelerin detayları ele alınarak gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

5.1. Depremler Öncesi Enkaz Atıkları İçin Alınan Önlemler

Depremler, ne zaman olacağı günümüz teknolojisiyle bile belirlenemeyen afetlerdir. Türkiye gibi deprem gerçeğiyle sürekli iç içe yaşayan bir ülkenin bu öngörülebilen ancak net olarak kestirilemeyen afetin yıkıcı etkisinden korunmak için daima hazırlıklı olması bir zorunluluktur. Aslında bu konuda özellikle 1999 Depremleri sonrası ciddi çalışmalar yapılmış ve konuyla ilgili yönetmelikler gözden geçirilmiştir. 2018 yılında Afet ve Acil Durum Başkanlığı tarafından hazırlanan "Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği" bu kapsamda hazırlanmıştır. Yönetmeliğin amacı, "….. yeniden yapılacak, değiştirilecek, büyütülecek resmi ve özel tüm binaların ve bina türü yapıların tamamının veya bölümlerinin deprem etkisi altında tasarımı ve yapımı ile mevcut binaların deprem etkisi altındaki performanslarının değerlendirilmesi ve güçlendirilmesi için gerekli kuralları ve minimum koşulları belirlemektir." (Resmî Gazete, 2018) olarak belirtilmiştir.

Yine kentlerde eski, dayanıksız ve güçsüz olan binaların yerinde tekrar yapılmasına yönelik olarak 2012 yılında 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Kanunun amacı "….. afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir." (Resmî Gazete, 2012) olarak belirtilmiştir.

6306 sayılı kanunun uygulama detayları için aynı yıl içerisinde "6306 Sayılı Kanun'un Uygulama Yönetmeliği" çıkartılmış ve riskli alanların tespitinin nasıl yapılacağı, riskli yapıların yıkımlarının nasıl gerçekleştirileceği, hak sahipleriyle olacak anlaşmalar ve yeniden yapılacak yapılara ilişkin detayların esas ve usulleri belirtilmiştir (Resmî Gazete, 2012). Böylece herhangi bir afet sonrası bina ve işyerlerinin yıkılması gibi durumların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Ancak özellikle 6 Şubat Depremleri gösterdi

ki, sürekli yapılan imar afları, inşaat denetimlerinin yetersiz kalması gibi durumlar nedeniyle yaşanan depremlerde bina ve işyerleri yıkılmaya, insanlar da hayatlarını kaybetmeye devam etmişlerdir.

11. ve 12. Kalkınma Planlarında da yine bu konuya değinilmiştir. 11. Kalkınma Planında 'Afet Yönetimi' başlığı altında olası afetlere karşı nasıl bir yol izlenmesi gerektiği ele alınmıştır (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 171-172). 12. Kalkınma Planı ise 6 Şubat 2023 tarihli depremler sonrasını kapsadığı için öncelikli olarak deprem sonrası oluşan durumların (konut ihtiyacı, işsizliğin artması, ekonomik büyümenin gerilemesi vb.) nasıl iyileştirileceğine dair maddelere yer verilmiştir (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 33-35-37-40-42).

"12. Kalkınma Planı" haricinde değinilen yasal düzenlemeler, afet öncesi hazırlıkların yapılmasına yönelik detayları içermektedir.

5.2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Araştırma, yukarda belirtildiği üzere, Gaziantep'in iki ilçesi olan İslâhiye ve Nurdağı ölçeğinde enkaz atıklarının toplanması, depolanması, bertaraf edilmesini konu almaktadır. Bu bağlamda sürecin nasıl yönetildiğine ilişkin Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Nurdağı Belediyesi, İslâhiye Belediyesi, Nurdağı Kaymakamlığı, İslâhiye Kaymakamlığı, Gaziantep AFAD İl Müdürlüğü ve Gaziantep Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü ile doğrudan konuyla ilgili olan birim yetkilileriyle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, Büyükşehir Belediyesi'nde Çevre Koruma, Sıfır Atık ve İklim Değişikliği Daire Başkanlığı yetkilileri, belirtilen kaymakamlıklarda Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğünden görevlendirme ile gelen çevre mühendisleri, belediyelerde enkaz kaldırma saha sorumluları, Gaziantep Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü Çevre Yönetimi ve Denetimi Şube Müdürlüğü, AFAD İl Müdürlüğünde doğrudan kurum müdürü ile görüşülmüştür. Ayrıca görüşme yapılan kurum yetkilileriyle odak grup görüşmeleri yapılması da amaçlanmıştır. Ancak yaşanan deprem felaketi neticesinde kurum yetkililerinin bir araya getirilmesi zor olduğundan dolayı yapılamamıştır. Nitekim çalışma konusunun güncelliğini koruması sebebiyle detaylı bilgiye ulaşmakta güçlükler yaşanmıştır. Çalışmadaki en doğru bilgiler görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Bununla beraber araştırma kapsamında görüşülmesi düşünülen yetkililerle birebir görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma kapsamı içerisinde yer alan İslâhiye ve Nurdağı ilçe kaymakamlıkları ve belediyeleriyle yapılan görüşmelerde ilçelere ait yıkılan bina ve m2 bazlı alan bilgileri konusunda tam netlik görülmemiştir. Hatta diğer kurumlarla yapılan görüşmelerde de enkaz miktarı, enkaz atıklarının depolanması ve nereye nakledileceği konusunda araştırma tarihlerinde bir belirsizlik olduğu saptanmıştır. Bununla beraber kurumlardan alınan veriler ile Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan rapor verileri ve bu konuda yapılan bilimsel çalışmalar (Temelli, vd., Doğdu, vd.) dikkate alındığında enkaz atık miktarlarının araştırma kapsamında olan Nurdağı ve İslâhiye ilçelerinde 3.790.000 ton enkaz atığı olduğu ortaya konmuştur.

Nitekim yapılan görüşmelerde elde edilen verilerin benzeştiği görülmüştür. Özellikle İslâhiye ve Nurdağı'nda enkaz kaldırma işlemleri ilgili enkaz alanlarında oluşan atıkların miktarı, depolanacağı alanın belirlenmesinde baz alınan etmenler, vahşi depolama alanlarının kullanımı ve ıslah yöntemleri, enkaz kaldırma işlemleri esnasında alınan önlemler bu görüşmelerde netleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede belirtilen başlıklara ilişkin veriler ayrı ayrı değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Bu bağlamda kurum yetkilileriyle yapılan mülakatlardan elde edilen verilerle bölgede var olan enkaz atıklarının nasıl kaldırılacağı konusundaki gelişmeler incelenmiştir.

5.3. Enkaz Atıklarının Miktarı, Taşınması ve Depolanması

Deprem sonrası büyük zarar gören ilçelerde enkaz atıkların miktarı, taşınması ve depolanmasına ilişkin sürecin oldukça sıkıntılı ve çok boyutlu olduğu görülmüştür. Nurdağı ve İslâhiye ilçeleri 6 Şubat depremleri sonrası en büyük zararı gören yerleşim alanları içerisindedir. Nurdağı ilçesinde bulunan binaların %92'sinin yani ilçenin 2.000.000 m2lik alanının yıkılmış ve ağır hasarlı binalardan oluştuğu, İslahiye'de ise 4783 binanın yıkılmış ve yıkım aşamasında olduğu bilgisi tarafımıza verilmiştir. Çünkü her iki ilçede ortaya çıkan büyük yıkımlar sonucu oluşan enkaz miktarı bir yana, bunların nereye taşınacağı ve nereye depolanacağı konusunda deprem öncesinde belirlenmiş bir alan tam netlik kazanmadığı için sürecin uzamasına ve olumsuz etkiler çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Nitekim konu ile ilgili "Mahalli Çevre Kurulu Kararı" 09.06.2023 tarihinde alınarak gecikmelerin yaşanmasının somut örneği olmuştur. Bununla beraber gerek merkezin gerek ilgili ilçelerin depolama alanı olarak iki deprem öncesinde de atık depolama alanı olarak kullanılan Fevzipaşa Mahallesi uygun görülmüştür. Amaç, depremin yıkıcı etkisinin izlerinin hızlı bir şekilde silinmesini sağlamak ve toplumsal travmalar oluşmasını engellemektir. Bununla birlikte bu sürecin ve enkaz kaldırma ve depolama faaliyetlerinin hızlı bir şekilde yürütüldüğü konusunda gerek yetkililerin gerekse halkın nezdinde bir kafa karışıklığı olduğunu da belirtmek gerekir. Belirtilen kafa karışıklığının temel nedeni enkaz kaldırma işlerinin ihale edildiği firmaların 7/24 ara vermeden çalışmaları sonucunda enkazların kaldırılmasında hızlı ilerlemek adına veri toplanmasında gecikmeler yaşanmıştır.

Bu süreçte ortaya çıkan bir sorun da özellikle enkaz taşıma sisteminde taşıma usul ve esasları noktasında yaşanan zafiyetlerdir. Nitekim ilgili firmaların nakliye araçlarında (Bkz. Görsel 1 ve 2) enkaz atıklarının toplanması ve taşınması konusunda ilgili firmaların özensiz davranışları özellikle aşırı tozlanmaya ve yol kenarlarında insanları olumsuz etkileyecek atıkların oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Görsel 1. Enkaz Atıklarından Yerinde Ayrıştırılmış Hurda Demirlerin Nakliyesinden Bir Görünüm

Görsel 2. Enkaz Atıklarının Yüklenmesinden Bir Görünüm (Nurdağı İlçesi)

Hafriyat kamyonlarında çoğu kez hatalı yüklemeler, üstü açık taşımaların olması, depolamaların düzensiz bir şekilde yapılması, tam alan belirleme konusunda netliğin olmaması bu olumsuz durumların asli nedenlerindendir. Nitekim bu süreçte depolama alanlarının belirlenmesi için "Gaziantep Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü" ilçeler içerisinde depolama alanlarının düzensizliğini dikkate alarak hafriyat alanlarıyla ilgili bir karar almıştır. Bu karar dikkate alındığında İslahiye'de Beyler Mahallesi, Fevzipaşa Mahallesi (Görsel 3), Boğaziçi Mahallesi ve Değirmencik Mahallesi'nde hafriyat alanları belirlenmiş ve enkaz atıkları bu alanda depolanmaya başlanmıştır. Nurdağı ilçesinde ise, Karaburçlu Mahallesi ve Şatırhüyük Mahallesi'nde hafriyat döküm ve depolama alanları belirlenmiştir. Bu alanların daha sonra olumsuz etkilerini de dikkate alarak vahşi depolamanın yapılmadığı ve depolama yapılan alanların üzerinin bitkisel toprakla kapatılacağına vurgu yapılmıştır. Fevzipaşa Mahallesindeki hafriyat alanı seçilmekle beraber, bu alanın çok rüzgârlı olması ve özellikle kamyonların hafriyatları dökerken havada toz kitlelerinin oluşması, çevre halkını ciddi anlamda rahatsız ettiği hatta solunumla ilgili sağlık sorunlarına yol açabileceği unutulmamalıdır.

Görsel 3. Fevzipaşa Mahallesi Hafriyat Alanı

5.4. Enkaz Atıklarının Ayrıştırılması ve Geri Dönüşümü

Kurum yetkilileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerde, enkaz atıklarının ayrışımı ve geri dönüşümü konusunda vatandaşın yeterli bilgisi olmadığı, ancak konuyla doğrudan ilgili olan yetkililerden yerinde ayrıştırma yönteminin kullanıldığı bilgisi alınmıştır. Bununla beraber bina enkazlarında ilgili vatandaşların enkazlardan kendi eşyalarını kontrollü bir şekilde arama izni sağlandığı görülmüştür. Genellikle enkaz atıklarının belirlenen yere depolandıktan sonra ayrıştırma ve geri dönüşüm çalışmaları da olmuştur. Ancak enkaz alanlarında kıymetli eşyaları kaldığını söyleyen birtakım vatandaşlar da olmuştur. Bunlara kontrollü izin verilerek enkazların ayrıştırma işlemlerini takip ederek kendi eşyalarını alma hakkı tanındığı belirtilmiştir.

Enkaz atıklarının geri dönüşümü farklı bileşenlerden oluşan maddelerin/ürünlerin birbirlerine karışması dolayısıyla oldukça zor bir işlemdir. Nitekim bazı çalışmalarda (Genç ve Mercan, 2024) özellikle ev, işyeri, hastane vb. yerleşim alanlarında sodyum hipoklorit ve amonyak içeren temizlik ürünlerinin diğer maddelerle hızlıca birleşmesi ve havaya karışması ayrıştırmayı oldukça zorlaştırdığı gibi geri dönüşümü de güçlendirdiği görülmüştür. Ayrıca enkaz atıklarında temizlik maddelerinin yanı sıra, gıda ürünlerinin, insan ve evcil hayvanların cesetlerinin de bulunabilmesi ayrıştırmayı ve geri dönüşümü oldukça zor bir hale getirmektedir.

Görsel 4. Nurdağı İlçesinde Ağır Hasarlı Binanın Yıkımından Bir Görünüm.

Enkaz alanlarında yapılan ayrıştırma işlemleri içerisinde kabaca demir ve pvc atıklarının öne çıktığı ve onların ayrıştırılmasının hız kazandığı görülmüştür. Nitekim Görsel 4'te Nurdağı ilçesinde ağır hasarlı bir binanın yıkımı ve yerinde ayrıştırma işleminde sadece demirin ayrıştırıldığını göstermektedir.

SONUÇ:

Türkiye'de yaşanan depremler dikkate alındığında enkaz atıklarının toplanması, depolanması, bertaraf edilmesi kısaca enkaz atık yönetiminde ciddi sorunların olduğu söylenebilir. 6 Şubat Depremleri olarak tanımlanan depremler sonucunda da enkaz atık yönetiminde aynı sorunlar yaşadığı görülmüştür. Nitekim araştırma kapsamında yer alan Gaziantep'in iki ilçesi İslâhiye ve Nurdağı ölçeğinde de enkaz atıklarının toplanması, depolanması, bertaraf edilmesi konusunda ciddi sorunların yaşandığı görülmüştür. Saha çalışmasından elde edilen veriler dikkate alındığında, gerek enkaz atık yönetimindeki koordinasyon eksikliği gerekse hazırlıkların yetersizliği açıkça ortaya çıkmıştır. İlçelere ait yıkılan bina ve m^2 bazlı alan bilgileri konusunda tam netlik görülmemiştir. Özellikle enkaz miktarı, enkaz atıklarının depolanması ve nereye nakledileceği konusunda belirsizlik olduğu saptanmıştır. Diğer bir ifade ile iki ilçede ortaya çıkan enkaz miktarı, bunların nereye taşınacağı ve nereye depolanacağı konusunda deprem öncesinde belirlenmiş bir alanın görülmediği gelişmelere bağlı olarak sonradan İslahiye'de Beyler Mahallesi, Fevzipaşa Mahallesi; Nurdağı ilçesinde ise Karaburçlu Mahallesi ve Şatırhüyük Mahallesi'nin uygun görüldüğü dikkat çekmektedir. Ayrıca enkaz taşıma sisteminde taşıma usul ve esasları noktasında zafiyetlerin yaşandığı görülmüştür. Nitekim çoğu kez hatalı yüklemeler, üstü açık taşımaların olması, depolamaların düzensiz bir şekilde yapıldığı görülmüştür. Bu durumun havada toz kitlelerinin oluşmasına, çevre halkında sağlık sorunlarına yol açabileceği görülmüştür. Araştırma sonucunda enkaz atıklarının ayrışımı ve geri dönüşümü konusunda vatandaşın da yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmüştür.

Bütün bunlar dikkate alındığında enkaz atıklarının kaldırılması, taşınması, depolanmasında ve ayrıştırılmasındaki sorunların kökeninde inşaat yapım kalitesi konusu ortaya çıkmaktadır. Özellikle enkaz atıklarının kaldırılması, taşınması ve depolanması konusunda yeterli hassasiyetin gösterilmediği, firmaların özenli davranmaması birtakım toplumsal rahatsızlıklara neden olduğu söylenebilir. İslâhiye ve Nurdağı ölçeğinde yapılan bu çalışmadan hareketle, aslında enkaz atık yönetiminin her ilin acil eylem planlarında yer alması sağlanmalıdır. Hatta ilin afet durumuna göre enkaz taşıma, depolama ve ayrıştırma alanlarının birden fazla olması noktasında çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Diğer bir yaklaşımla depremin halk üzerinde olumsuz etkilerinin azaltılması için enkaz süreçleri kadar toplumsal beklentilerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: *[TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

KAYNAKÇA:

Asari, Misuzu ...[et al]. Strategy for Separation and Treatment of Disaster Waste: A Manual for Earthquake and Tsunami Disaster Waste Management in Japan. Journal of Material Cycles and Waste Management 2013, 15(3): 290-299

Aydın İpekçi, C., Coşgun, N., ve Tıkansak Karadayı, T. (2017). İnşaat Sektöründe Geri Kazanılmış Malzeme Kullanımının Sürdürülebilirlik Açısından Önemi. TÜBAV Bilim Dergisi, 10(2), 43-50.

Bulut, Y. Akın, S. ve Kara, M. (2017), Afet Yönetiminde Kapasite Geliştirmenin Önemi ve Hatay Açısından Bir Değerlendirme, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2017, Sayı:4, s.1054-1072.

Bayra, E. (2021). Büyük Doğu Japonya Depremi Sonrası Japon Mevzuatında Görülen Eksikliklerin Düzeltilmesi Bağlamında Deprem ve Hukuk. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergis, 27(2), 1191-1206. doi:10.33433/maruhad.983394

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2021). 2020 Yılı İçerisinde Elazığ`da Meydana Gelen Depremler ve Sonrasında Yapılan Çalışmalar. Nisan 14, 2024 tarihinde https://elazig.csb.gov.tr/2020-yili-icerisinde-elazig-da-meydana-gelen-depremler-ve-sonrasinda-yapilan-calismalar-haber-260760

Çüçen, A., Altuncu, Y. T. (2022). Nanoteknolojik Yapı Malzemelerinin Mimaride Kullanım Olanaklarının Araştırılması. Teknik Bilimler Dergisi, 12 (1), 17-23.

Doğdu , G., & Alkan, S. N. (2023). Deprem Sonrası Oluşan İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Değerlendirilmesi: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri. Artvin Çoruh Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimler Dergisi, 1(1), 38-50.

Elazığı Kültür ve Tanıtma Vakfı. (2020). 24 Ocak 2020 Depreminden Sonra Elazığ'da Yaşanan Sorunlar ve Öneriler. Ankara: Elazığı Kültür ve Tanıtma Vakfı. Nisan 14, 2024 tarihinde https://elazigvakfi.org.tr/Admin/file_manager/upload/files/Elazig_Deprem_Raporu.pdf

Euronews. (2015, Ağustos 25). Katrina Kasırgası'nın üzerinden 10 yıl geçti. Nisan 30, 2024 tarihinde Euronews: https://tr.euronews.com/2015/08/25/katrina-kasirgasi-nin-uzerinden-10-yil-gecti

Göver, İ. H. (2023). Türkiye ve Japonya'nın Deprem Gerçekliği: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi(10), 278-323. doi:10.56720/mevzu.1319896

Gümrükçüoğlu, M., İleri, R., Sümer, B., & Seyfettinoğlu, M. A. (2000). Adapazarı'nda 17 Ağustos Depremi Sonrası Çevre Etki Değerlendirmesi. SAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4(1. ve 2.), 1-6.

Güney, D. (2011). Yıldız Teknik Üniversitesi 23 Ekim 2011 Van Depremi Teknik İnceleme Raporu. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği. (2004, 03 18). Ocak 24, 2024 tarihinde mevzuat.gov.tr: https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=5401&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5

Ide, K. (2014). Treatment of Disaster Waste Generated by the Great East Japan Earthquake. Japanese Geotechnical Society Special Publication, The 15th Asian Regional Conference on Soil Mechanics and Geotechnical Engineering. 137-142.

Kandilli Rasathanesi. (2024, Nisan 18). Deprem Bilgileri Büyük Depremler. http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/

Macrotrends.org. (2024). New Orleans Metro Area Population 1950-2024. Nisan 30, 2024 tarihinde Macrotrends: https://www.macrotrends.net/global-metrics/cities/23082/new-orleans/population

Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü. (2014). Diri Fay Hatları. https://www.mta.gov.tr/v3.0/hizmetler/yenilenmis-diri-fay-haritalari

Hernández-Padilla, F., ve Anglés, M. (2021). Earthquake Waste Management, Is It Possible in Developing Countries? Case Study: 2017 Mexico City Seism. *Sustainability*, *13*(5), 2431. https://doi.org/10.3390/su13052431

ODTÜ Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi. (2020). 30 Ekim 2020 İzmir-Seferihisar Açıkları (SİSAM) Depremi (MW 6.6) Kesif Gözlemleri ve Bulguları Ankara: ODTÜ. doi: ODTÜ/DMAM 2020-03

Öztürk, M. (2023, Mart 26). Afet Sonrası Yıkıntı Atıkları Yönetimi. Şantiye Yapı, Mimarlık ve İnşaat Dergisi. Nisan 18, 2024 tarihinde https://www.santiye.com.tr/afet-sonrasi-yikinti-atiklari-yonetimi-4210.html

Resmi Gazete. (2012, Aralık 15). 6306 Sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliği. Nisan 21, 2024 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16849&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

Resmi Gazete. (2012, Mayıs 31). Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun. Nisan 21, 2024 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531-1.htm

Resmi Gazete. (2013). Asbestle Çalışmalarda Sağlık ve Güvenlik Önlemleri Hakkında Yönetmelik. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=17050&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

Resmi Gazete. (2018, Mart 18). Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği. Nisan 20, 2024 Tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180318M1-2.htm

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019, Temmuz 18). 100. Yıl Türkiye Planı-11. Kalkınma Planı. Nisan 21, 2024 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023, Ekim 31). Nisan 21, 2024 Tarihinde 12. Kalkınma Planı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf

TMMOB. (2023, 10 6). İnşaat Mühendisleri Odası. https://www.imo.org.tr/TR,149503/tmmob-6-subat-depremleri-8-ay-degerlendirme-raporu-yayimlandi.html

Trt Haber. (2017, Ekim 5). Dünyayı Sarsan Olaylar - Katrina Kasırgası. Nisan 30, 2024 Tarihinde TRT HABER: https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyayi-sarsan-olaylar-katrina-kasirgasi-336485.html

Ulucan, M., & Alyamaç, K. E. (2022). A Holistic Assessment of the Use of Emerging Tecycled Concrete Aggregates After a Destructive Earthquake: Mechanical, Economic and Environmental. Waste Management (146), 53-65.

UNDP. (2020). Demolition Waste Assessment Outside the Port of Beirut. UNDP. https://www.undp.org/lebanon/publications/demolition-waste-assessment-outside-port-beirut

Varol, A. (2019). Afet Yönetimi, Afet Eğitimi ve Afet Farkındalığı: Amerika Örneği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29(1), 193-204.

www.resmigazete.gov.tr. (2008). Bazı Tehlikeli Maddelerin, Müstahzarların ve Eşyaların Üretimine, Piyasaya Arzına ve Kullanımına İlişkin Kısıtlamalar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081226M1-1.htm

Yalçınkaya, E. (2003). 1 Mayıs 2003 Bingöl Depremi (MW=6.4) Kuvvetli Hareket Kayıtlarının İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni(28), 99-108.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The aim of this study is to examine how debris wastes were collected, transported and where they were stored in Nurdağı and İslahiye, the most damaged districts of Gaziantep province in the February 6 Earthquake, and how the disposal process of the collected debris wastes works and what kind of an action plan will be implemented for the following processes.

Research Questions:

In the February 6 earthquake, how was debris collected in Nurdağı and İslahiye, the most damaged districts of Gaziantep province?

Where was the debris waste transported and where was it stored?

How does the collection, transportation, storage and disposal of debris waste comply with legal regulations?

Literature Review:

Debris waste is generated as a result of the demolition of buildings, bridges, etc. Debris waste, which is generated as a result of the controlled demolition of buildings that have become problematic in terms of use, the demolition of buildings that have collapsed or heavily damaged as a result of natural disasters, contains many different wastes. Debris wastes consist of household waste, chemical waste, excavation and even pet and human bodies. The wastes generated are evaluated in 3 ways: wastes that require emergency intervention, wastes that can be recovered and wastes that can be used in reconstruction (Doğdu and Alkan, 2023:40).In debris wastes resulting from a controlled demolition, the specified wastes are usually separated and removed. However, in the debris wastes in demolitions caused by natural disasters, many more types of wastes are generated than the specified waste types. No sorting is possible here. Only iron and polyvinyl chloride (PVC) wastes can be separated and removed from debris areas.

Excavation wastes, which constitute the majority of debris wastes, consist of a combination of many materials such as concrete, wall materials, plaster, sand, gravel, wood, plastic, ceramic, metal, paper, cardboard. Such wastes are collected from the producers by the municipalities or the largest local administrative authority in the context of the Regulation on Excavation Soil, Construction and Demolition Wastes and taken to the authorized areas by vehicles with transportation permits. (Regulation on Control of Excavation Soil, Construction and Demolition Wastes, 2004). Wastes are stored in landfills in designated areas. Excavation soil can be reused as backfill, recreation, daily cover in solid waste areas and clay material in cement industry. After the recycling of excavation wastes other than excavation soil, they can be used as mortar fragments, brick crumb, crushed stone, gas concrete, natural aggregate, tile crumb, red colored aggregate, rough plaster, marble crumb, tile mosaic, gypsum particles. However, the recycling of different materials in the debris wastes after earthquakes can be technologically very difficult and there are also non-recyclable materials. In addition, there are also opinions that the wastes that are recycled from the debris wastes by crushing and melting processes and reused as building materials will make positive contributions in terms of sustainability and environment, and are even more sufficient in terms of durability and more interesting in terms of aesthetic appearance (Aydın İpekçi et al., 2017: 46; Çüçen & Altuncı, 2022: 20).

Methodology:

Gaziantep Provincial Directorate of AFAD, Gaziantep Provincial Directorate of the Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change and Gaziantep Metropolitan Municipality waste commissions will be interviewed to examine how the disposal process of the collected debris waste works and what kind of action plan will be implemented for the future. It is thought that the data is collected at the provincial directorates since there was a lot of destruction in the mentioned districts after the earthquakes. For this reason, interviews will be conducted with provincial directorates, not district representative offices. In line with the findings and data obtained, some suggestions will be developed on how a plan will or should be implemented against possible future disasters.

Results and Conclusions:

Considering the earthquakes experienced in Türkiye, it can be said that there are serious problems in the collection, storage and disposal of debris waste, in short, in debris waste management. As a result of the February 6 earthquakes, the same problems were observed in debris waste management. As a matter of fact, it has been observed that there are serious problems in the collection, storage and disposal of debris waste in İslâhiye and Nurdağı, two districts of Gaziantep, which are within the scope of the research. Considering the data obtained from the field study, both the lack of coordination in debris waste management and the inadequacy of preparations were clearly revealed. The information on the demolished buildings and m2 based area of the districts is not completely clear. In particular, there is uncertainty about the amount of debris, storage of debris wastes and where they will be transported. In other words, it is noteworthy that the amount of debris generated in the two districts, where they will be transported and where they will be stored were not determined before the earthquake, and depending on the developments, Beyler Neighborhood and Fevzipaşa Neighborhood in İslahiye and Karaburçlu Neighborhood and Şatırhüyük Neighborhood in Nurdağı were deemed appropriate. It was also observed that there were weaknesses in the debris transportation system in terms of transportation procedures and principles. As a matter of fact, it has been observed that most of the time there are faulty loading, open top transportation and storage is done in a haphazard and irregular manner. It has been observed that this situation may cause dust masses in the air and health problems in the surrounding community. As a result of the research, it has been observed that citizens do not have sufficient information on the separation and recycling of debris wastes.

When all these are taken into account, serious clues about the quality of construction construction emerge during the removal, transportation and storage of debris wastes, and especially in the problems during sorting. In particular, it can be said that insufficient sensitivity is not shown in the removal, transportation and storage of debris wastes, and the companies' lack of diligence causes some social disturbances. Based on this study conducted in İslâhiye and Nurdağı, debris waste management should be included in the emergency action plans of each province. In fact, there is a need for studies to be carried out at the point of having more than one debris transportation, storage and sorting areas according to the disaster situation of the province. In other words, in order to reduce the negative effects of the earthquake on the public, social expectations should be taken into consideration as much as the debris processes.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY
Volume:18 Issue: 4 - 2025 | Cilt:18 Sayı:4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KÜNYESİ
Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 09.01.2025
Admission Date | Kabul Tarihi: 14.04.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ
Alvanoğlu Yolcu S.(2025),Göç Politikalarına Yerelden Bir Bakış:Gaziantep Üzerine Bir Değerlendirme, Kent Akademisi Dergisi, *18(4):* 1938-1960.
https://doi.org/10.35674/kent.1616787

Göç Politikalarına Yerelden Bir Bakış: Gaziantep Üzerine Bir Değerlendirme*

A Local View of Immigration Policies: The Case of Gaziantep

Sönmez ALVANOĞLU YOLCU [1]

Özet

Bu çalışma, Paul Sabatier ve Daniel Mazmanian tarafından geliştirilen "uygulama teorisi"ne odaklanarak, Gaziantep'te Suriyeli göçmenlere yönelik göç politikalarının nasıl şekillendiğini ve yerel yönetimlerin politika uygulamasındaki rolünü irdelemeyi hedeflemiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemine göre yürütülmüştür. Çalışmanın verileri, Gaziantep'te, 2019 yılının Kasım ve Aralık aylarında gerçekleştirilen 32 Suriyeli göçmen ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Şahinbey Belediyesi ve Şehitkamil Belediyesi'nin ilgili birimleri ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlara dayanmaktadır. Politika uygulamasında yerel yönetimler, geçicilik ve kalıcılık tartışmaları, uyum ve sivil toplum ve kurumlar arası işbirliği bağlamlarında üç temaya ayrılarak ele alınmıştır. Çalışmanın temel argümanı, Türkiye'de göç politikaları büyük ölçüde merkezi yönetim tarafından belirlenmekte iken, Gaziantep'te politikanın yerel düzey bürokratların etkisiyle dönüşerek yeniden ve aşağıdan yukarı doğru şekillendiği yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Politikaları, Yerel Göç Uygulamaları, Bürokrasi, Gaziantep

Abstract

This study aimed to examine how immigration policies are determined in Gaziantep and the effect of local governments in policy implementation, in the context of "implementation theory." The study followed a qualitative methodology. Data was collected through semi structured interviews with 32 Syrian immigrants in Gaziantep, as well as with relevant units of the Gaziantep Metropolitan Municipality, Şahinbey Municipality and Şehitkamil Municipality. The impact of local governments on the implementation of immigration policies in Gaziantep is discussed under three main themes: temporary versus permanent status, cohesion, civil society and inter-institutional cooperation. The main argument of the study is that while migration policies in Turkey are primarily determined by the central government, these policies have been transformed and reshaped in Gaziantep through a bottom-up policy approach, driven by the influence of street level bureaucrats.

Keywords: Migration, Policy Implementation, Local Immigration Practices, Bureaucracy, Gaziantep

* Bu çalışma, Prof.Dr.Yeşer Yeşim ÖZER YÜRÜR danışmanlığında hazırlanan, "Suriyeli Mültecilere Yönelik Göç Politikalarında Yerel Yönetimlerin Rolü:Gaziantep ve Trablusşam'da Karşılaştırmalı Bir Politika Analizi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

[1] **Corresponding Author | Yetkili Yazar**: (Dr.), Bağımsız Araştırmacı, Antakya/Türkiye, sonmezalvanoglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5044-6962

GİRİŞ:

Suriye'de 2011 yılında başlayan protesto ve gösteriler zamanla büyük bir iç karışıklığa dönüşmüş, yüz binlerin ölümüne ve milyonlarca insanın yerinden yurdundan edilmesine neden olacak gelişmelerin fitili ateşlenmiştir. Türkiye, Suriye'ye komşu olması sebebiyle ve ilk seneler Suriyeli göçmenlere yönelik uyguladığı "açık kapı politikası" dolayısıyla bu krizden en çok etkilenen ülke konumunda olmuştur. Savaşın bir süre sonra sona ereceği ve göç eden insanların ülkelerine geri döneceklerine dair algı, zamanla yerini kalıcılığa ve belirsizliğe evrilen bir gerçekliğe bırakmıştır. Bu gerçeklik, göçmenler, yerel halk ve hükümet gibi savaştan etkilenen bütün aktörler açısından senelerce sürecek ve hâlihazırda pek çok yönden devam eden bir dizi sorunlar ve belirsizlikler yumağını da beraberinde getirmiştir.

Günümüzde Dünya nüfusunun %55'i kentsel alanlarda yaşamaktadır. 2050 yılına kadar bu oranın %68'e çıkması beklenmektedir.(Birleşmiş Milletler,2025) Kentlerdeki bu yoğunlaşmanın önemli bir bölümünü göçmenler oluşturmaktadır. Göçmenler, sağlığa, eğitime, istihdama ve temel hizmet alanlarına erişim gibi sebeplerle kentlerde yaşamayı tercih etmektedir. Türkiye'deki Suriyeli göçmenler de, 2013 senesinden sonra kent mültecilerine dönüşmüştür. Suriyeli göçmenler, Türkiye'nin bütün illerinde mevcut olup, kamp dışında kentsel alanlarda yaşamaktadırlar.(Erdoğan,2022:31) Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin güncel verilerine göre, Türkiye'de kayıtlı Suriyeli göçmenlerin sayısı 3.093.909'dur. (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği,2024) Kayıt altına alınmamış Suriyeli göçmenlerin mevcudiyeti de düşünüldüğünde, bu rakamın 5 milyon dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Suriyeli göçmenlerin büyük bir çoğunluğu, sırasıyla İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa ve Hatay İlleri'nde yaşamaktadır. (Göç İdaresi Başkanlığı, 2024) Yukarıda ifade edildiği gibi dünyadaki genel duruma paralel olarak, Türkiye'de de Suriyeli göçmenler, çoğunlukla kentsel alanlarda yaşamlarını sürdürmektedir. Kente yerleşen bir göçmen, çöplerin toplanmasından, alt yapı hizmetlerine kadar birçok konuda belediyenin faaliyetlerinden faydalanmak durumundadır. Dolayısıyla yerel yönetimler, bu kitlesel akından etkilenen birincil aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyada yaşayan göçmenlerin sayısı gün geçtikçe artmakta ve bu durum yeni politikaların üretimini gerekli kılmaktadır. (Danış, 2018) Bu nedenle, göçmenlere yönelik hayata geçirilen politikalar ve bu politikaların uygulanması büyük önem taşımakta ve hem göçmen, hem de ev sahibi toplum ile iç içe olan yerel yönetimler, bu aşamada önemli roller üstlenmektedir. Buna rağmen, Türkiye'de yerel yönetimler açısından süreç daha netamelidir. (Alvanoğlu ve Ateş, 2020:383) Çünkü yerel yönetimler, bu göç sürecini omuzlayan aktörlerin başında gelse de yetkileri kısıtlıdır. Türkiye'de yasal çerçevede belediyelerin göçmenlere hizmet konusu netlikten uzaktır ve bu konuda doğrudan bir düzenleme mevcut değildir. Mülteciler, belediyelere sağlanan finansal destekten faydalanamamaktadır. Bu finansal destek, belediyenin barındırdığı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına göre dağıtılmaktadır. (Erdoğan,2019 : 15)

Belediyeler, göçmenlere yönelik faaliyet ve uygulamalarını, Belediye Kanunu'nun 13.Maddesi ve 38.Maddesi'nin n bendine dayandırmakta ve çeşitli inisiyatiflerle süreci yönetmektedirler. Türkiye'de yerel yönetimler politika üretiminde etkin değilken daha çok uygulama aşamasında birincil aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi, belediyelerin, göçmen politikalarının uygulanmasında giderek artan rolleri bulunmaktadır, Türkiye'nin güçlü merkeziyetçi yapısına rağmen bu gelişen rol, mültecilere karşı yerelde farklı yanıtların verilmesine neden olmuştur. (İçduygu ve Osserian,2022:3)

Türkiye'de yerel yönetimlerin mültecilere yönelik yaklaşımı dört şekilde kategorize edilebilir. İlki göçmenlere tamamen karşı olan belediyelerdir. Bunların mültecilere yönelik tutumları söylemlerine de yansımıştır. İkinci grupta mültecilere karşı ilgisiz olan belediyeler yer almaktadır. Bunlara göre göçmenler, yerel yönetimlerden ziyade merkezi yönetimin sorumluluğundadır. Üçüncü grupta göçmenlere sınırlı ölçüde hizmet sunan belediyeler yer almaktadır. Dördüncü grupta, göçmenlere yönelik etkin faaliyetler sürdüren belediyeler yer almaktadır. (Danış ve Sert,2019:56-57) Bu anlamda Gaziantep, göçmenlere yönelik etkin faaliyetler sürdüren belediyeler kategorisinde sınıflandırılabilir. Gaziantep'in göçmenler konusunda önemli işbirlikleri ve öncü sayılabilecek hizmetleri mevcuttur ve bu girişim ve inisiyatifler birçok akademik çalışmaya da konu olmuştur. Bu noktada Gaziantep, göçmenlere yönelik hizmetler bağlamında diğer illerden farklılaşmaktadır. Dolayısıyla Gaziantep'in, bu çalışmanın sahası olarak seçilmesinde, oldukça yoğun bir Suriyeli göçmen nüfusu barındırmasının yanı sıra, bu öncü çalışmaların olmasının ve inisiyatiflerin de etkisi bulunmaktadır. Makalede takip eden bölümde politika uygulaması, teorik çerçevede ele alındıktan sonra, araştırmanın yöntemi kısmına yer verilecek, sonrasında Gaziantep'e odaklanılarak, yerel yönetimlerin politika uygulamasındaki rolleri belirli temalara ayrılarak ele alınacaktır.

1. Teorik Çerçeve: Politika Uygulaması

Hükümet politikaları var olan bir soruna çözüm üretmek, mevcut kurumların içindeki şemayı değiştirmek ve yeni yapılar oluşturmak için planlanan faaliyetlerdir. (Smith,2019:202) Anderson'a göre, bir politika tasarlanıp yürürlüğe konduğu zaman ve örneğin, bir yasa resmileşip kanun haline geldiği zaman, artık bir kamu politikasından söz edebiliriz. (Anderson, 2003:193) Ayrıca, yürürlüğe giren bir kamu politikasının başarısı, politikanın nasıl uygulandığı ile yakından ilişkilidir.(Khan,2016:3)

Politika uygulaması kompleks bir süreçtir.(Signe,2019:12) Ayrıca, bir politikanın uygulanması çeşitli etkileri de beraberinde getirmektedir.(Smith,2019:202) Bu nedenle, uygulama aşaması, politika yapım sürecinin en önemli aşaması olarak kabul edilmektedir. Bu aşama artık teorinin pratiğe dökülmüş halidir. Kelime olarak uygulama, "bir şeyi uygulama eylemi, bir şeyi aktif ve etkili hale getirme süreci" anlamına gelmektedir. (Merriam Webster Sözlük,2024) O'Toole'e göre politika uygulaması bir şeyi yapmak veya bir şeyi yapmayı bırakmak ve bunun nihai sonucudur.(O'Toole,2000:266) Literatürde en çok atıf alan tanımlardan biri Sabatier ve Mazmanian'a aittir. Sabatier ve Mazmanian'a göre politika uygulaması "genellikle bir yasaya dâhil edilen, ancak aynı zamanda önemli idari emirler (mahkeme kararları) şeklini de alabilen temel bir politika kararının uygulanması" olarak ifade edilir. İdeal olarak bu karar, ele alınacak sorunları tanımlar, takip edilecek hedefleri şart koşar ve uygulama sürecini çeşitli şekillerde yapılandırır. (Mazmanian ve Sabatier,1983: 20) Anderson'a göre uygulama, bir tasarı yürürlüğe girdikten sonraki süreçtir. Uygulama, bir kanunun hedef kitleye uygulanması amacıyla yürürlüğe konması için yapılan her şeyi ve hedeflerin gerçekleştirilmesini kapsar.(Anderson, 2003:193) Politika uygulaması, programı yürürlüğe koymak için politikaları birbirine bağlayan mekanizmaları, kaynakları ve ilişkileri ifade eder. Daha spesifik olarak verilen bir görevi gerçekleştirmek ve başarmak olarak tanımlanabilir.(Mthethwa,2012:37) Kamu politikasının ne ölçüde başarılı olacağı, hedeflerin ne ölçüde etkili olacağı ve hedef kitle açısından sonuçların nasıl olacağı gibi konularda genellikle bir belirsizlik hakimdir. Çünkü en nihayetinde politika uygulaması, tekdüze ve sonuçları tahmin edilebilir bir süreç değildir. (Anderson, 2003:193)

Politika uygulaması, en temelde şu sorulara odaklanmaktadır.

1- "Uygulama, politikanın kendisi ile ne derece tutarlıdır?
2- Hedeflerin gerçekleşme düzeyi ve politika etkileri amaçlarla ne derece tutarlıdır?

3- Politika çıktılarına ve sonuçlarına etki eden hususlar nelerdir?
4- Elde edilen tecrübeler sonucunda, politikalar nasıl yeniden hazırlanmıştır?" (Sabatier,1986:23-24)

Kamu politikalarının yürürlüğe girmiş olması, mutlaka başarı sağlayacakları anlamına gelmemektedir. (Cerna,2013:17) En iyi formüle edilmiş politika dahi, politika kararları doğru bir şekilde uygulanmazsa başarısız olacaktır. Genel olarak artık kamu politikaları yalnızca kamu sektörünün tekelinde değildir. Kamu politikaları, farklı kuruluşlar ve hükümet mekanizmaları tarafından uygulanmaktadır. Kimi zaman da kamu politikaları, hükümet organları tarafından formüle edilip, farklı aktörler tarafından uygulamaya konmaktadır.(OECD,2020:82) Göç politikaları da bu anlamda farklı aktörlerin işbirliğini gerektiren politikalardır. Politika uygulaması doğrusal bir süreç olmadığından politikanın uygulanmasıyla değişim genellikle çok yönlüdür. Tek bir kurumun politikayı tek başına yönetebilmesi, oldukça güçtür. Hemen hemen her durumda politikalar, birden fazla grubun eylemleri ile uyumlu bir çalışmayı gerektirmektedir.(USAID,2011:14)

Politika uygulaması pek çok bağlamdan da etkilenen bir süreçtir. Ülkenin yönetim sistemi, kültürel özellikleri, göç tecrübeleri, ekonomik gücü gibi pek çok faktör politika uygulamasına etki etmektedir. Ayrıca kurumların uygulama süresinde yaptıkları çok önemli olsa da, taleplerin ve kayıtların incelenmesi, bilgi toplama ve raporları hazırlamak sıradan işler gibi görünebilir. Birçok kişi, kendisini etkileyene kadar kurumların yaptıklarından haberdar değildir. Politikanın içeriği açısından, etkisi ve başarı derecesi, formülasyon ve benimseme aşamalarında ortaya çıkanlar kadar önemlidir. Çünkü eğer uygulama aşaması başarısız olursa, hazırlık sürecinde gösterilen çabaların bir anlamı olmayacaktır.(Anderson, 2003: 1194)

Politika uygulamasının performansı odaklanılması gereken bir diğer noktadır. Politika uygulamasının başarısını üç şekilde kategorize etmek mümkündür.

1- Politikanın çıktısı, sonucu ve nihai sonucu
2- Politikanın etkisi
3- Politikanın toplumun gelişmesinde öncülük edip etmediği (Khan,2016:7)

Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere yönelik politikası "açık kapı politikası" olarak başlamış ve 2016 yılına kadar süreç bu şekilde devam etmiştir. (Erdoğan,2017:284) Suriyeli göçmenler hukuken bir karşılığı olmayan ve geçici olarak düşünülen "misafir" olarak adlandırılmıştır.(İçduygu ve Şimşek,2016:60) Bu dönem geçicilik söylemlerinin hüküm sürdüğü bir dönemdir. Bu dönemde Suriyeli göçmenlere yönelik politika geçicilik üzerine inşa edilmiştir. 2012 yılında, "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" yürürlüğe girmiştir. Bu yönerge ile göçmenlerin, geçici koruma statüsü altında oldukları vurgulanmıştır.(Göç İdaresi Başkanlığı, 2025) 2013 yılında 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe girmiş ve 2014 yılında YUKK'un 91.maddesine istinaden hazırlanan, Geçici Koruma Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. (Göç İdaresi Başkanlığı,2025) 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslar arası Koruma Kanunu, pek çok açıdan yenilik getirmiş olsa da, yerel yönetimlerin yetkileri açısından dikkate değer bir yenilik ortaya koymamıştır. Kanun, yerel yönetimlerden beklentileri, öneri şeklinde ifade etmiştir.(Erdoğan,2017:42) Bu nedenle yerel yönetimler, politika sürecinde, büyük ölçüde uygulama aşamasında karşımıza çıkmaktadırlar. Bu

aşamada politika uygulamasının üç modelinden, yukarıdan aşağıya uygulama modeli, aşağıdan yukarıya uygulama modeli ve sentez(karma) uygulama modellerinden bahsetmekte fayda var.

1.1.Yukarıdan Aşağıya Politika Uygulaması

Rasyonel model veya sistem model olarak da bilinen yukarıdan aşağıya uygulama modeli, (Mthethwa,2012:39) yetkili otoritenin kararını başlangıç noktası olarak ele almaktadır. Bu modele göre hükümet net ve tutarlı hedefler belirlemelidir. Ancak bu model, çeşitli dinamikleri ve politik kısmı ihmal etmekte ve uygulamayı sadece yönetimin işiymiş gibi görmektedir. (Signe,2019:13, Cerna, 2013:18) Yukarıdan aşağıya model savunucuları, üst düzey yetkililerin eylemlerine, davranışlarını etkileyen faktörlere, politika hedeflerine ulaşılıp ulaşılmadığına ve politikanın deneyime dayalı olarak, yeniden formüle edilip edilmediğine odaklanmaktadır. (Anderson,2003:196) Bu modelde, daha hiyerarşik ve kontrollü bir yaklaşım mevcuttur.(Mthethwa,2012:39) Bu model, yalnızca yasayı başlangıç noktası olarak ele aldığı ve diğer faktörleri göz ardı ettiği için çeşitli eleştirilerin de konusu olmuştur.(Cerna,2013:18)

1.2.Aşağıdan Yukarıya Politika Uygulaması

Aşağıdan yukarıya yaklaşım, politikaya hizmet alıcıların ve hedef kitlenin gözünden bakmaktadır.(Signe,2019:13) Bu modelin savunucuları, merkezi kararların uygulamada daha esnek olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü bu esneklik politikanın hedefe ulaşması için elzemdir. (Signe,2016:14) Buna göre yerel aktörlerin etkisini, amaçlarını ve politikayı uygularken belirledikleri stratejileri göz ardı etmemek gerekmektedir.(Cerna,2013:18) Zira bu aşamada politikanın yerel koşullara göre dönüşme potansiyeli mevcuttur. Bu modelin savunucularına göre uygulamada saha bürokratlarının rolleri göz ardı edilmemelidir. Lipsky saha bürokratlarını ele aldığı çalışmasında, politikayı uygulayan ve ön safta yer alan personelin politika uygulama aşamasında ve başarısındaki önemine dikkat çekmektedir. (Lipsky,2010:3) Lipsky, saha bürokratlarını yaptıkları işin gereği olarak, doğrudan halk ile iç içe olan yerel düzeydeki bürokratlar olarak tanımlamaktadır. (Lipsky,2010:3) Bu noktada, saha bürokratları denilen yerel düzey bürokratların politikanın uygulanma aşamasında, etkisi vardır. Bunlar takdir yetkilerini kullanarak, politikayı dönüştürüp, yerel düzeyde yeniden şekillendirebilir. Bu nedenle politikanın istenen hedeflere ve başarıya ulaşmasında oldukça etkisi vardır.

Aşağıdan yukarıya yaklaşım teorisi, başarılı bir uygulama ile takdir yetkisi arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir.(Thomann,Van Engen,Tummers,2018:585) Politikaların nihai uygulayıcıları olan bu bürokratlar, takdir yetkilerini kullanarak, politikanın uygulama aşamasına etki etmektedir. Saha bürokrasisinin temelini oluşturan takdir yetkisi, bürokratların çeşitli çözüm yolları karşısındaki seçimleridir. (Yıldırım, 2010:840) Başka bir ifadeyle takdir yetkisi; belirli durumlarda ne yapılacağına karar verme özgürlüğüdür. (Thoman, Van Engen, Tummers, 2018:584) Takdir yetkilerinden ve uygulama aşamasındaki etkilerinden dolayı, Lipsky'e göre saha bürokratları aynı zamanda politika yapıcılardır. Saha bürokratlarının kişisel eylemleri, sunulan hizmetlerin kalitesinde etkilidir.(Lipsky, 2010:13) Yerel bürokratların yaklaşımları, yerel ekonominin koşulları ve hizmet alıcıların yaklaşımları uygulamaya etki eden faktörlerdir. (Anderson, 2013:95)

1.3.Sentez (Karma) Uygulama Modeli

Sentez model, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya uygulama modelinin güçlü yönlerine odaklanan ve zayıf yönlerini elimine eden bir modeldir. (Signe,2013:14) Paul Sabatier, Richard Elmore ve Malcolm L.Goggin bu modelin öncüleri arasında sayılabilir. Bu model her iki model arasında terazi görevi görmeye çalışan bir modeldir. (Pülz ve Treib, 2003:90) Sentez model, kamu politikasını geniş bir perspektifle ele almakta ve bu bakış açısı, sürecin içindeki bütün aktörlerin göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir.(Kaptı ve Alaç, 2015:137) Çünkü politikanın gelişimi ve uygulanması birbiriyle ilişkili/bağlantılı süreçlerdir.

2. Metodoloji

Çalışma, nitel araştırma yöntemine göre yürütülmüştür. Alan çalışması, 2019'un Kasım ve Aralık aylarında gerçekleştirilmiştir. Göçmenlere ulaşma noktasında kar topu örneklemi ve amaçlı tesadüfi örneklem tekniklerinden faydalanılmıştır. Kar topu örneklemi, mülakat gerçekleştirecek birkaç kişinin bulunması ve sonradan bu kişilerin vasıtasıyla mülakat yapılacak diğer kişilere ulaşılması olarak tanımlanabilir. Mülakatlara kar topu örneklemi ile başlanmış ancak sonrasında tesadüfi örneklem ile devam edilmiştir. Bunun temel nedeni aynı etnik kökene sahip kişilerle mülakat yapılmasının önüne geçilmesidir. Alan çalışması, Gaziantep'in, Şehitkamil ve Şahinbey İlçeleri'nin, Alleben, Düztepe, Güneykent, İstiklal, Yeditepe, Gazikent, Karşıyaka ve Yaprak Mahalleleri'nde gerçekleştirilmiştir. Bu mahalleler, Suriyeli mültecilerin yoğun olarak nüfuslandığı mahallelerdir. Çalışmanın bu ilçelerde gerçekleştirilmiş olmasının sebebi Şehitkamil ve Şahinbey İlçeleri'nin, Gaziantep'in merkez ilçeleri olmalarıdır.

Bunun yanı sıra, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Göçmen İşleri Birim Amiri, Şahinbey ve Şehitkamil Belediyeleri'nin ilgili birim amirleri, Gaziantep BŞB Beyaz Masa'da SGDD-ASAM tarafından görevlendirilen personel ile farklı tarihlerde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşülen Suriyeli göçmen sayısı 32 olup, bunların 14'ü kadın ve 18'i erkektir. Görüşme gerçekleştirilen göçmenlerin yaşları 18 ile 64 arasında değişmiştir. Görüşme gerçekleştirilen göçmenler, 2011 senesi sonrasında, Cerablus, Hama, Menbiç, Halep, Azez, Humus, İdlib gibi şehirlerden göç etmiş kişilerdir. Görüşme gerçekleştirilen göçmenlerin 20'si, ilkokul mezunu, 2'si hiç okula gitmemiş, 5'i lise mezunu ve 5'i üniversite mezunudur. Görüşme gerçekleştirilen göçmenlerin meslekleri, işçi, Arapça öğretmeni, bakkal, işletmeci, kurs öğretmeni, sivil topum çalışanı, demirci, hasta bakıcı, toptancı, ev hanımı, işsiz, terzi, doktor, muhasebeci ve dükkan sahibi olarak sıralanabilir. Görüşmeler araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş ve araştırmacı Arapça bildiğinden dolayı görüşmelerde tercüman kullanılmamıştır. Mülakat yapılan mültecilere çalışmanın amacını açıklayan onam formları verilmiştir. Çalışma verileri, Miles ve Huberman'ın akış modeline göre ve üç temaya ayrılarak analiz edilmiştir.

1. Geçicilik ve kalıcılık ekseninde politika uygulaması

2. Uyuma yönelik politika uygulaması

3. Sivil toplum ve kurumlar arası işbirliği bağlamında politika uygulaması

3. Gaziantep'te Suriyeli Mülteciler

TÜİK, 2023 yılı verilerine göre Gaziantep nüfusu, 3.164.134'tür. (TÜİK,2024) Gaziantep, tarih boyunca Anadolu'da varlık göstermiş bütün devletler açısından bir merkez konumunda olmuştur. (Gaziantep Valiliği,2024) Şehir, Hitit, Asur gibi köklü medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır ve günümüzde bu medeniyetlerin izlerini görmek mümkündür. (Gaziantep Kültür ve Turizm

Müdürlüğü,2024) Gaziantep, bugün de önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir. Bu nedenle istihdam açısından da önemli bir şehirdir.

Göç İdaresi Başkanlığı'nın güncel verilerine göre, Gaziantep'te kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı, 428.674'tür. Gaziantep'i sırasıyla, Şanlıurfa, Hatay, Adana ve Mersin İlleri takip etmektedir. (Göç İdaresi Başkanlığı, 2024) Gaziantep, gelişimi, sanayisi ve ticareti ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin önemli illerinden biridir. Suriye'ye sınırının olması, oldukça yüksek bir Suriyeli göçmen nüfusu barındırmasında önemli bir etkendir. Suriyeli göçmenler, kente rastgele dağılmış olup, çoğunlukla sosyoekonomik düzeyi düşük bölgelerde ve yetersiz koşullarda yaşamaktadır. Suriyeli göçmenlerin, Gaziantep'te özellikle İstiklal, Karşıyaka, Yaprak Mahallesi gibi bölgelerde, dükkandan bozma, penceresi olmayan tek göz odalarda yaşadıkları görülür.

4. Geçicilik ve Kalıcılık Ekseninde Politika Uygulaması

Göçün ilk yılları, bütün aktörler açısından sürecin geçicilik üzerine inşa edildiği bir dönemdir. Bu ilk evrede genel olarak bir belirsizlik hakim olup, mültecilerin geri döneceklerine dair algı henüz oldukça kuvvetlidir. Geçicilik söylemleri, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliğinden sonra da devam etmiştir.(İçduygu ve Demiryontar, 2022:323) Ancak Şahinbey Belediyesi Sosyal Yardım İşlerinden Sorumlu Birim Amiri'nin de belirttiği gibi, geçicilik söylemlerine rağmen Suriyeli göçmen sayısı gittikçe artmış ve Suriyeli göçmenlerin geri döneceklerine dair algı yerini, zamanla kalıcılığa evrilen bir anlayışa bırakmıştır.

> *"Mülteciler buraya ilk geldiklerinde, yatacak, kalacak yerleri yoktu. Parklarda yatıyorlardı. Bu insanları otellere ve devletin okullarına yerleştirdik. Göçün ilk yıllarında vaziyet berbattı. Gelenlerin bir süre kalıp sonra gidecekleri düşünülüyordu. Ama hiç öyle olmadı. Mülteci sayısı gittikçe arttı. Hiç kimse geri dönmedi." (Şahinbey Belediyesi, Sosyal Yardım İşlerinden Sorumlu Birim Amiri, 13.12.2019)*

Gaziantep BŞB, Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri, krizin ilk senelerinde belediye olarak, Suriyeli göçmenlere barınma konusunda destek olduklarını ve krizin başından beri bu soruna çeşitli çözümler üretmeye çalıştıklarını vurgulamıştır. Gaziantep BŞB, sürecin ilk dönemlerinden beri çeşitli inisiyatifler ve dolayısıyla yerel düzeyde takdir yetkisini kullanarak süreci yönetmiştir. Bu şöyle ifade edilmiştir.

> *"Biz Gaziantep Büyükşehir Belediyesi olarak, savaşın başından beri mülteci sorununa çözümler üretmeye çalışıyoruz. Örneğin, mülteci geliyor gecenin geç bir vakti, geceyi ya dışarıda geçirecek ya da bir parkta geçirecek. Bu durumda belediye olarak bu insanlar için çeşitli yerleri kiraladık. Güvenli bir şekilde kalabilsinler diye."(Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri,04.12.2019)*

> *"2012 yılında Nisan Ayı'nda göreve başladım ben. O zamanlarda Valiliğin talimatı vardı. Gelen misafirlerin konaklamalarına yardımcı olduk, ayrıca kampa götürülecekleri durumda da destek sağladık. Mültecilerin, belediyeye bağlı Atatürk Spor Merkezi'nde kalmalarını sağladık. AFAD ve Valilik ile koordineli çalışmalar yaptık. Gıda malzemesi ve*

temel ihtiyaçlar gibi birkaç günlük ihtiyaçlarını karşıladık. Tabi bu malzemeler kendilerine verilmedi. O esnada kullanıp iade ettiler."(Şehitkamil Belediyesi, Sosyal Yardım İşlerinden Sorumlu Birim Amiri, 25.12.2019)

Göç süreci en başında, göçmenler açısından da, geçicilik üzerine inşa edilmiştir. Ancak Suriye'de durumlar gittikçe kötüleşmiştir. Halep'ten göç eden kadın göçmen, Suriye'de evlerinin çatışmalarda yıkıldığını ve artık dönecek bir evleri olmadığını şöyle ifade etmiştir.

"Biz, Suriye'de durumların birkaç ay içinde düzeleceğini düşünüyorduk. Önce eşim ve oğlum geldi Türkiye'ye. Sonra kızım ve ben geldik.Eşim doktor, kendisi Almanya'ya göç etti.Biz, 2013'ten beri buradayız.Suriye'ye dönmedik.Bu saatten sonra da döneceğimizi düşünmüyorum.Orada bir evimiz yok artık.Evimiz çatışmalarda yıkıldı."(Görüşmeci 16,Güneykent Mahallesi,23.11.2019)

Gaziantep'te görüşme gerçekleştirilen göçmenlerin çoğunluğu en az birkaç senedir Gaziantep'te ikamet eden ve geri dönmeye yönelik planı olmayan göçmenlerden oluşmaktadır. Genel hatlarıyla ifade etmek gerekirse, Gaziantep'te görüşme gerçekleştirilen göçmenler, Türkiye'de bir hayat kurduklarını, çocuklarının burada okula gittiğini, Suriye'de savaş bitse dahi Suriye'nin asgari yaşam için gerekli koşullardan uzak olduğunu ve kısa vadede bu koşulların sağlanmasının mümkün olmadığını, bu nedenle geri dönmeye yönelik bir düşünceden uzak olduklarını ifade etmişlerdir.

"Öncelikle bizim kendimizi güvende hissetmemiz lazım. Bence Suriye daha çok uzun süre güvenli olmayacak. Mezhep kavgası var. Sünni, Alevi, Kürt. Karmakarışık orada durumlar. *Ben şimdi Afrin'e gitsem, PKK beni vurur. Kürt, Arapların arasında yaşarsa yine öldürürler."(Görüşmeci 2, Düztepe Mahallesi, 06.11.2019)*

"Benim Suriye'ye dönmek gibi bir düşüncem hiç yok. Orasının güvenli olacağını düşünmüyorum. Çatışmalar devam ediyor. Her gün patlamalar oluyor. Alt yapı yok, birçok yerde elektrik, su yok, hastane yok. Nasıl geri döneceğiz? Çocukların eğitim alması çok önemli mesela. Orada birçok okul yıkılmış durumda."(Görüşmeci 18, İsmet Paşa Mah.04.12.2019)

"Biz geri dönmek istemiyoruz. Çocuklarımız burada evlendi, barklandı iş buldu. Burada hayat kurduk. Arada ziyaret amaçlı gideriz o kadar. Çoluğum çocuğum burada ise benim orada yapacak bir şeyim yok. Ayrıca orasının daha uzun süre güvenli olacağını hiç düşünmüyorum. Savaş bitse bile çok uzun süre şartlar dönüş için uygun olmayacak diye düşünüyorum." (Görüşmeci 23,İsmet Paşa Mah.17.12.2019)

Savaştan kaçış sürecinde Gaziantep'in tercih edilmesinde, Gaziantep'in sınır şehri olması, iş imkânlarının diğer illere nazaran daha fazla oluşu ve Gaziantep'te bulunan akrabaların varlığı sayılabilir.Bunlar şöyle ifade edilmiştir.

"Ben Gaziantep'e geleli birkaç ay oldu. Burada tanıdıklarım vardı. Ayrıca burası büyük şehir. Yakın akrabalarım da burada. Ben Antep'e ya da Urfa'ya gelmeyi düşünmüştüm. Ama diplomama denklik almak için burasının daha iyi olacağını düşündüm. Ben uzmanlığımı 2017'de aldım. Eğitimimi yarıda bırakmak istemedim. O yüzden bu kadar kaldım Suriye'de…."(Görüşmeci 4, Beş yüz Evler Mahallesi,03.11.2019)

"Biz Gaziantep'e geleli 7 yıl oldu. Gaziantep'te herhangi bir tanıdığımız yok. Burada iş fırsatları daha çok diye duyduk. Bu yüzden önce eşim geldi iş buldu sonra bizi aldı. Suriye'de artık yapacak bir şey kalmamıştı. Kalacak bir evimiz de yoktu artık. Evimiz bombardımanda yıkıldı. Son çaremiz buraya gelmekti ve öyle yaptık." (Görüşmeci 13, İsmet Paşa Mahallesi,26.11.2019)

Ben 2012 yılından beri Gaziantep'te yaşıyorum. İş imkanlarından dolayı buraya geldik. Oğlum iş buldu. Eşim önce gelmedi. Eşim biz geldikten 4 yıl sonra geldi. Oğlumu Suriye'de askere göndermek istemedim. Bu nedenle geldik Türkiye'ye."(Görüşmeci15, Güneykent Mahallesi, 01.11.2019)

Gaziantep BŞB, Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri, savaş bitse ve Suriye daha güvenli olsa dahi bu insanların geri dönmeyeceklerini ifade etmiştir. Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri, ayrıca göçmenlerin şehre rastgele yerleşmiş olmalarının doğru olmadığını ve bu insanların en başından belirli bir kotaya göre dağıtılmış olmaları gerektiğini şöyle ifade etmiştir.

"Savaş bitse bile mültecilerin geri döneceklerini düşünmüyorum. Göçün ilk yıllarından itibaren mülteciler şehirlere, belirli bir sisteme göre dağıtılmalıydı. Mesela tarım işiyle uğraşan bir mülteciyi çiftçiliğin gelişmiş olduğu yere yerleştirmek daha doğru olabilirdi. Ama bu yapılmadı." (Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri, 04.12.2019)

Görüldüğü üzere, göçmenlerin birçoğu Suriye'de savaş bitse dahi, kısa vadede normalleşmenin gerçekleşmeyeceğini düşündüklerinden ve burada bir hayat inşa ettiklerinden dolayı, Suriye'ye geri dönmek gibi bir düşünceden uzaktırlar. Öte yandan, görüşme gerçekleştirilen yerel düzeydeki aktörler de, gerekli şartlar sağlansa dahi Suriyeli göçmenlerin geri dönmesinin güç olduğunu ifade etmişlerdir. Erdoğan'ın Suriyeliler Barometresi araştırmasında da, araştırmaya katılan Türk vatandaşlarının %83,5'i, Suriyeli göçmenlerin geri dönmeyeceklerini düşündüklerini ifade etmişlerdir.(Erdoğan,2023:95) Görüldüğü üzere göç sürecinin bütün aktörleri açısından Suriye'ye geri dönüş zayıf bir ihtimal olarak kalmaktadır.

5. Uyuma Yönelik Politika Uygulaması

Uyum, bir göçmenin göç ettiği topluma ne kadar eklemlendiği, işgücüne, eğitime ve sosyal ağlara katılım oranı, temel hizmetlerden faydalanma derecesi ve göç edilen ülkenin dilini konuşabilme derecesini kapsayan bir olgudur. Bu hususların gerçekleşme düzeyi uyumun var olmasıyla yakından ilintilidir. Uyumun yerel düzeyde gerçekleşmesi gereken bir olgudur. Ager ve Strang'ın belirttiği gibi, işgücü, konut, eğitim, sağlık, sosyal bağlar, dil ve kültür, güvenlik, haklar ve vatandaşlık uyumun temel bileşenleri olarak adlandırılır. (Ager ve Strang, 2008:179) Gaziantep'e baktığımız zaman, uyum konusunda dil öğrenimi ve emek piyasasına katılımın iki önemli parametre olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Göçmen işlerinden sorumlu birim amiri, uyuma yönelik düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir.

"…Bizde uyum yanlış yorumlanıyor.Uyumu yalnızca her iki topluluğa yönelik kurslar olarak algılamamalıyız.Kişi önce çalışacak ekmek kazanacak bu şekilde uyum sağlamak çok daha kolaydır. Diğer konu Türkçe. Dil bilmek gerçekten önemli. Aslında Türkçe öğretimi işini en başından MEB'in üstlenmesi gerekiyordu.Bir şemsiye altında yapılmalıydı bu iş.Bu işte uzmanlaşmış STK'larla ortak hareket edilmeliydi ve birlikte projeler üretilmeliydi.Öyle olsaydı bu iş daha güzel çözülürdü…."(Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri,04.09.2019)

Beegom'un da çalışmasında ifade ettiği gibi birçok göçmenin Türkçe konuşamıyor oluşu, uyumun önündeki en önemli engellerden biridir. Suriyeli göçmenler, Türkçe konuşmadan da hayatlarını bir şekilde idame ettirebildiklerinden, Türkçe öğrenmek için ayrıca bir çabaya gerek kalmamaktadır. Bu durum da genel olarak, Suriyeli göçmenlere karşı ön yargılara sebep olmaktadır. (Beegom,2023:176) İstiklal Mahallesi'nde ikamet eden kadın göçmen de dil bilmenin önemine ve dil bilmenin yerel halka bağları olumlu yönde etkileyeceğine şöyle dikkat çekmiştir.

Türkçe bilmek çok önemli, Türkçe bilseydim işim çok daha kolay olurdu.Bu bizi Türklerle yakınlaştırır…." (Görüşmeci 9, İstiklal Mah. Gaziantep,17.11.2019)

Gaziantep'te çocuklar ve gençler arasında Türkçeyi konuşabilenler daha yaygındır. Ancak özellikle yetişkinler arasında Türkçeyi konuşma oranı oldukça düşüktür ve göçmenler arasında buna yönelik bir motivasyon da yoktur. Göçmenlerin birçoğu Türkçe bilmenin önemini vurgulasa da, Türkçe öğrenmek için zamanları olmadığını ifade etmişlerdir. Dil bariyeri, istihdamdan sonra Suriyeli göçmenlerin en temel sorunlarındandır ve şöyle ifade edilmektedir.

"Türkçe, öğrenmesi kolay bir dil değil. Aslında çocuklar biraz konuşuyor ama ben iyi değilim. Çok fazla problemimiz var gerçekten bunlarla uğraşmaktan dil öğrenmeye fırsat kalmıyor.Günümüzün çoğu çalışarak geçiyor." (Görüşmeci 13, İsmet Paşa Mah.Gaziantep, 14.11.2019)

"Türkçe ile kendimi ifade edemiyorum. Bu yüzden Türklerle anlaşamıyorum. Onlar da beni anlamadığı zaman rahatsız oluyorlar. Sonra da sohbetten vazgeçiyorlar. Böylece iletişim problemi yaşıyorum."(Görüşmeci 3, Beş yüz Evler Mah. Gaziantep, 21.11.2019)

Göçmenler, göç edilen ülkede pek çok problemle ve belirsizlikle baş etmek durumunda kalmaktadırlar. Gaziantep'teki Suriyeli göçmenlerin problemlerinin başında, yukarıda ifade edildiği gibi, dil sorunu gelmektedir. Göçmenlerin çok ciddi bir kısmının bunca seneye rağmen, Türkçeyi öğrenememiş oldukları açıkça gözlenmektedir. Erdoğan'ın Suriyeleri Barometresi araştırmasında, Suriyeli göçmenlerin Türkçe öğrenmemiş olmalarının, Türk toplumu arasında rahatsızlık yarattığı ve tahammül düzeyinin oldukça düşmüş olduğu vurgulanmıştır. (Erdoğan, 2022: 48) Çalışma izni, düşük ücretle çalışma, eğitime erişimde aksaklık diğer başat sorunlar arasında sayılabilir. Bu durum, uyumu zorlaştıran sorunlardandır ve şöyle ifade edilmektedir.

"*Türkçe konuşamıyoruz bu en önemli sorunumuz. Ama benim dil kurslarına gidecek zamanım da yok. Çalışmak zorundayım ve evin ihtiyaçlarını karşılamak zorundayım. Kurslar çalışma saatlerime uymuyor hiç. Kurslar genelde mesai saatleri içinde oluyor. Bu da bana uymuyor.Urfa'da çalışırken Halk Eğitim Merkezi'nin düzenlediği kurslara devam etmek istedim ancak yine saatlerim uymadı. Ben iş çıkışlarında kurslara katılmak istedim. Ancak o saatlerde kursumuz yok dediler.Benim işim ayrıca genelde Suriyelilerle.Biz sivil toplum kuruluşuyuz.İşimiz hep Suriyelilerle.Bu yüzden pratik yapma şansımız olmuyor…."(Görüşmeci 20, Yeditepe Mah.Gaziantep, 21.11.2020)*

"Ben Türkçe konuşamıyorum. Sadece Türkçe ile selamlaşabilirim. Bu nedenle günlük hayatta birçok sorunla karşılaşıyorum. Türkler de bizimle anlaşamadığı zaman geriliyorlar. Mesela bir devlet dairesinde işim oluyor ama memurla anlaşamıyorum. Çoğu zaman tercüman da olmuyor. Bu sefer karşıdaki sinirleniyor. Keşke çok güzel Türkçe konuşabilseydim. Bunu çok isterdim."(Görüşmeci 19, Düztepe Mah.Gaziantep, 17.12.2019)

"*Yerel halk tarafından daha çok kabul edilmemiz lazım. Mültecilerin dil bilmesi de uyum için çok önemli. Dil bilmiyorsam uyum sağlayamam. Ben Suriye'de iken master yapıyordum. Türkiye'ye geldiğim için eğitimim yarıda kaldı. Burada çalışmaya başladım bir yandan da eğitime devam etmek istedim ama bu süreçte bana hiç kolaylık sağlanmadı, destek de olunmadı.(Görüşmeci3, Beş yüz Evler Mah. Gaziantep,21.11.2019)*

Öte yandan, okullar hem mülteci çocuklar hem de aileler açısından, yerel halk ile en önemli karşılaşma alanlarıdır ve uyumun desteklenmesinde önemli bir rol oynar. (Ager ve Strang,2008:172) Dışlanma gibi sorunlarla karşı karşıya kalsalar da, Suriyeli öğrenciler sosyal uyuma daha çok meyillidir. (Beegom,2023:175) 2014 yılında yayımlanan, "Yabancılara Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri" MEB Genelgesi ile Suriyeli mülteci çocukların devlet okullarına kayıt yaptırmalarının önü açılmış ve Suriyeli mülteci çocukların eğitim gördüğü geçici eğitim merkezleri kapatılmıştır. Suriyeli öğrenciler, Türk çocuklarla aynı sınıflarda eğitim görmektedir. Bu da uyum açısından oldukça önemlidir. Alleben Mahallesi'nde yaşayan kadın mülteci, okulların ve dil bilmenin uyum açısından önemine şöyle vurgu yapmaktadır.

"Çocuklarımız Türk öğrencilerle aynı okullarda eğitim görüyor. Bu uyum için önemli bir adım. Dil de çok önemli dil bilirsek uyum daha çabuk olur. Ben Türkçe bilmiyorum bu yüzden Türk bir komşuya gitmeye çekiniyorum. Çünkü anlaşamayacağımızı düşünüyorum. Bu yüzden dil bilmek önemli gerçekten."(Görüşmeci 27, Alleben Mahallesi,Gaziantep,26.11.2019)

"Bence Suriyeli öğrencilerin, Türk öğrencilerle birlikte okuması, uyum adına atılmış en önemli adımdı. Suriyeli öğrenciler kendilerini dışlanmış hissetmediler bu şekilde. Çocuklarımızın Türk çocuklarla eşit koşullarda okuması ve Türk arkadaşlarının olması çok önemli diye düşünüyorum."(Görüşmeci 3, Beş yüz Evler Mah. Gaziantep, 21.11.2019)

Türkiye'de mülteciler, istihdama erişimde çeşitli sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Çalışma izni, geçici koruma statüsü alındıktan altı ay sonra, işveren işçi adına veya kişi kendi adına e devlet üzerinden başvurabilmektedir. Ayrıca, bunun bir kotası bulunmaktadır. Bir işyerinde çalışan mülteci sayısı, toplam çalışanların %10'ununu geçememektedir. (Danış, Dikmen,2022:37) Yeditepe Mahallesi'nde görüşme gerçekleştirilen bir STK çalışanı, çalışma izinleri ile ilgili sıkıntılara ve çalışma koşullarına vurgu yapmıştır.

"B1 seviyesi sertifikam var. Ama konuşmakta güçlük çekiyorum. Çünkü yerel halk ile pek haşır neşir değilim. Ben bir STK'da çalışıyorum. Pek sevmesemde buralarda çalışmak zorundayım çünkü maaşları daha yüksek. Kız kardeşimin eşi şehit oldu. Ona bakmak zorundayım. Diğer kız kardeşimin eşi Suriye'de hapiste. Ona ve çocuklarına da bakıyorum. Bu yüzden yüksek gelire ihtiyacım var. Özel sektörde çalışsam kimse bana bu maaşı vermez. Bu yüzden STK'larda çalışıyorum. Çalışma izni çıkarmak çok zor Türkiye'de. İşverenin sana çok fazla ihtiyacı yoksa çalışma izni çıkarmaz."(Görüşmeci 20,Yeditepe Mah. Gaziantep,03.11.2019)

Öte yandan, 40 yaşındaki Suriyeli mülteci, uyumun birlikte yapılacak toplantılar vasıtasıyla gerçekleşeceğini ve ayrıca istihdama katılmanın uyuma büyük katkı sağlayacağını şöyle dile getirmiştir.

"Türklerle birlikte bazı toplantılar yapsak iyi olur. Uyum iki toplumun bir araya gelmesiyle olur. Toplantılar, düğünler, okullar. Çocuklar okullarda ve parklarda entegre olabilirler. Biz de iş bulursak daha çabuk entegre oluruz.Benim diğer insanlar ile bir araya gelmem için iş bulmam gerek.İş bulamazsam eve mahkum olurum. Kimseyle görüşemem." (Görüşmeci 19, Düztepe Mah. Gaziantep,05.12.2019)

Suriyeli mültecilerin varlığı, yerel ekonomiyi ve iş gücü piyasasını önemli ölçüde etkilemektedir. (Erdoğan,Kirişçi ve Uysal,2021:25) Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri, Gaziantep'teki iş olanaklarının kentte yerel halk ve mülteciler arasında oluşabilecek gerilimleri minimum düzeyde tuttuğunu ve entegrasyona olumlu katkı yaptığını şöyle belirtmektedir.

"Esasında Gaziantep, bir çok bakımdan ayrıcalıklı bir il.Yüksek bir göçmen nüfusu var evet ama burada iş olanakları da oldukça fazla.Bu durum da olası gerginlikleri en aza indiriyor. Size somut bir örnek vermek istiyorum. Göçün ilk yıllarında belediyeye en çok

yapılan şikayet, Suriyeli mültecilerin gece geç saatlere kadar parkta gürültülü bir şekilde oturmaları ile ilgiliydi. Biz buna yönelik çeşitli broşürler hazırladık, çalışmalar yaptık ve parklarda dağıttık. Şunu fark ettik, burada istihdam olanakları yüksek. İnsanlar bir şekilde iş buluyor ve çalışıyor. Sabah erken uyanmaları gerektiği için de artık parklarda geç saatlere kadar oturmuyorlar. Yani iş bulabildikleri ve çalıştıkları için bu sorun çözülmüş oldu."(Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri, 04.12.2021)

İçduygu ve Osseiran tarafından yapılan bir araştırmaya göre , farklılıklara rağmen, Gaziantep ve Halep arasında, akrabalık, coğrafi yakınlık ve iş bağları açısından güçlü yakınlık bulunmaktadır. (İçduygu ve Osseiran,2022:4) 38 yaşındaki Suriyeli mülteci, Suriye'nin Türkiye ile kültürünün, coğrafyasının ve ikliminin oldukça benzer olduğunu, arada sınırlar olsa dahi, kültürün ve tarihin sınırının olmayacağını şöyle ifade etmiştir.

"Biz her iki toplum aynı dine mensubuz. Hayat tarzlarımız da oldukça benziyor. Ben buradaki insanlar gibi modern olduğumu düşünüyorum. Mesela coğrafyalarımız da çok benziyor.Ben Cerablus'luyum ve esmer tenliyim. Buradaki insanların birçoğu da esmer tenli. Benziyoruz yani. Cerablus ve Antep birbirine çok yakın. Aradaki mesafe 70 km'den az. İklimler de benziyor. Türk ve Suriyeli şeklinde ayrım yapanlar oluyor ama bunlar oldukça az.Yemek kültürümüz, örf ve adetlerimiz, hayata bakışımız bile benziyor.Örneğin Halep, Gaziantep'e oldukça benzeyen bir şehir.Doku, binalar, tarih oldukça benzer. Aslında biz bir milletiz aramızdaki sınır bizi ayırmıyor. Kültüre ve tarihe sınır koymak zor. Ben düşünmekte özgürüm. Her iki bölge arasında ticaret de var ayrıca. Tabi savaştan önce ticaret daha fazlaydı. Şimdi bayağı azaldı….(Görüşmeci 3,Beş yüz Evler Mah. Gaziantep, 21.11.2019)

Uyum, hem yerel halk hem de mülteciler açısından karşılıklı ve aktif bir süreçtir. Göçmenler kadar, yerel halk da, bu etkileşime açık olmalıdır. Uyum, durağan olmayan değişen ve dönüşen bir süreçtir. Yeni gelen, bütünün de değişimine neden olmaktadır. Bu nedenle uyum karşılıklı bir süreçtir ve karşılıklı bir dönüşümden söz edilebilir.(Kaya,2022:339) Ancak bu süreçte yerel topluluğun daha avantajlı olduğu söylenebilir. (INTPOL,2006:18) Görüşülenler, bunu şöyle ifade etmektedir.

"Entegre olmak için ben çabalamalıyım. Örneğin bizim kültürümüz buradan farklı, biz gece geç saatlere kadar oturuyoruz. Burada insanlar geç saatlere kadar oturmuyor. Misafir olduğumuz için biz onlara uyum sağlamalıyız. Örneğin, nargilemizle geç saatlere kadar parkı işgal etmemeliyiz. Burada insanlar benim dış görünüşümden rahatsız olursa ben biraz değişebilirim. Ben değişime öncü olmalıyım. Daha yapıcı olmalıyım. Örneğin toplu taşımada yüksek sesle sohbet etmemeliyim. Ev sahibi toplumun yemeklerini, kahvelerini deneyebilirim. Bunları yapmak zor olmamalı." (Görüşmeci 24, Beş yüz Evler Mah.Gaziantep, 17.11.2019)

"Türkler Suriyelileri ve Suriyeliler de Türkleri kabul etmeli. Türkler Suriyeli mültecilere karşı ön yargılı oluyorlar bazen. Sırf Suriyeli olduğu için iletişim kurmak istemiyorlar. Bunu tabi Suriyelilerin bir kısmı da yapıyor. Tabi bir elin beş parmağı aynı değil çok da iyi insanlar var. Ben mesela yaşadığım yerde bu güne kadar hiçbir sorunla karşılaşmadım. Dil bilmek de önemli tabi. Biz burada geçim derdine düştüğümüz için dil öğrenmeye fırsatımız olmuyor.Avrupa'daki Suriyeli mülteciler öyle değil.Devlet her imkanı sunmuş onlara. Dil kursuna da gönderiyor. Biz burada her şeyi bir arada yapmaya çalışıyoruz. Ama yürümüyor bu şekilde." (Görüşmeci 30, Alleben Mah. Gaziantep, 19.11.2019)

Dil öğrenimi, emek piyasasına katılım ve Suriyeli çocukların eğitim öğretim sistemine adapte edilmesi uyum konusunda üç önemli parametre olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriyeli göçmenler arasında Türkçe öğreniminin oldukça sınırlı kaldığı açıkça gözlenen bir olgudur. Suriyeli göçmenler, uzun çalışma saatlerinden dolayı ve Türk vatandaşlarıyla yeterince sosyalleşemediklerinden dolayı, Türkçeyi öğrenemediklerini, bunun da uyumun önünde bir engel olduğunu ifade etmişlerdir. Emek piyasasına erişim de uyum konusunda önemli bir parametredir.Görüşme gerçekleştirilenler, emek piyasasına dahil olmanın uyum sürecini kolaylaştıracağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, 2016 yılından bu yana, eğitim, istihdam ve sağlık gibi alanlarda Suriyeli mülteci entegrasyonu için çeşitli politikalar üretilmektedir. Bu politikaların birçoğu AB tarafından fonlanan, çeşitli projelerle sağlanmaktadır.(Danış ve Dikmen,2022:28) Bu projeler kimi zaman birkaç aylık kimi zaman da bir veya birkaç yıllık şeklinde olabilmektedir. Yukarıda Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri'nin de belirttiği gibi bu projelerin daha uzun erimli olması elzemdir.

6. Sivil Toplum ve Kurumlar arası İşbirliği Bağlamında Politika Uygulaması

Bir politikanın başarıya ulaşması için, yerel ile uyum sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.(Anderson,2003:196) Başarılı bir politika uygulaması için, tecrübe, eğitim, katılım, liderlik, örgütsel uyum gibi kriterlerin yanı sıra, yatay ve dikey işbirlikleri de oldukça önemlidir. Bu nedenle, kurumlar arası işbirliği, politika uygulamasının başarıya ulaşmasında önemli bir eşiktir. Gaziantep BŞB'nin bu konuda dikkate değer işbirlikleri geliştirdiğini söylemek mümkündür. Gaziantep BŞB'nin, Suriyeli göçmenler konusunda, hem devlet kurumları ile hem de sivil toplum kuruluşları ile önemli işbirlikleri bulunmaktadır. Örneğin, Gaziantep BŞB, belediyeye bağlı olan sanat ve meslek eğitim kurslarında, MEB ile işbirliği içinde çalışmakta öğretmen açığını halk eğitim merkezi vasıtasıyla gidermektedir.Bu durum şöyle ifade edilmektedir.

"Biz, Halk Eğitim Merkezleri'nden öğretmen desteği alıyoruz. Başka bir örnek vereyim. GASMEK'lerde eğitim faaliyetlerini büyük ölçüde belediye üstlenmiş durumda ama bazı durumlarda, Milli Eğitim'den destek alarak gerekli sertifikaların verilmesi sağlanıyor. Valilikte karşılaşılan sorunlara dair il koordinasyon toplantıları oluyor. Mesela güncel bir örnek vereyim. Bayramlaşmadan dolayı Suriyeliler şu anda sınırı geçip, Suriye'ye bayramlaşmaya gidip tekrar buraya dönüyorlar. Sınırdan geçen yüksek bir mülteci oranı var. Havalar çok sıcak, sınır geçiş sorumluluğu Göç İdaresi'nde, kaymakamlık ve valiliklerde. Ama insanların orada güvenli bir şekilde gölgede bekleyebilecekleri çadırların oluşturulması, tuvaletlerin oluşturulması ve orada çocuklu emziren kadınlar varsa onların bebeklerini emzirebilecekleri güvenli bir alanın oluşturulması, içme suyu temini vs. bu noktalarda belediye destek veriyor. Doğrudan bu tür çalışmalar da yapılıyor."(Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri, 04.12.2019)

"Örneğin bizim bahçe ve parkların bakımı için personele ihtiyacımız var. Daha önce, bir STK temsilcisine beraber proje yapalım dedim. Ancak projeleri en fazla 3 ay yapabildiklerini söylediler. Yani böyle bir proje fikrine sıcak bakmadılar. Ben projelerin kısa süreli olmasını mülteciler açısından çok faydalı bulmuyorum." (Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri,04.12.2019)

Gaziantep'te, sağlık, eğitim, uyum ve koruma alanlarında çalışmakta olan, yerel, ulusal ve uluslararası pek çok STK bulunmaktadır. Kızılay, Türkiye Barolar Birliği, BM, WFP, Uluslararası Göç Örgütü, ILO, CARE International, Welterhungerhilfe, SENED, Bahar, GIZ, Expertise France, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, IFRC, Dünya Doktorları, Relief International, SGDD-ASAM, Şafak Derneği, Türkiye Kalkınma Vakfı, Suriye Yardım Derneği, GOAL, Vatan Derneği, Suriye Amerikan Yardım Derneği, Rahma Vakfı, Nar Tanesi, Toplum Gönüllüleri Vakfı gibi pek çok sivil toplum kuruluşunun aktif projeleri bulunmaktadır ve bu projeler vasıtasıyla bu güne kadar birçok Suriyeli göçmene ulaşılmıştır. Gaziantep'te yerel düzeydeki işbirlikleri, politikayı dönüştüren etmenlerin başında yer almaktadır. Gaziantep, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği başta olmak üzere birçok STK ile işbirliği geliştirmiş ve bu işbirlikleri vasıtasıyla mültecilere hizmet sağlamaktadır. Belediye bünyesinde, Beyaz Masa Biriminde, ASAM tarafından görevlendirilmiş Arapça ve Türkçe konuşabilen bir Suriyeli personel mevcuttur. Birim bir nevi danışmanlık hizmeti vermekte ve 2018 yılından beri faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca, belediyeye bağlı olarak kurulan Ensar Toplum Merkezi'nde SGDD-ASAM'ın bir personeli bulunmaktadır.

"Suriyeli mülteciler burayı henüz çok bilmiyor. Burayı bilen mülteciler gıda yardımı, yakacak yardımı gibi yardımlar için geliyorlar. Biz ilgili yerlere yönlendiriyoruz. Örneğin, bir mülteci yakacak yardımı için destek istediği zaman biz onu Valiliğin ilgili birimine yönlendiriyoruz. Ben, Valilikte tercüman olmadığı için, burada yazı yazıyorum. Mülteci Valiliğe gittiği zaman iletişimde problem yaşarsa beni arıyor ben yardımcı oluyorum. Örneğin evlenmek için gelen mülteciler var, ama biri resmi olarak evli. Bu kişinin konsolosluktan yazı alması lazım. Sonrasında veri güncelleme merkezine gitmesi lazım. Ben onu ilgili belediyeye yönlendiriyorum. Başka bir örnek, kişi dükkan açmış ancak olması gerekenden fazla kaldırım kullanmış, ceza kesmişler bu yüzden. Eğer bunlar cezayı 15 gün içinde öderlerse indirimli ödüyorlar. Ben bunları zabıtaya yönlendiriyorum. 15 günü geçirmişse buradaki vezneye yönlendiriyorum." (Gaziantep BŞB, Beyaz Masa Birimi'nde görevli personel,18.11.2019)

Yukarıda ifade edildiği gibi, Gaziantep'te, pek çok sivil toplum kuruluşu hizmet vermektedir. Bu sivil toplum kuruluşlarının göçün Gaziantep'te yerelden yönetilebiliyor olmasında önemli etkileri vardır. Şahinbey Belediyesi de, Gaziantep BŞB gibi, bazı sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği geliştirmiştir.

"Göçün ilk senelerinde, Suriyeli mülteciler, belediyeye daha çok uğruyorlardı. Göç İdaresi kurulduktan sonra, bayağı azaldı gelişleri. Çeşitli dernekler ile işbirliklerimiz var. Örneğin Şam Yetimler Derneği. Biz dernekler ile işbirliği geliştirirken, derneğin geçmiş faaliyetlerine ve yasal olarak kayıtlı olup olmadığına bakıyoruz. Bir dernek Kızılay ve AFAD ile çalışıyorsa, bununla işbirliği yapıyoruz. Bir derneğin devlet kurumları ile çalışıyor olması bizim için bir kriterdir. Bizim belediye bünyesinde kurduğumuz, Türklere yönelik

olan, Şahinbey Yardımlaşma Derneği mevcut. İstisnai durumlarda, Suriyeli mülteciler de bu derneğin hizmetlerinden faydalanabiliyor." (Şahinbey Belediyesi, Sosyal Yardım İşleri Birim Sorumlusu,13.12.2019)

Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri, alt yapı, çöp toplama gibi en temel hizmetlerin yanı sıra, Ensar Toplum Merkezi'nin de göçmenler adına atılmış önemli bir adım olduğunu vurgulamaktadır. Belediyeye bağlı olarak faaliyet gösteren bu merkez, 2015 yılından beri hizmet vermektedir. Şube müdürü, merkezin faaliyetlerini şöyle ifade etmiştir.

"Bizim temel çalışma bölgemiz, Ensar Toplum Merkezi. Bu merkez ilk olarak 2015 senesinde kuruldu. İlk kurulduğunda GASMEK ile ortak çalışmaktaydı. 2 yıl birlikte çalışıldı. Sonrasında, GASMEK oradan ayrıldı. Ensar Toplum Merkezi'nde, UN kurumları ve diğer farklı STK'larla birlikte projeler yürütülüyor. Merkezde, yönetici, belediye personelleri ve STK personelleri ortak görev yapıyor. Merkezin idaresi ve denetimi bize bağlı. Merkez'de mültecilere yönelik danışmanlık hizmeti, Türkçe dil kursları, PSS desteği, müzik kursları ve sanat atölyesi gibi atölyeler bulunuyor."(Göçmen İşlerinden Sorumlu Birim Amiri, 04.12.2019)

Öte yandan, belediye bünyesinde kurulan danışma hattı yerel halka ve göçmenlere hizmet vermektedir. Ayrıca belediyenin danışma biriminde, bir tercüman görev yapmaktadır. Görüldüğü üzere belediyelerin göçmenlere yaklaşımları birbirinden farklılık göstermektedir. Gaziantep BŞB, çeşitli inisiyatif, girişimler ve işbirlikleri ile süreci yönetme yoluna gitmiş ve yerel düzeyde karşılıklı bir diyalog oluşturabilmiştir. Politika yerel düzeyde dönüşerek yeniden şekillenmiştir. Şahinbey Belediyesi, Sosyal Yardımlardan Sorumlu Birim Amiri, sivil toplum kuruluşları ile geliştirdikleri işbirliklerini şöyle ifade etmektedir.

"STK'lar ile işbirliği içerisinde çalışıyoruz. Göçmenlere yönelik desteğimizin bir kısmı, STK'lardan sağladığımız fonlardan oluyor. Rahmet Yardımlaşma Derneği ve Şam Yetimler Derneği ile çeşitli işbirliklerimiz mevcut. Bir süre önce, Rahmet Yardımlaşma Derneği, yerel halka ve Suriyeli mültecilere hasta bezi yardımı yapmak istediğini iletti. Bunu da bizim vasıtamızla yaptılar. Bir her iki topluluğa da eşit dağıtım yaptık. Katar Charity ile de çalışmalarımız mevcut. Ramazanda birlikte iftar programlarımız oluyor ve onlar da çeşitli yardımlar için bağış yapıyorlar.(Şahinbey Belediyesi, Sosyal Yardım İşleri Birim Sorumlusu,13.12.2019)

"Şahinbey Belediyesi bu konuda oldukça başarılı. Geçen gün katıldığım bir toplantıda, belediyemizin bu konuda ne yaptığını sordular. Gaziantep'te, Valilik başta olmak üzere, STK'lar, merkezi yönetim kuruluşları ve yerel yönetimler hep birlikte çalışıyor. Ayrıca, kanaat önderleri ve vakıfların da önemli katkısı var. Bunlar ön yargıları kırdılar. "(Şahinbey Belediyesi, Sosyal Yardım İşleri Birim Sorumlusu,13.12.2019)

Gaziantep'te yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşları ve diğer kurumlarla geliştirmiş olduğu işbirlikleri, göçün yerelden yönetilmesinde önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulama aşamasında yerel yönetimler, çeşitli işbirlikleri vasıtasıyla politikanın dönüşmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, yerel yönetimlerin bu hususdaki yaklaşımları birbirinden farklılık göstermektedir. Türkiye'de yerel yönetimler mülteciler hususunda finansal kaynak açısından kısıtlıdır. Gaziantep BŞB ve Şahinbey Belediyesi uygulamada geliştirdiği işbirlikleri vasıtasıyla, hem finansal

açıdan hem de personel açısından desteklenmiş ve uygulama aşamasında kendi özgül kaynak ve dinamiklerini yaratabilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, Gaziantep'te Suriyeli göçmenlere yönelik göç politikalarının nasıl şekillendiği ve yerel yönetimlerin rolü Paul Sabatier ve Daniel Mazmanian'ın uygulama teorisi bağlamında ele alınmıştır. Gaziantep, mültecilere yönelik politika uygulaması ve saha bürokratlarının inisiyatifleri dolayısıyla bu konuda öne çıkmış bir ildir. Gaziantep'in sınır şehri olması ve istihdam olanakları Gaziantep'e göç edilmesinde önemli etkenlerdir. Yapılan mülakatlarda, yerel aktörlerin Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de kalıcı olduklarını düşündükleri, Suriyeli göçmenlerin de geri dönüş gibi bir düşünceden uzak oldukları sonucuna varılmıştır. Türkiye'de kurulan hayat, iş ve eğitim durumları, Suriye'de kısa vadede hayatın normale dönmeyeceği ve birçoğunun evlerini kaybetmiş olması bu noktada etkili faktörlerdir. Öte yandan, dil öğrenimi ve emek piyasasına erişim uyum konusunda önemli iki parametredir. Suriyeli göçmenler, genelde ağır iş koşullarından ve uzun çalışma saatlerinden dolayı, Türkçe kurslarına zaman ayıramadıklarını ve bu nedenle de Türkçeyi öğrenemediklerini belirtmişlerdir. Emek piyasasının dışında olanlar da sosyalleşemediklerinden dolayı, Türkçeyi öğrenemediklerini ifade etmişlerdir .

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kurulan, Göçmen İşleri Şube Müdürlüğü, yerel düzeyde kurumsallaşma adına atılmış önemli bir adımdır. Ayrıca belediyeye bağlı olarak kurulan Ensar Toplum Merkezi, belediye bünyesinde görev yapan ve SGDD-ASAM tarafından görevlendirilen personel de sivil toplum kuruluşları ile işbirliği adına ve göç politikalarının uygulanmasına yönelik atılmış önemli adımlardır. Bu işbirlikleri hem bütçe problemlerini hafifletmekte, hem de insan kaynağı açığını kapatmaktadır. Öte yandan, çalışmada ifade edildiği gibi, Gaziantep'te ulusal ve uluslararası olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu faaliyet göstermektedir.Yurt dışı merkezli birçok sivil toplum kuruluşunun da Türkiye'deki ana ofisleri Gaziantep'te bulunmaktadır. Bu anlamda Gaziantep'te sivil toplum kuruluşlarının oldukça etkin olduklarını söylemek gerekmektedir. Gaziantep'te sivil toplumun etkinliğinin ve yerel düzey yöneticilerinin sivil toplum ile işbirliklerinin süreci yönetilebilir kılan önemli parametreler olduğu görülmektedir. Politika yerel düzeyde gerçekleştirilirken pek çok problemle karşılaşılabilmektedir. Bu nedenle, bir politikanın başarıya ulaşması, sahada görev yapan bürokratların karar alırken kullandıkları inisiyatif, takdir yetkisi ve gösterdikleri esneklik ile bağlantılıdır.

Çalışmanın nihayetinde, yerel yönetimlerin temel hizmetler, işbirliği ve uyum gibi konularda temel aktörler oldukları ve Gaziantep'te politikanın yerel düzey bürokratlarının da etkisiyle dönüştüğü sonucuna varılmıştır. Gaziantep'te yerel yönetimler çeşitli inisiyatiflerle politikayı yerel düzeyde dönüştürmüş ve politika, saha bürokratlarının da etkisiyle aşağıdan yukarıya(bottom up) doğru şekillenmiştir. Türkiye'de politikaların belirlenmesi, merkezi yönetimin güdümünde olsa da, Gaziantep yereldeki yansımaların farklı olabileceğini gösteren bir il olmuştur

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: *[TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

KAYNAKÇA:

Ager A., Strang A.(2008), Understanding Integration:A Conceptual Framework, Journal of Refugee Studies, Vol.21,No:2,Oxford University Press, ss:166-191

Alvanoğlu S., Ateş.H.(2020), Yerel Yönetimlerin Mültecilere Yönelik Yenilikçi Uygulamaları:Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Örneği, TESAM Akademi, Journal of TESAM Academy, ISSN:2148-2462,Cilt 7(2), 375-400

Anderson J.E. (2003), Public Policymaking, Fifth Edition, Texas A&M University, Houghton Mifflin Company, Boston, Newyork

Beegom B.R.K.(2023), Syrian Forced Migration and Social Cohesion Process İn Türkiye, Journal of Sociological Context,4(2),173-181, https://doi.org/10.52108/2757-5942.4.2.5,Erişim tarihi:01.03.2025

Cerna L. (2013), The Nature of Policy Change and Implementation, A Review of Different Theoretical Approaches, Organization for Economic Cooperation and Development, 2013, https://www.luciecerna.com/uploads/5/1/2/5/5125288/the_nature_of_policy_change_and_implementation.pdf, Erişim tarihi:10.10.2024

Danış D.(2018), Türkiye'de Kent Mültecileri ve Misafirperverlik, TESEV İyi Yönetişim Tartışmaları, https://www.tesev.org.tr/wpcontent/uploads/rapor_Turkiyede.Kent_.Multecileri.ve_.Misafirperverlik.Didem_.Danis_.pdf,Erişim tarihi:15.07.2024

Danış D.&Dikmen H.(2022), Türkiye'de göçmen ve mülteci entegrasyonu, politikalar, uygulamalar ve zorluklar. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti özel Sayısı, 21(Özel Sayı), doi:10.46928/iticusbe.1106715,24-45

Danış D., Şenol Sert D., (2009), "Göçü Yerelden Yönetmek: Belediyeler"(Çevrimiçi), Saha, Yurttaşlık Derneği, Dört Aylık Süreli Yayın, https://hyd.org.tr/attachments/article/718/saha6.pdf, 05.05.2019, ss.56-63

Erdoğan M.(2019), Syrian Refugees in Turkey: Konrad Adenauer Stıftung, September, https://www.kas.de/documents/283907/7339115/Syrian+Refugees+in+Turkey.pdf,Erişim tarihi:05.02.2020

Erdoğan M.(2017), "Kopuş"tan "Uyum"a Kent Mültecileri, Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi:İstanbul Örneği, Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, https://www.marmara.gov.tr/UserFiles/Attachments/2017/05/09/2a50f712-6413-489f-9deb-56dc52de7264.pdf,Erişim tarihi:15.02.2025

Erdoğan M.(2023), Suriyeliler Barometresi, Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamanın Çerçevesi",SB 2022, https://www.unhcr.org/tr/haberler-ve-bilgilendirme/yayinlar, Erişim tarihi:26.02.2025

Erdoğan M.M,Kirişçi K.,Uysal G., (2021), Improving Syrian Refugee Inclusion in the Turkish Economy, How Can International Community Help?, World Refugee&Migration Council Research Report, September 2021, IGAM Academy

Gaziantep Valiliği (2024), Gaziantep İlinin İdari Tarihçesi ve Günümüzdeki İdari Yapısı, http://www.gaziantep.gov.tr/gaziantep-tarihi, Erişim tarihi:27.12.2024

Gaziantep Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2024), Gaziantep Tarihi, https://gaziantep.ktb.gov.tr/TR-52292/tarihce.html, Erişim tarihi:28.12.2024

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2024), Geçici Koruma, https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, Erişim tarihi: 12.07.2024

Göç İdaresi Başkanlığı (2014), "Geçici Koruma Yönetmeliği"(Çevrimiçi), Yayımlandığı Resmi GazeteninTarihi:22.10.2014,https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf, Erişim Tarihi: 26.02.2025

INTPOL (2006), "Integration and Integration Policies" (Çevrimiçi), European Forum For Migration Studies, IMISCOE Network Feasibility Study, Director: Friedrich Heckmann,https://www.efms.unibamberg.de/pdf/INTPOL%20Final%20Paper.pdf,Erişim tarihi:15.10.2024

İçduygu A., Osseiran S.(2022), Syrian Refugees in Istanbul and Gaziantep:Comparative Findings on Settlement, Livelihood and Support, CMI Insight, 2022:01

İçduygu A.,Şimşek D.(2016), Syrian Refugees in Turkey:Towards Integration Policies, Turkish Policy Quaterly,Volume 15,Number 3, http://turkishpolicy.com/files/articlepdf/syrian-refugees-in-turkey-towards-integration-policies_en_2781.pdf, ss.56-69, Erişim tarihi:26.02.2025

İçduygu, A., Demiryontar, B. (2022), Türkiye'de devlet ve Suriyeli mülteciler: çelişkili politikalar ve araçsal rasyonellik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı*, *21*(Özel Sayı), 316-334. doi:10.46928/iticusbe.1182299

Kaptı A., Alaç A.E.(2015), "Kamu Politikalarının Uygulama Aşaması", Kamu Politikası, Kuram ve Uygulama, Der: Mete Yıldız ve Mehmet Zahid Sobacı, Adres Yayınları/36, ss:228-243

Kaya A.(2022) Türkiye'de entegrasyon tartışmaları: Aktörler ve Rolleri: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21(Özel Sayı), 335-359, doi:10.46928/iticusbe.1194893

Khan A.R. (2016), ,Policy Implementation,Some Aspects and Issues,Journal of Community Positive Practices,XVI(3),2016,3-12,Policy Impelementation 2

Lipsky M.(2010), Street Level Bureaucracy,Dilemmas of the Individual in Public Services,Russel Sage Foundation,NewYork, Genişletilmiş Baskı, https://doi.org/10.1177%2F107808747100600401, Erişim tarihi: 04.08.2024

Mazmanian D.,Sabatier,(1983), Impelementation and Public Policy with a new Postscript (çevrimiçi), UniversityPressAmerica, http://www.des.ucdavis.edu/Faculty/Sabatier/mazmaniansabatier.pdf,Erişim tarihi:02.08.2024

Merriam Webster Sözlük (2024), Implementation, www.merriam-webster.com, Erişim tarihi:05.10.2024

Mthethwa R.M.(2012), Critical Dimensions For Policy Implementation, African Journal of Public Affairs, Vol.5,Number:2, pp.36-47

OECD 2020 "Toward Sound Policy Implementation" in Policy Framework On Sound Public Governance, Baseline Features of Governments that Work Well, OECD Publishing, Paris, DOI: https://doi.org/10.1787/199487f6-en, Erişim tarihi: 01.06.2024

O'Toole, L. J.Jr. (2000), Research on Policy Implementation: Assessment and Prospects, Journal of Public Administration Research and Theory,J-PART 10(2000):2, 263-288, Policy Implementation 3

Pülz H.,Treib O.(2006), "Implementing Public Policy,Handbook of Public Policy Analysis, Theory, Politics and Methods" (Çevrimiçi), Ed. Frank Fischer, Gerald J.Miller, Mara S. Sidney, CRS Press, Public Administration and Public Policy, 125, https://epdf.pub/handbook-of-public-policy-analysis-theory-politics-andmethods- public-administra.html, ss.89-107, Erişim tarihi:02.06.2024

Sabatier P.A. (1986) , "Top-Down and Bottom Up Approaches to Implementation Research: A Critical Analysis and Suggested Synthesis" (Çevrimiçi), Journal of Public Policy, No:1,Vol:6,ss:21-48

Signe L. (2019), Policy Implementation,A synthesis of the Study of Policy Implementation and the Causes of Policy Failure,PP-17/03,OCP Policy Center,Policy Paper

Smith T.B. (2019), "The Policy İmplementation Process",(Çevrimiçi), Journal of Innovation and Entrepreneurship, Policy Sciences 4, pp,197-209, Elsevier Scientific Publishing Company

Thomann E.,Van Engen N.,Tummers L.(2018), The Necessity of Discretion: A Behavioral Evaluation of Bottom Up Implementation Theory, Journal of Public Administration Research and Theory, doi:10.1093/jopart/muy024Oxford, 583-601

TÜİK (2023), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684, Erişim tarihi:27.12.2024

United Nations (2025), %68 of the world population projected to live in urban areas by 2050, says UN, https://www.un.org/uk/desa/68-world-population-projected-live-urban-areas-2050-says-un, Erişim tarihi:27.02.2025

UNHCR, Registered Syrian Refugees, https://data.unhcr.org/en/situations/syria/location/113, Erişim tarihi: 12.07.2024

USAID (2001) Policy Implementation What USAID Has Learned, Center for Democracy and Governance,Bureau For Global programs, Field Support and Research,U.S.Agency for International Development, Washington DC, Policy Implementation 1 https://www.youtube.com/watch?v=Y8jYNq4AqdI&ab_channel=StanfordCDDRL, Erişim tarihi:06.20.2020

Yıldırım M.(2010), "Kamu Yönetiminde Takdir Yetkisi: Geleneksel ve Yeni Kamu Yönetimi Arasında Karşılaştırmalı Bir İnceleme", Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:7, Sayı:2

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

This study focuses on the effect of local-level governments on immigration policies and, in doing so, focuses on the role and discretion of street-level bureaucrats. The central government in Turkey primarily determines migration policies. While local governments do not have effective policymaking, they become more active in policy

Literature Review

The implementation stage of public policy is the most crucial phase of public policy cycle as a success of public policy largely depends on its execution. At this stage, theorical frameworks are put into practice. One of the most frequently cited definitions of policy implementation in the literature comes from Sabatier and Mazmanian. They define policy implementation as "the implementation of fundamental policy decision, which is usually incorporated into a law, but may also take the form of significant administrative orders (court decisions)" (Sabatier and Mazmanian,1983:20). While local governments do not play an active role in the policy making process, they become more influential in the implementation stage. This is the primary reason for focusing on policy implementation in the study. Street level bureaucrats play a key role in the execution of public policy. Lipsky's concept of street level bureaucracy is another central focus on in the study. The findings suggest that immigration policies in Gaziantep have been implemented under the influence of street level bureaucrats, following bottom-up perspectives.

Research Question

How are immigration policies implemented in Gaziantep? What factors and dynamics are effective in the implementation stage?

Method

The study was conducted using a qualitative research method. The field study took place in November and December 2019. To reach Syrian refugees, both snowball and random sampling methods were employed. Snowball sampling involves identifying a few initial participants, who then refer others for interviews. The interviews began with snowball sampling and later transitioned to random sampling to ensure diversity and prevent overrepresentation of individuals from the same ethnic background. In random sampling, each individual has an equal chance of being selected. Additionally, interviews were conducted with officials from various institutions on different dates. These included the Gaziantep Municipality, the Immigrant Affairs Branch Manager, the Şahinbey Municipality Social Aid Affairs Manager, the Şehitkamil Municipality Social Aid Affairs Deputy Manager, and staff from SGDD-ASAM assigned to the Gaziantep Municipality White Desk (Municipal Service Desk). The ages of the refugees interviewed in Gaziantep ranged from 18 to 64. All participants were Syrian refugees who migrated to Turkey after 2011, from cities such as Aleppo, Hama, Azaz, Jarablus, Manbij, Homs and Idlib. Of the 32 interviewees, 14 were women and 18 were men. Their occupations included blacksmith, shop owner, non-governmental organization (NGO) worker, grocer, business manager and housewife. No interpreters were used during the interviews. Before participating, refugees were given consent forms explaining the purpose of the study. The data collected were analyzed using Miles and Huberman's flow model, categorizing findings into three key themes.

Conclusion

Based on Paul Sabatier and Daniel Mazmanian's implementation theory, this study explores how migration policies are shaped in Gaziantep and the role of local governments in this process. Gaziantep stands out in this regard due to its policy implementation for immigrants and the active role played by street level bureaucrats. As a border city, employment opportunities are key factors influencing migration to Gaziantep. From the interviews it was concluded that local actors perceive Syrian immigrants as permanent residents in Turkey, with little prospect of return. Many people have lost their homes in Syria, started a new life in Turkey, found work, and settled their children's education. The fact that life won't return to normal in Syria soon also contributes to this situation. Language learning and access to the labor market are critical components for integration. However, Syrian immigrants generally stated reported being unable to attend Turkish language courses due to the long working hours and demanding work conditions. Those who are outside the labor market also cited difficulties in learning Turkish because they limited opportunities for socialization.

The establishment of the Immigration Affairs Branch Directorate within the Gaziantep Metropolitan Municipality represents an important step toward the institutionalization of migration policies at the local level. Additionally, the Ensar Community Center, which operates under the municipality, and the staff assigned by SGDD-ASAM play a significant role in policy implementation. These collaborations help alleviate budget constraints and address gaps in human resources.

The study also highlights the significant presence of national and international NGOs operating in Gaziantep. Several overseas NGOs also have their main offices in Turkey in Gaziantep, making the city a hub for NGO activity. This vibrant civil society sector, along with strong cooperation between local government and NGOs, is crucial in making the policy implementation process more manageable.

Implementing policy at the local level can present many challenges. Therefore, the success of policy implementation is closely linked to the flexibility of decision-making and the discretion of street-level bureaucrats.

The study concludes that local governments in Gaziantep play a leading role in providing basic services, fostering cooperation, and facilitating integration. Politics in Gaziantep has undergone a transformation at the local level, with the policy being shaped through various initiatives, particularly those driven by street-level bureaucrats, in a bottom-up approach.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY
Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KÜNYESİ
Article Type: Research Article| Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 21.01.2025
Admission Date | Kabul Tarihi: 22.04.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ
Turhan, T., Paka, B. A. H., Wulandari, T. J., Raihanah,R., Şeker, M. (2025). İslam ve Çevre Yönetimi: Sürdürülebilir Su Ekolojisine Bütüncül Bir Yaklaşım, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):1961-1987. https://doi.org/10.35674/kent.1624594

İslam ve Çevre Yönetimi: Sürdürülebilir Su Ekolojisine Bütüncül Bir Yaklaşım

Islam and Environmental Management: A Holistic Approach to Sustainable Water Ecology.

Talha TURHAN[1], Brial Asif Hayi PAKA[2], Tri Julia WULANDARI[3], Raihanah RAIHANAH[4],Mustafa ŞEKER[5]

Öz

Bu çalışma, çevre yönetimi uygulamaları ve İslami yaklaşımların Türkiye'de sürdürülebilir su ekolojisini geliştirmek amacıyla nasıl entegre edilebileceğini araştırmaktadır. Nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme nedeniyle tatlı su kaynakları üzerindeki baskının artması, sürdürülebilir yönetim stratejilerinin önemini artırmaktadır. R programlama dili kullanılarak yapılan araştırma, sürdürülebilir su yönetimi için temel unsurlar olarak yeşil teknolojilerin, çevre politikalarının ve vatandaş katılımının entegrasyonuna odaklanmaktadır. Su kalitesi izleme sistemleri ve ekosistem tabanlı yönetim gibi ileri teknolojilerin, su kirliliğinin azaltılması ve su ekosistemlerinin korunmasında etkili olduğu belirlenmiştir. Bibliyometrik analizler, İslami yaklaşımlar ile modern çevre yönetimi stratejilerinin entegrasyonunun yerel ve küresel bağlamdaki etkilerini analiz ederek önemli bir literatür katkısı sağlamaktadır. Ayrıca, bu makale İslami ilkelerin su yönetimindeki rolünü tartışmakta ve su kaynaklarının korunması ve muhafazası konusunda ''Halifelik'' kavramını dini bir yükümlülük olarak vurgulamaktadır. Bibliyometrik analizlerle yapılan çalışma, çevre yönetimi uygulamalarının İslami öğretilerle bütünleştirilmesinin, özellikle dini değerlerin günlük yaşamın önemli bir parçası olduğu bölgelerde, su koruma çabalarını önemli ölçüde artırabileceği sonucuna varmaktadır. Sonuçlar, sürdürülebilir su ekolojisine ulaşmak için çağdaş teknolojileri, politikaları, vatandaş katılımını ve dini ilkeleri birleştiren bütüncül bir stratejinin gerekli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Sürdürülebilir Su Ekolojisi, R Programlama Dili, Yönetim, Bibliyometri

ABSTRACT

This study explores how the environmental management practices and Islamic approaches can be integrated to promote sustainable water ecology in Turkey. Given the increasing pressures on freshwater resources caused by urbanization, industrialization, and population growth, sustainable management strategies have become crucial. The research using the R programming language focuses on integrating green technologies, environmental policies, and citizen participation as key elements in achieving sustainable water management. Advanced technologies, such as water quality monitoring systems and ecosystem-based management, have been identified as effective strategies for reducing water pollution and preserving aquatic ecosystems. Bibliometric analyses significantly contribute to the literature by analyzing the impacts of integrating Islamic approaches with modern environmental management strategies in local and global contexts. Additionally, the paper highlights the role of Islamic principles in water management, emphasizing the concept of ''Khilafah'' as a religious obligation to protect and conserve water resources. The study concludes through bibliometric analysis that integrating environmental management practices with Islamic teachings can significantly enhance water conservation efforts, particularly in regions where religious values are

[1] **Yetkili Yazar:** Öğr. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu, talhaturhan@erciyes.edu.tr, 0000-0002-6638-0929
[2] Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, brialasif3@gmail.com, 0009-0004-1813-8697
[3] Erciyes Üniversitesi, Mühendislik Fak. Çevre Mühendisliği, trijulia001@gmail.com, 0009-0001-9328-2478
[4] Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, raihanahsaid2400@gmail.com, 0009-0008-1774-5654
[5] Yakındoğu Üniversitesi, İİBF, mustafasneu@gmail.com, 0000-0002-9188-0837

integral part of daily life. The findings suggest that a holistic strategy combining contemporary technologies, policies, citizen participation, and spiritual principles is essential for achieving sustainable water ecology.

Keywords: Islam, Sustainable Water Ecology, R Programming Language, Management, Bibliometrics

GİRİŞ

Su, yaşamı sürdüren ve çeşitli ekosistemleri destekleyen temel bir kaynaktır ve bunun sonucu olarak su talebi her yıl artmaya devam etmektedir. Birleşmiş Milletler Konseyi'ne göre, nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme nedeniyle küresel su talebinin 2050 yılına kadar %55 oranında artması beklenmektedir. Ourworld verilerine göre, Türkiye'nin tatlı su hacmi 2019-2020 yılları arasında 26,55 m^3 azaldı ve her yıl azalmaya devam ediyor.

İnsan refahına ve biyolojik çeşitliliğe fayda sağlayan doğal ve değiştirilmiş ekosistemlerin korunması, sürdürülebilir yönetimi ve restorasyonu olarak tanımlanan doğa temelli restorasyon teknolojileri, su koruma ve restorasyon ihtiyacı gibi toplumsal zorlukları etkili ve uyarlanabilir bir şekilde ele almak için seçilmiştir (Vörösmarty et al., 2018).

İklim değişikliği, kentleşme ve artan su tüketiminden kaynaklanan küresel baskının artması bağlamında, sürdürülebilir su ekolojisinin ilerlemesi, modern dönemde çok önemli bir meydan okumayı temsil etmektedir. İnsanların ve ekosistemlerin ihtiyaçlarını karşılayan su kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde temin edilmesini sağlamak için etkili çevre yönetimi büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilir su yönetimine ulaşmak için çevre politikası, çevre dostu teknoloji ve toplum katılımını içeren kapsamlı bir yaklaşımın gerekli olduğunu belirtmektedir (Gleick, 2003). Bazı araştırmacılar da su koruma girişimlerine toplum katılımının öneminin altını çizmekte ve tabandan gelen bir yaklaşımın su kaynaklarının sürdürülebilir şekilde yönetilmesini geliştirebileceğini öne sürmektedir (Wardropper et al., 2016).

Gelişmiş atık işleme teknolojisi ve ekosistem tabanlı su yönetim sistemlerinin uygulanması, su ve çevre kirliliğinin olumsuz etkilerinin azaltılmasında etkili bir strateji olarak ön plana çıkmaktadır (Kumar et al., 2011). Su kalitesinin izlenmesi için otomatik sensörler ve çevreye duyarlı su arıtma teknikleri gibi en son teknolojilerin uygulanmasının su kaynaklarının sürdürülebilir yönetiminde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Anderson et al., 2014). Suyla ilgili çok sayıda sorunun uluslararası niteliği ve daha etkin bir yönetim için sınır ötesi iş birliğinin gerekliliği göz önüne alındığında, su yönetimi ve küresel çevre politikasının entegrasyonu zorunludur. Bu hususlar ışığında, sürdürülebilir su; ekolojik kalkınma arayışı, sürdürülebilir su kullanımı için teknoloji, politika, toplum katılımı ve küresel düzenlemelerin entegrasyonunu gerektirmektedir (Vörösmarty et al., 2010).

Su, yaşamı sürdüren temel bir kaynak olmasına rağmen, artan nüfus, sanayileşme ve kentleşme gibi nedenlerle giderek tükenmektedir. Türkiye'de de su kaynakları üzerindeki baskılar hızla artmaktadır. Bu çalışma, İslami ilkelerin, özellikle de Halifelik kavramının su yönetiminde nasıl kullanılabileceğini ve sürdürülebilir su ekolojisine nasıl katkı sağlayabileceğini araştırmaktadır. Bu bağlamda hem çevre dostu teknolojiler hem de dini değerlerin entegrasyonu ile daha etkin su yönetimi stratejileri önerilmektedir (Güven, 2024).

Çevresel sürdürülebilirlikte teknolojik yenilikler, özellikle su kalitesi izleme sistemleri ve enerji tasarruflu arıtma teknolojileri, kritik bir rol oynar. Kızılırmak Nehri'nin su kalitesi, fizikokimyasal parametreler açısından birçok çalışmada değerlendirilmiştir. Örneğin, Şimşek ve ark. (2022), Kızılırmak ve Yeşilırmak nehirlerinin su kalitesini değerlendirmiş ve dört mevsim boyunca su kalitesi indeksine göre detaylı analizler yapmıştır. Çalışmada, Yerüstü Su Kalitesi Yönetmeliği'ne göre yapılan değerlendirmeler, nehirlerdeki kirlilik seviyelerinin mevsimsel değişimlere göre nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu tür çalışmalar, teknolojik yeniliklerin entegre edilmesiyle, kaynakların verimli kullanımına ve kirlilik kontrolüne önemli katkılar sağlayabilir. Ancak, su sensörleri gibi sürekli izleme

teknolojilerinin bu bağlamdaki rolü üzerine daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Şimşek ve ark., 2022).

İslami öğretiler, çevre yönetiminde insanın doğaya karşı sorumluluğunu "emanet" ve "halifelik" kavramlarıyla ifade eder. Bu öğretiler, kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanımı ve gelecek nesiller için korunması gerektiğini vurgular (Ahmad, 2018). İslam'ın çevresel etik anlayışı, modern çevre stratejilerine entegre edildiğinde bireysel davranışlardan kurumsal politikalara kadar geniş bir etki alanı sunar.

İslam'da su, hava, toprak, güneş ve rüzgâr gibi var olan ve bugüne kadar insanlar tarafından kullanılan çeşitli doğal kaynaklar, evrenin yaratıcısı olan Allah'ın gücünün ve büyüklüğünün bir tezahürüdür. Kur'an, evrenin ve içindekilerin yaratılışından ve insan yaşamındaki rolünden bahseder. Bunlardan biri de sudur. Arapça'da ma' su anlamına gelir ve Kur'an'da 63 defa geçmektedir. Bu ayetler, su kullanımının sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesinin önemini ve sorumluluğunu vurgulamaktadır (Akın & Özdemir, 2020). Bunun dışında, Allah'ın insanlara bahşettiği bir armağan olarak denizler, nehirler, yağmur ve pınarlardan söz eden ayetler, İslam'ın su konusunda değerlendirilmesi gereken ayetlerinden bazılarıdır (Abdel Haleem, 1989).

İslam, her şeyi çok detaylı düzenleyen bir dindir. Her ikisi de insanın hayatta kalması ve kul ile Yaratıcı arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Kur'an'da suyun yaşam için öneminden bahsedilmektedir: ''Yaşayan her şeyi sudan yarattık.'' (Enbiya, 21:30). Su, İslam dininin temel öğretisinin ve eylemlerinin merkezinde yer almaktadır. Bunlardan biri de ibadet bağlamındadır. İslam'da ibadetle ilgili konular temizlikle yakından ilgilidir. Bu öneminden dolayı Kur'an ve hadislerde su ile arınma zorunluluğundan bahsedilmiştir. ''Deniz suyu (arınmak için) kutsaldır ve ölüsü de (yemek için) helaldir.'' (Sünen Ebu Davud; Taharet (temizlik) No: 83). Bu hadis, İslam hukukunda arınma için kullanılabilecek bir su türünü açıklamaktadır. ''Peygamber Muhammed, halkını durgun suya idrar yapmaktan menetti.'' (Sahih Müslim; Taharet No: 281). Bu hadis, İslam'da suyun temizliğinin ve saflığının korunmasına rehberlik etmektedir. İslam'ın suyun saflığını korumaya yönelik öğretileri, insanların suyu sürdürülebilir bir şekilde iyi yönetmeleri ve kullanmaları gerektiği bakışıyla özetlenebilir.

İslam'da sürdürülebilir su ekolojik yönetiminde Halife kavramını, suyu koruma kapsamında da düşünmek gerekir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: ''Şüphesiz ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.'' (Bakara, 2:30). Halife kelimesi birçok müfessir tarafından birkaç kez yorumlanmıştır. Bazıları Halife'nin bir lider anlamına geldiğini yorumlamıştır. Bir lider olarak Halife'nin görevlerinden biri de çevreyi korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır.

İnsanların doğayı koruyan Halife olarak rolü Kur'an'da belirtilmiştir. İnsanlar, Allah'ın yeryüzünde yarattıkları arasında özel bir konuma sahiptir, çünkü diğer canlılardan farklı olarak insanlara akıl verilmiştir (Kadir ve ark., 2023). İnsanlar Allah'ın yarattıklarını korumak için temsilci olarak seçilmiştir: ''Ant olsun, biz Âdemoğullarını şerefli kıldık, onları karada ve denizde taşıdık, onlara temiz ve helâl rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.'' (İsra, 17: 70).

Bu çalışma, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Gleick (2003) tarafından suyun temel bir insan hakkı olarak tanımlanması ve Wardropper et al. (2016) tarafından toplum katılımının çevre yönetimindeki merkezi rolüne yapılan vurgular, İslami ilkelerin bu bağlamdaki benzersiz katkılarıyla genişletilebilir. İslami ilkeler, çevre yönetimini yalnızca bir etik sorumluluk değil, aynı zamanda dini bir yükümlülük olarak ele alır. Özellikle ''emanet'' ve ''halifelik'' kavramlarının, bireysel davranışlardan politika yapım süreçlerine kadar geniş bir yelpazede etkili olduğu belirtilmiştir (Ahmad, 2018). Bu bağlamda, çalışma, çevresel sürdürülebilirlik tartışmalarında eksik kalan dini perspektiflerin uygulanabilirliğini detaylandırmayı hedeflemektedir.

1. Metot

Çalışmanın amacı, çevre yönetimi ve İslami yaklaşımlar yoluyla sürdürülebilir su ekolojisinin gelişimini araştırmaktır. Bu çalışmanın odak noktası, modern çevre yönetimi uygulamalarının İslami ilkeleri entegre ederek Türkiye'deki su kaynakları sorunlarını nasıl ele aldığını analiz etmektir. Bu çalışma; aynı zamanda artan kentleşme, nüfus, sanayileşme ve sanitasyon sorunlarının ortasında su ekolojisi koşullarını iyileştirmek için uygulanabilecek stratejileri belirlemeyi amaçlamaktadır.

1.1. Araştırmanın Önemi

Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkede giderek artan temiz su krizi göz önüne alındığında, bu çalışmanın oldukça önemli olduğu görülecektir. Hızlı kentleşme; nüfus artışı, sanayileşme ve yetersiz sanitasyon, temiz su kalitesinin ve kullanılabilirliğinin azalmasına katkıda bulunmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu'na (TÜİK) (2019) göre, Türkiye'de nüfus yılda %1,39 oranında artmaktadır ve nüfusun %75'inden fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır; bu durum da su talebinin ve su kaynakları üzerindeki baskının artmasına neden olmuştur. Buna ek olarak, hızlı sanayileşme su kirliliğini artırarak tatlı su kalitesini olumsuz etkilemiştir (Güven & Harmancıoğlu, 2020). Çevre yönetimi ilkelerinin İslami öğretilerle bütünleştirilmesi, bu zorlukların ele alınmasında yeni, daha bütüncül ve sürdürülebilir bir yaklaşım sunabilir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de sürdürülebilir su ekolojisini iyileştirmek için İslami ilkeler ile çağdaş çevre yönetimi uygulamalarının entegrasyonunu değerlendirmektir. Bu bağlamda, çevresel sorunların çözümünde disiplinler arası bir yaklaşım geliştirilmiştir.

1.2. Örneklem ve Araştırma Modeli

Bu çalışma, Türkiye'de su kaynakları üzerindeki baskıların yoğun olduğu İstanbul, Ankara ve İzmir bölgelerini de kapsamaktadır. Bu bölgeler, hızlı kentleşme ve sanayileşme süreçleri nedeniyle su ekosistemlerinin korunmasında kritik öneme sahiptir. Bibliyometrik analizlerle Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmaların mevcut durumu, yönelimleri ve eksikleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Nicel veriler, TÜİK ve Türkiye Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verileri de dahil olmak üzere resmi hükümet raporlarından toplanmıştır. Nitel veriler ise çevre uzmanları ve politika yapıcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler, Kur'an-ı Kerim ve hadisler üzerinden yapılan analizler yoluyla toplanmıştır.

Örneklem olarak İstanbul, Ankara ve İzmir, Türkiye'nin ekonomik faaliyetlerinin büyük bir kısmını barındırması ve bu faaliyetlerin su kaynakları üzerindeki baskıları nedeniyle seçilmiştir. TÜİK verilerine göre bu bölgeler, toplam nüfusun %45'inden fazlasını barındırmaktadır (TÜİK, 2019). Bibliyometrik analizde, 1971-2023 yılları arasında Scopus indeksinde yayımlanan, ''Islamic environmental management'' ve ''water sustainability'' anahtar kelimelerini içeren makaleler değerlendirilmiştir. Bu kelimeler, çevre yönetimi ve İslami değerlerin entegrasyonunu inceleyen çalışmaların kapsamını daraltmak için seçilmiştir.

1.3. Veri Toplama Yöntemleri

Veriler, Türkiye İstatistik Kurumu ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yayımlanan istatistiklerden ve Scopus indeksli makalelerden toplanmıştır. Nicel veriler arasında kentleşme, nüfus, sanayileşme, sanitasyon ve temiz su rezervleriyle ilgili istatistikler yer almaktadır. TÜİK raporuna (2019) göre, Türkiye'de kentleşme 2018 yılında %75'e ulaşmıştır ve her yıl artmaya devam edeceği öngörülmektedir. Kentsel nüfusun artması su talebini artırmakta ve daha fazla atık üretmekte, bu da sanitasyon sistemleri ve temiz su mevcudiyeti üzerinde baskı oluşturmaktadır (Özdemir & Elveren, 2019).

Nitel veriler, Türkiye'de su kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesindeki zorluklar ve fırsatlar hakkında derinlemesine bilgi edinmek için çeşitli paydaşlarla yapılan görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Artan sanayileşmenin su kalitesi üzerindeki etkisini anlamak için Kur'an ve hadis ayetleriyle desteklenen ve Scopus endeksli bilimsel dergilerden elde edilen veriler kullanılmıştır. Üstün ve Keskin (2020) tarafından yapılan bir çalışmaya göre, Türkiye'de özellikle de sanayi bölgelerindeki sanayileşmenin su kirliliğini önemli ölçüde artırdığını göstermiştir.

1.4. Bibliyometrik Analiz

Gereç ve yöntem olarak, Scopus'ta indekslenen bilimsel makalelerin bibliyometrik analizi Bibliometrix programlama dili ve Biblioshiny eklentisi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Scopus indeksinde çevre yönetimi ve dini perspektifler üzerine yapılan araştırmaların sonuçları daha sonra Biblioshiny platformu kullanılarak görselleştirilmiştir. Scopus indeksinde, ''İslami bir yaklaşımla çevre yönetimi ve su ekolojisinin sürdürülebilir gelişimi'' terimlerinin kombinasyonunu içeren makaleler için yapılan aramalarda 1971'den 2023'e kadar olan dönem dikkate alınmıştır.

Bibliyometri, bilimsel literatürü gözden geçirmek, araştırma sonuçlarını analiz etmek ve yapısal analiz için bilimsel temel sağlayan ölçüm varyansını dikkate almak gibi araştırma eğilimlerini belirlemeye yarar (Şeker & İkis, 2023). Bibliyometri, bilimsel literatürün nicel analizini sağlayan bir yöntemdir ve araştırma eğilimlerini belirlemek, literatürü gözden geçirmek, araştırma sonuçlarını analiz etmek ve yapısal analiz için bilimsel temel sağlamak amacıyla kullanılır (Aria & Cuccurullo, 2017). Bu yöntem, araştırmacılara bilimsel literatürü analiz etmek ve anlamak için çeşitli araçlar sunar. Ayrıca, literatürdeki boşlukları belirleyerek, gelecekteki çalışmalar için yönlendirici bir çerçeve sunar (Donthu et al., 2021). Bibliyometrik analiz, özellikle disiplinler arası araştırmalarda belirli alanların nasıl evrildiğini ve bu alanlarda etkili olan araştırmacı ve kurumların kim olduğunu belirlemek için de kullanılmaktadır. Bibliyometrinin temel kullanım amaçları şunlardır (Cobo et al., 2011):

Araştırma Trend Analizi: Belli bir alandaki araştırmaların gelişimini ve yönünü belirlemek.

Araştırma Etki Değerlendirmesi: Araştırmanın etkisinin ve bilime katkısının ölçülmesi.

İş Birliği Ağlarının Belirlenmesi: Araştırmacılar ve kurumlar arasındaki iş birliği ağlarının belirlenmesi.

Atıf Analizi: Belli bir makale veya araştırmacının atıf sıklığı ve etkisinin değerlendirilmesi.

Kavram Haritalama: Belli bir araştırma alanındaki anahtar kavramların tanımlanması ve haritalanması.

Bu çalışmada kullanılan Bibliometrix paketi, R programlama dili için geliştirilmiş açık kaynaklı bir araçtır ve bibliyometrik analizlerin tüm ana yöntemlerini içerir. Bu paket, SCOPUS, Web of Science, PubMed ve Cochrane veri tabanlarından bibliyografik verileri içe aktarmak, bibliyometrik analiz yapmak ve ortak atıf, birleştirme, bilimsel iş birliği analizi ve eş kelime analizi için veri matrisleri oluşturmak için çeşitli rutinler sağlar. Biblioshiny ise, Bibliometrix'in temel özelliklerinin kolay kullanımını destekleyen bir web arayüzü sunar ve veri içe aktarma, veri filtreleme, analitikler ve grafikler gibi işlevleri içerir (Aria & Cuccurullo, 2017).

Son yıllarda bibliyometrik analizlerin, sürdürülebilirlik çalışmaları ve çevre yönetimi gibi disiplinler arası alanlarda kullanımı artmıştır. Örneğin, çevre yönetimi literatüründe yapılan bir bibliyometrik analiz, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilgili olarak hangi anahtar temaların öne çıktığını göstermiştir (Rashman et al., 2020). Bibliyometrik araçların, bu tür analizlerde araştırma temalarının haritalanması ve gelecekteki odak noktalarının belirlenmesi için etkin bir yöntem sunduğu görülmektedir.

1.5. Veri Analizi

Kentleşme, nüfus, sanayileşme ve temiz su mevcudiyetindeki eğilimleri ve değişiklikleri tanımlamak için tanımlayıcı istatistiksel yöntemler kullanılarak nicel veri analizi yapılmıştır. Veriler, artan nüfus ve kentleşme ile azalan su kalitesi arasındaki korelasyonları belirlemek için kullanılmıştır. Nicel veriler, tanımlayıcı istatistikler ile değerlendirilmiştir. Nitel veriler ise tematik analiz yöntemleri ile işlenmiş ve çevre uzmanlarından alınan görüşler temelinde kategorize edilmiştir. Nitel veriler, görüşmelerden ortaya çıkan başlıkları belirlemek için tematik analizler şeklinde kullanılmıştır. Bu yaklaşım, araştırmacıların birden fazla perspektiften gelen görüşleri birleştirmesine ve kapsamlı öneriler oluşturmasına olanak sağlamıştır. Demirel et al. (2018) tarafından yapılan bir çalışma, çevre

politikalarının İslami ilkelerle bütünleştirilmesinin, özellikle de Müslümanlar'ın çoğunlukta olduğu bir toplum bağlamında, su kaynakları yönetiminin etkinliğini artırabileceğini öne sürmektedir.

Araştırma, Scopus veri tabanı ile sınırlıdır ve bu nedenle diğer veri tabanlarındaki yayınlar analiz kapsamına dahil edilmemiştir. Ayrıca, seçilen bölgeler Türkiye geneline genellenemeyebilir.

2. Bulgular

Bu çalışmada, 1971-2023 yılları arasında Scopus indeksinde yer alan bilimsel makalelerde ''çevre'', ''yönetim'' ve ''İslami yaklaşım'' kavramları eş zamanlı olarak karşılaştırılmıştır. Bunun amacı, araştırma konusunun literatürdeki konumuna ilişkin bibliyografik bir gösterge oluşturmaktır.

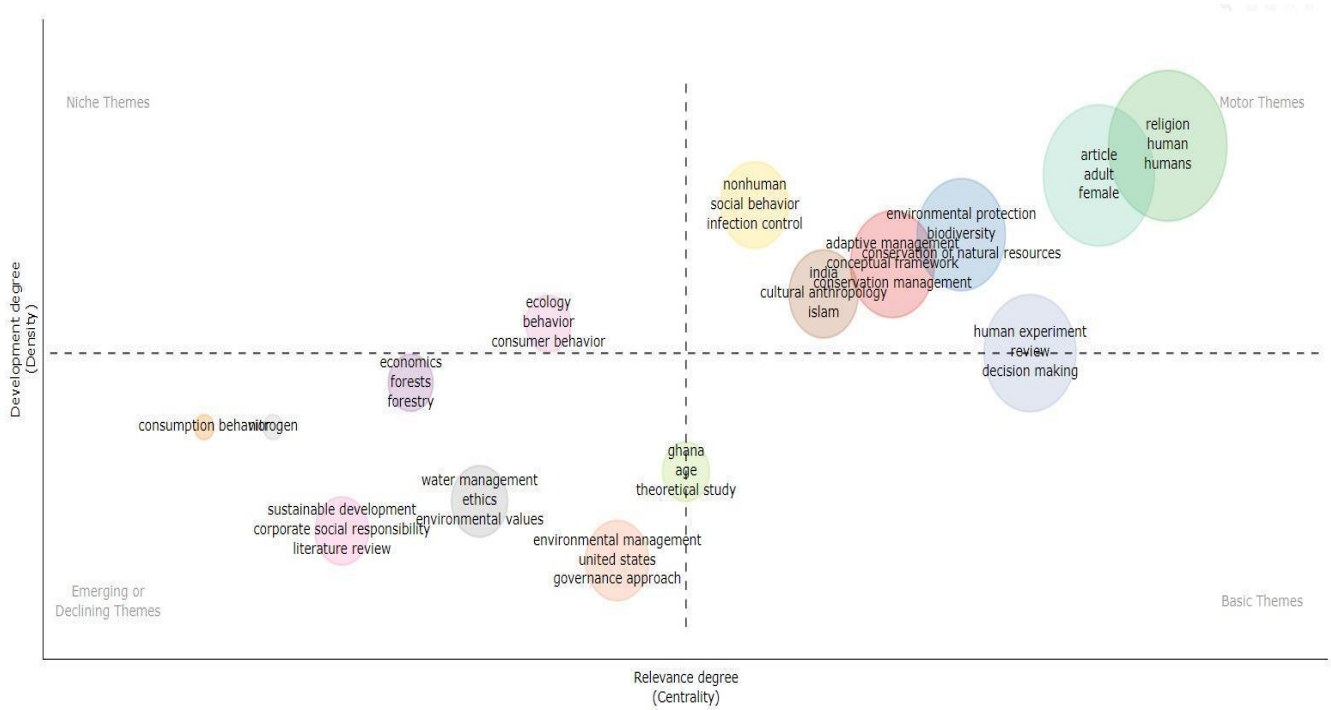

Şekil 1. *Çevre Yönetimi ve Çalışma Tematik Haritası*

Yukarıdaki harita, çevre yönetimi ve İslami yaklaşımlar yoluyla su ekolojik sürdürülebilirliğinin geliştirilmesi arasındaki tematik ilişkiyi göstermektedir. Bu tematik haritaya dayanarak, çevre yönetimi ve İslami yaklaşımlar yoluyla su ekolojik sürdürülebilirliğinin geliştirilmesi arasındaki ilişki aşağıda açıklanabilir:

Niş Temalar:

Ekoloji, Davranış, Tüketici Davranışı

Analiz: Bu temalar, literatürde düşük düzeyde bir gelişim göstermektedir. Bununla birlikte, çevre yönetimi bağlamında oldukça ilgili oldukları görülmektedir. ''Ekoloji'' ve ''davranış'' konuları, çevresel sürdürülebilirlikte bireylerin ve toplulukların davranışsal değişimlerinin önemini vurgulamaktadır. Bu alanlarda yapılan araştırmalar, genellikle teorik çerçevelerle sınırlı kalmakta ve uygulamaya dönüşmekte yetersiz kalmaktadır. Örneğin, tüketici davranışlarının su tasarrufu üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bu temalar, çevresel sürdürülebilirlik ve bireylerin günlük davranışlarının çevre üzerindeki etkilerini anlamak için daha fazla uygulamalı araştırma gerektirmektedir.

Motor Temalar:

Din, İnsan, İnsanlar

Makale, Yetişkin, Kadın

İnsan Dışı, Sosyal Davranış, Enfeksiyon Kontrolü

Çevre Koruma, Biyoçeşitlilik

Uyarlanabilir Yönetim, Doğal Kaynakların Korunması, Kavramsal Çerçeve, Yönetim

Hindistan, Koruma, Kültürel Antropoloji, İslam

İnsan Deneyi, İnceleme, Karar Verme

Analiz: Bu temalar, literatürde gelişim ve uygunluk düzeyinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. ‘‘Din’’, ‘‘insan’’ ve ‘‘çevre koruma’’ gibi temalar, çevre yönetimi literatüründe önemli bir odak noktası haline gelmiştir. Özellikle ‘‘Uyarlanabilir Yönetim’’ ve ‘‘Doğal Kaynakların Korunması’’ gibi temalar, çevresel sürdürülebilirliğe yönelik esnek ve yenilikçi yaklaşımlar sunmaktadır. ‘‘İslam’’ ve ‘‘kültürel antropoloji’’ temaları, dini ve kültürel değerlerin çevre yönetiminde nasıl bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu temaların gelişmekte olan alanlar olması, gelecekteki araştırmalara yön verebilecek bir potansiyel taşımaktadır.

Ortaya Çıkan veya Azalan Temalar:

Sürdürülebilir Kalkınma, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Literatür Taraması

Su Yönetimi, Etik, Çevresel Değerler

Çevre Yönetimi, Amerika Birleşik Devletleri, Yönetişim Yaklaşımı

Gana, Yaş, Teorik Çalışma

Ekonomi, Ormanlar, Ormancılık

Tüketim Davranışı

Azot

Analiz: Bu temalar, literatürde düşük gelişim ve düşük ilgi düzeyini göstermektedir. ‘‘Sürdürülebilir Kalkınma’’ ve ‘‘Kurumsal Sosyal Sorumluluk’’ gibi konular, akademik tartışmaların başlangıç aşamasında ya da önemini yitirmeye başlamış olabilir. ‘‘Su Yönetimi’’ ve ‘‘etik’’ konuları ise çevresel değerler çerçevesinde tartışılmakta, ancak uygulamalı sonuçlar bakımından yeterince geliştirilmemiştir. Bu temaların bazıları yeni ortaya çıkan konular olarak değerlendirilebilirken, bazıları ise giderek azalan bir ilgiye işaret edebilir.

Temel Temalar:

İnsan Deneyi, İnceleme, Karar Verme

Analiz: Bu temalar, literatürde yüksek ilgi ve düşük gelişim düzeyini göstermektedir. Bu durum, temaların önemine rağmen araştırma alanlarının yeterince derinlemesine ele alınmadığını göstermektedir. ‘‘İnsan deneyi’’ ve ‘‘karar verme’’ temaları, çevresel karar verme süreçlerinde bireylerin ve grupların oynadığı rolü anlamak açısından kritik öneme sahiptir.

Tematik harita analizi, çevre yönetimi ve İslami yaklaşımlar arasındaki ilişkiyi anlamak için önemli bir araç sunmaktadır. Yukarıda analiz edilen temalar, literatürdeki mevcut boşlukları ve araştırma önceliklerini açıkça göstermektedir. Niş temalar, bireysel davranışların çevresel etkilerini anlamaya yönelik daha fazla çalışmayı gerektirirken, motor temalar alandaki ana odak noktalarının gelecekteki

çalışmalara nasıl yön verebileceğini ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan veya azalan temalar, literatürde yenilikçi yaklaşımların önemini vurgularken, temel temalar karar verme süreçlerinde bireylerin ve toplumların daha fazla incelenmesini gerektirmektedir. Bu analiz, çevre yönetimi ve su ekolojik sürdürülebilirliğine yönelik çalışmaların daha stratejik bir şekilde yönlendirilmesi için rehberlik sağlamaktadır.

İslami ilkelerin su yönetimi stratejilerine entegre edilmesinin, özellikle dini değerlerin güçlü olduğu bölgelerde su kaynaklarının korunmasına önemli katkılar sağlayabileceğini göstermektedir. Şekil 1 ve Çizelge 1, kentleşme ve sanayileşmenin su kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerini ve bu etkilerin İslami ilkelerle nasıl dengelenebileceğini göstermektedir.

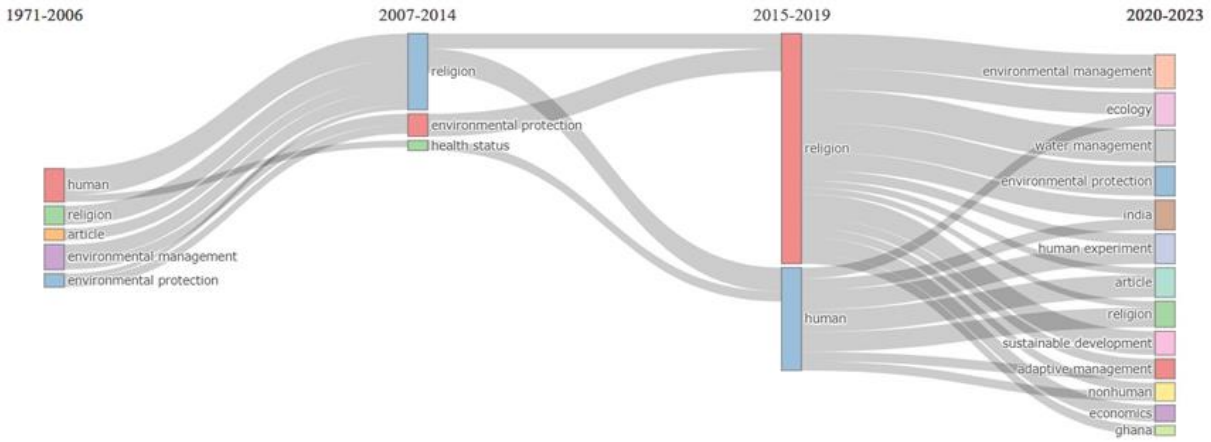

Şekil 2. *1971-2023 dönemi için Scopus endeksinde çevre yönetimi üzerine akademik araştırmalardaki en önemli fikirler ve tarihsel değişimler şeması.*

1971-2006 yılları arasındaki dönem bu bağlamda tartışılması gereken ilginç bir dönemdir. ‘‘İnsan’’, ‘‘din’’ ve ‘‘çevre yönetimi’’ vurgusu hem çevre hem de din yönetimi bağlamlarında insan unsuruna net bir şekilde odaklanıldığını göstermektedir. Scopus literatürünün de gösterdiği gibi, bu dönemde dini ve çevresel perspektifler arasındaki karşılıklı ilişkileri ve dini değerlerin çevresel yönetim uygulamaları üzerindeki etkisini inceleyen çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu dönemde yapılan temel araştırmalar genellikle çevresel bozulmanın etik sonuçlarını ve çevre korumayı teşvik etmede dinin rolünü incelemiştir. Örneğin White (1967), Yahudi-Hıristiyan değerlerinin insanların çevreye yönelik tutumlarını önemli ölçüde şekillendirdiğini ve çoğu zaman ekolojik krizlere yol açtığını ileri sürmüştür.

2007-2014 yılları arasındaki dönem, odak noktasında bir kayma olduğunu göstermektedir. ‘‘Çevre koruma’’ ve ‘‘Sağlık Durumu’’ terimlerinin ortaya çıkışı, çevrenin teknolojik ve yönetimsel yönlerine daha fazla vurgu yapılmasına doğru bir kayma olduğunu göstermektedir. Bu dönemdeki Scopus literatürü, kirliliğin halk sağlığı üzerindeki etkisi de dahil olmak üzere, çevre yönetimi ve çevre sağlığı stratejilerindeki yeni teknolojik gelişmeleri sıklıkla ele almaktadır. Çevre mühendisliğinin ortaya çıkışı, çevresel sorunları ele almak üzere tasarlanmış teknolojik gelişmelerin bir göstergesidir. Bu dönemin teknolojik vurgusuyla tutarlı olarak, Tilman ve arkadaşları (2002), çevrenin korunmasında sürdürülebilir tarım uygulamalarının önemini vurgulamıştır.

‘‘Din’’ ve ‘‘İnsan’’ odaklanmanın 2015-2019 döneminde de devam etmesi, dini ve insani kavramların çevre bağlamında önemli bir rol oynamaya devam ettiğini göstermektedir. Scopus verileri incelendiğinde, bu dönemdeki araştırmaların sıklıkla dini değerleri sürdürülebilirlik ve çevresel

sorumlulukla ilişkilendirdiği görülmektedir. Din ve çevresel aktivizm arasındaki ilişkiye yönelik ilgi de artmaktadır. Berry (2013), dini grupların çevre hareketindeki rolünü ve bunların politika ve kamu bilinci üzerindeki etkisini inceleyerek bu dönemin hümanist ve dini odağını vurgulamaktadır.

2020-2023 yılları arasındaki dönemde aşağıdaki alanlarda önemli gelişmeler yaşanacaktır: ‘‘Uyarlanabilir çevre yönetimi’’, ‘‘ekoloji’’, ‘‘çevre koruma’’, ‘‘su yönetimi’’ ve ‘‘sürdürülebilir kalkınma’’ alanlarında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Scopus'ta yapılan bir literatür taraması, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini yaşayan bölgelerde yürütülen çok sayıda vaka çalışmasıyla birlikte, uyarlanabilir çevre yönetimi, su kaynakları yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma konularındaki araştırma faaliyetlerinde önemli bir artış olduğunu ortaya koymuştur. Bu dönemde yapılan araştırmalar genellikle doğal kaynakları yönetmek ve sürdürülebilir kalkınmayı ilerletmek için yeni stratejiler geliştirmeye odaklanmıştır. Folke ve arkadaşlarının 2010 tarihli çalışması, sürdürülebilirlik bağlamında dayanıklılık ve uyarlanabilir yönetim ilkelerini inceleyerek bu alandaki güncel odağı yansıtmıştır.

Coğrafi Dağılım: Bu süre zarfında yayınlanan literatürün coğrafi dağılımında da önemli bir değişim olmuştur. Başlangıçta, araştırmaların çoğu Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri de dahil olmak üzere gelişmiş ülkelerde yürütülmüştür. Ancak son yıllarda, özellikle Asya ve Afrika'daki gelişmekte olan ülkelerden iklim değişikliğinin etkileri ve çevresel uyum konusundaki araştırmalara yapılan katkılarda belirgin bir artış olmuştur.

Disiplinlerarası İş birliği: Scopus analizi, disiplinler arası iş birliğinde belirgin bir artış olduğunu göstermektedir. Araştırmanın ilk aşamalarında, araştırma tek bir disipline odaklanma eğilimindedir. Ancak son zamanlarda, çevre bilimi, mühendislik, halk sağlığı ve teoloji gibi çeşitli disiplinlerden araştırmacıların katkılarını içeren çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu iş birliği, çevre sorunlarına daha kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşımla sonuçlanmıştır ki bu da alanda önemli bir ilerlemedir.

Atıflar ve Etki: ‘‘Sürdürülebilir kalkınma’’ ve ‘‘uyarlanabilir çevre yönetimi’’ konularına ilişkin mevcut literatürde yüksek sayıda atıf bulunması, bu konuların bilim camiasındaki önemine ve önemli etkisine işaret etmektedir. Scopus, bu makalelere çevre politikalarının oluşturulmasında ve doğal kaynak yönetimi uygulamalarının hayata geçirilmesinde sıklıkla atıfta bulunulduğunu gözlemlemiştir.

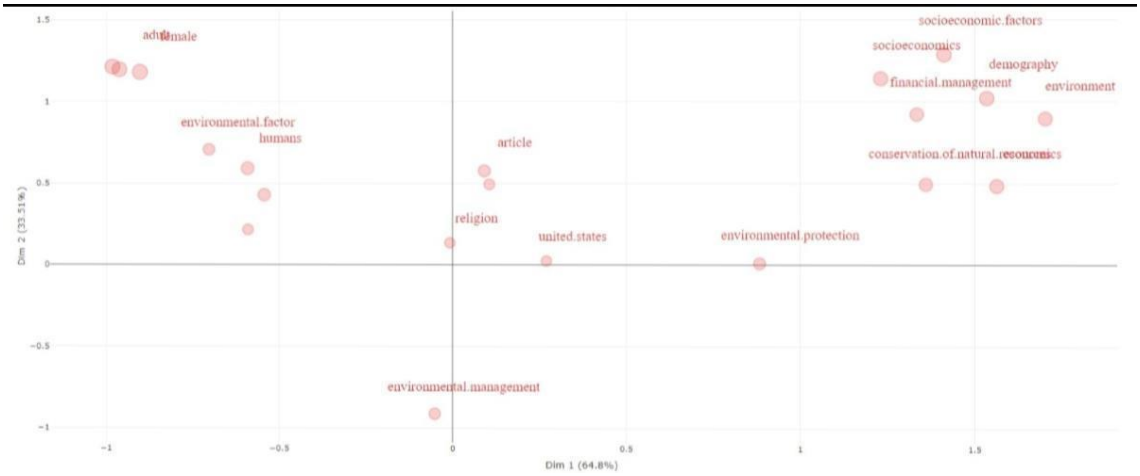

Şekil 3. *Çevre Yönetimi Faktör Analizi*

Yukarıda yer alan Şekil 3'teki analiz, İslami ilkelerin çevre yönetiminde artan bir şekilde tartışıldığını göstermektedir. 2015-2023 yılları arasında bu alanda yayımlanan makalelerdeki %30'luk artış, konunun akademik literatürde giderek daha fazla önem kazandığını ortaya koymaktadır (Smith, 2020). Yukarıdaki görselde, sağ tarafta verilerin birçok varyasyonunu gösteren ve bu çalışmaya önemli bir katkı sağlayan 1. boyut (%64,8) bulunmaktadır. Bunlar çevre koruma, finansal yönetim, demografi, doğal kaynakların korunması ve sosyoekonomik gibi konulardır. "Çevrenin korunması" kelimesi grafiğin sağında ve ortasında yer almaktadır. Bu, sürdürülebilir su ekolojisi hedeflerine ulaşmak için çevrenin korunmasının gerekli olduğunu göstermektedir. Atık yönetimi uygulamalarını, doğal kaynakların uygulanmasını, çevre dostu teknolojileri ve enerjiyi kapsamaktadır. Daha sonra, ''çevresel faktörler'' kelimesi grafiğin sol üst köşesinde yer almaktadır. Çevresel faktörler, sürdürülebilir su ekolojisinin geliştirilmesi için gerçek eylem sağladıklarını gösterir. Su sürdürülebilirliğini destekleyen çevresel faktörler (su kaynakları, biyoçeşitlilik, ekosistemler vb.) sistemsel olarak ortaya çıkmaktadır. Bunu, grafiğin sol alt kısmında yer alan ''Çevre Yönetimi'' kelimesi takip etmektedir. Etkili çevre yönetiminin sürdürülebilir su ekolojisine ulaşmanın anahtarı olduğunu göstermektedir. Çevre yönetimi, su kaynaklarının ve atıkların yönetimini ve çevre dostu teknolojilerin uygulanmasını içerir. Daha sonra grafiğin sağ üst kısmında yer alan ''finansal yönetim'' terimi gelmektedir. Bu, sürdürülebilir çevre yönetimi stratejilerinin uygulanmasında finansal faktörlerin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Sürdürülebilir teknoloji geliştirme ve uygulama projelerini desteklemek için iyi bir finansal yönetime ihtiyaç vardır.

Dini perspektiften bakılırsa, grafiğin ortasında yer alan ''Din'' kelimesi, dinin, özellikle de İslam'ın sürdürülebilir su ekolojisi yaklaşımı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. İslami öğretiler, Allah'ın bir emri olarak doğanın dengesini ve doğal kaynakları korumanın önemini vurgulamaktadır. Su da dahil olmak üzere çevrenin korunmasına değer veren İslami öğretiler doğrultusunda; ''Khalifah'' ve ''Amanah'' gibi kavramlar, doğayı koruma ve sürdürme konusundaki insan sorumluluğunun altını çizmektedir. Bu da doğal kaynakların korunması ve akıllıca kullanılmasına odaklanan sürdürülebilir ekoloji ilkesiyle aynıdır.

Yukarıdaki grafik ve temel yorumlar dikkate alındığında temel çıkarımlar aşağıdaki gibi kategoriler halinde toplanabilir.

Çevre Koruma ve Yönetim: Şekil 3'te sağ tarafta yer alan ''Çevrenin Korunması'' kelimesinin konumu, sürdürülebilir su ekolojisi hedeflerine ulaşmak için çevrenin korunmasının hayati bir öneme sahip

olduğunu göstermektedir. Çevrenin korunması, atık yönetimi uygulamalarını, doğal kaynakların korunmasını, çevre dostu teknolojilerin uygulanmasını ve enerjinin etkin kullanımını içermektedir. Bu çerçevede yapılan çevresel politikalar, yalnızca ekolojik dengeyi korumakla kalmayıp, aynı zamanda uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliği desteklemektedir (UNEP, 2020).

Doğal kaynakların korunması, özellikle su kaynaklarının sürdürülebilir şekilde yönetilmesiyle yakından ilişkilidir. Grafik, bu tür uygulamaların önemini vurgularken, su ekosistemlerinin korunması için daha geniş çevresel stratejilere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Ayrıca, çevresel faktörlerin (örneğin, su kaynakları, biyoçeşitlilik ve ekosistemler) sistemsel olarak ele alınması, uzun vadeli çevre politikalarının başarısı için kritik öneme sahiptir.

Finansal Yönetim ve Sürdürülebilir Teknoloji: Grafikte sağ üst köşede yer alan "Finansal Yönetim" terimi, çevre yönetimi stratejilerinin uygulanmasında finansal faktörlerin kilit rol oynadığını vurgulamaktadır. Finansal yönetim, sürdürülebilir teknoloji geliştirme ve uygulama projelerini desteklemek için hayati bir araçtır. Özellikle yenilikçi su yönetim teknolojilerinin uygulanması, finansal kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesini gerektirmektedir (Murray et al., 2020). Gelişmekte olan ülkelerde bu tür finansal kaynakların eksikliği, su ekolojisi projelerinin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Ancak, uluslararası finansal destek ve iş birlikleri bu eksikliği kapatmada önemli bir rol oynayabilir.

İslami İlkelerin Çevre Yönetimindeki Rolü: Grafiğin ortasında yer alan ‘‘Din’’ kelimesi, özellikle İslam’ın, sürdürülebilir su ekolojisi üzerindeki etkisini ve yönlendirici rolünü ortaya koymaktadır. İslam, doğanın korunmasını ve doğal kaynakların akıllıca kullanılmasını bir dini sorumluluk olarak görmektedir. ‘‘Khalifah’’ (halifelik) ve ‘‘Amanah’’ (emanet) gibi İslami kavramlar, insanın doğayı koruma ve sürdürülebilir bir şekilde yönetme yükümlülüğünü vurgulamaktadır (Foltz, 2003). Bu ilkeler, suyun israf edilmemesi, kaynakların adil bir şekilde dağıtılması ve çevresel dengelerin korunmasını teşvik eden bir etik çerçeve sunmaktadır. Örneğin, İslam'da "israf etmeme" ilkesi, sadece dini bir yükümlülük değil, aynı zamanda modern çevre yönetiminde de önemli bir stratejik yaklaşımdır. Bu kavramlar, çevresel etik ve sürdürülebilirlik politikalarına entegre edilerek, çevre bilincini artırabilir.

Sosyoekonomik ve Demografik Faktörler: Boyut 2 (Dims 2, %33,1), sosyoekonomik ve demografik faktörlerin çevre yönetiminde oynadığı rolü göstermektedir. Bu faktörler, çevresel uygulamalar ve politikalar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle yoğun nüfuslu bölgelerde, artan talebi karşılamak için daha etkin su yönetimi politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bangladeş ve Pakistan gibi ülkelerde, su kaynaklarının korunması çabaları, nüfus artışı ve sınırlı altyapı nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşmaktadır (UNICEF, 2020). Bu bağlamda, sosyoekonomik ve demografik faktörlerin, çevresel politikalarla uyumlu şekilde ele alınması, sürdürülebilir bir su ekolojisi oluşturmanın temel koşullarından biridir.

Yukarıdaki veriler sürdürülebilir su ekolojisine ulaşmak için çevresel faktörler, etkin çevre yönetimi, finansal yönetim ve İslami dini değerler arasında güçlü bir entegrasyona ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Özellikle, çevresel ekoloji ve İslami öğretilerin birbirini tamamlayıcı ve destekleyici bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu bütüncül yaklaşım, çevresel kaynakların korunmasına yönelik sürdürülebilir ve etik politikaların oluşturulmasında rehberlik edebilir. Ayrıca, Türkiye gibi ülkelerde sunulan su kalitesi verileri, bu tür bir entegrasyonun sürdürülebilir su yönetimi hedeflerine nasıl katkı sağlayabileceğini somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

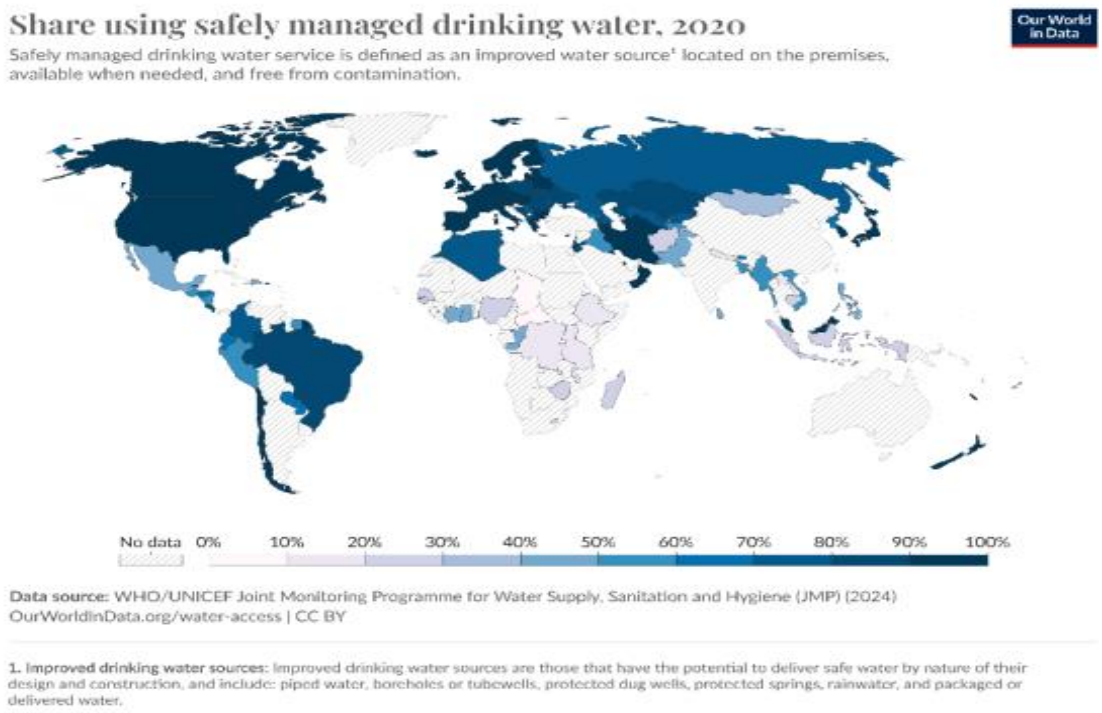

Şekil 4. *WHO/UNICEF Su Temini, Sanitasyon ve Sağlık Ortak İzleme Programı (JMP) verilerine dayanarak 2020 yılında güvenli bir şekilde yönetilen içme suyu hizmetlerini kullanan nüfusun yüzdesini gösteren küresel harita.*

Temel Bulgular:

Güvenli İçme Suyuna Erişim:

Kontrollü ve güvenli içme suyuna erişim, başta İskandinav ülkeleri, Kuzey Amerika, Avustralya ve Güney Amerika gibi bölgelerde oldukça yüksektir ve bu oran %100'e ulaşmaktadır. Buna karşın, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki birçok ülkede erişim oranları çok düşüktür. Bu bölgelerde güvenli içme suyuna erişim oranı genellikle %10-30 arasında değişmektedir (WHO, 2021).

Güvenli içme suyuna erişimin sağlanamaması, düşük gelirli ve kırsal bölgelerde yaşayan toplulukları ciddi şekilde etkilemektedir. Özellikle Sahra Altı Afrika'da, nüfusun yalnızca %25'i güvenli içme suyuna erişebilmektedir. Bu da sağlık sorunlarının yaygınlaşmasına ve yaşam kalitesinin düşmesine neden olmaktadır (UNICEF, 2020).

Bölgesel Farklılıklar:

Sahra Altı Afrika'da, Orta Asya'nın büyük bölümünde ve Güney Amerika'nın bazı bölgelerinde nüfusun %50'sinden azının güvenli içme suyuna erişimi vardır. Buna karşılık, Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'daki ülkelerin neredeyse tamamında yaşayanların güvenli içme suyu hizmetlerine erişimi olduğu görülmektedir.

Harita, Sahra Altı Afrika ve Orta Asya gibi bölgelerde güvenli içme suyuna erişimdeki büyük farklılıkları vurgulamaktadır. Sahra Altı Afrika'nın bazı bölgelerinde nüfusun %50'sinden azı güvenli su kaynaklarına erişebilirken, Kuzey Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya gibi ülkelerde yaşayanların büyük bir kısmı güvenli içme suyuna erişim konusunda herhangi bir sorun yaşamamaktadır. Bu farklılıklar, altyapı yatırımları, ekonomik kaynaklar ve çevre politikaları gibi faktörlerle ilişkilidir (Murray, 2020).

Bu bölgelerdeki eşitsizlikler, sadece coğrafi değil, aynı zamanda ekonomik ve politik faktörlerden de kaynaklanmaktadır. Örneğin, düşük gelirli ülkeler, güvenli su altyapısını inşa etmek ve sürdürmek için

gerekli finansmana erişmekte zorlanmaktadır. Buna karşın, gelişmiş ülkeler etkili politikalar ve yenilikçi teknolojiler sayesinde eşitlikçi su temini uygulamalarını başarıyla gerçekleştirebilmektedir.

Sağlık ve Refah Üzerindeki Etkisi:

Güvenli içme suyuna erişimin olmaması ishal, kolera ve tifo gibi su kaynaklı hastalık riskini artırarak halk sağlığını doğrudan etkilemektedir. Güvenli olmayan suya erişim aynı zamanda genel refahı etkiler, ekonomik üretkenliği azaltır ve yoksulluğu artırır.

Güvenli içme suyuna erişim eksikliği, kolera, dizanteri ve tifo gibi su kaynaklı hastalıkların yayılmasını artırmaktadır. Bunun sonucunda, toplumların genel sağlığı doğrudan etkilenmekte, özellikle beş yaş altı çocuklar arasında yüksek ölüm oranlarına yol açmaktadır (Prüss-Ustün et al., 2019). Güvenli suya erişimin sağlanması ise yalnızca halk sağlığını iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik üretkenliği artırır ve toplumsal refahı destekler. Dünya Bankası'nın 2021'de yayımladığı bir rapora göre, güvenli içme suyuna erişimi artıran ülkelerde kişi başına düşen üretkenlik %15 oranında yükselmiştir (World Bank, 2021).

İslami Bir Perspektiften Su Yönetimi:

İslami ilkeler, su kaynaklarının korunması ve adil dağıtımı konusunda önemli bir rehber sunmaktadır. Al-Adl (adalet) ve Hifzu'l-bî'a (çevrenin korunması) gibi kavramlar, su kaynaklarının herkes için erişilebilir olmasını dini bir sorumluluk olarak görmektedir (Foltz, 2003). Bunun yanı sıra, İslam'da ''israf etmeme'' ilkesi, su kaynaklarının bilinçsiz tüketimini önlemek için güçlü bir etik çerçeve sağlar. Bu ilke, çevre politikalarına entegre edilerek, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlayabilir.

Bu bağlamda, güvenli içme suyunun sağlanması için İslam ülkelerindeki toplulukların çevresel ve etik bilinçlendirme kampanyalarına katılımı artırılabilir. Toplumun bu kampanyalar aracılığıyla eğitilmesi, kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayarak sürdürülebilir bir su yönetimi yaklaşımını destekleyebilir (UNEP, 2020).

Şekil 4. İçme suyuna erişimin iyileştirilmesine yönelik küresel çabaların önemini vurgulamaktadır. Özellikle erişimin sınırlı olduğu bölgelerde, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerde, güvenli içme suyuna erişimin artırılmasına yönelik küresel çabaların önemini göstermektedir. Nitekim bu ülkeler, henüz çevre yönetimi bilincine sahip değildir. İslami ilkelerle desteklenen sürdürülebilir bir çevre yönetimi yaklaşımı bu hedefe ulaşmak için etkili bir çerçeve olabilir. Hakkaniyet, ölçülülük ve koruma değerlerinin Su yönetimi stratejilerine entegre edilmesi, güvenli içme suyuna erişimdeki eşitsizliklerin giderilmesine ve sürdürülebilir su ekosistemlerinin teşvik edilmesine yardımcı olabilir.

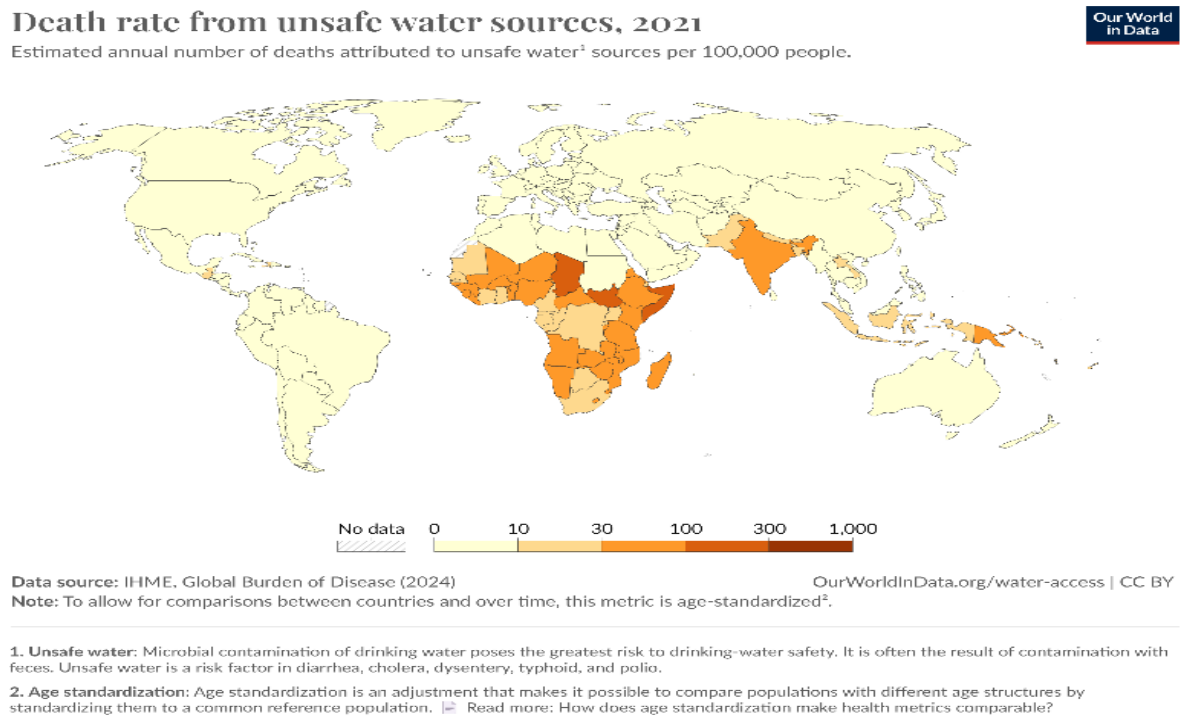

Şekil 5. *2021 yılında 100.000 kişi başına ölçülen tehlikeli su kaynaklarından kaynaklanan ölüm sayısını gösteren harita (Global Burden of Disease, 2024).*

Şekil 5'te, 2021 yılında güvenli olmayan su kaynaklarına bağlı olarak 100.000 kişi başına düşen ölüm oranlarını görselleştirmektedir (Global Burden of Disease, 2024). Haritada, tehlikeli su kaynaklarından kaynaklanan ölüm oranlarının daha yüksek olduğu ülkeler daha koyu renklerle (turuncudan kırmızıya) işaretlenmiştir. Bu durumdan en çok etkilenen bölgeler Sahra Altı Afrika'nın büyük bölümü, Güney Asya'nın bazı bölgeleri ve bazı Güney Amerika ülkeleridir. Temiz suya erişimi iyi olan gelişmiş ülkelerde ölüm oranları çok düşük olabilir (açık sarıdan beyaza) veya hiç veri olmayabilir.

Aşağıda haritaların ve verilerin açıklaması yer almaktadır:

Güvenli Olmayan Su: İçme suyunun mikrobiyal kontaminasyonu, içme suyu güvenliği açısından en büyük riski oluşturmaktadır. Bu genellikle fekal kontaminasyonun bir sonucudur ve ishalli hastalıklar, kolera, dizanteri, tifo ve çocuk felci gibi hastalıklar için bir risk faktörüdür (WHO, 2021).

Yaş standardizasyonu: Yaş standardizasyonu, farklı yaş yapılarına sahip nüfusları ortak bir referans nüfusta standartlaştırmanıza ve karşılaştırmanıza olanak tanıyan bir yöntemdir. Bu, farklı ülkeler veya bölgeler arasındaki ölüm oranlarının daha doğru bir şekilde karşılaştırılmasını sağlar (Murray vd., 2020, s. 130). Haritada, tehlikeli su kaynaklarından kaynaklanan ölüm oranlarının daha yüksek olduğu ülkeler daha koyu renklerle (turuncudan kırmızıya) işaretlenmiştir. Bu durumdan en çok etkilenen ülkeler Sahra Altı Afrika'nın büyük bölümü, Güney Asya'nın bazı bölgeleri ve bazı Güney Amerika ülkeleridir. Temiz suya erişimi iyi olan gelişmiş ve diğer ülkelerde ölüm oranları çok düşük olabilir (açık sarı beyaza döndüğünde) veya hiç veri olmayabilir. Bu sonuçlar, çevre yönetimi ve sürdürülebilir su ekolojisi gelişimine İslami yaklaşımla ilgili birkaç önemli noktaya işaret etmektedir:

Çevre yönetimi: Tüketilen su kaynaklarının temiz ve güvenli olmasını sağlamak için kritik öneme sahiptir. Bu, uygun atık yönetimini, su kaynaklarının kirlilikten korunmasını ve sanitasyon ile hijyenin önemi konusunda halkın eğitilmesini içerir (Prüss-Ustün et al., 2019).

Dinlerin çevreye yönelik ilgisi, onların doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği geniş kitleler dikkate alındığında, önemli bir sosyo-kültürel ve normatif güç kaynağı olarak değerlendirilebilir. Çevresel sorunlar bağlamında, dinlerin sahip olduğu bu etki alanı; çevre bilincinin artırılması, sürdürülebilir

tüketim alışkanlıklarının teşvik edilmesi, ekolojik koruma tedbirlerinin yaygınlaştırılması ve çevreye zarar veren unsurlarla mücadele edilmesi gibi çeşitli alanlarda stratejik bir araç olarak etkin bir biçimde kullanılabilir. Bu doğrultuda, dinî öğretilerin ve kurumsal yapılarının çevre politikalarına entegrasyonu, çevresel sürdürülebilirlik açısından kritik bir katkı sağlayabilir (Kuzudişli, 2014).

Bu bağlamda İslami yaklaşıma göre ise: İslam'da temizlik, inancın bir parçasıdır ve günlük yaşamda vurgulanır. Temiz bir çevrenin korunması, su kaynaklarının kirletilmemesi ve doğal kaynakların akıllıca kullanılması ilkeleri, su ekosistemlerinin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak için çevre yönetimi çabalarını desteklemektedir (Foltz, 2003).

Bu yaklaşımların birleştirilmesiyle, çeşitli ülkelerde güvenli olmayan suya atfedilen ölümlerin sayısının azaltılması ve insanların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi beklenmektedir.

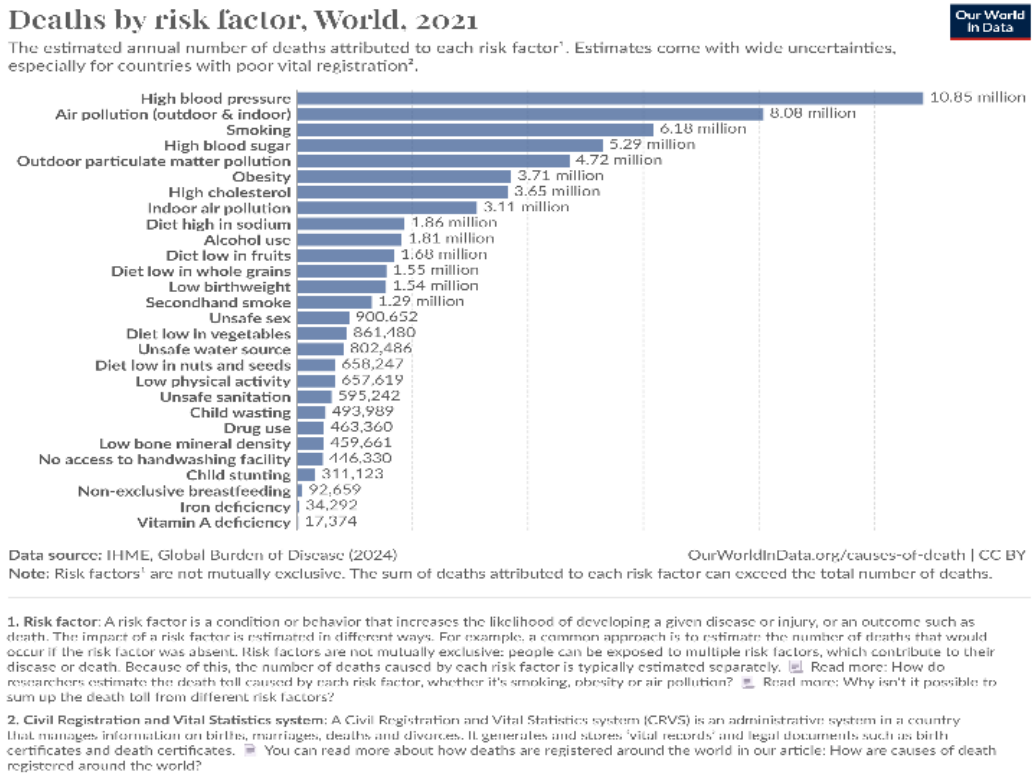

Şekil 6. *"Risk faktörüne göre ölümler, Dünya, 2021" başlıklı bir çubuk grafik. Küresel olarak çeşitli risk faktörlerine atfedilen tahmini yıllık ölüm sayısını gösteren grafik.*

Bu grafik, güvenli olmayan su kaynaklarının her yıl bir milyondan fazla insanın ölümüne neden olduğunu ortaya koymaktadır (WHO, 2021). Özellikle düşük gelirli ve yoksul topluluklarda, güvenli olmayan su kaynakları dünyanın en büyük sağlık ve çevre sorunlarından biri olarak öne çıkmaktadır (Prüss-Ustün et al., 2019).

Dünya çapında ölüm ve hastalık nedenleri ile risk faktörlerini inceleyen "Küresel Hastalık Yükü" çalışması, The Lancet adlı tıp dergisinde yayımlanan önemli bir referans niteliğindedir. Bu çalışma, güvenli olmayan su kaynaklarının bulaşıcı hastalıkların yayılmasındaki rolünü vurgulamaktadır (Murray, 2020). Çocuk felci, dizanteri, hepatit A, ishal, kolera ve tifo gibi hastalıklar, güvenli suya erişimin olmaması nedeniyle yaygın bir şekilde görülen bulaşıcı hastalıklardır. Bunun yanı sıra, güvenli suya erişim eksikliği yetersiz beslenmeyi daha da kötüleştirerek, özellikle çocukluk çağı displazisi gibi beslenme bozukluklarını artırmaktadır (UNICEF, 2021).

Rakamsal veriler, ishalin dünya çapında ölümler için kritik bir risk faktörü olduğunu göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve UNICEF tarafından yapılan değerlendirmeler, güvenli olmayan suyun insan sağlığı üzerindeki ölümcül etkilerini doğrulamaktadır (WHO & UNICEF, 2020, s. 18). İshal nedeniyle yılda yaklaşık 1,6 milyon ölüm gerçekleşirken, bu ölümlerin büyük bir kısmı beş yaş altı çocukları kapsamaktadır (WHO, 2021). Ayrıca, güvenli olmayan su kaynakları, temiz su ve hijyen eksikliği ile birleşerek daha büyük bir sağlık krizi oluşturmaktadır.

Güvenli suya erişimin olmaması, yalnızca sağlık sorunlarına yol açmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri de derinleştirir. Özellikle düşük gelirli bölgelerde, suya erişim için harcanan zaman ve çaba, bireylerin eğitim ve ekonomik faaliyetlere katılımını engellemektedir (Prüss-Ustün et al., 2019). Kadınlar ve çocuklar, genellikle su toplama görevini üstlendiklerinden, bu yükten orantısız bir şekilde etkilenmektedir (UNICEF, 2021).

Güvenli suya erişimi artırmak için dünya genelinde altyapı yatırımları ve politikalar önceliklendirilmelidir. Özellikle kırsal ve yoksul bölgelerde temiz su temini projelerine yatırım yapılması, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemede kritik bir rol oynayacaktır (WHO & UNICEF, 2020). Ayrıca, toplum farkındalığını artırmak için hijyen eğitimi programları genişletilmelidir. Su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir su yönetimi stratejileri hem sağlık hem de çevresel sürdürülebilirlik için hayati öneme sahiptir (Prüss-Ustün et al., 2019).

Bu bağlamda, güvenli olmayan su kaynakları, sadece bir sağlık sorunu değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal bir kriz olarak ele alınmalıdır. Şekil 6, bu risk faktörlerinin boyutunu görselleştirerek, dünya çapında daha fazla dikkat ve eylem gerektiren kritik bir sorunu ortaya koymaktadır. Daha temiz ve güvenli bir dünya için, su kaynaklarının korunması ve iyileştirilmesi yönünde kapsamlı stratejiler geliştirilmelidir.

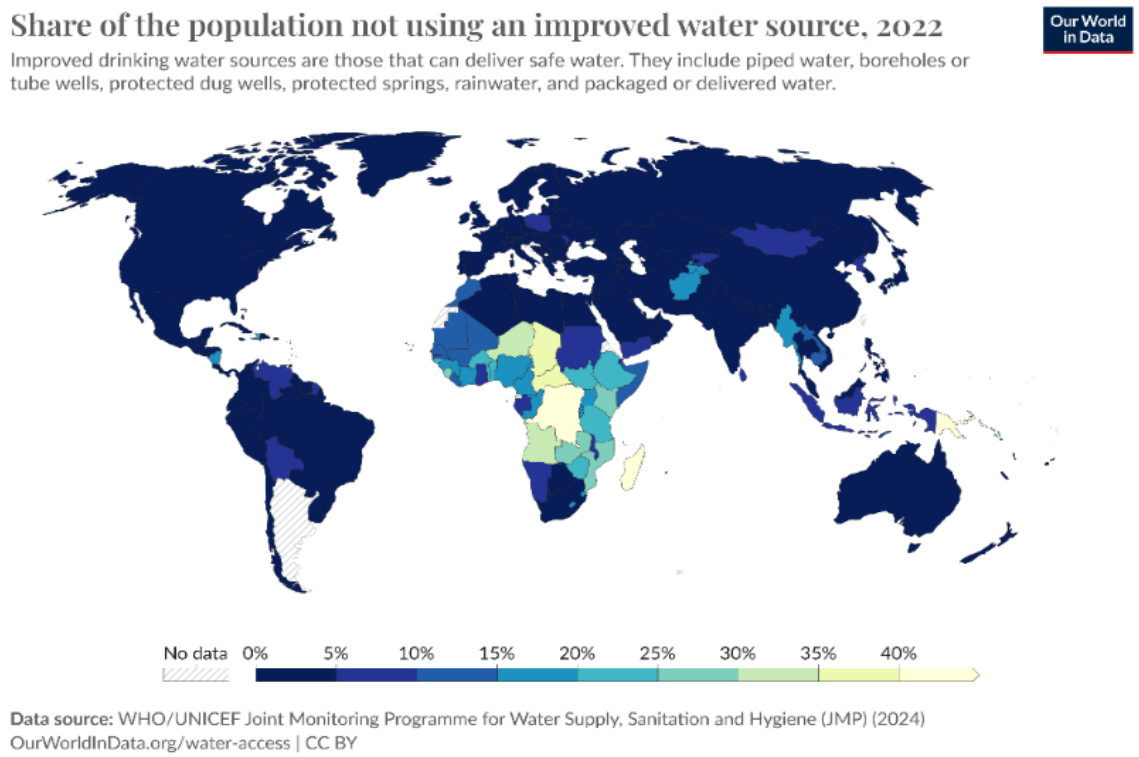

Şekil 7. *2022'de, iyileştirilmiş su kaynaklarına erişimi olmayan insanların yüzdesini gösteren harita.*

Yukarıda yer alan Şekil 7, 2022 yılında iyileştirilmiş su kaynaklarına erişimi olmayan nüfusun yüzdesini bölgesel olarak göstermektedir. İyileştirilmiş su kaynakları, tasarım ve yapım özellikleri sayesinde dış kontaminasyon riskini minimize eden su temin yöntemlerini ifade eder. Bu kaynaklar arasında ev içi musluk suyu, bahçe veya arsa içi musluk suyu, kamu çeşmeleri veya stant boruları, sondaj kuyuları, tüp kuyular, korumalı kazılmış kuyular, korumalı kaynaklar ve yağmur suyu toplama sistemleri bulunmaktadır (WHO, 2021).

İyileştirilmiş su kaynakları, suyun güvenli ve temiz olma olasılığını artırsa da, bu kaynaklardan elde edilen suyun her zaman içme suyu standartlarını karşıladığını garanti etmez. Örneğin, şişelenmiş su, genellikle iyileştirilmiş bir su kaynağı olarak kabul edilir; ancak şişelenmiş suyun güvenliği, üretim ve depolama koşullarına bağlıdır ve her zaman güvenilir olmayabilir (UNICEF, 2020).

İyileştirilmiş su kaynaklarının etkinliği, suyun temin edildiği kaynağın korunma derecesine ve suyun taşınması, depolanması ve kullanımı sırasında maruz kalabileceği potansiyel kontaminasyon risklerine bağlıdır. Bu nedenle, iyileştirilmiş su kaynaklarının kullanımı, suyun güvenliğini artırmak için önemli bir adım olsa da suyun nihai kalitesini garanti etmek için ek tedbirler alınması gerekebilir (WHO & UNICEF, 2017).

Çizelge 1. *Aşağıdaki çizelge dört farklı su kütlesi için su kalitesi parametreleri sunulmaktadır: Kızılırmak Nehri (Konum A), Fırat Nehri (Konum B), Van Gölü (Konum C) ve Sakarya Nehri (Konum D). Bu parametreler pH, çözünmüş oksijen, nitrat, fosfat, bulanıklık, sıcaklık, Biyokimyasal Oksijen İhtiyacı (BOİ) ve toplam koliform seviyelerini içermektedir.*

Kalite Parametreleri	Konum A (Kızılırmak Nehri)	Lokasyon B (Fırat Nehri)	Konum C (Van Gölü)	Konum D (Sakarya Nehri)
pH	7.5	7.3	8.0	7.2
Çözünmüş Oksijen (mg/L)	6.5	5.0	7.0	6.0
Nitrate (mg/L)	3.5	4.2	2.8	3.0
Fosfat (mg/L)	0.2	0.4	0.3	0.5
Bulanıklık (NTU)	6.0	10.0	4.5	7.0
Sıcaklık (°C)	22	24	20	21
Biyokimyasal Oksijen İhtiyacı (mg/L)	4.0	5.5	3.5	4.5
Toplam koliform (koliform/100 mL)	15	20	5	10

Yukarıdaki çizelge, dünya genelinde iyileştirilmiş bir su kaynağı kullanmayan insanların yüzdesini göstermektedir. Bu çalışma, dünyada gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'deki su kalitesi verilerini sunmaktadır. Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki suların pH, çözünmüş oksijen, nitrat ve fosfat gibi değerleri Çizelge 2'de şöyle görülmektedir:

Van Gölü'nün pH değeri 8.0 olarak ölçülmüş olup, bu değer göl suyunun alkalin karakterde olduğunu göstermektedir. Yüksek pH seviyeleri, suda yaşayan canlılar üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir ve bu da gölün biyolojik çeşitliliğini tehlikeye atabilir (WHO, 2021). Benzer şekilde, Kızılırmak Nehri'ndeki çözünmüş oksijen seviyesinin 6.5 mg/L olarak kaydedilmesi, su ekosistemi için kritik bir eşik değer olarak değerlendirilmiştir. Bu, özellikle oksijen talebinin yüksek olduğu türler için uygun bir ortam yaratmaktadır (Prüss-Ustün et al., 2019).

Fosfat ve Nitrat Seviyeleri: Kızılırmak Nehri'nde nitrat seviyesi 3.5 mg/L olarak ölçülmüştür. Bu durum, tarımsal faaliyetlerin su kütlesi üzerindeki potansiyel etkisini göstermektedir. Fosfat seviyelerinin ise 0.2 mg/L gibi düşük bir değerde kalması, bu kirlilik yükünün sınırlı olduğunu işaret etmektedir. Ancak, Fırat Nehri'nde nitrat değerinin 4.2 mg/L gibi daha yüksek bir seviyede bulunması, bu bölgedeki tarımsal gübre kullanımının ve atık suyun etkilerinin daha belirgin olduğunu göstermektedir (Murray, 2020).

Bulanıklık ve Biyokimyasal Oksijen İhtiyacı: Bulanıklık, suyun ışık geçirgenliğini etkileyerek su ekosisteminin fotosentez kabiliyetini sınırlar. Fırat Nehri'ndeki bulanıklık seviyesi 10 NTU olarak ölçülmüş olup, bu değer sediment kirliliğinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Van Gölü'nde ise bu değerin 4.5 NTU ile daha düşük olduğu görülmektedir. Biyokimyasal Oksijen İhtiyacı (BOİ), su kütlesindeki organik madde yükünün bir göstergesidir. Sakarya Nehri'ndeki BOİ değerinin 3.5 mg/L olması, bu su kütlesinde organik kirleticilerin düşük seviyede olduğunu göstermektedir (UNICEF, 2020).

Koliform Seviyeleri: Toplam koliform seviyeleri, suyun mikrobiyal kirliliğini ölçmek için önemli bir parametredir. Kızılırmak Nehri'nde toplam koliform değeri 15 koliform/100 ml olarak ölçülmüştür. Bu durum, suyun hijyenik kalitesinin değerlendirilmesinde önemli bir veri sunmaktadır. Ancak Fırat Nehri'ndeki 20 koliform/100 ml değeri, mikrobiyal kirliliğin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

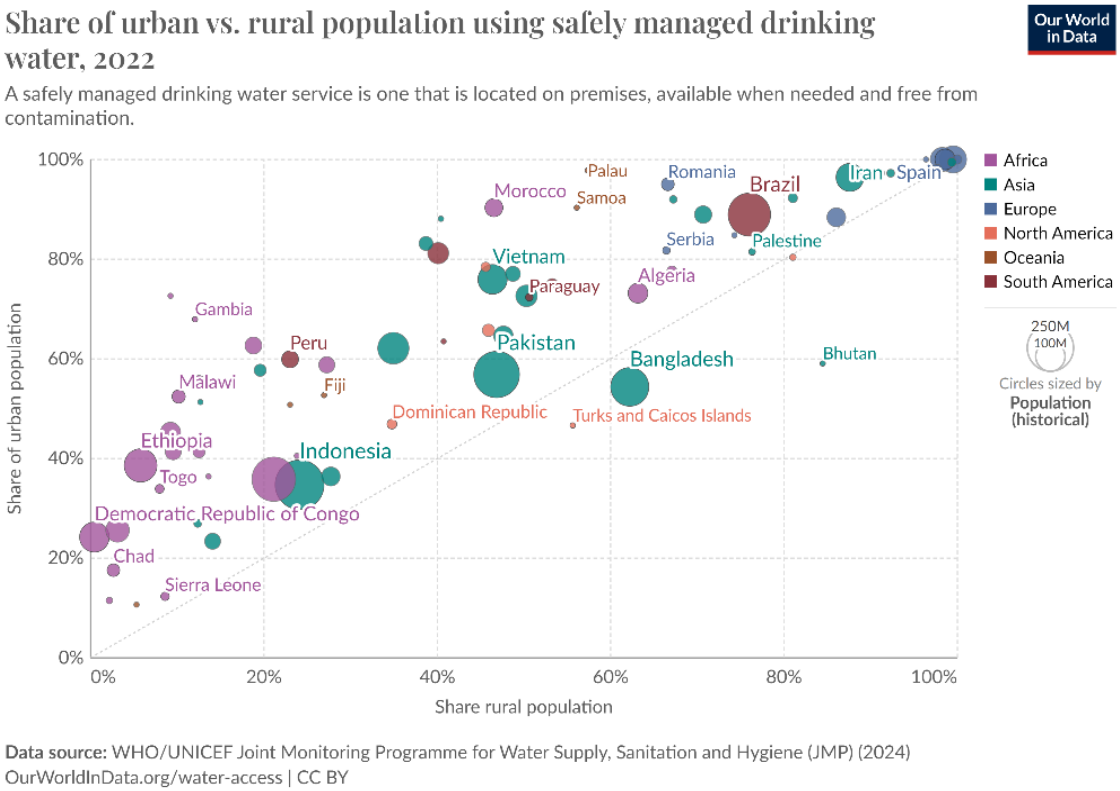

Şekil 8. *2022 yılında kentsel ve kırsal nüfusun güvenli ve kontrollü içme suyuna erişimini gösteren harita.*

Yukarıda yer alan Şekil 8, 2022 yılında kentsel ve kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun güvenli ve kontrollü içme suyuna erişim oranlarını karşılaştırmaktadır. Güvenli bir şekilde yönetilen içme suyu, ihtiyaç duyulduğunda temin edilebilen, kirletilmemiş ve yerel olarak tesis edilmiş su kaynaklarını ifade eder (WHO, 2021).

Araştırmanın sonuçlarına ilişkin çizelgelerden bazı önemli noktalar aşağıda sunulmuştur:

Kentsel ve Kırsal Erişimde Farklılıklar: Birçok ülkede, kentsel ve kırsal alanlar arasında temiz suya erişim açısından belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Endonezya, Pakistan ve Etiyopya gibi ülkelerde kırsal alanlarda yaşayan nüfus, temiz suya erişimde kentsel alanlara göre daha dezavantajlıdır (UNICEF, 2020). Buna karşılık, İran ve İspanya gibi ülkeler, her iki alanda da etkili su kaynakları yönetimi sayesinde başarılı sonuçlar elde etmiştir (WHO & UNICEF, 2021).

Çevre Yönetiminin Kritik Rolü: Kentsel ve kırsal alanlar arasında temiz suya eşit erişim sağlanmasında, etkili çevre yönetiminin rolü büyüktür. Güvenli suya daha iyi erişim sağlayabilen ülkeler, genellikle sürdürülebilir su yönetimi programları geliştirmiştir. Bu programlar, su kaynaklarının korunması, atık su arıtımı, sanitasyon ve toplumun çevre bilinci konusunda eğitilmesi gibi unsurları içermektedir (Prüss-Ustün et al., 2019).

Su Yönetiminde İslami Yaklaşım: İslam'da temizlik ve sürdürülebilirlik temel prensipler arasında yer almaktadır. Bu prensipler, su kaynaklarının temiz ve herkes için erişilebilir olmasını sağlamak amacıyla kentsel ve kırsal su yönetimi programlarına entegre edilebilir. İslami öğretiler, su kaynaklarının

korunmasını bir dini yükümlülük olarak görür ve bu doğrultuda hareket eden toplulukların, su kaynaklarını kirlilikten ve aşırı kullanımdan koruma konusunda başarılı olabileceğini ortaya koyar (Foltz, 2003).

Politika ve Müdahale Programlarının Uygulaması: Güvenli içme suyuna erişimi başarıyla sağlayan ülkeler, su altyapısına yatırım yapmak, sanitasyon tesislerini iyileştirmek ve halk sağlığı kampanyaları yürütmek gibi güçlü politikalar ve müdahale programları geliştirmiştir. Bu uygulamalar, yerel koşullara ve etkili politikalara dayalı olarak diğer ülkeler tarafından da benimsenebilir (WHO & UNICEF, 2021).

Nüfus Yoğunluğu ve Suya Erişim Zorlukları: Çalışmanın bulguları, yoğun nüfuslu ülkelerin, güvenli içme suyuna erişim sağlamada karşılaştığı lojistik ve altyapı zorluklarını da gözler önüne sermektedir. Örneğin, Bangladeş ve Pakistan gibi ülkelerde, herkesin temiz suya erişimini sağlamak, büyük lojistik planlamalar ve altyapı yatırımları gerektirmektedir (Murray, 2020).

Güvenli içme suyuna erişimdeki eşitsizliklerin giderilmesi, yalnızca altyapı yatırımları ve lojistik planlamalarla değil, aynı zamanda kültürel ve dini değerlerin çevre yönetimine entegre edildiği bütüncül bir yaklaşımla mümkündür. Altyapı yatırımları, temiz su kaynaklarının fiziksel erişimini sağlamada temel bir rol oynarken, kültürel ve dini değerler, toplumların çevre bilincini ve sorumluluk duygusunu artırmada etkili bir araç sunmaktadır. Örneğin, İslami öğretiler, temiz suyun korunmasını yalnızca bir çevresel zorunluluk değil, aynı zamanda bir dini yükümlülük olarak tanımlamakta ve bu sayede bireylerin ve toplulukların çevreye duyarlılığını güçlendirmektedir (Foltz, 2003). Bu tür bütüncül yaklaşımlar, kentsel ve kırsal bölgelerdeki temiz suya erişim eşitsizliklerini azaltma potansiyeline sahiptir. Özellikle düşük gelirli ve yoğun nüfuslu bölgelerde, dini ve kültürel değerlere dayalı eğitim kampanyalarının yanı sıra teknolojik ve altyapısal çözümlerin birlikte kullanılması, toplumların genel yaşam kalitesini artırabilir. Kırsal alanlarda yaşayan nüfusun temiz suya erişimde karşılaştığı zorluklar, sadece fiziksel mesafelerle değil, aynı zamanda kaynakların etkin yönetimi ve toplum katılımıyla aşılabilir (UNICEF, 2020).

Gelecekteki araştırmalar, bu bütüncül yaklaşımların etkisini daha ayrıntılı şekilde incelemeli ve bu tür yaklaşımların mevcut çevre yönetimi politikalarına nasıl entegre edilebileceğini araştırmalıdır. Özellikle dini öğretiler ile modern çevre yönetimi tekniklerinin hibrit bir modelde nasıl bir araya getirilebileceği, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik bir araştırma konusu olabilir (WHO, 2021). Ayrıca, altyapı yatırımları ve yerel politika uygulamalarının, toplumun temiz suya erişimini nasıl artırabileceği üzerine odaklanacak çalışmalar, bu konuda somut bir rehber sunabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma verilerine dayanarak, politika yapıcıların su kaynaklarının yönetiminde ve korunmasında daha etkin bir rol oynamaları gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Özellikle, su kalitesini sürekli olarak izlemek, kirlilik düzeylerindeki değişimleri tespit etmek ve bu doğrultuda bilinçli kararlar almak, su ekosistemlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak adına hayati önem taşımaktadır. Su ekosistemleri hem biyolojik çeşitliliğin korunması hem de insan sağlığının sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, zarar görmüş sucul ekosistemlerin bakım ve restorasyonu, su kaynaklarının ve bu kaynaklardan faydalanan insan topluluklarının korunmasına yönelik stratejilerin temel unsurları arasında yer almalıdır.

Araştırmanın bulguları, gelişmiş ülkelerin su ekosistemlerini daha iyi yönetebildiğini, bunun ise yüksek eğitim düzeyi ve çevresel farkındalık gibi faktörlerle desteklendiğini göstermektedir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin su ekosistemlerini yönetmede karşılaştığı zorluklarla ters orantılıdır. Bu nedenle, insan kaynaklarının bilgi ve becerisi ile dini yaklaşımlar gibi kültürel faktörlerin, su ekosistemlerinin etkin yönetiminde önemli bir destek sağladığı ortaya konmuştur. Gelişmiş ülkelerdeki bu başarı, diğer ülkeler için bir model teşkil edebilir ve çevresel farkındalığı artırmak için eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları hayata geçirilebilir.

Laik toplumlarda İslami ilkeler, çevresel etik ilkelerle birleşerek uygulanabilirlik kazanabilir. Örneğin, Malezya'daki dini liderlerin su yönetimi projelerinde yer alması, toplum katılımını artırmış ve su kaynaklarının korunmasını desteklemiştir. Bu durum, İslami ilkelerin çevre yönetiminde etkin bir şekilde uygulanabileceğini gösteren çalışmalarda da belirtilmiştir (Ahmad, 2018).

Çevresel açıdan bakıldığında, su kalitesinin izlenmesi, ekosistemlerin restorasyonu ve çevre dostu teknolojilerin uygulanması, su ekosistemlerinin korunması ve biyolojik çeşitliliğin artırılması için kritik öneme sahiptir. Ekosistem tabanlı yönetim stratejilerinin uygulanması, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimini sağlamak için yenilikçi yaklaşımlar sunmaktadır. Özellikle, su kalitesini izleme tekniklerinin geliştirilmesi ve bu tekniklerin yaygın kullanımı, su kirliliğini azaltmada ve ekosistemlerin korunmasında etkili sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda, çevre yönetimi uygulamalarının su ekosistemlerini koruma ve temiz su kaynaklarını sürdürebilme potansiyelini güçlendirdiği sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın sonuçları, su kaynakları yönetiminde toplum katılımının ve kapsamlı bir politika çerçevesinin entegrasyonunun sürdürülebilirliğe olan katkısını vurgulamaktadır. Toplumun, su kaynaklarının korunmasında aktif rol alması ve bu sürecin bir parçası haline gelmesi, su ekosistemlerinin korunmasına yönelik çabaların başarısını artırmaktadır. Bu noktada, yerel toplulukların ve bireylerin çevresel farkındalığını artırmak ve onları su koruma projelerine dahil etmek, sürdürülebilir su yönetimi stratejilerinin başarısını doğrudan etkileyen faktörler arasındadır. Ele edilen bulgular, dini temelli su yönetimi stratejilerinin su kalitesi üzerindeki olumlu etkilerini gösteren çalışmalara paraleldir (Yılmaz, 2017; Khan, 2019).

Bu çalışma, İslami ilkelerin su kaynakları yönetiminde çevre dostu teknolojilerle birleştirilmesinin sürdürülebilir su ekolojisine önemli katkılar sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Politika yapıcılar, su kalitesinin izlenmesine yönelik teknolojik çözümleri İslami değerlerle birleştirerek su kaynaklarının korunmasına yönelik daha etkin stratejiler geliştirebilirler. Ayrıca, toplumun çevreye duyarlılığını artırmak için dini liderler ve çevre uzmanlarının iş birliği yapması önerilmektedir.

İslam dini yaklaşımı, su yönetiminde sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve hadisler, insanın yeryüzündeki rolünü bir halife olarak tanımlamakta ve bu rol, doğanın korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımını içermektedir. İslami öğretiler, su kaynaklarının korunmasının dini bir yükümlülük olduğunu vurgulamakta ve bu öğretiler doğrultusunda hareket edilmesi, su ekosistemlerinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunabilir. Dini değerler, özellikle dini değerlerin günlük yaşamın önemli bir parçası olduğu toplumlarda, su koruma çabalarını önemli ölçüde artırabilir.

Seküler çevre politikaları, genellikle ekonomik kalkınma ve teknolojik yeniliklere dayalı kısa vadeli çözümleri önceliklendirirken, İslami çevre yönetimi yaklaşımları, uzun vadeli kaynak korunumu ve etik değerlere odaklanır. Örneğin, İsveç gibi seküler ülkelerde çevresel sürdürülebilirlik politikaları yüksek teknolojik yatırımlarla desteklenmiş olsa bile halk katılımı konusunda eksiklikler yaşandığı gözlemlenmiştir (Vazquez, 2018). Buna karşılık, İslami ilkelerin temelini oluşturan "emanet" ve "halifelik" kavramları, bireysel ve toplumsal sorumluluk bilincini artırarak kaynakların korunmasını dini bir zorunluluk haline getirmektedir. Malezya'da uygulanan çevre yönetimi politikalarında dini liderlerin aktif rol oynaması, su kaynaklarının korunmasında bireylerin daha etkin bir şekilde katılımını sağlamıştır (Ahmad, 2018). Bu farklılıklar, hibrit modeller geliştirilerek teknolojik yeniliklerin etik değerlerle birleştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Seküler uygulamalar, genellikle ekonomik fayda odaklı olduğu için doğanın etik değerler çerçevesinde korunmasını ikinci planda bırakabilir. Buna karşın, İslami öğretiler, doğal kaynakların yalnızca ekonomik bir meta olarak değil, kutsal bir emanet olarak görülmesini sağlar. Bu yaklaşım, özellikle dini değerlerin güçlü olduğu bölgelerde daha etkili sonuçlar doğurabilir. İslami ve seküler modellerin hibrit bir şekilde uygulanması, teknolojik yeniliklerle dini etik değerlerin birleştirilmesini sağlayarak daha kapsayıcı ve sürdürülebilir çevre yönetimi stratejilerinin geliştirilmesine olanak tanıyabilir.

Çalışmamız, gelişmiş çevre teknolojilerinin, toplum katılımının ve dini ilkelerin entegrasyonunun, su kaynakları yönetiminin sürdürülebilirliğini önemli ölçüde desteklediğini göstermektedir. Bu unsurların bir araya getirilmesi, su ekosistemlerinin korunması ve temiz su kaynaklarının sürdürülebilmesi için bütüncül bir strateji gerektirmektedir. Bu strateji, su ekosistemlerinin korunması için hem çağdaş teknolojileri hem de geleneksel dini öğretileri birleştiren kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bağlamda geliştirilen öneriler şu şekilde sıralanabilir:

1. Su Kalitesinin Sürekli İzlenmesi: Politika yapıcılar, su kalitesindeki değişiklikleri ve kirliliği düzenli olarak izlemeli ve bu doğrultuda bilinçli kararlar almalıdır. Su ekosistemlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için bu tür bir izleme, kritik öneme sahiptir.
2. Eğitim ve Farkındalık Kampanyaları: Su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir yönetimi için toplumun çevresel farkındalığını artırmak amacıyla eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmelidir. Bu kampanyalar, özellikle su ekosistemlerinin korunmasına yönelik bireysel ve toplumsal sorumlulukları vurgulamalıdır.
3. Uluslararası İş Birliği ve Politikaların Güçlendirilmesi: Sınır aşan su sorunlarının etkili bir şekilde çözülmesi için uluslararası iş birliği güçlendirilmelidir. Su kaynaklarının yönetimi, uluslararası düzeyde koordineli politikalar ve anlaşmalar gerektiren bir alan olup, bu iş birliği su kaynaklarının korunmasına önemli katkılar sağlayacaktır.
4. İslami Yaklaşımların Entegrasyonu: İslami ilkeler, su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir yönetimi konusunda önemli bir rehber olarak değerlendirilmeli ve su yönetimi stratejilerine entegre edilmelidir. Bu, dini değerlerin su kaynaklarının korunmasına katkıda bulunabileceği bölgelerde özellikle etkili olacaktır.
5. Ekosistem Tabanlı Yönetim Stratejileri: Ekosistem tabanlı yönetim stratejilerinin uygulanması, su kaynaklarının korunması ve biyolojik çeşitliliğin artırılması için yaygınlaştırılmalıdır. Bu stratejiler, su ekosistemlerinin sürdürülebilirliğini sağlamada yenilikçi yaklaşımlar sunmaktadır.

Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: *[TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Abdel Haleem, M. (1989). Water in the Qur'an. Islamic Quarterly, 33(1), 26-44.

Abdul Kadir, F. K., Rusli, N., Embong, A. H., Ab. Rahman, A. H., & Ali, N. (2023). The role of humans as caliphs in protecting nature. Multidisciplinary Science Journal, 5, e2023059.

Ahmad, R. (2018). Islamic Principles in Environmental Management: Case Studies from Malaysia. Green Publishers.

Akın, S., & Özdemir, A. (2020). Su kaynaklarının kullanımı ve sürdürülebilirlik. Çevre ve Doğa Dergisi, 6(2), 45-58.

Anderson, D. M., Glibert, P. M., & Burkholder, J. M. (2014). Harmful algal blooms and eutrophication: Nutrient sources, composition, and consequences. Estuaries and Coasts, 25(4), 704-726.

Anderson, K., Peters, E., & McDonald, A. (2014). Innovative technologies for water sustainability. Environmental Science & Technology, 48(6), 3125-3133.

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrics: An R tool for comprehensive science mapping analysis. Journal of Informetrics, 11(4), 959-975.

Berry, E. T. (2013). Religious environmental activism: From conservation to climate change. Religion Compass, 7(10), 454-464.

Bratton, S. P. (2020). Religion and the environment: A primer. Routledge.

Chuvieco, E. (2012). Religious approaches to water management and environmental conservation. Water Policy, 14(S1), 9-20.

Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). Science mapping software tools: Review, analysis, and cooperative study among tools. Journal of the American Society for Information Science and Technology, 62(7), 1382–1402.

Demirel, B., Şahin, Ü., & Güneş, K. (2018). Integrating Islamic principles into water resource management: A case study from Turkey. Journal of Environmental Management, 217, 1-10.

Dominguez, P., Bourbouze, A., Demay, S., Genin, D., & Kosoy, N. (2012). The multiple ecological, economic, and socio-cultural values of a traditional communal natural resource management system in Aït Ikiss, High Atlas, Morocco. Environmental Values, 21(3), 277-296.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. Journal of Business Research, 133, 285-296.

Folke, C., Carpenter, S. R., Walker, B., Scheffer, M., Chapin, T., & Rockström, J. (2010). Resilience thinking: Integrating resilience, adaptability, and transformability. Ecology and Society, 15(4), 20.

Foltz, R. C. (2003). Islam and Ecology: A Bestowed Trust. Harvard University Press.

Gleick, P. H. (2003). Water use. Annual Review of Environment and Resources, 28, 275-314.

Greeley, A. (1993). Religion and attitudes towards the environment. Journal for the Scientific Study of Religion, 19-28.

Güven, B., & Harmancıoğlu, N. (2020). Water resource management in Türkiye: Challenges and recommendations. Water International, 45(3), 250-265.

Güven, F. (2024). Reshaping the Industrial Policy Framework of Türkiye: Integrating Exports at the Core of AI-Driven Development. Industrial Policy, 4(1), 4-10.

Intahphuak, S., Pamala, N., Yodkhong, B., & Buakhiao, A. (2017). The role of religion in community movements for solid waste management. Journal of Solid Waste Technology and Management, 43(4), 321-327.

Jenkins, W., & Chapple, C. K. (2011). Religion and the environment. Annual Review of Environment and Resources, 36(1), 441-463.

Kadir, İ., Öztürk, A., & Yılmaz, E. (2023). Doğanın Korunmasında İnsan Sorumluluğu: İslam Perspektifi. İstanbul: İslam Yayınları.

Khan, M. (2019). Faith-Based Water Management Practices and Their Impact on Water Quality. Water Resources Journal, 25(3), 85-90.

Kumar, M., Furumai, H., & Kurisu, F. (2011). Techno-economic evaluation of advanced wastewater treatment processes for reuse. Desalination and Water Treatment, 35(1-3), 89-100.

Kuzudişli, A. (2014). *Çevre bilincinin gelişmesine dinin katkısı ve İslam'ın çevre duyarlılığıyla eşleştirilebiliecek bazı temel öğretileri*. İçinde İ. Günaydın (Ed.), *Uluslararası katılımlı çevre sempozyumu bildiriler kitabı* (ss. 145-154). Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.

Maingey, Y., Opondo, M., Olago, D., & Ouma, G. (2022). Impacts of increasing water scarcity and potential for water-related conflicts in Lamu, Kenya. Water Supply, 22(2), 1983-1994.

McKibben, B. (2013). Religious and Ecology News Articles. Religion, 2013.

Muhammad, S., & Amal, S. (2020). Religion-based water management campaigns for sustainable development: Expectations and challenges. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 477(1), 012018.

Muhammadi, M., & Haftador, H. R. (2014). Fundamental principles of environmental ethics in Islamic discourse. Advances in Environmental Biology, 947-953.

Murray, C. J. L. (2020). Global burden of disease study: Risk factors and causes of death. The Lancet, 396(10258), 1223–1274.

Özdemir, D., & Elveren, A. Y. (2019). Urbanization and environmental quality: Evidence from Turkey. Environmental Science and Pollution Research, 26(7), 6690-6701.

Prüss-Ustün, A., Wolf, J., Bartram, J., Clasen, T., Cumming, O., & Freeman, M. C. (2019). Burden of disease from inadequate water, sanitation, and hygiene for selected adverse health outcomes. Environmental Health Perspectives, 127(4), 1-13.

Rashman, D., Withers, E., & Hartley, J. (2020). Exploring sustainable development goals through bibliometric mapping: Case studies and thematic evaluations. Sustainability Science, 15(3), 200-220.

Sarfo-Mensah, P., Owusu-Bi, A., Awuah-Nyamekye, S., & Amisah, S. (2014). Conservation of the environment and preservation of cultural heritage: Assets for tourism development in Ghana's Akyem Abuakwa traditional area. Worldviews: Global Religions, Culture, and Ecology, 18(1), 30-53.

Schmidt, J. (2023). From integration to intersectionality: A review of water ethics. Water Alternatives.

Smith, J. (2020). Bibliometric Analysis in Environmental Studies. Academic Press.

Şeker, M., & İkis, M. (2023). İlahiyat, işletme, eğitim bilimleri ve psikoloji alanında bağlanma, Tanrı ve din hakkında hazırlanan tezlerin bibliyometrik analizi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 10(1), 17-34.

Şimşek, A., Türkten, H., & Bakan, G. (2022). Su Kalite İndeksi ve İstatistiksel Analiz Kullanılarak Orta Karadeniz Bölgesi Kızılırmak ve Yeşilırmak Nehirleri Su Kalitesinin Değerlendirilmesi. Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi, 12(2), 61-78.

Tilman, D., Cassman, K. G., Matson, P. A., Naylor, R., & Polasky, S. (2002). Agricultural sustainability and intensive production practices. Nature, 418(6898), 671-677.

Tsalis, T., Amarantidou, S., Calabró, P., Nikolaou, I., & Komilis, D. (2018). Willingness to participate and key factors affecting door-to-door recycling collection programs: A case study of Xanthi, Greece. Waste Management & Research, 36(9), 760-766.

TÜİK. (2019). Population projections, 2018-2080. Turkish Statistical Institute.

UNICEF. (2021). Progress on drinking water, sanitation, and hygiene: 2021 update and SDG baselines. https://www.unicef.org/reports/wash-progress-2021

Üstün, B., & Keskin, G. A. (2020). Industrial water pollution in Turkey: Causes and solutions. Environmental Monitoring and Assessment, 192(3), 185.

Yılmaz, H. (2017). Religious Approaches to Water Management in Turkey. Environmental Policy Review, 12(2), 130-140.

Vazquez, M. L. (2018). People carrying water: Religious and secular perspectives on legal water management. Quaderni di diritto e politica ecclesiastica, (2). Università di Parma. https://doi.org/10.1440/91066

Vörösmarty, C. J., McIntyre, P. B., Gessner, M. O., Dudgeon, D., Prusevich, A., Green, P., ... & Davies, P. M. (2010). Global threats to human water security and river biodiversity. Nature, 467(7315), 555-561.

Wardropper, C. B., Chang, C., & Rissman, A. R. (2016). Frontiers of interdisciplinary environmental research. Nature Sustainability, 5, 125-135.

Warren-Rhodes, K., Schwarz, A. M., Boyle, L. N., Albert, J., Agalo, S. S., Warren, R., ... & Duke, N. (2011). Mangrove ecosystem services and potential for carbon revenue programs in the Solomon Islands. Environmental Conservation, 38(4), 485-496.

White, L. (1967). The historical roots of our ecological crisis. Science, 155(3767), 1203-1207.

WHO. (2021). Water, sanitation and hygiene: Global status report. World Health Organization. https://www.who.int/water_sanitation_health

WHO & UNICEF. (2020). Progress on household drinking water, sanitation, and hygiene: Special focus on inequalities. https://www.who.int/reports/wash-inequalities

EXTENDED SUMMARY:

Introduction:

Water resources are crucial for sustaining life and supporting ecosystems. The increasing water demand, driven by rapid urbanization, industrialization, and population growth, highlights the pressing need for sustainable water management strategies. Global projections by the United Nations indicate a 55% rise in water demand by 2050. In Turkey, freshwater resources have significantly diminished, as evidenced by a 26.55 m3 reduction between 2019-2020. This critical situation necessitates urgent intervention.

This study investigates how Islamic principles, combined with modern technological solutions, can contribute to sustainable water management in Turkey. It delves into the integration of ethical and religious values, such as "Khilafah" (stewardship) and "Amanah" (trust), with contemporary environmental strategies. By exploring these intersections, the research aims to propose a culturally sensitive and practical approach to addressing water-related challenges in regions with strong religious influences.

Methodology:

The research adopts a mixed-methods approach, incorporating both quantitative and qualitative analyses. A bibliometric analysis was performed using the R programming language and Bibliometric package to evaluate relevant publications from 1971 to 2023 indexed in Scopus. This analysis centered on keywords such as "Islamic environmental management" and "water sustainability."

Quantitative data were collected from official Turkish reports, including those by the Turkish Statistical Institute (TÜİK) and the Ministry of Environment and Urbanization. These data encompassed metrics such as population growth, urbanization trends, and their impacts on freshwater resources.

Qualitative insights were gathered through in-depth interviews with policymakers and environmental experts, alongside a comprehensive review of religious texts, including the Quran and Hadiths. These sources provided foundational principles applicable to ecological stewardship and water conservation.

Findings and Discussion:

The research highlights significant environmental challenges, including diminishing freshwater availability and escalating pollution due to industrial and urban activities. Modern technological interventions, such as real-time water quality monitoring systems and automated ecosystem management tools, are discussed as practical solutions to mitigate these challenges. These technologies enable rapid responses to environmental issues, ensuring better resource management.

Islamic teachings emphasize the moral obligation of humans to act as stewards of the Earth. Principles such as Khilafah (stewardship) and Amanah (trust) emphasize the ethical responsibility to protect natural resources and use them equitably. The Quran frequently addresses the importance of water, as exemplified by the verse, "We made every living thing from water" (21:30), underscoring its fundamental role in sustaining life. These teachings align closely with contemporary environmental ethics, providing a robust framework for promoting water conservation.

By integrating religious principles with technological solutions, the study suggests a holistic approach to water management. For example, community-based initiatives rooted in Islamic values can enhance public engagement in conservation efforts. Simultaneously, advanced technologies guided by ethical frameworks can optimize resource use and minimize wastage, creating a balanced and effective management model.

Conclusion:

The findings of this study emphasize the potential of combining Islamic principles with modern environmental practices to address water-related challenges in Turkey. This integrated approach offers a culturally resonant and practical framework for sustainable water management. Policymakers are encouraged to involve religious leaders in environmental campaigns and invest in educational programs that bridge ethical teachings with technical solutions.

In conclusion, achieving sustainable water ecology requires a multifaceted strategy combining advanced technologies, public participation, policy reforms, and deeply rooted cultural values. Such an approach addresses immediate environmental concerns and fosters long-term conservation ethics in society**.**

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KÜNYESİ

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 26.09.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 18.04.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Yelemen, M. F., Aslan, M. (2025). Reklam Afişlerinde Görsel Retoriğin Kullanımı: Nescafe Reklam Afişleri, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):1988-2003.
https://doi.org/10.35674/kent.1556652

Reklam Afişlerinde Görsel Retoriğin Kullanımı: Nescafe Reklam Afişleri

The Use of Visual Rhetoric in Advertising Posters: A case Study of Nescafe Advertisements

Mehmet Fatih YELMEN
Münevver ASLAN

öz

Antik Yunan'dan günümüze etkisini sürdüren retorik, ikna edici konuşma sanatı olarak tanımlanabilir. Aristoteles'in ethos (güvenilirlik), pathos (duygu) ve logos (mantık) üçlemesi, iknanın temel unsurlarını oluşturmaktadır. İnsanlık tarihinde görselliğin belki de hiç olmadığı kadar çok kullanılmasıyla beraber, retorik unsurlar görsel iletişim alanında da kendine yer bulmuş ve böylelikle görsel retorik kavramı ortaya çıkmıştır. Reklam afişleri; görsel unsurların ve retorik stratejilerinin bir araya gelerek, tüketici davranışlarının etkilenmesinin amaçlandığı önemli bir iletişim alanı olarak değerlendirilebilir. Afişlerde kullanılan renkler, kompozisyon, tipografi, imgeler ve semboller gibi görsel ögeler, tüketici üzerinde bir etki oluşturmayı hedeflemekte ve bu durum çeşitli retorik stratejiler aracılığıyla desteklenmektedir. Bu araştırma kapsamında; genel anlamda retorik kavramının tanımından yola çıkılarak reklam ve grafik tasarım ürünü olan reklam afiş örnekleri incelenmiştir. Araştırmada retorik kavramı, görsel retorik kavramları üzerinden açıklanarak, bu unsurların "Nescafe" reklam afişlerinde nasıl kullanıldığı, reklam analizleri yapılarak ortaya konulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, reklam afişlerinin içerdiği göstergeler, retoriğin anlam üzerindeki etkileriyle incelenmektedir. Araştırma, "yargısal örneklem" yöntemiyle (seçmece yöntem) belirlenen beş adet reklam afişiyle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın sonucunda; Nescafe'nin örnek reklam afişlerinde tüketicide marka algısını ve ürün satın alma isteğini manipüle etmeye imkan verecek şekilde görsel retorik ifade yöntemlerinden tüketicide güven ve sempati uyandırmayı hedefleyen ethos, duygulara hitap eden pathos ve mantıklı argümanlar sunan logos kavramlarının çeşitli biçimlerde kullanıldığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Grafik Tasarım, Retorik, Görsel Retorik, Reklamlar, Reklam Analizi.

ABSTRACT

Rhetoric, whose influence has persisted from Ancient Greece to the present day and can be defined as the art of persuasive communication. Aristotle's triad of ethos (credibility), pathos (emotion) and logos (logic) constitute the fundamental components of persuasion. With the unprecedented prevalence of *visuality in human history, rhetorical elements have gained momentum in the field of visual communication, giving rise to the concept of visual rhetoric. Advertising posters can be considered as a* significant *medium of communication in which visual elements and rhetorical strategies are combined with the aim of influencing consumer behavior. Visual elements such as colors, composition, typography, images and symbols used in posters are designed to create an impact on the consumer and are supported by various rhetorical strategies. Within the scope of this research, advertising posters, products of advertising and graphic design, through the lens of rhetoric of rhetoric beginning with a general definition of the concept. The research explores the concepts through the framework of visual rhetoric, analysing how these elements are employed in selected "Nescafe" advertising posters. In other words, the signs and symbols contained in the advertising posters are analysed in relation to the rhetorical effects* they have on meaning. *The research is limited to five advertising posters selected using "purposive sampling". The findings reveal that Nescafe's advertising posters employ various rhetorical strategies, ethos, which aim to evoke trust and sympathy in the consumer, pathos, which appeals to emotions, and logos, which offers logical arguments, in ways that are intended to shape brand perception and influence the consumer's desire to purchase the product.*

Keywords: Graphic Design, Rhetoric, Visual Rhetoric, Advertisements, Advertisement Analysis.

GİRİŞ

Grafik tasarımın temel işlevinin mesaj iletmek veya bir ürün ya da hizmeti tanıtmak olan ve onu görsel bir iletişim disiplini olarak kabul eden Emre Becer'e (2009:34) göre, her grafik tasarım problemi özünde bir iletişim problemidir ve etkili bir tasarımcı olmak için, yalnızca uygulama yöntemlerine değil, aynı zamanda görsel algılama prensiplerine, görsel illüzyonun etkisine ve sözel ile görsel iletişim arasındaki ilişkilere de hakim olmak gerekmektedir. Zıllıoğlu (2010:24) için ise iletişim, anlamları üzerinde uzlaşılan simgeler aracılığıyla bilgi, düşünce ve duygu paylaşımını ve değişimini ifade etmekte ve bu süreç, hem eş zamanlı hem de farklı zaman ve mekânlarda gerçekleşebilmektedir. Bütün bu bilgiler doğrultusunda amacı iletişimi gerçekleştirmek olduğundan tasarım, bu iletişimi gerçekleştirmek üzere en etkili ifade yöntemi olan retoriği imgeler yoluyla taşıyan bir ürün olarak değerlendirilebilir.

Retorik, mesajın en etkili şekilde iletilmesini amaçlayan, ikna edici dil ve biçim kullanımı sanatıdır. İnandırıcılığı artıran araçları inceleyen bir disiplin olarak retorik, özellikle tasarım alanında kritik bir rol oynar. Tasarımcılar, görsel retorik unsurlarını kullanarak hedef kitle üzerinde daha etkili bir iletişim kurabilirler. Bu bağlamda, grafik tasarımda, özellikle afiş tasarımlarında görsel retoriğin doğru kullanımı, mesajın hedef kitleye doğru, hızlı ve net bir şekilde aktarılmasını sağlayarak etkili bir iletişim süreci oluşturur. Dolayısıyla, görsel retoriğin ustaca kullanımı, başarılı afiş tasarımlarının önemli bir bileşenidir.

Amaç

Bu araştırmayla; alanla ilgili çalışanlara, tasarım bağlamında üreteceklere fikirlere katkı sağlanabileceği ve böylelikle farklı bakış açıları kazandırılabileceği düşünülmektedir. Çalışmada, retoriğin grafik tasarımdaki öneminin altını çizmek üzere iletişimle, retorikle, grafik tasarımla ve bunların hepsini kapsayabilen reklama dair grafik tasarım ürünü olan reklam afiş örnekleri üzerinde çözümlemeler yapılmıştır.

Önemi

Çağdaş toplumda, teknolojinin hızla gelişimi ve iletişim ağlarının yaygınlaşması, marka rekabetini daha da karmaşık ve dinamik bir hale getirmiştir. Tüketicilere sürekli olarak çok sayıda mesaj ve görsel sunulması, markaların dikkat çekmek ve kalıcı bir etki bırakmak için yenilikçi stratejiler geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, reklamcılık, tüketici algısını ve davranışını etkilemek için görsel iletişimin gücünden giderek daha fazla yararlanmaktadır. Renk, kompozisyon, semboller ve diğer görsel retorik unsurlarının sanatsal bağlamda stratejik kullanımı, markaların hedef kitleleriyle duygusal bir bağ kurmalarına, marka kimliklerini güçlendirmelerine ve tüketici tercihlerini etkilemelerine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, reklam görsellerinin analizi, geçmişin, günümüzün ve geleceğin tüketim kültürünü ve marka iletişiminin evrimini anlamak için önemli bir alan haline gelmiştir. Bu bağlamda, çalışmada "Nescafe" reklam afiş örnekleri incelenmiş ve reklamlarda kullanılan görsel retorik unsurları tespit edilmiştir. Çalışma; Doç. Dr. Nuray Gümüştekin'in (2018) ve Eda Evlioğlu Gezer'in (2021) literatürdeki çalışmalarına katkıda bulunarak, konuya dair ilgisi olan araştırmacılara örneklem oluşturması açısından da önem taşımaktadır. Bununla birlikte Gezer'in (2021) çalışmasında, literatürde "sinekdoş" olarak bilinen kelimenin, "sinekdot" olarak yanlış biçimde sekiz defa geçtiği saptanmıştır. Gelecekte Gezer'in çalışmasını referans alabilecek kişilerin de aynı hataya düşmemeleri bakımından bu çalışma değer taşımaktadır.

Yöntem

Araştırmada; "yargısal örneklem" yöntemiyle, başka bir ifadeyle seçmece yöntemle belirlenen beş adet reklam afişi, retorik kavramının tanımından yola çıkılarak incelenmiştir. Çalışmadaki retorik figürler, görsel retorik kavramları ve metafor yöntemleri açıklanarak bu unsurların "Nescafe" reklam

afişlerinde nasıl kullanıldığı, reklam analizleri yapılarak ortaya konmaktadır. Diğer bir ifadeyle, reklam afişlerinin içerdiği göstergelerdeki retoriğin anlam üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Sınırlılıklar

Araştırma, "yargısal örneklem" yöntemle belirlenen beş adet "Nescafe" reklam afişiyle sınırlandırılmıştır.

1. Retorik ve Reklamcılık

"Retorik" sözü Grekçe "rhetorike"den türetilmiştir" (Sönmez, 2008:6). Dili başkalarını ikna etmek ya da etkilemek için kullanma veya uslamlama, tartışma, inandırma, söz söyleme sanatı olarak da tanımlanmıştır (Güçlü, Uzun, Uzun ve Yolsal, 2008:1211). Söz konusu tanıma göre retoriğin, bir amaç ve çaba doğrultusunda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamdaki "çağdaş kullanımda, retorik hem yazılı, hem de sözlü iletişimde etkililiği dile getirmektedir" (Mutlu, 2012:261). Reklamcılık bağlamında ise Roland Barthes (1999:24), reklam iletilerinin; iletişimin etkisini arttırmak, iknayı maksimum düzeye getirmek, etkili algılanma, öğrenme ve hatırlanmayı sağlamak için dilin stratejik olarak kullanımının önemli bir parçası olan figüratif dil unsurlarını kullandığını ve bunun da Aristo'dan günümüze sosyal psikoloji biliminin gelişimine kadar Batı düşüncesinde ikna konusunda en önemli araç konumunda olan retorik disiplinini akla getirdiğini ifade etmiştir.

Aristoteles'e (1995:97) göre retorik, kararlar vermeyi etkilemek için vardır ve konuşmacı kendi karakterinin de doğru olarak görünmesini sağlamalı ve karar verecek kişiler olan dinleyicilerini doğru bir düşünüş tarzına sokmalıdır. Bu düşünceye göre konuşmacı hem kendini hem de muhatabını inşa etmek zorundadır.

1.1 Reklamcılıkta Görsel İletişimin Önemi

21.yüzyılın enformasyon sağlama imkanları ve alışkanlıkları düşünüldüğünde, tüketicilerin dikkatini çekmenin ve onlar üzerinde kalıcı bir etki bırakmanın giderek zorlaştığı söylenebilir. Buna göre reklamcılık, sadece ürün veya hizmetleri tanıtmayı değil, ürünü veya hizmeti alacak tüketicilerle duygusal bir bağ kurmayı ve markaya dair bir çeşit sadakat oluşturmayı da hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak konusunda ise görsel iletişim, sahip olduğu evrensel dille ve onun etki potansiyeliyle mühim bir rol oynamaktadır.

Görsel öğelerin, yazılı metinlere kıyasla daha hızlı ve kolay bir şekilde algılanabileceği ve böylelikle tüketicinin zihninde daha kalıcı izlenimler bırakabileceği düşünülebilir. Hristiyanlığın metin üzerinden anlaşılmasını ve yayılmasını hızlandırabilecek bir alternatif olarak sanatla iletişimin birlikteliğinden ortaya çıkan ikonaların varlığı bu duruma örnek teşkil edebilir. Söz konusu bir ürün veya hizmet olduğunda ise; renkler, kompozisyon, ışıklandırma, semboller ve diğer görsel unsurlar, bilinçli bir şekilde kullanılarak belirli duyguları uyandırabilir, marka değerlerini yansıtabilir ve tüketici davranışlarını etkileyebilir. Özellikle kısa süre yayında kalan ve dikkat çekici mecralarda kendine yer bulan reklam afişleri, görsel iletişimin gücünü daha da belirginleştirebilmektedir.

Görsel açıdan zengin ve dikkat çekici reklam kampanyaları, tüketicilerin markayla derin bağlar kurmalarını, ürün veya hizmeti hatırlamalarını ve satın alma eylemine geçmelerini kolaylaştırabilmektedir. Bu düşüncelerden hareketle, reklamcılık alanında görsel iletişim, önemi göz ardı edilemez bir unsur olarak kabul edilmelidir.

1.2 Görsel Retorik: Tanım, Kapsam ve Önem

Görsel retorik tabiri, iknanın sanatsal ifadesini, dili aşmak suretiyle görsel imgelerin alanına doğru genişlemesini ifade eder. Bu durum, retoriğin felsefe alanındaki içeriğiyle örtüşmektedir.

Retoriğin belirli bir konu alanına indirgenemeyeceğini savunan ve bu yönüyle onu diğer disiplinlerden ayıran temel özelliği vurgulayan Aristoteles'e (1995:37) göre; örneğin tıp sağlığı ve hastalığı, geometri çizgilerin özelliklerini, aritmetik ise sayıları konu alır ve bu alanlarda bilgi ve beceri edinmek için belirli bir uzmanlık alanı gereklidir, ancak retorik ise bu noktada herhangi bir konuda, ister tıp, ister geometri, isterse gündelik yaşam olsun, ikna edici argümanlar oluşturmak ve dinleyicileri etkilemek için kullanılabilmesi bakımından ayrışmaktadır, dolayısıyla Aristoteles, retoriği belirli bir konu alanına hapsetmek yerine, onu her türlü argümantasyon ve ikna sürecinde kullanılabilecek evrensel bir sanat olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, sözlü retorikte olduğu gibi, görsel retorikte de belirli bir mesajı iletme, bir duyguyu uyandırma veya bir eylemi tetikleme amacı bulunmakta ve bu doğrultuda görsel öğelerin hem bilinçli hem de stratejik olarak kullanılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda, renk, kompozisyon, ışıklandırma, sembol, metafor ve diğer görsel figürler, tıpkı sözcükler gibi, belirli bir anlam ve etki yaratmak için özenle seçilirek ve düzenlenerek, izleyicide belirli bir etki yaratmak için retorik araçlar olarak kullanılırlar.

Görsel retorik, özellikle 21. yüzyılın görsel kültürü içerisinde büyük önem taşımaktadır. İnsanlar adeta aralıksız olarak reklamlara, filmlere, fotoğraflara, web sitelerine ve diğer görsel mesajlara maruz kalmaktadırlar. Bu durum, görsel okuryazarlığın ve görsel mesajları eleştirel bir şekilde analiz etme becerisinin önemini göstermektedir. Görsel retoriğin anlaşılması, bireylerin görsel mesajların altında yatan ikna stratejilerini anlamalarını ve bu mesajlara sorgulayıcı bir biçimde yaklaşmalarını sağlayarak, daha tüketicilerin bilinç düzeylerini arttırma konusunda katkıda bulunabilir.

1.3 Retoriğin Temel Kavramları: Ethos, Pathos, Logos

Retorik, antik çağlardan beri ikna edici ve etkili bir iletişim kurma sanatı olarak kabul görmüştür. Aristoteles'in tanımladığı ethos, pathos ve logos gibi kavramlar, iknanın temel unsurlarını oluşturur. Ethos, konuşmacının güvenilirliği ve karakterine, pathos dinleyicilerin duygularına, logos ise mantıklı argümanlara hitap eder. Günümüzde retorik, sadece sözlü iletişimin ötesine geçerek, görsel imgelerin de ikna edici bir şekilde kullanıldığı geniş bir alanı kapsamaktadır.

Aristoteles'e göre, kaynağı belli olan bir sözün inandırıcılığını sağlayan üç farklı ikna yöntemi vardır. Bu yöntemlerden birincisi "ethos" olarak bilinir. Ethos, konuşmacının karakteriyle ilişkilidir ve ses tonu, jestler ve mimikler gibi kişisel özelliklerin ikna üzerindeki etkisini kapsar. Eğer konuşma, konuşmacının güvenilir biri olduğu izlenimini yaratacak şekilde yapılırsa, bu durumda dinleyiciyi ikna etme, konuşmacının karakteri yani ethosu aracılığıyla gerçekleşmiş olur. Örneğin, alışveriş yaparken dürüst esnaflara, diğerlerine kıyasla daha kolay ve tamamen güven duyulabilir. Bu anlamda, kişinin karakterinin yapısı, ikna olma sürecini olumlu yönde etkileyen bir unsur olabilir. İkincisi, dinleyiciyi belli bir duygu durumuna sokmakla ilgilidir ve buna da "pathos" denir. Eğer konuşmacı, konuşması sayesinde dinleyicilerin belli duygularını harekete geçirmişse, bu sefer ikna gücü konuşmacıdan değil de dinleyiciden gelebilir. Çünkü mutlu ve dostluk duygularıyla dolu olan zamanlardaki yargılar, sıkıntı içinde ve düşmanlık duygularıyla dolu olanlarla aynı değildir (Aristoteles, 1995:38). Üçüncüsü ise "logos"tur; bu, konuşmanın ve argümanın kendisidir (Olmsted, 2006:15). Logos, mantıklı iletişim kurarak ikna ediciliği sağlar (Thompson, 1998:9). Başka bir deyişle; konuşmacı, söz konusu duruma uygun inandırıcı kanıtlar yoluyla bir gerçeği ya da sözde gerçeği kanıtladığında, inandırma, konuşmanın kendisi aracılığıyla gerçekleşir (Aristoteles, 1995:38). Aristoteles, bir politikacının konuşmasında dinleyicileri etkilemek ve ikna etmek için "ethos, pathos ve logos" gibi üç ikna yönteminden faydalandığı gibi, sıradan bir insanın da günlük yaşamında kendi görüşlerini savunmak ve karşısındakini ikna etmek için bu ikna yöntemlerini kullanabileceğini öne sürmüştür.

1.4 Görsel Retoriğin Unsurları: Renk, Kompozisyon, Sembolizm, Tipografi

Görsel retorik, imgelerin belirli bir mesajı iletmek, bir duyguyu uyandırmak veya bir eylemi tetiklemek amacıyla bilinçli ve stratejik olarak kullanılmasıdır. Bu bağlamda, görsel öğeler, tıpkı sözcükler gibi, belirli bir anlam ve etki yaratmak için özenle seçilir ve düzenlenir. Renkler, kompozisyon, ışıklandırma,

semboller, metaforlar ve diğer görsel figürler, izleyicide belirli bir etki yaratmak için kullanılan retorik araçlar olarak düşünülebilir. Söz konusu araçların tamamı, bir görsel iletişim dili olmalarının yanı sıra, aynı zamanda sanatsal dışavurum araçlarıdırlar.

2. Reklam Afişlerinde Görsel Retoriğin İşlevleri

Reklamcılık, görsel retoriğin en yaygın ve etkili bir şekilde kullanıldığı alanlardan biridir. Reklam afişleri, kısa bir sürede ve genellikle kalabalık ortamlarda hedef kitleye ulaşmayı amaçladığından, görsel anlatımın en yoğun ve stratejik olarak kullanıldığı mecralar arasında yer almaktadır. Reklam afişlerinde kullanılan görsel öğeler, markanın kimliğini yansıtmak, ürünün özelliklerini vurgulamak ve tüketicide arzu uyandırmak amacıyla özenle seçilir.

2.1 Reklamlarda Görsel Retorik

Roland Barthes (2012:41), sinemada, televizyonda, reklamda anlamların bir görüntüler, sesler ve çizimler toplaşmasından doğduğunu söylemiştir. Özellikle reklamlarda ise, tüketici davranışlarını etkilemek amacıyla ikna edici mesajlar iletmek için görsel retorik unsurları stratejik olarak kullanılmaktadır. Bergström (2008:126) görsel retoriği, imajın görsel bağlamda ikna ediciliği ve etkileyiciliği olarak tanımlamıştır. Bu anlamda imajın biçim ve içerik yapısı önem kazanmaktadır, çünkü imajın ikna ediciliği ve etkileyiciliği biçimde, içerikte veya her ikisinde birden bulunabilmektedir. Bununla birlikte retoriğin, söz konusu amaca katkısının sağlanabilmesi için, mümkün olduğunca uzlaşı sağlanmış bir içeriğe ve ifadeye göre şekillenmesi gerektiği düşünülebilir. Bu anlamda Fatma Erkman-Akerson (2005:190), bir reklam metnindeki göstergelerin fazla açık uçlu ve bireysel olmamalarının beklendiğini, hiç değilse seslendikleri kitle açısından çabuk tanınacak bir yapıda olmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Modern reklamcılık, neredeyse gündelik hayatın her anında kendine yer bularak onun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu yönüyle tüketici davranışlarını şekillendirmekte, toplumsal eğilimleri etkilemekte ve küresel ekonomiyi yönlendirmektedir. 21. yüzyılın fütürist ve rekabetçi küresel pazarında işletmeler, hedef kitlelerinin dikkatini çekmek ve onları ürün veya hizmetleriyle etkileşime girmeye ikna etmek için çok çeşitli reklam stratejileri kullanmaktadır. Sosyal ağlar ve çevrimiçi yayınlar gibi dijital platformların daha ulaşılabilir ve popüler hale gelmesiyle birlikte, markaların tüketicileriyle iletişim kurma biçiminde de değişiklikler gerçekleşmiştir. Sosyal medyada üretilen içeriklerin karşılıklı etkileşimler sunacak biçimde tasarlanması, tüketicilerin reklam sürecinde yalnızca pasif seyredenler rolünden çıkmalarını sağlamış ve onların aktif katılımcılar haline gelmelerine imkan vermiş, böylelikle de reklam verenler ile hedef kitleleri arasındaki alışılagelmiş sınırlar ortadan kalkmıştır. Richard W. Pollay (1977:3), reklamın kısa tarihinin, kentsel yaşamın gelişimini ortaya koyan bir kılavuz olarak kullanılabileceğini belirterek, reklamların insan hayatı üzerindeki etkisini vurgulamıştır.

Lakhani (2005:365), reklamların bir mala, hizmete ya da fikre dair bilgi vermenin yanı sıra ürüne dair mesaj gönderen ve mesajın sunum tarzında ilgi çekici, hatırlanabilir, ikna edici ve teşvik edici iletişim araçlarını da barındırdığını ifade etmiştir. Lakhani'nin bu görüşünde, reklamcılığın hem bilgi verme hem de ikna etme işlevleri ön plana çıkmıştır. Buna göre bilgi verme işlevinde, reklamların tüketicilerin ürün, hizmet veya fikirlerin özellikleriyle birlikte, onların faydaları ve kullanımlarına dair bilgilendirilmesi süreci gerçekleşir. İkna etme işlevinde ise, reklamların tüketicilerin tutumlarını, inançlarını ve davranışlarını etkilemek için duygulara, değerlere ve arzulara hitap etme yetenekleri gerçekleşmiş olur. Lakhani'nin ilgi çekici, hatırlanabilir, ikna edici ve teşvik edici iletişim araçları ifadesi ise, reklamcıların hedef kitlelerinin dikkatini çekmek ve iletmek istedikleri mesajı doğru ve etkili bir şekilde iletmek amacıyla kullandıkları çeşitli retorik teknikleri kapsamaktadır. Tüm bu düşüncelere göre Lakhani, reklamların salt enformasyon düzeyinde kalmayıp, bununla birlikte tüketicileri etkilemek ve ikna etmek için tasarlanmış güçlü iletişim araçları olduğunu da vurgulamaktadır. Öte yandan, bir tüketicinin karşılaştığı sayısız reklam içinde, onlardan herhangi birini veya birden fazlasını

fark ederek, onu aklında tutması çok kolay değildir. Tüketicinin bir reklamla hangi platformda karşılaştığı bu konuda önemli bir detaydır. Bunun yanı sıra, karşılaşılan platformda doğru bir yöntemle reklamın tüketiciye ulaştırılması da, mesajın anlamlı ve amacına hizmet edecek bir içerikle ifade edilmesini mümkün hale getirmiş olacaktır. Bu sebeple, reklamın veya reklamın mesajının hedef kitleye doğru platformda ve doğru bir yöntemle ulaştırılması, reklamcıların önem verdiği bir husustur. Bu bağlamda, bir reklamın göstergebilimsel analizi, reklamın mesajının nasıl oluşturulduğuna ve hedef kitle üzerinde nasıl bir etkiye sahip olabileceği ihtimaline dair kritik bir öneme sahiptir. İşaretlerin ve sembollerin anlamlarını ve bu anlamların nasıl oluşturulduğunu inceleyen bir disiplin olarak göstergebilim; reklamlardaki söz konusu işaret ve semboller aracılığıyla anlam üreten metinleri çözümlemek için de kullanılmaktadır. Bu nedenle, bir reklamın göstergebilimsel analizi, reklamda kullanılan dil, görseller, renkler, müzik ve diğer unsurların kültürel ve sosyal bağlamlarını ön plana çıkararak, reklamın açık ve örtük anlamlarını ortaya çıkarabilir. Öte yandan reklamın hedef kitle üzerindeki potansiyel etkilerinin, ikna stratejilerinin ve varsa ideolojik alt metinlerinin tüketici tarafından nasıl ve ne oranda anlaşıldığı ancak nicel bir analizle mümkün hale gelebilir. Böylece, reklamın tüketici davranışlarını nasıl etkilediği ve toplumsal değerleri nasıl şekillendirdiği konusu netlik kazanabilir.

Görsel retorik, görsel öğelerin ikna edici bir etki yaratmak için nasıl kullanıldığını inceleyen bir disiplindir. Günümüzün görsel ağırlıklı iletişim ortamında, görsel retorik anlayışı giderek daha önemli hale gelmektedir. Beynin, görsel bilgileri yazılı metinlerden çok daha hızlı ve etkili bir şekilde işlediği bilinmektedir. Bu nedenle, görsellerin ikna etme ve duygusal bir bağ kurma konusunda büyük bir gücü vardır. Görsel retorik, reklamlardan politik propagandaya, sanattan eğitime kadar birçok alanda ikna edici mesajlar oluşturmak için de kullanılır. Görsel öğelerin bilinçli kullanımı, mesajın etkisini artırabilir ve hedef kitle üzerinde istenen etkiyi yaratabilir. Görsel retorik bilgisi, insanların etraflarındaki görsel mesajları daha eleştirel bir şekilde değerlendirmelerine yardımcı olur. Görsel öğelerin nasıl manipüle edilebileceğinin farkında olmak, insanların medyanın ve diğer görsel iletişim biçimlerinin etkisi altında kalmaktan kaçınmalarına yardımcı olabilir. Görsel retorik, sadece ikna etmek için değil, aynı zamanda bilgi vermek, eğitmek ve estetik bir deneyim sunmak için de kullanılabilir. Görsel öğelerin etkili kullanımı, iletişimi daha ilgi çekici, anlaşılır ve akılda kalıcı hale getirebilir. Bu sebeplerden ötürü görsel retorik, görsel iletişimin gücünü anlamak ve bu gücü etkili bir şekilde kullanmak için önemlidir. Bu alandaki bilgi ve beceriler, insanların hem ikna edici mesajlar oluşturmalarına hem de başkalarının mesajlarını eleştirel bir şekilde değerlendirmelerine yardımcı olabilir.

2.2 Reklam Afişlerinde Görsel Retorik Yöntemler

Jim Ring (1996:178), bir markanın ne olduğunu değil neye benzediğini dramatize etme yoluyla anlatabilmesini, reklamın üstün yanlarından biri olarak tanımlamıştır. Bu başlık altında; mesajın ikna ediciliğine etki etme ve izleyicinin/tüketicinin dikkatini çekme potansiyelini sunan hem sözel hem de yazılı dilde kullanılan ve reklamlardaki dramatizasyonu sağlamanın bir aracı olarak da kabul edilebilen eğretileme, sinekdoş ve kişileştirme yöntemlerine değinilecektir. Çalışmada ele alınan söz konusu yöntemler; Eda Evlioğlu Gezer'in (2021) Görsel Retoriğin Reklamlarda Kullanımı ve Basılı Reklam Örnekleri isimli çalışmasındaki sıralama referans alınarak ifade edilmiştir.

2.2.1. Eğretileme (Metafor)

Bilinen bir unsurun bilinmeyen bazı kavram ve unsurlara benzetilmesi, benzerlik yoluyla anlama süreci olarak tanımlanabilir. Bu anlamda metafor, bilinmeyeni, bilinen bir şeyin özellikleriyle açıklama yoludur (Parsa ve Parsa, 2014:50). "Sevgim kar taneleri gibi çok", "külçe kadar ağır" ya da "şimşek kadar hızlı" vb. örneklerde anlam iletimi benzetmeler aracılığıyla iletilir.

2.2.2. Sinekdoş

Onursoy'a göre (2019:134) sinekdoş, bir olayın, kurgunun ya da nesnenin sadece küçük bir parçasına dayanarak söz konusu olayın, kurgunun ya da nesnenin bütününü anlatma yöntemidir. Barokas'a göreyse (2011:61), bir kavramın anlatımını ya da açılımını ifade eden kavramı ortaya koyabilecek imgeyi izleyicinin belleğine yerleştirmektir.

2.2.3. Kişileştirme

Kişileştirme, insan dışındaki varlıklara, ister canlı ister cansız olsun, insanbiçimcilik kazandırmak, onlara düşünme, duyma ve hareket etme gibi insani özellikler atfetmek anlamına gelir. Bu yöntem özellikle reklamcılıkta, cansız bir ürüne sembolik bir değer yüklemek ve tüketiciyle duygusal bir bağ kurmak için sıklıkla kullanılır. Ürünün belirli özelliklerini vurgulamak veya bir hikaye anlatmak amacıyla, ona insanlara özgü nitelikler ve davranışlar atfedilir (Batı, 2012:123).

3. Bulgular ve Yorum

Çalışmanın bu bölümünde amaca yönelik olarak seçilen "Nescafe" reklam afişleri görsel retorik yöntemleri çerçevesinde değerlendirilmiş, niteliksel içerik analizi yapılmıştır. Reklamları geleneksel ve yeni reklamcılık anlayışıyla kabaca iki başlığa ayıran Ayşe Kıran ve Seçil Büker (2012:80), yeni reklam anlayışında üründen giderek daha az söz edildiğini ya da hiç edilmediğini ifade etmişlerdir. Çalışmada ele alınan Nescafe afişleri de, bahsi geçen yeni reklamcılık anlayışına yakın duran çalışmalardır.

Görsel 1. Kahve Reklamı-Nescafe Reklamı[1]

[1] https://www.behance.net/gallery/26491133/Nescafe-Print-Ad

Yukarıda Görsel 1'de verilen reklam afişinde, "Nescafe" markasının kahve fincanının bir çalar saat olmamasına rağmen insanların sabah uyanmak için alarm kurdukları bir çalar saate benzetilmesi metaforik anlam taşımaktadır. Bu anlatım doğrultusunda Nescafe fincanının üst açıdan içi kahve dolu olarak ve dumanı tüter durumda görselleştirilerek, tüketiciye sabahları uyanmak için kahvenin yeterli olduğu ve aynı zamanda uyanmak için güzel bir yöntem olduğu fikri metaforik imgelem ile sunulmuştur.

Söz konusu afişte kahve, sabah uyanmakta zorluk çeken tüm tüketiciler için çalar saatle özdeş tutulduğu düşünüldüğünde, ikna yöntemlerinden "pathos"un kullanıldığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle bu yöntemle afişte, tüketicilerin duygu durumuna hitap edilmiştir. Sabah uyanmakta zorluk çekmenin tüketicide oluşturabileceği olumsuz duygunun, kahve ile güne başlamanın vereceği olumlu duygu ile yer değişimi yapılarak, verilmek istenen mesaj yansıtılmıştır. Nescafe yazısının sol tarafında yer alan Arapça cümlede ise, "Uykunun gününüzün kahramanı olmasına izin vermeyin" yazmaktadır. "Uykunun günün kahramanı olması" ifadesi, bütün günün uykuda geçirilmesi ve dolayısıyla güne dair verimli hiçbir faaliyetin yapılmaması anlamına gelmektedir. Böylelikle, Nescafe'nin uyandırıcı etkisiyle, uykuda geçirilecek verimsiz güne engel olunabilecektir.

Reklam afişinde görsel retorik yöntemlerinden olan sinekdoş da görülmektedir. Nescafe kahveleri ile özdeşleşmiş olan kahve fincanının tamamının değil de sadece kuş bakışı görünüşünün yansıtılması ve çalar saat nesnesinin sadece ayak ve üst kısımlarının gösterilmesiyle sinekdoş oluşturulmuştur. Bu anlamda, iki nesnenin belli parçalarının verilmiş olmasına rağmen mesajın alıcıya net bir şekilde ulaşabileceği düşünülebilir.

Görsel 2. Kahve Reklamı-Nescafe Reklamı[2]

Görsel *2'*de Nescafe tek içimlik kahve paketlerinin pil formundaki ambalajlarla imgelenmesiyle metafor kullanılarak tüketicinin duygularına, başka bir ifadeyle "pathos"a hitap edilir. İlk reklamda uyandırma ve güne güzel başlatma özelliğiyle bir bakıma enerjiyi anlatmak için kullanılan çalar saate karşılık; ikinci reklamda enerjiyi anlatmak için ürün pil paketine benzetilmiştir. Pilin, elektronik cihazları kesintisiz bir elektrik enerjisiyle olmasa da, belli süreliğine ve ihtiyacı karşılamaya yetecek kadar çalıştırabilme gücü, karşılığını tek içimlik Nescafe poşetlerinde bulmuş gibidir. Böylelikle, reklamda verilmek istenen mesaj/duygu pil paketi metaforu ile anlatılmıştır.

Görsel 3. Kahve Reklamı-Nescafe Reklamı[3]

Nescafe markasının Görsel 3'teki afişinde markanın temsili, yine Görsel 1'deki afişte kullanıldığı şekliyle Nescafe ürünlerinin sunulduğu kahve fincanı olarak ifade edilmiştir. Afişte, kırmızı zeminin üzerinde siyah bir alan bulunmaktadır. Bu alan, form bakımından bir horozu çağrıştırmaktadır ve kahve fincanı horozun gözüyle imgelenerek metaforlaştırılmış ve böylece de tüketicinin duygularına -"pathos"a- hitap edilmesi tercih edilmiştir. İlk reklamdaki uyandırma ve güne güzel başlatma özelliğini temsil eden çalar saat imgesi; üçüncü reklamda da aynı mesajın devamı niteliğinde horoz imgesinin kullanılmasıyla tamamlanmış gibidir. Reklamda verilmek istenen duygu ve düşünce, horoz metaforu ile anlatılmıştır.

Horoz imgesinin kullanılmasıyla birlikte aynı zamanda görsel retorik yöntemlerinden biri olan kişileştirme kullanılmış; başka bir ifadeyle ürüne antropoformik birtakım özellikler atfedilmiştir. Böylelikle mesajın alıcıya ulaştırılması için alternatif bir yaklaşıma yer verilmiştir.

[2] https://x.com/The_AdProfessor/status/1720090718222586003/photo/1
[3] https://www.pinterest.com/pin/406027722663815979/

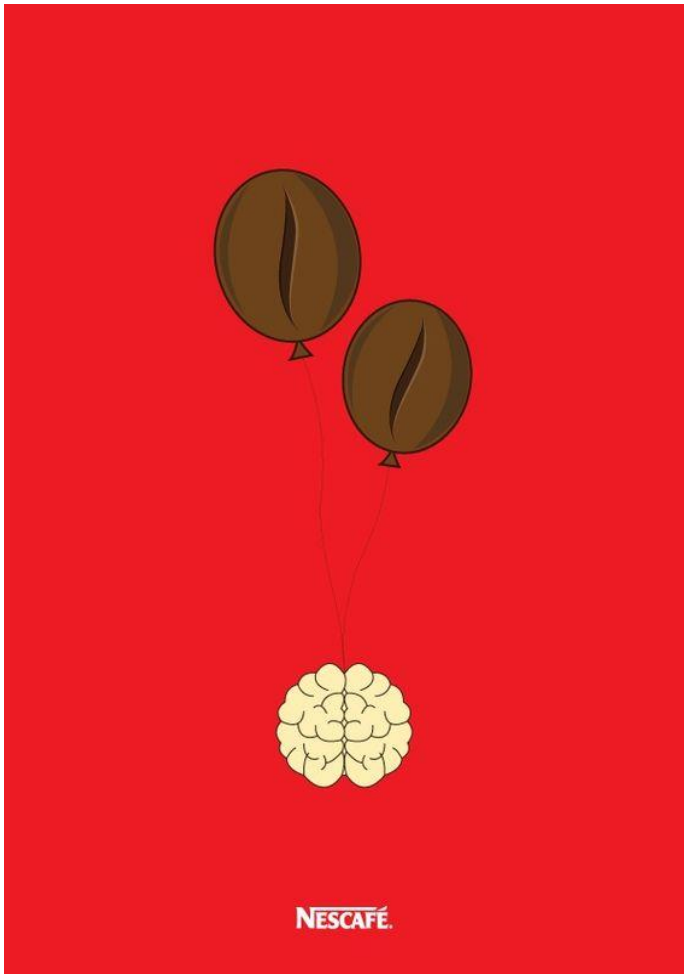

Görsel 4. Kahve Reklamı-Nescafe Reklamı[4]

Görsel 4'te marka, sıklıkla karşılaşılan fincan imgeleminin dışında farklı imgeler ile metaforik anlama vurgu yapmıştır. Söz konusu görselde, Nescafe markasının kahvelerini anlatabilecek imge olan kahve çekirdekleri balona dönüştürülmüş ve balonun iplerinin insan beyniyle bağlantılı olarak görselleştirilmesiyle yine izleyicinin duygularına-"pathos"a- hitap edilmiştir. Böylelikle, tüketicide bilişsel olarak zinde olma ihtiyacına vurgu yapılarak tüketiciyi ürüne yönlendirme hususunda duygusal ikna yöntemi kullanılmıştır.

Kahve çekirdeklerinin balona dönüştürülmesinde ve balonun iplerinin insan beynine bağlanmasında dolaylı olarak kişileştirme olsa da temel yöntemin sinekdoş olduğu söylenebilir. İnsan beyninin uçabilecek şekilde konumlandırılması, bahsi geçen vurguyu destekler niteliktedir. Bu sayede, mesajın alıcıya ulaştırılması daha açık hale getirilmekte ve tüketicinin zihnini yükseğe taşıyabilmesi fikrine yakınlaşılmaktadır.

[4] https://www.pinterest.com/pin/661958845219510238/

Görsel 5. Kahve Reklamı-Nescafe Reklamı[5]

Görsel 5, Nescafe reklam afişinin yerel bir örneğidir. Diğer reklam afişlerinde genellikle tüketicinin duygularına -"pathos"a- hitap edilirken bu afişte ikna etmenin ethos, pathos, logos olarak tüm uygun anlamları karşılanmaktadır. Bu reklam afişinde tüketicide hem bilişsel hem de duyuşsal olarak ürünü alma yönünde vurgu yapılmıştır. Ethos; reklamda, TV programlarında rol alan genellikle mizahi yönü güçlü olan, dolayısıyla tüketicide duygusal doygunluk yaşatan "Şevket Hoca" karakteriyle karşılanırken, bu durumun aynı zamanda pathos kavramını da desteklediği söylenebilir. Gümüştekin (2018:272) reklam uygulamalarında, tanınmış kişilerin fotoğraflarının ya da isimlerinin kullanılmasının, açıkça ifade edilen anlama (düz anlama), güçlendirici ya da ikna edici bir yan anlam kattığını belirtmiştir. Söz konusu afişte yer alan karakter de toplum tarafından bilinen ve sevilen bir karakterdir, dolayısıyla tüketicinin ilgisini çekerek onu ürünü alma konusunda teşvik edebilecek ve bu sayede tüketiciyi ikna edebilecek özellikleri taşımaktadır. Bahsi geçen durum ise, karakterin ethosuyla gerçekleşebilecek bir durumdur. Luke Sullivan'a (2008:157) göre, bir starın yer aldığı televizyon reklamının istenen etkiyi verip verip vermediğini belirlemenin en iyi yollarından biri, söz konusu meşhur kişiyi kullanmadan da, reklamın eğlendirme işlevini yerine getirdiğinden emin olmaktır. Bu bağlamda "Şevket Hoca" karakterini canlandıran oyuncunun yerine herhangi bir kişinin aynı pozu vermesinin eğlence işlevini yerine getirip getiremeyeceği konusunda şüphe bulunabilmektedir.

Eda Evlioğlu Gezer (2021:154), reklamlarda ürün ya da hizmet hakkındaki fiyat, teknik detaylar gibi somut bilgileri logosa örnek olarak göstermiştir. Buna göre söz konusu reklamın logos içeriğinde ise, reklam afişinde kullanılan "İç bi Nescafe kendine gel!" şeklindeki slogan net bir şekilde görülmekte ve bu da tüketiciyi Nescafe içmeye teşvik eder niteliktedir.

[5] https://www.yumpu.com/xx/document/view/58143891/nestle-72-son-dusuk

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Retorik, Antik Yunan'a kadar uzanan köklü bir geçmişe sahip olup ikna edici konuşma sanatı olarak tanımlanabilecek bir disiplindir. Antik dönemde filozoflar ve hatipler tarafından özellikle siyaset, hukuk ve eğitim alanlarında etkin bir şekilde kullanılan retorik, zaman içerisinde farklı alanlara da yayılmıştır. 20. yüzyılın ortalarından itibaren, medyanın gelişimi ve yaygınlaşmasıyla birlikte retorik, yalnızca sözlü ve yazılı iletişimle sınırlı kalmamış, görsel ve işitsel iletişimde de önemli bir araç haline gelmiştir. Günümüzde reklamcılık, sinema, halkla ilişkiler, siyaset ve dijital medya gibi pek çok alanda retorik stratejilerinin kullanıldığı görülmektedir. Özellikle iletişim süreçlerinde imgelerin ve sembollerin kullanımının giderek artması, retoriğin görsel unsurlarla bütünleşmesini sağlamıştır. Bu bakımdan görsel iletişim, tüketicilerin algılarını, düşüncelerini ve davranışlarını etkilemeyi amaçlayan güçlü bir araçtır. Reklamcılıkta ise markalar, ürün ya da hizmetlerini tanıtmak ve tüketicileri etkilemek için görsel retorik stratejilerine sıkça başvurmaktadırlar. Bu noktada retorik, mesajların etkili bir şekilde iletilmesini sağlayan temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu araştırma, retorik kavramını ve görsel retorik unsurlarını ele alarak, bu unsurların Nescafe reklam afişlerinde nasıl kullanıldığını incelemeyi amaçlamaktadır. Reklam afişlerinde, tüketicinin ilgisini çekebilecek ve ürünü akılda kalıcı bir hale getirebilecek potansiyele ulaştırabilecek belirli retorik tekniklere başvurulduğu görülmektedir. Özellikle metafor, pathos ve sinekdoş gibi görsel retorik unsurları, reklamların etkileyiciliğini artırabilecek temel öğeler arasında yer almaktadır. Genel olarak incelenen reklam afişlerindeki anlam katmanlarından tespit edilenler şu şekildedir: Nescafe fincanının bir çalar saate benzetilerek metaforik bir anlatımla sunulduğu görülmektedir. Bu metafor aracılığıyla, Nescafe markasına ait kahvenin güne başlamak için çalar saat kadar etkili ve vazgeçilmez bir yöntem olduğu mesajı bulunmaktadır. Çalar saat, sabahları uyanmayı simgeleyen evrensel bir obje olarak kullanılmış ve kahve ile bağdaştırılarak, tüketicilere güne enerjik başlamaları için kahve içmenin önemli olduğu anlatılmıştır. Böylece kahve, yalnızca bir içecek olmanın ötesinde, günlük rutinin vazgeçilmez bir parçası olarak konumlandırılmıştır. Bunun yanı sıra, reklam afişlerinde hedef kitle olarak sabahları uyanmakta zorlanan tüketicilere odaklanıldığı görülmektedir. Sabah yorgunluğu ve isteksizlik, pek çok insanın deneyimlediği yaygın bir durumdur ve reklamda bu duygu ön plana çıkarılarak tüketiciyle empati kurulmuştur. Kahvenin sağladığı canlılık ve enerji vurgulanarak, tüketicilere kahve içmenin günlerine nasıl olumlu bir başlangıç yapabilecekleri anlatılmaktadır. Bu bağlamda, reklamda tüketicinin duygularına hitap eden "pathos" ikna yöntemi kullanılmıştır. Pathos, duygusal ikna stratejisi olarak bilinir ve tüketicinin belirli bir ürün ya da hizmetle duygusal bir bağ kurmasını sağlamayı amaçlar. Bu reklam afişlerinde de sabah uyanma zorluğu yaşayan bireylerin hissettikleri olumsuz duygulara seslenilmiş ve kahvenin sağladığı mutluluk, zindelik ve keyif duygusu ön plana çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra, reklam afişlerinde kullanılan bir diğer görsel retorik unsuru sinekdoş tekniğidir. Sinekdoş, bir bütünün yalnızca bir parçasının gösterilerek bütünü temsil etmesini sağlayan bir anlatım tekniğidir. İncelenen reklam afişlerinde, hem Nescafe fincanının hem de çalar saatin yalnızca belirli kısımlarının gösterildiği görülmektedir. Fincanın üstten görünümü ve çalar saatin yalnızca ayakları ile üst kısmının gösterilmesinin, tüketicinin görsele bakar bakmaz ne anlatılmak istendiğini anlamasını sağlayabileceği düşünülebilir. Bu minimal, ancak etkili olabilecek kullanım sayesinde, görsel anlatım güçlü bir şekilde sunulmuş ve böylelikle mesajın net bir biçimde iletilmesi sağlanmıştır.

Sonuç olarak, incelenen Nescafe reklam afişlerinde metafor, ethos, pathos, logos ve sinekdoş gibi görsel retorik unsurlarının etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Reklam afişlerinde, kahvenin sabahları çalar saat kadar önemli olduğu metaforik anlatımla vurgulanmış, tüketicilerin duygusal deneyimlerine hitap edilerek pathos stratejisi devreye sokulmuş ve mesajın güçlü bir şekilde iletilmesi için sinekdoş tekniğinden yararlanılmıştır. Bu unsurların bir araya getirilmesiyle, reklamın etkileyiciliğine ve akılda kalıcılığına katkı sağlandığı, tüketicinin ürünle duygusal bir bağ kurmasına imkan verildiği düşünülebilir. Tüm bu veriler, görsel retoriğin reklam stratejileri içinde bir anlamlı ve güçlü unsur olabileceğini ortaya koyarken, Nescafe'nin reklam afişlerinde bilinçli ve etkili bir şekilde bu unsurlardan yararlanıldığını göstermektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: *[TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Aristoteles. (1995). *Retorik*. M. H. Doğan (Çev.). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

Barokas, S. K. (2011). *Reklam ve Retorik*. Derin Yayınları. İstanbul.

Barthes, R. (2012). *Göstergebilimsel Serüven.* M. Rifat, S. Rifat (Çev.). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

Batı, U. (2012). *Reklamın dili*. Alfa Yayınları. İstanbul.

Becer, E. (2009). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Dost Kitabevi Yayınları. Ankara.

Bergström, B. (2008). *Essentials of Visual Communication*. Laurence King Publishing. İngiltere.

Erkman-Akerson, F. (2005). *Göstergebilime Giriş.* Multilingual. İstanbul.

Evlioğlu Gezer, E. (2021). *Görsel Retoriğin Reklamlarda Kullanımı Ve Basılı Reklam Örnekleri*. Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 2(2), 150-172.

Gail, T. ve Eves, A. (1999). *The Use of Rhetorical Devices in Advertising*. Journal of Advertising Research, 39-43.

Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S., Yolsal, Ü.H. (2008). *Felsefe Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara.

Gümüştekin, N. (2018). *Reklam ve Grafik Tasarımda Retorik Anlatım.* İdil Sanat ve Dil Dergisi, Cilt 7, Sayı 43. (s. 269-280).

Kıran, A., Büker, S. (2012). "Reklam Metninde 'Cumhuriyet' İmgesi" (Ed. V.D. Günay ve A.F. Parsa). *Görsel Göstergebilim* (s. 80-96). Es Yayınları. İstanbul.

Lakhani, D. (2005). *Persuasion: The Art of Getting What You Want*. John Wiley & Sons. New Jersey.

Mutlu, E. (2012). *İletişim Sözlüğü*. Sofos Yayınevi. Ankara.

Olmsted, W. (2006). *Rhetoric: An Historical Introduction*. Blackwell. New Jersey.

Onursoy, S. (2019). *Görsel İletişim ve İmge*. Pegem Yayınları. Ankara.

Özelmacı, Ş., Çakır, U. (2019). "Metaforlar ve Benzerleri ile İlgili Söylenenler" (Ed. B. Kılcan), *Metafor ve Eğitimde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi* (s. 17-33). Pegem Akademi. Ankara.

Parsa, S. ve Parsa, A. F. (2014). *Göstergebilim Çözümlemeleri*. Ege Üniversitesi Basımevi. İzmir.

Pollay, R. W. (1977). *The Importance, and the Problems, of Writing the History* of Advertising, Journal of Advertising History, 1(1), 3-5.

Ring, J. (1996). *Reklam Dünyasının İçyüzü*. Ş. Komçez (Çev.). Milliyet Yayınları. İstanbul.

Sönmez, A. (2008). *Batı Retoriğinin Genel Terimleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

Sullivan, L. (2000). *Satan Reklam Yaratmak*. S. Yaman (Çev.). MediaCat. İstanbul.

Thompson, P. (1998). *Persuading Aristotle: The timeless art of persuasion in business negotation and the media*. Allen & Unwin. Avustralia.

Zıllıoğlu, M. (2010). *İletişim Nedir?.* Cem Yayınevi. İstanbul

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

Advertising is increasingly harnessing the power of visual communication to influence consumer perception and behavior. The strategic use of color, composition, symbols and other visual rhetorical elements in an artistic context allows brands to establish an emotional connection with their target audience, strengthen their brand identity and influence consumer preferences. Therefore, the analysis of advertising visuals has become an important field for understanding past, present and future consumer culture and the evolution of brand communication. In this context, the study analyzed examples of "Nescafe" advertisement posters and identified the visual rhetorical elements used in the advertisements.

Research Questions:

The following questions are of primary importance in the study:

What do the images on the posters represent?

What is the meaning of the representations in the images represented?

How is visual rhetoric expressed?

Literature Review

It is known that advertising is handled in various disciplines in national and international literature. Richard W. Pollay (1977:3) emphasized the impact of advertising on human life by stating that the short history of advertising can be used as a guide to the development of urban life. Lakhani (2005:365) stated that in addition to providing information about a good, service or idea, advertisements also include communication tools that send a message about the product and that are interesting, memorable, persuasive and encouraging in the way the message is presented. One of these tools is visual rhetoric. Visual rhetoric is the conscious and strategic use of images to convey a specific message, evoke an emotion or trigger an action. Bergström (2008:126) defines visual rhetoric as the persuasiveness and effectiveness of an image in a visual context. According to Aristotle, there are three different methods of persuasion that ensure the credibility of a word whose source is known. The first of these methods is known as "ethos". Ethos is related to the character of the speaker and includes the effect of personal characteristics such as tone of voice, gestures and facial expressions on persuasion. If the speech is delivered in such a way as to create the impression that the speaker is trustworthy, then the persuasion of the listener will be achieved through the speaker's character, i.e. his or her ethos. For example, when shopping, honest shopkeepers can be trusted more easily and completely than others. In this sense, the nature of one's character can be an element that positively influences the persuasion process. Secondly, it is about putting the listener in a certain emotional state, which is called pathos. If the speaker has aroused certain emotions in the audience through his/her speech, then the power of persuasion may come from the listener rather than the speaker. For the judgments in times of happiness and friendship are not the same as those in times of distress and hostility (Aristotle, 1995:38). The third is "logos", which is the speech and argument itself (Olmsted, 2006:15). Logos provides persuasiveness by communicating logically (Thompson, 1998:9). In this sense, the form and content structure of the image gains importance, because the persuasiveness and effectiveness of the image can be found in form, content or both.

Methodology

In the study, five advertising posters were selected through “judgmental sampling”, in other words selective sampling. The limitation of the sample is not based on a specific reason, because the research is not based on a quantitative method, but on meaning analysis and interpretation. Therefore, no manipulative mission or meaning was attributed to the number of posters interpreted. The sample posters were analyzed based on the definition of the concept of rhetoric. In the study; rhetorical figures, visual rhetoric concepts and metaphor methods are explained and how these elements are used in “Nescafe” advertisement posters is revealed by analyzing the advertisements. In other words, the effects of rhetoric on the meaning of signs in advertising posters were analyzed.

Results and Conclusion

Rhetoric is a discipline that has a long history dating back to Ancient Greece and can be defined as the art of persuasive speech. Rhetoric has gained an important place in mass communication methods with the widespread use of media since the mid-20th century. The use of images and symbols in communication processes is increasing. Visual communication aims to influence the

knowledge, thoughts and behaviors of individuals and at this point rhetoric emerges as an effective tool.

In one of the sample posters, the Nescafe cup is expressed metaphorically by likening it to an alarm clock. This metaphor conveys the message that Nescafe brand coffee is as effective and enjoyable as an alarm clock to start the day. In addition, by targeting the negative emotions experienced by consumers who have difficulty waking up in the morning, the positive emotions of starting the day with coffee are presented. This shows that the "pathos" persuasion method is used to appeal to consumer's emotions.

In another example, there is a black field on a red background. This area is stylistically reminiscent of a rooster and the coffee cup is metaphorized with the rooster's eye, appealing to the consumer's emotions - "pathos". The alarm clock image in the previous advertisement, which represents waking up and starting the day well, is complemented by the use of the rooster image in the third ad as a continuation of the same message. The emotion and thought intended to be conveyed in the ad is told through the metaphor of the rooster.

With the use of the rooster image, personification, one of the methods of visual rhetoric, is used, in other words, some anthropoformic features are attributed to the product. Thus, an alternative approach was used to convey the message to the receiver.

The visual rhetorical elements used in other Nescafe advertisement posters in the study can appeal to both the emotions and cognitive processes of the audience. It can be said that methods such as metaphor, synecdoche and pathos aim to create a positive impact on the brand by connecting with the audience. These analyses show that the advertisement not only promotes the product, but also directs consumer behavior through an emotional and symbolic expression. As a result, it can be said that the Nescafe advertisement posters subject to the study effectively use visual rhetorical elements such as metaphor, pathos and synecdoche and thus aim to create the desired effect on the consumer.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KÜNYESİ

Article Type: Review Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 07.05.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 22.04.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Sümer, O. (2025). Kentsel Dönüşümü Sinema Üzerinden Okumak, *Kent Akademisi Dergisi*, 18(4): 2004-2030. https://doi.org/10.35674/kent.1480149

Kentsel Dönüşümü Sinema Üzerinden Okumak

Reading Urban Transformation Through Cinema

Osman SÜMER[1]

Öz

Kent kavramı karmaşık bir olgu olup, kendine özgü karmaşıklıkları içerisinde barındırmaktadır. Keza kentsel sorunlarımızın kaynağı da onların doğru biçimde kavramsallaştırılmasındaki başarısızlığımızla ilişkili olmaktadır. Eğer kavramlarımız yetersiz ve tutarsız ise, kentsel sorunlarımızı tanımlayamaz ve uygun çözüm oluşturamayız. Çünkü kent, sadece fiziksel bir mekân değildir. Kentsel dönüşüm uygulama alanları, içinde yaşamını sürdüren bireyleri ve sosyal doğaları dikkate almalı, kentleri sanki ekonomik fırsat ve mekânsal değerinden başka seçeneği olmayan yerlermiş gibi dönüştürülmemelidir. Dönüşümün yapılacağı alandaki, sosyal, ekonomik ve de kültürel boyutlara gereken önemin verilmemesi, planlamayı ya da tasarımı başarısız kılacak ve sorunlar devam edecektir. Buradan hareketle, kentsel dönüşüm olgusuna ilişkin yoğun semboller kullandığı belirlenen Yeşilçam sinema film örneklerine dayandırılarak bu çalışmada, *"Yeşilçam filmleri, kentsel dönüşümü bir sosyal sorun olarak ele almamıştır."* hipotezinin sınanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki sinema, perde üzerindeki anlatımını oluşturmak için fenomenal dünyanın gerçekliğinden faydalanmaktadır. Fenomenal dünyanın gerçekliği ise, nesnel göstergelerinden oluşmaktadır. Göstergebilimsel çözümleme yöntemi, sanatın diğer dallarında olduğu gibi sinemada da gizli, saklı olan göstergeleri belirginleştirmek için uygulanan etkin bir yöntemdir. Anılan yöntem, görünenin arka planında duran anlamları açığa çıkarmakla ilgilidir. Bir bakıma buzdağının görünmeyen yüzünü göstermeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada, sinema filmlerinde kentsel dönüşümün etkisi kuramsal bağlamda tartışılmış ve *"kentsel dönüşüm"* kavramı ilgili literatür kapsamında incelenmiştir. Ardından hipotezin sınanmasında seçilen Yeşilçam filmlerinin niteliksel araştırma tekniği bağlamlı göstergebilimsel çözümleme yöntemi ile analizi yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Kent, Kentsel Dönüşüm, Kent Planlaması, Sinema, Göstergebilim

ABSTRACT

The concept of city is a complex phenomenon and contains its own complexities. Likewise, the source of our urban problems is related to our failure to conceptualise them correctly. If our concepts are inadequate and inconsistent, we cannot define our urban problems and create appropriate solutions. Because the city is not only a physical space. Urban transformation implementation areas should consider the individuals and social natures that live in them, and cities should not be transformed as if they are places that have no choice but economic opportunity and spatial value. Failure to give due importance to the social, economic and cultural dimensions around transformation will make the planning or design unsuccessful and the problems will continue. From this point of view, this study aims to test the hypothesis *'Yeşilçam films have not addressed urban transformation as a social problem'* based on Yeşilçam cinema film examples, which are determined to use intense symbols related to the phenomenon of urban transformation. In this context, it can be said that cinema makes use of the reality of the phenomenal world to create its narrative on the screen. The reality of the phenomenal world consists of objective indicators. The method of semiotic analysis is an effective method applied in cinema, as in other branches of art, to clarify the hidden and concealed signs. The method is concerned with revealing the meanings standing in the background of the visible. In a way, it aims to show the invisible face of the iceberg. In this study, the effect of urban transformation in cinema films is discussed in the theoretical context and the concept of *'urban transformation'* is examined within the scope of the relevant literature. Then, to test the hypothesis, selected Yeşilçam films were analysed by semiotic analysis method in the context of qualitative research technique.

Keywords: City, Urban Transformation, Urban planning, Cinema, Semiology

[1] **Corresponding Author | Yetkili Yazar: (**Dr. Öğr. Üyesi) Yalova Üniversitesi, Yalova İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, osman.sumer@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5459-4655

GİRİŞ:

Sosyal bilim perspektifinden tanımlama çabalarında kentler; genellikle nüfus birikiminin, iş bölümünün, uzmanlaşmanın, sanayileşmenin ve ikincil ilişkilerin yoğun olarak gerçekleştiği yerler olarak anılmaktadır. Kentler, işlevsellikleri nedeniyle kısa ve öz olması gereken tanımlara giremeyecek bazı özelliklere sahip olmaktadır. Bu çerçevede uygarlığın doğup geliştiği, her türlü sosyal, bilimsel, siyasi ve ekonomik ilişkilerin sürdürüldüğü, insanlığın karşı karşıya kaldığı zorlukların ortaya çıktığı, sorunların yaşandığı ve her türlü gelişmenin veya yeniliğin gerçekleştiği yerler olmasına rağmen; sorunun çözümüne yönelik çabalar ortaya çıktığında, tanımları dışladıkları özellikler arasında sayılabilmektedir (Alkan&Duru,2002:7). Bu açıdan bakıldığında kentten bahsederken, aslında insanlığın tüm gelişim sürecinden de söz edilmektedir.

Bunun yanında kentte, karşılaşılan zorlukların bir kısmı ona özgü karmaşıklığına bağlı olduğu gibi, sorunların durumunu doğru kavramsallaştırılmasındaki başarısızlığa da bağlı olabilmektedir. Kavramlarımız yeterli ya da tutarlı olmadığı takdirde, kentsel sorunları belirlemek ve uygun çözümler üretmek zorlaşmaktadır (Harvey,2013:27). Doğal olarak bu da istenilen sonuçlara ulaşılmasını engellemektedir. Elbette kent; daima sosyal gelişmeyi içinde bulunduracak şekilde toplumun barınma, yerleşme, eğitim, çalışma, serbest zamanları değerlendirme (dinlenme, eğlenme) vb. ihtiyaçlarının giderildiği, birkaç bireyin tarım ile ilgili üretimde yer aldığı, köylere oranla nüfus açısından daha sık ve küçük komşuluklardan meydana gelmiş yerleşim birimidir (Keleş,1980:67-68). Bunun yanında kent, içinde yaşayanlara yalnızca daha yüksek oranda çalışma ya da barınma fırsatları veren yer değildir. Kent; dünyanın ücra köşelerinden kendini hayran bırakan, farklı alanları, bireyleri ve faaliyetleri bir düzen içinde şekillendiren, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın rehberi ve denetleyicisi durumunda olan bir yerdir (Wirth,2002:77-78). Diğer taraftan kent, genel olarak bir yerin nüfusu tarafından işgal edildiği anlamına da gelmektedir. Burada işgal türünü özel kılan, kuşkusuz bizzat kentin emeğin, sermayenin ve ürünlerin değişime sokulduğu bir pazar haline gelmesidir. Kent bu anlamda, kapitalist üretim ilişkilerinin bir ürünü olarak ifade edilebilmektedir (Göksu,2005:9). Bir başka ifade ile kent, çatışan çıkarların en önemli mücadele alanlarından biridir. Mücadele yalnızca kentsel mekânda değil, kent mekânı üzerine de yapılmaktadır. Kent mekânı, belirtilen mücadelenin sahnesi ve nesnesi haline gelirken, mücadelede bulunan güçler de bilinçli ya da bilinçsiz olarak mekânı yeni baştan kurgulamaktadırlar (Şengül,2009:15). Sözü edilen kurgu, kenti yeniden ürettiği/dönüştürdüğü bir gerçeklik olarak öne çıkarmaktadır.

Sermaye birikim süreçleri, kentsel mekânın üretiminde ve dönüşümünde önemli bir rol oynamaktadır. Kentsel mekânın üretimi, öncelikle yapılı çevrenin yaratılması olarak anlaşılırsa, bu şüphesiz sermayenin belirli bir yoğunlukla mekâna aktığı ve sermayenin sabit olduğu anlamına gelmektedir. Kapitalizmin mevcut düzeyinde ise sermaye; kentsel mekânı üretim, dağıtım ve tüketim ilişkilerinin organize edildiği bir yerden daha fazlası olarak görmektedir. Dolayısıyla, kapitalist gelişme sürecinde mekânın meta haline gelmesi, sermaye birikimi sürecini son derece önemli hale getirmiştir (Şengül,2009:16). Anılan süreçte, piyasa kaynaklı zümrede geniş çaplı ivmeyi, *"kentsel rant artışı"* ile birlikte sermaye birikimi ve teknolojideki yükselişin verdiğini söylemek hatalı olmaz (Kazgan,2003:11). Söz konusu zemin, kentsel mekânının üretiminden ziyade, rantsal bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda sermaye birikim ve yoğunlaşma süreçleri, kentleri üretmektedir. Kent hem kapitalistlerin tercih ettikleri mekânlar hem de kendi adlarına örgütledikleri güçler olarak ortaya çıkmaktadır. Hane halkının yaşama gücü, sermayenin istihdamı, yatırımı ve dağıtımı veya bunun gibi güçlü bağlantıların kullanılmasına dayandığı sürece, nüfusun dağılımı da sermayenin dağılımını izlemektedir. Ama sermaye, bazen ucuz emeğin peşine düşmektedir. Ne var ki adı geçen ilişki karşılıklı olmaktadır. Ticaret, bankacılık ve bunların herhangi birine dayanan üretim, birbiriyle yakın ilişki içinde olmaktan yarar görmektedir. Tarımsal üretimin sınırlamaları içinde bu yakınlık, uzmanlaşmış nüfusun yoğun dış bağlantılar-kentler oluşturmasına katkıda bulunmaktadır. Sermaye bir alanda birikip

yoğunlaştığında, kentler de aynı alanda, en çok yoğunlaşma noktalarında ve ikincil derecede diğer yerlerde olmak üzere ortaya çıkma eğilimindedirler. Kentlerin gelişme biçimi, yoğunlaşma ile birikim arasındaki dengeye bağlı olmaktadır. Sermaye birikiminin meydana geldiği, ancak yoğunlaşmanın görece düşük olduğu yerlerde fazla sayıda küçük merkezler çoğalmaktadır (Tilly,2001:44). Bu anlamda kentler, sermayedarların kendi adlarına organize oldukları bir güç ve kök salmak için seçtikleri mekânlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu sayede kent ekonomisi değiştikçe kentin hemen hemen her yerinde dönüştürücü etkiler meydana gelmektedir. Çünkü kentler, fiziksel mekânlardan çok daha fazlasıdır. Orada yaşayan insanların sosyal yapısı dikkate alınmalı, sanki ekonomik fırsat ve mekânsal değerden başka çaresi olmayan yerlermiş gibi dönüştürülmemelidir (Akkar,2006:29). Bu yönüyle kentsel dönüşüm; yıkılmaya ve çözülmeye uğrayan kentsel yerlerin ekonomik, sosyal, fiziki ve ekolojik şartlarını detaylı ve tümleşik yöntemlerle iyileştirilmesine dönük, pratik strateji ve faaliyetlerin hepsi olarak tanımlanmıştır.

Kentsel dönüşüm, modern kentleşmenin önemli bir parçası olup, özellikle 1980'lerden sonra hız kazanmış ve birçok büyük kentte fiziksel çevre dönüşmüştür. Ancak dönüşüm; yalnızca yapılı çevrenin yenilenmesi anlamında gelmemekte, aynı zamanda sosyal yapılar, kültürel değerler, sınıf dinamikleri üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bu etkilere sinemada da vurgulu bir şekilde karşılaşılmaktadır. Bilindiği üzere sinema, toplumun önemli bir parçası olduğu gibi, aynı zamanda sosyal değişimlere ilişkin güçlü bir yorumlama aracıdır. 1960'lardan 1980'lere kadar geniş bir izleyici kitlesine ulaşan Yeşilçam filmleri; dönemsel kentleşme, göçler, işsizlik, aile yapısı, sınıfsal ayrımlar gibi sosyal dinamikleri yansıtmaktadır. Ancak, kentsel dönüşümün sinema üzerinde okunması üzerine literatürde bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda, Yeşilçam sinemasının kırılma dönüşüm temalarını nasıl ele aldığı, bahse konu dönüşümün nasıl gösterildiği, sinemanın sosyal bilinçle nasıl bir etkileşim içinde olduğu, bu çalışmanın odaklanma noktalarından biridir. Ayrıca çalışmada, Yeşilçam sineması üzerinden, *"Yeşilçam filmleri, kentsel dönüşümü bir sosyal sorun olarak ele almamıştır."* hipotezi sınanmaktadır. Erden Burak' ın yönettiği *"Yolunda A.Ş: Çinçin Bağları Hikâyesi"* ile Mustafa Kenan Aybastı' nın yönettiği *"Ev Kira Semt Bizim"* filmleri anlatısının odağında kentsel dönüşüm olgusunu yoğun bir şekilde ele aldığı için çalışmanın inceleme nesnesi olarak seçilmiştir. Seçilen Yeşilçam filmlerinde de görüldüğü gibi kentsel dönüşümün, fiziki mekanlardaki değişikliklerin yanı sıra yaşam biçimleri ve değerleri de dönüştüren bir olgu olduğu ortaya koyulmuştur.

1. Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm; kentsel alanların sürekli değişen doğasının ihtiyaçlarını karşılamayı, kentsel alanların verimli kullanılmasını, gereksiz genişleme ve israfın önlenmesini, dolayısıyla çevrenin korunması ve iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca, kentsel refahın ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin gelirlerinin artırılması ve kentlerin ekonomik rekabet edebilirlik gücünün sağlanmasından da söz edilebilir. Bunun için, bütün dönüşüm uygulamaları sadece piyasa güçlerinin yönlendirilmesine bırakılmayıp, kapsamlı ve bütünsel bir düzenleyici plan/programa göre yürütülmeli; gelişme dinamiklerinin doğru teşhis edilip, duruma göre bireyselleştirilmiş, gerçekçi ve uygulanabilir politikaların oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca, etkin katılım yoluyla ortaklık ve müzakere ortamının tüm aktörlerin çıkarları doğrultusunda devamlı ve canlı tutulması ve farklı ölçeklerdeki eylemlerin ve farklı düzeylerdeki kamu otoritelerinin hem yatay hem de dikey koordinasyonu sağlanmalıdır. Söz konusu ortaklık, yerel yönetim ve özel sektörün ötesine geçen, profesyonellerin, sivil toplum kuruluşlarının ve aydın vatandaşların iş birliğini gerektiren daha geniş bir bağlamda algılanması gerekmektedir. Koruma ve dönüşüm, birer sosyal bilinç ve kültür sorunudur. Son olarak da, adalet ilkelerine, çevresel değerlere ve yaşam kalitesine dayalı bir kentsel dönüşüm anlayışıyla şekillenen stratejilere ihtiyaç bulunmaktadır (Yıldırım,2006:23).

Çoğu durumda, kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin kaçak yapılaşmış alanlar ve ıslah planı olan yasallaştırılmış alanlar ön planda tutulmaktadır. Bunun nedeni de söz konusu alanları mevcut kent

merkezlerine yakın olmasıdır. Arazi fiyatlarının genellikle emlak gelirini aşması nedeniyle kentler, dönüşüme tabi tutulmaktadır. Bu süreç, gayrimenkul perspektifinden işlemekte ve rant esasına göre oluşmaktadır. Burada dönüşüm, bir süreçten ziyade fiziksel bir uygulama olarak görülmektedir. Anlatılmak istenen olgunun; ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerine yeterince önem verilmemektedir (Görgülü,2009:772). Çünkü, bir kent, fiziksel bir yerden çok daha fazlasıdır. Kentsel dönüşüm uygulamalarında, orada yaşayan bireyler ve onların sosyal doğasına gereken önem verilmelidir.

Çeşitli nedenlerle yıkılmanın eşiğinde olan kentlerde, eski kentsel alanların yeniden inşası *"kentsel dönüşüm"*, *"kentsel yenileme"*, *"kentsel canlandırma"*, *"kentsel koruma"* ve *"soylulaştırma"* vb. kavramlarla isimlendirilmektedir. Tüm bu kavramlar, muhtelif içerikler bulundurmanın yanı sıra, kentin çeşitli ölçeklerde ve içerikte dönüşen parçalarına dikkat çekmektedir. Yukarıda sıralanan dönüşüm yöntemleri, bütünsel bir niteliğe sahip olmasından dolayı *"kentsel yeniden yapılanma"*ya yönelik her türlü dönüşüm yönteminin sosyal yaşamını dönüştürücü bir nitelikte olduğu görülmektedir. Zira kentsel yeniden yapılanma; kentlerin mekânsal ve sosyal gelişimini belirleyen ekonomik, siyasal ve kültürel gibi birçok değişkenin tesiriyle meydana gelmektedir (Şen,2005:127). Bir de kent mekânında değişmeyi ve dönüşmeyi devamlı gündemde tutan nedenler vardır. Sözü edilen nedenselliklerin neler olduğu konusunda burada verilecek liste, oldukça sınırlı bir liste olacaktır. Çünkü listeye alınabilecek nedenlerin sayısı kolayca artırılabilmektedir. Elbette yalnız büyümenin değil, küçülmenin de ilginç dönüşüm dinamikleri yaratacağı söylenebilmektedir. Yine de günümüzde tanık olduğumuz durum, çoğunlukla kentin büyümesidir. Kentin büyümesi yalnızca kentin yeni alanlara genişletilmesiyle dönüşüme yol açmaz (Tekeli,2003:3). Bu manada kentin her noktasındaki nispi erişebilirlikleri değişmektedir.

Kentsel dönüşüm olgusu, bilhassa plansız ve denetimsiz kentleri ve metropol alanları kapsaması nedeniyle başlangıçta olumlu çağrışımlarla ortaya çıkmıştır. Zikredilen gelişmenin tam tersine, kentli yoksullar için olumsuz yaşam ve barınma koşullarına yol açtığı bilinmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarının belirtilen alanlarda, iyileştirmeler getirmesi beklenebilmektedir. Hatta sosyal ve ekonomik maliyetleri yoksul sınıflar tarafından aşırı derecede üstlenilen, sağlıksız çevre ve konut koşullarıyla kentsel arazi haline gelen alanların, anılan sınıflar için daha yaşanabilir bir kentsel çevreye dönüşmesi beklenmektedir. Böyle bir söylem, sadece mekânsal olarak değil, sosyal ve kültürel olarak da inşa edilmiş alanlara dış müdahaleyi meşrulaştırabilmektedir (Kurtuluş,2006:7). Mekânsal, sosyal, kültürel açıdan inşa edilen yerleşimlerin göreceli iyileştirilmesi, sosyal ilişkilerin sürekliliğine yönelik düzenlemelerle sınıfsal gerilimleri ve çatışmaları azaltabilmektedir.

Bu yönüyle neoliberalizmin belirgin bir kentleşmesi yaşanmaktadır. Neoliberal politika deneylerinin, kurumsal yeniliklerin ve siyasi projelerin merkezi haline gelmiştir. Bu koşullar altında kentler, neoliberalizmin *"yaşayan"* bir kurumsal rejim olarak yeniden üretilmesi için kuluçka merkezleri ve üretici düğümler şeklinde biçimlenmektedir (Peck, Theodore & Brenner, 2009: 65).

Kentsel dönüşüm, yaygın ve çok hızlı olup, farklı şekillerde tanımlanan çöküş ve gerileme de dahil olmak üzere kent/kent yaşamının her yönünü etkilemektedir. Kentin olumlu ve olumsuz özellikleri ya da içindeki sosyal sınıflara ilişkin ortaya çıkan algılar nedeniyle, yaşam kalitesinin sorgulandığı bir kent; tarihsel sürecin farklı dönemlerinde hızlı ve yoğun mekânsal, sosyal, ekonomik, kültürel, teknolojik ve yönetsel dönüşümler yaşamıştır ve hâlâ da yaşamaya devam etmektedir (Görgülü,2009:767).

Kentsel dönüşüm, yaşamın her anında ve her alanında oluşan ve birçok faktöre bağlı olan, sürekli değişen bir süreçtir. Bu süreçte kent yaşamını paylaşan ve belirli şekillerde canlandıran herkesin önemli bir rolü vardır (İncedayı,2014:60). Dönüşüm sürecinin temel aktörleri; kamu sektörü (merkezi ve yerel yönetim), yerel halk, gönüllü kuruluşlar, özel sektör ve diğer ilgili gruplardır. Fakat dönüşümün mahiyetine ve amaçlarına, mekânsal ölçeğe göre muhataplarının kim ve ne olduğu, paydaşlarının özelliği, uyumluluğu başkalaşmaktadır. Dolayısı ile dönüşümün son derece önemli olan ortaklıklardaki

hassas dengesi; dönüşümün amacı, bağlamı ve diğer öznel şartlara bağlı olarak biçimlenmektedir (Özdemir,Özden&Turgut,2005:24). Hassas olan bu dengede kurulacak ortaklıklar, son derece önem arz etmektedir.

Dönüşüm alanına özel üretilecek mekânsal politikalarla, sosyal sorunları iyileştirmeye yardım edecek mekânsal çözümler üretilmesi gerekmektedir (Özden,2016:345). Bu nedenle kentsel dönüşüm, sadece fiziksel bir alanı başkalaştırmaya çalışan bir anlayışla temellendirilmemelidir. Bir plan veya tasarım ne kadar başarılı olursa olsun, dönüşümün gerçekleştiği alanın sosyal, ekonomik ve kültürel yönleri dikkate alınmazsa başarısızlığa mahkumdur. Zira sorunlar, devam edecektir (Görgülü,2005:27). Çoğu durumda dönüşüm uygulamaları, kentin fiziksel yapısını değiştirmiş veya yenilemiştir. Fiziksel süreçler, sosyal dönüşüm bağlamında irdelenmemiştir (Ataöv&Osmay,2007:58). Hiç kuşkusuz sosyal, ekonomik, kültürel ve yönetsel süreçlere maruz kalmak zaman içinde bazı değişim ve dönüşümlere yol açmaktadır. Oysa kentsel alanlar, girift ve hareketli sistemlerdir. Ekonomik, sosyal, kültürel, fiziksel, çevresel ve dahası siyasal ve ideolojik faktörlerin etkisi altında değişip dönüşürken, bizzat kendileri de birçok değişim ve dönüşüme neden olabilmektedir. Kentsel alanlardaki değişim ve dönüşümler; kimi zaman mekân kalitesini ve yaşam kalitesini artırsa da bazen de çökme veya mekânın ekonomik, sosyal, çevresel ve fiziksel olarak bozulması şeklinde kendini göstermektedir. Kentsel dönüşüm olgusu, belli bir zaman aralığında durmaksızın gerçekleşmektedir (Akkar,2006:29). Kentsel dönüşüm uygulamalarına bakıldığında üç can alıcı özellik öne çıkmaktadır (Çopuroğlu,2006:150). Bunların ilki uygulamanın, kentte bu tür bir dönüşüm ihtiyacı olan alanların tümüne oranla daha sınırlı bir alanda gündeme getirilmesidir. İkincisi uygulama için belirlenen alana, çevresi ve kent bütününe verilmiş olanlara benzer imtiyazlı imar hakları, yoğunluk ve yapılaşma esaslarına dönüştürülmesidir. Sonuncusu da sözü edilen yöntemle alanda, müteahhitler eliyle yapılaşmanın teşvik edilmesidir.

Şu var ki kentsel dönüşüm sürecinin tasarlanması ve projelendirilmesinde ekonomik kalkınmanın, sosyal gelişmenin, doğal uyumun korunması ile her alanda sürdürülebilirliğini esaslandıran bütünleşik uygulamaları, temel ilke şeklinde benimsenmelidir. Her kentsel dönüşümde olduğu gibi, mahalle ölçeğindeki süreçlerde de sorunların belirlenmesinden uygulamaların izlenebilirliğine kadar tüm aşamada, yukarıda belirtilen ana ilkeyi içine alan etkin bir model geliştirilmesi gerektirmektedir. Modele ilişkin ilke ve ölçüt belirlemek, süreci tasarlamanın en önemli aşamasıdır (Görgülü,2009:777-778). Bu kapsamda; kentsel dönüşümün temel ilkelerinden biri zamanlama, süreç boyunca planlanan fiziksel ve sosyoekonomik müdahalelerin zamanlamasındaki önceliklerin doğru bir şekilde belirlenmesidir. Bir diğeri geniş kapsamlılıkla, öncelikle sürece dahil olan aktörlerin kentsel dönüşümün bir proje değil, uzun vadeli bir süreç olduğunu kabul etmesi ve içselleştirmesi gerekmektedir. Kentsel dönüşüm süreci, tüm mekânsal ve sosyal alanları kapsayacak biçimde, çok yönlü bir bileşen olarak düzenlenmeli ve ülkenin ekonomik, fiziki ve sosyal şartları dikkate almalı, uygulama ihtimali bulunmalıdır. Esneklik ilkesi ile anlaşılan, kentsel dönüşüm süreci her alana özgü bir süreç olmalı, tek bir tip olarak ele alınmamalı, her alanın özelliğine ilişkin değişimlere kolaylıkla uyum sağlayabilmesidir. Katılımcılık ilkesinde, kentsel gelişim perspektifinden bir mekân yeniden tasarlanırken temel ölçütlerin yaşayanlar ile geliştirilmesi ve hiçbir kesimin dışlanmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Şeffaflık ilkesi ile de kentsel dönüşüm sürecinin bütün evresinde varılan kararlar ile yapılmasına sebep olan şeylerin açık ve anlaşılır olması hedeflenmektedir.

Başarılı kentsel dönüşüm uygulamaları için yerel topluluklarla müşterek çalışmalıdır. Bahse konu uygulamalar; güvenli, istikrarlı ve yeterince finanse edilen yerel yönetimleri güvence altına almak için uygun yetkilerin devredildiği durumlarda daha olası görünmektedir. Dahası sürdürülebilir kalkınma ve sosyal içerme ile ilgili modern kaygıları içeren güçlü bir planlama çerçevesi; ekonomik açıdan verimli, sosyal ve çevresel açıdan yararlı yenilenmeyi sağlamak için de gereklidir (Fraser,Couch&Percy, 2003:216). Ele alınan kentsel dönüşüm olgusu; ilk önce gelişmiş batı ülkeleri kentlerinde, ekonomik ve sosyal bakımdan dezavantajlı alanları canlandırmaya yönelik müdahalelerle başlamıştır. Genellikle bu,

nüfusun az olduğu veya düşük gelirli grupların ekonomik ve fiziki koşullarının kötü olduğu, sosyal dayanışmanın kaybolduğu yerleşim alanları, boş eski limanlar ve endüstri bölgelerinde kentin ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacak projeler şeklinde gerçekleşmiştir. Zamanla batı kentlerinin mekânsal tasarımına, toplumlara özgü kurumsal yapıların ve sosyal dinamiklerin varlığı ve yapılan hatalardan alınan dersler doğrultusunda müdahale etme yöntemleri geliştirilmiştir.

Öte yandan Türk planlama sistemi, kentsel dönüşümü bir strateji olarak benimsememiştir. Türkiye bağlamında, şartlar ve de uygulama dinamikleri göz önünde bulundurarak hayata geçirilmiştir (Ataöv&Osmay,2007:58). 1950'li yıllardan bu yana gerçekleştirilen uygulamalarla kentler, sürekli bir dönüşüm yaşamaktadır. Fakat belirtilen süreç; yalnızca mimarlık ve şehir planlama bilimsel disiplinlerin ilke ve yöntemleri kullanılarak değil, aynı zamanda sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve ekolojik dinamiklerin etkisi altında meydana gelmektedir. Özellikle kullanıcı ihtiyaçlarına uygunluk ve kent kimliğine ilişkin tutarlılık bakımından; günümüzdeki dönüşüm uygulamalarıyla ortaya çıkan tartışmalar, zikredilen saptamaya sağlam bir gerekçe sunmaktadır. Bundan dolayı, *"kentsel dönüşüm"* olgusunun Türkiye'deki uygulamaları iki açıdan incelenmesi gerekmektedir (Görgülü, 2009:771). Bunlardan ilki kentsel dönüşümün sadece gayrimenkul odaklı fiziksel mekânsal tasarım olarak görülmesi, diğeri de söz konusu tasarımların, mimariye ya da kent kimliğe bakılmaksızın üretilmesinden dolayı, kentin ruhuna ve mekânına yabancılaşmasıdır.

Bunun yanında, kentsel dönüşüm maliyetli bir süreçtir. Hem kamu hem de özel sektörden çeşitli finansman türlerinin harekete geçirilmesini gerektirmektedir. Türkiye'de ve diğer gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin çoğunda yerel yönetimler, bu tür pahalı projeleri kendi başlarına üstlenmek için yeterli kaynağa sahip değildir. Büyük ölçüde merkezden gelen fonlara bağımlıdırlar. Türkiye'deki belediye fonlarının büyük bir kısmı, belediyelerin nüfus büyüklüğüne bağlı olarak merkezden gelmektedir. Ayrıca belediyeler tahvil ihraç edebilmekte ve uluslararası sermaye piyasalarından borçlanabilmektedir (Kuyucu, 2018: 19). Ancak, özellikle kentsel dönüşüm amacıyla fon toplayabilecekleri bir mekanizma bulunmamaktadır.

Prensipte birbirini tamamlaması gereken yasallık ve meşruiyet çerçeveleri arasındaki uçurum her geçen gün daha da genişlemektedir. Bu değişiklikler *"planlı kalkınma"* temelinde meşrulaştırılmaktadır. Ancak pratikte *"kentsel yenileme/yenileme projelerine"* giden yolu açmaktadır ve bunlar, daha geniş kentsel süreçlere ve kalkınma planlarına nasıl entegre edilebilecekleri düşünülmeden, bireysel projeler için kararlar alınmasını mümkün kılmaktadır. Daha önceki yasalar altında önlenebilecek sayısız uygunsuz gelişmenin bir kısmı, yeni yasalar altında veya mevcut yasalardaki maddelerin değiştirilmesiyle gerçekleştirilmiştir (Türkün, 2011: 61-62). Bu anlamda, ülkemizdeki kentsel dönüşüm uygulamalarının kazanımları ele alındığında, uygulamada boşluk ve soru işaretleri olduğu görülmektedir. Sosyal amaçlar, yapılan uygulamaların amaçları arasında önemli bir yer tutmamaktadır. Uygulamalardaki yoğunluk; fiziki çevreyi ve kalitesini iyileştirmeye dönüktür. Oysa ki kentsel dönüşüm uygulamalarının temel amacı ve genel öncelikleri; toplumu geliştirmek, toplumu güvenli ve sağlıklı yerleşkelerde yaşatmak, sosyal yaşam kalitesini ve refahını artırmaktır (Özden,2010:275). Anılan amaca ulaşabilmenin yolu, kentsel dönüşüm uygulamaları içindeki yoğunluk noktasını sosyal dönüşüm odağına çekebilmekten geçmektedir.

Kentler mekânın ya da doğal şartların etkisi altında gelişip değişmekte, süreç güç ilişkilerinde ve kontrol merkezlerinde de değişimler meydana gelmektedir. Sosyal mücadeleler öncelikle kentlerde meydana geldiğinden, mücadelelerin nedenleri ve sonuçları kentsel alanlarda da kendini göstermektedir. Bu durum kenti etkilemekte ve kentin gelişiminden çeşitli düzeylerde etkilenmektedir. Bu doğrultuda özellikle, 1960'lı yıllardan itibaren daha fazla kent merkezlerinde yaşam bulmaya başlayan yeni sosyal hareketlerin, kent yaşamının neden olduğu sivil toplum ve kimlik tutumlu siyasalar ile yakından alakalıdır. Bu manada alaka uyandıran ögelerden bir tanesi de yeni kentli insanın yeni sosyal hareketler bünyesinde hareketli olmasıdır. Kodlanmış veya tanımlanmış bir sınıfla bağlantısı bulunmayan, daha

çok eğitimli ve çalışan orta sınıf biçiminde tanımlayabilecek yeni aktörlerin, kent yaşamının dinamikleri ile sosyal hareketlerde mühim farklılıklar meydana getirmiş oldukları görülmektedir. Bu hareketlerin ortaya çıktığı temel mekânlar, kentlerdir. Üstelik belirtilen hareketlerin aktörleri de kentli insanlardan oluşmaktadır (Çımrın,2010:46). Bu bakımdan farklı alanlardan etkilenen sosyal hareketlerin üstünde kent ve kentlileşme olgularının da güçlü tesirini bulunduğu anlaşılmalıdır. Dolayısıyla esas soru; "somut bir yaşanabilir alan olarak kentin kullanım değeriyle mi ilgili, yoksa soyut bir alım satım ve üzerinden rant elde edilen bir yeri olarak değişim değeriyle mi ilgili", olduğudur (Şengül,2009:67). Kent, soruyu biçimlendiren de bu iki mantık arasındaki mücadeledir.

Bu kapsamda, kentsel sosyal hareketlerin önem verdiği konular, epeyce fazla kentsel yaşam ve üretime dairdir (Çımrın,2010:52). Bilhassa kapitalist üretim ilişkilerinin çelişkisi, dolaylı da olsa, kentsel mekânda da kendini göstermektedir. Bu bağlamda ister doğrudan sınıf biçiminde ister kentsel sosyal hareketler biçiminde olsun, sınıf mücadeleleriyle sonuçlanmaktadır (Şengül,2009:28). Tabi bir de yeni kentsel sosyal hareketlerin, farklılıkların bilinmesi talebinde bulunması, bu tür sosyal hareketlerin belirleyici niteliklerindendir. Tanınmış siyasi stratejilerin yeni sosyal hareketler açısından cazibesini kaybetmesi, belirtilen hareketler yönünden siyasal iktidara sahip olmayı sosyal değişim sebebiyle bir ön şart gerektirmekten uzaklaştırmıştır (Çımrın,2010:52-53). Böylece her dönemde kentsel gelişimi şekillendiren *"kullanım değeri"* ile *"değişim değeri"ni* merkeze alan kent mekânı anlayışları arasındaki mücadele, ikinci anlayışın üstünlüğü ile sonuçlanmıştır (Şengül,2009:28,152). Bu sayede mekân tarihselliğinden ve özgül yanlarından kopartılarak, bütün bireysel ve biçimsel nitelikleri soyutlanarak para cinsinden bir niceliğe indirgenmektedir.

2.Araştırmanın Metodolojisi

2.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sinema kentlerde doğar, kentlerde büyür ve kentlerde yeşerir. Bazen arka planda, bazen de hikâyenin kahramanı olarak perdede kendini bulmaktadır (Altınsay,1996:73-75). Başka bir deyişle sinema, modern zamanlarda ve mekânlarda kendisine yer edinmiştir. Kentler, görsel deneyim ve karşılaşma mekanlarıdır. Modern kentler, psikolojik şokların ve sürprizlerin yaşandığı yerlerdir. Bir nevi baş dönmesi makinesidir. Modern kent ve onun sinemadaki yansıması, bir tarafta kentin mantık dışı ve içgüdüsel güçleriyle, korkutucu ögeleriyle, bilinçdışı ve tekinsiz olanla, akıl, vizyon, kontrol, yani bilinçli güçler arasındaki heyecanlı bir karşılaşma olarak bulunabilmektedir (Robin,1999:211). Şöyle ki sinema; kent manzarasını temsil etmekle kalmaz. Kentin görsel deneyimini de şekillendirmektedir.

Sinema kurgusu, sadece farklı içerikli parçaların (kadrların) arka arkaya birleştirilmesi olayından oluşmamıştır. Beraberinde kabul edilebilir düzeyde algılama süreci ve azami miktarda algılanmasına bağlı olmaktadır. Seyircilerin, ekranda oluşan şeyleri değerlendirmeye girişmeden önce, ne olduğunu görmeleri, işitmeleri ve kavramaları lazım gelmektedir (Sokolov,2012:xvi). Bu doğrultuda olup bitenleri irdelemesi ve okuması gerekmektedir.

Sinema, gerçek yaşamın filme yansımış şeklidir. Filmi seyredenler de izlediklerini gerçek yaşama yansıtmaya çalışmaktadırlar (Pembecioğlu,2016:92). Aslında *"sinema; akla getirmez, belirtir"*. Bu konu seyirciyle alakalı güç ve tehlike doğurmaktadır. Görüntüyü doğru okumayı öğrenmek, faydalı ve yaşamsaldır. Seyirci aracın gücüne bu yolla sahip olabilmektedir. Görüntüyü daha sağlıklı okumak, onu daha doğru anlamak, onun üstünde daha fazla gücü elinde bulundurmaktadır (Monaco,2002:155). Görüntüler, söylemek isteneni kelimeler ve davranışlardan çok daha güzel açıklar (Büker,1985:116). Bir görüntüyü sadece kendisi adına değil, aynı zamanda bütünlüğü bakımından da seçme kategorileri (dizgisel) ve kurma kategorileri (dizimsel) ile bağlantılı kavranmaktadır. Her bir farklılık, gösteren ve gösterilen arasındaki bağlantı tarafından karakterize edilmektedir. Bu doğrultuda seçme kategorileri

farklı olarak, temel anlamsal ya da yan anlamsaldır (Monaco,2002:171). Böylelikle gösteren ve gösterilen arasında bir ilişki kurulmakta ve anlam inşa edilmektedir.

Görüntüsel gösterge, benzerlik alanında bize göstergeyi hatırlatacak kadar ipucu içeren bir işaret olmaktadır (Erkman,1987:8). *"Anlamlama",* bir gösterge ile görülmesi arasında bir ilişki oluşumunu ifade etmektedir. Bir gösteren; şu ya da bu durum duyulduğunda, görüldüğünde, algılanıldığında zihinde ortaya çıkmaktadır (Erkman,1987:63). Gösteren ve gösterilen terimleri birbirleriyle ya da bütünle yaratmadıkları karşıtlığa aynı bir yarar sunmaktadır (Saussure,1998:111). Bir gösterge, kendisi dışındaki bir şeye atıfta bulunan, duyular ile kavrayabilme ihtimaline sahip olan fiziki bir şeydir. Varlığı, kullanıcıları, onu bir gösterge olarak uygun görmelerine ile ilişkilidir (Fiske,2003:63). Ayrıca, göstergeyle anlamı arasında doğal bir bağ vardır (Guiraud,1999:27). Şaşırtıcı olmayan bir şekilde göstergeler, anlam evrenlerinin ve dünyanın eklemlenmesini kapsamaktadır (Gottdiener,2005:47*).* Sonu olmayan anlam döngüsünün ardında, nesnel bir gönderge bulunmaktadır.

Gösterge: kendinden başka bir şeyi belirgin özelikleri ile yansıtan ve yansıttığı şeyin yerine geçebilecek vasıftaki tüm varlık, durum, olgu, nesne vb. olarak tanımlanmaktadır. Bundan dolaylı, anlamlı bütünlerin birimlerine çoğunlukla gösterge adı verilmektedir. Birbirinden ayrılamayan iki düzlem içerisinde; bir yanında ses ya da sesler bütünü, bir diğer yanında da kavram vardır. Buradan hareketle göstergebiliminde önemli ögeleri içinde bulunan; gösteren ses veya sesler bütününe, gösterilen de kavrama dikkat çekmektedir (Rifat,2009:11-13). Gösterge, bir gösteren ve bir gösterilenden oluşur. Gösterenler düzlemi, anlatım düzlemini, gösterilenler düzlemi de içerik düzlemini meydana getirmektedir (Barthes,1979:31). Bu manada gösterge, gösteren ve gösterilenin çağrışımsal toplamıdır.

Anlam iletişimi için göstergeler kullanılır. İnsanların zihinlerinde bir mesaj bırakır. Başka birine ifade etmek istediğiniz bir anlam, düşünce veya düşüncedir. Her iki da aynı kod ve dil bilgisine sahiptir. Belirtilen kodu kullanarak birinci tarafta (kaynak) mesajı özel bir ifade şekline, cümleye dönüştürmektedir. Daha sonra cümleyi bir belirtkeye, bir dizi sese dönüştürerek, ona fiziksel bir biçim vermektedir. Belirtkeyi bir kanal üzerinden iletir. İkinci taraf (alıcı) tarafından alan belirtke' nin kodu çözülür. Böylece, özgün mesaja ulaşılır (Wollen,2004:141-142). Bu anlamda, bir zihinden diğerine bir düşünce aktarımı yapılmış olmaktadır.

Gösterge, gösteren ile gösterilen arasındaki bağlantıdır. Bahse konu bağlantının kurulmasından da anlamlama oluşur. Göstergebilimde anlam, düz anlam ve yan anlam açısından ele alınır. Göstergebilimde anlamlama, düz anlam ve yan anlam şeklinde incelenir. Gösteren, dolayımsız bir biçimde özel bir nesneyi adlandırır veya neye gönderme yaptığını alenen belirtir (Bircan,2015:19-20).

Sinemada göstergeler, göründükleri bağlama göre ışık ve renkle değişen temel bir anlam ve manevi bir anlama sahiptir. Dolayısıyla sinemada gerçek bir anlam yoktur. Temel anlam, yan anlam üretmek amacıyla halihazırda dönüştürülmüş bir biçimde ortaya çıkar. Sinemada yan anlamın dayanak noktası temel anlam, temel anlamın dayanak noktası da yan anlamdır (Adanır,2003:50). Gösterge, yalnızca bir dizi gösteren ve gösterilen olarak değil, aynı zamanda çevreleriyle ilişkili olarak da görülmelidir. Gösteren, gösterilen ve göstergeden meydana gelen ilk dizge düz anlamı kapsar. Düzanlam; anlamlandırma düzeyinde en üstte yer alır. Görünen haliyle anlama gönderme yapar. Yananlam düzlemi, ilk dizgenin göstergesini kendi dizgesinin gösterenine dönüştürür. Göstergenin, benzersiz, nihai, nesnel, sürekli ve tarafsız anlamına *"düz anlamı"* denir (Kıran,1996:107). Bilgiyle ve her zaman çok güvenilir olmasa da beş duyu ile algılanır.

Sinemada gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki neden bir ilişkidir. Bu ilişki, yananlam boyutunda da bulunmaktadır. Gösterilen, sadece yan anlam üzerinde konuşulduğunda gösterenin ötesine geçebilir. Başka bir ifadeyle, yan anlam simgeseldir (Büker,1985:40). Yan anlamlar; göstergenin çoğul, çağrıştırılan, öznel, sosyal, ön yargılı ve süreksizdir. Yani zamana, mekâna, bireye göre değişen arklı

anlamlar taşır. Daha çok öznel olup, duygularla sezgilerle, sosyal ve bireysel yargılarla yaratılır ve anlaşılır (Kıran,1996:108). Bu nedenle, seyircilere yorum alanı açar.

Nihayetinde sinemanın önemli işlevlerinden biri, gösterdikleri vasıtasıyla göstermediklerini aktarmaktır (Adanır,2003:53). Sinemada anlam üreten parçalar (kadrlar), gerçek dünyanın yansımalarından yola çıkılarak kurgulanır. Sinema dünyası, gözümüzün önünde görünen ve aynı zamanda gizli ögelerini da içinde barındıran bir dünyadır. Tek tek parçalara bölünmüş olan bu dünyanın her bir parçasına belirli bir derecede özerklik vermektedir. Gerçek dünyada bulunmayan farklı düzenleme seçenekleri sunmaktadır (Lotman,1999:45). Bu sayede sinema, gerçekliğin göze görünen biçimine çok yakındır.

Vurgulanması gereken bir diğer önemli konu da sinemanın, çoğunlukla psikolojik ve de simgesel bir anlam taşıyıcı ve aktarıcısı olmasıdır. Çünkü kelimeler gibi bu işi, bir dayanak aracılığıyla yapabilmektedir. Dilin dayanağı kelimeler ve yazı, sinemanınki de film şeridi ve imgelerdir. Dildeki kelimelerin sınırlı anlamlarına karşılık sinemadaki imgelerin sınırsız anlamı olabilmektedir (Adanır, 2003:53). Bu bağlamda, herhangi bir toplumun ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel düzeyini belirlemeye yönelik olarak incelemeye alınan toplumunda kentsel dönüşüm uygulamalarıyla gerçekleşen dönüşümün alanlardaki pozisyonuna bakmak, toplumu anlamak açısından gerekli bir gösterge oluşturabilir.

Bu anlamda Türkiye'de kentsel dönüşüm süreci, bir yandan sosyal, ekonomik ve siyasal değişimlerin bir yansıması olarak, diğer yandan kentleşme politikalarının evrimiyle doğrudan ilişkilidir. Sinema ise, bu tür dönüşümlerin toplumsal etkilerini hem belgeleyen hem de zaman zaman eleştiren bir araç olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede Türkiye sineması, başlangıcından itibaren toplumsal yapıdaki değişimleri yansıtmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1950), kentsel dönüşüm daha çok, yeni başkent Ankara'nın inşası ve diğer şehirlerin planlı gelişimi üzerine odaklanmıştır. Sinemada ise bu dönem, genellikle kırsal kesimden kente göç ve şehirdeki yeni yaşam biçimlerine adaptasyon temalarını işlemiştir. Örneğin *"Ankara"* (1927) gibi filmler, başkent Ankara'nın inşasını konu alarak, modern bir şehrin nasıl kurulduğunu ve dönemin mimari anlayışını yansıtmıştır.

1960'ların sonlarından itibaren ise, Türkiye'nin şehirlerine ve gecekondu yaşamına dair toplumsal eleştiriler, sinemada daha fazla yer bulmaya başlamıştır. *"Yeşilçam Dönemi"* olarak bilinen bu yıllarda, sinema halkın yaşadığı kentsel dönüşümü ve sınıf ayrımını ele almıştır. *"Susuz Yaz"* (1964) gibi filmlerde, kır-kent arasındaki farkları ve köyden kente göç edenlerin yaşadığı zorluklar dile getirilmiştir.

1980'lerin sonunda ve 1990'larda Türkiye'de neoliberal politikaların etkisiyle kentsel dönüşüm daha da hızlanmıştır. Sözü edilen dönemde sinemada, değişen şehir yapıları ve ekonomik dönüşümün sosyal etkilerine dair daha karmaşık anlatılar yer almıştır. *"Eşkıya"* (1996) gibi filmler, kentleşme ve köyden kente göç eden bireylerin şehirdeki yabancılaşmasını ve kimlik krizlerini anlatırken, aynı zamanda kentsel dönüşümün olumsuz etkilerine de işaret etmiştir.

2000'lerde Türkiye'de kentsel dönüşüm daha büyük çapta ve hızla gerçekleşmiştir. Anılan dönemde, sinema da kentleşme sürecine dair daha geniş perspektiflerden bakmaya başlamıştır. *"Kader"* (2006) gibi filmler, modern Türk sinemasında kentsel dönüşümün ve toplumsal değişimlerin karakterler üzerindeki etkisini ele alırken, şehirlerin dönüşümü ve buna bağlı olarak bireylerin hayatlarındaki değişiklikleri vurgulamıştır.

Çalışmada, inceleme nesnesi olarak seçilen filmlerde de görüldüğü gibi son yıllarda, Türkiye'de kentsel dönüşüm projelerinin getirdiği sınıf ayrımı, yerinden edilme, mahalle kültürünün kaybolması, gecekondulardan lüks rezidanslara, dar gelirli mahallelerden büyük iş merkezlerine doğru bir geçişin sosyal yaşamı nasıl dönüştürdüğü gibi konular sinemada daha belirgin bir şekilde ele alındığı

görülmektedir. Bu açıklamalar ışığında, kentsel dönüşüm olgusuna ilişkin yoğun semboller kullanıldığı belirlenen Yeşilçam sinema film örneklerine dayandırarak çalışmada, *"Yeşilçam filmleri kentsel dönüşümü bir sosyal sorun olarak ele almamıştır."* hipotezinin sınanması amaçlanmaktadır.

2.2.Araştırmanın Sınırlılıkları ve Varsayımları

Çalışmanın hipotezi sınanırken, anlatısının merkezinde kentsel dönüşümü yoğun bir şekilde gösteren Erden Burak' ın yönettiği *"Yolunda A.Ş: Çinçin Bağları Hikâyesi"* ve Mustafa Kenan Aybastı' nın yönettiği *"Ev Kira Semt Bizim"* filmleri çalışmanın inceleme nesnesi olarak seçilmiştir. Bu filmlerin seçilme sebebinin ilki, ülkede yaşanan sosyal değişimin tanıklığını yapabilecek düzeyde ve konularının eksenin de *"kentsel dönüşüm"* olgusu olduğudur. Diğeri de çalışmanın kuramsal yapısını desteklemek adına, *"kent planlaması" ve "kentsel dönüşüm"* kavramlarına değindikleri içindir. Bu anlamda adı geçen filmlerden belirli parçalar (kadrlar) alınarak, göstergelerin oluşturdukları ile ürettikleri anlamlar analiz edilmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede özellikle, kentsel dönüşüm olgusunun seçilen Yeşilçam film örneklerine dayandırılarak ortaya konulması, kentsel dönüşümle birlikte sinema ile ilgilenenler ve akademisyenler için faydalı olacağı öngörülmektedir.

2.3.Araştırmanın Kapsamı ve Veri Toplama Yöntemi

Çalışma sırasında, kentsel dönüşüm olgusuna ilişkin yoğun semboller kullandığı belirlenen filmler, inceleme nesnesi olarak seçilmiştir. Bu çerçevede göstergebilimsel çözümleme yöntemi ile analiz edilen filmlere dair bilgiler Tablo 1'de bulunmaktadır:

Tablo 1 Analiz Edilen Filmlere İlişkin Bilgiler

Film Adı	Yönetmen	Oyuncuları	Yapım Yılı
Yolunda A.Ş: Çinçin Bağları Hikâyesi	Emre Budak	Erdağ Yenel (Fehmi Kır) Gökay Müftüoğlu (Müteahhit Taner Bey) Hüseyin Elmalıpınar (Muhtar Hüseyin)	2015
Ev Kira Semt Bizim	Mustafa Kenan Aybastı	Metin Coşkun (Latif Demir) Sadık Gürbüz (Doktor İlyas Yorgancı) Can Başak (Erol)	2018

2.3.1.*"Yolunda A.Ş: Çinçin Bağları Hikâyesi"* Filminin Sinopsisi

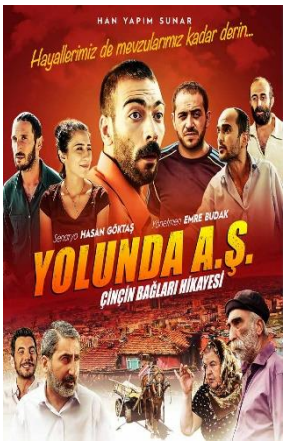

Resim 1- 2. Filmin Afişleri

Fehmi Kır, 1982 yılında Çinçin'de doğmuştur. Üç çocuklu ailenin en küçüğüdür. Yaşlı annesi ve hasta babası ile bir gecekondu mahallesinde yaşamaktadır. Mahalledeki diğer çocuklar gibi erken yaşta okulu bırakmış ve sokakta çeşitli işlerde çalışmıştır. Arkadaşlarıyla rögar kapağını çalıp, hurdacıya satmak suçundan Ulucanlar Cezaevi'nde dört yıl yatmıştır. Bu olaydan sonra, hırsızlık yaptığına pişman olmuştur. Arkadaşları Ramo ve İbo da Çinçin'de yaşamaktadır. Mahallenin bir kısmı, kentsel dönüşüm nedeniyle yok edilmiştir. İbo ve Ramo, yeni yapılmış binalara borçlanarak taşınmışlardır. Yeni olarak

ortaya çıkmış olan Tam-Gaz İnşaat da mahallenin yıkılmayan kısmında kentsel dönüşüm yapmak istemektedir. Yeni inşaat şirketinin mahalleli ile yaptığı toplantının ardından Fehmi ve arkadaşları, bu durumdan kurtuluşun olmadığının farkına varırlar. Bu üç gencin, mahallenin müşterek sorunlarına çözüm bulma mücadelelerini konu edinen sinema filmidir.

2.3.2. *"Ev Kira Semt Bizim"* Filmin Sinopsisi

Resim 3-4. Filmin Afişleri

Soylulaştırma neticesi, komşuları teker teker yaşadıkları semtten ayrılmak zorunda olan bir grup arkadaşın, aşırı kira artışlarını ve kentsel dönüşmeyi durdurma girişimlerine yer vermektedir. Doğduğundan beri aynı semtte rahatça yaşayan bir grup arkadaş, bu durumdan sonra yaşamakta zorlanır hale gelmiştir. Semtleri, zenginlerin favorisi olmuştur. Mahalle sakinleri, evlerinden kaçıp farklı alanlara yerleşmeye başlar. Mahallede sevilen Latif'in ev sahibi tarafından evinden atılması, sabırları taşırır ve mahalleli eyleme geçer. Yeniden semtlerini emekçilerin ve kendi halinde insanların yaşama imkânı bulacakları bir yer durumuna sokmaya isteyen mahalle sakinleri, geçmişlerinin de parçalanmasını engellemek için hep beraber harekete koyulur.

2.4. Araştırmada Kullanılan Teknikler

Çalışmanın hipotezi sınanırken, göstergebilimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Göstergebilim, sosyal bilimlerde yapısalcı dil çalışmalarına dayalı göstergelere anlam kazandırmayı amaçlayan bir yöntemdir. Bu yöntemin seçilmesinin sebebi, *"Yolunda A.Ş: Çinçin Bağları Hikâyesi"* ve *"Ev Kira Semt Bizim"* filmlerinde kentsel dönüşüm uygulamalarıyla gerçekleşen dönüşüme ilişkin birçok sembolü barındırması ve göstergelerle anlamlandırma yoluna gidilmesidir. Bahse konu filmlerden seçilen bazı görüntüler, bu doğrultuda tablolar halinde incelenmiştir.

Bu bakış açısıyla seçilen filmler, zıtlıkların birleşmesinden oluşan kavramsal bir yapı sergilemiştir. Zıtlıklar bünyesinde başkalarının kavramlarının tam tersini taşırlar ve onda kendi karşılığını bulurlar. Aynı şekilde yarattıkları bütünlüğü de tamamlarlar. Bu sayede dizisel boyut, çok sayıda gösterge arasında yapılan seçimlerle ilgilidir. Sözü edilen boyut, seçilen göstergelerin mantıklı düzenlenmesiyle ilgilidir (Agocuk,2014:9). Bununla birlikte dizisel çözümlemede, seçilen şeylerin anlamını karşılaştırmalar, karşıtlıklar ile seçilmeyen şeyler belirler ve seçimin yapıldığı her yerde anlam bulunur. Bu zıtlık ve farklılıkların paylaşılmasıyla dizisellik ortaya çıkmıştır. Bu birimlerin bir araya getirilmesiyle filmin anlam ile dizimselliği oluşmuştur (Barkın&Özkartal,2018:173). Buradan hareketle çalışmada, karşıtlıkların birbirinin yanına getirilmesi ile dizisel boyut belirginleştirilmeye çalışılmıştır.

2.5.Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmada, Türkiye'deki kentsel dönüşüm olgusunu, seçilen Yeşilçam film örneklerine dayandırarak ortaya koyması amacıyla yapılan araştırmanın hipotezi aşağıdaki şekildedir:

Ana hipotez H_0: *"Yeşilçam filmleri, kentsel dönüşümü bir sosyal sorun olarak ele almamıştır."*

2.6.Araştırmanın Bulguları

Çalışma kapsamında, göstergebilimsel çözümleme yöntemi ile analiz edilen filmlere ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

2.6.1. *"Yolunda A.Ş: Çinçin Bağları Hikâyesi"* Filminin Göstergebilimsel Analizi

Tablo 2'de çalışmada incelenen filmdeki *"yaşam algısı"*nın çözümlenmesi görülmektedir.

Resim 5.dk.01:04:16

Resim 6.dk.00:19:54

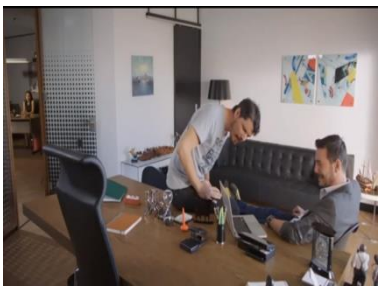

Resim 7.dk.00:49:54

Tablo 2 Filmdeki *"yaşam algısı"*nın çözümlenmesi

Gösterge	İnsan	İnsan	İnsan
Gösteren	Düşünceli yürüyen adam	Broşür dağıtan adam	Bilgisayar ekranına bakan adam
Gösterilen	Yaşama tutunan, sorumluluk sahibi	Endişeli, modern, çıkarcı	*Sonradan görme kentli,* hırslı, utanmaz, saygısız
Düz anlam	Mezarlıkta yürüyen adam	Kahvehane önünde broşür dağıtan adam	İş yerinde bilgisayar ekranına bakan adam
Yan anlam	Fehmi Kır'ın mezarlıkta düşünceli halde yürümesi, mutsuz	Muhtar Hüseyin'in kahvehane önünde kentsel dönüşüm inşaatı yapan şirketin broşürünü dağıtması, mutlu	Müteahhit Taner Bey'in iş yerinde görüşmeye gelenleri bekletip, arkadaşıyla bilgisayar ekranında tatil fotoğraflarına ayaklarını sehpaya uzatarak bakması, mutlu

Tablo 3 Filmdeki *"yaşam algısı"*nın dizisel ve dizimsel çözümlemesi

Zayıf	Güçlü
Geleneksel	Modern
Masumiyet	Yozlaşma
İyi	Kötü
Sorgulayan	Sorgulamayan
Mutsuz	Mutlu

Bu filmde yaşam algısı; zayıf ve güçlü, geleneksel ve modern, masumiyet ve yozlaşma, iyi ve kötü, sorgulayan ve sorgulamayan, mutlu ve mutsuz arasındadır.

Tablo 4'te çalışmada incelenen filmdeki *"yaşam tarzı"*nın çözümlenmesi görülmektedir.

Resim 8.dk.00:44:12

Resim 9.dk.00:15:46

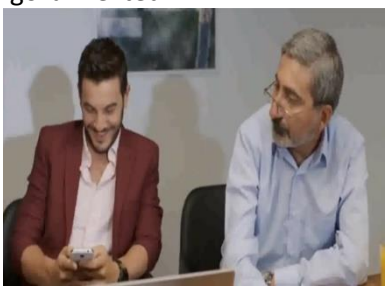

Resim 10.dk.00:04:58

Tablo 4 Filmdeki *"yaşam tarzı"*nın çözümlenmesi

Gösterge	İnsan	İnsan	İnsan
Gösteren	Cüzdanı çalınan kişiye yardım eden adam	Toplantı organize eden adam	Cep telefonuyla ilgilenen adam
Gösterilen	Hak yemez, dürüst, namuslu, kanaatkâr	Hırslı, utanmaz, yalancı	Menfaat ve zevkine düşkün
Düz anlam	Minibüste cüzdanı çalınan kişiye yardım eden adam	Kahvehanede toplantı organize eden adam	Toplantıda cep telefonuyla ilgilenen adam
Yan anlam	Fehmi Kır'ın minibüste cüzdanı çalınan kişiye yardım etmesi, fakir, *alt sınıf*	Muhtar Hüseyin'in haksız kazanç sağlamak için kentsel dönüşüm inşaatı yapan şirketin toplantısını organize etmesi, kazançlarını genelde tüketim yönlü kullanan, alt, orta sınıf	Müteahhit Gazi Bey'in aşırı *kâr* getiren kentsel dönüşüm proje toplantısında cep telefonuyla ilgilenmesi, zengin, üst sınıf

Tablo 5 Filmdeki *"yaşam tarzı"* dizisel ve dizimsel çözümlemesi

Kanaatkâr	Hırslı
Namuslu	Utanmaz
Dürüst	Yalancı
Fakir	Zengin

Bu filmde yaşam tarzı; kanaatkâr ve hırslı, namuslu ve utanmaz, dürüst ve yalancı, fakir ve zengin arasındadır.

Tablo 6'da çalışmada incelenen filmdeki *"yaşanılan ev"* in çözümlenmesi görülmektedir.

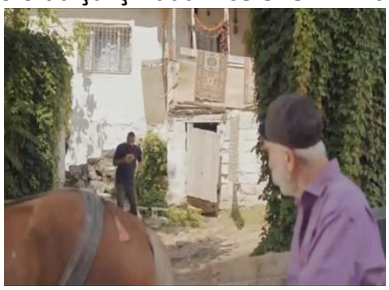

Resim 11.dk.00:11:37 **Resim 12.**dk.00:07:09 **Resim 13.**dk.00:27:29

Tablo 6 Filmdeki *"yaşanılan ev"* in çözümlenmesi

Gösterge	Mekân	Mekân	Mekân
Gösteren	Gecekondu	Apartman dairesi	Yalı, köşk
Gösterilen	*Geçimini zor sağlıyor.*	Gelir durumu iyi	Gelir durumu çok iyi, zengin
Düz anlam	Gecekondu	Apartman Dairesi	Yalı, köşk
Yan anlam	Fehmi Kır'ın yaşadığı gecekondu, konforsuz	Muhtar Hüseyin'in yaşadığı apartman dairesi, konforsuz	Müteahhit Taner Bey'in yaşadığı yalı, köşk, konforlu

Tablo 7 Filmdeki *"yaşanılan ev"*in dizisel ve dizimsel çözümlemesi

Geleneksel	Modern
Kasabalı	Kentli
Zayıf	Güçlü
Fakir	Zengin
Konforsuz	Konforlu

Bu filmde yaşanılan ev; geleneksel ve modern, kasabalı ve kentli, zayıf ve güçlü, fakir ve zengin, konforlu ve konforsuz arasındadır.

Tablo 8'de çalışmada incelenen filmdeki *"mahalle algısı"*nın çözümlenmesi görülmektedir.

Resim 14.dk.00:16:42 **Resim 15.**dk.00:18:10 **Resim 16.**dk.00:51:04

Tablo 8 Filmdeki *"mahalle algısı"*nın çözümlenmesi

Gösterge	İnsan	İnsan	İnsan
Gösteren	Toplantıya katılan adam	Toplantıda konuşma yapan adam	Ofiste görüşme yapan adam
Gösterilen	Aidiyet, dayanışma, birlikte daha güçlü	Bencillik, didişme	Bencillik, didişme, başarılması gereken

	olduklarını gösterme		zorluk, mücadele
Düz anlam	Kahvehanede düzenlenen toplantıya katılan adam	Kahvehanede düzenlenen toplantıda konuşma yapan adam	Ofiste ziyaretçileriyle görüşme yapan
Yan anlam	Fehmi Kır'ın kentsel dönüşüm inşaatını yapan şirketin kahvehanede düzenlediği toplantıya mahalle sakinleriyle iş birliği için katılması, huzur	Muhtar Hüseyin' nın kentsel dönüşüm inşaatını yapan şirketin kahvehanede düzenlediği toplantıda yaptığı konuşmasında kentsel dönüşüm projelerine ilişkin olumlu yöndeki bakışını dile getirmesi, güvensizlik	Müteahhit Taner Bey'in ofisinde kentsel dönüşüm projesi mağduru ziyaretçileriyle görüşmesi, güvensizlik

Tablo 9 Filmdeki *"mahalle algısı"*nın Dizisel ve Dizimsel Çözümlemesi

Geleneksel	Modern
Aynı	Farklı
Dayanışma	Didişme
Güvenli	Güvensiz

Bu filmde mahalle algısı; geleneksel ve modern, aynı ve farklı, aidiyet ve bencil, dayanışma ve didişme, güvenli ve güvensiz arasındadır.

Tablo 10'da çalışmada incelenen filmdeki *"kentsel dönüşüm algısı"*nın çözümlenmesi görülmektedir.

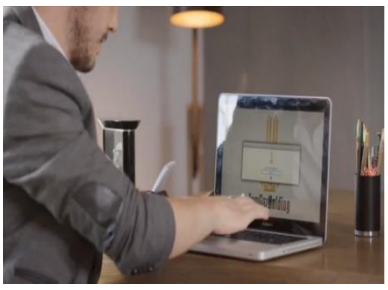

Resim 17.dk. 00:48:29 **Resim 18.**dk.00:15:22 **Resim 19.**dk.00:51:46

Tablo 10 Filmdeki *"kentsel dönüşüm algısı"*nın çözümlenmesi

Gösterge	**İnsan**	**İnsan**	**İnsan**
Gösteren	Proje maketine bakan adam	Teşrifatçılık yapan adam	Bilgisayar kullanan adam
Gösterilen	Belirsizlik, değişmekte olan değerler, yozlaşma	İyi evlere sahip olma, modern bir çevre oluşturma	Çok para kazanmak, modern bir çevre oluşturma

Düz anlam	Kentsel dönüşüm proje maketine bakan adam	Şirket çalışanlarını ağırlayan adam	Ofiste bilgisayar programı yardımıyla satışa sunulan konutları arayan adam
Yan anlam	Fehmi Kır'ın kentsel dönüşüm projesinin maketine bakması, proje sonrası çaresizlik ve belirsizlik içinde kaybolmak	Muhtar Hüseyin'in kentsel dönüşüm inşaatını yapan şirketin çalışanlarını ağırlaması, kente entegre olma	Müteahhit Taner Bey'in ofisinde ziyaretçilerine kentsel dönüşüm projesi kapsamında yaptıkları konutlardan bütçelerine uygun, kente entegre olma, iyi yaşamak

Tablo 11 Filmdeki *"kentsel dönüşüm algısı"*nın Dizisel ve Dizimsel Çözümlemesi

Umut	Karamsarlık
Kazanmak	Kaybetmek
Zafer	Yenilgi
Eylem	Eylemsizlik
Zor	Kolay
Korku	Cesaret
Sorgulayan	Sorgulamayan
Zayıf	Güçlü
İç Açıcı	Kasvetli
Masumiyet	Yozlaşma

Bu filmde kentsel dönüşüm algısı; umut ve karamsarlık, kazanmak ve kaybetmek, zafer ve yenilgi, eylem ve eylemsizlik, zor ve kolay, korku ve cesaret, zayıf ve güçlü, iyi ve kötü, iç açıcı ve kasvetli, masumiyet ve yozlaşma arasındadır.

2.6.2. *"Ev Kira Semt Bizim"* Filminin Göstergebilimsel Analizi

Tablo 12'de çalışmada incelenen filmdeki *"yaşam algısı"*nın çözümlenmesi görülmektedir.

Resim 20.dk.00:23:13

Resim 21.dk.00:29:24

Resim 22.dk.00:20:26

Tablo 12 Filmdeki *"yaşam algısı"*nın çözümlenmesi

Gösterge	İnsan	İnsan	İnsan
Gösteren	Evinden taşınan adam	*Parmağıyla işaret eden adam*	Zarf alan adam
Gösterilen	Yaşama tutunan, sabırlı	Yapıcı-idealist, sorumluluk sahibi, işbirliğine açık	*Sonradan görme, kentli,* hırslı, utanmaz, saygısız, zorba
Düz anlam	Eşya taşıyan adam	Konuşma yapan adam	Tel örgü arkasından zarf alan adam
Yan anlam	Latif Demir'in evinden taşınması, mutsuz	İşyerinde Doktor İlyas Yorgancı'nın parmak hareketleri ile konuşması, mutsuz	Erol'un tel örgü arkasında çekiştirerek zarf içinde para alması, mutlu

Tablo 13 Filmdeki *"yaşam algısı"*nın dizisel ve dizimsel çözümlemesi

Sorumlu	Sorumsuz
Sorgulayan	Sorgulamayan
Zayıf	Güçlü
İyi	Kötü
Geleneksel	Modern
Masumiyet	Yozlaşma
Mutsuz	Mutlu

Bu filmde yaşam algısı; sorumlu ve sorumsuz, sorgulayan ve sorgulamayan, zayıf ve güçlü, iyi ve kötü, geleneksel ve modern, masumiyet ve yozlaşma, mutlu ve mutsuz arasındadır.
Tablo 14'te çalışmada incelenen filmindeki *"yaşam tarzı"*nın çözümlenmesi görülmektedir.

Resim 23.dk.00:07:01

Resim 24.dk.01:18:50

Resim 25.dk.00:10:42

Tablo 14 Filmdeki *"yaşam tarzı"* nın çözümlenmesi

Gösterge	İnsan	İnsan	İnsan
Gösteren	Nezarethanedeki adam	Miting alanına giden adam	Tahliye için gelen adam
Gösterilen	Hak yemez, dürüst, namuslu, kanaatkâr	Hak yemez, dürüst, namuslu, kanaatkâr, mücadeleci	Yalnız kendi çıkarını düşünen menfaat ve zevkine düşkün
Düz anlam	Gözaltına alınarak nezarethaneye konulan adam	Protesto mitingine giden adam	Avukatı ve adamları ile

			tahliyeye gelen adam
Yan anlam	Latif Demir'in kentsel dönüşüm inşaatı yapan şirketin adamlarının tahrikiyle oluşan kavga ile ilgili gözaltına alınarak nezarethaneye atılması, fakir, *alt sınıf*	Doktor İlyas Yorgancı'nın kentsel dönüşüm protesto mitingine giderken miting iptal tebligatı alması, alt, orta sınıf	Erol'un avukatı ve adamları ile tahliye için kiracısına gelmesi, zengin, üst sınıf

Tablo 15 Filmdeki *"yaşam tarzı"*nın dizisel ve dizimsel çözümlemesi

Kanaatkâr	Hırslı
Namuslu	Utanmaz
Dürüst	Yalancı
Fakir	Zengin

Bu filmde yaşam tarzı; kanaatkâr ve hırslı, namuslu ve utanmaz, dürüst ve yalancı, fakir ve zengin arasındadır.

Tablo 16'da çalışmada incelenen filmdeki *"yaşanılan ev"*in çözümlenmesi görülmektedir.

Resim 26.dk.00:00:43

Resim 27.dk.00:22:52

Resim 28.dk.00:20:04

Tablo 16 Filmdeki *"yaşanılan ev"*in çözümlenmesi

Gösterge	**Mekân**	**Mekân**	**Mekân**
Gösteren	Apartman dairesi	Apartman giriş katı, dükkân	Yalı, köşk
Gösterilen	*Kiracı ve geçimini zor sağlıyor.*	*Kiracı ve geçimini zor sağlıyor.*	Ev sahibi, gelir durumu çok iyi, zengin
Düz anlam	Apartman dairesi	Apartman giriş katı, dükkân	Yalı, köşk
Yan anlam	Latif Demir'in yaşadığı apartman dairesi, konforsuz	Doktor İlyas Yorgancı'nın yaşadığı apartman giriş katı, dükkân, konforsuz	Erol'un yaşadığı yalı, köşk, konforlu

Tablo 17 Filmdeki *"yaşanılan ev"*in dizisel ve dizimsel çözümlemesi

Fakir	Zengin
Zayıf	Güçlü
Geleneksel	Modern
Kasabalı	Kentli
Konforsuz	Konforlu

Bu filmde yaşanılan ev; fakir ve zengin, zayıf ve güçlü, geleneksel ve modern, kasabalı ve kentli, konforlu ve konforsuz arasındadır.

Tablo 18'de çalışmada incelenen filmindeki *"mahalle algısı"*nın çözümlenmesi görülmektedir.

Resim 29.dk 00:25:09

Resim 30.dk 00:40:06

Resim 31.dk 00:05:38

Tablo 18 Filmdeki *"mahalle algısı"*nın çözümlenmesi

Gösterge	**İnsan**	**İnsan**	**İnsan**
Gösteren	Vedalaşan adam	Toplantı organize eden adam	Huzursuzluk çıkaran adam
Gösterilen	Aidiyet, dayanışma	Aidiyet, dayanışma, birlikte daha güçlü olduklarını gösterme	Bencillik, didişme, başarılması gereken zorluk, mücadele
Düz anlam	Sokakta mahalleli ile vedalaşan adam	Mahalleli ile toplantı yapan adam	Sokakta huzursuzluk çıkaran adam
Yan anlam	Latif Demir'in taşınırken mahalle sakinleri ile vedalaşması, huzur	Kahvede Doktor İlyas Yorgancı'nın mahalle sakinlerine kentsel dönüşümün olumsuz yönlerini attığı toplantı, huzur	Erol'un mahalle sakinlerine kentsel dönüşüm projesini dayatması, güvensizlik

Tablo 19 Filmdeki *"mahalle algısı"*nın dizisel ve dizimsel çözümlemesi

Geleneksel	Modern
Aynı	Farklı
Dayanışma	Didişme
Huzur	Huzursuzluk
Güvenli	Güvensiz

Bu filmde mahalle algısı; geleneksel ve modern, aynı ve farklı, aidiyet ve bencillik, dayanışma ve didişme, huzur ve huzursuzluk, güvenli ve güvensiz arasındadır.

Tablo 20'de çalışmada incelenen filmindeki *"kentsel dönüşüm algısı"*nın çözümlenmesi görülmektedir.

Resim 32.dk.00:10:18

Resim 33.dk.00:55:35

Resim 34.dk.00:00:32

Tablo 20 Filmdeki *"kentsel dönüşüm algısı"*nın çözümlenmesi

Gösterge	**İnsan**	**İnsan**	**İnsan**
Gösteren	Yemekte konuşma yapan adam	Duyuru yapan adam	Kapıları yumruklayan adam
Gösterilen	Belirsizlik, değişmekte olan değerler, yozlaşma	Belirsizlik, değişmekte olan değerler, yozlaşma	Korku ve zorbalıkla modern bir çevre oluşturma
Düz anlam	Yemekte ayakta konuşma yapan adam	Miting duyurusu yapan adam	Sinirli bir şekilde kapıları yumruklayan adam
Yan anlam	Latif Demir'in mahalle sakinleri ile yemekte yaptığı konuşmasında kentsel dönüşüm projelerine ilişkin olumsuz yöndeki bakışını dile getirmesi, her şeyin göründüğü gibi olmaması	Doktor İlyas Yorgancı'nın miting duyurusunda kentsel dönüşüm projelerine ilişkin olumsuz yöndeki bakışını dile getirmesi, her şeyin göründüğü gibi olmaması	Erol'un kentsel dönüşüm projesinin bir an önce başlaması yönünde sinirli bir şekilde kapıları yumruklayarak girişimde bulunması, korku ve zorbalıkla kente entegre olmaya çalışılması

Tablo 21 Filmdeki *"kentsel dönüşüm algısı"*nın dizisel ve dizimsel çözümlemesi

Hüzün	Sevinç
Umut	Karamsarlık
Tartışma	Uzlaşma
Kazanmak	Kaybetmek
Zafer	Yenilgi
Eylem	Eylemsizlik
Zor	Kolay
Korku	Cesaret
Sorgulayan	Sorgulamayan
Zayıf	Güçlü
İç Açıcı	Kasvetli
Masumiyet	Yozlaşma

Bu filmde kentsel dönüşüm algısı; hüzün ve sevinç, umut ve karamsarlık, tartışma ve uzlaşma, kazanmak ve kaybetmek, zafer ve yenilgi, eylem ve eylemsizlik, zor ve kolay, korku ve cesaret, zayıf ve

güçlü, iyi ve kötü, iç açıcı ve kasvetli, masumiyet ve yozlaşma arasındadır. Bu yönüyle kent, sürekli olarak sinemada görülen bir simgedir. Şöyle ki, filmler hem iç hem de dış mekânlarda çekildiği için kentler, sinema için çok önemlidir. Buna bağlı olarak, filmlerde kentin belirli yerlerini görmek, seyirciye kent ile ilgili fikir sahibi olma imkânı vermektedir.

SONUÇ:

Filmlerde belirli bir bölümü izlemek, seyircinin kent hakkında daha fazla bilgi edinmelerine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla filmler hem iç hem de dış mekânlarda çekildiğinden kentler, sinema için önemlidir. Aynı şekilde kent, çatışan menfaatlerin en önemli mücadele alanlarındandır. Kentte mevcut veya gelecekte oluşabileceği düşünülen sorunları çözmek amacıyla, kentsel dönüşüm uygulamalarının yapılması kabul edilebilmektedir. Fakat kent sakinlerinin yaşam alanlarına müdahaleyi barındıran uygulamaların, sakinleri ve kamu yararını koruyacak şekilde hazırlanması ve uygulanması gereklidir. Yine kentsel dönüşüm uygulamalarında, kent sakinleri ve onların sosyal özellikleri göz ardı etmemeli, sanki ekonomik fırsat ve mekânsal değerinden başka hiçbir olanakları olmayan alanlarmış gibi dönüştürülmeye kalkışılmamalıdır. Kentsel dönüşüm, yalnızca fiziki mekânları değiştirmeyi değil, aynı zamanda kentte yaşayabilecek yaşam biçimlerini ve sosyal yapıların dönüştürülen karmaşıklığını da içermektedir. Filmler, özellikle günlük yaşamı ve sosyal değişimleri anlamada önemli bir araçtır. Çünkü kentler, sinemada hem iç hem de dış mekânlar olarak yer alır ve bu mekânlar, sosyal yapılarla ve yaşanacak kentle olan ilişkiyle doğrudan bağlantılıdır. Kentler, aynı zamanda çatışan çıkarların mücadelesinin yoğun olduğu yerlerdir. Kentsel dönüşüm projeleri, kent sakinlerinin yaşam yoğunluğuna müdahale etme potansiyeline sahiptir. Pratikte çoğu zaman bu uygulamalarda, ekonomik fırsatlar ve mekânsal değerler göz önünde bulundurularak, sosyal dinamikler ve halkın sosyal olanakları göz ardı edilmektedir.

Bu noktadan hareketle, çalışmada kentsel dönüşümün sinemada nasıl temsil edildiği üzerine odaklanılmış ve *"Yeşilçam filmleri, kentsel dönüşümü bir sosyal sorun olarak ele almamıştır."* hipotezi sınanmıştır. Hipotezde, kentsel dönüşüm uygulamaları genellikle ekonomik değer yaratma üzerine yoğunlaşırken, kentte yaşayanların sosyal ve kültürel değerlerinin ihmal edildiği vurgulanmıştır.

Çalışmanın inceleme nesnesi olarak, Erden Burak'ın yönettiği "*Yolunda A.Ş: Çinçin Bağları Hikâyesi"* ve Mustafa Kenan Aybastı'nın yönettiği *"Ev Kira Semt Bizim"* adlı filmler seçilmiştir. Belirtilen filmlerin seçilme sebebi, ülkede yaşanan sosyal değişimin tanıklığını yapabilecek düzeyde olduğu ve konularının ekseninde *"kentsel dönüşüm"* olgusunun yattığı; çalışmanın kuramsal yapısını desteklemek adına, *"kent planlaması" ve "kentsel dönüşüm"* kavramlarına değinildiği içindir.

Filmlerden seçilen belirli sahneler üzerinden yapılan gösterge analizi, sinemadaki temsili ve bu temsilin sosyal anlamlarını araştırmayı hedeflemektedir. Bu filmler, kentsel dönüşümün sadece mekânlardaki fiziksel değişimlerle sınırlı kalmadığını, kentlilerin yaşam mücadelesini de dönüştürdüğünü göstermektedir. Filmler aracılığıyla ortaya çıkan önemli bulgular şunlardır:

- Kent; bireylerin yaşadığı, yaşamda kalma mücadelesi verdiği ya da mücadele etmeyenlerin kendine yer bulamadığı bir yapı olarak gösterilmektedir.
- Yaşanılan bir kent yerine tutunmaya çalışılan bir kent olduğunda, mutluluk değil, mutsuzluk getirir.
- Kente aidiyet hissetmek için mücadele eden film kahramanlarının mücadele etme sebebi, kentte tutunma çabasıdır.
- Bu değişim, kentte yeni sosyal yaşamın ve yeni kentsel mekânların ortaya çıkmasına yol açan eylem ve programlara tanık olan bireyler için zorlu bir süreçtir.

- Kentsel dönüşüm algısı; hüzün ve sevinç, umut ve karamsarlık, tartışma ve uzlaşma, kazanmak ve kaybetmek, zafer ve yenilgi, eylem ve eylemsizlik, zor ve kolay, korku ve cesaret, zayıf ve güçlü, iyi ve kötü, iç açıcı ve kasvetli, masumiyet ve yozlaşma arasındadır.

Buraya kadar anlatılanların ışığında, kentsel dönüşüm, genellikle daha iyi altyapı, modern yaşam alanları, ekonomik kalkınma gibi *"teknik"* hedeflerle başlatılmaktadır. Ancak, sözü edilen süreçlerin en büyük eleştirileri, genellikle sosyal etkiler üzerinedir. Şöyle ki, kentsel dönüşüm süreçlerinde, özellikle düşük gelirli mahallelerde yaşayan insanları yerinden etme durumu sıkça gündeme gelmektedir.

Kentsel dönüşüm uygulamalarının bir başka eleştirilen yönü, genellikle toplumun daha varlıklı kesimlerinin yerleşeceği yeni ve modern alanlar inşa edilmesi, bu da düşük gelirli insanların marjinalleşmesine yol açabilmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri, bazen üst sınıfların yaşam alanlarını artırmak amacıyla, yoksul mahalleleri *"dönüştürürken",* sosyal adaletsizliği pekiştirebilmektedir.

Dahası kentsel dönüşüm sadece fiziksel yapıları değil, aynı zamanda o yapılarla bağlı olan kültürel kimlikleri de etkileyebilir. Anılan dönüşüm sürecinde, geçmişteki mahalle kültürünün ve komşuluk ilişkilerinin silinmesi, insanların kendilerini ait hissettikleri yerlerden edilmesi gibi konular, sosyal eleştirinin merkezinde yer alabilmektedir. Bu anlamda sinema, sosyal değişimleri ve bu değişimlerin insanlar üzerindeki etkilerini güçlü bir şekilde yansıtan bir sanat formudur. Dolayısıyla kentsel dönüşüm gibi sosyal etkileri derinden hissedilen ve geniş kitleleri ilgilendiren bir sorun, sinemanın ele alabileceği önemli bir temadır.

Bir anlamda sinema, kentsel dönüşümün sosyal amaçları göz ardı ettiği fikrini, eleştirel bir şekilde gösterme gücüne sahip bir araçtır. Şöyle ki filmler; yerinden edilme, sosyal ayrışma ve kimlik krizi gibi sorunları merkeze alarak, kentsel dönüşümün insan hayatına olan etkilerini açığa çıkarabilmektedir. Özellikle gecekondu yıkımları ve bu yıkımların sosyoekonomik etkileri üzerine yapılan filmler, dönüşüm süreçlerinin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal yönlerinin ihmal edildiğinin sorgulanmasına yardımcı olmaktadır.

Bu bağlamda sinemada, sosyal ve kültürel eleştiriler yapan yönetmenler, dönüşüm uygulamalarının olumsuz etkilerini merkeze alabilmektedir. Böylece sinemada, kentsel dönüşümün sosyal boyutları, sosyal eşitsizliği ve olumsuz etkileri derinlemesine işlenebilmektedir. Bu anlamda hem eleştirel hem de görsel açıdan güçlü bir araç olan sinema; çalışmanın hipotezinde belirtilen dönüşüm uygulamalarının sosyal amaçlarını göz ardı etmesinin sorgulanması ve sosyal farkındalık yaratmasında etkili bir platform sunmaktadır.

Kentsel dönüşüm olgusuna ilişkin yoğun semboller kullandığı belirlenen Yeşilçam film örneklerine dayandırılarak, kentsel dönüşüm pratiklerinin asıl amacının ve önceliğinin; toplumu sağlıklı ve güvenilir yerleşimlerde yaşatmak, sosyal yaşam niteliğini ve refahını yükseltmek, toplumun kalkınmasını sağlamak olduğu beklenmektedir. Dolayısıyla yukarıda açıklanan nedenlerden ötürü çalışmanın hipotezi **doğrulanmıştır.**

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: *Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Adanır, O. (2003) *Sinemada Anlam ve Anlatım. (*2. Basım). İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Agocu, P. (2014). Amarcord Film Özelinde Göstergebilimsel Film Çözümlemesi ve Anlamlandırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 7-18.

Akkar, Z. M. (2006). Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye. *Planlama Dergisi*, *2006/2*(36), 29–38.

Alkan, A. & Duru, B. (2002). 20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce. İçinde Ayten Alkan & Bülent Duru (Edi.), *20.Yüzyıl Kenti* (ss.7–25). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Altınsay, İ. (1996). Sinemanın Orta Yeri İstanbul'du. *İstanbul*, 18: 73- 75.

Ataöv, A. & Osmay, S. (2007). Türkİye'de kentsel dönüşüme yöntemsel bİr yaklaşim. *Metu Jfa*, *24*(2), 57–82.

Barkın, O. O. & Özkartal, M. (2018). Göstergebilimsel Çözümleme Yöntemiyle Kadına Yönelik Şiddet Afişlerinde Anlam Aktarımı Sorunu. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi,* 3(2), 167-178.

Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri.* Berke. Vardar& Mehmet Rifat (Çev.). (1.Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı.

Bircan, *U. (2015). Roland Barthes ve Göstergebilim. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD),* 13 (26), 17-41.

Bottomore, T. (2017). *Siyaset Sosyolojisi. Erol Mutlu (Çev.)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Büker, S. (1985). *Sinema Dili Üzerine Yazılar.* Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Çayır, K. (2016). Sosyal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler. İçinde Kenan Çayır (Edi.), *Yeni Sosyal Hareketler* (2.basım, ss. 11–30). İstanbul: Kaktüs Yayınları.

Çımrın, F.K. (2010). Yeni Toplumsal Hareketler ve Kentsel Yaşam, G*ümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 45-59.

Çopuroğlu, M. A. (2006). Kentsel Dönüşüm Projeleri: Adana'daki Uygulamalar. *Planlama Dergisi*, *2006/2*(36), 147-154.

Gottdiener, M. (2005). *Postmodern Göstergeler.* Erdal Cengiz, Hakan Gür & Arhan Nur (Çev.). Ankara: imge Kitabevi.

Erkman, F. (1987). *Göstergebilime Giri*ş. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş.* Süleyman İrvan (Çev.). (2. Baskı). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Fuentes,M.&Frank, A.G. (1989). Ten theses on social movements. *World Development,* 17(2), 179-191.

Fraser, C., Couch, C. & Percy, S. (2003). Review. In C. Fraser & S. Percy (Eds.), *Urban Regeneration in Europe* (ss.210–216). Oxford, Malden, Iowa, Victoria, Berlin: Blackwell.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji. Zeynep Mercan (Çev.),* Cemal Güzel (edi.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Göksu, S. (2005). Kentsel Dönüşüm ya da Yeni Şişede Eski Şarap. *Ege Mimarlık Dergisi*, *2005/1*(53), 9-12.

Görgülü, Z. (2005). Planlamada Bir Araç: Kentsel Dönüşüm. *Mimarlık Dergisi*, (322), 26–27.

Görgülü, Z. (2009). Kentsel Dönüşüm ve Ülkemiz. İçinde *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss.767–780). İzmir.

Guiraud, P. (1999). *Anlambilim-Semantik*. Berke Vardar (Çev.). İstanbul: Multilingual.

Harvey, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir. Mehmet Moralı (Çev.),* (4.baskı). İstanbul: Metris Yayınları.

İncedayı, D. (2014). Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine. *Mimarist Dergisi*, *4*(12), 60–61.

Kazgan, G. (2003). Türkiye' de Kentsel Dönüşüm Ekonomik Boyutu. İçinde *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (2. Baskı, ss.9–17). İstanbul: TMMOB Şehir Plancıları Odası.

Keleş, R. (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kıran, A. (1996). Figüratif Resimde Anlatım Biçimleri. *Anadolu Sanat.* 5,105-128.

Kurtuluş, H. (2006). Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak. *Planlama Dergisi*, *2006/2*(36), 7-11.

Kuyucu, T. (2018). Politics of urban regeneration in Turkey: Possibilities and limits of municipal regeneration initiatives in a highly centralized country. Urban Geography, 39(8), 1152–1176.

Lotman, Yuriy M. (1999). *Sinema Estetiğinin Sorunları-Filmin Simyotiğine Giriş.* Oğuz Özügül (Çev.). (İkinci Basım). Ankara: Öteki Yayınevi.

Melucci, A. (1985). The Symbolic Challenge of Contemporary Movements. *Social Research*, 52(4), 789-816.

Monaco, J. (2002). *Bir Film Nasıl Okunu*r. Ertan Yılmaz (Çev.). İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık.

Newman, David M. (2013). *Sosyoloji.* D. Ali Arslan (Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Offe, C.(1985). *New Social Movements*: *Challenging* the Boundaries *of* Institutional Politics. *Social Research,* 52 (4), 817-868.

Özdemir, D., Özden, P.P. & Turgut, S. (2005). Kentsel Dönüşümde Avrupa Deneyimi: Kuram ve Uygulamaya ilişkin Bir Değerlendirme. *Ege Mimarlık Dergisi*, *2005/1*(53), 22–29.

Özden, P. P. (2016). *Kentsel Yenileme* (2.baskı).Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Özden, P. P. (2010). Kentsel yenİlemenİn unutulan öğesİ: sosyal yenİlenme. İçinde Özgen Uğurlu, Nihal Şirin Pınarcıklıoğlu, Ayşegül Kanbak, & Makbule Şiriner (Edi.), *Kent Sosyolojisi Çalışmaları* (ss.267–308). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Özden, P. P. & Kubat, A. S. (2003). Türkiye'de şehir yenilemenin uygulanabilirliği üzerine düşünceler. *İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, *2*(1), 77–88.

Peck, J., Theodore, N., & Brenner, N. (2009). Neoliberal Urbanism: Models, Moments, Mutations. The SAIS Review of International Affairs, 29(1), 49–66.

Pembecioğlu, N. (2016). *Antrakt Geçmişle Gelecek Arasında-Kuram-Eleştiri.* Nilüfer Sezer (Edi.). İstanbul: Altınbilek Yayınları.

Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si (*Genişletilmiş Yeni Baskı). İstanbul: Say Yayınları.

Robins, K. (1999). *İmaj.* Nurçay Türkoğlu (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Saussure, F. de (1998). *Genel Dilbilim Dersleri.* Berke Vardar *(*Çev.). İstanbul: Multilingual.

Şen, B. (2005). Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçim. İçinde Hatice Kurtuluş (Edi.), *İstanbul'da Kentsel Ayrışma Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar* (ss.127–159). Ankara: Bağlam Yayınlar.

Şengül, H. T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset-Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Sokolov, Aleksey G. (2012). *Sinema ve Televizyonda Görüntü Korkusu*. Semir Aslanyürek (Çev.), (Üçüncü Basım). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Tarrow, S. (2011). *Power in Movement*, New York: Cambridge University Press.

Tekeli, İ. (2003). Kentleri Dönüşüm Mekanı Olarak Düşünmek. İçinde *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (2. Baskı, ss.2–7). İstanbul: TMMOB Şehir Plancıları Odası.

Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu. Kudret Emiroğlu (Çev.)*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Türkdoğan,O.(1988). *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Türkün, A. (2011). Urban Regeneration and Hegemonic Power Relations. International Planning Studies, 16(1), 61–72.

Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme. İçinde Ayten Alkan & Bülent Duru (Edi.), *20.Yüzyıl Kenti* (ss.77–106). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Wollen, P. (2004). *Sinemada Göstergeler ve Anlam.* Zafer Aragök & Bülent Doğan (Çev.). (2. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Yıldırım, A. E. (2006). Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm. *Planlama Dergisi*, *2006/1*(35), 7-24.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

This study aims to test the hypothesis that *'Yeşilçam films have not addressed urban transformation as a social problem'* based on the examples of Yeşilçam films, which are determined to use intense symbols related to the phenomenon of urban transformation.

Research Questions:

How is the effect of urban transformation represented in Yeşilçam films? Is urban regeneration addressed as a social problem in Yeşilçam films?

Literature Review:

In cities that are on the verge of demolition for various reasons, the reconstruction of old urban areas is called *'urban transformation'*, *'urban renewal'*, *'urban revitalisation'*, *'urban conservation'* and *'gentrification'*. All these concepts, in addition to having various contents, draw attention to the parts of the city that are transformed in various scales and contents. When the transformation methods listed above are explained within the framework of *'urban restructuring'* in terms of having a holistic quality, it is seen that each transformation method has a quality that also transforms social life. This is because urban restructuring is realised under the influence of many variables, including economic, political and cultural, which determine the spatial and social development of the city (Şen, 2005:127). There are also reasons that keep the change and transformation in the urban space on the agenda.

The phenomenon of urban regeneration, which has been analysed, started for the first time in the cities of developed western countries with interventions aimed at revitalising economically and socially disadvantaged areas. Generally, this has been in the form of implementing projects that will contribute to the economic development of the city in residential areas, empty old harbours and industrial areas where the population is low or the economic and physical conditions of low-income groups are poor, social solidarity is lost. Over time, methods of intervention in the spatial design of western cities have been developed in line with the existence of institutional structures and social dynamics specific to societies and the lessons learnt from the mistakes made. On the other hand, urban transformation was not implemented as a strategy in the Turkish planning system but was realised according to the context and implementation dynamics of Turkey (Ataöv&Osmay,2007:58). Cities in Turkey have been undergoing a continuous transformation since the 1950s until today. However, it is now known that this process is realised under the influence of economic, social, political, cultural and environmental dynamics rather than the principles and methods of architecture and urbanism. Today, the discussions on the examples produced as urban regeneration applications, especially in terms of their suitability to the needs of the users and their consistency with the identity of the cities, are solid justifications for the determination.

Cinema is born in cities, grows in cities and flourishes in cities. Sometimes it finds itself in the background, sometimes on the screen as the hero of the story (Altınsay, 1996:73-75). In other words, cinema has found a place for itself in modern times and places. Cinema is the reflection of real life on film. Those who watch the film also try to reflect what they watch to real life (Pembecioğlu, 2016:92). In fact, 'cinema does not bring to mind, it indicates'. This issue creates power and danger related to the audience. Learning to read the image correctly is useful and vital. The audience can have the power of the medium in this way. Reading the image more accurately, understanding it more correctly, has more power over it (Monaco, 2002:155). Images explain what is wanted to be said much better than words and behaviours (Büker, 1985:116). An image is comprehended not only in terms of itself, but also in terms of its integrity, in connection with the categories of selection (sequential) and the categories of construction (syntactic).

Methodology:

While testing the hypothesis of the study, *'Yolunda A.Ş: Çinçin Bağları Hikâyesi'* directed by Erden Burak and '*Ev Kira Semt Bizim'* directed by Mustafa Kenan Aybastı films which intensively deal with the phenomenon of urban

transformation in the focus of their narratives were selected as the object of study. During the study, the mentioned films were analysed with the semiotic analysis method.

Results and Conclusions:

Watching a particular episode in the films helps the audience to learn more about the city. Therefore, since films are shot both indoors and outdoors, cities are important for cinema. Likewise, the city is one of the most important areas of struggle between conflicting interests. It is acceptable to implement urban regeneration practices to solve existing problems in the city or problems that may arise in the future. However, these practices, which involve intervention in the living spaces of city dwellers, must be prepared and implemented in a way to protect the residents and the public interest. Again, in urban regeneration practices, urban dwellers and their social characteristics should not be ignored, and they should not be attempted to be transformed as if they are areas that have no opportunities other than economic opportunity and spatial value.

From this point of view, this study aims to test the hypothesis that *'*Yeşilçam *films have not addressed urban transformation as a social problem'* based on Yeşilçam film examples, which are determined to use intense symbols related to the phenomenon of urban transformation. The reason for the selection of the mentioned film examples is that they are at a level that can witness the social change in the country, the phenomenon of 'urban transformation' lies on the axis of their subjects and the concepts of 'urban planning' and 'urban transformation' are mentioned to support the theoretical structure of the study.

In this sense, by selecting certain parts (quadrants) from the mentioned films, the meanings given by the signs were tried to be analysed and explained. In this framework, the following were found in the films analysed;

- The city is shown as a structure where individuals live, struggle to survive or those who do not struggle cannot find a place for themselves.
- When it is a city that one tries to hold on to instead of a city one lives in, it brings unhappiness, not happiness.
- The reason for the struggle of the film heroes who struggle to feel belonging to the city is the effort to hold on in the city.
- This change is a challenging process for individuals who witness the actions and programmes leading to the emergence of new social life and new urban spaces in the city.
- The perception of urban transformation is between sadness and joy, hope and pessimism, debate and compromise, winning and losing, victory and defeat, action and inaction, hard and easy, fear and courage, weak and strong, good and bad, heartwarming and gloomy, innocence and corruption.

In this context, directors who make social and cultural criticisms in cinema can focus on the negative effects of transformation practices. Thus, in cinema, the social dimensions, social inequality and negative effects of urban transformation can be processed in depth. In this sense, cinema, which is both a critical and visually powerful tool, offers an effective platform for questioning the disregard of the social objectives of the transformation practices stated in the hypothesis of the study and creating social awareness.

this study aims to test the hypothesis that *'*Yeşilçam *films have not addressed urban transformation as a social problem'* based on Yeşilçam film examples, which are determined to use intense symbols related to the phenomenon of urban transformation. Therefore, for the reasons explained above, the hypothesis of the study **was confirmed.**

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 20.11.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 29.04.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Erdem, U., Ecemiş Kılıç, S. (2025). Monitoring the Capital Pressure on Cultural Heritage Sites through Plan Revisions: The Case of Aliağa Kyme Ancient City, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2031-2062. https://doi.org/10.35674/kent.1588726

Monitoring the Capital Pressure on Cultural Heritage Sites through Plan Revisions: The Case of Aliağa Kyme Ancient City

Kültürel Miras Alanları Üzerindeki Sermaye Baskısının Plan Revizyonlarından İzlenmesi: Aliağa Kyme Antik Kenti Örneği.

Umut ERDEM[1] Sibel ECEMİŞ KILIÇ[2]

Öz

Kültürel miras alanlarının sahip oldukları tarihî, kültürel ve bilimsel değerleriyle, gelecek nesiller için korunmaları önemlidir. Kapitalist birikim dinamikleri, mekânsal genişleme ihtiyacı nedeniyle kültürel miras alanları ve taşınmaz kültürel varlıklar üzerinde baskı yaratmaktadır. Özellikle kentsel alanlar içinde kalan arkeolojik sit alanları ve taşınmaz kültür varlıkları; sanayi, konut ve ticaret gibi kentsel alanlar ile çevrelenmekte ve bu kullanımların gelişme baskısı altında kalmaktadır. Bu durum, koruma alanları ile kentsel arazi kullanımları arasında çatışma ve gerginliğe neden olmaktadır. Bu çalışmada, kapitalist birikim süreçlerinin baskısı altında bulunan İzmir ili Aliağa ilçesi Nemrut Körfezi'nde Kyme Antik Kenti'nin bulunduğu arkeolojik sit alanına odaklanılmıştır. Aliağa örneğinde koruma alanlarına yönelik bu baskı, temelde ülkesel ve bölgesel düzeyde önemli endüstriyel kullanımlardan kaynaklıdır. Bu nedenle kültürel mirasın korunması, teorik ve pratik karmaşıklıklarla doludur. 1960'lı yıllardan itibaren kesintisiz devam eden sanayi ve kentleşme süreçleri nedeniyle, Kyme Antik Kent çevresi sanayi tesisleri ve limanlarla çevrilmiş, süreç içerisinde arkeolojik sit alanı sınırı değişmiştir. Bu çalışma kapsamında, Kyme Antik Kent koruma alanının sınır değişimi ve yakın çevresindeki kentsel baskının somut göstergesi haline gelen üst ölçekli planlarda yapılan plan revizyonları incelenmiştir. Çalışma sonuçları, sadece sit sınırları içinde korumanın sağlanmasına yönelik çabaların bu alanların çevresinin tamamen dönüşmesiyle, kentsel bağlamından kopmasına ve sit sınırlarına yönelik değişiklik baskısının artmasına neden olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arkeolojik Sit Alanı, Sermaye Birikimi, Koruma Alanları, Sanayi, Çevre Düzeni Planı, Plan Revizyonu, Kyme Antik Kenti

ABSTRACT

Cultural heritage sites must be preserved for future generations due to their historical, cultural, and scientific value. However, the dynamics of capitalist accumulation exert significant pressure on cultural heritage sites and immovable cultural assets, primarily due to the demand for spatial expansion. Archaeological sites and immovable cultural assets, particularly those in urban areas, are increasingly surrounded by industrial, residential, and commercial developments, placing them under constant pressure from these urbanization processes. This situation creates conflicts and tensions between conservation areas and urban land uses. This study focuses on the archaeological site of the ancient city of Kyme, located in Nemrut Bay in the Aliağa district of İzmir, which is under intense pressure from capitalist accumulation processes. In the case of Aliağa, this pressure on conservation areas primarily stems from significant industrial activities at both national and regional levels. Consequently, the protection of cultural heritage in such contexts is fraught with theoretical and practical complexities. Since the 1960s, continuous industrialization and urbanization have resulted in the ancient city of Kyme being encircled by industrial facilities and ports, leading to modifications in the boundaries of the archaeological site over time. This study examines the shifting boundaries of the ancient city of Kyme and the upper-scale plan revisions that have served as concrete indicators of the increasing urban pressure in its immediate surroundings. The findings reveal that conservation efforts confined strictly within site boundaries have led to the complete transformation of the

[1] **Corresponding Author:** İzmir Democracy University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, umut.erdem@idu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9822-3605

[2] Dokuz Eylül University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, sibel.ecemis@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3928-8462

surrounding landscape, the detachment of these sites from their urban context, and a heightened pressure for further changes to the site boundaries.

Keywords: Archaeological Sites, Capital Accumulation, Protection Areas, Industrial, Territorial Plan, Plan Revision, Kyme Ancient City

INTRODUCTION

Cultural heritage and its preservation constitute a complex and often conflicting phenomenon, both conceptually and materially. Within the framework of capitalist production relations, cultural heritage conservation encompasses multiple intersecting, complementary, conflicting, and competing approaches. While specific cultural heritage sites are commodified through frameworks such as the culture industry, others risk being erased from history due to urbanization and industrial pressures. Consequently, preserving cultural heritage presents theoretical and practical challenges (Muñoz-Viñas, 2023).

Preserving historical and cultural immovable assets in situ and within their original context is primarily achieved through the designation of conservation areas (Tekeli, 2009). In regions where capital accumulation necessitates concentration and spatial expansion, one of the most significant factors that can slow down this process is the establishment of conservation area boundaries, as defined by international and national legislation for safeguarding cultural heritage sites.

Determined conservation area grades may constitute an "obstacle" in forming, expanding, or accelerating capitalist production cycles under legislation protecting the cultural heritage and conservation areas during the relevant area's growth, development, and industrialization processes. Due to private ownership, unplanned industrial development may occur, especially in regions with intense infrastructure and industrial development. In this context, central governments' determination of an area "close" to cultural heritage sites as an industrial zone may prevent spatial expansion in cases where future spatial expansion to industrial areas is required, triggering unplanned and uncontrolled industrial development (Sezen and Kubaş, 2014). There are many studies in the literature dealing with historical immovable cultural assets. Unlike current studies, this study examines the change in the conservation area's boundaries determined to protect historical and cultural assets because of plan changes parallel with capital accumulation processes.

This study focuses on the Aliağa district, which has a population of 105,000 as of 2023, from a small settlement consisting of a farm and the houses of those living on the farm in 70 years, with the influence of large industrial facilities established by transferring the capital accumulated throughout the country under the guidance of the development plans of the republic, and which is surrounded by industrial establishments as a result of the development of industry in the district. It focuses on the conservation area of the ancient city of Kyme. The ancient city of Kyme, located in Aliağa district, is a multi-layered and multi-traced cultural heritage site dominated by many civilizations throughout its history. Plan revisions dealing with the ancient city of Kyme and its industrial areas in their historical context are compiled. The role of plans and planning tools in the capital accumulation processes is discussed, with the expansion of industrial areas aimed at increasing capital accumulation and the process that caused the ancient city of Kyme and the conservation area to remain among the industrial areas.

In the next section, the theoretical basis and legal legislation that protects cultural heritage sites are discussed. Section 2 explains the study area, data, and methodology. Section 3 discusses the development process of the Aliağa settlement within its historical context. Section 4 presents capital accumulation in the Aliağa district and its reflections on upper-scale plans with planned changes. Section 5 belongs to the discussion and conclusion.

1. Literature Review

Throughout its history, Anatolia has hosted many civilizations. Civilizations that left their mark in Anatolia built cities from their savings and established trade routes from surplus production. As a result of this cultural accumulation, Anatolia has many archaeological and historical value areas. While some of the aforementioned areas have continued to be centers of production and accumulation until today and are in the core or ground of cities, the use of some of them ended after disasters and wars within their historical past. For this reason, archaeological and cultural areas in Anatolia are sometimes intertwined and often lie on top of each other as layers.

However, the city is not a static phenomenon; on the contrary, it is an organism that constantly changes and transforms, and the areas expressed will inevitably be affected by such changes and transformations. After the Industrial Revolution, the need for urban and industrial areas requiring significant land use also affected the archaeological and cultural areas in or near cities. This situation creates a tense relationship between preserving past values and new development.

Below, the development process of the approach to the protection of cultural heritage and archaeological sites, protection problems in archaeological sites under development pressure, the relationship between the protection of cultural heritage and urban planning, and the role of stakeholders and local authorities in the protection of cultural heritage are defined under subheadings and the relevant literature is reviewed.

1.1. The Development Process of the Approach to the Protection of Cultural Heritage Through International Regulations

Changes in the approach to conservation at the international level are examined throughout the historical process;

• Monument-based conservation came to the fore at the end of the 19th century, and the basic principles of international codes of practice regarding the conservation of monuments were determined at the 1931 Athens Conference organized by the International Museums Office.

• In the second half of the 20th century, the protection of the historical environment first came to the agenda with the Second International Congress of Architects and Technicians of Historical Monuments, which was held in Venice in 1964, in the form of protection of the area that forms the background of monumental buildings.

• With the Amsterdam Declaration published because of the campaign that started with the declaration of 1975 as the European Year of Architectural Heritage, the protection of architectural heritage was determined as one of the objectives of urban and regional planning, and an integrated conservation model with economic, social, administrative, and legal aspects was defined as the target.

• Since the 1990s, the integrative potential of landscape, shaped by both natural and sociocultural processes in the cultural heritage field, has begun to attract attention.

• With the historic urban landscape recommendation decision adopted in 2011, intangible values and concrete elements are emphasized. The relations and integrity between the built and natural environment are considered to establish relations between the traditional and the new heritage management and sustainable development, which are addressed together as a holistic approach. It seems that an integrated and value-oriented approach is envisaged (Ahunbay,1996; Bandarin and van Oers, 2015; Ginzarly et al., 2018; ICOMOS, 1975; Orbasli, 2000; Palmer, 2008; Pereira Roders and van Oers, 2012; UNESCO, 2011).

As can be seen, the approach to protecting cultural heritage does not have a very long history (Cengiz and Zeren, 2021). The conservation approach was enhanced by developing overtime and adding different dimensions. Its relationship with contemporary developments has recently become controversial. Integrating cultural heritage into the planning process reached the international policy level only at the end of the twentieth century (Mubaideen and Al Kurdi, 2017). Recently, there has been an increasing tendency to consider city historical sites as part of a broader environmental context.

1.2. The Development Process of the Approach to the Protection of Archaeological Sites with International Regulations

The changes in approaches to the protection of archaeological sites are;

• UNESCO's 1956 "International Principles Recommended for Application in Archaeological Excavations" emphasized the value of archaeological heritage as a source of information in terms of human history, the importance of public awareness and ownership of the heritage in the protection of archaeological heritage (Ahunbay, 2018).

• The "Venice Charter" (1964) determined the principles for the protection of architectural works that constitute a part of the archaeological heritage (ICOMOS, 1964).

• The "Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage" (1990) emphasized the necessity of controlling land uses to minimize the destruction of archaeological heritage; that cultural, environmental, and educational policies are an important component of protection, and that the protection of archaeological heritage should be integrated with international, national, regional and local planning policies (ICOMOS, 1990).

• The "European Convention for the Protection of Archaeological Heritage," published by the Council of Europe in 1969 and revised in 1992, emphasized the development of public awareness of heritage values (Council of Europe, 1992).

• The UNESCO World Heritage Committee has made management plans mandatory for areas nominated for the World Heritage List since 2005.

• The "Regulation on the Perception and Presentation of Cultural Heritage Sites," published in 2008, emphasized that the most important part of the protection process is communication with the public, that the natural, cultural, historical, and social context of the area, its authenticity and the spirit of the place should be respected in the interventions carried out, and emphasized the importance of stakeholder participation (ICOMOS, 2008).

1.3. Protection Problems in Cultural Heritage Areas and Archaeological Sites in Settlements Under Development Pressure

Rapid urbanization and the rapid transformation of urban spaces have significantly impacted traditional city centers and archaeological sites (Elia, 1997; ICOMOS, 2005; Rodríguez and García, 2017). The constant change of urban space in form and function makes continuity and harmony difficult regarding heritage management (Bandarin et al., 2011; Bandarin and Van Oers, 2012). These developments, which can be considered a negative result of rapid urbanization, were unfortunately supported by the plans for these areas in the early stages of urbanization. Modernist urban planners developed the idea that a city's historic core can impede current and future growth. This perspective has caused conservation and development to be seen as contradictory elements for a long time, causing the loss of traditional settlement areas and historical values through plans.

Expanding cities toward the periphery and rural areas can destroy cultural traces, historic ruins, and natural areas that have remained intact for centuries. This impact can be direct or indirect. Actions that alter these areas and their immediate surroundings—such as flattening hills, filling valleys, and modifying riverbeds—can significantly change the context in which cultural values are situated, making it challenging to comprehend the historical significance of a given area (Antrop, 2005; Stephenson, 2008). Urban development can make previously remote areas more accessible, leading to increased risks of vandalism and looting (Vella et al., 2015). Again, rapid development may lead to changes in site status through hasty and insufficient documentation in archaeological sites, which are seen as obstacles to development and, as a result, loss of valuable historical and cultural information.

Many studies in Turkey address conservation issues in archaeological sites and discuss the effects of urban and/or urban development pressure on archaeological sites and their immediate surroundings. The conservation issues in archaeological sites were evaluated from an institutional and legal perspective by Ahunbay (2010). Ceco and Aydın (2023) examined the effects of high-rise buildings, high-rise buildings, and traffic density on the perception of traditional residential texture and monumental structures in Gebze, which has transformed from a town to an industrial city, like the Aliağa district, which constitutes the sample area of this study. The multi-story and dense urban development around the Soli Pompeipolis archaeological site in Mersin and the Prusias Ad Hypium Ancient City in Konuralp (Düzce) were examined by Sarıkaya Levent (2013) and Mutlu and Kaya (2022), while the problems such as the change in the lifestyle and identity of the ancient city under the influence of tourism, the compression of the cultural heritage between the new constructions brought about by contemporary life and the new functions developed for tourism, the loss of historical structures in the context of the city and their degradation and destruction, illegal construction, etc. were examined by Büyüksural and Demirci (2023), Kılıç and Aydoğan (2009), Taşçı and Levi (2018) and Cengiz, Tekdamar and Seçkin (2018) in Side, Amasra, Foça and Bodrum.

As can be seen, how deterioration development puts pressure on archaeological sites and historical values is possible with different uses. In the peripheries of large cities, this effect may change with the expansion of the main transportation axes and the altered use of housing and commerce connected to these axes. On the other hand, tourism facilities and second homes along the coast are a source of this pressure. Demand for new land, whether due to housing, tourism, or industry, causes land values to increase, and increased land values cause development pressure to increase on cultural and/or natural assets. Although this situation does not occur directly on archaeological sites due to legal protection systems, it can completely change the immediate environment of this settlement, and its perception/connection with natural areas and the culture with related content can be completely transformed. On the other hand, it is important to integrate archaeological evaluations into urban planning and development processes, including local communities in protecting archaeological sites, and properly document and protect sites by using technological opportunities and advanced documentation methods. In the Aliağa settlement, where the case study was carried out, the main determinants of the development are the port and the industrial areas near the port. In this context, this study contributes to the discussion of the impact of development on conservation areas designated for protecting cultural heritage sites, especially settlements where industrialization- and industrialization-induced urban development pressures are rapid and intense.

1.4. The role of stakeholders and local authorities in heritage protection

As previously mentioned, conservation has evolved towards an integrated, holistic, and value-oriented approach. A value-oriented approach recognizes different stakeholders and includes them in heritage management. The cultural heritage of a society is shared in line with the interests of residents, visitors,

the private sector, and the public sector (Varol, 2017). Systematic and coordinated stakeholder dialogue is important to cultural heritage management (Varol, 2020).

The living heritage approach places the local community at the center as a user and protector of the heritage (Maksić et al., 2018). The Washington Charter also emphasized the importance of community participation for the Protection of Historic Towns and Urban Areas (1987) (ICOMOS, 1987). With these developments, the local community is increasingly becoming an important stakeholder in the conservation process. Community participation contributes to conservation by strengthening belonging among community members (Jaafar et al., 2015).

Protecting cultural heritage requires the contribution and coordination of various private and public actors and the design and implementation of appropriate public policies and regulations. Local governments and stakeholders are increasingly promoting heritage sites for culture-oriented development strategies (Bertacchini & Revelli, 2021).

1.5. Relationship Between Cultural Heritage Protection and Urban Planning

Planning-protection relationality, as presented by Örnek Özden and Görgülü (2006), is based on the rapid and unplanned development in urban areas after 1950 and the rent pressure triggered by neoliberal policies after 1980, causing rapid destruction of cultural and natural assets. The emergence of "special purpose plans" for special status areas is the urban development dynamics after 1980. Special status areas were regulated by Law No. 2863 on the Protection of Cultural and Natural Assets in 1983. Örnek Özden and Görgülü (2006) define the concept of "Conservation Purpose Development Plans" because of the efforts to place a legal framework on the environmental protection phenomenon that emerged in Turkey in the 1970s. It is also revealed by Örnek Özden and Görgülü (2006) that the zoning plans made within the historical development of the concept were limited to the conservation area s determined by the law and that the area's place within the city, its definition, future role, and relations were left aside and turned into a single-plan urban conservation area. In this study, we argue that conservation areas are under the pressure of urban area uses such as housing and trade, and industrial areas created because of investment decisions based on economic growth affect conservation areas.

International regulations regarding the protection of cultural heritage and archaeological sites, especially in recent years, emphasize the necessity of integrating conservation areas' natural, cultural, historical, and social context, their relations with the local community, and regional and local planning policies. In Turkey's practice, plans for cultural heritage areas (urban sites, archaeological sites, historical sites, mixed sites) are prepared at the scales of the Master and Implementation Development Plan and by considering the interaction between the sites and their immediate surroundings. Upper-scale plans lack strategic decisions regarding these areas with special status and do not adequately address the issue other than general explanations and plan provisions on the subject (Çatalbaş and Ecemiş Kılıç, 2023).

On the other hand, the demand for investment areas with national and regional significance leads to modifications in upper-scale plans through targeted plan changes. These changes often concentrate in areas where natural and cultural sites face development pressure, resulting in continuous alterations to conservation areas' silhouette, topography, context, and access relations. Furthermore, the involvement of local communities in the conservation processes tends to be limited in these areas. If the areas subject to plan revisions lie outside protected zones, the lack of a system to assess the potential impacts of these changes on cultural heritage sites transforms conservation areas into isolated zones, thereby increasing pressures to modify their boundaries. Therefore, this study aims to

examine how upper-scale plan revisions affect the archaeological site area. The development introduced by these plans and changes may trigger unplanned and planned developments.

In this context, satellite images and GIS tools are used to analyze how urban development dynamics and investment decisions have changed the land use of Aliağa district in its historical context. There are studies on the classification of satellite images in the literature regarding the scope and focus of the study (Corine, etc.). In this study, the satellite images presented by Zhang et al. (2024), which provide data in a broader historical spectrum, were used at 5-year intervals between 1985 and 2024.

2. Study Area, Data, and Method

This study focuses on the Aliağa district of Izmir province, which is in the westernmost part of Turkey and is the third region with the highest income and population. Aliağa is located 60 km away from a metropolitan center like Izmir, where approximately 4 million people live. It has intense economic relations with Izmir and the settlements in its hinterland, with its strong sea, road, railway, and air transportation connections. The district is located on the seashore and has been an industrial core from the 1960s to the present day since its locational advantages. Some infrastructures in Aliağa require large capital, such as private industrial zones, organized industrial zones, industrial areas, energy conversion facilities, thermal power plants, ports, railways, and highways. It has a population of 104,000 as of 2022, and its day and night populations vary because of industrial areas and other areas requiring intensive employment. According to information on the website of Aliağa Municipality, the daytime population of Aliağa district is up to 200,000 people.

The ancient city of Kyme is in the Nemrut Gulf, south of the present-day settlement of Aliağa district. Situated along the Gulf's shores, Kyme was a significant trade center throughout its history due to its strategic location. It is also one of the ancient cities that issued its coinage. Excavations conducted until 2017 have uncovered several key structures, including the port, city walls, stoa, theatre, Hellenistic-Roman agora, a small temple from the Late Hellenistic Period, the Kybele/Koutrophoros/Isis Temple on the North Hill, the settlement area on the South Hill, and a castle structure from the Byzantine Period (Marca, 2016). Figure 1 illustrates the locations of the cultural heritage sites within the ancient city of Kyme and its surroundings.

As shown in Figure 1-b, the ancient city and conservation area of Kyme is on the coast of the Gulf of Nemrut. The area where the ancient city of Kyme is located has changed and transformed throughout its history. By 2024, it is seen that there will be a port, a fertilizer factory, and iron and steel facilities around the ancient city protection area. The pressure of intensive/rapid industrialization and urbanization trends is a hegemonic process, and the dynamics of capital accumulation need to be evaluated with the national and local policy dynamics (Harvey, 2018). This intensive/rapid industrialization and urbanization trend in the district has created development pressure on these areas with natural and cultural values. The necessary plans and plan changes need to be made for the investments to gain legal status. The İzmir-Manisa 1/100,000 scale TP was approved in 2014, and the İzmir Metropolitan Municipality 1/25,000 scale TP was approved and implemented in 2012.

(a)

(b)

Figure 1: Nemrut Bay and Kyme Ancient City Current 1st Degree (Blue) and 3rd Degree (Orange) Archeological Site Border (The Archeological site borders were drawn from the Nemport 1/1000 Additional Plan Explanation Report see Appendices 1)

One of the data that makes the intense/rapid industrialization and urbanization trend pressure concretely visible in the immediate vicinity of the ancient city of Kyme, which is constantly at the forefront in the region, and the TP changes in Aliağa district. Within the scope of this study, the historical and cultural values, industrialization, and urbanization processes of the district were examined using digital and printed sources. By correlating both data, the spatial transformation process of Aliağa district and the impact of the industrialization process on cultural heritage areas were evaluated in an integrated manner.

Figure 2: Kyme Ancient City Images, a) - d) views from around the ancient city e) 2010, f) 2014, g) 2024 Google Earth Satellite Images

The historical changes in the protection boundaries of the ancient city of Kyme and the plan revisions made in the ***TP*** for the Aliağa district and its vicinity were examined over an approximately 10-year period from 2014 to 2024. The study analyzed the trends of intensive and rapid industrialization and urbanization using satellite imagery and GIS tools. Both old and new land uses were evaluated based on factors such as the date of the change, the function assigned to the newly designated areas, and their proximity to the ancient city of Kyme. Information about archaeological sites was expanded, and maps and photographs were included to highlight significant architectural landmarks (Figure 3).

3. Cultural Heritage Sites in Aliağa and The Historical Process of Settlement

Aliağa settlement is in a basin north of Izmir's metropolitan center, with traces of many civilizations with a rich historical past. Aliağa settlement developed in parallel with the causality of being on the coast of the sea and the Bakırçay plain between two important centers, Smyrna and Pergamon, in ancient times (Karaca, 2017).

Although the oldest settlement in the history of the region is the Neolithic Village Settlement, which was established between 6230 BC and 5720 BC in the region where the Aliağa Ege Gübre Factory is located today, the most important historical settlement of the region is the ancient city of Kyme, founded by the Diols. The ancient city of Kyme is one of the 12 cities in the region called Aiolis, and according to Strabo, it is the largest city in the region. Wars and disasters are decisive in future settlements. The Hellenes dominated the city of Kyme in 1000 BC, and then the city came under Roman rule in 129 BC, and the Roman administration took over the city between 50 BC and 17 BC (Karaca, 2017).

Various archaeological excavations have been carried out since 1881, and Antonio La Marca was the head of the excavations between 2008 and 2017. Excavations carried out in the city of Kyme have unearthed finds such as a Roman agora, a theatre, a hot spring bath, a merchant's house with a cistern, an aqueduct, a columned road and castle walls, wastewater, a septic tank, and a sewage system, countless amphora remains, and a port ruins 150 meters into the sea, and a Byzantine church was also found. The area covering the ruins of the ancient city of Kyme and its surroundings was designated as a 1st and 3rd-degree archaeological site area by the Izmir No. I Cultural and Natural Heritage Preservation Board, dated 30.09.1990, numbered 2253.

The Regulation on the Determination and Registration of Immovable Cultural and Natural Assets in Need of Protection defines "Archaeological site" as "the place where the remains of an ancient settlement or an ancient civilization are located or the areas that are known or discovered underwater and that need to be protected." The principles of protection and usage conditions for archaeological sites were determined by the principal decision taken by the High Council for the Protection of Cultural and Natural Assets in 1999. This principal decision defines "I. Degree Archaeological Site: Site areas that will be protected as they are, except for scientific studies aimed at protection" and "III. Degree Archaeological Site: Archaeological sites where new arrangements may be permitted in line with protection-use decisions." Again, while no construction is allowed in 1st-degree archaeological site areas, the drilling excavations to be carried out before construction in 3rd-degree archaeological site areas are subject to evaluation by the conservation boards (Figure 3).

Due to its strategic importance, the bay where the ancient city of Kyme is located has always stood out where urban infrastructure and superstructure areas such as industrial areas, ports, roads, and power plants are located and chosen, as in ancient times and in recent times. The causality of the factors affecting the ancient city of Kyme and the area within the border of the conservation area is related to the fact that, after the newly established modern republic, Turkey turned its face to the West and initiated the social-economic transformation process (Pamuk, 2012). Public investments were made

throughout the country in the early periods of the republic, and there were changes in the settlement hierarchy with the impact of the investments. The population of the settlement, founded as Aliağa Farm, reached 1730 in 1951 and is 5 km (air distance) away from the ancient city of Kyme and has turned into a settlement with a population of 16,000 by 2023. The decisions taken within the scope of development plans during the approximately 70-year development period between 1960 and 2024 accelerated the district's social, economic, and spatial transformation. New investments were attracted to the region because of the development of transportation infrastructure.

(a) (b)

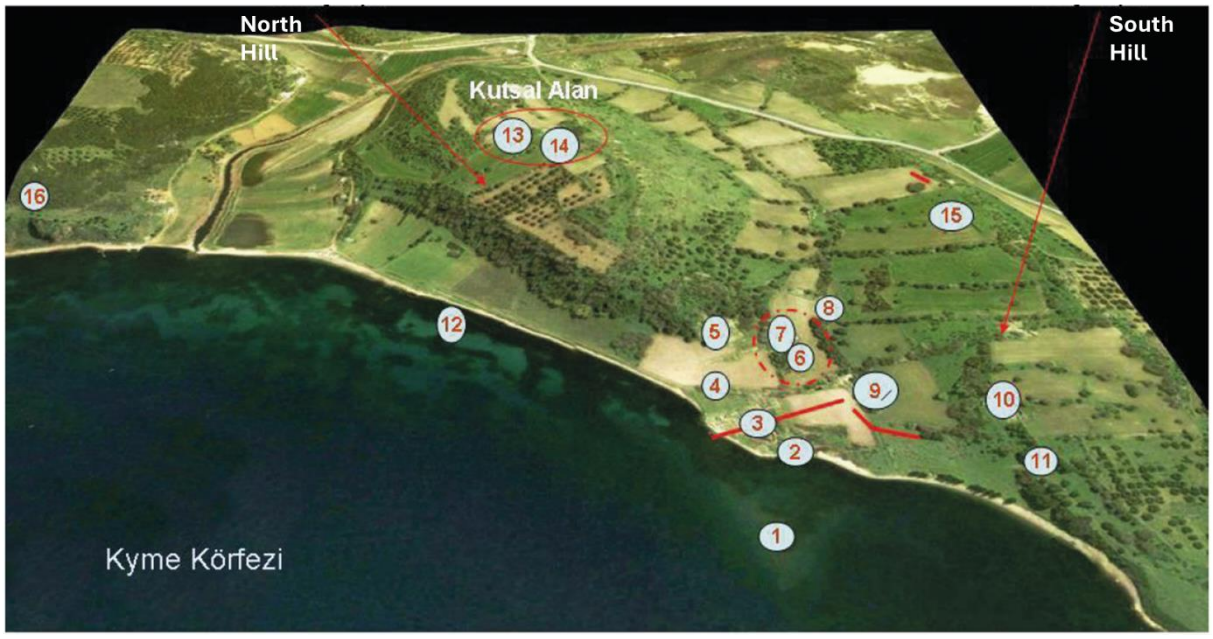

1 - Ancient Port
2 - Castle
3 - Andesite Fortification Wall
4 – Stoa
5 – Theater
6 - Agora
7 - Small Temple
8 - House with columns
9 - Courtyard Door
10 - Roman baths
11 - Residential area
12 – Stoa
13 - Isis Temple
14 - Sacrifice dump
15 - City wall
16 - New tumulus

(c)

Figure 3: Structures of the ancient city of Kyme (Marca, 2016)

The decisions made in the development plans form the basis for the social, economic, and spatial transformation of Aliağa district. In the Second Development Plan, it was planned to establish a refinery in Izmir, and the Aliağa settlement was chosen as the location (Doğer, 2017). However, the refinery location determined for Aliağa was canceled owing to objections. With the Third Development Plan, the decision to establish a refinery in Aliağa was finalized, and the process of transforming the settlement consisting of a farm and buildings where farm workers lived into an industrial city began. Another important factor that will accelerate economic, spatial, and social change in the district is the Fourth Development Plan. In the Fourth Development Plan, Aliağa district was chosen to produce steel

by converting scrap iron and steel into liquid steel in rolling mills in the region located south of Nemrut Bay. Another important decision that will make Aliağa district an industrial city is to transfer the prosperity created throughout the country within the scope of development plans to Aliağa district (Doğer, 2017).

The selection of the Aliağa region as an industrial zone in development plans-initiated industrialization initiatives. The first industrial facility was the Dönmezler Cotton-Ginning Factory, which was established in 1960. Aliağa's becoming an industrial center enabled the development of necessary regional infrastructure. In this direction, electricity started to serve the district in 1963, and water infrastructure started to serve in 1967. With laying the foundations of the first refinery, TÜPRAŞ, in 1965-1967, the industrial sector began to dominate the region's local economy, which was based on fishing and agriculture. This process triggered other private sector investments, and in this context, the Viking Paper Factory was established in 1971. In addition to the refinery, the industrial presence and capital intensity in the district increased with the opening of a petrochemical facility in the region in 1972 to produce petroleum derivatives and the start of the development of the ship dismantling industry in Nemrut Port in 1973 to provide input to the iron and steel industry (Ünal, 2020).

One of the most important reasons for choosing a location for large-scale industrial investments in the region is to ensure maximum maritime transportation. In this context, port investments have also begun in the region. In 1977, the Ege Gübre Factory was established in the Neolithic Village Settlement, one of the first settlements in the region, and the foundations of the port facilities were laid in 1985. Another important development that enabled Nemrut Bay to become an important port center was the introduction of a shipyard located in Alaybey to Nemrut Port in 1994. In the early 2000s, when ports came to the fore, the piers belonging to seven enterprises at Nemrut Port were converted into a single port (Eroğlu and Bozyiğit, 2013). Railways are another type of transportation that is as strategic as the maximum use of maritime transportation. In parallel with the increase in industrial investments in the Aliağa region, railway investments were initiated and continued through the construction of the Aliağa-İzmir electric train line in 1996. After the Izmir-Aliağa electric train line within the TCDD body was closed in 2006, it was transferred to İZBAN A.Ş. in 2010. It began to carry passengers between Cumaovası and Aliağa in 2011 (Şenbil et al., 2022).

As a result of the development of relevant infrastructure in the region, the establishment of industrial facilities focused on iron and steel recycling accelerated, and the construction of numerous steel production factories was completed by 1996. In 1999, the Aliağa Organized Industrial Zone was established in Çoraklar Village, with access provided via the North Aegean Highway, the construction of which began in 2011. Following the establishment of the industrial zone, the chemical and chemical derivative industries were integrated into the region's industrial development, which had previously been focused solely on iron and steel processing (Doğer, 2017). The refineries established under the Third Development Plan and the petrochemical facilities built in subsequent years were later privatized. With the establishment of a new refinery by a company that acquired petrochemical facilities, the number of refineries in the Aliağa district increased to two. The rapid growth of industrial areas in the region has led to a significant rise in energy demand. Consequently, thermal and natural gas cycle power plants have begun to be established in the area (Doğer, 2017).

3.1. Capital Accumulation in Aliağa District and The Reflection of Territorial Plans Under Plan Changes

While Aliağa district was a settlement consisting of a farm and houses where farm workers lived in the early 1950s, it has undergone economic, social, and spatial changes in line with decisions taken in development plans. The decision to establish a refinery and develop the petroleum-chemical industry in the Second (1968-1972) and Third (1973-1977) Development Plans and to develop the iron and steel

industry in the Fourth (1979-1983) Development Plan led to the transformation of Aliağa district into an industrial center after the 1970s. The Fourth Development Plan for the development of the iron and steel industry was planned to complete the first phase of the Izmir Aliağa high-quality steel factory of the Machinery and Chemical Industry Corporation for long products with a liquid steel capacity of 300,000 tons and to largely realize the second phase for flat products. In the Fifth Development Plan (1985-1989), it was envisaged that studies in the Petrochemical Industry and Transportation for the Izmir Northern Region be carried out. This plan period was aimed at increasing the total refining capacity of the Izmir-Aliağa refinery. Therefore, there was no need for new refineries in this period. It also aimed to complete the Aliağa-Menemen railway connection and Aliağa-İzmir pipelines in the fifth plan period. In the Sixth Development Plan (1990-1994), significant developments were foreseen in the Petrochemical Industry throughout Izmir.

In the Regulation on Spatial Plans: Environmental Plan (TP) (if there are spatial strategy plans for the region), the plan shows basic geographical data such as forests, rivers, lakes, and agricultural lands following the spatial strategy plans target and strategy decisions. It determines general land use decisions regarding urban and rural settlement, development areas, industry, agriculture, tourism, transportation, and energy. It is a plan prepared with plan notes and reports, which can be prepared at the regional, basin, or provincial level using the appropriate scale display on maps at 1/50,000 or 1/100,000 scale, providing the relations between settlements and sectors and the protection-use balance (Official Gazette, 2014; Official Gazette, 2008). The first TP addressed the province of Izmir, where the Aliağa district is located, and the neighboring provinces in a holistic manner were the Izmir, Manisa, and Kütahya TP, which was approved in 2007 but canceled in 2012. Following the cancellation of the relevant plan, a new TP covering the provinces of Izmir and Manisa was approved in 2015 and is still in force (MEUCC, 2014).

Within the scope of the Izmir-Manisa TP, the plan aims to "...take the rapid and uncontrolled urbanization under control, eliminating the problems created by fragmentary and sectoral planning, ensuring the controlled development of industrialization, making developments sustainable, preventing possible impacts that would disrupt the ecological balance, directing development to ensure the protection of cultural and natural values until 2025..." (MEUCC, 2014). In line with the stated purpose, it is predicted that 5.5 million people will live in the entire planning area for Izmir-Manisa TP 2025, 3.8 million people will live in the Izmir city center, and 160,000 will live in the Aliağa district. Within the plan's scope, two regions were developed, the central city and other settlements outside the central city. Aliağa district was considered within the scope of other urban settlements outside the central city (MEUCC, 2014). For Izmir-Manisa TP, since the North Aegean Çandarlı Port in Aliağa district will not be realized until the target year of 2025, it has been accepted that the use of Izmir Port will continue and maintain its importance. Therefore, the construction in Aliağa and Bergama Organized Industrial Zones will slow down. There will be no need for new development areas in these regions. In addition, TP assumes that existing planned industrial areas in Izmir will satisfy the requirement (MEUCC, 2014).

It is recommended that the location selection made for yacht and boat manufacturing in Aliağa be accepted and the surrounding area be arranged in accordance with this development. After the investments are made in the north of Aliağa (port, shipyard, organized industry, etc.), new housing developments can be expected in the nearby areas, and the Menderes-Aliağa railway line will be brought to the metro standard and extended to Torbalı and Selçuk in the south and to Bergama in the north. It is assumed that an emerging airport and comfortable transportation connections will increase tourism development in Selçuk and Bergama (MEUCC, 2014). With the Izmir-Manisa TP, new development areas have been organized, considering population growth and labor force needs in areas that are not integrated with Izmir Central City and where investment decisions are made, especially in

industry. In this context, the Aliağa district was considered the area where the largest industrial activities were in the province of Izmir, and since most development plans were for industrial use, a population of 160,000 was envisaged for the Aliağa district (MEUCC, 2014).

3.2. A Comparison of the Current Territorial Plan and Cancelled Territorial Plan Concerning How They Address Aliağa District

A comparison of the canceled and current TPs aims to determine whether the industrial policies implemented with revisions after the approval of the current TP are compatible with the plans. Unlike the canceled TP dated 2012, which dealt with the Aliağa region, the Izmir-Manisa TP issued land use decisions in the Aliağa district. Determining the land uses where the two plans differ and diverge reveals how the plans can differentiate the roles that different plan approaches impose on a settlement. Figure 4(b) and Table 1 show the differences between plans. The most striking difference between the two plans is the difference in the area designated as an industrial area where the refinery and petrochemical industries are located, which will later be converted into a "special industrial zone." While the canceled plan determined the relevant area as residential and development housing areas, the current plan determined both residential and development housing areas as industrial areas. Relevant areas are represented by 3 in Table 1 and Figure 4-b.

	Previous land use: (a) İzmir – Manisa – Kütahya TP (2007)	New Land Use (b) İzmir – Manisa TP (2014)
	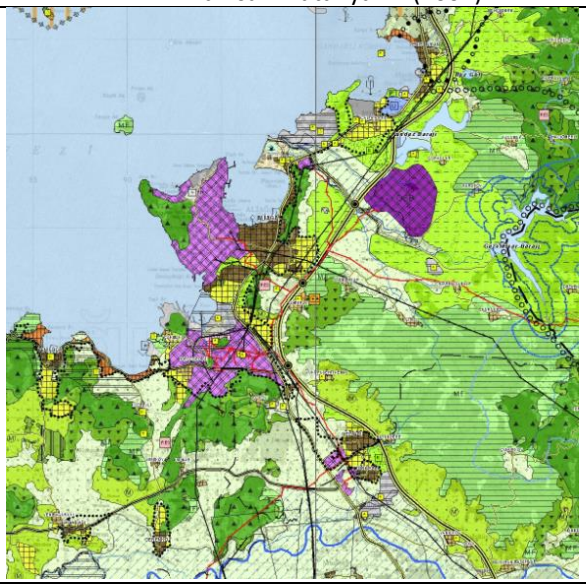	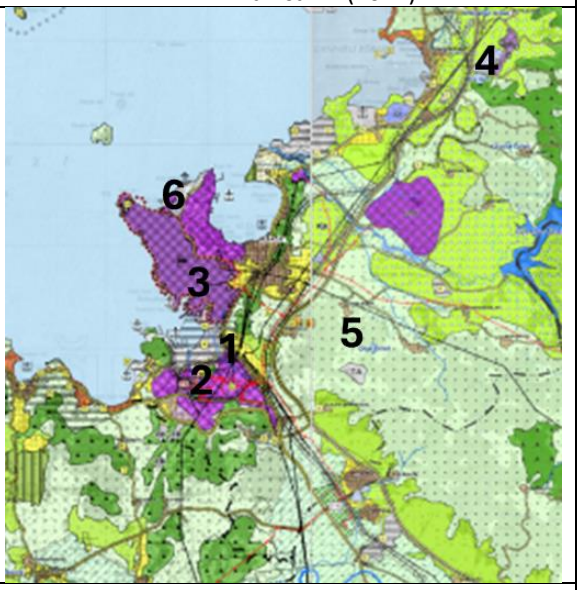
1	Forest Area	Industrial Area
2	Irregular industrial areas	Industrial Area
3	Irregular Ship Dismantling Zone	Storage Areas and Large Area Usage
4	Municipal Service Area	Prison and Hospital Area
5	Farmland	Çıtak Pond
6	Farmland	Ship Dismantling Zone

Figure 4: Comparison of Territorial Plans: (a) İzmir-Manisa-Kütahya TP and (b) İzmir-Manisa TP

As seen in Figure 3, industrial areas are much larger in the current plan than in the canceled plan. The forest areas in the peninsula to the west of Aliağa, where Tüpraş, Petkim, and Socar are located, have been converted into industrial areas in the current plan. Although the relevant area is a forest area, it also includes the 1st Degree Archeological Site (conservation area) where ancient port ruins are registered. With the current plan, this conservation area is entirely within industrial areas. Thus,

according to the current plan, the peninsula, where large-scale industrial facilities and ship dismantling industries are located, can be considered the entire industrial area.

In the İzmir-Manisa Territorial Plan (TP), the forested areas to the west and south of the Aliağa settlement center were designated as industrial zones, and both the existing industrial facilities and the Organized Industrial Zone under construction were approved. A yacht and boat production area was also proposed for the Aliağa district. To the north of Aliağa, investments such as Çandarlı Port, a shipyard, and an organized industrial zone were planned. In line with these developments, it was recommended to expand the Menderes-Aliağa railway line and establish a connection to the Bergama district (MEUCC, 2014).

In addition, spatial decisions requiring the use of large areas such as the University area, pond, and hazardous waste disposal facility were also made in the plan. Although these plan decisions do not directly pressure conservation areas, they are important because they are the infrastructure investments needed in the Aliağa district due to industrialization trends. Although the area located in Çaltılıdere location is designated as a university area in both İzmir-Manisa-Kütahya and İzmir-Manisa Territorial Plan, the implementation of this plan decision has not been realized, and it is used as an organized industrial zone.

3.3. **Plan Changes for Aliağa District In İzmir Manisa TP Approved In 2014**

Capital concentration, the economic externalities of the Aliağa district that are suitable for capital transfer, and the spatial arrangements of the economic trends expressed in the realization of new investments in the Aliağa district come to the fore as plan changes. The above canceled and valid EPs, their objectives, and their approaches to the Aliağa district are discussed in their historical context. In this context, this section discusses the planned changes to industrialization trends in Aliağa district and the planned changes to the infrastructure required by the industrialization process.

3.3.1.Changes for the Socar Private Industrial Zone and Nemport Rear Service Area

Nemport and SOCAR Special Industrial Zone are located adjacent to the 3rd Degree archaeological site of Kyme Ancient City. Changes made to these two important areas on a regional and national scale have a direct impact on the ancient city.

Table 1: Izmir-Manisa TP Plan Changes

	Subject	Change Date	Previous Use	Usage with Change	Distance *
1	Changes for the Construction of the Nemport Rear Service Area	16.11.2015	Municipal Service Area: The Municipality of	Public Institution Areas Requiring Storage Areas and Large Area Usage	The relevant area falls within the borders of the Kyme Ancient City 3rd Degree Archeological Site
2	Aliağa Industrial Zone Application Development Plan addition and revision	12.05.2017	Irregular industrial areas with heavy iron and steel industries	DOP-applicable industrial parcels	Kyme Ancient City 3rd Degree Archeological Site border and zoning plan border are integrated.
3	Changes for the Construction of the SOCAR Private Industrial Zone	28.12.2021	Industrial, Forest, Storage, Area to be Afforested, Urban Residential,	Special Industrial Zones	3 km

			Daily, and Energy Investment Areas		
4	Change for Prison and Hospital Construction	12.01.2022	Farmland	Prison and Hospital	20 km
5	Change for the construction of Çıtak Pond	13.09.2022	Farmland	Pond	10 km
6	Ship Dismantling Zone Local Development Plans and Revisions	26.04.2023	Regular Ship Breaking Yards	DOP-applicable industrial parcels	7.5 km

* The distance refers to the approximate straight-line distance from the ancient city of Kyme to the area where the new land use decision was implemented following the relevant plan change.

Socar Private Industrial Zone

Turkey's first private industrial zone is in the Aliağa district. This view is based on the privatization of Petkim, one of the most important privatization practices carried out within the framework of neoliberal policies and the subsequent regulations. The purpose of establishing industrial zones is to create new industrial areas for local and foreign investors, expand existing industrial areas, and enable investments to be implemented quickly without getting stuck in bureaucratic processes. The area on the Petkim Peninsula, which has strategic importance for the Turkish economy and covers refinery, petrochemical, energy, logistics, distribution, and transmission activities, has been declared a SOCAR Turkey Energy Joint Stock Company Special Industrial Zone. In this context, the 1.453-hectare area in the area shown in Figure 4-a is designated as an "Industrial Area," "Forest Area," "Storage Area," "Area to be Afforested," "Urban Area," "Daily Area" and "Energy Investment Zone" has been transformed into a "Special Industrial Zone" in the Izmir-Manisa Planning Region 1/100,000 scale Territorial Plan, as shown in Figure 5-b, with purple zones (MEUCC, 2021a).

Then, with Presidential Decree numbered 190, on 19.10.2018, SOCAR Turkey Energy Joint Stock Company, located on an area of 1,453 hectares, appeared as a "Private Industrial Zone" in the plan but was arranged as an "Industrial Zone" in line with the plan change. In line with the provision of "Updating the plan depending on changing data" of the Spatial Plans Making Regulation, the Izmir-Manisa Planning Region 1/100,000 Scale Territorial Plan was changed for this area. Thus, TP implementation provisions are arranged as "Decisions regarding land uses and construction conditions to be included in the special project area can be determined in zoning plans without making changes to the plan, in line with the opinions of relevant institutions and organizations, taking into account the characteristics of the special project area, and zoning plans can be determined in stages, taking into account the functional integrity in land use decisions can be prepared" (MEUCC, 2021b).

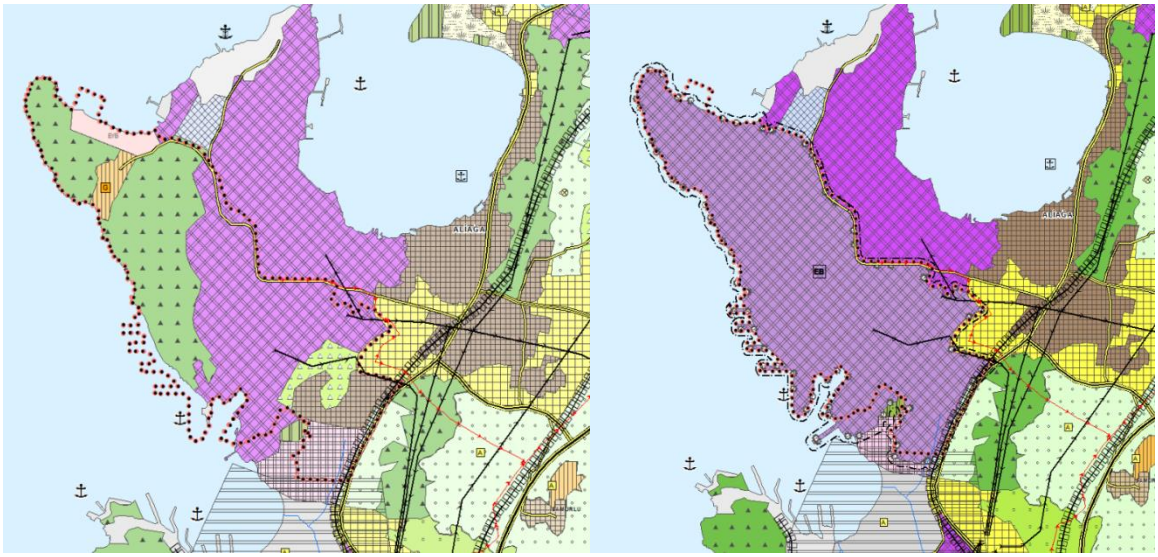

(a) (b)

Figure 5: Plan Changes for the Construction of Private Industrial Zones: a) İzmir-Manisa TP (MEUCC, 2021a), b) İzmir-Manisa TP Plan Changes for the Relevant Area (MEUCC, 2021b)

Another revision in the plans aims to restrict applications within the area designated as a Special Project Area. The provisions introduced by the plan amendment define the Special Project Area as encompassing industrial, storage, energy production, daily facilities, social and technical infrastructure, as well as port and back-service area uses. Additionally, decisions regarding land use and construction conditions can be transferred to sub-scale plans without requiring any modifications to the territorial plan (MEUCC, 2021b). Industrial Zones (EB, in Figure 5-b) are regulated under Industrial Zones Law No. 4737. According to the law, industrial zones are defined as "production areas established in accordance with this Law to enhance the country's economic competitiveness on an international scale, facilitate technology transfer, increase production and employment, accelerate foreign capital inflow, and create an industrial environment suitable for large-scale investments, particularly in terms of production costs" (Official Gazette, 2002).

(a) (b) (c)

Figure 6: 1/25000 Scale Izmir Metropolitan Municipality Entire Territorial Plan Changes: a) Socar Special Industrial Zone Regulation (MEUCC, 2013); b) Socar Private Industrial Zone Regulation Revision (MEUCC, 2013); c) Treatment of Archeological Sites Revision (MEUCC, 2013)

Another planned change concerns the area designated as the SOCAR Turkey Energy Joint Stock Company Special Industrial Zone on October 19, 2018, by Presidential Decision No. 190. This designation includes a portion of the 3rd-degree archaeological site of the ancient city of Kyme, as well as areas subject to Conservation Planning and Conservation Application Zoning regulations. It was determined that there is a registered 1st-degree archaeological site for which no plan has been produced. Although the conservation area boundaries of Kyme Ancient City were shown in the 1/100,000-scale Izmir-Manisa Territorial Plan and the 1/25,000-scale Izmir Metropolitan Entire Territorial Plan, it was determined that the archeological site boundaries in the 1/25,000-scale Izmir Metropolitan Area Territorial Plan were incorrect. With this regard, on 19.09.2012, a 1/25,000 Scale Izmir Metropolitan Entire Territorial Plan Amendment was prepared to show the boundaries of the registered 1st-degree archaeological site and Kyme Ancient City 3rd-degree archaeological site on the plan sheet (Figure 6(a), 6(b) and 6(c)). The fact that the conservation area of the Kyme Ancient City is under the pressure of construction and that the boundaries of the ancient city conservation area, which we can see from the change in the boundaries of the conservation area later, are not shown in the plan is critical in terms of planning practices, as it may pave the way for irreversible planning disasters (MEUCC, 2013).

Nemport Rear Service Area

The port belonging to the Nemport company was put into service in 2010 as the first private container port in the Aegean region to ensure the transportation of products produced in Aliağa, Izmir, and the Aegean region. The SOCAR Special Industrial Zone is located north of the Nemport in Nemrut Bay, and the ancient city of Kyme is in the south. The Nemport is situated within the 3rd-degree archaeological site conservation border of Kyme ancient city (Figure 7). As a result of increasing industrialization and production relations, the port area had to be expanded, which led to the need to expand the port back service areas, and the plan change took place accordingly. Within the scope of the plan change, the parcels belonging to Nemport Company and Özel Antrepo Transport Company were changed to "storage areas." Due to land use constraints and restrictive special status areas around the designated storage area, no additional space could be found, necessitating an expansion of the existing area. The area is surrounded by a Special Industrial Zone in the north, a forest parcel in the northwest, the Kyme Ancient City 1st degree archaeological site in the south, and a railway and highway in the east (MEUCC, 2022a).

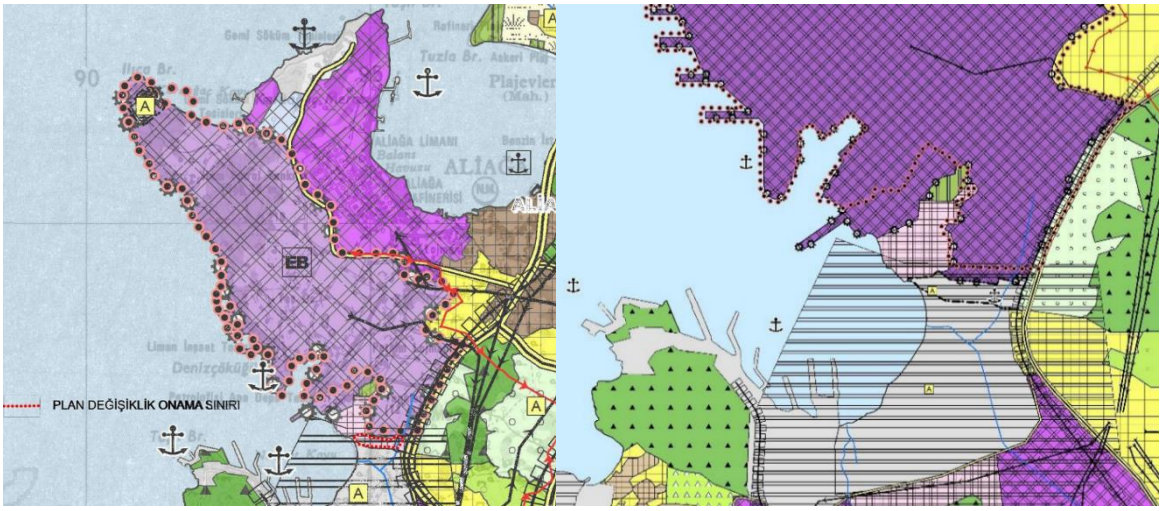

(a) (b)

Figure 7: Plan Changes for the Construction of the Nemport Back Service Area a) İzmir-Manisa TP (MEUCC, 2022a), b) İzmir-Manisa TP Plan Change for the Relevant Area (MEUCC, 2023)

The area located within the Nemport area was arranged as a "Municipal Service Area" in the zoning plan. It was replaced with 779 parcels approximately 2 km away, considering that it could not serve the public as a municipal service area due to other area uses surrounding the Nemport area (not possible both technically and in terms of security). The area located within the Nemport area is arranged as a "Public Institution Area Requiring Large Area Use and Storage Area." Notably, the area is within a 1st-degree archaeological site, and the municipality does not prefer to expropriate it and transfer its ownership to the public (MEUCC, 2023).

1. Change of Plan for Industrial Zone Construction

Change Date	12.01.2022	Distance *	20 km
Previous Land Use	Area to be Afforested	New Land Use	Industrial Zone
Size	102 ha	Purpose	Creating an investment area

2. Change of Plan for Prison and Hospital Construction

Change Date	04.07.2022	Distance *	20 km
Previous Land Use	Area to be Afforested	New Land Use	Public Institution Area Requiring Large Area Use
Size	115 ha	Purpose	Construction of hospitals, penal institutions and additional facilities

3. Change of Plan for Kunduz Dam Construction

Change Date	13.09.2022	Distance *	10 km
Previous Land Use	Dam	New Land Use	Agricultural Land
Size	350 ha	Purpose	Conversion of the reservoir area and protection zones of the dam that cannot be put into operation into agricultural land

Figure 8: Plan Changes in İzmir-Manisa TP (İzmir-Manisa TP (left), İzmir-Manisa TP Plan Change for the Relevant Area (right)

3.3.2. Other Plan Changes in 1/100.000 and 1/25.000 Scale Territorial Plans

Although it is not located directly within the ancient city of Kyme, the plan changes resulting from the rapid development process of the Aliağa settlement were also discussed due to their indirect effects on the area. Figures 8 and 9 provide visuals and summary information regarding the Changes in the 1/100.000 Scale Territorial Plan and 1/25.000 Scale Territorial Plan (MEUCC, 2022b; MEUCC, 2022c; MEUCC, 2022d; MEUCC, 2019).

1. Change of Plan for the Construction of the University Hospital

Change Date	10.10.2018	Distance *	12 km
Previous Land Use	Area to be Afforested	New Land Use	Urban and Social Infrastructure Areas
Size	5,05 ha	Purpose	Hospital construction due to increase in work accidents and occupational diseases

2. Change of Plan for the Construction of Aliağa State Hospital

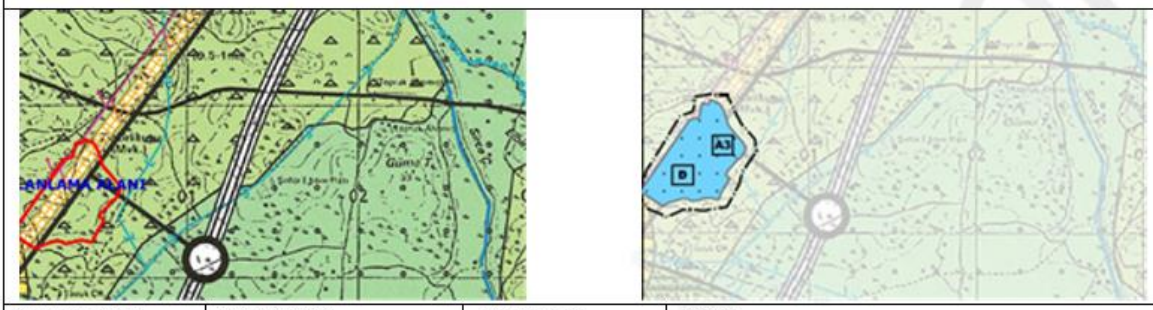

Change Date	08.01.2020	Distance *	12 km
Previous Land Use	Area to be Afforested	New Land Use	Urban and Social Infrastructure Area
Size	21,5 ha	Purpose	Construction of 250-bed Aliağa State Hospital

Figure 9: 1/25000 Scale Izmir Metropolitan Entire Territorial Plan Changes (İzmir-Manisa TP (İzmir METP (left), İzmir METP Plan Change for the Relevant Area (right))

4. **Results**

As shown above, in line with capital concentration, most of the plan changes in the Aliağa district are focused on industry and industrial zones. Plan revisions have been made to address the technical infrastructures to meet urban and other sector needs arising from the increasing industrial presence over the years. This finding reveals that increased technical infrastructure within capitalist production relations will result in more population and growth in all land uses.

Aliağa district, which is approximately 60 km away from Izmir's metropolitan center and has a population of 4 million, attracts investments that require more technical infrastructure daily due to the use of technical infrastructure such as highways, railways, organized industrial zones (OIZs), special industrial zones, and ports, which require intense capital accumulation. The spatial change and transformation caused by the plan revisions of the industrial areas that developed within the historicity of the Aliağa district are visualized in Figure 10 in 5-year periods. The area selected for refinery and petrochemical facilities in the Second and Third Development Plans is on the peninsula consisting of

the Arap Ciftlik location and Paşaçiftliği location, located in the west of the Aliağa district. The fact that there is a gulf on both sides of the peninsula provides strategic advantages in terms of sea connection for the transportation of goods. Ports, piers, and breakwaters for the refinery and petrochemical industries are in both gulfs. Although choosing the location for constructing a refinery and petrochemical facility in the 1970s on a peninsula by the sea provided strategic advantages, the fact that the area was a peninsula also created a limitation. In the context of capitalist production relations and capital accumulation cycles, it is inevitable that the refinery and petrochemical sector, a strategic and high-value-added sector, needs territorial expansion with new investment decisions due to its high profitability after privatization. It is possible to monitor the expressed spatial expansion trend and related processes from the plan revisions made in industrial, special, and industrial areas.

Another important landmark in the historical development process of Aliağa district is the Fourth Development Plan; the iron and steel industry, which is based on converting scrap iron and steel into liquid steel, will be transferred to Aliağa district. Site selection: The industry based on the production of liquid steel from scrap iron, which was determined as the Aliağa district, chose a location in the Horozgedik and Çakmaklı localities south of the Aliağa settlement, and then private iron and steel companies also chose a location in the same area during the process, resulting in the formation of an industrial cluster based on iron and steel and complementary sectors in the area. The choice of this location is related to the proximity of the area to the Gulf of Nemrut.

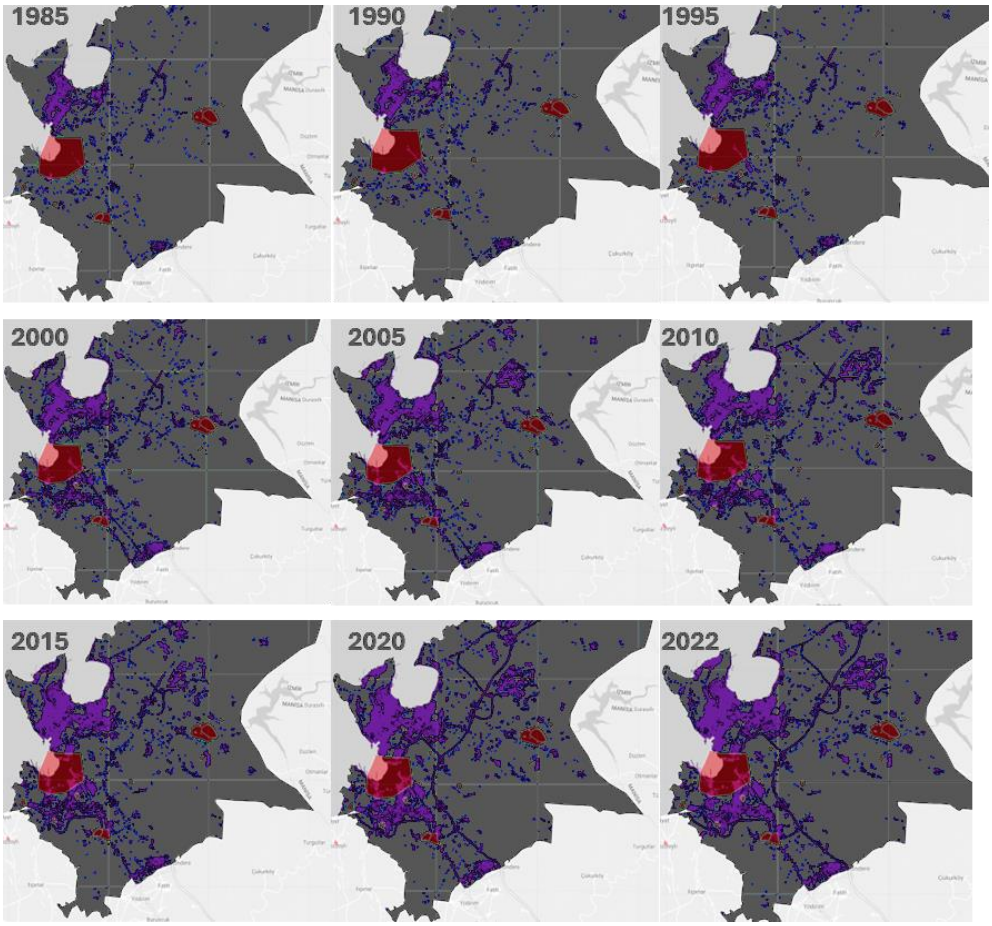

Figure 10: Changes in Industrial and Urban Presence Around the 1st and 3rd Degree Conservation Areas of Kyme Ancient City (To analyze the development and transformation of industrial and urban areas over the years in Aliağa district, algorithms proposed by Zhang et al. (2024) were utilized.)

Aliağa and Nemrut Gulfs were chosen for industrial and port activities because they are natural harbors. However, many civilizations have benefited from the strategic advantages provided by these

gulfs throughout their history; therefore, ruins are defined as cultural heritage sites from different civilizations. As highlighted in this paper, this condition represents the causality of the struggle between preserving cultural heritage places and the growth tendency of industrial districts toward intensifying capitalist production dynamics.

During the change and transformation process of the Aliağa district, the ancient city of Kyme was located between an area that would later be converted into a private industrial zone, including refineries and petrochemical facilities in the north, and an iron and steel industry cluster in the south and west. During this process, construction continued, and within the borders of the ancient city of Kyme and the 3rd-degree archaeological site, the Ege Gübre factory and port operation was opened in 1975, and the Nemport container port was commissioned in 2010. Figure 11 illustrates the development of the industrial areas surrounding the ancient city of Kyme and the conservation areas in its basin over time.

During the transformation process of the Aliağa district described above, the area where the ancient city of Kyme existed continued to change and transform uninterruptedly in line with capitalist production relations and accumulation processes. The need for spatial growth emerged concurrently with the capital accumulation of industrial and port sectors, leading to conflict areas because of the ancient city of Kyme, which is protected as a special status area under the conservation legislation. The fact that the parcels within the Kyme Ancient City conservation areas are private property and contain high rent due to the location of the area has caused the boundaries of the Kyme Ancient City Conservation Area to change over time.

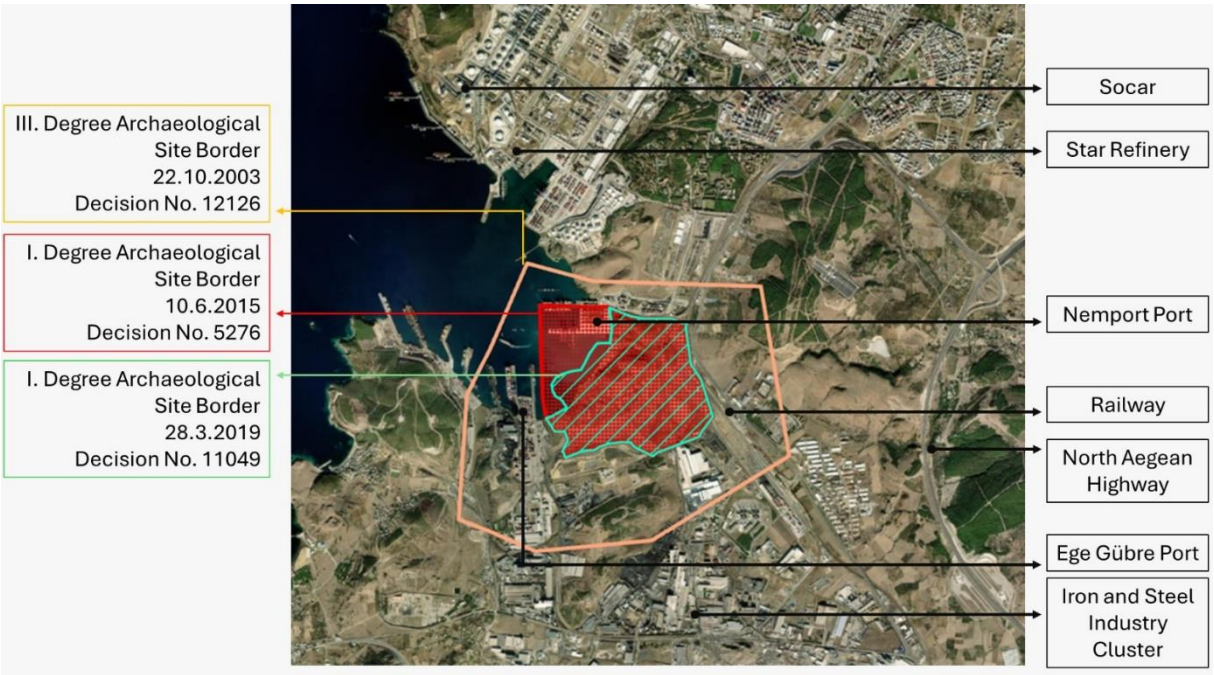

Figure 11. Change of 1st and 3rd Degree Site Borders of Kyme Ancient City (For more detail, please see Appendices 1)

The area in question was declared an Archaeological Conservation Area for the first time on 30.09.1990. The site borders consist of the outermost 3rd-degree archaeological site and the 1st-degree archaeological site covering a relatively small area, including the ancient city ruins. The 1st-degree archaeological site area was narrowed on the seaside and turned into a 3rd-degree archaeological site by the Board's decision dated 28.08.2019. Figure 11 shows the area previously determined as a 1st-degree archaeological site and the area re-designated in 2019. When the change of borders is examined, it is seen that the area to the east of the pier of the Ege Gübre port, located to

the west of the 1st-degree archeological site border of the Kyme ancient city, and the area to the south of the Nemport breakwater, located to the north of the 1st Degree archaeological site border of the Kyme ancient city, were narrowed by the decision of the Board in line with scientific opinions on the seaside.

Figures 10 and 11 reveal the change and transformation of the bay where the ancient city of Kyme was located and its surroundings throughout the historical process. This is a unique example of the changing and transformative power of capitalist production and accumulation relations, and Aliağa's change, and transformation process continue uninterruptedly. In the uninterrupted processes of change and transformation, when capital needs to expand spatially, it is seen that it changes the boundaries that determine the areas with special status that protect immovable cultural assets and transform the area through building uses such as ports and industrial areas within these areas.

DISCUSSION AND CONCLUSION:

Practices that embody capitalist production and accumulation processes manifest themselves as neoliberal policies prioritizing space's rapid transformation. "Development" and "growth" policies that accelerate capitalist production relations are organized by lawmakers and practitioners under the hegemony of capitalism (Harvey, 2018). The stated regulations include the marketization of public assets through privatization and the operation of processes that may destroy cultural heritage and conservation areas under development pressure, such as changing the conservation area boundaries determined by legislation for the protection of areas (Tekeli, 2009). In line with this, territorial plans are subject to plan revisions due to the development and growth motivation of the market dynamics.

The development of capitalist production relations and the establishment of the institutional capacity required by production relations determine the level of capital accumulation of capitalism (Harvey, 1978). The primary of capitalist production cycles is the determinant of the process in which greater capital and accumulation intensity result in greater capital and accumulation intensity, in other words, population, economy, and settlement growth (Harvey, 2018). The surplus value obtained from commodities produced faster, transported, and sold to the market causes more accumulation and concentration of capital in certain areas (Majumder, 2022). Because the speed expressed is the primary determinant of accumulation processes, governments and policymakers who support neoliberal policies organize practices that increase the speed of capitalist production cycles (Şenses, 2009). The course and process of neoliberal policies can be defined as a series of social, economic, and spatial regulations leading to greater accumulation and concentration of capital in cities. In addition, different causalities exist that interrupt capitalist production and accumulation cycles' speed. The restriction factor is the most effective and undesirable factor that interrupts capitalist production relations (Arrighi, 1978). Theorists who analyze the causality of capitalist production relations generally deal with the phenomenon of interruption at economic and social levels and conduct analyses in this context. Parallel to the deepening and increasing visibility of capitalist production and capital concentration tendencies, spatial and environmental restrictions have come to the fore, and several theoretical analyses have been conducted that examine the concept of restriction in terms of space and environment (Zhang, 2013).

The development of concept sets, such as the commodification of nature, sustainability, and conservation-use balance, is related to the capacity of capitalist production relations to transform the environment (Tekeli, 2009). The process results in the transformation of agricultural areas into industrial and urban areas, and the transformation of forest areas into industrial, commercial, and urban areas reveals the risk of ancient cities and cultural heritage sites being under the pressure of trends such as capital concentration and industrialization. Cultural heritage sites or cultural assets are

movable or immovable works of cultural and scientific value created by a certain society, and the basic elements and cultural accumulation that make up a society are considered cultural heritage.

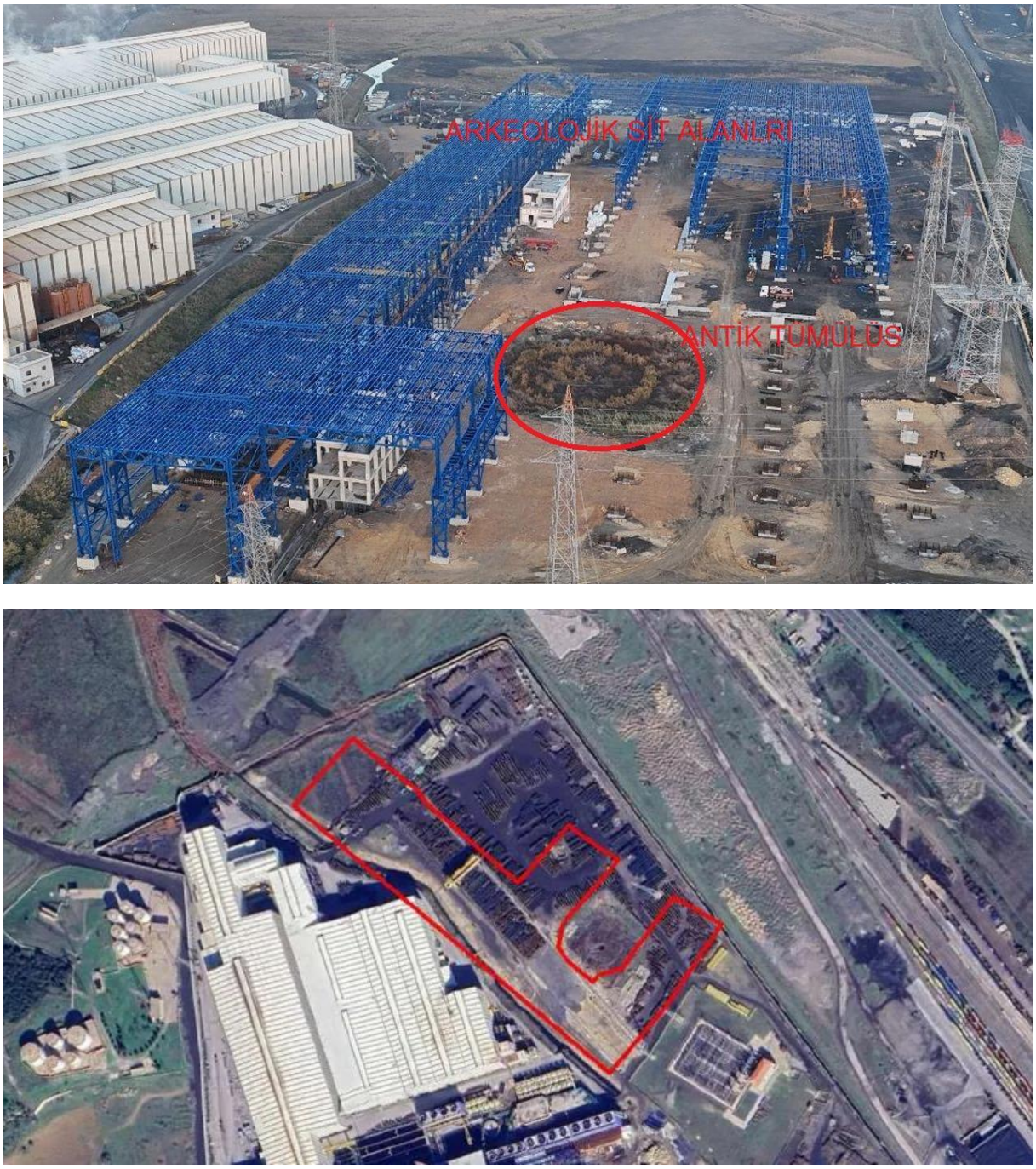

Figure 12. News about the Iron and Steel factory Built on the Tumulus in the Study Area (Egede Son Söz, 2025)

Planning is seen as an important tool in terms of directing the tense relationship between cultural heritage areas and archaeological sites that need to be protected and urban development and capital concentration in a healthy way. In academic studies evaluating the relationship between cultural heritage protection and urban planning in our country, the lack of long-term plans paving the way for instant decisions (Atabeyoğlu et al., 2019), the lack of an attitude towards protection since the first planning studies (Yılmaz, 2005) and the independent operation of urban planning and conservation planning applications (Yücel and Zeren Gülersoy, 2006) have been listed as important problems. Again, Ertaş (1991), in areas that remain in development areas and are legally planned and constructed

according to these plans, the designation of them as archaeological areas later, plans approved by local administrations without consulting the conservation board despite the existence of archaeological sites being known and structures constructed in line with these plans; It touched upon the problems arising from the development rights granted by the relevant institutions within the boundaries of the archaeological site and the reduction of the boundaries of the archaeological site over time and the opening of the areas removed to construction.

As can be seen from the results of this study, in the example of Aliağa, the planning studies in the archaeological site and the surrounding areas developed independently of each other, the plan integrity could not be achieved with the frequent plan changes made in line with the demands in the upper-scale plans, which should have been long-term plans, the main focus of the plans was to support development trends rather than the protection of cultural heritage, and as a result, boundary changes regarding the site areas came to the agenda. In addition, according to the news dated April 2025 (Figure 12), it is claimed that an iron and steel factory cold rolling mill was built on the tumulus grave located in the area and designated as a 1st degree archaeological reservation area (Egede Son Söz, 2025). In terms of these features, the results of the study support the results of previous studies and clearly reveal the development pressure of industrial areas on the protected areas in the area.

The existence of a dense industrial area surrounding the area where the ancient city was located, as well as the transformation of the space due to the change of the conservation area protection boundary and the status of the ancient city of Kyme, isolates the ancient city from its surroundings and context. Completely ignoring the relationship between conservation areas and the city, in other words, limiting conservation actions only to areas within the site boundaries, is the most important obstacle to protect areas' perception, their integration with new development areas, and their perceptibility, accessibility, and usability.

Decision makers and central and local governments need to develop policies that prioritize measures to ensure protection in special status areas, which will protect immovable cultural assets in cultural heritage sites. Again, upper-scale plans are an important tool in ensuring a holistic evaluation of the relationships between natural and cultural landscapes, traditional and new construction, tangible heritage, and intangible heritage values. Not limiting the sensitivity toward the protection of cultural heritage values to only the regions designated as conservation areas in upper-scale plans may contribute to reducing the pressure of construction and transformation caused by urbanization and industrialization on regions where immovable cultural assets are located. To achieve this, conservation development plans should be considered as a part of the general plan, conservation policies, and approaches should be considered together with the planning of the urban whole, and the planning institution should be restructured with a conservation focus (Dinçer, Enlil and Evren, 2009; Örnek Özden, 2005; Yücel and Zeren Gülersoy, 2006).

On the other hand, it is important to develop mechanisms that will ensure the participation of local stakeholders/actors and the local community in decision-making and planning processes in areas of significant conservation importance, such as ancient cities and archaeological sites under development pressure and their immediate surroundings. In the decisions regarding plans and plan changes for these areas, it is deemed important to evaluate the impact of the decisions taken on cultural heritage areas, not limited to the sites, and to ensure the participation of all urban actors in this evaluation process.

Compliance with Ethical Standards

Conflict of Interests: *[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.*

Ethics Committee Approval*: Ethics committee approval is not required for this study. The original signed consent form is attached to the article process file.*

REFERENCES:

Ahunbay, Z. (1996). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.

Ahunbay, Z. (2010). Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme. TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, (8), 103-118.

Ahunbay, Z. (2018). Arkeolojik alanlarda koruma genel kavram ve yaklaşımlara giriş. E. Uluca Tümer (Ed.) Arkeolojik alanlarda koruma ve alan yönetimi içinde (ss. 9-23). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Antrop M. (2005). Why landscapes of the past are important for the future, Landscape and Urban Planning, Volume 70, Issues 1-2, 21-34.

Arrighi, G. (1978). Towards a theory of capitalist crisis. New Left Review, 111(3), 3-24.

Atabeyoğlu, Ö., Beyli, K. N., & Argan, A. (2019). Ordu Kenti Tarihi Dokusu Üzerine Kentsel Baskılar; Tarihi Sit Alanı Örneği. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi, 35(2), 45-61.

Avrupa Konseyi, (1992). Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi. https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263663/arkeolojik-mirasin-korunmasina-iliskin-avrupa-sozlesmesi.html

Bandarin, F. and Van Oers, R. (2012). The Historic Urban Landscape managing heritage in an urban century. John Wiley and Sons.

Bandarin, F. Hosagrahar, J. Albernaz, F. (2011). Why development needs culture. In Pereira Roders, A. and van Oers, R. (eds), Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development. Vol1. N. 1. Emerald pp. 15-25.

Bandarin, F., & van Oers, R. (2015). Reconnecting the City. The Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage, Chichester: Wiley Blackwell.

Bertacchini, E., & Revelli, F. (2021). Kalòs kai agathòs? government quality and cultural heritage in the regions of Europe. The annals of regional science, 67(2), 513-539.

Büyüksural, S. M., & Demirci, Ö. S. (2023). Kentsel Arkeolojik Sit Alanı Side Antik Kenti'nde Korumaya Yönelik Uygulamaların Değerlendirilmesi. Online Journal of Art & Design, 11(5).

Ceco, V., & Aydın, E. Ö. (2023). Bir Menzil Kasabasından Sanayi Kentine; Gebze. Mimarlık ve Yaşam, 8(4), 953-986.

Cengiz, B., Tekdamar, D. A., & Seçkin, G. (2018). Amasra Kalesi ve Surlu Yerleşim Dokusunda Kentsel Kültürel ve Arkeolojik Mirasın Sürdürülebilir Gelişimi. Bartın University International Journal of Natural and Applied Sciences, 1(1), 29-42.

Cengiz, M., & Zeren, M. T. (2021). Arkeolojik Miras Alanlarında Koruma, Yorumlama ve Sunum Müdahalelerinin Gelişimi. Eksen Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, *2*(2), 54-76.

Çatalbaş, F., & Ecemiş Kılıç, S. (2021). Farklı kentsel paydaşların kültürel mirasın korunması ve kültür turizmine ilişkin görüşlerinin üst ölçekli planlar çerçevesinde değerlendirilmesi: İzmir örneği. Ege Coğrafya Dergisi, 30(1), 167-186.

Çatalbaş, F., & Ecemiş Kılıç, S. (2023). Kültürel miras etki değerlendirme (KÜMED) ve stratejik çevresel değerlendirme (SÇD) kavramları ile kültürel mirasın korunması ve kültür turizminde üst ölçekli planlama ilişkileri. Yakın Doğu Üniversitesi Yakın Mimarlık Dergisi, 7(1), 26-46.

Dinçer, İ., Enlil, Z., & Evren, Y. (2009). İstanbul'un Koruma Alanlarının Değerlendirilmesi. Megaron, 3(3).

Doğer, E. (2017). Aliağa Tarihi, Aliağa Kent Kitaplığı, Ankara, ISBN/ISSN: 978-975-97975-6-0.

Ecemiş Kılıç, S. & Aydoğan, M. (2009). Tarihsel Bir Kıyı Kasabasında Kitle Turizminin Etkileri: Bodrum Örneği. Ege Coğrafya Dergisi, 18(1-2), 85-103.

Egede Son Söz (2025), Factory on top of a tumulus!, https://www.egedesonsoz.com/tumulus-ustu-fabrika

Elia, R. J. (1997). Looting, collecting, and the destruction of archaeological resources. Nonrenewable Resources, 6, 85-98.

Eroğlu, İ., & Bozyiğit, R. (2013). Aliağa Limanı. Marmara Coğrafya Dergisi, (28), 81-116.

Ertaş, G. (1991). Yeni Gelişme Alanlarında (Turizm, Sanayi, Tarım vb.) Yer Alan Ören yerlerinin ve Arkeolojik Değerlerin Sorunları, Arkeolojik Sit Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesi I. Ulusal Sempozyumu, Antalya.

Ginzarly, M., Houbart, C., & Teller, J. (2018). The Historic urban landscape approach to urban management: A systematic review. International Journal of Heritage Studies, 25 (10), 999-1019.

Harvey, D. (1978). The urban process under capitalism: a framework for analysis. International journal of urban and regional research, 2(1-3), 101-131.

Harvey, D. (2018). The limits to capital. Verso books.

ICOMOS. (1964). Venedik Tüzüğü, Venedik. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

ICOMOS. (1975). The Declaration of Amsterdam. Congress on the European Architectural Heritage. International Council on Monuments and Sites.

ICOMOS. (1987). Charter for The Conservation of Historic Towns and Urban Areas (The Washington Charter) / 1987 https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0627717001536681570.pdf

ICOMOS. (1990). Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf

ICOMOS. (2005). Xi'an Declaration on the Conservation of Setting of Heritage Structures, Sites and Areas. International Council on Monuments and Sites, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_ en0931541001587380534.pdf

ICOMOS. (2008). The Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites. Web adresinden 15 Aralık 2018) tarihinde erişildi: https://www.icomos.org/charters/interpretation_e.pdf

Jaafar, M., Noor, S. M., & Rasoolimanesh, S. M. (2015). Perception of young local residents toward sustainable conservation programmes: A case study of the Lenggong World Cultural Heritage Site. Tourism management, 48, 154-163.

Karaca, S. (2017). Aliağa'nın Antik Kentleri, Aliağa Kent Kitaplığı, Ankara, ISBN/ISSN: 978-975-97975-7-7.

Majumder, T. (2022). A Critical Analysis of Capitalism, Capital Accumulation and Crisis Theory in David Harvey. Arthaniti: Journal of Economic Theory and Practice, 21(2), 215-235.

Maksić, M., Dobričić, M., & Trkulja, S. (2018). Institutional limitations in the management of UNESCO cultural heritage in Serbia: The case of Gamzigrad-Romuliana archaeological site. Land Use Policy, 78, 195-206.

Marca, A.L. (2016). Kyme'deki Kültler ve Kutsal Alanlar, 37. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 3, Ankara, 237-253.

MEUCC. (2013). İzmir İli, Aliağa İlçesi, Paşalimanı Mevkii 1/25.000 Ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı Değişikliği Plan Açıklama Raporu. https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/editordosya/file/CDP_25000/Izmir/Izmir_PLAN_ACIKLAMA_RAPORU_14_11_2013.pdf

MEUCC. (2014). İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı. https://mpgm.csb.gov.tr/izmir-manisa-planlama-bolgesi-1-100.000-olcekli-cevre-duzeni-plani-i-82265

MEUCC. (2019). Aliağa Devlet Hastanesi Yapımına Yönelik 1/25.000 Ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı Değişikliği. https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/icerikler/rapor-20200108130716.pdf

MEUCC. (2021a). İzmir İli, Aliağa İlçesi, Socar Özel Endüstri Bölgesi İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Değişikliği. https://mpgm.csb.gov.tr/izmir-manisa-planlama-bolgesi-1-100.000-olcekli-cevre-duzeni-plani-i-82265

MEUCC. (2021b). İzmir İli, Aliağa İlçesi, Socar Özel Endüstri Bölgesi 1/25000 Ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı Değişikliği. https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/icerikler/socar-oeb-25000_plan-aciklama-raporu_28122021-20220124144341.pdf

MEUCC. (2022a). İzmir İli, Aliağa İlçesi, Nemport 1/25.000 Ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı Değişikliği Gerekçe Raporu. https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/icerikler/plan-degisikligi-aciklama-raporu_25000-20220427134839.pdf

MEUCC. (2022b). Most Makina Enerji Taahhüt Sanayi ve Tic. A.Ş. Münferit Yatırım Yeri İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Değişikliği Açıklama Raporu. https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/icerikler/plan-degisikligi-aciklama-raporu-20220124143644.pdf

MEUCC. (2022c). Cezaevi ve Hastane İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Değişikliği Gerekçe Raporu. https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/icerikler/plan-degisikligi-gerekce-raporu-20220815103054.pdf

MEUCC. (2022d). Çıtak Barajı İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Değişikliği Gerekçe Raporu. https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/icerikler/plan-degisikligi-gerekce-raporu-20220915135136.pdf

MEUCC. (2023). İzmir İli, Aliağa İlçesi, Nemport Limanı Geri Hizmet Sahası 1/100.000 Ölçekli İzmir-Manisa Planlama Bölgesi Çevre Düzeni Planı Değişikliği Açıklama Raporu. https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/icerikler/nemport_100000_gerekce_rapor-20230503132516.pdf

Mubaideen, S., & Al Kurdi, N. (2017). Heritage conservation and urban development: A supporting management model for the effective incorporation of archaeological sites in the planning process. Journal of Cultural Heritage, 28, 117-128.

Munoz-Vinas, S. (2023). A Theory of Cultural Heritage: Beyond the Intangible. Routledge.

Mutlu, E., & Kaya, A. (2022). Kentsel Arkeolojik Alanların Korunma Sorunları: Konuralp Örneği. Turkish Studies, 17, 2.

Offical Gazette. (2002). Endüstri Bölgeleri Kanunu. 4737. Erişim Tarihi, 10.02.2022.

Official Gazette. (2008). Çevre Düzeni Planlarına Dair Yönetmelik, 27051. Erişim Tarihi, 10.02.2022.

Official Gazette. (2014). Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği, 29030. Erişim Tarihi, 10.02.2022.

Orbasli, A. 2000. Tourists in Historic Towns: Urban Conservation and Heritage Management, London: Spon Press.

Özden, E. Ö. (2005). Planlama-Koruma Üzerine Çözüm Arayışları: Marmara Takımadaları, Beykoz, Tarihi Yarımada Sit Alanlarına İlişkin Çözümleme. Planlama Dergisi, (2), 23-35.

Özden, E. Ö., & Görgülü, Z. (2006). Planlama-koruma ilişkisi üzerine yeni bir sistem önerisi. *Megaron*, *1*(4), 234-255.

Palmer, R. (2008). “Preface”, Heritage and Beyond, Strasbourg: Council of Europe, pp. 7.

Pamuk, Ş. (2012). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Pereira Roders, A. and Van Oers, R (Eds.) (2012). Historic cities as model of sustainability. In Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development. Vol 2. No. 1. Emerald UK.

Rodríguez, M. D. P. G., & García, B. Á. (2017). Urban planning and archeological conscience: The impact of soil sealing on archaeological sites. Spanish Journal of Soil Science: SJSS, 7(1), 17-30.

Sarıkaya Levent, Y. (2013), Soli-Pompeiopolis Arkeolojik Sit Alanının Kente Katılımı Üzerine Bir Tartışma. Y. Sarıkaya Levent, & M. Uçar (Der.), Mersin'den Mimarlık Planlama Tasarım Yazıları içinde (113-134), Mersin: Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınevi.

Sezen, J., & Kubaş, A. (2014). Ergene Havzası Koruma Eylem Planı Kapsamında Islah Organize Sanayi Bölgelerinin Uygulama Süreci. Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(4), 225-236.

Stephenson, J. (2008). The Cultural Values Model: An integrated approach to values in landscapes. Landscape and urban planning, 84(2), 127-139.

Şenbil, M., Yetişkul Şenbil, E., & Özuysal, M. (2022). Toplu taşıma hareketliliğinin bölgesel özellikleri: İzmir kent bölgesi örneği.

Şenses, F. (2009). Neoliberal küreselleşme ve kalkınma: seçme yazılar. İletişim Yayınları.

Taşcı, B., & Levi, E. A. (2018). Kent içi arkeolojik alanlarda katmanlaşmanın analizi ve koruma sorunları: Foça örneği. Belleten, 82(293), 31-50.

Tekeli, İ. (2009), Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ekim.

UNESCO. (2011). Recommendation on Historic Urban Landscape, https://www.unesco.org.tr/Pages/590/176.

Ünal, Ç. (2020). Sanayi'de mekânsal dönüşümler İzmir örneği. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 1-19.

Varol, F. (2017). Kültürel miras yönetiminde sürdürülebilirlik: Konya turizm paydaşlarına yönelik bir araştırma, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Varol, F. (2020). Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi: Turizm Paydaşlarına Yönelik Bir Araştırma. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(4), 1140-1156. https://doi.org/10.32709/akusosbil.803393

Vella, C., Bocancea, E., Urban, T. M., Knodell, A. R., Tuttle, C. A., & Alcock, S. E. (2015). Looting and vandalism around a World Heritage Site: Documenting modern damage to archaeological heritage in Petra's hinterland. Journal of Field Archaeology, 40(2), 221-235.

Yılmaz, N. (2005). Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi Kayseri Kentsel Sit Alanı ve Talas Kentsel Sit Alanları Örneği.

Yücel, C., & Zeren Gülersoy, N. (2010). Türkiye'de kentsel sit alanlarının planlanması için bir sistem önerisi. İTÜ DERGİSİ/a, 5(1).

Zhang, X., Zhao, T., Xu, H., Liu, W., Wang, J., Chen, X., & Liu, L. (2024). GLC_FCS30D: the first global 30 m land-cover dynamics monitoring product with a fine classification system for the period from 1985 to 2022 generated using dense-time-series Landsat imagery and the continuous change-detection method. Earth System Science Data, 16(3), 1353-1381.

Zhang, Y. (2013). Capitalism and ecological crisis. Journal of Sustainable Society, 2(3), 69-73.

Appendices-1

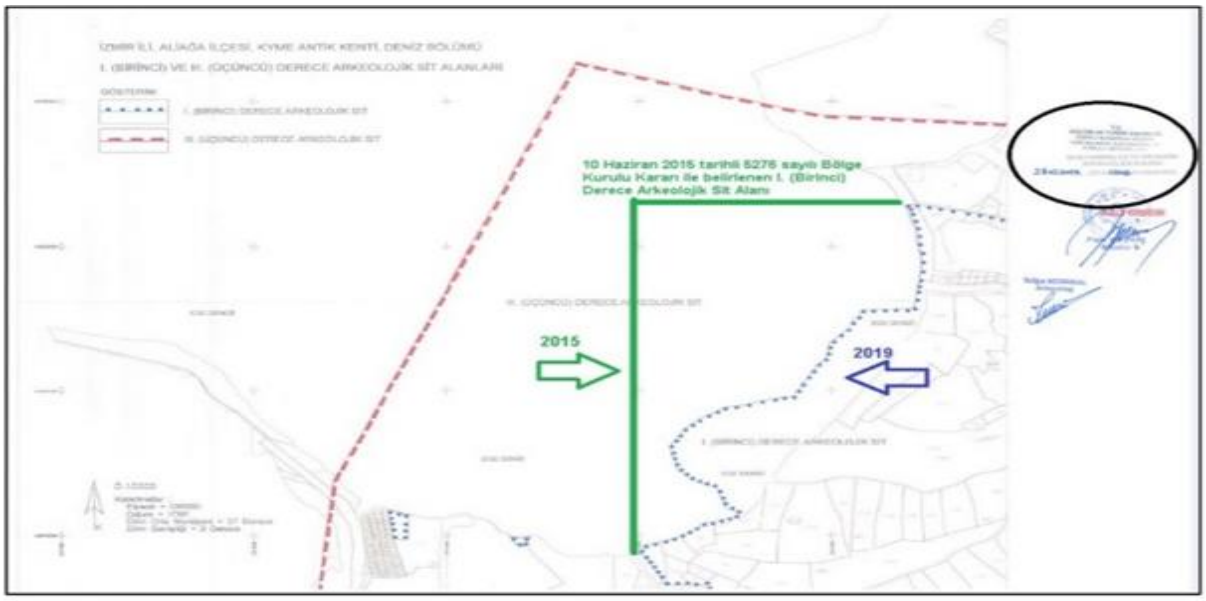

Research Problem:

This research investigates the impact of capitalist accumulation and urbanization on cultural heritage sites, specifically focusing on the archaeological site of the ancient city of Kyme. This ancient city, located in Nemrut Bay, Aliağa district, Izmir, is increasingly threatened by surrounding industrialization and urban development. The conflict arises as urban expansion pressures are encroaching on the boundaries of protected cultural areas, putting the site at risk. The core problem is that the ancient city's conservation areas have been compromised by industrial and commercial growth. The study aims to explore how these pressures have led to changes in the site's conservation area.

Research Questions:

How has urbanization and industrialization affected the surroundings of the Kyme archaeological site?

How have the boundaries of the Kyme ancient city's conservation area changed over time?

What role do territorial plans, and their revisions play in archaeological sites and their surroundings, like Kyme?

Literature Review:

Previous studies have examined the impact of urbanization on cultural heritage sites and highlighted the conflict between development and conservation. Scholars have discussed how capitalist accumulation often leads to industrial and residential exploitation of land, affecting archaeological sites. The literature also highlights the changing boundaries of conservation areas due to development pressures and the need for adaptive strategies in urban planning. The case of Kyme is particularly important because it illustrates the conflict between economic growth-driven industrialization and cultural heritage conservation.

Methodology:

This study focuses on the ancient city of Kyme and the time-spatial change in the protection borders of the ancient city caused by the upper-scale investment decisions in the Aliağa district. Within the scope of the study, land use decisions and changes affecting the area were investigated by examining development plans, regional plans and environmental plans within a historical framework. In addition, satellite images and GIS tools were used to analyze the land use changes caused by investment decisions in the Aliağa district and the changes in the archaeological site protection borders caused by urban dynamics.

Results and Conclusions:

Capitalist production and accumulation processes, driven by neoliberal policies, prioritize rapid spatial transformation, often at the expense of cultural heritage damage. These policies encourage marketization through privatization and the alteration of conservation area boundaries, putting conservation areas under development pressure. The growth of capitalist relations accelerates the pace of production cycles, which, in turn, increases capital accumulation, particularly in urban and industrial zones. The speed of these cycles leads to a concentration of capital, causing environmental and spatial issues that disrupt cultural heritage sites. Crisis factors, such as economic downturns, further disrupt these cycles, impacting the preservation of cultural assets.

The commodification of nature and the transformation of agricultural and forested areas into industrial zones threaten the integrity of ancient cities and cultural heritage sites. Cultural heritage, both movable and immovable, represents the societal and scientific values of a community, and its preservation is under increasing pressure. The lack of a holistic approach to cultural heritage sites, particularly when their boundaries are altered, isolates these sites from their surroundings and historical context. Ignoring the relationships between these areas and the broader urban environment hinders effective conservation and limits accessibility. To ensure protection, decision-makers must develop policies that focus on preserving both cultural and natural landscapes.

Upper-scale planning is essential for integrating cultural heritage sites with new urban developments. Protecting cultural assets requires extending sensitivity beyond just the designated conservation areas to include the broader surrounding environment. This comprehensive approach can reduce the pressures of industrialization and urbanization on cultural heritage sites, promoting better conservation practices.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 25.10.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 08.05.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Ünal, A. U. (2025). An Analysis on the Transition of Autonomous Port Systems in Turkish Ports Operating in the Marmara Region, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2063-2082. https://doi.org/10.35674/kent.1573158

An Analysis on the Transition of Autonomous Port Systems in Turkish Ports Operating in the Marmara Region

Marmara Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Türk Limanlarında Otonom Liman Sistemlerine Geçiş Sürecine İlişkin Bir Analiz

Ali Umut ÜNAL[1]

Öz

Otonom limanlar, son dönemlerde yapay zekânın gelişimi tercih edilmeye başlanmış yeni nesil liman yönetim türüdür. Aynı zamanda evrak işlemleri ve her türlü yük bilgi takibinin otomatik olarak takip edildiği ve istenildiğinde anlık veri verilebildiği sistemleri barındırmaktadır. Otonom limanlara olan yönelim, ağırlıklı olarak Avrupa limanlarında başlamış olup, tüm dünya limanlarının bu yeni liman yönetim türüne geçişleri gerçekleşmektedir. İnsan faktörünün merkezci yaklaşımını değiştirerek, otomasyonun ön plana çıkmasını ve operasyonlarda hata paylarını azaltmayı hedeflemektedir. Yapay zekâ tarafından yapılan hızlı analizler sayesinde, beklemelerde azalmalar ve verimlilikte artışlar olduğu görülmüştür. İnsan faktörünün iş gücünden beyin gücüne doğru evrildiği bu sistemde, insan kontrolünde olan operasyon ekipmanları, birçok iş kazası riskini ortadan kaldırmakta ve olası tehlike durumlarında can kaybı ve yaralanmaları ciddi anlamda azaltmaktadır. Türk limanlarının otonom liman sistemine geçişleri esnasında, hangi avantajlar ve dezavantajlar ile karşı karşıya kalacaklarını belirlemeleri gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteren limanların otonom liman yönetimine geçiş sürecinde, altyapı ve ekipmanlarının durumuna göre elde edebilecekleri avantaj ve dezavantajları belirlemektir. Bu avantaj ve dezavantajları tespit edilmesi için limancılık sektöründe faaliyet gösteren uzmanların değerlendirmelerinde, SWOT analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma, gelecekte yapılacak olan otonom liman projelerine altyapı oluşturmayı hedeflemektedir. Limanlar için otonom liman sisteminin düşük maliyetlerle, kesintisiz ve sürekli hizmet sunmanın önemli faydalar sağladığı; altyapı yatırımları, internet altyapısı ve siber saldırıların ise ciddi tehditler olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deniz İşletmeciliği, Deniz Ulaşımı, Limanlar, Liman Yönetimi, Otonom Liman

ABSTRACT

Autonomous ports represent a novel generation of port management systems that have recently come to the fore in the context of the development of artificial intelligence. These systems automate the monitoring of paperwork and cargo information, ensuring the provision of real-time data upon request. The adoption of autonomous port management systems has emerged predominantly in European ports, and it is anticipated that all global ports will transition to this novel port management paradigm. The objective of this transition is to minimize operational errors by shifting from a human-centric approach to a more automated one. The utilization of artificial intelligence has been observed to facilitate rapid analyses, leading to the identification of reductions in waiting times and productivity increases. In this system, the human factor evolves from labor power to brain power, and human-controlled operation equipment eliminates the risk of many work accidents and significantly reduces the loss of life and injuries in possibly dangerous situations. Turkish ports must assess the potential advantages and disadvantages that they will encounter during their transition to the autonomous port system.

The objective of this study is to ascertain the merits and demerits that ports operating within the Marmara Region can attain by the condition of their infrastructure and equipment during the transition to autonomous port management. To this end, a SWOT analysis was conducted, encompassing evaluations from experts in the port sector. The objective of this study is to establish an infrastructure for prospective autonomous port initiatives. The autonomous port system offers significant benefits, including the provision of uninterrupted and continuous service at low cost. However, it is also important to acknowledge the potential challenges posed by infrastructure investments, internet infrastructure and cyber-attacks.

Keywords: Maritime Management, Maritime Transport, Port, Port Management, Autonomous Port

[1] **Corresponding Author:** Ali Umut ÜNAL, Kocaeli University, umut.unal@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2575-6379

INTRODUCTION

Ports fulfill a dual function, serving to facilitate the handling of commercial cargo whilst also acting as pivotal hubs for economic activity. The intensifying competitive landscape within the port industry has prompted the development of automated terminals. The objective of this development is threefold: firstly, to reduce operating costs; secondly, to enhance operational efficiency; and third, to improve occupational safety and environmental sustainability (Park et al., 2022). As global maritime trade and cargo volumes at port terminals have increased, cargo handling operations have become a significant factor in reducing ship turnaround time (Park et al., 2021). In the contemporary era, seafaring vessels are required to possess specific attributes to facilitate the process of docking and loading/unloading in port facilities. The harbor length, depth, and quay length represent critical dimensions that play a pivotal role in this regard (Arıcan et al., 2020). It is important to note that not all ports can accommodate high-tonnage ships, which can lead to costs exceeding those of smaller vessels (Arıcan, 2023).

The role of port management is of great consequence in determining the competitiveness of ports, which is closely linked to the reliability of port services (Duvallet et al., 2023). In the context of evolving global trade dynamics, ports are gaining prominence as pivotal nodes in the global maritime container transport network. This has necessitated enhanced efficiency and cost optimization in operations (Yu, 2024). Operations taking place in autonomous ports represent a significant advance in the maritime industry. These operations leverage emerging technologies to enhance efficiency, safety and sustainability (Min, 2022).

The port of Rotterdam, widely regarded as the most significant port in Europe, is at the vanguard of integrating autonomous technologies and intelligent port initiatives, mirroring a broader tendency towards automation and digitalization in the maritime industry (Razmjooei et al., 2023). The term "autonomous port" is used to describe a port where all operational activities are automated. The implementation of autonomous port technology has led to a decline in the number of personnel required for operational activities, as well as a decrease in the volume of written documentation generated by humans.

The transition of autonomous ports towards smart ports, facilitated by the integration of digital technologies and autonomous systems, represents a substantial advancement in the domain of commercial ports worldwide (Makkawan and Muangpan, 2021). Autonomous ports are distinguished by intelligent navigation, automation, and reduced reliance on manual labor, thereby facilitating a transition toward more efficient and technologically advanced operations (Chang et al., 2022). The advent of unmanned operations in port management constitutes a substantial departure from the mere technological development that has hitherto characterized this field. The advancement of autonomous management systems in the maritime industry, including ports, is associated with the concept of Maritime 4.0, which underscores the significance of digitalization and ship management (Sullivan et al., 2021). The integration of Artificial Intelligence (AI) within these systems plays a pivotal role in facilitating digital transformations in ports, enabling the transition of tasks to digital domains and enhancing the capabilities of autonomous operations within port areas. The utilization of artificial intelligence in the digitalization of autonomous ports is identified as a pivotal and instrumental factor in enhancing operational procedures and business efficiency within port operations (Ghazaleh, 2023). In addition, ports such as the autonomous port of San Pedro in the USA are adapting to recent trends in green and sustainable port operations, thereby contributing to environmental protection activities (Kadio, 2023). The incorporation of environmentally conscious practices within port operations, with a particular emphasis on sustainability, corporate social responsibility, and legal compliance, is becoming increasingly crucial (Casaca and Lyridis, 2022).

The integration of autonomous systems within port management structures necessitates a comprehensive reassessment of prevailing port management practices (Ngoc et al., 2021). The advent of these technologies has the potential to facilitate real-time monitoring, control and decision-making processes, thereby enhancing the efficiency of port operations (Zahid et al., 2021). However, it is crucial to recognize the imperative for robust security measures in the integration of autonomous systems within port operations. This is due to the inherent risks associated with cyber-physical systems, as highlighted by Zahid et al. (2021).

The present study will evaluate the potential benefits and challenges of Turkish ports in the transition to an autonomous port system through the application of a SWOT analysis, incorporating the opinions of experts. The study will then present recommendations for the port sector. This comprehensive assessment is intended to provide an important roadmap for Türkiye, enabling the country to enhance its competitiveness in the maritime sector and prepare for the future of ports.

The subsequent section provides a comprehensive delineation of the configuration of the present study. Firstly, an overview of the general structure of autonomous ports is presented, along with a concise examination of autonomous ports on a global scale. Additionally, a brief analysis of the advantages and disadvantages associated with autonomous ports is offered. The subsequent section details the methodology employed in this study, including the employment of a SWOT analysis. The findings section will evaluate the scenarios that Turkish ports will encounter during their transition to autonomous port management. This evaluation will be conducted by experts with experience in the port sector using the SWOT analysis method. The discussion will be determined under four main headings. The conclusions of the SWOT analysis for Turkish ports are presented and discussed, and the study is concluded with a summary of its contributions to future research.

1. Autonomous Port Concept

Autonomous ports are defined by their integration of technological innovation, operational efficiency and environmental sustainability in the domain of port management. This paradigm shift in port operations is driven by the increasing adoption of digitalization and smart infrastructure in the global logistics and transport sectors.

The enhanced risk-free decision-making capabilities of autonomous port equipment facilitate more effective and productive operations, enhance service profitability through the provision of a secure operational environment, and facilitate the assurance of cargo and handling equipment safety, particularly personnel safety (Hong et al., 2023). As Duan et al. (2023) have demonstrated, the optimization of the operation timing of automated guided vehicles and automated stacking cranes in autonomous container terminals can significantly improve the efficiency of equipment utilization, thereby contributing to energy saving and emission reduction in line with the goal of efficient use of resources and the creation of environmentally friendly ports. The port of Rotterdam, and more specifically the Maasvlakte 2 terminal, represents the pinnacle of automation in the European port network. A similar increase in automation levels has been observed at other major ports, including those in Hamburg, Antwerp, Barcelona, Algeciras, London, Liverpool and Thamesport (Sdoukopoulos et al., 2019).

The implementation of automated processes in port operations has been shown to enhance safety and efficiency, thereby facilitating more effective and high-capacity planning (Jones, 2022). The utilization of Digital Twin (DT) technology facilitates a more efficacious deployment of autonomous technologies, thereby enabling a rapid assessment of the situation and the capacity for immediate decision-making (Toygar, 2024). The integration of these two transformative technologies has the potential to create a more sustainable, efficient and safe port operation through the automation of port operations and the improvement of these operations through simulations (Toygar, 2024). Molavi

et al. (2020) have identified four main operational areas and sub-areas that underpin the concept of a smart port. These four areas are as follows: Area 1, operations, comprising three sub-areas: efficiency, automation and smart infrastructure systems; Area 2, environment, comprising four sub-areas: environmental management systems, emissions and pollution control, waste management and water management; Area 3, energy, comprising three sub-areas: efficient energy consumption, generation and use of renewable energy sources and energy management; and Area 4, safety and security, comprising three sub-areas: safety management systems, security management systems and unified monitoring and optimization systems.

The advantages of autonomous ports are manifold. These include increased operational efficiency, enhanced safety through sophisticated collision avoidance systems, and a reduction in greenhouse gas emissions (Hirata, 2024). The transition to autonomous ports is congruent with the overarching Industry 4.0 trend in the maritime sector, emphasizing the imperative of comprehending and mitigating the risks associated with heightened degrees of autonomy in maritime transportation (Sano, 2023). The vulnerability of shipments during customs inspections and the social production of container space emphasizes the necessity for robust security measures in autonomous port operations (Amro et al., 2021). The necessity for compliance with autonomous port regulations specific to each port is underscored by the importance of energy management optimization and solutions for marine pollution in ports, which are vital for reducing environmental risks (Öztürk et al., 2019). In a study conducted by Al-Fatlawi and Motlak (2023), the enhanced productivity and high performance of smart ports for a more sustainable environment were investigated.

A significant disadvantage is the liability issue, which may impede the full commercial implementation of autonomous inland shipping. A comprehensive evaluation of the prevailing legal framework is imperative to ascertain its applicability to novel autonomous systems (Domenighini, 2024). In the field of control theory, the identifiability of linear port Hamiltonian systems poses a considerable challenge, with the potential to influence the effectiveness of autonomous port operations (Medianu and Lefèvre, 2021). The environmental impact of autonomous ports gives rise to concerns about sustainability and ecological footprint, particularly concerning air pollution from energy generation sources such as autonomous generator sets (Tarnapowicz and German-Galkin, 2016). In the domain of cyber security, the growing reliance on autonomous systems in ports necessitates the implementation of robust cyber security measures to safeguard against potential cyber threats and attacks (Yağdereli et al., 2015). The integration of autonomous vehicles and logistics systems into port operations poses novel challenges concerning system optimization and uncertainty management (Castaneda et al., 2022).

The autonomization of port operations and operational changes in port management and port employee interactions have resulted in an immediate response to the 'new normal' imposed by the Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) pandemic. These developments have precipitated a rapid evolution in port management practices, digitalization, automation and recently approved port management models, intending to sustain and enhance the resilience of maritime supply chains (Notteboom et al., 2021).

As the maritime industry adopts the principles and practices of Industry 4.0, autonomous port indicators and performance metrics will be pivotal elements in the transition to smart and digital ports, reflecting a global shift towards modernizing port infrastructure (Makkawan and Muangpan, 2021). The assessment of navigational risks in port approach maneuvers, employing a combination of expert judgment and machine learning, will facilitate the enhancement of safety protocols for autonomous port operations (Serra et al., 2022). The restriction of human access in the development of fully autonomous port cargo handling facilities can enhance the safety guarantees inherent to autonomous port environments (Castaneda et al., 2022).

The implementation of cloud-based tools and technologies, including artificial intelligence, the Internet of Things (IoT), and autonomous driving, plays a significant role in optimizing port operations and enhancing overall efficiency (Cho and Lee, 2020). The potential applications are numerous and include the operation of fully autonomous ports, autonomous cranes for loading and unloading containers, autonomous vehicles for transporting containers, Global Positioning System (GPS) tracking for cargo, the monitoring of the origin of goods, the establishment of seamless communication with trucks, trains and cars along the supply chain, the implementation of real-time surveillance of ports, and the reduction of labor and operating costs (Lesniewska et al., 2019).

To ensure the safe and efficient operation of autonomous systems in ports, it is imperative to employ data-driven methodologies incorporating machine learning and artificial intelligence. This is vital for sustaining the relevance of these technologies and for the development of new port maneuvering guidelines, as well as for the overall maneuvering of autonomous vessels in port environments (Lee et al., 2021). The management of emerging technologies in post-Brexit ports, including the adoption of fully automated ports, autonomous cranes, vehicles, GPS tracking and real-time surveillance, has introduced complexities that require robust regulatory frameworks and strategic planning (Lee et al., 2021). These issues must be addressed in a timely and effective manner (Lesniewska et al., 2019).

The issue of the Battery Management System (BMS) employed in the equipment utilized in autonomous ports is a significant one and one which merits consideration in light of the challenging safety and reliability standards that must be met (Momete, 2018). Moreover, digital technologies such as Blockchain for ports, Blockchain Distributed Ledger Technology (DLT) and data-enabling technologies have become of significant importance for small and medium-sized ports. To effectively navigate the evolving market landscape and the digital transition that lies ahead, small and medium-sized ports must adopt a more agile and responsive approach. (Feng and Notteboom, 2013).

The issue of cybersecurity risks in the context of autonomous and remotely controlled vessels has been the subject of considerable analysis, which has underscored the vital importance of effective cyber threat management to guarantee the safe operation of autonomous systems in ports (Kavallieratos and Katsikas, 2020). As the maritime industry undergoes a transition towards autonomous operations, the vulnerability of port facilities and vessels to cyber-attacks becomes a significant concern, emphasizing the necessity for robust cybersecurity measures to protect autonomous systems (Kapalidis et al., 2022). Moreover, the psychological ramifications of the transition to autonomous maritime operations, including in harbors, necessitate meticulous consideration (Tam et al., 2021). The utilization of drones for port security, as an illustration, highlights the imperative for thorough risk assessment and mitigation strategies (Abkal et al., 2020). It is imperative to enhance the training standards for maritime personnel, ensuring a comprehensive understanding of maritime conventions and optimizing communication techniques within the port environment (Arıcan, 2024).

2. Method

SWOT analysis is a valuable strategic planning tool that enables organizations to assess their internal and external environment. Through the identification of the organization's strengths, weaknesses, opportunities and threats, it is possible to develop strategies that are both informed and conducive to increasing competitiveness and sustainability. Despite its inherent limitations, the efficacy of SWOT analysis can be augmented through integration with other strategic planning instruments. A comprehensive approach to SWOT analysis facilitates more effective decision-making and contributes to organizational success.

The SWOT analysis is a strategic planning tool that is employed to evaluate the internal and external factors that may potentially impact an organization's performance and competitiveness. A SWOT analysis involves a comparison of an organization's internal strengths and potential areas for

improvement with the external opportunities and threats identified through environmental scanning. In essence, a SWOT analysis is a strategic planning tool that is employed to evaluate both internal and external factors that may affect an organization's performance and competitiveness (Özan et al., 2015).

Furthermore, experts are also consulted in other studies on autonomous ports. Akgül and Gençer (2017) developed a series of open-ended questions on the concept of smart port in their study titled 'Smart Port: Opportunities and Threats'. These questions were distributed to key stakeholders in the sector, and the data obtained were presented for their evaluation. Çalışkan (2020) conducted a study to evaluate the challenges faced in the transformation of ports into smart ports. In the study, the Interpretive Structural Model (ISM) method was employed in conjunction with expert opinions to identify and analyze potential challenges related to this transformation. Makkawan and Muangpan (2021) conducted a study on a conceptual model for smart port performance and smart port indicators in Thailand. During the study, the researchers conducted in-depth interviews with participant observers and conducted a comprehensive review of the relevant literature. Gürsoy and Hatunoğlu (2022) employed a purposive sampling method to select port employees as the sample in their exploratory research on the awareness of applications for smart port structuring. A face-to-face survey was conducted to collect data on this subject. In a separate study, Park et al. (2023) conducted a SWOT analysis on the simulation and operating costs of autonomous vehicle loading systems in Ro-Ro ports.

In the present study, online interviews were conducted with experts who have been working in the port sector for a minimum of eight years and were invited to offer their valuable opinions on the transformation of the existing port system into an autonomous port system. The participants are primarily operating in ports in the Marmara Region, and no distinction was made based on terminals in the port sector. To ensure a comprehensive representation, nine experts were selected to cover all terminals. Participants were invited to offer their opinions in four main categories, under the SWOT analysis method. This entailed a reflection on the current situation of their ports and the conveyance of their sectoral experiences. The opinions expressed by the participants were summarised and weighted, and are presented in the evaluation section. Table 1 provides a summary of general information about the experts who participated in this study.

Table 1. General Information of the Experts

Expert	Position	Professional Experience (Year)	Level of Education
Expert 1	Operation Manager	8 years	Master Degree
Expert 2	Planning Manager	9 years	Master Degree
Expert 3	Operation Manager	8 years	Undergraduate
Expert 4	Personnel Manager	12 years	Master Degree
Expert 5	Planning Manager	11 years	Master Degree
Expert 6	Operation Manager	15 years	Undergraduate
Expert 7	Technical Manager	9 years	Undergraduate
Expert 8	Personnel Manager	13 years	Master Degree
Expert 9	Technical Manager	11 years	Undergraduate

A methodology incorporating SWOT analysis has been developed to evaluate Turkish ports concerning autonomous ports. The overarching objective of the methodology is to examine the infrastructure and

superstructure of ports operating within the Marmara Region, irrespective of the nature of the cargo. The methodology for evaluating autonomous ports for Turkish ports is illustrated in Figure 1.

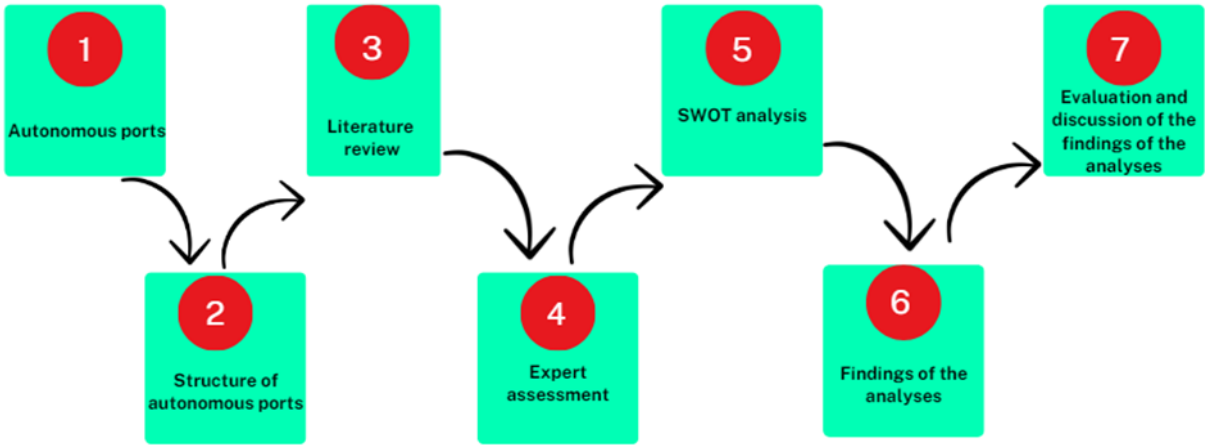

Figure 1. Autonomous Port Assessment Flow Diagram for Turkish Ports

3. Findings

In the course of the interviews conducted with nine experts on the transition of Turkish ports to autonomous ports, the infrastructure and superstructure systems of the ports were evaluated, and the experts were asked to adopt an unbiased approach. The experts subsequently reported their evaluations in the light of their own experiences under four main headings in mutual online interviews. The data obtained were weighted and presented below under the four main headings.

3.1. Strengths

• High Operational Efficiency: The advent of autonomous ports has been demonstrated to engender a reduction in handling costs, an enhancement in operational efficiency, and an acceleration in handling times through automation and optimized processes. The continuous measurement and control systems of autonomous ports ensure the regular measurement and optimization of energy consumption. A further benefit is the reduction in emissions, which is achieved through a decrease in carbon emissions.

• Enhanced Safety: Autonomous equipment and systems offer a more secure working environment by reducing the incidence of human error and incorporating safety measures such as collision avoidance systems.

• Improving Security: In the context of the withdrawal of personnel from operation and storage areas in autonomous ports, there will be a reduction in personnel mobility. Consequently, the withdrawal will result in enhanced security, which can be more readily controlled and monitored. The installation of cameras equipped with motion sensors will facilitate more effective control of unauthorized access to the sites.

• Sustainability: It is imperative to ensure that operations are conducted in an environmentally sustainable manner. This objective can be realized through the optimization of energy consumption, the reduction of emissions, and the utilization of green energy sources.

• Personnel Safety: The automation of hazardous tasks and the removal of personnel from high-risk environments has been demonstrated to enhance personnel safety. The number of personnel involved in hazardous operations conducted within the scope of the services provided by autonomous

ports will be significantly reduced, thereby enhancing the safety of the personnel. As the risk of accidents to personnel decreases, an increase in trust and loyalty to the work will be observed.

- Service Profitability: The impact of the initiative was twofold: firstly, it increased the service profitability of the ports; secondly, it led to an increase in productivity and a cost reduction.

- Resilience: It reduces the fragility of supply chains by ensuring the continuity of operations even in crises such as COVID-19. Even in similar pandemics and national-international crises, ports will be able to ensure the continuity of operations thanks to their autonomous infrastructure.

- 24/7 Operation: It has been demonstrated that the implementation of such technology enables ports to provide uninterrupted service by reducing dependence on manpower. A recent significant demand made by ships to ports is the requirement for 24/7 service. In this context, autonomous ports emerge as a pivotal element, capable of handling substantial loads in information entry and subsequent operations with efficiency.

- Reduced Human Error: In the context of autonomous port operations, delays caused by human error will be eliminated as operations involving the transfer of cargo from in-port activities to ship-based activities will be monitored by artificial intelligence.

- Advanced Monitoring Systems: In autonomous port systems, the movement of cargo is subject to comprehensive and continuous monitoring, from the moment of its arrival at the port until its departure. This information is updated instantaneously, and the system can generate reports upon request. Consequently, the port can respond to the demands of its customers, particularly those of the agency and shipowner.

3.2. Weaknesses

- High Initial Cost: The establishment of autonomous port infrastructure and the conversion of existing systems necessitate a substantial capital investment. Moreover, a significant expense is incurred in the integration of existing systems into autonomous port systems. Consequently, ports will need to allocate substantial resources to facilitate these transitions.

- Applicability for Small and Medium-Sized Ports: The transition to autonomous technologies has the potential to present financial and technical challenges for small and medium-sized ports. For Turkish ports with smaller and medium-sized capacities, this transition will result in increased costs.

- Loss of Labour Force: The advent of automation has the potential to result in the elimination of certain employment opportunities and an increase in unemployment rates. The transition to autonomous ports is likely to increase unemployment rates, particularly among unskilled workers, thereby giving rise to unemployment-related issues.

- Legal and Regulatory Challenges: Existing legal frameworks providing a regulatory framework for autonomous port operations may be inadequate and may require new regulations. The prevailing legal framework is centered on the human labor force, and it may be the case that such regulations are inadequate in the event of accidents and potential loss of life resulting from the operation of unmanned systems within autonomous ports.

- Cyber Security Risks: The utilization of autonomous systems may render operations and data integrity vulnerable to cyber-attacks, which have the potential to jeopardize the systems' functionality. Internet connections must be secure and protected against all kinds of cyber-attacks in a continuous and up-to-date manner. A comparative analysis reveals that Türkiye is lagging behind European countries concerning internet infrastructure and speed. In the event of an internet outage, the

disconnection of unmanned equipment in autonomous ports has the potential to induce significant operational disruptions within the port.

- Maintenance and Repair Difficulties: The maintenance and repair of autonomous equipment may require expertise and specialized equipment. The fact that the equipment in the infrastructures of autonomous ports is mainly imported, the need for foreign operators to provide training for their use, the arrival of teams from abroad for maintenance and repair operations in the first place and the procurement of spare parts from abroad will cause significant expenditures. In the event of a malfunction, the procurement of parts from abroad can also result in significant delays and financial losses for the port.

- Handling Damaged Containers: In autonomous port systems, the condition of the cargo in cargo operations is monitored by camera systems. However, the capacity of artificial intelligence to recognize superficial damages, especially in container loads, may be limited when scanning the photographic system to detect possible damages. Consequently, intervention in containers with low damage may be delayed in container cargo handling operations.

3.3. Opportunities

- Technological Advances: Advancements in artificial intelligence, the Internet of Things (IoT), autonomous driving and cloud technologies present opportunities to further optimize port operations and increase efficiency.

- New Job Opportunities: The advent of autonomous ports has the potential to generate novel employment opportunities, including roles such as technologists, data analysts and cyber security experts. Consequently, the emergence of new employment opportunities in these fields is likely to give rise to novel business lines.

- Competitive Advantage: The transition of Turkish ports to autonomous port management will enable them to execute operations with the same efficiency and performance as other ports worldwide. This will result in an increase in their market share and a positive change in cargo handling rates. The decline in time spent in ports and the enhancement of operational efficiency is anticipated to result in a shift in the ports of call for transit cargoes, thereby augmenting the demand for Turkish ports.

- Data-Driven Decision Making: The utilization of autonomous systems has been demonstrated to enhance decision-making processes through the aggregation and examination of data. The handling of cargo and the provision of services to ships are meticulously documented. Conducting more precise and comprehensive analyses based on the gathered data will enable the organization to make informed decisions regarding the allocation of resources to prospective areas of development for the port.

- Block Chain and Data Provisioning Technologies: The advent of blockchain and data provisioning technologies has precipitated a worldwide development in technology. Consequently, autonomous ports will be capable of reporting on every moment of port operations using these technologies. These technologies have the potential to enhance transparency, traceability and security in port operations.

- Use of Electrical Equipment: The utilization of green energy sources and the integration of electrical equipment have been demonstrated to enhance sustainability and reduce costs. The effective use of electrical energy at optimal levels within the infrastructure and superstructures of Turkish ports is poised to garner significant public attention, signifying a substantial shift that will lead

to substantial cost reductions in the contemporary context, where sustainability stands as a paramount concern.

3.4. Threats

- Cyber Attacks: Autonomous port systems have the potential to be vulnerable to cyber attacks, which can jeopardize operations and data security. However, as demonstrated by global cyberattacks, firewalls can be breached by both mass and individual attacks, resulting in the theft of confidential commercial data.

- Environmental Conditions: Türkiye is located within a seismic zone, a fact that is due to the country's geological structure. The potential for seismic activity and the consequent risk of damage to infrastructure and operational equipment is a perpetual concern. Furthermore, severe weather conditions or natural disasters have the potential to disrupt autonomous port operations.

- Workforce Adaptation: Even though pivotal operations in autonomous ports are conducted by machines, there will invariably be a requirement for a workforce to intervene in operations. Existing employees may encounter challenges in adapting to this novel technology. This suggests a potential risk of personnel with adaptation difficulties being left behind in the transition to the new system.

- Regulatory Compliance: Legal and regulatory uncertainties about autonomous ports have the potential to impede the adoption of this technology and engender additional costs. In the event of injury, incapacity, or loss of life of personnel during operations, the addressee will be the artificial intelligence that manages the equipment or the operators who remotely control the equipment.

- Financial Risks: The initiation of autonomous port development projects demands considerable financial investment, encompassing infrastructure and superstructure equipment. Maintenance and operational expenses are also substantial. The timeframe for the return of these costs as operating profit may be protracted, extending over a considerable period. Consequently, the payback period may be significantly extended beyond initial expectations.

- Public Acceptance: The working principle of autonomous ports and the concept of artificial intelligence is still approached with prejudice in societies. The transition to autonomous ports may encounter resistance from the public due to concerns regarding job loss and security, primarily due to the fear of employee displacement, the potential for security vulnerabilities, and the uncertainty surrounding the implications of such a shift.

All the results obtained are summarised in Figure 2.

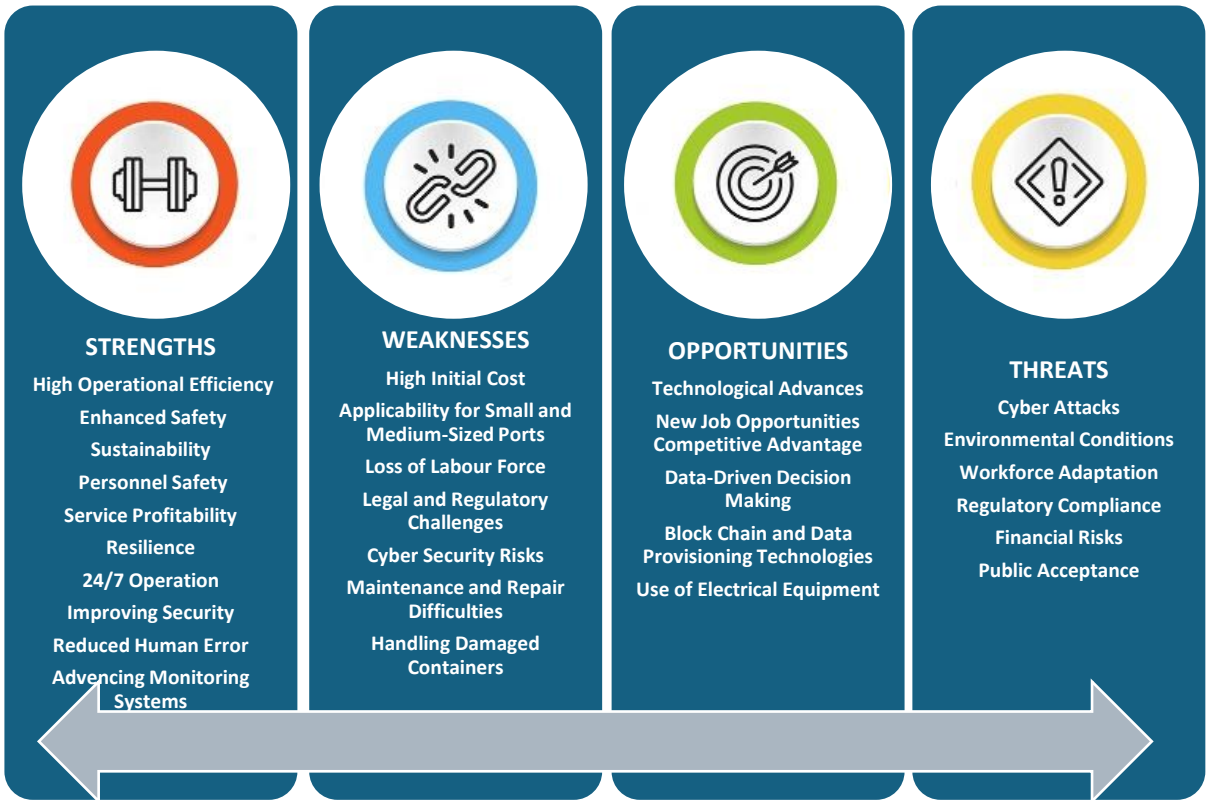

Figure 2. Swot Analysis for Turkish Ports

4. Discussion

The SWOT analysis produced anticipated results in terms of strengths and opportunities, and the experts' expectations regarding autonomous ports and general conclusions have been obtained. However, it is important to note that the identified weaknesses and threats only apply to ports operating in the Marmara Region. A notable weakness pertains to legal and regulatory challenges, with it being emphasized that the prevailing Turkish legislation does not presently provide an infrastructure for the operation of autonomous ports.

It was observed that considerable challenges would emerge in establishing legal obligations and identifying relevant parties in the event of an incident. Another significant vulnerability identified pertains to the risk of cyber security breaches, necessitating the implementation of a robust and advanced internet infrastructure. It is evident that the internet infrastructure of Türkiye is lagging behind that of other countries, and the prevalence of internet speed and interruption problems poses a grave concern for ports. In the event of an interruption to the internet connection or inadequate cyber security measures, the port's operating system is susceptible to failure, which may result in a protracted period before operations can be resumed. A salient finding pertains to the prevalence of financial risks. To ensure the continuity of this process, a designated budget must be allocated and subjected to regular revisions. It is recommended that ports consider these expenses as ongoing costs and incorporate them into their operating budgets.

However, it is important to acknowledge the continuous evolution of autonomous systems, which invariably necessitates the modernization of existing infrastructure, resulting in the allocation of additional financial resources. The unpredictability of malfunctions and repair costs further complicates financial planning for ports. The inability to account for such expenses poses a substantial threat to the financial stability and sustainability of ports. The implementation of autonomous ports therefore necessitates the establishment of requirements in several areas, including those about legal,

regulatory frameworks, cyber security and labor dynamics. The potential benefits of autonomous ports include efficiency, safety and sustainability, as well as reduced operating costs and improved environmental performance. However, the emergence of autonomous ports gives rise to several challenges, including regulatory uncertainty, technical complexity and cyber security risks.

The potential advantages of autonomous ports are readily apparent, as evidenced by the findings of previous studies (Park et al., 2023). The experts who conducted the study identified cost reduction and efficiency enhancement as the primary benefits. The enhancement of operational efficiency, the implementation of advanced safety measures and the reduction of environmental impact demonstrate the potential of autonomous ports to engender a substantial transformation in the maritime sector (Park et al., 2023). In a related study, Karlı et al., (2021) utilized the Fuzzy AHP method to assess the smart port dimensions of the Filyos port, thereby demonstrating that the operational dimension of the port is significant. The most critical issues were identified as environment, energy, finance, safety and security. The integration of automation and AI-enabled systems has the potential to facilitate faster handling times, improved resource allocation and a reduction in human errors. This finding is consistent with the conclusions of Makkawan and Muangpan (2021), who posit that the development of smart port indicators can facilitate more effective performance measurement and management, thereby encouraging continuous improvement in port operations. Furthermore, autonomous ports can provide a safer working environment through enhanced security protocols and collision avoidance systems. Additionally, the shift to cleaner energy sources and optimized operations can contribute to environmental sustainability by reducing greenhouse gas emissions.

Nevertheless, the implementation of autonomous ports presents several challenges, which must be given full consideration to ensure the success of this venture. A primary concern pertains to the necessity for a substantial financial investment. Gu and et al. (2020) emphasize in their study that, despite the advantages, the initial investment is considerable, representing a notable weakness related to the transition to autonomous ports. Additionally, there is a lack of clarity regarding the allocation of responsibility and accountability, particularly in the event of accidents or malfunctions related to autonomous ships. Bokau (2024) emphasized the pivotal role of regulatory challenges in impeding the transition to autonomous ports. The author contended that existing maritime legislation may be inadequate to deal with the complexities inherent in autonomous operations, thus hindering the adoption of autonomous ports. The technical intricacies associated with control and navigation have the potential to affect the efficiency of autonomous port operations. The implementation of autonomous ports may engender a multitude of additional risks, including those about cybersecurity, the necessity for redundancies, and the need to adapt to new technologies. Elhafez (2023) hypothesizes in his study that autonomous systems may be vulnerable to hacking and other malevolent activities. In a related study, Öztemiz (2023) presents a review of the smart port concept in the context of foreign trade, with a particular focus on the port of Singapore. The author emphasizes the role of digital technologies in this context. As observed in this study, the internet infrastructure plays a critical role. This finding is consistent with the conclusion that cybersecurity risks will increase in an increasingly digitalized port environment. This finding is consistent with the conclusions of Hirata (2024), who posits that the growing automation of maritime processes may precipitate job losses within the sector. The potential risks associated with cybersecurity, labor displacement and regulatory compliance represent a significant barrier to the adoption of autonomous ports. Addressing the technical intricacies, including but not limited to, issues of liability, control theory, navigation and environmental impacts, is therefore paramount to facilitate the seamless integration of autonomous ports.

CONCLUSION

In this study, experts with a background in the maritime sector were consulted to analyze the transition of ports in the Marmara Region from conventional port management systems to autonomous port management systems. The results obtained from these analyses highlight potential expenditures for infrastructure investments and sustainability, as well as cyber-attacks and deficiencies in internet infrastructure.

The implementation of autonomous ports has the potential to cause a major paradigm shift in the maritime industry. However, this technology must be implemented with the utmost care and strategic foresight. A notable review by Zadeh (2023) on the optimization of smart energy infrastructure in smart ports to reduce the carbon footprint is particularly noteworthy. This significant technological advancement will undoubtedly have a profound impact on the future of the maritime industry. The successful implementation of autonomous ports will require the establishment of legal frameworks, the implementation of robust cyber security measures, and the upskilling of the workforce. A comprehensive approach must be adopted to maximize the potential benefits of autonomous ports while minimizing the risks, as this approach will be crucial in determining the future trajectory of the maritime sector. In conclusion, Tangstad (2023) states that the potential for lower operational costs and increased frequency of service, which will make ports more competitive on a global scale, could attract more shipping lines and cargo.

Nevertheless, the complete realization of this potential is contingent on stakeholders acknowledging and adapting to the opportunities and challenges presented by autonomous ports. The maritime industry has the potential to realize the promise of autonomous ports and to pave the way for a safer, more efficient and more sustainable maritime future through collaboration, innovation and proactive risk management. The present study diverges from preceding research in its objective to identify vulnerabilities and hazards associated with autonomous ports, as opposed to prioritizing the opportunities and advantages they present. Nevertheless, it is imperative to emphasize the significance of vulnerabilities and hazards within the context of Turkish ports' security culture and infrastructure capabilities.

Limitations of the Study:

The study is subject to two limitations. Firstly, the experts participating in the study are employed in ports located in the Marmara Region. The exclusion of experts from the Aegean, Mediterranean and Black Sea Regions from the study constitutes a limitation. Secondly, the study participants were exclusively operations managers, human resources managers and technical managers, with no representation from the finance department.

Future Research:

Subsequent studies may benefit from examining ports independently and considering the specialization of terminals according to the types of cargo handled. This would facilitate a more comprehensive examination of potential vulnerabilities and threats using a SWOT analysis tailored to the cargo types in question.

Compliance with Ethical Standards

Conflict of Interests: *The author declares that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.*

Ethics Committee Permission: *No ethical committee approval is required for this study. The signed consent form has been added to the article process file.*

Financial Support: *No financial support is available.*

REFERENCES:

Abkal, S., Talas, R., Shaw, S., & Ellis, T. (2020). The Application of Unmanned Aerial Vehicles in Managing Port and Border Security in the Us and Kuwait: Reflections on best Practice for the UK. International Journal of Maritime Crime and Security, 01(01). https://doi.org/10.24052/ijmcs/v01is01/art-3

Akgül, E. F., & Gençer, H. (2017). Akıllı Liman: Fırsatlar, Tehditler. III. Ulusal Liman Kongresi. https://doi:10.18872/DEU.df.ULK.2017.001

Al-Fatlawi, H., & Motlak, H. (2023). Smart Ports: Towards a High Performance, Increased 0roductivity, and a better Environment. International Journal of Electrical and Computer Engineering (IJECE), 13(2), 1472. https://doi.org/10.11591/ijece.v13i2.pp1472-1482

Amro, A., Gkioulos, V., & Katsikas, S. (2021). Communication Architecture for Autonomous Passenger Ship. Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers Part Journal of Risk and Reliability, 237(2), 459-484. https://doi.org/10.1177/1748006x211002546

Arıcan, O. H., Unal, A., Arslan, O., & Bamyacı, M. (2022). A Dry Cargo Coaster Tonnage Selection Model for Shipping Companies in Turkey. Kent Akademisi, 15(4), 1651-1669. https://doi.org/10.35674/kent.1017076

Arıcan, O. H. (2023). Kimyasal Tankerlerde Zaman Süreli Kiralamaya Göre Dedveyt Tonaj Aralığının Belirlenmesi. International Journal of Management and Administration, 7(14), 195-213. https://doi.org/10.29064/ijma.1320254

Arıcan, O. H. (2024). Kıyı Tesislerine İşletme İzni Verilmesine Yönelik Denetimlerin Analizi; Kocaeli Örneği. Kent Akademisi, 17(5), 1639-1653. https://doi.org/10.35674/kent.1422095

Bokau, J. (2024). Reshaping Curriculum of Indonesian Maritime Education and Training. International Journal of Social Service and Research, 4(6). https://doi.org/10.46799/ijssr.v4i6.809

Çalışkan, A. (2020). Akıllı Liman Dönüşümünde Zorlukların Yorumlayıcı Yapısal Modelleme ile Değerlendirilmesi. Beykoz Akademi Dergisi, 8(1), 305-320. https://doi.org/10.14514/byk.m.26515393.2020.8/1.305-320

Casaca, A. C. P., & Lyridis, D. V. (2022). Guest Editorial: Port Business and Green Innovation. Maritime Business Review, 7(1), 2-4. https://doi.org/10.1108/mabr-03-2022-077

Castaneda, J., Ghorbani, E., Ammouriova, M., Panadero, J., & Juan, Á. (2022). Optimizing Transport Logistics under Uncertainty with Simheuristics: Concepts, Review and Trends. Logistics, 6(3), 42. https://doi.org/10.3390/logistics6030042

Chang, L., Chen, Y., Wang, J., & Chang, Y. (2022). Modified Yolov3 for Ship Detection with Visible and Infrared Images. Electronics, 11(5), 739. https://doi.org/10.3390/electronics11050739

Cho, G., & Lee, S. (2020). Cloud-Based Virtual Port-Container Terminal Establishment and Operation Analysis. Electronics, 9(10), 1615. https://doi.org/10.3390/electronics9101615

Domenighini, C. (2024). Autonomous Inland Navigation: A Literature Review and Extracontractual Liability Issues. Journal of Shipping and Trade, 9(1). https://doi.org/10.1186/s41072-024-00171-2

Duan, J., Li, L., Zhang, Q., Qin, J., & Zhou, Y. (2023). Integrated Scheduling of Automatic Guided Vehicles and Automatic Stacking Cranes in Automated Container Terminals Considering Landside Buffer Zone. Transportation Research Record Journal of the Transportation Research Board, 2677(12), 502-528. https://doi.org/10.1177/03611981231168862

Duvallet, C., Koenig, P., Pigné, Y., Poncet, S., & Sanch-Maritan, M. (2023). Sold to China: Container Traffic in the Port of Piraeus. Review of International Economics, 32(2), 510-544. https://doi.org/10.1111/roie.12675

Elhafez, M. (2023). Utilizing of the Quality Function Deployment (QFD) to Analyze the Effects of Using Autonomous Vessels on Maritime Shipping Factors. Maritime Research and Technology, 2(2), 151. https://doi.org/10.21622/mrt.2023.02.2.151

Feng, L., & Notteboom, T. (2013). Peripheral Challenge by Small and Medium Sized Ports (SMPs) in Multi-Port Gateway Regions: The Case Study of Northeast of China. Polish Maritime Research, 20(Special-Issue), 55-66.

Ghazaleh, M. A. (2023). Smartening up Ports Digitalization with Artificial Intelligence (AI): A Study of Artificial Intelligence Business Drivers of Smart Port Digitalization. Management and Economics Review, 8(1), 78-97. https://doi.org/10.24818/mer/2023.02-06

Gu, Y., Góez, J., Guajardo, M., & Wallace, S. (2020). Autonomous Vessels: State of the Art and Potential Opportunities in Logistics. International Transactions in Operational Research, 28(4), 1706-1739. https://doi.org/10.1111/itor.12785

Gürsoy, İ., & Hatunoğlu, Z. (2022). Akıllı Liman Yapılanmasına Yönelik Uygulamaların Bilinirliği Üzerine Keşfedici Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25(Özel Sayı), 579-592. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1081406

Hirata, E. (2024). Identifying Key Issues in Integration of Autonomous Ships in Container Ports: A Machine-Learning-Based Systematic Literature Review. Logistics, 8(1), 23. https://doi.org/10.3390/logistics8010023

Hong, C., Guo, Y., Wang, Y., & Li, T. (2023). The Integrated Scheduling Optimization for Container Handling by Using Driverless Electric Truck in Aautomated Container Terminal. Sustainability, 15(6), 5536. https://doi.org/10.3390/su15065536

Kadio, A. K. C., & Ani, T. Y. (2023). The Autonomous Port of San Pedro, Toward Sustainable Management of its Activities: An Exploratory Study. International Journal of Development and Economic Sustainability, 11(4), 1-19. https://doi.org/10.37745/ijdes.13/vol11n4119

Kapalidis, C., Karamperidis, S., Watson, T., & Koligiannis, G. (2022). A Vulnerability Centric System of Systems Analysis on the Maritime Transportation Sector most Valuable Assets:

Recommendations for Port Facilities and Ships. Journal of Marine Science and Engineering, 10(10), 1486. https://doi.org/10.3390/jmse10101486

Karlı, H., Öztaş Karlı, R. G., & Çelikyay, S. (2021). Fuzzy AHP Approach to the Determinatıon of Smart Port Dimensions: A Case Study on Filyos Port. Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 9(1), 322-336. https://doi.org/10.29130/dubited.811530

Kavallieratos, G., & Katsikas, S. (2020). Managing Cyber Security Risks of the Cyber-Enabled Ship. Journal of Marine Science and Engineering, 8(10), 768. https://doi.org/10.3390/jmse8100768

Lee, H., Yang, H., & Cho, I. (2021). Data-Driven Analysis for Safe Ship Operation in Ports Using Quantile Regression Based on Generalized Additive Models and Deep Neural Network. Sensors, 21(24), 8254. https://doi.org/10.3390/s21248254

Lesniewska, F., Ani, U., Carr, M., & Watson, J. (2019). In the Eye of a Storm: Governance of Emerging Technologies in UK Ports Post Brexit. https://doi.org/10.1049/cp.2019.0165

Leszkiewicz, A., Hormann, T., & Krafft, M. (2022). Smart Business and the Social Value of AI., 19-34. https://doi.org/10.1108/s1877-636120220000028004

Li, Y. (2024). Fuzzy Logic-Based Decision-Making Method for Ultra-Large Ship Berthing Using Pilotage Data. Journal of Marine Science and Engineering, 12(5), 717. https://doi.org/10.3390/jmse12050717

Madusanka, N. S., Fan, Y., Yang, S., & Xiang, X. (2023). Digital twin in the Maritime Domain: A Review and Emerging Trends. Journal of Marine Science and Engineering, 11(5), 1021. https://doi.org/10.3390/jmse11051021

Makkawan, K., & Muangpan, T. (2021). A Conceptual Model of Smart Port Performance and Smart Port Indicators in Thailand. Journal of International Logistics and Trade, 19(3), 133-146. https://doi.org/10.24006/jilt.2021.19.3.133

Majoral, G., Reyes, A., & Saurí, S. (2023). Lessons from Reality on Automated Container Terminals: What can be Expected from Future Technological Developments? Transportation Research Record Journal of the Transportation Research Board, 2678(2), 401-415. https://doi.org/10.1177/03611981231174422

Medianu, S., & Lefèvre, L. (2021). Structural Identifiability of Linear Port Hamiltonian Systems. Systems & Control Letters, 151, 104915. https://doi.org/10.1016/j.sysconle.2021.104915

Min, H. (2022). Developing a Smart Port Achitecture and Essential Elements in the Era of Industry 4.0. Maritime Economics & Logistics, 24(2), 189-207. https://doi.org/10.1057/s41278-022-00211-3

Molavi, A., Lim, G. J., & Race, B., 2020. A framework for Building a Smart Port and Smart Port Index. International Journal of Sustainable Transportation 14, 686-700.

Momete, D. C. (2018). Analysis of the Potential of Clean Energy Deployment in the European Union. IEEE Access 6, 54811–54822. https://doi:10.1109/access.2018.2872786

Ngoc, C. T., Xu, X., Kim, H., Nguyễn, D. A., & You, S. (2021). Container Port Throughput Analysis and Active Management Using Control Theory. Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part M: Journal of Engineering for the Maritime Environment, 236(1), 185-195. https://doi.org/10.1177/14750902211020875

Notteboom, T., Pallis, A., & Rodrigue, J. (2021). Disruptions and Resilience in Global Container Shipping and Ports: The Covid-19 Pandemic Versus the 2008–2009 Financial Crisis. Maritime Economics & Logistics, 23(2), 179-210. https://doi.org/10.1057/s41278-020-00180-5

Özan, M. B., Polat, H., Gündüzalp, S., & Yaraş, Z. (2015). Eğitim Kurumlarında SWOT Analizi. Turkish Journal of Educational Studies, 2(1), 1-28.

Öztemiz, H. H. (2023). Deniz Ticaretinde Dijital Teknolojiler ve Akıllı Limanlar: Dış Ticaret Bağlamında Bir İnceleme-Singapur Limanı. Deniz İşletmeciliği ve Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar, 147.

Öztürk, Ü., Birbil, Ş., & Çiçek, K. (2019). Evaluating Navigational Risk of Port Approach Manoeuvrings with Expert Assessments and Machine Learning. Ocean Engineering, 192, 106558. https://doi.org/10.1016/j.oceaneng.2019.106558

Park, S., Hwang, J., Yang, H., & Kim, S. (2021). Simulation Modelling for Automated Guided Vehicle Introduction to the Loading Process of Ro-Ro Ships. Journal of Marine Science and Engineering, 9(4), 441. https://doi.org/10.3390/jmse9040441

Park, S., Hwang, J., Yun, S., & Kim, S. (2022). Automatic Guided Vehicles Introduction Impacts to Roll-on/roll-off Terminals: Simulation and Cost Model Analysis. Journal of Advanced Transportation, 2022, 1-14. https://doi.org/10.1155/2022/6062840

Park, S., Yun, S., & Kim, S. (2023). Autonomous Vehicle-Loading System Simulation and Cost Model Analysis of Roll-on, Roll-off Port Operations. Journal of Marine Science and Engineering, 11(8), 1507. https://doi.org/10.3390/jmse11081507

Razmjooei, D., Alimohammadlou, M., Kordshouli, H., & Askarifar, K. (2023). Industry 4.0 Research in the Maritime Industry: A Bibliometric Analysis. Wmu Journal of Maritime Affairs, 22(3), 385-416. https://doi.org/10.1007/s13437-022-00298-8

Sano, M. (2023). Mathematical Model and Simulation of Cooperative Manoeuvres Among a Ship and Tugboats. Brodogradnja, 74(2), 127-148. https://doi.org/10.21278/brod74207

Sarjana, S., Claudia, S. A., Ramadhina, A. T., & Suyanti, L. (2024). A Sustainable Blue Economy: Blockchain and Internet of Things Integration in Tourism Villlages. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 1324(1), 012020. https://doi.org/10.1088/1755-1315/1324/1/012020

Sdoukopoulos, E., Boilé, M., Tromaras, A., & Anastasiadis, N. (2019). Energy Efficiency in European Ports: State-of-Practice and Insights on the Way Forward. Sustainability, 11(18), 4952. https://doi.org/10.3390/su11184952

Serra, P., Fancello, G., Tonelli, R., & Marchesi, L. (2022). Application Prospects of Blockchain Technology to Support the Development of Interport Communities. Computers, 11(5), 60. https://doi.org/10.3390/computers11050060

Sullivan, B. P., Arias-Nava, E. H., Desai, S., Solé, J., Rossi, M., Ramundo, L., … & Terzi, S. (2021). Defining Maritime 4.0: Reconciling Principles, Elements and Characteristics to Support Maritime Vessel Digitalisation. IET Collaborative Intelligent Manufacturing, 3(1), 23-36. https://doi.org/10.1049/cim2.12012

Sonneberg, M., Leyerer, M., Kleinschmidt, A., Knigge, F., & Breitner, M. (2019). Autonomous Unmanned Ground Vehicles for Urban Logistics: Optimization of Last Mile Delivery Operations. https://doi.org/10.24251/hicss.2019.186

Tam, K., Hopcraft, R., Crichton, T., & Jones, K. (2021). The Potential Mental Health Effects of Remote Control in an Autonomous Maritime World. Journal of International Maritime Safety Environmental Affairs and Shipping, 5(2), 40-55. https://doi.org/10.1080/25725084.2021.1922148

Tangstad, E. (2023). Evaluation of an Autonomous, Short Sea Shipping Feeder-Loop Service through Advanced Simulations. Journal of Physics Conference Series, 2618(1), 012018. https://doi.org/10.1088/1742-6596/2618/1/012018

Tarnapowicz, D., & German-Galkin, S. (2016). The Use of Generating Sets with ing Gas Engines in "Shore to Ship" Systems. Management Systems in Production Engineering, 23(3), 172-177. https://doi.org/10.2478/mspe-05-03-2016

Toygar, A. (2024). Sustainability in the Maritime Industry: Integration of Digital Twin and Autonomous Control. In F. Mızrak (Ed.), Strategic Innovations for Dynamic Supply Chains (pp. 31-49). IGI Global Scientific Publishing. https://doi.org/10.4018/979-8-3693-3575-8.ch002

Yağdereli, E., Gemci, C., & Aktaş, A. (2015). A Study on Cyber-Security of Autonomous and Uumanned Vehicles. The Journal of Defense Modeling and Simulation Applications Methodology Technology, 12(4), 369-381. https://doi.org/10.1177/1548512915575803

Yu, H. (2024). Bi-Level Path Ttracking Control of Tractor Semi-Trailers by Coordinated Active front Steering and Differential Braking. Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers Part D Journal of Automobile Engineering. https://doi.org/10.1177/09544070241246022

Yu, Z. (2024). Improved Yolox-Deepsort for Multitarget Detection and Tracking of Automated Port Rtg. Leee Open Journal of the Industrial Electronics Society, 5, 317-325. https://doi.org/10.1109/ojies.2024.3388632

Zahid, M., Inayat, I., Daneva, M., & Mehmood, Z. (2021). Security Risks in Cyber Physical Systems—A Systematic Mapping Study. Journal of Software: Evolution and Process, 33(9). https://doi.org/10.1002/smr.2346

Zadeh, S. (2023). Optimizing Smart Energy Infrastructure in Smart Ports: A Systematic Scoping Review of Carbon footprint reduction. Journal of Marine Science and Engineering, 11(10), 1921. https://doi.org/10.3390/jmse11101921

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The objective of this study is to evaluate how the advantages and disadvantages that the ports operating in the Marmara Region of Türkiye will face in the process of transitioning to an autonomous port management model are perceived by the experts working in the port sector.

Research Questions

To achieve a comprehensive understanding of the concept of autonomous ports, the following questions must be posed and answered: firstly, what is the current global situation regarding the

implementation of autonomous port systems? Secondly, what are the strengths, weaknesses, opportunities and threats that the ports operating in the Marmara Region of Türkiye will face in their transition to such systems? Finally, it is essential to ascertain how these four primary factors should be evaluated from the perspective of experts.

Literature Review

A thorough review of the extant literature, both domestic and international, reveals a mounting trend towards the implementation of autonomous port management systems within the port sector. The extant literature on the subject is diverse, with some studies employing literature research management and others utilizing Interpretive Structural Model (ISM), Fuzzy AHP, Technical-Environmental Analysis and SWOT Analysis. A thorough examination of both national and international publications within the framework of the research reveals a conspicuous absence of studies in the national literature that examine the approaches of Turkish ports to autonomous port management. While there are publications on the management of autonomous ports in the international literature, these are limited in scope and cover only general features. A seminal study in this area is that of Park et al., (2023).

The present study employed a SWOT analysis to examine the transition of Ro-Ro terminals to an autonomous port management system. The findings indicated that operating costs were reduced by 90% and that terminal operations were markedly enhanced. In addition, the employment of the CAV-loading system was found to be associated with a 12% reduction in CO2 emissions in comparison to the existing loading system.

Methodology

The present study employed the SWOT analysis method to examine the concept of autonomous ports. The study commenced with an investigation into the four primary factors confronting ports in their transition to autonomous port systems. The global utilization of autonomous ports was then examined, and preliminary information was collected. In the subsequent phase, experts with a substantial career tenure in the port sector who are currently active as managers in various departments were contacted. These experts were invited to consider the possible advantages, disadvantages, opportunities and threats in the transition of the ports operating in the Marmara Region to the autonomous port system under four main headings, and their opinions were taken within the framework of the existing classical port management. The information and findings obtained were collected and grouped under four main headings in the SWOT analysis, with the main weaknesses and threats for ports being emphasized.

Discussion

This study has conducted a comprehensive examination of the emergence of autonomous ports in the global port system and the intricate dynamics that accompany this phenomenon. The implementation of autonomous technologies and systems has the potential to enhance the operational efficiency of ports. The advantages of such ports are manifold, including improvements in efficiency, safety and sustainability, as well as reductions in operating costs and enhanced environmental performance. However, the introduction of autonomous ports is not without its challenges, including regulatory uncertainty, technical complexity and the potential for cyber security risks.

Conclusions

It is anticipated that the advent of autonomous ports will effect a transformation of the maritime industry, with improvements in operational efficiency, the introduction of more robust safety measures and a reduction in environmental impact. The integration of automation and AI-enabled systems has the potential to facilitate more expedient handling procedures, improve the optimal allocation of resources and reduce the incidence of human error. A salient concern pertains to the financial implications of implementing autonomous ports, which necessitate substantial investment. Furthermore, technical complexities about control and navigation have the potential to impact the efficacy of autonomous port operations. Furthermore, the implementation of autonomous ports has the potential to engender several challenges, including the emergence of cyber security risks, redundancies and the necessity to adapt to emerging technologies. The adoption of autonomous ports is threatened by several significant risks, including those related to cyber security, labor displacement and regulatory compliance. Addressing the technical complexities, including but not limited to, liability, control theory, navigation and environmental impacts, is imperative for the successful implementation of autonomous ports. The establishment of legal frameworks, rigorous supervision of cybersecurity measures and upskilling of the workforce are vital for the successful implementation of autonomous ports. A comprehensive approach that can minimize the risks whilst maximizing the potential benefits of autonomous ports will play a pivotal role in shaping the future of the maritime industry.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KÜNYESİ
Research Article | AraştırmaMakalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 13.12.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 28.04.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ
Ay, İ. (2025). Belediyelerde Dijitalleşme ve Veriye Dayalı Stratejik Karar Almanın Sonuçları, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2083-2109.
https://doi.org/10.35674/kent.1538409

Belediyelerde Dijitalleşme ve Veriye Dayalı Stratejik Karar Almanın Sonuçları: DijiStrateji Projesi Örneği

Digitalization in Municipalities and the Outcomes of Data-Driven Strategic Decision-Making: The Case of the DijiStrateji Project

İbrahim AY [1]

Öz

Bu çalışmanın amacı, belediyelerde stratejik nitelikli karar alma süreçlerinin dijitalleşmesine odaklanan DijiStrateji Projesi'nin planlanması, uygulanması ve etkilerinin dijital dönüşüm perspektifinden değerlendirilmesidir. Proje, iki yıllık bir süreci kapsamaktadır ve Büyükşehir Belediye Başkanı'na bağlı tüm kurum ve kuruluşlarda uygulanmıştır. Proje kapsamında, geleneksel karar süreçlerinin dijitalleştirilmesiyle veriye dayalı bir karar alma modeli geliştirilmiştir. Bu amaçla, ClickUp yazılımı kullanılarak arayüz tasarımları yapılmış ve uygulama hayata geçirilmiştir. Projenin süreç ve sonuçları, nitel analiz yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılarak incelenmiştir. Mevcut karar alma süreci ve proje sonuçlarının analizi için veri toplama aşamalarında görüşme, odak grup görüşmesi ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler, tümevarımsal içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, Dijistrateji Projesi'nin belediyeye veri toplama, depolama, işleme ve paylaşma süreçlerini daha verimli hale getirdiğini, daha hızlı, rasyonel ve etkin kararlar alabilme imkânı sağladığını ve farklı birimler ile paydaşlar arasında iş birliği ve iletişimi güçlendirdiğini göstermektedir. Bu çalışma, pratikte diğer belediyelerin de benzer dijitalleşme projelerine yönelmelerine ve veriye dayalı karar alma süreçlerini benimsemelerine örnek olabilir. Yine bu araştırmayla hala akademik yönden bir fenomen olarak kabul edilen dijital dönüşümün anlaşılmasına mütevazı bir katkı yapılması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Stratejik Karar Alma, Veriye Dayalı Karar Alma, Belediye

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the planning, implementation, and impacts of the DijiStrateji Project, which focuses on the digitalization of strategic decision-making processes in municipalities, from the perspective of digital transformation. The project encompasses a two-year period and has been implemented in all institutions and organizations affiliated with the Mayor of the Metropolitan Municipality. Within the scope of the project, a data-driven decision-making model has been developed through the digitalization of traditional decision processes. For this purpose, interface designs have been created using ClickUp software, and the application has been put into practice. The processes and results of the project have been examined using a case study design, which is one of the qualitative analysis methods. In the data collection phases for analyzing the existing decision-making process and project outcomes, techniques such as interviews, focus group discussions, and observation have been employed. The data obtained have been analyzed using an inductive content analysis method. The research findings indicate that the Dijistrateji Project has made the processes of data collection, storage, processing, and sharing more efficient for the municipality, enabled quicker, more rational, and effective decision-making, and strengthened collaboration and communication among different units and stakeholders. This study may serve as an example for other municipalities to pursue similar digitalization projects and adopt data-driven decision-making processes. Furthermore, it is expected that this research will make a modest contribution to the understanding of digital transformation, which is still regarded as a phenomenon in the academic realm.

Keywords: Digitalization, Strategic Decision Making, Data-Based Decision Making, Municipality

[1] **Corresponding Author |** PhD Candidate, Uludag University, ib.ay@live.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2202-8699

GİRİŞ

Günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık yarısını barındıran şehirler, küresel sorunlar, nüfus artışı, hizmet ihtiyaçları ve altyapı gereksinimleri nedeniyle birbirlerine daha bağımlı hale gelmektedir. Bu bağımlılık, ekonomik, çevresel ve yönetişim sorunlarını derinleştirmektedir (Akpınar ve Nohutçu 2022). 2050 yılında dünya nüfusunun üçte ikisinin şehirlerde yaşayacağı öngörülmektedir (United Nations 2018). Bu nedenle şehir yöneticilerinin teknolojik gelişmeleri yönetim süreçlerine entegre etmeleri kaçınılmaz görünmektedir.

Artan yerelleşme talepleri sonucunda adem-i merkeziyetçilik yaklaşımı önem kazanmış (Pustu 2005) ve şehir sorunlarının çözümünde yerel yönetimlerin rolü artmıştır (Yılmaz, 2013). Yerel yönetimlerin önemli aktörü olan belediyeler, "*belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip yapılardır*" (5393 sayılı Belediye Kanunu, 2007). Belediyeler, vatandaşların doğumundan ölümüne kadar hayatın her aşamasında hizmet vermektedir (Çukurçayır ve Güneş 2012).

Belediyeler kentsel altyapı, çevre temizliği, ulaşım, parklar ve bahçeler, kültür ve turizm gibi birçok alanda hizmet sunmaktadır. Ayrıca yerel ekonominin geliştirilmesi, istihdamın artırılması ve kent yaşam kalitesinin yükseltilmesi gibi alanlarda da çalışmalar yürütmektedir (5393 sayılı Belediye Kanunu, Madde 14). Özellikle raylı sistem, yol, köprü gibi ulaşım yatırımları; su, kanalizasyon gibi altyapı yatırımları; imar ve kentsel yenileme gibi kentleşme yatırımları yüksek maliyet gerektiren ve kentin geleceğini etkileyen stratejik yatırımlardır. Bu nedenle belediye bütçesinin uzun vadeli ve riskli stratejik yatırımlarının önceliklendirilmesi ve izlenmesinde rasyonel karar alma büyük önem taşımaktadır.

Karar alma, yönetim fonksiyonları içinde ayrı bir başlık olarak yer almasa da yöneticinin en temel ve önemli faaliyetlerinden biridir (Aslan ve Mustafa 2021). Kentlerde kaynakların etkin ve verimli kullanımı için alınacak kararlar, kentle ilgili tüm bilgilere hızlı erişim, konumsal bilgilerin düzenli işlenmesi ve ilgili kurum ve kişilerle etkin paylaşımı ile mümkündür. Bu süreçte bilişim teknolojilerinin kullanılması, yani dijitalleşme önemli rol oynamaktadır (Çoruh, 2009).

Dijitalleşme, karar süreçlerini etkinleştirmenin yanında kamu hizmetlerinin verimliliğini, etkililiğini, şeffaflığını ve hesap verebilirliğini artırarak kamu kurumlarını dönüştürmektedir (Erdoğan 2019). Belediyelerdeki yatırım kararları şehirlerin gelişmesi için kritik öneme sahiptir. Dijital araçlar, verilerin gerçek zamanlı toplanmasını, analiz edilmesini ve paylaşılmasını sağlayarak karar alma süreçlerini iyileştirmektedir (Chen vd. 2012). Bu bağlamda "Veriye Dayalı Karar Alma (VDKA)" sürecinin geliştirilmesinde dijitalleşme kaçınılmazdır.

Mevcut literatür incelendiğinde; uluslararası çalışmaların ya hükümetlerin veriye dayalı karar süreçleri gibi (örneğin Choi vd., 2018) makro analizlere ya da belediyelerin katı atık yönetimi gibi (örneğin Paul ve Bussemaker, 2020) operasyonel karar süreçlerine odaklandığı görülmektedir. Ulusal literatürde ise çalışmalar (örneğin Akbulut ve Korlu, 2022; Erdoğan, 2019; Karaca ve Öztürk, 2020) genellikle e-belediyecilik kapsamında vatandaşa hizmet sunum kalitesini artırmaya yönelik operasyonel kararlara odaklanmaktadır. Ancak belediyelerin seçim vaatleri ve yatırım kararları; maliyet, sosyal ve çevresel etkiler ve uzun vadeli sürdürülebilirlik gibi faktörleri içerir. Yerel yönetim üst düzey yöneticileri için operasyonel kararlardan ziyade uzun vadeli ve yüksek maliyetli stratejik kararların iyileştirilmesi daha önemlidir. Bu süreçlerin dijital araçlarla iyileştirilmesi; hızlı, etkili ve veriye dayalı karar almanın yanında verimli kaynak yönetimi ve daha iyi izleme sağlayacaktır. Ancak yapılan incelemeler bu alanda önemli bir boşluk olduğunu göstermektedir.

Bu araştırma, yerel yönetimlerde stratejik karar alma süreçlerinin veri tabanlı ve dijital olarak dönüştürülmesine örnek olması açısından önemlidir. Çalışma, literatürdeki bu eksikliği gidermeyi ve önerilen "Veriye Dayalı Karar Alma (VDKA)" modeliyle dijital dönüşüm çağındaki belediyelere stratejik karar alma süreçlerinde destek olmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada, belediyelerde veriye dayalı karar almaya katkı sağlayacak "DijiStrateji Projesi (DP)"nin planlanması ve uygulama süreci ayrıntılı olarak açıklanmış, projenin tasarım, kurulum ve uygulama aşamalarındaki başarılar, zorluklar ve öğrenilen dersler vurgulanarak belediyelerdeki dijital dönüşüm süreçlerine ilişkin sonuçlara değinilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde dijitalleşme, dijital teknolojiler ve dijital dönüşüm ile karar almanın tanımı, karar alma süreci, karar alma türleri ve stratejik kararların önemi hakkında teorik bilgi verilmiştir. Ardından belediyelerdeki karar süreçlerinin dijitalleştirilmesi üzerinde durulmuştur.

1.1. Dijital Dönüşüm

Dijital dönüşüm kavramına geçmeden önce “dijitizasyon (digitization)” ve “dijitalizasyon (digitalization)” kavramlarına açıklık getirmekte fayda var. Sıklıkla birbirinin yerine kullanılan bu iki terim literatürde ele alınmış ve aralarında net ayrım yapılmasının analitik öneme sahip olduğu vurgulanmıştır (Brennen ve Kreiss 2016). Bu kavramlardan dijitizasyon; analog verinin dijital hale sokulması ve dönüştürülmesi anlamına gelirken dijitalizasyon; dijital teknolojinin veya bilgisayar teknolojisinin bir örgüt formu tarafından kabullenilmesini veya hali hazırda bu teknolojiler kullanılıyor ise kullanım oranının artırılmasını ifade etmektedir (Brennen ve Kriss, 2014’ten aktaran Eryılmaz, 2020). Türkiye yazınında dijitizasyon ve dijitalleştirme ifadeleri ile dijitalizasyon ve dijitalleşme ifadeleri birbirinin yerine kullanılabilmektedir.

Dijital dönüşüm kavramı ise kuruluşların iş operasyonlarını ve müşteri deneyimlerini geliştirmek veya yeni iş kolları ve yöntemler oluşturmak için bulut bilişim, yapay zekâ, makine öğrenimi ve nesnelerin interneti gibi teknolojilerin gücünden nasıl yararlandıkları ile ilgilidir (Ahmed vd., 2021). Kuruluşlarda dijital dönüşüm, kurumun değer yarattığı ürünler ve hizmetlerin yanı sıra iş süreçlerinde, iş modellerinde, organizasyon yapılarında ve örgüt kültüründe de meydana gelmektedir (Burmeister vd. 2016). Diğer bir ifadeyle dijital dönüşüm aslında "teknoloji kaynaklı ve çok boyutlu bir değişim" sürecidir (Stonehouse ve Konina, 2019) ve bu değişimi etkileyen çok sayıda değişken bulunmaktadır (Barca ve Kaymaz 2021). Ayrıca dijitalleştirme ile başlayan dönüşüm sürecinin en önemli değişkeninin “stratejik vizyon eksikliği” olduğu ifade edilmektedir (KPMG International 2016).

Kurumlarda dijital dönüşümün gerçekleşmesi bazı teknolojilerin etkin kullanımını gerektirmektedir ve bu teknolojiler literatürde dijital dönüşüm araçları olarak ele alınmaktadır. Kurum ve örgüt yapısına göre kullanım alanları değişen bu teknolojilerden belli başlıları *bulut bilişim, büyük veri, nesnelerin interneti, yapay zekâ, artırılmış ve sanal gerçeklik, eklemeli üretim* ve *sosyal medyadır* (Fidan, 2022; Paksoy ve Paksoy 2021).

1.2. Dijital Belediyecilik

Teknolojik gelişmeler (yapay zekâ, nesnelerin interneti, bağlanabilirlik ve e-mobilite) günümüzde şehirlerde dijitalleşmenin hızla yayılmasına neden olmaktadır (Maurice ve Corien, 2017). Bu dönüşümle

ilgili literatürde *akıllı şehirler, tele şehirler, sanal şehirler, dijital şehirler, bilgi şehirleri, ağ şehirleri, e-devlet ve e-belediyecilik* gibi kavramlar kullanılmaktadır (Çukurçayır, 2022; Demirbaş vd., 2012; İncekara ve Çetinkaya Bozkurt, 2024).

Dijital belediyecilik bu kavramlarla ilişkili olsa da kapsam açısından farklılık gösterir. *Akıllı şehirler, dijital şehirler, bilgi şehirleri ve ağ şehirleri* kentin tüm alanlarına yönelik dijital uygulamalar geliştirirken, *e-devlet* ülkenin tamamını kapsayan ve tüm vatandaşlara yönelik daha geniş uygulamalar sunar.

E-devlet, sadece kamu hizmetlerinin dijital sunumu değil, aynı zamanda insan kaynakları ve hizmet anlayışını da içeren kapsamlı bir zihniyet dönüşümüdür (Karakaya Polat, 2006). E-belediye ise yerel yönetimlerin e-devletin küçültülmüş bir modelini uyguladığı yaklaşımdır (Daştan ve Naralan, 2015).

E-belediye, belediyelerin hizmetlerini çevrimiçi sunmasını sağlayan bir uygulamadır. Bu uygulama, vatandaşların ihtiyaçlarının daha hızlı karşılanmasına, işlemlerin daha az zaman ve maliyetle yapılmasına ve hizmetlere her yerden erişilebilmesine olanak tanır. E-belediye, kent verilerinin bilişim teknolojileriyle analiz edilip kentli yararına bilgiye dönüştürülmesi ve vatandaşa sunulmasıdır (Henden ve Henden, 2005). Vergi ödemeleri, ruhsat başvuruları, izinler ve çöp toplama gibi hizmetler e-belediye kapsamında sunulabilir.

Türkiye'deki literatüre göre e-belediyecilik genellikle vatandaşa hizmet sunum kanallarının dijitalleştirilmesi olarak algılanmaktadır (Sertaç ve Erdal, 2020; Mecek, 2017; Arslan, 2022). Ancak dijital belediyecilik, sadece web sitesi üzerinden tanıtım ve bazı işlemlerin elektronik ortamda yapılmasının ötesindedir (Karaca ve Öztürk, 2020). Dijital belediyecilik, kentsel hizmetlerin dijital teknolojilerle daha verimli, hızlı ve etkili hale getirilmesidir. Bu yaklaşım, belediyelerin daha iyi hizmet sunmasını, kaynakları verimli kullanmasını, şeffaf ve katılımcı yönetimi ve veriye dayalı kararlar almasını sağlar.

Özetle, dijital belediyecilik hem belediye yapısının hem de vatandaş hizmetlerinin dijitalleştirilmesi için genel bir yaklaşım iken, e-belediye belediyelerin hizmetlerini çevrimiçi sunarak vatandaşların erişimini kolaylaştıran bir uygulamadır.

Dijital belediyeciliğin hem hizmet alanlara hem de sunanlara çeşitli faydaları vardır. Bu uygulamalar yerel yönetimlerin vatandaş odaklı, ulaşılabilir, şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlarken, hızlı ve etkin karar alma süreçlerini de geliştirir. Ayrıca belediye hizmetlerinin tanıtımını kolaylaştırır, yerel yöneticilerle vatandaş arasında iletişim köprüsü kurar, kaynak ve zaman tasarrufu sağlar, vatandaş memnuniyetini artırır ve vatandaşın politik karar alma süreçlerine katılımını destekler (Erdoğan, 2019).

1.3. Yönetsel Karar Alma

Örgütsel davranış ve örgütsel eylemin hem gereği hem de vazgeçilmez bir unsuru olarak karar alma, yönetsel eylemlerin, kaçınılmaz ve önemli bir parçasıdır (Fişek, 2005). Karar alma, birbirine alternatif olan birçok seçenek arasından bir tanesini seçme veya tercih etme süreci olarak ifade edilmektedir (Işığıçok, 2015).

Karar alma kalitesini etkileyen bağlamsal ve psikolojik faktörler, önceki araştırmalarda detaylı bir şekilde incelenmiştir. Özellikle, Simon'ın (1956, 1947) karar alma süreçleri üzerine yaptığı ilk çalışmalar ve ardından March'ın (1994) örgütsel davranış teorisi üzerine araştırmaları, karar alma psikolojisi ile bilişsel yöntemlerin ve yanlılıkların kararlar üzerindeki etkileri (Hogarth, 1987) gibi çalışmalar, karar alma sürecini anlamamıza önemli katkılarda bulunmuştur (Sharma vd., 2014).

Karar sürecini tasarım perspektifinden tartışan Frisk vd. (2014) ise karar almanın alternatifler arasında seçim yapmaktan çok alternatiflerin keşfedildiği yaratıcı bir süreç olduğunu iddia eder. Ayrıca karar

vericilerin alternatif arayışını kısıtlayan kurumsallaşmış normlarında varlığına işaret ederken tasarım yaklaşımının birden çok kaynaktan gelen verilerin analizine ve verilerden çıkacak içgörülerden hareketle yaratıcı seçeneklerin keşfedilmesine dayandığını söyler (Sharma vd., 2014).

Liteartürde kararlar çeşitli türlere ayrılmıştır. Loudon vd. (2018) kararları Simon'ında dikkat çektiği şekilde üç tür olarak incelemiştir. *Birincisi* öngörülebilir programlar için kullanılan daha önce belirlenmiş prosedür veya kurallara göre genellikle alt seviye yöneticiler ve çalışanlar tarafından alınan, rutin yani yapılandırılmış operasyonel düzeydeki kararlardır. *İkinicisi* örgütün genel stratejisine dayanan orta düzey yöneticiler tarafından alınan yarı yapılandırılmış taktiksel kararlardır. *Üçüncü* tür kararlar ise uzun vadeli hedeflere ulaşmak için örgütün genel yönünü belirleyen üst düzey yönetim tarafından alınan stratejik kararlardır. Stratejik karar alanları genelde daha önce tanımlanmamış ve mevcut bilgilerle tam olarak çözülemeyen problemleri içermektedir.

Bu çalışmanın ana konusu olan stratejik kararlar, örgütün rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla aldığı, risk içeren ve uzun dönemli kararlardır (Çelik vd., 2016). Stratejik kararlar neyin, nerede, ne zaman, nasıl ve kim tarafından yapılacağı (Işığıçok, 2015) sorularına cevap verir. Ancak yapılan araştırmalarda (Burke ve Miller, 1999; Emmanuel vd., 2010) birçok karar alıcının stratejik karar alırken rasyonel karar almak yerine sezgiye dayalı karar aldıkları görülmektedir (Aslan ve Mustafa, 2021).

1.4. Belediyelerde Karar Süreçlerinin Dijitalleştirilmesi

Günümüzde vatandaşlar, belediye işlemlerini elektronik ortamda gerçekleştirebilmektedir. E-belediye uygulamaları, dijitalleşme ve teknolojik okuryazarlık oranlarındaki artış, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasında ve belediyelerin dijitalleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Küresel rekabet ortamında yerel yönetimlerde stratejik kararların önemi artmış, yönetimin dönüşen yapısı karar alma süreçlerinin dijitalleşmesini zorunlu kılmıştır (Aslan ve Mustafa, 2021).

Belediye yönetimlerinde karar alıcıların karşılaştığı en kritik sorunlar; çok sayıdaki karmaşık veriden anlamlı sonuçlar çıkarılamaması ve bu verilerin karar süreçlerine dahil edilememesidir. Bilişim teknolojilerine yeterince yatırım yapılmaması nedeniyle manuel toplanan verilerin tekrarlanması, güncellenememesi ve kurum içi bilgi paylaşımındaki eksiklikler, yöneticilerin rasyonel karar almasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca *bilişsel sınırlılıklar* ve *ekonomik kısıtlar* da karar almayı olumsuz etkilemektedir (Daniela, 2019).

Bu zorluklar, yöneticilerin veriye dayalı karar alma mekanizmalarını kullanmalarını gerektirmektedir. Dijital teknolojiler son on yılda kamu sektöründe önemli rol oynamaya başlamıştır (Ribeiro vd. 2019). Karar alma süreçlerinin dijitalleştirilmesinde karar destek sistemleri, *veri madenciliği, veri depolama ve analizi, büyük veri, iş zekâsı uygulamaları, yapay zekâ, iş analitiği* ve *bulut bilişim* gibi teknolojiler kullanılmaktadır.

2024-2030 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı, sürdürülebilir kentsel gelişme için dijital dönüşümün önemini vurgulamakta ve yeni teknolojilerin uygulanmasına yönelik yönergeler sunmaktadır. Planın ana hedefleri; şehirlerin sürdürülebilir kalkınması, dijital dönüşüm, akıllı altyapı sistemleri ve toplumsal katılımın artırılmasıdır.

Günümüz şehirleri, yeni veri kaynaklarının merkezi haline gelmiştir. Kentsel yaşamı yönetmek için üretilen veri hazinelerinin kullanıldığı bir çağa doğru ilerlemekteyiz. Şehirlerdeki sürekli veri akışı, kaynakların çeşitliliği arttıkça hem fırsat hem de zorluk oluşturmaktadır. Yeni analitik uygulamalar,

kanıta dayalı ve daha akıllı bir şehircilik için sorunsuz karar vermeyi vaat etmektedir (Kitchin, 2015). Bu noktada bu makalenin odak noktası, şehrin geleceğini etkileyen stratejik kararların kanıta dayalı alınmasında itici güç olabilecek yeni bir raporlama arayüzü tasarımıdır.

Yönetim Bilişim Sistemleri (YBS), farklı kaynaklardaki verileri toplayarak analiz eden ve sonuçları karar vericilere sunan sistemlerdir (Lucas, 1994). Karar Destek Sistemleri (KDS) ise yapılandırılmamış bir yönetimsel problemin çözümünü destekleyen, etkileşimli ve uyarlanabilir bilgisayar tabanlı bilgi sistemidir (Turban, 1990).

İş Zekâsı uygulamaları, KDS'ye göre daha kapsamlıdır ve üç noktada destek sağlar: verilerin düzenlenmesi, işlenmesi ve değerlendirilmesi. Bu durum, yöneticinin kararlarında verinin kapasitesi ve doğruluğunu artırmaya yardımcı olur (Wang ve Werd, 2017'den aktaran Çınar Altıntaş, 2021). McAfee ve Brynjolfsson (2012), veri analitiğinin ve büyük verinin ustaca kullanılmasının organizasyon performansını radikal şekilde iyileştirebileceğini vurgulamaktadır.

Yapay Zekâ (AI), öğrenme, fikir yürütme, düşünme ve yorumlama becerilerini otonom olarak sergileyebilen bir teknolojidir (Dönerçark ve Tecim 2020). Veriye dayalı karar alma mekanizması, örgütleri büyük veri ve yapay zekâya yönlendirmektedir.

Özetle, Karar Destek Sistemleri örgüt içi verileri kullanarak senaryoların sonuçlarını sunar. İş zekâsı, çeşitli kaynaklardan verileri toplayıp analiz eder. Yapay zekâ ise öğrenme yeteneğiyle edindiği bilgileri çıktı olarak sunabilir (Aslan ve Mustafa, 2021).

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, belediyelerde alınan stratejik kararlara yönelik karar süreçlerinin dijitalleştirilmesine odaklanan DijiStrateji Projesi'nin tasarımı, uygulaması ve etkilerinin dijital dönüşüm perspektifinden derinlemesine incelenmesidir.

Araştırmanın ana amacı doğrultusunda aşağıdaki sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır:

1) Mevcut durumda, belediyenin stratejik karar alma süreçleri nasıldır?
2) Belediyelerdeki geleneksel stratejik karar alma süreçlerinin karar verme kalitesini artırmak için Veriye Dayalı Karar Alma (VDKA) hakkında nasıl bir model önerisi geliştirilebilir?
3) Dijitalleştirilmiş karar süreçleri için geliştirilen DijiStrateji Projesi modelinin analiz, tasarım ve uygulama aşamalarında elde edilen başarılar, zorluklar ve öğrenilen dersler nelerdir?

Araştırmanın yöntem bölümünde, durum çalışması yapılan belediye hakkındaki örgütsel bağlam, model önerisi olarak yürütülen projenin bağlamı ve seçilen yazılımın bağlamı ele alınmıştır. Ayrıca araştırmanın tasarımı, veri toplama teknikleri ve analiz yöntemleri açıklanmıştır.

2.1. Araştırmanın Bağlamı

Çalışma Bursa Büyükşehir Belediyesi özelinde yürütülmüştür ve bunun birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Türkiye'de ilk defa örgüt yapısında "Akıllı Şehircilik ve İnovasyon Dairesi Başkanlığı'na" yer vererek belediyelerin dijitalleşmesine öncülük edebilecek bir iradeyi ortaya koymuş olmasıdır. Bir diğer neden ise belediye üst yönetiminin stratejik karar süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik bizzat proje geliştirilme talebinde bulunmasıdır. Son olarak üçüncüsü ise araştırmacının adı geçen belediyede çalışması nedeniyle süreçleri birinci elden gözlemleme şansının olmasıdır.

2.1.1. Örgütsel Bağlam

Türkiye'de toplam 1391 belediye bulunmaktadır ve bunlardan 30'u nüfus yoğunluğu fazla olan büyükşehir belediyeleridir (İçişleri Bakanlığı, 2023). Bu araştırma, 3 milyondan fazla nüfusuyla Türkiye'nin 4. büyük kenti olan Bursa'nın belediyecilik hizmetlerinden sorumlu Büyükşehir Belediye Başkanı'nın yönetimindeki kurum ve kuruluşlarda gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın kapsamını, Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı'nın yönetimindeki (Madde 7-26) Bursa Büyükşehir Belediyesi (BBB), Bursa Su ve Kanalizasyon İdaresi (BUSKİ) Genel Müdürlüğü ve Şirketler (BİNTED A.Ş., BURULAŞ A.Ş., BESAŞ, BURFAŞ, BURKENT A.Ş., KÜLTÜR A.Ş., JEOTERMAL A.Ş., TARIM ve PEYZAJ A.Ş.) oluşturmaktadır. Belediye başkanına bağlı yukarıda sayılan tüm kurum ve kuruluşların stratejik yatırımlarıyla ilgili aldıkları kararların daha rasyonel olabilmesi için verilerin tek bir platformda toplanabilmesi, yönetilebilmesi ve veriye dayalı bir karar alma modelinin geliştirilmesi çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Belediyelerde stratejik kararların alınmasında etkili olan sorumlu karar organları belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanının da olduğu belediye üst yönetimidir. Ancak bu çalışmada "üst yönetim" kavramıyla Belediye Başkanı ile Büyükşehir Belediyesinde Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Daire Başkanları, BUSKİ'de Genel Müdür, Genel Müdür Yardımcıları ve Daire Başkanları, Şirketlerde ise Genel Müdürler ifade edilmektedir.

2.1.2. DijiStrateji Projesi'nin Bağlamı

Araştırmanın yolculuğu, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nda tam zamanlı çalışan araştırmacının Ocak 2023'te DijiStrateji Projesinin koordinatörü olarak atanmasıyla başlamıştır. İlk adım olarak, benzer girişimlerde bulunup sonuçlandıramayan Bilgi İşlem ve Akıllı Şehircilik ve İnovasyon Dairesi Başkanlıkları personelleriyle odak grup toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda önceki 3 çözüm önerisinin başarısızlık nedenleri tartışılarak mevcut durum hakkında öngörüler edinilmiştir.

Toplantı sonuçları, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı'ndaki *"Proje Koordinasyon Ekibi"* ile değerlendirilerek, strateji bakış açısı ve teknolojik yenilikler içermesi nedeniyle projeye *"DijiStrateji Projesi (DP)"* adı verilmiştir. Böylece dijitalleşme ağırlıklı 2 yıllık araştırma süreci başlatılmıştır. Projenin uzun sürmesinin nedeni, dijitalleşmenin sadece teknoloji kullanımı değil, aynı zamanda dijital zihniyete sahip çalışanları destekleyen bir örgüt kültürü gerektirmesi ve uzun vadeli bir çaba olmasıdır (Jäntti ve Hyvarinen, 2018).

DijiStrateji Projesi'nin uygulama sürecinde, dijital dönüşüm projelerinde izlenen 4 aşama takip edilmiştir (Klein ve Meydanoğlu, 2022):

- *Analiz aşaması:* Vizyon ve hedefin tanımlanması, problemin kapsamının çizilmesi
- *Planlama aşaması*: Çözümün tasarlanması ve uygulama eylemlerinin planlanması
- *Uygulama aşaması:* Planın uygulanması
- *Kontrol aşaması:* Gerçekleştirilen eylemlerin kontrol edilerek iyileştirilmesi

DijiStrateji Projesi'nin amacı, Büyükşehir Belediye Başkanına bağlı organizasyonların (Bursa Büyükşehir Belediyesi, BUSKİ Genel Müdürlüğü ve Şirketler) proje ve faaliyetlerine ilişkin verilerin tek platformda toplanarak analiz edilmesi ve anlık raporların alınabilmesidir. Geliştirilecek web tabanlı ve mobil uygulama ile saha verisinin daha hızlı, kolay ve daha az hatayla toplanması, standartlaştırılması, geçmiş verilerin işlenmesiyle kurumsal hafızanın geliştirilmesi ve işgücü kaybının azaltılması hedeflenmiştir. Projenin gelecek vizyonu, tüm organizasyonlar tarafından yapılacak yatırımların önceliklendirilmesi ve

kaynak kullanımının daha rasyonel yapılabilmesi için gerekli karar destek sisteminin ve veriye dayalı karar alma kültürünün geliştirilmesidir.

Amaç ve hedeflerin belirlenmesinden sonra, araştırmacının da bulunduğu 9 kişilik Proje Koordinasyon Ekibi, projenin gereksinimlerini belirleyerek alt faaliyetleri, sorumluları ve uygulama aşamasına yönelik zaman çizelgesini hazırlamıştır.

Projenin ilk üç ayında mevcut karar süreçlerinin detaylı analizi yapılmış, ardından dijitalleşme için yazılım seçenekleri değerlendirilmiştir. Temel özellikler, kullanım kolaylığı ve satın alınabilirlik gibi kriterlere göre bulut tabanlı bir yazılım seçilerek veri tabanı tasarımı yapılmıştır. Sonrasında *"Veri Giriş Sorumluları Ekibi"*ne eğitimler verilerek geçmiş verilerin yazılıma girilmesi sağlanmıştır. Ayrıca *"Üst Yönetim Ekibi"ne* dijitalleşme projesinin faydaları anlatılarak dijitalleşme sürecinin kurumsal kültüre dönüştürülmesi hedeflenmiştir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: DijiStrateji Projesi uygulama sürecindeki ekipler ve sayıları

Ekip Adı	Görevi	BBB	BUSKİ	ŞİRKETLER	Genel Toplam
Üst Yönetim Ekibi					
	Belediye Başkanı	1			1
	Genel Sekreter	1			1
	Genel Sekreter Yardımcısı	3			3
	Daire Başkanı	20	8		28
	Genel Müdür		1	10	11
	Genel Müdür Yardımcısı		3		3
Şube Müdürleri Ekibi					
	Şube Müdürü	54			54
Proje Koordinasyon Ekibi					
	Daire Başkanı	1			1
	Koordinasyon Ekibi Üyesi	8			8
Veri Giriş Sorumluları Ekibi					
	Veri Giriş Sorumlusu	125	29	15	169
Genel Toplam		**213**	**41**	**25**	**279**

Tüm bu işlemler sonrasında yazılımdaki veriler yardımıyla karar alıcıların ihtiyaç duyabileceği rapor tasarımları ve analizler yapılarak ilgili taraflarla paylaşılmıştır. Gerek karar alıcılardan gerekse yazılım kullanıcılarından alınan geri bildirimlerle projenin sürekli olarak geliştirildiği kontrol aşamasına geçilerek projenin uygulama süreci tamamlanmıştır. Son olarak veriye dayalı karar alma modeli kapsamında toplanan verilerin belediyeye ait kurumsal veri tabanı ile entegrasyonu sağlanmıştır.

2.1.3. Seçilen Yazılımın Bağlamı

Son yıllarda proje yönetimi konusunda Asana, Trello, Basecamp, Smartsheet ve ClickUp gibi SaaS teknolojisi ile geliştirilen birçok yazılım bulunmaktadır.

Yazılımın bir hizmet olarak sunulduğu SaaS (software as a service) teknolojisi, yazılımın merkezi bir sunucuda (bulutta) saklandığı ama kullanıcıların abonelik bazında lisanslı olarak erişerek bağlanabildiği bir modeldir. Bu teknoloji, bazen "talep üzerine yazılım" (on demand sofware) olarak da adlandırılmaktadır. Kullanıcılar herhangi bir cihazdan ve herhangi bir yerden kullanabilirler. Bu model, kullanıcılara düşük maliyet, hızlı ve kolay erişim, esneklik ve ölçeklenebilirlik sağlar. Artık ofis ve mesajlaşma yazılımı, maaş bordrosu yazılımı, yönetim yazılımı, muhasebe, müşteri ilişkileri yönetimi, faturalama, insan kaynakları yönetimi, içerik yönetimi gibi iş uygulamalarının çoğu bu model üzerinden yapılmaktadır (Rogers, 2020).

Kurum dışındaki birçok proje yönetim aracı arasından seçim yapılırken belediyenin beklentilerine cevap vermek üzere *kullanım kolaylığı, özelleştirme, işlem hızı, raporlama arayüzü tasarımı, maliyet, veri güvenliği, entegrasyon ve mobil uygulama* gibi seçim kriterleri belirlenmiştir. Bu kriterler sonucunda bulut tabanlı çalışan "ClickUp" yazılımının kullanılmasına karar verilmiştir.

ClickUp yazılımı, proje yönetimi yazılımlarında esneklik ve özelleştirme gerektiren belediyeler için iyi bir seçenek olabileceği değerlendirilmiştir. Yazılım, kullanıcıların belediye içindeki farklı birimlerin ve projelerin özel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde uyarlanabilecek özel şablonlar ve iş akışları oluşturmasına olanak tanımaktadır.

2.1.4. DijiStrateji Modeli Yapısı ve Çıktıları

DijiStrateji Projesi kapsamında geliştirilen model, belediyelerde dijitalleşme ve veriye dayalı karar alma süreçlerini etkinleştirmek amacıyla tasarlanmıştır. Modelin *ilk aşaması*, veri toplama olarak tanımlanmıştır. Bu aşamada belediyeden gelen yatırım projelerine ve sahada rutin devam eden faaliyetlere ilişkin veriler toplanmaktadır. Bu veriler, modelin temel veri kaynağını oluşturmakta ve karar alma süreçlerinin başlangıç noktasını teşkil etmektedir (Bkz. Şekil 1).

Modelin *ikinci aşaması*, veri girişleri sürecidir. Bu aşamada, ClickUp yazılımı gibi dijital araçlar kullanılmasıyla verilerin girişi sağlanarak organize edilmekte ve sistematik bir yapıya dönüştürülmektedir. Verilerin dijital platformlarda girişlerinin yapılması hem bilgiye erişimi kolaylaştırmakta hem de veri kayıplarını önlemektedir. Sisteme girilen veriler, karar alma süreçleri için gerekli olan altyapıyı sağlamaktadır.

Şekil 1. DijiStrateji Projesi (VDKA) Modeli Yapısı

Üçüncü aşamada, veri analizi gerçekleştirilmekte ve veriler yazılım üzerinde çeşitli kategorilere göre tasnif edilmektedir. Bu yöntem, verilerin işlenmesi, anlamlandırılması ve karar destek sistemine uygun hale getirilmesi için kritik bir rol oynamaktadır. Analiz süreci, mevcut verilerden anlamlı çıktılar elde edilmesini sağlayarak karar süreçlerine rehberlik etmektedir.

Modelin merkezinde yer alan karar *destek sistemi*, kapsamlı çözüm sunan ClickUp yazılımı ile desteklenmektedir. Bu sistem, toplanan ve analiz edilen verilerin görselleştirilmesini ve karar alma süreçlerine entegre edilmesini mümkün kılmaktadır.

Son olarak, ilerleyen sayfalarda daha detaylı açıklanacağı üzere modelin çıktıları daha hızlı, rasyonel ve etkin kararlar alınmasını sağlamaktadır. Ayrıca belediyenin yatırım projelerinin takibi daha verimli hale gelmekte ve farklı birimler ile paydaşlar arasında iş birliği ve iletişim süreçleri güçlendirilmektedir. Bu çıktılar, belediyelerde dijitalleşmenin ve veriye dayalı karar alma süreçlerinin önemini ortaya koymakta ve diğer belediyeler için örnek teşkil etmektedir.

2.2. Araştırma Tasarımı

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden "durum çalışması" deseni benimsenmiştir. DijiStrateji Projesi, mevcut karar süreçlerinin analiz edilmesi, dijital karar almaya uygun yazılımın seçilmesi, belediye projeleri ve faaliyetlerine ilişkin verilerin toplanması ve analiz edilmesi ile üst yönetimin

kararlarını destekleyecek dijital rapor ve grafiklerin hazırlanmasını kapsamaktadır. Bu projenin uygulama süreci ve sonuçları, durum çalışması aracılığıyla ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Sınırları ve başlangıç bitiş noktaları tam olarak belli olmayan kararlar veya karar süreçleri, belirli uygulama süreçleri ve örgütsel değişim konuları durum çalışmaları ile ele alınabilmektedir (Yin, 2014). Durum çalışmasında, araştırmada incelenen duruma ilişkin çeşitli faktörler bütüncül bir şekilde incelenmekte, söz konusu durumu hangi yönden ve nasıl etkilediği ve durumdan etkilenmekte olduğu detaylı şekilde araştırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Birçok belediye, dijital araçların kullanılması ile sağlanan Veriye Dayalı Karar Almayı (VDKA) benimsemenin henüz ilk aşamasındadır (Desouza ve Jacob, 2017; Malomo ve Sena 2017). Yani belediyelerde VDKA söz konusu olduğunda belediye "normal" veya "ortalama" bir durumda kabul edilebilir (Ribeiro vd., 2019). Daha önce yaygın örneklerinin olmaması nedeniyle belediyedeki karar süreçlerinin dijitalleştirilme durumu "tipik bir durum" olarak nitelendirilebileceğinden ve analiz biriminin tek olması nedeniyle bu çalışmada 4 tür durum çalışmasından (Yin, 2014) biri olan "bütüncül tek durum deseni" kullanılmıştır.

Bu araştırma, DijiStrateji Projesi'nin değerlendirilmesine yönelik nitel bir durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Araştırma süreci Şekil 2'de gösterildiği gibi dört temel aşamadan oluşmaktadır.

Şekil 2: Araştırma Tasarımı ve Uygulama Aşamaları

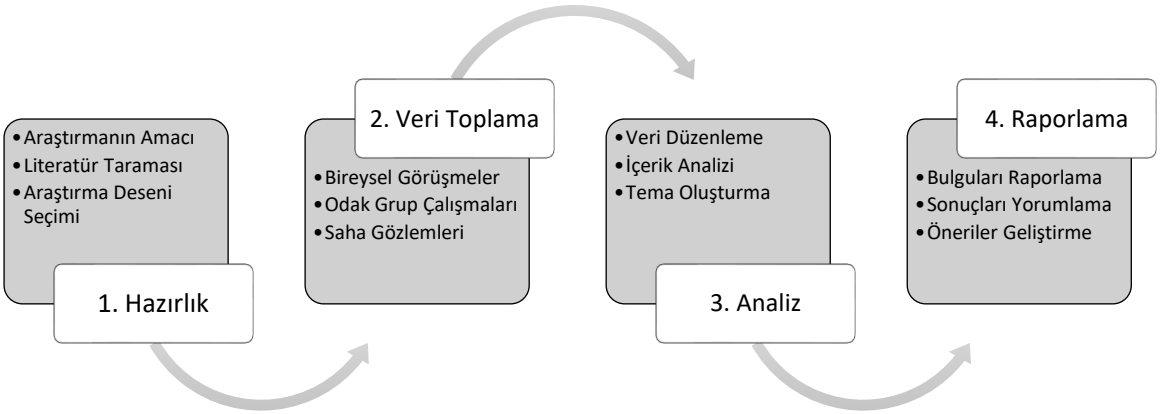

2.3. Örneklem ve Veri Toplama Süreci

Araştırmada örneklem seçimi için nitel araştırma geleneğine uygun olarak tesadüfi olmayan "ölçüt örnekleme" yöntemi kullanılmıştır. Araştırma stratejik yatırım kararlarına odaklandığından, ölçütler araştırmacı tarafından *"üst yönetim"* ve *"yatırımcı birimler"* olarak belirlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Veri toplama sürecinde, araştırmanın geçerliğini artırmak için *"veri çeşitlendirme"* (data triangulation) yöntemi benimsenmiş ve *görüşme, odak grup görüşmesi, gözlem* ve *belge analizi* teknikleri bir arada kullanılmıştır.

Araştırmanın katılımcıları iki ana gruptan oluşmaktadır:

1. Odak grup görüşmelerinde yer alan "Üst Yönetim Ekibi" (belediye başkanı, genel sekreter ve yardımcıları, daire başkanları ve genel müdürler) ve "Proje Koordinasyon Ekibi" (n=47)
2. Yapılandırılmamış görüşmelerde yer alan yatırımcı birimlerdeki veri giriş sorumlularından seçilen 12 personel (n=12)

Mevcut karar alma süreçlerinin analizi ve proje hedeflerinin belirlenmesi için ilk olarak Ocak 2023'te Genel Sekreterlik Makamı ile bir odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmede araştırmacı, proje koordinatörü olarak "katılımcı (yapılandırılmamış) gözlem" yapmıştır. Ardından, konunun teknik paydaşları olan Bilgi İşlem, Akıllı Şehircilik ve İnovasyon ile Strateji Geliştirme Daire Başkanlıkları yetkilileriyle ikinci bir odak grup görüşmesi yapılmıştır.

Nitel verilerin toplanmasında *"sohbet tarzı görüşme (yapılandırılmamış görüşme)"* yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, görüşme sırasında konunun farklı boyutlarını anlama ve taraflar arasındaki resmi havayı ortadan kaldırarak daha gerçekçi veriler elde etme amacıyla tercih edilmiştir. Yapılandırılmamış görüşmeler, yatırım nitelikli büyük projelerin gerçekleştirilmesinde aktif rol oynayan Fen İşleri ve Ulaşım Daire Başkanlıkları başta olmak üzere, yoğun veri üreten daire başkanlıklarındaki veri giriş sorumlularıyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2: Veri toplama süreci tablosu

Veri Toplama Aracı	İlgili Taraflar	Kaç Kez Yapıldığı	Katılımcı Sayısı	Toplam Süre (dk.)
Odak Grup Toplantısı	Genel Sekreter, Strateji Geliştirme Dai. Bşk.	2	6	95
Odak Grup Toplantısı	Bilgi İşlem Dai. Bşk., Akıllı Şehircilik ve İnovasyon Dai. Bşk., Strateji Geliştirme Dai. Bşk.	1	5	65
Odak Grup Toplantısı	Proje Koordinasyon Ekibi	2	8	105
Yapılandırılmamış Görüşme (1. Kez)	Veri Giriş Sorumluları (ClickUp Kullanıcıları)	6	6	275
Odak Grup Toplantısı	Belediye Başkanı, Genel Sekreter, Daire Başkanları, Şirket Genel Müdürleri	1	47	45
Odak Grup Toplantısı	Genel Sekreter, Strateji Geliştirme Dai. Bşk., Bilgi İşlem Dai. Bşk.	2	15	75
Yapılandırılmamış Görüşme (2. Kez)	Veri Giriş Sorumluları (ClickUp Kullanıcıları)	6	6	245

Katılımcılardan detaylı demografik bilgiler istenmemiştir, çünkü bu bilgilere kurumsal veri tabanlarından ulaşılabilmektedir. Görüşmeler çalışma saatleri içinde, ilgili dairelerdeki ofislerde veya Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı çalışma ofisinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere araştırmacı ve proje koordinasyon ekibinden bir personel olmak üzere iki kişi katılmıştır.

Görüşmelerde not alma işlemleri titizlikle yapılmış, sadece ikinci yapılandırılmamış görüşmelerde ses kaydı alınmıştır. Anlaşılmayan konular için katılımcılara telefon yoluyla tekrar ulaşılmış, bu geri dönüşler "katılımcı teyidi" stratejisi olarak gerçekleştirilmiştir (Boulton vd., 1996).

Projenin uygulama sürecinde, belediye üst yönetimiyle yapılan odak grup toplantılarında araştırmacı, DijiStrateji Projesi hakkında bilgi vermiş ve geri bildirimler alarak projenin geliştirilmesini sağlamıştır. Bu görüşme, Bursa Büyükşehir Belediyesi Meclis Salonunda ve belediye başkanının koordinasyonunda gerçekleştirilmiştir.

Son olarak, ilgili birimlerdeki kullanıcılar ve raporlama sorumlularıyla proje sonuçlarının değerlendirilmesine yönelik ikinci kez yapılandırılmamış görüşmeler yapılmıştır. Veri toplama sürecindeki toplantı ve görüşmeler 45 ile 90 dakika arasında sürmüştür (Bkz. Tablo 2).

Araştırmacının belediyede çalışıyor olması ve projenin tüm süreçlerinde yaptığı doğal ortamındaki yapılandırılmamış gözlemleri (katılımcı gözlem) de (Bailey, 1982) bir veri toplama aracı olarak değerlendirilmiştir.

2.4. Veri Analizi

Bu araştırmanın verileri nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan "tümevarımsal (dedüktif) içerik analizi" kullanılarak çözümlenmiştir. Tümevarımsal analizde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Tablo 3: Veri kodlama tablosu

Tema	Kategori	Kod
1. Geleneksel Karar Alma		
	1.1. Mevcut Durum	1.1.1. Proje yönetimi için çözüm arayışı
		1.1.2. Başarısızlıkla sonuçlanan projeler
		1.1.3. Veri toplama zorluğu
		1.1.4. Hatalı raporlama
		1.1.5. Kullanıcı dostu yazılım ihtiyacı
		1.1.6. Strateji uyumsuzluğu
2. Veriye Dayalı Karar Alma		
	2.1. Kazanımlar	2.1.1. Dinamik raporlama
		2.1.2. İletişim ve iş birliği
		2.1.3. Etkin proje yönetimi
		2.1.4. Kaynak optimizasyonu
		2.1.5. Kanıta dayalı bilgi
		2.1.6. Şeffaflık ve hesap verebilirlik
	2.2. Verimlilik	2.2.1. İşgücü tasarrufu
		2.2.2. Kırtasiye tasarrufu
		2.2.3. Veriye erişim hızı
		2.2.4. Rapor çeşitliliği
	2.3. Zorluklar ve Riskler	2.3.1. Veri okur yazarlık seviyesi
		2.3.2. Değişime direnç
		2.3.3. Kurumsal kültür
		2.3.4. Veri güvenliği

Veri analizinde Strauss'un (1987) "açık, eksenli ve seçici kodlama" olarak üç aşamalı tanımladığı kodlama yöntemi uygulanmıştır. Birinci aşama olan açık kodlamada veriler bir araya toplanmış ve genel incelemeler yapılarak taslak tema ve başlangıç kodları belirlenmiştir. Verilerin üzerinde "ikinci bakış" olan eksenli kodlamadaysa başlangıç kodlarıyla veriler kodlanmaya başlanmış ve mühim noktalar incelenerek birbiriyle uyumlu "kategoriler" altında toplanmıştır. Üçüncü aşama olan seçici kodlama sürecinde ise "soyutlama (abstraction)" işlemine devam edilmiş ve araştırmanın amacına uygun kategoriler özenle belirlenerek kabul edilebilir "temalar"a ulaşılmıştır (Güler vd. 2015). Tablo 3, temaların, kategorilerin ve kodların içeriğini göstermektedir. Kategori ve kodlara ilişkin açıklamalar bir sonraki bulgular bölümünde detaylandırılmıştır.

3. BULGULAR

Veri odaklı karar alma modeli olarak tasarlanan DijiStrateji Projesi'nin planlanması, uygulanması ve sonuçlarına ilişkin verilerin analiz edilmesiyle elde edilen bulgular bu bölümde kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Veri kodlama tablosu (Tablo 3) incelendiğinde, belediyenin mevcut karar süreçlerine yönelik analiz sonuçları "geleneksel karar alma" ve DijiStrateji Projesinin uygulanması sonrasındaki durum sonuçları ise "veriye dayalı karar alma" olmak üzere iki tema altında kümelendiği görülmektedir.

3.1. Geleneksel Karar Alma

Belediyeler, önemli mali kaynak gerektiren altyapı, kamu hizmetleri ve toplum tesisleri gibi çeşitli yatırımların yönetiminden sorumludur. Yatırım karar verme süreçleri, farklı yatırım seçeneklerinin değerlendirilmesini, risklerin değerlendirilmesini ve beklenen getirilere göre kaynakların tahsis edilmesini içerir. Bununla birlikte, belediyelerdeki stratejik yatırımlara ilişkin geleneksel karar alma süreçleri, genellikle gecikmelere, hatalara ve verimsizliklere neden olan manuel olarak toplanan verilere dayanmaktadır.

Mevcut karar süreçlerinin betimlenmesiyle ilgili yapılan ön görüşmelerde yukarıda bahsedilen durumun Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde de benzer olduğu gözlemlenmiştir.

Bursa Büyükşehir Belediye'sinde, stratejik nitelikteki yatırım projelerinin takip edilmesinde ve yeni karar almada bazı zorluklar yaşandığı görülmüştür. Verilerin manuel olarak toplanmasının ve yönetilmesinin zaman alıcı ve hatalara açık olması, karar vermede gecikmelere ve yatırım kararlarında şeffaflığın ve ortak aklın azalmasına yol açıyordu. Üst yönetim, idari yükleri azaltmak, verimliliği ve şeffaflığı artırmak için bu süreçlerin dijitalleştirilmesi gerektiğini fark edince dönemin Genel Sekreteri, kendisine ve belediye başkanına sunulmak üzere çeşitli raporlar hazırlayan Strateji Dairesi Başkanlığı personeli ile bir ön görüşme yapmıştır. Yapılan görüşmedeki söylemler bu süreci aşağıdaki şekilde özetlemiştir:

> *"Göreve geldiğimden beri projelerin takibi ile ilgili farklı farklı birimlerden raporlar istiyorum, sunumlar dinliyorum. … Verilerin tutarsız olduğunu görmek tüm raporlara olan güvenimizi sarsıyor ve bu durumda alacağımız kararlarda bu verileri kullanmakta zorlanıyoruz. … Milyon TL'lik yatırımlarımızın takibinde artık el yordamıyla veri toplamaya son vermeliyiz. Sizden bu konuda belediyemizin yaptığı tüm proje ve faaliyetlerin izlenebileceği bir yazılımın en kısa zamanda hayata geçirilmesini talep ediyorum" (Erkek, 48 yaşında).*

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere belediye yönetimi, mevcut durumda proje ve faaliyetlerin izlenmesi ve takip edilmesi için çözüm arayışında olduğu bir dönemde bu çalışma başlatılmıştır.

Genel sekreterin talimatı sonrası mevcut karar alma süreçlerine yönelik daha önce benzer girişimlerde bulunan Bilgi İşlem ve Ar-Ge Şube Müdürlükleri ile bazı görüşmeler yapılmış ve geçmişteki deneyimler araştırılmıştır. Çıkan bulgularda dijital dönüşüm projelerinin çok yönlü doğası ve bunların *örgütsel stratejiye bağımlı olması* nedeniyle karar süreçlerinin geliştirilmesine yönelik girişimlerin hayata geçirilemediği görülmüştür. Bu duruma ilişkin proje geliştirmede görev alan Bilgi İşlem çalışanı şunları ifade etmiştir:

> *"Biz daha önce kendi kurumsal E-Belediye sistemimizde "Proje Yönetim Sistemi" adında bir yazılım yaptık. Yazılımın mantığı şu şekilde işliyordu. … Biz bu sayede projelerin planlanması süreci ile hayata geçirme durumlarını birlikte raporlayacaktık. Ancak özellikle sahada görev yapan çalışanlar projelerin genel bilgilerini, ilerleme durumlarını sisteme girmediler. Ayrıca bu sistemin raporları üst yönetim tarafından doğrudan takip edilmemesi nedeniyle sistem zamanla kullanılamaz oldu. Yine E-Belediyede bulunan mevcut verilerden hareketle "Üst Yönetici Paneli" şeklinde bir raporlama arayüzü de hazırlamıştık. Bu çalışmada da benzer durumlarla karşılaştık. Hala sistem mevcut ancak bu haliyle kullanılamıyor maalesef" (Erkek, 42 yaşında).*

Arge Şube Müdürlüğü tarafından geliştirilen bir diğer proje yazılımının neden başarısız olduğu sorusuna ise katılımcı şu şekilde cevap vermiştir:

> *"Üst yönetim bizden yaptığımız önemli projelerin takibi ile ilgi bilgi istiyordu. Bilgi işlem tarafından geliştirilen yazılımı kullanamıyorduk çünkü ya raporlar çalışmıyordu ya da bilgiler hatalıydı. …. Sistem geliştirilmeyince ve veri girişlerini takip edecek daha fazla personel olmayınca bir yerde tıkandık. Zaten biliyorsunuz Arge Müdürlüğü olarak bizim belediyedeki rolümüz de değişti. Üst yönetim raporları eskisi kadar bizden istenmiyor daha çok Strateji birimi hazırlamaya başladı. Bir de şöyle bir durum var. Yazılımı biz yazıyoruz. … Yani her birim kendi sorumluluğunu yerine getiriyor gibi fakat herkes birbirinden kopuk hareket ediyor. Bence projenin devam edememesinde bu uyumsuz durumlarda etkili bir faktör oldu" (Erkek, 37 yaşında).*

Önceki girişimlerin başarısız olmasında, *strateji uyumsuzluğu ve yönetimsel sorunların* yanı sıra, yapılan analizlerden diğer önemli bazı etkenlerinde varlığı anlaşılmaktadır. Bu etkenler arasında, yazılımların *kullanıcı dostu ve hızlı olmamasının* veri girişlerinde zorluklara neden olması, bu sebeple kullanıcıların yazılımı tercih etmemeleri en önemli etken olarak öne çıkmıştır. Ayrıca, eksik veri girişi nedeniyle yeterli sayıda raporun oluşturulamaması ve raporların dinamik çalışmamaları, karar alıcıların sistem güvenilirliğine duyduğu şüphe nedeniyle sistemi kullanmaktan kaçınmalarına yol açmıştır. Yazılımlara veri girişi yapan bir katılımcının aşağıdaki açıklamaları, sorunun özünü özetler niteliktedir:

> *"Ben bildim bileli E-Belediyeyi kullanıyorum. 2000'li yıllarda ilk çıktığında o dönem için iyi bir sistemdi ancak şu an çok geri kalmış durumda. Çok hantal. Bu sistem üzerinde Bilgi İşlem nasıl bir yazılım geliştirirse geliştirsin kullanmakta zorlanacağız. … Günlük rutin işlerimizde bile zor kullandığımız bir yazılımda tutup dışarıda devam eden bir projenin bilgilerini girmek kolay mı? Çünkü bu işler sürekli değişken. Bir köprü projesinin ilerleme durumlarına ait görselleri ve bilgileri E – Belediye sistemine sürekli girmek istesem ben kendi asli işimi yapamam. Bu mantıkla bu işler yürümez. Düzgün rahat kullanacağımız bir yazılım olmadıktan sonra bu sistemin işleyeceğini düşünmüyorum" (Erkek, 46 yaşında).*

Yukarıda belirtilen durumlar net bir şekilde göstermektedir ki, kullanıcı dostu yazılımın önemi büyük bir vurgu ile dile getirilmiştir. Bu nedenle, DijiStrateji Projesi'nin başlatılmasından önce yazılım seçimi üzerinde titizlikle durulmuş ve mevcut kurum içi yazılım ekibi tarafından yeni bir uygulama geliştirilmesi yerine, dışarıdan bir yazılımın satın alınması kararı alınmıştır.

Belediye karar alma süreçlerinin geleneksel yapısı genel olarak değerlendirildiğinde belediye yönetiminin yatırım projelerinin yönetiminde çözüm arayışında olması, başarısızlıkla sonuçlanan projelerin varlığı, veri toplama zorluğu, hatalı raporlama, kullanıcı dostu yazılım eksikliği ve strateji uyumsuzluğu belediyenin karar alma süreçlerindeki temel sorunlara işaret etmektedir.

3.2. Veriye Dayalı Karar Alma

Karar alıcıların her zaman rasyonel ve etkin kararlar alamadıkları, özellikle bireysel farklılıklara dayalı sınırlı bilgi işleme kapasitesi, duygusal ve bilişsel yanlılıklar ve kontrol edilemeyen çevresel koşullar gibi kısıtların bu duruma neden olduğu pek çok çalışma tarafından vurgulanmaktadır. Ancak teknolojinin gelişmesi ve dijital araçların karar alma süreçlerine dahil edilmesiyle kararların dijitalleşmesi sağlanabilmiştir. Ayrıca bilgisayar teknolojileri ve dijital sistemler, ihtiyaç duyulan bilgilere hızlı ve zamanında erişim gibi çözümlerle yönetsel kararların kalitesini artırmıştır. Verinin dijital araçlar vasıtasıyla toplanması, depolanması ve zamanında sunulması gibi çözümler, karar süreçlerinin daha etkin bir yapıya sahip olmasını ve kararların her geçen gün daha rasyonel hale gelmesini sağlamaktadır (Çınar Altıntaş, 2021). Veriye dayalı karar alma yaklaşımının önemi göz önünde bulundurularak, belediyenin mevcut karar alma süreçlerindeki temel sorunlara çözüm getirmek amacıyla Veriye Dayalı Karar Alma Modeli geliştirilmiştir.

3.2.1. Veriye Dayalı Karar Alma Modelinin Kazanımları

Modelin geliştirilmesinde kullanılan ClickUp yazılımı sayesinde, *verilerin toplanması, depolanması, işlenmesi ve paylaşılması* gibi süreçlerin daha hızlı ve verimli bir hale geldiğine dair önemli bulgular elde edilmiştir. Bu hususta veri girişlerinden sorumlu bir katılımcı şunları belirtmiştir:

> *"Eskiden biz, birimimizde yapılan işlerle ilgili verileri farklı formatlarda Excellerde orada burada tutuyorduk. Her çalışan kendi iş yapış şekline göre bir yerde verileri giriyordu. Tabi elle girilen ve standart olmayan verilerde eksiklikler olabiliyordu. Böyle olunca bir rapor ya da sunum hazırlarken analiz etme esnasında her defasında bir standartlaştırma çabamız oluyordu. Bir de en önemli sorunlarımızda biri şuydu. Özellikle Strateji biriminin farklı zamanlarda farklı formatlarda istediği bilgileri tekrar tekrar gönderiyorduk. Çünkü en ufak bir güncellemede tüm verileri yeniden göndermemiz gerekiyordu. En büyük sorunumuz güncel verilerin girilmesi ve raporlara yansıtılmasıydı. … Zaten hepsi standartlaştırılmış alanlar. İsteyen istediği veriyi istediği yer ve zamanda alabiliyor. Bu verilerin alınıp kullanılması için sadece yetki ve internet olması yeterli" (Erkek, 28 yaşında).*

Verilerin standartlaştırılarak tek bir platformda yönetilmesi belediye yöneticilerine zamanında ve doğru bilgi sağlamış ve karar alma sürecindeki belirsizliği azaltmıştır. Verilerin dijitalleştirilmesi, veri analizi yapmayı kolaylaştırdığı için karar vericilere daha hızlı, doğru ve detaylı bilgi sağlama imkânı sunmuştur. Özellikle ClickUp yazılımında geliştirilen *anlık raporlama* aracılığıyla yatırım projelerinin durumlarının ve sonuçlarının izlenmesi, *proje yönetiminin daha verimli ve etkili olmasına* yardımcı olmuştur. Bulut teknolojilerinin kullanılmasıyla tüm tarafların proje bilgilerinin aynı noktadan takip edebilmesi, ortak bir proje yönetim kültürünün oluşması ve farklı birimler ve paydaşlar arasındaki *iletişim ve iş birliğinin* artması mümkün olmuştur. Bu sayede, üst yönetim ve çalışanlar arasında daha hızlı ve etkili bir iletişim kurulabilmiş, fikirler daha rahat paylaşılabilmiş ve etkin iş birliği sağlanabilmiştir. Bir daire başkanının konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

> *"Bizim dairedeki işler genelde diğer dairelerle birlikte çalışmayı gerektiriyor. Örneğin bir okul yapacaksak imalat başlamadan önce bu işin proje tasarımları ve varsa kamulaştırmaları yapılmış olması gerekiyor. Performans Programı döneminde yani yıllık planlamalarda birimlerle bir araya gelmiş olsak da koordinasyonun daha akıcı ve sürekli olması için herkesin görebileceği bir yazılıma ihtiyacımız vardı. Bu yazılım sayesinde örneğin bu okulla ilgili diğer birimlerimizin proje tasarımı, kamulaştırma gibi işlerini aynı yerde görüyorum. … Ayrıca onlarca proje yapıyoruz. Geçmiş yılları düşündüğünüzde nereye ne yaptığınızı bazen kaçırabiliyorsunuz.*

> *Sistemdeki özet raporlarla dinamik bir şekilde bu bilgilere ulaşmak yeni kararlarımızda bize çok katkı sağlıyor" (Erkek, 54 yaşında).*

Modelin bir diğer kazanımı da kentsel yönetişimde veri güdümlü kararların alınmasıyla politik müdahalelerin önlenmesine yönelik *kanıta dayalı bir yaklaşım* sunabilmesidir. Bu yaklaşım, belediye hizmetlerinin nasıl yürütüldüğünün siyası etkiye daha az açık olmasını sağlamakta ve hizmetlerin teknokratik, sağduyulu, pragmatik bir şekilde nesnel ve tarafsız gerçekler tarafından sunulmasının önünü açmaktadır. Örneğin belediye başkanının yaptığı muhtar toplantılarında muhtarların belediye hizmetleri ve mahalle hakkındaki bilgileri manipüle etme eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Buna karşılık belediye başkanın önünde bulunan bir ekranda bu yazılım sayesinde o mahallede yapılan tüm hizmetlerle ilgili bilgilerin olması ve başkanın bunu ifade etmesi olası siyasi baskıları engellemektedir. Çünkü dijital sistemler ve ürettikleri veriler hem daha nesneldir hem de ideolojik değildir ve bu nedenle de politik olarak daha zararsızdır (Kitchin, 2015). Bu durum aynı zamanda sunulan hizmetlerle ilgili vatandaş taleplerine anlık cevap vermeyi kolaylaştırarak *şeffaflık ve hesap verebilirliğin* gelişmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin özellikle dış paydaşların talep ettiği raporların hazırlanmasında Stratejik Yönetim Şube Müdürlüğü'nde görevli olan bir katılımcı şunları ifade etmiştir.

> *"Yatırımlar konusunda bizim birimden çok farklı kurumlar ve kişiler bilgi talep edebiliyor. Başta valilik, bakanlıklar, ilçe belediyeleri ve diğer kamu kurumları olmak üzere, meclis üyeleri, muhtarlar, bazı vatandaşlar hatta araştırma yapan akademisyenlerimiz gibi çeşitli paydaşlarımız farklı zamanlarda bilgi isteyebiliyor. Her veri talebinde önceden birimlere dönüp bazen Powerpoint, bazen Excel bazen de Word formatında bilgileri istiyorduk. Gelen veriler standart olmayabiliyordu. Hep manuel hazırlandığı için bir hafta önceki veri ile bir hafta sonraki veriler uyuşmuyordu. Ciddi bir karmaşa vardı ve bazen inanılmaz yorucu olabiliyordu. Raporları yetiştirmek için mesailere kalabiliyorduk. Ancak yeni sistem sayesinde istenebilecek hemen hemen tüm verilerimizi standart hale dönüştürdük. … Sadece birimlerden güncellemeleri talep ediyoruz. Birimler içinde çok kolay oluyor. Standart raporlamalar sayesinde raporlama kalitesi ve hızı da arttı diyebilirim. Bunların dışında ClickUp sayesinde paydaşlarımıza karşı çok daha şeffaf ve hesap verebilir olduğumuzu düşünüyorum" (Kadın, 52 yaşında).*

Özellikle geçmişe yönelik yapılan hizmetlerin mahalle bazlı olarak hazırlanması ve ilçe belediye başkanları, muhtar ve vatandaş gibi taraflarla paylaşılması ile *yönetişim ve katılımcılık* açısından da önemli kazanımlar elde edilmiştir.

Veri analizi ile ilgili teknolojilere yapılan yatırımlardan maksimum düzeyde performans kazanımı elde edilebilmesi için *kurumsal karar alma ve kaynak tahsisi* süreçlerinin de birlikte dönüşmesi gerekmektedir (Sharma vd., 2014). Steve LaValle vd.'ne (2010) göre, en iyi performans gösteren kuruluşların düşük performans gösteren kuruluşların iki katından daha fazla oranda titiz analizlere dayalı kararlar aldıklarını ve bu tür kuruluşlarda analitik içgörünün hem gelecekteki stratejilere hem de günlük operasyonlara rehberlik etmek için kullanıldığını belirtmektedir. Bu bağlamda başta belediye başkanı olmak üzere Bursa Büyükşehir Belediyesi yönetimi, gelecek yıl yatırımlarıyla ilgili proje önceliklendirilme sürecinde web tabanlı geliştirilen veriye dayalı karar alma modelini kullanmıştır. Dijitalleşen karar süreçleri yardımıyla *tamamlanan, devam eden* ve *planlanan* tüm proje bilgilerine kolayca erişilmiş ve mali kaynakların doğru projelere aktarılmasında daha rasyonel kararlar alınabilmiştir. Yani bu yazılım sayesinde üst yönetim, stratejik planlama sürecinde daha fazla veriye ve analize dayalı kararlar alabilecek ve stratejik hedeflerini daha doğru bir şekilde belirleyebilecek noktaya gelmiştir.

3.2.2. Veriye Dayalı Karar Alma Modelinin Verimlilikle İlişkisi

Veriye dayalı karar alma modeli olarak DijiStrateji Projesi'nin hayata geçirilmesinde bazı teknolojik araçlar kullanılmıştır. Projedeki dijitalleşmeyi sağlayan teknolojiler arasında *veri madenciliği, bulut teknolojileri* ve kısmen de *iş zekâsı* yer almaktadır. Bu teknolojiler sayesinde stratejik karar süreçleri dijitalleştirilerek daha etkili ve verimli bir şekilde yönetilebilir hale getirilmiştir.

Geliştirilen model, verimlilik perspektifinden değerlendirilmiş olup, bu değerlendirme kapsamında kırtasiye malzemeleri ve toner kullanımındaki tasarruf etkileri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bir yıl önceki tüm rapor türlerinin analizi gerçekleştirilmiş ve Stratejik Yönetim Şube Müdürlüğü tarafından bir yıl içinde hazırlanan 26 farklı raporun çeşitli periyotlarda alınan çıktılarının toplamda 2.734 sayfa olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, yeni modelin uygulanmasıyla birlikte çıktı alınan sayfa sayısının 55'e düştüğü görülmüştür. Bu durum, kırtasiyecilik malzemeleri ve toner kullanımı açısından *%98 oranında* bir iyileştirmeye işaret etmektedir.

Raporların dijital ekranlarda sunulması, kırtasiyecilik maliyetlerinde önemli bir tasarruf sağlamakla birlikte, verilere hızlı ve kolay erişim imkanıyla bürokratik engellerin azaltılmasına da katkıda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, ClickUp yazılımındaki anahtar kelime arama fonksiyonu, manuel olarak hazırlanan ve hazırlanması saatler süren raporlara ve verilere *erişim süresini* dijital ortamda *2 dakikaya* kadar düşürerek etkili bir verimlilik sağlamaktadır.

Yeni sistem, daha verimli iş akışlarına izin verdiği ve manuel veri toplama ihtiyacını azalttığı için personel üretkenliğinde de önemli artış kaydetmiştir. Yukarıdaki analize benzer şekilde raporların hazırlama süreleri de karşılaştırılmış ve karşılaştırma sonuçlarına göre %90 oranında *işgücü kazanımı* sağlandığı anlaşılmıştır.

Verimliliğe dayalı bu faydaların yanında manuel şekilde hazırlanan kısıtlı rapor sayısı, geliştirilen model yardımıyla kat kat artırılmış ve internet erişimi olan her yerden dinamik bir şekilde ulaşılabilirliği sağlanmıştır. Yazılımdaki gelişmiş filtreleme özelliği sayesinde birkaç dakika içerisinde istenilen çeşitte rapor hazırlanabildiğinden *rapor çeşitliği %500'den* fazla oranda artırılmıştır.

Yukarıda vurgulanan verimlilik odaklı bulgular, modelin etkin bir biçimde verimlilik artışına katkı sağladığına dair belirgin göstergeler sunmaktadır. Bu olumlu göstergelere ek olarak, DijiStrateji Projesi, Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı tarafından Türkiye genelinde her yıl düzenlenen "Verimlilik Proje Ödülleri" kapsamında 2023 yılında 360 proje arasından yerinde incelenmeye layık görülmüş ve final aşamasında 100 üzerinden 86 puan alarak verimlilik açısından dikkate değer bir başarıya imza atmıştır. Olumlu yöndeki bu değişim, dijital dönüşüm araçlarının işletmenin performansını 5-10 kat artırmanın yanı sıra, maliyetlerde de %30-50 arasında düşüş sağlayabildiği (Eryılmaz, 2020; Nadkarni ve Prügl, 2021) görüşlerini destekler niteliktedir.

3.2.3. Dijital Dönüşüm Sürecindeki Zorluklar ve Riskler

İlk bakışta, dijital dönüşüm projelerinin bilişim teknolojileri projeleri ile benzer olduğu düşünülebilir ve bir kurumun dijital dönüşümünün planlanması ve kontrolünün bir bilişim teknolojisi stratejisi yardımıyla gerçekleştirileceği varsayılabilir. Ancak, bu stratejiler yalnızca yazılım uygulamalarının geliştirilmesi ve gerekli altyapının sağlanmasıyla sınırlıdır. Dijital dönüşüm, teknik yönlerinin yanı sıra *organizasyonel ve kültürel yönlerden* de çok boyutlu bir kavramdır. Bu nedenle, dijital dönüşüm projelerinin planlanması ve yönetimi, bilişim teknolojileri stratejilerinden çok daha geniş bir perspektiften ele alınmayı gerektirir (Lipsmeier vd., 2020).

Dijital dönüşüm aynı zamanda *kurumsal kültürle* de yakından ilişkili bir kavramdır. Global ölçekte gerçekleştirilen bir araştırmada (Capgemini Digital Transformation Institute, 2017), 5 farklı sektörden 340 firma ve 1700 yönetici/çalışan üzerinde yapılan çalışma sonucunda kültür ilintili unsurların % 62 oranında dijital dönüşüm sürecini engelleyen en önemli faktör olduğu tespit edilmiştir (Barca ve Kaymaz 2021). *Geleneksel örgüt kültürü*, örgüt yapısının çalışmasını ve iklimin iyileşmesini amaçlarken, dijital örgüt kültürü ileri teknoloji, esnek projeler, yüksek etkili takımların kullanımı konusunda çalışanlar ve paydaşlarla birlikte, hizmet sunulan vatandaşları hedeflemektedir (Stoyanov, 2019). Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde henüz ileri düzeyde bir *dijital örgüt kültürünün* gelişmemiş olması hızı, esnekliği ve takım çalışmasını öngören dijital karar süreçlerinin kabullenilmesinde zorluklar yaşatmıştır. Yoğun veri üreten bir birimdeki katılımcının aşağıdaki ifadeleri bu durumu açıklar niteliktedir:

> *"Ben uzun yıllardır asfaltlama, köprü imalatları, yol yapımları ve sanat yapıları gibi belediyenin yaptığı çalışmalarla ilgili verileri Excel ortamında tutuyorum. Excelde tuttuğum veriler benim işimi görüyor. Benden veri isterseniz buradan size verebilirim ancak hiçbir Allah'ın kulu bana bu verileri yeniden düzenlememi ve ClickUp'a girmemi sağlayamaz. Ben sadece bu verileri toplamakla görevliyim" (Erkek, 39 yaşında).*

Dijital dönüşüm sürecinde hedeflenen iş modelinin başarısı ve planlanan stratejinin olumlu sonuçları doğrudan örgüt kültürünün dijital yönde evrimiyle ilişkilidir. Geleneksel kültür kodlarından dijital kültüre geçiş, dönüşüm sürecinin en zorlu aşamasını oluşturmaktadır. Stratejik başarı için esnek ve çevik bir örgütsel yapı gerekir, ancak bu yapı, buna uygun bir kültürel altyapıya sahip olmadan mümkün değildir (Nalbantoğlu, 2021; Özçelik Baloğlu, 2023).

Yukarıda vurgulanan değişimden kaynaklı zorlukların yönetiminde DijiStrateji Projesi Yürütme Ekibinin birtakım stratejiler geliştirdiği anlaşılmaktadır. Ekipte çalışan bir katılımcı:

> *"Biz DijiStrateji Projesine başlarken birçok zorlukla karşılaşacağımızı biliyorduk. Her şeyden önce başarısızlıkla sonuçlanan benzer projelerle ilgili önyargıları yıkmamız gerekiyordu. Ancak şöyle de bir gerçek vardı. Birçok yerden talep edilen raporları manuel verilerle hazırlamakta artık çok zorlanıyorduk ve bunun çözümünün ancak dijital teknolojiler yardımıyla olabileceğine inanmıştık. Bu inancımızı üst yönetimin desteğini de alarak etrafımıza yaymaya çalıştık. ... Özellikle ClickUp yazılımını iyi kullanan ve istediğimiz şekilde arayüzleri değiştirip geliştiren çalışanlarımızın varlığı teknik sorunları aşmada bize çok kolaylık sağladı. Biliyorsunuz bu projede dışarıdan hiçbir danışmanlık ya da teknik destek almadık. Her sorunu kendi kendimize çözme yoluna gittik" (Erkek, 40 yaşında).*

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı'nın, liderlik ettiği tüm kurum yöneticileriyle yaptığı bir toplantıda kullandığı aşağıdaki ifadeler de üst yönetimin desteğinin sağlandığına dair güçlü bir kanıt sunmaktadır:

> *"Karar süreçlerinin geliştirilmesi ile ilgili Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı'nın tüm talepleri, doğrudan benim talebim olarak algılanmalıdır. Bu projenin önemini ekiplerinize de anlatmanızı istiyorum. Türkiye'de ilk defa Akıllı Şehircilik Daire Başkanlığını kuran bir belediye olarak dijital çözümlere odaklanarak maksimum faydayı elde etmek zorundayız" (Erkek, 53 yaşında).*

Belediye Başkanı'nın bu konudaki vizyonu dijital dönüşüm içerikli DijiStrateji Projesi'nin başarılı olmasında itici güç olmuştur.

Yerel yönetimler, dijital olarak etkinleştirilmiş kamu hizmetleri sunmak için hükümet, özel sektör ve vatandaş verilerini entegre etmek için ideal bir konumdadır. Bununla birlikte yöneticilerin ihtiyaç

duyacakları teknolojik bilgi birikiminin geliştirilmesi ve entegre kurumsal sistemlerin uygulanması gerekmektedir (Pittaway ve Montazemi, 2020). Yapılan bir çalışmada yerel yönetimlerde veri odaklı karar vermek için çalışanlarda olması gereken yetenekler araştırılmıştır. Çalışma, *veri okuryazarlığı, eleştirel düşünme, takım çalışması, alan uzmanlığı, veri analitik becerileri, paydaşları dâhil etme, yenilikçilik ve siyasi kavrayış* gibi veriye dayalı karar verme için gereken 8 özelliği belirlemiştir (Ribeiro vd., 2019). Bu bağlamda proje kapsamında çalışanların hem karar süreçlerinin dijitalleşmesiyle ilgili farkındalıklarının artırılmasına hem de ClickUp yazılımının kullanılabilme becerilerinin geliştirilmesine yönelik birçok eğitim programı düzenlenmiş ayrıca çalışanların teknolojik okuryazarlık becerisinin gelişimi için proje ekibi tarafından uzaktan birebir masaüstü eğitim desteği sağlanmıştır. Bir katılımcı bu desteklerin faydasını şöyle anlatmıştır:

> *"Benim yaşım 50'ye yaklaştı. Bizim nesil yeni nesil gibi dijital araçlara hızlı uyum sağlayamıyor. Ancak Strateji birimindeki … adlı kişi her aradığımda bıkmadan usanmadan bana güler yüzle destek oldu. Özellikle ClickUp'ın Türkçe olmaması nedeniyle çok zorlanıyordum. Yardım için birilerine kolaylıkla ulaşabilme duygusu beni çok rahatlattı ve bir süre sonra programa aşına olabildim" (Kadın, 48 yaşında).*

VDKA Modeli, öne çıkan zorlukların yanı sıra çeşitli riskleri de içermektedir. Bu risklerden birincisi, ClickUp'ın yurtdışı kaynaklı bir yazılım olması nedeniyle ortaya çıkabilecek veri güvenliği sorunlarıdır. Diğeri ise birimlerdeki veri girişi yapan personellerin sık sık değişmesi nedeniyle veri girişlerinin ara ara sekteye uğraması ve dolayısıyla programa olan güvende azalma riskidir. Ayrıca üçüncü parti yazılım olması nedeniyle belediyenin mevcut E-Belediye yazılımına entegrasyon sorunları yaşanmaktadır.

Proje yürütme ekibi, özellikle güvenlik konusuyla ilgili ClickUp sistemi üzerinde Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamındaki verilerin giriş yapılmasını engelleyerek, sadece 5018 sayılı yasada belirtilen şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkesi gereğince paydaşlarla paylaşılması gereken bilgilerin sisteme girilmesine özen göstermiştir. Ayrıca, ClickUp'ın güçlü güvenlik özelliklerine sahip olması, şifreleme, çok faktörlü kimlik doğrulama ve rol tabanlı erişim kontrolü gibi, veri güvenliği önlemlerinin etkili bir şekilde alınmasını kolaylaştırmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmayla Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde stratejik karar alma süreçlerinin dijitalleştirilmesine yönelik geliştirilen DijiStrateji Projesi'nin planlanması, uygulanması ve etkileri değerlendirilmiştir. Yapılan analizler, mevcut durumdaki geleneksel karar alma süreçlerinin veri toplama aşamasında yaşanan sorunlar, manuel veri toplama sonucu ortaya çıkan hatalı ve eksik raporlar ile kullanıcı dostu yazılım eksikliği gibi olumsuz durumların varlığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık, DijiStrateji projesi aracılığıyla gerçekleştirilen dönüşümler, belediyenin karar alma süreçlerinde bir dizi avantaj sağlamıştır. Bu avantajlar, kanıta dayalı bilgi sunma, dinamik raporlama, etkin proje yönetimi, paydaşlar arası iletişim ve iş birliğini artırma, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi çeşitli alanları içermektedir.

Belediyede dijitalleşme çalışmalarıyla birlikte veriye dayalı karar alma modeli benimsenmiş ve modelin kurumda daha rasyonel, hızlı ve etkin kararlar alınmasına katkı sağladığı gözlenmiştir.

Araştırma, yerel yönetim düzeyindeki stratejik karar alma süreçlerinin veriye dayalı ve dijital formata dönüştürülmesine örnek teşkil etmesi açısından önem taşımaktadır. Ek olarak, yerel yönetimlerde stratejik karar süreçlerinin dijitalleştirilmesine ilişkin literatürdeki boşluğu gidermeyi amaçlamaktadır.

Ayrıca dijital dönüşüm çağında belediyelere stratejik karar verme yolculuklarında yardımcı olmak üzere tasarlanmış bir "Veriye Dayalı Karar Alma (VDKA)" modeli önermektedir. Önerilen bu model, aynı zamanda çalışmanın amacına yönelik ortaya konulan araştırma sorularını cevaplar niteliktedir.

VDKA modeli, diğer belediyelerin de benzer dijitalleştirme projelerine yönelmelerine ve veriye dayalı karar alma süreçlerini benimsemelerine örnek olabilir. Stratejik karar alma için geliştirilen bu model, bilgileri zamanında, doğru ve kullanıcı dostu bir şekilde sunma yeteneğine sahiptir. Bu tür bir karar sistemi ile yöneticiler ve çalışanları, bir internet tarayıcısı aracılığıyla bilgileri erişebilir ve raporlama sonuçlarını görebilir. Raporlar web aracılığıyla ulaşılabilir olduğundan, kurumdaki bir yerel bilgisayara indirilmesi gereken bir yazılım çözümüne kıyasla daha kolay erişilebilirdir. Ayrıca verilerin görselleştirilmesi, karar vericilerin, ham verilerle uğraşmak ve karmaşık, zaman alıcı analizler yapmak yerine proje ve faaliyetlerin takip edilmesinde ve önceliklendirilmesinde rol oynayacak faktörleri kolayca görmelerini sağlamaktadır.

Çalışma aynı zamanda hem belediye yöneticileri olan uygulayıcılar hem de bu tür dijital dönüşüm çalışmalarının etkilerinin araştırılması açısından akademisyenler için yeni gelişme alanları sunmaktadır. Uygulayıcıların stratejik karar alma kalitelerinin artırılması için daha fazla kentsel verinin modele dâhil edilmesi ve kurumsal hafıza olarak biriken verilerin büyük veri ve yapay zekâ araçlarıyla analizlerinin yapılması çalışmanın gelişmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca kritik olan anlamlı içgörüler oluşturmak ne kadar önemli ise içgörüleri değer yaratabilecek kararlara dönüştürmek de o kadar önemlidir. İçgörüler, derinlemesine analizler ve sezgisel anlayışlarla elde edildiğinden stratejik ve operasyonel kararlarda kullanılarak değer üretilmesi gerekmektedir. Bu nedenle belediye üst yöneticileri yatırım nitelikli stratejik kararlarda, elde ettikleri içgörüleri dikkate almalıdırlar.

Ek olarak, hala bir fenomen olan dijital dönüşümün anlaşılması için belediyelerdeki benzer dijital dönüşüm projelerinin etkilerinin Teknoloji Kabul Kuramı (Technology Acceptance Model) ve İskandinav Kurumsalcılığının temel kavramlarından olan “Çeviri” perspektifi ile araştırılması da akademisyenler için geliştirilmeye açık ayrı bir alan olarak değerlendirilmektedir.

Durum çalışmaları üzerine yapılan araştırmaların bir hedefi, okuyucuya ilgili fenomene dair alternatif bir perspektif sunmaktır (Eisenhardt, 1989). Bu bağlamda, bu çalışmanın da kısmen bu hedefe ulaşmayı başardığı söylenebilir.

Son olarak her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bazı kısıtlılıklar mevcuttur. Her ne kadar belediyeler aynı kanunlar çerçevesinde benzer hizmetler sunsa da araştırmanın tek bir belediyede ele alınmış olması ayrıca karar süreçlerine diğer bazı kentsel verilerin dâhil edilememiş olması, siyasi politik etkilerin ve vatandaş taleplerinin tam olarak yansıtılamaması araştırmanın kısıtlılıkları olarak değerlendirilmektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından, 27.09.2024 tarihli 09/49 karar numarası ile etik sakınca bulunmadığı kararı verilmiştir.

Finansal Destek: Bu çalışmada herhangi bir finansal destek yoktur.

KAYNAKÇA

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (10 Temmuz 2004). Resmî Gazete (Sayı: 25531, 23 Temmuz 2004). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040723.htm

5393 sayılı Belediye Kanunu. (13 Temmuz 2005). Resmî Gazete (Sayı: 25874, 13 Temmuz 2005). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713.htm

Ahmed, A., Alshurideh, M., Al Kurdi, B., & Salloum, S. A. (2021). Digital transformation and organizational operational decision making: A systematic review. İçinde A. E. Hassanien, A. Slowik, V. Snášel, H. El-Deeb, & F. M. Tolba (Eds.), *Advances in Intelligent Systems and Computing: Proceedings of the International Conference on Advanced Intelligent Systems and Informatics 2020* (ss. 708–719). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58669-0_63

Akpınar, A., & Nohutçu, A. (2022). Türkiye'de yerel yönetimler akıllı şehirler için ne kadar hazır? Politika belgeleri üzerinden bir inceleme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (48), 1–21.

Arslan, M. (2022). E-belediyecilik uygulamaları: San Joje Belediyesi ve Başakşehir Belediyesi örneği. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *4*(2), 76–92. https://doi.org/10.55769/gauniibf.1169821

Aslan, M. (2021). Stratejik karar alma sürecinin dijital dönüşümü ve yapay zekâ. İçinde O. Yılmaz, H. Şimşek, S. Sağtas, & M. Aslan (Eds.), *Değişimden dönüşüme sosyal bilimlerde yeni normlar* (ss. 1–16). Gazi Kitabevi.

Bailey, K. D. (1982). *Methods of Social Research* (2nd ed.). The Free Press.

Barca, M., & Kaymaz, K. (2021). Dijital dönüşümün tasarımında dinamik faktörlerin analizi. İçinde Z. Sabuncuoğlu, M. Paksoy, & K. Kaymaz (Eds.), *İşletme yönetiminde dijital yaklaşımlar* (ss. 55–99). Dora Basın Yayın.

Boulton, M., Fitzpatrick, R., & Swinburn, C. (1996). Qualitative research in health care: II. A structured review and evaluation of studies. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, *2*(3), 171–179. https://doi.org/10.1111/j.1365-2753.1996.tb00041.x

Brennen, J. S., & Kreiss, D. (2016). Digitalization. In K. B. Jensen, R. T. Craig, J. Pooley, & E. W. Rothenbuhler (Eds.), *The Wiley Blackwell-ICA International Encyclopedias of Communication.*

The international encyclopedia of communication theory and philosophy (ss. 1–11). John Wiley & Sons. https://doi.org/10.1002/9781118766804.wbiect111

Burke, L. A., & Miller, M. K. (1999). Taking the mystery out of intuitive decision making. *Academy of Management Perspectives*, *13*(4), 91–99.

Burmeister, C., Luettgens, D., & Piller, F. T. (2016). Business model innovation for Industrie 4.0: Why the 'Industrial Internet' mandates a new perspective. *Die Unternehmung*, *70*(2). https://doi.org/10.2139/ssrn.2571033

Chen, H., Chiang, R. H. L., & Storey, V. C. (2012). Business intelligence and analytics: From big data to big impact. *MIS Quarterly*, *36*(4), 1165. https://doi.org/10.2307/41703503

Çelik, S., Güngör, A., Özkul, E., & Tuna, P. F. (2016). The relationship between strategic decision-making and leadership styles: An application in 4 and 5-star hotels in Istanbul. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *8*(1), 240–264.

Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024): 2024-2030 Ulusal Akıllı Şehir Stratejisi ve Eylem Planı. https://www.akillisehirler.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/Taslak-Eylem_Plani.pdf.

Çınar Altıntaş, F. (2021). Dijital karar alma. İçinde Z. Sabuncuoğlu, M. Paksoy, & K. Kaymaz (Eds.), *İşletme yönetiminde dijital yaklaşımlar* (ss. 165–189). Dora Basın Yayın.

Çoruh, M. (2009). Kent bilişim sistemi ve e-belediye. *Akademik Bilişim 09 - XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*.

Çukurçayır, M. A. (2022). Dijital kentler ve kent yönetimi, 1–14.

Çukurçayır, M. A., & Güneş, N. (2012). Türkiye'de belediyecilik ve Karaman örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, *1*(3), 34–62.

Daniela, M. (2019). Decision support systems to create a copmetitive advantage. *Internal Auditing & Risk Management*, *55*(3), 76–82.

Daştan, İ., & Naralan, A. (2015). E-belediye hizmetlerinde farkındalığın tespiti: Zambak projesi özelinde bir araştırma Yalova Belediyesi örneği, *19*(3), 217–231.

Demirbaş, T., Gerçek, A., Giray, F., Yüce, M., & Oğuzlar, A. (2012). Mükelleflerin e-vergileme sistemini benimsemelerini etkileyen faktörlerin analizi: Bursa araştırması. *Uludag Journal of Economy & Society*, *31*(1), 59–84.

Desouza, K. C., & Jacob, B. (2017). Big data in the public sector: Lessons for practitioners and scholars. *Administration & Society*, *49*(7), 1043–1064. https://doi.org/10.1177/0095399714555751

Dönerçark, M., & Tecim, V. (2020). Kurumsal karar destek sistemlerinde yapay zekâ kullanımı: Tasarım ve uygulama. *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi*, *6*(2), 77–103.

Eisenhardt, K. M. (1989). Building Theories from Case Study Research. *Academy of Management Review*, *14*(4), 532–550.

Emmanuel, C., Harris, E., & Komakech, S. (2010). Towards a better understanding of capital investment decisions. *Journal of Accounting & Organizational Change*, *6*(4), 477–504.

Erdoğan, O. (2019). Yerel yönetimlerde dijital dönüşüm: Molenwaard belediyesi örneği. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(13), 59–74.

Eryılmaz, M. E. (2020). Örgütlerde dijitalizasyon ve ardılları üzerine bir tartışma. İçinde N. Rüzgar (Ed.), *İşletme yönetimi* (ss. 109–133). Nobel Akademik Yayıncılık.

Fidan, A. (2022). Büyük Veriye Katılım, Glokalizasyon ve Kurumların Bilişim Entegrasyonu Modelleri. İçinde B. Akkoyun (Ed.), *Stratejik İşletme Yönetiminde Teknolojinin Endüstriyel Süreci* (ss. 13–27). Eğitim Yayınevi.

Fişek, K. (2005). *Yönetim*. Paragraf yayınları.

Frisk, J. E., Lindgren, R., & Mathiassen, L. (2014). Design matters for decision makers: Discovering IT investment alternatives. *European Journal of Information Systems*, *23*(4), 442–461. https://doi.org/10.1057/ejis.2013.13

Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., & Taşğın, A. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma* (2nd ed.). Seçkin Kitabevi.

Henden, H. B., & Henden, R. (2005). Yerel yönetimlerin hizmet sunumlarındaki değişim ve e-belediyecilik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(14), 48–66.

Hogarth, R. M. (1987). *Judgement and choice: The psychology of decision* (2nd ed.). John Wiley & Sons.

Işığıçok, E. (2015). Karar vermeye giriş. İçinde M. Aytaç & N. Gürsalak (Eds.), *Karar verme* (ss. 1–32). Dora Basın Yayın.

İçişleri Bakanlığı. (2023, March 18). *E-İçişleri Projesi*. https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx

İncekara, G., & Çetinkaya Bozkurt, Ö. (2024). Belediyelerde dijital dönüşüm süreçlerinin ve E-belediyecilik uygulamalarının örnek olay kapsamında değerlendirilmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, *33*(4), 101–142.

Jäntti, M., & Hyvarinen, S. (2018). Exploring digital transformation and digital culture in service organizations. In *2018 15th International Conference on Service Systems and Service Management (ICSSSM).* IEEE.

Karaca, Y., & Öztürk, N. K. (2020). Yeni nesil belediyecilik: Dijital belediye uygulamaları. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, *2*(3), 528–537. https://doi.org/10.33712/mana.649557

Karakaya Polat, R. (2006). *E-Belediyecilik kılavuzu yerel yönetim vatandaş etkileşimi*. TASAM Yayınları.

Kitchin, R. (2015). *Data-driven, networked urbanism.* Maynooth University. Prepared for Data and the City workshop, Kildare. https://doi.org/10.2139/ssrn.2641802

Klein, M., & Meydanoğlu, E. S. B. (2022). İşletmeler için geniş kapsamlı dijital dönüşüm strateji çerçevesi. İçinde M. E. Eryılmaz (Ed.), *Dijital dönüşümü işletme biliminin gözlükleriyle anlamak* (ss. 117–133). Nobel Akademik Yayıncılık.

KPMG International (2016). The paradox of digital disruption, 1–7. https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/es/pdf/2017/01/the-paradox-of-digital-disruption.pdf

LaValle, S., Lesser, E., Shockley, R., S. Hopkins, M., & Kruschwitz, N. (2010). Big Data, Analytics and the Path From Insights to Value. *MIT Sloan Management Review*. https://sloanreview.mit.edu/article/big-data-analytics-and-the-path-from-insights-to-value/

Lipsmeier, A., Kühn, A., Joppen, R., & Dumitrescu, R. (2020). Process for the development of a digital strategy. *Procedia CIRP*, *88*, 173–178. https://doi.org/10.1016/j.procir.2020.05.031

Lucas, H. C. (1994). *Information systems concepts for management* (5th ed.). Mitchell McGraw-Hill.

Malomo, F., & Sena, V. (2017). Data intelligence for local government? Assessing the benefits and barriers to use of big data in the public sector. *Policy & Internet*, *9*(1), 7–27. https://doi.org/10.1002/poi3.141

March, J. G. (1994). *A primer on decision making: How decisions happen*. The Free Press.

Maurice, A., & Corien, P. (2017). Digitalization through the lens of law and democracy. In *Digital Democracy in a Globalized World* (ss. 3–24). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781785363962.00007

McAfee, A., & Brynjolfsson, E. (2012). Big data: the management revolution. *Harvard Business Review*, *90*(10), 60–68.

Mecek, M. (2017). E-devlet ve e-belediye: Kavramsal çerçeve ve Türkiye'de belediye web sitelerine yönelik yapılan çalışmaların incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *22* (Kayfor 15 Özel Sayısı), 1815–1851. https://dergipark.org.tr/en/pub/sduiibfd/issue/53208/710183

Nadkarni, S., & Prügl, R. (2021). Digital transformation: A review, synthesis and opportunities for future research. *Management Review Quarterly*, *71*(2), 233–341. https://doi.org/10.1007/s11301-020-00185-7

Nalbantoğlu, C. B. (2021). Dijital dönüşümün örgüt kültürü üzerine yansımaları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *23*(40), 193–207.

Özçelik Baloğlu, Ö. (2023). Teknolojik Bir Dönüşüm Olarak Dijitalleşme Kavramı ve Etkileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *13*(2), 1189–1210. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1276723

Paksoy, M., & Paksoy, İ. (2021). İşletmelerde dijital dönüşüme genel bakış. İçinde Z. Sabuncuoğlu, M. Paksoy, & K. Kaymaz (Eds.), *İşletme yönetiminde dijital yaklaşımlar* (ss. 1–21). Dora Basın Yayın.

Pittaway, J. J., & Montazemi, A. R. (2020). Know-how to lead digital transformation: The case of local governments. *Government Information Quarterly*, *37*(4). https://doi.org/10.1016/j.giq.2020.101474

Pustu, Y. (2005). Yerel yönetimler ve demokrasi. *Sayıştay Dergisi*(57), 121.

Rogers, D. L. (2020). *Dijital dönüşümde oyunun kuralları: Dijital çağ için işinizi yeniden kurgulayın* (İ. Büyükdevrim Özçelik, Trans.) (21st ed.). Optimum Basım.

Sertaç, K., & Erdal, B. (2020). E-devlet uygulamaları bağlamında Türkiye'de e-belediyecilik anlayışı. *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(2), 106–128.

Sharma, R., Mithas, S., & Kankanhalli, A. (2014). Transforming decision-making processes: A research agenda for understanding the impact of business analytics on organisations. *European Journal of Information Systems*, *23*(4), 433–441. https://doi.org/10.1057/ejis.2014.17

Simon, A. H. (1947). *Administrative behavior: A study of decision-making processes in administrative organization*. Palgrave Macmillan.

Simon, A. H. (1956). Rational choice and the structure of the environment. *Psychological Review*, *63*(2), 129–138. https://doi.org/10.1037/h0042769

Stonehouse, G. H., & Konina, N. Y. (2019). Management challenges in the age of digital disruption. *Advances in Economics, Business and Management Research*, *119*, 1–6.

Stoyanov, I. (2019). Opportunities and challenges for digital organizational culture construction. *International Journal of Information Technologies & Knowledge*, *13*(2), 114–122.

Strauss, A. L. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge university press.

Turban, E. (1990). *Decision support and expert systems: Managerial perspectives*. Macmillan Library Reference.

United Nations. (2018). *World urbanization prospects the 2018 revision.*

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12th ed.). Seçkin Kitabevi.

Yılmaz, A. (2013). *Dijital kent uygulamalarının, kent yönetimine etkileri: Trabzon ili e-belediye örneği* [Yüksek lisans tezi], İstanbul.

Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods* (5th ed.). Sage.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The purpose of this study is to evaluate the planning, implementation, and impacts of the DijiStrateji Project, which focuses on the digitalization of strategic decision-making processes in municipalities, from the perspective of digital transformation. The research aims to examine the development and implementation of a data-driven decision-making (DDDM) model in municipalities and how this model enhances decision-making processes, making them faster, more efficient, and more rational.

Research Questions:

The study seeks to answer the following questions: How do strategic decision-making processes currently operate in municipalities? What kind of DDDM model can be proposed to improve traditional processes? What successes, challenges, and lessons learned emerged during the analysis, design, and implementation phases of the DijiStrateji Project?

Literature Review:

Digitalization in municipalities has become increasingly important due to the growing complexity of urban management and the need for efficient service delivery (Akpınar & Nohutçu, 2022; United Nations, 2018). The literature distinguishes between concepts such as digitization, digitalization, and digital transformation, emphasizing their analytical significance for organizational change (Brennen & Kreiss, 2016; Ahmed et al., 2021; Burmeister et al., 2016). In the context of local governments, digital tools have been shown to enhance decision-making processes, transparency, and accountability (Erdoğan, 2019; Chen et al., 2012).

International studies often focus on macro-level analyses of government data-driven decision-making (Choi et al., 2018) or operational issues such as municipal solid waste management (Paul & Bussemaker, 2020). National research in Turkey, on the other hand, generally examines e-municipality services and the improvement of operational decisions for citizen services (Akbulut & Korlu, 2022; Erdoğan, 2019; Karaca & Öztürk, 2020). However, there is a notable gap regarding the digitalization of strategic decision-making processes in municipalities, especially those involving high-cost, long-term investments.

Recent studies highlight the importance of data-driven decision-making (DDDM) and the necessity for digital transformation in strategic municipal management (Aslan & Mustafa, 2021; Çukurçayır, 2022; Karaca & Öztürk, 2020). The development and implementation of digital tools such as decision support systems, business intelligence, and artificial intelligence are increasingly seen as crucial for effective urban governance (Ribeiro et al., 2019; Wang & Werd, 2017; McAfee & Brynjolfsson, 2012).

In summary, while the literature provides substantial insights into the operational aspects of municipal digitalization, there remains a significant need for empirical studies focusing on the digitalization of strategic decision-making processes within local governments. This study aims to address this gap by presenting the DijiStrateji Project as a case of data-driven strategic decision-making in a metropolitan municipality.

Methodology:

The study adopts a case study design, one of the qualitative research methods. It was conducted at Bursa Metropolitan Municipality, including its affiliated institutions and organizations (BUSKİ and municipal companies). Data collection methods included interviews, focus group meetings, observations, and document analysis. The data were analyzed using an inductive content analysis method. The selection of software was based on criteria such as ease of use, customizability, and reporting capabilities, leading to the choice of the cloud-based ClickUp software.

Results and Conclusions:

The findings of this study reveal that the DijiStrateji Project has brought significant improvements to the strategic decision-making processes within the Metropolitan Municipality. Through the digitalization of traditional decision-making procedures and the implementation of a data-driven decision-making model, the municipality has achieved enhanced efficiency in data collection, storage, processing, and sharing. The use of the ClickUp software facilitated the integration of various data sources and streamlined workflow management, which in turn contributed to more rapid, rational, and effective decision-making at different organizational levels.

Qualitative data collected through interviews, focus group discussions, and observations indicate that the project has led to a more collaborative and communicative environment among different municipal units and external stakeholders. Participants reported increased transparency and accountability in decision-making, as well as improved accessibility to relevant information. The case study analysis also highlighted several challenges encountered during the implementation phase, such as resistance to change, the need for digital literacy training among staff, and initial technical difficulties. However, these challenges were largely overcome through targeted training sessions, continuous managerial support, and iterative improvements to the digital platform.

The results suggest that the DijiStrateji Project serves as a successful example of digital transformation in local government, providing valuable insights for other municipalities seeking to adopt similar initiatives. The project demonstrates that digitalization not only optimizes internal processes but also fosters a culture of data-driven governance, which is essential for addressing complex urban challenges in a rapidly changing environment. The study contributes to the academic literature by bridging the gap between operational digitalization and strategic decision-making in the public sector, emphasizing the importance of leadership commitment, stakeholder engagement, and adaptability in digital transformation processes.

The study aims to fill the gap in the literature regarding the digitalization of strategic decision-making processes in municipalities and to serve as a model for other municipalities. The proposed model can be further developed by integrating more urban data and using big data and artificial intelligence tools. Additionally, organizing training programs to increase employees' digital literacy levels is necessary for the success of digital transformation projects. From an academic perspective, examining the effects of digital transformation projects using theories such as the Technology Acceptance Model offers new research opportunities in this field. This study serves as a valuable guide for municipal administrators and academics regarding the digital transformation process.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY
Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI
Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 24.05.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 14.04.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ
Demirkol, F. (2025). 2018-2022 Yılları Arasında Türkiye'de Siyaset Bilimi Anabilim Dalında Yazılmış Olan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi , *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2110-2118. https://doi.org/10.35674/kent.1489619

2018-2022 Yılları Arasında Türkiye'de Siyaset Bilimi Anabilim Dalında Yazılmış Olan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi

Content Analysis of Postgraduate Theses Written in the Political Science Department in Türkiye Between 2018-2022.

Fırat DEMİRKOL[1]

Öz

Yayın ve araştırma yapmak kadar, yapılan yayınların ve araştırmaların değerlendirilmesi ve incelenmesi, ülkenin akademik olarak gelişmesine önemli katkılar sunmaktadır. Bu durum hem mevcut yapılan araştırmaların istenilen değere ulaşmasını hem araştırma konularının tekrarlamamasını hem yeni araştırma konularına ilham kaynağı olmasını ve belki en önemli kısımlarından birisi olan akademik etkileşim, yani atıf sayılarının nitelikli biçimde artmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda ilgili çalışma, Türkiye'de 2018-2022 yılları arasında Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda tamamlanmış olan lisansüstü tezlerin içerik analizini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma; nitel araştırma yöntem teknikleri kullanılarak hazırlanmış, durum analizini ve çözüm önerilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu kapsamda, Ulusal tez merkezi veri tabanı üzerinden Siyaset Bilimi Anabilim Dalı ve Siyaset Bilimi Bilim Dalı seçilerek ulaşılan 42 adet tamamlanmış lisansüstü tez çalışması incelenmiştir. İlgili tez çalışmaları; yıl, yazılan dil, türü ve içerik analizi bakımından incelenmiş ve ortaya çıkan bulgular yorumlanmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmanın neticesinde anabilim dalı ismi dolayısıyla siyaset bilimi alanıyla bağlantılı olarak yazılmış olan birçok çalışma kapsam dışarısında kalmıştır. Bu durumun temel nedeni olarak, kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler başta olmak üzere siyaset bilimi bilim dalına ilişkin lisansüstü programların birlikte açılıyor olmasıdır. Bu nedenle doğrudan siyaset bilimi alanı ile ilgili olmayan çalışmalar, bu başlık altına girebilmekte ya da tam tersi başlık dışında kalabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lisansüstü Çalışmalar, Siyaset Bilimi, Türk Siyasi Hayatı

ABSTRACT

Just as conducting publications and research is important, the evaluation and examination of these publications and research also significantly contribute to the academic development of a country. This situation ensures that both the existing research reaches the desired value, research topics do not repeat, and new research topics are inspired. Perhaps one of the most important aspects of this is academic interaction, which will increase citation numbers in a qualified manner. In this context, the related study aims to present a content analysis of the graduate theses completed between 2018 and 2022 in the Department of Political Science in Turkey. The study was prepared using qualitative research methods and techniques, aiming to present a case analysis and solution proposals. Within this framework, 42 completed graduate theses were examined, which were accessed through the National Thesis Database by selecting the Department of Political Science and the Discipline of Political Science. The theses were analyzed in terms of year, language, type, and content, and the findings were interpreted. As a result of the study, many works related to the field of political science were excluded due to the name of the department. The main reason for this is that graduate programs related to political science, such as public administration and international relations, are offered together. As a result, works not directly related to the field of political science may fall under this category or, conversely, may be excluded from it.

Keywords: Postgraduate Studies, Political Science, Turkish Political Life

[1] **Corresponding Author:** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Ünivesitesi İİSBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, firat.demirkol@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0887-0898

GİRİŞ

Türkiye'de siyaset, gündelik hayatın olmazsa olmazı durumundadır. Ülkenin siyasi gündemi oldukça yoğun olup, bu gündem gündelik hayatı da doğrudan etkilemektedir. Siyaset alanında söylenilen çok söz olmasına rağmen, bilimsel olarak yapılan araştırmalar çoğu zaman hak ettiği değeri görememektedir. Bu noktada ilgili çalışma, siyasetin bilimsel olarak incelendiği ve akademik lisansüstü tez haline getirildiği çalışmaları incelemektedir. Yayın ve araştırma yapmak kadar, yapılan yayınların ve araştırmaların değerlendirilmesi ve incelenmesi, ülkenin akademik olarak gelişmesine önemli katkılar sunmaktadır (Al, 2008). Bu durum, mevcut yapılan araştırmaların istenilen değere ulaşmasını sağlayacak ve araştırma konularının tekrarlanmaması hususunda araştırmacılara yol gösterici olacaktır. Bunun yanında yapılan çalışmalar; yeni araştırma konularına ilham kaynağı olabilecek ve özgün çalışmaların ortaya konulması nedeniyle, akademik etkileşim, yani atıf sayılarının nitelikli biçimde artmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda yapılan çalışma, 2018-2022 yılları arasında Türkiye'de Siyaset Bilimi Anabilim Dalı ve Siyaset Bilimi Bilim Dalı'nda tamamlanmış tez çalışmaların incelemekle birlikte, lisansüstü eğitim alanında bulunan program isimlerindeki farklılıklar nedeniyle araştırma alanlarında yaşanılan sıkıntıları da ortaya koymaktadır. Vakıf ya da devlet üniversitesi fark etmeksizin, neredeyse her üniversitede bulunan 'siyaset bilimi' uzantılı lisansüstü eğitim programları olmasına rağmen, belirtilen anabilim ve bilim dalı süzülerek Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yapılan araştırmada, ilgili döneme ilişkin olarak sadece 42 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Bu durum, özellikle lisansüstü eğitim alanında yapılan isimlendirmenin ortaya çıkardığı karışıklığı ortaya koymaktadır. Siyaset Bilimi adıyla anabilim ve bilim dalı kesişmesi sadece 12 üniversitede mevcut olup, bu nedenle temelde yüzlerce çalışma yapılan alanda sistemde süzme yapılarak ortaya konulan veride tamamlanmış 42 çalışmaya ulaşılabilmektedir. Bu durum da yapılan çalışmanın bir tespiti olarak değerlendirmeye ve incelemeye konu edilmiştir.

1. Literatür Taraması

1.1. Siyaset Bilimi

Siyaset kavramı, insanlığın var olduğundan beri hayatın doğal akışı içerisinde var olan bir kavramdır. Temelinde güç mücadelesinin bulunduğu siyaset, insanın doğası gereği her daim gücün peşinde koşması ve rekabetin yoğun yaşanması nedeniyle ilgili kavramlar her zaman varlığını korumuştur. Siyaset ya da bazı kaynaklarda kullandığı şekliyle politika, bir mücadele ve kavga alanıdır. Ancak her ne kadar rekabet alanı olarak değerlendiriliyor olsa da siyasetin önemli bir uzlaşma alanı olduğuna yönelik görüşler de azımsanmayacak seviyededir. Maurice Duverger gibi düşünürler ise, her ikisinin de bir arada olduğu bir denge mekanizması olduğundan bahsetmektedir (Kapani, 2019). Aristo ise, siyaseti insan faaliyetlerinin en kapsamlısı olarak tanımlamış ve hiyerarşinin en üstüne koymuştur (Aristoteles, 2019). Antik Yunan'dan başlamak üzere Doğu ya da Batı fark etmeksizin tüm düşünürler, uzunca bir süre siyasetin olması gereken kısmı ile ilgilenmiş ve ideal olanın peşinden koşmuştur. Bu nedenle bu dönem, olandan çok olması gereken ile ilgilenmiş ve siyaset felsefesi olarak sonraki dönemde ayrı bir alanın temelini oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, dünya kamuoyunun gündeminde yer alan birçok başlıkta olduğu gibi siyaset bilimi alanında da ampirik çalışmalar ön plana çıkmaya başlamış ve bu şekilde farklı bakış açıları ortaya konmuştur. Bu değişim, siyaset bilimi alanında artık olması gerekenden ziyade olanın incelenmesi durumunu ortaya çıkarmaya başlamıştır (Kapani, 2019). Bu gelişmenin ardından daha gerçekçi bir bakış açısı ile insanın siyasi hareketlerinin tahmin edilmesi ve optimum oy oranlarına ulaşılması amaçlanmıştır. Ancak belirli bir süre büyük önem arz eden bu durum, yine insanın politik alandaki sorunlarını çözmeye yetmemiş ve netice olarak reel politik ve ideal politiğin harmanlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

1.2. Lisansüstü Araştırmalar

Lisans düzeyinde verilen eğitimin başarı ile tamamlanmasının ardından yüksek lisans ve doktora programlarında alınan eğitim ile oluşan uzmanlaşma ve akademik ihtisas sahibi olunmasını sağlayan programlar, lisansüstü eğitim programları olarak kabul edilmektedir (Erden & Seferoğlu, 2021). Yüksek lisans programları tezli ve tezsiz olarak ikiye ayrılmakta olup, doktora programları ise sınırlı sayıda da olsa bütünleşik doktora programları ile çeşitlenmektedir. Lisans eğitimi alanı dışında farklı bir alanda lisansüstü eğitim alma talebinde bulunan adaylar, bilimsel hazırlık dersleri almak kaydıyla ilgili programlara kayıt yaptırabilmektedirler (YÖK, 2023). Lisansüstü çalışmaların temel amacı; araştırmacı bilim insanları yetiştirmek, literatüre katkı yapmak ve sonraki araştırmalar için araştırmacılara ışık tutmaktır. Bu bağlamda siyaset bilimi araştırmaları, nicel ve nitel yöntemleri kullanabilmekte ve bilime katkı sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

1.3. Yöntem

Yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarına yönelik olarak farklı alanlarda (sosyoloji, psikoloji, muhasebe, eğitim vb.) farklı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar; bibliyometrik analizler, tezlerin içerik analizi ve konu dağılımları, en sık atıf yapılan kaynaklar, kullanılan araştırma yöntemleri ve veri toplama teknikleri gibi özellikler üzerinde yoğunlaşmaktadır. (Al & Tonta, 2004).

2018-2022 yılları arasındaki siyaset bilimi anabilim dalı ve siyaset bilimi bilim dalında tamamlanmış olan lisansüstü tez çalışmalarının içerik analizini amaçlayan bu çalışmada, Ulusal Tez Merkezi veri tabanı üzerinden ilgili çalışmalara ulaşılmıştır. İlgili çalışma Kayfor24 kapsamında sunulan bildiriden makale çalışması olarak geliştirilmiş olup, zaman ve analiz kapsamı buna uygun olarak değiştirilmemiştir. Çalışma, veri analizinin yapıldığı tarihte tamamlanmış tez çalışmalarının dahil olduğu son 5 yıllık süreci kapsamaktadır. Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan araştırmada, ilgili tarih aralığında Siyaset Bilimi Anabilim Dalı ve Siyaset Bilimi Bilim Dalı seçildiğinde toplamda bu kapsama giren 42 adet çalışma bulunmakta olup, bu çalışmaların tamamının erişime açık olduğu saptanmıştır. 12 üniversite bünyesinde tamamlanan ilgili tez çalışmalarının sayısal olarak bu kadar az olmasındaki temel sebep, lisansüstü eğitim alanında açılan programların isimlerinin Siyaset Bilimi'nin yanında farklı anabilim ve bilim dalları adıyla açılmış olmasıdır. İlgili duruma ilişkin bulgulara, nedenleri ve çözüm önerileri ile sonuç kısmında değinilmiştir. Nitel araştırma yöntemleri kapsamında ilgili çalışmalara içerik analizi yapılmış ve ilgili çalışmaların nitelikleri üzerinden sınıflandırma yapılarak ortaya konulmuştur. Herhangi bir paket program kapsamında analiz yapılmamış olup; yapılan analiz yıllara göre tez sayılarının oransal dağılımı, yıllara göre tez türü sayıları ve oransal dağılımı, tezlerin üniversitelere göre dağılımı, tezlerin yazım dili, tezlerde kullanılan araştırma yöntemi ve içerik analizi; giriş ve özet kısımları kapsamında yazarın çalışmasının kapsamına yönelik çizdiği çerçeve esas alınmıştır, şeklinde değerlendirme yapılmıştır. Bu durum hem nitelik hem de nicelik olarak çalışmaların incelenmesini ve değerlendirme verilerini ortaya koymaktadır. Ortaya konulan bulgular doğrultusunda, mevcut durum analizi yapılmış ve iyileştirme sağlayacak önerilerde bulunulmuştur.

2. Bulgular ve Tartışma

Araştırma konusu olan veriler, Ulusal Tez Merkezi'nin erişime açık internet sitesi üzerinden elde edilmiştir. Aşağıda belirtilen bulgular kısmında ortaya konulan tüm veriler, (YÖK, Ulusal Tez Merkezi, 2023) üzerinden alınmış olup ilgili tablolar bu veriler ışığında hazırlanmıştır.

Tablo 1: Yıllara Göre Tez Sayılarının Oransal Dağılımı

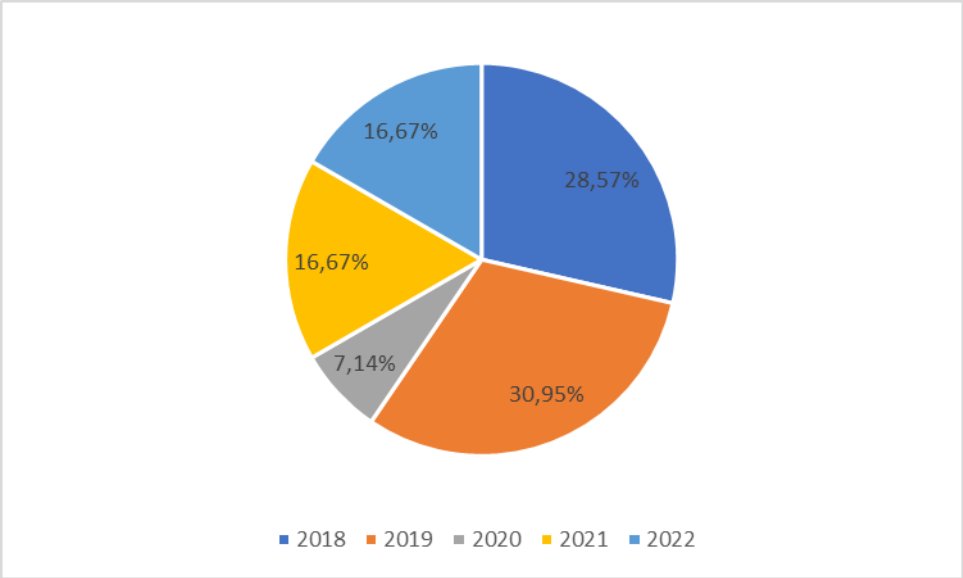

Ulusal Tez Merkezi'nden ulaşılan veriler doğrultusunda ilgili dönem için tamamlanmış olan toplam 42 tez bulunmaktadır. Bu tezlerin 12 tanesi 2018, 13 tanesi 2019, 3 tanesi 2020, 7 tanesi 2021 ve 7 tanesinin 2022 yıllarına ait olduğu tespit edilmiştir. Bu durum oransal olarak incelendiğinde, ilgili çalışmaların yaklaşık %60'ı 2018 ve 2019 yıllarında tamamlanmıştır.

Tablo 2: Yıllara Göre Tez Türü Sayıları ve Oransal Dağılımı

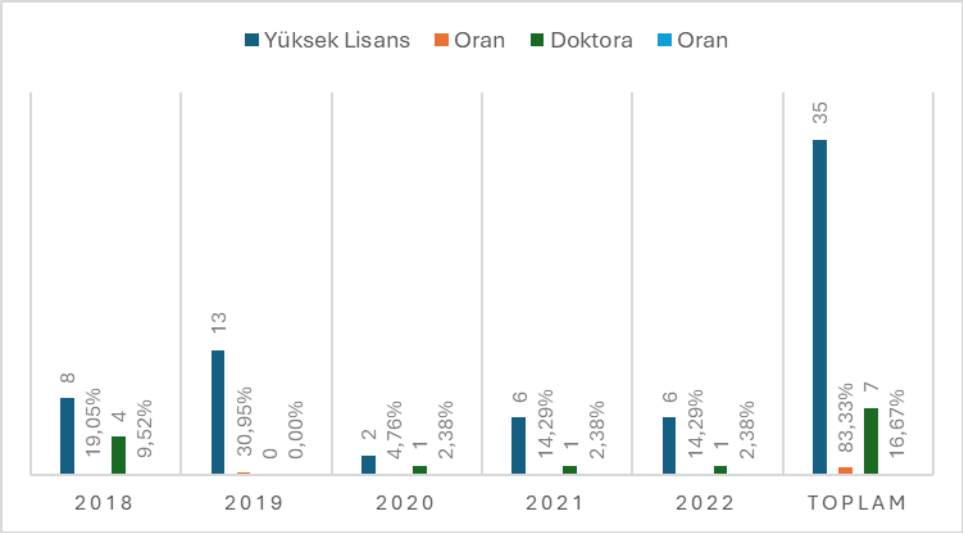

İlgili tezlerin %83,33'ü yüksek lisans tezlerinden oluşmaktadır. Sadece 7 tanesi oransal olarak %16,67'si doktora tezlerinden meydana gelmektedir. 2019 yılı lisansüstü tezlerin en çok tamamlandığı yıl olmasına rağmen, hiç doktora tezi tamamlanmamıştır. 2018 yılında 4 adet, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında 1'er adet olmak üzere doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı bulunmaktadır. En az lisansüstü tezin tamamlanma oranı 2020 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo 3: Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

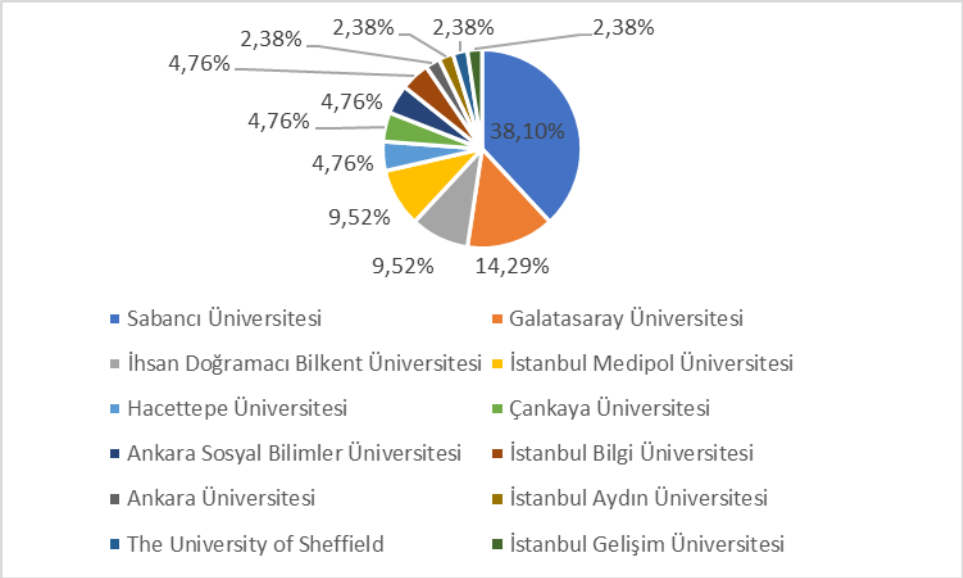

İncelenmiş olan tez çalışmaları 12 farklı üniversiteye bağlı enstitülerin altında tamamlanmıştır. Bu noktada en çok tez, en yakın üniversitenin tamamlanmış tez rakamının neredeyse 3 katı kadar olan Sabancı Üniversitesi'ne aittir. En az sayıda çalışma 1'er adet ile Ankara Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, The University of Sheffield ve İstanbul Gelişim Üniversitesi'ne aittir.

Tablo 4: Tezlerin Yazım Dili

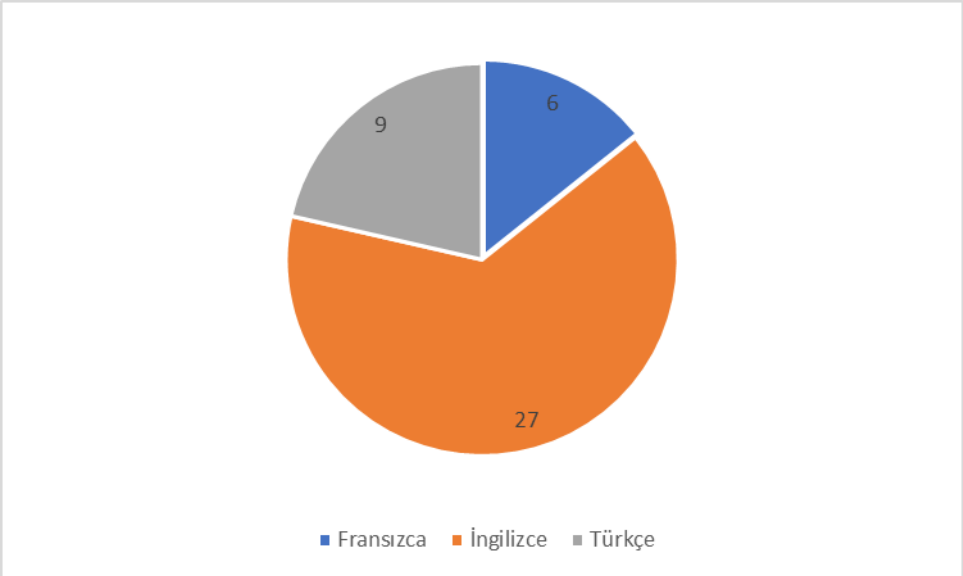

İlgili tezlerin büyük çoğunluğu İngilizce dilinde yazılmıştır. 42 çalışmanın 27 adeti İngilizce, 9 adeti Türkçe ve 6 adeti Fransızca olmak üzere toplamda 3 farklı dildeki çalışmalara rastlanmıştır.

Tablo 5: Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemi

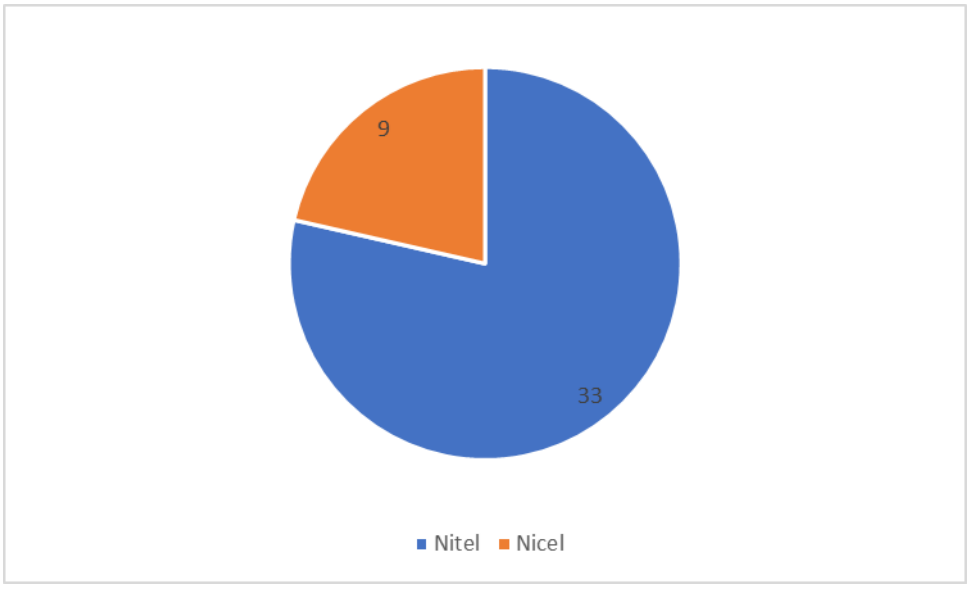

Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu nitel çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Nicel araştırma yöntemlerine dayalı olarak yapılan çalışmaların oranı %20 civarında kalmaktadır. Doktora çalışmalarının 2 tanesi nicel çalışma olarak gerçekleştirilmiş geri kalan nicel çalışmalar yüksek lisans tezi olarak tamamlanmıştır.

Yapılan çalışmaların içerik analizi yapıldığında, Türk siyasi hayatından başlamak üzere, özellikle yabancı öğrencilerin kendi ülkelerinin iç yapısı üzerine yaptığı araştırmalara kadar çeşitlilik göstermektedir. Yumuşak güç kullanımı ve diğer ülkelerin seçim süreçlerinin incelenmesi gibi uluslararası ilişkiler alanına girebilecek olan tezler de mevcut bulunmaktadır. Siyasi tarih, toplumsal cinsiyet, seçim süreçleri, siyasal ideolojiler, seçmen davranışı, güvenlik, göç ve siyaset felsefesi alanlarına dahil olacak farklı yelpazelerde çalışmalara da rastlanmıştır. Araştırma yöntemi olarak söylem analizi, karşılaştırmalı analiz, durum tespiti ve yarı yapılandırılmış anket/mülakat çalışmaları genel olarak kullanılmıştır.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Siyaset bilimi alanında yazılmış olan lisansüstü tezlerin nicel özelliklerini ve içerik analizlerini konu alan bu çalışma, 2018-2022 yılları arasında başarı ile tamamlanmış olan çalışmaların projeksiyonunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu noktada ortaya çıkan en önemli problemlerden birisi, siyaset bilimi ana bilim dalının farklı isim ve bilim dalları ile farklı programlar altında kendisine yer bulmasıdır. Bu çalışma; siyaset bilimi anabilim dalı ve siyaset bilimi bilim dalı başlıkları altında özellikli bir inceleme yapmış olup, bunun yanında siyaset bilimi ve kamu yönetimi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, siyaset çalışmaları, siyasi tarih, sosyal siyaset, siyaset bilimi ve sosyal bilimler, siyaset ekonomisi, siyasi tarih ve uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi ve ekonomi ana bilim dalları içerisinde siyaset bilimi alanına dahil edilebilecek tez çalışmaları da bulunmaktadır. YÖK sistemi üzerinde bulunan program; isim çeşitliliği siyaset bilimi alanında kabul edilebilecek birçok tezin farklı anabilim dalları altında tamamlanmasına ya da doğrudan siyaset bilimi alanında olmadığı halde, program ismi nedeniyle siyaset bilimi alanında yapılmış çalışma olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Yapılan lisansüstü çalışmaların sadece tezli olanlarına ulaşılabilmekte olup, tezsiz çalışmaların yayımlandığı bir platform bulunmamaktadır. Bu durum yapılmış ve yapılmakta olan binlerce lisansüstü eğitim kapsamındaki çalışmanın literatür dışında kalmasına neden olmaktadır.

Bu kapsamda yapılan çalışmanın neticesinde ortaya konulan tespitler aşağıda sunulmuştur.

- YÖK nezdinde lisansüstü program adlarının düzenlenmesi.

- Tezsiz yüksek lisans programları kapsamında hazırlanan projelerin veri tabanında yayınlanması ya da hakemli bir dergide makale olarak yayınlanması neticesinde bilimsel geçerliliği kanıtlanacak bir sonuç ile mezuniyetin tamamlanması.

- İngilizce dışında farklı yabancı dillerde yazılmış olan lisansüstü çalışmalara ilişkin olarak Türkçe uzun özet zorunluluğu bulunması.

- Türkiye'de lisansüstü çalışma yapan yabancı uyruklu öğrencilere YÖK'ün belirlediği kapsamlar neticesinde veri havuzu oluşturacak biçimde sistemli bir veri üretimi ortaya konulmasının sağlanması.

- Doçentlik kriterleri dışında, lisansüstü tezlerin özet makalesi şeklinde yayınlanabileceği makale formatında dijital platformlar ortaya konulması.

- Lisansüstü çalışmaların literatür kısımlarını kısaltmak suretiyle, yeni ortaya konulan bilgi ya da bilgi yorumlamasının ön plana çıkarılmasını sağlanması.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: *Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için Etik Kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Al, U. & Tonta, Y.(2004), "Atıf Analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Tezlerinde Atıf Yapılan Kaynaklar", Bilgi Dünyası, Cilt 5, Sayı 1, ss.19-47.

Al, U. (2008). Bilimsel Yayınların Değerlendirilmesi: h-endeksi ve Türkiye'nin Performansı. Bilgi Dünyası, 9(2), s. 263-285.

Aristoteles. (2019). Politika. Remzi Kitabevi.

Erden, M. K., & Seferoğlu, S. S. (2021). Lisansüstü Düzeyde Eğitime İlişkin Öğrenci Değerlendirmeleri: Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Lisansüstü Öğrenci Örnekleri. Milli Eğitim(230), s. 939-958.

Kapani, M. (2019). Politika Bilimine Giriş. BB101.

YÖK. (2023, 01 15). Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. Ankara. 10.03.2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=21510&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5 adresinden alındı.

YÖK. (2023). Ulusal Tez Merkezi. 09.01.2023 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp adresinden alındı.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

In addition to publishing and conducting research, evaluating and analyzing publications and research makes important contributions to the academic development of the country. This situation will ensure that the current research reach the desired value, that the research topics do not repeat, that they inspire new research topics, and perhaps one of the most important parts, academic interaction, that is, the number of citations, will increase in a qualified manner.

Research Questions:

Although there are many words spoken in the field of politics, scientific research often does not receive the value it deserves. At this point, the relevant study examines the studies in which politics is scientifically examined and turned into academic graduate theses. In this context, the study examines the thesis studies completed in the Department of Political Science and the Department of Political Science in Türkiye between the years 2018-2022, and also reveals the problems experienced in research areas due to differences in program names in graduate education in practice. For this reason, although there are graduate education programs with the extension of 'political science' in almost every university, regardless of whether it is a foundation or state university, 42 graduate theses were reached in the database for the relevant period in the research conducted in this field.

Literature Review:

After the successful completion of the education given at the undergraduate level, the programs consisting of master's and doctoral programs, in which specialization and academic expertise are obtained, are considered graduate education programs (Erden & Seferoğlu, 2021). Master's programs are divided into two as thesis and non-thesis, and doctoral programs are diversified with integrated doctoral programs, albeit in limited numbers. Candidates who request graduate education in a field other than undergraduate education can enroll in the relevant programs provided that they take scientific preparation courses (YÖK, 2023). The main purpose of graduate studies is to train research scientists, contribute to the literature and shed light on researchers for future research. In this context, political science research can use quantitative and qualitative methods and studies are carried out to contribute to science.

Methodology:

In this study, which aims to content analyze the postgraduate thesis studies completed between 2018-2022 in the department of political science, the relevant studies were accessed through the national thesis center database. In total, there are 42 studies within this scope and all of these studies are open to access. Within the scope of qualitative research methods, content analysis was performed on the relevant studies and classification was made based on the qualifications of the relevant studies. In line with the findings, the current situation was analyzed, and suggestions were made for improvement.

Results and Conclusions:

This study, which focuses on the content analysis of master's theses written in the field of political science, has tried to reveal the projection of the studies successfully completed between 2018-2022. One of the most important problems that arise at this point is that the main discipline of political science has different names and branches of science under different programs. This study has made a specific examination under the titles of political science department and political science discipline, and there are thesis studies that can be included in the field of political science within the main branches of political science and public administration, political science and international relations, political studies, political history, social politics, political science and social sciences, political economy, political history and international relations, and political science and economics. The variety of program names on the YÖK system causes many theses that can be accepted in the field of political science to be completed under different departments or to be considered as studies in the field of

political science due to the program name, even though they are not directly in the field of political science. In this context, the findings of this study are presented below.

- Arrangement of graduate program names before YÖK.

- Completion of graduation with a scientifically valid result as a result of publishing the projects prepared within the scope of non-thesis master's programs in a database or publishing them as an article in a refereed journal.

- The requirement of a long abstract in Turkish for graduate studies written in foreign languages other than English.

- Ensuring a systematic data production for foreign students doing postgraduate studies in Türkiye in a way to create a data pool as a result of the scopes determined by YÖK.

- Introducing digital platforms in article format where graduate theses other than associate professorship criteria can be published as abstract articles.

- Shortening the literature sections of graduate studies so that new information or interpretation of information is brought to the forefront.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 16.11.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 07.04.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Atay, S. (2025). Bakım Etiği Tartışmaları Işığında Kadınların Kentsel Siyasete Katılımı: Bandırma'da Mahalle Muhtarı Kadınlar, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2119-2141. https://doi.org/10.35674/kent.1586521

Bakım Etiği Tartışmaları Işığında Kadınların Kentsel Siyasete Katılımı: Bandırma'da Mahalle Muhtarı Kadınlar

Women's Participation in Urban Politics in Light of Care Ethics Discussion: Female Neighbourhood Heads in Bandırma

Sinem ATAY[1]

Öz

Bakım, insan yaşamının önemli ve hayat boyu ihtiyaç duyulan bir unsurudur. Hane içindeki ilişkiler açısından önemi feminist yazarlarca ortaya konan bakım, tarihsel olarak kadınlara atfedilen bir rol olagelmekte ve bu durum kadının özel alanla ilişkisini önemli ölçüde etkilemektedir. Böylelikle, kadın ile kamusal alan arasında bir ayrım ortaya çıkmakta ve bu durum kamusal alanın bir parçası olan siyasete katılım açısından da kendini göstermektedir. Ne var ki, bir süredir kadınların siyasi katılımında özellikle mahalle ölçeğinde değişiklikler gözlenmektedir. Hane ölçeğine yakın olmasına ve partiler üzerinden şekillenen üst daha üst ölçekli siyasetten farklılaşmasına bağlı olarak gittikçe artan sayıda kadın, mahalle ölçeğinde muhtar olarak görev yapmaktadır. Bahsi geçen kadın muhtarlar, yaptıkları işi bakım etiği tartışmalarının ele aldığı gibi hane içindeki sorumlulukların bir yansıması olarak görmekte ve cinsiyet farklılıklarına atıfta bulunarak kendi yaklaşımlarının mahalle yönetiminde farklılık ortaya koyduğunu ileri sürmektedir. Mevcut çalışma nitel araştırma örneğidir ve araştırma deseni durum çalışmasıdır. Veriler, Balıkesir'in Bandırma ilçesinde toplam 20 kentsel mahallenin yarısını yöneten 10 kadın muhtarın tamamıyla yapılan yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlarla elde edilmiştir. Çalışmada katılımcıların muhtarlığı nasıl algıladıklarına, görevlerini yerine getirirken önceliklerinin neler olduğuna ve erkek muhtarlardan farklılaşan bir yaklaşım benimseyip benimsemediklerini anlamak için çeşitli sorular sorulmuş ve veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Mülakatlar sırasında kadın kentsel mahalle muhtarlarının aday olurken çevresindeki insanların ihtiyaçlarını karşılamayı ve dezavantajlı kesimlere hizmet etmeyi öncelik olarak gördükleri; görev yaparken mahallelinin ablası, kardeşi veya kızı gibi hareket ettikleri ve bu nedenle insanların ruhsal sağlığı için de çaba sarf ettikleri ve bütün bunları hane içindeki ilişkilerde kadının konumu ve işlevi ile bağdaştırarak ele aldıkları görülmektedir. Sonuç olarak kadın muhtarlar, feminist literatürde yer alan bakım etiği tartışmalarından haberdar olmasa bile kendi pozisyonlarına dair algıları ve mahalle yönetimlerine yaklaşımları aynı çizgide şekillenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bakım etiği, Özen etiği, Kentsel mahalle, Kadın muhtar, Kadın politikacı

ABSTRACT

Care is a fundamental and *enduring element of human life. While feminist scholars have emphasized Its significance in household relationships, care has historically been a role predominantly ascribed* to women. This *dynamic has profoundly shaped women's relationship with the private sphere, creating a distinction between women and the public sphere, which also affects their participation in politics. However, there have been notable shifts in women's political involvement, particularly at the neighbourhood level. Due to its proximity to the domestic* scale and its *distinction from the higher-level politics shaped by political parties, and increasing number of women have assumed roles as neighbourhood heads (mukhtars). The women heads view their roles as a reflection of their caregiving responsibilities within the household, as articulated in care ethics discourse, and they argue that their approaches to neighbourhood administration reveal gendered differences. The present study seeks to explore the underlying perspectives of female neighborhood* heads *engaged in politics at the local level. This qualitative research adopts a case study design. Data were obtained through semi-structured in-depth interviews with 10 female mukhtars who govern half of the 20 urban neighbourhoods in Bandırma, a district of Balıkesir. The study posed* various questions *regarding how the participants perceive their*

[1] **Corresponding Author:** Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, satay@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9701-8498

role as muhtars, what their priorities are while performing their duties, and whether their approach differs from that of their male counterparts. The data were analyzed using descriptive analysis. The interviews revealed that female urban mukhtars prioritize addressing the needs of *their communities and serving disadvantaged groups. They often frame their roles as a form of familial responsibility, positioning themselves as "sisters" or "daughters" to the neighbourhood residents, and thereby emphasising efforts to foster the mental well-being of the community. These approaches are intrinsically linked to their perceptions of women's roles within familial relationships. As a result, even if female mukhtars are not directly engaged with care ethics discourse in the feminist literature, their approaches to neighbourhood administration aligns with the principles of care ethics.*

Keywords: Care ethics, Ethics of care, Urban neighbourhood, Female muhtar, Female politician

GİRİŞ

1980'li yıllarda feminist literatüre kazandırılan bakım etiği kavramı, kadınların hem özel hem de kamusal alandaki deneyimlerini açıklamada bir süredir kullanılmaktadır. Kadınlar, tarihsel olarak toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kendilerine yüklenen bakım sorumluluğunu yerine getirmekte ve bu sorumluluğu içselleştirmektedir. Söz konusu içselleştirme onların yaşamın geri kalanında üstlendikleri görev ve sorumluluklarını da bakım emeği çerçevesinde ele almasına neden olabilmektedir. Böylece kadınlar, hanede bakımıyla ilgilendikleri kimselerin yanında tanımadıkları insanların bakım ihtiyacını da karşılama duygusuyla hareket edebilmektedir. Bu duygunun kendini gösterdiği alanlardan biri ise mahalle ölçeği ve bu ölçekte ortaya çıkan toplumsal ilişkilerdir.

Mahalle, kentsel alanda komşuluk ilişkisi ile bir araya gelen kişileri içine alan bir birimdir. Bir yönetim birimi olarak görüldüğü gibi aynı zamanda, insan hayatının temelinde yer alması sebebiyle, yerelde yaşayanları kapsayan bir topluluk olarak da ele alınmaktadır (Bulut, 2001: 33). Mahalleler muhtarlıklar aracılığıyla yönetilmektedir. Yerel ihtiyaçları giderme konusunda etkili olan mahalle muhtarlığı tarihsel olarak uzun geçmişe sahip, Osmanlı Dönemi'nden miras alınan ve Cumhuriyet sonrasında da varlığını sürdüren bir kurumdur (Güneş, 2009: 114).

1944 yılında çıkarılan 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun, mahalle muhtarlıklarını merkezi yönetimin bir uzantısı olacak şekilde değerlendirmekte ve muhtarların yetki ile sorumluluklarını bu bağlamda ele almaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun "Mahalle ve yönetimi" başlığı altında yer alan 9. maddesi ise mahalle sakinlerinin katılımını, mahalli ihtiyaçların giderilmesi konusunda ortaya çıkan iş birliklerini ve belediye ile muhtarlık arasındaki organik ilişkiyi vurgulamaktadır. Belediye ile yakın ilişki içerisinde olmasına ve çoğunlukla hizmetleri onlar aracılığıyla gördürmesine karşın mahalle muhtarlığı belediyeden farklı bir yapıya sahiptir (Kavruk, 2024: 134). Belediyeler, il özel idareleri veya köy idareleri gibi bir yerel yönetim birimi olmayan mahalle muhtarlıklarının bir tüzel kişiliği de yoktur. 6360 sayılı yasa ile birlikte yerel yönetim birimi olan köylerin büyükşehir sınırları içerisinde tüzel kişiliği kaldırılmış ve buralar kırsal mahallelere dönüştürülmüştür. Böylece, kentsel alanla ilişkili olan mahalle muhtarlıkları köy muhtarlıklarının kapanması ile kırsal mahalleye dönüşen alanlarda da uygulanmaya başlamıştır.

Her ne kadar muhtarlık erkeklerle özdeşleştirilmiş bir görev olsa da kadın muhtarların sayısı zaman içerisinde artış göstermiştir. Türkiye Kadın Muhtarlar Derneği başkanının ifadelerine göre 2024 öncesi 1.134 olan kadın muhtar sayısı son seçimlerle birlikte 2.150'ye yükselmiştir (NTV, 10.04.2024). Kadın muhtarların sayısında yaşanan bu artış aynı zamanda toplumsal açıdan da olumlu etkiler ortaya koymaktadır. Örneğin hem adaylık sürecinde hem muhtar olduktan sonra mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarına karşılık vermeye çalışan kadın muhtarlarla yapılan çalışmalar onların mahalledeki dezavantajlı kesimleri önceleyerek hareket ettiklerini göstermektedir (Kurt vd., 2023). Ayrıca, sayıca artması sonucunda siyasi arenada görünür hale gelen kadın muhtarlar, kız çocukları ve diğer kadınlar için de bir örnek teşkil etmekte ve onlara yapabilirlikleri konusunda cesaret vermektedir (Kaşıkırık, 2022: 158).

2019'da kadın muhtar sayısı bakımından İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa gibi önemli büyükşehirlerden hemen sonra gelen Balıkesir'de 2024 seçimleriyle birlikte kadın muhtarların sayısı daha da artmıştır.

Büyükşehir statüsünde olması nedeniyle köy muhtarlığı ortadan kalkan Balıkesir'de bir önceki dönem 41 olan kadın mahalle muhtarı sayısı (Dokuzcan, 2021: 73)2024 seçimleri ile 55'e yükselmiştir. Bandırma ilçesine bakıldığında ise 20 kentsel mahallenin yarısı kadınlar tarafından yönetilmektedir. Mevcut çalışma, feminist literatürden bakım kavramını merkeze alarak kentsel alanda kadın görünürlüğünün gittikçe arttığı bir alan olan mahalle muhtarlığında kadınların yaptıkları işi ve mevcut konumlarını nasıl algıladıklarını, bu algının çalışma tarzlarını nasıl etkilediğini ve erkek muhtarlardan farklılaşıp farklılaşmadıklarını incelemektedir. Nitel araştırmaya dayanan çalışmada, kadın muhtarların sayısının her seçim döneminde arttığı ve Balıkesir'in diğer ilçelerine kıyasla kadınların muhtarlıkta daha yüksek oranda varlık gösterdiği Bandırma bir örnek olarak ele alınmış ve durum incelemesi yapılmıştır. Detaylı veri toplanması amacıyla çeşitliliği en çoğa çıkaran örneklem seçilerek 10 kadın muhtarın hepsi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile incelenmiş ve literatürdeki tartışmalarla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de kadınların siyasete katılımı konusunda yapılan çalışmalar genellikle toplumsal cinsiyet eşitliği ve siyasi katılım eksenindedir. Kadın muhtarlar konusunda yapılan az sayıda araştırma ise feminist literatürden yararlanmakla birlikte yapılan çalışmalarda bakım etiği tartışmaları yeterince yer almamıştır. Bu alanda erişilebilen çalışmalardan çok azı saha verisine dayanmaktadır (bkz. Demir, 2019; Himmetoğlu, 2024; Şahyar Akdemir ve Cengiz, 2021). Bu nedenle mevcut araştırma bakım etiği çerçevesinde kadın muhtarların karar alma süreçlerini, topluma hizmet anlayışlarını ve mahalle sakinleriyle ilişkilerini sahadan verilerle inceleyerek alana hem teorik hem de pratik katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Bakım

Bakım etiğinin kentsel politik süreçlere etkisini değerlendirmeden önce bakım ve bakım etiğinin ne ifade ettiğini ortaya koymak önemlidir. Bakım kavramını farklı anlamlara gelecek şekilde kullanmak mümkündür. Buna göre kavram bir şeye duygusal olarak bağlı olma veya onu sevme durumu olarak tanımlanabileceği gibi bir şeye bakmanın, onu sağlamanın, onu korumanın, sürdürmenin ve bir şeyden sorumlu olmanın veyahut dikkatli, titiz ve temkinli olmanın karşılığında da kullanılabilmektedir (Murphy, 2015: 721). Feminist tartışmalarda ise bakım, günlük yaşamın sürdürülmesi için gerekli ancak çoğunlukla göz ardı edilen emeğe, ihmal edilen şeylere karşı etik-politik bağlılığa ve nesnelerle kurulan ilişkiye karşılık gelmektedir (Puig de la Bellacasa, 2011: 100).

Bakım, insan yaşamının merkezinde yer alan kavramlardan biridir. Her ne kadar bazı kişiler kendilerine diğerlerinden daha iyi bakabiliyor olsa da tüm insanlar bakıma ihtiyaç duymaktadır (Tronto, 2010: 163). Bir diğer söylemle, insanlar hem bedensel hem de benlik duygusuna bağlı ihtiyaçlarını başkalarıyla olan ilişkileri sayesinde giderebilen varlıklardır. Bu noktada bakım insanların hayatta kalmasını ve gelişmesini sağlayan, kimi zaman da acıların hafifletilmesine ve dolayısıyla yaşamın mümkün olduğunca iyi bir şekilde idame edilmesine yardımcı olan unsurlardandır (McMillan, 2017: 430; Engster, 2005: 51-53).

Bakım 'bakan' ve 'bakılan' gibi iki taraflı bir ilişkiye karşılık gelmekte (Bennett, 2023: 4) ve 4 aşamada ortaya çıkmaktadır. Buna göre, ilk olarak, bakım ihtiyacı fark edilmekte, ardından sorumluluk alan kişide bakımın verilmesine dair düşünce oluşmakta, devamında fiziki olarak bakım sağlanmakta ve sonunda da sağlanan bakımın bakım ihtiyacını ne kadar karşıladığı değerlendirilmektedir (Tronto, 2010: 160). Burada bakım alan ile bakım veren arasında tek yönden diğerine doğru giden bir ilişki istenmemekte, bakım alan kimselerin süreçte aktif rol üstlenmesi ve bakımın nasıl olması gerektiğine dair fikir ileri sürerek bakım vereni yönlendirmesi beklenmektedir.

Bakım her ne kadar güvenle aynı anlama gelmese de bakım ilişkileri onunla karakterize edilmekte ve derin anlamlar taşımaktadır (Held, 2006). Üretim süreçlerinde olduğu gibi makinelere bırakılamayacak

kadar değerli olduğundan bakım faaliyetleri hem erkekler hem de kadınlar tarafından adil bir şekilde paylaşmalıdır (Held, 2006: 36, 42-43). Bakım faaliyetlerinin erkekler tarafından verilemeyeceğine dair herhangi bir sınırlama olmamasına rağmen geleneksel olarak bu sorumluluk kadına bırakılmıştır (Corsetti, 2010: 52).

Bakım çoğunlukla hane içinde ve annelikle bağdaştırılan bir şey olarak karşımıza çıkmakta ve bir çocuğun dünyaya geldiği andan itibaren duyduğu ihtiyaçlar bakım adı altında annesi tarafından sağlanmaktadır. Annelerin başvurdukları uygulamalar çocuklarının yaşamını sürdürmesi için gerekli iken, anneler de bu gereklilikten kendilerini sorumlu tutmakta ve toplum da onlara bu misyonu yüklemektedir (Kittay, 2001: 536; Ruddick, 1980: 344-348). Bunun da etkisi ile anneler çocuklarının yaşamı için neyin iyi olduğuna dair daha fazla soru sorarken, aldıkları yanıtları da detaylıca irdelemektedir (Ruddick, 1980: 347).

Bakım, aynı zamanda birbirine bağımlı dünyaları sürdürmek için çoğunlukla sömürü ve tahakkümle ilişkilendirilen emeği de çağrıştırmaktadır. Bakımın anlamının ilk bakışta görüldüğü gibi basit olmaması feminist çalışmaların bakım etiğine ilgisinin daha görünür hale gelmesiyle, değersizleştirilmiş ve görünmez kılınan bir eylem olarak bakımın ön plana çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Puig de la Bellacasa, 2011: 92; Puig de la Bellacasa, 2012: 197-198). Daha da ileri giden feminist tartışmacılar aile ilişkilerinde belirginleşen bakımın arkadaş ilişkilerine, devlet kurumlarına ve toplumsal gruplarda inşa edilen bağlara kadar genişletilebileceğini savunmaktadır. Örneğin, dünyanın bir başka köşesinde yoksulluk şartlarında yaşamaya çalışan kimselerle, hatta yardıma ihtiyacı olan insan dışı canlılarla da şefkat dolu ilişkiler geliştirmek bu anlayışa göre mümkündür. Bu durum, bakım fikrinin kabul edilenden daha fazla işlevi olduğu ve her alanda önemli tartışmalara zemin hazırlayabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır (Held, 2004: 143-144; Held, 2006: 31, 38; Öner ve Atsız, 2022: 547). Buradan hareketle, bakım yalnızca bireysel ve hane içinde kalan bir emek olmanın ötesinde toplumu da ilgilendiren bir konu haline gelmektedir. Bakımın bu çok yönlülüğü onun farklı alanlarda incelenmesine duyulan ihtiyacı da işaret etmektedir.

1.2. Bakım Etiği

1960'lı ve 1970'li yıllarda kadınların ve erkeklerin psikolojik açıdan farklı olduğunun reddedilmesi eğilimi, ilerleyen dönemde yerini cinsiyet farklılıklarına yapılan vurguya bırakmıştır (Rachels, 2012: 146). Sayısı gittikçe artan feminist düşünürün bu yaklaşımı bakım etiği alanındaki tartışmaların fitilini ateşlemiştir. Böylece bakım etiği Gilligan ve daha sonrasında gelen önemli isimlerce ortaya atılan farklı argümanlarla zenginleşen tartışmalar sayesinde literatürde kendine yer bulabilmiştir (Yáñez Flores vd., 2021: 13).

1980'lerde Carol Gilligan'ın çocuk gelişimi konusundaki çalışmalarıyla bakım etiği alanında önemli bir başlangıç yapılmıştır. Bu dönemde cinsiyetler arasında ayrımcılığı ortadan kaldırma mücadelesi verilirken, öte yandan etik açıdan cinsiyetin ne anlama geldiği sosyal bilimlerde yeniden keşfedilmiştir (Gilligan, 2003: 6). O dönemde çeşitli araştırmalar sonucunda kadınların ve erkeklerin kimi olaylara ve durumlara tepkilerinde farklılıklar olduğu sonucuna varılmıştır. Örneğin beyin taramalarıyla kadınların kendilerine haksızlık eden insanların cezalandırılmasını görmekten erkeklere kıyasla daha az hoşlandığını ortaya konmuş, tehdit algısı karşısında işkenceyi destekleme oranının erkekler arasında daha yaygın olduğu görülmüştür (Lizotte, 2017; Rachels, 2012: 150).

Bu gibi çalışmaların bulgularından hareketle kız çocukları ile erkek çocuklarının ahlaki yaklaşımının birbirinden farklılaştığını ileri süren Gilligan, In a Different Voice isimli kitabında bu farklılıkları bakım etiği kavramıyla ilişkilendirerek ele almıştır. Ona göre bireylerin kimliği çocukluktan itibaren oluşmaktadır. Erkeklik erkek çocuklarının anneden ayrılarak bireyselleşmesi ile şekillenirken, kadınlık bağlılık ilişkisi üzerine temellenmekte ve kız çocukları anneleri tarafından bu doğrultuda yetiştirilmektedir (Gilligan, 2003: 7-8). Bunun sonucunda da her kadın hayatının bir döneminde bir

şekilde başkasına eşlik etmekte ya da onun bakım sorumluluğunu almakta (Nightingale'den aktaran Yáñez Flores vd., 2021: 5), içinde bulundukları topluma, sahip oldukları kültüre ve bireysel özelliklerine göre değişiklik gösterse de yakın ve kişisel ilişkilere önem verdiklerinden empati konusunda erkeklerden daha iyi bir performans göstermektedir (Çelik, 2016: 78; Rachels, 2012: 150).

Gilligan, erkekleri kadınlara göre avantajlı kılan soyut ve evrensel bir akıl yürütme sürecini reddederek, kadınların duyarlılığını ve ilişkilere atfettikleri değeri merkeze alan yeni bir bakış açısı önermiştir. Bu noktada onun en önemli katkısı akademik çevrelerin konulara mevcut olandan daha farklı bir pencereden bakabilmesini sağlamak ve bunun gerekliliğine dikkat çekmek olmuştur (Corsetti, 2010: 47-49). Bu tartışmalar literatürde söz konusu döneme kadar oluşturulmaya çalışılan evrensel ahlak teorisine bir alternatif sunmuştur. O döneme kadar Kantçı yaklaşımla ortaya atılan etik anlayışı bireylerin rasyonel kararlar alan özerk kimseler olduğu düşüncesinden hareket etmiştir (Held, 2004: 143). Ancak bakım etiği düşünürlerine göre ne kadar ilişkilerinde rasyonel davranıyor olsalar da bireylerin duygulardan soyutlanmaları mümkün değildir. Bir diğer anlatımla, bireyler tek başına var olamamakta, davranışları da ilişkileri doğrultusunda boyut kazanmaktadır.

Bakım etiği rasyonellikten ve özerklikten öte empati, hassasiyet ve diğerkamlık ilkeleri üzerine kurulmuştur (Held, 2004: 144). Bakım etiği doğası gereği ilişkisel, duyarlı ve bağlamsal olan etiğe vurgu yapmış ve bakım hususunda marjinalleştirilmiş, görünmez kılınmış ve ihmal edilmiş unsurlara, deneyimlere ve ilişkilere odaklanmayı amaçlamıştır (McMillan, 2017: 430; Murphy, 2015: 721). Bu konuda yapılan tartışmalar ahlaki akıl yürütme yerine ahlaki yücelik ve iyilik özlemi üzerine kurgulanmıştır (Noddings, 1984: 2). Her ne kadar hâkim anlayış kadınların erkeklerden farklılaşan bu etik yaklaşımını aşağılıyor olsa da alanda çalışanlar bunun değerli olduğunun kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Wasson, 1997: 9).

Kadınların bakım emeğine dair deneyimleri daha sık gündeme geldikçe ve bu emeğin feminist yazında sunabileceği katkılar çeşitlendikçe bakım etiği etrafında kümelenme de hızlanmış ve Gilligan'ın ardından Nel Noddings insan yaşamı için temel teşkil eden bakımın toplumsal yaşamdaki önemini gündeme getirmiştir (Noddings, 2010: 8; Yáñez Flores vd., 2021: 10). Ahlaki olarak insanların birbirlerine bağımlı olduğunu ve bireylerin içinde bulunduğu toplumdan azade olamayacağını ifade eden Noddings, aile ve grup içi ilişkilerin bağlanma ve empati üzerinden şekillendiğini ve kadının hane içindekilere gösterdiği ilgiyi hane dışından kimselere genişletebileceğini sözlerine eklemiştir (Noddings, 2005: 3; Noddings: 2010: 10-11). Kısa bir zaman içerisinde bahsi geçen yazarlara Joan Tronto, Virginia Held, Eva Kittay ve Sara Ruddick gibi isimler de eklenmiş ve bakım etiği tartışmaları farklı perspektiflerden ele alınarak zenginleştirilmiştir.

Bakım etiği kuramcıları kadınların ev ve bakım işleri ile uğraşmasının onları erkeklerden ayıran bir bakış açısına ve değer yargısına sahip olmasına imkân tanıdığını iddia etmektedir (Öner ve Atsız, 2022: 541). Bu gibi bir değerlendirme feminist literatür içerisinde kendine yer bulan özel alan tartışmalarına ve eleştirilen hane içi cinsiyet temelli sorumluluklara farklı bir bakış açısıyla yaklaşmanın önünü açmaktadır. Literatürde ayrıca özel alanda elde edilen bu bakış açısının kamusal alana kadar genişletilerek kadınların deneyimlerinin ahlaki ve politik tartışmalara dahil edilmesinin gerekliliğine işaret edilmektedir (Yáñez Flores vd., 2021: 8). Buradan hareketle kadınların siyasi katılımının bakım etiği tartışmaları çerçevesinde ele alınması söz konusu tartışmaların kapsamını genişletecek niteliktedir.

1.3. Kadınların Kentsel Siyasete Katılımları

Demokrasilerin vazgeçilmezlerinden biri seçme ve seçilme hakkının kullanımıdır. Siyasi katılımın alt ölçeklere inmesi ise demokratik süreçlerin önemli bir bileşenidir (Cerit Mazlum, 2009: 39). Yerelin fiziksel olarak yakın olması kenttaş ile yönetim arasındaki ilişkinin de birebir gerçekleşmesine işlerlik kazandırmakta ve daha üst ölçeklerde temsil olanağı olmayan kimselerin siyasete daha kolay girebilmesine imkân tanımaktadır (Çitçi, 1996: 6).

Sayıları dünya genelinde ulusal seçimlerde istenilen seviyede değilse de kadınlar, kendilerine yakın olan alt ölçeklerde başarı sergileyebilmektedir (Şahin, 2011: 4). Ne var ki ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar kentsel siyaset de kadın erkek eşitsizliğinin belirgin bir şekilde kendini gösterdiği alanlardandır. Siyasetin erkek işi olduğu anlayışının kabul görmesi kadınların siyasi özneler olarak varlık gösterebilmesinin önünde büyük engeldir (Toksöz, 1994: 98). Siyasete dahil olmak istediklerinde, erkeklerin aksine, kadınların yapabilirliklerinin sorgulandığı ve bu durumun kadınlarca da kanıksandığı görülmektedir (Altındal, 2007: 75; Gültekin vd., 2023: 22). Buna bağlı olarak siyasette kendilerine yer bulabilmeleri kadınların sistemin erkeksiliğini kabul ederek iletişim stratejilerini buna göre şekillendirmeleri ve "erkeksileşmeleri" ile paralel gitmektedir (Önder Memiş, 2017: 557).

Kadınların siyasetteki yokluğunun bir diğer nedeni de siyasete dahil olmalarını kolaylaştıracak koşullardan mahrum kalmalarıdır. Bilinçli bir tercihten ziyade toplumsal yapı ve tarihsel süreçlerle yakından ilişkili olan bu durum hane içindeki sorumluluklarla doğrudan etkilidir. Kadınların omuzlarına yüklenen çocuk ve yaşlı bakımının hane içindeki yüklerini gittikçe ağırlaştırması (Alkan, 2005: 63) aynı zamanda kamusal yaşamdan uzak kalmalarına ve siyasi alanın dışına itilmelerine neden olmaktadır. Sisteme dahil edilen kadınların siyasi arenada ne kadar etkili olabildiğine dair tartışmalar da yürütülmektedir. Bu tartışmalarda kullanılan "vitrin süsü" kavramı kadınların seçildikleri durumda kendi başlarına karar alıp uygulamada yeteri kadar etkili olamadıklarını işaret etmektedir. Ayrıca, siyasi arenada lider konumuna geldiğinde de kadınlar erkeklerin ilgilenmediği daha önemsiz görülen konularla ilgilenmektedir (Şahin, 2000). Yetki ve sorumluluk paylaşımında cinsiyete dayalı bir iş ayrımcılık gözlenmekte, kadınlardan imar ve fen işleri gibi teknik kalan alanların dışında yaşlılar, çocuklar ve engelliler gibi dezavantajlı kesimlere yönelik faaliyetlerde bulunması beklenmektedir (Alemdar vd., 2020: 7; Sancar, 2018: 94).

Türkiye'de uzun bir süredir kadınların kentsel siyasete katılımını artırıcı etkide bulunabilecek yöntemler uygulanmaktadır. Örneğin, 1950'lerden itibaren bu amaçla partilerde kadın kolları örgütlenmesine gidilmiş, ancak geçen zaman içerisinde ulusal ölçekte olduğu gibi yerelde de sayı ve etki bakımından istenilen düzeye ulaşılamamıştır (Göksel, 2024: 719). Kadın kollarında yer alan kadınlar partiye kaynak sağlama ve destek arama konusunda etkili çalışmış (Tekeli, 1989: 22), fakat çalışmalar kadınların siyasetteki ikincil konumunu iyileştirme ve özerk kimseler olarak siyasete girmelerine katkı sunma konusunda istenilen etkide bulunamamıştır (Altındal, 2009: 351). Bu nedenle, kadınların siyasetin merkezi özneleri olmasını sağlayacak düzenlemelere duyulan ihtiyaca vurgu yapanlar da olmuştur.

Bu düzenlemelerin başında kota uygulamalarının geldiği düşünülebilir. Ancak bu uygulamalar milletvekilliği adaylığında ve parti merkezinde görece etkili olabilirken, yerel yönetimlerde ve partilerin yerel teşkilatlarında aynı etkiyi gösterememiş ve kota uygulamasına başvuran partilerin belediye başkan adaylarının sayısı beklenenin epey altında kalmıştır (Sancar, 2018: 24-25). Başvurulan yöntemlerin başarısızlıkla sonuçlanması kamusal alan kullanımının cinsiyetler arası farklılaşması, siyasetin yapılma biçimi ve yukarıdan aşağıya karar alma ile yakından ilişkilidir.

Mahalle muhtarlığı, kadınların formel siyasete katılımının ilk basamağına karşılık gelmektedir (Boyacıoğlu, 19 Mart 2014). Kentsel yaşamın çekirdeğini oluşturan, konut alanlarını içinde barındıran, belirli sosyo-ekonomik kesimlerin içinde yaşadığı ve bu nedenle de içine kapalı olarak adlandırılabilecek mahalle ölçeği, alışveriş ve komşuluk açısından kadınların en yakından deneyimlediği ölçektir (Altay Baykan, 2015: 72). Aile ilişkilerinin bir üst versiyonu olan komşuluk bağının karşılık bulduğu ölçek de yine mahalle ölçeğidir (Akyol Altun, 2010: 219). Bu açıdan özel alanının bir uzantısı olan mahallede kadınlar için özel ve kamusal arasındaki ayrım muğlaklaşmaktadır (Acar-Savran, 2002: 273, 277). Bu nedenle, mahalle özel alana sıkıştırılan kadınların ev ile yakından ilişkili mahalle ölçeğinde "kadın siyaseti"ne dahil olmasının önünü açabilmektedir. Kadın hareketi de birincil ilişkiler ve iletişim üzerinde temellendiğinden mahalle muhtarlığı kadınların siyasi varlığı bakımından olumlu bir etkide bulunabilmektedir (Alkan, 2009: 30; Kaşıkırık vd. 2020: 23; Matysiak, 2015: 705; Sumbas, 2012: 104).

Mekânsal yakınlığın yanında siyasete dahil olma kriterlerinin daha az katı olması sebebiyle de mahalle ölçeği kadınların siyasi görünürlüğü için bir imkân yaratmakta (Evertzen, 2001: 2) ve siyasi partilerde ve daha üst ölçekte istediği şekilde yer alamayan kadınların siyasi katılım sorununa da bir çözüm ileri sürmektedir (KONDA, 2011: 13). Siyasetin en pasif pozisyonu olarak kabul edildiğinden ve bu pozisyon için rekabet görece az olduğundan kadınlar için fırsat penceresi oluşturmaktadır (Mutlu, 2012: 27, 29). Büyük bütçeler gerektirmemesi ve siyasi partilerle sıkı sıkıya ilişki içinde olmaması ve bireysel olarak aday olunabilen bir pozisyon olması muhtarlığı kadınlar için daha erişilebilir hale getirmektedir (Güler, 2016: 77; Sağıt, 2016: 50; Mutlu, 2012: 42). Bahsedilen bütün bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, mahalle ölçeği her ne kadar daha üst ölçekte karar alma ve uygulama süreçleri kadar etkili olmasa da kadınların sürece dahil olmasına olumlu etkide bulunmakta ve kadınların kendi kapasite ve yapabilirliklerini görmelerine olanak sağlamaktadır. Mahalle muhtarlığı çoğunlukla hizmet ile ilişkilendirildiğinden hizmet ya da bakımdan sorumlu olarak algılanan kadınların bu ölçek ile bağdaştırılması daha olasıdır (Sumbas, 2012: 80). Gülöz ve arkadaşları (2019: 25) kadınların ulusal ölçekte siyaset yapmaktansa kendilerini gündelik yaşantı ile yakın ilişki içerisinde oldukları yerel ölçeğe daha yakın hissettikleri sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç yereldeki bazı kadın siyasetçilerin mahalleyi yönetmeyi kocaman bir evi yönetmek olarak algılaması (Kaşıkırık ve Karaoğlu, 2021: 54) ile paralellik göstermektedir.

Burada muhtarlık yaparak kadınların kentsel siyasetin neresinde yer aldığına dair bir soru karşımıza çıkmaktadır. Kadınların kentsel siyasete katılımını iki boyutlu olarak ele almak mümkündür. İlki kentsel konularda karar alma yetkisi ile ilgili iken, diğeri kentsel hizmetlerin verilerek taleplerin giderilmesine karşılık gelmektedir. Kadınlar kentsel siyasete dahil olduklarında bu iki sürecin de içerisinde yer almaktadır (Oruç ve Bayrakcı, 2018: 472-473). Ancak mahalle muhtarlığı yapan kadınlar için söz edilen boyutlardan ikincisi daha görünürdür. Bir diğer söylemle muhtar olmak kadınlar için "siyasi" kimlik yüklenerek karar alma süreçlerine katılımdan çok mahalleliye hizmet sağlamak anlamına gelmektedir. Bu nedenle bakım etiği ile kentsel siyaset arasındaki ilişkinin en belirgin hale geldiği ölçek mahalledir.

1.4. Kentsel Siyasette Bakım Etiğinin Yansımaları

Bakım etiği çerçevesinde şekillenen ilişkiler kamusal alanda ve özellikle siyasi arenada kendini göstermektedir. Kadınların kamusal alanla ve siyasetle ilişkileri erkeklerinkinden farklı olduğundan motivasyonlarını, deneyimlerini ve üstlendikleri rolleri bakım etiği çerçevesinde ele almak mümkün görünmektedir. Çalışmalar da kentsel siyasette yer alan kadınların dezavantajlı kesimlere yönelik çaba sarf ettiği, hemcinslerine yönelik politikalar veya projeler geliştirmeye çalıştığı ve kadınların kamusal alanda görünür hale gelmelerinin üzerinde hassasiyetle durduklarını göstermektedir (Alemdar vd., 2020: 6-10). Buradan hareketle, onların deneyimlerini, varlığını ve rollerini bakım etiği çerçevesinde ele almak mümkün görünmektedir.

Kadınlar, siyasi alana dahil edebilecekleri farklı deneyim ve kaynaklara sahiptirler ve karşı cinsten farklı olarak hem erkeklerin hem kadınların taleplerini siyasete yansıtabilmektedirler (Evertzen, 2001: 8). Bu kadınların bir kısmı daha koruyucu ve kollayıcı özellik sergilemekte ve bu nedenle çevresindekilerce "abla" olarak görülmektedir (Güneş-Ayata, 1990: 283). Ahlaki açıdan kadınların yön verdiği bir toplum başkalarını düşünme, empati kurma ve takım çalışmasına dahil etme ve toplumu daha adil bir konuma getirme gibi hususlara odaklanmaktadır (Eisenstein'dan aktaran Himmetoğlu, 2024: 36). Bundan dolayı, kadınların yapabilirliklerine yönelik adımlar siyasetin toplumun farklı kesimlerinin iyiliğine karşılık verebilmesini de beraberinde getirebilmektedir (Berktay, 1998: 523).

Mahallenin, idari ve fiziki özelliklerinin yanı sıra toplumsallık da içeren bir birim olması sebebiyle varlığımızı şekillendiren ve bir sığınak görevi üstlenen sıcak bir yuva olarak kabul edilmesi (Takdim, 2010: 5) bakım tartışmalarını da hatırlatmaktadır. Buradan hareketle, bakım etiği etrafında şekillenen ilişkilerden biri de muhtarlar ve mahalleleri arasındaki ilişkidir. Söz konusu anlayış Türkiye özelinde de kendine yer bulmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin ilk kadın muhtarı göreve geldiğinde öncelikle gençlerin

kahvehanelere gitmesini yasaklamış, kızların sevdikleri kimseye kaçmasını engellemiş ve kız çocuklarının okula yazılması için ailelerle görüşmüştür (Güneş, 2010: 181).

İlerleyen dönemlerde saha araştırmalarına odaklanan çalışmalarda da kadın muhtarların kadın ve erkeklerin mahallelerine yaklaşımlarındaki farklılığa özellikle vurgu yaptığı görülmektedir. Kadınların yaşadıkları mahallenin sorunlarının bilincinde olma bakımından erkeklerden daha ileride oldukları ve muhtar seçildikten sonra icraatlarında "anaç" bir tavır sergiledikleri düşünülmektedir (Kaşıkırık vd., 2020: 48-51). Bir erkeğin bir kadın kadar hassas davranmasını beklemenin mümkün olmadığını iddia eden kadın siyasetçiler (Sumbas, 2012: 132) ile erkeklerin emlak ve imar gibi işlerle ilgilenirken, kadınların önceliklerinin farklı olduğunu ifade eden kadın muhtarlar vardır (Kaşıkırık vd., 2020: 50). Kentsel siyasette annelik duygusu ile şekillenen bu yeni bakış açısının hizmet sağlamada farklı kesimleri önceliğine yönelik görüşler de belirtilmektedir (Kara, 2012: 114). Buna göre, kadınlar yoksulluk gibi sosyal sorunlara karşı erkeklere oranla daha çözüm odaklı yaklaşmakta (Matysiak, 2015: 710), seçim süreçlerinde odak noktası adalet, huzur ve çocuklar olan daha yapıcı bir dil kullanmaktadır (Sezik, 2019: 2513). Ayrıca, daha temiz ve hassas olduklarından evlerinde olduğu gibi mahallelerinde de "yüce annelik" duygusuyla titiz davranmaktadırlar (Sumbas, 2012: 126-128). Bu yaklaşım kadınların evleri nasıl temizliyorlarsa yerel yönetimlere katılarak kenti de o şekilde temizleyecekleri söylemleriyle kendini göstermektedir (Thebaud'dan aktaran Alkan, 2003: 85).

Burada bahsedilen yaklaşım farklı saha çalışmalarında da kendini ortaya koymaktadır. Örneğin, İstanbul'da kadın muhtarlarla yapmış olduğu araştırmada Demir (2019: 52, 59-60) "Erkekler gibi değil biraz daha sorumluluk sahibi olarak yaklaşıyoruz.", "Kadın zaten ailede anaçtır, yapıcıdır elinin değdiği yer güzellik olur. Detaylara hâkimdir. Eşini, çocuğunu ve ailesinin tüm yaşantısını güzelleştirir" ve "Kadın dokunduğu yeri çok değiştirir. Kadın olduğu yeri güzelleştirir." gibi bakım etiği tartışmalarına işaret eden ifadelerle karşılaşmıştır. Eskişehir'de belediye meclisi üyesi kadın siyasetçilerle yapılan bir başka araştırma ise kadınların olaylara bütüncül yaklaştığına; öngörülü, merhametli, asaletli, hoşgörülü, detaycı, kibar, dengeli, adil, barışçı ve düzenli olduğuna; siyaseti seviyeli bir şekilde ilerleteceğine, toplumlardaki zıtlaşmaları azaltabileceğine ve medeniyete giden yolda aşama kaydetmeye yardımcı olacağına dair görüşler ortaya koymuştur (Esen, 2021: 115-116). Kadın muhtarların kendilerini nasıl algıladıklarına yönelik çalışmasında Şahyar Akdemir ve Cengiz de (2021: 435-437) katılımcıların kadınların muhtarlıktaki ilişkileri ile hane içindeki ilişkilerini benzer şekilde ele aldıkları sonucuna varmışlardır. Bu çalışmada kadın siyasetçiler kadınların erkeklere göre daha disiplinli, özverili, çözüm odaklı ve çalışkan olduğunu düşünmekte ve mahallenin sorunlarını bir anne bakış açısıyla ele aldıklarına inanmaktadırlar. Ankara'da bazı seçmenler muhtarın kadın veya erkek muhtar olmasının belirgin bir fark yaratmadığını düşünürken, kimi seçmenlerde de kadın muhtarların daha hassas ve girişken olduğuna yönelik bir kanaat oluşmuştur (Öz, 2021: 3; Demirci, 2021: 5).

Buradan yola çıkarak, mevcut çalışma bakım etiği tartışmalarında ele alınan hususların kadın mahalle muhtarlarının muhtarlığa aday olma motivasyonlarını, muhtar olduktan sonra da iş yapma biçimlerini ve mahalleli ile ilişkilerini açıklamada kullanılıp kullanılamayacağını Balıkesir'in Bandırma ilçesi özelinde görmeyi amaçlamaktadır.

2. Yöntem

Feminist yaklaşım, kadınların ortak deneyimlerini toplumsal olarak inşa edilen cinsiyet ve iktidar üzerinden ele almaya odaklanmaktadır (Güçlü, 2012). Feminist literatürde tartışılan kavramlar toplumsal olguları ve olayları anlamlandırmak ve ilişkilendirmek için önemli bir araçtır. Feminist çalışmalar ile siyaset bilimi alanını bir araya getirmeyi amaçlayan disiplinler arası bir çaba olarak mevcut çalışma nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasına örnek oluşturmaktadır.

Çalışmayı Balıkesir genelinde kadın muhtarlarla gerçekleştirilmesi planlanan daha geniş kapsamlı bir araştırmanın parçası olarak ele almak mümkündür. Çalışmanın kapsamı çalışma açısından olumlu bir

tablo sunan Balıkesir'in kadın muhtar oranı olarak en iyi durumdaki ilçesi Bandırma'da görev yapmakta olan kentsel mahalle muhtarı kadınlarla sınırlanmıştır. Bandırma'da 2024 yerel seçimlerinde 20 merkez mahallenin yarısının yönetimi kadınların eline geçmiş ve bu durum ilerleyen dönemde kadınların kentsel siyasetteki varlığını artıracağı umuduyla özelikle kadın muhtarlar arasında olumlu bir gelişme olarak algılanmıştır. Bir önceki dönem muhtarlık yapan kadınların yanına yenilerinin eklenmesi aynı zamanda kimi mahallelerde uzun dönemdir muhtarlık yapan erkeklerin yerine seçilen kadınların araştırmacının ilgisini çekmiş ve onu bu konuyu incelemeye yöneltmiştir. Literatür taramasında kadınların siyasi katılımlarını bakım etiği perspektifinden ele almayı mümkün kılan çalışmalar okunmuş, bu bağlamda aşağıdaki mülakat soruları oluşturulmuş ve araştırma için etik kurul onayı alınmıştır.

1. Muhtarlığa ne zaman ve nasıl ilgi duymaya başladınız?
2. Mahalle muhtarlığını nasıl tanımlarsınız?
3. Sizce bir muhtar hangi özelliklere sahip olmalıdır?
4. En önemli seçim vaadiniz neydi?
5. Muhtarlık görevine başladığınızda ilk yaptığınız iş nedir?
6. Kadınlar için yürüttüğünüz ya da yürütmeyi düşündüğünüz faaliyetler var mıdır?
7. Mahalle sakinleri sorunlarını sizinle paylaşıyor mu?
8. Paylaşıyorsa bu sorunlar genellikle hangi konularla ilişkili oluyor?
9. Paylaşıyorsa bu sorunları genellikle kimler dile getiriyor?
10. Muhtarlık yaparken mahalleye erkeklerle aynı baktığınızı düşünüyor musunuz?
11. Muhtarlık koltuğunda bir kadının oturuyor olması mahalle sakinlerinin muhtarlıkla olan temaslarını etkiler mi? Etkilerse nasıl?
12. Kadın muhtarlar olarak ayrıca bir araya geliyor musunuz?

Çalışma için gerekli veri 2024 yılının Kasım ayında muhtarlıklarda yüz yüze yapılan görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Her bir görüşmede elde edilen kimi benzer cevaplara rağmen kadınların birbirinden farklılaşan deneyimleri göz önünde bulundurularak verilerde doygunluğa ulaşabilmek için çeşitliliği en çoğa çıkaran örneklem tercih edilmiştir. Bu nedenle 10 kadın muhtarın 10'u ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm muhtarlara araştırmanın amacı anlatılmış ve çalışmaya dahil olup olmayacakları sorulmuştur. Verilerin kayda geçirilmesinde görüşmecilerin tercihleri göz önünde bulundurulmuş, buna göre az sayıda görüşmecinin cevabı ses kaydı alınmış, kalanların cevapları deftere kaydedilmiştir. Katılımcıların kayda geçmemesini istedikleri cevaplar olduğu durumda ise bu bilgiler not edilmemiştir.

Nitel araştırma üzerine çalışanların vurguladığı gibi veri toplama sırasında doğal ortamda bulunma ve farklı veri kaynaklarından beslenme araştırmaya pozitif etkide bulunmaktadır (Creswell, 2009). Mahalle muhtarlıklarında gerçekleştirilen mülakatlar hemen hemen hepsinde yerel insanların muhtarlığa gelmesi üzerine birden fazla kez bölünmüştür. Ancak araştırmanın burada yapılması araştırmacıya yerinde gözlem yapma imkânı sunarak mülakatlardan elde edeceği bilginin ötesinde veriye ulaşmasına yardımcı olmuştur. Alınan cevapların o sırada muhtarlığa sohbet etmek ya da talepte bulunmak için gelen kimselerin cümleleriyle de desteklendiği görülmüştür. Kimi durumda katılımcının verdiği cevabı detaylandırması istenmiştir. Bunlar elde edilen bilgilerin geçerlik ve güvenirliğini de artırmıştır. Ayrıca, elde edilen verilerin önemli görülen kısımları daha önce bu konuda muhtarlara eğitim de vermiş bir akademisyen ile paylaşılmış ve bulgular üzerine birlikte değerlendirmeler yapılmıştır.

3. Bulgular

Tablo 1'de görüldüğü üzere Bandırma'da kadın mahalle muhtarlarının 4'ü 45-54, 3'ü ise 55-64 yaş aralığındadır. 25-34 ve 35-44 yaş aralığında olanlar ile 65 yaş üstü olanlar birer kişidir. Muhtarların eğitim seviyesine bakıldığında 6'sının lise, kalan 4'ünün ise üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Görüşmelerin yapıldığı dönemde görüşmecilerin 2'si bekar, 6'sı evli iken 2'si de eşini kaybetmiştir. Kadın muhtarların 2'si 3 dönemdir muhtarlık yaparken, 2 dönemdir muhtar olanlar 4 kişidir. Kalan 4 görüşmeci ise 2024 yılında ilk defa muhtar seçilmiştir.

Yaş	25-34	1
	35-44	1
	45-54	6
	55-64	3
	65 üzeri	1
Eğitim durumu	Lise mezunu	6
	Üniversite mezunu	4
Medeni durum	Bekar	4
	Evli	6
Muhtarlık dönemi	1	4
	2	4
	3	2

Tablo 1: Bandırma'da Kentsel Mahallelerde Muhtarlık Yapan Kadınların Demografik Özellikleri

İlk olarak, görüşmecilere yöneltilen **muhtarlığa ilgi duyma zamanı ve sebebine** dair soruya verilen yanıtlar bakım etiği tartışmalarında ileri sürülen argümanlarla örtüşür niteliktedir. Kadınlar mahallenin fiziki ihtiyaçları kadar mahallelinin toplumsal ihtiyaçlarını gidermeye yönelik inisiyatif almayı öngörmektedir. Katılımcıların muhtar adayı olurken "birilerine ulaşmak", "çocukların geleceğine yön vermek" ve "insanlara dokunmak" gibi başkalarının talep ve ihtiyaçlarını önceleyen/önemseyen bir yaklaşım içerisinde oldukları görülmektedir. Bu durum da pozisyonlarını kentsel siyaset yerine hizmet ile bağdaştırmaları ile yakından ilişkilidir. Ayrıca, elde edilen verilere göre kadın muhtarların varlığı diğer kadınların da muhtarlığa ilgi duymasına katkı sunup onlara adaylık için cesaret verebilmektedir.

> "10 sene önce de mahalleyi irdeliyordum. Bir eksiklik varsa irtibata geçiyordum belediye ile. Muhtar etiketine ihtiyaç da yoktu bunun için. Ama muhtar olmadan diğer türlü bir yerde kalıyorsunuz." (Muhtar 2)

> "Kızım olunca ilgilenmeye başladım. Çocukların geleceğine yön vermek için. Bazı şeyleri geç anlıyor insan. Toplumdaki insanlar için neler yapabilirim diye düşündüm." (Muhtar 6)

> "Muhtarlık kutsal bir meslek. Birilerine ulaşmanın maneviyatı çok güzel bir şey. Beni bu teşvik etti." (Muhtar 8)

> "İnsanlarla iç içe çalıştım hep. Hizmet etmeyi seviyorum. İnsanları mutlu etmek beni mutlu ediyor. Emekli olunca da hazırlandım." (Muhtar 9)

> "Bir arkadaşım muhtardı. Onu görünce insanlara dokunabilmek ve yardımcı olabilmek için muhtar oldum." (Muhtar 1)

> "İnsanlara dokunmak için bir anda karar verdim. Evde oturup çocuk bakmak, güne gitmek istemedim. Ben aday olup kazandığımda kadın muhtar algısı da bugünkü gibi değildi. (İlçenin ilk kadın muhtarını kastederek) kırılma noktamdır. O ilk idi ikinci neden olmasın dedim." (Muhtar 3)

Kadın muhtarların **mahalle muhtarlığını nasıl tanımladıklarına** yönelik yanıtları kadın ve kentsel siyaset arasındaki ilişkiyi bakım etiği perspektifinden ele almayı kolaylaştıracak özelliktedir. Görüşmecilere göre muhtarlık para ile yapılacak bir iş olmanın ötesindedir. Her ne kadar son dönemlerde muhtarların özlük haklarında yapılan iyileştirmelerin ve Ankara'da yapılan muhtar toplantılarının kadınların muhtarlığı tercih etmesinde bir etken olarak görülebilecek olsa da Bandırma özelinde yapılan görüşmelerde muhtarların bu konuya değindikleri görülmemiştir. Aksine, onlara göre muhtarlık gönüllülük isteyen ve kendini hizmete adamayı gerektiren bir iştir.

Muhtarlar kendini "mahallenin her şeyi" veya "mahallenin nabzı" olarak görmekte ve mahallelinin iyi gününde de kötü gününde de maddi ve manevi destek vermek gerekliliğinin altını çizmektedir. Kendilerini "mahallelinin teyzesi, ablası, annesi, kardeşi, sırdaşı, dostu, her şeyi" olduğunu belirten muhtarlar ile mahalleli arasındaki ilişkinin bu derece organik olması mahalle ölçeği ile de yakından ilişkilidir. Mahalle ölçeğinde yaşanan siyasi ilişkiler belediye veya meclis özelinde karşılaşılandan daha

farklı bir özellik sergilemektedir. Muhtar adayları son gün bile seçimlere oy pusulalarını koyarak girebilirken, belediye başkanlığına veya meclis üyeliğine adaylık söz konusu olduğunda para gibi kaynaklara sahip olma ve çeşitli ağlarla güçlü ilişkiler geliştirme konusunda dezavantajlı konumda olması ve ayrıca süreçlerin yukarıdan aşağıya ve bürokratik bir şekilde şekillendirilmesi gibi hususlar (Altındal, 2009: 358), kadınların daha üst ölçeklerde yaşayacağı olumsuzluklardan farklı bir görünüm ortaya koymaktadır. Mahalle muhtarlığı kentin imarını ilgilendiren parasal konulardan ziyade kentte verilmesi beklenen hizmetlerle ilişkilidir. Buna bağlı olarak da muhtara erişmek belediye meclis üyesi veya belediye başkanına ulaşmaktan daha kolaydır.

> "Para ile yapılacak bir iş değil. Gönüllülük lazım. Kendini hizmete adamak lazım. Herkesi gözetmen lazım. 35.000 kişiyi temsil ediyorum." (Muhtar 1)

> "Muhtar idari mülki amir. Vatandaşla iç içedir, onlara dokunur. Hizmet verenle alan arasında köprü." (Muhtar 2)

> "Mahallenin her şeyisiniz. Her şeyi sana soruyorlar. Yardımcı olmak, iş çözmek, hayır duası almak ve resmî kurumlarla işi kolaylaştırmak." (Muhtar 3)

> "Siyasete ilgim yok. Muhtarlık yapıyorum. Bu da gönül işi. Mahalle muhtarlığı el uzatma, düğüne de cenazeye de yetişme, maddi ve manevi destek verme." (Muhtar 4)

> "Muhtar mahallenin nabzı. Yolu, kaldırımı, kiri temizi muhtar bilir. Mahallenin teyzesi, ablası, annesi, sırdaşı, dostu, her şeyi." (Muhtar 5)

> "Mahallenin anası, ablası, kardeşi, her şeyi oluyorsun. Cenazede de seni arıyor." (Muhtar 6)

> "Bir anne, bir kız kardeş, bir ağabey, aileden biri gibi. Anne abla diye gelebilir, erkek olursanız bir baba gibi rahatlıkla gelebilmesi lazım." (Muhtar 7)

> "Birleştirici, eksiği toparlayan, bağlantılar kuran, hizmet veren." (Muhtar 9)

> "Mahalleye hâkim olan, sıkıntıda olanlara koşturan." (Muhtar 10)

Katılımcıların **muhtarın sahip olması gereken özelliklere** dair yaklaşımlarının da yine bakım etiği tartışmalarının öngörüsünden çok uzaklaşmadığını söylemek mümkündür. Muhtarların insanlarla ve özellikle ihtiyaç sahibi kimselerle yakın temas halinde çalışması muhtardan beklentiyi de etkilemektedir. Buna göre, muhtarın "şefkatli", "sevgi dolu", "vicdanlı", "duyarlı", "yardımsever" ve "mahalleye hâkim" olması mahallelinin taleplerine yanıt verebilmesinin temelini oluşturmaktadır.

> "Mahalleye dokunabilmeli, yaşlı genç, beklentisi olanlar var. Çocuklar sevgi beklerken, yaşlılar şefkat bekliyor." (Muhtar 2)

> "Gönüllü olarak bu işi yapmak, koca yürekli olmak, vicdanlı olmak, empati kurmak." (Muhtar 4)

> "İnsanı seveceksin. Anlayışlı olman lazım. Aşırı vicdanlı olunca da olmuyor ortasını bulmak zor ama insana çevreye duyarlı olacaksın... Çevresi çok olmalı. Muhtar olduktan sonra bütün çevrelere girebilmeli. Nereden ne geleceği belli olmuyor." (Muhtar 6)

> "İnsanları sevmeli, çevreye duyarlı olmalı. İleriyi görerek önlem alması gerekir. İhtiyaçları iyi bilmesi lazım." (Muhtar 7)

> "Çok sevecen olmalı. Yardımsever olmalı. Siyasi parti gözetmemeli. 7'den 70'e ulaşabilmeli. Hiç kimseyi geri döndürmemeli." (Muhtar 8)

> "Mahalleye hâkim olmalı, insanları tanımaya çalışmalı." (Muhtar 10)

En önemli seçim vaatleri sorulduğunda ise katılımcıların yarısından fazlası seçim öncesinde önemli bir

vaatte bulunmadığını iletmiştir. Katılımcılardan ikisinin bu soruya vermiş olduğu "Bütçemiz yok, bizler rica makamıyız." ve "Hiç olmadı. Ciddi vaatlerde bulunanlara da inanamadım. Bütçemiz yok zaten öyle vaatler olmaz. Ben çalışmayı vaat ettim." cevapları bütçenin muhtarların görev yaparken elini bağlayan ve vaatte bulunmasının önünü kesen bir sebep olduğunu göstermektedir. Seçim vaatlerinin bir kısmı "bozuk yollar" ve "su çeşmesi" gibi mahallenin fiziki ihtiyaçları ile ilgilidir. Bunun dışında, mahallenin dezavantajlı konumdaki kesimlerine eğildiklerini gösteren ve katılımcıların mahalleli ile ilişkilerini kurdukları zemine dair fikir veren cevaplar da alınmıştır.

> "Mahalleli için ulaşılabilir olmak." (Muhtar 7)

> "Çok bir vaadim yoktu. İnsan odaklı çalışmayı amaç edindim. Genç, yaşlı, çocuk, kadın bunlar ilgi alanımda." (Muhtar 5)

Katılımcılara **göreve başladıklarında ilk yaptıkları iş** sorulduğunda genel olarak mahallenin altyapısı ile ilgilendikleri veya muhtarlığın rutin işlerini yaptıkları görülmektedir. Katılımcılar yollar, resmi ziyaretler ve mahallenin eksikleri ile ilgili cevaplarının yanında ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmeye dair cevaplar da vermiştir.

> "Yardımlar... Bayan eli değdi." (Muhtar 1)

> "Birinci dönem Suriyeli vatandaşlar ikamet almak için geldi. Ben de bilmiyordum, sıkıntı yaşadım. 2. dönem de Ramazan Dönemi olduğundan yardım bekleyenler oldu. Onlara yardımla başladım." (Muhtar 8)

> "İkinci dönem bayramda çocuk giydirme, yardım etme ile başladık." (Muhtar 9)

Kadınlar için yürüttükleri ya da yürütmeyi düşündükleri faaliyetler olup olmadığı sorusuna cevapları katılımcıların kadınları çoğunlukla kurs ve gezi ile ilişkilendirdiklerini göstermektedir. Mahallede yaşayan kadınların da genel olarak gezi ve kurs talebinde bulunduğu bilgisine erişilmiştir. Bununla birlikte kadınların gelir elde edebileceği ortamlar sunmak da muhtarların ilgilendikleri hususlardan olmuştur. Bir katılımcının kadınların talep ve ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olabilmek için kolaylaştırıcı örgütlenmeler oluşturmayı planladığı görülmüştür. Muhtarlar kadınların yalnızca gelir elde etmesini değil aynı zamanda farklı konularda da bilinçlenmesine katkı sunmak istemektedir. Ancak projelerini hayata geçirip geçiremeyeceklerini ve bu konuda ne kadar etkili olabileceklerini ilerleyen dönemde takip etmek gerekecektir.

> "Kültür gezileri." (Muhtar 3)

> "Geziler düzenledim. Halk eğitim kursları için girişimde bulundum." (Muhtar 1)

> "Özellikle mahallede bir projem yok. Farklı mahallelerdeki kurslara yönlendiriyorum." (Muhtar 4)

> "Bizde zor. Çalışan kadın ağırlıklı zaten. Ayrıca kadınlar ve çocuklar bireysel kurslara kendileri gidiyorlar. Kurslar ve atölyeler var." (Muhtar 9)

> "Mahalle geziye açtı. Geziler yaptık." (Muhtar 10)

> "Eğitim kursları çeşitlensin ve kermesler düzenleyip gelir elde etsinler istiyorum." (Muhtar 2)

> "Kadınların emeklerini pazarlayacakları yer olsa çok iyi olacak. Yol masrafı olmadan ürettiklerini satsınlar istedim. İki defa satış yapmaları için girişimim oldu. Mahallede birbirimize yetelim istedim. Para işin içine girince izin vermediler. Halk eğitim kursları istedim ama devlete ait bir okul, bir cami var. Yeteri kadar alan olmadığı için olmadı." (Muhtar 7)

> "Çok istiyorum. Üretiyorlar ama pazarlama sıkıntısı var. Bunları organize edip ürettiklerini pazarlayarak kendilerini değerli hissetmelerini istiyorum. Girişimim oldu, ama pazarlanacak yer

yok. Farklı ürünlerle çıkmalı. Zeytinyağı, zeytin çiçeği kolonyası gibi." (Muhtar 8)

"Mahalle meclisleri oluşturmayı planlıyorum. Muhtar olunca hem burada hem sokakta olamıyorsunuz. Bu nedenle mahalleyi iyi bilen ve burada bir müddettir yaşayan kimselerden (10-15 kişi) oluşacak meclis kuracağım. Yoksulu, yaşlısı, hastası hakkında bilgi sahibi olabilmek için. Ayrıca, ihtiyacı olan kadın gelmiyor, gelemiyor ama onun bilgisi bana ulaşsın istiyorum. Böylece o bilgi de bana gelecek. Çocukları, kadınları ve gençleri teşvik etmek için. Ekonomik, sosyal anlamda kadınlara destek olmak istiyorum. Muhtarlığın önü müsait. Orada çeşitli kurslar da olabilir onların istekleri doğrultusunda. Biraz da onlar ne istediğini söylemeli. Mahalle meclisi bu konuda önemli. Bir de sokak hayvanları için bir meclis kurmak istiyorum." (Muhtar 5)

"Kadınlar kocalarının eline bakmasın istiyorum. Ataerkil bir yapı var. Kadınlara sağlık ve hukuk konularında haklarını duyurmak lazım. Gelmezler. O yüzden gidip onlara anlatmak lazım" (Muhtar 6)

Kadın muhtarların **mahalle sakinleri ile ilişkileri** hakkındaki soruya verilen yanıtlardan muhtarın maddi manevi yardımcı olan konumda olduğu görülmektedir. Kimlerin hangi konularda muhtarlığa geldiği detaylı incelendiğinde mahalleyi ilgilendiren fiziki sorunlar veya taleplerle gelen mahalle sakini olduğu gibi mahalle içinden veya dışından ihtiyaç sahibi kimselerin de geldiği görülmektedir. Bu noktada muhtarın aktif çalışması (ihtiyaç sahiplerini bulma, alan el ile veren eli birleştirme) esas belirleyici olmaktadır. Muhtarlar bu durumda bir "köprü" görevi görmenin de ötesine geçerek bir "arkadaş" veya bir "psikolog" rolü üstlenmektedir. Destek verdikleri mahalle sakini genel olarak kadınlar olsa da erkeklerin de destek almak için kadın muhtarların yanına geldikleri öğrenilmiştir. Yardım konusu muhtarların gerçekten ihtiyaç sahibi kimselere erişme ve yardım dağıtırken hakkaniyetli davranma konularında iş yükünü de artırmaktadır.

"Herkes. Maddi manevi yardım. Kırtasiye, kıyafet." (Muhtar 1)

"İhtiyaç sahibi çok az burada. Oturmuş bir mahalle de tam olmadığından altyapı işleri biraz zaman alacak. Onu da biliyorlar." (Muhtar 9)

"Ağaçlar budanmadı camlara geliyor diye, kaldırımlar, aydınlatma ve çöp konteynerinden geliyor. İhtiyaç için de gelen var. İhtiyaç sahibi olmadan gelip yardım isteyenler de geliyor." (Muhtar 8)

"Mahalle ile ilgili, destek isteyenler, sorunu olanlar, maddi sıkıntı çekenler. Ben de yardım etmek isteyenlerle bu kişiler arasında elçilik yapıyorum." (Muhtar 5)

"Bayanlar geliyor, psikolog gibiyiz." (Muhtar 2)

"Kadınlar geliyorlar. Ailevi sorunlar, maddiyat ile ilgili sorunlar, geçim sıkıntısı, geçimsizlik." (Muhtar 4)

"Mahalle ile ilgili sıkıntılar, yoksulluk, alamadıkları vs. Daha ziyade kadınlar geliyor. Çok nadir erkekler. Mahalle ile ilgili olunca kadın erkek fark etmiyor." (Muhtar 7)

"Kadınlar da erkekler de rahat geliyorlar. Kültür gezilerine erkekler eşlerini rahatlıkla gönderiyor. Onlar da gelmek istiyor şimdi." (Muhtar 3)

"Çok rahat. Eşi, kayınvalidesi ile sorunlarını anlatıyor. Ben kadınları destekliyorum. Kadın daha korunmasız halde. Ekonomik özgürlüğü de olmadığı için zor." (Muhtar 6)

"Kadın muhtar olunca terapi gibi. Çok özellerini anlatıyorlar." (Muhtar 8)

"Genelde buraya gelen herkes paylaşıyor. Komşuluk sıfır. Gezerken de fark ettim. Bahçeyi

düzenledik, geliyorlar anlatıyorlar insanlar. Ailevi, arkadaş gibi muhtardan ziyade destek olmaya çalışıyorum. Rahatlıyorlar. Maddi olarak da oluyor elit mahalle diyorlar ama yine de sıkıntıya düşen kişiler oluyor. Hayat şartları zor." (Muhtar 10)

Bütün bunların yanında bakım etiğinin yansımalarının en belirgin hale geldiği soru **muhtarın kadın veya erkek olmasının bir farklılık ortaya koyup koymadığı** ile ilgilidir. 10 kadın muhtardan 9'u net bir şekilde kadın muhtarların erkek muhtarlardan farklı düşünüp hareket ettiğini savunurken, 1 muhtar erkeklerin de kadın muhtarlar kadar çalıştığını, ancak bunun göze gözükmediğini "Bazen kadın muhtarlar erkekler çalışmadı deyince üzülüyorum, çünkü ben o erkek muhtarla oradaydım ve onlar da çalıştılar." sözüyle ifade etmiştir. Bunun dışında diğer muhtarlardan alınan yanıtlar ise aşağıda verildiği gibidir. Yanıtlarda kadınların olayları detaycı ve farklı bakış açılarıyla ele aldığına dair inanç/düşünce ortaya çıkmakta ve bu kadın doğası ile ilişkilendirilmektedir. Buna göre, hane içinde ailenin sorumluluğu yüklenen kadınlar muhtar olduklarında da mahallenin ve mahallelinin sorumluluğunu üstlerine almaktadır. Hane içinde insanlar arasında denge kurmaya ve sorunları idare eden kadınlar, muhtarlıkta da mahalleli ile ilişkilerinde dengeyi ve orta yolu bulmaya çalışmaktadır. Özetle, muhtarlar bakım etiği feministlerinin düşüncelerini yansıtacak şekilde ailelerinde ne kadar özenli ve dikkatlilerse mahalleyi ilgilendiren işlerde de o kadar hassas olduklarını söylemektedir. Burada bakımın ölçeği genişlemekte ve hane içi ilişkilerin sınırı esnekleşerek kamusal ve politik olana sirayet etmektedir.

"Kadınlar daha detaycı. Rengine, detayına bakıyor. Temizliğe, düzene." (Muhtar 1)

"Biz daha detaycıyız." (Muhtar 8)

"Anne bakış açısı. Bazı konularda hassasiyetimiz var. Erkek muhtarlarda onu görmedim. Yaratılışımız gereği ayrıntılı bakış açımız var. Temizlikte de farklıyız erkeklerden. Bayan muhtarlar işi takipte. B planımız oluyor. Bakın biz diyorum." (Muhtar 2)

"Kadınlar yoku var eder. Biz yaparız." (Muhtar 3)

"Onlar biz kadar ince düşünmüyor. Erkekler karşıdan sorar dinler. Biz çözene kadar peşinden gideriz. Emek harcarız." (Muhtar 4)

"Erkek muhtar kadınların uğraştığı bu işlerle uğraşmaz. Kadın annenin, evin, çocuğun halini bilir anlar. Mahallenin de halini en iyi o bilir." (Muhtar 5)

"Muhtar kadın olunca daha mı duyarlı oluyor ne? İşleri planlı yapmak durumundayız. Zaman yetmiyor. Bu nedenle zamanı iyi kullanmak gerekiyor. Evde de çocuk olunca öyleydim." (Muhtar 5)

"Kadın daha farklı bakıyor herhalde annelikten dolayı. Evde de toparlayıcı olduğundan daha vicdanlıyız düz bakmıyoruz, kapsayıcı bakıyorsun. İyi mi kötü mü bilmem, kullanılmaya da gidebiliyor bu." (Muhtar 6)

"Erkekler uğraşamaz. Eşim varken birisi gelince "Sen neden cevap vermedin?" diyor. Ben onun durumunu biliyorum. Yorgun, psikolojisini anlıyorum. İdare ediyorum. Erkek yapamaz, eşim de hiç yapamaz. (Mahallenin eski erkek muhtarı ile ilgili) öbürü de ilgilenmedi zaten." (Muhtar 7)

"Yaşlı teyzeler var. Ekmek lazım, evlerine bırakıyorum. Hastaneye gidecek, olanları otobüse bindiriyorum. Tülünü takamayanlar var, onlara gidiyorum... Erkek muhtarlar, yanlış ifade etmek istemiyorum ama, üsluplarından dolayı ben kendim rahatsız oluyorum. Bizde böyle bir şey yok. Konuşmaları oturup kalkmaları çok large. Birbirlerine laf atmalar hiç hoş olmuyor. Samimi olma çabaları. Protokolü bilemiyorlar. Senli benliler." (Muhtar 8)

"Kucaklaşma daha çok oluyor. Çocuklar rahatça gelip gidiyor şeker yiyor... Daha renkli giyiyoruz, onlar gibi takım elbise soluk renk değil." (Muhtar 9)

> "Mütevazı olamayacağım, kadın muhtarlarımız çok güzel çalışıyor Bandırma merkezde. Zaten evi çekip çeviren kadınlardır. Evliyken de eve hâkim olan benim. Mahalleyi yönetmek de zor değil bizim için." (Muhtar 10)

"Muhtarlık koltuğunda bir kadının oturuyor olması **mahalle sakinlerinin muhtarlıkla olan temaslarını** etkiler mi? Etkilerse nasıl?" sorusuna verdikleri yanıt ise özellikle kadın mahalle sakinlerinin muhtarın kadın olduğu durumda muhtarlığa daha rahat gelip gitmeye başladıkları ve sorunlarını çekinmeden anlatabildikleridir. Ayrıca katılımcılar mahallelinin evine de rahatlıkla girip dertlerini dinleyebilmekte ve sorunları yerinde tespit edebilmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre muhtarın kadın olması bürokratik işlerde ve toplantılarda da bir farklılık ortaya koymaktadır.

> "Kadın kadının derdinden anlar. Erkek olsa çekingenlik olur anlatamaz." (Muhtar 1)

> "Kadın olsun derdimizi anlatabilelim diyenler vardı adaylık sürecinde kapıda konuştuğum." (Muhtar 2)

> "Bir kadın, kadın muhtara daha rahat anlatıyor. Psikolog gibi destek veriyoruz." (Muhtar 6)

> "Etkilemez mi? Erkek muhtar olunca özel sorunu paylaşmak kadınla olandan farklı. Kadın erkeğe yaklaşamaz. Yanlış anlaşılmaktan korkar. Ben de olsam aynı şekilde. Özel sorunları kadınlar paylaşıyor. Erkekler sorunlarını içine kapalı yaşar. İleride anlatabilirler belki ama şu an daha yeniyiz." (Muhtar 10)

> "Birçok yere evlere mesela rahat girebiliyoruz. Kadının çocuğun durumunu görebiliyorum. Kadın olunca daha rahat oluyorlar. Hem kadınlar hem erkekler." (Muhtar 8)

> "Resmî kurumlarda da daha saygılı davranıyorlar. Taleplerimizi daha ciddiye alıyorlar. Sorunları daha hızlı çözüyorlar." (Muhtar 3)

> "Kadın muhtarların işlerini müdürler daha çabuk çözüyorlar. Biz talebimizi net bir şekilde iletebiliyoruz." (Muhtar 8)

Katılımcılar kadın muhtarlar olarak hem sohbet etmek hem de mahallelerinde yaşadıkları sorunları ve çözüm önerilerini paylaşabilmek amaçlı ayda bir gün bir araya geldiklerini iletmiştir. 10 kentsel mahalle muhtarının 9'u buluşmalarının "adının konması" için gram altın günü yapmaktadır. Söz konusu buluşmalar kadın muhtarların iş yapma biçimlerini de değiştirebilmekte ve tecrübesi olmayan veya az olan katılımcıların olası sorunlarına da çözüm üretmeyi kolaylaştırabilmektedir. Önceki dönemlerde karşılaşılmayan bu bir araya gelmelerin bu dönemde ortaya çıkması kadın muhtarların sayıca artması ile de ilişkilidir.

> "Yemek çay ortamında, samimi bir ortamda. Bunun dışında daha küçük gruplar olarak bir araya geliyoruz." (Muhtar 5)

> "Geçen dönem yoktu ama bu dönem var. Gün yapıyoruz o çok güzel oldu. Arada doğaçlama da görüşüyoruz. (Muhtar 8).

> "Ayda 1 gün. Onun dışında da sıklıkla. 9 kişi ortak projeler yapabiliriz." (Muhtar 10)

Kısaca, çalışma kadın muhtarların hem muhtar olarak kent siyasetine girerken sahip oldukları motivasyona hem hizmet verirken göz önünde bulundurduğu önceliklere hem de erkek muhtarlardan farklılaşan yaklaşımına dair açıklamalar getirmeye olanak sağlamıştır. Ayrıca, muhtarın kadın olmasının mahalle ve mahalleliye etkisini de alınan yanıtlardan yorumlamak mümkündür. Elde edilen bulgular feminist literatürde tartışılan kavramlardan biri olarak bakım etiğinin kadın muhtarların görevlerini yerine getirirken benimsedikleri yaklaşımı açıklama imkân sunmuştur.

SONUÇ

Feminist literatürün önemli kavramlarından biri olarak bakım etiği yaşamın çeşitli alanlarında yaşanan gelişmeleri açıklamamıza olanak sağlayabilecek bir kavramdır. Yerel siyaset, özellikle de kadınların daha görünür hale geldiği mahalle ölçeği, üzerine çalışılırken bakım etiği fikrinin kadın muhtarların mahalleye, mahalleliye ve yaptıkları işe yaklaşımlarını doğrudan etkilediği görülmektedir.

Mevcut çalışma bakım etiği üzerine yoğunlaşan tartışmalara kentsel siyaset alanında bir yenisini eklemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Balıkesir'in Bandırma ilçesinde sayısı gittikçe artan ve bir sonraki dönemde de bu trendin devam etmesi için uğraş verilen muhtarlıklarda mahalle muhtarlarıyla mülakatlar yapılmıştır. Çalışma sayesinde aşağıda verilen sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Kadınlar muhtarlık için aday olurken çevresindekilerin ihtiyaçlarını karşılamayı önceliklendirmektedir. Buna göre muhtarlar aile bireylerinin sorunlarını nasıl ele alıyor ve çözmek için uğraşıyorsa, mahalleli ile ilgili hususlarla da yakından ilgilenmek amacıyla muhtarlık yapmak istemektedir. Bu durum literatürde erkekler ile kadınları motive eden hususlar arasında bahsedilen farklılaşmaları doğrular niteliktedir. Muhtarlık yapan hemcinslerini tanıması veya görmesi kadınların cesaretini artırmaktadır. Bu nedenle kadınları farklı ölçeklerde adaylığa teşvik eden ortamların yaratılması, deneyimlerin paylaşılması ve bu konuda hevesi olan kadınlara öncülük edilmesi önem taşımaktadır.

2. 4541 sayılı kanun, muhtarlıkları merkezi yönetimin mahalledeki uzantısı olarak ele alırken ve muhtarlıklar çoğunlukla emniyet güçlerine yardımcı olma, tebligat verme ve bürokratik işlemlerin gerçekleştiği yer iken kadın muhtarların yasanın ötesine geçerek 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda yer alan ve muhtarlığın toplumsal işlevini öne çıkaran maddeye ağırlık verdikleri görülmektedir. Buna göre kadın muhtarlar mahalle sakinlerinin ortak sorunlarına çare bulmak ve mahalle sınırları içinde veya dışında yaşayan ihtiyaç sakinlerinin yaşam kalitesini iyileştirmek için çaba sarf etmektedir. Yerine getirdiği görevlerde belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile irtibat haline olan muhtarlar çoğunlukla belediye ile ortak çalışmakta ve kimi ihtiyaçlarını, imkânlar dahilinde, belediyenin desteği ile karşılamaktadır.

3. Katılımcıların verdiği yanıtlar kadınlar ile erkeklerin siyasi pratiklerinin farklılaştığına dair tartışmaları da desteklemektedir. Kadın muhtarlar kendilerini birer anne, kardeş, abla veya kız çocuk yerine koyarak hareket etmekte ve kadınlar, çocuklar, engelliler ve sokak hayvanları gibi kentsel yaşamın dezavantajlı kesimlerinin üzerine eğilmektedir. Kadın muhtarların karar alıcı ve uygulayıcı pozisyonda bulunması söz konusu kesimlerin ihtiyaçlarının öncelikli hale gelmesini beraberinde getirebilecektir. İlerleyen süreçte gerçekleştirilmesi planlanan uygulamalar bahsi geçen kesimlerin mahalle ölçeğinde daha aktif hale gelmesini kolaylaştırabilecektir.

4. Önceden muhtarların sorumluluğunda olan emeklilik ve sigorta işlemlerinin kolaylaşması ve 1 Mayıs 2017 tarihinden beri sigorta primlerinin devlet tarafından ödenmesi muhtarlığı cazip hale getirmiştir. Ankara'da yapılan muhtar toplantıları ya da muhtarlara yönelik sosyal geziler ve buluşmalar muhtarlığın daha ilgi çekici hale gelmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Muhtarlık emeklilik için prim yatırmak veya gün doldurmak durumunda kalan kadınlar için bir alternatif sunmaktadır. Ancak görüşmecilerin hiçbiri bu konuya cevaplarında yer vermemiştir.

5. Muhtarlığın anlamı köylerde ve kentsel mahallelerde farklılaşmaktadır. Muhtarların verdiği belgelerin bir süredir nüfus müdürlüklerinden ve e-devlet gibi çevrimiçi ortamlardan elde edilebilmesi muhtar ile mahalleli arasındaki ilişkiyi de zayıflatmış, muhtarlar ceza ve mahkeme belgelerinin bırakıldığı ya da yol, su, elektrik ulaşım gibi konularda şikâyet veya maddi/manevi yardım konusunda kapısı çalınan kimseler haline gelmiştir. Kentsel siyaset açısından bile konumu sorgulanabilir olan kentsel mahalle muhtarlıkları hizmet sağlayıcı olarak görev yaparken, muhtarın kadın olduğu durumda hizmet sağlama işlevi daha belirgin hale gelmektedir.

5. Bakım etiği tartışmaları bakımın 4 aşamalı olduğunu ileri sürerken ve muhtarlar mahallede bakım etiği çerçevesinde hizmet veren kimseler olarak görev yaparken onların talep ve ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulması bakımın sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Örneğin kadın muhtarların

bulunduğu muhtarlık binalarının güvenlikli hale getirilmesi için kameraların takılması bu konuda atılan adımlardan biridir. Bununla birlikte, katılımcılar geçmiş dönemde kendilerine sağlanan ücretsiz ulaşım kartlarının iptali veya muhtarlığın elektrik ve ısınma giderleri konularına değinmektedir. Maddi imkanlarının kısıtlı olmasına karşın ilçe belediyelerinin muhtarların giderlerini karşılama konusunda farklı uygulamalara başvurması mahalle muhtarlarının beklentilerini de şekillendirmektedir. Bu noktada tek bir uygulama ile devam edilmesi muhtarların bu konuda yaşadıkları ikilemleri çözme konusunda yardımcı olabilecektir.

6. Adaylık sürecinde ve oy verme sırasında yaşanan sorunlar da mülakatlar sırasında katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Oy pusulalarının çalınması ve yırtılması bazı katılımcılarca karşı karşıya gelinmesi normal bir durum gibi anlatılmıştır. Muhtarlık seçimleri ile ilgili yeni düzenlemelerin yapılması, adaylık için belirli bir süre sınırlaması getirilmesi ve muhtar pusulalarının merkezden basılması mevcut sistemde yaşanan sorunları aza indirmeye yardımcı olabilecektir.

7. Mahalle muhtarlığının geleceği konusunda yaşanan tartışmalardan haberdar olan katılımcılar bu konuda bir soru sorulamamasına karşın mahalleli açısından değerli işler yaptıklarını ortaya koymaya çalışmakta ve muhtarlığa duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. Yaşam koşullarının gittikçe zorlaştığı günümüzde daha fazla insanın maddi ve psikolojik sorun yaşadığı göz önüne alınırsa muhtarların mahalleli ile ilişkilerinin önemi göz ardı edilemeyecektir. Saha çalışması sırasındaki gözlemler ve mahalleli ile sohbetler de bunu göstermiştir. Muhtarların bürokrasi ile ilgili işlemleri için alternatif yöntemler bulunsa da mahalledeki toplumsal ilişkileri düzenleme konusunda önderliklerine duyulan ihtiyaç hala varlığını korumaktadır.

8. Mevcut araştırmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, çalışma yalnızca Balıkesir'in Bandırma ilçesine odaklanmakta ve tek bir örnekle sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, ilerleyen zamanda olası karşılaştırmalı çalışmalar literatürün zenginleşmesine katkıda bulunabilecektir.

9. Kadın muhtarlarla ilgili çalışmaya yalnızca kentsel mahalle muhtarlarının dahil edilmesi de araştırmanın kapsamını daraltmaktadır. 6360 sayılı yasa öncesinde büyükşehir sınırları içerisinde yer alan köylerin yasa ile kırsal mahalleye dönüştürülmesi sonrasında kentsel alandaki mahalle örgütlenmesi buralara kadar uzanmıştır. Bu nedenle, kentsel mahalleler kadar kırsal mahallerde muhtar olan kadınların algı ve deneyimlerinin incelenmesi önemlidir. Ancak genel olarak buralarda kadın muhtarların sayısı oldukça düşük kalmaktadır. Bandırma özelinde ise kadın kırsal mahalle muhtarı bulunmamaktadır. Ek olarak, kırsal mahalle ile kentsel mahallenin farklı olgulara karşılık gelmesine bağlı olarak kırsal mahallelerin farklı bir çalışma kapsamında ele alınmasının doğru olacağı düşünülmüştür.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: *Yazar kendi veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

Etik Kurul İzni: *Bu çalışma için etik kurul izni alınmış olup ıslak imzalı etik kurul kararı dergi sistemine yüklenmiştir.*

Finansal Destek Beyanı: *Mevcut çalışma Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nin BAP-24-1004-008 kodlu "Kent Yönetiminde Kadınlar: Balıkesir'de Mahalle Muhtarlıkları Üzerine Bir İnceleme" isimli araştırma desteği ile desteklenmiştir.*

KAYNAKÇA

Acar-Savran, G. (2002). Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru. *Praksis*, 8, 255-306.

Akyol, Altun, D. (2010). Kapalı Konut Siteleri ve 'Mahalle' Kavramı. *İdealkent*, 2, 216-244.

Alemdar, Z., Akgül, M., Köksal, S., Uysal, G. (2020). *Türkiye'de Kadınların Yerel Siyasete Katılımı: İlçe Belediye Meclislerinde Kadınlık, Ayrımcılık ve Dayanışma*. Raoul Wallenberg Institute. İstanbul.

Alkan, A. (2003). *Yerel Yönetimlerin Kadınların Toplumsal Cinsiyet Gereksinimlerine Duyarlılığı: Ankara Araştırması*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Alkan, A. (2005). *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*. Dipnot Yayınları. Ankara.

Alkan, A. (2009). *"Kadın Dostu Yerleşimler"e Doğru Yerel Planlama ve Hizmet Sunum Modeli Uygulama Rehberi*. Yalçın Matbaacılık. Ankara.

Altındal, Y. (2007). *Kadının Siyasal Katılımı Bağlamında Partilerin Kadın Kollarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altındal, Y. (2009). Erkeksi Siyasetin 'Erk'siz Dublörleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 351-367.

Altay Baykan, D. (2015). *Yerel Yönetimler İçin Kadın Dostu Kent Planlaması ve Tasarım İlkeleri Kitabı*. Uzerler Matbaacılık Sanayi Ltd. Şti. Ankara.

Bennett, P. S. (2023). Care Ethics, Needs-Recognition, and Teaching Encounters. *Journal of Philosophy of Education*, 00, 1-17.

Berktay, F. (1998). Kadınlar ve İktidar: Paylaşmak mı, Dönüştürmek mi? *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı Bildirileri* Oya Çitçi (Ed.) içinde s. 521-524. TODAİE. Ankara.

Boyacıoğlu, H. (19 Mart 2014). *Muhtarların aylığı arttı, adaylarda patlama yaşandı*. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/muhtarlarin-ayligi-artti-adaylarda-patlama-yasandi-26036759.

Bulut, Y. (2001). Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Araştırma. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 10(3), 32-51.

Cerit Mazlum, S. (2009). *Önce Yerel Siyaset: Kadınlarla ve Kadınlar için Yerel Yönetim*. Eren Ofset. İstanbul.

Corsetti, C. A. (2010). *Articulating An Ethic of Care: The Moral Narratives and Practices of Working Lone Mothers in South Wales.* University of Glamorgan Doktpora Tezi.

Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (3rd ed.). SAGE Publications.

Çelik, R. (2016). Bakım/Özen Etiği ve Eğitim Felsefesinde Feminizm Temelli Bir Yaklaşım. *Fe Dergi*, 8(2), 73-85.

Çitçi, O. (1996). Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5(6), 5-14.

Demir, B. (2019). *İstanbul'da Kadın Muhtarlar.* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Demirci, Ö. (2021). Ayrancılı Kadınlara Sorduk. *Ayrancım*, 11, 4-5.

Dokuzcan, H. (2021). Yerelde Eşitlik Mücadelesi: Muhtar Kadınlar. *Küreselleşen Dünyada Kadın ve Siyaset II* Zeynep Banu Dalaman(Ed.) içinde s. 67-80. Cheshire, Transnational Press. London.

Engster, D. (2005). Rethinking Care Theory: The Practice of Caring and the Obligation to Care. *Hypatia*, 20(3), 50-74.

Esen, B. S. (2021). *Yerel Siyasete Katılımda Toplumsal Cinsiyetin Rolü: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Örneği*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Evertzen, A. (2001). *Gender and Local Governance. SNV-Netherlands Development Organisation*. https://iknowpolitics.org/sites/default/files/genderandlocalgovernance2001.pdf.

Gilligan, C. (2003). *In A Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press.

Göksel, Z. S. (2024). Türkiye'de Siyasi Partilerin Kadın Kolları: Kamusal Görünürlük Ortasında Yalıtım mı*? Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 719-756.

Güçlü, S. (2012). Feminist Metodoloji Tartışmaları. *Mediterranean Journal of Humanities*, II (1), 107-120.

Güler, B. (2016). *Kadıköy Kadın Forumu ve Yerel Eşitlik Çalıştayı*. Kadıköy Belediyesi Akademi.

Gülöz Bakır, Z., Dark Kayhaoğlu, G. ve Çamdereli, R. (2019). *Kadınların Gözünden Türkiye: Siyaset, Ekonomi ve Toplumsal Meseleler*. Print Center. İstanbul.

Gültekin, A., Arığ, D., Demirel, M., Zeyneloğlu, S., Önal-Kara, Ü. ve Ünaldı, Z. (Yay Haz.) (2023). *Türkiye'de Siyasette Kadınlara Yönelik Şiddet Nitel Bir Araştırma*. UN Women.

Güneş, G. (2010). Türk Kadınının Muhtarlık ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX/20-21, Bahar-Güz, 171-190.

Güneş, Y. (2009). Mahalle Yönetimi. *Türk İdare Dergisi*, 465, 113-131.

Güneş-Ayata, A. (1990). Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı. *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın* Şirin Tekeli (Ed.) içinde içinde, s. 269-287. İletişim Yayıncılık. İstanbul.

Held, V. (2004). Care and Justice in the Global Context. *Ratio Juris*, 17(2), 141-155.

Held, V. (2006). The Ethics of Care: Personal, Political, and Global. Oxford University Press.

Himmetoğlu, N. (2024). *Mahalle Düzeyinde Kadınların Siyasal Katılımı: Bursa İli Özelinde Kadın Mahalle Muhtarları, Muhtar Azaları ve Mahalle Sakinleri Üzerine Bir Araştırma*. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Kara, E. (2012). *Kadınların Yerel Siyasetteki Konumu ve Karar Alma Sürecindeki Rolleri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Kaşıkırık, A. (2022). Rol model kadınlar: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Muhtar Kadınlar. *International European Journal of Managerial Research Dergisi*, 6(10), 149-164.

Kaşıkırık, A., Dokuzcan, H., Akpınar, İ. E. ve Karaoğlu, N. (2020). *2019 Yerel Seçimlerine Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Bakmak*. Kadın Adayları Destekleme Derneği Yayınları. İstanbul.

Kaşıkırık, A. ve Karaoğlu, N. (2021). *Yerel Siyasette Kadının Adı Neden Yok?* Kadın Adayları Destekleme Derneği Yayınları. İstanbul.

Kavruk, H. (2024). Kırsal ve Kentsel Alanda Mahalle: Köylerde, Kent ve Kasabalarda, Büyükşehirlerde Mahalle Kavramı. *SDE Akademi*, 4(1), 121-147.

Kittay, E. F. (2001). A Feminist Public Ethic of Care Meets the new Communitarian Family Policy. Ethics, 111(3), 523-547.

KONDA (2011). Siyasette Kadın Temsili Araştırması. https://konda.com.tr/uploads/2011-04-konda-siyasette-kadin-temsili-raporu-2ad240366fc77a679627647b8504cb4c44bfb56d04a461fd1e0c6593b2777af9.pdf

Kurt, A. Kösedağı, N. ve Töriyen, S. (2023). *İstanbul'da Kadınlar: Yerel Yönetimlere ve Kararlara Katılım Çalıştayı Raporu*. İBB Basın Yayın Müdürlüğü Matbaası. İstanbul.

Lizotte, M. (2017). Gender Differences in Support for Torture. *Journal of Conflict Resolution*, 61(4), 772-787.

Matysiak, I. (2015) The Feminization of Governance in Rural Communities in Poland: The Case of Village Representatives (sołtys). *Gender, Place&Culture*, 22(5), 700-716.

McMillan, N. (2017). Care Ethics and Political Theory. *Contemporary Political Theory*, 16(3), 430-433.

Murphy, M. (2015). Unsettling Care: Troubling Transnational Itineraries of Care in Feminist Health Practices. *Social Studies of Science*, 45(5), 717-737.

Mutlu, A (2012). Kadınların Siyasete Girme Yöntemi Olarak Mahalle Muhtarlığı. *Yerel Politikalar Akademik Araştırma ve Düşünce Dergisi*, 1, 27-48.

Noddings, N. (1984). *Caring: A Feminist Approach to Ethichs and Moral Education*. University of California Press. Berkeley and Los Angeles.

Noddings, N. (2005). *Caring in Education*. The Encyclopedia of Informal Education.

Noddings, N. (2010). Complexity in Caring and Empathy. *Abstracta*, Special Issue V, 6-12.

NTV (10.04.2024). *Kadın Muhtar Sayısı İki Katına Çıktı*. https://www.ntv.com.tr/turkiye/kadin-muhtar-sayisi-iki-katina-cikti,4bBi8Yq7NUmDUIJuUPguRA.

Oruç, T. ve Bayrakcı, E. (2018). Yerel Siyasette Temsil ve Katılım: Kadın Aktörler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 463-480.

Önder Memiş, H. B. (2017). Siyasette ve Siyasal İletişimde Erkeklik Söylemi: 2015-2017 Arası Türkiye İncelemesi. *Ulakbilge*, 5(11), 557-570.

Öner, Y. ve Atsız, H. (2022). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Mekân Bağlamında Analizi: Feminist Yaklaşımlar ve Özen Etiği Perspektifi. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 21 (2), 530-559.

Öz, E. (2021). Ayrancılı Kadınlara Sorduk. *Ayrancım*, 11, 2-3.

Puig de la Bellacasa, M. (2011). Matters of Care in Technoscience: Assembling Neglected Things. *Social Studies of Science*, 41(1), 85-106.

Puig de la Bellacasa, M. (2012). 'Nothing Comes Without Its World': Thinking with Care. *The Sociological Review*, 60(2), 197-216.

Rachels, J. (2012). Feminism and the Ethics of Care. *The Elements of Moral Philosophy (7th edition)* Stuart Rachels (Ed.) içinde s. 146-156. Mc Graw Hill. New York.

Ruddick, S. (1980). Maternal Thinking. *Feminist Studies*, 6(2), 342-367.

Sağıt, D. (2016). *Yerel Yönetimlerde Kadının Siyasal Katılımı: İzmir İli Üzerine Bir Araştırma*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Sancar, S. (2018). *Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması*. CEİD Yayınları. Ankara.

Sezik, M. (2019). Vaatler ve Sloganlarla Muhtarlık Yarışları: 2019 Yerel Seçimleri Broşür Çözümlemesi. *Turkish Studies Social Sciences*, 14(5), 2501-2513.

Sumbas, A. (2012). *Demokrasi ve Kadın Temsili Çerçevesinde Yerel Siyasette Kadın Temsilcilerin Etki ve Katkıları: Türkiye'de 2009 Yerel Seçimlerinde Seçilen Kadın Belediye Başkanları Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Şahin, F. (2011). *Kadınların Siyasal Katılımları Çerçevesinde Kadın Meclislerinin Yerel Siyasetteki Etkinlikleri ve Üye Profilleri*. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi. Afşaroğlu Matbaası. Ankara.

Şahin, Ö. (2000). *Kadınlar İçin Kadınlarla Birlikte Siyaset*. Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Sahyar Akdemir, D. ve Cengiz, A. A. (2021). Katılım Perspektifiyle Kadın Muhtarların Meslek ve Rol Algılarına İlişkin Keşifsel Bir Çalışma. *Journal of Social Policy Conferences*, 81, 421-449.

Tekeli, Ş. (1989). Kadınlar Neden Politikada Yoklar? *Sosyalist Feminist KAKTÜS 5. Sayı* içinde (ss.18-26). Bizim Ofset. İstanbul.

Toksöz, O (1994). Kadın Seçmen İmgesi: Türkiye'de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Deneme. *Amme İdaresi Dergisi*, 27(4), 97-115.

Tronto, J. C. (2010). Creating Caring Institutions: Politics, Plurality, and Purpose, *Ethıcs And Social Welfare*, 4(2), 158-171.

Wasson, K. (1997). *The Ethics of Care or the Ethics of Justice?: A-Middle Way*. Whitefield Institute, Oxford Doktora Tezi.

Yáñez Flores, K., Rivas Riveros, E. ve Campillay Campillay, M. (2021). Ethics of Care and Nursing Care. *Enfermería: Cuidados Humanizados*, 10(1), 3-17.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

Women's participation in urban politics has become increasingly visible, especially at the neighbourhood level. This is highly related to the neighbourhood being closer to women's living space and the competition and profit at this level being less compared to other levels. However, studies that relate the different dimensions of this visibility of women heads to feminist literature are quite limited. In this context, how women neighbourhood heads perceive their duties, what their priorities are, and how their practices differ from those of male constitute an important research problem that needs to be examined.

Research Questions:

1. What are the main reasons for females to be interested in becoming muhtars of their neighbourhoods?

2. To what extent are the discussions on the ethics of care in feminist literature effective in women's perception of neighbourhood muhtarship?

3. Does the fact that the neighborhood head is a woman create any differences in terms of local residents and urban services?

Literature Review:

The concept of care ethics, which was introduced to feminist literature in the 1980s, has been used for some time to explain women's experiences in both private and public spheres. At that time, Carol Gilligan's studies on child development made an important start in the field of care ethics. During this period, while there was a struggle to eliminate discrimination between the sexes, the meaning of gender from an ethical perspective was rediscovered in social sciences (Gilligan, 2003: 6). In the following period, the discussions on this subject became more diversified and comprehensive.

Today, care ethics emphasizes ethics that are relational, sensitive and contextual, while focusing on marginalized, invisible and neglected elements, experiences and relationships in care (McMillan, 2017: 430; Murphy, 2015: 721). Although the dominant understanding belittles this ethical approach of women, which differs from men, those working in the field have argued that it should be acknowledged as valuable (Wasson, 1997: 9). In fact, the literature points out the necessity of expanding this perspective obtained to the public sphere and including women's experiences in moral and political discussions (Yáñez Flores et al., 2021: 8). The scale at which this approach can most effectively manifest itself is the neighborhood scale. Neighborhood muhtarship corresponds to the first stage of women's formal participation in politics (Boyacıoğlu, March 19, 2014). The neighbourhood scale constitutes the core of urban life and contains residential areas. It is the scale that women experience most closely in terms of shopping and proximity (Altay Baykan, 2015: 72). The higher version of family relations can find its counterpart at the neighbourhood scale (Akyol Altun, 2010: 219).

Studies show that women in urban politics make efforts towards disadvantaged groups, try to develop policies or projects for their fellow women, and pay special attention to women's visibility in the public sphere (Alemdar et al., 2020: 6-10). Urban communities where women are morally responsible focus on issues such as thinking of others, empathizing and including them in teamwork, and bringing society to a more just position (as cited in Himmetoğlu, 2024: 36).

Methodology:

Feminist approach focuses on addressing women's common experiences that are socially constructed (Güçlü, 2012). Concepts discussed in feminist literature are an important tool for making sense of and relating social phenomena and events. As an interdisciplinary effort that aims to bring together

feminist studies and the field of political science, the current study is an example of qualitative research.

The scope of the study is limited to women urban neighborhood heads working in Bandırma, the district of Balıkesir metropolitan city. In the 2024 local elections half of the 20 urban neighborhoods were taken over by women. The data required for the study was collected through face-to-face in depth interviews conducted in the neighbourhood heads' offices in November. Sample that maximizes the diversity was preferred in order to reach saturation in the data. For this reason, interviews were conducted with all of the female heads. As emphasized by those working on qualitative research, being in a natural environment during data collection has a positive effect on the research (Creswell, 2009). The interviews conducted in the neighborhood heads' offices were interrupted more than once when local people came to the office in almost all of them. However, this provided the researcher the opportunity to make on-site observations and helped her reach data beyond the information she would obtain from interviews. It was observed that the answers received were also supported by the sentences of people who came to the neighbourhood head's office to have a talk or to make requests. In some cases, the participant was asked to elaborate on his answer. These also increased the validity and reliability of the information obtained. In addition, the important parts of the data obtained were shared with an academic who had previously provided training to neighbourhood heads on this subject, and joint evaluations were made on the findings. The findings of the field research were analyzed under certain themes highlighted during the literature review.

Results and Conclusions:

As one of the important concepts of feminist literature, the ethics of care is a concept that can allow us to explain developments in various areas of life. The idea of ethics of care directly affects the approaches of women neighbourhood heads. The current study aims to add a new one to the discussions focused on ethics of care in the field of urban politics. The following results were reached thanks to the study.

1. When women become candidates as neighbourhood heads, they prioritize meeting the needs of those around them. As neighbourhood heads they address and try to solve the problems of their local community just like they do with their family members. This confirms the differences mentioned in the literature between the issues that motivate men and women.

2. While Law No. 4541 treats muhtarships as an extension of the central government in the neighborhood, it is seen that women heads go beyond the law and focus on the article in the Municipality Law No. 5393, which emphasizes the social functions of the muhtarship. Accordingly, women muhtars strive to find solutions to the common problems of the neighborhood residents and to improve the quality of life of the needy residents living within or outside the neighborhood borders.

3. The responses given by the participants also support the discussions that the political practices of women and men differ. Women muhtars act by putting themselves in the place of a mother, sister or daughter and focus on disadvantaged segments of urban life such as women, children, the disabled and stray animals. The practices planned to be implemented in the future may facilitate the aforementioned segments becoming more active at the neighborhood level.

4. The simplified retirement and insurance procedures as well as muhtar meetings held in Ankara and the social trips have made the muhtarship more attractive for women. The muhtarship offers an alternative for women who have to pay premiums for retirement or fill in the days. However, none of the interviewees included this issue in their answers.

5. The meaning of the muhtarship differs in villages and urban neighbourhoods. Relations in urban areas between the muhtar and local communities have weakened over time. Thus, while the urban neighborhood heads, whose position is questionable even in terms of urban politics, serve as service providers. This function becomes more apparent when the head is a woman.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KÜNYESİ

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 21.08.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 16.03.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Ülger, M., Atamer, M.A., Uçar, M. (2025). Türkiye'de Ekonomik Büyüme, Kentleşme, Yenilenebilir Enerji Tüketimi ile Yük Kapasitesi Faktörü İlişkisi, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2142-2158. https://doi.org/10.35674/kent.1536880

Türkiye'de Ekonomik Büyüme, Kentleşme, Yenilenebilir Enerji Tüketimi ile Yük Kapasitesi Faktörü İlişkisi

The Relationship between Economic Growth, Urbanization, Renewable Energy Consumption in Turkey and Load Capacity Factor

Mücahit ÜLGER[1] Mert Anıl ATAMER[2] Mehmet UÇAR[3]

Öz

Son yıllarda ekonomik büyüme, kentleşme ve yenilenebilir enerji tüketimi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada büyük önem taşımaktadır. Bu dinamiklerin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme, kentleşme ve yenilenebilir enerji tüketimi ile yük kapasitesi faktörü arasındaki nedensellik etkilerini bir arada incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada 1990-2020 yılları arasındaki veri setleri kullanılarak ekonomik büyüme, kentleşme ve yenilenebilir enerji tüketimi ile yük kapasitesi faktörü arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılmasına yönelik Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi yapılmıştır. Nedensellik ile yapılan analizden elde edilen bulgular, kentleşme ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü bir nedensellik, yenilenebilir enerji tüketimi ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir. Bunun yanında ekonomik büyümeden yük kapasitesi faktörüne ve yük kapasitesi faktöründen ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik tespit edilememiştir. Bu durum, kentleşme ve yenilenebilir enerji tüketiminin bu dinamikler içindeki yerini ve önemini vurgulamaktadır. Elde edilen bulgular, politika yapıcılar ve çevre yönetimi stratejileri açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Kentleşme, Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Yük Kapasitesi Faktörü, Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

ABSTRACT

In recent years, economic growth, urbanization, and renewable energy consumption have become crucial in achieving sustainable development goals. The impacts of these dynamics on environmental sustainability are gaining increasing attention, particularly in developing countries. This study aims to examine the causality effects between economic growth, urbanization, renewable energy consumption, and load capacity factor in the Turkey economy. Using the data sets from 1990 and 2020, the study conducts a Toda-Yamamoto Causality Analysis to investigate the causality relationship between economic growth, urbanization, renewable energy consumption, and the load capacity factor. The findings from the causality analysis show that there is a bidirectional causality between urbanization and the load capacity factor, and a bidirectional causality between renewable energy consumption and the load capacity factor. Additionally, no causality was found from economic growth to the load capacity factor and from the load capacity factor to economic growth. This highlights the significance and role of urbanization and renewable energy consumption within these dynamics. These findings offer important implications for policymakers and environmental management strategies.

Keywords: Economic Growth, Urbanization, Renewable Energy Consumption, Load Capacity Factor, Toda-Yamamoto Causality Analysis

[1] **Corresponding Author:** Öğr. Gör. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, mucahit.ulger@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0300-099X
[2] Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, mertatamer@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1238-9020
[3] Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, mehmet.ucar@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6078-7536

GİRİŞ:

Günümüz dünyasında çevresel bozulma, hızlı kentleşme ve sanayileşme, doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi ve iklim değişikliği gibi nedenlerle giderek daha ciddi bir tehdit haline gelmektedir. İnsan faaliyetleri, ekosistemlerde biyolojik çeşitliliğin azalmasına, su ve hava kalitesinin düşmesine ve toprak erozyonuna neden olmaktadır. Bu bozulmalar doğayı, insan sağlığını, gıda güvenliğini ve ekonomik istikrarı tehdit etmektedir. Hem günümüzün hem de geleceğin en önemli gereksinimlerinden biri, çevresel bozulmanın nedenlerini araştırmak ve etkili çözümler üretmektir.

Bunun için şimdiye kadar çevresel sorunları ampirik olarak değerlendiren çalışmalarda çevresel bozulma göstergesi olarak genelde karbon emisyonu, ekolojik ayak izi gibi diğer benzer göstergelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, çevresel bozulmayı daha iyi analiz etmek için Siche, Pereira, Agostinho ve Ortega (2010) tarafından Yük Kapasitesi Faktörü (LCF-Load Capacity Factor) göstergesi önerilmiştir. Yük kapasitesi faktörü, bir bölgenin veya ülkenin mevcut yaşam tarzına göre nüfusu destekleme gücünü göstermektedir. Yük kapasitesi faktörü, belirli bir ekolojik eşiği takip ederek biyolojik kapasite ile ekolojik ayak izini karşılaştırır. Bu, çevresel bozulmayı kapsamlı bir şekilde araştırmaya imkan sağlamaktadır (Pata ve Isik, 2021).

Biyolojik kapasite ve ekolojik ayak izi, yük kapasitesi faktörü hesaplama yöntemleridir. Yük kapasitesi faktörü, biyolojik kapasitenin ekolojik ayak izine bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Çevresel bozulma göstergesi olarak kullanılan yük kapasitesi faktörünün azalması çevresel bozulmanın artacağı anlamına gelmektedir. Biyolojik kapasite ve ekolojik ayak izinin kombinasyonu, hava, su ve toprak kirliliğinin ve kalitesinin aynı anda değerlendirilmesini sağlamaktadır. Böylece yük kapasitesi faktörü, bir ülke veya topluluğun çevreye yüklediği yükü ve çevresel mallara olan talebin ne kadar karşılandığını göstererek çok daha kapsamlı bir çevresel değerlendirme yapılmasına olanak tanımaktadır (Pata ve Balsalobre-Lorente, 2022). Bu nedenle, yük kapasitesi faktörünün hem arz hem de talep açısından çevresel varlıkları gösterdiği için diğer çevresel bozulma göstergelerinden daha kapsamlı bir gösterge olduğu açıktır.

Yük kapasitesi faktörünün çevresel bozulmayı derinlemesine değerlendirme yeteneği, kentleşmenin çevresel ve sosyal etkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Kentleşmenin olumsuz etkileri, tarım arazileri ve ormanların şehirleşmeye açılmasıyla biyolojik çeşitliliğin azalmasına, artan atık üretimi ise çevre kirliliğine neden olmaktadır. Ayrıca, kentsel yapılar ısı adası etkisi yaratır ve daha fazla enerji tüketir, bu da doğal kaynakların aşırı kullanımı nedeniyle ekosistemleri bozar. Yeşil alanların korunması, enerji verimliliğinin artırılması, sürdürülebilir ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi ve atık yönetiminin iyileştirilmesi bu sorunları çözmek için gereklidir. Türkiye'de kentleşme (toplam nüfusun yüzdesi) hızla artmaya devam etmektedir. 1990 yılında %59,2 olan bu oran, 2020 yılına gelindiğinde %76,1 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu gelişme endişe vericidir. Çünkü bu durum çevresel bozulmanın yanında şehirlerdeki nüfus yoğunluğunun artması, trafik sıkışıklığı, konut yetersizliği ve sosyal hizmetlerin yetersizliği gibi kentsel problemleri derinleşmesine neden olacaktır.

Bu gelişme, ekonomik büyüme hedefiyle birleştiğinde, çevresel ve sosyal sorunların daha da karmaşık hale gelmesine yol açmaktadır. Ülkelerin refah seviyelerini ve yaşam standartlarını iyileştirmek için birincil hedef ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Bununla birlikte, ekonomik büyüme çevrenin en önemli belirleyicilerinden birisidir. Bu büyümenin hem faydaları hem de çevresel bozulma gibi tehlikeli yan etkileri de vardır. Doğal kaynakların tükenmesi, biyoçeşitliliğin azalması ve ekosistemlerin zarar görmesi, sanayileşme, kentleşme ve artan tüketimin bir sonucudur. İklim değişikliği, toprak erozyonu ve hava/su kirliliği gibi çevresel sorunlar, doğal yaşamı ve insan sağlığını tehdit etmektedir.

Ekonomik büyüme ile çevre kalitesi arasındaki ilişkiyi açıklamak için en sık kullanılan teorilerden biri Çevresel Kuznets Eğrisi'dir (EKC-Environmental Kuznets Curve). Gelir ile çevre kalitesi arasındaki ilişki, Grossman ve Krueger (1991)'in önerdiği EKC çerçevesinde açıklanmaktadır. EKC hipotezi, gelir ile çevresel bozulma arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu öne sürmektedir (Pata ve Ertuğrul, 2023). Bu teori, artan ekonomik faaliyetler nedeniyle bir ülke ekonomik olarak geliştikçe çevre kalitesinin başlangıçta azalacağını varsaymaktadır (Awan, Sadiq, Hassan, Khan ve Khan, 2022). Ancak belirli bir gelir düzeyinin üzerinde çevresel duyarlılık ve yeşil teknolojilerin geliştirilmesiyle çevre kalitesinin arttığını göstermektedir. Ekonomik büyüme ile yük kapasitesi faktörü arasındaki ilişkiyi açıklamak için ise Yük Kapasitesi Eğrisi (LCC-Load Capacity Curve) kullanılmaktadır. LCC hipotezi, EKC hipotezinin aksine gelir ile çevresel bozulma arasında U şeklinde bir ilişki olduğunu öne sürmektedir (Pata ve Ertuğrul, 2023). Gelir arttığında, başlangıçta çevreye duyarsız üretim yapan toplumlarda ekolojik kalite ve dolayısıyla yük kapasitesi faktörü düşebilir. Ancak, ülkeler belirli bir gelir seviyesini aştığında, daha temiz üretim teknolojilerinin kullanımı ve artan çevre bilinci sayesinde ekonomik büyüme, çevre kalitesini ve yük kapasitesi faktörünü iyileştirebilir. Bu teori, ekonomik büyüme ile çevre kalitesi arasındaki ilişkiyi açıklayarak, ekonomik büyümenin çevre kalitesini belirli bir noktaya kadar olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Bu noktaya gelindiğinde ise daha fazla ekonomik büyüme çevre kalitesini düşürecektir (Pata ve Tanriover, 2023). Bu bağlamda, EKC ve LCC hipotezleri, ekonomik büyümenin çevresel etkilerinin incelenmesi açısından önemli teorik çerçeveler sunmakta ve ülkelerin çevresel politikalarının geliştirilmesine ışık tutmaktadır.

Bu bağlamda enerji talebi ise ekonomik büyüme hedeflerinin bir sonucu olarak artmaktadır. Bununla birlikte, yaşam standartlarını iyileştirmek için çevre dışı arayışlar da enerji talebinin ve tüketiminin artmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Bu eğilimler, temiz enerji teknolojilerinden yoksun fosil yakıtların tükenmesiyle birleştiğinde, önemli çevresel sorunlar ortaya çıkmaktadır (Caglar, Pata, Ulug ve Zafar, 2023). Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin ana odak noktası, iklim değişikliği ve küresel ısınmayla mücadelede yenilenebilir enerji tüketimini teşvik etmektir (Pata, Wang, Kartal ve Sharif, 2024). Yenilenemeyen enerji kaynaklarının aksine, yenilenebilir ve alternatif enerji kaynakları faydalıdır. Ancak faydalarını elde etmek için önemli miktarda yatırım gerekmektedir. Sürdürülebilir büyüme için en önemli adımlardan biri, hidroelektrik, jeotermal, dalga, güneş ışığı, biyokütle ve rüzgar enerjisi gibi alternatif enerji kaynaklarının yaygınlaştırılmasıdır (Sun, Usman, Radulescu, Pata ve Balsalobre-Lorente, 2024). Günümüzde, fosil yakıtların çevresel etkileri ve artan enerji talebi nedeniyle sürdürülebilir enerji çözümlerine olan ilgi giderek artmaktadır. Bu durumda yenilenebilir enerji kaynakları, iklim değişikliği ve enerji güvenliği sorunlarına bir çözüm olarak görülmektedir (Doğan, Driha, Balsalobre Lorente ve Shahzad, 2021).

Grafik 1, Dünya'nın ve Türkiye'nin 1990-2020 yılları arasında yük kapasitesi faktörünü (kişi başı) vermektedir. Grafikte Dünya'nın ve Türkiye'nin yük kapasitesi faktörünün yıldan yıla azaldığı görülmektedir. Dünya'da yük kapasitesi faktörünü 1990'dan 1992 yılına kadar artış göstermiş olmasına rağmen daha sonra düşme eğilimine girmiştir. Türkiye'de ise bazı dönemlerde düşüş eğilimi gösterirken artmıştır. Bu dönemlerin özellikle 1991, 1994, 2001 ve 2009 yıllarında olduğu görülmektedir. Bunun yanında grafikte bir de sürdürülebilirlik limiti yer almaktadır. Bu noktada sürdürülebilirlik limiti 1'e eşittir. Burada yer alan yük kapasitesi faktörü değerinin 1'den küçük olması mevcut çevresel koşulların sürdürülemez olduğunu, 1'den büyük olması ise sistemin sürdürülebilir olduğunu göstermektedir (Siche vd., 2010). Hem Dünya'da hem de Türkiye'de yük kapasitesi faktörünün bu limite referans dönemin ilk yıllarında yaklaştığı ancak bu limite ulaşamadığı görülmektedir. Türkiye'de 1990 yılında 0,79 olan yük kapasitesi faktörü 2020 yılında 0,46'ya düşmüştür. Dünya'da da bu durum pek farklı değildir. Dünya'da 1990 yılında 0,79 olan yük kapasitesi faktörü 2020 yılında 0,61'e düşmüştür. Türkiye'de yük kapasitesi faktörünün Dünya'da yük kapasitesi faktörüne göre daha fazla düştüğü görülmektedir.

Bu sayıların sürekli olarak azalmasının nedeni ekolojik ayak izlerinin biyolojik kapasiteden daha fazla olmasıdır. Bu da doğal ortamlarının kalitesinin düştüğünü göstermektedir. Ayrıca yük kapasitesi faktörünün düşmesi doğal ekosistemlerin ve çevresel kaynakların taşıyabileceği veya işleyebileceği yükün azalması anlamına gelmektedir. Bu durum, çevresel bozulmayı artıran ve ekosistemlerin sağlığını tehlikeye atan çeşitli olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Bu yüzden yük kapasitesi faktörünün düşmesi, çevresel bozulmayı hızlandıran ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğini tehlikeye atan kritik bir faktördür. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı zorlaştıran bu durum hem çevresel hem de insan sağlığı açısından ciddi riskler oluşturmaktadır.

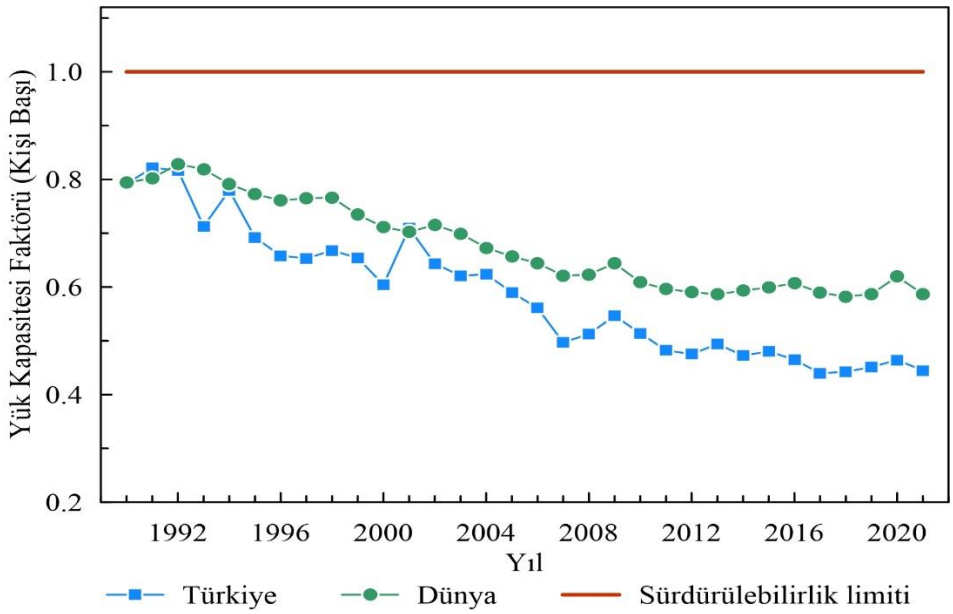

Grafik 1. Dünya'da ve Türkiye'de Yük Kapasitesi Faktörü (Kişi Başı)

Çalışmanın temel amacı, Türkiye ekonomisinde 1990-2020 döneminde ekonomik büyüme, kentleşme ve yenilenebilir enerji tüketimi ile yük kapasitesi faktörü arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmaktır. Son yıllarda hızlı ekonomik büyüme, kentleşme süreçleri, stratejik coğrafi konumu ve çevresel sürdürülebilirlik sorunları nedeniyle Türkiye ekonomisi tercih edilmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin enerji politikalarında yenilenebilir enerji kaynaklarına verdiği önem ve bu alandaki yatırımları, çalışmanın konusuyla doğrudan ilişkilidir.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın temel hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_1: Ekonomik büyüme ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.

H_2: Kentleşme ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.

H_3: Yenilenebilir enerji tüketimi ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.

Bu çalışma literatüre iki şekilde katkı sağlamaktadır. Öncelikle Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme, kentleşme ve yenilenebilir enerji tüketimi göstergeleri ile yük kapasitesi faktörü arasındaki nedensellik etkisini bir arada belirlemede ilk çalışmadır. Bu özgün yaklaşım, Türkiye özelinde bu değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini analiz etmek için yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yaklaşım, mevcut literatüre yeni bir boyut kazandırmakta ve çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme, kentleşme ve yenilenebilir enerji tüketimi politikalarına yönelik daha etkili stratejiler geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. İkinci olarak, çalışma ilk kez yük kapasitesi faktörü olarak bilinen kapsamlı bir çevre kalitesi göstergesiyle incelenmiştir. Literatürde çevresel bozulmayı ölçmek

için genellikle karbon emisyonları ve ekolojik ayak izi gibi göstergeler kullanılırken, bu çalışmada yük kapasitesi faktörü kullanılarak Türkiye bağlamında kapsamlı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Böylelikle çalışma çevresel sorunları arz ve talep yönleriyle ele almaktadır. Bu gösterge sürdürülebilir çevre tartışmalarına farklı bir boyut kazandırmaktadır. Bu yüzden Türkiye ekonomisi çerçevesinde az olan mevcut literatürün genişletilmesi açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanında çalışmanın bir de kısıtı bulunmaktadır. Bu da Türkiye ekonomisinde yenilenebilir enerji tüketimi (toplam nihai enerji tüketiminin yüzdesi) 1990 yılı öncesi ve 2020 yılı sonrası verilerinin olmaması referans döneminin 1990-2020 yılları arasında sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Çalışmanın geri kalanı şu şekilde oluşturulmuştur. Bir sonraki bölümde farklı göstergelerin çevresel bozulma arasındaki bağlantıya ilişkin bir literatür taraması sunulmaktadır. Sonraki bölümlerde veri seti, model ve ampirik bulgular verilmektedir. Diğer bölümde elde edilen bulgular doğrultusunda bazı politika çıkarımlarında bulunulmuştur. Son bölüm de ise makalenin sonuç kısmı yer almaktadır.

LİTERATÜR:

Literatüre bakıldığında yapılan çalışmalarda yöntem olarak sıklıkla ARDL analizinin kullanıldığı gözükmektedir. Yapılan çalışmalar birçok farklı değişkeni kullanarak yük kapasitesi faktörü üzerindeki etkileri analiz etmiştir. Bu çalışmada kullanılan değişkenlerden kentleşme ve ekonomik büyümenin olduğu sınırlı sayıda çalışma vardır. Yapılan çalışmaların çoğu ekonomik büyüme ve kentleşme gibi göstergeleri kullanarak yük kapasitesi faktörünü azalttığını ve bunun da çevresel bozulmayı tetiklediği sonucuna ulaşmıştır (Abdulmagid Basheer Agila, Khalifa, Saint Akadiri, Adebayo ve Altuntaş, 2022; Guloglu, Caglar ve Pata, 2023; Ni, Yang ve Razzaq, 2022; Pata ve Balsalobre-Lorente, 2022; Shang, Razzaq, Chupradit, An ve Abdul-Samad, 2022; Sun vd., 2024). Nadir olan çalışmalardan Xu vd. (2022) ekonomik büyümenin yük kapasitesi faktörü üzerinde herhangi bir etkide bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmada olduğu gibi Türkiye ekonomisi için yük kapasitesi faktörünü inceleyen sınırlı sayıda çalışmalar mevcuttur. Türkiye üzerinde yapılan çalışmaların da genellikle ARDL yöntemiyle yapıldığı gözükmektedir. Yük kapasitesi faktörü üzerindeki etkiler incelenirken yine farklı değişkenler kullanılmıştır. Türkiye'de gelen turistler, enerji tüketimi, ekonomik büyüme, enerji kullanımı, ticari açıklık, finansal gelişme, beşerî sermaye, doğal kaynaklar, işsizlik ve doğal kaynak kiraları gibi değişkenler kullanılarak yük kapasitesi faktörü üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yük kapasitesi faktörü üzerine etkilerini inceleyen çalışmalardan bazılarına Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Literatür Tablosu

Yazar (Yıl)	Ülke/Ülke Grubu / Çalışma Dönemi	Yöntem	Sonuç
Pata ve Isik (2021)	Çin / 1981-2016	ARDL	Gelir, enerji yoğunluğu ve kaynak kirasındaki artış yük kapasitesini azaltır.
Fareed, Salem, Adebayo, Pata ve Shahzad (2021)	Endonezya / 1965:Q1- 2014:Q4	Fourier testi	Yenilenebilir enerji ve ihracat çeşitlendirmesi yük kapasitesi faktörünü artırarak çevre kalitesinin artmasına neden olmaktadır.
Pata (2021)	ABD ve Japonya / 1982-2016	ARDL	ABD'de yenilenebilir enerji ve sağlık harcamaları çevre kalitesini iyileştirmektedir. Japonya'da ise yenilenebilir enerji yük kapasitesi faktörünü olumlu etkilemektedir fakat bu etki önemsiz bir etkidir.

Pata ve Samour (2022)	Fransa / 1977-2017	Fourier Testi	Nükleer enerji karbon emisyonunu azaltırken yük kapasitesini artırmaktadır.
Xu vd. (2022)	Brezilya / 1970-2017	ARDL	Ekonomik büyüme, yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji yük faktörü kapasitesini azaltırken, kentleşmenin yük faktörü kapasitesi üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.
Pata ve Balsalobre-Lorente (2022)	Türkiye / 1965-2017	ARDL	Gelen turistler, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme yük kapasitesi faktörünü uzun dönemde olumsuz yönde etkilemektedir.
Abdulmagid Basheer Agila vd. (2022)	Güney Kore / 1970-2018	Kantil regresyon yaklaşımı	Büyüme, yapısal değişim, yenilenebilir ve yenilenemez enerji ve ticaretin küreselleşmesi yük kapasitesi faktörünü azaltmaktadır.
Ni vd. (2022)	Yüksek oranda kaynak tüketen 11 ülke / 1996-2019	ARDL	Doğal kaynaklara bağımlılık ve ekonomik büyüme yük kapasitesi faktörünü azaltırken; dijitalleşme ve iyi yönetişim ise yük faktörü kapasitesi faktörünü artırmaktadır.
Shang vd. (2022)	ASEAN ülkeleri / 1980-2018	ARDL	Yenilenebilir enerji tüketimi ve sağlık harcamaları yük kapasitesi faktörünü iyileştirirken ekonomik büyümenin ise yük kapasitesi faktörü üzerinde olumsuz etkileri vardır.
Liu vd. (2022)	Güney Kore / 1990-2018	ARDL	Ekonomik genişleme ve yenilenemeyen enerji yük kapasitesi faktörünü azaltırken, yeşil enerji ve teknolojik yenilikler ise artırmaktadır.
Yavuz, Kilic ve Caglar (2023)	Türkiye / 1982-2022	A-ARDL	İşsizlik çevresel kaliteyi artırırken, GSYH, doğal kaynak kiraları ve birincil enerji tüketimi çevresel bozulmayı hızlandırmaktadır.
Zhao, Samour, Yi ve Al-Faryan (2023)	BRICS-T / 1990-2018	CS ARDL	Doğal kaynaklar ve borsa gelişimi yük kapasitesi faktörünü azaltırken doğal kaynaklar ve yenilenebilir enerji ise artırmaktadır.
Raihan, Rashid, Voumik, Akter ve Esquivias (2023)	Meksika / 1970-2018	ARDL	Ekonomik büyüme, fosil yakıt kullanımı ve kentleşme yük kapasitesi faktörünü azaltırken yenilenebilir enerji ve finansal küreselleşme ise artırmaktadır.
Akhayere, Kartal, Adebayo ve Kavaz (2023)	Türkiye / 1965-2018	QQR	Enerji kullanımı, ticari açıklık ve finansal gelişme yük kapasitesi faktörünü olumsuz etkilemektedir.
Alola, Özkan ve Usman (2023)	Hindistan / 1965-2018	DyARDL	Yenilenebilir enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kullanımı yük kapasitesi faktörünü artırırken, finansal gelişme ve ticaretin etkileri ise azaltmaktadır. Ayrıca gelir ile yük kapasitesi faktörü arasındaki ilişki ters U şeklindedir.
Güneysu (2023)	Türkiye / 1970-2018	Fourier ADF birim kök	Ekonomik büyüme ve yük kapasitesi faktörü arasında U şeklinde bir ilişki vardır.

		testi, FMOLS, DOLS	Küreselleşme ve finansal gelişme çevre kalitesini azaltırken, sanayileşme artırmaktadır.
Guloglu vd. (2023)	26 OECD ülkesi / 1980-2018	QMG tahmincisi	İnsan sermayesi, kaynak kirası ve yenilenebilir enerji faktörü yük kapasitesi faktörünü iyileştirirken, kentleşme çevre kalitesini olumsuz etkilemektedir.
Li, Sun, Dai ve Mehmood (2023)	N 11 ülkeleri (İran ve Mısır hariç) / 1990-2018	ARDL	Doğal kaynaklara bağımlılık, küreselleşme ve ekonomik büyüme yük kapasitesi faktörünü azaltırken, dijital kaynakların ise yük kapasitesi faktörünü artırmaktadır.
Dai, Ahmed, Alvarado ve Ahmad (2024)	ASEAN ülkeleri / 1986-2018	ARDL	Yüksek gelir, insan sermayesi ve yeşil enerji yük kapasitesi faktörünü artırırken, nüfus yoğunluğu ve ekonomik küreselleşme ise azaltmaktadır.
Adebayo ve Samour (2024)	BRICS / 1990-2018	ARDL	Ekonomik genişleme ve yenilenemez enerji yük kapasitesi faktörünü azaltırken yenilenebilir enerji ise artırmaktadır.
Caglar, Destek ve Manga (2024)	Türkiye / 1986-2022	ARDL	Beşeri sermaye çevre kalitesini artırırken, doğal kaynaklar ise çevre kirliliğine neden olmaktadır. Gelir ise belirli bir seviyeden sonra çevre kalitesini desteklemektedir.
Pata, Wang, Kartal ve Sharif (2024)	ABD / 1961-2018	FTY nedensellik	Yenilenebilir enerji tüketimi ile LCF arasında çift yönlü nedensellik belirlenmiştir.
Li, Tauni, Afshan, Dong ve Abbas (2024)	BRICS / 1990-2018	Dumitrescu Hurlin Granger nedensellik	Ekonomik büyüme ile LCF arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.
Bekun, Uzuner, Meo ve Yadav (2024)	MINT / 1990-2018	Panel VAR Granger nedensellik	Ekonomik büyüme ile LCF arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Sun, Usman, Radulescu, Pata ve Balsalobre-Lorente (2024)	APEC / 1990-2019	Dumitrescu Hurlin panel nedensellik	Kentleşme ile LCF arasında çift yönlü nedensellik belirlenmiştir.

ANALİZ:

Bu çalışmada 1990-2020 dönemine ilişkin Türkiye'de yük kapasitesi faktörü ile kişi başına GSYH (Sabit, 2015 ABD Doları) olarak hesaplanan ekonomik büyüme, kentleşme ve yenilenebilir enerji kaynakları arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çevresel bozulma göstergesi olarak yük kapasitesi faktörünün kullanılmasının nedeni, karbon emisyonu ve ekolojik ayak izi göstergelerinden daha kapsamlı bir gösterge olmasıdır. Çünkü doğal kaynakların hem talebini hem de arzını içermektedir. Bu açıdan bize daha iyi bir çevresel değerlendirme sağlamaktadır (Adebayo, Pata ve Akadiri, 2024). Bu amaçla çalışmada kullanılan değişkenler, açıklamaları ve veri kaynakları Tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2. Değişkenler Tablosu

Değişkenler	**Sembol**	**Açıklama**	**Kaynak**
Yük Kapasitesi Faktörü	LCF	Biyokapasite/ekolojik ayak izi (kişi başı gha)	Küresel Ayak İzi Ağı (GFN-Global Footprint Network)
Ekonomik Büyüme	GDP	Kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla (Sabit, 2015 ABD Doları)	Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI-World Development Indicators)
Kentleşme	URB	Kent nüfusunu toplam nüfus içindeki payı, yüzde	WDI
Yenilenebilir Enerji Tüketimi	REC	Yenilenebilir enerji tüketiminin toplam enerji tüketimi içindeki payı, yüzde	WDI

Çalışmada nedensellik ilişkisinin araştırılmasına yönelik Toda-Yamamoto Nedensellik analizi yapılmıştır. Bu amaçla öncelikle çalışmada kullanılan değişkenleri durağanlık seviyeleri belirlenmiş ve sonrasında Toda-Yamamoto Nedensellik Testi için uygun gecikme sayısı VAR modelleri kullanılarak belirlenmiş ve nedensellik analizi gerçekleştirilmiştir.

Yöntem:

Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi: Dickey ve Fuller (1979) tarafından yayımlanan makalesinde yer alan birim kök testinin temel dayanağı, verilerin oluşturulma sürecinin otoregresif bir süreç olduğu varsayımıdır.

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + \varepsilon_t, \quad t = 1,2,\cdots \tag{1}$$

Denklem yeniden düzenlenerek denklem 2'de gösterilebilir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \tag{2}$$

Burada H_0:δ=0 boş hipotezinin reddedilmeme durumunda serinin birim köke sahip olacağı söylenebilir. Veri oluşturma sürecine sabit terim ve/veya trend de eklenebilir. Test daha yüksek dereceden otoregresif süreçlere uygulanmak istendiğinde modeller şu şekilde oluşturulabilir.

Sabitsiz ve trendsiz model:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \tag{3}$$

Sabitli ve trendsiz model:

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \tag{4}$$

Sabitli ve trendli model:

$$\Delta Y_t = \mu + \beta T + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \tag{5}$$

Burada k gecikme sayısı ise bilgi kriterlerine göre seçilebilir.

Toda-Yamamoto Nedensellik Testi: Granger nedensellik testinde kullanılan F istatistiği değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu durumlarda normal dağılım özelliklerini yitirmektedir. Bu sorunu çözmek amacıyla Toda ve Yamamoto (1995), VAR modelini kullanarak, serilerin durağanlık derecesi ve eşbütünleşme ilişkisini göz ardı eden, değişkenlerin seviye değerleri üzerinden nedensellik ilişkisini Wald testi ile değerlendiren Toda-Yamamoto nedensellik yöntemini geliştirmişlerdir (Toda ve Yamamoto, 1995). Bu yöntemde, modelde yer alan serilerin eşbütünleşme durumlardından bağımsız olarak nedensellik analizi gerçekleştirilebilmektedir.

Yuan, Xu ve Zhang (2014), aynı seviyede entegre olmayan seriler için Toda-Yamamoto nedensellik analizinin daha uygun bir yöntem olduğunu belirtmiştir. Bu analizde öncelikle serilerin durağanlık dereceleri belirlenir. Daha sonra VAR modeli kurularak uygun gecikme sayısı elde edilir. Nedensellik analizi için uygun gecikme sayısı ise en yüksek durağanlık derecesine sahip değişkenin durağanlık derecesi ile VAR modelinden elde edilen uygun gecikme sayısının toplamı olarak alınır. Son olarak tahmin edilen denklemlerden katsayılarının birlikte anlamlılığına bakılarak değişkenler arası nedensellik ilişkisi belirlenebilir.

BULGULAR:

Toda-Yamamoto Nedensellik Analizinin gerçekleştirilmesi için öncelikle çalışmada kullanılan serilerin durağanlık dereceleri belirlenmiştir. Bu amaçla sabitsiz-trendsiz, sabitli ve sabitli-trendli ADF testleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. ADF Test Sonuçları

	Sabitsiz ve Trendsiz		**Sabitli**		**Sabitli ve Trendli**	
Değişken	**t istatistiği**	**p-değeri**	**t istatistiği**	**p-değeri**	**t istatistiği**	**p-değeri**
LCF	-3.57	0.00	-1.45	0.54	-3.66	0.04
GDP	3.43	1.00	0.10	0.96	-2.49	0.33
D_GDP	-3.98	0.00	-5.42	0.00	-5.33	0.00
URB	-0.93	0.31	-0.14	0.94	-1.34	0.86
D_URB	-0.50	0.49	-0.53	0.87	-4.23	0.01
REC	-1.93	0.05	-1.61	0.47	-1.43	0.83

Tablo 3'te yer alan ADF test sonuçlarına göre LCF ve REC değişkenlerin birim köke sahip olduğu boş hipotezi %90 güven aralığında reddedilerek bu değişkenlerin düzeyde durağan olduklarına karar verilmiştir. Diğer taraftan GDP ve URB değişkenleri ise birinci seviye entegre bulunarak bu değişkenlerin farkları alınarak (sırasıyla D_GDP ve D_URB) analize devam edilmiştir.

Tablo 4. VAR Modeli Uygun Gecikme Sayısı

Gecikme Sayısı	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	3.36	NA	0.00	0.05	0.24	0.10
1	191.63	309.29	0.00	-12.26	-11.31	-11.97
2	222.93	42.47*	2.05e-11*	-13.35	-11.64*	-12.83*
3	240.40	18.72	0.00	-13.45701*	-10.98	-12.70

Toda-Yamamoto Nedensellik analizi için kullanılacak maksimum entegrasyon seviyesinin 1 olarak belirlenmesi sonrası VAR modeli kurularak uygun gecikme sayısı elde edilmiştir. Bu amaçla 3 gecikmeye kadar sınamalar yapılmış ve uygun gecikme sayısı 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4'te VAR modelinin uygun gecikme sayısı 2 ve modelde yer alan değişkenlerin en yüksek entegrasyon seviyesi 1 olarak belirlendiğinden Toda-Yamamoto Nedensellik analizi için uygun gecikme sayısı bunların toplamı olan 3 olarak belirlenmiştir. Dört değişken için elde edilen dört eşitliğin ilgili katsayıların birlikte 0'a eşitliği Wald testi ile test edilerek değişkenler arası nedensellik ilişkilerine karar verilmiştir.

Tablo 5. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Test İstatistiği	p-değeri	Karar
GDP'den LCF'ye nedensellik yoktur	2.64	0.27	GDP'den LCF'ye nedensellik yoktur
URB'dan LCF'ye nedensellik yoktur	8.20	0.02	URB'dan LCF'ye nedensellik vardır
REC'den LCF'ye nedensellik yoktur	6.88	0.03	REC'den LCF'ye nedensellik vardır
LCF'den GDP'ye nedensellik yoktur	2.49	0.29	LCF'den GDP'ye nedensellik yoktur
URB'dan GDP'ye nedensellik yoktur	23.81	0.00	URB'dan GDP'ye nedensellik vardır
REC'den GDP'ye nedensellik yoktur	7.08	0.03	REC'den GDP'ye nedensellik vardır
LCF'den URB'a nedensellik yoktur	8.88	0.01	LCF'den URB'a nedensellik vardır
GDP'den URB'a nedensellik yoktur	14.82	0.00	GDP'den URB'a nedensellik vardır
REC'den URB'a nedensellik yoktur	42887.97	0.00	REC'den URB'a nedensellik vardır
LCF'den REC'e nedensellik yoktur	15.46	0.00	LCF'den REC'e nedensellik vardır
GDP'den REC'e nedensellik vardır	10.10	0.01	GDP'den REC'e nedensellik vardır
URB'dan REC'e nedensellik vardır	19.92	0.00	URB'dan REC'e nedensellik vardır

Tablo 5'te yer alan nedensellik analiz sonuçlarına göre kentleşme ile LCF arasında ve yenilenebilir enerji tüketimi ile LCF arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuçlar, kentleşme ile LCF arasında çift yönlü nedensellik belirleyen Sun, Usman, Radulescu, Pata ve Balsalobre-Lorente (2024)'nin ve yenilenebilir enerji tüketimi ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulun Pata, Wang, Kartal ve Sharif (2024)'in çalışmalarıyla örtüşmektedir. Bu bulgular, kentleşmenin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini ve yenilenebilir enerji tüketiminin çevresel yük kapasitesi faktörünü nasıl şekillendirdiğini anlamada önemli bulgular sunmaktadır. Özellikle kentleşme süreci, altyapı yatırımları, sanayileşme ve enerji tüketimi ile doğrudan bağlantılıdır. Kentleşmenin artmasıyla birlikte doğal kaynak kullanımı ve çevresel yükler de artmakta, ancak aynı zamanda çevresel farkındalık ve yeşil altyapı yatırımları da yaygınlaşmaktadır. Bu süreç, çift yönlü nedenselliği açıklamaktadır. Yenilenebilir enerji tüketimi açısından ise, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının çevresel baskıyı azaltabileceği, ancak enerji üretim ve tüketim dinamiklerinin de LCF üzerinde geri besleme etkisi oluşturabileceği görülmektedir. Bu durumda ve yenilenebilir enerji tüketimi ile LCF arasında çift yönlü nedenselliği açıklamaktadır.

Bu bulguların aksine ekonomik büyümeden yük kapasitesi faktörüne doğru ve yük kapasitesi faktöründen ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğin olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgu, ekonomik büyüme ile LCF arasında nedensellik ilişkisi bulamayan Bekun, Uzuner, Meo ve Yadav (2024)'ın çalışması ile benzerken, ekonomik büyüme ile LCF arasında çift yönlü nedensellik belirleyen Li, Tauni, Afshan, Dong ve Abbas (2024)'ın çalışmasıyla uyuşmamaktadır. Bu farklılıklar, ülkelerin ekonomik yapılarına, çevresel sürdürülebilirlik stratejilerine ve enerji politikalarına bağlı olarak değişkenlerin etkileşim mekanizmalarının farklılaşabileceğini göstermektedir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin çevresel faktörler üzerindeki etkisinin farklılık göstermesi, literatürdeki bulgular arasındaki farklılıkları açıklayan önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, çalışmamızda kullanılan metodoloji ve veri seti kapsamı, önceki çalışmaların bulgularıyla olan benzerlik ve farklılıkların anlaşılmasında dikkate alınması gereken bir diğer faktördür.

POLİTİKA ÇIKARIMLARI:

Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda analizde kullanılan göstergeler bazında tasnif edilerek bazı politika çıkarımları sunmak mümkündür. Bu analiz sonuçları doğrultusunda politika çıkarımları şu şekilde olabilir:

Kentleşme Politikaları:

- Altyapı Geliştirme: Kentleşme ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu göz önüne alındığında, kentsel altyapının güçlendirilmesi ve genişletilmesi çok önemlidir. Ulaşım, enerji ve su altyapısı gibi kritik alanlardaki yatırımlar, yük kapasitesini artırmak için gereklidir.

- Sürdürülebilir Kentleşme: Kentsel politikalar, yük kapasitesini artıracak şekilde sürdürülebilir olmalıdır. Enerji verimliliği yüksek binaların inşası, yeşil alanların korunması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının entegrasyonu teşvik edilmelidir.

- Akıllı Sistemler: Artan kentleşme, kentsel taşımacılık sistemlerinde yoğunluğa yol açabilir. Bu nedenle, trafik yönetimi ve yük taşımacılığı süreçlerinde koordinasyonu artıracak akıllı sistemlerin kullanımı teşvik edilmelidir.

- Çevre Dostu Taşımacılık: Kentleşme sürecinde artan yük taşımacılığı, çevresel etkiler yaratabilir. Bu nedenle çevre dostu taşımacılık modlarının teşvik edilmesi önemlidir.

Yenilenebilir Enerji Politikaları:

- Yenilenebilir Enerji Yatırımları: Yenilenebilir enerji tüketimi ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü bir nedensellik bulunması nedeniyle, yenilenebilir enerji için daha fazla yatırım yapılmalıdır. Yenilenebilir enerji kaynakları olan güneş, rüzgar, hidroelektrik ve biyokütle için teşvikler ve sübvansiyonlar sağlanmalıdır.

- Enerji Verimliliği: Politikalar, enerji verimliliğini artırmak için uygulanmalıdır. Bu, enerji tüketimini azaltarak ve yük kapasitesini artırarak çevresel etkilerini azaltabilir.

- Teşvik ve Vergi İndirimleri: Yenilenebilir enerji yatırımları için vergi indirimleri ve daha cazip teşvikler sunularak bu alandaki özel sektör yatırımları artırılabilir.

- Uzun Vadeli Enerji Planlaması: Yenilenebilir enerji ve yük kapasitesi faktörlerini dikkate alan uzun vadeli enerji planlaması oluşturulmalıdır.

Ekonomik Büyüme ve Yük Kapasitesi:

- Ekonomik Büyümeyi Destekleyecek Altyapı: Yük kapasitesi faktörü ile ekonomik büyüme arasında doğrudan bir nedensellik bulunamamıştır, ancak yük kapasitesini artıracak altyapı yatırımlarının ekonomik büyümeyi dolaylı olarak desteklemesi mümkündür. Bu nedenle, ekonomik kalkınma stratejilerinde altyapı yatırımlarının yer alması çok önemlidir.

- Sektörel Destekler: Ekonomik büyümeyi desteklemek için yük kapasitesini artıracak sektörel destek sağlanabilir. Taşımacılık ve lojistik sektörlerine vergi indirimleri veya teşvikler uygulanabilir.

SONUÇ:

Çalışmada Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme, kentleşme ve yenilenebilir enerji tüketimi gibi faktörler ile yük kapasitesi faktörü arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, yenilenebilir enerji tüketimi ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu gibi, kentleşme ile yük kapasitesi faktörü arasında da çift yönlü bir nedensellik olduğu bulunmuştur. Ancak, ekonomik büyümeden yük kapasitesi faktörüne ve yük kapasitesi faktöründen ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik bulunamamıştır. Ampirik analizin bulguları iddia edilen hipotezler açısından değerlendirildiğinde "kentleşme ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır" ve "yenilenebilir enerji tüketimi ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır" şeklindeki hipotezler doğrulanırken, "ekonomik büyüme ile yük kapasitesi faktörü arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır" hipotezi doğrulanamamıştır.

Bu sonuçlar, Türkiye'de ekonomik büyüme, kentleşme ve yenilenebilir enerji tüketimi gibi faktörlerin doğal kaynakları nasıl etkilediğini anlamak ve çevresel sürdürülebilirliği desteklemek için önemli ipuçları sağlamaktadır. Yenilenebilir enerji tüketimi ve kentleşmenin yük kapasitesi üzerindeki etkileri, politika yapıcılar ve çevre yönetimi stratejileri için önemli bir yol gösterici niteliktedir. Bu bağlamda, yenilenebilir enerji tüketimi ve kentleşmenin sürdürülebilir bir büyüme modeli oluşturmak için çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu sonuçları dikkate alarak, politika yapıcılar çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmek için uygun adımlar atmak için altyapı planlaması, enerji politikaları ve kentsel gelişim stratejilerini gözden geçirmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bu çalışma, Türkiye ekonomisinde kentsel dönüşüm, ekonomik büyüme ve enerji dönüşümü gibi süreçlerin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir adımdır. Elde edilen sonuçlar, gelecekteki çevre yönetimi stratejileri ve politika oluşturma süreçleri için önemli bir adımdır.

Analizin sonuçları, gelecekteki araştırmalar için fırsatlar sunulabilir. Örneğin, kentleşme ve yük kapasitesi arasındaki nedensellik ilişkilerini daha iyi anlamak için niteliksel araştırmalar yapılabilir veya farklı ülke/ülke grubunda benzer araştırmalar yapılabilir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: *Yazarlar, kendileri ve/veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.*

Etik Kurul İzni: *Bu makale için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine dair onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.*

Finansal Destek: *Bu çalışma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.*

KAYNAKÇA:

Abdulmagid Basheer Agila, T., Khalifa, W. M., Saint Akadiri, S., Adebayo, T. S., & Altuntaş, M. (2022). Determinants of Load Capacity Factor in South Korea: Does Structural Change Matter? Environmental Science and Pollution Research, 29(46), 69932-69948.

Adebayo, T. S., Pata, U. K., & Akadiri, S. S. (2024). A Comparison of Co2 Emissions, Load Capacity Factor, and Ecological Footprint for Thailand's Environmental Sustainability. Environment, Development and Sustainability, 26(1), 2203-2223.

Adebayo, T. S., & Samour, A. (2024). Renewable Energy, Fiscal Policy and Load Capacity Factor in BRICS Countries: Novel Findings form Panel Nonlinear ARDL model. Environment, Development and Sustainability, 26(2), 4365-4389.

Akhayere, E., Kartal, M. T., Adebayo, T. S., & Kavaz, D. (2023). Role of Energy Consumption and Trade Openness Towards Environmental Sustainability in Turkey. Environmental Science and Pollution Research, 30(8), 21156-21168.

Alola, A. A., Özkan, O., & Usman, O. (2023). Role of Non-Renewable Energy Efficiency and Renewable Energy in Driving Environmental Sustainability in India: Evidence from The Load Capacity Factor Hypothesis. Energies, 16(6), 2847.

Awan, A., Sadiq, M., Hassan, S. T., Khan, I., & Khan, N. H. (2022). Combined Nonlinear Effects of Urbanization and Economic Growth On Co2 Emissions in Malaysia. An application of QARDL and KRLS. Urban Climate, 46, 101342.

Bekun, F. V., Uzuner, G., Meo, M. S., & Yadav, A. (2024). Another Look at Energy Consumption and Environmental Sustainability Target Through The Lens of The Load Capacity Factor: Accessing Evidence from Mınt Economies. In Natural Resources Forum. Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.

Caglar, A. E., Destek, M. A., & Manga, M. (2024). Analyzing the load Capacity Curve Hypothesis for The Turkiye: A Perspective for The Sustainable Environment. Journal of Cleaner Production, 141232.

Caglar, A. E., Pata, U. K., Ulug, M., & Zafar, M. W. (2023). Examining the Impact of Clean Environmental Regulations on Load Capacity Factor to Achieve Sustainability: Evidence from Apec Economies. Journal of Cleaner Production, 429, 139563.

Dai, J., Ahmed, Z., Alvarado, R., & Ahmad, M. (2024). Assessing the Nexus between Human Capital, Green Energy, and Load Capacity Factor: Policymaking for Achieving Sustainable Development Goals. Gondwana Research, 129, 452-464.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. Journal of the American Statistical Association, 74(366a), 427-431.

Doğan, B., Driha, O. M., Balsalobre Lorente, D., & Shahzad, U. (2021). The Mitigating Effects of Economic Complexity and Renewable Energy on Carbon Emissions in Developed Countries. Sustainable Development, 29(1), 1-12.

Fareed, Z., Salem, S., Adebayo, T. S., Pata, U. K., & Shahzad, F. (2021). Role of Export Diversification and Renewable Energy on The Load Capacity Factor in Indonesia: A Fourier Quantile Causality Approach. Frontiers in Environmental Science, 9, 770152.

Guloglu, B., Caglar, A. E., & Pata, U. K. (2023). Analyzing the Determinants of The Load Capacity Factor in OECD Countries: Evidence from Advanced Quantile Panel Data Methods. Gondwana Research, 118, 92-104.

Grossman, G., & Krueger, A. (1991). Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement. Bureau of Economic Research Working Paper 3914. NBER, Cambridge, MA.

Güneysu, Y. (2023). Türkiye'de Finansal Gelişme, Küreselleşme ve Sanayileşmenin Yük Kapasite Faktörü Üzerindeki Etkisi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(3), 934-946.

Li, S., Tauni, M. Z., Afshan, S., Dong, X., & Abbas, S. (2024). Moving Towards a Sustainable Environment in The Brıcs Economies: What are The Effects of Financial Development, Renewable Energy and Natural Resources Within The Lcc Hypothesis?. Resources Policy, 88, 104457.

Li, X., Sun, Y., Dai, J., & Mehmood, U. (2023). How do Natural Resources and Economic Growth Impact Load Capacity Factor in Selected Next-11 Countries? Assessing the Role of Digitalization and Government Stability. Environmental Science and Pollution Research, 30(36), 85670-85684.

Liu, X., Olanrewaju, V. O., Agyekum, E. B., El-Naggar, M. F., Alrashed, M. M., & Kamel, S. (2022). Determinants of Load Capacity Factor in an Emerging Economy: The Role of Green Energy Consumption and Technological İnnovation. Frontiers in Environmental Science, 10, 1028161.

Ni, Z., Yang, J., & Razzaq, A. (2022). How do Natural Resources, Digitalization, and Institutional Governance Contribute to Ecological Sustainability Through Load Capacity Factors in Highly Resource-Consuming Economies? Resources Policy, 79, 103068.

Pata, U. K. (2021). Do Renewable Energy and Health Ixpenditures Improve Load Capacity Factor in the usa and Japan? A New Approach to Environmental Issues. The European Journal of Health Economics, 22(9), 1427-1439.

Pata, U. K., & Balsalobre-Lorente, D. (2022). Exploring the Impact of Tourism and Energy Consumption on The Load Capacity Factor in Turkey: A Novel Dynamic ARDL Approach. Environmental Science and Pollution Research, 29(9), 13491-13503.

Pata, U. K., & Ertugrul, H. M. (2023). Do the Kyoto Protocol, Geopolitical Risks, Human Capital and Natural Resources Affect the Sustainability Limit? A New Environmental Approach Based on the LCC Hypothesis. Resources policy, 81, 103352.

Pata, U. K., & Isik, C. (2021). Determinants of the Load Capacity Factor in China: A Novel Dynamic Ardl Approach for Ecological Footprint Accounting. Resources Policy, 74, 102313.

Pata, U. K., & Samour, A. (2022). Do Renewable and Nuclear Energy Enhance Environmental Quality in France? A New Ekc Approach with The Load Capacity Factor. Progress in Nuclear Energy, 149, 104249.

Pata, U. K., & Tanriover, B. (2023). Is the Load Capacity Curve Hypothesis Valid for the Top Ten Tourism Destinations? Sustainability, 15(2), 960.

Pata, U. K., Wang, Q., Kartal, M. T., & Sharif, A. (2024). The Role of Disaggregated Renewable Energy Consumption on İncome and Load Capacity Factor: A Novel İnclusive Sustainable Growth Approach. Geoscience Frontiers, 15(1), 101693.

Raihan, A., Rashid, M., Voumik, L. C., Akter, S., & Esquivias, M. A. (2023). The Dynamic İmpacts of Economic Growth, Financial Globalization, Fossil Fuel, Renewable Energy, and Urbanization on Load Capacity Factor in Mexico. Sustainability, 15(18), 13462.

Shang, Y., Razzaq, A., Chupradit, S., An, N. B., & Abdul-Samad, Z. (2022). The Role of Renewable Energy Consumption and Health Expenditures in İmproving Load Capacity Factor in Asean Countries: Exploring New Paradigm Using Advance Panel Models. Renewable Energy, 191, 715-722.

Siche, R., Pereira, L., Agostinho, F., & Ortega, E. (2010). Convergence of Ecological Footprint and Emergy Analysis as a Sustainability Indicator of Countries: Peru As Case Study. Communications in Nonlinear Science and Numerical Simulation, 15(10), 3182-3192.

Sun, Y., Usman, M., Radulescu, M., Pata, U. K., & Balsalobre-Lorente, D. (2024). New İnsights from the STIPART Model on How Environmental-Related Technologies, Natural Resources and The Use of The Renewable Energy İnfluence Load Capacity Factor. Gondwana Research, 129, 398-411.

Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. Journal of Econometrics, 66(1-2), 225-250.

Xu, D., Salem, S., Awosusi, A. A., Abdurakhmanova, G., Altuntaş, M., Oluwajana, D., Kirikkaleli, D., & Ojekemi, O. (2022). Load Capacity Factor and Financial Globalization in Brazil: The Role of Renewable Energy and Urbanization. Frontiers in Environmental Science, 9, 823185.

Yavuz, E., Kilic, E., & Caglar, A. E. (2023). A New Hypothesis for The Unemployment-Environment Dilemma: İs The Environmental Phillips Curve Valid in The Framework of Load Capacity Factor in Turkiye? Environment, Development and Sustainability, 1-18.

Yuan, J., Xu, Y., & Zhang, X. (2014). Income Growth, Energy Consumption and Carbon Emissions: The Case of China. Emerging Markets Finance and Trade, 50(5), 169-181.

Zhao, W.-X., Samour, A., Yi, K., & Al-Faryan, M. A. S. (2023). Do Technological Innovation, Natural Resources and Stock Market Development Promote Environmental Sustainability? Novel Evidence Based on the Load Capacity Factor. Resources Policy, 82, 103397.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The main objective of the study is to investigate the causality relationship between economic growth, urbanization, renewable energy consumption and load capacity factor in the Turkey economy in the period 1990-2020.

Research Questions:

The basic hypotheses of the study are as follows:

H_1: There is a bidirectional causality relationship between economic growth and load capacity factor.

H_2: There is a bidirectional causality relationship between urbanization and load capacity factor.

H_3: There is a bidirectional causality relationship between renewable energy consumption and load capacity factor.

Literature Review:

In today's world, environmental degradation is becoming an increasingly serious threat due to rapid urbanization and industrialization, the reckless consumption of natural resources, and climate change. Human activities are causing a decline in biodiversity in ecosystems, deterioration of water and air quality, and soil erosion. These degradations threaten nature, human health, food security, and economic stability. One of the most important requirements of both the present and the future is to investigate the causes of environmental degradation and to develop effective solutions.

To date, studies empirically evaluating environmental issues have generally used indicators such as carbon emissions and ecological footprints as indicators of environmental degradation. In this context, to better analyze environmental degradation, the Load Capacity Factor (LCF) indicator was proposed by Siche, Pereira, Agostinho, and Ortega (2010). The Load Capacity Factor indicates the capacity of a region or country to support its population based on the current lifestyle. The Load Capacity Factor compares biological capacity with the ecological footprint, following a certain ecological threshold. This allows for a comprehensive investigation of environmental degradation (Pata and Isik, 2021).

One of the most frequently used theories to explain the relationship between economic growth and environmental quality is the Environmental Kuznets Curve (EKC). This theory assumes that as a country develops economically, environmental quality will initially deteriorate due to increased economic activities (Awan, Sadiq, Hassan, Khan, and Khan, 2022). To explain the relationship between economic growth and the load capacity factor, the Load Capacity Curve (LCC) is used. This theory explains the relationship between economic growth and environmental quality, indicating that economic growth positively affects environmental quality up to a certain point. Once this point is reached, further economic growth will decrease environmental quality (Pata and Tanriover, 2023).

The main purpose of this study is to investigate the causality relationship between economic growth, urbanization, renewable energy consumption, and the load capacity factor in the Turkey economy during the period of 1990-2020. In recent years, the Turkey economy has been chosen due to its rapid economic growth, urbanization processes, strategic geographical location, and environmental sustainability issues. Additionally, Turkey's emphasis on renewable energy sources in its energy policies and investments in this field are directly related to the subject of the study.

This study contributes to the literature in three ways. Firstly, it is the first study to determine the causality effects between economic growth, urbanization, renewable energy consumption indicators, and the load capacity factor in the Turkey economy simultaneously. Secondly, the study examines, for the first time, using a comprehensive environmental quality indicator known as the load capacity factor. Thus, the study addresses

environmental issues from both supply and demand perspectives. This indicator adds a different dimension to discussions on sustainable environment. Therefore, it is believed to contribute to expanding the existing literature, which is limited within the framework of the Turkey economy. The third contribution of the study is that it examines the relationship between economic growth, urbanization, renewable energy consumption, and the load capacity factor in the Turkey economy solely from the perspective of causality.

Material and Methodology:

In this study, the causality relationship between the load capacity factor and economic growth, calculated as per capita GDP (constant 2015 USD), urbanization, and renewable energy sources in Turkey for the period of 1990-2020 was examined. The reason for using LCF as an indicator of environmental degradation is that it is a more comprehensive indicator than carbon emissions and ecological footprint. This is because it includes both the demand and supply of natural resources, providing a better environmental assessment (Adebayo, Pata, and Akadiri, 2024).

In the study, the Toda-Yamamoto Causality Analysis was conducted to investigate the causality relationship. For this purpose, the stationarity levels of the variables used in the study were first determined, and then the appropriate lag number for the Toda-Yamamoto Causality Test was determined using VAR models, followed by the causality analysis.

Findings and Discussion:

According to the ADF test results, the null hypothesis that the LCF and REC variables have a unit root is rejected at the 90% confidence interval, indicating that these variables are stationary at level.

The findings from the causality analysis reveal a bidirectional causality between urbanization and the load capacity factor, as well as between renewable energy consumption and the load capacity factor. Additionally, no causality was detected from economic growth to the load capacity factor or from the load capacity factor to economic growth.

When the findings of the empirical analysis are evaluated in terms of the proposed hypotheses, the hypotheses stating "there is a bidirectional causality relationship between urbanization and the load capacity factor" and "there is a bidirectional causality relationship between renewable energy consumption and the load capacity factor" are confirmed, while the hypothesis stating "there is a bidirectional causality relationship between economic growth and the load capacity factor" is not confirmed.

Conclusion:

This study examined the causal relationships between economic growth, urbanization, renewable energy consumption and load capacity factor in the Turkey economy and revealed that there is a bidirectional causality between renewable energy consumption and load capacity factor and urbanization and load capacity factor, but no direct causality was detected between economic growth and load capacity factor. The findings are important in terms of sustainable development policies and show that environmentally friendly energy policies should be encouraged and the urbanization process should be managed by taking environmental capacity into account. Since the study focuses on a specific time period (1990-2020) and the Turkish economy, the generalization of the results for different periods or countries may be limited; moreover, additional variables such as policy changes and institutional factors were not taken into account. Future studies can obtain comparative results by performing similar analyses for different countries or country groups.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 26.09.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 10.05.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Polat, C., Gümüş, A. (2025). 6 Şubat 2023 Depremlerinde Yıkılan Kahramanmaraş Ulu Cami Ahşap Üstü Kalem İşi Süslemelerinin Renk ve Motif Özellikleri, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2159-2175. https://doi.org/10.35674/kent.1555005

6 Şubat 2023 Depremlerinde Yıkılan Kahramanmaraş Ulu Cami Ahşap Üstü Kalem İşi Süslemelerinin Renk ve Motif Özellikleri

Color and Motif Features of the Pencil Work Decorations on Wood of Kahramanmaraş Grand Mosque, Destroyed in the 6 February 2023 Earthquakes

Cavit POLAT[1], Abdullah GÜMÜŞ[2]

Öz

Camiler dini mimarinin en önemli yapılarındandır. Müslümanların ibadet yeri olarak kullandıkları camiler bezemelerle dini anlamda estetik kültürün merkezleri niteliğindedir. Bu bezemeler içinde ahşap üstü kalem işi süslemeler önemli yer tutmaktadır.

Dulkadiroğulları döneminde inşa edilen ve birçok kez restorasyon yapılan Kahramanmaraş Ulu Caminin bölüm tavanlarında ve pervazlarında, ahşap üstü kalem işi süslemelere yer verilmiştir. Bitkisel motiflerin yoğun olarak kullanıldığı süslemeler içerisinde, palmet, narçiçeği, hayat ağacı, yaprak, gibi unsurlar sıklıkla görülmektedir. Çalışma ile 6 Şubat 2023 depremleriyle birlikte yıkılan caminin 2014 yılında çekilmiş görsellerinden yola çıkılarak, ahşap üstü kalem işi süslemelerinde kullanılan motiflerin renk ve kompozisyon özellikleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş Ulu Cami, Kalem İşi, Motif

ABSTRACT

Mosques are one of the most important structures of religious architecture. Mosques used by Muslims as places of worship are centers of religious aesthetic culture with their decorations. Among these decorations, hand-carved ornaments on wood have an important place. The Kahramanmaraş Grand Mosque, which was built during the Dulkadiroğulları period and restored many times, has hand-carved ornaments on wood on the section ceilings and moldings. Elements such as palmettes, pomegranate flowers, trees of life and leaves are frequently seen among the decorations where floral motifs are used extensively. In the study, the color and composition characteristics of the motifs used in 33 the hand-carved decorations on wood were evaluated, based on the images taken in 2014 of the Mosque, which was destroyed with the 6 February 2023 earthquakes.

Keywords: Kahramanmaraş Ulu Mosque, Hand-drawn work, Motif

[1] **Corresponding Author:** Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Universty, cavitpolat@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-00028917-372X

[2] Dr. Öğr. Üyesi Iğdır Universty, abdullah.gumus@igdir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9142-687X

GİRİŞ

6 Şubat 2023 yılında Kahramanmaraş'ta art arda yaşanan depremlerden büyük ölçüde zarar gören Kahramanmaraş Ulu Cami; merkez Kurtuluş Mahallesi 1754 (137) ada 1 parselde yer almaktadır (Fotoğraf 1). Caminin ismi zaman içinde; Ada Cami, Cami Kebir, Cami Atik ve günümüzde anılan ismi ile Ulu Cami şeklinde olmuştur (Okumuş, 2013). Vakfiyelere göre caminin Dulkadiroğulları Hükümdarı Süleyman Bey tarafından 1442-1454 yaptırıldığı kaynaklarda geçmektedir (Doğan ve Alparslan, 2011; Anonim, 2012). Diğer taraftan Ulu Caminin taç kapısındaki kitabede, Süleyman Bey'in Oğlu Alaüddevle'nin camiyi yenileyerek 907H./1502 M. tamir ettirdiği görülmektedir. Cami minaresi Dulkadiroğlu minarelerinde bulunan özellikleri yansıtan örneklerinden birisidir. Minarenin şerefe bölümünün saçak ile kapatılması ve iki kat halinde düzenlenmesi bunun kanıtı niteliğindedir (Özkarcı, 2007), (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 1. Ulu Cami Genel Görünüm (M. Akif Kaplan Arşivi).

Cami belirli tarihlerde birçok restorasyon görmüş, bu tarihler içerisinde tam olarak ne zaman yapıldığı bilinmeyen restorasyonla konut mimarisinde görülen çatı sistemine benzer bir yöntemle çatı örtülmüştür. 6 Şubat 2023 depremleri Kahramanmaraş'ta yüzlerce konutun yıkılmasına neden olmuş, birçok dini mimari unsur da bu depremde zarar görmüştür. Kahramanmaraş Ulu Cami de bunlardan birisidir. Depremlerde caminin minaresi yıkılmış cami ise kullanılamaz hale gelmiştir (Fotoğraf 3). Ulu cami yapım tarihi itibariyle şehrin en eski camilerinden biri olarak bilinmektedir. Caminin bu özelliği nedeniyle; Kahramanmaraş toplumu tarafından cami; ibadet mekânı olmasının yanında, bir toplanma alanı, bir adres mekânı ve misafirlerin ilk gezdirildiği yer olarak da görülmektedir.

Fotoğraf 2. Ulu Cami Minaresi (Cavit Polat Arşivi).

6 Şubat tarihli depremlerde ağır hasar gören cami 2024 yılı itibariyle Kültür ve Turizm Bakanlığınca restorasyona alınmıştır. Araştırmaya konu olan caminin ahşap üstü kalem işi süslemeleriyle ilgili görselleri 2014 yılına aittir. Restorasyon nedeniyle caminin iç kısmının son halini görselleştirme imkânı olmamıştır.

Fotoğraf 3. Ulu Cami 6 Şubat 2023 Depremleri Sonrası Görünüm

(Erkut Kargın-Anadolu Ajansı, 03.02.2023).

1.Kahramanmaraş Ulu Camii'nin Plan Özelikleri ve Restorasyon Çalışmaları

Kahramanmaraş Ulu Cami bulunduğu alan itibariyle 40x27x41x26 metre boyutlarında, dikdörtgen şekilden ziyade yamuk forma sahip olup, caminin ana yapısı ve sütunlar taştandır. İç mekân 12 dikdörtgen kolon sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır (Anonim, 1998). Caminin duvar kalınlığı 1.5 metredir (Anonim, 2009). Bayburtluoğlu'na göre; camide daha öncesinde kullanımda olan iki adet giriş

kapısı bulunmaktaydı (Bayburtluoğlu, 1973). Yapılan incelemeler neticesinde günümüzde caminin tek giriş kapısı olduğu tespit edilmiştir.

Camide bir dönem aydınlatma sorunu yaşandığından dolayı pencerelere ek olarak çatıdan da aydınlatma yoluna gidilmiş, sonrasında ise bu çatı aydınlatılması kaldırılmıştır (Anonim, 2009). Ulu Cami 1501, 1780, 1848-1859 yılları arasında ve 1897, 1945,1970, 1986, 1989, 1992, 1995, 1996 yıllarında, son olarak da 2006 yılında restore edilmiştir (Özkarcı, 2007). Caminin 1314/1897 yılında bakıma alındığı, yapılan tamirat masraflarının 10 bin kuruşa mal olacağı noktasında devletin ilgili dairesine rapor sunulduğu bilgileri mevcuttur (Baş ve Tekin, 2007). Diğer taraftan cami günümüzde 2024 yılı kültür varlıklarının yeniden canlandırılması çalışmaları kapsamında restorasyona alınmıştır (Fotoğraf 4). Bu süreçte çelik kolonlar üzerine bindirilen beşik çatı ile kapatılan caminin restorasyon faaliyetleri günümüzde devam etmektedir.

Fotoğraf 4. Ulu Cami Restorasyon Çalışması

2.Kahramanmaraş Ulu Cami Ahşap Üstü Kalem İşi Süslemeler

Ulu Cami'de var olan ahşap üstü kalem işi süslemeler; 17. yüzyıla aittir. Serbest fırça yöntemiyle yapılan çalışmaların işin ehili ustalar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır (Nemlioğlu, 2004). Diğer taraftan Cami 1780'de büyük bir yangın geçirmiş, bunun sonucunda caminin tavan kısmının yenilenmesi sonuncunda, tavandaki süslemeler yapıldığı bilinmektedir (Özkarcı, 2007). Evliya Çelebi seyahatnamesinde 1647-48' de geldiği Kahramanmaraş'ta Ulu Cami'yi anlatırken "…anın fevkinde çam kirişler üzerinde sade tavandır ve üstü kireç örtülüdür" (Okumuş, 2013) şeklinde bir ifade de bulunmaktadır. Dolayısıyla bu yıllarda caminin ahşap üzerinde süslemelerinin olmadığını Evliya Çelebi'nin anlatımından çıkarmak mümkündür.

Ulu Cami'nin tavan kısmının büyük bölümünde, kalem işi süslemeler görülmektedir. Süslemelerin genelinde barok sanatının etkileri vardır. Kirişlerin başlangıç kısmında palmet, orta bölümlerde realist şekilde işlenmiş çiçek motifleri görülmektedir (Özkarcı, 2007).

Kahramanmaraş Ulu Camindeki ahşap üstü süslemeleri ile Kastamonu Kasaba Köyü Caminde görülen kalem işi süslemeler arasında üslup bakımından benzerlikler görülmektedir (Bektaşoğlu, 2009). Yapının ahşap üstü süslemelerinde saadet düğümü ile bağlanan kartuşlar Selçuklu etkisindedir. (Fotoğraf: 20-21). Benzer şekilde; caminin kiriş uçlarının bitim noktalarındaki ahşap üstü süslemeler 17. Yüzyıl eserlerinden olan Merzifon Karamustafa Paşa Köyü Abide Hatun Camindeki süslemelerle şekil bakımdan benzerlik göstermektedir (Nemlioğlu, 2004).

Ulu Caminin kalem işi süslemelerinde koruyucu tabaka görülmemektedir. Teknik olarak, bezemenin uzun yıllar kendini koruması için çalışma yapılacak alana koruyucu zemin oluşturulmalıdır. Bu nedenle öncelikle zemine macun çekilir. Bunun için bezir yağı veya şap ile yumurta akının oluşturduğu bir cila sürülür (Kantarcıoğlu, 1992). Ulu Camii kalem işi süslemelerinde bu koruyucu tabakanın olmaması nedeniyle caminin ahşap üstü kalem işi süslemelerinin bazı bölümlerde yer yer bozulmalar görülmektedir. Bu durumla birlikte genel anlamda süsleme kompozisyonu sağlam kalmıştır. Caminin ahşap üstü kalem işi süslemelerinde hâkim renk olmamakla birlikte zemin dolgusu kırmızı ve yeşildir. Bazı alanlarda ise oksit sarısı kullanılmıştır. Süslemelerde beyaz, yeşil, kırmızı, pembe, kahverengi, mavi, lacivert renklerinin kullanılmıştır. Diğer taraftan bazı renkler açık veya koyu değerleriyle birlikte görülmüştür. Süslemelerde dış etkenlerden kaynaklı bazı renklerde kısmi değişimler olduğu tespit edilmiştir. Kullanılan süsleme unsurları kompozisyon bakımından oldukça sade bir özellik taşımaktadır (Fotoğraf 5.6.7.)

Fotoğraf 5. Ulu Cami Son Cemaat Yeri Tavan Bölümü Gene Görünüm (Cavit Polat Arşivi).

5 numaralı görselde verilen, son cemaat yerinin tavanında kullanılan ahşaplar üzerinde aralıklı olarak kiremit kırmızısı ile yeşil şeklinde boyama renkler kullanılmıştır. Kirişlerde birer aralıklı olarak renk değişimine gidilmiş, yeşil zemin bir sonraki zeminde tuğla kırmızısı olarak kullanılmıştır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 6. Harim Tavanında Bulunan Kirişlerdeki Bezemeler Genel görünüm (Cavit Polat Arşivi).

Harim tavanında kullanılan kiriş yüzeyleri süsleme alanları bakımından bölümlendirilmiş, başlangıç kısımları kiremit rengi, orta bölüm ise küf yeşili ile boyanmıştır (Fotoğraf 6). Kirişlerin orta alanında bulunan bezemede hayat ağacı motifi, sağlı ve sollu olarak kullanılan narçiçeği motifi ve bazı alanlarda lale ile desteklenen kompozisyon görülmektedir. Kiriş üzerindeki kalem işi süslemelerde görülen pembe renkli, pençe benzeyen motifi sarmalayan yaprakların ters düz şekilde konumlandırıldığı görülmektedir (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Harim Bölümündeki Tavan Süslemeleri Ayrıntı(Cavit Polat Arşivi).

Fotoğraf 8. Harim Tavanında Kirişte bulunan Hayat Ağacı Motifi (Cavit Polat Arşivi).

8 numaralı görselde; kiriş üzerinde bulunan hayatağacı motifi yeşil zemin üzerine sarı ve koyu kahverengi karışımı renkler kullanılarak yapılmıştır. Hayat ağacı motifinin kenar bölümlerine tekrar eden diş sıralamalarıyla bordür oluşturulmuş, ayrıca hayat ağacının gövdesine palmet motifinin yerleştirildiği görülmektedir (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 9. Harim Tavanında Kiriş Üzerindeki Bulunan Hayat Ağacı Motifi (Cavit Polat Arşivi).

Harim tavanında kiriş üzerindeki bulunan 9 numaralı görselde bulunan diğer hayat ağacı motifi ise yeşil zemin üzerine sarı renk kullanılarak yapılmıştır (Fotoğraf 9). Motifin deforme olan alanlarından yola çıkılarak, yapımında önce kahverenginin kullanıldığı sonraki yıllarda ise üzerinden sarı boya geçildiği tahmin edilmektedir.

Fotoğraf 10. Harim Tavanında Bulunan Kiriş Üzerindeki Hayat Ağacı Motifi (Cavit Polat Arşivi).

10 numaralı fotoğraf görselinde verilen tavan kirişinde; turuncu rengi üzerine sarı renk ile hayat ağacı motifi oluşturulmuştur (Fotoğraf 10). Diğer hayat ağacı motifi formlarına göre üslup bakımından farklı olan bu çalışmanın sanatsal bilinci olmayan birisi tarafından sonraki dönemlerde yapılmış olduğu düşünülmektedir.

Fotoğraf 11. Harim Tavanında Bulunan Kiriş Üzerindeki Hayat Ağacı Motifi (Cavit Polat Arşivi).

11 numaralı fotoğraf görselinde verilen harim tavanındaki kiriş süslemesinde; yeşil zemin üzerine oksit sarısı renginde hayatağacı motifi yapılmıştır (Fotoğraf 11). Hayat ağacı motifinin alt zemin bölümü gövdeyle birleştirilmiş, hayat ağacının tepe bölümü örgülü gözeneklerle doldurulmuştur.

Fotoğraf 12. Harim Tavanında Bulunan Kiriş Üzerindeki Kalem İşi bitkisel bezemeler (Cavit Polat Arşivi).

Fotoğraf 13. Harim tavanında Bulunan Kirişlerdeki Palmet Çalışmaları (Cavit Polat Arşivi)

Fotoğraf 14. Harim Tavan Kısımda Bulunan Kirişlerdeki Palmet Çalışmaları (Cavit Polat Arşivi).

14 numaralı görselde görüldüğü üzere, harim tavanda bulunan kirişlerin uç kısımlarına palmet yerleştirilmiş, palmetin dış hatları lacivert renkle belirginleştirilmiştir. Palmet motifinin iç bölümüne serbest çizgilerle lale motifi şeklinde dallandırılmalar yapılmıştır (Fotoğraf 14).

Fotoğraf 15. Penç Detay (Cavit Polat Arşivi).

Caminin tavan kirişleri arasında 25 cm'lik boşluk bırakılmış, boş alanlar ise oksit sarısı ile renklendirilmiştir. Bu alanda kullanılan penç motifinin göbek bölümü kırmızıyla doldurulmuş, çevresine ise köşelere bakacak şekilde 4 adet narçiçeği motifi ve yapraklar kullanılmıştır (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 16. Pervaz Üzerine Yapılan Süslemeler (Cavit Polat Arşivi).

Tavan kiriş uç kısımların altında bulunan pervazların üzerine oksit sarısı renginde "S'' şeklinde dallar oluşturulmuş, bu dallar üzerinde hatayi grubundan olan narçiçeğinin açılmamış hali görülmektedir. Kompozisyon bütünlüğünün sağlanması için ikinci bir hatayi yapılmış, diğer çalışmanın arasında kalan boşlukta dallarla kapatılmıştır (Fotoğraf 16).

Fotoğraf 17. Açılmamış Narçiçeği Detay (Cavit Polat Arşivi).

17 numaralı görselde; Pervazda sarı zemin üzerine mavi ve beyaz renkleriyle narçiçeği motifi kullanılmıştır. Narçiçeğinin süslemelerde bu denli fazla kullanılmasında meyvenin cennet temalı bir anlayışın sonuncu olarak Camide kullanıldığı düşünülmektedir.
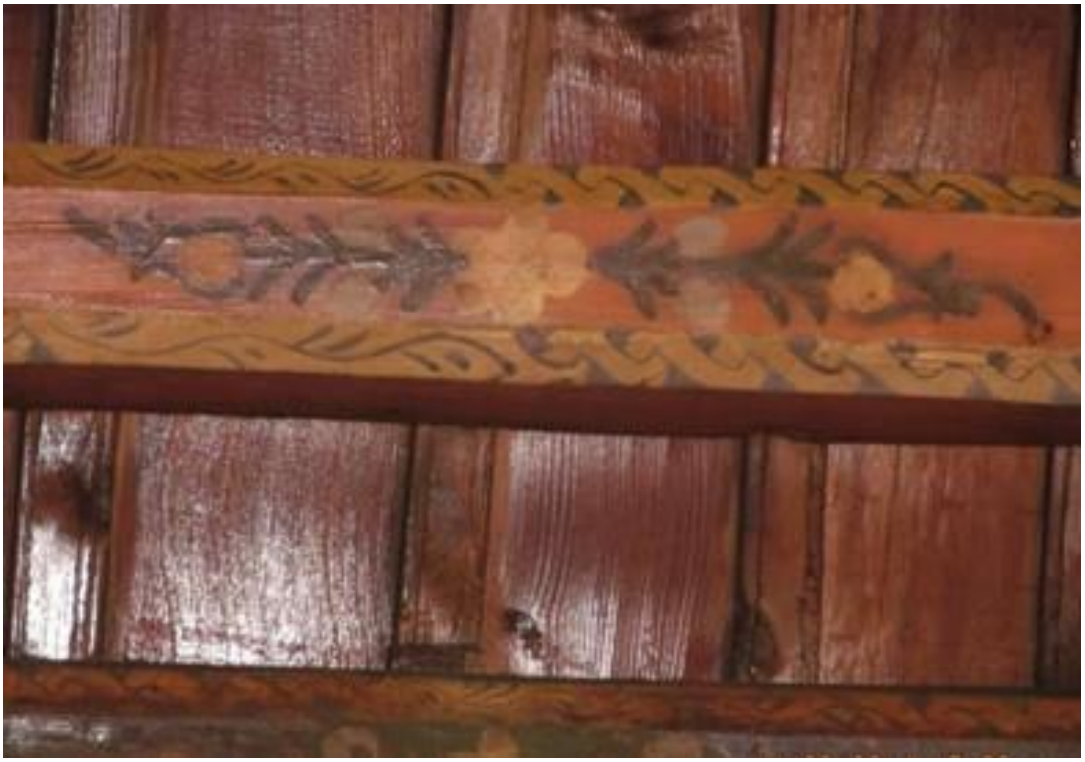
Fotoğraf 18. Harim Tavanında Bulunan Kiriş Süslemeleri (Cavit Polat Arşivi).

Harim tavanında bulunan kirişlerin orta kısmında kiremit rengi ve küf yeşilinin üzerine penç motifiyle başlayıp, düz dal formuyla sağlı, sollu olarak lale motifi uygulanmıştır. Süslemenin her iki tarafına çerçeve oluşturacak şekilde zencerek çekilmiştir (Fotoğraf 18).

Fotoğraf 19. Kiriş Köşelerinde Bulunan Zencerek Uygulaması (Cavit Polat Arşivi).

19 numaralı görselde ele alınan tavan kirişlerinin profil köşeleri törpülenerek, bu yolla düz bir alan oluşturulmuş, bu alan üzerine yeşil-sarı renkleriyle zencerek uygulaması yapılmıştır (Fotoğraf 19). Köşeleri yumuşatılan kirişlerin hem yüzeyleri hem de köşeleri süslemeye uygun hale getirilmiştir.

Fotoğraf 20. Son Cemaat Yeri Tavan Kısımda Bulunan Süslemeler (Cavit Polat Arşivi).

Cami son cemaat yerinin pervazlarında birbirini takip eden palmet başlıklarıyla ve içinde hat yazısı olan kartuşlarla süsleme yapılmıştır. Kartuşlarda lacivert zemin üzerine hat uygulanmıştır. Palmet başlıkları geometrik geçme motifiyle birbirine bağlanmış, bağlantı kısmı arasında kalan boşluklar bitkisel bezemelerle doldurulmuştur (Fotoğraf 19-20).

Fotoğraf 21. Son Cemaat Yeri Tavan Kısmında Bulunan Pervazlardaki Kartuş Bağlantıları (Cavit Polat Arşivi).

Son cemaat yeri tavan bölümünde bulunan pervazlardaki kartuşlarda uygulanan lacivert renginin beyaz renkle desteklenmesi kartuşlar içerisine yerleştirilen hat yazılarına dikkat çekmek için bir teknik bağlamında kullanıldığı düşünülmektedir (Fotoğraf 21).

SONUÇ

Dulkadiroğulları Beyliği mimarisinin önemli bir örneği olan, Kahramanmaraş Ulu Cami plan özelliklerinin yanı sıra cami süslemelerinde kullanılan kalem işi çalışmalarıyla da önem arz etmektedir. Erken dönem Anadolu Selçuklu mimarisinin özelliklerine sahip olan yapının tüm elemanlarında taş malzemenin ustalıkla kullanıldığı görülmektedir.

Mimari ve yapı özellikleri bakımından zengin bir özelliğe sahip olan Caminin tavan ve pervazlarında yapılan kalem işi süslemeleri sanatsal bir disiplin ve estetik anlayışla ele alınmıştır. Yapılan restorasyonlarla birlikte varlığını sürdürmüş olan cami, 6 Şubat 2023 yılında arka arkaya meydana gelen depremlerle birlikte kullanılamaz hale gelmiştir. Caminin son cemaat yeri ve harimdeki ahşap tavan kirişlerinde kullanılan süslemelerde barok sanatının etkileri görülmektedir. Ulu Cami ahşap işi süslemelerde narçiçeği, lale, penç, hayat ağacı gibi motifler kullanılmıştır. Kullanılan motifler içerisinde hayat ağacı motifi süslemenin yapıldığı her bir alanda farklı şekillerde ifade edilmiş, hayat ağaçlarının gövde bölümlerine farklı bitkisel motifler yerleştirildiği görülmektedir. Hayat ağacı motifi farklı şekillerde ve renklerde verilerek, tekrar eden motifte tek tip endişesi ortadan kaldırılmıştır. Bu bağlamda kirişler üzerine yapılan çalışmalarda 4 farklı hayat ağacı motifinin tasarımı görülmüştür. Süslemeler arası boşlukları doldurmak amacıyla dallar ve yapraklar kullanılmış, bazı bölümlerde ise narçiçeği kompozisyonu tamamlayıcı unsur olarak kullanılmıştır. Kirişlerde palmet kullanımı yoğundur. Kirişlerin ara boşluklarında penç formunda unsurlar sıklıkla görülmektedir. Ahşap üstü kalem işi çalışmalarında en çok kullanılan süsleme unsurunun palmet olduğu tespit edilmiştir. Süslemelerde geometrik unsur olarak zencerek (zencirek) kullanılmıştır.

Caminin ahşap üstü kalem işi süslemelerinde en çok kullanılan renkler kiremit rengi, yeşil ve oksit sarısı rengi olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan beyaz, lacivert, pembe renkleri daha az kullanılan renklerdir.

Caminin son cemaat yerinde kirişlerin alt bölümlerindeki pervazlarda bulunan kartuş içindeki nesih hatlar; cami çıkış kapısının üzerine boydan boya sıralanarak, bitkisel süslemelerle birlikte bir uyum

içerisinde verilmiştir. Genel anlamda harim ve son cemaat yerinin kirişlerinde, kirişler arası bölümlerde, pervazlarda, kullanılan süslemeler realist bir anlayışla işlenmiştir.

Kahramanmaraş Ulu Camindeki ahşap üstü süslemeleri teknik ve üslup bakımından Kastamonu Kasaba Köyü Cami ve Merzifon Karamustafa Paşa Köyü Abide Hatun Camindeki süslemelerle şekil bakımdan benzerliklerin görülmesi bahse konu camiler arasında Beylikler dönemi süsleme unsurlarının ortak bir tezahürünün olduğunu göstermektedir.

Ulu Cami Kahramanmaraş'ta bulunan camiler içerisinde ahşap üstü kalem işçiliği bulunan tek cami özelliğindedir. Camide görülen ahşap üstü kalem işi süslemeler; Hatuniye, Taş Mescid, İklime Hatun, Haznedarlı, Boğazkesen, Bektutiye ve Şazi Bey gibi Dulkadiroğulları dönemine ait camilerde görülmemektedir. Diğer taraftan Kahramanmaraş'ın ilçesi olan Çağlayancerit'te bulunan 18.yüzyılın sonlarında yapılan Kezban Hatun Cami hariminde ahşap üstü kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Bu süslemelerin Ulu Camiden etkilenilerek yapıldığı değerlendirilmektedir.

Kahramanmaraş ve çevresinde yaşanan 6 Şubat 2023 depremleri neticesinde yıkılan Ulu Caminin yeniden ayağa kaldırma çalışmaları kapsamında cami süslemelerinin aslına uygun olarak alanında eğitim görmüş uzman kişilerce tekrardan ele alınarak yapılması sağlanmalıdır. Caminin mimari planına sadık kalma hassasiyetinin kalem işi süslemelerinde de gösterilmesi önerilmektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: *[TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

Etik Kurul İzni: *Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir*

Finansal Destek: *Bulunmamaktadır.*

Teşekkür: *Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.*

KAYNAKÇA:

Anonim. (1998). Maraş, Sanatsal Mozaik, Yıl 3, Sayı 3, İzmir.

Anonim. (2009). Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Dergisi Yıl: 4 Sayı 5, Kahramanmaraş.

Anonim. (2012). Kahramanmaraş Beylik ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi.

Baş, Y. – Tekin, R. (2007). Maraş Vakıfları, Konya: Bahçıvanlar Yay.

Bayburtluoğlu, Z. (1973). Kahramanmaraş'ta Bir Grup Dulkadirli Yapısı, Vakıflar Dergisi, Sayı 10, Ankara.

Bektaşoğlu, M. (2009). Anadolu'da Türk İslam Sanatı, Ankara: DİB Yayınları.

Doğan O. Alparslan E. (2011). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Maraş Vakıfları, Ankara: Okutman Yay.

Kantarcıoğlu, A. S. (1992). Maraş, Türkiye'miz Dergisi, 22/68.

Nemlioğlu, C. (2004). Kahramanmaraş Ulu Camii Boyalı Nakışları ve Türk- İslam Bezeme Sanatındaki Yeri, Kahramanmaraş Sempozyumu, Kahramanmaraş

Okumuş, E. (2013). Evliya Çelebinin Gözüyle Maraş, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş.

Özkarcı, M. (2007). Ulu Camii, Türk Kültür Varlıkları Envanteri 46, Ankara: T.T.K.

GÖRSEL KAYNAKLAR:

Fotoğraf 1. Ulu Cami Genel Görünüm, M. Akif Kaplan Arşivi.

Fotoğraf 2. Ulu Cami Minaresi, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 3. Ulu Cami 6 Şubat 2023 Depremleri Sonrası Görünüm, Erkut Kargın-Anadolu Ajansı, 03.02.2023.

Fotoğraf 4. Ulu Cami Restorasyon Çalışması, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 5. Ulu Cami Son Cemaat Yeri Tavan Bölümü, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 6. Harim Tavanında Bulunan Kirişlerdeki Bezemeler, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 7. Harim Tavanında Kirişte bulunan Hayat Ağacı Motifi, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 8. Harim Tavanında Kiriş Üzerindeki Bulunan Hayat Ağacı Motifi, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 9. Harim Tavanında Bulunan Kiriş Üzerindeki Hayat Ağacı Motifi, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 10. Harim Tavanında Bulunan Kiriş Üzerindeki Hayat Ağacı Motifi, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 11. Harim Tavanında Bulunan Kiriş Üzerindeki Kalem İşi bitkisel bezemeler, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 12. Harim Tavanında Bulunan Kiriş Üzerindeki Kalem İşi bitkisel bezemeler, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 13. Harim Tavanında Bulunan Kirişlerdeki Palmet Çalışmaları, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 14. Harim Tavan Kısımda Bulunan Kirişlerdeki Palmet Çalışmaları, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 15. Penç Detay Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf: 16. Pervaz Üzerine Yapılan Süslemeler, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 17. Açılmamış Narçiçeği Detay, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 18. Harim Tavanında Bulunan Kiriş Süslemeleri, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 19. Kiriş Köşelerinde Bulunan Zencerek Uygulaması, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 20. Son Cemaat Yeri Tavan Kısımda Bulunan Süslemeler, Cavit Polat Arşivi.

Fotoğraf 21. Son Cemaat Yeri Tavan Kısmında Bulunan Pervazlardaki Kartuş Bağlantıları, Cavit Polat Arşivi.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The aim of this study is to examine the motif, color and composition features of the wooden hand-carved decorations of the mosque, based on the images taken in 2014 of the Kahramanmaraş Grand Mosque, which was destroyed by the February 6 Kahramanmaraş-centered earthquake.

Research Questions:

What is the architectural place and importance of the hand-carved decorations made in the Kahramanmaraş Grand Mosque?

Have the Ulu Mosque hand-drawn works and decorations been discussed in literature studies?

What are the visual effects of hand-carved ornaments on wood?

Literature Review:

When the national and international literature was examined, it was determined that there were not enough studies on the engraved decorations of the Kahramanmaraş Ulu Mosque.

Methodology:

In the study, the architectural development of the Kahramanmaraş Grand Mosque was examined within the historical discipline. In this context, based on the plan features of the mosque, the color, technical and motif features of the ornamental elements used in the wooden hand-carved decorations used in the mosque were evaluated based on the visuals.

Results and Conclusions:

The concept of mosque comes from the Arabic root cem. Mosque, which means gatherer, is the place of worship in Islam. Muslims pray to God by praying in mosques. Mosques are actually seen as an otherworldly refuge for Muslims. These places are clean, tidy and decorated with the characteristics of religious culture so that Muslims can pray in peace. One of the mosques where the most beautiful examples of these decorations are given is Kahramanmaraş Ulu Mosque.

Kahramanmaraş Ulu Mosque was built by Süleyman Bey during the Dulkadiroğlu Principality between 1442 and 1454. Kahramanmaraş Ulu Mosque, which features the architecture of the principalities period, was built with cut stones. The mosque has a single minaret. Architecturally, it consists of 7 arches. 12 rectangular columns are connected to each other with pointed arches. The mosque contains hand-carved decorations that reveal the aesthetic culture of religious architecture.

Pen work is a decoration applied to stone, leather, walls and wood. In pencil work, whose practitioners are called "kalemkar", the term "pen" refers to fine-tipped brushes. Depending on the area in which it is used, the lengths obtained with root or soil properties are used. The area where pencil work is applied is first made a flat surface. For hand-drawn decorations to be made on wood, a specially prepared paste is applied to the wooden floor. This prevents the wood from absorbing the paint. On the other hand, to protect the hand-carved decorations from external effects, they are coated with linseed, oil or a polish created by the combination of alum and egg white. The hand-carved Works found as decorative elements in the Kahramanmaraş Grand Mosque date back to the 17th century. Among the decorations, palmettes, trees of life and pomegranate flowers can be seen on the ceiling beams. On the other hand, there are calligraphy works in cartridges on the ceiling sills of the narthex. The dominant colors in the hand-carved decorations of the mosque are red and green. In some areas it is oxide yellow. White, green, red, pink, brown, blue and dark blue colors were used in the

decorations. In hand-drawn works, it is observed that some colors are distorted due to the lack of a protective layer on the ground due to external factors. In this sense, no protective layer was found in any area where the engraved decorations of Kahramanmaraş Ulu Mosque were made. Although some distortions have been observed in some sections where hand-drawn works are located, the compositional integrity of the values has been preserved in general.

Ulu Mosque, one of the symbolic structures of Kahramanmaraş, which was affected by the earthquakes centered in Kahramanmaraş Pazarcık and Elbistan, was taken into restoration by the General Directorate of Foundations. The mosque is planned to be opened for worship in 2025. 347

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY
Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI
Article Type: Research / Review Article | Araştırma / Derleme Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 11.09.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 25.05.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ
Eker, N., Şengel, Ü. (2025). Impact of Curiosity and Exploration Feelings of Eastern Express Tourists on Travel Behavior, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2176-2193. https://doi.org/10.35674/kent.1548516

Impact of Curiosity and Exploration Feelings of Eastern Express Tourists on Travel Behavior

Doğu Ekspresi Turistlerinin Merak ve Keşif Duygularının Seyahat Davranışlarına Etkisi

Nuray EKER[1], Ümit ŞENGEL[2]

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate how the feelings of curiosity and discovery among tourists who participated in the Touristic Eastern Express affect their intention to revisit, with tourist satisfaction serving as a mediating variable. A survey was used to collect data for the study. The research population consists of tourists who took part in the outbound and return trips between Ankara and Kars. The study's data was obtained from 185 participants who participated in both trips and who voluntarily supported the data collection process, with the researchers themselves also participating in the trips. The study findings revealed that the excitement and curiosity of tourists who participated in the Touristic Eastern Express affected their satisfaction during the trip. It was also concluded that the experiences and satisfaction of tourists during travel, affect their intention to the trip after the travelling. The study will fill an important gap in the literature with the empirical evidence it provides.

Keywords: Tourism, Touristic Eastern Express, Curiosity and Discovery, Tourist Satisfaction, Intention to Recommend

Öz

Bu çalışmanın amacı, Turistik Doğu Ekspresi'ne katılan turistlerde merak ve keşfetme duygularının, tekrar ziyaret etme niyetlerini nasıl etkilediğini değerlendirmek ve turist memnuniyetini aracı değişken olarak kullanmaktır. Çalışmada veri toplamak için anket kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Ankara-Kars arasındaki gidiş ve dönüş seferlerine katılan turistler oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri, her iki sefere de katılan ve veri toplama sürecine gönüllü olarak destek veren 185 katılımcıdan, araştırmacıların da gezilere katılımıyla elde edilmiştir. Çalışma bulguları, Turistik Doğu Ekspresi'ne katılan turistlerin heyecan ve merak duygularının gezi sırasındaki memnuniyetlerini etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca turistlerin seyahat sırasında yaşadıkları deneyimlerin ve memnuniyetlerinin, seyahatten sonra tavsiye etme niyetlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, sağladığı ampirik kanıtlarla literatürde önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Turistik Doğu Ekspresi, Merak ve Keşif, Turist Memnuniyeti, Tavsiye Etme Niyeti

[1] **Corresponding Author:** Asst. Prof., Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Tourism, Department of Tourism Guidance, neker@subu.edu.tr ORCID ID: 0000-0002- 2891-2592

[2] Assoc. Prof., Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Tourism, Department of Tourism Guidance, umits@subu.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-1284-836X

INTRODUCTION

Türkiye, which plays a major role in the growing global tourism market, has emerged as one of the top destinations worldwide for both tourist arrivals and tourism receipts. The statistics in the report of the Turkish Hoteliers' Association (2004) confirm this situation. In 2023, nearly 57 million tourists participated in tourism activities in Türkiye, and the country's tourism receipts exceeded 54 billion dollars. Türkiye, which is among the top 5 destinations in the world in terms of tourist numbers, is also working to enter the top 10 in terms of tourism receipts. Çevrimkaya et al. (2024) state that Turkish tourism will gain momentum in the post-pandemic period and that the country's share in the international tourism market will gradually increase

Türkiye's infrastructure and superstructure opportunities have an important role in gaining a good share of the world tourism market. It is possible that the country, which has many different attractive elements, also has values that can create a tourist resource in terms of transport. At this point, railway tourism has started to attract attention thanks to touristic train services in the country, and the Eastern Express has attracted the most attention (Alkan, 2018). The Eastern Express, which first started operating in 1949 for passenger transport on the Istanbul–Kars route (Doğan & Pekiner, 2018), has gained a touristic dimension over time, and in 2019, it started its services on the Ankara–Kars and Kars–Ankara routes as the Touristic Eastern Express (TCDD, 2022). The reasons why the Eastern Express has a nostalgic character (Güney & Kızılırmak, 2021), offers a different experience (Bayraktar, 2020), and attracts great interest from young people and social media users (Korkusuz & Özdemir, 2020) are among the reasons why the Eastern Express serves as a tourist attraction. The touristic Eastern Express, which has served a large number of tourists since it started operating, has become one of the most important tourist attractions in Türkiye.

Due to its natural beauty, the Touristic Eastern Express, which is in great demand by travelers and photographers, offers passengers an interesting experience and the opportunity to see historical and cultural values. As there are about 500 tourist attractions registered on the Cultural Heritage Map of Türkiye on this route, it can be said that the Eastern Express is also a cultural heritage journey. The Touristic Eastern Express, which has been the focus of attention of travel enthusiasts in recent years, attracts great attention from hiking groups, photographers and young people (Akyol, 2021). The Touristic Eastern Express, which has recently been frequently featured in national and international media with an emphasis on slow "Slow Tourism", is also in demand by foreign tourists (Buluk & Eşitti, 2019).

Touristic Eastern Express trips, which contribute significantly to the sustainable development of the local economy, have become an important niche market for the tourism industry in Türkiye. The interest in the Touristic Eastern Express increases significantly with the content shared by travelers on social media (Eryılmaz & Yücetürk, 2018), and these shares can arouse people's curiosity and influence their travel decisions (Doğan et al., 2018). On the other hand, as a result of mouth-of-mouth communication and repeated travel behaviors of tourists, the Touristic Eastern Express has become increasingly preferred. Individuals who have the opportunity to see historical and cultural values with the Touristic Eastern Express have an interesting touristic experience. Tourists who want to satisfy their curiosity and have a new and different experience prefer these tours. Based on this information, the study aims to determine the effects of the curiosity and discovery feelings of tourists participating in the Touristic Eastern Express on tourist satisfaction and repeat travel behavior. It is believed that the study, which concerns a niche market, will fill an important gap in the literature by providing empirical evidence.

1. Theoretical Background and Hypotheses

1.1 Curiosity and Exploration

Without curiosity, it is difficult to understand the scientific and technological developments in our world. People have developed a sense of curiosity about various events or phenomena throughout their lives (Wagstaff et al., 2021). Curiosity is an emotion characterized by the desire to acquire new information, gain new experiences, and explore the unknown (Litman & Spielberger, 2003; Kang et al., 2009). Curiosity is a source of motivation that is aroused by new, complex or ambiguous stimuli (Litman & Jimerson, 2004), directs individuals to seek new information and experiences (Litman, 2005), and aims to close the knowledge gap (Loewenstein, 1994). According to behavioral science, curiosity is expressed as an internal drive that triggers novelty seeking, excitement seeking, and exploratory behavior (Berlyne, 1960), while according to psychological literature, curiosity is defined as the desire to fill the knowledge gap (Litman & Silvia, 2006).

Curiosity is the excitement and anxiety (affective curiosity) towards exploratory behavior and the pleasure of identifying knowledge gaps and accessing information (cognitive curiosity). It has a multidimensional structure that triggers the desire to learn and can control cognitive activities (Yazıcı & Kartal, 2020). Curiosity contributes to people's the social, psychological and behavioral development in many ways. Curiosity is believed to play an important role in the development of intelligence, wisdom, happiness, life satisfaction, distress tolerance and social relationships (Kashdan et al., 2009). Curiosity enhances people's creativity and ability to learn by encouraging the acquisition of knowledge. Curiosity, which is highly related to human emotions such as pleasure, satisfaction, uncertainty, deprivation and disappointment, enables people to know themselves and strengthens their social relationships (Sun et al., 2022). Curiosity has a significant impact on happiness and personal development (Reio & Sanders-Reio, 2020). Research shows that individuals with high levels of curiosity exhibit more growth-oriented behaviors, derive more meaning from life, and have higher levels of overall life satisfaction (Le Cunf, 2024). Researchers have also suggested that high levels of curiosity promote a range of psychological benefits, including happiness, problem-solving skills, self-confidence, open-mindedness thinking, and empathy (Silvia & Kashdan, 2009). In addition, curious people experience less depression, anxiety, and burnout. In this context, curiosity is an important indicator of psychological well-being (Whitecross & Smithson, 2023).

Curiosity triggers the desire to experience things firsthand. The desire to have real experiences increases the urge to travel. Throughout history, curiosity has driven people to discover new continents, islands, and cultures. In the modern world, people who want to escape the monotony of daily life seek out new places and experiences with this urge (Rojek, 1993). Travel has become a way for extroverted individuals to express and satisfy their curiosity (Goeldner & Ritchie, 2012). In other words, curiosity and a sense of discovery are important among the basic motivations for tourism.

As tourism has become an increasingly sophisticated consumer industry, understanding travelers' expectations and needs has become increasingly valuable, and understanding tourists' motivations has become an important goal of all tourism research (Goeldner & Ritchie, 2012). The process of creating tourism demand begins with motivation (Sharpley, 2008). There is a strong relationship between curiosity and motivation (Silvia, 2012). Curiosity and a sense of discovery motivate people to travel and influence travel decisions (Chen & Hsu, 2021; Douglas et al., 2024). Berlyne (1960) states that individuals with high curiosity have stronger exploration motivations than individuals with low curiosity. Tourism motivations, which are psychological, sociological and cultural phenomena, emerge and are shaped as a result of the interaction between people's psychology and culture. In terms of tourism, learning new things (epistemic curiosity) and discovering new places (perceptual curiosity) are important motivational factors (Mehmetoğlu, 2012). This strong link between curiosity

and discovery and tourism also promotes the expansion and development of the tourism industry. Actually, the number of people traveling with the urge of curiosity increases every year, and tourism managers and entrepreneurs strive to provide new and attractive experiences to satisfy these feelings of travelers. Based on this information, the H1 and H2 hypotheses tested in the research are given below:

H_1: *Tourists' feelings of curiosity and exploration affect their satisfaction.*

H_2: *Tourists' feelings of curiosity and exploration affect their intention to recommend.*

1.2 Tourist Satisfaction

Tourists' sense of curiosity and discovery are important factors that enrich their travel experiences and increase their satisfaction levels. Satisfaction results from the relationship between expectation and experience. According to Oliver's (1980) theory of disconfirmed expectations, satisfaction is a psychological state that results from comparing customers' pre-purchase expectations with their post-purchase perceptions. Kotler (1997) defines satisfaction as "a person's feeling of pleasure or disappointment when comparing the perceived performance (or outcome) of a product with his or her own expectations." When expectations are met, satisfaction occurs, and when they are not met, dissatisfaction occurs. In the service quality literature, expectations are viewed as consumers' desires or wishes, that is, what they think a service provider should offer, not what it offers (Parasuraman et.al. 1988). In this case, it can be said that lower expectations lead to higher satisfaction and vice versa (Su & Wall, 2009).

Tourist satisfaction, which is an important determinant of success in the tourism industry, emerges as a result of the subjective evaluation of the expectations and perceptions regarding a destination (Yoon & Uysal, 2005). Whether or not the expectations of the tourists are met (Oliver, 1980; Parasuraman et al., 1988; Kotler & Armstrong, 2012), service quality (Liu & Yen, 2010; Shyju et al., 2021), emotional and experiential memories of the tourists (Otto & Ritchie, 1996) affect tourist satisfaction. Tourist satisfaction, which serves as a reliable criterion for evaluating overall performance, is becoming increasingly important for destination management organizations (Arslan & Şimşek 2022). Tourist satisfaction is accepted as an important indicator of the performance and competitiveness of a destination (Kozak, 2002; Korzay & Alvarez 2005) and influences tourists' destination choice and future behavior (Kozak & Rimmington, 2000; Bigné et al., 2001; Yoon & Uysal, 2005; Chen & Tsai, 2007). Based on this information, the H3 hypothesis tested in the research is given below:

H_3: *Tourists' satisfaction affects their intention to recommend.*

1.3 Intention to Recommend

Tourists' behavioral intentions refer to the actions they plan to take after travelling and the reasons for these actions (Zeithaml et al., 1996). Tourists' recommendations for a destination are one of the most effective non-commercial sources of information in the travel decision-making process (Pektaş et al., 2019). Recommendation behavior is the tendency to share a purchased product or service with others after experiencing it. This is usually directly related to the level of satisfaction experienced by tourists (Baker & Crompton, 2000; Bigné et al; 2005).

One of the important behavioral indicators that directly affects the success and sustainability of tourism is the recommendation of a destination by tourists. Anderson (1998) states that positive experiences increase the likelihood of recommendation, while negative experiences trigger the tendency to complain. Satisfying tourists' curiosity and sense of discovery increases their satisfaction. Satisfied consumers/tourists have higher loyalty and desire to share their experiences with others

(Cina, 1989). Recommendation intention is an important marketing element for the tourism industry and plays an important role in the promotion of destinations through word-of-mouth marketing and social media interactions (Litvin, et al., 2008). This situation supports the positive promotion of the destination and the long-term success of the destination. Based on this information, the H4 hypothesis tested in the research is given below:

> ***H₄:*** *Satisfaction has a mediating role in the effect of tourists' curiosity and exploration feelings on their intention to recommend.*

2. Metadology

2.1 Research Design, Model and Questionnaire

The aim of this study is to measure the effect of the curiosity and discovery feelings of tourists participating in the touristic Eastern Express on their visit intentions using tourist satisfaction as a mediator variable. In line with the study's objective, quantitative research methods were used, with a survey serving as the primary data collection tool. The survey consists of comprises four sections: one section collects demographic information about the participants, while the remaining three sections include scales that represent the variables examined in the study. For curiosity and discovery, the scale used by Kashdan et al. (2009) was used, which was adapted to the Turkish language and tested for validity and reliability (Akın, 2012; Acun et al., 2013). For tourist satisfaction and recommendation intention, Silik (2018) was used. Since domestic and foreign tourists participated in the trip at the same time, the survey was prepared in Turkish and English and physically printed. The statements in the scales were designed to obtain the opinions of the participants with the 5-point Likert method. The research model, which includes the variables whose relationships with the used scales were tested, is given in Figure 1.

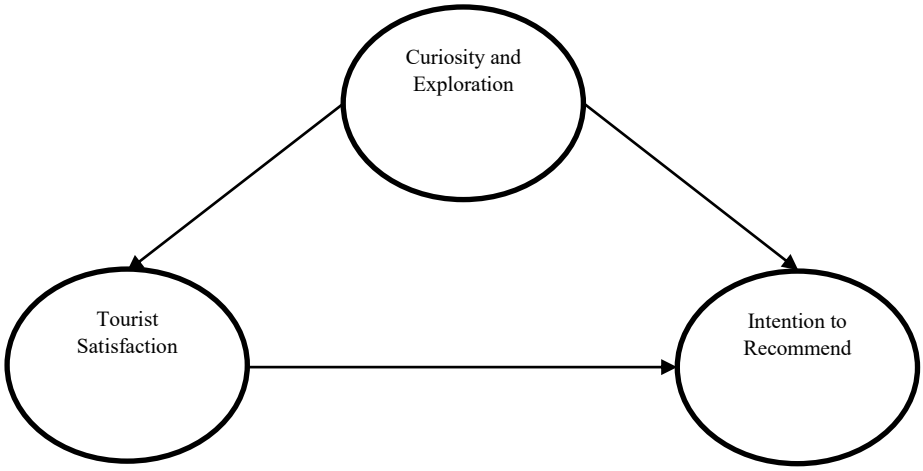

Figure 1: Model of the Research

2.2 Data Collection, Sampling and Analysis

The general population of the study consists of tourists who have travelled on the Touristic Eastern Express. However, since the travel to be collected data is a special product and the travel costs of train services are high, the research population of the study is 240 tourists who participated in two trips, one outbound and one return trip between Ankara–Kars and Kars–Ankara. The researchers participated in two (round-trip) train trips. Thus, both the surveys were collected face to face and the quantitative data were supported by the researcher's observations. The population from which data would be collected during the trips was determined by the convenience sampling method. All of the 240 tourists on the Ankara–Kars and Kars–Ankara routes who volunteered to participate in the study were included in the sample. Based on the recommendation to achieve a sample size of 10

times the scale expressions in the Smart PLS program software (Doğan, 2019), it was planned to obtain data from at least 160 of the 240 tourists on both trips by taking a total of 16 expressions in the scales as reference. As a result of the field study, 185 participants voluntarily supported the data collection process of the study and the analysis of the study was conducted out on the surveys obtained from 185 tourists. The data were collected on two train journeys, Ankara–Kars on January 8, 2024, and Kars–Ankara on January 10, 2024. This study was supported by the Scientific Research Projects Coordination Unit of Sakarya University of Applied Sciences under project number 121-2023.

3. Results and Findings

In order to determine the demographic characteristics of the participants, frequency analysis was first used in the analysis process. The SPSS software was used to analyze the descriptive data of those who volunteered for the study. The frequency analysis revealed that approximately 60% of the participants were female. In developing countries, including Türkiye, there are negative perceptions regarding women's participation in social life. Based on the findings of this study, the increased participation of women in the Touristic Eastern Express, in other words, the active involvement of women in tourism-related activities, which are now considered a means of self-fulfillment, is thought to be significant in reflecting the country's changing socio-demographic characteristics. It was found that the majority of the participants were over 45 years old (55%), and almost half of them belonged to the highest income group indicated in the survey (45 thousand TL and above/5 thousand USD and above). Finally, it was found that the majority of the participants joined this tour as a result of a friend's recommendation and that the majority were those who organized individual tours.

3.1 Measurement Model

Confirmatory Factor Analysis (CFA) conducted for the measurement model confirmed a three-dimensional structure. All items related to tourist satisfaction and intention to recommend were included in the analysis, while six items from the curiosity and discovery scale were excluded. Although a situation that could be considered negative for a scale adapted to Turkish and whose validity and reliability analyses were conducted was encountered, the analyses were continued due to the high validity and reliability values (Table 2). The factor loadings for all expressions used in the analyses were determined to be above 0.60 (Table 1). This value can be expressed as appropriate values for social sciences (Coşkun et al., 2019). Table 1 also presents the Variance Inflation Factors (VIF), along with the arithmetic mean and standard deviation values for each item within the three-dimensional structure of the research.

Table 1. Confirmatory Factor Analysis

Dimensions (Structures)	Mean	S.D.	VIF	F. Load.
Curiosity and exploration				
I adopt different people, events or places.	3.430	1.343	1,466	0,763
I enjoy the uncertainties that may arise in daily life.	2.577	1.248	1,459	0,868
I enjoy discovering new things.	3.365	1.386	1,398	0,685
I enjoy doing things that have unpredictable outcomes.	2.723	1.230	1,448	0,811
Tourist satisfaction				
Overall, I was very satisfied with this trip.	3.991	0.987	3,715	0,974
Considering all the factors, I am happy with my decision to travel.	4.016	0.991	2,706	0,97
When I think about the experiences in this trip, it was wise to choose the touristic eastern express.	4.008	1.044	2,140	0,967
Intention to recommend				
I will say positive things about the touristic eastern express to the people around me.	4.308	0.869	3,053	0,972
I will recommend the touristic eastern express to the people who ask for my travel advice.	4.252	0.919	6,552	0,984
I will encourage my friends or relatives to travel on the touristic eastern express.	4.276	0.908	8,048	0,985

As a result of the factor analysis conducted in the research, it was found that the Average Variance Extracted (AVE) coefficient for each dimension exceeded the reference value of 0.50 established for the social sciences (Hair et al., 2010). The square roots of the AVE values were examined to ensure convergent validity, and these values were found to be greater than the correlation values for each dimension. This confirms that the research achieves convergent validity (Fornell & Larcker, 1981).

In the Fornell-Larcker Criterion evaluation, it is expected that all values in the rows and columns are lower than the values in bold. For the Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT) evaluation, values should be between 0 and 1, with the expectation that they remain below 0.90 (Hair et al., 2017). The adherence to these expected scenarios for both Fornell-Larcker and HTMT criteria indicates that the study provides discriminant validity.

Table 2. Reliability and Validity

Variables	Fornell-Larcker Criterion			Heterotrait-Monotrait Ratio		
	1	2	3	1	2	3
Curiosity and Exploration (1)	**0,701**					
Tourist Satisfaction (2)	0,379	**0,970**		0,410		
Intention to Recommend (3)	0,244	0,852	**0,980**	0,237	0,775	-
Cronbach's Alpha	*0.718*	*0.939*	*0.979*			
Reliability Coefficient (Rho_A)	*0.816*	*0.969*	*0.971*			
Composite Reliability	*0.785*	*0.980*	*0.986*			
AVE	*0.521*	*0.942*	*0.960*			

Cronbach's Alpha, Reliability Coefficient (Rho_A) and Composite Reliability tests were used to determine the reliability of the three measurement tools used in the research. For these three different reliability tests, the expressions obtained reliability values ranging from 0.986 to 0.718 (Table 2). It can be said that this value range for all three tests in the literature is suitable for data reliability in the field of social sciences (Şengel et al., 2023). In this direction, it can be said that the values in the research have a high reliability rate.

3.2 Structural Model

The suitability of the structural model and the acceptance status of the hypothesis tests are presented in Table 3. In the studies, the SRMR (RMSEA) value is expected to be below 0.08 and the NFI value is expected to be above 0.80 (Karagöz, 2017). The primary expectation for the Normed Fit Index (NFI) is to be above 0.90. In analyses conducted with SmartPLS, it is also considered acceptable for the Standardized Root Mean Square Residual (SRMR) value to be below 0.10 (Domínguez-Quintero et al., 2020). When the model fit values of the study are taken into consideration, the SRMR value is 0.071 and the NFI value is 0.882. According to these values, it can be said that the model fit index in the study is at an acceptable level.

Table 3. Hypothesis Tests

Hypothesis	Path Coefficients	t-value	p-value	supported	SRMR	NFI
Direct Effects						
H_1: CE ->-> TS	0.379	5.574	0.000**	Yes	0.071	0.882
H_2: CE ->-> IRC	-0.093	1.307	0.191	No		
H_3: TS ->-> IRC	0.887	21.849	0.000**	Yes		
Mediating Effect						
H_4: CE ->-> TS ->-> IRC	0.336	5.198	0.000**	Yes		

*** Significant at p<0.01 level*
t>1.96
CE: Curiosity and Exploration, TS: Tourist Satisfaction, IRC: Intention to Recommend

Table 3 shows that three of the four hypotheses tested for relationships between variables are supported. Tourists' feelings of curiosity and discovery affect their satisfaction (β: 0.379, t: 5.574, p: 0.000). Similarly, tourists' satisfaction affects their intention to recommend (β: 0.887, t: 21.849, p: 0.000). In this case, H1 and H3 are supported. Another hypothesis related to the direct effect is that tourists' feelings of curiosity and discovery affect their intention to recommend. According to the results hypothesis H2 is not supported (β: -0.093, t: 1.307, p: 0.191). There is also an indirect hypothesis in the study that reveals the relationships between the variables. It was found that the feelings of curiosity and discovery affect the intention to recommend, and that tourist satisfaction resulting from experience mediates this effect. In this case, the study supported hypothesis H4 (β: 0.336, t: 5.198, p: 0.000).

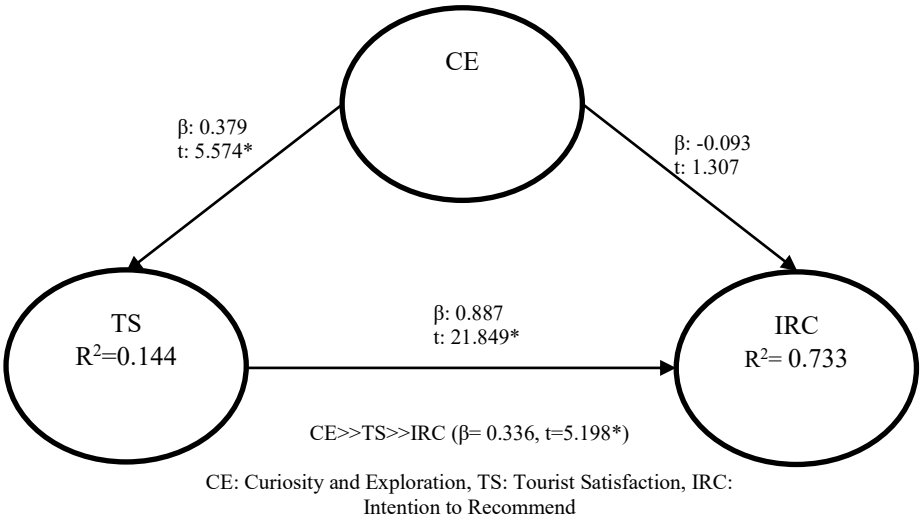

Figure 2. PLS Results

The PLS results of the model showing the relationships between the study variables are shown in Figure 2. The model incorporates the extent to which the independent variables explain the variance in the dependent variables. The R2 value for the tourists' recommendation intention is 0.733. 73.3% of the intention to recommend of the tourists who participated in the touristic Eastern Express are explained by the independent variables in the model. It is known that the explanatory power of the models with an explanatory power of 50% and around this is moderate level (Chin, 1998). Similarly, in the study conducted by Nikbin and Hyun (2017), the explanatory power information between the dependent and independent variables is considered at levels close to this. This information shows that the final (result) dependent variable in the study, the recommendation intention, is explained by the independent variables of curiosity and discovery and tourist satisfaction in the model, which can be considered high (73.3%).

4. Conclusion and Discussion

The study concluded that the feelings of curiosity and discovery of tourists who prefer a special product with specific characteristics (Touristic Eastern Express), influence their satisfaction during trip. Similar relationships have been found in the tourism literature (Ciasullo et al., 2019; Totsune et al., 2021; Goo et al., 2022). Thus, there are also studies showing that Eastern Express tourists have a high level of satisfaction with these experiences (Bingöl & Akoğlan Kozak, 2020; Korkusuz & Özdemir, 2020; Orhan & Hacıoğlu, 2024). It was also concluded that the satisfaction of Eastern Express tourists during the trip affects their post-travel experiences and their intention to recommend in this context. Excitement and curiosity do not directly affect the intention to recommend. There are also studies conducted on the Eastern Express that have found parallel results to this result (Demiral & Gelibolu,

2019; Derinalp Çanakçı et al., 2019; Arslan & Şimşek, 2022). The existence of studies in the literature that reveal linear relationships between tourist satisfaction and behavioral intention tested in different areas related to tourism and with different participant groups is also noteworthy (Huang et al., 2015; Ardani et al., 2019; Mohammadi et al., 2023).

As outlined in the research design, while curiosity and discovery are pre-experience emotions, whereas the intention to recommend is a behavior that arises as a result of the experience. This distinction may have influenced the conclusions of the study. Conlin and Bird (2014) found similar results in their research, highlighting the significance of the experiential aspect in shaping tourist behavior post-travel. Indeed, tourists' feelings of curiosity and discovery affect their intention to recommend through the mediating role of tourist satisfaction. The literature includes studies demonstrating the mediating role of tourist satisfaction when behavioral intentions are influenced by different factors (Huang & Hsu, 2009; Solis-Radilla et al., 2021). Thus, experience can be seen as the central element that guides the relationships between the variables examined in this study.

4.1 Theoretical Implications

In studies on tourists, variables such as travel intention, revisit intention and recommendation intention, which are frequently preferred, usually reveal tourists' purchasing tendencies. In this context, relevant studies either support or develop the planned behavior theory (Oldmeadow et al., 2013). As a result, some attitudes encourage or prevent behavior (Kovačić et al., 2019). In this study, it was concluded that curiosity and discovery trigger tourist behavior. It is stated in the literature that emotions such as curiosity or discovery stand out as a dynamic that activates tourist behavior (Teichmann & Zins, 2009; Wang et al., 2022). It can be said that the results of this study support the planned behavior theory.

The results of this study also produce results that support the Rational Choice Theory. Indeed, this theory has focused on the tendency for people or consumers to exhibit behaviors that attract their attention and maximize their interests (Hechter, M., & Kanazawa, 1997; Bouffard & Wolf, 2007). This theory states that individuals act independently in a full information environment, exhibit a selfish attitude, and develop behaviors by thinking about the points where their own benefits are maximum at this point (Scott, 2000; Wittek, 2013). This study reveals that feelings of curiosity and discovery attract tourists' attention to the Eastern Express. A link can be established between the maximum benefit expectation in the theory and tourist satisfaction. Based on this, it is thought that a behavioral action that can encourage repeat purchases can be encouraged with the intention of recommending tourists (Abell, 2000; Han & Hyun, 2017; Han et al., 2020). Thus, this study supports the Rational Choice Theory in the context of the interaction between interest, benefit, and behavioral action.

Another important theoretical contribution of this study is the Disconfirmed Expectations Theory. Experience has been identified as an important element in shaping the variables in this study. Because satisfaction emerges as a result of the relationship between expectation and experience. According to Oliver (1980)'s Disconfirmed Expectations Theory, satisfaction is a psychological state that emerges as a result of comparing customers' pre-purchase expectations with their post-consumption perceptions. The elements that shape expectation in the study are curiosity and feelings of discovery. The experiences that occur as a result of these states reveal satisfaction. The relationships between the two elements affect the behavioral tendencies after the experience.

4.2 Practical Implications

As a special touristic product, the Touristic Eastern Express continues to offer special experiences for tourists, especially in the winter season. The Touristic Eastern Express allows tourists to have unique experiences in six different destinations consisting of provinces and districts. Tourists have the opportunity to experience many resources, especially culture, which can be rural or authentic. Korkusuz and Özdemir (2020) emphasized the decisive role of experience in this study. Tourists who share their experiences, especially through social media platforms, make this trip an important element of curiosity for potential tourists. Soylu (2019) addresses the leading role of social media in this regard in his study. Thus, tourists begin to have a desire to travel with the Touristic Eastern Express to discover this experience. It is recommended that the relevant public authorities use mass promotion tools that will highlight emotional states such as experience and discovery.

In the study, the attitudes of tourists such as curiosity and discovery, satisfaction and recommendation intention were presented as empirical results. Tourists who participated in the Touristic Eastern Express constitute a high profile with feelings of curiosity and discovery. Letherby and Reynolds (2005) included evaluations supporting this determination in their study. Although they had various concerns especially about service quality during the trip, it was concluded that these tourists generally had high levels of satisfaction and a tendency to recommend this product. Van Hagen et al. (2007) found in their study that tourists who preferred train travel exhibited high levels of satisfaction and a tendency toward repeat consumption behavior. Despite these results, some minor negative experiences related to some services on the train during the trip were noticeable. In this respect, the Ministry of Transport and Infrastructure/Türkiye, to which the Touristic Eastern Express is affiliated, and the relevant units affiliated to the ministry need to solve the problems that cause negative experiences, especially the toilets and cafeterias.

The results of the study highlight the tourist experience as an indirect factor. In addition to the train experiences of tourists during their travel, the Touristic Eastern Express also experiences three hours of destinations at different destinations where the train stops in both directions. Some of these destinations are small destinations and are difficult to reach by road. The Touristic Eastern Express acts as a locomotive in the development of these destinations (Kaygın et al., 2021; Güçlü and Kıran, 2023). Tourists care about experiencing different destinations other than the train during their travel. However, it has been observed that there are also negativities regarding the transportation provided to the destinations at the train station and the food and beverage quality at the destinations. It is important for stakeholders in the relevant destinations, especially local governments, to make investments on the subject. Because even though it is short-term and does not accommodate, Touristic Eastern Express tourists provide significant social and economic gains to these destinations. Su and Wall (2009) conducted a study on tourists who traveled to Tibet by train and found that tourist satisfaction was high and train travel was one of the most important motivations for participants to visit relevant destinations. In this respect, destinations on the train route gain social and economic gains. In addition, due to the reverse operation of the distribution system in tourism, tourists go to these local destinations. The service quality and hospitality that will be created paves the way for overland tours with accommodation. As a result, images of this journey on the train are generally included on social media platforms and traditional media channels. Orhan and Hocaoğlu (2024) supported these results by pointing out social media posts as a motivation for tourists to join the Eastern Express. It is important that the destinations where the trains stop are also processed in traditional and social media by relevant stakeholders as part of this trip.

4.3 Limitations and Future Studies

This study reveals significant results regarding the curiosity and discovery feelings of tourists who participated in the touristic Eastern Express, their satisfaction and intention to recommend. However, the collection of data face to face and through dialogue caused the participants to give more cautious answers. In order to clearly reveal the results of this touristic experience, qualitative methods and especially studies using the participant observation technique as a data collection tool can be conducted. It is important for researchers to travel as a tourist who directly experiences the trip, so that it is not obvious that they are conducting research.

This study was conducted within the scope of a specific project, and the data collection process was carried out on the dates specified in accordance with the project schedule. This situation has resulted in a concentration of the participant profile within a particular pattern. Therefore, the replication of this study by different researchers at different time periods will facilitate data collection from participants with diverse profiles and contribute significantly to the literature.

Compliance with Ethical Standards

Conflict of Interest: *The authors declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.*

Ethical Approval Statement: *This study was ethically approved in accordance with Decision No. 19 taken at the 40th meeting of the Sakarya University of Applied Sciences Ethics Committee, held on January 11, 2024.*

Funding: *This study was supported by the Scientific Research Projects Coordination Unit of Sakarya University of Applied Sciences under project number 121-2023.*

Acknowledgements: *The authors would like to thank the Scientific Research Projects Coordination Unit of Sakarya University of Applied Sciences for supporting this study.*

REFERENCES

Acun, N., Kapıkıran, Ş., & Kabasakal, Z. (2013). Merak ve Keşfetme Ölçeği II: Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizleri ve Güvenirlik Çalışması. Türk Psikoloji Yazıları, 16(31), 74-85.

Akın, A. (2012). Validity and reliability of the Turkish version of the Curiosity and Exploration Inventory-II. International Counseling and Education Conference 2012 (ICEC 2012). İstanbul: Conference Proceedings.

Akyol, Ş. (2021). Yavaş Seyahat Motivasyonları ve Turist Deneyimlerinin Turist Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Doğu Ekspresi Örneği. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Alkan, A. (2018). Alternatif Bir Turizm Rotası: Kurtalan Ekspresi. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6(4), 1016-1038. doi:10.21325/jotags.2018.346

Anderson, E. W. (1998). Customer satisfaction and word of mouth. Journal of Service Research, 1(1), 5-17. doi:10.1177/109467059800100102

Ardani, W., Rahyuda, K., Giantari, I. G.A. K, & Sukaatmadja, I. P. G (2019). Customer satisfaction and behavioral intentions in tourism: A literature review. International Journal of Applied Business and International Management (IJABIM), 4(3), 84-93.

Arslan, A., & Şimşek, G. (2022). Unutulmaz Turizm Deneyimlerinin Sosyal Medya Paylaşım Davranışı ve Genel Memnuniyet Aracılığıyla Davranışsal Niyetlere Etkisi. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(2), 744-762. doi:10.33206/mjss.955642

Baker, D. A., & Crompton, J. L. (2000). Quality, satisfaction and behavioral intentions. Annals of Tourism Research, 27(3), 785-804. doi:10.1016/S0160-7383(99)00108-5

Bayraktar, Y. (2020). Deneyimsel Turizm Bağlamında Tren Turizmi: Doğu Ekspresi ve Turistik Doğu Ekspresi Seyahatleri Örneği. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Berlyne, D. E. (1960). Conflict, arousal, and curiosity. New York: McGraw-Hill.

Bigné, J. E., Andreu, L., & Gnoth, J. (2005). The theme park experience: An analysis of pleasure, arousal and satisfaction. Tourism Management, 26(6), 833-844. doi:10.1016/j.tourman.2004.05.006

Bigné, J. E., Sánchez, M. I., & Sánchez, J. (2001). Tourism image, evaluation variables and after purchase behaviour: inter-relationship. Tourism Management, 22(6), 607-616. doi:10.1016/S0261-5177(01)00035-8

Bingöl, S., & Akoğlan Kozak, M. (2020). Turistik Tren Yolculuklarına Nostaljik Yaklaşım: Doğu, Güney Kurtalan ve Van Gölü Ekspresleri. Journal of Recreation and Tourism Research, 7(3), 325-349. doi:10.31771/jrtr.2020.67

Bouffard, J. A., & Wolf, K. (2007). Rational Choice Theory: A Crime-Related Perspective. G. Ritzer (Ed.), In The Blackwell Encyclopedia of Sociology. Oxford: John Wiley & Sons, Ltd.

Buluk, B., & Eşitti, B. (2019). Batıdan Doğuya Yavaş Seyahat: Doğu Ekspresi'nin Kars'ın Sürdürülebilir Turizm Gelişimine Etkisi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), 5(2), 159-176. doi:10.31592/aeusbed.571083

Ceylan, V., Ceylan, F., & Yaman, M. (2018). 70 Yıl Sonra Gelen Değişim: Doğu Ekspresi Yolculuğunun Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. 1. Uluslararası Turizmde Yeni Jenerasyonlar ve Yeni Trendler Konferansı (s. 134-144). Sakarya: INGANT Conference Proceedings

Chen, C.-F., & Tsai, D. (2007). How destination image and evaluative factors affect behavioral intentions? Tourism Management, 28(4), 1115-1122. doi:10.1016/j.tourman.2006.07.007

Chen, K.-Y., & Hsu, Y.-L. (2021). Developing a model of backpackers' exploratory curiosity. Tourism and hospitality management, 27(1), 1-23. doi:10.20867/thm.27.1.1

Chin, W. W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. Modern Methods For Business Research, 295(2), 295-336.

Ciasullo, M. V., Tommasetti, R., Troisi, O., & Vesci, M. (2019). Curiosity as Brazilian tourist motivation in visiting Europe. Revista Brasileira de Pesquisa em Turismo, 13(03), 140-160. doi:10.7784/rbtur.v13i3.1596

Cina, C. (1989). Creating an effective customer satisfaction program. Journal of Business & Industrial Marketing, 4(2), 33-42. doi:10.1108/EUM0000000002729

Conlin, M. C., & Bird, G. R. (2014). Railway Heritage and Tourism: Global Perspective. Bristol: Channel View Publications.

Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2019). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Çakmak, V., & Altaş, A. (2018). Sosyal medya Etkileşiminde Tren Yolculukları: Doğu Ekspresi ile İlgili Youtube Paylaşım Videolarının Analizi. Turizm ve Gastronomi Çalışmaları Dergisi, 6(1), 390-408. doi:10.21325/jotags.2018.194

Çevrimkaya, M., Çavuş, Ş., & Şengel, Ü. (2024). Assessment of hotels' online complaints in domestic tourism: mixed analysis approach. International Journal of Tourism Cities. doi:10.1108/ijtc-01-2023-0007

Demiral, A. B. (2018). Turistik Destinasyon Olarak Kars'ın Tercih Edilmesinde Sosyal Medya Paylaşımlarının Motivatör Etkisi: Doğu Dkspresi Yolcuları Üzerine Bir Uygulama . Yüksek Lisans Tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demiral, A. B., & Gelibolu, L. (2019). Turistik Destinasyon Olarak Kars'ın Tercih Edilmesinde Sosyal Medya Paylaşımlarının Motivatör Etkisi: Doğu Ekspresi örneği. Social Sciences Studies Journal (SSSJournal), 5(49), 6174-6187. doi:10.26449/sssj.1853

Derinalp Çanakçı, S., Çanakçı, T., & Geçgin, E. (2019). Kars İlinin destinasyon imajı ve Doğu Ekspres'i Deneyimi. OPUS International Journal of Society Researches, 11(18), 1876-1896. doi:10.26466/opus.567950

Doğan, D. (2019). Smart PLS ile Veri Analizi. Ankara: Zet Yayınları.

Doğan, M., Pekiner, A. B., & Karaca, E. (2018). Sosyal Medyanın Turizm ve Turist Tercihlerine Etkisi: Kars-Doğu Ekspresi Örneği. Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 15(3), 669-683. doi:10.24010/soid.443504

Domínguez-Quintero, A. M., González-Rodríguez, M. R., & Paddison, B. (2020). The mediating role of experience quality on authenticity and satisfaction in the context of cultural-heritage tourism. Current Issues in Tourism, 32(2), 248-260. doi:10.1080/13683500.2018.1502261

Douglas, A., Hoogendoorn, G., & Richards, G. (2024). Activities as the critical link between motivation and destination choice in cultural tourism. Journal of Hospitality and Tourism Insights, 249-271. doi:10.1108/JHTI-09-2022-0442

Eryılmaz, B., & Yücetürk, C. (2018). Genç Turistlerin Doğu Ekspresi Seferleri Tercihlerinde Instagram'ın Rolü. Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 6(4), 210-228. doi:10.21325/jotags.2018.305

Eser, E., & Asmadili, V. U. (2019). Bir Kültür Mozaiği Olan Ani Kentine Götüren Raylar: Turistik Doğu Ekspresi. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 6(4), 2132-2166.

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. Journal of Marketing Research, 18(1), 39-50. doi:10.2307/3151312

Goeldner, C. R., & Ritchie, J. R. (2012). Tourism: Principles, Practies, Philosophies (12th edt.). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Goo, J., Huang, C. D., Yoo, C. W., & Koo, C. (2022). Smart tourism technologies' ambidexterity: balancing tourist's worries and novelty seeking for travel satisfaction. Information Systems Frontiers, 24(6), 2139-2158. doi:10.1007/s10796-021-10233-6

Güçlü, D., & Kıran, F. (2023). Turistik Doğu Ekspresi Turları Kapsamında Kars Âşıklık Geleneği Unsurlarının Kültür Endüstrisi. Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 7(3), 558-566.

Güney, T., & Kızılırmak, İ. (2021). Nostaljik Turizm: Doğu Ekspresi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 11(4), 1702-1716. doi:10.30783/nevsosbilen.885481

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). Multivariate Data Analysis. New Jersey: Prentice-Hall, Upper Saddle River.

Hair, J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C.M. & Sarstedt, M. (2017), A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM), Thousand Oaks, CA: Sage

Han, H., & Hyun, S. S. (2017). Drivers of customer decision to visit an environmentally responsible museum: Merging the theory of planned behavior and norm activation theory. Journal of Travel & Tourism Marketing, 34(9), 1155-1168. doi:10.1080/10548408.2017.1304317

Han, H., Al-Ansi, A., Chua, B. L., Tariq, B., Radic, A., & Park, S. H. (2020). The post-coronavirus world in the international tourism industry: Application of the theory of planned behavior to safer destination choices in the case of US outbound tourism. International journal of environmental research and public health, 17(18), doi:10.3390/ijerph17186485

Hechter, M., & Kanazawa, S. (1997). Sociological rational choice theory. Annual Review of Sociology, 23(1), 191-214. doi:10.1146/annurev.soc.23.1.191

Huang, S., & Hsu, C. H. (2009). Effects of travel motivation, past experience, perceived constraint, and attitude on revisit intention. Journal of Travel Research, 48(1), 29-44. doi:10.1177/0047287508328793

Huang, S., Weiler, B., & Assaker, G. (2015). Effects of interpretive guiding outcomes on tourist satisfaction and behavioral intention. Journal of Travel Research, 54(3), 344-358. doi:10.1177/004728751351742

Kang, M. J., Hsu, M., Krajbich, I. M., Loewenstein, G., McClure, S. M., Wang, J. T., & Camerer, C. F. (2009). The wick in the candle of learning: Epistemic curiosity activates reward circuitry and enhances memory. Psychological Science, 20(8), 963-973. doi:10.1111/j.1467-9280.2009.02402.x

Karagöz, Y. (2017). SPSS ve AMOS Uygulamalı Nitel-Nicel Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri - Qualitative-Quantitative Mixed Scientific Research Methods with SPSS and AMOS Applied. Ankara: Nobel Publishing.

Kashdan, T. B., Gallagher, M. W., Silvia, P. J., Winterstein, B. P., Breen, W. E., Terhar, D., & Steger, M. F. (2009). The curiosity and exploration inventory-II: Development, factor structure, and psychometrics. Journal of Research in Personality, 43, 987-998. doi:10.1016/j.jrp.2009.04.011

Kaygın, E., Topçuoğlu, E., & Özkes, S. (2021). Doğu Ekspresi'nin Sosyal Medya'daki Yolculuğu ve Kars'taki İşletmelere Etkileri. Çalışma İlişkileri Dergisi, 12(1), 55-69.

Korkusuz, T., & Özdemir, M. (2020). Turistik Ürün Çeşitlendirmede Sosyal Medyanın Etkisine Bir Örnek: Doğu Ekspresi. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 143-160. doi:10.31463/aicusbed.541531

Korzay, M., & Alvarez, M. D. (2005). Satisfaction and dissatisfaction of Japanese tourists in Turkey. Anatolia, 16(2), 176-193. doi:10.1080/13032917.2005.9687176

Kotler, P. (1997). Managing Service Businesses and Product Support Services. Prentice Hall.

Kotler, P., & Amstrong, G. (2012). Principle of Marketing (14th edt.). Pearson Prentice Hall.

Kovačić, S., Jovanović, T., Miljković, Đ., Lukić, T., Marković, S. B., Vasiljević, Đ. A., . . . Ivkov, M. (2019). Are Serbian tourists worried? The effect of psychological factors on tourists' behavior based on the perceived risk. Open Geosciences, 11(1), 273-287. doi:10.1515/geo-2019-0022

Kozak, M. (2022). Destination benchmarking. Annals of Tourism Research, 29(2), 497-519. doi:10.1016/S0160-7383(01)00072-X

Kozak, M., & Rimmington, M. (2000). Tourist satisfaction with Mallorca, Spain, as an off-season holiday destination. Journal of Travel Research, 38(3), 260-269. doi:10.1177/004728750003800308

Le Cunf, A.-L. (2024). Systematic curiosity as an integrative tool for human flourishing: A conceptual review and framework. Integrative Psychological and Behavioral Science. doi:10.1007/s12124-024-09856-6

Letherby, G. and Reynolds, G. (2005) Train Tracks: Work, play and politics of the railways. Oxford: Berg.

Litman, J. A. (2005). Curiosity and the pleasures of learning: Wanting and liking new information. Cognition and Emotion, 19(6), 793-814. doi:10.1080/02699930541000101

Litman, J. A., & Jimerson, T. L. (2004). The measurement of curiosity as a feeling of deprivation. Journal of Personality Assessment, 82(2), 147–157. doi:10.1207/s15327752jpa8202_3

Litman, J. A., & Silvia, P. J. (2006). The latent structure of trait curiosity: evidence for interest and deprivation curiosity dimensions. Journal of Personality Assessment, 86(3), 318-328. doi:10.1207/s15327752jpa8603_07

Litman, J. A., & Spielberger, C. D. (2003). Measuring epistemic curiosity and its diversive and specific components. Journal of Personality Assessment, 80(1), 75-86. doi:10.1207/S15327752JPA8001_16

Litvin, S. W., Goldsmith, R. E., & Pan, B. (2008). Electronic word-of-mouth in hospitality and tourism management. Tourism Management, 29, 458-468. doi:10.1016/j.tourman.2007.05.011

Liu, C.-H., & Yen, L.-C. (2010). The effects of service quality, tourism impact, and tourist satisfaction on tourist choice of leisure farming types. African Journal of Business Management, 48(8), 1529-1545.

Loewenstein, G. (1994). The psychology of curiosity: A review and reinterpretation. Psychological Bulletin, 116(1), 75-98. doi:10.1037/0033-2909.116.1.75

Mehmetoglu, M. (2012). What determines holidaying interest? Extrinsic versus intrinsic motivations. Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology, 6(1), 93-110. doi:10.1037/h0099222

Mohammadi, Z., Bhati, A. S., Radomskaya, V., & Josiassen, A. (2023). The influence of special dietary needs on tourist satisfaction and behavioral intention: Satisfiers or dissatisfiers? Journal of Destination Marketing & Management, 27, 100759. doi:10.1016/j.jdmm.2022.100759

Nikbin, D., & Hyun, S. S. (2017). Does travellers' casual attribution affect pre-recovery emotions and behavioural intentions? A field study of airline travellers in Malaysia. Current Issues in Tourism, 20(1), 80-93. doi:10.1080/13683500.2014.898618

Oldmeadow, J. A., Quinn, S., & Kowert, R. (2013). Attachment style, social skills, and Facebook use amongst adults. Computers in Human Behavior, 29(3), 1142-1149. doi:10.1016/j.chb.2012.10.006

Oliver, R. (1980). A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions. Journal of Marketing Research, 17(3), 460-469. doi:10.1177/002224378001700405

Orhan, F., & Hocaoğlu, H. (2024). Turistik Doğu Ekspresi ile Erzincan'a Gelen Ziyaretçilerin Seyahat Deneyimlerine ve Erzincan'a İlişkin Görüşleri. Eastern Geographical Review, 29(51), 50-60. doi:10.17295/ataunidcd.1475501

Otto, J. E., & Ritchie, J. R. (1996). The service experience in tourism. Tourism Management, 17, 165-174. doi:10.1016/0261-5177(96)00003-9

Özbay, G., & Çekin, A. (2020). Turizm, Ulaşım ve Sosyal Medya Etkileşimi: Doğu Ekspresi ve Kars'taki Konaklama İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), 6(1), 327-344. doi:10.31592/aeusbed.646499

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1988). SERVQUAL: a multiple-item scale for measuring customer perceptions of service quality. Journal of Retailing, 54(1), 12–40.

Pektaş, F., Özdemir, E. G., & Tepavčević, J. (2019). The impact of destination image on destination recommendation. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 15(4). doi:10.17130/ijmeb.2019456406

Reio, T. G., & Sanders–Reio, J. (2020). Curiosity and well–being in emerging adulthood. New Horizons in Adult Education and Human Resource Development, 32(1), 17-27. doi:10.1002/nha3.20270

Rojek, C. (1993). Ways of Escape: Modern Transformations in Leisure and Travel. Springer.

Scott, J. (2000). Rational Choice Theory. In G. Browning, A. Halcli, & F. Webster (Eds.), Understanding Contemporary Society: Theories of the Present (pp. 126-138). London: Sage Publications.

Sharpley, R. (2008). Tourism, Tourists and Society (4th edt.). Huntingdon: ELM.

Shyju, P. J., Singh, K., Kokkranikal, J., Bharadwaj, R., Rai, S., & Antony, J. (2021). Service quality and customer satisfaction in hospitality, leisure, sport and tourism: An assessment of research in Web of Science. Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism, 24(1), 24-50. doi:10.1080/1528008X.2021.2012735

Silik, C. E. (2018). Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Tavsiye Etme Niyeti Kapsamında Türkiye'deki Kayak Merkezlerinin İncelenmesi. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Silvia, P. J. (2012). Curiosity and Motivation. In Richard M. Ryan (ed.), The Oxford Handbook of Human Motivation Oxford Library of Psychology (online edn). Oxford Academic. doi:doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195399820.013.0010

Silvia, P. J., & Kashdan, T. B. (2009). Interesting things and curious people: exploration and engagement as transient states and enduring strengths. Social and Personality Psychology Compass, 3(5), 785–797. doi:10.1111/j.1751-9004.2009.00210.x

Solis-Radilla, M. M., Carvache-Franco, M., Carvache-Franco, O., & Carvache-Franco, W. (2021). Motivations as predictive variables of satisfaction and loyalty in coastal and marine destinations: a study in Acapulco, Mexico. International Journal of Tourism Cities, 7(3), 767-782. doi:10.1108/IJTC-12-2020-0283

Soylu, A., Ceylan, S., & Özdipçiner, N. S. (2019). Turizmde deneyim inovasyonu: Doğu Ekspresi örneği. 4th International Symposium on Innovative Approaches in Social, Human and Administrative Sciences (s. 231-235). Samsun: SETSCI Conference Proceedings.

Su, M. M., & Wall, G. (2009). Destination and en-route experiences among train travellers to Tibet. Tourism Recreation Research, 34(2), 181-190. doi:10.1080/02508281.2009.11081589

Sun, C., Qian, H., & Miao, C. (2022). From psychological curiosity to artificial curiosity: Curiosity-driven learning in artificial intelligence tasks. arXiv preprint arXiv:2201.08300. doi:10.48550/arXiv.2201.08300

Şengel, Ü., Genç, G., Işkın, M., Çevrimkaya, M., Zengin, B., & Sarıışık, M. (2023). The impact of anxiety levels on destination visit intention in the context of COVID-19: the mediating role of travel intention. Journal of Hospitality and Tourism Insights, 6(2), 697-715. doi:10.1108/JHTI-10-2021-0295

TCDD (2022), Turistik Doğu Ekspresi, "https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/seferler/Turistik-Dogu-Ekspresi" https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/seferler/Turistik-Dogu-Ekspresi (Erş. Tar. 25/02/2022)

Teichmann, K., & Zins, A. H. (2009). Planning and exploratory buying behavior. In K. Teichmann, A. H. Zins (Eds.), Handbook of Tourist Behavior (pp. 101-114). London: Routledge.

Totsune, T., Matsudaira, I., & Taki, Y. (2021). Curiosity–tourism interaction promotes subjective wellbeing among older adults in Japan. Humanities and Social Sciences Communications, 8(1), 1-11. doi:10.1057/s41599-021-00748-3

Turkish Hoteliers Federation. (2004).Tourism statistics for 2023 year. Press Release, January-February 2024, 6, 1-30

Van Hagen, M., De Bruyn, M., & Ten Elsen, E. (2017). The power of a pleasant train journey. Transportation Research Procedia 26, (177-186). Doi:10.1016/j.trpro.2017.07.018.

Wagstaff, M. F., Flores, G. L., Ahmed, R., & Sarah, V. (2021). Measures of curiosity: A literature review. Human Resource Development Quarterly, 32(3), 363–389. doi:10.1002/ hrdq.21417

Wang, L., Fu, C. F., Wong, P. P., & Zhang, Q. (2022). The impact of tourists' perceptions of space-launch tourism: An extension of the theory of planned behavior approach. Journal of China Tourism Research, 18(3), 549-568.

Whitecross, W. M., & Smithson, M. (2023). Curiously different: Interest-curiosity and deprivation-curiosity may have distinct benefits and drawbacks. Personality and Individual Differences, 213, 112310. doi:10.1016/j.paid.2023.112310

Wittek, R. (2013). Rational Choice Theory. In R. J. McGee, & R. L. Warms (Eds.), Theory in Social and Cultural Anthropology: An encyclopedia (pp. 688-689). Los Angeles: Sage Reference.

Yazıcı, T., & Kartal, O. Y. (2020). Epistemik merakın eğitimdeki rolü. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 570-589. doi:10.31592/aeusbed.738875

Yoon, Y., & Uysal, M. (2005). An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: A structural model. Tourism Management, 26(1), 45-56. doi:10.1016/j.tourman.2003.08.016

Zeithaml, V. A., Berry, L. L., & Parasuraman, A. (1996). The behavioral consequences of service quality. Journal of Marketing, 60(2), 31- 46. doi:10.1177/002224299606000203

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KÜNYESİ

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 06.12.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 26.05.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Aydın, R. (2025). The Impact of Digital Economies on Carbon Emissions and Economic Growth in Türkiye: Evidence from the FA-ARDL, *Kent Akademisi Dergisi*, 18(4):2194-2213. https://doi.org/10.35674/kent.1597167

The Impact of Digital Economies on Carbon Emissions and Economic Growth in Türkiye: Evidence from the FA-ARDL

Türkiye'de Dijital Ekonomilerin Karbon Emisyonu ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: FA-ARDL Yönteminden Kanıtlar

Rahman AYDIN[1]

öz

Bu çalışma dijital ekonomilerin ekonomik büyüme ve karbon emisyonu üzerine etkilerini araştırmaktadır. Dijital ekonomilerin karbon emisyon salınımını azaltmaya ve sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirmeye yönelik politikalara etkisi son dönemlerde literatürde tartışılan bir konudur. Ancak bu tartışmaların sınırlı ülkeler üzerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmada dijital ekonomilerin ekonomik büyüme ve karbon emisyon salınımları üzerine etkilerinin Türkiye ekonomisi özelinde araştırılması literatüre katkı sağlamaktadır. Bu motivasyon ile çalışmada dijital ekonomilerin karbon emisyon salınımları ve ekonomik büyüme üzerine etkilerini araştırmak için iki farklı model tercih edilmiştir. Modellerde karbon emisyon salınımı ve ekonomik büyüme verileri bağımlı değişken olarak yer almaktadır. Bağımlı değişkenleri açıklamak üzere dijital ekonomiler verisi ile birlikte enerji yapısı, hükümet harcamaları, kentleşme ve dışa açıklık verileri kullanılmıştır. Verilerin birim kök sürecini ve yapısal kırılma olup olmadığını tespit etmek amacı ile yapısal kırılmalı ADF birim kök testi kullanılmıştır. Veriler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmak için AARDL yöntemi tercih edilmiştir. Ancak verilerde yapısal kırılmaların varlığından dolayı AARDL yöntemine Fourier terimleri eklenerek FA-ARDL yönteminden faydalanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara bakıldığında dijital ekonomilerin ekonomik büyümeyi artırıcı etkilerinin yanı sıra karbon emisyon salınımını azaltıcı etkileri olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Ekonomi, Karbon Emisyonu, Ekonomik Büyüme, Zaman Serisi Analizi

ABSTRACT

This study investigates the effects of digital economies on economic growth and carbon emissions. The impact of digital economies on policies to reduce carbon emissions and realise sustainable growth has recently been discussed in the literature. However, it is seen that these discussions have been carried out on limited countries. For this reason, this study contributes to the literature by investigating the effects of digital economies on economic growth and carbon emissions in the Turkish economy. With this motivation, two different models were preferred to investigate the effects of digital economies on carbon emissions and economic growth. In the models, carbon emissions and economic growth data are included as dependent variables. Energy structure, government expenditures, urbanisation, and openness to internationalisation data are used together with the data on digital economies to explain the dependent variables. In order to determine the unit root process of the data and whether there is a structural break, ADF unit root test with a structural break is used. AARDL method was preferred to investigate the long-run relationship between the data. However, due to the presence of structural breaks in the data, the FA-ARDL method was utilised by adding Fourier terms to the AARDL method. When the findings from the study are analyzed, it is determined that digital economies have the effect of increasing economic growth as well as reducing carbon emissions.

Keywords: Digital Economy, Carbon Emission, Economic Growth, Time Series Analysis

[1] **Corresponding Author:** Erzurum Technical University, rahman.aydin@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0440-7468

1. Introduction

The concept of the digital economy first attracted attention in Don (1996) and has been the subject of research in many studies in the following periods (Zhang et al., 2022: 1-2). These studies reveal diverse interpretations and evaluations of the digital economy concept. For instance, Mesenbourg (2001) assessed digital economies in the context of the Internet, describing them as the infrastructure and processes of e-commerce, which includes online sales of goods and services (Mesenbourg, 2001: 2). Carlsson (2004) defined the digital economy as a set of economic activities created by the clustering of complementary techniques (Carlsson, 2004: 247-248). Eisenman et al. (2006) defined digitalisation as an integration between trade and electronic information technology (Eisenman et al., 2006: 2-3). Knickrehm et al. (2016) defined the digital economy as a share of the total economic output obtained from the activity inputs within the scope of the digital economy. As part of their study, Knickrehm et al. (2016) also said that digital skills, digital equipment (such as hardware, software, and communication equipment), and intermediate digital goods and services used in production are all things that support the digital economy. In light of the definitions above, it is possible to define digital economies as a series of economic activities that have become widespread in the production, consumption, and service sectors with the development of technology, thus increasing their place in economic and social life day by day.

Digital economies are one of the most recent and intensively developing areas of economic science. This is because digital transformations in economies affect all businesses, the labour market, and people's lifestyles (Novikova and Strogonova, 2020, p. 76; Zhang et al., 2022). Therefore, it is predicted that digital economies will significantly affect productivity and employment and will have a significant multiplier effect on economies in the coming years (Arsić, 2020: 432; Novikova and Strogonova, 2020: 76). Therefore, promoting digitalisation is expected to contribute significantly to the realisation of sustainable development goals along with economic growth (Mura and Donath, 2023: 1-2). In this context, digitalisation is an important topic of discussion in both developed and developing countries. Figure 1 presents internet usage and the population using it in Türkiye, one of the developing countries.

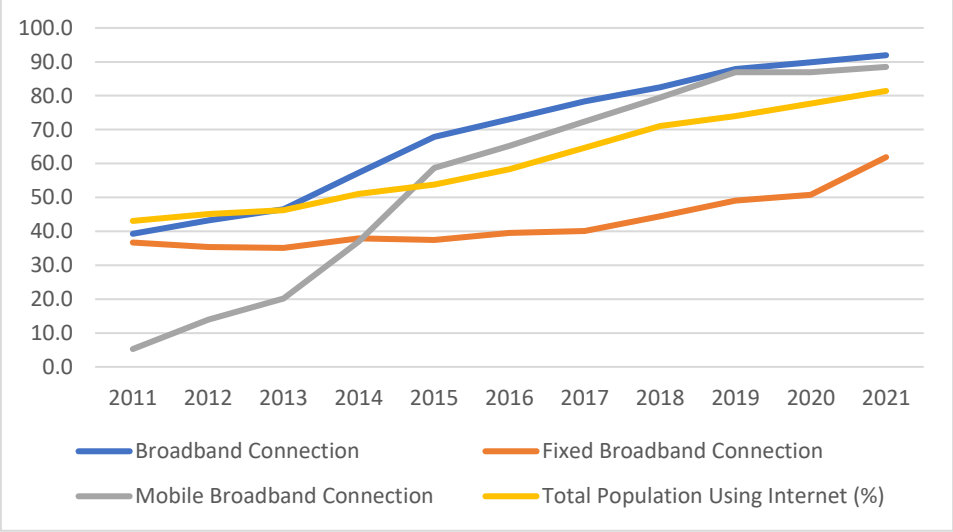

Figure 1. Internet Usage Option and Population Using Internet (%)
Source: TURKSTAT, 2024. World Bank Database, 2024.

In addition to the effects of digital economies on national economies, their effects on energy efficiency are also discussed. According to the 'Digital Carbon Neutrality' bulletin published by the Chinese Academy of Information and Communication, digital technologies will reduce total carbon emissions by 12-22% for societies and 10-40% for industries (Zheng, 2023: 2). Using digitalisation to cut down on carbon emissions and boost energy efficiency can be done by regulating the energy supply by the

government, making production faster, and shifting production factors to more energy-efficient areas. This means that digitalisation not only lowers carbon emissions, but it also makes resource allocation more efficient and boosts economic growth (Yang et al. 2022: 2-3). On the other hand, the spread of digital economies creates advantages in renewable energy costs. Therefore, increased renewable energy production together with cost advantages provides mitigating effects on carbon emissions (Moyer and Hughes, 2012: 919:920).

Digital economies have carbon emission reducing effects as well as carbon emission increasing effects (Moyer and Hughes, 2012: 921; Yang et al., 2022: 2-3). Energy consumption increases due to the positive effects of digitalisation on economic growth. More digital equipment means more energy use, which means more carbon emissions (Truby, 2018; Nguyen et al., 2020; Coyne and Denny, 2021; Su et al., 2021). Because of this, more carbon emissions will happen (Moyer and Hughes, 2012: 919–920; Yang et al., 2022). In this context, the question of the source of increasing energy demand is important for environmental pollution and environmental health (Li et al., 2020; Nguyen et al., 2020; Coyne and Denny, 2021; Su et al., 2021). However, in the first stage of digitalisation, it increases carbon emissions due to the construction of digital infrastructure, but in the following periods, it decreases carbon emissions with the new competitive advantages brought by digitalisation (Wang and Zhong, 2023: 51750). Therefore, digitalisation's effects on carbon emissions are an important topic of discussion in the literature, and studies on the subject contribute to the current debate.

This study examines the effects of digitalisation on carbon emissions and economic growth. This provides an opportunity to critically evaluate the role of digitalisation in achieving sustainable development goals. Therefore, it is intended to present a perspective on the potential of digitalisation, discuss environmental policies within the scope of sustainable development, and create a sustainable economic growth model that takes environmental health into account. In addition, when the studies investigating the relationship between digitalisation and carbon emissions in the literature are examined, it is seen that the studies are mostly on China. This study aims to investigate the effects of digitalisation on economic growth and carbon emissions in Türkiye, the 13th country with the highest carbon emissions in the world in 2022. In this regard researching the study with current methods specific to Türkiye contributes to the originality and motivation of the study. This situation contributes to the literature. In this context, the continuation of the study is planned as follows. In the second section, a summary of the literature on the subject is presented. The third section presents the methodology and the findings obtained. The fourth section plans to complete the study by providing a conclusion and evaluation.

2. Literature Review

Since digital economies are a rapidly growing area in today's world, their effects on economic growth and carbon emissions are a matter of curiosity. This section scrutinises the literature for studies that explore the impacts of digitalisation on economic growth and carbon emissions. Two subheadings present the literature in this context. The first subheading includes the relationship between digitalisation and economic growth, while the second subheading includes studies investigating digitalisation and carbon emissions.

2.1. Relationship between Digital Economies and Economic Growth

Solow and Swan (1956) highlighted the importance of technological development and population growth in the process of economic growth. Thus, the effects of technology on economic growth have become a prominent research topic in the literature (Aydın, 2022: 22; Magoustas et al., 2024: 2). In recent years, the use of digital economies has spread rapidly, and many studies have investigated the impact of digital economies on economic growth. Among the research done in this area, Asoy (2024) used the Driscoll-Kraay method to look into the link between 41 countries' economic growth and indicators of their digital economies from 2015 to 2018. The study determined that digital economy indicators have a positive impact on economic growth. Sheikh et al. (2021) investigated the effects of digitalisation on economic growth and corruption in Asian countries between 1990 and 2019. They concluded that digital transformation has a positive impact on economic growth and is an effective factor in combating corruption. Cheng and Huang (2022) determined that digitisation positively affects economic growth in five provinces in China. Hosan et al. (2022) investigated the effect of digitalisation on economic growth using panel data analysis methods for 30 developing countries between 1995 and 2018. They determined that digitalisation promotes economic growth across all quantiles. In 2023, Patra and Sethi used the Driscoll-Kraay estimator to look at how digital payments affected economic growth in 25 CPMI member countries from 2012 to 2020. They looked at institutional quality, consumer spending, and bank credit. According to the results, they found that the increase in digital payments positively affects economic growth.

Pradhan et al. (2019) stated that the development of the digital economy in Europe increases the productivity and economic performance of firms and thus will promote economic growth. Cheng et al. (2021) investigated the issue in 72 countries between 2000 and 2015 and concluded that the diffusion of information and communication technologies will positively affect economic growth in high-income countries. Wang et al. (2022) investigated the effects of globalisation and digital economies on sustainable development. Their findings demonstrate that globalisation and the digital economy have a significant impact on sustainable growth. A study by Moskalyk and Balashova (2024) used panel EKK methods to look into the link between the digital economy and society index and economic growth in EU member states from 2017 to 2022. They concluded that a 1% increase in the digitalisation index has a 0.2% growth effect on economic growth. Similar results were found in Kurniawati (2022), Ibrahimi and Fetai (2022), Wang et al. (2022), Khan and Xiemei (2022), Wu and Yu (2022), Varlamova and Kadochnikova (2023), Hegde and Guruprasad (2024), Latief and Javeed (2024), Magoutas et al. (2024), Török (2024), and Zhang et al. (2024). On the other hand, some studies in the literature indicate that digital economies will cause a negative impact on economic growth or will not cause any impact. For example, Ishida (2015) finds that developments in information and communication technology in Japan will not contribute to economic growth. Yousefi (2011) investigated the effects of information and communication technologies on economic growth for 62 countries between 2000 and 2006. Accordingly, he concluded that while developments in information and communication technologies are an important factor in economic growth in upper-middle-income group countries, they do not contribute to economic growth in lower-middle-income group countries. Varlamova and Kadochnikova (2023) investigated the relationship between the digital economy and economic growth for 85 regions in Russia between 2016 and 2021 with SAR, SEM, and SAC methods. They found that the digital data economy has a negative effect on economic growth in the short run and a positive effect in the long run.

2.2. Relationship between Digital Economies and Carbon Emissions

In the coming years, especially in developing countries, energy use is expected to increase as industrial production increases. Therefore, the importance of digitalisation in increasing energy efficiency is expected to increase (Hosan et al., 2022: 4). Examining the literature in this context reveals the potential of digital economies to mitigate carbon emissions. In addition, most of the studies have been conducted in China, which has the highest carbon emissions in the world and, on the other hand, is a country where digitalisation is developing rapidly (Mohsin et al., 2021). For example, Wang and Li (2023) investigated the impact of digital economies on carbon emissions for 30 provinces of China between 2011 and 2021 using panel data methods. The study reveals that the digital economy significantly contributes to the reduction of carbon emissions. They stated that carbon emissions decreased, especially in regions where digital economies are more developed. Wang et al. (2022) investigated the effect of the digital economy on CO2 emissions for 30 provinces of China between 2006 and 2017 with the Panel GMM method. They found that digital economies reduce CO2 emissions. They also stated that digital economies encourage green technology innovation by reducing the rate of coal consumption. Zhang et al. (2023) investigated the issue in China between 2014 and 2020 and found that digital economies can significantly prevent environmental pollution. Wang and Zhong (2023) examined the impact of digital economies and smart city projects on carbon emissions for 253 provinces of China between 2000 and 2019. They found that digital economies and smart city projects play an important role in reducing carbon emissions. Li and Tang (2024), in their study on China, found that digital economies are effective in reducing carbon emissions, and the successful implementation of this strategy increases environmental sustainability. Hao et al. (2022) found that the development of digital economies reduces carbon emissions. Yi et al. (2022), Ma et al. (2022), Chang et al. (2022), Zhou et al. (2022), Cui et al. (2023), and Yang et al. (2023) found similar results.

The spatial Durbin and mediation effect model was used by Wang et al. (2023) to look at how digital economies affected carbon emissions in China from 2011 to 2019. The findings indicate that digital economies are actively contributing to the reduction of carbon emissions, particularly in Eastern China. Bai et al. (2023) used a spatial panel data analysis method to look at 271 provinces in China from 2011 to 2019 and found that there is a relationship between digital economies and carbon emission intensity that looks like an upside-down "U." Luo et al. (2023) used a panel data analysis method to look at 251 provinces of China from 2011 to 2019 and found that digital economies make a big difference in how efficiently carbon emissions are used. They also found that this effect changes depending on the region and the size of the city. Yu and Liu (2024) found that digitisation reduces carbon emissions by using fixed effects and mediation models for 136 countries between 2000 and 2020. Li and Nadeem (2024) found that the only factor that positively affects environmental sustainability is the transition to green energy for 18 countries in South America. Luo et al. (2022) reported that technological innovation positively affects green productivity through the accumulation of human capital and the improvement of industrial structures.

In addition to studies indicating that digital economies have a positive impact on economic growth, there are also studies indicating that they have no impact on the environment or have a negative impact on the environment. Wang et al. (2024), for example, found that the effect of digital economies on carbon emissions for 97 countries from 2003 to 2019 looks like U when looking at natural resource rent. They also found that digital economies as a whole cause carbon emissions to rise. Zhao et al. (2024) concluded that the digital economy negatively affects the ecological footprint in their study for OECD countries between 2002 and 2020. Chen et al. (2024) used the dynamic ARDL model and the KRLS algorithm to analyse the impacts of digital economies on carbon emissions in India. They examined the short- and long-run effects of combining digital technology and economic growth with women entrepreneurship on environmental quality. Accordingly, they found that women entrepreneurship is effective in reducing carbon dioxide emissions. However, economic growth and industrial technology developments increased carbon emissions. Zhang et al. (2022) conducted a study on 30 provinces of China based on the panel data method between 2012 and 2019 and concluded that

developments in the digital economy did not increase energy efficiency and thus increased carbon emissions. Tao et al. (2023) found that digital economies negatively affect carbon emissions, and the relationship between the two variables is non-linear for 67 countries between 2010 and 2019. Li et al. (2024) investigated the effects of digital economies on green innovation for 278 provinces of China between 2011 and 2019 using panel methods. According to the findings, the digital economy has a negative impact on the environment and hinders the growth of green innovation. Huang and Wu (2024) determined that digital economies reduce carbon emissions in their study on China's provinces between 2011 and 2021. They found that the positive effects of digitalisation on carbon emissions are effective in eastern and central China but insignificant in western China.

Analysing the literature summary, it appears that most studies endorse the digital economy's potential to decrease carbon emissions. However, the fact that there is no link between the digital economy and pollution or that it is assumed that digital economies cause more pollution shows that there isn't agreement in the research on this topic. Therefore, the study is expected to contribute to the ongoing debate in the literature. Furthermore, the majority of the literature concentrates on the relationship between digitalisation and other factors. This study contributes to the literature as it is specific to Türkiye and tests the hypotheses by taking into account the possible structural breaks in the model.

3. Econometric Method

This study investigates the effects of digitisation on carbon emissions and economic growth using annual time series data covering the period between 1996 and 2021. The digital economies data used in the study is obtained by taking into account the share of internet users in the total population (Dong, et al., 2022). The study uses dollar-based economic growth data sourced from the World Bank database and carbon emission data sourced from the https://ourworldindata.org/ database. The study used energy structure (es), government expenditure (gov), openness level (trd), and urbanisation (urb) data in its models to explain both carbon emissions and economic growth (Dong et al., 2022). With the idea that the use of renewable energy can correct environmental negativities (Yu et al., 2022: 2990), energy structure data was obtained by calculating the ratio of renewable energy consumption to total energy consumption. Among the other control data used in the study, government expenditures data is calculated as the total amount of government expenditures in GDP and included in the model. The openness data is obtained by calculating the ratio of the sum of exported and imported goods and services to GDP. Urbanisation data, which is another control variable, represents the urban population. In this context, all of the data included in the models used in the study are presented in Table 1.

Table 1. Definitions of Variables

Variables	Symbols	Definition of Variables	Sources
Carbon Emissions	lnco2	Logarithmic transformation of annual carbon emission output	https://ourworldindata.org/
GDP	lngdp	Logarithmically transformed GDP (in US Dollars)	World Bank
Digitalisation	lndig	Logarithmic transformation of the number of individuals using the internet within the total population	World Bank
Energy Structure	es	Ratio of renewable energy usage to overall energy consumption	World Bank
Government Expenditures	lngov	Total logarithmically converted government spending as a percentage of GDP (in USD)	World Bank
Urbanization	lnurb	Logarithmically modified urban populace	World Bank
External Openness	trd	Proportion of total exports and imports of goods and services to GDP (measured in USD)	World Bank

The model utilised in the study is presented in equations (1) and (2), based on the work of Dong et al. (2022).

$$lnco2_t = \beta_0 + \beta_1 lndig_t + \beta_2 es_t + \beta_3 lngov_t + \beta_4 lnurb_t + \beta_5 trd_t + \mu_t \quad (1)$$

$$lngdp_t = \varphi_0 + \varphi_1 lndig_t + \varphi_2 es_t + \varphi_3 lngov_t + \varphi_4 lnurb_t + \varphi_5 trd_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

The first step in examining the relationship between the study's variables is to determine their stationarity levels. To determine the stationarity levels of the variables, we used the single-break Augmented Dickey Fuller (ADF) test, which considers the structural breaks in the variables.

The augmented autoregressive distributed lag (FA-ARDL) method combined with Fourier terms is used to look into how the variables are related to each other in the rest of the study. Pesaran et al. (2001) developed the ARDL method, which forms the basis of the A-ARDL method. In the ARDL method, the dependent variable follows an I(1) process, while the independent variables follow I(0) and I(1) processes. However, Sam et al. (2019) developed the A-ARDL model, which permits the dependent variable to be stationary at I(0) and I(1) levels alongside the independent variables. We present the A-ARDL model below (Sam et al., 2019):

$$\begin{aligned}\Delta lnco2_t = {} & \theta_0 + \sum_{i=1}^{n} \theta_{1i} \Delta lnco2_{t-1} \\ & + \sum_{i=1}^{m} \theta_{2i} \Delta lndig_{t-1} + \sum_{i=1}^{e} \theta_{3i} \Delta es_{t-1} + \sum_{i=1}^{r} \theta_{4i} \Delta lngov_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} \theta_{5i} \Delta lnurb_{t-1} \\ & + \sum_{i=1}^{m} \theta_{6i} \Delta trd_{t-1} + \beta_1 lnco2_{t-1} + \beta_2 lndig_{t-1} + \beta_3 es_{t-1} + \beta_4 lngov_{t-1} + \beta_5 lnurb_{t-1} \\ & + \beta_6 trd_{t-1} + \mu_t \quad (3)\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\Delta lngdp_t = {} & \gamma_0 + \sum_{i=1}^{c} \gamma_{1i} \Delta lngdp_{t-1} \\ & + \sum_{i=1}^{v} \gamma_{2i} \Delta lndig_{t-1} + \sum_{i=1}^{b} \gamma_{3i} \Delta es_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \gamma_{4i} \Delta lngov_{t-1} + \sum_{i=1}^{l} \gamma_{5i} \Delta lnurb_{t-1} \\ & + \sum_{i=1}^{m} \gamma_{6i} \Delta trd_{t-1} + \delta_1 lngdp_{t-1} + \delta_2 lndig_{t-1} + \delta_3 es_{t-1} + \delta_4 lngov_{t-1} + \delta_5 lnurb_{t-1} \\ & + \delta_6 trd_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)\end{aligned}$$

In Equations 3 and 4, three different tests are applied to investigate the existence of a cointegrated relationship based on the A-ARDL method. The restrictions and hypotheses of these tests are as follows (Sam et al., 2019):

$F_{overall;}$ $H_0: \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = \beta_6 = 0$
$H_0: \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = \delta_5 = \delta_6 = 0$ (5)

$t_{DV;}$ $H_0: \beta_1 = 0$
$H_0: \delta_1 = 0$ (6)

$F_{IDV;}$ $H_0: \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = \beta_6 = 0$
$H_0: \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = \delta_5 = \delta_6 = 0$ (7)

The main hypotheses investigated in the study are:

Model 1:
H_0: there is no relationship between digitalization and carbon emissions.
Model 2:
H_0: there is no relationship between digitalization and economic growth.

The $F_{overall}$ test used to test the hypotheses in Equations 5, 6, and 7 is based on the table critical values in Narayan (2005), while the t_{DV} test is based on the table critical values in Pesaran et al. (2001). Finally, the table critical values of Sam et al. (2019) were used for the F_{IDV} test. If the test statistic for cointegration falls between the lower and upper limits of the relevant table critical value, the existence of cointegration is questionable. The A-ARDL method accepts cases where both the dependent and independent variables are I(0). Therefore, if all variables are I(0), we use I(0) as the critical value for the test statistic value, which calculates the presence of cointegration. If all variables are I(1), then the upper limit, i.e., I(1), is appropriate as the critical value (Sam et al., 2019: 137). There are two different degenerates in the AARDL model. The first one is when the statistical value of the lagged dependent variable is statistically significant, and the lagged independent variables are statistically insignificant. The second one is when the lagged independent variables are significant, but the independent variable with the lagged dependent variable is insignificant (Çağlar, 2022: 920-921; Solarin, 2019: 2877). In the AARDL model, it is necessary to investigate the date, frequency, and exact shape of structural breaks. However, it is not necessary to investigate the presence of existing breaks in the model by adding Fourier terms to the AARDL model. In this context, the FA-ARDL model is obtained by adding Fourier terms to Equations 3 and 4 expressing the AARDL model (Solarin, 2019: 2877).

$$\begin{aligned}\Delta \ln co2_t = {} & \theta_0 + \sum_{i=1}^{n} \theta_{1i}\, \Delta \ln co2_{t-1} \\ & + \sum_{i=1}^{m} \theta_{2i}\, \Delta \ln dig_{t-1} + \sum_{i=1}^{e} \theta_{3i}\, \Delta es_{t-1} + \sum_{i=1}^{r} \theta_{4i}\, \Delta \ln gov_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} \theta_{5i}\, \Delta \ln urb_{t-1} \\ & + \sum_{i=1}^{o} \theta_{6i}\, \Delta trd_{t-1} + \beta_1 \ln co2_{t-1} + \beta_2 \ln dig_{t-1} + \beta_3 es_{t-1} + \beta_4 \ln gov_{t-1} + \beta_5 \ln urb_{t-1} \\ & + \beta_6 trd_{t-1} + \beta_7 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_8 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \\ & + \mu_t \ldots\ldots\ldots\

4. Empirical Findings

4.1. Unit Root Test Results

Determining the presence of the unit root and structural break in the variables is crucial for obtaining consistent results in the study's model estimation. Table 3 presents the results of the ADF test with a structural break, which determines the stationarity properties of the study's variables and whether a structural break exists. The ADF test with structural breaks shows that the variables lnco2, es, and trd are stable in the first difference. On the other hand, the variables lngdp, lndig, lngov, and lnurb are stable at their level values. Additionally, the study identifies breaks in the series at various dates. Since the series are stationary at different levels and there are structural breaks, it was decided to use the FA-ARDL method in the study.

Table 2. ADF Break Unit Root Test

Variables	Level	First Difference Level	Break Date
lnco2	-2.517(3)	-5.399***(0)	2003
lngdp	-4.226*(0)	-	2001
lndig	-6.529***(0)	-	2020
es	-2.913(0)	-7.790***(1)	2010
lngov	-5.802***(0)	-	2001
lnurb	-5.640***(0)	-	2008
trd	-2.983(0)	-5.493***(0)	2008

Note: ***, * denote significance at the 1% and 10% level, respectively.
The symbol ( ) denotes the lag length.

4.2. FA-ARDL Test Results

The ADF single-break unit root helps determine the stationarity properties of the study's variables. Then, we will use the AARDL model with Fourier term to determine the cointegrated relationship between the variables. Firstly, the AARDL method assumes that the variables are stationary at the I(0) and I(1) levels. Subsequently, the existence of cointegrated relationship is determined. On the other hand, the single-break ADF unit root test revealed that the variables are in a structural break process. For this reason, the FA-ARDL method, which is the result of adding a Fourier term to the AARDL model, is preferred. When the results obtained using the FA-ARDL method are analysed, it is determined that the error term in Model 1 is statistically significant and the coefficient takes a negative value. Moreover, at least one of the trigonometric terms used in Model 1 is statistically significant. Finally, despite using the Fourier function to achieve consistent results against structural breaks, Model 1's CUSUM and CUSUMQ test results indicate its stability.

Table 3. FA-ARDL Cointegration Test Results for Model 1

Model	k	Tests	Test Statistics	Critical Values		
				%1	%5	%10
(1,0,0,0,1,0)	5	$F_{overall}$	13.841***	6.370	4.608	2.457
		$t_{dependent}$	-5.049***	-4.79	-4.19	-3.86
		$F_{independent}$	16.317***	6.48	4.54	3.76

Diagnostic Tests	Test Statistics	Probability Values
Autocorrelation (LM Test)	1.739	0.187
Heteroscedasticity (BPG Test)	10.046	0.346
Normality	1.294	0.523
Ramsey RESET	0.368	0.553
CUSUM	Stabil	
CUSUMQ	Stabil	

Note: *** represents significance at the 1% level.

The cointegration test results for Model 1 in Table 3 indicate that there is a cointegrated relationship from the independent variables to the dependent variable. Moreover, the diagnostic test results in Model 1 indicate that the long-run coefficients obtained from the cointegration test are consistent and reliable. Table 4 presents the long-run results from Model 1 using the FA-ARDL method.

Table 4. Model 1 Long Run Estimation Results

Variables	Coefficients	t-statistic Values	Probability Values
lndig	-0.103	-5.271	0.001***
es	-0.038	-3.477	0.003***
trd	-0.291	-2.151	0.048**
lngov	0.152	2.846	0.012**
lnurb	1.608	10.915	0.000***
Error Correction Model			
Δcos	0.012	2.365	0.031**
Δsin	0.011	2.335	0.033**
ect	-0.793	-10.522	0.000***

Note: ***, ** represent significance at the 1% and 5% level, respectively.

According to the FA-ARDL long-run results for Model 1 in Table 4, lndig, es and trd variables have statistically significant and negative coefficients. Accordingly, a 1% increase in lndig, es and trd variables decreases lnco2 by 0.0103%, 0.038% and 0.291%, respectively. On the other hand, lngove and lnurb variables were found to have a statistically significant and positive coefficient. Accordingly, it is concluded that a 1 percent increase in lngove and lnurb variables increases lnco2 by 0.152% and 1.608%, respectively. According to other results obtained from the FA-ARDL (1,0,0,0,1,0) model, the coefficients of the trigonometric terms of the model are 0.012 and 0.011, respectively, and both terms are statistically significant at the 5% level. Finally, the coefficient of the error term of the model is -0.793 and statistically significant at the 1% level.

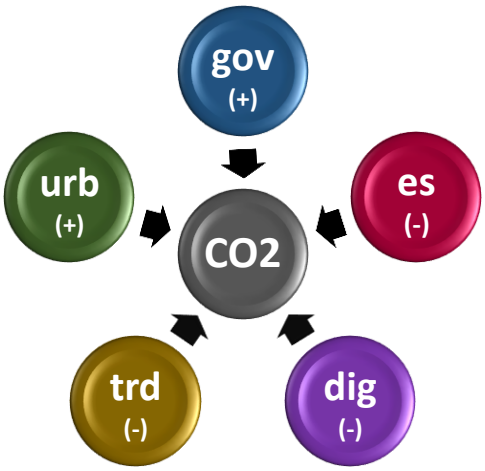

Figure 2. Model 1 Estimation Results

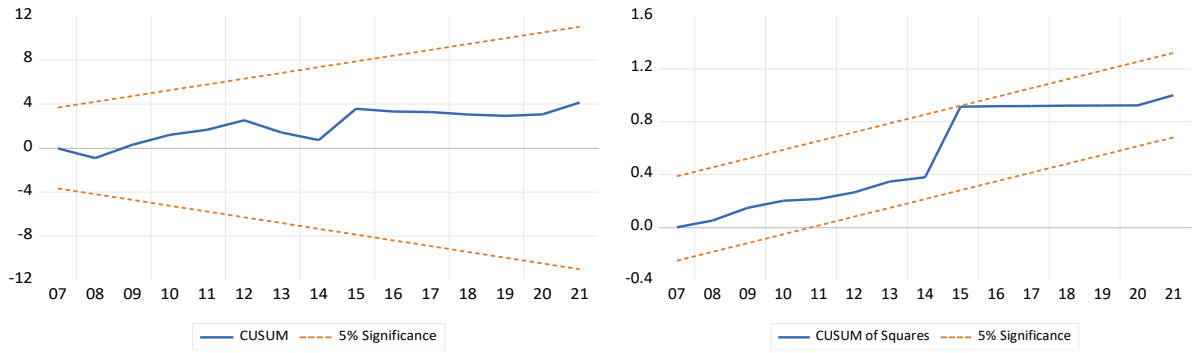

Graph 1. CUSUM and CUSUMQ Tests for Model 1

The rest of the study investigates the diagnostic test results for Model 2. According to the diagnostic test results in Table 5, Model 2 does not suffer from autocorrelation and heteroscedasticity, and the normality assumption is satisfied. Moreover, the error term of Model 2 is statistically significant, and the coefficient takes a negative value, while at least one of the trigonometric terms used is statistically significant. Finally, despite using the Fourier function to achieve consistent results against structural breaks, Model 2's CUSUM and CUSUMQ test results demonstrate its stability.

Table 5. FA-ARDL Cointegration Test Results for Model 2

Model	k	Tests	Test Statistics	Critical Values		
				%1	%5	%10
(1,1,1,0,0,0)	3	$F_{overall}$	55.397***	6.370	4.608	2.457
		$t_{dependent}$	-15.803***	-4.79	-4.19	-3.86
		$F_{independent}$	50.911***	6.48	4.54	3.76

Diagnostic Tests	Test Statistics	Probability Values
Autocorrelation (LM Test)	1.192	0.294
Heteroscedasticity (BPG Test)	13.742	0.185
Normality	1.62	0.444
Ramsey RESET	2.887	0.113
CUSUM	Stabil	
CUSUMQ	Stabil	

Note: *** represents significance at the 1% level.

The cointegration test results for Model 2 in Table 5 indicate that there is a cointegrated relationship from the independent variables to the dependent variable. Moreover, the diagnostic test results in Model 2 indicate that the long-run coefficients obtained from the cointegration test are consistent and reliable. Table 6 presents the findings from Model 2 using the FA-ARDL method.

Table 6. Model 2 Long Run Estimation Results

Variables	Coefficients	t-statistic Values	Probability Values
lndig	0.053	1.865	0.083*
es	0.041	2.616	0.02**
trd	0.979	3.314	0.005***
lngov	0.586	6.001	0000***
lnurb	0.57	2.919	0.011**
Error Correction Model			
Δcos	-0.055	-5.082	0.002***
Δsin	0.054	6.173	0.000***
ect	-1.132	-21.239	0.000***

Note: ***, ** represent significance at the 1% and 5% level, respectively.

The long-term FA-ARDL results for Model 2 can be seen in Table 6. The lndig, es, trd, lngov, and lnurb variables all have statistically significant and positive coefficients. Accordingly, a 1% increase in lndig, es, trd, lngov, and lnurb variables increases lngdp by 0.053%, 0.041%, 0.979%, 0.586%, and 0.57%, respectively. According to other results obtained from the FA-ARDL (1,1,1,0,0,0) model, the coefficients of the trigonometric terms are -0.055 and 0.054, respectively, and both terms are significant at the 1% level. Finally, the coefficient of the error term of the model is -1.132 and statistically significant at the 1% level.

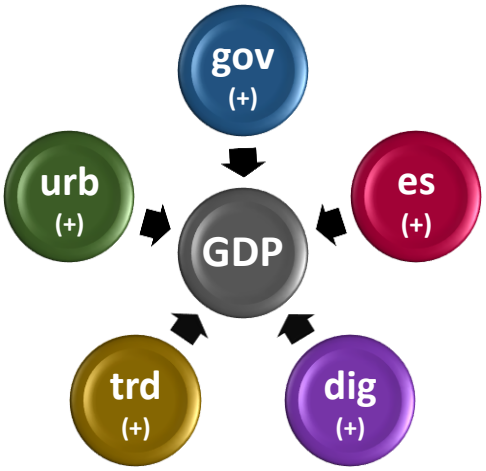

Figure 3. Model 2 Estimation Results

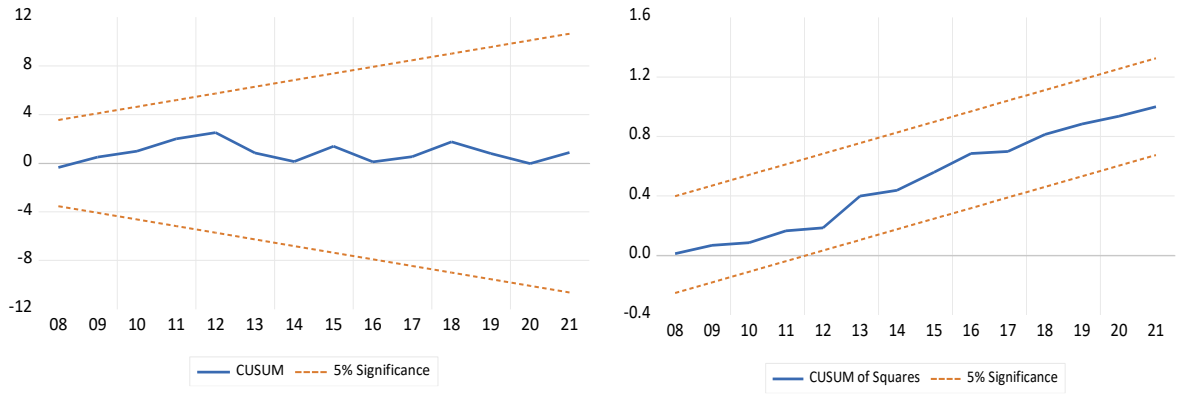

Graph 2. CUSUM and CUSUMQ Tests for Model 2

Conclusion and Assessment

This study investigates the effects of digital economies on carbon emissions and economic growth between 1996 and 2021. The study uses data on the ratio of internet users to the total population as a digital economy indicator, Türkiye's annual total carbon emission data as a carbon emission indicator, and dollar-based GDP data as an economic growth indicator. In addition, the ratio of renewable energy consumption to total energy consumption, the share of public expenditures in GDP, urban population data, and finally trade openness data representing the ratio of exported and imported goods and services to GDP were used as control variables. In order to determine whether the data of the study contain both unit root and structural break, ADF unit root test with structural break is preferred. Since the data are stationary at different levels (I(0) and I(1)) and contain structural breaks at different dates, it was decided to use the FA-ARDL method, which adds Fourier terms to the AARDL method. In this context, the validity of two different hypotheses was investigated in the models created. Considering the hypotheses; the null hypothesis (H_0) used in Model 1 states that there is no relationship between digitalisation and carbon emissions, while the null hypothesis (H_0) used in Model 2 states that there is no relationship between digitalisation and economic growth. In addition, at least one of the terms in the Fourier functions used in the FA-ARDL method was found to be statistically significant in both models. The error terms, on the other hand, are also statistically significant and have a negative coefficient. Therefore, it is concluded that both models have a cointegrated relationship.

Examining the long-run results from the study reveals a negative and statistically significant relationship between digitalisation and carbon emissions in Model 1, leading to the rejection of the H_0 hypothesis. This result is similar to Chang et al. (2022), Hao et al. (2022), Ma et al. (2022), Yi et al. (2022), Zhou et al. (2022), Wang et al. (2022), Cui et al. (2023), Wang et al. (2023), Wang and Li (2023), Wang and Zhong (2023), Zhang et al. (2023), Yang et al. (2023) and Li and Tang (2024). Moreover, Model 1 revealed a negative, long-term relationship between energy intensity and trade openness, as well as a positive relationship between government expenditures and urbanization. When examining the results from Model 2, it reveals a positive and statistically significant relationship between digitalisation and economic growth, leading to the rejection of the H_0 hypothesis. This result is supported by Pradhan et al. (2019), Cheng et al. (2021), Sheikh et al. (2021), Cheng and Huang (2022), Ibrahimi and Fetai (2022), Hosan et al. (2022), Kurniawati (2022), Varlamova and Kadochnikova (2023), Patra and Sethi (2024), Asoy (2024), Hegde and Guruprasad (2024), Latief and Javeed (2024), Moskalyk and Balashova (2024), Török (2024) and Zhang et al. (2024). On the other hand, Model 2 shows that energy intensity, trade openness, government expenditures, and urbanization all positively affect economic growth. The study's results indicate that digitalisation contributes positively to economic growth and negatively to carbon emissions.

The results of the study show that digitalisation contributes positively to economic growth and negatively to carbon emissions. Therefore, it is concluded that the development of digital economies in the Turkish economy will lead to both economic growth and a reduction in carbon emissions. These results coincide with the objectives of sustainable development. Because policies towards human health, nature and national welfare are among the objectives of sustainable development. Therefore, in the light of the findings obtained from the study, the widespread use of digital economies in Türkiye can be considered as a correct policy to achieve the objectives of sustainable development. In this context, it can be expected that the digitalisation process in Türkiye will contribute to the welfare of the country and the policies developed to reduce carbon emissions. For this reason, policy makers should support and encourage policies for the spread of digitalisation to help achieve the relevant objectives of sustainable development. Finally, the study has an important limitation. The study focuses on carbon emission emissions calculated for Türkiye in general. Therefore, the empirical findings of the study are considered to cover all sectors of the Turkish economy. Therefore, in the next research, it is aimed to investigate the impact of digitalisation on carbon emissions in Türkiye on a sectoral basis.

Compliance with Ethical Standard

Conflict of Interests: *The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.*

Ethics Committee Approval: *There is no need for ethics committee approval in this article, the wet signed consent form stating that the ethics committee decision is not required has been added to the article process files on the system.*

Funding Disclosure: No financial support has been received for this article.

References

Arsić, M. (2020). Impact of digitalisation on economic growth, productivity and employment. Economic Themes, 58(4), 431-457.

Asoy, E. (2024). A better proxy for technology determinant of economic growth: the international digital economy and society index. *İstanbul İktisat Dergisi*, *74*(1), 225-251.

Aydın, R. (2022). Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Toplam Faktör Verimliliği Üzerine Etkisi: Türkiye'de Düzey 2 Alt Bölgeleri İçin Bir Uygulama. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Bai, L., Guo, T., Xu, W., Liu, Y., Kuang, M., & Jiang, L. (2023). Effects of digital economy on carbon emission intensity in Chinese cities: A life-cycle theory and the application of non-linear spatial panel smooth transition threshold model. Energy Policy, 183, 113792. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2023.113792.

Carlsson, B., 2004. The Digital Economy: what is new and what is not? Struct. Change Econ. Dynam. 15 (3), 245–264. https://doi.org/10.1016/j.strueco.2004.02.001.

Chang, X., & Li, J. (2022). Effects of the digital economy on carbon emissions in China: A Spatial Durbin econometric analysis. Sustainability, 14(24), 16624. https://doi.org/10.3390/su142416624

Chen, Y., Subhan, M., Ahmad, G., Adil, M., & Zamir, M. N. (2024). Unveiling the linkages among digital technology, economic growth, and carbon emissions: A resource management perspective. Resources Policy, 91, 104868. https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2024.104868

Cheng, C. Y., Chien, M. S., & Lee, C. C. (2021). ICT diffusion, financial development, and economic growth: An international cross-country analysis. *Economic modelling*, *94*, 662-671.

Cheng, C., & Huang, H. (2022). Evaluation and analysis of regional economic growth factors in digital economy based on the deep neural network. *Mathematical Problems in Engineering*, *2022*(1), 1121886.

Coyne, B., & Denny, E. (2021). Applying a model of technology diffusion to quantify the potential benefit of improved energy efficiency in data centres. Energies, 14(22), 7699. https://doi.org/10.3390/en14227699

Cui, S., Li, G., & Liu, J. (2023). Can economic growth and carbon emissions reduction be owned: evidence from the convergence of digital services and manufacturing in China. Environmental Science and Pollution Research, 30(8), 20415-20430. doi: 10.1007/s11356-022-23175-6.

Çağlar, A. E. (2022). The Role of Environmental Patents in Environmental Kuznets Curve Hypothesis in Turkey: Evidence from the Augmented ARDL. Nigde Omer Halisdemir University Academic Review of Economics and Administrative Sciences (OHUIIBFD), 15(4), 913-929.

Don, T., 1996. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. Mc Graw-Hill, New York.

Dong, F., Hu, M., Gao, Y., Liu, Y., Zhu, J., & Pan, Y. (2022). How does digital economy affect carbon emissions? Evidence from global 60 countries. Science of The Total Environment, 852, 158401.

Eisenmann, T., Parker, G., Van Alstyne, M.W., 2006. Strategies for two-sided markets. Harv. Bus. Rev. 84 (10), 92.

Hao, X., Wen, S., Li, Y., Xu, Y., & Xue, Y. (2022). Can the digital economy development curb carbon emissions? Evidence from China. Frontiers in Psychology, 13, 938918. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.938918

Hegde, P. R., & Guruprasad, L. S. (2024). Nexus between digital financial inclusion and economic growth: a panel data investigation of Asian economies. *Journal of Economic and Administrative Sciences*.

Hosan, S., Karmaker, S. C., Rahman, M. M., Chapman, A. J., & Saha, B. B. (2022). Dynamic links among the demographic dividend, digitalization, energy intensity and sustainable economic growth: Empirical evidence from emerging economies. *Journal of Cleaner Production*, *330*, 129858.

https://databank.worldbank.org/

https://ourworldindata.org/

https://www.tuik.gov.tr/

Huang, F., & Wu, C. (2024). Impact of Digital Economy on Carbon Emissions and Its Mechanism: Evidence from China. *Sustainability*, *16*(20), 8926.

Ibrahimi, A. E., & Fetai, B. (2022). The impact of ICT on the GDP growth of Western Balkan countries. *SEEU Review*, *17*(1), 105-119.

Ishida, H. (2015). The effect of ICT development on economic growth and energy consumption in Japan. *Telematics and Informatics*, *32*(1), 79-88.

Khan, A., & Ximei, W. (2022). Digital economy and environmental sustainability: Do Information Communication and Technology (ICT) and economic complexity matter?. *International journal of environmental research and public health*, *19*(19), 12301.

Knickrehm, M., Berthon, B., Daugherty, P., 2016. Digital disruption: The growth Multiplier, Accenture, Dublin. Retrieved from http://www.metalonia.com/w/documents/Accenture-Strategy-Digital-Disruption-Growth-Multiplier.pdf, (Erişim Tarihi: 04.08.2024).

Kurniawati, M. A. (2022). Analysis of the impact of information communication technology on economic growth: empirical evidence from Asian countries. *Journal of Asian Business and Economic Studies*, *29*(1), 2-18.

Latief, R., & Javeed, S. A. (2024). The Spatial Effects of Digital Economy on Sustainable Urban Economic Development in China. *Sustainability*, *16*(20), 8973.

Li, M., Meng, M., & Chen, Y. (2024). The impact of the digital economy on green innovation: the moderating role of fiscal decentralization. *Economic Change and Restructuring*, *57*(2), 37.

Li, S., & Tang, Y. (2024). The Impact of the Digital Economy on Carbon Emission Levels and Its Coupling Relationships: Empirical Evidence from China. Sustainability, 16(13), 5612. https://doi.org/10.3390/su16135612

Li, W., & Nadeem, M. (2024). Decarbonizing progress: Exploring the nexus of renewable energy, digital economy, and economic development in South American countries. Heliyon, 10(13). https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e33446

Li, Y., Dai, J., & Cui, L. (2020). The impact of digital technologies on economic and environmental performance in the context of industry 4.0: A moderated mediation model. International Journal of Production Economics, 229, 107777. https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2020.107777

Luo, K., Liu, Y., Chen, P. F., & Zeng, M. (2022). Assessing the impact of digital economy on green development efficiency in the Yangtze River Economic Belt. Energy Economics, 112, 106127. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2022.106127.

Lyu, K., Yang, S., Zheng, K., & Zhang, Y. (2023). How does the digital economy affect carbon emission efficiency? Evidence from energy consumption and industrial value chain. Energies, 16(2), 761. https://doi.org/10.3390/en16020761

Ma, Q., Tariq, M., Mahmood, H., & Khan, Z. (2022). The nexus between digital economy and carbon dioxide

emissions in China: The moderating role of investments in research and development. Technology in Society, 68, 101910. https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101910.

Magoutas, A. I., Chaideftou, M., Skandali, D., & Chountalas, P. T. (2024). Digital Progression and Economic Growth: Analyzing the Impact of ICT Advancements on the GDP of European Union Countries. *Economies*, *12*(3), 63.

Mesenbourg, T. L. (2001). Measuring the digital economy. US Bureau of the Census, 1(1).

Mohsin, M., Phoumin, H., Youn, I. J., & Taghizadeh-Hesary, F. (2021). Enhancing energy and environmental efficiency in the power sectors: a case study of Singapore and China. Journal of Environmental Assessment Policy and Management, 23(03n04), 2250018. https://doi.org/10.1142/S1464333222500181

Moskalyk, R.Y ve Balashova, V.A. (2024). Economic Growth Model: The Role of Digitalization. *Academy Review*, 2(61), 55-69.

Moyer, J. D., & Hughes, B. B. (2012). ICTs: do they contribute to increased carbon emissions?. Technological Forecasting and Social Change, 79(5), 919-931.

Mura, P. O., & Donath, L. E. (2023). Digitalisation and economic growth in the European Union. Electronics, 12(7), 1718.

Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: evidence from cointegration tests. Applied economics, 37(17), 1979-1990.

Nguyen, T. T., Pham, T. A. T., & Tram, H. T. X. (2020). Role of information and communication technologies and innovation in driving carbon emissions and economic growth in selected G-20 countries. Journal of environmental management, 261, 110162. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.110162

Novikova, N. V., & Strogonova, E. V. (2020). Regional aspects of studying the digital economy in the system of economic growth drivers. Journal of new economy, 21(2), 76-93.

Patra, B., & Sethi, N. (2024). Does digital payment induce economic growth in emerging economies? The mediating role of institutional quality, consumption expenditure, and bank credit. *Information Technology for Development*, *30*(1), 57-75.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. Journal of applied econometrics, 16(3), 289-326.

Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Nair, M., Bennett, S. E., & Bahmani, S. (2019). Short-term and long-term dynamics of venture capital and economic growth in a digital economy: A study of European countries. *Technology in*

Sam, C. Y., McNown, R., ve Goh, S. K. (2019). An augmented autoregressive distributed lag bounds test for cointegration, Economic Modelling, 80, 130-141. https://doi.org/10.1016/j.econmod.2018.11.001

Sheikh, M. R., Ijaz-Ur-Rehman, S. B., Tariq, M., & Khalid, S. (2021). Digital Transformation Corruption and Economic Growth Nexus in Asian Countries. *International Transaction Journal of Engineering, Management, & Applied Sciences & Technologies*, *12*(6), 1-12.

Solarin, S. A. (2019). Modelling the relationship between financing by Islamic banking system and environmental quality: evidence from bootstrap autoregressive distributive lag with Fourier terms. *Quality & quantity*, *53*(6), 2867-2884.

Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The quarterly journal of economics*, *70*(1), 65-94.

Su, C. W., Xie, Y., Shahab, S., Faisal, C. M. N., Hafeez, M., & Qamri, G. M. (2021). Towards achieving sustainable development: role of technology innovation, technology adoption and CO2 emission for BRICS. International journal of environmental research and public health, 18(1), 277. https://doi.org/10.3390/ijerph18010277

Swan, T. W. (1956). Economic growth and capital accumulation. *Economic record*, *32*(2), 334-361.

Tao, M., Poletti, S., Wen, L., Sheng, M. S., Wang, J., Wang, G., & Zheng, Y. (2023). Appraising the role of the digital economy in global decarbonization: A spatial non-linear perspective on globalization. Journal of Environmental Management, 347, 119170. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2023.119170

Török, L. (2024). The relationship between digital development and economic growth in the European Union. *International Review of Applied Sciences and Engineering*.

Truby, J. (2018). Decarbonizing Bitcoin: Law and policy choices for reducing the energy consumption of Blockchain technologies and digital currencies. Energy research & social science, 44, 399-410. https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.06.009

Varlamova, J., & Kadochnikova, E. (2023). Modeling the spatial effects of digital data economy on regional economic growth: SAR, SEM and SAC models. *Mathematics*, *11*(16), 3516.

Wang, F., Jin, M., Li, J., Zhang, Y., & Chen, J. (2022). Profound impact of economic openness and digital economy towards a sustainable development: A new look at RCEP economies. *Sustainability*, *14*(21), 13922.

Wang, H., Wu, D., & Zeng, Y. (2023). Digital economy, market segmentation and carbon emission performance. Environment, Development and Sustainability, 1-25. https://doi.org/10.1007/s10668-023-03465-w

Wang, H., Yang, G., & Yue, Z. (2023). Breaking through ingrained beliefs: revisiting the impact of the digital economy on carbon emissions. Humanities and Social Sciences Communications, 10(1), 1-13. https://doi.org/10.1057/s41599-023-02126-7

Wang, J., Dong, K., Dong, X., & Taghizadeh-Hesary, F. (2022). Assessing the digital economy and its carbon-mitigation effects: The case of China. *Energy Economics*, *113*, 106198.

Wang, J., Dong, X., & Dong, K. (2022). How digital industries affect China's carbon emissions? Analysis of the direct and indirect structural effects. Technology in Society, 68, 101911. https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101911

Wang, Q., Sun, J., Pata, U. K., Li, R., & Kartal, M. T. (2024). Digital economy and carbon dioxide emissions: examining the role of threshold variables. Geoscience Frontiers, 15(3), 101644. https://doi.org/10.1016/j.gsf.2023.101644.

Wang, X., & Li, J. (2023). Heterogeneous effect of digital economy on carbon emission reduction. Journal of Cleaner Production, 429, 139560. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.139560

Wang, X., & Zhong, M. (2023). Can digital economy reduce carbon emission intensity? Empirical evidence from China's smart city pilot policies. Environmental Science and Pollution Research, 30(18), 51749-51769. https://doi.org/10.1007/s11356-023-26038-w

Wu, H. X., & Yu, C. (2022). The impact of the digital economy on China's economic growth and productivity performance. *China Economic Journal*, *15*(2), 153-170.

Yang, R., Chen, B., & Wu, J. (2023). Does digital economy curb carbon intensity? New insights from China. *Environmental Science and Pollution Research*, *30*(59), 123214-123225.

Yang, Z., Gao, W., Han, Q., Qi, L., Cui, Y., & Chen, Y. (2022). Digitalization and carbon emissions: how does digital city construction affect China's carbon emission reduction?. Sustainable cities and society, 87, 104201.

Yi, M., Liu, Y., Sheng, M. S., & Wen, L. (2022). Effects of digital economy on carbon emission reduction: New evidence from China. Energy Policy, 171, 113271. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.113271

Yousefi, A. (2011). The impact of information and communication technology on economic growth: Evidence from developed and developing countries. *Economics of Innovation and New Technology*, *20*(6), 581-596.

Yu, B., Fang, D., Kleit, A. N., & Xiao, K. (2022). Exploring the driving mechanism and the evolution of the low-carbon economy transition: lessons from OECD developed countries. The World Economy, 45(9), 2766-2795.

Yu, H., & Liu, H. (2024). Impact of digitization on carbon productivity: an empirical analysis of 136 countries. Scientific Reports, 14(1), 5094. https://doi.org/10.1038/s41598-024-55848-2

Zhang, L., Mu, R., Zhan, Y., Yu, J., Liu, L., Yu, Y., & Zhang, J. (2022). Digital economy, energy efficiency, and carbon emissions: Evidence from provincial panel data in China. *Science of the Total Environment*, *852*, 158403.

Zhang, Q., Wu, P., Li, R., & Chen, A. (2024). Digital transformation and economic growth Efficiency improvement in the Digital media era: Digitalization of industry or Digital industrialization?. *International Review of Economics & Finance*, *92*, 667-677.

Zhang, W., Liu, X., Wang, D., & Zhou, J. (2022). Digital economy and carbon emission performance: Evidence at China's city level. Energy Policy, 165, 112927. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.112927

Zhang, Z., Ding, Z., Geng, Y., Pan, L., & Wang, C. (2023). The impact of digital economy on environmental quality: Evidence from China. *Frontiers in Environmental Science*, *11*, 1120953.

Zhao, D., Lin, J., & Bashir, M. A. (2024). Analyze the effect of energy efficiency, natural resources, and the digital economy on ecological footprint in OCED countries: The mediating role of renewable energy. Resources Policy, 95, 105198. https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2024.105198

Zheng, R., Wu, G., Cheng, Y., Liu, H., Wang, Y., & Wang, X. (2023). How does digitalization drive carbon emissions? The inverted U-shaped effect in China. Environmental Impact Assessment Review, 102, 107203. https://doi.org/10.1016/j.eiar.2023.107203

Zhou, X., Zhou, D., Zhao, Z., & Wang, Q. (2022). A framework to analyze carbon impacts of digital economy: The case of China. Sustainable Production and Consumption, 31, 357-369. https://doi.org/10.1016/j.spc.2022.03.002.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KÜNYESİ
Review Article | Derleme Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 16.12.2024
Admission Date |Kabul Tarihi:25.05.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ
Güneş B, (2025). Sustainability Dilemma of Urban Change Policies, Kent Akademisi Dergisi,18(4):2214-2236. https://doi.org/10.35674/kent.1602547

Sustainability Dilemma of Urban Change Policies

Kentsel Değişim Politikalarının Sürdürülebilirlik Çıkmazı

Bülent Güneş[1]

Öz

1960'lı ve 70'li yılların ardından tüm dünyada kapitalizmin yenilenen modelleri eşliğinde kentsel alanlarda teknolojik ve dijital gelişmeler, ülkelerin gelişmişlik düzeyinde yeni yaşam alanlarını ortaya çıkarmıştır. Küresel kapitalizm ve sermaye, dönemsel krizden çıkış yolu için neoliberal politikalarla küresel kentsel alanlarını 'post fordizm' ile şekillendirirken diğer yandan güneye doğru yönlenen 'çevresel fordizmi' hızla büyütmüştür. Ulusal ve uluslararası düzeyde 70'li ve 80'li yılların 'büyümenin sınırları' ve 'ekoloji' kavramları üzerinden doğan 'sürdürülebilir büyüme' eksenli kentsel politikaların gelişimi, sürecin olumlu algılanmasına neden olmuş ve adeta meşruiyet sağlamıştır. Kapitalizmin finansallaşmaya dayalı sermaye birikimi modeli olan neoliberalizmin kentsel alanda araçsallaştırdığı piyasacı ve rekabete dayalı 'dünya kenti' politikaları, giderek daha da katılaşan demokratik sürecin içinde, mimarlık ve planlama gibi disiplinleri çıkarları doğrultusunda yönlendirmiştir. Sermaye grupları 70'li yıllarda yaşanan kriz sürecinde kendini yeniden onarırken diğer yandan neoliberalizmin 2008 küresel finansal krizi ile olagelenler, yeni yıkım ve kronik krizlerin doğmasına yol açmıştır. Gözlemler yanında literatür eksenli bu çalışmanın bütününde sanayi kentlerinin ortaya çıkışından itibaren tarihsel süreçte öne çıkan ekonomik, yönetsel ve mekânsal alandaki politik pratikler günümüze taşınmıştır. Çalışmada 70'li yıllar ve sonrasında neoliberal kapitalizmin çevre odaklı politik ekseni haline gelen sürdürülebilirlikle ilgili birlikteliği, sistemin işleyişi içinde oluşturulan kavramsal çerçeve ve kategorik yaklaşımlar temelinde sorgulanmıştır. Konu ile ilgili olarak özellikle 1980'ler sonrası İstanbul kentsel alanında merkezi ve yerel politikalarla ilgili gelişmeler ve neoliberal uygulamalar, küresel gündemle birlikte değerlendirilmiştir. Çalışmada neoliberal kapitalizmin olmazsa olmaz politik eksenine dönüşen sürdürülebilirliğin kategorik yorumlarının, sistemin sorunlarını çözmekten çok görünmezliğine katkıda bulunduğu görülmektedir. Araçsallaştırılan kentsel politikaların vazgeçilmez aracı haline gelen sürdürülebilirliğin bütüncül kavramsal çerçevesi oluşturulduğunda, kuramsal çerçevede sürdürülebilirliğin çıkmazlığına ilişkin sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada daha büyük çoğunlukları temele alan evrensel nitelikte çok disiplinli makro politik siyasaların kuramsal gelişimi de sürecin en önemli sorunu haline gelmektedir. Bu nedenle çalışmada sistemin devamlılık öngörüsü halinde kapitalizmin temel politik aracı haline gelen sürdürülebilirliğin kuramsal çerçevesine katkı verilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değişim, Kentsel, Politika, Sürdürülebilirlik, Yönetim.

ABSTRACT

Following the 1960s and 70s, technological and digital developments in urban areas, in conjunction with the renewed models of capitalism across the globe, have given rise to novel living spaces at the level of development of countries. While global capitalism and capital have shaped global urban areas with 'post-fordism' and neoliberal policies as a means of resolving periodic crises, it has concurrently led to the rapid expansion of 'environmental fordism' directed towards the Global South. The emergence of 'sustainable growth' policies, rooted in the concepts of 'limits of growth' and 'ecology' prevalent during the 1970s and 1980s, at both national and international levels, engendered a favourable perception of this process, thereby legitimising it. Conversely, the neoliberalism-driven 'world city' policies, underpinned by a marketist and competition-based model of capitalism, have been instrumentalised in the urban sphere to align disciplines such as architecture and planning with the interests of capital accumulation. This has occurred within the context of a democratic process that has become increasingly rigid. While capital groups were able to repair themselves during the crisis process in the 1970s, the 2008 global financial crisis of neoliberalism led to the emergence of new destruction and chronic crises. This literature-based study utilises observations to analyse the political practices in the economic, administrative and spatial domains that have assumed prominence in the historical process since the

[1] **Corresponding Author:** (Dr.) Istanbul Yeni Yüzyıl University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Architecture, bulent.gunes@yeniyuzyil.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1481-6727

emergence of industrial cities, and their progression to the present day. In this study, the association of neoliberal capitalism with sustainability is called into question. This is important because neoliberal capitalism became the environment-oriented political axis in the 1970s and after. The study uses a conceptual framework, and categorical approaches created within the functioning of the system to do this. The study evaluated developments related to central and local policies and neoliberal practices in the urban area of Istanbul, especially after the 1980s, in the context of the global agenda. The study demonstrates that the utilisation of categorical interpretations of sustainability, which has emerged as the indispensable political axis of neoliberal capitalism, serves to perpetuate the invisibility of the system rather than address its underlying issues. The establishment of a holistic conceptual framework for sustainability, which has emerged as a pivotal instrument in the realm of instrumentalised urban policies, has given rise to a deadlock within the theoretical framework concerning sustainability. At this juncture, the theoretical development of universal, multidisciplinary macro-political policies grounded in larger majorities emerge the most pressing issue in the process. The present study aims to contribute to the theoretical framework of sustainability, which has become the main political tool of capitalism in the case of the system's continuity projection.

Keywords: Urban, Change, Policy, Management, Sustainability

INTRODUCTION:

It is acknowledged that the concepts of city and urbanisation are inextricably linked. The definition of human settlements as cities is predicated on the evaluation of changes in a specific combination of variables related to the phenomenon of urbanisation in its entirety (Tekeli, 2011:17). The fundamental elements of these variables, which are indicative of this phenomenon, escalate during the process, thereby prompting the transformation of urban areas. Consequently, the phenomenon of urbanisation emerges as a salient agenda item. The variables that stand out among the basic elements are related to the efficiency levels of definitions such as production, size, density, heterogeneity and integration. Furthermore, an urban area is defined as a settlement that is differentiated, stratified and specialised, that has an economic order and that changes by interacting with its environment at whatever stage it is in (Kıray, 1998:82). In parallel with these definitions, the practices that direct urban change become evident based on the elements and theories of the city and urbanisation phenomenon.

Theories are defined as hypotheses and laws that are related to the field in which they are formulated, and which form scientific theories and predictions about that field of existence (Tunalı, 2020:17). Despite the challenges posed by theories concerning the phenomenon of the city and urbanisation in the early and late capitalism periods, with solution proposals that challenge the system in the historical process, parallels with the functioning of the system have been observed. It is not possible to consider the urban management policies formed based on these theories used by the political class as independent from this process. However, these practices have demonstrated varied developments throughout the historical period. In the early modern period, the repair of the system following the periodic problems and their aftermath was primarily driven by new urban policies that were developed to renew economic models. In the neoliberal period of late modernism, the renewed economic model has been perpetuated through approaches to sustainability and related concepts, which have been complemented by cultural politics and have become almost untouchable. Following the economic crises experienced, environmental policies have become the driving force of cultural policies, which constitute the ideology of neoliberalism on a global level, legitimising this period. The conceptual and theoretical framework of the study is based on the development of 'sustainable growth' following the growth and limits of growth approach of environment-oriented neoliberal policies used to direct urban change from the 1970s to the present. The micro-scale categorical approaches of these concepts and their extensions, which determine macro-politics, contribute to the system's exit from the economic crisis rather than the production of the right urban politics. This is particularly evident in the context of neoliberal practices that have emerged in peripheral economies. Consequently, the urban politics of central and local administrations concerning architecture and planning has been maintained on a political plan that is far from criticism due to the argument of sustainability with legal support. However, the 2008 global financial crisis and the subsequent decline in democratic developments at the level of administration have led to a continuation of this process, resulting in an escalation of urban poverty issues.

The 'growth and its limits' approach, which was discussed at the international level in the 1970s, and the 'sustainable growth' policies, especially after the 1980s, have determined periodic development. A substantial corpus of national and international literature has been dedicated to the subject, albeit with a predominant focus on micro-scale categories. In the latter part of the 20th century and the ensuing years of the 21st century, theoretical developments, including universal anti-urbanism, have emerged in approaches ranging from the formation of a planet where urban boundaries will disappear with urban gentrification, settlement and physical environment indexes on a macro scale, to different geographical and spatial contexts. Urban policies formulated based on these theories have predominantly interpreted and applied concepts such as urban planning, urban design, conservation, renewal, reclamation and transformation in accordance with the economic and cultural politics of the period. Technological developments have provided the global capital and finance world with the opportunity to reproduce the way out of cyclical crises through postmodern urban policies that cause spatial upheavals in social life. The 'sustainability' approach of urban politics, with its conceptual definition that affirms the process, has become imperative for development. This has resulted in a proliferation of categorically applied sustainability measures. However, this result, which is in accordance with the functioning of the existing system, has remained far from being a correct theoretical approach. The conceptual analysis of 'sustainable growth', which guides the policies of central and local governments, is of great importance. In this regard, novel macro policies, to be formulated in conjunction with diverse academic disciplines specialising in urban studies, are poised to direct solutions that serve the interests of the general population.

1. Methodology and Theoretical Framework

This study does not constitute a specific investigation into sustainability. Rather, it concerns the utilisation and theoretical framework of the concept of sustainability within the primary axis of urban change and policies. The evaluation of academic studies on articles and publications on urban change policies and sustainability was conducted through a comprehensive review of national and international literature, utilising academic field-based search engines. The conceptual and categorical attributes, along with the quantitative status, of recent publications on urban politics and sustainability, are encompassed within the conceptualisation section of the study. The evaluation systematically analysed two distinct historical periods. The first period pertains to the classification of early modernism-modernism. The second period pertains to the literature data in the late modernist period. The classification of these periods was facilitated by the utilisation of the 'Table of Periodic Variables in the Production of Urban Space' (see Figure 1), a comprehensive data set developed by the author. In the initial period, characterized by early modernism and modernism, the developmental phase of capitalist modernity witnessed the preservation of periodic variations in urban politics, which were aligned with democratic attributes at the socio-economic and administrative levels. In the subsequent period, known as late modernism or neoliberal capitalism, the discourse shifts to the sociocultural politics of this era, marked by legal changes and the emergence of sustainability-based theories and policies. These developments profoundly influenced the processes of architecture, planning, and design, which emerged as the primary instrument of urban policy. Furthermore, the evolution of urban policies defined for Istanbul's metropolitan area by central and local governments after the 1980s is examined and assessed within the context of historical change.

The subject is approached through the dialectic of the part-whole, incorporating abstractions about the whole. Historical and material approaches are not evaluated as entirely deterministic. The theoretical underpinnings of urban politics, ecology, and sustainability, as delineated within the conceptual framework of the study, are examined through the lens of sustainable growth. The study interrogates this conceptual and theoretical framework by unveiling the characteristics of two distinct periods that led to the study's classification. The commonalities in the policies of governments in urban

areas from developed economies to peripheral economies, as well as the different results, require association with the data of social structures and spaces. The cultural politics of the renewed mode of production, new social values and actors' visibility, symbolism and image production in the field of architecture and planning in urban space are discussed based on the policies of central and local governments.

2. Conceptualization of Sustainability in the Context of Urban Change Policies

The evolution of policies concerning the management of urban change has given rise to a variety of solutions across historical periods. In the contemporary context, decision-making processes and the policies of central and local governments in increasingly metropolitanized, rapidly developing, and changing urban areas have come to reveal urban policies. These periods will be carried forward to the 19th and 20th centuries and the 21st century. Urban policies in the 19th and 20th centuries have undergone a transformation, giving rise to novel practices in response to the challenges encountered in the capitalist economy. The transformations in urban policies and practices, stemming from the differentiation of modes of production in urban areas from the late 20th century to the 21st century, have been conceptualized as a shift from modernism to postmodernism. This transition has been accompanied by the rise of consumption culture at both the local and general levels, shaping urban policies and practices. Moreover, following the late 20th century, the concept of sustainability emerged as an indispensable focal point for urban policies, a departure from the preceding period. The ongoing development of sustainability-related concepts within the multidisciplinary framework of urban policies continues to shape the agenda.

The quantitative data concerning research on the use of both concepts, separately or in combination, has increased steadily in recent years. A comprehensive analysis of 2,511 articles on "sustainable development" published in the Web of Science database between 2000 and 2019 was conducted. The analysis revealed a marked increase in the utilization of the concept since 2007, with a notable surge in its popularity during the 2018-2019 period. Furthermore, a national journal dedicated to urban policies and sustainability has published 28 issues since 2010, featuring a total of 351 academic articles (İdeal Kent Dergisi). Additionally, there are noteworthy international journals that are distinguished by their emphasis on qualitative data. A notable example is the Cities: The International Journal of Urban Policy and Planning, which is dedicated to the publication of international articles within the domain of urban policy and planning, with a particular emphasis on sustainability and urban development. Since 1985, another journal has been publishing international and interdisciplinary articles on high-impact urban policy and planning issues (Urban Policy and Research). The journal (Urbanization, Sustainability and Society) is another publication that focuses on applied research on the sustainable development of cities around the world and on issues such as social impacts, health, education and social equity in urban areas. However, a significant limitation of these studies is their narrow focus on technologies and technologies that are oriented towards the categorical fields of disciplines. A paucity of studies has been observed in the conceptual domain of sustainability in the context of urban politics, and the formulation of pertinent research questions has remained deficient.

In the 18th century, modernism emerged as a product of the Enlightenment project. The development of modernism has been influenced by several key variables, including the quality of infrastructure, the mode of production, the use of reason, advancements in science and art, the democratic identity of the nation state and its institutions within the superstructure, and other pertinent factors. In addition to its universal identity in the historical process of modernism, the instrumentalization of reason and the development of technical approaches have limited the understanding of human freedom provided by the Enlightenment over time (Tekeli, 2009: 16). The changes in the substructure and the differentiations in the metanarrative that emerged because of the interaction of modernism with scientific and social developments have led to the classification of this process as either early or late

periods. As illustrated in Figure 1, the data from the periodic variables table in the production of urban space is related to these periods (Güneş, 2024:78). The table reveals interconnections between historical periods, thereby demonstrating relational outcomes. The literature data on urban politics (Figure 1) are regarded as the production relations and theoretical qualities related to infrastructure, as well as the development of administrative units and policies and the definitions of traces in urban space.

PERİODS	İNFRASTRUCTURE	MODE OF PRODUCTION	THEROTICAL DEVELOPMENT
EARLY MODERNISM (1763/1848/1945)	EARLY CAPITALISM	PRE-FORDISM	CLASSICAL THEORIES
MODERNISM (1914/1945/1968)	LATE CAPITALISM	FORDIST PRODUCTION	CHICAGO SCHOOL
LATE MODERNISM (1968...)	NEOLIBERALISM	POSTFORDISM PRODUCTION	CRITICAL AND POSTMODERN THEORIES

Figure 1. Table of Periodic Variables in Urban Space Production (Created by the Author)

3. Urban Policies in the Process of Capitalist Modernity

In this section, the historical formations of early and late capitalism will be defined within the framework of urban policies.

3.1.1763-1848-1914 Periods

Urban policies, which integrate theoretical approaches and practices across all historical periods, also reveal the mode of production and democratic quality of the period in which they are implemented through their spatial organization, encompassing the political structure of power, ethnic groups, social stratification, and class structure (Castells, 2014:110). In the historical process, local administrative units have been observed as "sites" dating back to the Sumerians of the ancient period, "Municipals" of Rome with autonomous identity, and city states defined as "Polis" in accordance with the ideal politics of Ancient Greece. Following the development of feudal periods, communal or local governments, in which commercial classes were active especially in the 12th century, turned into intermediate institutions because of the emergence of nation states in the 16th century. In the economic profile of early modernism, the starting point in relation to production infrastructure dated back to the 18th century. The process of accumulation, facilitated by the development of workshops through international trade and the use of ports, as well as the introduction of steam engines (1763), a significant catalyst of the industrial revolution, led to the emergence of industrial capitalist modernity. Subsequently, the development of the capital accumulation process, industrial capitalist relations of production based on factories in British cities, developed within the conditions in and around the Atlantic Basin. The 19th century witnessed the culmination of this trend, driven by persistent colonial and imperial practices (Clark, 1996:79-83). In the subsequent century, the advancements in transportation and communication, along with the significant disparities in technology, propelled the development of capitalism and the circulation of capital to the global scale. Consequently, transformations not only in temporal domains but also in urban landscapes following the latter half of the 19th century have been remarkable (Katznelson, 2019:173).

The advent of local governance within the historical context is evident in the medieval feudal order. During the 12th century, the merchant class and the elite mass engaged in a struggle against the overlords and the kingdom, leading to the establishment of autonomous governments in the 13th and 15th centuries. These governments addressed issues such as personal freedom, private trial, criminal laws, and land ownership. In the 17th century, the regionalization of dependencies on the center emerged among princes. Noteworthy is the opposition of I. Kant and J.J. Rousseau to the concept of local governments as intermediate institutions. After this period, there was a shift from the perspective that local governments were entities that constrained the authority of the monarch (as articulated by J. Bodin and Montesquieu) to the assessment of a hierarchical system from a "utilitarian" perspective

(as sponsored by J. Turgot and J. Bentham). The term "municipality" emerged in the context of the French Revolution, specifically in the constituent assembly. Subsequently, the British House of Commons, under the influence of the "utilitarian" philosopher J. Bentham, adopted the concepts of local government and municipality in 1835 to regulate all public services within the framework of central authority. In the 1860s, the German philosopher Rudolph Gneist conceptualized the expansion of the powers of the local unit, including expropriation and tax regulation on behalf of all public services (Keleş and Yavuz, 1983:3-7). In the 19th century, with the influence of liberalism, local governments and private or voluntary organizations were regarded as instruments of freedom. The contributions of French thinkers such as Weber in the early 19th century, as well as the autonomous municipalism movements in the USA, were instrumental in shaping the conceptualization of local government as local services or local bureaus. In the United States, the establishment of autonomous municipalism occurred on a dual axis, founded on the law and the constitution, aligning with the principle of self-government in Missouri and other states during the 1870s (Keleş and Yavuz, 1983:11-13).

The spatial traces of the period under consideration are the rapid development of political centers and ports because of the early modern urbanization process of Europe from the Mediterranean to Northwestern Europe from the 16th century to the mid-18th century. Until the mid-19th century, significant urban growth remained elusive. However, London maintained its financial character, the distribution of many products, and the maintenance of trade throughout this period. From the 1800s to the 1900s, the population of London grew from 1.1 million to 6.7 million. The advent of large-scale developments, originating from the central and port cities of England and extending to the urban areas in the countryside, signaled the impending urbanization that would subsequently unfold in Europe and the USA. The urban layout, characterized by industrial and manufacturing zones on the outskirts of cities, service and commercial units in the center, large and multifunctional buildings, and local or central government buildings with national identities, was replicated in many regions worldwide, albeit with slight variations. In the process of organizing production in new industrial cities such as Chicago and Pittsburgh in the USA, Lille and Saint-Etienne in France, and Essen in Germany, which were established in the coal basins and railroad connections of many cities, the distinction between housing and workplace in accordance with the geography of class in urban space emerged (Katznelson, 2019, :216-222). The external sovereignty character of the political capitals of the early modern period was replaced by the processes of reproduction of accumulation in the 19th century (Merington, 1975: 88). While 19th-century cities were shaped by the factory and working-class axis, the market-oriented nature of production completely differentiated rural and urban areas.

The assumption of "one truth" in the solutions of early modernism began to diverge with new inputs after 1848. The definition of the historical framework of the modernity project for the validity of its institutional identity has been an important part of literature. Discussions have persisted regarding the validity of multiple modernities (Tekeli, 2011:102). Modernism emerged as an urban phenomenon in the process of transforming into capitalist modernity by combining multiple understandings, and, conversely, the space of art was ultimately cities. Concurrently, significant advancements in the realm of modernism emerged in response to the pressing issues of migration, destitution, and poverty that accompanied the industrial revolution. These developments, underpinned by theoretical evolutions and practical applications within urban contexts, marked a pivotal turning point in the late 19th century. A notable example of this evolution is the urban renewal works initiated by Haussmann in Paris during the Napoleonic III era (1853), which were guided by the principles of safety, circulation, and health. These initiatives have persisted into the 20th century, underscoring the enduring relevance of urban planning and development in addressing societal challenges. Subsequent contributions include Daniel Bumham's "White City" concept for the 1893 Chicago World's Fair, Ebenezer Howard's

"Garden City" theory and practices (1898), and Tony Garnier's "Industrial City" theory and practices (1903). These theories and practices significantly influenced spatial development and urban policy in the early modern period (Harvey, 2014: 39–43).

3.2. 1914-1945-1968 Periods

The most significant development of this period, during which capitalist production underwent a transformation into monopolistic and international relations, was the introduction of the fordist production system. On an international scale, the imperial presentations of the states dominated by Britain, France, and the USA were characterized by the London and New York-centered characteristics of this period. The advent of this new industrial age, characterized by the proliferation of manufacturing processes with an increasingly international character, was precipitated by the burgeoning urban population and the consequent surge in demand driven by industrial production (Clark, 2004: 81). The technological application and specialization of Fordist production and standard mass production targeting consumption have been among the most significant developments of the 20th century economy. This transition was concomitant with a shift in economic thinking, marked by a transition from protectionist and state-oriented policies in the 17th century to more liberal economic policies in the 18th century. During the 19th century, and continuing through the early 20th century, the prevailing economic theory of capitalism posited that the state should play a supportive role in facilitating market operations, with the notable exception of the defense sector. However, the classical economic theory proved ineffective in addressing the economic crisis of 1929. In response to this crisis, Keynesian economics emerged as a new theoretical framework. Keynesian economics emphasized the role of the state in implementing fiscal policies aimed at stabilizing the economy. This period, which lasted until the 1970s, witnessed the integration of Keynesian economic principles with the fordist production model, thereby shaping the economic model that would prevail over the subsequent decades. In addition, the devastation of the First and Second World Wars contributed to the continuation of the economic model in terms of housing needs and urban renewal. After the Second World War, institutions such as the World Bank (WB) and the International Monetary Fund (IMF), which were established with the international Bretton Woods agreement, and Keynesian policies in many countries led to a period of minimal problems until the 1970s (Öztürk, 2012). During the same period (1914-1970), in the other socialist economic model camp of the world, the USSR and its countries, which were mobilized by the state, maintained their competitive position with capitalist countries through the development of public identity and economic growth. Economic data from different systems continued to influence each other. In the 1970s, the USSR surpassed the United States in the category of different sectors that demonstrated national capabilities (Harrison, 2017: 96).

In the late 19th century, French socialists and Proudhon advanced the concept of localism towards a form of "functional federalism." However, a subsequent period of reduction of local powers emerged as a central concern. To ensure the survival and continued strength of the political republic and the revolution, France reverted to a centralized structure in the 1940s. This transition was accompanied by the appointment of local administrators by the central government. The equilibrium of political authority between central and local administrations was established on the foundation of the social structure, economic model, and the efficacy of the political values of the central government (Keleş and Yavuz, 1983:13-14). The early 20th century marked a period of accelerated growth in the expansion of local governments, coinciding with the internationalization of capitalism and significant developments in urban spatial structures. The municipal socialism movement, pioneered by Fabian socialists (Sidney and Beatrice Webb) in England during this era, found a parallel in the United States under the rubric of autonomous municipalism. In the United Kingdom, notable advancements occurred in the domains of democratic representation, the augmentation of municipal services, and the establishment of local resources with the involvement of the central government. A similar process

occurred in the United States, where the definition of public and social services provided by municipalities, along with the establishment of the necessary powers and resources, was initiated in state constitutions. In the 20th century, a notable characteristic of local governance was the proliferation of a pluralistic identity of services, a development that coincided with the expansion of the domains of responsibility, as Keynesian practices became prominent on the agenda following the 1930s. Concurrently, the UK witnessed the development of practices characterized by a greater emphasis on public involvement, while continental Europe exhibited practices analogous to the Bismarckian concept of subsidiarity. A second salient finding is that, except for underdeveloped-developing countries, the urban population in developed countries surpassed the rural population during this period, thereby accentuating the urban character of local units. A third result is the development of a technocratic understanding that superseded the political character of local governments (Keleş and Yavuz, 1983:7-9).

The spatial traces of the period in the urban area have witnessed very important developments. The 20th century witnessed pivotal urban phenomena, including population shifts and migration patterns, which, in conjunction with the logical positivism-oriented approach of modernism between the two world wars, established a foundation for the subsequent interweaving of modernist architecture with technological and scientific advancements following the Second World War. Consequently, the Modern Architects' Congress, which endured until the 1970s, formulated practices and concepts that delineated a rational and constrained framework for interpreting cities and dwellings as "a machine to live in" (Harvey, 2014:46). The most significant reflection of the Congress on urban areas was the zoning approach, which addressed housing, work, transportation, and recreation. After this development, regions with disparate levels of advancement came to be characterized by multicenter metropolises and megapolises, accompanied by suburbs, satellite cities, transition zones, ghettos, and substantial slum areas (Güneş, 2021:113). During the 1950s, economic growth and expansion in Britain, France, and the United States were predominantly driven by population growth. In contrast, in Canada, Central and South America, these processes were more closely associated with the development of commercial contact points. In these countries and others that could capitalize on overseas opportunities and provide raw materials and trade, urban areas experienced rapid growth, with limited development on the peripheries. After this initial phase, the geographical scope expanded to encompass Asia and Africa. Conversely, Tokyo was incorporated into the list of significant urban areas after New York and London (Yücel, 2020:205).

Following the advent of the 20th century, cultural approaches experienced a decline in efficacy within the evolving zoning technique, a trend that culminated in its obsolescence by the mid-20th century. The process that led to the emergence of cultural zoning studies became intertwined with "urban survey-analysis-plan" studies and found application within the domain of administration during the modernist era (Yücel, 2020:210). The advent of the 20th century marked the rise of a positive-based approach, which gave rise to a comprehensive planning approach within the domain of urban planning. This approach entailed the integration of zoning and social studies through the discipline of urban and regional planning, culminating in the implementation of master plans in the aftermath of World War II. These developments in the field of planning in the 1940s began to take place in the urban policies of central and local governments. While the interventionist policies of the state, in accordance with the war period, imposed limitations on the private sector and investments, the Keynesian model of a mixed economy was also implemented to continue this process. Despite the increased autonomy of the urban planning discipline, it proved ineffective in providing effective guidance during this period. However, from the 1950s to the 1970s, a comprehensive planning approach emerged as a significant response to mounting demands and social challenges, including post-war housing and escalating competition. This approach played a pivotal role in shaping the policies of central and local governments. This planning technique and approach, which was believed to ensure development and

control in the public interest, began to be criticized both in terms of its economic understanding and policies after the 1960s. Subsequent planning methodologies, namely progressive and defensive planning, emerged as a critique of the comprehensive approach. Concurrently, while Marxist approaches criticized the modernist comprehensive approach in the 1970s in terms of social classes and the common good, the neoliberal pioneers of late modernism began to criticize the modernist approach with increasing momentum based on its hierarchical oppressive character.

4. Urban Policies in the Process of Neoliberal Capitalism

In this section, the historical formations in the neoliberal capitalism processes and the urban policies of Istanbul, which constitutes the sample area of the study, in the neoliberalism process will be defined.

4.1. 1968-1980-2008 and Later Periods

The urban politics of the period were determined by environmental and ecological concerns, as was the economic crisis that followed the urban political movements of the 1968s around the world in the 1970s. To overcome the crisis experienced after the 1980s, global capital directed the newly formed environmentally oriented neoliberal political economy based on "sustainable growth". Liberalization of the economy, growth of the private sector, regulation but shrinking of the state, privatization of natural resources in the name of efficiency, increasing commodification were the basic inputs of the new era. In particular, the theoretical developments of 1968 criticized the functioning of the system and established the approach that emphasized consumption, and in the continuation of the process it was integrated with neoliberal policies. After 1980, in the process of shaping the policies of central and local units, in addition to the postmodern and deconstructivist approaches of the period that determined the evolving understanding of planning and architecture, urbanization theories such as planetary urbanization, postcolonial urbanization, and unification theory shaped the agenda in the 2000s and beyond. In the UN (United Nations) or EU-identified international meetings on urbanization, climate change, and settlements in the 70s and 80s, it was observed that with the contribution of theoretical developments, the conceptual framework of sustainability, which was perceived positively, was created to facilitate the functioning of neoliberalism. The postmodern understanding of the period, the interpretation of individualism, and the consumption approach led to the construction of brand and image-based business centers. These business centers included closed spaces with privatized commercial identity, luxury residences, and hotels, which resulted from the liquidation of public spaces. In response, central and local governments have implemented urban policies such as new urbanism, gentrification, and new architecture, all within the context of global competition. In the context of urban settlements, new development zones, and suburbs, governments have widely implemented a multi-part planning approach through tools such as urban design and transformation.

The countries and regions that exhibited the earliest manifestations of neoliberalism included Latin America, the USA, the UK, South Africa, and the post-1990s Eastern Bloc. The initial phase of neoliberalism persisted until the East Asian crisis in the mid-1990s. From the mid-1990s until the global financial crisis of 2008, neoliberalism experienced its most 'mature' period. This period was characterized by the consolidation of the central political administrations of the United States and the United Kingdom, resulting in a neoliberal system that appeared to lack viable alternatives (Filho, 2021: 43–77). The period following the global economic crisis of the 1970s saw the emergence of a discourse centered on environmental and growth-related issues. The notion of sustainability emerged from earlier discourse on "Development without Excluding the Environment" at the Stockholm Environment Conference in 1972 and the Club of Rome's "Limits to Growth" in the same period (Club of Rome, 2024). The concept of sustainability was formally introduced in the 1982 World Union for Conservation

of Nature (IUCS) document and subsequently defined in its contemporary sense in the 1987 World Environment and Development (WCED) organization's Our Common Future report. Prior to this development, the concept of "non-growth" was also discussed from 1972-75 with the approach of French Andre Gorz. Subsequently, from 1995 to 1999, the French economist Dominique Meda further elaborated on the concept of "non-growth," transforming it into the broader concept of civilization. In 2015, a study against the notion of "growth" was conducted by the French economist Jean Gadrey (Ataman, 2020: 103). Nevertheless, these developments did not have a significant impact on neoliberal policies. It has been observed that, following the 1980s, growth policies have been increasingly guided by the 'sustainability' approach of the environment-oriented neoliberal economy, which has been on the international agenda. In the aftermath of the global crisis of 2008, research continued the concept of 'sustainable growth' in accordance with policies such as environmental protection, neutral carbon and green contracts, especially climate change and disasters, with the contribution of Keynesian practices, albeit with a different approach from neoliberal policies. In the pursuit of solutions to the recurrent crises, there has been a concurrent development of policies that have a pronounced effect on urban areas, with the aim of ensuring the sustainability of capitalist production. A number of these have been brought to the agenda with numerous conferences, especially in European countries, from international Habitat meetings to the Rio Declaration, from the European Urban Charter to the Paris Climate Change joint decisions, and from Urban Resilience to the European Green Charter (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2024). In considering the developmental periods associated with the subject, diverse political phases have been witnessed prior to and following the 2008s at the international level within the domains of architecture, design and planning, as well as urban administration.

The 1972 Stockholm Conference on the Environment and Man, convened in the context of mounting environmental concerns during the early 1970s, addressed the findings of the Club of Rome's 'Limits to Economic Growth' and the pursuit of a harmonious equilibrium between economic advancement and ecological considerations. After this, in 1976, the Habitat I Conference was convened in Canada. After these events, the repercussions of late modernism in the urban regions of developing countries, including population, industrialisation, environment, food, transportation, and notably housing issues, culminated in a declaration on the continuity of the functioning (Ökten and Ökten, 2018:413). In the process of restoring the system, it was observed that the policies regarding the solution of the basic problems created by growth until the 80s included mostly ecological concerns (Ökten and Ökten, 2018:413). The seminal 1987 report by the World Commission on Environment and Development provided the first definition of the concept of 'sustainability'. The report defined sustainability as 'development without compromising the needs of today and the future'. The 1992 Rio Conference was a process of approval of many principles, including forestry, climate and biodiversity, as well as environmentally sensitive action plans. The concept of sustainable development was further advanced at the Istanbul Habitat II conference in 1996, which expanded its reach from the economic sphere to encompass administration and urban planning. Another development of equal importance to the association of sustainability and settlements was the approval of the countries at the New York meeting of 2000 by making a study called Agenda 21. In 2001, under the auspices of the United Nations, the World Urbanisation Forum and the Johannesburg conference in South Africa in 2002, the challenges of sustainable development, global environment and poverty were once again collectively assigned responsibilities (United Nations, 2024). The second declaration of the European Urban Charter, the first of which was made by the Council of Europe in Strasbourg in 1992, was reorganised with additions in 2008. Building upon the foundations laid by the initial decisions, the subsequent ones established definitions concerning the quality of the physical environment, the promotion of local cooperation, the fostering of cultural cohesion, the safeguarding of personal integrity, and the promotion of equal rights within the context of sustainability. A notable development was the decision

to seek the approval of local governments rather than national governments for the first meeting's decisions. The Second Council published a 'manifesto for a new urbanity', which included the participation of urbanites in local governance. This document advocated for urbanisation at the local level, emphasising a micro-scale approach grounded in sustainability. Furthermore, a call was made for the establishment of defence and resistance capabilities within the framework of common definitions and rules regarding the issues posed by these constructions.

In the aftermath of the global crisis of 2008, which had its genesis in the United States of America (USA), there has been an augmentation of new contents in both international and EU (European Union)-based urban policies. Notable examples of this include the concepts of urban resilience and green growth. The prevailing 'sustainability' approach, which in a sense anchors the neoliberal economic and cultural politics and influences urban policies, has maintained its dominance during this period. For the first time since the 1980s, questions concerning the neoliberal approach have been raised in both centre and periphery countries. The 1992 Millennium Development Goals were re-conceptualised as a new document in Rio de Janeiro in 2012, with the inclusion of developing countries in accordance with sustainable development goals. The year 2015 saw significant developments, with meetings held on various dates and locations under the auspices of the UN, addressing disaster risk reduction, development financing, 17 sustainable development goals, and ultimately, the Paris climate agreement. The agenda was formally concluded in 2030 with the establishment of institutional mechanisms to facilitate the implementation of sustainable development goals on a global scale (United Nations, 2024). In 2016, the European Urban Agenda for EU countries was introduced as the Amsterdam Pact. The documents adopted an integrated approach to sustainable urban development and contractual cooperation of local governments for climate and energy. The document was also influenced by the UN's 2030 goals and the results of the Habitat III summit held in 2016 on sustainable cities and communities and the new urban agenda. The common vision, inter-city cooperation and harmonised definitions of Habitat III determined the framework of the new urban agenda. In 2019, the European Green Charter, adopted by the EU, set the agenda. The European Green Charter is a sustainable, green-oriented transformation study for the 2050 projection of urban development policies. This study also includes the continent's first climate-neutral target for those years. The document is of particular significance as it outlines targets for sustainable industry and transport, clean energy, biodiversity, zero pollution and social approaches in construction and renovation. However, the consequences of the December 2019 crisis document, which served as a litmus test for the efficacy of these measures, were profoundly felt by humanity in the form of the global pandemic that ensued in early 2020.

4.2. Neoliberal Period and the Development of Urban Policies in Istanbul

In this section, the periods of development are determined as the years (1973/1980) -(1994/2002), (2002/2008) -(2008/2020) and the present day, which are intertwined in Istanbul, together with national and international data after the 68s. The historical periods are analysed at the economic and administrative level, and functional changes of spatial traces are also included.

4.2.1. (1973/1980) -(1994/2002) Period

In the aftermath of the global economic crisis of 1973 and the 24 January 1980 decisions and the military coup, a new economic system was initiated in Turkey, encompassing a free financial system, exchange rate regulation, facilitation of foreign capital, free movement of goods in lieu of an import substitution system, and export incentives coupled with market liberalisation. The Law on Encouragement of Savings and Acceleration of Public Investments (R.G.17.03.1984/2983), a key regulatory framework, initiated privatisation practices that would subsequently emerge. A seminal development was the abolition of the law on the protection of the Turkish currency by the ruling ANAP

party in 1989, a move which liberalised capital movements and introduced convertibility in the country. This action marked the integration of the country into the neoliberal economic paradigm (Boratav, 2019:313). After these developments, urban lands and their environments underwent transformation into rent-generating domains for international or national capital groups in diverse investment sectors. While the interest of capital in land and the planning process was already significant in the pre-1980 period, it has been carried to a much larger scale in the new period and attracted great interest. The 24 January stabilisation programme was supported by loans from the IMF (International Monetary Fund), the WB (World Bank) and the OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development). However, despite relative improvements in the budget, inflation and crises could not be prevented (Fırat, 2009: 504).

The interaction between neoliberal economic and cultural-political factors reached peripheral countries just before the 1990s. One of the most significant approaches to understanding the causes of capitalist production crises in the neoliberal period has been defined as 'financial and economic crises caused by the slowdown and unexpected return of capital transactions from the central economies to the periphery' (Boratav, 2019:314). The crises of 1994, 1998 and 2001 are the most appropriate examples of this phenomenon. The social democratic and political Islamist policies in power during this period, like the previous and current liberal approaches, developed their relations with neoliberal understanding and the global economy, and developed methods to make their programmes common at both central and local levels. The 1994 crisis was implemented with the support of the IMF and the WB, and the decisions of the April 5 Stabilisation Programme were key. Inflation reduction programmes were prepared in January 2000-2001, but the Turkish economy was shaken by the November 2000 and February 2001 crises. In the aftermath of these crises, a new era commenced, marked by the initiation of a novel IMF-backed programme, entitled 'Transition to a Strong Economy'. This programme entailed the establishment of macroeconomic policies, encompassing implementation and structural transformations, including monetary, budgetary, exchange rate, and central bank policies (Fırat, 2009:510).

Zoning Law No. 3194 (R.G.03.05.1985/3194), which constitutes the legal framework of the planning and building order of the 1980s and beyond, has in a sense been the directive of architecture and planning policies. The law was justified by the recognition of deficiencies in the efficacy of planning processes, particularly in addressing the issue of construction that contravened legal provisions and the accelerating rate of urbanisation. Consequently, a new era commenced, during which local administrations were granted greater flexibility and expediency in implementing master and zoning plans. Concurrently, the period between 1981 and 1984 saw the issuance of Mass Housing Laws numbered (R.G.8.7.1981/2487) and (R.G.2.3.1984/2985), and the promulgation of Tourism Incentive Laws numbered (R.G.16.3.1982/2634) in 1982. In 1983, the Law on Cultural and Natural Heritage (R.G.23.7.1983/2863), the Environmental Law (R.G.11.8.1983/2872) and the Bosphorus Law (R.G.22.11.1983/2960) were enacted successively in accordance with prevailing political considerations. In 1984, the Law on the Establishment of Metropolitan Municipalities numbered (R.G.27.6.1984/3030) was issued, which resulted in a transformation in the dimension of local governments. In 1985, in accordance with the European Charter of Local Self-Government as established by the Council of Europe, it was observed that localisation policies within the country were also affected. Concurrently, although the authority of Regional and Environmental Plans remained under the jurisdiction of the relevant ministry, there was an endeavour to utilise alternative local planning powers in 1987, which did not yield the desired outcomes.

Coastal Law No. 3621 was also enacted in 1990. These legal provisions served to constrain the extent of local authority, whilst concomitantly fostering neoliberal practices at the national level. A significant development was Law No. 4046 (R.G.24.11.1994/4046), which facilitated the privatisation process,

leading to substantial public investments and the establishment of partnerships. Another significant area in the provision of urban financing is the post-1980 tax revenue arrangements provided to local governments. Local government revenues have exhibited substantial growth, attributable to shares from the general budget (R.G.2.2.1981/2380), the Municipal Revenues Law (R.G.26.5.1981/2464), and amendments made to the Law on Real Estate Tax. Despite fluctuations in the proportions of general budget tax revenues over time, the rates stipulated by the Law on Municipal Revenues have exhibited an increase from 12 per thousand to 37 per thousand of GNP (Gross National Product) in the 2000s compared to the 80s. Concurrently, the proportion of total tax revenues accruing to local governments escalated from 45 per cent in the early 1980s to 68 per cent in the 2000s (Kurtuluş, 2006:49).

Istanbul was presented with the opportunity to become an international city through the implementation of neoliberal policies following a prolonged period of inactivity. The central and local administrations of the 1983-89 period provided significant support for the process through their organisation and publicity, which was in accordance with the cultural politics of the period. During this period, significant transformations took place, including the relocation of industrial areas out of the city centre, the transformation of gecekondusu (informal, temporary housing) into new settlements, and the relocation of CBD (Central Business District) areas, shopping malls, hotels, and mixed buildings (Öktem, 2011:31). The most significant development of this period was the construction of the 2nd Bosphorus Bridge (Fatih Sultan Mehmet), and the motorways provided the orientation of the new development areas of the city towards the north. In the period following the 1990s, in addition to the ring roads completed in the urban area, major infrastructure investments such as rail systems made significant contributions to the functioning of the market through the public sector. Consequently, suburbanisation, characterised by the expansion of housing policies from the city centre to the periphery, as well as the emergence of new housing developments along the city's coastline, and the transformation of shantytown areas into high-standard housing, has led to the formation of a completely new urban formation.

4.2.2. (2002/2008)- (2008/2020) Period and Present

Following the implementation of the IMF- and WB-backed Transition to a Strong Economy Programme, the AKP government, which came to power in 2002, adopted changes to the economic framework. These changes included floating exchange rates, narrowed fiscal policies and inflation-indexed policies. Concurrently, the financial sector underwent a process of liberalisation, financialisation and deregulation in accordance with macroeconomic objectives, while the nation's monetary and interest rate variables were influenced by external factors (Yeldan and Ünüvar, 2016:11-28). Concurrently, the period witnessed the formulation of sustainability policies aligned with neoliberal economic principles, underpinned by a consumption-based growth model that was conducive to financial inflows into the country and the escalating competitive environment. Following the period of transformation spanning from 1980 to 1998 and again from 2000 to 2003, the AKP government sought to re-legitimise neoliberal practices in 2003 and subsequently. The government, self-identifying as 'new conservative', deviated from the priorities of political Islam, instead implementing the requirements of the neoliberal economy through the Emergency Action Plan and associated programmes. Following the enactment of the Metropolitan Municipality Law in this period, the area under the jurisdiction of Istanbul increased three- to fourfold. A significant development was the privatisation of services through the establishment of numerous companies by local governments. This development has been a significant factor in the adoption of neoliberalism, a political and economic ideology that emphasises the role of the private sector in promoting growth. The ruling administration has also adopted this approach, implementing the metropolitan cities model as a strategy to achieve growth (Öktem, 2011:35). However, it is important to note that the growth rate in the country has declined from 9 per cent to 2 per cent since the end of 2007, following the financial crisis.

The 2008 crisis was primarily effective in the financial world and eventually influenced the real sector as well. When developed countries such as the USA and Japan began to be affected, the crisis assumed a global dimension. In this period, fiscal policies were reinvigorated to resolve the crisis. Following 2013, monetary expansions were regulated on a global scale, while from 2016 to 2021, growth was sustained in urban areas, aligning with the neoliberal economic framework of the nation. The 2018s marked a new phase in the crisis, with Europe, Japan and China experiencing growth problems. The crisis reached developing countries, including Turkey, by the end of 2019. The subsequent pandemic further exacerbated the situation (Eğilmez, 2020:97). Two significant elements of the neoliberal prescription that ensure sustainability have postponed the impending challenges. The first of these was widespread privatisation, and the second was the postponement of public-private partnerships and the borrowings spread over the process to later periods. These two instruments contributed significantly to the sustainability of public deficits. The consequences of the 'growth despite everything' policy resulted in an exchange rate and inflation crisis, which was exacerbated by the pandemic. Nevertheless, the consumption patterns fostered by urban policies within the neoliberal economic framework have contributed to the resolution of the issue (Boratav, 2022:617). It is evident that numerous practices perceived as conducive to sustainability can, in fact, result in adverse outcomes with respect to urban policies.

In tandem with advancements in the domains of vision and planning, legislative developments proceeded at a rapid pace. The ruling party's role in local administration in Istanbul, which it had been in power since 1994, continued after the 2000s until 2019.The Istanbul metropolitan sub-regional master plan report dated 1995 was renewed in 1999, and the vision of a world city with a 2023 projection and transformation programmes for Istanbul were defined. This programme encompassed numerous project approaches, including the integration of a giant metropolis with the world, the establishment of a competitive city, the development of central business districts (CBDs), mega urban transformation, and the creation of prestigious spaces. However, during the 1999 earthquake and economic crises, these nearly 500 projects and implementations found limited space. The AKP government, which had previously won the central administration and then the local administration, privatised the planning works by transferring them out of the competent units of IBB with BİMTAŞ (Boğaziçi Peyzaj İnşaat Müşavirlik Hizmetleri) and IMP (Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım merkezi), which subsequently became independent companies under the name of Istanbul Metropolitan Planning and Urban Design Bureau. The work programme of the AKP government, in accordance with the IMF and WB indexed programme of transition to a strong economy and the emergency action programme they created, first completed and renewed many laws on local governments created in the 80s. The neoliberal policies directed towards urban areas have undergone comprehensive restructuring, encompassing both the implementation process and the generation of revenues.

The implementation area and powers of local governments, and the urban transformation powers of municipalities in the 2010s have expanded with new additions to 5393. The law in question also provides for the establishment of a consultative 'City Council' open to institutions. In 2003, the amendments made to the Tourism Incentive Law also supported the process. In 2005 (R.G.16.6.2005/5366), the scope of the central government's responsibilities was significantly expanded through the introduction of the legal framework for public-private partnerships for urban transformation and sectoral investments, as outlined in the legislation enacted for the revitalisation of degraded areas. The 1/100000 Environmental Plan was prepared by IMP in 2006 but was cancelled by the court in 2008 after objections. However, by the end of that same year, the plan had been renewed and approved by the IMM Assembly, subsequently entering into force in 2009. Concurrently, studies at a scale of 1/25,000 were also pursued (Öktem, 2011:36). Nevertheless, following the formulation of the 2009 plans and the amendments to the zoning law, the ground was prepared for the construction of the 3rd Airport, 3rd Bridge and Canal Istanbul. In 2014, the 3rd Airport in Silivri was relocated to its current location in the north, and a 1/25000 scale plan amendment was made for the 3rd Bridge with the North Marmara motorways. In 2012, the law on 'Transformation of Areas under Disaster Risk'

(R.G.16.5.2012/6306) almost resulted in the transfer of the powers of local governments to central governments (Başarmak, 2024:135).

The Spatial Plans Regulation was implemented on 14 June 2014 (R.G.14.6.2014). The regulation defines a spatial strategy plan as a high-scale plan that determines social, economic and sectoral policies in accordance with the country, region and environmental scale. It directs the urban development of environmental and master plans and reports. The concept of spatial strategy plan was officially established with the subsequent amendment (R.G.10.12.2018/7153). Significant developments in this area include the Zoning Peace Law (R.G.18.5.2018/7143), which introduced renewed zoning amnesty, and the laws on the unlimited nature of reserve areas (R.G.9.11.2023/7471), which have facilitated urban transformation. In 2020, Canal Istanbul was incorporated, along with other revisions, in the 1/100,000 scale environmental plan (Ibb-İpa, 2024). Moreover, the rate of DOP (Regulatory Partnership Share) of Article 18 of the Law No. 3194 on the public's obligations regarding infrastructure, in accordance with neoliberal policies, was increased from 25% to 35% after the 1980s. This process was subsequently followed by a series of further increases, with the rate first rising to 40% (R.G. 3.12.2003/5006) and ultimately reaching 45% (R.G. 4.7.2019/7181). Despite its significance in the realm of urban financing, the public is precluded from benefiting from the value increases engendered by planning and public investments. However, the most recent amendment has legalised the principle of the public benefitting from value increases in voluntary collective applications, albeit in a limited capacity (R.G.20.02.2020. /7221).

Approaches to urban transformation projects, both in the slum areas and in the empty city centre, and in accordance with the superstructure of the ruling politics, directed the urbanisation dynamics of the period (Tekeli, 2009:202). Since the late 1990s, because of construction processes and privatisation in accordance with the world city ideology of neoliberal policies, practices from the 1980-2000 period have been carried to wider areas. Following the 2000s, the urban macro-form of the Istanbul metropolis underwent a transformation, becoming a substantial urban region extending beyond its boundaries. Initially, the extent of fringing on the peripheries first overflowed into the periphery, then from Kocaeli to Tekirdağ, and subsequently exceeded the districts of Gebze and Çorlu. High-rise business centres of the capital groups developing on the Zincirlikuyu-Maslak axis, sheltered housing estates in the surrounding areas, residences in urban centres and residential areas suitable for gentrification have gained weight in areas such as Kadıköy, Fatih, Beşiktaş, Şişli, Bakırköy, Sarıyer. Furthermore, there has been rapid development of luxury residences in and around the axes, including Zekeriyaköy-Demirciköy, Kemerburgaz-Göktürk, and Ataköy-Bahçeşehir, which are near the area in question. Furthermore, the establishment of business centres in the service and new finance sectors has occurred in areas such as Altunizade, Kozyatağı, Ümraniye, Ataşehir and Kartal on the Anatolian side, primarily in the latter part of the 2010s. Concurrently, in these regions and the development axes surrounding them, such as Çamlıca, Beykoz, Pendik and Kurtköy, there has been a continuation of dot blocks, gated communities and numerous new housing applications. A notable development has been the transformation of some urban construction projects into mixed-use structures, incorporating functions such as accommodation, housing, and residence, in addition to shopping centres (Güneş, 2024:76). Areas suitable for special education in new development areas or in the urban centre, and tourism investments suitable for urban visual-oriented brand projects, have also been prominent construction processes during this period (Güneş, 2024:76). In recent periods, there has been a marked increase in the construction of buildings intended for special education in newly developed areas or in the urban centre. Furthermore, there has been a significant focus on tourism investments that are deemed suitable for urban visual-oriented brand projects. These developments have become the prominent construction processes of this period. Following the completion of the North Marmara motorway and the third bridge (Yavuz Sultan Selim) in 2016, the process of opening settlements in the north, as outlined in environmental and master plans since the early 1980s, has been largely completed

5. Findings

The study presents a comprehensive analysis of the economic and administrative historical process and spatial manifestations of urban macro-politics at the global level. It demonstrates the significant contributions of different disciplines in a typical metropolis such as Istanbul, particularly in the context of the historical process and the neoliberal period. The macro analysis of global urban policies in the historical process and urban policies of the neoliberal period in the metropolis of Istanbul has yielded two distinct sets of results, presented in two separate tables within a relational context. Given the focus of the study is on macro policies, an analysis of micro policies is not included as a separate entity. The outputs of the analysis table of the urban macro politics of modernism in the historical process are illustrated in Figure 2.

	PERIODS		
GLOBAL URBAN POLICIES	**EARLY MODERNISM 1763/1848/1914**	**MODERNISM 1914/1945/1968**	**LATE MODERNISM 1968 AND BEYONDS..**
ECONOMIC DEVELOPMENT			
INFARASTRUCTURE	EARLY CAPITALISM	LATE CAPITALISM	NEOLIBERALISM
MODE OF PRODUCTION	PRE-FORDISM PRODUCTION	FORDISM PRODUCTION	POSTFORDIST PRODUCTION
THEROTICIAL MODEL	MERCANTALISM AND LIBERALISM SAY LAW	KEYNESIAN MODEL INTERVENTIONIST POLICY	MONETARIST POLICIES FREE MARKET
ADMINISTRATIVE DEVELOPMENT	LOCALISM-INSTITUONALISATION LOCALISM AND AUTONOMLSATION	PUBLICNESS OF LOCALISM CENTRELASATION OF LOCALISM	PRAVITISTATION OF LOCALIDM PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHİP
SPATIAL DEVELOPMENT	INDUSTRIAL URBANSATION URBAN GROWTH	URBAN ZONING COMPREHENSIVE PLANNING	SUSTAINABLE GROWTH GLOBAL URBANISATION

Figure 2. Table of Urban Macro Policies in the History of Modernism (Created by the Author)

The table displaying urban macro policies (Figure 2) was constructed using data from the production table of urban space in Figure 1. It illustrates the evolution of policies, as well as the historical periods that are intertwined with each other. The table illustrates the economic, administrative, and spatial macro-policies of various historical periods that have shaped the trajectory of architectural and planning practices. In delineating these periods, the table situates the advent of industrial production as a foundational moment in the early modernist era, the rise of Fordist production as a pivotal point in the modernist epoch, and the emergence of urban political movements in 1968 as a defining inflection point in the late modernist age.

An examination of the historical evolution of capitalist modernity in the early and modernist periods reveals that, while the 19th century was marked by the emergence of new ideas and institutions, the 20th century witnessed profound transformations in urban policies. The 20th century bore witness to the chronic crises of capitalist modernity, as well as the wars and the public policies of the newly established socialist political orders, which had an impact on the differentiation of modes of production. In contrast to the liberal policies of the 19th century, the functioning of capitalist order was supported by interventionist and public policies in which states came to the fore, especially after World War II. This transition, which predominantly manifested in developed countries, coincided with a pronounced shift in the focus of administrative developments within urban areas. In response to the development of industrial urbanisation and growth, universal policies, urban planning and zoning approaches emerged, which would affect the century of the modern period and produce mainly transportation, migration and environmental problems over time. Concurrently with the political developments that impacted the global landscape in the late 1960s, a notable development was the

inadequacy of the Keynesian model, which had previously addressed the prevailing economic challenges, when a new crisis of capitalism emerged in the early 1970s, paving the way for global development. This period of capitalism is often termed 'neoliberalism' in academic discourse.

The present study focuses on the nexus between neoliberalism and urban administrative macro-politics in the context of globalisation, financialisation and the advent of flexible practices within the domain of computer and virtual technology in the digital era. It is important to note that neoliberalism cannot be considered as a continuation of classical liberalism as it emerged before the First World War, nor can it be viewed as a refinement of Keynesian policies that emerged in the aftermath of the Second World War. Since the early 1970s, neoliberal practices, characterised by monetary policies and financial accumulation through the politics of privatisation and liberalisation, which withdraw the state, have become the contemporary version of capitalist production and social reproduction with the new technological and cultural form that has emerged from the crisis. A notable shift has been the prioritisation of capital groups over public assets and institutions at both the central and local levels of government. Neoliberalism, predicated on the premise of urban competition, has engendered an individualistic conception of self and society through the implementation of micro-policies, thereby fostering a cultural environment conducive to consumerism. It is therefore important to note that the conceptual apparatus that has been most instrumental in providing the appearance of neoliberalism on the environmental policies of the 1970s and 1980s was the intensive meeting agendas at national and international level within the framework of approaches related to 'sustainability'.

In the context of urban policy development during this period, the concepts of sustainability and sustainable growth assumed a more pronounced emphasis on their categorical and technological dimensions across various domains. These developments resulted in a favourable perception of the system's functionality, thereby legitimising the process. The prevailing theoretical discourse has come to portray neoliberal capitalism and its associated policies as the sole viable option. Additionally, central and local governments exhibited a democratic outlook for a period, albeit to a limited extent. However, in the aftermath of the global crisis, neoliberalism has exhibited a tendency towards more authoritarian developments, and neoliberal policies have begun to encounter legitimate challenges. The global crisis was distinct from previous periods of capitalism in that it was caused by the accumulation of fictitious capital, particularly in developed countries. In the aftermath of substantial financial losses, states were compelled to employ a combination of monetary and interventionist measures at the central level, including 'austerity'. A recovery in industry and infrastructure was achieved through private capital and public partnerships, but this was followed by the 'great recession' in late 2018 and 2019. However, the advent of the pandemic engendered a confluence of this situation with a new crisis.

The macro analysis outputs of the historical process of urban administrative macropolitics in the Istanbul metropolis, which is the axis of the study, and the change in the central and local administrative structure and economic outlook are determined in the table (Figure 3). The analysis of the Istanbul metropolis during the neoliberalism period Figure 3 and the outputs of the table of the historical macro policies of modernism in Figure 2 have revealed relational results. The sustainability-oriented macro-political outputs of late modernism after 1968 have collectively guided Istanbul's post-1980 economic, administrative and spatial policies despite political differences.

When the history of Istanbul's neoliberal period is analysed, it is evident that the 'World City' urban competition and efficiency approach, which is the ideology of these policies, has had a profound impact on the development of the metropolis. The policies outlined in Figure 3, which were determined in the economic sphere, were informed by the sustainable-oriented neoliberal policies of the late modernism period, as depicted in Figure 2. The economic infrastructure has been bolstered by decisions taken at both the central and local government levels, in accordance with the process

during the capital's restoration period. During the period of transition and adaptation to neoliberalism, sustainable neoliberal programmes such as the decision to implement convertibility, the transition to the Strong Economy and the Emergency Action Period were important developments at the beginning of the period. Despite the occurrence of crises that led to interruptions in periodic development, the 'growth against all odds' approach persisted following the global financial crisis of 2008. Nevertheless, the impetus for growth has progressively diminished. Despite the diversity of governmental administrations, there has been a notable convergence in the implementation of neoliberal policies.

İSTANBUL NEOLIBERAL URBAN POLICIES	PERIODS	
	(1973-1980)-(1994-2002)	(2002-2008)-(2008 AND BEYONDS)
ECONOMIC DEVELOPMENT	24 JANUARY DECISIONS	TRANSITION TO A STRONG ECONOMY,ACTION PERIOD
	IMPORT LİBERALISATION	PUBLIC PARTNERSHIPS, PRIVATISATIONS
	TRANSITION TO CONVERTIBILITY	2008 FINANCIAL CRISIS/GROWTH AGAINST ALL ODDS
	PUBLIC OFFERINGS PRIVATISATIONS	2019 GROWTH AND PANDEMIC CRISIS /INFLATION
	NEOLIBERAL ADJUSTMENT/ 94 VE 2001 CRISES	MONETARIST AND KEYNESIAN INTERVENTIONS
MANAGERIAL DEVELOPMENT	ARRANGEMENTS FOR MUNICIPLA REVENUE İNCREASE	1999 İSTANBUL/WORLD CİTY VİSİON 500 PROJECTS
	PUBLIC HOUSING AND TOURISM PROMOTION LAWS	MUNICIPAL AND PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP LAWS
	(3030) METROPOLITAN MUNICIPALITY LAW	INCREASE IN SHAREHOLDING RATE
	CULTURAL NATURAL PROTECTION ENVIRONMENTAL LAWS	IBB 2009 ENVIRONMENTAL PLAN APPROVALS, REVISIONS
	(3194) ZONING LAW AND FAST PLAN MAKING PROCESS	2012 'DISASTER...' AND 2014 SPATIAL PLANS LAWS
	COASTAL AND PRIVATISATION LAW	2018 ZONING PEACE 2023 RESERVE AREAS LAWS
	LOCALISATION EFFORTS IN GOVERNANCE	CENTRALISATION DECISIONS IN ADMINISTRATION
SPATIAL DEVELOPMENT	ISTANBUL VISION IN GLOBAL COMPETITION	ISTANBUL'S TRANSFORMATION INTO A MAJOR URBAN AREA
	TRANSFORMATION OF SLUMS, MIXED BUILDINGS	TRANSFORMATION PROJECTS SUITABLE FOR POLITICS
	2ND BRIDGE CONSTRUCTION, NEW MİA, GENTRIFICATION	DEVELOPING MİA DISTRICT AND SHELTERED MIXED BUILDINGS
	RING ROADS, NORTH ORIENTATION, HOUSING II.	NEW FINANCIAL MİA AND CLOSED SITES
	INFRASTRUCTURE WORKS, RAIL SYSTEMS	COMPLETION OF THE 3RD BRIDGE AND OPENING TO THE NORTH

Figure 3. Urban Macro-Political Table of Istanbul Under Neoliberalism (Created by the Author)

As demonstrated in Figure 3, the establishment of neoliberal administrative policies in Istanbul is indicative of the macro-political characteristics of late modernism, as illustrated in Figure 2. A significant administrative development during this period was the acceleration of planning processes and localisation processes through metropolitan municipality and zoning laws. However, it was also observed that a significant number of public powers were privatised in the process of localisation. The formulation of incentive laws for culture and tourism, urban transformation projects, and the Istanbul city vision initiative have contributed to the advancement of sustainable neoliberal policies at both the central and local government levels. Notably, legislative frameworks have streamlined the process of urban development, paving the way for the creation of new or renovated urban land. Central and local privatisation laws, public-private partnerships and tender processes have become open to the use of private capital. The present study investigates the increasing preference of both private and international capital for investment in the Istanbul metropolitan area and its immediate surroundings, due to the high value of urban rents. Despite this being at odds with the neoliberal ideology, particularly in the aftermath of the global financial crisis of 2008, it has been observed that a significant number of administrative developments have undergone a shift from localisation to centralisation. Consequently, the authority of local administrations, particularly in the domain of urban planning, has been progressively constrained through legislative developments such as urban transformation. A further salient paradox of neoliberalism, evident in the intertwinement of economic and political spheres, pertains to the issue of authoritarianism. Neoliberal capitalism, with its emphasis on environmental sustainability, has been observed to perpetuate this impasse, extending its reach beyond its own sphere to encompass other aspects of society and the environment.

The macro-politics of globalisation and sustainability in the spatial content of late modernism, as illustrated in Figure 2, has exposed and directed the variables of urban growth based on neoliberal policies for the Istanbul metropolis, as demonstrated in Figure 3. In this period, the most significant interventions in the urban area of Istanbul have been transport infrastructure, including bridges and rail systems, with the harmonious coexistence of economic infrastructure and administrative superstructure. The completion of the second and third Bosphorus bridges, ring roads and Istanbul Airport has effectively completed the opening of the metropolis to the north. The area of the metropolis has increased by more than threefold compared to the pre-1980 period, and a significant number of construction processes have taken place on both sides of the metropolis in accordance with the 'world city' ideology of neoliberalism. These processes have included the development of new CBD areas, gated communities, mixed buildings, residences, hotels and privatised public spaces such as second residences, with prestigious designs competing on both sides. The implementation of legal reforms, coupled with the evolution of urban design and planning policies, has led to a notable transformation in Istanbul's urban landscape. The city has evolved into a substantial urban region characterised by a polycentric structure, exhibiting a tendency to extend towards the periphery. In the context of a developing metropolis such as Istanbul, the macro-politics of crises experienced parallel with issues including growth, protection, ecology, climatic change and pandemics by local and central governments worldwide, within the framework of capitalist modernity, has been realised in an environment of positive perceptions created by the concept of 'sustainable growth', which is almost untouchable. Since the 1980s, this concept has become the sine qua non of policy in national and international meetings organised in the name of the neoliberal economy, from macro to micro scale.

It has emerged as an alternative model to nature, encompassing the creations, existence style and categories of all artistic and technical fields, as well as real, formal, human sciences within the design world. The concept of sustainability is regarded as a general principle that governs the effective functioning of all design models. In the economic literature, definitions of sustainability include the objective of safeguarding the natural environment in the long term (Uysal, 2013:114). The World Environment Commission (1987) defined sustainability as the continuity of the present into the future and the future into the present, ensuring the needs of humanity are not compromised. However, the question arises as to the feasibility of achieving this in a world characterised by the presence of clearly delineated boundaries and unlimited accumulation. It is acknowledged that there are evaluations which posit that the juxtaposition of growth and sustainability is an oxymoron (Rees, 1997: 306). The prevailing understanding of sustainability has become the dominant approach in the continuation of the system that created the ecological problem. The various crises that have beset the planet are inextricably linked to the lifestyles engendered by design models. Consequently, the sustainability of the production and consumption approaches embedded within global capitalism's design models for the reorganisation of social life should be subject to rigorous scrutiny, and the concept's contingent nature should not be used to legitimise the process. It is acknowledged that neoliberal policy instruments, such as clean energy and clean growth, as referenced in the extant literature, are insufficient to address the challenges faced by urban areas without a comprehensive consideration of economic functioning and production relations that facilitate sustainable growth (Şahinler, 2023: 111).

RESULTS:

In examining the historical process, it is evident that there has been an evolutionary transition from urban states to state cities. This transition has been characterised by the differentiation of economic models, administrative formations and spatial traces, which have emerged in response to the shifting production relations. Consequently, these urban areas have been shaped to accommodate the emerging social order. The multidisciplinary process of architecture, planning and urban formations necessitates the evaluation of related fields together in the conceptualisation of changes. The results of this study are shared using exemplifications of observations from developed and developing countries.

At the onset of the 19th century, the industrial capitalist mode of production came to be defined as the transformation of the 'invisible hand' into the law of markets (Say's Law), with this definition being grounded in classical-neoclassical and liberal theoretical approaches. The prevailing theoretical assumption of this era was that supply was in accordance with demand and crises were deemed to be entirely unwarranted. However, the predictions of this theoretical approach were not confirmed in the continuation of the process. As Harvey states, the first example of the capital accumulation crisis of capitalist modernity in France in the 1860s was sought to be solved with urban renewal policies in this period (Harvey, 1989). In administrative terms, approaches leading to autonomy and functional federalism were observed. Notably, the concept of municipalities was employed for the first time in local units established in the provinces. Concurrently, democratic developments in local governance emerged. The 19th-century imprint on urban space became accentuated with the advent of urban growth, factories, the working class, 'misery dwellings' and planning problems. This period also resulted in the establishment of a distinct distinction between rural and urban areas.

The early 20th century witnessed the establishment of a social order, developed through the contributions of capitalist modernity and the Fordist mode of production. However, this order was subject to disruption by the economic crisis that materialised in the USA in 1929, subsequently recognised as the 'Great Depression'. During this period, the socialist bloc remained outside the purview of the global capitalist crisis until the Second World War. The crisis, which classical economic theories were unable to resolve, was addressed through the implementation of Keynesian interventionist fiscal policies. Concurrently, the nascent modernism's rudimentary grasp of architecture and urban planning evolved into the notion of 'design for the poor', acquiring a standardised and thus universal character. The repercussions of the two world wars resulted in the establishment of public-oriented policies that deviated from the Keynesian and Fordist production approach, thereby ensuring the maintenance of the lowest and adequate level of living. From the beginning of the 20th century onwards, local governments have become more prominent and have expanded their legal opportunities in terms of both their revenues and public duties. However, in the aftermath of the wars, it was observed that the powers of central governments increased. In the aftermath of the wars, both central and local governments began to utilise urban and regional planning techniques in their research and master plan initiatives, within the paradigm of comprehensive urban planning. One of the most significant outcomes of this era was the surpassing of the urban population by the rural population, a development that coincided with urban expansion and migration. During the 1960s, the comprehensive plan approach was the subject of criticism, with a phased and defensive planning approach being adopted. At the same time, urban design began to be understood in a fragmented way in legal processes. Concurrently, the modernist tenet 'less is more' was repudiated by counterculture and new urban political groups.

Following the economic crises of the 1970s, neoliberalism – the original period of capitalist modernity that enabled the system to be restored – has set the agenda. Neoliberalism has evolved in the 21st century, with its urban policies predicted on private capital and competition driven by the withdrawal of the state. This ideology has been defined as the development of metropolitan urban areas and within the 'less is boring' approach. While the initial phase of capital accumulation was characterised by monetary policies and privatisation in the economic sphere, and by a post-political culture, subsequent phases witnessed the emergence of decision-making processes at the national and international levels concerning the 'limits of growth' and environmental issues. In contrast to the early modernism and modernism periods, the sustainable growth approach, which is predicated on environmental concerns and is encompassed in the content of nearly all urban policies during the late modernism process, serves to legitimize neoliberalism through its limited and technologically oriented micro-scale policies. The spatial and administrative traces of the urban policies created in the continuation of this unique process turned into a global crisis in 2008, especially in developed

countries, on the scale of securitisation and financialisation. The 'growth against all odds' approach was maintained following the global financial crisis of 2008. In such periods, the utilisation of future-oriented borrowing and public-private partnerships has been demonstrated to be an effective strategy for the sustainability of the economies of both centre and periphery countries. As evidenced by the periodic outcomes of the Istanbul study, despite divergent political interpretations, it is evident that the urban management policies necessitated by neoliberal politics have been executed with legal contributions, thereby giving rise to competitive and competitive spatial developments within the context of expanding and increasingly concentrated central powers. The most frequently employed instruments of these urban policies have been associated with the disciplines and practices of architecture and urban planning throughout historical periods. However, it is important to note that the limited and categorical approaches employed in the formulation of sustainable policies are insufficient to address the various climate-related challenges faced by the planet and the escalating urban poverty prevalent in urban areas. This is due to the failure to address critical theoretical developments and practices that contribute to the system that engenders the problem, due to a lack of viable alternatives.

The conceptualisation and interpretation of sustainable growth and development issues has received comparatively less attention in literature han technological approaches. Concurrently, discourse on 'non-growth' has persisted; however, these methodologies have proven ineffective in establishing a comprehensive agenda to address contemporary challenges, nor have they been incorporated into the existing agenda. Moreover, the depletion of the planet's natural capital is a recurring theme in literature, despite the abundant natural resources available. The problem is not confined to a geographical area and necessitates a multidisciplinary process. The system's inability to produce a solution to its chronic crises, compounded by its employment of concepts that evoke a positive perception, such as 'sustainability', further exacerbates the situation. The positive, discursive environment engendered by these conceptualisations sustains the hope for a resolution. As evidenced by the historical process, architecture and planning policies at the central and local administrative levels must eschew the instrumental approach that merely repairs the problems of capital in cyclical crises. The discipline of architecture and planning, a pivotal domain of the problem, must evolve to facilitate collaborative processes with other disciplines through the establishment of a harmonious universal and local approach. It is imperative to initiate novel conceptual dialogues and theoretical explorations concerning sustainability for the system in its entirety, encompassing the issues engendered by the systemic operation of capitalist modernity. In considering the issue of profit or infinite growth, which is the fundamental motivation of capitalist modernity, and the limited comprehension of sustainable growth, it is sufficient to identify micro-solutions to the functioning of the system on a local scale. This results in the interrogation of problems with incorrect concepts in the formulation of urban policies. It is imperative to adopt a need-oriented sustainable 'non-growth' or 'shrinkage' approach to the limited natural capital that must be sustained with macro policies on a universal scale and in accordance with the aesthetic origin of the design concept. This is the problem of protecting the use value of commodities related to multiple demand. The theoretical alternative to the sustainability of an area such as 'non-growth' or 'shrinkage', which is also the subject of economic studies, should be brought forward by integrating with urban politics. The etymological root of the word 'ecology' in ancient Greek is 'the science of home, close environment'. Human history is set to give rise to a paradigm of 'wealth' that does not destroy its 'home'.

Compliance with Ethical Standard

Conflict of Interest: *[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.*

Ethics Committee Approval: *There is no need for ethics committee approval in this article, the wet signed consent form stating that the ethics committee decision is not required has been added to the article process files on the system.*

REFERENCE:

Ataman, B. (2020). Ekonomi ve Sosyal Teoride Yeni Bir Paradigma Olarak Büyüme-me. AURUM Sosyal Bilimler Dergisi, *5*(2), 97-108.

Başarmak, H. I. B. (2024). Yüz Yıllık Birikim: Türkiye Kentleşmesinin Yasal, Kurumsal ve Siyasal Yapılanma Üzerinden Bir Analizi. Çağdaş Yerel Yönetimler, 33(3), 121-142.

Boratav, K. (2019). Sermeye Hareketleri ve Türkiye'nin Beş Krizi. Çalışma ve Toplum, 1(60), 311-324.

Boratav, K. (2022). Kriz Ortamı ve Toplumsal Bunalım, Mülkiye Dergisi, 46(2), 612-618.

Castells, M. (2014). Kent Sınıf İktidar, (A. Türkün, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.

Clark, D. (2004). Urban World/Global City, London: Routledge

Club of Rome (2024), The Limits to Growth, https://www.clubofrome.org/publication/the-limits-to-growth/, Erişim Tarihi: 25.08.2024.

Eğilmez, M. (2020). 2008 Krizi Üzerine, İktisat ve Toplum Dergisi, 2020/120, 92 - 102

Fırat, E. (2009). Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politiği. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9(17), 501-524.

Filho, A.S., (2021). Kriz Çağı, (Çev. Şükrü Alpagut) (1.Baskı). İstanbul: Yordam Kitap

Güneş, B. (2021). COVID-19'da Sona Doğru: Kentsel Mekânda Değişim Sorunu, ART/icle: Sanat ve Tasarım Dergisi, 1(1), 109-138.

Güneş, B. (2024). Kentsel Kamusal Mekânın Üretiminde Değişkenlerin Gelişimi. ART/icle: Sanat ve Tasarım Dergisi, 4(1), 64-94.

Harrison, M. (2017). 93-101). Sovyet Ekonomisi 1917-1991: Öncesi ve Sonrası. Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 22, Sayı: 88, Güz 2017, 93-101

Harvey, D. (1989). The Urban Experience, Maryland: John Hopkins Unıversty Press,

Harvey, D. (2014). Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri, (S. Savran, Çev.), (7. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

İbb-İpa (2024), İstanbul Metropoliten Alan Plan Süreçleri https://vizyon2050. İstanbul/ haber detay -1-7-istanbul_ metropoliten_alan_plan_surecler, Erişim Tarihi: 25.08.2024.

Katznelson, İ. (2019). Marksizm ve Kent, (C. Göğüş, Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keleş, R. ve Yavuz, F. (1983). Yerel Yönetimler, Ankara: Turhan Kitabevi.

Kıray, M. (1998). Kentleşme Yazıları, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kocabaş, C., & Alkan, G. (2020). Sürdürülebilir Kalkınma Alanındaki Yayınların R Programı ile Bibliyometrik Analizi. OPUS International Journal of Society Researches, 16(29 Ekim Özel Sayısı), 3714-3732.

Kurtuluş, B. (2006). Türkiye'de Belediyelerin Mali Yapısı ve Harcamalarının Finansmanı, Ankara: DPT Yayınları

Merington, j. (1975). Merrington, J. (1975). Town and Country in the Transition to Capitalism: New Left Review, *93*(1975), 71-92. https://newleftreview.org/issues/i93/articles/

Öktem, B. (2011). İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-mekansal İzdüşümleri. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (44), 23-40

Ökten, S., ve Ökten, A. (2018). Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinde Sürdürülebilir Kent. Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, 408-425.

Öztürk, Nazım. (2012). Maliye Politikası, Bursa: Ekin Yayınevi.

Rees, W. E. (1997, November). Is "Sustainable City" an Oxymoron? Local Environment, The International Journal of Justice and Sustainability, 2(3): 303–310.

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs (2024) Çevre iklim Değişikliği ve Suya Dair Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa, Erişim Tarihi: 25.08.2024

Şahinler, M. (2023). Eko-Lojik Kriz Olarak Kapitalizm. Mimar. İst Dergisi, (79), 109-113

Şen, S., Tabar, Ç., & Tokatlıoğlu, M. (2018). Küresel Krizde Devlet Müdahalesi ve Maliye Politikası. İş ve Hayat, 4(8), 9-26.

Tekeli, İ. (2009). Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2011). Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tunalı, İ. (2020). Tasarım Felsefesi, Ankara: Mak Grup Medya Pro. Reklam Yayınları A.Ş.

United Natıons (2024), Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi Sürdürülebilir Kalkınma, https://sdgs.un.org/goals#history, Erişim Tarihi: 25.08.2024.

Uysal, Ö. (2013). Sürdürülebilir Büyüme Kavramının Çevre ve Ekonomik Boyutlarının Ayrıştırılması. Uluslararası Alanya işletme fakültesi dergisi, 5(2), 111-118.

Yeldan, E. (2008), Küreselleşme: Kim İçin, İstanbul: Yordam.

Yeldan, E., and Ünüvar, B. (2016), An Assessment of the Turkish Economy in the AKPEra, Researh and Policy on Turkey, 1(1):11-28

Yücel, C. (2020). 20.Yüzyıl Dünya ve Türkiye Kentleşmesi Üzerine Bir Derleme. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume:18 Issue:4 - 2025| Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 22.08.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 13.03.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Göktürk, B. D. (2025). A City on the Bank of Syr Derya: An Evaluation on Savran and Its Architectural Works, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2237-2264. https://doi.org/10.35674/kent.1537403

Sir Derya Kıyısında Bir Şehir: Savran ve Mimari Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme

A City on the Bank of Syr Derya: An Evaluation on Savran and Its Architecture

Başaran Doğu GÖKTÜRK[1]

Öz

Sir Derya kıyılarında hala araştırılması tamamlanmamış, kazıları devam eden veya kendi haline terkedilmiş birçok Oğuz-Kıpçak yerleşimi bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Savran'dır. Kentte gerçekleştirilen kazı ve araştırmalar sonucunda tarihsel süreç içerisinde şehrin dönemsel olarak konumunun değiştirildiği ve 13-14. yüzyıl içerisinde şu anki konumuna yerleştirildiği düşünülmektedir. Gerçekleştirilen kazı faaliyetleri sonucunda Ulu cami, medrese ve hankâh olduğu düşünülen yapı kalıntılarıyla karşılaşılmış, kentin kuzey doğusunda bulunan Karatau dağlarından gelen yer altı sularını kullanabilmek için karızlar inşa edildiği keşfedilmiştir. Karızlarla birlikte bu yapılar, Arap seyyahların şehirle ilgili verdiği bilgilerle de örtüşmektedir. Araştırmamız içerisinde Savran'ın dönem kaynaklarındaki anlatımlarına değinilmiş, kazılar neticesinde ortaya çıkarılan yapılar yerinde incelenerek günümüzde şehrin hangi durumda olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte yapıların plân tipleri ve bezeme özellikleri üzerinde durulmuş ve yakın coğrafyadaki örnekleriyle karşılaştırılmıştır. Bugün kendi haline terkedilen şehrin surlarının koruma altına alınması ve yeni kazılarla bölgede yaşamış toplulukların hayatıyla ilgili daha fazla bilginin toplanması gerektiği araştırmamızda vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Türkistan, Savran, Cami, Medrese.

ABSTRACT

There are a large number of Oghuz-Kipchak sites on the banks of Syr Darya. While some of them are little studied, others are partly excavated or abandoned. One of them is Savran. As a result of the archaeological excavations, ruins of buildings including a Grand Mosque, a madrasah, a khanaqah and the karizes which are suggested to have been built to utilize the underground water from the Karatau Mountains in the north-east of the city were detected. These structures, along with the karizes, also coincide with the information about the city given by Arab travellers. From this point of view, this study deals with the descriptions of Savran based on the contemporary written evidence as well as the buildings unearthed during the archaeological excavations. This article also examines the recent state of their preservation based on personal observation on field. In addition, the characteristics of the building types and their decoration are examined in company with comparable examples in the nearby regions. The current situation on the site demonstrates that the citywalls should be protected as well as new excavations should be conducted to obtain more data on the original residents of the settlement.

Keywords: Kazakhstan, Turkestan, Savran, Mosque, Madrasah.

[1] **Corresponding Author:** (Phd.) Harran University, bdgokturk@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5069-1220

GİRİŞ

Maveraünnehir bölgesi tarih içerisinde Turan veya Türkistan gibi isimlendirmelerle karşımıza çıkar. Bunun en büyük nedenlerinin başında coğrafyada yaşayan toplulukların aynı dili konuşarak aynı kültürel geçmişi devam ettirmesidir. Ortaya çıkarılan eserlerin yanı sıra, kurulan şehirlerin tarihi kaynaklarda isim isim verilmesi de bunların en büyük delillerindendir. Güneyden kuzeybatıya doğru Sir Derya kıyılarında sıralanan Sayram, Otrar, Türkistan (Yesi), Sidak, Karatöbe, Savran, Mirtöbe, Sığanak, Kızılorda, Jankent, Cend gibi şehirler Oğuz, Kıpçak boylarının kurduğu veya ikamet ettiği coğrafyalar olması bakımından da Türk tarihi açısından önem arz eder (Williams, 2014, s. 91).

Kazakistan'ın güneyinde son dönemde kazıları yapılan Otrar, Karatöbe, Türkistan (Yesi), Savran, Sığanak, Sidak, gibi yerleşimlerde yeni bulgulara ulaşılmıştır. Günümüz Kazakistan sınırlarındaki bu şehirlerde Türklerin yaşadığı yazılı kaynaklar ışığında ve arkeolojik kazılardan elde edilen verilerden hareketle bilinmektedir (Pala, 2017, s. 137). Bu şehirlerden biri de Savran (Sauran)'dır. Araştırma kapsamında kentin tarihiyle ilgili bilgilere ve konumuna kısaca değinilerek güncel arkeolojik verilerle şehrin mimari eserleri tanıtılacaktır. Kentte ortaya çıkarılan ve tarihi kaynaklarda bahsi geçen mimari eserlerin plân tipleri, bezeme öğeleriyle birlikte yakın coğrafyadaki örnekleri, karşılaştırmaları ve değerlendirmeleri yapılan yerinde incelemeler sonucunda[2] gerçekleştirilecektir. Orta Çağ Türk Şehirciliği hakkında ortaya konulan bu incelemede literatüre katkı sunulması araştırmanın ana hedefini oluşturmaktadır.

Tarihi Kaynaklarda Savran Şehri ve Konumu[3]

Kazakistan coğrafyasının güneyinde, Türkistan-Kızılorda yolunun 30. kilometresinde modern Savran kenti konumlanmaktadır. Araştırmamıza konu olan ören yeri aynı yolun 45. kilometresinde çeşitli kent kalıntılarından oluşan bir alanda yerleşiktir (Fotoğraf 1, Plân 1).

Fotoğraf 1 Savran şehri uydu görüntüsü ve mimari eserlerin işaretlendiği alanın konumu.

(02.08.2024 Google Earth'den alınmıştır.)

[2] Çalışmamız, Mart-Eylül 2024 tarihleri arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde yaptığımız bilimsel araştırmalar çerçevesinde 07.05.2024 tarihinde kent yerinde görülerek gerçekleştirilmiştir.
[3] Yayın içerisinde kaynak gösterilmeyen tüm çizim, plân ve fotoğraflar yazara aittir.

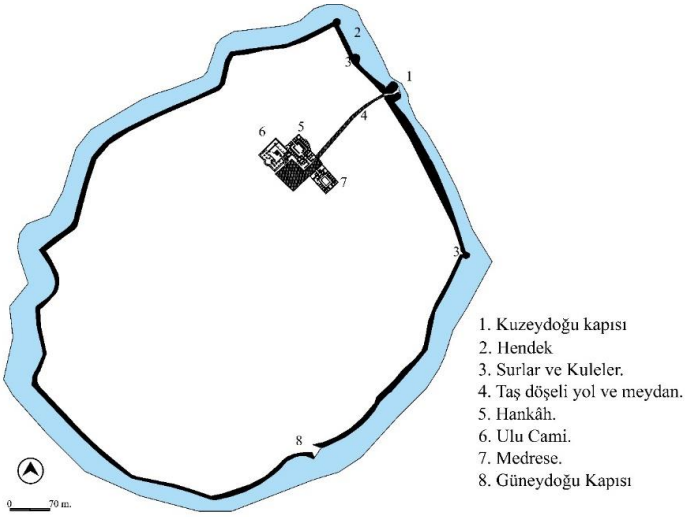

Plân 1 Savran kentinin güncel vaziyet plânı.

Arap coğrafyacılarının verdiği bilgilerden hareketle eski Savran (Sauran, Sapran, Sepren, Sabran, Şabran, Sulkhan) şehrinden şu an için, 8. yüzyılda bölgeye gerçekleştirilen İslami fetihlerle haberdar olunduğu anlaşılmaktadır (E. Smagulov, 2011, s. 22, 2016, s. 93). Bölgeye İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte Arap coğrafyacılar şehrin ismini daha fazla telaffuz etmiştir. Savran'ın çevresinde Sığanak, Türkistan (Şavgâr), Utrâr (Otrar), Yenikent, Cend gibi büyük şehirlerin isimleri kaynaklarda verilmiştir (Barthold & Yıldız, 1990, ss. 190-192). Bununla birlikte Talas'ın doğusundan Savran'a kadar olan bölgenin İsfîcâb (bugünkü Sayram) vilayetine bağlı olduğu ileri sürülürken aslında Savran'ın tahkimatlı ve sağlam surlara sahip bir sınır kenti olduğu da belirtilmektedir. 10. yüzyılın ünlü Arap coğrafyacısı El-Makdisî, şehrin tanımını yaparken geniş bir alana yayıldığını aktarır ki bugün şehrin etrafında bulunan Karatöbe, Mirtöbe gibi höyük kalıntıları, Mir-i Arap bahçeleri ve karızlarıyla birlikte geniş bir alanı kapladığı görülebilmektedir. Arap coğrafyacı eserinde Savran şehrini ve Türklerin sınırı ve seddi olduğunu söylediği Arap olmayan "Meşrik" bölgesine dahil eder. Yaptığı sınıflandırmada her bölgenin bir başşehri olduğundan ve bu başşehrinde etrafında şehirler, nahiyeler olduğunu aktarmaktadır. Buna göre Savran, İsbîcâb şehrinin etrafındaki diğer şehirlerden biridir (Ciner, 2018, s. 224). Makdisî, kentin yedi duvarlı surla çevrili olduğunu aktarsa da "yedi duvar" tanımıyla tam olarak ne anlatmak istediği belirlenememiştir. Makdisî'nin bu sayıyı özellikle abarttığı ve yedi sayının köklerini "Şehname"den alan bir hikayeyle bağdaştırmak isteyerek yedi sayısına tılsım yüklemiş olabileceğine yönelik açıklamalarda bulunulmaktadır (E. A. Smagulov, 2008, s. 10). El-Makdisî, kentin iç kalesinde bir ulu cami ve bir rabad (hankâh) bulunduğunu, Oğuz ve Kıpçak topraklarına karşı tahkimatlı bir sınır şehri olduğunu da aktarır. 11. yüzyılda Kaşgarlı'nın da Savran şehrini "Sepren, Sapran" biçiminde Oğuzlara ait şekilde tanımlaması oldukça önemlidir (Kâşgarî, 1985, s. 436). Bunun dışında İstahrî, Yâkût el-Hamevî, Ali İbnü'l-Esîr gibi coğrafyacıların eserlerinde Savran kenti hakkında bilgilere erişilmektedir. Esîr'in bildirdiğine göre 1065 tarihinde Selçuklu Devleti'nin doğu bölgesine hükmeden Alp Arslan, Harezm'den Savran ve Cend içlerine kadar giden bir sefer düzenleyerek bu kentlerdeki isyanları bastırmıştır (Barthold & Yıldız, 1990, s. 335). Kent, 14. yüzyılın ilk yarısında Cuci hükümdarlığındaki Gök (Ak)-Orda devletinin sınırlarının içerisinde bulunmuş, hatta 1320 yılında vefat eden Sası Buka burada defnedilmiştir. Sası Buka'nın oğlu İrzen Han, Savran ve etrafındaki diğer şehirlerde cami, medrese ve hankâh inşa ettirmiştir (Baipakov & Smagulov, 2005, s. 115; Ürekli, 1996). 16. yüzyılda Şeybani hükümdarlığında olan Savran hakkında, Zeynüddin Mahmûd-i Vâsıfî (al-Wasifi) kent mimarisiyle ilgili bilgiler verir. Bu dönemde, suyu karızlardan sağlanan bahçelerden, iki minareli medreseden ve iyi tahkim edilmiş surlar gibi mimarinin kentteki varlığı anlaşılmaktadır (Baipakov, 2003; Baipakov & Smagulov, 2005, ss. 116-117). Bunun dışında şehre Türkistan Hoca

Ahmet Yesevi Medresesi'nden öğretmen gönderildiği de belirtilmektedir[4]. 17. yüzyıla ait Rus haritalarında "Turkostan", "Akkurgan", "Sairyam", "Sunak" gibi kentlerle birlikte "Yasyrban" adında haritada telaffuz edilen kentin Savran olduğu düşünülmektedir (Fedchina, 1975, s. 4). Ancak 18. yüzyıldan sonra şehrin terkedildiği veya Türkistan (Yesi) şehrinin yakınında küçülen bir görünüme girdiği de öneriler arasındadır.

Şehrin Mimarisi

Savran, Türkistan coğrafyasında, Orta Çağ Türk şehirciliğini anlayabilmek adına günümüze ulaşabilmiş en önemli ören yerlerini bünyesinde barındırmaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden biri Savran'ın oldukça geniş bir sahaya yayılması ve zaman içerisinde şehrin kuruluş noktalarının değiştirilmesi olarak açıklanabilir. Bu hususta bölgede arkeolojik kazılar gerçekleştiren araştırmacılar, aslında günümüzdeki yerinde bulunan ören yeri halindeki Savran şehrinin 13. veya 14. yüzyılda kurulduğunu, ilk kurulan Savran şehrinin Sir Derya'nın sol yakasında ve şu anki Savran şehrinin 15 km batısındaki Meiram-Töbe'de konumlandığını belirtmektedir (Baipakov, 1986, s. 27). Farklı bir ikinci görüş ise, surlarının büyük bir kısmının görece ayakta olduğu Savran şehrinin, 13. veya 14. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş olduğunu ve öncesinde de güney doğusundaki Karatöbe (Kara-tepe) yerleşiminde şehrin iskân olduğunu belirtmektedir. Burada yapılan incelemelerde, Eski Savran şehrinin veya Karatöbe'nin MS. 4. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar kesintisiz biçimde arkeolojik malzemeye sahip olduğu gözlenmiştir. Ayrıca 11-13. yüzyıllar arasındaki dönemde Orta Asya'da aynı dönem içerisinde bu kadar büyük boyutta bir şehir daha "Otrar veya bir başkası" bulunmadığı öne sürülmektedir (E. Smagulov, 2011, s. 202). Özellikle çevresinde bulunan su sistemi yani "Karız"'larla (Sala vd., 2010) birlikte gerçekten de döneminin en önemli şehirlerden biri olması gerektiği kanaatindeyiz. Bunun yanında Şehristan diyebileceğimiz surların önünde yer alan hendek kısmı, surlar, kale kapıları ve kuleleri, iç kale, cami, medrese, hankâh, yaşam alanları, karızlar, tarımsal yetiştiricilik yapıldığı düşünülen sınırları belirli alanlar ve mezarlıklarıyla birlikte tam bir şehircilik örneği sergilemektedir.

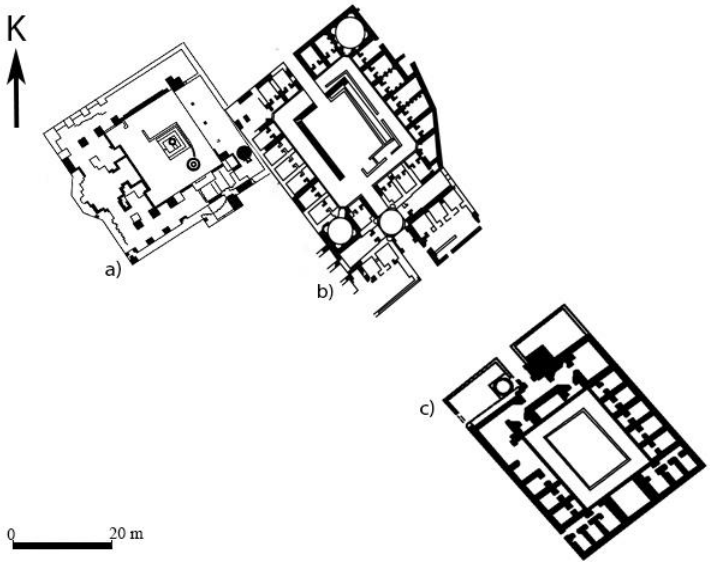

Plân 2 Yapıların vaziyet plânı a) Ulu Cami b) Hankâh c) Medrese (Smagulov 2014'ten düzenlenerek yeniden çizimi).

Hendek, Surlar ve Kuleler

Hendek, günümüzde yer yer 2-3 m. derinliğe ve 15-20 m. genişliğe ulaşarak kentin surlarını çevrelemektedir (Fotoğraf 3a, 3b). Surların toplam uzunluğu 2500 m., hendeğin 2700m. civarındadır.

[4] Savran ile ilgili daha geniş bilgiler kaynak eserde geçmektedir. Bkz. (Alışık, 2006, s. 124).

Kuzeydoğuya konumlanan kale kapısı, 2004'ten sonraki kazı, restorasyon çalışmaları ve çevre düzenlemeleri neticesinde, kuleler ve hendekle birlikte bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Günümüzde kerpiç malzemenin erimesine rağmen hala dışarıdan görülebilen kule kalıntıları surlarda tespit edilebilmektedir. Surlarda yapılan düzenlemeler esnasında sur duvarlarının üst kısmında savunmaya yönelik seğirdim yolu tespit edilmiş, aynı zamanda surlarda dendanların da bulunduğu anlaşılmıştır. Ancak bu bölümlerin sonraki bir dönemde tekrar kerpiç malzemeyle kaplandığı sıva izlerinden hareketle söylenebilir. Surlar, Harezm ve Maveraünnehir bölgesindeki surlara sahip şehirlerde olduğu gibi (Cezar, 1977, ss. 51-65) altta kalın bir tabana sahip ve yukarı doğru gittikçe incelen bir kesitle kerpiç tuğlalar kullanılarak inşa edilmiştir. Bazı noktalarda pişmiş tuğlaların kullanıldığına rastlansa da ana malzemeyi teşkil etmemektedir. Kaleye geçişte güneybatıda ve kuzey doğuda olmak üzere iki ana kapının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bölümde şehre ulaşabilmek için ayakları da tuğla örgülü ahşap bir köprüyle hendeğin geçildiği varsayılır. Kuzeydoğuda yer alan sivri kemerli kapının iki yanında kuleler yükselirken, kapıdan sonra orijinal döşemeye sahip, örtü sistemi kubbelerden oluşan yaklaşık 20m'lik bir koridorla şehre geçiş sağlanmaktadır. Bu bölüm, surlarda kullanılan kerpiç malzemeden farklı olarak, kare biçimli tuğlalardan yapılmış ve aslına uygun olarak restorasyon geçirmiştir. Şehrin bütünlüğünü oluşturan ve yerleşim yerlerini barındıran kısmın ana yüzeyden yaklaşık 2-3m yukarıda bir subasman üzerinde inşa edildiği belirtilmektedir (E. Smagulov, 2011, s. 204). Surlar günümüzde ne yazık ki kaderine terkedilmiştir (Fotoğraf 2a, 2b, 2c, 2d). Kerpiç malzemeden inşa edilmiş bu surların yağmur ve rüzgarla birlikte erozyona maruz kaldığı ve zaman içerisinde tamamen kaybolması durumu göz ardı edilmektedir. Kazı yapılan noktalar ve kuzeydoğuda konumlanan kapı dışında herhangi bir restorasyon çalışması şu an için yapılmamaktadır.

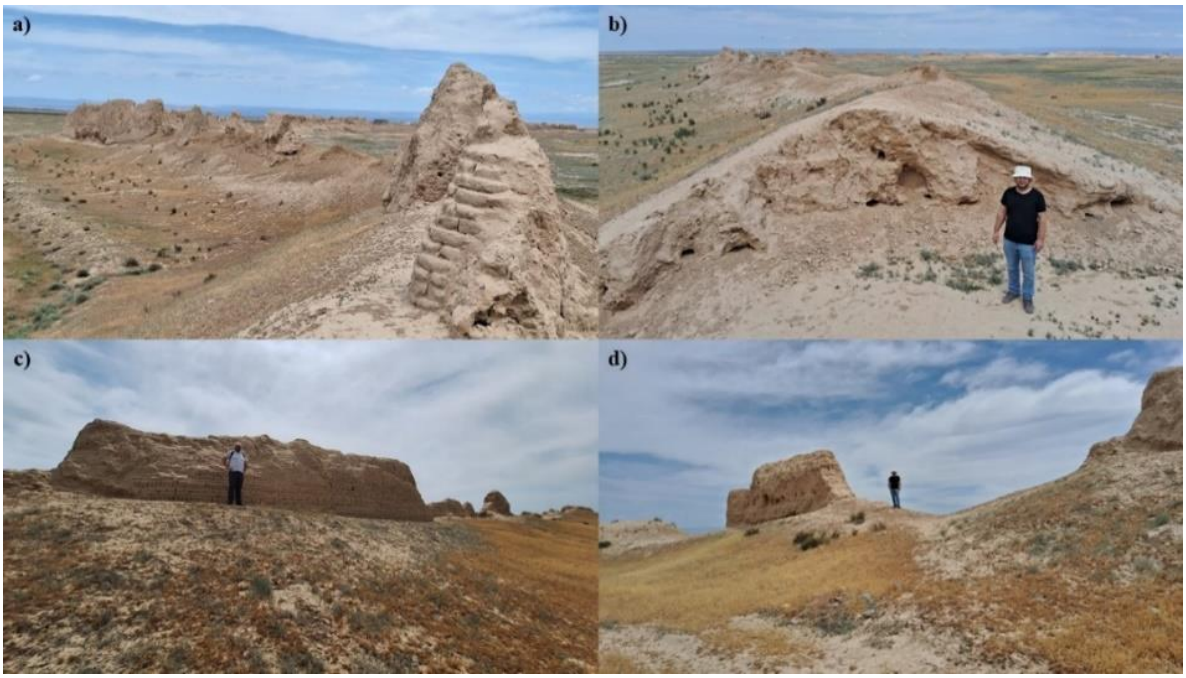

Fotoğraf 2 a), b), c), d) Savran şehri sur kalıntıları (07.05.2024).

Fotoğraf 3 a) ve **c)** Kentin kuzeydoğu kapısı, köprü, hendek ve kuleler. **b)** Hendek kuzey yönden görünümü. **d)** Taş döşeli yolun güneyden kuzey kapısına doğru görünümü (07.05.2024).

Ulu Cami

Kulelere sahip kuzeydoğu kapısından güneybatı istikametine doğru devam edildiğinde yaklaşık iki yüz metrelik kısmı açığa çıkarılmış özgün döşeme taşlı yol bulunur. 9-10 mlik genişliğe sahip yolun iki yanına sıralanan mekânlar olduğu görülmektedir (Fotoğraf 3d, Plân 2). Taş döşeli yol, kalenin bu bölümünü simetrik bir şekilde ikiye ayırmaktadır. Ulu Cami, yolun açığa çıkarılan 200 metrelik kısmının güneybatı ucunda, hankâh olduğu öne sürülen yapı kalıntılarıyla birlikte yan yana konumlanmaktadır (Fotoğraf 4). Yolun hemen kuzeyinde hankâh ve Ulu Cami bulunurken, güneydeki medrese kalıntısıyla beraber burada bir yapı topluluğu oluşturur. Camide gerçekleştirilen kazıların ardından, mihrap önü kubbeli plânıyla yapının revaklı avlulu, taçkapıda ve harim geçişinde eyvanlı olduğu ortaya çıkarılmıştır (Plân 3). Camiye geçiş, güney doğu yönünde, dışarıya doğru taşıntı yapan tuğla malzemeli, sivri kemerli ve eyvanlı olduğu düşünülen bir taç kapıyla sağlanmaktadır. Bu kapının eşik kısmı dikine yerleştirilmiş tuğla sıralarıyla oluşturulmuştur (Plân 3). Taş eşiklerde alışılagelen erime burada da gözlenmektedir. Aynı malzeme ve teknikle yapılmış ikinci bir eşik aynı yürüyüş yolunda 2m. sonra tekrar uygulanmıştır. Burada ikinci bir kapı düzenlemesi olduğu düşünülebilir. Eyvan düzenine sahip taçkapıdan sonra avluya geçilir. Avlu ortasında kare bir alan içerisinde su kuyusu ve ikinci evreye ait olduğu kazılar sonucunda ortaya konan, çömlekçi atölyesinin kil havuzu ve su arığı tespit edilmiştir (Fotoğraf 5b). Avlu ortasında arık ve kil havuzuyla birlikte bir kuyu da ortaya çıkarılmıştır. Kare avlunun etrafına sivri kemerlerle çevrili tuğladan meydana getirilmiş taşıyıcıların bulunduğu revaklı bir düzenlemeye sahip olması gerektiği ileri sürülmektedir. Ancak caminin kuzey doğusunda yer alan revak sırasının üç ahşap sütun tarafından taşındığına yönelik bilgiler de verilmiştir (E. Smagulov, 2016, s. 115). Revakların oluşturduğu birimlerin örtü sisteminin kubbeye elverişli olduğu hem plânlardan hem de kazılar neticesinde ulaşılan kubbe kalıntılarından hareketle bilinmektedir (E. Smagulov, 2016, s. 98). Yapının eyvanlı bir harime geçiş alanı bulunmuş, eyvan nişinin genişliği 6 m., kapıdaki genişliği ise 2.95 m. olarak saptanmıştır. Bu eyvanın tıpkı taçkapıda olduğu gibi avlu sınırlarından dışa taşıntı yaparak meydana getirildiği düşünülmektedir (Plân 3). Eyvanın devamında mihrap önü kubbeli bir harim kısmı dikkat çeker. Harim kısmı, mihrap duvarına dik uzanan beş sahına sahiptir. Mihrap önü kubbesinin iki yanındaki sahınların örtü sisteminin

kubbelerle kapatıldığı bu aşamada düşünülebilir. Mihrap önü kubbesinin de sekizgen bir kasnağa oturduğu ve yapılan canlandırma çalışmalarında kubbelerin soğanvari/armudi biçimli olabileceği önerilmiştir (Fotoğraf 6). Mihrap duvarı, caminin beden duvarlarından dışarıya doğru üç kenarlı olacak şekilde taşıntı yapar (Fotoğraf 5a). Caminin güney doğu kanadına yakın bir noktada yine ikinci evreye tarihlendirilen abdesthane işleviyle kullanılmış olabilecek, dört ayrı hücreye sahip bir mekân tespit edilmiştir. Bu bölümün zemin döşemesi, kare şeklindeki tuğlaların köşeleri birbirine bakacak şekilde yerleştirilerek devam ettirilmesiyle oluşturulan baklava dilimi görünümünde bir desene sahiptir (Fotoğraf 13b).

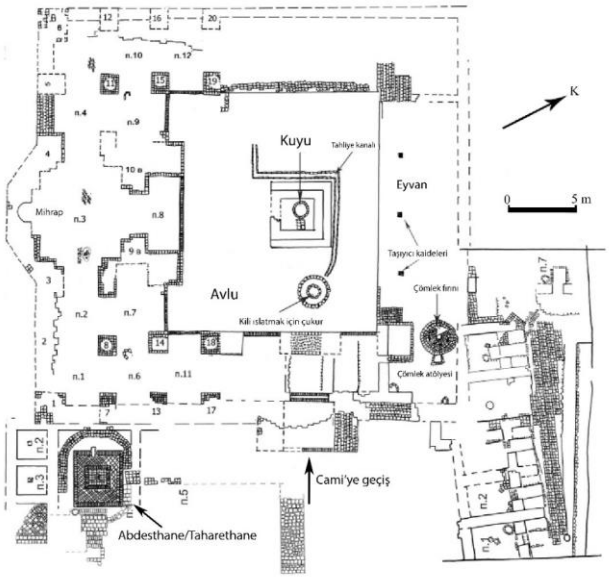

Plân 3 Savran Ulu Cami plânı (Smagulov 2016'dan düzenlenerek aktarılmıştır).

Fotoğraf 4 Doğu yönünden cami kalıntılarının genel görünümü (07.05.2024).

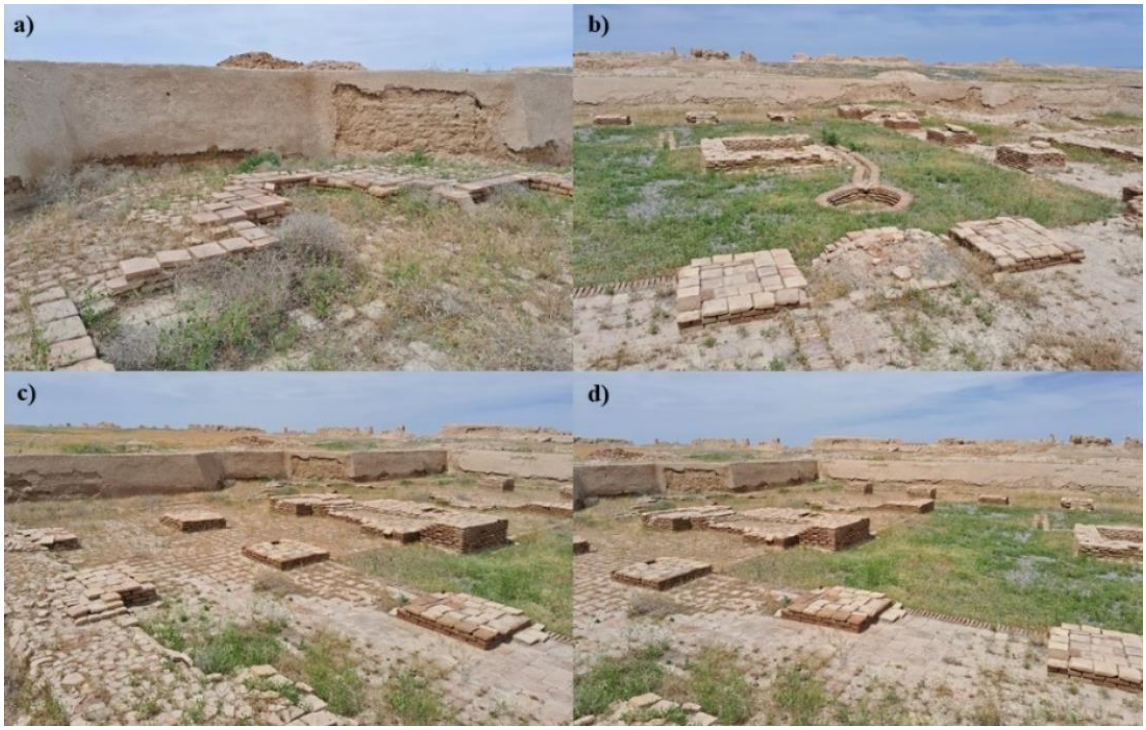

Fotoğraf 5 a) Mihrap duvarı. **b)** Cami avlu ve ikinci döneme ait kil ıslatma havuzu. **c)** Harim bölümü ve mihrap duvarının Doğu'dan görünümü. **d)** Harim ana eyvanının kalıntıları (07.05.2024).

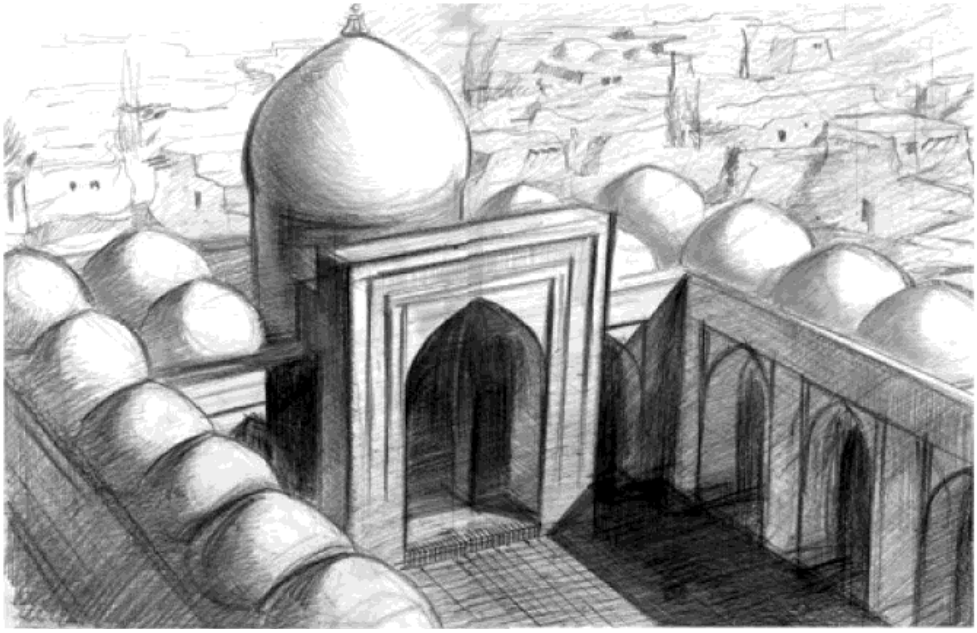

Fotoğraf 6) Caminin yeniden canlandırılması (Smagulov 2016).

Yapının inşasıyla ilgili herhangi bir kitabeye kazı çalışmaları sırasında rastlanmadığı bildirilmektedir. Bununla birlikte kazılar neticesinde caminin kullanımıyla ilgili iki ana dönem belirlenmiştir. İlk evre caminin kullanımının terkedilmesini ve birçok kısmının tahribatını içermektedir. İkinci evre ise, caminin yıkılan kısımlarından alınan kaliteli tuğlalarla ikinci bir katmanda zemin döşemesi oluşturularak, kuzey yönündeki revak içerisinde seramik/çömlek işliği kullanımının varlığını içerir. Bu alanda çok sayıda üç ayak parçaları ve seramiklerin bulunması da bu öneriyi desteklemektedir.

Mihrap önü kubbesi ve iki yanında konumlanan sahınlar içerisinde yine ikinci evreye ait çok sayıda ocak/ateş kalıntısı tespit edilmiştir. Bu kalıntıların, buraya sonraki dönemlerde gelen cemaat tarafından yaşama alanı olarak kullanıldığına işaret ettiği veya caminin kutsallığına yönelik yapılmış bir tören alanı olabileceği önerilmektedir (E. Smagulov, 2013, s. 115). Çünkü mihrap duvarının bulunduğu bu alandaki ikinci evreye ait yer döşemesi olarak kullanılan tuğlaların altından, buraya bilinçli bir şekilde yerleştirildiği düşünülen 12 ayrı keseye sarılmış halde sikkeler ele geçmiştir (Burnaşeva vd., 2006, s. 163). Keselerin içerisinde 114 sikke bulunmuş, bunlardan dördünün darbedilmemiş halde olduğu anlaşılmıştır. Kalan 110 sikke ise genellikle 16-17. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Sikkelerin yüzünde herhangi bir tarih ifadesi bulunmasa da bizlere Yesi (Türkistan) ve Taşkent'te darbedildiklerine yönelik bilgiler verir. Ayrıca yüzeylerinde vahşi hayvan ve kuş figürleri de görülmektedir. Caminin inşa tarihi tam olarak bilinmemesine rağmen şehrin kurulduğu 13. yüzyıldan kaldığı düşünülmektedir.

Hankâh(?)[5]

Kazılardan sonra bile tam olarak hangi amaçla yapıldığına dair tartışmaları devam eden eserin, yapılan ilk incelemeler sonrasında medrese olabileceği yönünde yorumlar yapılmıştır (Baipakov & Zheleznyakov, 2006, ss. 56-64; Baypakov & Akılbek, 2012, s. 92). Yapının taçkapısı, özgün taş örgülü yola bakan cephede konumlanır (Plân 2, 4). Abbasova tarafından yapılan tipolojide ilk grup içerisinde yer alan hankâh köşe odalı ve açık avlulu bir plân tipine sahiptir (Abbasova-Yusupova, 2022b, s. 200). Güneydoğuda bulunan taçkapıdan içeriye eyvanlı bir düzenlemeyle geçilmektedir.

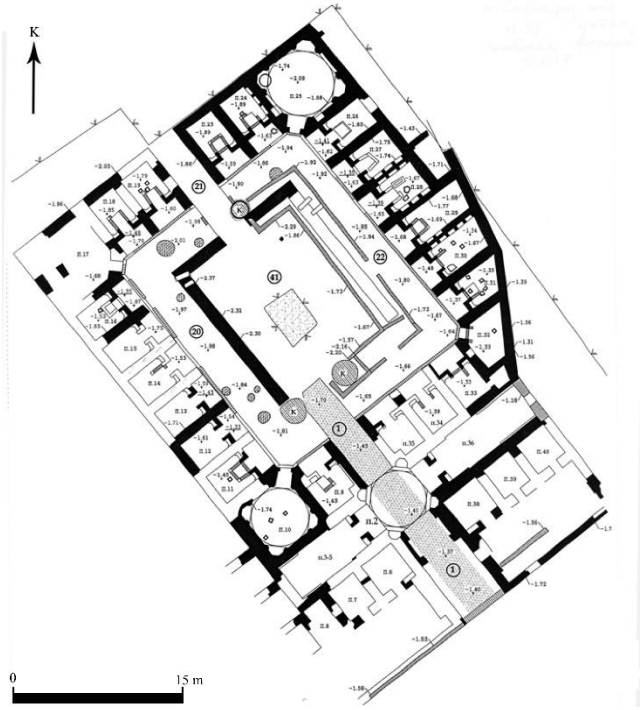

Plân 4) Hânkah'ın yeniden canlandırılmış plânı (Smagulov 2014).

Taçkapının yüksek kemerli bir eyvana sahip olduğu kalıntılardan da anlaşılmaktadır. Camide olduğu gibi kapının eşik kısmı dikine yerleştirilerek sıralanmış tuğlalardan oluşturulmuştur (Fotoğraf 7a). Eşikte karşılaştığımız bu dikine yerleştirilen tuğla düzenlemesi yapının avlu kısmıyla hücreleri birbirinden ayıran bir sınır biçiminde yapının içerisinde de uygulanmıştır (Plân 4). Taçkapının iki yanında yerleştirilmiş hücreler muhtemelen ticaret mekânları olarak düzenlemiştir. Taçkapıdan

[5] Hankâh kelime anlamı ve mimari gelişimi için bkz. (Tanman, 1997; Abbasova-Yusupova, 2022b, s. 194).

içeriye geçildiğinde, batı yönüne doğru özgün taş döşeli bir yol avluya kadar devam etmektedir (Fotoğraf 7a, 7b).

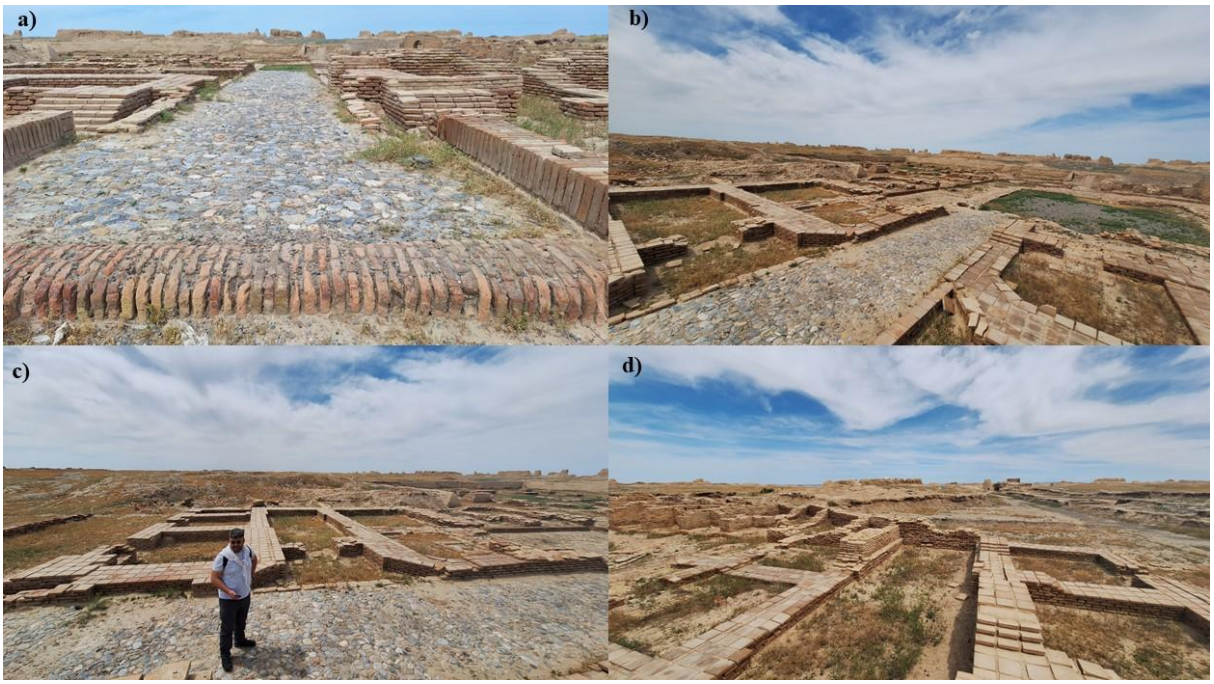

Fotoğraf 7 a) Hankâh taçkapısı'nın eşik kısmına dik biçimde yerleştirilen tuğlalar. **b)** Taçkapıdan avluya açılan taş döşeli yol. **c)** Taçkapı güneybatı kanadındaki mekân duvar sıraları ve kubbeli bölüm. **d)** Taçkapı kuzeydoğu kanadındaki mekân duvar sıralarının görünümü (07.05.2024).

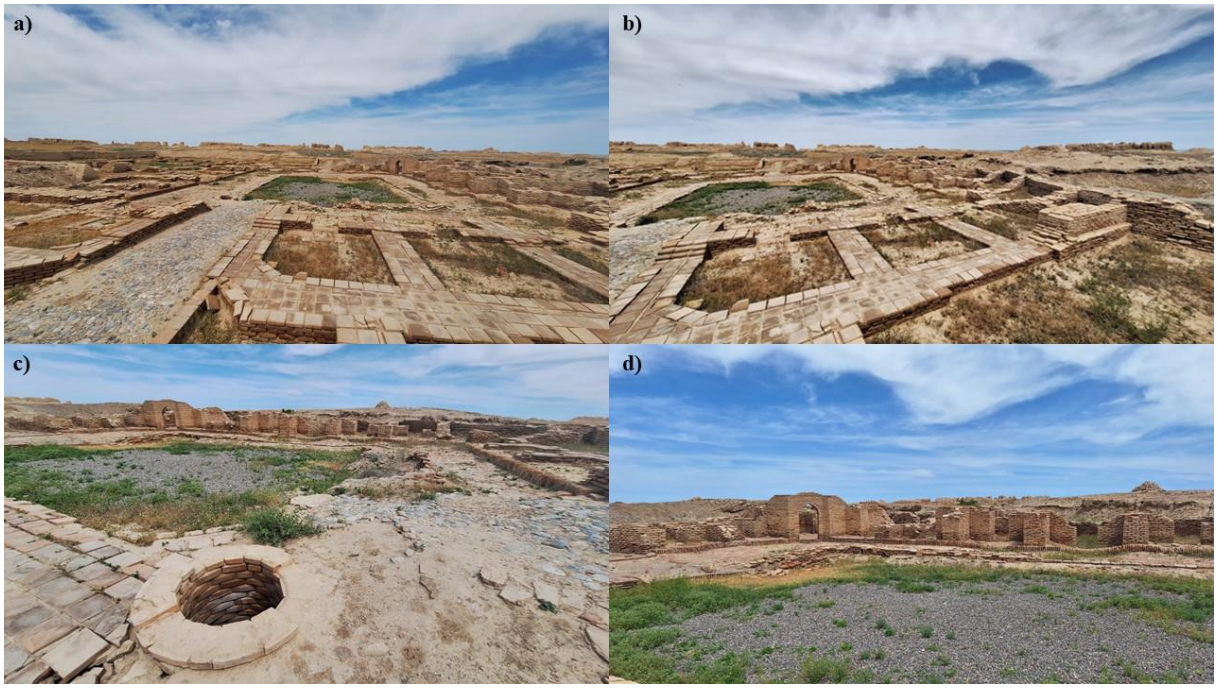

Fotoğraf 8 a) Hankâh'ın güneyinden kuzey kanadı ve avlu görünümü. **b)** Yapının kuzeydoğusunda sıralanan hücreler. **c)** Avlu ve avlu içerisinde bulunan kuyunun görünümü. **d)** Kuzeydoğu kanadındaki hücrelerin güneybatıdan görünümü (07.05.2024).

Yolu, kuzey ve güney yönünde orta noktadan dikine kesen eksende iki oda yerleştirilmiştir. Bu odalar uzunlamasına dikdörtgen biçimde karşımıza çıkar. Taş döşeli yolla kesişen bu bölümün örtü sisteminin

kubbeyle sağlandığı düşünülmektedir. Taçkapı kanadında iki sıra halinde görülen hücre plânı, diğer cephelerde tek sıra olarak tasarlanmıştır (Fotoğraf 8a, 8b). Yapıdaki plân şemasına bakıldığında avlu etrafına sıralanan hücre odalar, medreselerde ve kervansaraylarda sıklıkla gördüğümüz bir düzene sahiptir (Plân 4). Geniş avlunun etrafına sıralanan yirmi hücre bulunmaktadır (Fotoğraf 8c, 8d). Hücrelerin her biri avluya eyvanlarla açılırken, hücre birimleri de muhtemelen tonoz örtü sistemiyle şekillendirilmişti denilebilir. Doğu-batı ekseninde, iki eyvanlı uzunlamasına dörtgen bir plân şemasıyla birlikte özellikle kuzey duvarında bir bozulma veya bilinçli bir sapmayla mekanların yerleştirildiği dikkat çeker. Hücrelerin içerisinde tuğladan yapılmış kare veya dikdörtgen plânlı ocaklarla seki biçiminde düzenlemeler de yer alır. Sekilerle birlikte duvarlarda benzer genişliğe sahip yapının özgün duvar sırasında inşa edilen nişler oluşturulmuştur. Yapının 17. yüzyılın sonlarında terkedildiği ve devamında yüksek kaliteli tuğlalarının sökülerek götürüldüğü anlaşılmaktadır. Plân üzerinde gösterilen 24 numaralı hücre içerisinde tespit edilen bakır işliğiyle birlikte güneybatı eyvanı ve yapının bu kanadı boyunca benzer işlik kalıntıları kazılarda ortaya çıkarılmıştır (E. A. Smagulov & Erjigitova, 2014, s. 592).

Medrese

Zeynüddin Mahmûd-i Vâsıfî'nin kaleme aldığı Bedâyiu'l-Vekāyi' isimli eserinde adı geçen medresenin, Şeybânî hükümdarı Ubeydullah Han tarafından 1515 yılında tamamlattırıldığı bilgisi verilmektedir (E. Smagulov, 2016, s. 110). Medrese, hankâh olduğu düşünülen yapıyla aynı eksen üzerinde yer almakta ve cepheleri birbirine karşı konumlanmaktadır.

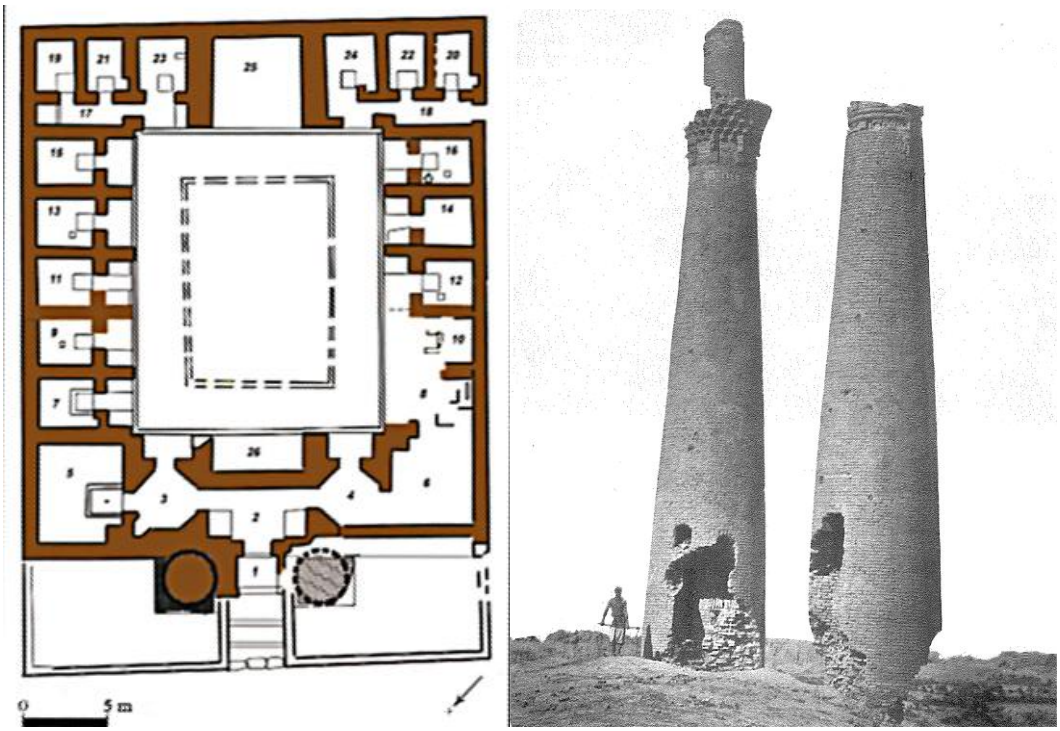

Plân 5) Medrese plânı (Smagulov 2016'dan düzenlenerek aktarılmıştır). **Fotoğraf 9)** Medresenin günümüze ulaşamayan minareleri (Baitanayev 2013).

Kaliteli tuğlalardan inşa edilen yapı kuzeybatı-güneydoğu ekseninde konumlanmaktadır. Dikdörtgen plân tipinde eyvanlı ve açık avlulu bir düzene sahiptir (Plân 5). Avlu etrafına sıralanan hücre biçimindeki odalar yapının iki kanadında simetrik sayılabilecek bir düzende konumlanmaktadır. Taçkapı eyvanıyla aynı eksende kuzey güneydoğu kanadında ana eyvan bulunmaktadır. Taçkapının iki yanında günümüze sadece temel kısımları ulaşabilen minareler görülebilmektedir (Fotoğraf 10a) (Baitanayev & Yolgin, 2013, s. 42). Minareler 1866'ya ait fotoğraflarda kayda geçse de verilen bilgilere

göre minarelerden birinin 1867 diğerinin de 1878 yılında tamamen yıkıldığı kaynaklarda belirtilmektedir (Fotoğraf 9). Fotoğraflarda verilen minareler tuğla örgülüdür. Ayrıca minarelerin taçkapıya göre yönlerini belirlemek bu açıdan oldukça zor görünmektedir. Plân üzerinde taçkapıya göre sağa konumlanan ve medrese beden duvarlarıyla bitişik olan minarenin gövdesi diğerine göre daha geniştir. Fotoğrafta sağdaki minarenin gövdesinin daha geniş olduğu da görünmektedir. Kanaatimizce fotoğraf yapının doğu/güneydoğusundan çekilmiş olmalıdır. Bununla birlikte sahada yaptığımız incelemelerde fotoğrafta minarelerin arkasında beliren surlar günümüzde görülen surlarla örtüşmektedir. Fotoğrafta minarelerden sağdakinin hemen bitiminde bir çukurluk dikkat çeker. Sol kısımda ise toprak tabakası kabarık bir görüntü verir. Fotoğraftaki bu çukur kısım cami, hankâh ve medresenin açıldığı meydan olmalıdır. Sol kısımdaki kabarık toprak tabakası da medresenin kalıntılarıdır denilebilir. Ancak minarelerin bu tarihe kadar ayakta kalmış olmasıyla birlikte medresenin de en azından duvar sıralarının belirli bir yükseklikte olması beklenirdi. Bu sebeple yapılarda görülen bu yıkım oldukça düşündürücüdür. Fotoğrafta sola konumlanan minarenin külah bölümü hariç diğer bölümleri kısmen korunmuş, ancak sağdaki minarenin şerefe, petek ve külah bölümleri yıkılmıştır. Soldaki minarenin şerefe altında tuğlaların farklı şekillerde konumlandırılmasıyla oluşturulan testere dişi biçimindeki bezemeleri bulunmaktadır.

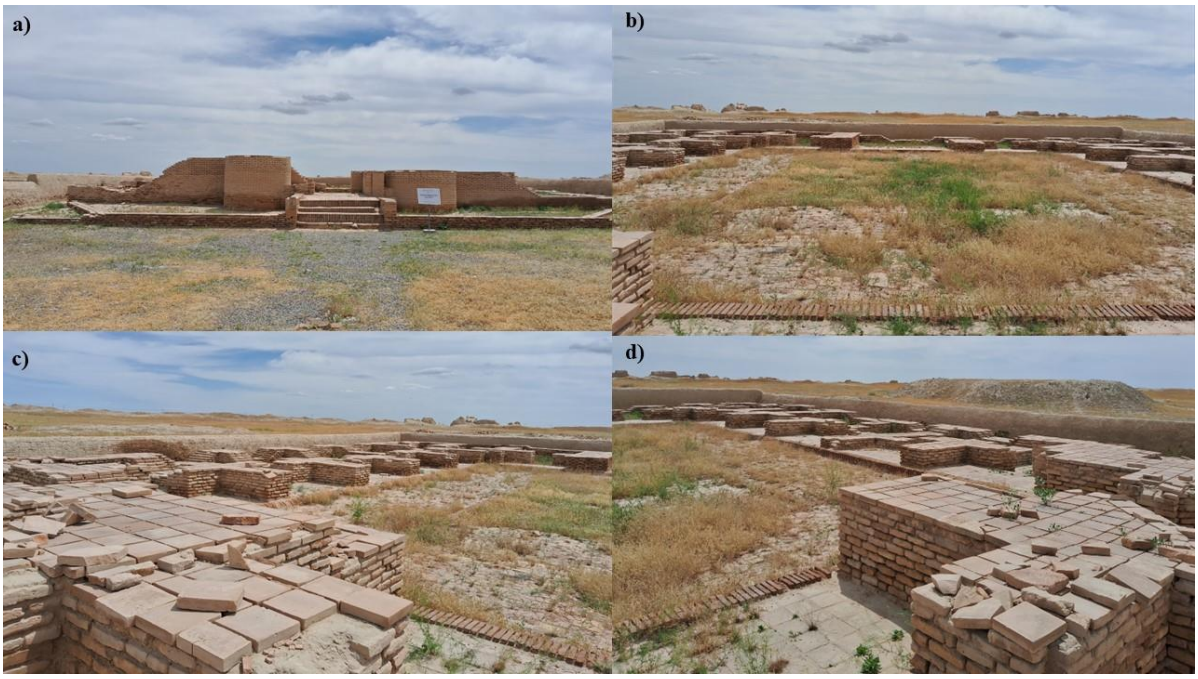

Fotoğraf 10 a) Medrese Taçkapı cephesi ve minare gövde kalıntıları. **b)** Medrese avlu genel durumu. **c)** Medrese kuzeydoğu kanadı hücreler genel görünümü. **d)** Medrese güneydoğu kanadı hücreler genel görünümü (07.05.2024).

Minarelerin ardından yapıya ilerlediğinizde, cami ve hankâh olduğu düşünülen yapılarda olduğu gibi burada da tuğlaların dikey biçimde yerleştirilmesiyle meydana getirilmiş kapı eşikleri ve avluyu hücrelerden ayıran sınır hatlarının varlığı görülmektedir (Fotoğraf 10b). Taçkapıdan avluya geçiş bölümü oldukça ilginç bir düzene sahiptir. Eyvan koridorundan avluya geçiş iki yönde konumlanan sekizgen plânlı mekânlardan sağlanmaktadır. Sekizgen plânlı mekânlardan soldaki, dershane olduğu düşünülen odalardan birine açılmaktadır. Muhtemelen diğer kanatta da benzer bir mekân bulunmaktaydı, ancak yapının bu kısmı günümüzde tamamen tahrip olmuştur. Sekizgen plânlı bu mekânlar hem avluya hem de dershane mekânlarına geçişi sağlar. Avlu etrafına sıralanan hücre tipli odaların örtü sisteminin tonoz olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 10c, 10d). Hücre biçimdeki odalarda

zemine yerleştirilmiş ocaklar bulunmaktadır. Bununla birlikte duvarlarda değişik boyutlarda nişler tespit edilmiştir.

Karızlar

Su kaynaklarının kanal, tünel ve kuyularla birlikte kaynağından çok uzaklara taşınmasını sağlayan ağ şeklinde meydana getirilebilen düzeneğin Orta Asya, İran, Afganistan, Pakistan gibi coğrafyalardaki terminolojik olarak karşılığı karız olarak tanımlanabilir (Rahman, 1981; Hosseini & Shabanifard, 2010; Alehashemi, 2020; Azami vd., 2020). Karız sistemleri özellikle sıcak iklimlerde suyun buharlaşmasının da önüne geçmek amacıyla yer altından tüneller sistemiyle suyun aktarılmasıdır. Ancak Savran etrafında yapılan çalışmalarda herhangi bir tünel sistemine rastlanmadığı belirtilmektedir (Sala vd., 2010, s. 658). Savran kentinin etrafındaki yer altı kaynaklarından çıkan suyun artezyen şeklinde kuyularla kullanımı söz konusudur. Açılan kuyuların debisi saniyede 50 litre olarak belirtilmiştir (Sala vd., 2010, s. 659). Savran şehrinin kuzeyinde konumlanan Karatau (Karadağ) dağlarından ilerleyen suların (Fotoğraf 11), belirli aralıklarla meydana getirilmiş kuyularla birlikte Mirtöbe, Karatöbe ve Savran kentlerine kadar getirildiği hatta çevresinde tarımsal sulama alanları oluşturularak bu bölgenin ihya edildiği söylenebilir.

Bu kuyuların eski dönemlerden bu yana kullanıldığı bilinse de tarihi kaynaklarda ilk kez Vâsıfî tarafından varlığı kaleme alınmıştır. Vâsıfî eserinde, Mir-Arab tarafından -ki kendisi aynı zamanda Şeybani yönetimi altındaki Buhara hükümdarı ve Müslüman şeyhidir- kente iki karız ve *charbag/Chahār-Bāgh* yaptırılmasını emrettiğini anlatmaktadır (Sala vd., 2010, s. 657). Ayrıca Vâsıfî, bu karızların yapımında 200 Hint kölenin çalıştığını anlatır (Baipakov & Smagulov, 2005, s. 116). Burada bahsi geçen *Chahār-Bāgh*, kökeni Akhamenid dönemine kadar götürülse de İslami dönemde tercih edilen dikdörtgen plânlı, içerisinde su ve yeşil alanlara yer verilen bahçeler şeklinde tanımlanmaktadır (Latiff vd., 2017). Bu alanların varlığını kanıtlayabilecek bir bilgi de Şeybani Han'ın Yesevi ziyaretinden sonra şehrin dışında dinlenmek için durduğu bir mevki isminde karşımıza çıkmaktadır (Alışık, 2006, s. 125). Çehâr-bağ olarak adlandırılan bu yer Savran'ın kuzeyinde inşa edilmiş bahçeler olabilir.

Karatau dağlarından çıkan Tastaksay, Aksay ve Maidantal nehir yataklarında hala karız sistemleri gözle görülecek biçimde konumlanmaktadır. Yapılan yüzey araştırmalarında 261 karız yolu, 10 binden fazla kuyu şu an için tespit edilmiştir. İlerleyen yıllarda yapılacak yeni saha araştırmaları neticesinde sayının artacağı ve tünel/kanalların da bulunabileceği öngörülmektedir.

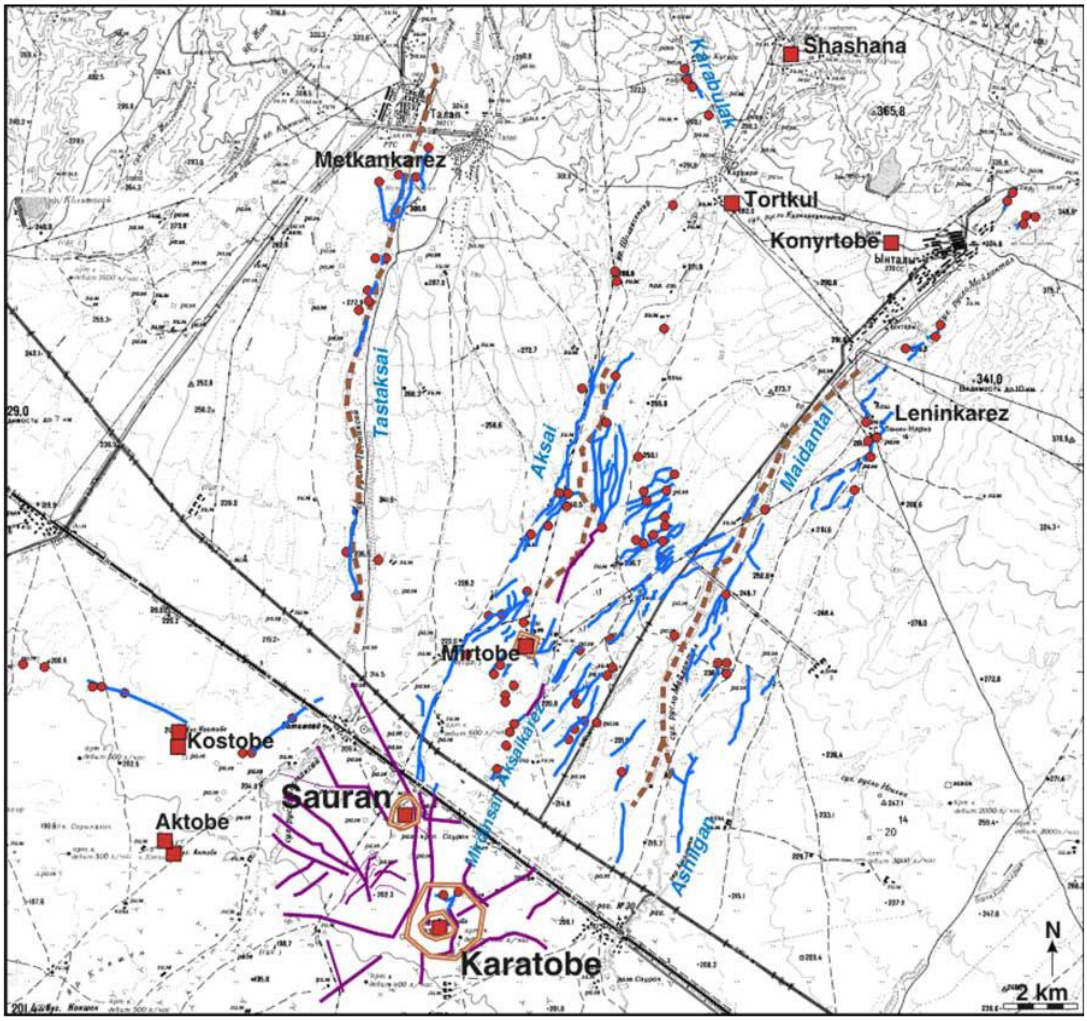

Plân 6 Savran bölgesinde bulunan karızlar ve su akım güzergâhları (Sala 2010).

Fotoğraf 11 Savran kentine uzanan karız kuyularının oluşturduğu sıralardan biri (Sala 2010).

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Savran kentindeki saha araştırmasında gördüğümüz mimari eserlerin bölgedeki kentlerde benzer özelliğe sahip örneklerine rastlanmaktadır. Şehri kuşatan hendek ve sur uygulamaları eski çağlardan bu yana kentlerin savunma ihtiyaçlarına yönelik değişik biçimlerde kullanılmıştır. Savran şehrindeki hendek ve sur yapı şekli, yakın bölgelerdeki tarihi kentlerde de görülmektedir. Türkistan (Yesi), Otrar, Çimkent, Hive, Buhara, Harezm bölgesinde ve büyük kentlerde günümüzde hala korunagelmiş biçimde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 1) (Tolstov, 1962; Cezar, 1977, s. 61; Herrmann vd., 2001; Baytanayev, 2002; Williams & Kurbansakhatov, 2003; Durand-Guédy, 2013; Baipakov vd., 2011).

Tablo 1 Benzer sur ve hendek örnekleri.

Otrar Kenti, Kazakistan, Sur ve Hendek Görünümü (31.07.2024-Yazar Arşivinden)	Sığanak Kenti, Kazakistan, Sur ve Hendek Görünümü (28.08.2024-Yazar Arşivinden)
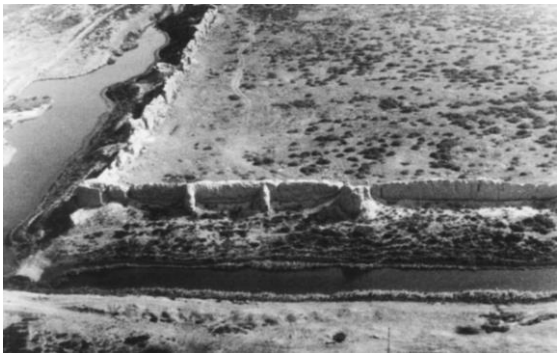	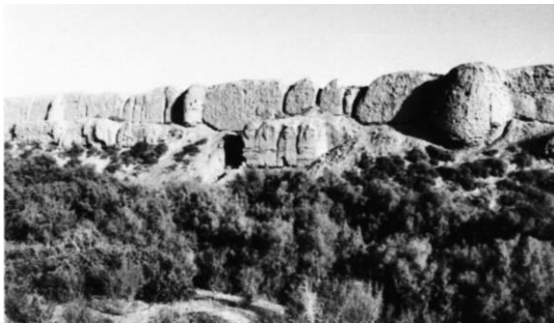
Abdullah Han Kala'sı. Merv. Türkmenistan (Williams 2003).	Sultan Kala, Merv, Türkmenistan (Herrmann 2001).
	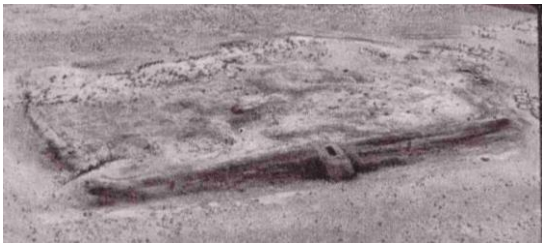
Toprak Kala, Harezm, Özbekistan (Tolstov 1962).	Kanga Kala, Harezm, Özbekistan (Tolstov 1962).

Semerkant Şehir Surları (Eski Afrasyab), Semerkant Özbekistan (Durand-Guédy 2013). Kostöbe Surları, Kazakistan (Baipakov 2011).

Buhara kent surları ve kapı düzenlemesi, Özbekistan (Abbasov 2022b).

Ulu camiye baktığımızda, plân olarak dört eyvanlı, açık avlulu ve maksure kubbeli elemanlara sahipmiş gibi görünmektedir. Günümüze sadece temel seviyesinde duvar kalıntıları gelebilen caminin maksure kubbeli daha erken devirde inşa edilmiş Otrar Cuma Mescidi (14. yüzyıl)(E. Smagulov, 2013, s. 111), Dehistan Cuma (11-12. yüzyıl) (Cezar, 1977, s. 145), Semerkand Bibi Hanım (1399-1404) (Beksaç, 1992), Buhara Kalyan/Kalan (12. yüzyıl/1514-1515 tamir kitabesi) (Ramazanoğlu, 2001), Ardistan, Sava, Simnan (Anısı, 2007) gibi İran'da bulunan camilerle eyvanlı ve avlulu plân tipinde olmaları bakımından benzer özellikler gösterir (Tablo 2). Son dönemde yapılan çalışmalarda Sığanak'taki kazılarda da benzer plân tipli bir caminin varlığına yönelik kanıtlar elde edilmiştir (Joldasbayev vd., 2010). Kentin inşa evresi en erken buluntulara göre 13. yüzyıla götürülmektedir. Benzer maksure kubbeli ve açık avlulu cami örnekleri 12. yüzyıldan itibaren yakın bölgelerde tespit edilmektedir. Otrar ve Sığanaktaki cami plân tipleriyle olan benzerlikleri sebebiyle caminin en erken 13.-14. yüzyıllarda inşa edildiği söylenebilir.

Tablo 2 Benzer plân tipine sahip cami örnekleri.

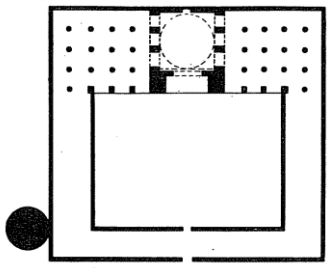	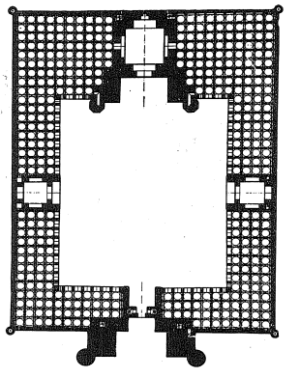	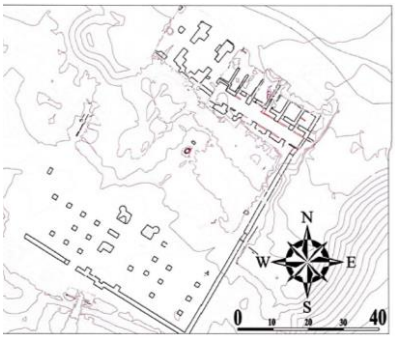
Dehistan Cuma Cami Plânı (Cezar 1977).	Bibi Hanım Cami plânı (Cezar 1977).	Otrar Cuma Mescidi (Smagulov 2013).
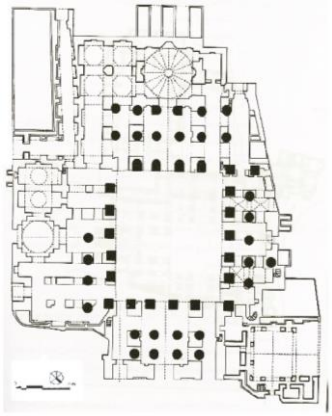	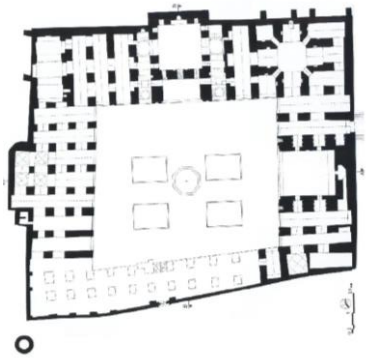	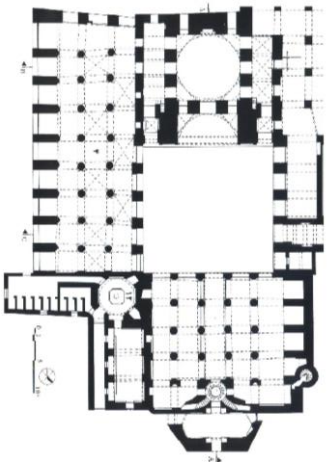
Ardistan Ulu Cami Plânı (Anısı 2007).	Sava Ulu Cami Plânı (Anısı2007).	Simnan Ulu Cami Plânı (Anısı 2007).
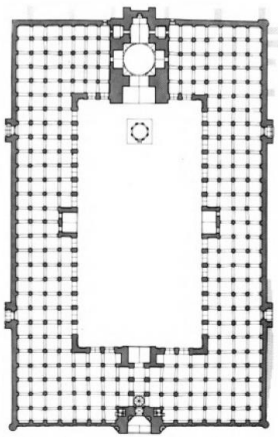	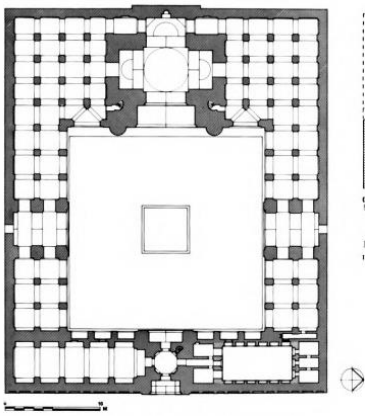	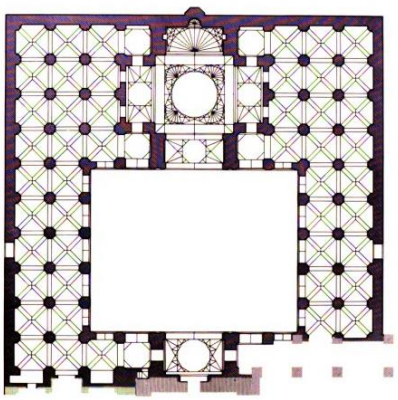
Kalyan Cuma Mescidi Plânı, Buhara, Özbekistan (Glombek 1988)	Cuma Mescidi Plânı, Ziyaretgâh, Afganistan (Golombek 1988).	Turbat-i Şeyh Yeni Cami Plânı, Horasan, İran (Golombek 1988).

Gerçekleştirilen kazılar sonucunda Hankâh(?) olduğu düşünülen yapının tam olarak hangi amaçla inşa edildiği tartışması belirsizliğini korumaktadır. Abbasova'nın yaptığı tipolojide köşe mekânlı tipe benzeyen Hankâh ilk grup içerisinde değerlendirilebilir (Abbasova-Yusupova, 2022b, s. 200). Buna rağmen belirsizliğin en büyük nedenlerinden biri yapı içerisinde tıpkı camide olduğu gibi iki farklı yaşam alanını içeren katmanlaşmanın bulunmasıdır. Bu nedenle yapının esas hüviyeti tartışma konusu olmuştur. İkinci katman olarak nitelendirilen ve yapının terk edilmesinden önceki son katmanda bakır eritme potalarıyla birlikte cüruflarla da karşılaşılmış, bunun yanında ocak ve tandırlar da tespit edilmiştir. Yine İslami döneme ait sikke örnekleri kazılarda ortaya konmuş, camide olduğu gibi kazılarda herhangi bir kitabe bulunamamıştır. Yapının planı simetrik gibi görünmesine rağmen kuzeydoğu köşede yer alması beklenen köşe mekânının bulunmaması kuzey duvarındaki bozulmadan kaynaklı ya da var olan sokak düzenine yapının uydurulduğunu göstermektedir. Bu da bize yapının şehir plânlamasına sonradan dahil olduğunu düşündürür. Benzer örnek olarak Buhara'da Nadira Divan Birgi Medresesi'nde (16-17. yüzyıl) plânın yola göre düzenlendiği durumda karşılaşılmaktadır (Cezar, 1977, s. 372). Plâna göre diğer köşelerde bahsi geçen kubbeli mekânlar bulunmaktadır (Tablo 3). Köşe odalı plân örneği Semerkand Uluğ Bey ve Şir-dar medreselerinde de görülmektedir (Cezar, 1977, ss. 375, 451; Çoruhlu, 2010; Abbasova-Yusupova, 2022a). Hankâh'ın ikinci evresinden önce, cami, medrese ve hankâhın şehir meydanına açılan bu noktada ticaretin ve gündelik hayatın sürdürüldüğü merkez olduğu tasavvur edilebilir. Ayrıca, taçkapı etrafındaki kazılarda birçok çiniyle de karşılaşılmıştır. Bu çiniler, döneminde yapının görkemli bir taçkapısının bulunduğunu düşündürmektedir. Ele geçen çiniler 15. yüzyılın başlarından 16. yüzyılın ortalarına kadar kullanımda olan ürünler olarak nitelendirilmektedir. Aynı kazılarla yapının camiden daha sonraki bir dönemde inşa edildiği belirlenmiştir.

Tablo 3 Köşe kısmı caddeye uydurulan medrese plân örnekleri ve hankâhla karşılaştırmalı medrese-hankâh plânları ve görünümleri.

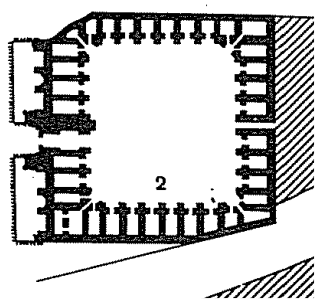	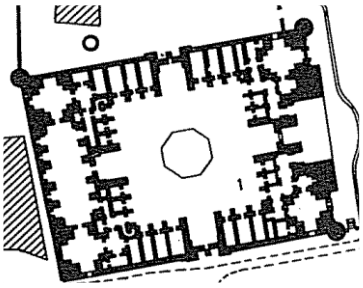	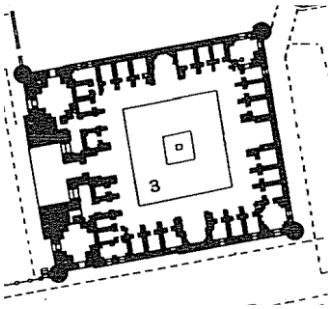
Buhara'da Nadira Divan Birgi Medresesi Plânı (Cezar 1977).	Uluğ Bey Medresesi Plânı (Cezar 1977).	Şir-Dar Medresesi Plânı (Cezar 1977).

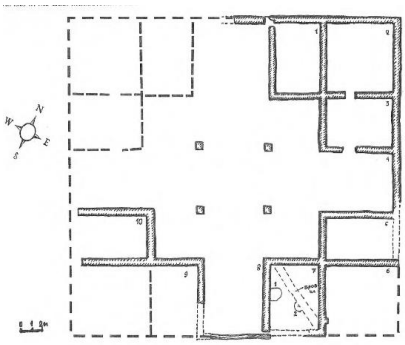

Kayalyk Hankah plânı, Jetisu, Kazakistan (Baipakov 2007).

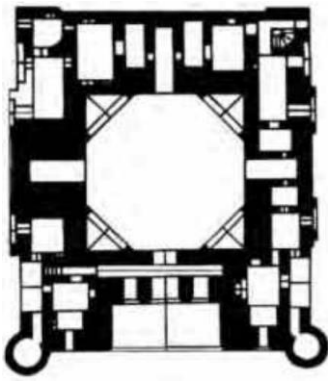

Nadir Divan-Begi Hankâhı, Buhara, Özbekistan (Abbasova 2022).

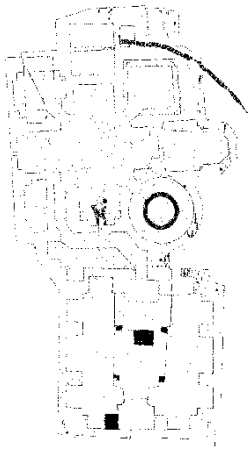

Erzen Han Hankâhı, Otrar, Kazakistan (Yazar Arşivinden 30.07.2024).

Uluğ Bey Medresesi, Taçkapı Cephesi, Buhara, Özbekistan (Abbasova 2022).

Şir-Dar Medresesi, Taçkapı Cephesi (Çoruhlu 2010).

Nadira Divan Birgi Medresesi Buhara, Özbekistan (Abbasova 2022a).

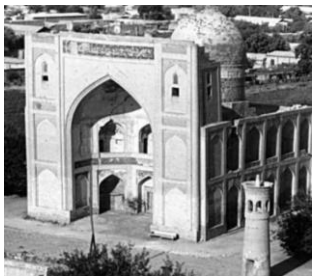

Çhar Bakr Hankâhı, Buhara, Özbekistan (Abbasova 2022).

Şeyh Kasım Hankâhı, Özbekistan (Abbasova 2022b).

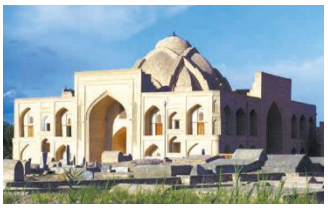

Baha al-Din Naqshband Hankâhı, Peshku, Özbekistan (Abbasova 2022b).

Yapıda keşfedilen tek yazıt, plânda 30 numara olarak gösterilen hücrenin duvar sıva yüzeylerindeki grafitilerle birlikte bulunan metinlerdir (E. A. Smagulov & Erjigitova, 2014, ss. 604-606). Yazıt sekiz satır halinde kazınmıştır. *"810'da"* ifadesi eğer yazıldığı tarih doğruysa yapıya MS. 1407-1408 tarihlerinde kazındığı söylenebilir. Bu da bize yapının 15. yüzyılın başında sağlam ve ayakta olduğunu düşündürmektedir. Grafiti şeklinde, yazıtla birlikte değişik şekiller ve tasvirler de sıva yüzeyine kazıma tekniği kullanılarak işlenmiştir. Minare/cami, geyik gibi tasvirlerin varlığı dikkat çekicidir. Kaya

resimlerinin devamı olarak Türklerin göçlerle yayıldığı sahalarda sıklıkla gördüğümüz bu grafitilerin benzerleri hem Kazakistan'daki türbe ve camilerde (Samaşev & Jetibaev, 2005) hem de Anadolu içerisindeki birçok Türk-İslam dönemine ait yapıda karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Denizli Buldan Yenicekent Büyük Tekke (Emir Sultan Dede) Türbesi(14-16.yy.) (Beyazıt & Duman, 2024), Eskişehir Sivrihisar Doğan Arslan Mescidi (1247) (Baştürk, 2021), Kütahya Altıntaş Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi (13.yy.) (Gital, 2015) olarak sıralanabilir (Tablo 4). Kroniklerde ismi geçen yapının inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi verilememektedir. Ancak katman olarak camiden 25-30 cm daha bulunması camiden sonra inşa edildiğine yorumlanabilir. Ayrıca yapıdaki bu ifadeyle birlikte hankâhın 15. yüzyılın başında sağlam olduğunu ve bu tarihten önce inşa edilmiş olması gerektiği düşünülebilir.

İki farklı kullanım katı/dönemi olan yapı ilk inşa evresinden itibaren kanaatimizce hankâh olarak tasarlanmış olmalıdır. Bilindiği üzere hankâhlar mimari olarak Müslüman dervişlerin konaklama, iaşe ve ibadet ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edilen tarikat yapılarıdır (Tanman, 1997). Hatta Horasan bölgesindeki bu yapılarda cemâathâne/semâathâne adıyla toplantı ve ayin mekânlarıyla namazların kılındığı musallâ isimli değişik birimlerin olduğu aktarılmaktadır. Bu yapıların aynı zamanda geniş vakıfları olduğu da belirtilmiştir (Tanman, 1997). Bununla birlikte Türkistan, Horasan, İran ve Hindistan'daki hankâhların çoğunluğunun belirli bir tarikata bağlı olan tesisler olduğu da aktarılmaktadır (Tanman, 1997). Bu nedenlerden hareketle yapının plân karşılığı olarak medreselerle benzerliği olsa da kente 1515 tarihinde inşa edilen medrese, bu yöndeki ihtiyacın tam olarak karşılanamadığını düşündürür. Ayrıca hankâh taçkapısının meydana açılan cephesinde sıralanan mekân düzenlemesinin han, arasta ve bedestenlerde sıklıkla gördüğümüz dışa açılan mekân düzenlemesiyle olan benzerliği, yapının medreseden çok hânkah işlevini ortaya çıkarır. Taçkapı gerisindeki kubbe ve dört yönde konumlanan koridorlar yapıda bir dua kubbesi uygulamasını da düşündürür (Çobanoğlu, 1994). Bu nedenle yapının hânkah işlevi dışında han, kervansaray, bedesten ve medrese gibi farklı hizmetleri bünyesinde barındıran çok işlevli bir amaca hizmet ettiği de akla gelmektedir.

Tablo 4 Hankâh duvarlarında karşılaşılan grafitilerin farklı yapılardan örnekleri.

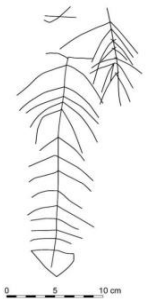		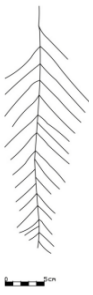		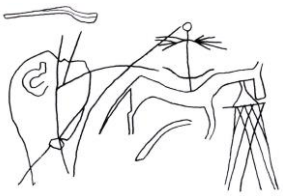
Buldan Yenicekent (Beyazıt 2024).	Eskişehir Sivrihisar Doğan Arslan Mescidi (Baştürk 2021).	Kütahya Altıntaş Yapılcan (Gital 2015).	Kazakistan Mangıstau (Samashev 2005).	Kazakistan Mangıstau (Samashev 2005).

Hankâh ile aynı eksende bulunan medresede gördüğümüz taçkapı düzenlemesi genel olarak tercih edilen bir uygulamadır. Taçkapının iki yanında minare bulunan medrese örnekleri özellikle Anadolu'da Erzurum Çifte Minareli (1291), Sivas Gök Medrese (1271), Sivas Çifte Minareli (Cuveynî Darûlhadisi) Medrese (1271) (Tuncer, 1986) gibi merkezlerde görülürken, Savran'a yakın sayılabilecek noktada Semerkand Uluğ Bey Medresesi (1417-20) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 28-30), Türkistan Ahmet Yesevi Külliyesi (1396) (Aslanapa, 1995, s. 979; Esin, 1989, s. 162), Meşhed İmam Rıza Türbesi (1416-18) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 243-244) Ziyaretgah Cami (1482-85)

(Golombek & Wilber, 1988, ss. 309-311) ve benzeri yapılar bu cephe düzenlemesine örnek olarak gösterilebilir (Tablo 5). En geç tarihli örnekle arasında hemen hemen yüz yıllık bir inşa tarihi farklılığı olmasına rağmen, taçkapının iki yanına inşa edilen minareli bu cephe düzenlemesinin bölgede bir prestij sembolü olarak görüldüğünü akla getirmektedir. Aynı şekilde minare tiplerinin de birbirleriyle benzerlik göstermesi, bölgedeki ustaların çok fazla değişikliğe gitmeyerek malzemeye uygun bir plân şemasına bağlı olduklarını düşündürür.

Tablo 5 Benzer çifte minare uygulamasına sahip yapı örnekleri.

Uluğ Bey medresesi çift minareli cephe düzenlemesi (Beksaç 2012).	Ahmet Yesevi Külliyesi, Türkistan, Kazakistan (Yazar Arşivinden 11.04.2024).	Meşhed İmam Rıza Türbesi (Golombek 1988).	Ziyaretgah Cami (Golombek 1988).
		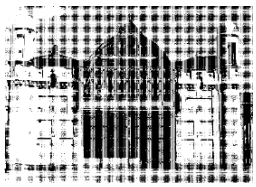	
Sayf Al-Din Al-Bakharzi Hankâh-Türbe Kompleksi, Buhara, Özbekistan (Abbasova 2022b).	Şir-Dar Medresesi, Semerkant, Özbekistan (Abbasova 2022b).	Nogay İshan Cami, Suzak, Kazakistan (Baytanayev 2013).	Muhammed Abu'l Velid Bin Ahmed Türbesi, Herat, Afganistan (Golombek 1988).
	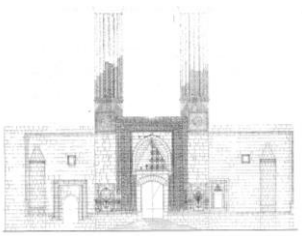	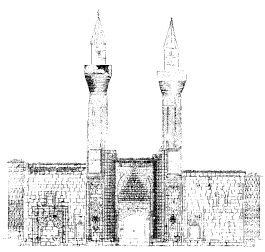	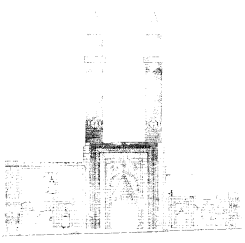
Mescid-i Şah, Meşhed, İran (Golombek 1988).	Çifte Minareli (Hatuniye) Medrese, Erzurum, Türkiye (Tuncer 1986)	Gök Medrese (Sahip Ata) Medresesi, Sivas, Türkiye (Tuncer 1986).	Sivas Çifte Minareli (Cuveynî Darûlhadisi) Medrese (Tuncer 1986).

Kentte ayakta kalan mimari eserlerin sadece surlar ve kulelerden ibaret olduğunu belirtmiştik. Kazı faaliyetleri sonrasında ortaya çıkartılan cami, hankâh ve medrese yapılarının da örtü sistemlerinin yıkıldığını ve sadece duvar sıralarının günümüze ulaştığı anlaşılmaktadır. Ancak binaların inşasında

kullanılan kaliteli tuğlalarla meydana getirilen birkaç bezeme unsuru bulunmaktadır. Bunlardan ilki caminin ikinci evresine ait olduğu düşünülen abdesthane mekânının zeminidir. Kare şeklindeki tuğlaların baklava dilimi görünümü vererek dikdörtgen bir alan içerisine yerleştirilmesiyle mekân zemininde hareketlilik sağlanmıştır (E. Smagulov, 2013, s. 124) (Fotoğraf 12b). Bir diğer tuğla bezeme örneği hankâh olduğu düşünülen yapının hücrelerindeki kemer biçimlerinde görülür. Burada tuğlaların farklı şekillerde konumlandırılmasıyla kaş kemer oluşturulmuştur (E. A. Smagulov & Erjigitova, 2014, s. 590) (Fotoğraf 12c). Son olarak günümüze ulaşamayan medrese minarelerindeki testere dişi veya kirpi saçağını andıran düzenlemeyle birlikte fotoğrafa göre sağdaki minarede görülen iki sıra halindeki silme şeridi tuğla bezeme örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 12a). Aynı biçime sahip, tuğlalarla gerçekleştirilen bezemeler Akkoylu İşan Pazar Cami kubbe geçişleri (19. yy.), İsmail Ata Türbesi kubbe saçağı (15-19. yy.), Tastı Türbesi kalıntıları (19. yy.), Şayan Appak İşan Cami-Medresesi (19. yy.) gibi yakın noktalardaki yapılarda bulunur (Baitanayev & Yolgin, 2013, ss. 233, 239, 245).

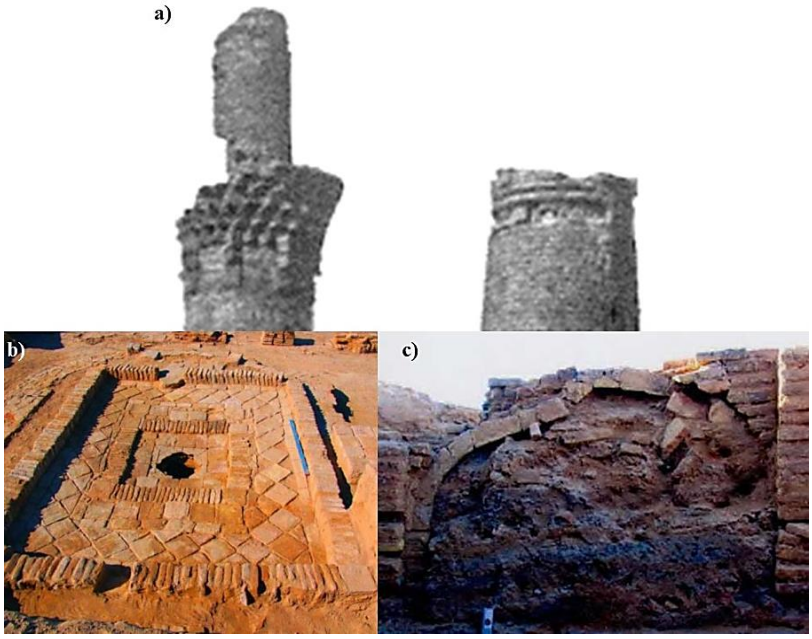

Fotoğraf 12 a) Minarelerdeki tuğla işçiliği. **b)** Cami abdesthane zemin düzenlemesi. **c)** Hankâh kaş kemer düzenlemesi.

Karşılaşılan diğer süsleme unsuru çinilerdir. Çinilerin büyük bir kısmı hânkahta yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bunlar altıgen levhalar halinde olabildiği gibi, daha küçük geometrik parçalar olarak çini mozaik tekniğinde de kullanılmıştır (E. A. Smagulov & Erjigitova, 2015, s. 111). Çinilerde görülen mavi, turkuaz, sarı, siyah renkler dikkat çeker. Bunlar kaynaklarda çok renkli sırlı çiniler olarak adlandırılmıştır (E. Smagulov, 2016, s. 117). Bezemeler bahar dalları biçiminde kıvrım dallar içerisinde açan genellikle beş yapraklı beyaz ve tomurcuk şeklinde sonlanacak düzenlemeler oluşturmaktadır (Fotoğraf 13). Ele geçen parçalardan anladığımız kadarıyla bazı kısımlar bordür süslemesi olarak tasarlanmıştır. Bunun dışında hankâh olduğu düşünülen yapının plânında 29 numarayla gösterilen odada çiniler tespit edilmiştir. Uçları ters “V” şeklinde pahlanmış haç görünümü oluşturan iki çini levhanın yüzeyinde, merkezde kare biçimli mavi arka plân içerisinde yaprakları beyaz göbek kısmı ise sarı renkte tekli çiçek motifi görülür. Kolların yüzeyinde ise turkuaz arka plânın ortasında palmeti andıran mavi renkli tekli bezeme görülür (E. A. Smagulov & Erjigitova, 2014, s. 597). Mozaik tekniğinde kullanılan ve bordür biçiminde tasarlandığı düşünülen parçalar genellikle geometrik şekilleri yüzeyinde barındıran örneklerdir. Bunların içerisinde beyaz, turkuaz, mavi, sarı, kahverengi gibi renklerin tercih edildiği görülmektedir. Geometrik şekiller yıldız kompozisyonlarına benzer

hatlara sahiptir. Bunun yanında zikzak biçiminde mavi, beyaz, turkuaz şeritler de çini mozaiklerde tespit edilmiştir.

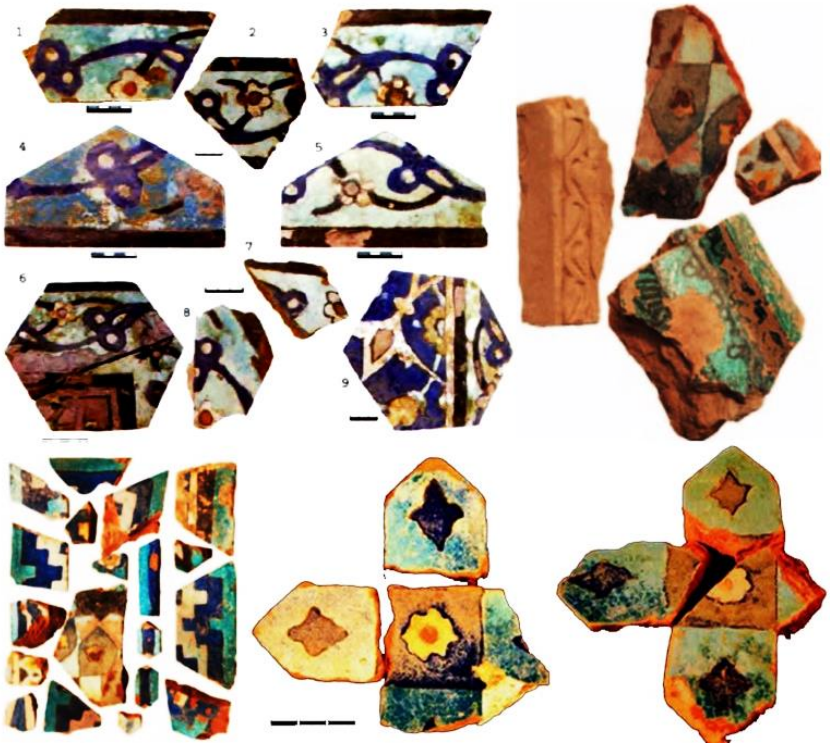

Fotoğraf 13 Hankâh'tan çıkan çini örnekleri (Smagulov 2014).

Çini-mozaiklerdeki baharda açan çiçek dalları (Çerezci Oktay, 2020, s. 707), geometrik şekiller, palmet tipli bezemeler Ahmet Yesevi Külliyesi (1396), Meşhed Şah Mescidi (1451) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 264-266), Herat Abdullah bin Muaviye (1460-1488) ve Valid bin Ahmed Türbeleri (1497-98) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 196-197, 209-210), Meşhed Bâlâ Sar Medresesi, Semerkand Şah-ı Zinde Türbesi (1386-1404) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 20-21A), Bondarabad (Yezd) Şehri Taqi al-Din Dada Mescidi (1473-74) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 355-356), Buhara Hoca Zainüddin Cami (16.yy. ikinci yarısı) (Badr & Tupev, 2012, ss. 224-225) ve diğer yapılarda bulunanlarla biçim olarak benzerlik göstermektedir. Ancak Timurlu dönemine ait birçok yapıda Cuerda Seca (O'Kane, 2011) tekniğinde meydana getirilmiş çok renkli sıra sahip çiniler vardır. Savran'da gördüğümüz örneklerde buna benzer teknik kullanımı kaynaklardan hareketle görülmemektedir. Savran'da ele geçen bu çini ve mozaik tekniğindeki eserler Timur dönemindekilere göre kalite olarak oldukça uzaktır. Ancak kullanılan betimlemelerin devamlılığı yapılardaki süslemelerden hareketle söylenebilir.

Sonuç

Yapılan arkeolojik kazılarda herhangi bir kitabe ortaya çıkarılmaması şehirde kurulan yapıların ve surların hangi dönemde inşa edildiğiyle ilgili net bilgiler elde edilememesine sebep olmaktadır. Şehrin günümüzdeki konumuyla ilgili bilgiler 13-14. yüzyıllarda kentin kurulmuş olabileceğine işaret etmektedir. Savran şehri, etrafında yer alan diğer yerleşim kalıntılarıyla birlikte Orta Asya'da karşılaşılan en büyük kent merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Surların uzunluğu, şehristan kısmındaki cami, medrese, hankâh gibi yapıların inşa edilmesi bölgenin döneminde önemli bir merkez ve kalabalık bir insan nüfusuna sahip olduğuna işaret etmektedir. Bilhassa su kaynaklarının karızlarla sağlanarak tarım alanlarının (günümüzde hava fotoğraflarında bu tarım alanları hala görülebilmektedir) artırılmasıyla birlikte bölgeye gösterişli bir çevre düzenlemesine sahip bahçelerin yapılması da kent nüfusunun kalabalık olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Kentin en merkezi konumuna medrese ve tam karşısına hankâh gibi camiye göre daha görkemli ve büyük biçimde inşa edilmesi, yönetimin eğitimi önemsemesinin mimariye yansıması olarak düşünülmelidir. Hatta mimaride gördüğümüz görkemli çifte minareli uygulamanın bu düşünceyi desteklediği de söylenebilir. Aynı zamanda çifte minarenin benzer örneklerden daha geç dönemde kullanımına devam edilerek 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar sağlam bir biçimde getirilmesi de, medresenin yapımında görev alan ustaların mimarideki teknik bilgilerinin yüksek olduğuna işaret eder. Yine kilometrelerce uzunluğa sahip karız su sistemlerini uygulayarak bölgeyi canlandırmaları da teknik becerilerinin ustalığını gözler önüne sermektedir.

Kent bugün kaderine terkedilmiş durumdadır. Kazılar sonrasında şehrin kuzeydoğusundaki kapısı, hendek ve köprüyle birlikte restorasyon geçirmiştir. Ayrıca surların dendan kısımlarının ortaya çıkarılabildiği noktalarda korumaya yönelik sınırlı çalışmalar yapılmış ve bırakılmıştır. Özellikle devletimizin kurumlarıyla birlikte hareket ederek bu yapılarda geniş kapsamlı faaliyetler yürüterek kentlerimizi korumaya ve turizme kazandırmaya yönelik çalışmaların Kazakistan tarafıyla birlikte iş birliğiyle yürütülmesi elzemdir. Aksi halde Savran gibi yüzlerce yıllık kültürümüzü temsil eden bu şehirler zamanla yok olacaktır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: *[TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Teşekkür: *Bölgede yürüttüğümüz çalışmalarda yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Nergis BİRAY, Prof. Dr. Bülent BAYRAM ve Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca öğrencilerimiz İsmail KAVÇAKAR ve Yusuf URAL'a yardımları için minnettarım. Araştırma süresince yardımları için Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi personellerine ayrıca şükranlarımı sunarım.*

KAYNAKÇA

Abbasova-Yusupova, M. (2022a). *ARCHITECTURAL ENSEMBLES OF BUKHARA OF 15th -17th CENTURIES: FORMATION, TYPOLOGY AND ARTISTIC FEATURES*. *1*, 1-20.

Abbasova-Yusupova, M. (2022b). *The Bukharan School of Architecture in the 15th–17th centuries (Distinctive Features and Paths of Development)*.

Alehashemi, A. (2020). Water Infrastructures and Urban Structures in Iran: Rethinking Multidimensional Integration. İçinde J.-F. Coulais & G. Hubert (Ed.), *Hydraulic Systems and Urban Structures* (ss. 259-270).

Alışık, S. G. (2006). *Şeybânîler Dönemi için Kaynak Araştırmaları: Mihmân-Nâme-i Buhara II*. *3*(1), 103-131.

Anısı, A. (2007). *Early İslamic Architecture in Iran* [Doktora Tezi]. The University of Edinburgh.

Aslanapa, O. (1995). Hazret-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî ve Türbesi. *Erdem*, *7*(21), Article 21.

Azami, A., Sagin, J., Sadat, S. H., & Hejran, H. (2020). Sustainable Irrigation: Karez System in Afghanistan. *Central Asian Journal of Water Research*, *6*(2), 1-18. https://doi.org/10.29258/CAJWR/2020-R1.v6-2/1-18.eng

Badr, J., & Tupev, M. (2012). The Khoja Zainuddin Mosque in Bukhara. *Muqarnas*, *29*, 213-243. JSTOR.

Baipakov, K. M. (1986). *Srednevekovaya gorodskaya kul'tura Yuzhnogo Kazakhstana i Semirech'ya (VI – nachalo XIII vv.).*

Baipakov, K. M. (2003). Handicrafts. İçinde *History of Civilizations of Central Asia* (C. 5, ss. 384-397).

Baipakov, K. M., Kapekova, G. A., Voyakin, D. A., & Mariyaşev, A. N. (2011). *Sokrovişa Drevnego I Srednevekovogo Taraza I Jambılskoy OBLASTI*.

Baipakov, K. M., & Smagulov, E. A. (2005). *Ortağasırlık Savran Şaharı*. A. H. Margulan Atındağı Arheologiya İnstitutı.

Baipakov, K. M., & Zheleznyakov, B. (2006). Sauran is the city of true believers (САУРАН – ГОРОД ПРАВОВЕРНЫХ). *Nomad Kazakhstan*, *1*(7), 56-64.

Baitanayev, B. A., & Yolgin, Yu. A. (2013). *Church Arcitecture of South Kazakhstan: Architectural and archeological investigations of monuments of late Islam*.

Barthold, V. V., & Yıldız, H. D. (1990). *Mongol istilâsına kadar Türkistan*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Baştürk, Y. (2021). *Doğan Arslan Mescidi Duvar Yüzeylerindeki Tasvirler* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilimdalı.

Baypakov, K. M., & Akılbek, C. (2012). Vtoroye Sauranskoye Medrese. *Izvestiya NAN RK. Ser. obshchestv*, *3*, 84-93.

Baytanayev, B. A. (2002). *Drevniy İspijab*.

Beksaç, E. (1992). Bîbî Hanım Camii. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, ss. 125-126). https://islamansiklopedisi.org.tr/bibi-hanim-camii

Beyazıt, M., & Duman, B. (2024). Denizli Buldan /Yenicekent Büyük Tekke (Emir Sultan Dede) Türbesi. İçinde B. Duman (Ed.), *Tripolis Ad Maeandrum-III Türk İslam Dönemi Araştırmaları: C. III* (ss. 1-71).

Burnaşeva, R. Z., Smagulov, E. A., & Tuyakbaev, M. K. (2006). *Kaldı i Manetı Turkestana*.

Cezar, M. (1977). *Anadolu öncesi: Türklerde şehir ve mimarlık* (1. baskı). Türkiye İş Bankası.

Çerezci Oktay, Ö. J. (2020). Timurlu Dönemi Mimarisinde Sembolizm. *History Studies*, *12*(2), 703-725. https://doi.org/10.9737/hist.2020.850

Çobanoğlu, A. V. (1994). Dua Kubbesi. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 539-540). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Çoruhlu, Y. (2010). Şîrdâr Medresesi. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 39, ss. 191-192). https://islamansiklopedisi.org.tr/sirdar-medresesi

Durand-Guédy, D. (with University of Tokyo). (2013). *Turko-Mongol rulers, cities and city life*. Brill.

Esin, E. (1989). Ahmed Yesevî Külliyesi. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, C. 2, ss. 162-163). https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-yesevi-kulliyesi

Fedchina, V. N. (1975). Central Asia On Russian Maps Of The 17th Century. *Cartographica: The International Journal for Geographic Information and Geovisualization*, *12*(1), 1-11. https://doi.org/10.3138/056V-7488-8024-N837

Gital, B. D. (2015). *Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi Tasvirleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilimdalı.

Golombek, L., & Wilber, D. N. (1988). *The Timurid architecture of Iran and Turan. Vols 1 and 2*. Princeton University Press.

Herrmann, G., Kurbansakhatov, K., & Simpson, St. J. (2001). The International Merv Project Preliminary Report on the Ninth Year (2000). *Iran*, *39*, 9. https://doi.org/10.2307/4300596

Hosseini, A., & Shabanifard, M. (2010). Distribution and Determining of Urban Sprawl in Kerman with Emphasis on Kariz Water System. *Physics International*, *1*(1), 9-15. https://doi.org/10.3844/pisp.2010.9.15

Joldasbayev, C., Nurhanov, B., Mupgabaev, C., Bakıtbaev, M., & Amantunov, M. (2010). Arkheologicheskiye issledovaniya na srednevekovom gorodishche Sygnak v 2009 godu. İçinde *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh po Gosudarstvennoy programme «Kul'turnoye naslediye» v 2009 godu* (ss. 248-249).

Kâşgarî, M. bin H. bin M. (1985). *Divanü lûgat-it-türk tercümesi* (B. Atalay, Çev.; C. 1). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Latiff, Z. A., Yunos, M. Y. M., & Yaman, M. M. (2017). A Discourse on the Persian Chahar-Bagh as an Islamic Garden. *Planning Malaysia*, *15*. https://doi.org/10.21837/pm.v15i3.303

O'Kane, B. (2011). Tiles of Many Hues: The Development of Iranian Cuerda Seca Tiles and the Transfer of Tilework Technology. İçinde *And Diverse Are Their Hues: Color in Islamic Art and Culture* (ss. 175-203). Yale University Press.

Pala, A. (2017). Kazakistan'da Türk Tarihi Araştırmaları. *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler II. Cilt*, 131-156. https://doi.org/10.37879/9789751749994.2022.9

Rahman, M. (1981). Ecology of Karez Irrigation: A Case of Pakistan. *GeoJournal*, *5*(1), 7-15.

Ramazanoğlu, M. G. (2001). Kalan Cami. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 222-223). https://islamansiklopedisi.org.tr/kalan-camii

Sala, R., Deom, J. M., & Clarke, D. (2010). The karez of the Sauran region of Central Asia. *Water Supply*, *10*(4), 656-663. https://doi.org/10.2166/ws.2010.116

Samaşev, Z., & Jetibaev, J. (2005). *Kazak Petroglifteri (Köne Tamırı men Sabaktastığı)*.

Smagulov, E. (2011). *Drevniy Sauran*. ABDİ.

Smagulov, E. (2013). *Zhuma Mecheti Otrara i Saurana: Obshcheye i Osobennoye (Juma Mosque and Otrar Sauran: General and special)*. *3*, 109-126.

Smagulov, E. (2016). Zastroyka Tsentral'noy Ploshchadı Goroda Sauran XIV–XVI VV.(The Ensemble of the Central Square of Sauran City-Site, 14th – 16th Centuries). *Povolzhskaya Arkheologiya*, *16-2*, 93-119.

Smagulov, E. A. (2008). Sauran Medieval Archaeological Complex in South Kazakhstan. *Transoxiana*, *13*, 1-11.

Smagulov, E. A., & Erjigitova, A. A. (2014). *Medrese, Dvorets, Karkhana, Khanaka? - Arkhitekturnyye Zagadki Saurana*. 578-613.

Smagulov, E. A., & Erjigitova, A. A. (2015). Savran Registanı: Sevlet Eskertkışterinin Mındeti. *Habarları, Kazakstan Respublikası Ulttık Ğılım Akademiyasının Habarları*, *6(304)*, 103-127.

Tanman, M. B. (1997). Hankâh. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, ss. 43-46).

Tolstov, S. P. (1962). *Po Drevnim Del'tam Oksa i Yaksarta*. İzdatel'stvo Vostochnoy Literatury.

Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*.

Ürekli, M. (1996). Gök Orda Hanlığı. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 14, ss. 123-124).

Williams, T. (2014). *The Silk Roads: An ICOMOS thematic study*. ICOMOS. http://www.icomos.org/images/mediatheque/ICOMOS_WHThematicStudy_SilkRoads_final_lv_201406.pdf

Williams, T., & Kurbansakhatov, K. (2003). The Ancient Merv Project, Turkmenistan. Preliminary Report on the Second Season (2002). *Iran*, *41*, 139. https://doi.org/10.2307/4300641

Extended Abstract

There are a large number of archaeological sites along the Syr Darya playing an important role in history. These settlements are also located on the northern route of the Silk Road. Taraz, Sayram, Otrar, Turkestan (Yesi), Sidak, Karatöbe, Savran, Mirtöbe, Sığanak, Kızılorda, Jankent and Cend are the cities located in this direction. Most of these cities have lost much of their importance today, and the city walls once enclosed the city centres have been lost. The ruins of Savran, which is the subject of our research, is one of them. The site, located in the southwest of the Turkestan-Kızılorda road at the 45th kilometer, spreads over a quite large area. There are various mounds around the city, including Karatöbe, Mirtöbe and Mir Arab gardens. The article discusses that the settlement was moved here from the 13th century onwards. Along with the walls surrounding the city, there is a moat and castle gates located in the northeast and southwest directions. The gate located in the northeast of the city, and a road with original pavement heading towards the inner part of the city was unearthed. In this part of the town, where excavations and restoration works have been conducted since the early 2000s, rows of walls belonging to the Great Mosque, madrasah and Khanka structures were unearthed. These three buildings appear to have been built side by side with the original paved stone road, which can be called “the square of the city”. Brick was used as a building material in all the structures examined. The mosque plan type could classified as open courtyard and maqsura domed. In addition, a potter's workshop and a clay pool belonging to the second phase of use of the mosque were discovered during the excavations. The madrasah is dated to 1515. Despite this, it attracts attention with its double minarets at its portal. It shows us the classical madrasa scheme with the courtyard surrounded by cell-type rooms and main iwan system. The minarets of the building are known to have survived until the end of the second half 19th century, based on photographs of the building. Apart from the mosque and madrasah, the structure, whose function is still a matter of debate, and which is considered to be a khanqah, has survived to the present day with its rows of walls. They are on the same axis as the madrasa and their portals were built facing each other. Khanqah has a courtyard and cell-type rooms placed around this courtyard. While there should be rooms along the four corners of the building, where the covering system is thought to be provided by the dome, it is seen that the room in the east wing does not have a room in this corner, probably because the building was shaped according to the road. As a result of the excavations, no construction inscriptions were found for any of the three buildings. However, only an eight-line inscription and various graffiti engraved on the walls of the khanqah were encountered. The inscription given here with the numbers “810” shows that the building must have stood in the 15th century. The depictions engraved on the same mortar surface with the inscription bear similarities with the rock paintings, architectural works in Kazakhstan and examples from an area extending to Anatolia. The decoration features encountered in the buildings consist of bricks and tiles. Tiles with multi-coloured rows feature geometric shapes along with decorations of spring branches on their surfaces. These examples of tile mosaic technique were used to form a border row. Another essential element encountered in the Savran region is “the Karez systems”. These kilometer-long water systems must have contributed significantly to the development of agriculture in the region and to the increase in population by enlivening the environment. It is among the recommendations of the article that cities such as Savran, located on the banks of the Syr Darya and were the scene of the settlement of the Oghuz and Kipchaks, should be prevented from disappearing by conducting comprehensive studies in cooperation with the Turkish-Kazakh archaeologist.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 27.06.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 27.05.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Şekerci Şenoğlu, A., Kavas, K. R., Bakır, İ. (2025). Türk Mimarlık Tarihi Yazımında Sedad Hakkı Eldem'in Temsili: Sorunlar ve Öneriler, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2265-2285. https://doi.org/10.35674/kent.1505976

Türk Mimarlık Tarihi Yazımında Sedad Hakkı Eldem'in Temsili: Sorunlar ve Öneriler

Sedad Hakkı Eldem's Representation in Turkish Architectural Historiography: Challenges and Suggestions

Ayşe ŞEKERCİ ŞENOĞLU[1], Kemal Reha KAVAS[2], İbrahim BAKIR[3]

Öz

Mimarlığın bir modern tarih alanı olarak kabul görmesi ile başlayan sürecin devamında mimarlığın ve mimarlık tarihinin ne olduğu ve mimarlık tarihi yazımının hangi yöntemleri izlemesi gerektiği soruları gündeme gelmiştir. Mimarlığa kapsamlı açıklamalar getiren ilk yazılı kaynak olarak bilinen Vitruvius'un Mimarlık Üzerine On Kitap'ı sözü edilen sorulara yanıtlar verir ve mimarlık tarihi yazımının başlangıç noktası olarak kabul edilir. Bina yapım rehberi niteliği ile mimarlık tarih yazımının başlangıcı olarak görülen yaklaşım zamanla mimarlığın sanatsal, kültürel ortam ile iç içe olduğu farklı disiplinlerden beslendiğinin kabulü ile farklı bir niteliğe bürünmüş ve farklı mimarlık tarihi yazımı biçimlerinin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bu çerçevede Andrew Leach (d.1976) tarafından Mimarlık Tarihi Nedir? kitabında "Üslup ve Dönem, Biyografi, Coğrafya ve Kültür, Tip, Teknik, Tema ve Analoji" olmak üzere altı başlıkta kategorize edilen mimarlık tarihi yazımı yaklaşımları incelendiğinde, bu araştırmanın sınırlarını belirleyen Türk Mimarlık Tarih yazımının ağırlıklı olarak "Üslup ve Dönem" yaklaşımı ile oluşturulduğu görülmektedir. Söz konusu üsluplar ve dönemler tarihsel süreçte ardışık olarak saptanmış nitelikli mimari eserler seçkisi olarak kurgulanan kanon üzerinden tanımlanmaktadır. Farklı mimarlık tarihçilerinin üzerinde uzlaştığı dönemsel sınıflandırmalar tarandığında, Sedad Hakkı Eldem'in (1908-1988) tasarımlarının Cumhuriyet Dönemi Türk mimarlık tarihi çerçevesindeki farklı dönemlerin özelliklerini gösterecek zenginlik ve çeşitlilik sunmasına rağmen çoğunlukla ilgili dönemlerden birine, İkinci Ulusal Mimarlık akımına, referansla anlatıldığı ve bu anlatıma dayanılarak yüceltildiği görülmüştür. Bu bağlamda, bir mimarı kanonun belirli bir dönemine yerleştirmek ve yerini bu noktada sabitlemek amacıyla kurgulanan tarih yazımının getirdiği sınırlamalar Sedad Hakkı Eldem Mimarlığının zenginlik ve çeşitliliğini anlamayı da zorlaştırmıştır. Bu çalışma, Eldem'in tasarımlarını farklı dönemsel özellikleri bakımından incelemiş, mimarlık dışı ve iç etkenleri dikkate alan biyografi yaklaşımının bakış açısıyla çözümlemeye çalışmış ve Eldem mimarlığının Türk Mimarlık tarih yazımındaki kanonun sadece belirli bir dönemine dayalı aktarımının eleştirisini yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Andrew Leach, Biyografi, Mimarlık Tarih Yazımı, Sedad Hakkı Eldem, Türk Mimarlığı

ABSTRACT

Following the process that started with the acceptance of architecture as a field of modern history, the questions of what architecture and architectural history are and what methods architectural historiography should follow have come to the fore. Vitruvius' Ten Books on Architecture, known as the first written source to provide comprehensive explanations on architecture, provides answers to these questions and is considered as the starting point of architectural historiography. The approach, which is seen as the beginning of architectural historiography with its building construction guide quality, has taken on a different quality over time with the acceptance that architecture is intertwined with the artistic and cultural environment and is fed by different disciplines, and it has been observed that different forms of architectural historiography have emerged. In this framework, Andrew Leach (b.1976) categorized approaches to architectural historiography

[1] **Corresponding Author/Sorumlu Yazar:** Öğr. Gör. Dr. Ayşe Şekerci Şenoğlu, Akdeniz Üniversitesi, aysesekerci@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7393-4010
[2] Prof. Dr. Kemal Reha KAVAS, Akdeniz Üniversitesi, kemalkavas@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2577-1034
[3] Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bakır, Akdeniz Üniversitesi, ibakir@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8493-5345

in his book What is Architectural History? under six headings such as 'Style and Period, Biography, Geography and Culture, Type, Technique, Theme and Analogy' When these approaches categorized by Leach are examined, it is seen that Turkish architectural historiography, which determines the boundaries of this research, is predominantly shaped through the 'Style and Period' approach. These styles and periods are defined through the canon, which is constructed as a selection of qualified architectural artefacts identified consecutively in the historical process. When the periodical classifications agreed upon by different architectural historians are scanned, it is seen that although Sedad Hakkı Eldem's (1908-1988) designs indicate richness and variety associable with different periods of the Turkish Republican architectural history, he is mostly described with reference to only one of the period, namely the "Second National Architecture movement", and glorified based on this narrative. In this context, the limitations of historiography, which is designed to place an architect in a certain period of the canon or to delimit the architect's place in this fixed point, have made it difficult to understand the richness and variety of Eldem's designs. The study analyzed Eldem's designs with respect to their different periodical features, and criticized the limitation of his architecture into a single period in the historiography of Turkish Architecture by analyzing the architect's works from a biographical viewpoint that takes into account factors both internal and external to architecture.

Keywords: Architectural Historiography, Biography, Turkish Architecture, Andrew Leach, Sedad Hakkı Eldem

GİRİŞ

Mimarlığa ilişkin tarihsel verilerin hangi kavramlar ile ve hangi sınırlar içerisinde tanımlandığı mimarlığın kendisinin de nasıl tanımlandığını belirlemiştir. Tarihî çevrelerdeki maddi kültür verileri içerisinde hangilerinin "mimarlık" başlığı altına dâhil edilebileceği sorusu mimarlık kuramı ve mimarlık tarihini eşit düzeyde ilgilendirmiştir. Tarih boyunca gelişen farklı mimarlık tarihi yazımları ile birlikte "Mimarlık nedir?" sorusuna verilen yanıtlar çeşitlenmiştir (Tanyeli, 2018b, s.73). Mimarlık hakkında bilinen yazılı ilk belge olan Vitruvius'un Mimarlık Üzerine On Kitap'ı "mimarlık nedir? Nasıl yapılmalıdır?" sorularına yanıtlar verir ve mimarlık tarihi yazımının başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Uğur Tanyeli (d.1952) tarihsel çağlar boyunca geçerli, ortak bir kavramsal zeminde tanımlanabilir olduğu düşünülen "mimarlık" kavramının mimarlık tarihi yazımı ile eşzamanlı bir şekilde geliştiğini savunur (Tanyeli, 2018b, s.73-95). Mimarlık tarihi yazımında yöntem ve yaklaşımların nasıl çeşitlendiğini anlayabilmek için öncelikle tarih disiplinine yön veren temel dinamikleri kavramak gerekir.

"Tarih nedir?" sorusunun cevabını arayan Edward Hallett Carr'a (1892-1982) göre tarihçilerin ham maddesi olarak tarihin omurgasını oluşturan, herkes için değişmez olan temel olgular tarihçilerin verdiği kararlar ile seçilir ve düzenlenirler. Birer tarihsel veri olarak dağınık ve parçalı bir yapıda olan olgulara başvuran tarihçi, bu olgulara hangi bağlamda ve sırada söz hakkı verileceğine karar vererek söz konusu tarihsel verileri kendi içinde tutarlı bir kurgu etrafında organize eder. Tarihçinin bu eylemi "olguların konuşmasına olanak sağlamak" olarak da görülmüştür (Carr, 2004, s.15-22).

Tarihin bilimsel bir disiplin olarak gelişim gösterdiği 19. Yüzyıl boyunca tarihsel olguların tespiti ve kronolojik bir dizide tasnifi ile mutlak doğruluğa sahip tarihsel temsillere ulaşılabileceği düşünülmüştür (Arnold, 2004, s.13). Bu pozitivist yaklaşımın temel varsayımı, teker teker tespit edilen dağınık düzendeki tarihsel olguların kronolojik diziliminden tutarlı neden – sonuç ilişkileri gösteren ve belirgin bir amaca doğru evrilen bir tarihsel sürecin ortaya çıkacağıdır. Bu tarih yazımı yaklaşımı teleolojik niteliğe sahiptir (Arnold, 2004, s.13). "Amaçları, erekleri, hedefleri gözetmek" ile belirlenen teleoloji "bütünün ideal olarak parçalardan önce geldiğini" savunan, parçalara ilişkin açıklamaları "bütüne" dayandıran ve "doğada düzen ve amaçlılık arayan" bir felsefi tavır olarak tanımlanır. Kelime kökündeki "telos", genel olarak "erek, bir sürecin nihai hedefi, insan varlıklarıyla doğal nesnelere aşkın bir amaçtır" (Cevizci, 2000, s. 329). Bu düşünce sisteminin Aydınlanma felsefesindeki önemli temsilcisi olan G.W.F. Hegel (1770-1831), tarihin "kendisini sanat, din ve felsefe aracılığıyla açığa vuran" bir "dünya tini" (Geist) doğrultusunda ereksel gelişim gösterdiğini düşünür (Minor, 2013, s. 138-139).

Mimarlık tarihinin de içinden geliştiği sanat tarihi, tarih disiplinindeki yöntemsel çerçevelerin etkisi altında gelişmiştir. Tarih, 19. Yüzyılda tekil olguların bütüncül bir kurgu dâhilindeki tasnifinde temellenirken sanat tarihi de benzer şekilde tekil sanat eserlerinin meydana getireceği bütünlüklü bir yapı arayışında olmuştur. Bu dönemin sanat tarihçisi Alois Riegl (1858-1905) tekil sanat eserlerini özerk

insan ürünlerinden ziyade belirli bir tarihsel dönemdeki sanat yapma istencinin (Kunstwollen) yansıması olarak görür. Bu düşünceye göre sanat eserleri üretildikleri dönemin genel kültürel karakterini yansıtan kişiler üstü olgulardır (Minor, 2013, s.143-145). Riegl, mimarlığın sanatsal, psikolojik ve kültürel fenomenlerden beslendiği kabulü ile, mimarlıkta yaşanan değişimlerin kültürde yaşanan değişimleri nasıl yansıttığını anlamaya çalışır (Leach, 2015, s.47-48) ve mimarlık tarihinin kültür tarihi ile birlikte okunarak gelişmesine katkı sağlar.

20. yüzyıla geçişte sanat tarihindeki temel gelişmeleri temsil eden Heinrich Wölfflin (1864-1945) sanat tarihinde kuşatıcı ilke ve yasaların var olduğunu iddia etmiştir. Wölfflin'e göre, tekil sanat eserlerinin karşılaştırmalarından biçimsel ilkelere ve genellemelere varılabilir ve bu yolla "ulusal veya dönemsel üsluplar" formüle edilebilir. Wölfflin kuramsal yaklaşımı açısından büyük önem taşıyan "Sanat Tarihinin Temel Kavramları" (Kunstgeschichtliche Grundbegriffe-1915) adlı kitabında "isimler barındırmayan bir sanat tarihi" hedeflediğini ifade eder (Minor, 2013, s. 169-170). Bu çerçevede, belirli bir tarihsel dönemde üreten sanatçının kimliğinin özel olarak bilinmesine gerek duyulmadan eserleri üzerinde yapılacak biçimsel analizler ve karşılaştırmalar ilgili dönemin sanatsal karakterini ortaya çıkaracaktır. Sanat tarihçisinin de üzerinde durması gereken konu, sanatçının bireysel karakterinden ziyade birçok sanatçının katkı koyduğu bir dönemin kollektif karakteridir. Böylece, Wölfflin sanat tarihi yazımının görevinin döneme ve üsluba özgü bu karakteri ortaya koymak olduğunu düşünmüştür. Wölfflin'in bu düşünce temelinde ürettiği Rönesans ve Barok (Renaissance und Barock-1888) adlı yapıtı iki dönemsel karakteri ilgili dönemlerden seçilen eserlerin biçimsel çözümleme ve karşılaştırmaları üzerinden inceler. Bu sebeple, Wölfflin'in çalışmaları mimarlığın modern bir tarih alanı olarak sistemleştirilmesine yönelik bir başlangıç olarak kabul edilebilir (Leach, 2015, s.13).

Tarih yazımı ve sanat tarihi yazımına ilişkin olarak yukarıda açıklanan bakış açısı genel olarak 19. Yüzyıla hâkim olduğu gibi etkileri günümüzde de sürmektedir. Mimarlık tarihi disiplini de sanat tarihi içerisinde gelişerek ancak 20. Yüzyılda sanat tarihinden giderek ayrıştığı için (Payne, 1999), mimarların üretimlerini dönemlere özgü üsluplar altında kategorize etme yaklaşımı mimarlık tarihinde de halen etkindir. Tarihin ardışık dönemler üzerinden ve belirgin bir amaç doğrultusunda evrilen bütüncül ve tutarlı bir süreç olması gerektiğine odaklanan teleolojik yorum sistemi tekil olguları onları bütünüyle kuşatan bir tutarlılık fikri dâhilinde tasnif eder. Teleolojik yaklaşımın bu çalışma açısından öne çıkan temel sorunu tarihsel veriler olan tekil olguların bütünsel kurgu ile çelişebilecek özgün niteliklerini göz ardı etme eğilimidir. Mimarlık tarihi açısından bakıldığında belirli bir dönemde üreten bir mimarın eserleri özgünlükleri açısından değerlendirilmek yerine genel üslupsal ve dönemsel kategorilerin geçerliliğini meşrulaştırıcı tarihsel olgular olarak yorumlanmaktadır.

Bu yorum ile oluşan mimarlık tarihi, tekil olgularda değil bu olguların bir araya gelip oluşturdukları tasarım anlayışları ve üsluplar gibi genellemelerde temellenir. Ardışık dönemler fikrinden türeyen mimarlık tarihi, nitelikli tarihi yapıların bir seçkisi olan kanon kavramına dayanır (Bozdoğan, 1999). Bir mimari esere tasarımcısının özgün yaklaşımlarının temsilcisi olduğu için değil, kanon içerisinde belirli bir dönemin temsilcisi olduğu için değer verilmektedir. Bu yaklaşım, tarihsel gerçekliğin zenginliklerini göz ardı eden indirgeyici bir tarih yazımı üretir.

Böylece tarihsel olgular farklı perspektiflerden değerlendirilmeye kapalı durağan veriler olarak belirli dönemsel kalıplar dâhilinde açıklanmaktadır. Bu durumda, kariyeri boyunca farklı dönemsel veya üslupsal yaklaşımlar sergileyebilen bir mimar ilgili yaklaşımlardan sadece birine karşılık gelen bir dönem veya üslup içerisinde sınırlandırılmakta, söz konusu dönem veya üslup ile çelişen eserleri göz ardı edilmektedir. Sınırlı kategoriler altında dondurulan mimar temsilleri tarihsel gerçeklikteki zenginliğin ve dönüşümlerin kavranmasını engellemektedir.

Oysa, Carr'a göre tarih, tarihçiler ile tarihin olguları arasında sürekli ve karşılıklı bir etkileşim, geçmiş ile bugün arasında devam eden bir diyalogdur (Carr, 2004, s.15-22). Bu tanım, tarih yazımı eyleminin

kalıplaşmış kategorileri aşabilecek dinamik ve değişime açık özelliğini ortaya koyar. Dana Arnold (d.1961) mimarlık tarihini Carr tarafından tanımlanan tarih disiplini çerçevesinde yeniden okumayı önerir. Arnold'a göre tarih, "geçmiş ile ilgilidir fakat günümüzde yazılmaktadır" (Arnold, 2004, s.1-5). Dolayısıyla tarih, genelde düşünüldüğünün aksine, yaşanmış ve bitmiş olayların durağan bir anlatımı veya donuk bir temsilinden çok dinamik ve değişken bir sürece işaret eder çünkü tarih yazımı, üretildiği dönemin kuramsal öncelikleri ve sorunları, dönemin tarihçisinin verilere ulaşmasını sağlayan teknolojik olanaklar ve bunları yorumlayıcı kavramsal çerçevelerin niteliği ve değişimi ile birlikte sürekli dönüşmektedir. Böylece olgular pozivitist, teleolojik yorumlama sistemlerinin kısıtlamalarından serbest bırakılıp, çok sayıda anlam, yorum içeren akışkan varlıklar olarak görüldüğü takdirde indirgeyici ve monolitik anlatılara alternatif metinler üretilebilir (Arnold, 2004, s.13).

Bu çalışma, mimarlık tarihi yazımına ilişkin olarak yukarıda özetlenen sorunları Sedad Hakkı Eldem'in (1908-1988) Türk mimarlığı içindeki temsilleri açısından incelemektedir. 20. Yüzyıl Türk mimarlığı bağlamında, farklı mimarlık tarihçilerinin üzerinde uzlaştığı dönemsel sınıflandırmalar tarandığında, Eldem'in tasarımlarının farklı dönemsel özellikleri yansıtacak zenginlik ve çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Buna rağmen, Eldem'in çoğunlukla "İkinci Ulusal Mimarlık Akımı" çerçevesi ile sınırlandırılarak aktarıldığı görülmektedir. Başka bir deyişle bir mimarı kanonun belirgin bir dönemine yerleştirmek ve bu noktada sabitlemek amacıyla kurgulanan tarih yazımının getirdiği sınırlamalar Türk Mimarlık Tarihi yazımında İkinci Ulusal Mimarlık akımının öncüsü olarak anılan Sedad Hakkı Eldem Mimarlığı için de gündeme gelmiştir. Söz konusu sınırlandırmalar mimarın farklı dönemlerin özelliklerini yansıtacak nitelikteki tasarımlarını bu zenginlik ve çeşitlilik içerisinde anlamayı zorlaştırmakta, mimarın sadece belirli bir dönem ile özdeşleştirilmesine yol açmaktadır. Bu sorunun çözülebilmesi için, Eldem'in eserlerinin, mimarlık dışı etkenler de dikkate alınarak, farklı dönemsel özellikler bakımından çözümlenmesi gereklidir. Bu çalışma, önerilen farklı bir bakış açısının yöntemsel açıdan getireceği yenilikler ve potansiyeller üzerine bir değerlendirme yapmaktadır.

1. Yöntem

Mimarlık tarihinin bir disiplin olarak kabulü ile birlikte, gelişerek farklı mimarlık tarihi yazımı biçimleri ortaya çıkmıştır. Andrew Leach (d.1976) farklılaşan mimarlık tarihi yazımı yaklaşımlarını *'geçmişi organize etmek'* başlığı altında altı başlık altında kategorize etmiştir*: Üslup ve Dönem, Biyografi, Coğrafya ve Kültür, Tip, Teknik, Tema ve Analoji*. Sözü edilen yaklaşımlar yazarın ifadesi ile "mimarlık tarihi alanının metodolojik haritası" olmayıp, bazen bir arada kullanılır ve tarih yazımsal yaklaşımları ifade eder (Leach, 2015, s.56).

Bu çalışmada literatür taraması ile tarih disiplininin gelişimi ve mimarlık tarihinin modern bir disiplin olma süreci hakkında bilgi verilmiştir. Mimarlık tarihinin modern bir disiplin olması ile birlikte zamanla farklılaşan mimarlık tarih yazımı yaklaşımları Leach'in kategorileri bağlamında irdelenerek Türk mimarlık tarihi yazımında etkin olan yöntem ve yaklaşımlar araştırılmıştır. Mimarlık tarihi yazımında uzunca bir süre başvurulan *Üslup ve Dönem*, Türk mimarlık tarihi yazımında da ağırlıklı olarak kullanılan tarih yazımı yaklaşımı olarak tespit edilmiştir. Türk mimarlık tarihi yazımı çerçevesinde kurgulanan dönemler derinlemesine incelendiğinde yoğun olarak "İkinci Ulusal Mimarlık Akımı" ile özdeşleştirilen Sedad Hakkı Eldem'in söz konusu dönemi aşan ve farklı dönemsel özellikleri yansıtan çeşitlilikte tasarımları olduğu görülmektedir. Eserleri ile literatürde yer alan mimarları uzlaşımsal kanonun belirli bir döneminde sabitlemeyi hedefleyen tarih yazımı yaklaşımının, Sedad Hakkı Eldem'i ve mimarlığını tarihsel bağlamına doğru bir şekilde oturtamadığı anlaşılmaktadır. Daha doğru bir tarihsel temsile ulaşabilmek için, Sedad Hakkı Eldem mimarlığının Osmanlı Devleti'nin dağıldığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulup geliştiği sürecin kapsamına giren tüm uzlaşımsal dönemlerde araştırılması gerekir. Bu çalışmada söz konusu araştırmanın yapılmasına çalışılmış, mimarı besleyen dış etkenler de göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş, tasarımcının eserlerinin bütünlüklü olarak değerlendirilmesi, uzlaşımsal kanonun dönemsel sınırlandırmalarının aşılarak farklı dönemsel özellikler

gösteren tasarımlarının da yorumlanmasının önemi vurgulanmıştır. Sonuç olarak, Sedad Hakkı Eldem'in eserlerinin daha doğru bir tarihsel zeminde kavranabilmesi için biyografik tarih yazım yönteminin önemi, geçerliliği ve potansiyelleri ortaya konmuştur.

Eldem'in bu makalede incelenen eserleri 20. Yüzyıl Türk mimarlığını konu eden literatürde (Tablo 1) yer almış başlıca tasarımlarıdır. Bu seçkinin hedefi mimarın "İkinci Ulusal Mimarlık" olarak adlandırılan dönem haricinde özellikler gösteren tasarımlarının da bulunduğunu ve bu eserlerin mimarın kariyerindeki zenginlik ve çeşitliliğin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için önem taşıdığını ortaya koymaktır. Bu hedefe ulaşmak için de, yukarıda açıklandığı üzere, "biyografik" yaklaşım gereklidir.

1.1 Mimarlık Tarihi Yazımı Yaklaşımları

Leach Mimarlık Tarihi Nedir? Sorusuna yanıt aradığı, soru ile aynı ismi taşıyan kitabında (*What is Architectural History? 2010)* mimarlık tarihinin modern bir disiplin olma sürecini ve sorunlarını inceler, kendi ifadesi ile "kabaca bir yüzyıllık zaman diliminde tarihsel mimarlık bilgisinin oluşma, toplanma ve yayılma yolunu biçimlendiren temel sorunlardan bazılarını ele alır" (Leach, 2015, s.11). Mimarlık bilgisinin yayılma süreci üst başlığında sınıflandırabileceğimiz, yazarın mimarlık tarihi yazımında yaklaşımları incelediği bölüm *geçmişi organize etmek* başlığı ile altı farklı tarih yazımsal yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır: Üslup ve Dönem, Biyografi, Coğrafya ve Kültür, Tip, Teknik, Tema ve Analoji. Bu tarih yazımı yaklaşımları incelendiğinde Leach'in kategorilerinin bir tanesine başvuran mimarlık tarihi yazımı çalışmaları olabileceği gibi birden fazla kategoriye başvurulmasının da mümkün olduğu söylenebilir.

Leach, *Coğrafya ve Kültür* başlığı altında, jeopolitik sınırların mimarlık tarihini sınırlandırmak için kolaylaştırıcı ve yararlı bir başlangıç noktası, bir yöntem olduğunu tespit eder ancak sözü edilen sınırların akışkan olduğundan bahseder. Tarih yazım yaklaşımlarından bir diğeri olan *Tip'i* ayrıştırıcı ve mimarlık tarihi için tutarlı bir öğe olarak tanımlar. *Teknikle* ilgili tarihleri mimarlık tarihinden çok pratiklerin tarihi olarak adlandırır ve bu pratiklerin de her zaman mimarlığa özgü olmadığını söyler. Mimarlık kuramı ile ilişkilendirebileceğimiz *Tema ve Analoji'nin* diğer mimarlık tarih yazımı yaklaşımları ile tezatlık içinde olduğunu söyleyen Leach, diğer tarih yazımı yaklaşımlarının (üslup, tip, teknik) içsel olarak kurgulanabilecek tarihsel bir devamlılığa sahip olduğunu tematik ya da analojik çerçevede oluşturulan mimarlık tarihi yazımının ise mimarlık ve mimarlık dışındaki somut ve soyut ilişkilere referans veren bir kurgusu olduğunu ekler. Leach, *Üslup ve Dönem* başlığı altında ise, üslubu *vazgeçilmez bir tarihsel araç* olarak tanımlayan James Ackerman'nın (1919-2016) söylemini eleştirir ve üslubu tarihsel bağlamda geçerliliği olan bir olgudan ziyade sonradan tarihsel malzemeyi sınıflandırmak için *tarihçiler tarafından uygulanan bir yapı* olarak tanımlar (Leach, 2015, s.56-86). Mimarlık tarihinin yazımında, tarihin üsluba ve döneme göre bölümlere ayrılması yöntemine başvuru uzun süre önemli bir rol oynar. Günümüzde ise söz konusu sınıflandırmanın tarihçiler için yararlı bir başlangıç olduğu kabul edilmekle birlikte, tarihsel olguları tekil gerçeklikleri içerisinde anlamaktan ziyade onları önceden belirlenmiş kalıpları meşrulaştırıcı araçlar olarak ele almasından dolayı, bu kategorinin daha şüpheci bir yaklaşımla ele alındığı söylenebilir. Dolayısıyla "kanon, üslup / dönem" fikirleri ve kurguları konunun ön tespiti için başlangıç noktaları olarak görülmüş, fakat bunlar ile sınırlı kalınmasının indirgemeci bir yaklaşım ile sonuçlanacağı düşünülmüştür. Kanon ve dönem kategorileri ile ortaya konan ön bilginin biyografik yaklaşım ile farklı açılardan çözümlenmesi ile aynı mimarın farklı dönemsel özellikler gösteren tasarımlarının da olabildiği gösterilmiştir.

"Üslup ve dönem" yaklaşımının indirgeyici etkilerini dengeleyebilmek için Leach'in vurguladığı mimarlık tarih yazımı yaklaşımlarının sonuncusu olan *Biyografi* önem kazanmaktadır. *Biyografi* yaklaşımı, 19.yüzyılın sonunda ortaya çıkan biyografik portreleri yazma geleneğine dayanır. Hatta, tarihsel olarak daha da geriye gidildiğinde, Rönesans sanatçısı ve yazarı Giorgio Vasari (1511-1574) *Sanatçıların Hayat Hikâyeleri* (Le Vite de' più eccellenti architetti, pittori, et scultori italiani, 1550) adlı kitabında İtalyan

Rönesansı'nda etkin olmuş ressamları, heykeltıraşları ve mimarları, "sanatçılar" ve "hünerli zanaatçılar" olarak gruplandırmış ve bu sanatçıların ilk biyografik-tarihsel anlatımlarını sunmuştur. Böylelikle mimarlık tarihi mimar figürü ile yakın bir bağ kurar ve *biyografik mimari monografi* bir mimarlık tarihi türü olarak kabul edilebilir. Leach biyografinin, yazarı tarafından inşa edildiğinin -Carr'ın tarihçi ve olgular arasındaki diyaloguna benzer şekilde- farkında olunmasının önemli olduğuna değinir ve biyografik tarih yazımı sırasında ilgili kişi hakkında bilgi verilirken yaşadığı dönemin tarih yazımsal eğilimlerinden etkilenilebileceğini söyler. Biyografik mimarlık tarihi yazımı mimarı besleyen dış etkenler –ekonomi, siyaset, din, inşaat teknolojisi, meslek kuruluşları vb.- ve iç etkenler –mimarın kişiliği, kültürel ve coğrafi koşulları gibi- arasında denge kurularak yazıldığı takdirde oluşturulan tarih, tarihsel olduğu kadar, eleştirel bir şekilde de ele alınmış olur.

1.2 Türk Mimarlığı: Kavramsal Altyapı & Tarih Yazımı

Türk Mimarlık Tarihi kavramı 20. yüzyılın başlarında Doğan Hasol'un (d.1937) da söylediği gibi Pantürkizm ile öze dönüşün başladığı ve milliyetçiliğin ön planda (Hasol, 2017, s.31) olduğu bir konjonktürde ortaya çıkmıştır. İlhan Tekeli (d.1937) Türk mimarlığı kavramının oluşmasında iki ismin ön plana çıktığını söyler: Celal Esat Arseven (1875-1971) ve Mimar Kemalettin (1870-1927). Tekeli, Celal Esad Arseven'in yirminci yüzyılın başlarında yazdığı gazete makalelerinde (30 Kasım 1906 ve 3 Ocak 1907 İkdam Gazetesi) Arap, Türk ve Bizans sanatının farklılıklarını ortaya koyduğunu, İslam Sanatından veya İslam Mimarlığından ayrı bir Türk sanatı ve mimarlığı tanımladığını kaydeder (Tekeli, 2011, s,23-24). Avrupa'nın sanat ve kültür ortamından beslenen Arseven'in, içeriği farklı olmakla birlikte Avrupa'nın sanat/mimarlık tarihine benzer, millet olma iddiasını desteklemek için Türklerin de bir sanatı/mimarlığı olduğunu ortaya koymak üzere eserler verdiği düşünülebilir (Cephanecigil, 2010, s.31-36). Tekeli, Arseven'in metinleri ile aynı yıllara rastlayan Mimar Kemalettin'in Hüdavendigar Vilayeti Salnamesinde yayınlanan Mimari-i İslam yazısının da başlığında İslam Mimarisi geçmesine rağmen, Türk Mimarisinin Arap Mimarisinden farklılığı üzerinde durduğunu ifade eder(Tekeli, 2011, s.23-24). Her iki kaynağın da ortak iddiası, İslam sanatından /mimarlığından ayrı bir Türk sanatı ve mimarlığının varlığıdır. Başka bir deyişle, 20.yüzyılın başlarından itibaren Türk Mimarlığı yazımı ve pratiğinin başladığı söylenebilir.

Türk mimarlık tarihi yazımı Leach'in mimarlık tarihi yazım yaklaşımlarından "Üslup ve Dönem" eğiliminin izlerini taşır. Sibel Bozdoğan (d.1950), özellikle Üstün Alsaç'ın (d.1942), *Türk Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi* (Trabzon: KTÜ, 1976) ve İnci Aslanoğlu'nun (1935-2018*) Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı* (Ankara: ODTÜ, 1980) adlı çalışmalarında bu eğilimin görüldüğünü söyler (Bozdoğan, 2008, s.329). Nitekim Alsaç, 1973 yılı Mimarlık dergisinde Cumhuriyet'in elli yıllık mimarlık geçmişini değerlendirir ve *Cumhuriyet Devri Mimarlık Düşünceleri, Yeni Mimarlık Düşüncelerinin Gelişmesi: Fonksiyonculuk (1930-1940), İkinci Mimarlık Düşüncesi (1940-1950), Mimarlıkta Serbest Biçimlerce Çözümlerin Aranması Düşüncesi (1950-1960) ve Türk Mimarlığında Toplumsal Konulara Eğilme Düşüncesi (1960-1973)* olmak üzere mimarlıkta yaşanan değişiklikleri faklı dönemlere ayırarak aktarır (Alsaç, 1973, s.12-18). 1923-1938 yılları Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığını inceleyen Aslanoğlu ise, 1923-1932 arasındaki dönemi *İlk Ulusal Mimarlık* dönemi, 1932-1938 dönemi mimarlığını *Uluslararası Üslup*, *Neo-klasik Üslup* ve *İkinci Ulusal Mimarlığın Oluşması* başlıkları altında inceler (Aslanoğlu, 2010, s.17-73). Her iki yazar da Bozdoğan'ın deyimi ile *erken cumhuriyet mimarlık tarihini üslup bakımından dönemlere –yani birbirini izleyen 'ulusal' ve 'uluslararası' üsluplara-* ayırırlar. Bozdoğan, erken cumhuriyet dönemi mimari kültüründe yaşanan üslup değişikliklerinin ortak bir duygudan hareketle, milliyetçi bir altyapıdan beslendiğini söyler ve dönemi Aslanoğlu'nun savunduğu gibi ulusal-uluslararası ayrımına (Aslanoğlu, 2011, s.35) dayandıran üslupsal şekillenmeye yönelik çalışmalara karşı çıkar. Bozdoğan mimarlığı sadece formlardan oluşan özerk bir disiplin değil de siyasi arka planı olan, kültürel ve toplumsal bir alan olarak ele alır ve Türk mimarlık tarihini bu yaklaşım ile yorumlar (Bozdoğan, 2008, s.25-26). Bu bağlamda araştırmacılar

tarafından üsluplara ayrılarak yazılan Türk mimarlık tarihinin (Tablo 1) uzlaşımsal dönemlerini daha bütüncül bir yaklaşımla ele alan Bozdoğan'ın perspektifi ile aktarmak faydalı olacaktır. Söz konusu uzlaşımsal dönemler Sedad Hakkı Eldem'in de meslek hayatının gerçekleştiği yılları içerdiği ve Eldem söz konusu dönemlerden birinin öncüsü olarak anıldığı için bu çalışma açısından önemlidir.

Tablo 1. 20. Yüzyıl Türk Mimarlık Tarihinin Farklı Yazarlar Tarafından Oluşturulan Uzlaşımsal Dönemleri

20. Yüzyıl Türk Mimarlık Tarihinin Uzlaşımsal Dönemleri (1908-1980)					
Yazar	**1900-1930**	**1930-1940**	**1940-1950**	**1950-1960**	**1960 Sonrası**
İlhan Tekeli (2007)		İşlevsel Mimarlık / Ankara – Viyana Kübizmi (1929-1939)	İkinci Ulusal Mimarlık Hareketi (1940-1950)	Biçimler Üzerinden Uluslararası Çözümler Arayışı (1950-1960	1960 Sonrasında Toplumsal Bilincin Yayılması
Üstün Alsaç (1973)		Fonksiyonculuk (1930-1940)	İkinci Mimarlık Düşüncesi (1940-1950)	Mimarlıkta Serbest Biçimlerce Çözümlerin Aranması Düşüncesi (1950-1960)	Türk Mimarlığında Toplumsal Konulara Eğilme Düşüncesi (1960-1973)
İnci Aslanoğlu (2010)	İlk Ulusal Mimarlık Dönemi (1923-1932)	Uluslararası Üslup / Neo-klasik Üslup (1932-1938)	İkinci Mimarlığın Oluşması		
Doğan Hasol (2017)	Yeni klasik Türk Üslubu / Birinci Ulusalcı Mimarlık Akımı	Genç Cumhuriyet'in Konuğu Yabancı Mimarlar ve 1930'larda Çağa Uygun Anlayış: Modernlik Arayışı	Milli Mimari ya da İkinci Ulusal Mimarlık (1939-1950)	Modernizm / Uluslararası Üslup	1960'lar, 1970'ler… Tekdüzeliğe Karşı Arayışlar
Sibel Bozdoğan (2008)	İlk Modernler (1900-1930)	Yeni Mimari	Milli Mimari		

1.2.1 20. Yüzyıl Türk Mimarlık Tarihinin Uzlaşımsal Dönemleri (1908-1980)

Türk Mimarlık Tarih yazımının başlangıcı kabul edilen 1908 yılından 1930'lu yıllara kadar egemen olan dönemde yaşayanlar tarafından '*Milli Mimari Rönesansı*' olarak adlandırılan, sonraları mimarlık tarihçilerinin '*Birinci Milli Üslup*' adını verdiği dönemi Bozdoğan, ideolojik anlamlı, açıkça tanımlanmış bir üsluba sahip olmayan, Osmanlı formlarının tartışılıp, dönüştürüldüğü bir sürecin mimari ifadesi olarak yorumlar (Bozdoğan, 2008, s.31-34). Bozdoğan'a göre, eğitimlerini dönemin önemli mimarları Vedat Bey (1873-1942), Kemalettin Bey ve Gulio Mongeri'den (1875-1953) alan genç Türk mimarları kuşağı, bu dönemi Osmanlı canlandırmacılığından öte öncelikle bir Türk milli üslubu olarak kavrar ve Milli Mimari Rönesans'ını *rafine* ederek cumhuriyet dönemine taşır (Bozdoğan, 2008, s.47).

Bozdoğan Milli Mimari Rönesansı'nın çöküşünü 1927 ile başlatıp bu çöküşün 1931'de tamamlandığını düşünür (Bozdoğan, 2008, s.61). Bozdoğan'ın Milli Mimari Rönesansı'nın sona erdiğine inandığı tarih (1931) Arseven'in yeni dönem mimarlığı hakkında yazdığı 'Yeni Mimari' isimli kitap ile aynı yıla rastlar. Arseven Türk mimarlık tarihinin yazımında öncü olduğu gibi Cumhuriyet dönemi mimarlığı üzerinde de öncül olur ve dönem hakkında yayınlanmış ilk esere (Ergut, 2009, s.121) imza atar. Hasol'un (2017) *Genç Cumhuriyet'in Konuğu Yabancı Mimarlar* ve *1930'larda Çağa Uygun Anlayış: Modernlik Arayışı* olarak nitelendirdiği Milli Mimari Rönesans'ının sonrasındaki dönemi Bozdoğan (2008) *Yeni Mimari* olarak tanımlar. Avrupa Modern Hareketi'nin benimsendiği yeni mimari dil, Cumhuriyet'in çağdaşlaşma yolunda atılan adımlarının mimarlık pratiğindeki karşılığı olarak okunabilir. Hatta

Bozdoğan, Modern Hareket'in yeni bir siyasi düzenle özdeşleştirildiğini ve bu durumun yalnızca Türkiye'ye özgü olmadığını, İtalya'da da benzer bir gelişmenin yaşandığını ifade eder (Bozdoğan, 2008, s.75).

Hasol, 1939-1950 yılları arasındaki dönemi, 1930'ların sonlarında milliyetçilik vurgusunun, başta İtalya ve Almanya olmak üzere Avrupa'da etkili olan milliyetçilik hareketinin güçlenmesi ile birlikte, mimarlık disiplininde de etkili olduğunu ifade eder. Hasol'a göre Türkiye mimarlık ortamı da sözü edilen siyasal etkenlerden ve 1927'den bu yana devam eden yabancı mimar egemenliğine olan tepkilerden beslenmiş ve yeni bir mimari akım gündeme gelmiştir. Böylece, yaklaşık on yıl süren, dünya mimarlığında yaşanan gelişmelere ayak uyduran çağdaş modernist dönem sona ermiştir (Hasol, 2017, s.114). Bozdoğan ise, dönem mimarlarının modernizmin rasyonalist ve işlevselci ilkelerini terk etmediklerini, milliyetçi hisler ile '*moderni millileştirme*' davranışı geliştirdiklerini, böylelikle *Türk inşa gelenekleri ile modern mimarinin rasyonalist ilkelerinin* bağdaşıp daha yerel geleneklere referans veren özgün mimarlık ürünleri verildiğini düşünür (Bozdoğan, 2008, s.261). *Milli Mimari* ya da *İkinci Ulusal Mimarlık* adıyla anılan bu dönem, 1939-1950 yılları arasında Türk mimarlığını etkisi altına almıştır (Hasol, 2017, s.115). Bozdoğan'a göre 'Milli Mimarî' Türklerin tarihsel köklerini ortaya çıkarma misyonu taşır. *Yeni Mimari* yeni ulusun gelecek özlemleri için araçsallaşırken *Milli Mimari* ulus için köklerini derinlerde bulabileceğiniz tarihsel bir kimlik inşa etme arzusu ile şekillenmiştir (Bozdoğan, 2008, s.261).

1908-1950 arasında Türk mimarlık kültürünün birleştirici ve itici gücünü *milliyetçilik* olarak tanımlayan Bozdoğan, 1950'lerden sonra bu görevi '*modern mimari*' nin üstlendiğini söyler (Bozdoğan, 2008, s.316-323). Hasol'un 1950'ler sonrası Türkiye mimarlık ortamına dair yaptığı tespitler Bozdoğan'ın düşüncesini destekler. 1950'ler, 2. Dünya Savaşı sonrası görece ferahlama dönemi olarak düşünülebilir. Yenidünya düzeni ile birlikte mimarlıkta evrenselleştirici bir dil ortaya çıkar ve *Rasyonalist - Pürist* olarak da tanımlanan *Uluslararası Üslup'* un etkileri Türkiye'de görülür, rasyonalist mimarlık ürünlerinin varlığından söz edilebilir (Hasol, 2017, s.134-135). 1960'lı yıllarda Uluslararası üsluba getirilen eleştiriler –monoton, tekdüze olması- Türkiye mimarlık ortamında da karşılığını bulur. Katı rasyonalizmden uzaklaşıp, parçalı form arayışlarının yaşandığı dönem, 1970'lerden itibaren tekdüzeliğin yerini çoğulculuk örneklerinin aldığı bir mimarlık ortamına bırakır. Hasol bu dönemi *1960'lar, 1970'ler…Tekdüzeliğe Karşı Arayışlar* (Hasol, 2017, s.156-158) olarak tanımlar.

1.2.2 20. Yüzyıl Türk Mimarlık Tarihinin Uzlaşımsal Dönemlerinin Sınırlarının Değişmesi (1908-1980)

Yukarıda özetlenen Türkiye mimarlık tarihi yazımının ilk kuşaklarının oluşturduğu historiyografik modele başka bir deyişle çağdaş Türk mimarlığının "Üslup ve Dönem" eğilimi ile kronolojik olarak dönemlere ayrılarak yazımına karşı 20. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren itirazlar gündeme gelmiş ve alternatif bakış açıları ortaya konmuştur. Bu yeni yaklaşımlar, bu çalışmanın Sedad Hakkı Eldem'in kanona yerleştirilmesine karşı eleştirisini destekleyici niteliktedir.

Söz konusu itirazlardan biri Uğur Tanyeli'ye aittir. Tanyeli (2018a), 20. ve 21.yüzyıl Türkiye mimarlığının dönemleri olduğunu kabul eder ancak yapılan ritmik kronolojik dönemlemeye ve dönemlerin inşa edildiği parametrelere katılmaz. Siyasal dönüm noktalarını dikkate alan, mimarlığı yalnızca merkezi yönetimin güdümünde şekillenen bir pratik olarak gören anlayışla oluşturulan dönemlerin mimarlığın değişimini anlamak ve tarihini yazmak için farklı güzergâhların çizilmesine imkân tanımadığını söyler. Bu bağlamda başka dönemlemelerin yapılması gerekliliğinin altını çizer.

Ergut'a göre ise Çağdaş Türk Mimarlığının 20.yüzyıl üretimlerinin biçimsel/üslupsal özelliklerine göre "ulusal" ya da "uluslararası" olarak isimlendirilerek ikilemler oluşturan dönemlere ayırmak tarih yazımı çalışmalarını sınırlı bir çerçeveye sokmaktadır (Ergut, 2009, s.124). *"Ulusal-geleneksel"* yaklaşım ve *"uluslararasılık-çağdaşlık-modernlik"* arayışının birlikteliği ile oluşan gerilimden beslenen (Ergut, 2010, s.20) tarih yazımının çizdiği sınırlar Türkiye'de üretilen mimarlığı belgelemek ve yorumlamak için

önemli bir başlangıç noktası kabul edilebilir ancak var olan literatürün sınırlarını aşarak yeni yorumlar yapmak, literatüre katkı sağlayacak yeni bilgi üretmek ve sınırları sorgulamak ile mümkündür (Ergut, 2009, s.125; Ergut, 2010, s.21).

2. Bulgular

Leach'in gündeme getirdiği mimarlık tarihi yazımı yaklaşımları çerçevesinde değerlendirildiğinde, ağırlıklı olarak Üslup ve Dönem yaklaşımı ile yazılan ve hala büyük ölçüde bu özelliğini koruyan Cumhuriyet Dönemi Türk mimarlık tarihinde "İkinci Ulusal Mimarlık" döneminin genel olarak Sedad Hakkı Eldem ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Şevki Vanlı (1926-2008)'nın Eldem'i İkinci Ulusal Mimarlık akımının temsilcisi kabul etmesi, (Vanlı, 2006, s.105), Aslanoğlu tarafından ulusal mimarlık özellikleri gösteren ve en dikkat çekici başta gelen mimari üretimlerin Eldem tarafından yapıldığının söylenmesi (Aslanoğlu, 2010, s.71), Sedad Hakkı Eldem'in mimari yaklaşımını kanonun belirli bir dönemi içerisinde sınırlandırarak indirgeyen görüş için bir dayanak oluşturmuştur. Üslup ve dönem eğilimi ile yazılan mimarlık tarihi pratiğinin getirdiği sınırlamalara ek olarak Eldem'in bu dönemlerden birine atıfla isminin anılması söz konusu sınırların Eldem mimarlığı özelinde daralmasına neden olur. Bu bağlamda, biyografik tarih yazımı önerisi için mimarın meslek hayatının geçtiği tüm uzlaşımsal dönemlere kronolojik olarak karşılık gelen üretimleri (Tablo 2) araştırılmış ve Sedad Hakkı Eldem'in bu farklı uzlaşımsal dönemlerin mimari özelliklerini yansıtan zenginlik ve çeşitlilikte tasarımlar ürettiği tespit edilmiştir. Ayrıca 20. yüzyılın son çeyreğinde "üslup ve dönem" kalıplarına karşı gündeme gelen eleştirel yaklaşımlar temel alınarak Sedad Hakkı Eldem mimarlığı "dönem" kalıpları açısından incelendiğinde, tasarımların belirli bir dönem içerisinde sınırlı olmadığı, mimarın kariyerinin bütününde ürettiği tasarımlarının birçok uzlaşımsal döneme ait özellikler gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2. 20. Yüzyıl Türk Mimarlığının Uzlaşımsal Dönemleri ve Sedad Hakkı Eldem Üretimleri

1930-1940 **Yeni Mimari**	**1940-1950** **Milli Mimari ya da İkinci Ulusal Mimarlık**	**1950-1960 Modernizm / Uluslararası Üslup**	**1960'lar, 1970'ler…Tekdüzeliğe Karşı Arayışlar**
Uluslararası Budapeşte Fuarı Türkiye Pavyonu (1931)	New York Dünya Sergisi Türkiye Pavyonu (1939)	İstanbul Adliye Sarayı (1955) (Emin Onat ile Birlikte)	Zeyrek Sosyal Sigortalar Kurumu, İstanbul (1962-64)
Satie Elektrik Şirketi, İstanbul (1934)	Taşlık Şark Kahvesi, İstanbul (1948-50)	Rıza Derviş Villası, İstanbul (1957)	Pakistan Büyükelçiliği Binası, Ankara, 1963-1974
Firdevs Hanım Apartmanı, İstanbul (1934)	İstanbul Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi (1942-1947) (Emin Onat ile Birlikte)		Akbank Genel Müdürlük Binası, İstanbul, 1966-68
Yalova Termal Oteli (1934-37)			
Ayaşlı Yalısı, İstanbul (1938)			

2.1 Türk Mimarlık Tarihi Uzlaşımsal Dönemlerinde Sedad Hakkı Eldem ve Üretimleri

Türkiye mimarlık tarihi içerisinde önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahip olan Sedad Hakkı Eldem kimdir? Sorusuna mimarın doğumunun 100. yılında gerçekleştirilen Sedad Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları adlı başlıklı serginin küratörlerinin verdiği cevaplar ile başlamak mimarın Türk mimarlığındaki yerini kavramak için önemlidir. Tanyeli, Sedad Hakkı Eldem'i,

> *Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği en karmaşık kimlikli mimar* ve *uluslararası ortamda adı en çok bilinen çağdaş Türk tasarımcısı*, *1931'den 1988'deki ölümüne dek aralıksız sürdürdüğü kariyeriyle, Türkiye'de yarım yüzyılı aşkın süre mimarlık iktidarının merkezinde konumlanmış*

> *tek tasarımcı. 50 yıllık hocalık yaşamı boyunca alanı doğrudan etkilemiş bir öğretim üyesi. Özellikle Osmanlı konut geleneği hakkında yazdığı kitaplarla ortamı hâlâ etkileyen bir yazar* olarak tanımlar (Tanyeli, 2008).

Edhem Eldem (d.1960) ise bu soruyu "Sedad Hakkı Eldem'in ailesinin neredeyse tamamının ressam, arkeolog, müzeci, nümizmat, maden mühendisi, jeolog, kimyager, sanat tarihçisi, yazar, çevirmen, müzisyen, besteci, mimar ve diplomatlardan oluştuğu" bilgisini vererek yanıtlar. Sedad Hakkı Eldem'in başarılı bir mimar olmasında, sahip olduğu yetenek kadar, yetiştiği son dönem Osmanlı kültür aristokrasisinin ona kendini ifade etme imkânı sunduğu ve sanat ile bilim alanlarında neredeyse tek hâkim durumda olan bir ailenin üçüncü kuşağından geldiği gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır (Eldem, 2008).

Sedad Hakkı Eldem, Edhem Eldem'in de bahsettiği gibi Osmanlı üst sınıfına mensup bir ailede 1908 yılında dünyaya gelir. Babasının diplomat olması sebebiyle ilköğretimi ve lise eğitimini yurtdışında tamamlayan Eldem, 1924-1928 yıllarında Sanayi-i Nefise Mektebi'nde mimarlık eğitimi alır. Auguste Perret (1874-1954) ve Hans Poelzig (1869-1936) gibi dönemin önemli mimarları ile çalışma, Le Corbusier ile (1887-1965) de tanışma imkânlarına sahip olur. Devlet bursu ile üç yıllığına Avrupa'ya gönderilen Eldem, 1930'da (3 yıl bitmeden) Güzel Sanatlar Akademisi'nden (Sanayi-i Nefîse Mektebi) gelen davet üzerine Türkiye'ye geri döner. Eldem'in Türkiye'deki mimarlık pratiği 1931'de Budapeşte Fuarı için tasarladığı Türk Pavyonu'nun (Şekil 1) inşa edilmesiyle, akademik hayatı ise 1932'de Güzel Sanatlar Akademisi'ne atanmasıyla başlar (Can, 2016a).

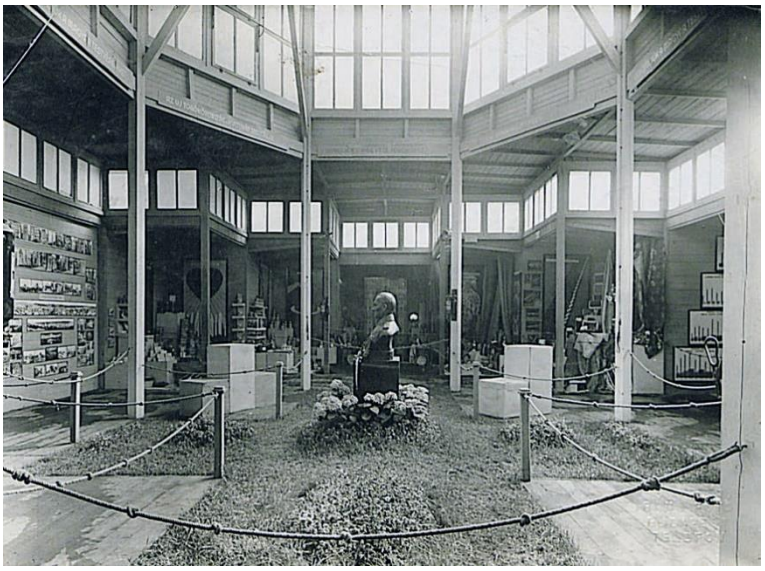

Şekil 1. Uluslararası Budapeşte Fuarı Türkiye Pavyonu İç Mekânı, Budapeşte, Macaristan, 1931 (Tanju, 2009, s.32)

Bozdoğan'ın Yeni Mimari, -Milli Mimari Rönesans'ının tamamlandığına inandığı- Eldem'in Ankara-Viyana Kübik Mimarisi (1930-1940) olarak tanımladığı (Eldem, 1973, s.6) dönemde mimarlık pratiğine adım atan Eldem, Satie (Société Anonyme Turque d'Installation Electrique) Elektrik Şirketi (1934) binası ile Yeni Mimari'ye örnek teşkil eden bir üretim yapar. Yapı, yatay bant pencereleri, düz çatısı, serbest plan şeması (Şekil 2) ile 20.yüzyılın modern mimarlık anlayışının izlerini taşır (Üstün, 1993, s.25). Sedad Hakkı'nın, Satie yapısı ile birlikte, Le Corbusier'in ilkelerine referans verdiği ve pürizmin Türkiye'deki ilk örneklerinden biri olarak kabul edilen Firdevs Hanım Apartmanı (Şekil 3) (1934), dönemin mimarlık dergisi Mimar tarafından 'Türk sivil mimari tesiri' ne sahip bir yapı olarak okunmuşsa da yapının ne mekân organizasyonu ne de cephe kurgusu yapılan bu okumayı destekler (Tanju, 2009, s.66).

Şekil 2. Satie Elektrik Şirketi, İstanbul, 1934 (Tanju, 2009, s.44)

Şekil 3. Firdevs Hanım Apartmanı, İstanbul, 1934 (Tanju, 2009, s.44)

Eldem'in 1930'lu yılların sonunda uyguladığı Ayaşlı Yalısı (Şekil 4) geleneksel Türk sivil mimarlığının geniş saçakları, yatay çatı çizgisi, çıkmaları ve benzer ölçülü dizi pencereleri gibi bazı yalın mimari öğelerini ve oranlarını kullanır (Burkut, 2013, s.57). Yapı Hasol'un deyimiyle 1940'larda geniş uygulama alanı bulacak olan Milli Mimari için erken bir denemedir (Hasol, 2017, s.107). Başka bir deyişle, söz konusu üretimlerin yapılan kronolojik - üslupsal dönemleme içerisine oturmadığı söylenebilir. Benzer şekilde bu dönemde üretilen ve Eldem'in milli mimari hareketinin ilk ürünü olarak nitelediği Yalova Termal Oteli (1934-37) (Şekil 5), Türk evi ve geleneksel sivil mimarlık öğelerinin yorumlarının büyük kamusal yapılarda ve ölçülü kullanımını (Tanju, 2009, s.70) modernlik arayışı içerisinde gündeme getirir. Milliyetçilik üzerindeki vurgunun arttığı yıllarda üretilen 1939 New York Dünya Sergisi Türkiye

Pavyonu (Şekil 6), Eldem'in yerel mimari referanslarında yoğunluğun artacağına yönelik önemli göstergelerden biridir.

Şekil 4. Ayaşlı Yalısı, İstanbul, 1938 (Burkut, 2013, s.57)

Şekil 5. Yalova Termal Oteli Ayaşlı, 1934-37 (Can, 2016a)

Şekil 6. New York Sergisi Pavyonu, ABD, 1939 (Tanju, 2009, s.85)

Sedad Hakkı Eldem'in 1940'lı yıllara yaklaşırken yaptığı mimari üretimler Milli Mimari hareketinin öncülü olarak yorumlanır. 1934'te Eldem'in öncülüğünde akademide düzenlenen milli mimari semineri mimarın bu hareketin liderliğini üstlenmesine zemin hazırlamıştır (Bozdoğan, 2008, s.285). Eldem'in "Milli Mimari" ya da "İkinci Ulusal Mimarlık hareketi" ile anılan ve Hasol'un dönemin en tipik örneği olarak nitelendirdiği Taşlık Şark Kahvesi (Şekil 7) (1948-1950) geleneksel mimariye referans veren öğelerden -plan düzeni, havuzlu sofası, pencere düzeni, geniş saçakları, konsolu destekleyen eli böğründeler- oluşur (Hasol, 2017, s.130). Bu dönemin çok tanınan bir diğer yapısı ise mimarın Emin Onat (1908-1961) ile birlikte gerçekleştirdikleri İstanbul Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi (1942-1947) (Şekil 8) binasıdır. Yapı, anıtsal görünümü, tekrarlanan standart pencereleri, geniş saçaklı çatısı, avlulu plan düzeni, taş, almaşık duvar örgüsü ile güçlü tarihsel göndermeler barındırır.

Şekil 7. Taşlık Kahvesi Arka Cephe, İstanbul, 1948-1950 (Can, 2016a)

Şekil 8. İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1942-1947 (Can, 2016a)

Sedad Hakkı Eldem ve Emin Onat tasarımı İstanbul Adliye Sarayı (1955) (Şekil 9), Hasol tarafından İkinci Ulusal Mimarlık hareketine son veren proje olarak yorumlanır. Hasol'a göre bina yalınlaştırılmış geleneksel öğeler içermesine rağmen modernizm izlerinin daha ağır bastığı bir tasarımdır. Tanyeli ise çoğunlukla Modernist bir yapı olduğu dile getirilen yapının anıtsal nitelikleriyle Ulusal Mimarlık çizgisinden çok fazla uzaklaşmadığını söyler (Tanju, 2009, s.150). Tanyeli ve Hasol'un yorumları,

Eldem'in ilerleyen yıllardaki Modernizm ağırlıklı ürünleri göz önüne alındığında, tüm dünyada hissedilen evrenselleştirici mimari dile yumuşak bir geçiş yaptığını göstermektedir. Aynı yıllarda üretilen Eldem'in Rıza Derviş Villası (Şekil 10) ise düz çatısı, geniş açıklıkları ve konsolları ile Uluslararası Üslup hareketinin izlerinin daha net okunduğu bir tasarımdır.

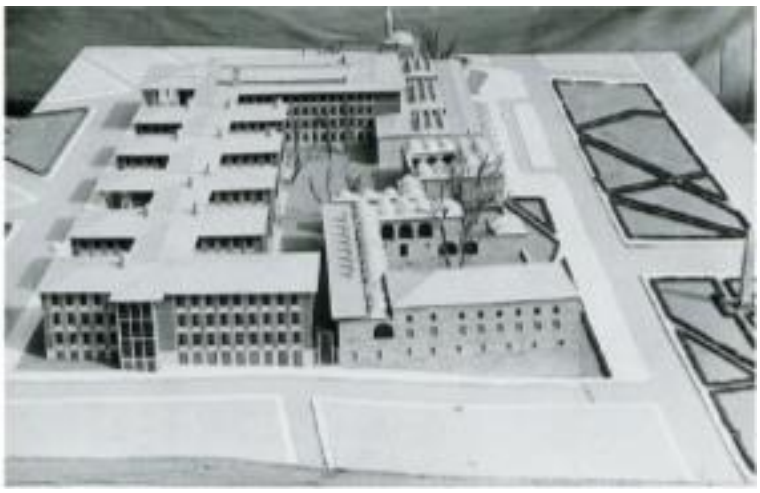

Şekil 9. İstanbul Adliye Sarayı, 1955 (Tanju, 2009, s.151)

Şekil 10. Rıza Derviş Villası, İstanbul 1957 (Tanju, 2009, s.173)

Uluslararası üslubun katı rasyonalizmine getirilen eleştiriler sonrası tasarımcılar tarafından başvurulan parçalı form arayışının -Hasol bu dönemi "1960'lar, 1970'ler…Tekdüzeliğe Karşı Arayışlar" olarak tanımlar- Sedad Hakkı Eldem'in mimarlığının kendine has bir üsluba dönüşmesi üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Eldem, sivil mimarlık araştırmalarının sonucu kazandığı geleneksel mimarlık yaklaşımını yalınlaştırıp, tecrübe ettiği kazanımlarını rasyonalizme getirilen eleştirileri de dikkate alarak modernist tavır ile birleştirir. Sözü edilen yorumun en başarılı ifadesine, Eldem'e 1986'da Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü kazandıran, Zeyrek Sosyal Sigortalar Kurumu'nda (Şekil 11) rastlanır. Tanju yapıyı söyle tanımlar:

> *Yapı biçimsel özellikleri bakımından, Eldem üslubunun artık oturmuş olduğuna işaret eder: Teras çatılı olmasına karşın retorik bir gereklilik olarak saçak, düşey pencere oranları, pencereleri birbirinden ayıran prefabrike söveler, çıkmalar, çift çıkmalar, yapay taş parapet ve dış cephe kaplamaları ve kitlelerin ritmi ile oranlarını düzenleyen modül mantığı SSK kompleksini Eldem markası ile örter*.

Şekil 11. Zeyrek Sigortalar Kurumu, İstanbul 1962-1964 (Can, 2016b)

Aynı yıllarda benzer anlayışla üretilen Pakistan Büyükelçiliği binası (Şekil 12), Eldem'in mimarlığında klasiği haline gelen modüllerini, düşey eş pencere oranlarını taşırken, 1960'lı yıllarda hâkim olan parçalı elemanlardan oluşan mimari anlayışla şekillenmiştir. Fındıklı'da yer alan Akbank Genel Müdürlük Binası (Şekil 13), Sedad Hakkı Eldem'in, farklı ölçeklerde ve farklı fonksiyonlarda ustalıkla kullanmayı başardığı Türk Evi karakteristiklerini özellikle cephe düzeninde kuvvetle hissettirdiği üretimi olarak düşünülebilir (Can, 2016b). Tanju bu durumu Eldem'in sayısı sınırlandırılmış retorik elemanlarından sadece biri [taşıyıcı elemanların ifadesi] ile tanımlanır sözü ile ifade eder ve söz konusu yapıyı Sedad Hakkı Eldem 'in kariyerde yer alan en önemli üretimlerden biri olarak adlandırır (Tanju, 2009, s.198).

Şekil 12. Pakistan Büyükelçiliği Binası, Ankara, 1963-1974 (Can, 2016b)

Şekil 13. Akbank Genel Müdürlük Binası, İstanbul, 1966-1968 (Tanju, 2009, s.199)

2.2 Uzlaşımsal Dönemlerden Bağımsız bir Eldem Mimarlığı Okuması

Üretimlerini Osmanlı Devleti'nin dağıldığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulup geliştiği dönemde gerçekleştiren Eldem'in mimarlığı incelendiği zaman, mimarı besleyen dış etkenlerin mimarın üretimlerindeki yansımalarını görmek mümkündür. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken Eldem'in mimarlığının dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmelerle bağlantılı olmasına rağmen kişisel özellikler taşıyarak kendi içindeki evrimleşmesini gerçekleştirmiş olmasıdır (Tanyeli, 2001, s.26). Bu bağlamda Eldem mimarlığı içerisinde yapılan değerlendirme mimarın üretimlerini kavramak için daha doğru bir yaklaşım olabilir. Nitekim Tanyeli (2001, s. 26), Eldem mimarlığının Türk mimarlığının tarihine eğilme, geleneği icat etme çabası ile gelenek ve tavırlarla uzlaşmalara yönelme arasındaki çatışma ile şekillendiğini söyler.

Eldem Mimarlığının ilk dönemine karşılık gelen 1930'lu yılların başları kendisinin *'a la Corbu'* benzetmesi yapacağı modernist mimarlık anlayışı ile üretilen yapılarını (Satie Elektrik Şirketi, Firdevs Hanım Apartmanı) barındırır ve mimarın kendi üslubuna dair izlenimlere rastlanmadığı bir döneme karşılık gelir. 1930'lu yılların sonundan 1950'li yıllara kadar olan üretimleri ise yerel mimariye yapılan göndermelerin yoğunluğunun arttığı örneklerden oluşur (Ayaşlı Yalısı, Yalova Termal Oteli, Taşlık Kahvesi, Fen Edebiyat Fakültesi). Eldem'in 1930'lu yılların sonundan 1950'lere kadar yaptığı tasarımlar Bozdoğan'ın 1908-1950 arasında Türk mimarlık kültürünün birleştirici ve itici gücünü milliyetçiliğin oluşturduğuna dair yorumunu çoğunlukla destekler nitelikte olmakla beraber Eldem mimarlığının kendi içerisindeki gelişimi incelendiğinde, sahip olunan yoğun modernist anlayıştan zamanla tarihsel biçimlere referans veren bir anlayışa doğru bir dönüşüm gözlenebilir. 1950'lerden sonra ise Sedad Hakkı Eldem'in tasarımlarında Rasyonalist uluslararası çizginin yoğun olarak hissedildiği, geleneksel mimarlığın izine daha az rastlanıldığı yaklaşımlar söz konusudur (İstanbul adliye sarayı, Rıza Derviş Villası). 1960'lı yıllar Eldem'in, sivil mimarlık araştırmalarının sonucu ve rasyonalist mimarlığı deneyimleyerek kazandığı tecrübeleri, geleneksel mimarlık yaklaşımını yalınlaştırıp, dönemin motivasyonunu oluşturan rasyonalizme getirilen eleştirileri dikkate alarak modernist tavır ile birleştirdiği ve kendi üslubunu oturttuğu yıllardır (Zeyrek SSK Binası, Pakistan Büyükelçiliği Binası, Akbank Merkez Binası). Buradan hareketle, Sedad Hakkı Eldem'in İkinci Ulusal mimarlığın temsilcisi olarak tanınmasında payı olan sivil mimarlık öğeleri aslında mimarın kendi üslubunu -geleneksel mimarlık öğelerini yalınlaştırarak ve rasyonalize ederek modernist bir tavırla yorumlama- oluşturmada başvurduğu ve yorumladığı öğeler olarak yorumlanabilir.

SONUÇLAR

Mimarlık tarihinin bir disiplin olarak kabul görmesi ile birlikte mimarlık tarihi yazımında farklı yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Türk mimarlık tarih yazımı –ilk ortaya çıktığı dönemlerde- tarihsel malzemeyi büyük oranda üslup ve dönemlere ayırarak organize etme eğilimi ile şekillenmiştir. Bu dönemlerden birini oluşturan ve "İkinci Ulusal Mimarlık akımı" olarak adlandırılan dönemin temsilcisi olarak da Sedad Hakkı Eldem ön plana çıkarılmıştır. Ancak bu noktada Sedad Hakkı Eldem'in söz konusu dönemin temsilcisi olarak ilan edilmesinde önemli payı olan İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi hakkında söylediklerine kulak vermek önemlidir: *'Binaları yapıldıkları zamanın şartları içince değerlendirmek gerekir. O zaman resmi makamlardan gelen istekler o yöndeydi, öyle yapılması gerekti. Benim beğenilen binalarımdan biri olarak İnhisarlar Vekâleti'nden bahsedilir. O da biraz 'a la Corbu' di mi efendim?*' (Gökçe, 2008, s.6). Eldem'in bu sözleri mimarı besleyen dış etkenler –ekonomi, siyaset, inşaat teknolojisi, meslek kuruluşları vb.- ve iç etkenler –mimarın kişiliği, kültürel ve coğrafi koşulları gibi.- arasında denge kurularak üretilecek mimarlık tarihi yazımı yaklaşımının önemli bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

Türk mimarlık tarihi yazımında başvurulan uzlaşımsal (konvansiyonel) dönemler, mimarlığın tarihsel verilerini temel düzeyde kavramak için gerekli ve yararlı bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Fakat Sedad Hakkı Eldem örneğinde de olduğu gibi mimarların kariyerleri boyunca farklı etkenlere göre biçimlenen tasarımlarındaki zenginlik ve çeşitlilik söz konusu dönemsel kategoriler çerçevesinde yeterince anlaşılamamaktadır. Dönemsel değişimleri ortaya koymak için soyut düzlemde geliştirilen biçimsel şemalar ve kanonların getirdiği sınırlandırmalar her mimarın kariyerinde görülebilecek gelişimleri, karşıtlıkları, çelişkileri tespit etmeyi ve bunları tarihsel bağlamına oturtarak anlamayı engellemektedir. Ayrıca, mimarlığın tarihsel gelişim sürecinde de özerk (otonom) olmadığı, sosyo-kültürel bağlamdan etkilendiği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, Sedad Hakkı Eldem mimarlığının sergilediği zenginlik ve çeşitliliğin tarihsel bağlamı içerisinde kavranabilmesi için söz konusu tasarımların uzlaşımsal kanonun belirli bir dönemi ile sınırlı birer mimarlık tarihi öğesi olarak incelenmesi reddedilmelidir. Uzlaşımsal dönemlerden biri ile özdeşleştirilerek okunan Eldem mimarlığında söz konusu dönem ile uyuşmayan tasarım örneklerinin göz ardı edilmesi riski doğacaktır. Hâlbuki Cumhuriyet dönemi mimarlığı kapsamında ortaya konan hangi dönem ile uyum sağlarsa sağlasın, her tasarımı mimarın kariyerinin bütüncül olarak anlaşılabilmesi için büyük değer taşımaktadır. Ancak biyografik özellikler gösteren bu tür bir alternatif okuma ile Eldem'in tasarımlarının farklı dönemsel özellikler gösterebilen çeşitliliğe sahip olduğu (Tablo 2) gerçeği kavranabilecektir. Ayrıca, 20. Yüzyılın sonlarından itibaren gündeme gelen alternatif okuma örneklerinin de sergilediği gibi (Tanyeli 2018a, Ergut 2009) , bu yeni yaklaşım, mimarın dönemin siyasi ve kültürel atmosferi ile şekillenen mimarlık üretimlerindeki gelişim ve değişim izlenebilir, kariyerinde kısa sürede yaşadığı karşıtlıklar okunarak, bu karşıtlıkların mimarın meslek pratiği açısından önemi çözümlenebilir.

Sonuç olarak, uzlaşımsal (konvansiyonel) mimarlık tarihi yazımı kalıplarından bağımsız, biyografik yaklaşıma dayalı alternatif bir okuma çabası sayesinde, Eldem mimarlığının belirli bir dönem veya üslup sınırları içerisinde durağan kalmadığı, aksine Türkiye'de ve dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak dinamik bir değişim ve dönüşüm sergilediği, bu sayede kendi içerisindeki evrimini de tamamlayarak mimarlık tarihi literatüründeki özgün konumunu kazanmış olduğu anlaşılabilmektedir.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: *Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

Etik Kurul İzni: Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Alsaç, Ü. (1973). Türk Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Devrindeki Evrimi. *Mimarlık Dergisi, 1973/11-12*, s.12-25.

Aslanoğlu, İ. (2010). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.

Aslanoğlu, İ. (2011). 1928-1950 Arası Türkiye'de Mimarlık Gelişmeleri. Emre Madran & Ali Haydar Alptekin (editör). *TMMOB Cumhuriyetin Mimarlık Mirası Sempozyumu* içinde (ss:35-44). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.

Arnold, Dana (2004). Reading the Past, What is Architectural History?. Dana Arnold (editör). *Reading Architectural History* içinde (pp.1-13). London & New York: Routledge.

Bozdoğan, S. (1999). Architectural History in Professional Education: Reflections on Postcolonial Challenges to the Modern Survey, *Journal of Architectural Education*, 52 (4), s. 208-210.

Bozdoğan, S. (2008). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Mimarisinde Mimari Kültür.* İstanbul: Metis Yayınları.

Burkut, E. B. (2013). İstanbul-Üsküdar Ayaşlı Yalısı. Hilal Tuğba Örmecioğlu & İkbal Erbaş (editör*) IX. Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları* içinde (ss. 57). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Mimarlık Bölümü.

Can, A. (2016a). Sedad Hakkı Eldem'i Anla(t)mak I: 1930-1950. 21 Mart 2024 tarihinde https://artsandculture.google.com/story/9AXxh0kHgmNzKQ?hl=tr adresinden erişildi.

Can, A. (2016b). Sedad Hakkı Eldem'i Anla(t)mak II: 1950-1980. 21 Mart 2024 tarihinde https://artsandculture.google.com/story/8wVBO4KztQ6YLA?hl=tr adresinden erişildi.

Carr, E.H. (2004). What is History?. Dana Arnold (editör). *Reading Architectural History* içinde (pp.14-23). London & New York: Routledge.

Cephanecigil, V.G. ve Akın, G. (2010). Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Milliyetçilik ve Mimarlık Tarihi. *İtü dergisi/a, 2010/2,* s.29-40.

Cevizci, A. (2000). *Felsefe Terimleri Sözlüğü.* İstanbul Paradigma Yayınları.

Eldem, E. (2008). Sedad Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları. 21 Mart 2024 tarihinde https://v3.arkitera.com/e2222-sedad-hakki-eldem-i-genclik-yillari.html adresinden erişildi.

Eldem, S.H. (1973). Elli Yıllık Cumhuriyet Mimarlığı. *Mimarlık Dergisi, 1973/11-12*, s.6-11.

Ergut, E.A. (2009). Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: Tanımlar, Sınırlar, Olanaklar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 13,* s.121-130.

Ergut, E.A. (2010). Cumhuriyet'in Mekânları/Zamanları/İnsanları: Mimarlık Tarih Yazımı Üzerine Değerlendirme. Elvan Altan Ergut & Bilge İmamoğlu (editör). *Cumhuriyet'in Mekânları/Zamanları/İnsanları* içinde (ss.11-24). Ankara: Dipnot Yayınları.

Gökçe, G. (2008). Sedad Bey'li Yıllardan. *Tasarım+Kuram Dergisi, 2008 Sedad Hakkı Eldem Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:6,* s.1-11.

Hasol, D (2017). *20.Yy Türkiye Mimarlığı.* İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Leach, A. (2015). *Mimarlık Tarihi Nedir?.* (Hayrullah Doğan, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2010).

Minor, V.H. (2013). *Sanat Tarihinin Tarihi.* (Cem Soydemir, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1994).

Payne, A. (1999). Architectural History and the History of Art: A Suspended Dialogue. *Journal of the Society of Architectural Historians, 58 (3),* s. 294-295.

Tanju, B. (2009). Sedad Hakkı Eldem: Bir Katalog Denemesi. Bülent Tanju & Uğur Tanyeli (editör). *Sedad Hakkı Eldem II: Retrospektif* içinde (ss.29-285). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Tanyeli, U. (2001). *Sedad Hakkı Eldem*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

Tanyeli, U. (2008). Sedad Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları. 21 Mart 2024 tarihinde https://v3.arkitera.com/e2222-sedad-hakki-eldem-i-genclik-yillari.html adresinden erişildi.

Tanyeli, U. (2018a) Profesör Uğur Tanyeli ile Çağdaş Türk Mimarlığı Üzerine Söyleşi. 11 Kasım 2024 tarihinde https://www.hevalzelihayuksel.com/soylesiler/profesor-ugur-tanyeli-ile-cagdas-turk-mimarligi-uzerine-soylesi/ adresinden erişildi.

Tanyeli, U. (2018b). Mimarlık Tarihinin İcadı Mimarlığın İcadıdır ya da Mimarlığı Tarihyazımı mı İmal Eder?. *Arredemento Mimarlık Tasarım Kültürü Dergisi, 2018/06*, s.72-95.

Tekeli, İ. (2007). Türkiye'de Mimarlığın Gelişiminin Toplumsal Bağlamı. Renata Holod, Ahmet Evin, Suha Özkan (editörler). *Modern Türk Mimarlığı* içinde (ss:13-36). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.

Tekeli, İ. (2011). Türkiye'nin Mimarlık Tarihi Bakımından Cumhuriyet Nasıl Bir Bağlam Oluşturuyor?. Emre Madran & Ali Haydar Alptekin (editör). *TMMOB Cumhuriyetin Mimarlık Mirası Sempozyumu* içinde (ss:23-31). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.

Üstün, B. (1993). *Sedad Hakkı Eldem'in Mimarlık Anlayışı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Vanlı, Ş. (2006). *Bilinmek İstenmeyen 20. Yüzyıl Türk Mimarlığı I.Cilt.* Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

The acceptance of architecture as a field within modern history sparked fundamental questions about its definition, methodology, and the nature of architectural history itself. Vitruvius' *Ten Books on Architecture,* a foundational text on architectural principles, is often considered as the origin of architectural historiography. This early approach, focused on construction guidance, evolved as architecture became recognized as deeply interconnected with artistic and cultural contexts, hence the emergence of diverse forms of architectural historiography. In his book titled *What is Architectural History?* (2010), Andrew Leach (b. 1976) explores this disciplinary evolution and its challenges. He categorizes different historiographical approaches under six headings*: Style and Period, Biography, Geography and Culture, Type, Technique, Theme and Analogy.*

In his exploration of *Geography and Culture,* Leach acknowledges the utility of geopolitical borders as a starting point for defining architectural history, while emphasizing their fluidity. He defines *Type* as a distinct, unifying element within architectural history. Histories of *Technique,* he argues, focus on practices rather than architecture itself, noting these practices may extend beyond the field. Leach contrasts *Theme and Analogy,* related to architectural theory, with other historiographical approaches. He suggests that while style, type, and technique have internal historical continuity, thematic or analogical frameworks rely on connections between architecture and external concepts. Criticizing James Ackerman's (1919-2016) emphasis on style *as an indispensable historical tool*, Leach defines style as *a construct applied by historians* in the chapter called *Style and Period*. Finally, he explores *Biography*, rooted in 19th-century portraiture. Leach stresses that biographies are shaped by their authors and the era in which the subject lived, and cautions against an architectural history that delimits architects within certain canonical periods.

Analysis of Leach's historiographical approaches reveals that Turkish Republican architectural history predominantly employs the "Style and Period" framework. This is evident in the commonly accepted periodization of 20th-century Turkish architecture as follows:

- *National Architectural Renaissance* (1908-1930): A period later re-labeled *'First National Style'* by architectural historians.
- *Post-National Architectural Renaissance* (1930-1940)
- *Second National Architecture* (1939-1950): A phase with multiple overlapping designations, including *'New Architecture'* or *'National Architecture'.*
- *International Style* (1950-1960): A period characterized by the influence of *Rationalist Purist* aesthetics after World War 2.
- *Searches Against Uniformity* (1960s-1970s): A period defined by a critical response to *the International Style* in the 1960s.

Analysis of established architectural periodization shows that Sedad Hakkı Eldem (1908-1988), though prolific across periods, is primarily associated with the Second National Architecture style within Turkish architectural history. This emphasis risks obscuring a holistic understanding of the architect's work. Such categorization can reflect a historiographical tendency to assign a fixed periodical position to architects within the canon, limiting broader interpretations. To prevent this, a holistic examination of Eldem's work across all relevant periods is essential.

The early 1930s, which corresponds to the first period of Eldem's architecture, contains the buildings produced through the modernist architectural understanding that he creates buildings in a self-described 'a la Corbu' style (exemplified by the Satie Electricity Company, Firdevs Hanım Apartment) and corresponds to a period in which the architect does not come across impressions of his original style. His productions from the late 1930s to the 1950s, on the other hand, consist of works in which references to local architecture increase in intensity (Ayaşlı Mansion, Yalova Thermal Hotel, Faculty of Arts and Sciences). Although Eldem's productions from the late 1930s to the 1950s mostly support Bozdoğan's interpretation that nationalism constituted the unifying and driving

force of Turkish architectural culture between 1908 and 1950, when the development of Eldem's architecture is analysed, it can be seen that the intensive modernist understanding has evolved into an architecture in which the intensity of the understanding referring to historical forms has increased over time. After the 1950s, Sedad Hakkı Eldem's productions are characterised by an intensely Rationalist international style, with little trace of traditional architecture (Istanbul courthouse, Rıza Derviş Villa). The 1960s are the years in which Eldem combines the experiences he gained as a result of his research on civil architecture and by experiencing rationalist architecture with the modernist attitude by simplifying the traditional architectural approach and taking into account the criticisms of rationalism, which constitutes the motivation of the period, and establishes his own style (Zeyrek SSK Building, Pakistan Embassy Building, Akbank Headquarters Building). From this point of view, it can be stated that the elements of civil architecture, which have a share in Sedad Hakkı Eldem's recognition as the representative of the Second National architecture, are actually the elements that the architect used and interpreted in creating his own style- interpreting traditional architectural elements with a modernist attitude by simplifying and rationalising them.

The conventional periods used in the historiography of Republican Turkish Architecture can be considered necessary for a basic understanding of history and can be considered as a useful starting point. However, as in the case of Sedad Hakkı Eldem, designers should not be limited to certain periodic categories. Likewise, the aforementioned limitations may prevent the identification and understanding of the developments, contradictions and contradictions that can be seen in the career of each architect, and the fact that architecture is not autonomous and is influenced by the socio-cultural context may be ignored. In this context, if the analysis of Sedad Hakkı Eldem's productions as limited within a single period is rejected, it will be possible to understand the fact that Eldem, who is known as the pioneering architect of a style, actually has productions that can be adapted/not adapted to all the consensual periods contemporary with his career. In this way, the development in the architect's architectural productions shaped by the political and architectural atmosphere of the period can be traced, the contradictions he experienced in a short time in his career can be read and the architect's approach to professional practice can be analysed. In this context, when Eldem's architecture is read independently from the period in question, it becomes possible to see that Eldem's architecture has of course changed and transformed depending on the developments in Turkey and the world, but it has also completed its evolution within itself and has achieved its distinguished place in the history of Turkish architecture.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 08.03.2025
Admission Date | Kabul Tarihi: 22.05.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Karaelmas, D. (2025). Çaycuma'daki Kent Parklarının Restoratif Kalitesinin Kullanıcı Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2286-2307. https://doi.org/10.35674/kent.1671799

Çaycuma'daki Kent Parklarının Restoratif Kalitesinin Kullanıcı Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi

The Effect of Restorative Quality of Urban Parks in Çaycuma on User Satisfaction

Deniz KARAELMAS[1]

Öz

Kent parkları; insanların şehir yaşamının stresinden kurtulmak, dinlenmek, eğlenmek ve spor yapmak gibi aktiviteleri gerçekleştirmek için tercih ettikleri mekânlardır. Bu mekânların restoratif kalitesi, yani parkların kullanıcıların istek ve beklentileriyle uyumlu olması, kafalarını dağıtacak nitelikte olması, monotonluktan ve kentin sıkıcı ortamından uzaklaşma isteklerini karşılaması, onların memnun olmalarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu düşünceden hareketle, Zonguldak ilinin Çaycuma ilçesindeki 24 parkı *kullanan kişilerin parklarla ilgili restoratif kalite algılarının memnuniyetleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi ile toplam 974 park kullanıcısından veri toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 21 programı ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda parklarla ilgili restoratif kalite algısının ve kullanıcı memnuniyetinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu algı ve memnuniyetin kullanıcıların bazı demografik özellikleri açısından anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca parklarla ilgili restoratif kalite algısının kullanıcı memnuniyeti üzerindeki etkisinin pozitif yönde olduğu bulunmuştur.*

Anahtar Kelimeler: Çaycuma, Kent Parkları, Kullanıcı Memnuniyeti, Restoratif Kalite Algısı.

ABSTRACT

Urban parks are places where people prefer to get rid of the stress of city life, relax, have fun and do sports. The restorative quality of these spaces, that is, the fact that the parks are compatible with the wishes and expectations of the users, that they fascinate them, that they distract them, and that they meet their desire to get away from the monotony and boring environment of the city, plays a decisive role in their satisfaction. Based on this idea, the effect of the restorative quality perceptions of the parks on the satisfaction of people using 24 parks in Çaycuma district of Zonguldak province was examined. Data was collected from a total of 974 park users using the convenience sampling method. Face-to-face survey technique was used as a data collection tool. The data obtained was analyzed with the SPSS 21 program. As a result of the analysis, it was determined that the perception of restorative quality and user satisfaction regarding the parks were at a medium level. It was determined that the perception and satisfaction in question showed significant differences in terms of some demographic characteristics of the users. Additionally, it was found that the perception of restorative quality in parks had a positive effect on user satisfaction.

Keywords: Restorative quality perception, user satisfaction, urban parks, Çaycuma

[1] **Corresponding Author:** Zonguldak Bülent Ecevit Universty, deniz.karaelmas@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8928-7575

GİRİŞ

Kentler; toplu şeklide yaşamakta olan insanların sosyal hayatlarını geçirmiş oldukları, geçmişlerine ait izleri taşıyan, insanların rekreatif faaliyetlere katılarak kendilerini yenilemelerini sağlayan ortamlardır (Akten ve Yücedağ, 2022). Bu ortamlar, gelişimleri farklı olmakla birlikte insanoğlunun yerleşik hayata geçmesiyle başlayan ve bugün nicelik yönünden değişime uğrasa bile onların yaşam tarzını, sosyal ve kültürel gelişimlerini, sosyal ilişkilerini içeren ve onlara biçim veren, ekonomik ve demografik yönlerden farklılıkları barındıran fiziksel yaşam mekânları olmuştur (Akın ve Kavasoğulları, 2022). 19. yüzyılda kitlesel kentleşmenin yaşandığı sanayi devrimi ve 20. yüzyıl boyunca kentleşme nitelik ve nicelik yönünden farklı bir boyut ve hız kazanmıştır (Ayhan ve Atabeyoğlu, 2020; Loures vd., 2007). Bu süreçte teknolojik gelişmelerin hızlanmasıyla bireylerin çalışma saatleri düşmüş, gelir ve eğitim düzeyleri yüksek ve bu insanların serbest zamanlarında da artış olmuştur. Özellikle de serbest zamanın verimli değerlendirilmesi noktasında insanların rekreasyonel etkinliklere katılım oranında artış yaşanmıştır (Zaynl Abdeın ve Taşgın, 2024). Bu süreçte kent parkları rekreasyonel etkinliklerin yegâne alanlarından biri olmuştur. Kent parkları, kentsel örgütlenmenin karmaşık yapısı içinde, kentleşme nedeniyle ortaya çıkan kopuk doğa-insan ilişkisinin yeniden oluşturularak insanların yaşam kalitelerinin artırılmasında önemli birer araç olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Aykal vd., 2017; Chiesura, 2004). Ayrıca kent parkları, çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimindeki en önemli etkenlerden biri oyun olduğu bilindiği için çocuk sahibi olan aileler tarafından özellikle seçilen alanlar olmuştur (Atıcı ve Çelen-Öztürk, 2021).

Kent parkları; insanların dinlendiği, eğlendiği ve spor gibi aktiviteleri gerçekleştirdikleri alanlar olarak tanımlanmaktadır (Aktaş ve Kiper, 2022). Kent parkları; insanların şehir yaşamının verdiği stresten kurtaran, kendilerine zaman ayırabildikleri, sosyal ve çevresel fonksiyonlarla kendilerine hizmetin verildiği kentsel alanlar olarak değerlendirmek mümkündür (Kebede ve Besim, 2024). Başka bir deyişle kent parkları, çoğunlukla bitki örtüsü, su vb. olanaklarına sahip; kent sakinlerinin günlük yaşamın stresli ritimlerinden kaçabilecekleri, evlerine yakın açık hava rekreasyon aktivitelerine katılabilecekleri ve doğayla etkileşime girebilecekleri alanlardır (Lu vd., 2024). Bu yönüyle kent parkları, havanın temizlenmesi, gürültünün azaltılması, estetik bir görünüşün sağlanması ve kirliliğin kontrol edilmesi gibi faydalarıyla ön plana çıkmaktadırlar (Akbulut ve Topay, 2020). Kent parkları; fiziksel, sosyal ve ekonomik yapı ve yaşanabilirlik, ekolojik çevrenin korunması, kent estetiği, eğitim, rekreasyon, çocukların eğitimine katkıları olan alanlardır (Alabbas ve Polat, 2019). Günümüz kentlerindeki kent parkları yeşil alanlardan çok daha fazlasını ifade etmekle birlikte hem insanların hem de çevrenin refahını arttırmada çok önemli bir rol oynamaktadırlar (Arısoy, 2023; Cengiz vd., 2012).

Aslan ve Ünal-Ankaya (2020), kent parklarının planlama, iklim, ekolojik, ekonomik, rekreasyon, eğitim, estetik, sanat ve kültür, sağlık ve sosyal gibi işlevlerinin olduğundan bahsetmektedirler:

- ***Parkların Planlama İşlevi*:** kent parkları, sahip oldukları yeşil alanlar sayesinde betonlaşan kentlerin yapısını yumuşatmaktadırlar. Kent öğelerinin arasındaki bütünlüğü kurarak arazinin sağlıklı bir şekilde planlamasını sağlamaktadırlar. Ayrıca kent parkları, konut alanlarının ve sanayi alanlarının arasında da tampon alan kurma işlevini üstlenmektedirler.

✓ *İklim İşlevi*: Parklarda bulunan yeşil alanlar, ağaçlar, çimenler, doğal filtre ve toz tutma özellikleri nedeniyle kente mikro-klima görevi görmektedirler. Yeşil alanlar sıcaklığı emerek hava sirkülâsyonunun oluşmasını sağlamaktadırlar. Kısacası parklar, kent ikliminin iyileştirilmesi noktasında önemli roller üstlenmektedirler.

✓ *Ekolojik İşlevi:* Parklar, toprak erozyonunu önlemenin yanı sıra farklı bitki ve hayvan çeşitlerine de ev sahipliği yapmaktadırlar.

- ✓ Ekonomi İşlevi: Günümüz parklarının bakımı ve güvenliği gibi işlerde nitelikli elemanlara ihtiyaç duyulduğundan dolayı söz konusu parkların istihdama katkılarının olduğu da söylenebilir. Ayrıca çevredeki konutların, ticaret yerlerinin fiyatlarında artışa neden olmaktadırlar.

- ✓ Rekreasyon İşlevi: Parklar, insanların eğlenmek-dinlenmek gibi ihtiyaçlarını karşılarlar. Günümüz parklarında, tüm yaş gruplarına hitap eden aktivite olanaklarını görmek mümkündür.

- ***Eğitim İşlevi*:** bitki ve hayvan barındıran kent parklarında insanların bilinçlenmesine yönelik aktiviteleri görmek mümkündür. Bu yönüyle parklar çeşitli aktivitelerle eğitime katkıda bulundukları söylenebilir.
- ***Estetik İşlevi*:** parkların, görsel açıdan kente kattıkları güzelliği ifade eder.
  - ✓ *Doğal Alan İşlevi*: kent parkları, kentleşmenin yarattığı stresten kurtulmak için doğayı arayan kişilerin özlemini gidermektedirler.
- ***Sanat ve Kültür İşlevi*:** parklarda gerçekleştirilen kültürel ve sanatsal etkinlikler halkın katılımını sağlayarak onların sosyal ve kültürel yönlerden gelişmelerine katkı sağlamaktadır.
- ***Sağlık İşlevi*:** Parklarda insanlar, yeşillikler içinde temiz havayı solumakta, spor yapmakta, oyun oynamakta, aktivitelere katılarak eğlenip ve dinlenmektedir. Bu yolla stresini atmakta, psikolojik ve fiziksel açıdan rahatlamaktadır.
- ***Sosyal İşlevi*:** kent parklarında halk farklı kişilerle iletişim kurarak sosyalleşebilmektedir.

Kent parklarının yukarıda belirtilen işlevleri nedeniyle günümüzde artan bir şekilde tercih edilen mekânların başında gelmektedir. Bu çerçevede kullanıcıların beklentilerinin ve memnuniyet düzeylerinin karşılanması noktasında bu alanlarda etkin planlama kararlarının alınması gün geçtikçe önemli hale gelmektedir (Aksu vd., 2017). Kent parklarının, kent sakinlerinin kolay ulaşabileceği, güvende hissedebileceği, temel ihtiyaçlarını giderebileceği birimlere/aktivite alanlarına sahip olmaları, doğal özellikleri barındırmaları ve kentin kültürel özelliklerini göstermesi gerekmektedir (Akbulut ve Topay, 2020). Çünkü kent parklarında bulunan bu unsurlar; kullanıcıların zihinsel, duygusal, fiziksel ve sosyal sağlığını olumlu yönde etkilemektedir (Akbulut ve Topay, 2020; Ling vd., 2023). Bu nedenle park alanlarının farklı yaş grupları, cinsiyetler ve meslek gruplarının ihtiyaç ve isteklerine göre ayrı ayrı hizmet vermesi beklenmektedir. Bu nedenle planlamaların, kullanıcılara huzur ve güven verecek, rahatlamalarını ve dinlenmelerini sağlayacak kalitede olması gerekir (Alabbas ve Polat, 2018). Örneğin; kent parklarındaki bitkisel tasarımları yapılırken bitkilerin renk, doku vb. özelliklerle uyumlu veya zıt olacak türde olmalarına özen gösterilmelidir. Bu sayede kent parklarındaki görsel kalitenin artırılması mümkün olabilecektir. Kent parkları günün her saatinde kullanılabilecek alanlar olacak şekilde oluşturulmalıdır. Başka bir deyişle parkların gündüz ve akşam saatlerinde kullanıma açık olması gerekmektedir. Bunu sağlamak için güvenlik ve aydınlatma unsurları ile donatılmalıdır. Ancak aydınlatma tasarımı yapıldığında yalnızca güvenliğin esas alınması yeterli değildir. Aynı zamanda estetik özelliğinin de düşünülmesi gerekmektedir (Baykurt ve Kara, 2021).

Kent parklarının, kullanıcıların istek ve beklentileri göz önünde bulundurularak restore edilmesi aynı zamanda memnuniyetlerini de beraberinde getirecektir. Nitekim Aksu ve arkadaşları (2017), yaptıkları çalışmada; Altındere Vadisi Milli Parkı'nın doğal ve kültürel peyzaj değerleri, görsel kalitesinin, alandan aktif ve pasif olarak yararlanma isteğinin, macera ve kendini keşfetmenin, açık hava aktivite olanaklarının, sosyalleşmenin, ulaşılabilirlik ve alan kullanımının kullanıcı memnuniyetini artırdığını belirlemiştir. Buna karşın planlama-tasarım sorunlarının, donatı elemanı eksikliğinin, taşıma kapasitesinin aşılması-kalabalığın, gürültü kirliliğinin, çevre-görüntü kirliliğinin, alt yapı-bakım eksikliğinin, bilgi eksikliği ve yönetimin kullanıcı memnuniyetsizliğini doğurduğunu tespit etmişlerdir. Alabbas ve Polat (2018), Konya (Türkiye) ve Kerkük'teki (Irak) kent parklarının güvenlik, bakım, kalite, yeterlilik ve gelişme hızı konusunda kullanıcıların memnuniyet düzeylerini araştırmışlardır. Elde edilen verilere dayanarak Konya ve Kerkük kent parklarını kullananların memnuniyet düzeyleri karşılaştırılmıştır. Araştırma bulgularına göre; Konya ve Kerkük illerindeki katılımcılar arasında güvenlik,

yeterlilik ve gelişme hızı parametreleri açısından önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Altuntaş (2020), Siirt'in Tillo ilçesindeki bir kent parkına yönelik olarak gerçekleştirdiği çalışmada kullanıcıların memnuniyetlerini araştırmıştır. Çıkan sonuçlara göre yöre halkının parktan genel anlamda memnun oldukları tespit edilmiştir. Baykurt ve Kaya (2021), Aydın'ın Nazilli ilçesinde bulunan Atatürk Parkı ile ilgili yaptıkları çalışmada; kent parkının sessiz ve huzurlu olması, yakın ve ulaşılabilir olması, çocuk oyun alanına sahip olması yönlerinden memnuniyet verici olduğu; ancak parkın kirli ve bakımsız olması, engelli kullanımına uygun olmaması, yönlendirme panolarının yetersiz olması gibi yönlerden kullanıcıların memnuniyetsiz oldukları tespit edilmiştir.

Yukarıdaki çalışmalarda da görüldüğü üzere; kent parklarının doğal ve kültürel peyzaj değerleri, görsel kalitesi, alandan aktif ve pasif olarak yararlanma düzeyi, açık hava aktivite olanakları, sosyalleşme ortamı, ulaşılabilirlik ve alan kullanımı, planlama ve tasarım, donatı elemanlarının yeterliliği, çocuk oyun alanları, taşıma kapasitesi, gürültü kirliliği, çevre-görüntü kirliliği, alt ve üst yapı bakımı, güvenlik, kalite vb. gibi özelliklere sahip olmaları kullanıcıların memnuniyetlerini önemli oranda etkilemektedir. Bu gerçeklikten hareketle daha önce herhangi bir çalışmaya konu olmadığı belirlenen Zonguldak ilinin Çaycuma ilçesindeki 24 parkın kullanıcılarına yönelik olarak bir alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanıcıların, alan araştırması sırasında bulundukları parkın restoratif kalitesi ile ilgili algısının, memnuniyetlerini etkileyip etkilemediği incelenmiştir.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sanayileşme ve ekonomik gelişmeler neticesinde kentlerde yaşanan hızlı nüfus artışı, çevre kirliliği, trafik yoğunluğu gibi nedenler bu mekânların farklı şekillerde yenilenmesini ve değişimini beraberinde getirmiştir. Kentleşmenin yoğun olarak görüldüğü alanlarda kentliler; çevresel sorunlardan, yoğun iş temposundan ve monotonluktan kaçmak amacıyla serbest zamanlarını değerlendirmek ve çocuklarının eğlenebilmesi için kent parklarına yönelmeye başlamışlardır. Bu mekânların başında parklar gelmektedir. İnsanlar memnuniyetlerini sağlayacak parkların doğal ve kültürel peyzaj özelliklerine, görsel kalitelerine, açık hava aktivite olanaklarına, sosyalleşme ortamına, ulaşılabilir olmalarına ve alanın kullanım düzeyine, planlama, tasarım ve donatı elemanlarının yeterli olmasına, çocuk oyun alanlarına, gürültü kirliliğine, çevre-görüntü kirliliğine, alt ve üst yapı bakımına, güvenlikli olup olmamasına dikkat etmektedirler. Tüm bu özelliklerin park kullanıcılarının istek ve beklentileriyle uyumlu olması, kafalarını dağıtacak nitelikte olmaları, monotonluktan ve kentin sıkıcı/yoğun ortamından uzaklaşma isteklerini karşılaması onların memnun olmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Daha önce Çaycuma'daki parklara yönelik bu tür bir çalışma yapılmadığından hareketle çalışmada; Zonguldak ili Çaycuma ilçesindeki yerel halkın kent parklarının restoratif kalitesiyle ilgili algılarının memnuniyetleri üzerinde etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Park kullanıcıları ile ilgili çalışma sonuçlarının, yerel yönetimlere önemli bir veri sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Materyal ve Metot

2.1. Araştırma Alanı

Zonguldak'ın Çaycuma ilçesi, Filyos Çayı vadisinin iki yanında yer alan yamaçlar arasında kurulmuştur. Deniz seviyesinden yüksekliği 20 metredir. 228 kilometre uzunluğundaki Filyos Çayı'nın yaklaşık 35 kilometrelik kısmı Çaycuma sınırları içinden geçmektedir. 72 kilometre olan karayolu ağıyla Zonguldak'a ve komşu ilçelere bağlanmaktadır. Geçmişi MÖ 2000'li yıllara dayanan Çaycuma, 1869 tarihli Kastamonu vilayeti, 1916 tarihli Bolu Mutasarrıflığı salnameleriyle ve 1869 yılında Çarşamba adıyla Devrek kazasına, 1883 yılında ise Bartın'a, Osmanlı Devleti'nin 1902 tarihli salnameleriyle Çarşamba Nahiyesi olarak Zonguldak'a bağlanmıştır (TC. Çaycuma Kaymakamlığı, 2024). TÜİK verilerine dayanarak ilçe nüfusunun 2024 yılı itibari ile 91.968 kişi olduğunu belirtmektedir (T.C. Çaycuma Belediyesi, 2024).

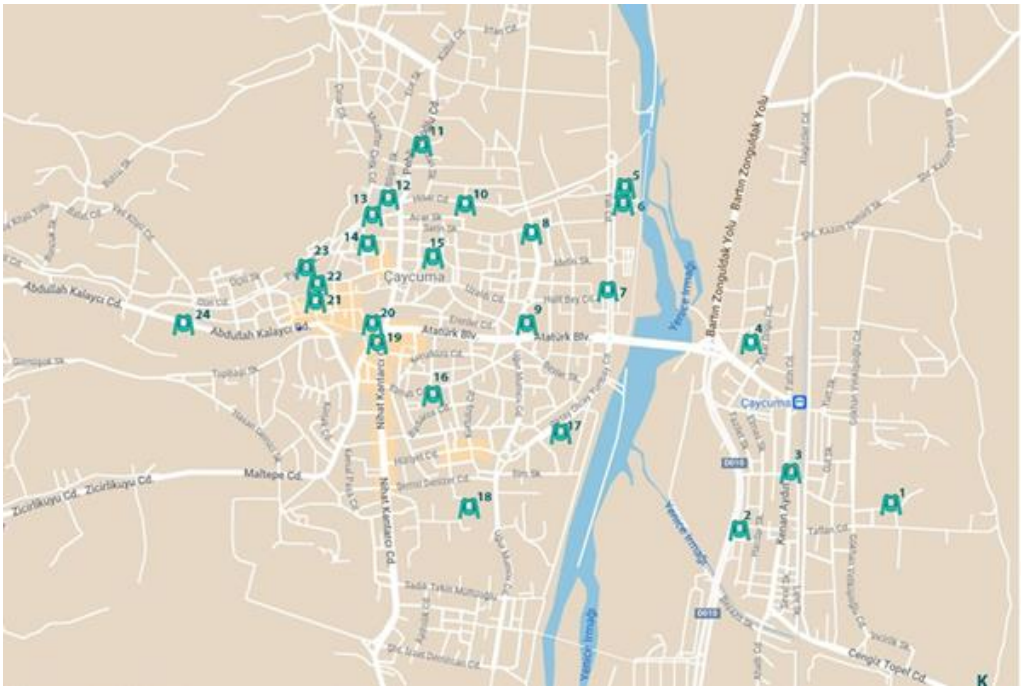

Şekil 1: Çaycuma'da Bulunan Kent Parkları (URL 1)

Çaycuma ilçe merkezinde toplam 24 kent parkı bulunmaktadır. Bunlar; 1: Velioğlu Mahallesi Afet Evleri Parkı, 2: Meltem Sitesi Parkı, 3: Aydınlar Merkez Parkı, 4: Gemiciler Kabuklar Parkı, 5: Yaşam Park, 6: Hacılar Parkı, 7: Yalı Caddesi Parkı, 8: Cina Parkı, 9: Has Fırın Parkı, 10: Zümrüt Evler Parkı, 11: Hikmet Odabaş Parkı, 12: Pehlivanoğlu Caddesi Park 1, 13: Pehlivanoğlu Caddesi Park 2, 14: Merkez Cevdet Müftüoğlu Parkı, 15: Lennetsdat Caddesi Park, 16: Palmiye Sokak Parkı, 17: Sofular Merkez Parkı, 18: Kayıkçılar Arıcıoğlu Parkı, 19: Sıracevizler Parkı, 20: Pehlivanlar Kent Ormanı, 21: Hasan Akgönül Parkı 22: Hürriyet Caddesi Parkı, 23: Hüseyin Beyler Parkı ve 24: Yeşiltepe Ahatlar Parkı'dır (Şekil 1). Alan çalışması söz konusu parkların tümünü kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Alan çalışması söz konusu parkların tümünü kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir.

2.2. Metot

Araştırmanın evreni, Çaycuma ilçesinde bulunan 24 parkı kullanan 18 yaş ve üstü kişiler oluşturmaktadır. İlçe toplam nüfusu 91.968 kişi olmakla birlikte parkları aktif olarak kullanan kişi sayısı tam olarak belirlenemediğinden örneklemeye başvurulmuştur. Bu çerçevede araştırmacının rahatlıkla ulaşabileceği katılımcılardan veri toplamasını (Şimşek, 2012) ifade eden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi doğrultusunda %95 güven aralığı ve %5 hata payına göre anket çalışması sırasında parklarda bulunan 974 kent parkı kullanıcısına anket uygulanmış ve anketlerin tümü değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmaya katılan kişilerin parklara göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Kişilerin Parklara Göre Dağılımı

Park Adı	n	%
Aydınlar Merkez Parkı	49	5,0
Cina Parkı	48	4,9
Gemiciler Kabuklar Parkı	40	4,1
Hacılar Parkı	46	4,7
Has Fırın Parkı	54	5,5
Hasan Akgönül Parkı	61	6,3
Hikmet Odabaş Parkı	38	3,9
Hürriyet Caddesi Parkı	35	3,6
Hüseyin Beyler Parkı	42	4,3
Kayıkçılar Arıcıoğlu Parkı	31	3,2
Lennetsdat Caddesi Park	35	3,6
Meltem Sitesi Parkı	31	3,2
Merkez Cevdet Müftüoğlu Parkı	35	3,6
Palmiye Sokak Parkı	38	3,9
Pehlivanlar Kent Ormanı	40	4,1
Pehlivanoğlu Caddesi Park 1	38	3,9
Pehlivanoğlu Caddesi Park 2	40	4,1
Sıracevizler Parkı	38	3,9
Sofular Merkez Parkı	35	3,6
Velioğlu Mahallesi Afet Evleri Parkı	30	3,1
Yalı Caddesi Parkı	44	4,5
Yaşam Park	48	4,9
Yeşiltepe Ahatlar Parkı	41	4,2
Zümrüt Evler Parkı	37	3,8
Toplam	**974**	**100**

Parklara göre araştırmaya katılan kişilerin dağılımlarına bakıldığında, en düşük katılımın Velioğlu Mahallesi Afet Evleri Parkı'ndan (%3,1), en yüksek katılımın ise Hasan Akgönül Parkı'ndan (%6,3) olduğu görülebilmektedir.

Çaycuma'daki park kullanıcıları üzerinde yapılan bu çalışmada yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma verileri 19.09.2024-494066 sayılı etik kararı doğrultusunda toplanmıştır. Etik kurul kararı çıktıktan sonra 25 Eylül-5 Kasım 2024 tarihleri arasında 24 park tek tek dolaşılarak anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde park kullanıcılarının demografik özellikleri yer almıştır. İkinci bölümde kullanıcıların parklarla ilgili restoratif kalite algısını belirlemek için Algılanan Restoratiflik Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Hartig ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe uyarlama çalışması Özçifçi ve arkadaşları (2021) tarafından yapılmıştır. Ölçek 26 madde ve dört alt boyuttan (uzaklaşma, büyüleyicilik, kapsam/ahenk ve uyumluluk) oluşmaktadır. Türkçe uyarlama çalışmasında ölçeğin uyum değerleri [$\chi 2$ (293, N=279)=1043.43, $\chi 2/sd$=2.59, SRMR=0.075, CFI=0.91, RMSEA=0.075] kabul edilir bulunmuştur. Anketin üçüncü bölümünde park kullanıcılarının memnuniyetlerini ölçmek için Benek (2022) çalışmasından 3 madde ve tek boyuttan oluşan Ziyaretçi Memnuniyeti Ölçeği bulunmaktadır. Yazar, ölçeğin KMO değerini 0,739 ve güvenirliğini 0,877 olarak tespit etmiştir.

Çaycuma'daki 24 parkı kullanan kişilerden toplanan veriler SPSS 21 ile analiz edilmiştir. Bu çerçevede öncelikle ölçeklerin yapısal geçerliliklerine ve güvenirliklerine bakılmıştır. Yapısal geçerlilik için

Açıklayıcı Faktör Analizi yapılmış ve elde edilen yapının güvenirliği için Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır. Daha sonra park kullanıcılarının parklarla ilgili algıladıkları restoratif kalite algıları ve memnuniyet düzeyleri hesaplanmıştır. Üçüncü aşamada kullanıcıların parklarla ilgili restoratif kalite algılarının ve memnuniyet düzeylerinin demografik özellikleri açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğine analiz edilmiştir. Bu çerçevede ikili karşılaştırmalar için Bağımsız Örneklem T testi (Independent Sample T testi), ikiden çok değişkenli karşılaştırmalar için Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA) testi yapılmıştır. Analizlerin dördüncü aşamasında kullanıcıların parklarla ilgili restoratif kalite algılarının memnuniyet düzeylerini etkileyip etkilemediğini belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, Çaycuma'daki park kullanıcılarından elde edilen veriler analiz edilmiş ve ortaya çıkan bulgular raporlanmıştır.

3.1. Park Kullanıcılarının Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kişilerin demografik özelliklerine göre dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Park Kullanıcılarının Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Değişkenler	n	%
Cinsiyet	Kadın	573	58,8
	Erkek	401	41,2
Yaş	18-24 Yaş	125	12,8
	25-34 Yaş	166	17,0
	35-44 Yaş	408	41,9
	45-59 Yaş	197	20,2
	60 Yaş ve Üstü	78	8,0
Medeni Durum	Evli	710	72,9
	Bekâr	264	27,1
Eğitim Durumu	İlköğretim	371	38,1
	Lise	415	42,6
	Üniversite	138	14,2
	Lisansüstü	50	5,1
Gelir Durumu	Gelir Giderden Az	514	52,8
	Gelir Gidere Denk	349	35,8
	Gelir Giderden Fazla	111	11,4
Park Ziyaret Etme Sıklığı	Günde 1 Kez	238	24,4
	Günde 1'den Fazla Kez	182	18,7
	Ayda 1 Kez	69	7,1
	Ayda 1'den Fazla Kez	131	13,4
	Yılda 1 Kez	162	16,6
	Yılda 1'den Fazla Kez	192	19,7
Parka Gitme Şekli	Yalnız	193	19,8
	Ailemle	220	22,6
	Çocuklarımla	280	28,7
	Arkadaşlarımla	191	19,6
	Diğer	90	9,2
Genel Toplam		**974**	**100**

Çaycuma'daki park kullanıcıları üzerinde yapılan çalışmaya toplam 974 kişi katılmıştır. Bunların %58,8'i kadın ve %41,2'si erkektir. Yaş oranları açısından en fazla katılımı sağlayan 35-44 yaşlarındaki kişiler olmuştur (%41,9). Park kullanıcılarının %72,9'u evli ve %27,1'i bekârdır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun ilköğretim (%38,1) ve lise (%42,6) mezunu olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte araştırmaya katılanların büyük bir bölümü geliri giderinden az (%52,8) ve geliri giderine denk (%35,8) kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların park ziyaret etme sıklıklarına bakıldığında; sırasıyla günde bir kez (%24,4), yılda birkaç kez (%19,7), günde birkaç kez (%18,7), yılda bir kez (%16,6), ayda birkaç kez (%13,4) ve ayda bir kez (%7,1) şeklinde olduğu görülmektedir. Park kullanıcılarının %19,8'i yalnız, %22,6'sı ailesiyle, %28,7'si çocuklarıyla, %19,6'sı arkadaşlarıyla, %9,2'si de sevgilisi, nişanlısı, iş arkadaşları vb. kişilerle parkı ziyaret ettiğini belirtmiştir.

3.2. Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenirlik Sonuçları

Analizlere geçmeden önce araştırmada kullanılan ölçeklerin yapısal yönden geçerli ve güvenilir olup olmadığına bakılmıştır. Bu çerçevede "Algılanan Restoratif Kalite Ölçeği" ve "Ziyaretçi Memnuniyeti Ölçeği" için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Elde edilen yapı üzerinden verilerin güvenilir olup olmadığına karar vermek için Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır. Algılanan Restoratif Kalite Ölçeği'ne ilişkin AFA ve güvenirlik sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Algılanan Restoratif Kalite Ölçeği ile İlgili Geçerlilik ve Güvenirlik Sonuçları

Boyutlar	Maddeler	Faktör Yükü	α
Büyüleyicilik	Madde 9	0,914	0,974
	Madde 11	0,907	
	Madde 7	0,906	
	Madde 10	0,905	
	Madde 8	0,900	
	Madde 13	0,876	
	Madde 6	0,865	
	Madde 12	0,852	
Uyumluluk	Madde 20	0,872	0,948
	Madde 26	0,872	
	Madde 19	0,869	
	Madde 21	0,853	
	Madde 25	0,853	
	Madde 24	0,849	
	Madde 18	0,791	
	Madde 22	0,780	
	Madde 23	0,542	
Uzaklaşma	Madde 3	0,910	0,974
	Madde 1	0,910	
	Madde 5	0,900	
	Madde 2	0,894	
	Madde 4	0,881	
Kapsam	Madde 15	0,906	0,923
	Madde 17	0,898	
	Madde 16	0,897	
	Madde 14	0,892	
Toplam Varyans Açıklama Oranı		**81,011**	**0,934**
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		**0,905**	

Bartlett testi: χ2	**32240,945**	**0,000**	

Park kullanıcılarından toplanan verilere AFA testi uygulanmış olup ölçeğin KMO değerinin 0,905 ve Bartlett değerinin anlamlı çıktığı tespit edilmiştir (p<0,01). Bu değerler, 26 madde için 974 kişiden toplanan verilerin AFA için uygun ve yeterli olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin, toplam varyans açıklama oranı %81,011 olarak tespit edilmiştir. Bu değer; ≥55 olmasından dolayı toplanan verilerin araştırma problemine cevap verecek nitelikte olduğunu göstermektedir (Scherer vd., 1988). Ölçeğin faktör yükleri 0,35'ten büyük olmasından dolayı faktör yüklerinin de kabul edilir düzeyde olduğu belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Algılanan restoratif kalite ölçeğinin güvenirlik katsayısı genel hem boyutlar hem de genel olarak ≥0,70 olduğundan dolayı ölçeğin yüksek güvenirlikte olduğuna karar verilmiştir (Akgül ve Çevik, 2003).

Çaycuma'daki park kullanıcılarından toplanan veriler doğrultusunda Ziyaretçi Memnuniyeti Ölçeği'ne AFA uygulanmıştır. Daha sonra veri setinin güvenilir olup olmadığına bakılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4'teki şekildedir.

Tablo 4: Ziyaretçi Memnuniyeti Ölçeği ile İlgili Geçerlilik ve Güvenirlik Sonuçları

Boyutlar	Maddeler	Faktör Yükü	α
Ziyaretçi Memnuniyeti	Madde 3	0,944	0,933
	Madde 1	0,937	
	Madde 2	0,935	
Toplam Varyans Açıklama Oranı		**88,140**	
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		**0,767**	
Bartlett testi: χ2	**2416,322**	**0,000**	

Park kullanıcılarından toplanan verilere uygulanmış olan AFA sonucunda; ölçeğin KMO değeri 0,767≥0,60 ve Barlett küresellik testi p<0,01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre 3 ifade için 974 kişiden toplanan cevapların AFA yapmak için yeterli olduğu ortaya çıkmıştır. Ölçek tek boyutlu bir yapı göstermiştir. Literatürde bu yapıdaki ölçeklerde varyans açıklama oranının en az 0,30 olması gerektiği kabul edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bu çalışmada varyans açıklama oranı %88,140 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin faktör yük değerlerinin ≥0,35 olmasına dikkat edilmiştir (Çokluk vd., 2016). Buna göre; faktör yük değerlerinin kabul edilir düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı ≥0,70 olduğu için verilerin yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir (Akgül ve Çevik, 2003).

3.3. Tanımlayıcı İstatistiklere Yönelik Bulgular

Araştırmanın bu kısmında; park kullanıcılarının, parkların restoratif kalitesine ilişkin algılarını ve parklarla ilgili memnuniyet düzeylerini belirlemek için vermiş oldukları cevapların aritmetik ortalamaları hesaplanmıştır. Bulgular Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5: Algılanan Restoratif Kalite ve Park Memnuniyetine İlişkin Bulgular

Değişkenler	n	Min.	Max.	X̄	SS
Algılanan Restoratif Kalite	**974**	**1,00**	**5,00**	**3,071**	**0,815**
Büyüleyicilik	974	1,00	5,00	3,175	1,325
Uyumluluk	974	1,00	5,00	3,069	1,182
Uzaklaşma	974	1,00	5,00	3,180	1,372
Kapsam	974	1,00	5,00	2,860	1,231
Park Memnuniyeti	**974**	**1,00**	**5,00**	**3,250**	**1,338**

Park kullanıcıları gittikleri parkı kısmen büyüleyici (X̄=3,17) ve kısmen beklentileriyle uyumlu (X̄=3,06) görmekle birlikte söz konusu parkın uzaklaşma isteklerine kısmen cevap verdiğini (X̄=3,18) ve zihinlerini

boşaltmaya kısmen cevap verdiğini ($\bar{X}$=2,86) belirtmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı parklarla ilgili olarak algıladıkları restoratif kalitenin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir ($\bar{X}$=3,07). Bununla birlikte kullanıcıların parklarla ilgili memnuniyet düzeylerinin de orta düzeyde olduğu belirlenmiştir ($\bar{X}$=3,25).

3.4. Farklılık Analizlerine İlişkin Bulgular

Park kullanıcılarının restoratif kalite algıları ve park memnuniyeti cinsiyetlerine, yaşlarına, medeni durumlarına, eğitim ve gelir durumlarına, park ziyaret etmek sıklıklarına, parkları ziyaret etmek şekillerine ve tercih parklara göre karşılaştırılmıştır. Park kullanıcılarının cinsiyetlerine göre restoratif kalite algıları ve park memnuniyeti düzeyleri karşılaştırılmış olup bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Cinsiyet Açısından Farklılık Analizi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Algılanan Restoratif Kalite	Kadın	573	3,020	0,864	-2,415	**0,016***
	Erkek	401	3,144	0,734		
Park Memnuniyeti	Kadın	573	3,194	1,322	-1,551	0,121
	Erkek	401	3,330	1,358		

***p<0,05**

Araştırmaya katılan erkek kullanıcıların parklarla ilgili restoratif kalite algıları, kadınların algılarından daha olumlu çıkmıştır (t=-2,415; p<0,05). Buna karşın hem kadınların hem de erkeklerin parklarla ilgili memnuniyet düzeyleri birbirine yakın çıkmıştır (t=-1,551; p>0,05).

Parklarla ilgili restoratif kalite algısı ve park memnuniyeti park kullanıcılarının yaşları açısından karşılaştırılmış ve bulgular Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Yaş Açısından Farklılık Analizi Sonuçları

Değişken	Yaş	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Tukey
Algılanan Restoratif Kalite	**1.** 18-24 Yaş	125	2,947	0,738	1,988	0,094	-
	2. 25-34 Yaş	166	3,012	0,791			
	3. 35-44 Yaş	408	3,149	0,896			
	4. 45-59 Yaş	197	3,060	0,818			
	5. 60 Yaş ve Üstü	78	3,013	0,394			
Park Memnuniyeti	**1.** 18-24 Yaş	125	3,240	1,290	1,662	0,157	-
	2. 25-34 Yaş	166	3,018	1,407			
	3. 35-44 Yaş	408	3,288	1,356			
	4. 45-59 Yaş	197	3,321	1,240			
	5. 60 Yaş ve Üstü	78	3,380	1,384			

***p<0,05**

Park kullanıcılarının yaşları açısından parklarla ilgili restoratif kalite algıları ve memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05).

Evli ve bekâr park kullanıcılarının restoratif kalite algıları ve park memnuniyetleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmış olup ilgili sonuçlar Tablo 8'de belirtilmiştir.

Tablo 8: Medeni Durum Açısından Farklılık Analizi Sonuçları

Değişkenler	Medeni Durum	n	X̄	SS	t	p
Algılanan Restoratif Kalite	Evli	710	3,079	0,857	0,531	0,596
	Bekâr	264	3,050	0,689		
Park Memnuniyeti	Evli	710	3,317	1,328	2,595	**0,010***
	Bekâr	264	3,068	1,349		

***p<0,05**

Park kullanıcılarının parklarla ilgili restoratif kalite algıları medeni durumları açısından anlamlı bir farklılık göstermemiştir (p>0,05). Buna karşın evlilerin bekârlardan daha fazla parklardan memnun oldukları tespit edilmiştir (t=2,595; p<0,05).

Algılanan restoratif kalite ile park memnuniyeti park kullanıcılarının eğitim durumları açısından karşılaştırılmış ve bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Eğitim Durumu Açısından Farklılık Analizi Sonuçları

Değişken	Eğitim Durumu	n	X̄	SS	F	p	Tukey
Algılanan Restoratif Kalite	**1.** İlköğretim	371	3,110	0,903	1,182	0,315	-
	2. Lise	415	3,059	0,812			
	3. Üniversite	138	2,971	0,633			
	4. Lisansüstü	50	3,156	0,539			
Park Memnuniyeti	**1.** İlköğretim	371	3,305	1,315	0,601	0,614	-
	2. Lise	415	3,240	1,351			
	3. Üniversite	138	3,198	1,334			
	4. Lisansüstü	50	3,066	1,423			

***p<0,05**

Park kullanıcılarının parklarla ilgili restoratif kalite algıları ve memnuniyet düzeyleri eğitim durumları açısından anlamlı bir farklılık göstermemiştir (p>0,05).

Gelir durumu açısından araştırmaya katılanların parklarla ilgili restoratif kalite algıları ve memnuniyet düzeyleri karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 10'daki gibidir.

Tablo 10: Gelir Durumu Açısından Farklılık Analizi Sonuçları

Değişken	Gelir Durumu	N	X̄	SS	F	p	Tukey
Algılanan Restoratif Kalite	**1.** Gelir Giderden Az	514	3,056	0,835	0,197	0,821	-
	2. Gelir Gidere Denk	349	3,092	0,775			
	3. Gelir Giderden Fazla	111	3,075	0,850			
Park Memnuniyeti	**1.** Gelir Giderden Az	514	3,248	1,346	2,021	0,133	-
	2. Gelir Gidere Denk	349	3,322	1,318			
	3. Gelir Giderden Fazla	111	3,030	1,351			

***p<0,05**

Park kullanıcılarının parklarla ilgili restoratif kalite algıları ve memnuniyet düzeyleri gelir durumları açısından birbirine yakın çıkmıştır (p>0,05).

Park ziyareti sıklığına göre araştırmaya katılanların parklarla ilgili restoratif kalite algıları ve memnuniyet düzeyleri karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Park Ziyareti Sıklığı Açısından Farklılık Analizi Sonuçları

Değişken	Park Ziyareti Sıklığı	N	X̄	SS	F	p	Tukey
Algılanan Restoratif Kalite	**1.** Günde 1 Kez	238	3,157	0,816	6,279	**0,000***	1>2 3>2,4 6>2
	2. Günde 1'den Fazla Kez	182	2,847	0,835			
	3. Ayda 1 Kez	69	3,401	0,903			
	4. Ayda 1'den Fazla Kez	131	2,969	0,710			
	5. Yılda 1 Kez	162	3,075	0,661			
	6. Yılda 1'den Fazla Kez	192	3,126	0,887			
Park Memnuniyeti	**1.** Günde 1 Kez	238	3,267	1,384	8,612	**0,000***	1>2 3>1,2 3>4 5>2 6>2
	2. Günde 1'den Fazla Kez	182	2,763	1,284			
	3. Ayda 1 Kez	69	3,782	0,957			
	4. Ayda 1'den Fazla Kez	131	3,157	1,358			
	5. Yılda 1 Kez	162	3,386	1,332			
	6. Yılda 1'den Fazla Kez	192	3,446	1,308			

***p<0,05**

Günde bir kez ve yılda birkaç kez parka giden kişilerin parkların restoratif kalitesi ile ilgili algıları, günde birkaç kez parka gidenlerin algılarından daha olumlu çıkmıştır. Ayrıca ayda bir kez parka gidenlerin restoratif kalite algılarının, günde birkaç kez ve ayda birkaç kez gidenlerin algısından daha olumlu bulunmuştur (F=6,279; p<0,05). Park memnuniyeti açısından bakıldığında; günde bir kez, yılda bir kez ve yılda birkaç kez parka gidenlerin, günde birkaç kez gidenlerden daha memnun oldukları; ayda bir kez parka gidenlerin de günde bir kez, günde birkaç kez ve ayda birkaç kez parka gidenlerden daha fazla memnun kaldıkları belirlenmiştir (F=8,612; p<0,05).

Parka gitme şekline göre araştırmaya katılanların parklarla ilgili restoratif kalite algıları ve memnuniyet düzeyleri karşılaştırılmış olup ilgili bulgular Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: Parka Gitme Şekli Açısından Farklılık Analizi Sonuçları

Değişken	Parka Gitme Şekli	N	X̄	SS	F	p	Tukey
Algılanan Restoratif Kalite	**1.** Yalnız	193	2,559	0,776	71,206	**0,000***	2>1 3>1,2 3>5 4>1,2 4>3,5 5>1
	2. Ailemle	220	2,868	0,606			
	3. Çocuklarımla	280	3,219	0,817			
	4. Arkadaşlarımla	191	3,706	0,685			
	5. Diğer	90	2,858	0,556			
Park Memnuniyeti	**1.** Yalnız	193	3,098	1,310	20,698	**0,000***	3>1,2 3>5 4>1,2 4>5
	2. Ailemle	220	2,827	1,389			
	3. Çocuklarımla	280	3,504	1,234			
	4. Arkadaşlarımla	191	3,764	1,303			
	5. Diğer	90	2,725	1,085			

***p<0,05**

Parka gitme şekli açısından parka ailesiyle ve diğer şekillerde gidenlerin restoratif kalite algıları yalnız gidenlerin algısından; çocuklarıyla gidenlerin algıları, yalnız, ailesiyle ve diğer şekillerde gidenlerin algısından; arkadaşlarıyla gidenlerin algısı, yalnız, ailesiyle, çocuklarıyla ve diğer şekillerde gidenlerin algısında daha olumlu bulunmuştur (F=71,206; p<0,05). Bununla birlikte parka çocukları ve arkadaşlarıyla gidenlerin diğerlerinden daha fazla gittikleri parktan memnun kaldıkları tespit edilmiştir (F=20,698; p<0,05).

Algılanan restoratif kalite ile park memnuniyeti park kullanıcılarının gittikleri parklar açısından karşılaştırılmış ve ilgili bulgular Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13: Tercih Edilen Park Açısından Farklılık Analizi Sonuçları

Değişken	Park Adı	N	X̄	SS	F	p	Tukey
Algılanan Restoratif Kalite	**1.** Aydınlar Merkez Parkı	49	2,951	0,607	13,038	**0,000***	3>2
	2. Cina Parkı	48	2,449	0,930			3>11
	3. Gemiciler Kabuklar Parkı	40	3,114	0,921			5>2,11
	4. Hacılar Parkı	46	2,837	0,851			5>12,18
	5. Has Fırın Parkı	54	3,264	0,743			5>19,22
	6. Hasan Akgönül Parkı	61	3,049	0,894			6>2,11
	7. Hikmet Odabaş Parkı	38	3,769	0,761			7>1,2,3
	8. Hürriyet Caddesi Parkı	35	2,933	0,721			7>4,6,8
	9. Hüseyin Beyler Parkı	42	2,950	1,043			7>9,11
	10. Kayıkçılar Arıcıoğlu Parkı	31	3,363	0,998			7>12,14
	11. Lennetsdat Caddesi Park	35	2,401	1,020			7>15,16
	12. Meltem Sitesi Parkı	31	2,638	0,944			7>18,19
	13. Merkez Cevdet Müftüoğlu Parkı	35	3,806	0,510			7>22
	14. Palmiye Sokak Parkı	38	2,944	0,470			10>2,11
	15. Pehlivanlar Kent Ormanı	40	2,872	0,505			10>12,18
	16. Pehlivanoğlu Caddesi Park 1	38	3,105	0,391			10>19,22
	17. Pehlivanoğlu Caddesi Park 2	40	3,520	0,493			13>1,2,3
	18. Sıracevizler Parkı	38	2,599	0,420			13>4,6,8
	19. Sofular Merkez Parkı	35	2,689	0,676			13>9,11
	20. Velioğlu Mahallesi Afet Evleri Parkı	30	4,034	0,539			13>12,14
	21. Yalı Caddesi Parkı	44	3,346	0,552			13>15,16
	22. Yaşam Park	48	2,705	0,651			13>18,19
	23. Yeşiltepe Ahatlar Parkı	41	3,291	0,348			13>22
	24. Zümrüt Evler Parkı	37	3,438	0,312			16>2,11 17>1,2,4 17>11,12 17>15,18 17>19,22 20>tümü

***p<0,05**

Parkların restoratif kalite algısı arasındaki farklılıklar Tukey kısmında görülmekle birlikte en olumsuz kalite algısına sahip kişilerin Lennetsdat Caddesi Parkı kullanıcıları oldukları ve en olumlu kalite algısına sahip kişilerin ise Velioğlu Mahallesi Afet Evleri Parkı'nı kullanan kişiler oldukları söylenebilir (F=13,038; p<0,05).

Tablo 13: Tercih Edilen Park Açısından Farklılık Analizi Sonuçları (devamı)

Değişken	Park Adı	N	X̄	SS	F	p	Tukey
Park Memnuniyeti	**1.** Aydınlar Merkez Parkı	49	3,353	1,114	8,370	**0,000***	1>15,18
	2. Cina Parkı	48	2,847	1,247			2,3,4>18
	3. Gemiciler Kabuklar Parkı	40	2,991	1,433			5>15,18
	4. Hacılar Parkı	46	2,782	1,366			6>15,18
	5. Has Fırın Parkı	54	3,463	1,448			7>15,18
	6. Hasan Akgönül Parkı	61	3,360	1,370			7>19
	7. Hikmet Odabaş Parkı	38	3,649	1,197			8>15,18
	8. Hürriyet Caddesi Parkı	35	3,657	1,312			8>19
	9. Hüseyin Beyler Parkı	42	3,341	0,906			9,10>18
	10. Kayıkçılar Arıcıoğlu Parkı	31	3,311	1,321			11,12>18
	11. Lennetsdat Caddesi Park	35	3,047	1,204			13>2,3
	12. Meltem Sitesi Parkı	31	3,129	1,070			13>4,11
	13. Merkez Cevdet Müftüoğlu Parkı	35	4,247	0,729			13>12,14
	14. Palmiye Sokak Parkı	38	2,763	1,428			13>15,18
	15. Pehlivanlar Kent Ormanı	40	2,375	1,396			13>19,22
	16. Pehlivanoğlu Caddesi Park 1	38	4,096	0,886			13>23
	17. Pehlivanoğlu Caddesi Park 2	40	3,800	1,244			16>2,3
	18. Sıracevizler Parkı	38	1,754	0,829			16>4,14
	19. Sofular Merkez Parkı	35	2,514	1,491			16>15,18
	20. Velioğlu Mahallesi Afet Evleri Parkı	30	4,033	0,919			16>19
	21. Yalı Caddesi Parkı	44	3,575	1,416			17>4,14
	22. Yaşam Park	48	3,194	1,352			17>15,18
	23. Yeşiltepe Ahatlar Parkı	41	3,089	1,166			17>19
	24. Zümrüt Evler Parkı	37	3,846	0,989			20>2,4
							20>14,15
							20>18,19
							21>15,18
							21>19
							22,23>18
							24>2,3,4
							24>18,19

***p<0,05**

Parklara göre kullanıcıların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olmakla birlikte Sıracevizler Parkı'nı kullananların en memnuniyetsiz; Merkez Cevdet Müftüoğlu Parkı'nı kullananların da en memnun kullanıcılar oldukları görülebilmektedir (F=8,370; p<0,05).

3.5. Restoratif Kalite Algısının Park Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi

Araştırmanın bu kısmında; park kullanıcılarının parkların restoratif kalitelerine ilişkin algılarının memnuniyet düzeyleri üzerinde etkisi olup olmadığı incelenmiş olup bulgular Tablo 14'teki şekildedir.

Tablo 14: Restoratif Kalite Algısının Park Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	B	S.H	β	t	p
Sabit	0,864	0,147		5,864	**0,000***
Algılanan Restoratif Kalite	0,777	0,046	0,473	16,746	**0,000***
R=0,473	**R^2**=0,224	**Adj. R^2**=0,223	**$F_{(390,208)}$**=280,430; p<0,05		

***p<0,05**

Parkların restoratif kalitesine ilişkin algı ile park memnuniyeti için oluşturulan model anlamlı çıkmıştır [F=280,430; p<0,05]. Modele göre, parklarla ilgili restoratif kalite algısı, park kullanıcılarının memnuniyet düzeylerini %22,3 oranında etkilemektedir. Başka bir deyişle park kullanıcılarının parklarla ilgili algıları olumlu hale geldikçe memnuniyet düzeyleri 0,777 birim arttığı görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Kent parkları; insanların şehir yaşamının stresinden kurtulmak, dinlenmek, eğlenmek ve spor yapmak gibi aktiviteleri gerçekleştirmek için tercih ettikleri mekânlardır. Bu mekânların restoratif kalitesi, yani parkların kullanıcıların istek ve beklentileriyle uyumlu olması, onları büyülemesi, kafalarını dağıtacak nitelikte olması, monotonluktan ve kentin sıkıcı ortamından uzaklaşma isteklerini karşılaması, onların memnun olmalarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu düşünceden hareketle Zonguldak ilinin Çaycuma ilçesindeki 24 parkı kullanan kişilerin parklarla ilgili restoratif kalite algılarının memnuniyetleri üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Çalışmada park kullanıcıları gittikleri parkı kısmen rahatlatıcı ve kısmen beklentileriyle uyumlu görmekle birlikte söz konusu parkın uzaklaşma isteklerine kısmen cevap verdiğini ve zihinlerini boşaltmaya kısmen cevap verdiğini belirtmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı parklarla ilgili olarak algıladıkları restoratif kalitenin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte kullanıcıların parklarla ilgili memnuniyet düzeylerinin de orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Kentsel yeşil alanların vatandaşların yaşam kalitesi üzerindeki işlevselliği tartışılamaz bir gerçektir. Bu alanlarda ağaçların bulunması ve yürüyüş yerleri bulunmasının kentsel yeşil alanların çok değerli unsurları olduğunu ve bu alanlara yakın yaşayanların daha fazla mutlu oldukları ve gelişmiş refaha kavuştuklarını unutmamak gerekir.

Çalışmada park kullanıcılarının restoratif kalite algıları ve park memnuniyeti; cinsiyetlerine, yaşlarına, medeni durumlarına, eğitim ve gelir durumlarına, park ziyaret etmek sıklıklarına, parkları ziyaret etmek şekillerine ve tercih parklara göre karşılaştırılmıştır. Buna göre, erkek kullanıcıların parklarla ilgili restoratif kalite algıları, kadınların algılarından daha olumlu çıkmıştır. Buna karşın hem kadınların hem de erkeklerin parklarla ilgili memnuniyet düzeyleri, birbirine yakın çıkmıştır. Park kullanıcılarının parklarla ilgili restoratif kalite algıları, medeni durumları açısından anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Buna karşın evlilerin bekârlardan daha fazla parklardan memnun oldukları tespit edilmiştir. Park kullanıcılarının yaşları, eğitim durumları ve gelir durumları açısından parklarla ilgili restoratif kalite algıları ve memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Park ziyareti sıklığına göre, günde bir kez ve yılda birkaç kez parka giden kişilerin parkların restoratif kalitesi ile ilgili algıları, günde birkaç kez parka gidenlerin algılarından daha olumlu çıkmıştır. Ayrıca ayda bir kez parka gidenlerin restoratif kalite algıları, günde birkaç kez ve ayda birkaç kez gidenlerin algılarından daha olumlu bulunmuştur. Park memnuniyeti açısından bakıldığında, günde bir kez, yılda bir kez ve yılda birkaç kez parka gidenlerin, günde birkaç kez gidenlerden daha memnun oldukları; ayda bir kez parka gidenlerin de günde bir kez, günde birkaç kez ve ayda birkaç kez parka gidenlerden daha

fazla memnun kaldıkları belirlenmiştir. Çıkan sonuçlar, kent yönetiminin mevcut park bakım sistemlerinin iyileştirilerek sürdürülebilir ve yaşanabilir kentsel ortamlar yaratmaları gerektiğini göstermektedir.

Parka gitme şekli açısından parka ailesiyle ve diğer şekillerde gidenlerin restoratif kalite algıları yalnız gidenlerin algısından; çocuklarıyla gidenlerin algıları, yalnız, ailesiyle ve diğer şekillerde gidenlerin algısından; arkadaşlarıyla gidenlerin algısı, yalnız, ailesiyle, çocuklarıyla ve diğer şekillerde gidenlerin algısından daha olumlu bulunmuştur. Bununla birlikte parka çocukları ve arkadaşlarıyla gidenlerin, diğerlerinden daha fazla gittikleri parktan memnun kaldıkları tespit edilmiştir.

Parkların restoratif kalite algısı arasındaki farklılıklar görülmekle birlikte, en olumsuz kalite algısına sahip kişilerin Lennetsdat Caddesi Parkı kullanıcıları oldukları ve en olumlu kalite algısına sahip kişilerin ise Velioğlu Mahallesi Afet Evleri Parkı'nı kullanan kişiler oldukları söylenebilir. Parklara göre kullanıcıların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olmakla birlikte, Sıracevizler Parkı'nı kullananların en memnuniyetsiz, Merkez Cevdet Müftüoğlu Parkı'nı kullananların da en memnun kullanıcılar oldukları belirlenmiştir. Dolayısıyla farklı sosyal ve kültürel geçmişlere sahip park kullanıcılarının portföyü, memnuniyet düzeyi hakkında bilgi vermektedir.

Çalışmada parklarla ilgili restoratif kalite algısının park kullanıcılarının memnuniyet düzeylerini %22,3 oranında etkilediği belirlenmiştir. Dolayısıyla parkların, kullanıcıların istek ve beklentileriyle uyumlu olması, onları büyülemesi, monotonluktan ve kentin sıkıcı ortamından uzaklaşma isteklerini karşılaması oranında onları memnun ettiği ortaya konulmuştur. Çalışmada, kent parklarının, kullanıcıların istek ve beklentileri göz önünde bulundurularak restore edilmesinin aynı zamanda memnuniyetlerini de beraberinde getirdiği belirlenmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular farklı çalışma (Aksu ve arkadaşları, 2017; Alabbas ve Polat, 2018; Altuntaş, 2020; Baykurt ve Kaya, 2021) sonuçlarıyla uyumluluk göstermektedir.

Günümüz kentleri için parkların önemli bir prestij kaynağı olarak görüldüğü bilinmektedir. Dolayısıyla bu alanlardan herkesin memnun olmasını sağlamak, oldukça güç olmakla birlikte, kent sakinleri üzerinde yapılacak araştırmalarla o yerde kurulması düşünülen park unsurlarının nasıl olması gerektiğine karar verilebilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen sonuçların kent yetkilileri için önemli bir veri kaynağı olacağı düşünülmektedir. Bundan sonra yapılacak çalışmaların farklı kentleri kapsayacak şekilde gerçekleştirilmesi, kent parkları arasındaki niteliksel farklılıkların ortadan kalkmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için Etik Kurul iznine gerek vardır. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

A Akbulut, Z. ve Topay, M. (2020). Antalya Atatürk Kültür Parkı örneğinde Rekreasyonel Ekosistem Hizmetlerinin Değerlendirilmesi. Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi, 5(1), 64-80.

Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). İstatistiksel Analiz Teknikleri, SPSS'te İşletme Yönetimi Uygulamaları. Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.

Akın, E. S. ve Kavasoğulları, A. (2022). Kent Mobilyalarının Kent Kimliği ile İlişkisi: Yozgat Çapanoğlu Kent Parkı Örneği. Turkish Journal of Forest Science, 6 (1), 60-79.

Aksu, V. Ö., Kılıç, C., Düzgüneş E., Araz, N. ve Öztürk, K. (2017). Altındere Vadisi Millî Parkı Kullanıcılarının Rekreasyonel Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Orman Genel Müdürlüğü Ormancılık Araştırma Dergisi, 4 (1), 30-45.

Aktaş, D. ve Kiper, T. (2022). Kentsel Yaşam Kalitesi Temelinde Park Alanlarında Görültü Düzeylerinin Belirlenmesi: Tekirdağ/Çorlu Örneği. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 11 (2), 165-179.

Akten, S. ve Yücedağ, C. (2022). Isparta Çünür Mahallesi Park ve Konut Bahçelerinin Peyzaj Tasarımı Açısından İncelenmesi. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 23 (1), 51-64.

Alabbas, W. G. ve Polat, A. T. (2018). Comparison of Park Users' Satisfaction in the Example of Konya and Kirkuk Cities. Selcuk Journal of Agriculture and Food Sciences, 32 (3), 440-448.

Alabbas, W. G. ve Polat, A. T. (2019). Comparative Analysis of Park User Preferences in Konya (Turkey) and Kirkuk (Iraq) Cities. Journal of the Institute of Science and Technology, 9 (2), 1128-1143.

Altuntaş, A. (2020). Tillo Tabiat Parkı'nın Kullanıcı Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (18), 359-367.

Arısoy, N. (2023). Examining the Relationship Between the Socio-Demographic Characteristics of Park Visitors and Park Use by Nonlinear Canonical Correlation Analysis: The case study of Konya. Journal of Anatolian Environmental and Animal Sciences, 8 (3), 500-506.

Aslan, B. G. ve Ünal-Ankaya, F. (2020). Kentsel Peyzaj Kapsamında Türkiye (İzmir/Bornova) Büyük Park'ın Engelli Standartları Açısından Değerlendirilmesi. Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi, 3 (3), 110-118.

Atıcı, E. ve Çelen-Öztürk, A. (2021). Sağlıklı Kent Bağlamında Çocuk Parklarındaki Oyun Alanları Analizi: Eskişehir Kenti Örneği. Kent Araştırmaları Dergisi, 12 (34), 1645-1675.

Ayhan, A. ve Atabeyoğlu, Ö. (2020). Giresun Kenti Parklarında Kullanıcı Memnuniyeti. Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi, 13 (2), 305-314.

Aykal, F. D., Yılmaz, A. ve Çelik, S. (2017). Kent Parklarının Erişilebilirliği Üzerine Bir Araştırma: Van Dilek Doğan Kent Parkı Örneği. Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 5 (Özel Sayı: Ergonomi-2016), 29-40.

Baykurt, G. ve Kara, B. (2021). Kentsel-Kamusal Mekânların Kullanılabilirliği Üzerine Bir Araştırma: Nazilli Atatürk Parkı Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 25 (2), 229-237.

Benek, H. (2022). Müze Deneyim Değerinin Ziyaretçi Memnuniyetine Etkisinde Zyaretçi İlgileniminin Rolü: Göreme Açık Hava Müzesi örneği (Yayınlanmamış doktora tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Cengiz, C., Cengiz, B. ve Bekci, B. (2012). Environmental Quality Analysis for Sustainable Urban Public Green Spaces Management in Bartın, Turkey. Journal of Food Agriculture & Environment, 10(3-4), 938-946.

Chiesura, A. (2004). The Role of Urban Parks for the Sustainable city. Landscape and Urban Planning, 68, 129-138.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları. 4. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hartig, T., Korpela, K., Evans, G.W. ve Gärling, T. (1997). A Measure of Restorative Quality in Environments. Scandinavian Housing & Planning Research, 14, 175-194.

Kebede, B. G. ve Besim, D. Y. (2024). Urban Parks in Developing Countries: Challenges and Opportunities in Addis Ababa, Ethiopia. Journal of Design for Resilience in Archıtecture & Planning, 5 (2), 269-286.

Ling, E. Z., Perumal, V., Meng, L., Abdul Rahman, A. R., Yahaya, M. F. ve Tualeka, A. R. (2023). Development of Urban Park Public Seating Design Strategies in the Post-Pandemic. SHS Web of Conferences, 158, 1-5.

Loures, L., Santos, R. ve Panagopoulos, T. (2007). Urban Parks and Sustainable City Planning-the Case of Portimão, Portugal. Wseas Transactions on Environment and Development, 3 (10), 171-180.

Lu, J., Xiao, X., Huang, X., Chuai, X., Li, Z., Wei, H. ve Wang, S. (2024). Big Data Insights into Urban Park Use in the Pandemic: Changes in Visitation Patterns and Exacerbated Social Inequalities in the U.S. Cities, 152.

Özçifçi, İ., Kaymaz, I., Tazebay, İ. ve Elmalı, F. (2021). Çevrenin Restoratif Kalitesinin Ölçümü: Algılanan Restoratiflik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (23), 288-295.

Scherer, R. F., Wiebe, F.A., Luther, D. C. ve Adams, J. S. (1988). Dimensionality of Coping: Factor Stability Using the Ways of Coping Questionnaire. Psychological Reports, 62 (3), 763-770.

Şimşek, A. (2012). Evren ve örneklem. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (s. 108-133), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2653.

T.C. Çaycuma Belediyesi. (2024). Nüfus. https://caycuma.bel.tr/nufus/, [Erişim Tarihi: 06.11.2024].

T.C. Çaycuma Kaymakamlığı. (2024). Çaycuma'nın Tanıtımı. http://www.caycuma.gov.tr/caycumanin-tanitimi, [Erişim Tarihi: 06.11.2024].

Tabachnick, B. G. ve Fidel, L. S. (2013). Using Multivariate Satistics. USA: Pearson Education Limited.

URL 1. Zonguldak Nüfusu. https://www.nufusu.com/ilce/merkez_zonguldak-nufusu, [Erişim Tarihi: 03.01.2025].

Zaynl Abdeın, A.S. ve Taşgın, E. (2024). Bireylerin Rekreatif Alan Tercihlerine Etki Eden Faktörler ile Memnuniyet Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Türk Spor Bilimleri Dergisi, 7 (2), 40-50.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

It was aimed to investigate the effect of the perception of local people in Çaycuma district of Zonguldak province regarding the restorative quality of urban parks on their satisfaction.

Research Questions

The effect of the restorative quality perceptions of the parks on the satisfaction of the users of 24 parks in Çaycuma district of Zonguldak province was examined. Data was collected from a total of 974 park users with the convenience sampling method. Face-to-face survey technique was used as the data collection tool. The data obtained data were analyzed with SPSS 21 program. As a result of the analyses, it was determined that the restorative quality perception and user satisfaction regarding the parks were at a moderate level. It was determined that the perception and satisfaction in question showed significant differences in terms of some demographic characteristics of the users. In addition, it was found that the effect of the restorative quality perception regarding the parks on user satisfaction was positive.

Introduction & Literature Review

Cities are environments where people who live collectively spend their social lives, carry traces of their past, and enable people to renew themselves by participating in recreational activities (Akten and Yücedağ, 2022). Although their developments are different, these environments have been physical living spaces that started with the transition of human beings to settled life and, although they have changed in terms of quantity today, include and shape their lifestyle, social and cultural development, social relations, and contain differences in economic and demographic aspects (Akın and Kavasoğulları, 2022). Urbanization gained a different dimension and speed in terms of quality and quantity during the industrial revolution, which experienced mass urbanization in the 19th century, and throughout the 20th century (Ayhan and Atabeyoğlu, 2020; Loures et al., 2007). In this process, with the acceleration of technological developments, individuals' working hours decreased, their income and education levels increased, and their free time increased. There has been an increase in the rate of people's participation in recreational activities, especially in terms of efficient use of free time (Zaynl Abdeın and Taşgın, 2024). In this process, urban parks have become one of the only areas of recreational activities. Urban parks have begun to be evaluated as an important tool in increasing people's quality of life by re-establishing the disconnected nature-human relationship that has emerged due to urbanization within the complex structure of urban organization (Aykal et al., 2017; Chiesura, 2004). In addition, urban parks have become areas especially chosen by families with children, as it is known that play is one of the most important factors in the physical and spiritual development of children (Atıcı and Çelen-Öztürk, 2021).

Urban parks are defined as areas where people rest, have fun and perform activities such as sports (Aktaş and Kiper, 2022). Urban parks: It is possible to evaluate them as urban areas where people can save themselves from the stress of city life, where they can spend time for themselves and where they are provided with social and environmental functions (Kebede and Besim, 2024). In other words, urban parks are areas where city dwellers can escape from the stressful rhythms of daily life, participate in outdoor recreation activities close to their homes and interact with nature, mostly with vegetation, water, etc. (Lu et al., 2024). In this respect, urban parks stand out with their benefits such as cleaning the air, reducing noise, providing an aesthetic appearance and controlling pollution (Akbulut and Topay, 2020). Urban parks are areas that contribute to physical, social and economic structure and

livability, protection of the ecological environment, urban aesthetics, education, recreation and children's education (Alabbas and Polat, 2019). Urban parks in today's cities represent much more than green areas, and they play a very important role in increasing the well-being of both people and the environment (Arısoy, 2023; Cengiz et al., 2012). Aslan and Ünal-Ankaya (2020) mention that urban parks have functions such as planning, climate, ecology, economy, recreation, education, aesthetics, art and culture, health and social.

Methodology

The universe of the study consists of people aged 18 and over who use 24 parks in Çaycuma district. Although the total population of the district is 91,968, sampling was used since the number of people actively using the parks could not be determined exactly. In this context, the convenience sampling method, which means that the researcher collects data from participants who can be easily reached (Şimşek, 2012), was preferred. In line with the convenience sampling method, a survey was applied to 974 urban park users in the parks during the survey study according to a 95% confidence interval and a 5% margin of error, and all surveys were evaluated. In this study conducted on park users in Çaycuma, a face-to-face survey technique was used. The research data were collected in accordance with the ethical decision numbered 19.09.2024-494066. After the ethics committee decision was made, a survey was conducted by visiting 24 parks one by one between September 25 and November 5, 2024. The survey form consists of three sections. The demographic characteristics of the park users were included in the first section. In the second part, the Perceived Restorativeness Scale was used to determine users' perception of restorative quality about parks. The scale was developed by Hartig et al. (1997) and its Turkish adaptation was carried out by Özçifçi et al. (2021). The scale consists of 26 items and four sub-dimensions (distance, fascination, scope/harmony, and compatibility). The data collected from people using 24 parks in Çaycuma were analyzed with SPSS 21. In this framework, firstly, the structural validity and reliability of the scales were examined. Explanatory Factor Analysis was performed for structural validity and Cronbach Alpha values were examined for the reliability of the Structure obtained. Then, the restorative quality perceptions and satisfaction levels of park users were calculated. In the third stage, it was analyzed whether the restorative quality perceptions and satisfaction levels of users about parks showed significant differences in terms of demographic characteristics. In this framework, Independent Sample T test for pairwise comparisons; One-Way ANOVA test was conducted for comparisons of more than two variables. In the fourth stage of the analysis, Regression Analysis was conducted to determine whether users' perceptions of restorative quality of the parks affected their satisfaction levels.

Findings

A total of 974 people participated in the study conducted on park users in Çaycuma. 58.8% of them were female and 41.2% were male. In terms of age, the highest participation rate was among those aged 35-44 (41.9%). 72.9% of park users were married and 27.1% were single. It was determined that the majority of participants were primary school (38.1%) and high school (42.6%) graduates. However, a large portion of the participants in the study consisted of people whose income was less than their expenses (52.8%) and whose income was equal to their expenses (35.8%). When the frequency of participants visiting the parks was examined, it was seen that; once a day (24.4%), a few times a year (19.7%), a few times a day (18.7%), once a year (16.6%), a few times a month (13.4%) and once a month (7.1%). 19.8% of park users stated that they visited the park alone, 22.6% with their families, 28.7% with their children, 19.6% with their friends, and 9.2% with their lovers, fiancés, work colleagues, etc. The EFA test was applied to the data collected from park users and it was determined that the KMO value of the scale was 0.905 and the Bartlett value was significant ($p<0.01$). These values indicate that the data collected from 974 people for 26 items were suitable and sufficient for EFA. The total variance

explanation rate of the scale was determined as 81.011%. Since this value was ≥55, it shows that the collected data are qualified to answer the research problem (Scherer et al., 1988). Since the factor loadings of the scale were greater than 0.35, it was determined that the factor loadings were at an acceptable level (Tabachnick and Fidell, 2013).

Since the reliability coefficient of the perceived restorative quality scale was ≥0.70 both in dimensions and in general, it was decided that the scale had high reliability (Akgül and Çevik, 2003). As a result of the EFA applied to the data collected from park users; the KMO value of the scale was found to be 0.767≥0.60 and the Bartlett sphericity test was found to be significant at the level of $p<0.01$. Accordingly, it was revealed that the responses collected from 974 people for 3 statements were sufficient to perform EFA. The scale showed a one-dimensional structure. In the literature, it is accepted that the variance explanation rate should be at least 0.30 in scales with this structure (Gürbüz and Şahin, 2018). In this study, the variance explanation rate was determined as 88.140%. Attention was paid to ensure that the factor loading values of the scale were ≥0.35 (Çokluk et al., 2016). Accordingly, It was determined that the factor loading values were at an acceptable level. In addition, since the Cronbach Alpha coefficient of the scale was ≥0.70, it was determined that the data were highly reliable (Akgül and Çevik, 2003).

In terms of the way of going to the park, the perceptions of restorative quality of those who went to the park with their families and in other ways were found to be more positive than those who went alone; the perceptions of those who went with their children were found to be more positive than those who went alone, with their families and in other ways; the perceptions of those who went with their friends were found to be more positive than those who went alone, with their families, with their children and in other ways ($F=71.206$; $p<0.05$). In addition, it was found that those who went to the park with their children and friends were more satisfied with the park they went to than the others ($F=20.698$; $p<0.05$).

Although the differences between the restorative quality perception of the parks are seen in the tukey part, it can be said that the people with the most negative quality perception are the users of Lennetsdat Street Park and the people with the most positive quality perception are the users of Velioğlu Neighborhood Disaster Houses Park ($F=13.038$; $p<0.05$).

Discussion

In the study, park users stated that although they saw the park they visited as partially relaxing and partially compatible with their expectations, the park in question partially responded to their desire to get away and partially responded to their desire to clear their minds. For these reasons, it was determined that the restorative quality they perceived regarding parks was at a moderate level. In addition, it was determined that the satisfaction levels of users regarding parks were also at a moderate level. The functionality of urban green areas on the quality of life of citizens is an indisputable fact. It should not be forgotten that the presence of trees and walking areas in these areas are very valuable elements of urban green areas and that those living close to these areas are happier and have improved welfare. In the study, the restorative quality perceptions and park satisfaction of park users were compared according to their gender, age, marital status, education and income status, frequency of visiting parks, ways of visiting parks and preferred parks. Accordingly, the restorative quality perceptions of male users regarding parks were more positive than the perceptions of women. On the other hand, the satisfaction levels of both women and men regarding parks were close to each other. Park users' perceptions of restorative quality of parks did not show a significant difference in terms of marital status. On the other hand, it was found that married people were more satisfied with parks than single people. No significant difference was found between park users' perceptions of restorative quality and satisfaction levels in terms of their age, education and income.

According to the frequency of park visits, the perceptions of those who go to the park once a day and several times a year regarding the restorative quality of parks were more positive than those who go to the park several times a day. In addition, the perceptions of restorative quality of those who go to the park once a month were found to be more positive than those who go several times a day and several times a month. In terms of park satisfaction; it was determined that those who go to the park once a day, once a year and several times a year were more satisfied than those who go several times a day; and those who go to the park once a month were more satisfied than those who go once a day, several times a day and several times a month. The results show that the city administration should improve the current park maintenance systems and create sustainable and livable urban environments.

In terms of the way of going to the park, the restorative quality perceptions of those who go to the park with their families and in other ways were found to be more positive than those who go alone; the perceptions of those who go with their children were found to be more positive than those who go alone, with their families and in other ways; and the perceptions of those who go with their friends were found to be more positive than those who go alone, with their families, with their children and in other ways. However, it was found that those who go to the park with their children and friends were more satisfied with the park they went to than the others.

Although differences are seen between the restorative quality perceptions of the parks, it can be said that the people with the most negative quality perception are the users of Lennetsdat Street Park and the people with the most positive quality perception are the users of Velioğlu Neighborhood Disaster Houses Park. Although there are significant differences between the satisfaction levels of the users according to the parks, it was determined that the users of Sıracevizler Park are the most dissatisfied; and the users of Merkez Cevdet Müftüoğlu Park are the most satisfied users. Therefore, the portfolio of park users with different social and cultural backgrounds provides information about the satisfaction level.

Conclusions

Urban parks are places where people prefer to get rid of the stress of city life, to rest, have fun and do sports. The restorative quality of these places, in other words, the fact that the parks are compatible with the users' wishes and expectations, that they fascinate them, that they are of a quality that will distract them, that they meet their desire to get away from the monotony and boring environment of the city, plays a decisive role in their satisfaction. Based on this idea, the effect of the restorative quality perceptions of the parks on the satisfaction of the people using 24 parks in the Çaycuma district of Zonguldak province was examined.

It is known that parks are seen as an important source of prestige for today's cities. Therefore, it is quite difficult to ensure that everyone is satisfied with these areas, but it can be decided how the park elements planned to be established in that place should be with the research to be conducted on the city residents. Therefore, it is thought that the results obtained in this study will be an important data source for the city authorities. It is thought that the studies to be conducted from now on, covering different cities, will contribute to the elimination of the qualitative differences between city parks.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 05.01.2025
Admission Date | Kabul Tarihi: 30.05.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Gökçe, A. F., Aksu, M., Fatsa N. (2025). The Role of Economic Elites in Local Politics: The Gaziantep Example, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2308-2321.
https://doi.org/10.35674/kent.1613540

The Role of Economic Elites in Local Politics: The Gaziantep Example

Yerel Siyasette Ekonomik Elitlerin Rolü: Gaziantep İli Örneği

Ali Fuat GÖKÇE[1], Muhammed AKSU[2], Nazım FATSA[3]

öz

Siyaset, bireylerin ülke sorunlarını tartışmak, çözüm bulmak, maddi ya da manevi menfaat elde etmek, sosyal ve arkadaş çevresini genişletmek ve siyasal alanda kendini gerçekleştirme alanı olarak gerek ülke düzeyinde gerekse de yerel düzeyde ilgi duyulan bir mekanizmadır. Dolayısıyla birçok kişi siyasal alanda faaliyet göstermek ve etkili olmak için gayret gösterirler. Ancak siyasal alana dahil olan kişilerin çoğu zaman beklentilerinin tam olarak gerçekleşmediği ya da kısmı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu olumlu ya da olumsuz sonuç doğuran sürece etki eden birçok etken bulunmaktadır. Bunlar arasında kişinin eğitim seviyesi, maddi durumu, kişisel özellikleri, iletişim becerisi gibi etkenler yer alır. Bu çalışmada yerel seviyedeki siyasette elitizmin bireylerin siyasete katılmasındaki etkisi sermaye üzerinden incelenecektir. Elitizm teorilerinde akla ilk klasik elitizm teorisyenlerinden Mosca ve Pareto'nun açıklamaları gelmektedir. Bu çalışmada Pareto'nun Mosca'nın yönetici elit kavramından hareket ederek toplumsal alandaki elit gruplar arasındaki ekonomik elitlerin yerel siyasette etkili olduğu hipotezi test edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda varsılların politik görünürlüklerinin temsil edilen tabanda ne kadar karşılığı olduğu, milletvekili belirleme sürecinde zenginlerin listelerde yer almalarının etkisinin nasıl olduğu, zenginlerin siyasette görünür olmalarının siyaset finansmanı açısından etkili olup etkin bir varsıl hegemonyasına sebep olup olmadığı, Gaziantep ili örneği etrafında yerel milletvekili mesleklerinin bölge siyasetinde varsıl hegemonyasına ne kadar etkili olduğu sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır. Çalışmada tarihsel ve betimsel araştırma türü uygulanarak, belgeye dayalı analiz yapılacak olup bu yöntem doğrultusunda öncelikle siyaset, elitizm kavramlarından kısaca bahsedildikten sonra TBMM kayıtlarına göre 22. ve 28. parlamento dönemleri arası Gaziantep ilindeki milletvekillerinin meslekleri üzerinden inceleme yapılacaktır. Bu inceleme yapılırken Gaziantep ili örneği özellikle endüstriyel sektörde milletvekili olarak seçilmiş olan sermaye ve finans sahipleri varsıl olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel siyaset, Elitizm, Varsıl Hegemonyası, Temsil ve Taban Karşılığı, Siyasal Katılım ve Ekonomik Etki

ABSTRACT

Politics is a mechanism that is of interest both at the national and local level as a place for individuals to discuss country problems, find solutions, gain material or spiritual benefits, expand their social and friend circles, and realize themselves in the political arena. Therefore, many people strive to be active and effective in the political arena. However, it is seen that the expectations of people involved in the political arena are often not fully realized or partially realized. There are many factors that affect this process that produces positive or negative results. These include factors such as the person's level of education, financial situation, personal characteristics, and communication skills. In this study, the effect of elitism on individuals' participation in politics at the local level will be examined through capital. In theories of elitism, the first classical elitism theorists Mosca and Pareto's explanations come to mind. In this study, Pareto's hypothesis that economic elites among elite groups in the social sphere are effective in local politics will be tested by starting from Mosca's concept of the ruling elite. In this context, it has been tried to find answers to the questions of how much the political visibility of the wealthy corresponds to the represented base, how the presence of the wealthy on the lists during the process of determining the MPs has an effect, whether the visibility of the wealthy in politics is effective in terms of political financing and causes an effective hegemony of the

[1] **Corresponding Author:** Assoc. Prof. Dr. Gaziantep University, Gaziantep/Türkiye, afgscem@gmail.com. ORCID: 0000-0002-6484-8305
[2] PhD Student, Inönü University, Malatya/Türkiye. aksumuhammed@outlook.com . ORCID: 0000-0002-4672-1343
[3] Science Expert, Bursa / Türkiye. nazimfatsa@gmail.com. ORCID: 0000-0001-9680-617X

wealthy, how much the professions of local MPs are effective on the hegemony of the wealthy in regional politics around the example of Gaziantep province. In the study, a document-based analysis will be made by applying the historical and descriptive research type, and in line with this method, firstly the concepts of politics and elitism will be briefly mentioned and then an examination will be made on the professions of the MPs in Gaziantep province between the 22nd and 28th parliamentary terms according to the TBMM records. While conducting this examination, especially the capital and finance owners who were elected as MPs in the industrial sector in the example of Gaziantep province were accepted as wealthy.

Keywords: Local Politics, Elitism, Hegemony of the Wealthy, Representation and Base Opposition, Political Participation and Economic Influence

INTRODUCTION

Individuals' interest in politics and their participation in political activities are called and defined as political participation in the political science literature. Political participation is a concept that determines the attitudes, behaviours and stands of individuals in the face of political events and the system. Various factors cause individuals to participate in politics and to be interested in political issues. Among these factors, there is an ideal approach as well as an approach that includes expectations in various aspects. Those who want to be visible in the political arena in order to contribute to the solution of the country's problems, to be able to explain their thoughts and to implement their plans are a manifestation of the ideal approach, while those who are visible in the political arena in order to obtain material or moral benefits, to expand their circle of friends, to obtain a role and status in the political arena are the group with expectations.

Individuals' expectations in the political field may often not be realized at the level they want. It may result in a positive or negative outcome or a partial development. Positive or negative results also depend on a number of factors, and they produce a result with the combination of one or more of these factors. These factors include the level of education, financial situation, personal characteristics, communication skills, as well as the factor of chance. The level of education and the degree of financial situation have been very influential in the political participation of individuals gradually during the process of the expansion of the right to vote in Western countries. Individuals with a high level of education and those with a good financial situation have had an impact on the visibility of individuals in the political arena in terms of both voting and being elected according to the tax rate they pay. Personal characteristics and communication skills are of great importance in terms of self-acceptance in the political arena. It is possible to say that these factors are still continuing. Of course, the first thing that comes to mind is that the general and equal right to vote and the level of education and financial situation no longer have an effect on political participation. However, this situation can be seen as a result of the narrow definition of political participation mentioned at the beginning. Political participation is not only used in the sense of exercising the right to vote and be elected. In the broad definition of political participation, it can be stated as attitudes and behaviours that can be evaluated in a wide range from a simple curiosity to an intense action. Therefore, attending a political meeting or expressing one's opinion on an issue on various platforms can also be considered as political participation. Nevertheless, it is possible to say that financial status and educational level are still effective in political participation. Although these two factors do not have a negative impact on the exercise of the right to vote, it is observed that they have an impact on the exercise of the right to be elected, especially in local and smaller settlements and cities in terms of population. In this study, the effect of elitism on the participation of individuals in politics at the local level will be analyzed. Based on the explanations of Mosca and Pareto, the theorists of classical elitism, it will be tried to test the hypothesis that there are elites in the economic sense and that these elites are effective in local politics by determining the starting point as the idea that elitism is not only handled in the context of the relationship between the ruled and the ruler, but also that there may be elites in all activity groups of people in the social field by placing it on a sociological basis. Among the main components of the hypothesis of the study, it can be said that local economic elites are decisive in the determination of parliamentary candidates and the formation of party cadres, and that political elites are an obstacle to wider mass participation, and that these dynamics can also be empirically analyzed through parliamentary elections and representation profiles. This

hypothesis can be tested through document-based analysis and sociological variables. In this context, How does capital affect individuals' participation in local politics?, To what extent do economic elites play an active role in local political participation?, How do socio-economic factors shape political participation at the local level?, What role do individual and social elements play in the political participation process?, How do social classes and differences between classes affect political participation? In the study, historical and descriptive research type will be applied and document-based analysis will be made. In line with this method, firstly, the concepts of politics, elitism and hegemony will be briefly mentioned, and then an analysis will be made on the deputies in Gaziantep province after 2002. Due to the determination of the volumetric limitation of the study and the evaluation that examining all other actors of the political field other than the MPs would be a very voluminous study, an analysis will be made only on the MPs. Beyond a theoretical study, the study will be analyzed based on documentary analysis, firstly on the entire Grand National Assembly of Türkiye and then on Gaziantep, and then a conclusion will be reached.

1. Political Participation

Being a political being by nature, man holds the principle of justice as the highest duty in the states. The administration of justice is the main principle of political social order. State models that can establish justice, especially in the distribution of income and rights, are capable of being the best state model in cases where poles are not formed and the emergence of the best is prevented; in other words, when it is assumed that the middle class is supported. The emergence of pure oligarchy and tyranny is only impossible in state systems where citizens have an average and adequate level of rights and property. Hence, the absence of a permanent classification of average citizenship can hinder political participation and sustainable political influence (Rokkan, 2007: 3).

Political participation is the involvement in politics as a subject of politics with actions, thoughts, attitudes and behaviours towards political developments. As stated before, political participation, in a narrow sense, goes beyond the exercise of the right to vote, which is the determination of political decision-making bodies, and includes monitoring political events, being interested, receiving information about political events and actively participating in them (Dahl, 1963:57). Dahl, after stating that these four dimensions of political participation are related to each other, explains the levels of political participation and states that at the lowest level, there are those who follow political events through printed or visual media such as newspapers, magazines, radio, television and attend rallies as listeners. Those in this group can be defined as the spectators of the political sphere. Apart from these, there are those who openly take a stand and react to political problems and events. Those in this group engage in activities such as writing articles in newspapers and magazines, speaking at rallies and meeting with political leaders to try to influence them. Dahl explained the last group, the most advanced ones, as being an active member of a political party, taking part in party organs, being a member of various levels and working actively in election activities (Dahl, 1963: 57, 58; Kapani, 2009: 144, 145).

When analyzing the structural context of political participation, some vital observations should be underlined. The first of these is the decisions that legally establish political participation in the region. This context determines the segments of political participation such as income groups, occupational groups and technocrats. Secondly, it refers to the conditions that cause participation rates to be high or low. Lastly, it refers to the acculturation or interaction activities that come along with political activities; this is also a specific type of connection between parties that refers to voter or elected interaction (Rokkan, 1961: 137).

When the explanations on political participation are analyzed, it is possible to read that participation does not only take place within the political sphere, but in connection with it, it is also stated as being involved in the decision-making processes of the relevant mechanisms at the central and local levels

of the public sphere, both in terms of action and expression of opinions. Apart from this, being involved in all legal or illegal, successful or unsuccessful behaviours that are outside the public sphere but related to the public sphere and politics, organized and carried out by others can also be explained as political participation (Özbudun, 1975: 4).

It is possible to answer the question 'Why do people take part in the political sphere?' in two groups as realizing individual and social functions. Individual functions can be stated as self-development, self-expression, obtaining material and moral benefits and protecting their interests, expanding their social and political environment. In addition, it has functions that integrate people with the state in a social sense, identify the person with the political system, ensure the legitimacy of the political system, and contribute to the utilitarian and rational realization of decisions to be taken in the political and public sphere. (Lipset, 1959: 85-87).

In the studies conducted, it was stated that the issue of political participation, which is generally done to combine public policies in order to influence them, is also expressed as a way to convey a message to public officials in an unforeseen way. In this sense, while producing political participation policies related to both social science and the participation of modern citizens, patronage activities and hegemony perspectives can also be used as a selected part of the system (Verba & Brady, 1995: 32).

Politically, being part of a hegemonic power can be expressed theoretically and practically as a process of difference and separateness. In this context, the concept of hegemony represents a step forward in politics as well as philosophy. This step brings with it an assumption that includes intellectual unity and political ethics (Gramsci, 1971: 66).

Along with the functions of political participation, there are also a number of factors affecting political participation. It is possible to analyze these in two groups as individual and social. Individual factors include educational level, age and gender. Social factors include the type of society, political culture of the society, group membership, family and social class, occupation and social status (Öztekin, 2013: 252-257).

Each of these factors and the levels of political participation specified by Dahl are the subject of a separate study and research in their own field. Within the scope of this study, the most advanced level of political participation, which is taking office in the political field and becoming a candidate, and family and social class, which are mentioned among individual and social factors, are included. Family and social class are evaluated in the context of lower - upper income groups and affluence is prioritized.

The development and expansion of political participation is a process that continues and develops with the democratization process. The process, which started with the idea of limiting power, has reached its current position by passing through many phases such as the desire of individuals to participate in decision-making processes and the spread of the right to elect and be elected with industrialization (Lipson, 2005: 253).

Political and economic events have an important role in the development and expansion of political participation. Industrialization and urbanization have also led to an increase in political participation. In this process, the expansion of the right to vote, the transformation of the unequal voting rights granted to the educated, elite and wealthy into equal voting rights, and the spread of this right to the grassroots has had an increasing effect on political participation. The demands for improvement in the personal rights of those who came to the cities from rural areas to work attracted the attention of politicians and they tried to address this large mass of people and to direct their will towards them in order to maintain their political future. The increase in face-to-face communication with urbanization has led to a change in people's political behaviour and culture, both in finding solutions

to their individual problems and in the identification and recognition of social problems and in the efforts to solve these problems (Gökçe, Özdemirci and Ceylan, 2017: 293).

The British, American, French and Russian revolutions can be counted among the political developments affecting political participation. The 17th century British Revolution introduced the parliament, the first mechanism of political participation, to the political system. While the Declaration of Independence of the American Revolution explained the view that people are free from birth, the French Revolution emphasized the general will with the Declaration of the Rights of Man and Citizen and explained the necessity of an accountability mechanism. The Russian Revolution, on the other hand, stated that classes would be abolished at the end of the class struggle, that the state would fade away in the process, and that all members of society would become visible in the political sphere. All of these issues contributed to political participation from their own perspectives (Eroğul, 2014: 228; Gökçe, 2011: 70; Aksu, 2021: 16).

2. Elitism

As a sociological practice, elitism is a concept that can be examined up to a large number of social administrative structures such as aristocracy, oligarchy, meritocracy and plutocracy, where any group is seen as superior to the main group. Technically, elitism is a social program proposal that has taken the concept of elite for granted. At this point, the elite is a powerful and ideological person (Hughes, 1988: 20).

Elitism is the definition of the distinction that emerges in the relationship between the ruler and the ruled. Those who claim that there has always been a distinction between those who make political decisions and those who implement them have explained this as the minority who take and manage decisions and the majority who implement the decisions taken. This point has been put forward by many thinkers from Plato to our time. However, it is Mosca and Pareto who scientifically examined this view with a sociological approach and explained it as 'elite theories'. Mosca used the term ruling class in his theory and stated that the ruling class is always in the minority. He explained the ability of the ruling class to keep the majority under control despite being in the minority through the criteria of organization and superior ability. He states that although the ruling class is in the minority, it always holds superiority over the majority in the context of governing because it is well organized and those who belong to the ruling group are highly skilled people (Delican, 2000: 326).

While legal and illegal issues are among the methods used by the ruling class to keep the ruled under its influence, it is not important whether these methods are ethical or not. The important thing is to ensure the continuation of the administration by influencing the ruled. Influencing the ruled can be done through law and legal means as well as through deception, deceit or violence. Mosca stated that the ruling class does not have a closed, unchanging structure and that its structure may change depending on social and cultural changes (Mosca, 1939: 52-53).

Pareto used the term elite in his theory. Influenced by Mosca's views, Pareto analyzed and developed Mosca's concept of the ruling class and put it on a broader sociological basis. Pareto stated that each person has a value according to his/her ability in all branches of human activities, and explained that the best in his/her field will be given the highest score or value, and that everyone will be evaluated as much as what they do and can do in their field. Therefore, not only in terms of management, but also in every field of social structure, economic, political, cultural or in the context of every professional group, those who do their job best or earn the most can be elite in their field (Delican, 2000: 326; Gökçe, 2021: 50).

After Pareto divided all societies into elite and non-elite, he also divided the elite layer into ruling elite and non-managing elite. He states that the ruling elite consists of people who are directly influential in the governance of society and have influence on political powers. In other words,

Pareto says that it is possible to talk about elites such as military elite, religious elite, business elite, intellectual elite (Pareto, 1935: 1419-1423).

Similar to their predecessors, Machiavellian sociologists Mosca and Pareto have mentioned their names with the theories of "ruling class" and "elite circulation". Pareto's "elite circulation" theory is resistant to the phenomenon of global and definite human differentiation. The designed "social pyramid" rates the top features as individual rich systems and the poor at the broad base. This pyramid, which he states is dependent on the change and psychological characteristics of people, expresses the "total social" in a scientific language. Pareto states in his defense that the upper classes are also rich, and that this class completes itself with art, intelligence, cultural talent, ethical values and similar features. At this point, these classes have strong powers representing an "elite", that is, "aristocracy". Mosca, on the other hand, mainly operates on the political organization structure. The essence of these studies, which can be expressed as simple, narrow but functional, expresses the hegemony of an effective minority under all kinds of political will. Pareto's theory of elite circulation differs from Mosca's work in advocating the need for order and the rule of all rights, not constrained by groups (Kolegar, 1967: 362).

Michell, on the other hand, moves away from individualism and brings an institutionalist approach to elite theory. With the hierarchical structure and bureaucratic organization of institutions, centralization of institutional power emerges. The centralization of power creates a restrictive effect on the participation of the lower levels of the institution and each institution creates its own elite. This issue moves in a cycle. Michell calls this cycle the 'bronze law of oligarchy' (Michels, 1966: 341-355).

These theories, which we can call the classical elite theories, have been criticized for not providing precise information about how and from whom the elite is formed and its social structure, whether it is possible to distinguish between the rulers and the ruled with a clear line, and whether the existence of the elite has established democracy in that place (Kapani, 2009: 129).

While reinterpreting the theories of democracy, contemporary political scientists have stated that the existence of elites in a society does not mean that that society will have an antidemocratic structure. Stating that the role of the people in democratic regimes is to determine those who will govern themselves, Schumpeter explains democracy as a government approved by the people. In addition, Giovanni Sartori states that there should be talented leaders and ruling elites with democratic values, otherwise it will be under the rule of antidemocratic counter-elites. Laswell, on the other hand, emphasized the importance of ensuring the responsibility of the ruling elite and ensuring that the accountability mechanism is active and effective. Raymond Aron, on the other hand, compared the governments in Marxist regimes and Western-type regimes and stated that both have an oligarchic structure (Kapani, 2009: 132-135).

When the classical and democratic elite theories are analyzed, it is seen that there is a relationship between ruler and ruled in the structure of societies. It is seen that elites exist within each group that makes up the society, that there are elites in the economic, political, religious, etc. sense and that they use various methods to be effective in governance. What is democratically important is the placement of responsibility and accountability mechanisms as stated by Laswell and bringing people with democratic values to the management staff as explained by Sartori. As Schumpeter states, it is the people who will realize this work.

It is obvious that the relationship between ruler and ruled is not realized in line with the determinations and explanations of scientists. Today, especially in the determination of political elites, as Pareto stated, the elites within the groups that make up the society are effective. The most important group among these is the economic elites or businesspeople or the wealthy. The person,

individuals or groups who want to seize political power in any part of the world, who want to be effective in politics, must necessarily solve monetary problems. Because politics is an expensive endeavour where big money is involved. In order to be able to take part in high level positions in politics such as deputy, municipal councillor, mayor, etc., it involves great promotion, advertisement and campaigns in the pre-election period and election periods. In addition to all these, if one is a candidate for a political party, the donations made to the party or the nomination fees paid, or if one is an independent candidate, the need for large amounts of money to organize one's own campaign puts politics under the hegemony of the wealthy. Today, in the United States of America, the amount of money spent on the campaigns of the candidates in the presidential elections as well as in the elections for the House of Representatives or the Senate is quite large and is carried out thanks to the support of the wealthy in the country or in the states. This situation in the US parties, which fits Maurice Duverger's cadre party type, is also the case for the mass parties. It is also known that the candidates of the British Labour Party are supported by the wealthy or by the big trade unions. Considering that a member of any trade union, which Duverger calls indirect membership, is also accepted as a member of the British Labour Party and that membership fees are paid regularly in such mass parties, it is possible to talk about the weight of trade unions here as well.

Michels determined the law of oligarchy in his work titled “The Iron Law of Oligarchy” based on the concept of organization. The law of oligarchy should be differentiated from the concepts of organization and basic oligarchy as much as possible as a result of any generalization to be made. Michels particularly focused on the “ruling class in society” in his work. Unlike elitists such as Mosca and Pareto, he particularly focused on the concept of organization (Cassinelli, 1953: 774). Pareto defined the conceptualization of elitism with the nuance of classifying the most competent in the profession, but this gave rise to the situation of “circulation of elites” within the power struggles. In all three authors discussed, power sources such as education, political capital and good manners emerged as power sources that enabled the selected minorities to distinguish themselves from others. These sources used by the elites are revealed in Mosca’s distinction between the ruler and the ruled, Parve’s distinction between the masses, and Michels’ “Iron Law of Oligarchy.” In all three thinkers, a continuous discussion has been created from Marxism, and the common agenda of these discussions has been political proximity, the political leadership role of the elites, and their positions of dominance (Osorio, 2014: 102).

In Türkiye, political parties do not receive any financial assistance other than state aid. Newly established parties need a lot of money for all these activities such as the establishment of provincial and district organizations, organization, preparation for elections and election campaigns. For this reason, newly established parties choose the provincial and district presidents and the majority of the board of directors from the wealthy people of the region to carry out the initial organization in provinces and districts. Those who serve as provincial and district chairmen see it as a natural right to put themselves at the top of the candidate lists in the elections. Even in political parties that were established before, received state aid and managed to enter the parliament, the hegemony of the wealthy exists. Here, too, the names suggested by the wealthy of the region, or themselves or their relatives are placed at the top of the candidate lists. By taking part in these lists, the local wealthy make substantial donations to the political party and support their election campaigns. This situation is especially valid for the parties that are marching towards power and have high hopes of coming to power, but it is also the case for the opposition parties. They want to take advantage of both the financial power of the wealthy and the environment they have by putting wealthy people or people recommended by them in the ranks of the deputies they can elect in the relevant electoral district. There are exceptions to this situation. It is observed that experts, competent people, women and young people are placed at the top of the lists as candidates of the party headquarters. When nominating candidates among women and young people, attention is paid to the fact that they

should be from locally known and wealthy families. Here, only those who are experts and competent in their fields are nominated, and this is only at the will of the headquarters.

3. Capital Hegemony (Gaziantep)

Before analyzing the influence of the wealthy on politics with figures, it would be useful to specify the occupational groups, individuals and their qualifications that will be included in the definition of the wealthy. As mentioned before, in every occupational group or social group, those who do their job best are described as elites within that group. However, when it comes to politics, it is a problem to determine which or how many of those who want to operate in the political arena are selected among the elites within these groups. Because the specific characteristics of the political sphere, the social status of political elites and the roles they take will make them political elites, perhaps even ruling elites, being visible in this sphere is a matter of prestige, honor and pride and there is a fierce struggle to reach this point. There are not many options to win in this struggle. One of them is to grow up from the nucleus, to serve in party organs and to be recognized by all party members; the second is to be approved by the party headquarters; the third is either to become a local wealthy person or to get the support of a local wealthy person. Among these options, those in the first group usually try to gain a place for themselves by being active in the party from the women's branches and youth branches, while those nominated by the party headquarters are usually bureaucrats, journalists, academics, etc. who are not well known locally but who should definitely be on the list. Thirdly, there is a local wealthy local person or his/her relatives or people who are supported by the wealthy. These wealthy people, on the other hand, are financially well-off and may consist of various professional groups. It is actually quite difficult to make this distinction. When it comes to wealthy, businesspeople and industrialists come to mind first. Certainly, their financial earnings are quite high. However, there are also some professional groups that can be characterized as local wealthy with their earnings and social status, even if it does not come to mind that they can earn like industrialists and businesspeople at first. These include physicians, pharmacists, contractors, civil engineers, businessmen and self-employed people. Another occupational group, which is outside these groups but is highly visible in the political arena, is the lawyers. It can be debated which or how many of the lawyers are wealthy or not. However, among them there are also those who do politics with the support of a local wealthy person.

Political parties in which intellectuals are influential are usually political parties at the center of politics in an ideological sense. In political parties at the extremes of politics, candidates are usually determined by the center and the successors have little effect here. Among the reasons for this are the possible losses that it will bring to them in the material sense of being in the extremes of politics usually.

Within the concept of political elites, it is possible to specify lawmakers, mayors, ministers, regional and central members of political parties and board members, municipal council members and delegates. In this study, only lawmakers will be examined as described earlier. Among the reasons for this is that first of all, examination in all categories does not exceed the volumetric limit of study. Another reason is that the social status of the deputies is more important than others, that the ultimate goal of holding other local posts is to be a member of parliament, and that the heirs play an active role in determining the deputies in particular.

In order to see the effect of the decades in the political field, the result will be tried to be reached by first examining all of the Turkish Grand National Assembly (TBMM) and then through Gaziantep.

Table1: TBMM Deputies Periodical Review, All Profession Groups Considered Wealthy

Parliamentary Term (P.T.)	Number of Deputies	Total Occupation Group	Number of Deputies in Professions Considered Wealthy	Ratio of the Wealthy to the Number of Deputies in Parliament %	Ratio of Occupational Groups Considered Wealthy to Total Occupational Groups %
22. P.T.	547	74	233 (12 different professions)	42	16
23. P.T.	548	73	159 (8 different professions)	29	10
24. P.T.	549	88	288 (9 different professions)	52	10
25. P.T.	550	86	183 (10 different professions)	33	11
26. P.T.	537	90	176 (9 different professions)	32	10
27. P.T.	596	92	162 (10 different professions)	27	9,78
28. P.T.	593	96	195(different professions)	32	10.41

Source: https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album.htm

In Table-1, the number of deputies from the 22nd Term to the last term, the 28th Term, and the professional groups classified by the TBMM according to the statements of the deputies of each term, as well as the professional groups previously mentioned and accepted as wealthy in this study, were determined and the ratio of the wealthy to the number of deputies and the ratio of the professional groups accepted as wealthy to the total professional group were examined. When the TBMM terms are examined in Table-1, it is seen that there are at least 73 and at most 96 deputies from different professions in each term. These include industrialist, physician, businessperson, contractor, civil administrator, painter, worker, economist, theologian, officer, police, lawyer, banker, researcher. Among these professional groups, there are 12 professional groups accepted as wealthy. The only period in which all 12 professional groups are present is the 22nd Term, and this number varies in other periods. The least number of professional groups is in the 23rd Term with 8 professions. The period with the highest number of wealthy people was the 24th Term with 9 wealthy professional groups and a rate of 52%. During this period, 288 of the 549 deputies in TBMM were wealthy. Although the lowest number was in the 23rd Term with 159, the lowest period in terms of the number of deputies was in the 27th Term with 27%.

In the 23rd Term, where there were the fewest different professional groups, there were 73 different professions, 10% of which were wealthy. In the 22nd Term, 12 out of 74 professional groups were wealthy, with a rate of 12%.

As seen in Table-1, the number and rate of wealthy people in the TBMM are quite high both in terms of the number of deputies and in terms of total professional groups. While there are one or two people in other occupational groups, for example, there are wealthy people such as 77 industrialists, 31 free traders/merchants, 30 medical doctors, 10 pharmacists in the 22nd Term. These figures are seen as 82 industrialists in the 23rd Term, 65 industrialists in the 24th Term, and 87 industrialists in the 27th Term (www.tbmm.gov.tr)

Table-2: Periodic Review of the Turkish Grand National Assembly Deputies Industrialists and Businessmen

Parliamentary Term (P.T.)	Number of Deputies	Total Occupation Group	Number of Industrialists and Businesspeople	Ratio of the Number of Industrialists and Businesspeople to the Number of Members of Parliament %
22. P.T.	547	74	135	24
23. P.T.	548	73	96	17
24. P.T.	549	88	93	16
25. P.T.	550	86	93	16
26. P.T.	537	90	99	18
27. P.T.	596	92	128	21
28. P.T..	593	96	142	23

Source: https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album.htm

In Table-2, only those who are considered as wealthy and those who are stated in the TBMM album as industrialists and businesspeople are included among the occupational groups, the others are removed and examined. The first occupations that come to mind as wealthy are those in these two groups. Therefore, it was deemed useful to look at the figures from this perspective. When these figures are examined, quite high rates are seen. In the 22nd term, approximately one quarter of the TBMM consists of these two occupational groups. The lowest is seen in the 24th and 25th terms with 16%, and 93 deputies are industrialists and businesspeople in the Assembly. These figures are important figures. Although it is not possible to think of these deputies acting together in terms of Türkiye's political culture or party systems, they will have an indirect effect on the other members of the assembly or the profit takers in the adoption of laws or in many economic decisions.

Table-3: Occupational Groups Accepted as Wealthy in Gaziantep Province Deputies Periodic Review

Parliamentary Term (P.T.)	Number of Deputies	Total Occupation Group	Number of Deputies in Professions Considered Wealthy	Ratio of the Wealthy to the Number of Deputies in Parliament	Ratio of Occupational Groups Considered Wealthy to Total Occupational Groups %
22. P.T.	10	5	6 (3 Different Professions)	60	60
23. P.T.	10	5	6 (2 Different Professions)	60	40
24. P.T.	12	6	7 (3 Different Professions)	58	50
25. P.T.	11	6	4 (2 Different Professions)	36	33
26. P.T.	11	5	4 (1 Profession)	36	20
27. P.T.	13	7	6 (3 Different Professions)	46	42
28. P.T..	14	6	9 (3 Different Professions)	64	50

Source: https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album.htm

The province of Gaziantep is also a reflection of Türkiye. Being an industrial city, being a city above the Turkish average in terms of exports, and its geographical location cause the city to have quite high numbers of wealthy people. Therefore, it can be naturally accepted that the wealthy are influential in politics and visible in politics. It is a normal situation for Gaziantep that industrialists and businessmen, if not themselves, propose and have accepted as candidates for deputy either their relatives or reliable people they can trust and who will represent and protect their interests in the political arena. This situation, which is more common in central parties in Gaziantep, is not seen much in other parties that are outside the center and have a group in the Turkish Grand National Assembly. Considering the ideological structures of those parties and the limited number of votes they can receive and the number of deputies they can elect, candidates determined by the center are usually included in the lists for places where they can be deputies, and these are outside the wealthy.

However, the situation is different in central parties. Considering the probable vote rate of the parties and the number of deputies they can elect, the struggle to intervene in the lists of the political party that may come to power and to be included there is quite active and it is seen that the wealthy intervene in these lists using various methods. In this study, which is taken as an example in Gaziantep, the situation of the wealthy is tried to be explained through numbers rather than sharing data based on names.

When Table-3 is examined, it is seen that the influence of the wealthy is quite high in the 23rd and 24th terms. It is seen that 6 out of 10 deputies are determined as wealthy or those who have received the support of the wealthy. In terms of numbers, the period when the wealthy are most influential is the 25th term. In this period, 7 out of 12 deputies belong to the occupational group that can be defined as wealthy. In Gaziantep, MPs are generally selected from 5-7 different professional groups. Among these occupational groups, the rate of the wealthy is quite high, with the highest period being 60% in the 22nd Term.

In the 26th Term, the hegemony of industrialists is clearly seen among the wealthy. Industrialists, as a professional group alone, constitute 20% of the deputies with 4 deputies. In Gaziantep, in the 22nd Term, there were 4 industrialists, 1 holding company employee, 1 lawyer, 1 contractor, 2 academics, 1 bureaucrat deputies, while in the 23rd Term, there were 5 industrialists, 1 holding company employee; in the 24th Term, there were 5 industrialists and 1 holding company employee, 1 medical doctor; in the 25th Term, there were 3 industrialists, 1 medical doctor; in the 26th Term, there were 4 industrialists; and in the 27th Term, there were 3 industrialists, 2 medical doctors, and 1 pharmacist.

When the names on the lists are examined, it is seen that the same people were included for 3-4 consecutive terms. Therefore, the wealthy in Gaziantep show their presence in politics quite effectively.

Table-4: Gaziantep Province Deputies Periodic Review Industrialist and Businessperson

Parliamentary Term (P.T.)	Number of Deputies	Total Occupation Group	Number of Industrialists and Businesspeople	Ratio of the Number of Industrialists and Businesspeople to the Number of Members of Parliament %
22. P.T.	10	5	5	50
23. P.T.	10	5	6	60
24. P.T.	12	6	6	50
25. P.T.	11	6	3	27
26. P.T.	11	5	4	36
27. P.T.	13	7	3	23
28. P.T..	14	6	3	21

Source: https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album.htm

In the data in Table-4, which is only considered as industrialists and businesspeople, it is seen that the rich industrialists and businesspeople are effective at a rate of 60%. It is seen that this rate is quite high especially in the 22nd, 23rd and 24th terms and that the rich people who became MPs in this term are generally the same names. In the 28th term, although the rich people have a rate of 42% in general (Chart-3), it is seen that the rate of industrialists and businesspeople has decreased to 23%.

4. Conclusion

Although the visibility and influence of the wealthy in local politics is not a desirable situation in terms of democracy and the spread of the represented segments to the base, it does not go beyond being an ideal idea and it is seen that this does not happen in reality. In this study, only the Gaziantep province example was examined, and all the deputies in Turkey were classified according to their professions declared by themselves in the TBMM albums. In both studies, it is seen that the wealthy are influential in politics, especially in determining the deputies and their inclusion in the lists, either in terms of themselves or the people they support. This situation is also likely to be seen when other provinces are examined. Due to the limitation of the volume of the study, other provinces were not examined, but an attempt was made to reach a conclusion from Türkiye as a whole and from the Gaziantep province example.

Capital hegemony is the use of economic power by the bourgeoisie or dominant capital groups to control political and cultural areas and shape social relations. In Gaziantep, this situation is seen in the local industrial and commercial elites who influence political decision-making processes and direct urban transformation, employment policies and resource distribution in line with their own interests. The close relations of powerful families, especially in the textile and industrial sectors, with local governments embody the hegemony of capital over politics, while limiting the representation of civil society and working classes in decision-making mechanisms.

The visibility of the wealthy in politics and their desire to be influential cause them to establish a hegemony especially on the parliamentary lists in terms of financing politics, the concerns of the wealthy for the future and the representation of their own groups or someone close to them, and the sustainability of their interests. The fact that politics is a very costly business today, due to the reasons explained above, makes it almost difficult for the wealthy to be visible in politics. When the

efforts of the wealthy to sustain their material interests are added to this, the existence of the hegemony of the wealthy becomes inevitable.

While discussions and research on how to overcome this issue and what kind of measures should be taken so that other professional groups can have more space, especially on the parliamentary lists, are the subjects of other studies, the determination of the status of the hegemony of the wealthy on local politics is important in terms of providing resources for future studies.

As a result, although it is important for politics to spread to the grassroots and for different professional groups to be represented in parliaments, it is seen that the hegemony of the wealthy will continue for a while in the context of today's political culture.

Compliance with Ethical Standards

Conflict of Interest: The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are attached to the manuscript process files with wet signatures.

Ethics Committee Permission: Ethics committee approval is not required for this study. The original signed consent form is attached to the article process file.

Financial Support: No funding received.

Acknowledgements: The authors are grateful to all scientists who contributed anonymously to the study.

References

Aksu, M. (2021, 04 26). İnsani Gelişmişlik Seviyesi İle Hibrit Rejimler Arasındaki İlişki. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi

Aksoy, İ., ve Can, C. (2016). Hegemonya ve Karşı-Hegemonik Sızıntılar: Yeni Bir Kavramsallaştırma Denemesi. PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 2, Sayı. 3, 62-76.

Brandist, C. (2013). "Gramsci ve Rus Marksizminde Hegemonya Kavramları", Gramsci II. Felsefelogos, S. 48, 69-85.

Dahl, R. (1963). Modern Politic Analysis. Engleewood Cliffs: Prentice-Hall. Delican, M. (2000). Elite Theories of Pareto, Mosca nad Michels. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S.43-44, 323-335.

Eroğul, C. (2014). Siyasal Katılma. G. Atılgan, ve E. Aytekin içinde, Siyaset (s.227-237). İstanbul: Yordam Kitabevi.

Gökçe, A. F., (2021). Siyaset Bilimi Kavram ve Tanımlar. Ankara: Nobel Yayınları.

Gökçe, A. F., (2011). Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Siyasal Seçkinlerin Sosyal Yapılarının İncelenmesi: 23. Dönem Milletvekilleri. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(7), 69-84. Https://Doi.Org/10.14520/Adyusbd.142

Gökçe, A. F., Özdemirci, İ., ve Ceylan, İ. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Katılım Seviyesi: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 2, S. 27, 289-319.

Gramsci, A. (1971). *The Modern Prince*.

Hughes, C. (1988). Education and Elitism Education. In *Scholar.Archive.Org*. https://scholar.archive.org/work/wndubh3pbrajrblsejkt3thwzq/access/wayback/https://s3-euw1-ap-pe-ws4-capi2-distribution-p.s3.eu-west-1.amazonaws.com/books/9781003058373/HUB/googleScholarPdf.pdf?response-content-disposition=attachment%3B filename%3D%229781

Kapani, M. (2009). Politika Bilimine Giriş. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Kolegar, F. (1967). The Elite and the Ruling Class: Pareto and Mosca Re-examined. *The Review of Politics*, *29*(3), 354–369. https://doi.org/10.1017/S0034670500032757

Lipset, S. M. (1959). Some Social Requests of Democracy: Economic Development And Political Legitimacy. The American Political Science Review, American Political Science Association, 86-87.

Lipson, L. (2005). Siyasetin Temel Sorunları, Çev: Fügen Yavuz. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Michels, R. (1966). Political Parties. London: Collier-Macmillan Limited.

Mosca, G. (1939). The Ruling Class. New York: McGraw Hill.

Osorio, A. (2014). *Hacia Una Sociología De Las Élites: Una Revisión Crítica Del Elitismo Clásico De Mosca, Pareto Y Michels*. 1–110.

Özbudun, E. (1975). Türkiye'de Sosyal Değişim ve Siyasal Katılım. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Öztekin, A. (2013). Siyaset Bilimine Giriş. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Pareto, V. (1935). The Mind and Society. A Treatise on General Sociology. New York: Dower.

Rokkan, S. (1961). Mass Suffrage, Secret Voting and Political Participation. *European Journal of Sociology*, *2*(1), 132–152. https://doi.org/10.1017/S0003975600000333

Rokkan, S. (2007). Approaches to the Study of Political Participation: Introduction. *The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought, Second Edition*, 493.

Verba, S., & Brady, H. E. (1995). Participation's Not a Paradox: The View from American Activists. In *British Journal of Political Science* (Vol. 25, Issue 1). https://doi.org/10.1017/S0007123400007043

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KÜNYESİ

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 12.08.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 25.05.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Şahin, M., Kömürlü, R. (2025). Türkiye'de Mimarlık Eğitiminde Sürdürülebilirliğin Yeri, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2322-2362.
https://doi.org/10.35674/kent.1532171

Türkiye'de Mimarlık Eğitiminde Sürdürülebilirliğin Yeri

Sustainability in Architectural Education in Türkiye

Merve ŞAHİN[1] Rüveyda KÖMÜRLÜ[2]

öz

Mimarlık eğitimi; işlevsellik, estetik ve sürdürülebilirlik prensiplerinin bir araya gelerek tasarım ve teknik bilgilendirmelerin yapıldığı disiplinler arası bir eğitim modeline sahiptir. Mimarlık, pratikte olduğu gibi eğitiminde de güncel konuları takip etmeyi gerektirmektedir. Günümüzün güncel konularından olan sürdürülebilirlik, yeşil bina ve enerji verimliliği başlıkları eğitimde yer edinmektedir. Bu çalışmada sürdürülebilirliğin mimarlık lisans ve lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) eğitimine entegre edilme düzeyini değerlendirmek, Türkiye'nin mevcut durumunu anlamak ve dünya örnekleriyle karşılaştırarak olası yenilikleri belirlemek amacıyla mimarlık programlarının ders içerikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve derslerin işleyişine dair öneriler getirilmiştir. Yapılan değerlendirmeler üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada dersler, Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS) değeri*, kredi değeri ve türü (seçmeli/zorunlu) açısından analiz edilmiş, ikinci aşamada ders içerikleri değerlendirilmiştir. Üçüncü aşamada ise Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- UNESCO) ve Uluslararası Mimarlar Birliği (Union Internationale des Architectes - UIA) tarafından ortaya konulan Mimarlık Eğitim Şartı'ndaki (2023) sürdürülebilirlik ile ilgili kriterler çerçevesinde ders içerikleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve öneriler getirilmiştir. Türkiye'de mimarlık eğitimi veren 61 devlet üniversitesi bulunmaktadır. Yapılan incelemelerin ardından lisans programlarında 50 üniversite sürdürülebilirlik temalı dersler vererek %81,96 orana sahip olduğu görülmektedir. Toplam 111 ders verilirken bunların 23 tanesi zorunlu, 88 tanesi seçmelidir. Türkiye'de 36 üniversitede mimarlık lisansüstü eğitimi verilmektedir. Bu üniversitelerden 27 üniversite sürdürülebilirlik temalı dersler vererek %75 orana sahip olduğu görülmektedir. Lisansüstü eğitimde toplam 68 ders verilirken bunların 3 tanesi zorunlu, 65 tanesi seçmelidir. Sonuçlara bakıldığında zorunlu ders oranının düşük olması öğrencilerin sürdürülebilirlik, yeşil bina ve enerji verimliliği konusunda bilgi sahibi olabilme ihtimalini azaltmaktadır. Sürdürülebilirlik bilincinin oluşturulmasında ilk adımın eğitim olduğu unutulmamalı ve tüm öğrencilerin bu bilinci kazanabilmesi için zorunlu derslerin oranı artırılmalıdır.*

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, Eğitim, Sürdürülebilirlik, Yeşil Bina, Enerji Verimliliği.

ABSTRACT

Architectural education has an interdisciplinary education model in which the principles of functionality, aesthetics and sustainability come together, and design and technical information are provided. Architecture requires following current issues in education as well as in practice. Sustainability, green building and energy efficiency, which are among today's current issues, have a place in education. In this study, in order to evaluate the level of integration of sustainability into undergraduate and postgraduate (master's and doctoral) architecture education, to understand the current situation in Türkiye and to identify possible innovations by comparing with world examples, the course contents of architecture programs were comparatively examined, and suggestions were made regarding the functioning of the courses. The evaluations consist of three stages. In the first stage, the courses were analyzed in terms of European Credit Transfer System (ECTS) value, credit value and type (elective/compulsory), and in the second stage, the course contents were evaluated. In the third stage, course contents were comparatively evaluated, and recommendations were made within the framework of the criteria related to sustainability in the Architectural Education Charter (2023) put forward by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and the International Union of Architects (Union Internationale des Architectes - UIA). There are 61 state universities in Türkiye that provide architecture education. After the examinations made, it is seen that 50 universities have a rate of 81.96% by giving sustainability-themed courses in undergraduate programs. While a total of 111 courses are given, 23 of them are compulsory and 88 of them are elective. Architecture graduate education is given in 36 universities in Türkiye. It is seen that 27 of these universities have a rate of 75% by offering sustainability-themed courses. While

[1] **Corresponding Author:** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, merveesahiin41@gmail.com , ORCID: 0009-0005-8916-6553

[2] Profesör, Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ruveydakomurlu@gmail.com , ruveyda.komurlu@kocaeli.edu.tr , ORCID: 0000-0002-0665-481X

a total of 68 courses are given in graduate education, 3 of them are compulsory and 65 of them are elective. Considering the results, the low rate of compulsory courses reduces the possibility of students to have knowledge about sustainability, green building and energy efficiency. It should not be forgotten that the first step in creating sustainability awareness is education and the rate of compulsory courses should be increased so that all students can gain this awareness.

Keywords: Architecture, Education, Sustainability, Green Building, Energy Efficiency.

1. GİRİŞ:

Sanayi Devrimi ve II. Dünya Savaşı neticesinde nüfus artışının hızlanması toplumların yaşam tarzlarında ve ihtiyaçlarında değişimlere yol açmıştır (Tavşan ve Yanılmaz, 2019). Sanayi Devrimi ile başlayan endüstrileşme, nüfus artışı ve şehirleşme; küresel krizlere yol açmış, insanlığı ortak çözümler aramakla karşı karşıya bırakmıştır (İbrahimgil, 2019). Bu süreçte, enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç hızla artmıştır. Hem üretim hem de tüketim maliyetinin düşük olduğu enerji kaynakları daha çok tercih edilmiştir. Ancak bu tercihler çevreye ve insan sağlığına önemli zararlar vermiş ve doğrudan çevresel sorunların artmasına yol açmıştır. Çevresel sorunlarla birlikte 'ekolojik yaşam' kavramı ortaya çıkmış; yapı sektöründe ise bu kavram, 'ekolojik', 'yeşil' ve 'sürdürülebilir mimarlık' olarak literatürde yer almıştır (Kayıhan ve Tönük, 2011; Tavşan ve Yanılmaz, 2019).

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında yayınlanan 'Ortak Geleceğimiz' adlı raporda sürdürülebilirlik, mevcut ihtiyaçları gelecek nesillerin ihtiyaçlarını giderebilme kabiliyetlerini ellerinden almadan karşılayabilme olarak tanımlanmaktadır (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1987). Göksal (2003)'a göre sürdürülebilirlik, doğal kaynakları tüketmeden, ekosistem ve ekonomi dengesini koruyarak gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözeten kalkınmadır. Erbaş (2011)'a göre sürdürülebilirlik, bir sistemin ana kaynaklarını tüketmeden veya ana kaynaklara zarar vermeden işlevini devam ettirebilme yeteneğidir. Kömürlü vd. (2024)'ye göre sürdürülebilirlik, kaynakları tüketmeden kullanmayı içerir. Bu tanımlamalardan yola çıkarak sürdürülebilirlik, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlar arasında bir denge kurarak hem günümüz ihtiyaçlarını karşılayabilen hem de gelecek nesillerin ihtiyaçlarını ve yaşam kalitesini tehlikeye atmayan uzun vadeli bir yaklaşım olarak tanımlanabilir.

İnşaat sektöründe üretim, kullanım ve yıkım aşamalarını kapsayan sürecin her aşamasında çevreye etkileri bulunabilmektedir. Enerji tüketimi açısından değerlendirildiğinde, inşaat sektörü, enerjiyi en çok kullanan sektörlerden biridir (Sadek, 2023). Bir yapının yaşam döngüsü boyunca çevreye bıraktığı etkileri göz önüne alındığında, mimarın sorumluluğu oldukça büyüktür (İbrahimgil, 2019). Sürdürülebilirlik, yalnızca doğal kaynakların korunmasını değil, aynı zamanda insan yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen bütüncül bir yaklaşımdır ve bu hedefe ulaşmada eğitimin kritik bir rolü bulunmaktadır. Eğitim yoluyla mimarların ve diğer sektör paydaşlarının sürdürülebilir tasarım, kaynak yönetimi ve çevre etkileri konularında bilinçlendirilmesi, bu sorumluluğun yerine getirilmesinde kilit bir rol oynamaktadır.

Pek çok birey için eğitim öğretim sürecinin son aşamasını üniversite eğitimi oluşturmaktadır. Sanat ve teknik eğitimin bir arada verildiği mimarlık eğitimi; teknolojik, kültürel, sosyal ve çevresel değişimi takip etmesi gereken pek çok disiplin ile kesişen bir yapıya sahiptir. Türkiye'nin kentlerini inşa eden mimarların eğitim aldığı okullar, insan yaşamını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen kurumlardır (Yılmaz, 2022). Eğitimdeki benzerliklere rağmen ders çeşitliliği üniversiteler arasında farklılık gösterebilmektedir. Diğer yandan mimarlığın da gündemi sürekli değişebilmektedir. Mimarlık kültürel, ekonomik, sosyal ve teknolojik vb. faktörlerin etkisi altında kalarak kendini sürekli olarak yenileyen dinamik bir sisteme sahiptir (Karaaslan vd., 2021). Küresel değişimlerin artış gösterdiği ve sosyal ve çevresel krizlerin de olduğu bu dönemde, mimarlık eğitiminin kapsamının yeterliliği akademik çalışmalarda yer almaktadır. (Tzonis, 2014; Biket ve Sevimli, 2023). Bir yıl önceki ile şimdiki mimarlık anlayışı bile aynı değilken mimarlık eğitiminin günceli ne kadar takip ettiği tartışma konusudur.

Teknolojinin ve inşa yöntemlerinin hızla değiştiği bu dönemde, değişimlere ayak uydurabilen üniversitelerimizin sayısının oldukça az olduğu görülmektedir (Özeren ve Kalaycı, 2023). Öğrencilerin kavrama ve değerlendirme yeteneğini güçlendirmek amacıyla, kuramsal temel ile uygulama arasında köprü kurarak eğitim müfredatının sürekli güncellenmesi gerekmektedir (Küçükali ve Ataş, 2020). Mimarlığın yapıtaşlarını oluşturan konulara değinilip bu konu başlıklarına ek olarak mimarlığın güncel konu başlıkları da öğrencilerle buluşturulmalıdır. Türkiye'de mimarlık eğitimi veren kurumların genellikle vizyon ve misyonlarında çağdaş standartlara uygun eğitim sözü verilmesine rağmen eğitim programları ve ders içeriklerinin incelenmesi, bu sözlerin uygulamaya yeterince geçirilmediğini göstermektedir (Ceylan, 2016). Profesyonel ortamın güncel başlıklarından biri de 'sürdürülebilirlik' kavramıdır. Her geçen gün mimarlığın pratiğinde yerini etkin kılan sürdürülebilirlik kavramı, mimarlık eğitiminde de yerini etkin kılmalıdır. Böylece öğrenciler sürdürülebilirliğin mimarlıktaki uygulamaları hakkında bilgilendirilirken diğer yandan çevre bilincine de sahip olacaktır.

Yükseköğretim kurumları 1990'lı yıllardan bu yana, sürdürülebilirlik kapsamında topluluklar kurarak çeşitli bildiriler ve konferanslar oluşturmuşlardır (Bilgili ve Topal, 2021). Bu bildirilerde kişiler, sürdürülebilirlik ile ilgili çalışmalara yönlendirilmiş, sürdürülebilirliğin tüm alanlarda müfredata entegre edilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Benliay ve Gezer, 2019). Bu konferanslarda sürdürülebilir kalkınma için, üniversitelerde sürdürülebilirlik kavramının müfredata entegre edilmesine, araştırma ve çalışmaların artırılmasına, personelin bilinçli hale getirilmesine ve kampüslerdeki çevresel faaliyetlerin artırılarak katılımın sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Çalıkuşu, 2019). Bu faaliyetler, bireylerin sürdürülebilirlik konusunda sadece bilinçli hale gelmesi değil aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma konusunda aktif bir rol alabilmesi açısından önemlidir. Eğitimdeki bu sürdürülebilirlik anlayışı, yaşam kalitesinin ve refahının sürekliliği açısından önemli bir husustur.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- UNESCO) ve Uluslararası Mimarlar Birliği (Union Internationale des Architectes - UIA) tarafından ortaya konulan Mimarlık Eğitim Şartı'nda (2023) sürdürülebilirlik temasının işleyişi ile ilgili kriterler aşağıdaki gibi tariflenmiştir:

- Malzemelerin yaşam döngüsü, ekolojik sürdürülebilirlik, çevresel etki, daha az enerji kullanımı için tasarım, pasif sistemler ve bunların yönetimi konularının anlaşılması.
- Yerel çevre, kültürel miras ve geleneklerin öneminin tanınması, bu unsurları sürdürülebilir tasarım süreçlerine entegre edilmesi.
- Mimarların bölgesel özellikleri anlayarak, toplumsal ihtiyaçlara uygun, eşitlikçi, sürdürülebilir ve refahı artıran çözümler üretmesi,
- Ekolojik açıdan sorumlu tasarım, çevre koruma ve rehabilitasyon, mimarlık eğitiminin önemli bileşenlerinden olması.

Bu çalışmada belirlenen bu kriterler temel alınarak Türkiye'deki devlet üniversitelerinde mimarlık programlarının ders içeriklerinin, bu kriterlere ne kadar ayak uydurduğu karşılaştırmalı olarak değerlendirilip öneriler getirilmektedir.

1.1. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmada Türkiye'de mimarlık eğitiminde sürdürülebilirliğin yerini tespit etmek amacıyla devlet üniversitelerindeki mimarlık ders programlarında yer alan sürdürülebilirlik temalı dersler, Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS) değeri, kredi değeri, türü (seçmeli/zorunlu) ve içerik açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın kapsamı 'sürdürülebilirlik' ve bu kavrama bağlı olarak 'yeşil bina' ile'enerji verimliliği' kavramlarının Türkiye'deki mimarlık eğitim programlarında ne kadar yer verildiğine dair analiz edilmesidir. Bu kapsamda Türkiye'deki mimarlık eğitimi veren devlet üniversitelerinin lisans ve lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) eğitim programları 2023-2024 eğitim

öğretim yılı baz alınarak ele alınmıştır. Bu çalışmada, sürdürülebilirliğin mimarlık lisans ve lisansüstü eğitimine entegre edilme düzeyini değerlendirmek, Türkiye'nin mevcut durumunu anlamak ve derslerin işleyişine dair öneriler getirmek amacıyla mimarlık programlarının ders içerikleri incelenmiştir.

2. Dünyadaki ve Türkiye'deki Mimarlık Programlarında Sürdürülebilirlik

Mimarlık, diğer disiplinlerle bağlantılı olması sebebiyle bilimsel ve çevresel gelişmelerle etkileşim halindedir. Mimarlık mesleğinin ilk adımını oluşturan mimarlık eğitimi iyi bir mimarın sahip olması gereken temel özellikleri kazandırmayı hedeflemekte ve sürekli olarak değişmekte olan arz durumuna göre şekillenmektedir (Altomonte, 2011; İbrahimgil, 2019). Bu bağlamda güncel sorunlara önem veren ve çözümler üretebilen bir mimarlık eğitimi ortaya koyulmalıdır. Dünyamızın güncel sorunlarından biri de şüphesiz ki çevresel sorunlardır. Kentleşme, kitlesel üretim ve tüketimi teşvik eden pazarlama faaliyetleri sonucunda plansız ve kontrolsüz şekilde yapılan kaynak kullanımı ve üretimi, dünyanın ekolojik dengesini bozmaktadır (Bavilolyaei, 2012). Bu sorunlar için üretilen çözümlerin ana odağı bugünü koruyarak yaşanabilir bir geleceği hedefleyen sürdürülebilirlik kavramıdır. Sürdürülebilirliğin her bilim dalında daha da fazla yer edinmesiyle eğitim ve öğretim kapsamında da ele alınan çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda yüksek öğretim kurumları, çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik konularında toplumu yönlendirme sorumluluğuna sahiptir (Bantanur vd.; 2015, Çalıkuşu, 2019).

2.1. Dünyadaki Lisans ve Lisansüstü Eğitiminde Mimarlık Programlarında Sürdürülebilirlik

Mimarlık eğitimi Avrupa'daki ülkeler arasında sadece Makedonya, Almanya ve Türkiye'de 4 yılken, Makedonya ve Almanya da bu süreye ek olarak 2 yıl meslek deneyiminin ardından mimarlık yapabilme yetkisine sahip olunmaktadır (Ciravoğlu, 2020). İspanya'da 5 yıllık lisans ve 1 yıllık lisansüstü eğitim dahil olmak üzere toplam altı yıllık eğitimden sonra mimarlık yetkisine sahip olunmaktadır (Erdoğan vd., 2021). İtalya'da mimarlık yetkisi 3 yıllık lisans ve 2 yıllık akademik eğitimden ya da sadece 5 yıllık lisans eğitiminin ardından 1,5 yıllık mesleki uygulama deneyimi ile kazanılır (Erdoğan vd., 2021). ABD'de 4 yıllık mimarlık eğitiminin ardından yüksek lisans eğitimi ülke çapında 1-1,5, 2 ve 3-3,5 yıl arasında, doktora 3-4 yıl arasında alınan eğitimle tamamlanmaktadır (Oğuz vd. 2008).

Allu (2014) tarafından Nijerya'daki Jos Üniversitesi kapsamında gerçekleştirilen ankete, 30 lisans öğrencisi, 27 yüksek lisans öğrencisi, 19 öğretim üyesi katılmıştır. Katılımcıların akademik müfredatın gelişen ve güncellenen arz durumlarına yönelik yeniden şekillenmesine olumlu baktığı görülmektedir. O'Byrne vd. (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada sürdürülebilirlik alanında eğitim veren 27 lisans ve 27 yüksek lisans olmak üzere toplam 54 yükseköğretim programının İngilizce dilindeki lisans ve yüksek lisans dersleri incelenmiştir. Amerika, Avustralya, Birleşik Krallık, İsveç, Hollanda ve Japonya'daki üniversiteler incelenmiştir. Yapılan analizlerin sonucunda yükseköğretim kurumlarının müfredatlarında sürdürülebilirlik konusunun içerik açısından farklı şekillerde ele alındığı ortaya koyulmaktadır. Álvarez vd. (2016)'in Asya'daki mimarlık okullarının sürdürülebilirlik konulu derslerin oranlarını ve içeriklerini ele aldığı çalışmada Çin'den 4, Hong Kong'dan 2, Hindistan'dan 2, Endonezya'dan 1, Japonya'dan 2, Kore'den 3, Malezya'dan 2, Filipinler'den 1, Singapur'dan 1 mimarlık okulunu değerlendirmiştir. Çalışma, aynı bölgede yer alan okulların eğitiminde, küresel sürdürülebilirlik sorunlarına benzer bir tepkiye sahip olmaları beklenirken, analiz ülkeler arasında ve ülkelerin kendi okulları arasında dahi önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. El-Feki ve Kenawy (2018), Kahire'deki mimarlık eğitimine sürdürülebilirliğin entegre edilmesi kapsamında bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Öğretim üyeleri, öğretim görevlisi asistanları, öğretim asistanları, son sınıf öğrencileri ve uygulayıcılardan oluşan 16 kişilik gruba gerçekleştirilen anket sonuçları, sürdürülebilirliğin mimarlık müfredatına entegre edilerek güncellenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Brzezicki ve Jasiolek (2021) tarafından Polonya Wroclaw Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

kapsamında 2020-2021 eğitim yılının yaz döneminde, lisans 3.sınıf düzeyindeki 27 öğrenci ve yüksek lisans 1.sınıf düzeyindeki 21 öğrenciden oluşan gruba anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket sonuçları, sürdürülebilir ve ekolojik tasarıma dair verilen derslerin öğrencilerin beklentilerini karşılamadığını ortaya koymaktadır. Sürdürülebilir tasarıma dair derslerin müfredata entegre edilmesine rağmen bazı alanlarda eksiklikler olduğu saptanmıştır. Malezya'daki dokuz mimarlık okulundan 67 mimarlık eğitimcisi ile gerçekleştirilen anket çalışmasında hem hükümet hem de üniversiteler tarafından düzenlenen eğitim programları ile sürdürülebilirlik konusunda farkındalık yaratılması gerektiği ortaya koyulmaktadır (Shari ve Jaafar 2006; Gökuç, 2021).

Altomonte (2012) tarafından yapılan çalışmada Avrupa ülkeleri üniversitelerinin müfredatlarında çevresel sürdürülebilirlik konusuna nasıl yer verildiği incelenmiştir. Almanya'nın Technische Universität München adlı üniversitesinde eğitimin 3. yarıyılında bir atölye çalışması ve entegre bir proje düzenlenmektedir. Bu ders; Yapı İnşaatı ve Malzeme Bilimi Bölümü, Yapısal Tasarım Bölümü ve İklimsel Tasarım ve Yapı Hizmetleri Bölümü ile iş birliği içinde geliştirilmektedir. Dersin bu konsepti, Bavyera Bilim Bakanlığı tarafından "Preis für gute Lehre" (İyi Öğretim Ödülü) ile ödülüne layık görülmüştür. Fransa'nın École Nationale Supérieure D'architecture de Grenoble adlı üniversitesinde lisans programında, tasarım stüdyoları çevresel ve sürdürülebilir tasarımla ilişkili şekilde yürütülmektedir. Üçüncü sınıf stüdyosunun konsepti, Culoz Belediyesi'nde bir "nehir limanı" tasarlanmasıdır. İspanya'nın Unıversıdad De Sevilla adlı üniversitesinde lisans programında Çevresel Tasarım, Mimarlık ve Kentsel Tasarım Laboratuvarı dersi, çevresel dinamiklerle entegre bir mimari tasarım projesi için teorik ve metodolojik temelleri içermektedir. Öğrencilere projede teknolojik ve çevresel yönetim araçlarını aktarırken, teknik ve çevresel seçimler ile mimarinin estetik değerleri arasındaki bağlantıları anlatılmaktadır.

2.2. Türkiye'de Mimarlık Programlarında Sürdürülebilirliğin Yeri

Türkiye'de mimarlık eğitimi, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından denetlenen devlet üniversiteleri ve vakıf üniversiteleri olmak üzere iki koldan verilmektedir. Çalışmanın yapıldığı 2023-2024 eğitim yılı itibariyle YÖK'ün internet sayfasından (YÖK, 2024) alınan verilere göre Türkiye'de 129 devlet, 75 vakıf üniversitesi ve 4 vakıf meslek yüksekokulu olmak üzere toplam 208 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerden de 45'i vakıf, 61'i devlet olmak üzere toplam 106'sında mimarlık lisans eğitimi verilmektedir. Mimarlıkta yüksek lisans eğitimi veren üniversite sayısı 36, doktora ise 24'tür. Türkiye'de standart mimarlık lisans eğitimi 4 yıl sürmektedir. Eğitim sürecinde, yaz dönemlerinde yapılması zorunlu olan stajlar, uygulama deneyimleri ile çerçevelenmektedir (Kara, 2017). Bu staj çalışmaları kapsamında öğrencilerin çalışma ortamını deneyimlemeleri beklenmektedir. Lisans eğitimine ek olarak yüksek lisans eğitimi 2-3 yıl, doktora eğitimi 4-6 yıl sürmektedir. Mimarlık eğitiminde öğrenciler genel olarak mimari tasarım stüdyo dersleri, bina ve yapı bilgisi, mimarlık tarihi, restorasyon gibi geniş bir konu yelpazesinde eğitim almaktadır (Erbil, 2008).

İbrahimgil (2019) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'deki mimarlık eğitiminde sürdürülebilirlik kavramının mevcut durumunun tespiti yapılıp uluslararası standartlarla karşılaştırılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'deki 10 üniversitenin mimarlık ders programları incelenmiş, sonrasında mimarlık öğrencileriyle gerçekleştirilen anketlerle, sürdürülebilirlik farkındalığı değerlendirilmiştir. Mimarlık öğrencilerinin sürdürülebilirlik farkındalığının ve bunu tasarıma entegre etme yaklaşımlarının ders içerikleriyle ilişkili olduğu belirtilmiştir. Öğrenciler, sürdürülebilirlik konusunun eğitim programlarında yeterince vurgulanmadığını ve uygulamalı deneyim fırsatlarının sınırlı olduğunu ifade ederek, tasarım stüdyolarında bu temaya daha fazla yer verilmesini talep etmiştir. Çalıkuşu (2019) tarafından yapılan araştırmada ODTÜ'den 237, Polito'dan 151 mimarlık öğrencisiyle anket yapılmış; sürdürülebilirlik algısının yıllar içinde artması, ders ve seminerlerin algıya etkisine dair hipotezler test edilmiştir. Çalışma, mimari tasarım stüdyosu eğitiminin öğrencilerin sürdürülebilirlik algısını nasıl etkilediğini

değerlendirmeyi hedeflemekte olup, sürdürülebilirlik derslerinin müfredattaki rolü ve uygulamaların öğrencilerin farkındalığı üzerindeki etkisi üzerinde durmaktadır. Sonuçlar, sürdürülebilirlik eğitiminin öğrencilerin çevresel farkındalığını artırdığını ve tasarım uygulamalarında sürdürülebilirlik prensiplerinin daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağladığını göstermektedir. Gökuç (2021) tarafından 2018-2019 ve 2019-2020 eğitim yılları arasında Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Fakültesi son sınıf öğrencilerine anket çalışması gerçekleştirilmiştir. 107 öğrencinin katıldığı anketin sonuçları, öğrencilerin %49,53'ünün LEED (Leadership Energy Environmental Design), %17,76'sının BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method) konusuna dair bilgi sahibi olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan anket sonuçları öğrencilerin %76,4'ünün sürdürülebilirlik konusunda bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Yapılan literatür taramasının ardından seneler içerisinde mimarlık programlarında sürdürülebilirlik konusuna yer verildiği ancak bu alandaki eksikliklerin hâlâ devam ettiği görülmektedir. Sürdürülebilirlik kavramının uzun yıllardır gündemde olmasına rağmen mimarlık eğitim programlarında yeterli ve kapsamlı şekilde ele alınmaması bu alandaki gelişimin önüne bir engel olabilmektedir. Bu durum sürdürülebilirlik odaklı bir eğitim anlayışının geliştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalarda gelecek nesillerin yaşayabileceği bir dünya bırakmak, bu konuda bilinçlenmek için sürdürülebilirlik konusunun temelden bireye aşılanması gerektiği vurgulanmıştır. Bireyi bu konuda teşvik etmek ve bilgilendirmek için eğitimde neler yapılması gerektiğine dair çalışmalar ortaya koyulmuştur. Öğrencilerin bu konuda bilinçlendirilmesi gerektiği savunulurken diğer yandan eğitimin parçalarından olan eğitmenler de bu kapsama dahil edilmiştir. Sürdürülebilirliğin uygulama alanlarından biri olan mimarlıkta da eğitimin önemi görülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'deki üniversitelerin mimarlık eğitimi veren bölümlerin sürdürülebilirlik temalı lisans ve lisansüstü derslerin analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda geleceğin mimarlarına sürdürülebilir bir gelecek için tasarlama bilincinin kazandırılması amacıyla öneriler sunulmuştur.

3. Malzeme ve Yöntem

Bu çalışma için YÖK (YÖK, 2024) sayfasından elde edilen veriler kullanılarak Türkiye'de mimarlık eğitimi veren 61 devlet üniversitesinin lisans programları, 36 devlet üniversitesinin lisansüstü programları incelenmiştir. Ancak lisans eğitiminde 3 üniversitenin, lisansüstü eğitimde ise 6 üniversitenin ders programlarına ulaşılamamıştır. Çalışmada karşılaştırılmalı veri analizi yöntemi kullanılarak Türkiye'deki devlet üniversitelerinin 2023-2024 eğitim öğretim yılında lisans ve lisansüstü programlarındaki sürdürülebilirlik, yeşil bina ve enerji verimliliği konusundaki derslerin değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmanın akış şeması Şekil 1.'de verilmiştir. Mimarlık eğitimi ve sürdürülebilirlik ile ilgili veriler dünyadaki ve Türkiye'deki konu ile ilgili literatür taramasına dayalı yöntem ile elde edilmiştir (Tablo 1). Üniversitelerin ders programlarına ve içeriklerine her üniversitenin kendi web sitelerinden ulaşılmıştır. Üniversitelerin yayınladığı ders programları ve içerikleri veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme bağlamında ele alınan 'sürdürülebilirlik', 'yeşil bina' ve 'enerji verimliliği' içeriğine sahip derslerin eğitim programlarındaki yerinin incelenmesi üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada dersler, AKTS değeri, kredi değeri ve türü (seçmeli/zorunlu) açısından analiz edilmiş, ikinci aşamada ders içerikleri değerlendirilmiştir. Üçüncü aşamada ise Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- UNESCO) ve Uluslararası Mimarlar Birliği (Union Internationale des Architectes- UIA) tarafından ortaya konulan Mimarlık Eğitim Şartı'ndaki (2023) sürdürülebilirlik ile ilgili kriterler çerçevesinde ders içerikleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve öneriler getirilmiştir.

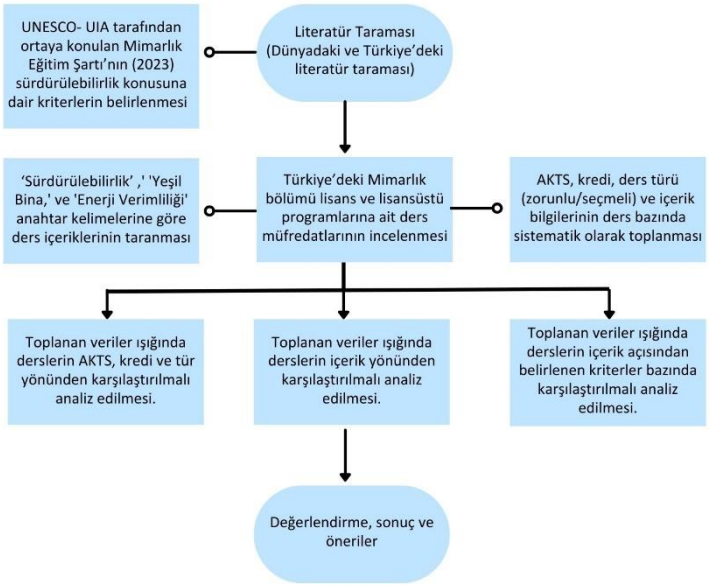

Şekil 1. Çalışmanın Yöntemine Dair Akış Şeması

Tablo 1. Dünyada ve Türkiye'de Mimarlık Eğitimi ve Sürdürülebilirlik Üzerine Literatür Taraması Referansları

ÜLKE	**REFERANSLAR**
Türkiye	Göksal, 2003, Erbaş, 2011, Oğuz vd., 2008, Erbil, 2008, Bavilolyaei, 2012, Ceylan, 2016, Kara, 2017, Benliay ve Gezer, 2019, Çalıkuşu, 2019, Tavşan ve Yanılmaz, 2019, İbrahimgil, 2019, Küçükali ve Ataş, 2020, Ciravoğlu, 2020, Gökuç, 2021, Erdoğan vd., 2021, Bilgili ve Topal, 2021, Karaaslan vd., 2021, Yılmaz 2022, Biket ve Sevimli, 2023, Özeren ve Kalaycı, 2023, Sadek 2023, Kömürlü vd., 2024, YÖK, 2024
Amerika	O'Byrne vd., 2014
Nijerya	Allu, 2014
Asya (Çin, Hong Kong, Hindistan, Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Filipinler, Singapur)	Álvarez vd., 2016
Mısır	El-Feki ve Kenawy, 2018
Polonya	Brzezicki ve Jasiolek, 2021

4. Bulgular

Bu çalışmada Türkiye'deki lisans ve lisansüstü eğitiminde mimarlık programlarında sürdürülebilirlik kapsamındaki derslerin analizi yapılmıştır**.** Analize dair bulgular Tablo 2'de yer almaktadır. YÖK (YÖK, 2024) sayfasından elde edilen verilere göre Türkiye'de mimarlık eğitimi veren 61 devlet üniversitesi bulunmaktadır. Yapılan incelemelerin ardından lisans programlarında 50 üniversite sürdürülebilirlik temalı dersler vererek %81,96 orana sahip olduğu görülmektedir. Toplam 112 ders verilirken bunların 23 tanesi zorunlu, 88 tanesi seçmeli, 1 tanesinin ise ders durumuna dair bilgiye erişilememiştir. Türkiye'de 36 üniversitede mimarlık lisansüstü eğitimi verilmektedir. Bu üniversitelerden 27 üniversite sürdürülebilirlik temalı dersler vererek %75 orana sahip olduğu görülmektedir. Toplam 69 ders verilirken bunların 3 tanesi zorunlu, 65 tanesi seçmeli, 1 tanesinin ise ders durumuna dair bilgiye erişilememiştir.

Lisans eğitiminde; Abdullah Gül Üniversitesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Kırklareli Üniversitesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (sadece güz dönemi) sürdürülebilirlik temalı derslerin olmadığı görülmektedir.

Lisansüstü eğitimde; İstanbul Teknik Üniversitesi yüksek lisans, İstanbul Üniversitesi doktora, İzmir Demokrasi Üniversitesi yüksek lisans ve doktora, Necmettin Erbakan Üniversitesi yüksek lisans, Süleyman Demirel Üniversitesi doktora, Yıldız Teknik Üniversitesi doktora eğitiminde sürdürülebilirlik temalı derslerin olmadığı görülmektedir. İzmir Demokrasi Üniversitesi yüksek lisans ve doktora, Necmettin Erbakan Üniversitesi yüksek lisans eğitiminde sadece bahar dönemi ders programlarına ulaşılmıştır.

Lisans eğitiminde Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Samsun Üniversitesi, Siirt Üniversitesi'ne ait mimarlık bölümü ders programlarına ulaşılamamıştır.

Lisansüstü eğitimde; Akdeniz Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Samsun Üniversitesi' ne ait mimarlık bölümü ders programlarına ulaşılamamıştır.

Üniversitelerin ders programlarına web sayfaları üzerinden erişim sağlanmaktadır. Fakat bu süreçte bazı üniversitelerin ders programlarına kamuya açık kaynaklardan erişim sağlanamamıştır. Üniversitelerin mimarlık ve lisansüstü eğitim için belirlenen mail adreslerine konu ile ilgili mailler gönderilmesine rağmen ders programlarına ulaşılamamıştır.

Ele alınan konu başlıklarının lisans ve lisansüstü eğitim düzeyindeki derslerinin bulunmadığı üniversitelerin mimarlık bölümünün kuruluş yılları şu şekildedir: Abdullah Gül Üniversitesi (2013), Erzurum Teknik Üniversitesi (2017), İstanbul Üniversitesi (2019), İzmir Demokrasi Üniversitesi (2017), Kırklareli Üniversitesi (2014), Mardin Artuklu Üniversitesi (2012), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (2018), Necmettin Erbakan Üniversitesi (2010). Bahsedilen üniversitelerde mimarlık bölümünün yakın geçmişte kurulmuş olması sebebiyle ilgili konularda uzman akademik kadroların üniversite bünyesinde henüz oluşturulamamış olma durumu göz önüne alınmalıdır.

Tablo 2. Türkiye'deki Devlet Üniversitelerinde Lisans ve Lisansüstü Mimarlık Programlarında Sürdürülebilirlik Temalı Derslerin Genel Durumu

Ders Türü	Lisans Düzeyi		Lisansüstü Düzeyi		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Zorunlu	23	%20,53	3	%4,35	26	%14,4
Seçmeli	88	%78,57	65	%94,2	153	%84,5
Tespit edilemeyen	1	%0,9	1	%1,45	2	%1,1
Toplam	112	%100	69	%100	181	%100

4.1. Mimarlık Programlarının Lisans Düzeyinde Değerlendirilmesi

Sürdürülebilirlik temalı derslere müfredatında yer veren 50 üniversitenin, farklı isimlerde ve farklı içeriklerde bir ya da birden fazla ders verdiği görülmektedir. Aşağıda verilen Tablo 3'te üniversiteler tarafından verilen derslerin isimleri ile bu derslerin AKTS değeri, kredi değeri ve türü (seçmeli/zorunlu) bulunmaktadır.

Tablo 3. Lisans Mimarlık Programlarının Sürdürülebilirlik Temalı Derslerinin Analizi

ÜNİVERSİTELER	ADET	DERSLER	AKTS	KREDİ	TÜRÜ (SEÇMELİ/ ZORUNLU)
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (ATÜ)	3	Enerji Etkin Yapı Tasarımı	4	3	Seçmeli
		Ekolojik Tasarım	4	3	Seçmeli
		Sürdürülebilirlik ve Yeşil Binalar	4	3	Seçmeli
Akdeniz Üniversitesi (AKDÜ)	1	Mimarlıkta Ekolojik Tasarım	3	2	Seçmeli
Aksaray Üniversitesi (ASÜ)	2	Yeşil Yapılar	3	2	Seçmeli
		Yapı Fiziği	2	2	Zorunlu
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi (ALKÜ)	1	Yapma Çevrede Performans Değerlendirme	2	2	Seçmeli
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (AYBÜ)	2	Kent Ekolojisi	4	3	Seçmeli
		Akıllı Şehirler	4	3	Seçmeli
Artvin Çoruh Üniversitesi (AÇÜ)	1	Geleneksel Mimari ve Sürdürülebilirliği	2	2	Seçmeli
Atatürk Üniversitesi (ATAÜNİ)	1	Ekoloji ve Mimarlık	3	2	Seçmeli
Balıkesir Üniversitesi (BAÜN)	4	İklim Bilinçli Mimarlığa Giriş	3	2	Seçmeli
		Ekolojik Değişim ve Sürdürülebilir Mimarlık	3	2	Seçmeli
		Enerji Etkin Yapı Tasarımı	3	2	Seçmeli
		Bilgisayar Destekli Enerji Performans Analizine Giriş	3	2	Seçmeli
Bingöl Üniversitesi (BÜ)	1	Sürdürülebilir Mimari	4	2	Seçmeli
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (AİBÜ)	4	Mimarlık, Kent ve Doğal Çevre İlişkisi	3	3	Seçmeli
		Çevresel Tasarım ve Ekolojik Mimarlık	4	3	Zorunlu
		Binalarda Enerji Verimliliği	3	3	Seçmeli
		Yapılarda Enerji Etkin Sistem Tasarımı	3	3	Seçmeli
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ)	4	Yeşil Çatılar ve Çatı Bahçesi Tasarımı	4	2	Seçmeli
		Mimarlık ve Ekoloji	4	2	Seçmeli
		Ekolojik Planlama ve Tasarım	4	2	Seçmeli
		Akıllı Bina Sistemleri	4	2	Seçmeli
Bursa Teknik Üniversitesi (BTÜ)	2	Mimarlıkta Alternatif Enerji Kullanımları	5	5	Seçmeli
		Sürdürülebilir Tasarım	3	3	Zorunlu
Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ)	3	Ekoloji ve Mimarlık	3	2	Seçmeli
		Sürdürülebilirlik ve Mimarlık	3	2	Seçmeli
		Binalarda Enerji Verimliliği Uygulamaları	3	2	Seçmeli
Çukurova Üniversitesi (ÇÜ)	4	Çevre ve Enerji Duyarlı Tasarım	3	2	Seçmeli
		Ekolojik Mimarlık	3	2	Seçmeli
		Bina Enerji Modelleme ve Simülasyonları	3	2	Seçmeli
		Sürdürülebilir Mimari Tasarım	3	2	Seçmeli
Dicle Üniversitesi (DÜ)	3	Yapılarda Güneş Enerjisi Uygulamaları	3	2	Seçmeli
		Çevre ve Sürdürülebilirlik	3	2	Seçmeli
		Yapılarda Yenilenebilir Enerji Sistemleri Tasarımı	3	2	Seçmeli
Dokuz Eylül Üniversitesi (DEÜ)	5	Sürdürülebilir Mimarlık Ekolojik	3	2	Seçmeli
		Mimarlık Güneş Enerjisi ve Mimaride Kullanımı	3	2	Seçmeli
		Mimarlıkta Yeni Yaklaşımlar: Biyotasarım	3	2	Seçmeli
		Sıfır Karbon Yerleşimler	3	2	Seçmeli
		Ekolojik Mimarlık	3	2	Seçmeli

Düzce Üniversitesi (DÜ)	2	Mimarlıkta Ekoloji	3	2	Seçmeli
		Mimarlıkta Alternatif Enerji Kullanımları	3	2	Seçmeli
Erciyes Üniversitesi (ERÜ)	5	Ekolojik Mimarlık	3	2	Seçmeli
		Enerji Etkin Konut Tasarımı	3	2	Seçmeli
		Çevre ve Enerji	3	2	Seçmeli
		Ekoloji ve Sürdürülebilirlik	3	2	Seçmeli
		İklim Değişikliği ve Çevresel Etkileri	3	2	Seçmeli
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ) (Güz dönemine erişilemedi)	1	Yapı Fiziği	5	3	Zorunlu
Eskişehir Teknik Üniversitesi (ESTÜ)	1	Yapılı Çevre Tasarımında Sosyal Sürdürülebilirlik	4	3	Seçmeli
Fırat Üniversitesi (FÜ)	2	Ekoloji ve Mimarlık	2	2	Seçmeli
		Güneş Mimarisi	2	2	Seçmeli
Gaziantep Üniversitesi (GAÜN)	2	Mimarlıkta Doğal Aydınlatma	5	3	Seçmeli
		Çevresel Tasarım I-II	5	3	Zorunlu
Gebze Teknik Üniversitesi (GTÜ)	2	Mimarlık ve Sürdürülebilirlik	2	2	Zorunlu
		Mimari Tasarımda Eko-teknolojik Yaklaşımlar	5	3	Seçmeli
Harran Üniversitesi (HRÜ)	2	Fiziksel Çevre Denetimi I-II	3	3	Zorunlu
		Sürdürülebilir Tasarım ve Yeşil Binalar	3	3	Seçmeli
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (MKÜ)	4	Mimari Tasarım, Teknoloji ve Ekoloji I-II	4	3	Zorunlu
		Sürdürülebilir Ekolojik Konut Mimarisi	4	3	Zorunlu
		Ekolojik Yapı ve Sürdürülebilir Yerleşim Mimarisi I-II	4	3	Zorunlu
		Sürdürülebilir Mimarlık	4	3	Seçmeli
İskenderun Teknik Üniversitesi (İSTE)	2	Fiziki Çevre Kontrolü	2	2	Zorunlu
		Sürdürülebilir Mimari	3	3	Seçmeli
İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) (Bahar dönemine ulaşıldı)	1	Çevre Kontrolü Stüdyosu	6	5	Zorunlu
İstanbul Üniversitesi (İÜ)	1	Tasarımda Sürdürülebilirlik	4	3	Seçmeli
İzmir Demokrasi Üniversitesi (İDÜ)	1	Enerji Etkin Yapı Tasarımı	4	3	Seçmeli
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü (İYTE)	3	Enerji ve Isı Transferine Giriş	3	3	Zorunlu
		Mimaride Ekolojik Yaklaşımlar	4	3	Seçmeli
		Sürdürülebilir Tasarım için Bina Performansı Simülasyonu	4	3	Seçmeli
Karabük Üniversitesi (KBÜ)	3	Fiziksel Çevre Denetimi	3	3	Zorunlu
		Sürdürülebilir Yapı Tasarım İlkeleri	3	2	Zorunlu
		Mimaride Ekolojik Tasarım Stüdyosu	5	3	Seçmeli
Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ)	5	Fiziksel Çevre Bilgisi	4	4	Zorunlu
		İklim, Malzeme ve Teknoloji	4	2	Seçmeli
		Enerji Korunumu Yönetmelikleri ve Uygulamaları	4	2	Seçmeli
		Yapılı Çevrede Ekolojik Tasarım	4	2	Seçmeli
		Sürdürülebilir Yapı Teknolojileri	6	2	Seçmeli
Kocaeli Üniversitesi İ (KOÜ)	2	Fiziksel Çevre Denetimi	4	4	Zorunlu
		Tasarımda Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kullanımı	6	2	Seçmeli
Konya Teknik Üniversitesi (KTÜN)	2	Mimarlıkta Güneş Enerjisi	4	2	Seçmeli
		Enerji ve Mimarlık	4	2	Seçmeli
Manisa Celal Bayar Üniversitesi (MCBÜ)	4	Mimarlık ve Sürdürülebilirlik	3	3	Zorunlu
		Sürdürülebilir Çevre	3	3	Seçmeli

		Sürdürülebilir Peyzaj	3	3	Seçmeli
		Yeşil Bina Tasarımı ve Değerlendirme Sistemleri	3	3	Seçmeli
Mersin Üniversitesi (MEÜ)	1	Çevre Denetimi	3	2	Zorunlu
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İ (MSGSÜ)	4	Yapılı Çevrede Yeni Uygulamalarda Sürdürülebilirlik	5	2	Seçmeli
		Yapı Biyolojisi ve Ekoloji	5	2	Seçmeli
		Ekolojik Malzemeler	5	2	Seçmeli
		Sürdürülebilir Yapı Teknolojileri	5	2	Seçmeli
Necmettin Erbakan Üniversitesi (NEÜ)	2	Enerji Etkin Bina Tasarımı	5	3	Seçmeli
		Ekolojik Mimarlık	5	3	Seçmeli
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi (OHÜ)	3	Yapı Fiziği ve Çevre Denetimi	3	2	Zorunlu
		Ekoloji ve Mimarlık	4	2	Seçmeli
		Çevre ve Enerji	4	2	Seçmeli
Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ) (Bahar dönemine erişildi)	2	Mimaride Sosyal Boyutlar	4	3	Seçmeli
		Biyomimikri ve Tasarım	5	3	Seçmeli
Pamukkale Üniversitesi (PAÜ)	1	Mimarlıkta Ekolojik Yaklaşımlar	4	3	Seçmeli
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (RTEÜ)	2	Biyotasarım	4	2	Seçmeli
		Enerji Etkin Yapı Tasarımı	4	2	Seçmeli
Sakarya Üniversitesi (SAÜ)	1	Ekolojik Mimarlık	5	2	Seçmeli
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (SCÜ)	1	Fiziksel Çevre Denetimi I	4	3	Zorunlu
Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ)	1	Binalarda Enerji Performansı	3	2	Seçmeli
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (NKÜ)	2	Sürdürülebilir Mimari	3	3	Seçmeli
		Yapısal Atık Yönetimi ve Döngüsellik	4	3	Seçmeli
Trakya Üniversitesi (TÜ)	1	Yapı Üretiminde Sürdürülebilirlik	3	2	Seçmeli
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (YYÜ)	2	Tasarım ve Çevre Sorunları İlişkisi	4	3	Zorunlu
		Mimarlıkta Ekolojik ve Sürdürülebilirlik *	-	-	Zorunlu
Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ)	2	İklimle Dengeli Tasarım	4	3	Seçmeli
		Günışığı	4	3	Seçmeli
Yozgat Bozok Üniversitesi (YOBÜ)	1	Ekoloji Mimarlık	3	2	Seçmeli

* Bu dersin kredi ve AKTS değerine dair verilere ulaşılamamıştır.

Kaynak: (AGÜ, 2024a, 2024b, 2024c, ATÜ, 2024a, 2024b, AKDÜ, 2024a, 2024b, ASÜ, 2024a, 2024b, ALKÜ, 2024a, 2024b, AYBÜ, 2024a, 2024b, AÇÜ, 2024a, 2024b, ATAÜNİ, 2024a, 2024b, BAÜN, 2024a, 2024b, BÜ, 2024a, 2024b, AİBÜ, 2024a, 2024b, 2024c, MAKÜ, 2024a, 2024b, 2024c, BTÜ, 2024a, 2024b, BUÜ, 2024a, 2024b, ÇÜ, 2024a, 2024b, Dicle Üniversitesi, 2024a, 2024b, DEÜ, 2024a, 2024b, Düzce Üniversitesi, 2024a, 2024b, ERÜ, 2024a, 2024b, ETÜ, 2024a, 2024b, ESOGÜ, 2024a, 2024b, ESTÜ, 2024a, 2024b, FÜ, 2024a, 2024b, GÜ, 2024a, 2024b, GAÜN, 2024a, 2024b, GTÜ, 2024a, 2024b, HRÜ, 2024a, 2024b, MKÜ, 2024a, 2024b, İSTE, 2024a, 2024b, İTÜ, 2024a, 2024b, İÜ, 2024a, 2024b, 2024c, İDÜ, 2024a, 2024b, İYTE, 2024a, 2024b, KBÜ, 2024a, 2024b, KTÜ, 2024a, 2024b, KLÜ, 2024a, 2024b, 2024c, KOÜ, 2024a, 2024b, 2024c, KTÜN, 2024a, 2024b, MCBÜ, 2024a, 2024b, MAÜ, 2024a, 2024b, MEÜ, 2024a, 2024b, MSGSÜ, 2024a, 2024b, MSKÜ, 2024a, 2024b, MUNÜ, 2024a, 2024b, NEÜ, 2024a, 2024b, OHÜ, 2024a, 2024b, 2024c, OMÜ, 2024a, 2024b, ODTÜ, 2024a, 2024b, PAÜ, 2024a, 2024b, RTEÜ, 2024a, 2024b, SAÜ, 2024a, 2024b, 2024c, SCÜ, 2024a, 2024b, SDÜ, 2024a, 2024b, NKÜ, 2024a, 2024b, TÜ, 2024a, 2024b, 2024c, YYÜ, 2024a, 2024b, YTÜ, 2024a, 2024b, YOBÜ, 2024a, 2024b)

Üniversitelerin lisans eğitiminde sürdürülebilirlik temalı derslerin sayısı 112'dir. Derslerden bir tanesinin ders türüne dair bilgiye erişilememiştir. Seçmeli olarak verilen ders sayısının 88 olduğu ve bu derslerin toplam dersler içerisindeki oranının %78,57 olduğu görülmektedir. Zorunlu olarak verilen derslerin sayısının ise 23 olduğu ve bu derslerin oranının %20,53 olduğu görülmektedir. Sürdürülebilirlik temalı derslere eğitim programlarında yer verilmesine karşın zorunlu ders oranının düşük olduğu görülmektedir. Üniversiteler arasında MKÜ sürdürülebilirlik temalı 4 ders verirken, bu

derslerin 3 tanesinin zorunlu olmasıyla zorunlu ders sayısının diğer üniversitelere oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer yandan KBÜ de verdiği 3 dersten 2 tanesini zorunlu vererek zorunlu ders oranı fazla üniversitelerden bir tanesidir. BAUN, AİBÜ, MAKÜ, ÇÜ, DEÜ, ERÜ, MKÜ, KTÜ, MCBÜ, MSGSÜ bir eğitim öğretim yılı içerisinde sürdürülebilirlik temasına 4 ya da 5 dersin içeriğinde yer vererek ders sayısının fazla olduğu üniversitelerdir. Bütün derslerin genel olarak 3-4 AKTS ve 2-3 kredi değerine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

4.2. Mimarlık Programlarının Lisans Düzeyindeki Derslerinin İçerik Açısından Değerlendirilmesi

Üniversitelerin lisans eğitimde verilen derslerde sürdürülebilirlik, ekolojik, yeşil bina ve enerji etkin yapı tasarımı başlıklarına genel anlamda yer verildiği tespit edilmiştir. Dersler çoğunlukla teorik olarak verilmektedir. Dersler içerik açısından, sürdürülebilirlik, yeşil bina, enerji verimliliği, malzeme, kentsel sürdürülebilirlik, teknolojik yaklaşımlar olacak şekilde konu başlıklarına sahiptir. Mimarlık programlarında lisans düzeyindeki sürdürülebilirlik temalı derslerin Tablo 4'teki içeriklere sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Lisans Mimarlık Programlarının Sürdürülebilirlik Temalı Derslerinin İçerik Analizi

ÜNİVERSİTELER	ADET	DERSLER	İÇERİK
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (ATÜ)	3	Enerji Etkin Yapı Tasarımı	Yapı kabuğu – enerji ilişkisi Yapı kabuğunun ısıtma – soğutma enerjisi Enerji tasarrufu için tasarım kriterleri
		Ekolojik Tasarım	Ekolojik tasarım ilkeleri Sürdürülebilir mimarlık ve boyutları Geleneksel mimarlık ve şehircilik
		Sürdürülebilirlik ve Yeşil Binalar	Yeşil binaların özelliklerinin incelenmesi
Akdeniz Üniversitesi (AKDÜ)	1	Mimarlıkta Ekolojik Tasarım	Ekolojik mimarlık Ekolojik tasarım prensipleri ve uygulamaları
Aksaray Üniversitesi (ASÜ)	2	Yeşil Yapılar	Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir yaklaşımlar Alternatif yeni yapı malzemelerinin gelişimi Yeşil bina ve sürdürülebilir yapı teknolojileri
		Yapı Fiziği	Sürdürülebilirlik ve ekolojik tasarım İklimsel veriler ve iklimle dengeli tasarım, Güneş, güneşten korunma ve faydalanma, Çevresel standartlar.
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi (ALKÜ)	1	Yapma Çevrede Performans Değerlendirme	BREEAM ve LEED sertifikasyon sistemi Performans değerlendirme için yöntem ve ekipmanlar
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (AYBÜ)	2	Kent Ekolojisi	Avrupa Birliği çevre politikaları Kentsel ekosistem ve kentsel ekoloji yaklaşımları Sürdürülebilir mimari özellikleri ve örnekleri Yeşil binalar ve sertifikalar
		Akıllı Şehirler	Şehirlerde teknolojinin rolü Akıllı şehirlerin tasarımı, teknolojileri ve avantajları.
Artvin Çoruh Üniversitesi (AÇÜ)	1	Geleneksel Mimari ve Sürdürülebilirliği	Geleneksel ve yerel mimari Türk evi ve özellikleri Örnek uygulamalar
Atatürk Üniversitesi (ATAÜNİ)	1	Ekoloji ve Mimarlık	Enerji etkin tasarım ilkeleri Yeşil binalar Binalarda su yönetimi ve stratejileri Ekolojik yapı malzeme prensipleri Peyzaj ekolojisi ve uygulamaları
Balıkesir Üniversitesi (BAÜN)	4	İklim Bilinçli Mimarlığa Giriş	Türkiye'de iklim bölgeleri Yapı kabuğunun optimum tasarımı
		Ekolojik Değişim ve Sürdürülebilir Mimarlık	İklim değişiminin mimaride etkisi ve çözüm önerileri
		Enerji Etkin Yapı Tasarımı	Binalarda enerji verimliliği Bina form ve yapı kabuğu ilişkisi Bina enerji performansının hesaplanması
		Bilgisayar Destekli Enerji Performans Analizine Giriş	Binaların enerji performanslarının tahmin ve analizinde bilgisayar destekli tasarım araçları kullanımı

Bingöl Üniversitesi (BÜ)	1	Sürdürülebilir Mimari *	-
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (AİBÜ)	4	Mimarlık, Kent ve Doğal Çevre İlişkisi	Mimari tasarımda doğal çevrenin etkisi
		Çevresel Tasarım ve Ekolojik	Sürdürülebilirlik, iklimle dengeli tasarım Bina tasarımında enerji etkin yerleşme Ekolojik bina tasarımında pasif ve aktif sistemler
		Binalarda Enerji Verimliliği *	-
		Yapılarda Enerji Etkin Sistem Tasarımı	Sürdürülebilir mimari tasarım kriterleri Yapılarda enerji verimliliği ve yasal düzenlemeler Yapı kabuğu ve enerji kullanımı arasındaki ilişki Enerji verimliliğinde tasarım ilkeleri
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ)	4	Yeşil Çatılar ve Çatı Bahçesi Tasarımı	Yeşil altyapı sistemleri, faydaları, bileşenleri Yeşil altyapı sistemi tasarlanma aşamaları Yağmur bahçesi tasarımı
		Mimarlık ve Ekoloji	Mimarlıkta çevreci yaklaşımlar Çevreci yaklaşımların tarihsel gelişimi Sürdürülebilir mimarlık
		Ekolojik Planlama ve Tasarım	Kent iklimi ve eylem planları, kentsel kirlilikler ve haritaları Kentsel yeşil ağ, kent planlamasında ekolojik tasarımlar Ekolojik yenileştirme çalışmaları
		Akıllı Bina Sistemleri	Akıllı bina sistemleri, bileşenleri ve uygulama örnekleri
Bursa Teknik Üniversitesi (BTÜ)	2	Mimarlıkta Alternatif Enerji Kullanımları	Binaların yapımı ve kullanımında enerji ihtiyacı Binaların enerji kullanımı ve enerji korunumu Alternatif enerji kaynaklarının binalarda kullanımı ve iklimle dengeli bina tasarımı
		Sürdürülebilir Tasarım	Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir planlama Sürdürülebilirliğin ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutları Sürdürülebilir kalkınma politikaları Sürdürülebilir kentler, dünyadan ve Türkiye'den örnekler.
Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ)	3	Ekoloji ve Mimarlık	Ekolojinin temel ilkeleri Kentsel sürdürülebilirlik Yapı tasarımında ekoloji
		Sürdürülebilirlik ve Mimarlık	Sürdürülebilirliğin tarihçesi ve unsurları Mimari tasarım, yapım ve kullanım sürecindeki etkenlerin sürdürülebilirlik kapsamında incelenmesi ve uygulamaları
		Binalarda Enerji Verimliliği Uygulamaları *	-
Çukurova Üniversitesi (ÇÜ)	4	Çevre ve Enerji Duyarlı Tasarım	Ekolojik tasarımlar ve enerji korunumu Yenilenebilir enerji kaynaklarının mimarideki yansıması
		Ekolojik Mimarlık	Ekolojik tasarım kriterleri Ekolojik mimarinin tasarım, uygulama, kullanım süreçleri
		Bina Enerji Modelleme ve Simülasyonları	Yapılarda enerji optimizasyonu Yeşil bina sertifika programları Enerji performansı analizi programlarının incelenmesi
		Sürdürülebilir Mimari Tasarım	Ekolojik tasarımlar ve sürdürülebilirlik İklim, çevre, coğrafi veriler ve tasarımdaki etkisi Sürdürülebilir mimaride bölgesel ve küresel parametreler
Dicle Üniversitesi (DÜ)	3	Yapılarda Güneş Enerjisi Uygulamaları	Pasif iklimlendirme ve enerji temelli tasarım modelleri Pasif iklimlendirme projeleri Güneş evleri, güneş köyleri Aktif güneş evi ve planlamaları
		Çevre ve Sürdürülebilirlik	Sürdürülebilir kalkınma ve tarihsel süreci Sürdürülebilir kent ve örnekleri Binalarda kullanılan yenilenebilir enerji teknolojileri Yeşil bina değerlendirme sertifikasyonları
		Yapılarda Yenilenebilir Enerji Sistemleri Tasarımı *	-
Dokuz Eylül Üniversitesi (DEÜ)	5	Sürdürülebilir Mimarlık	Sürdürülebilir tasarım kriterleri Yurtiçi yasa, yönetmelik ve sertifikasyonları Sağlık ve eğitim yapılarında sürdürülebilirlik
		Güneş Enerjisi ve Mimaride Kullanımı	Güneş mimarisi ve tarihsel süreci Güneş enerjisinin aktif ve pasif kullanımı Güneş pencereleri, duvarları ve kolektörleri Fotovoltaik paneller

		Mimarlıkta Yeni Yaklaşımlar: Biyotasarım	Sürdürülebilir teknolojik gelişmeler Biyomimikri, doğal tasarım çözümleri Laboratuvar ve alan çalışmaları
		Sıfır Karbon Yerleşimler	Geleneksel tasarım pratikleri Malzemenin yeniden kullanımı ve geri dönüşümü Binaların karbon oranının yapıdaki performansı ve azaltılması
		Ekolojik Mimarlık	Ekolojik tasarımın kriterleri ve yaşam döngüsü tasarımı Sürdürülebilir yaşam modeli Yeşil binalar ve yeşil çatı uygulamaları
Düzce Üniversitesi (DÜ)	2	Mimarlıkta Ekoloji	Ekolojik yapı ilke ve stratejileri Aktif ve pasif enerji sistemleri Yeşil bina sertifika sistemleri
		Mimarlıkta Alternatif Enerji Kullanımları	Geleneksel enerji türleri ve zararları Isıtma, soğutma, aydınlatma ve havalandırmada alternatif enerji kaynak kullanımı
Erciyes Üniversitesi (ERÜ)	5	Ekolojik Mimarlık	Ekolojik kent planlaması Yeşil altyapı sistemleri Ekolojik yapı malzemeleri ve teknolojileri Yeşil bina değerlendirme sistemleri
		Enerji Etkin Konut Tasarımı	Yenilenebilir enerji kaynakları ve teknolojileri Enerji verimliliği ve organizasyonu Enerji politikaları
		Çevre ve Enerji	Yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları Yeşil binalar ve enerji uygulamaları LEED, BREEAM Sertifikasyonları Yapılarda çevre dostu altyapı ve uygulamaları
		Ekoloji ve Sürdürülebilirlik	Su, karbon, azot döngüleri, maddelerin döngülere etkisi Döngülerdeki bozulmaların sebep olduğu çevre sorunları Sürdürülebilirlik, ekoloji ve tasarım
		İklim Değişikliği ve Çevresel Etkileri	Yenilenebilir ve yenilemez enerji kaynakları Albedo etkisi Karbon sıfır, karbon nötr uygulamaları Akıllı ve çevreci projeler
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ) (Bahar dönemine ulaşıldı)	1	Yapı Fiziği	Sürdürülebilir ve enerji etkin yapı modeli, iç mekân tasarım gerekleri Yapılarda ısı geçişi, güneş kırıcı elemanlar, güneş mimarisi Pasif iklimlendirme, çevre kontrol sistemleri
Eskişehir Teknik Üniversitesi (ESTÜ)	1	Yapılı Çevre Tasarımında Sosyal Sürdürülebilirlik	Sosyal sürdürülebilirliği etkileyen faktörler Yaşanabilirlik ve mekân kalitesi bağı Mekân kalitesi ve bileşenleri İşlevsel kalite ve bileşenleri Estetik kalite ve bileşenleri
Fırat Üniversitesi (FÜ)	2	Ekoloji ve Mimarlık	Ekolojik tasarım kriterleri Coğrafya, iklim ve doğal kaynak ilişkisinin mimariye yansıması Güneş enerjisinden faydalanması ve uygulamaları Malzeme-teknoloji ilişkisi Akıllı bina tasarım kriterleri
		Güneş Mimarisi	İklimsel ve görsel konfor, güneş kontrolü Güneş- yer- yapı ilişkisinin tasarıma etkisi Güneş yörüngesi diyagramları Karakteristik gölgeleme maskeleri yöntemleri
Gaziantep Üniversitesi (GAÜN)	2	Mimarlıkta Doğal Aydınlatma	Güneş ışığının kontrolü, aydınlatma Binalardaki iklim koşulları Doğal aydınlatmaların tasarımı
		Çevre Tasarımı I-II	Güneş yama diyagramları, güneş enerjisi, gölgeleme etkileri Aydınlatma, akustik, yangın Aktif ısıtma ve soğutma sistemleri
Gebze Teknik Üniversitesi (GTÜ)	2	Mimarlık ve Sürdürülebilirlik	Ekolojik ve sürdürülebilir tasarım Yapılarda kaynak, enerji, suyun etkin kullanımı Ekolojik uygulamaların çevresel faydaları Ekolojik yapı malzemeleri
		Mimari Tasarımda Eko-teknolojik Yaklaşımlar	Eko-tasarımda kuramsal temeller Kabuk sistem ve edilgen yöntemler Biyo-iklimsel tasarım Güneş, ısı, yeşil çatı tasarımı, ışık, ses, gürültü

Harran Üniversitesi (HRÜ)	2	Fiziksel Çevre Denetimi I-II	I-Yapı fiziği, ekoloji, bina geometrisi, plan organizasyonu II-Yenilenebilir enerji, eko-teknolojiler, iklimlendirme yöntemleri.
		Sürdürülebilir Tasarım ve Yeşil Binalar	Mimari tasarım Sürdürülebilirlik, yeşil binalar
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (MKÜ)	4	Mimari Tasarım, Teknoloji ve Ekoloji I-II	Doğal ve yapısal çevre Mimari programın oluşumuna ekolojik dengenin, teknolojinin ve kullanıcı gereksinimlerinin etkisi Ekolojik tasarımda yaklaşımlar Ekoloji ve yapı ilişkileri, uygulamaları
		Sürdürülebilir Ekolojik Konut Mimarisi	Doğal ve yapılı çevrede ekolojik konut tasarımı Ekolojik mimari, kent mimarisi yaklaşımları ve uygulamaları Binaların sürdürülebilir ve enerji etkin tasarımı
		Ekolojik Yapı ve Sürdürülebilir Yerleşim Mimarisi I-II	Ekolojik yapılar, yerleşimler, sürdürülebilirlik ve kent mimarisi Kent mimarisi üzerine güncel yöntemler Mimari ve kentsel tasarımda ekolojik verilerinin tasarım sürecine entegrasyonu
		Sürdürülebilir Mimarlık	Sürdürülebilir mimarlık bağlamında arazi kullanımı, bina tasarımı, enerji korunumu, su korunumuna ve malzeme kullanımı dair ilkeler
İskenderun Teknik Üniversitesi (İSTE)	2	Fiziki Çevre Kontrolü	Yapı fiziği öğeleri Güneş düzenlemesi Enerji etkin yapı tasarımı ilkeleri, Mimari akustik, ses ve gürültü Gürültü denetim ilkeleri
		Sürdürülebilir Mimari	Sürdürülebilir mimarlık ilkeleri, stratejileri ve yöntemler Sürdürülebilir mimari bağlamında arazi, bina tasarımı, enerji korunumu, malzeme kullanımı
İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ)	1	Çevre Kontrolü Stüdyosu	Fiziksel çevresel etkenlerin yapma çevre tasarımında etkisi İklim, ses, ışık, yangından korunma prensipleri Temiz ve pis su sistemleri Türkiye'deki çevresel standartlar, ulusal yönetmelikler Çevre ile bütünleşik stüdyo çalışması
İstanbul Üniversitesi (İÜ)	1	Tasarımda Sürdürülebilirlik *	-
İzmir Demokrasi Üniversitesi (İDÜ)	1	Enerji Etkin Yapı Tasarımı	Geleneksel enerjiler ve zararları Mimari tasarımda ısıtma, soğutma, havalandırma ve aydınlatmada alternatif enerji kaynak kullanımı
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü (İYTE)	3	Enerji ve Isı Transferine Giriş	Enerji ve enerji verimliliği Binalarda Enerji Performans Yönetmeliği Binalardaki ısı ve nem transferi Binalarda Isı Yalıtımı Yönetmeliği
		Mimaride Ekolojik Yaklaşımlar	Ekoloji kavramının mimarideki yeri Yeşil ve sürdürülebilir mimari Mimaride ekolojik tasarım
		Sürdürülebilir Tasarım için Bina Performansı Simülasyonu	Dinamik benzetim (simülasyon) modelleri (DBM) kullanımı ve tasarım çözümlemeleri Bina başarım benzetim araçlarının kullanımı
Karabük Üniversitesi (KBÜ)	3	Fiziksel Çevre Denetimi	Ekoloji, iklimsel çevre, önlemler, standartlar Enerji etkin bina tasarımı Pasif güneş tasarımı, güneş kontrolü Mekânlarda iklim ve konfor parametreleri
		Sürdürülebilir Yapı Tasarım İlkeleri	Güneş kontrolü ve bileşenleri Yapay ve doğal aydınlatma Akustik ve gürültü denetimi
		Mimaride Ekolojik Tasarım Stüdyosu	Sürdürülebilir mimarlık, enerji kaynakları Mimari tasarım stratejileri Bina-çevre ilişkisi Çevresel değerlendirme, normlar, standartlar.
Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ)	5	Fiziksel Çevre Bilgisi	Çevresel koşullara bağlı bina tasarım kriterleri Bina ve iklim koşulları Enerji verimli yapı tasarımı Türkiye'de çevre standartları ve yönetmelikler
		İklim, Malzeme ve Teknoloji	İklim, iklim elemanları ve iklimsel konfor İklimle dengeli yapı tasarımın parametreleri İklim verilerinin tasarıma etkisi İklimin bina kabuğu tasarımına etkisi, malzeme kullanımı

		Enerji Korunumu Yönetmelikleri ve Uygulamaları	Yapılarda enerji korunumu Enerji verimliliği, enerji korunumu ile ilgili yönetmelik Enerji etkin yapı örnekleri
		Yapılı Çevrede Ekolojik Tasarım	Kentsel yapılı çevreler, Kent ekosistemi Kentsel yeşil ağ ve kentin ekolojik veri tabanı Kent planlama ve tasarımında ekolojik yaklaşımlar
		Sürdürülebilir Yapı Teknolojileri	Sürdürülebilir bina tasarımında yapı teknolojileri
Kocaeli Üniversitesi (KOÜ)	2	Fiziksel Çevre Denetimi	İklim, pasif iklimlendirme, iklim elemanları Yapma çevrenin tasarım değişkenleri Aktif ve doğal aydınlatma Yapılarda gürültü oluşumu
		Tasarımda Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kullanımı	Yapı-çevre ilişkisi, enerji etkin yapı tasarımı Yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanan tasarım metotları Pasif ve aktif enerji etkin tasarım uygulamaları
Konya Teknik Üniversitesi (KTÜN)	2	Mimarlıkta Güneş Enerjisi	Mimarlık ve enerji arasındaki ilişki Güneş enerjisinin yapı tasarımında kullanımı
		Enerji ve Mimarlık	Enerji çeşitleri, özellikleri, çevreye ve yaşama etkileri Enerji kazanımı ve korunumu
Manisa Celal Bayar Üniversitesi (MCBÜ)	4	Mimarlık ve Sürdürülebilirlik	İnsan çevre ilişkisi, yapay ve doğal çevre Yapı yaşam döngüsü Çevresel etkiyi azaltan tasarım yöntemleri Ekolojik yapı örnekleri
		Sürdürülebilir Çevre	Çevre politikaları Sürdürülebilir tarım, sanayi, ulaşım, turizm, şehirleşme Su ve atık su yönetimi, katı atık ve hava kirliliği yönetimi Ekolojik ayak izi
		Sürdürülebilir Peyzaj *	-
		Yeşil Bina Tasarımı ve Değerlendirme Sistemleri *	-
Mersin Üniversitesi (MEÜ)	1	Çevre Denetimi	İklimsel veriler, iklimle dengeli tasarım Termal konfor, güneşten korunma ve faydalanma Yoğuşma kontrolü, bina kabuğu tasarımı Yenilenebilir enerji kaynakları, rüzgâr ve havalandırma Çevresel standartlar.
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ)	4	Yapılı Çevrede Yeni Uygulamalarda Sürdürülebilirlik	Yapılı çevrede güncel uygulamalar ve farklı disiplinlerin tasarımda uygulamalarda kullanımı
		Yapı Biyolojisi ve Ekoloji	Ekolojinin insan sağlığındaki önemi Yapı biyolojisi tasarım ilkeleri ve parametreleri Yapı biyolojisinde malzeme seçimi
		Ekolojik Malzemeler	Ekoloji, kültürel ve çevresel koruma Ekolojik yapı tasarım kriterleri, ekolojik malzemelerin özellikleri Sürdürülebilir yapıların değerlendirme parametreleri Yeşil bina değerlendirme sertifika sistemleri
		Sürdürülebilir Yapı Teknolojileri	Sürdürülebilir mimarlık kriterleri ve metotları Pasif güneş tasarımı Mimarlıkta sürdürülebilir enerji teknolojilerinin kullanımı Sürdürülebilir yapı malzemeleri Yeşil bina değerlendirme ve sertifika sistemleri
Necmettin Erbakan Üniversitesi (NEÜ)	2	Enerji Etkin Bina Tasarımı	Enerji etkin yapı tasarımı ilkeleri Geleneksel yapıların enerji etkinliği Bina tasarımında yeşil çatı ve duvar kullanımı Performatif mimarlık Uluslararası sertifika sistemleri ve uygulamaları
		Ekolojik Mimarlık	Ekolojik mimari, ekolojik tasarım ilkeleri ve uygulamaları
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi (OHÜ)	3	Yapı Fiziği ve Çevre Denetimi	İklim ve enerjiye dayalı çevresel denetim Bina geometrisi, yönlenme, yapı kabuğu ve plan organizasyonu tasarım yöntemleri Doğal ve yapay aydınlatma Ses ve yapı akustiği Yalıtım malzemelerinin seçimi, yöntem ve uygulamaları
		Ekoloji ve Mimarlık	Ekolojinin temel ilkeleri Geleneksel yapılaşmada sürdürülebilirlik Yapı tasarımında ekoloji

		Çevre ve Enerji	Enerji kaynaklarının kullanımı, enerji üretimi Çevreye uyumlu teknolojiler, çevre politikaları Isı ve katı atık sorununun çözümü Yenilenebilir enerji kaynakları üretimi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ)	2	Mimaride Sosyal Boyutlar	Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu Yapı ve kullanıcı dostu bina tasarımı Kamusal binaların sosyal yapıya uygunluğu Mimari mekân tasarımında sosyalleşmenin etkileri
		Biyomimikri ve Tasarım	Biyomimikri Biliminin tanımı ve örnekleri Doğadaki sistemlerin tasarıma yansıması
Pamukkale Üniversitesi (PAÜ)	1	Mimarlıkta Ekolojik Yaklaşımlar	Yeşil ve sürdürülebilir mimari Mimaride ekolojik tasarımın gelişimi Türkiye ve yurtdışındaki uygulamalar
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (RTEÜ)	2	Biyotasarım	Ekolojik, yapısal ve sürdürülebilir fikirlerin üretimi
		Enerji Etkin Yapı Tasarımı	Enerji etkin tasarım yöntemleri
Sakarya Üniversitesi (SAÜ)	1	Ekolojik Mimarlık	Ekolojik ve biyofilik mimarlığın gelişimi, bileşenleri, tasarım ilkeleri ve örneklerin incelenmesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (SCÜ)	1	Fiziksel Çevre Denetimi I	Yapma çevrede ışık ve iklim kontrollü tasarım kriterleri ve tasarımda alternatif çözüm örnekleri Pasif iklimlendirme
Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ)	1	Binalarda Enerji Performansı	Binalarda enerji performansı Enerji tüketimi, enerji konulu yasal düzenlemeler Binaların enerji performansını etkileyen öğeler
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (NKÜ)	2	Sürdürülebilir Mimari	Sürdürülebilir mimari, ilkeleri ve teknolojileri Ekolojinin mimaride kullanımı, enerji elde etme metotları Yenilenebilir enerji kaynaklarının yapılarda kullanımı
		Yapısal Atık Yönetimi ve Döngüsellik	Yapı üretimi, yapısal atık oluşumu ve atık azaltma stratejileri Yasal mevzuatlar Yapı üretiminde döngüsellik, döngüsel tasarım kriterleri ve örnekler Atölye çalışmaları
Trakya Üniversitesi (TÜ)	1	Yapı Üretiminde Sürdürülebilirlik	Sürdürülebilir mimarlığın yapı yaşam döngüsüne yansımaları Sürdürülebilir mimarlığın ilkeleri Yeşil Bina Sertifikasyon Sistemleri
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (YYÜ)	2	Tasarım ve Çevre Sorunları İlişkisi	Tasarımda yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanmanın etkisi Tasarımda çevre sorunlarının etkisi
		Mimarlıkta Ekolojik ve Sürdürülebilirlik *	-
Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ)	2	İklimle Dengeli Tasarım	İklim tipleri, iklim verilerinin özellikleri, yararlanma biçimi İklim verilerinin tasarıma yansımaları İklim- yapı etkileşimindeki örnekler Yapma çevre oluşturma
		Günışığı	Nesnelerin ışık geçirme ve yansıtma özellikleri Günışığı tasarım ilkeleri Günışığının yeşil bina sertifika sistemleri Günışığı sistemleri, aydınlatma kontrol sistemleri
Yozgat Bozok Üniversitesi (YOBÜ)	1	Ekoloji Mimarlık	Sürdürülebilir yaşam modelleri Sürdürülebilir mimarlık, sürdürülebilir kent modelleri Yeşil bina uygulamaları, tasarım kriterleri, değerlendirme ölçütleri Örnek uygulamalar

* Bu derslerin içeriğine dair verilere ulaşılamamıştır.

Kaynak: (AGÜ, 2024a, 2024b, 2024c, ATÜ, 2024a, 2024b, AKDÜ, 2024a, 2024b, ASÜ, 2024a, 2024b, ALKÜ, 2024a, 2024b, AYBÜ, 2024a, 2024b, AÇÜ, 2024a, 2024b, ATAÜNİ, 2024a, 2024b, BAÜN, 2024a, 2024b, BÜ, 2024a, 2024b, AİBÜ, 2024a, 2024b, 2024c, MAKÜ, 2024a, 2024b, 2024c, BTÜ, 2024a, 2024b, BUÜ, 2024a, 2024b, ÇÜ, 2024a, 2024b, Dicle Üniversitesi, 2024a, 2024b, DEÜ, 2024a, 2024b, Düzce Üniversitesi, 2024a, 2024b, ERÜ, 2024a, 2024b, ETÜ, 2024a, 2024b, ESOGÜ, 2024a, 2024b, ESTÜ, 2024a, 2024b, FÜ, 2024a, 2024b, GÜ, 2024a, 2024b, GAÜN, 2024a, 2024b, GTÜ, 2024a, 2024b, HRÜ, 2024a, 2024b, MKÜ, 2024a, 2024b, İSTE, 2024a, 2024b, İTÜ, 2024a, 2024b, İÜ, 2024a, 2024b, 2024c, İDÜ, 2024a, 2024b, İYTE, 2024a, 2024b, KBÜ, 2024a, 2024b, KTÜ, 2024a, 2024b, KLÜ, 2024a, 2024b, 2024c, KOÜ, 2024a, 2024b, 2024c, KTÜN, 2024a, 2024b, MCBÜ, 2024a, 2024b, MAÜ, 2024a, 2024b, MEÜ, 2024a, 2024b, MSGSÜ, 2024a, 2024b, MSKÜ, 2024a, 2024b, MUNÜ, 2024a, 2024b, NEÜ, 2024a, 2024b, OHÜ, 2024a, 2024b, 2024c, OMÜ, 2024a, 2024b, ODTÜ, 2024a, 2024b, PAÜ, 2024a, 2024b, RTEÜ, 2024a, 2024b, SAÜ, 2024a, 2024b, 2024c, SCÜ, 2024a, 2024b, SDÜ, 2024a, 2024b, NKÜ, 2024a, 2024b, TÜ, 2024a, 2024b, 2024c, YYÜ, 2024a, 2024b, YTÜ, 2024a, 2024b, YOBÜ, 2024a, 2024b)

Sürdürülebilirlik ve yeşil bina temelli derslerin kapsamı; kavramsal tanımlamalar, tasarım parametreleri, örnek uygulamaların analizi, güncel teknolojiler, ulusal ve uluslararası standartların

değerlendirilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Enerji verimliliği temelli derslerde teorik bilgilendirmenin yanı sıra bilgisayar destekli uygulamalı eğitimin verildiği gözlenmektedir. Teorik anlatımlı derslerde enerjinin etkilediği alanlara dair kavramların tanımlarını, enerjinin etkin kullanımını ve enerji etkin yapı tasarımına dair uygulamaların örnek projelerle irdelenmesini, enerji korunum yöntemlerini, enerji verimliliğe dair ulusal ve uluslararası düzenlemeleri kapsamı içerisine almaktadır. Enerji verimliliği konusunun uygulamalı eğitimle verildiği derslerde bilgisayar destekli tasarım araçları kullanılarak enerji performans analizleri ve simülasyonlarının tasarlanması eğitimi verilmektedir. BAÜN, ÇÜ, İYTE'de uygulamalı enerji performans analizinin yapıldığı dersler verilmektedir. Derslerde sürdürülebilirlik anlayışı genel çerçevede bina tasarımı üzerinden verilse de AYBÜ, MAKÜ, MKÜ ve MCBÜ'de sürdürülebilir ve ekolojik tasarım prensipleri kent üzerinden ele alınmaktadır. Derslerin geneli teorik anlatımla işlenirken NKÜ 'Yapısal Atık Yönetimi ve Döngüsellik' adlı derste, teorik bilgilendirmelerin ardından atölye çalışmaları yapılarak bilgi beceri ile pekiştirilmektedir. İTÜ'de ise 'Çevre Kontrolü Stüdyosu' dersinde öğrencilerin çevreyle bütünleşik bir mimari proje tasarlanması beklenmektedir. Dersler genel anlamda sürdürülebilirliğin çevresel boyutunu ele alarak öğrencilere aktarılsa da ESTÜ'de 'Yapılı Çevre Tasarımında Sosyal Sürdürülebilirlik' ve OMÜ'de 'Mimaride Sosyal Boyutlar' adlı derslerde sürdürülebilirliğin sosyal boyutunun ele alındığı görülmektedir. Zorunlu olarak verilen derslerin içeriğinde; sürdürülebilirlik, enerji etkin tasarım, ekolojik ve iklim dengeli tasarım, enerji sistemleri konularına değinilmektedir. Sürdürülebilir mimarlık anlayışına dair temel bilgilendirmelerin zorunlu tutularak öğrencilere aktarılması açısından bu dersler önemlidir.

4.3. Mimarlık Programlarının Lisansüstü Düzeyde Değerlendirilmesi

Sürdürülebilirlik temalı derslere müfredatında yer veren 27 üniversitenin, farklı isimlerde ve farklı içeriklerde bir ya da birden fazla ders verdiği görülmektedir. İncelenen üniversitelerin bir kısmında yüksek lisans ve doktora eğitiminde ortak olarak verilen dersler bulunmaktadır. Aşağıda verilen Tablo 5'te üniversiteler tarafından verilen derslerin isimleri ile bu derslerin AKTS değeri, kredi değeri ve türü (seçmeli/zorunlu) bulunmaktadır.

Tablo 5. Lisansüstü Mimarlık Programlarının Sürdürülebilirlik Temalı Derslerinin Analizi

ÜNİVERSİTELER	ADET		DERSLER	AKTS	KREDİ	TÜRÜ (SEÇMELİ/ ZORUNLU)
Abdullah Gül Üniversitesi (AGÜ)	2	Y.L.	Binaların Çevresel Performansı	7	3	Seçmeli
			Sürdürülebilir Kentsel Tasarım	7	3	Seçmeli
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (ATÜ)	1	Y.L.	Binalarda Enerji Simülasyonuna Giriş	6	3	Seçmeli
Balıkesir Üniversitesi (BAÜN)	4	Y.L. ve Doktora	İleri Bilgisayar Destekli Enerji Performansı Analizi	6	3	Seçmeli
			Sürdürülebilirlik ve Mimarlık İlişkisi	6	3	Seçmeli
			Enerji Tüketimini Azaltan Cam Cephe Sistemlerinin İncelenmesi	6	3	Seçmeli
			Yapı Üretiminde Sürdürülebilirlik	6	3	Seçmeli
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (AİBÜ)	1	Y.L.	Geleneksel ve Çağdaş Mimaride İklime Bağlı Tasarım Kriterleri	7.5	3	Seçmeli
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ)	3	Y.L. ve Doktora	Sürdürülebilir Mimari	6	3	Seçmeli
			Ekolojik Planlama ve Tasarım	6	3	Seçmeli
			Mimaride Sosyal Boyutlar	6	3	Seçmeli
Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ)	3		Sürdürülebilir Mimarlık Teknolojileri	6	3	Seçmeli

		Y.L. ve Doktora	Sürdürülebilir Bina Üretimi	6	3	Seçmeli
			Mimaride Sürdürülebilirlik ve Malzeme	6	3	Seçmeli
Dicle Üniversitesi (DÜ)	6	Y.L.	Binalarda Enerji Performansı	6	3	Seçmeli
			İklimsel Konfor ve Enerji Etkinliği	6	3	Seçmeli
			Doğal Çevre Verilerinin Mimari Tasarım Sürecinde İrdelenmesi	6	3	Seçmeli
		Doktora	Kent Ekolojisi	6	3	Seçmeli
			Sosyal Konut Alanlarında İklimsel Parametrelere Göre Kamusal Mekânların Gelişimi	6	3	Seçmeli
			Ekoloji ve Mimari Tasarım	6	3	Seçmeli
Dokuz Eylül Üniversitesi (DEÜ)	2	Y.L. ve Doktora	Yeşil Bina Değerlendirme Sistemleri	5	2	Seçmeli
			Güneş Teknolojilerinin Mimariye Entegrasyonu	5	2	Seçmeli
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ) (Bahar dönemine ulaşıldı)	2	Doktora	Binalarda Enerji Performans Simülasyonu	7,5	3	Seçmeli
			Ekoloji ve Mimarlık	7.5	3	Seçmeli
Eskişehir Teknik Üniversitesi (ESTÜ)	3	Y.L.	Akıllı Yaşam: Akıllı Binalar, Akıllı Kentler	7.5	3	Seçmeli
		Doktora	Sürdürülebilir Mimarlık	7.5	3	Seçmeli
			Sürdürülebilir Mimarlıkta Güncel Projeler	7.5	3	Seçmeli
Fırat Üniversitesi (FÜ)	4	Y.L.	İklimsel Kontrol	6	3	Seçmeli
			Mimarlıkta Ekolojik Tasarım	6	3	Seçmeli
			Mimarlıkta Sürdürülebilir Tasarım	6	3	Seçmeli
			Binalarda Enerji Analizi	6	3	Seçmeli
Gazi Üniversitesi (GÜ)	3	Y.L. ve Doktora	Ekolojik Mimarlık	6	3	Seçmeli
			Enerji Etkin Bina Tasarımı	6	3	Seçmeli
			Enerji ve Yapı Kabuğu Analizi	6	3	Seçmeli
Gebze Üniversitesi (GTÜ)	3	Y.L. ve Doktora	Yapı Üretiminde Atık Yönetimi	7.5	3	Seçmeli
			Çevresel Yapı Tasarımı	7.5	3	Seçmeli
			Düşük Oluşum Enerjili Yapı Malzemeler	7.5	3	Seçmeli
İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ)	1	Doktora	Yerleşme Dizaynında İklim ve Enerji Etkileri	7.5	3	Seçmeli
İstanbul Üniversitesi (İÜ)	1	Y.L.	Sürdürülebilir Dönüşüm ve Mimarlık	6	3	Seçmeli
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü (İYTE)	3	Y.L. ve Doktora	Enerji Verimli Tasarım	7	3	Seçmeli
			Günışığı Tasarımı ve Analizi Temel İlkeleri	7	3	Seçmeli
			Bina Enerji Simülasyonuna Giriş	7	3	Seçmeli
Karabük Üniversitesi (KBÜ)	6	Y.L.	Kentsel Mekânda Ekolojik Tasarım	8	3	Seçmeli
			Yapı-Çevre İlişkileri	8	3	Seçmeli
			Enerji Etkin Bina Tasarımı	8	3	Seçmeli
			Yapısal Atık Yönetimi	8	3	Seçmeli
		Doktora	Enerji ve Yapı Kabuğu Analizi	8	3	Seçmeli
			Mimarlıkta Sürdürülebilirlik Araştırmaları	8	3	Seçmeli
Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ)	2	Y.L. ve Doktora	Sürdürülebilir Mimarlık	7.5	3	Seçmeli
			Binalarda Enerji Simülasyon Yöntemleri	7.5	3	Seçmeli
Kırklareli Üniversitesi KLÜ)	1	Y.L.	Doğa Temelli Tasarım Yaklaşımları	7	3	Seçmeli

Kocaeli Üniversitesi (KOÜ)	2	Y.L. ve Doktora	Yeşil bina Üretiminde Proje Yönetimi	8	4	Seçmeli
			Mimarlıkta Enerji Etkin Tasarım	6	3	Seçmeli
Konya Teknik Üniversitesi (KTÜN)	3	Y.L.	Biyoklimatik Mimari Tasarım	7.5	3	Seçmeli
		Doktora	Vernaküler Mimaride Sürdürülebilirlik	7.5	3	Seçmeli
			Sürdürülebilir Yapı Üretim İlkeleri	5	3	Seçmeli
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi (OHÜ)	2	Y.L.	Ekolojik Yapı Malzemeleri	8	3	Seçmeli
			Enerji ve Yapı Kabuğu Analizi	8	3	Seçmeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) (Bahar dönemine ulaşıldı)	1	Y.L. ve Doktora	İklim Değişikliği ve Yapılı Çevre *	8	3	-
Sakarya Üniversitesi (SAÜ)	1	Y.L.	Sürdürülebilir Mimarlık	6	3	Seçmeli
Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) (Güz dönemine ulaşıldı)	1	Y.L.	Binalarda Enerji Etkin Tasarım	6	3	Seçmeli
Trakya Üniversitesi (TÜ)	3	Y.L.	Ekolojik Bina Tasarımı	8	3	Zorunlu
			Mimaride Güneş Enerjisi	8	3	Zorunlu
		Doktora	Yerel Mimarinin Sürdürülebilirliği	8	3	Zorunlu
Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ)	3	Y.L.	Sürdürülebilir Mimari, Eleştirel Yaklaşım	7.5	3	Seçmeli
			Mimaride Güneş Enerjisi	7.5	3	Seçmeli
			Güneş Denetim Yöntemleri	7.5	3	Seçmeli
Yozgat Bozok Üniversitesi (YOBÜ)	2	Y.L.	Sürdürülebilir Mimari Tasarım	5	3	Seçmeli
			Enerji Etkin Yapı Tasarımı	5	3	Seçmeli

* Bu dersin der türüne (seçmeli/zorunlu) dair verilere ulaşılamamıştır.

Kaynak: (AGÜ, 2024a, 2024b, 2024c, ATÜ, 2024a, 2024b, BAÜN, 2024a, 2024b, AİBÜ, 2024a, 2024b, 2024c, MAKÜ, 2024a, 2024b, 2024c, BUÜ, 2024a, 2024b, Dicle Üniversitesi, 2024a, 2024b, DEÜ, 2024a, 2024b, ESOGÜ, 2024a, 2024b, ESTÜ, 2024a, 2024b, FÜ, 2024a, 2024b, GÜ, 2024a, 2024b, GTÜ, 2024a, 2024b, İTÜ, 2024a, 2024b, İÜ, 2024a, 2024b, 2024c, İDÜ, 2024a, 2024b, İYTE, 2024a, 2024b, KBÜ, 2024a, 2024b, KTÜ, 2024a, 2024b, KLÜ, 2024a, 2024b, 2024c, KOÜ, 2024a, 2024b, 2024c, KTÜN, 2024a, 2024b, NEÜ, 2024a, 2024b, OHÜ, 2024a, 2024b, 2024c, ODTÜ, 2024a, 2024b, SAÜ, 2024a, 2024b, 2024c, TÜ, 2024a, 2024b, 2024c, YTÜ, 2024a, 2024b, YOBÜ, 2024a, 2024b)

Üniversitelerin lisansüstü eğitiminde sürdürülebilirlik temasının işlendiği ders sayısının 69 olduğu tespit edilmiştir. Verilen derslerden bir tanesinin ders türüne erişilememiştir. Seçmeli olarak verilen derslerin sayısının 65 olduğu ve bu derslerin toplam dersler içerisindeki oranının %94,2 olduğu görülmektedir. Zorunlu olarak verilen derslerin sayısının ise 3 olduğu ve bu derslerin oranının %4,35 olduğu görülmektedir. Sürdürülebilirlik temalı derslere eğitim programlarında yer verilmesine karşın zorunlu ders oranının düşük olduğu görülmektedir. Zorunlu verildiği tespit edilen 3 ders TÜ tarafından verilmektedir. Dicle Üniversitesi ve KBÜ sürdürülebilirlik temasına 6 derste yer vererek en fazla ders veren üniversitelerdir. Derslerin genel olarak 6 AKTS ve 3 kredi değerine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

4.4. Mimarlık Programlarının Lisansüstü Düzeyindeki Derslerinin İçerik Açısından Değerlendirilmesi

Üniversitelerin lisansüstü eğitimde verilen derslerde sürdürülebilirlik, ekolojik, yeşil bina ve enerji etkin yapı tasarımı başlıklarına genel anlamda yer verildiği tespit edilmiştir. Dersler içerik açısından, sürdürülebilirlik, yeşil bina, enerji verimliliği, kentsel sürdürülebilirlik, geleneksel yapı sürdürülebilirliği, teknolojik yaklaşımlar, malzemeler olacak şekilde konu başlıklarına sahiptir. Dersler çoğunlukla teorik olarak verilmektedir. Mimarlık programlarında lisansüstü düzeyindeki sürdürülebilirlik temalı derslerin Tablo 6'daki içeriklere sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6. Lisansüstü Mimarlık Programlarının Sürdürülebilirlik Temalı Derslerinin İçerik Analizi

ÜNİVERSİTELER	ADET		DERSLER	İÇERİKLER
Abdullah Gül Üniversitesi (AGÜ)	2	Y.L.	Binaların Çevresel Performansı	Yapıların çevresel performansı Ulusal ve uluslararası standartlar Yapı yaşam döngüsü
			Sürdürülebilir Kentsel Tasarım	Kentsel tasarım Kentsel tasarımda sürdürülebilirlik Sürdürülebilirlikte güncel yaklaşımlar
Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi (ATÜ)	1	Y.L.	Binalarda Enerji Simülasyonuna Giriş	Binaların enerji performanslarının tahmin ve analizi
Balıkesir Üniversitesi (BAÜN)	4	Y.L. ve Doktora	İleri Bilgisayar Destekli Enerji Performansı Analizi	Simülasyon programları Isı transfer yöntemleri
			Sürdürülebilirlik ve Mimarlık İlişkisi	Sürdürülebilirliğin mimarlığa etkisi Arazi kullanımında sürdürülebilir tasarım kriterleri
			Enerji Tüketimini Azaltan Cam Cephe Sistemlerinin İncelenmesi	Yüksek Teknoloji Mimarlığının kavramsal ve bağlamsal çözümlemesi
			Yapı Üretiminde Sürdürülebilirlik	Sürdürülebilirliğin yapıların tasarım ve inşasında etkileri Yapıların tasarım ve inşasında maliyeti oluşturan ögeler ve etkileri
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (AİBÜ)	1	Y.L.	Geleneksel ve Çağdaş-Mimaride İklime Bağlı Tasarım Kriterleri *	-
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ)	3	Y.L. ve Doktora	Sürdürülebilir Mimari	Çevreci yaklaşımların arka planı ve tarihsel süreci Sürdürülebilir mimarlık ve kentler
			Ekolojik Planlama ve Tasarım	Kent iklimi, İklim stratejileri, kent kirliliği Kentsel yeşil ağ sistemleri Kentin planlanması ve tasarımında ekolojik çözümler
			Mimaride Sosyal Boyutlar	Mimari tasarımda biyomorfik yaklaşımlar Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu Doğu ve Batı'da sosyalleşme Sanal dünya, sanal mekânlar Sürdürülebilir mekânlar
Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ)	3	Y.L. ve Doktora	Sürdürülebilir Mimarlık Teknolojileri	Sürdürülebilir mimarlık teknolojilerinin analizi
			Sürdürülebilir Bina Üretimi	Sürdürülebilirlik, bina performansı ilişkileri Binalarda enerji verimliliği, enerji etkin binalar Mimarlıkta sürdürülebilir yapı üretimi ve örnek uygulamalar
			Mimaride Sürdürülebilirlik ve Malzeme	Yapı malzemeleri ve sürdürülebilirlik ilişkisi Sürdürülebilir mimari tasarım ilkeleri
Dicle Üniversitesi (DÜ)	6	Y.L.	Binalarda Enerji Performansı	Binalarda enerji performansı Enerji performansı- bina tasarım parametreleri ilişkisi Enerji etkin tasarım yöntemleri
			İklimsel Konfor ve Enerji Etkinliği	İklimsel konforun önemi ve parametreleri
			Doğal Çevre Verilerinin Mimari Tasarım Sürecinde İrdelenmesi	Tasarım problemleri çözümünde doğal veriler Doğal verilerin mimari tasarıma etkisi Doğal verilerin kabuk, plan ve cephe tasarımına etkisi
		Doktora	Kent Ekolojisi *	-
			Sosyal Konut Alanlarında İklimsel Parametrelere Göre Kamusal Mekânların Gelişimi	Sosyal konut, sürdürülebilirlik, iklimsel bölgeler İklimsel bölgelere yönelik tasarım Kamusal mekân, ülkemizdeki kamusal mekânlarda yaşanan dönüşümler Kamusal mekân ve sürdürülebilirlik
			Ekoloji ve Mimari Tasarım	Mimarlıkta ekoloji ve gelişimi Ekolojik mimarinin geleneksel yapılardaki yeri Eski binaların yeniden kullanımı, ekolojik uygulamalar Ekolojik tasarım ilkelerinin güncel tasarımlardaki etkisi ve örneklerinin incelenmesi
Dokuz Eylül Üniversitesi (DEÜ)	2	Y.L. ve Doktora	Yeşil Bina Değerlendirme Sistemleri	Sürdürülebilirlik mimarlık, yeşil bina değerlendirme sistemleri ve sertifika metotları

			Güneş Teknolojilerinin Mimariye Entegrasyonu	Mimaride güneş teknolojileri Yapı elemanlarının ısı depolanmasında kullanımı, FV sistemin özellikleri Proje üzerinde güneş teknolojilerinin uygulanması
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ) (Bahar dönemine ulaşıldı.)	2	Doktora	Binalarda Enerji Performans Simülasyonu	Bina Performans Simülasyonu yaklaşımları Modelleme varsayımları ve kısıtları Uygulamalı modelleme
			Ekoloji ve Mimarlık	Mimarlık ve tasarımda ekoloji Ekolojinin temel kavramları, modelleri ve teorileri
Eskişehir Teknik Üniversitesi (ESTÜ)	3	Y.L.	Akıllı Yaşam: Akıllı Binalar, Akıllı Kentler *	-
		Doktora	Sürdürülebilir Mimarlık *	-
			Sürdürülebilir Mimarlıkta Güncel Projeler	Sürdürülebilirlik mimarlık, sürdürülebilir kalkınma Sürdürülebilir mimarlıkta güncel projeler Sürdürülebilir tasarımlarda yatırım, ulusal ve uluslararası tasarım politikaları
Fırat Üniversitesi (FÜ)	4	Y.L.	İklimsel Kontrol	Yapı içinde iklimi oluşturan öğeler Ülkemizde iklim ve nem bölgeleri Yapı kabuğu ve optimum tasarımı
			Mimarlıkta Ekolojik Tasarım *	-
			Mimarlıkta Sürdürülebilir Tasarım *	-
			Binalarda Enerji Analizi *	-
Gazi Üniversitesi (GÜ)	3	Y.L. ve Doktora	Ekolojik Mimarlık	Mimaride ekoloji ve sürdürülebilirlik Alternatif enerji kaynaklarının mimaride kullanımı Güneş ve rüzgâr enerjisinin yapıda kullanımı Ekolojik tasarım ilkeleri
			Enerji Etkin Bina Tasarımı	Enerji etkin bina Bina enerji performansı, parametreleri, değerlendirme metotları Yapı kabuğunun ısıl performansını etkileyen etkenler
			Enerji ve Yapı Kabuğu Analizi	Enerji etkin yapı tasarımında sürdürülebilirlik Yapı kabuğunun ısıl performansı Enerji etkin yapı kabuğu ve cephe sistemleri Yapı tasarımında yenilenebilir enerji teknolojileri
Gebze Teknik Üniversitesi (GTÜ)	3	Y.L. ve Doktora	Yapı Üretiminde Atık Yönetimi	Atık oluşumunu azaltma Atık yönetimine dair yönetmelik ve standartlar Yapısal atık yönetiminin şantiye yönetimindeki yeri
			Çevresel Yapı Tasarımı	Çevre-yapı etkileşimi Ekolojik yapılaşma kriterleri İklimsel bölgelere yönelik tasarım Yapılarda ekolojik çözümler
			Düşük Oluşum Enerjili Yapı Malzemeler	Enerji ve yapılı çevre Yaşam döngüsünde enerji Yapı malzemesi oluşum enerjisi Oluşum enerjisinin hesaplanması ve önemi Oluşum enerjisi ve kullanım enerjisinin karşılaştırması
İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ)	1	Doktora	Yerleşme Dizaynında İklim ve Enerji Etkileri	İklimle dengeli ve enerji etkin yerleşme planlamasında yaklaşımlar, tasarım parametreleri
İstanbul Üniversitesi (İÜ)	1	Y.L.	Sürdürülebilir Dönüşüm ve Mimarlık	Dünyada ve Türkiye'de sürdürülebilir dönüşüm literatürü ve mimarlık ile etkileşimi
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü (İYTE)	3	Y.L. ve Doktora	Enerji Verimli Tasarım	Bina tasarımında sürdürülebilir mimarlık Bina kabuğu tasarımında enerji kullanımı optimizasyonu Güneş enerjisinden yararlanılan tasarımlar
			Günışığı Tasarımı ve Analizi Temel İlkeleri	Yapı fiziği altında yapılarda günışığı aydınlatması Yapıların günışığı performansının değerlendirilmesi
			Bina Enerji Simülasyonuna Giriş	Enerji etkin tasarım modelinin temelleri Binaların enerji simülasyonu
Karabük Üniversitesi (KBÜ)	6	Y.L.	Kentsel Mekânda Ekolojik Tasarım	Modernizmden önce ve sonra ekolojik yaklaşımlar Kentteki ekolojik sistemler Kent ekolojisinde peyzaj planlaması, kentsel gelişme Kent ekoloji sistemlerin tasarımı

			Yapı-Çevre İlişkileri	Enerji etkin tasarım, yeşil yapı malzemelerinin çevresel etkileri Yaşam Döngüsü Değerlendirme Yöntemi Malzemelerinin çevresel performansının bina derecelendirme sisteminde yeri Çevresel ürün beyanları, çevresel mevzuatlar
			Enerji Etkin Bina Tasarımı	Enerji etkin bina, enerji etkin teknolojiler Enerji maliyet ilişkisi Bina enerji analizi yöntemleri
			Yapısal Atık Yönetimi	Çevresel etki değerlendirme ve sınıflandırma Yapısal malzemelerin enerji kullanımı Malzemenin dayanımı, bakım koşulları, geri dönüşümü Yaşam döngüsü değerlendirme metodu
		Doktora	Enerji ve Yapı Kabuğu Analizi	Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı Doğal aydınlatma ve havalandırma Güneş kontrolü
			Mimarlıkta Sürdürülebilirlik Araştırmaları	Sürdürülebilir mimari tasarım Enerji korunumu, sürdürülebilir enerji kaynakları Arazi ve malzeme kullanımı Sertifikasyon sistemleri, standartları
Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ)	2	Y.L. ve Doktora	Sürdürülebilir Mimarlık	Sürdürülebilirlik standartları, sertifikaları Sürdürülebilir tasarımın mimarlığa ve çevreye etkileri Sürdürülebilir mimarlık örnekleri
			Binalarda Enerji Simülasyon Yöntemleri	Bina enerji simülasyon ve yazılımları Simülasyon yazılımlarının enerji analizlerinde kullandığı standartlar, hesaplama yöntemleri ve iklimsel veriler Bina tasarım parametreleri, HVAC sistemleri verilerinin organizasyonu
Kırklareli Üniversitesi (KLÜ)	1	Y.L.	Doğa Temelli Tasarım Yaklaşımları	Doğa ve tasarım ilişkisi Doğanın temel yasaları Doğa temelli tasarım
Kocaeli Üniversitesi (KOÜ)	2	Y.L. ve Doktora	Yeşil Bina Üretiminde Proje Yönetimi	Sürdürülebilir yapı üretimi Yeşil bina üretimi, proje yönetimi ve ilkeleri Uluslararası yeşil bina sertifikaları ve değerlendirme süreci
			Mimarlıkta Enerji Etkin Tasarım	Günışığı hesap yöntemleri Güneş ışığının etkisi Güneş kontrol elemanları ve camları Güneş ışığının avlulu yapıların tasarımında değerlendirilmesi
Konya Teknik Üniversitesi (KTÜN)	3	Y.L.	Biyoklimatik Mimari Tasarım	Güneş, iklim ve mimarlık Konfor parametreleri Solar Envelope yöntemi ve uygulamaları
		Doktora	Vernaküler Mimaride Sürdürülebilirlik	Vernaküler mimarlıkta sürdürülebilir tasarım Dünyada ve Türkiye'de vernaküler mimarlık Vernaküler mimarinin sürdürülebilirlik kapsamında yapılan akademik çalışmalar
			Sürdürülebilir Yapı-Üretim İlkeleri *	-
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi (OHÜ)	2	Y.L.	Ekolojik Yapı Malzemeleri	Sürdürülebilir yapı teknolojileri ve malzemeleri Ekolojik yapıların zararlı koşullara karşı dayanımı Yeşil Bina tasarımı, malzeme seçimi, enerji sistemleri Sürdürülebilir Yeşil Bina Ulusal ve Uluslararası değerlendirme sistemleri ve standartlar
			Enerji ve Yapı Kabuğu Analizi	Enerji, sürdürülebilirlik, çevre sorunları Enerji verimliliğine dair standartlar, yönetmelikler Yapı kabuğu tasarım Yapı kabuğunda enerji etkinliği
Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) (Bahar dönemine ulaşıldı)	1	Y.L.	İklim Değişikliği ve Yapılı Çevre	İklim değişikliğinde mimari tasarım stratejileri Mevcut ve yeni binalarda sürdürülebilir tasarım Bina enerji simülasyonları algoritmik modelleme İleri hesaplamalı yöntemleri
Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) (Güz dönemine ulaşıldı)	1	Y.L	Binalarda Enerji Etkin Tasarım	Enerji tüketimi ve enerji konulu yasal düzenlemeler. Enerji etkin binalar Binaların enerji performansını etkileyen parametreler.
Sakarya Üniversitesi (SAÜ)	1	Y.L.	Sürdürülebilir Mimarlık *	-

Trakya Üniversitesi (TÜ)	3	Y.L.	Ekolojik Bina Tasarımı	Ekoloji ve mimarlık Ekolojik tasarım ölçütleri Ekolojik tasarımın örnekler üzerinden irdelenmesi
			Mimaride Güneş Enerjisi	Mimaride güneş enerjisi Enerji korunumlu yapılar
		Doktora	Yerel Mimarinin Sürdürülebilirliği	Kültür, yerel kimlik ve yapılaşma Sürdürülebilirliğin boyutları Yerel sürdürülebilirlik ilke, yöntem ve stratejileri Farklı kültür ve iklim bölgelerindeki örnekler
Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ)	3	Y.L.	Sürdürülebilir Mimari, Eleştirel Yaklaşım	Çevreci yaklaşımların tarihsel gelişimi Sürdürülebilir mimarlığın boyutları Mimarlık düşüncesi kapsamında mevcut uygulamalara ve kuramsal yaklaşımlara dair eleştiriler
			Mimaride Güneş Enerjisi	Mimaride güneş enerjisi Binalarda güneş enerjisinden yararlanma yöntemleri Güneş enerjisinin entegre edildiği mimari proje çalışması
			Güneş Denetim Yöntemleri	Güneşten yararlanma, korunma yöntemleri Yapılarda güneş denetimi, bileşenleri ve tasarım ilkeleri Gölge eğrileri yöntemi Proje çalışması
Yozgat Bozok Üniversitesi (YOBÜ)	2	Y.L.	Sürdürülebilir Mimari Tasarım	Sürdürülebilir yapı tasarım ölçütleri ve stratejileri Enerji korunumu, enerji etkin yapı tasarımı, akıllı ev tasarımı Sertifika sistemleri, sertifikalı yapıların irdelenmesi
			Enerji Etkin Yapı Tasarımı	Binalarda enerji verimliliği Isı iletimi ve rejimleri, ısı yalıtım sistemleri Ulusal ve uluslararası standartlar Isı iletimi hesaplaması

* Bu derslerin içeriğine dair verilere ulaşılamamıştır.

(AGÜ, 2024a, 2024b, 2024c, ATÜ, 2024a, 2024b, BAÜN, 2024a, 2024b, AİBÜ, 2024a, 2024b, 2024c, MAKÜ, 2024a, 2024b, 2024c, BUÜ, 2024a, 2024b, Dicle Üniversitesi, 2024a, 2024b, DEÜ, 2024a, 2024b, ESOGÜ, 2024a, 2024b, ESTÜ, 2024a, 2024b, FÜ, 2024a, 2024b, GÜ, 2024a, 2024b, GTÜ, 2024a, 2024b, İTÜ, 2024a, 2024b, İÜ, 2024a, 2024b, 2024c, İDÜ, 2024a, 2024b, İYTE, 2024a, 2024b, KBÜ, 2024a, 2024b, KTÜ, 2024a, 2024b, KLÜ, 2024a, 2024b, 2024c, KOÜ, 2024a, 2024b, 2024c, KTÜN, 2024a, 2024b, NEÜ, 2024a, 2024b, OHÜ, 2024a, 2024b, 2024c, ODTÜ, 2024a, 2024b, SAÜ, 2024a, 2024b, 2024c, TÜ, 2024a, 2024b, 2024c, YTÜ, 2024a, 2024b, YOBÜ, 2024a, 2024b)

Sürdürülebilirlik ve yeşil bina temelli derslerin içeriği kavramsal tanımlamalar, tasarım parametrelerinin örnek uygulamalar üzerinden incelenmesi, güncel yapı teknolojileri, ulusal ve uluslararası standartların değerlendirilmesi olarak verilmektedir. Sürdürülebilirlik ve yeşil bina kapsamlı derslerin teorik anlatım temelinde işlendiği görülmektedir. Enerji verimliliği temelli derslerde teorik bilgilendirmenin yanı sıra bilgisayar destekli uygulamalı eğitimin verildiği gözlenmektedir. BAÜN, İYTE, ATÜ ve KTÜ üniversitelerinde bu içeriğe sahip dersler seçmeli olarak verilmektedir. DEÜ tarafından verilen 'Güneş Teknolojilerinin Mimariye Entegrasyonu', YTÜ tarafından verilen 'Mimaride Güneş Enerjisi' ve 'Güneş Denetim Yöntemleri' adlı derslerde teorik bilgilendirmelerin ardından uygulamalar yapılarak derslerin pratiğe döküldüğü görülmektedir. İncelenen ders içeriklerinde sürdürülebilir mimarlık anlayışı, güncel yaklaşımlar ve projeler doğrultusunda incelenmektedir. Fakat AİBÜ, Dicle Üniversitesi, KTÜN, TÜ'de geleneksel yapıların sürdürülebilirliği ele alınmaktadır. MAKÜ 'Mimaride Sosyal Boyutlar' adlı derste diğer dersler gibi sürdürülebilirliğin çevresel boyutunu değil sosyal boyutunu ele almaktadır. Zorunlu derslerin genel içeriğinin sürdürülebilirlik ve yeşil bina temelli olduğunu söylemek mümkündür.

5. Değerlendirme ve Tartışma

Bu çalışmada yapılan incelemelerin ardından Türkiye'de mimarlık eğitimi veren 61 devlet üniversitesinin lisans ve lisansüstü programlarında sürdürülebilirlik, yeşil bina ve enerji verimliliği konusundaki derslerin oranı incelenmiştir. Türkiye'de mimarlık eğitimi veren lisans programlarında sürdürülebilirlik temalı derslere sahip 50 üniversitede toplam 112 ders verilmektedir. Derslerden bir tanesinin ders türüne dair bilgiye erişilememiştir. Seçmeli olarak verilen ders sayısının 88 olduğu ve bu derslerin toplam dersler içerisindeki oranının %78,57 olduğu görülmektedir. Zorunlu olarak verilen derslerin sayısının ise 23 olduğu ve bu derslerin oranının %20,53 olduğu görülmektedir. Türkiye'de

mimarlık eğitimi veren lisansüstü programlarında sürdürülebilirlik temalı derslere sahip 27 üniversitede toplam 69 ders verilmektedir. Seçmeli olarak verilen derslerin sayısının 65 olduğu ve bu derslerin toplam dersler içerisindeki oranının %94,2 olduğu görülmektedir. Zorunlu olarak verilen derslerin sayısının ise 3 olduğu ve bu derslerin oranının %4,35 olduğu görülmektedir. Sonuçlara bakıldığında zorunlu ders oranlarının düşük olması öğrencilerin sürdürülebilirlik, yeşil bina ve enerji verimliliği konusunda bilgi sahibi olabilme ihtimalini azaltmaktadır.

Bu çalışmada UNESCO-UIA tarafından ortaya konulan Mimarlık Eğitim Şartı'ndaki (2023) sürdürülebilirlik ile ilgili kriterler çerçevesinde ders içerikleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve öneriler getirilmiştir.

- UNESCO ve UIA tarafından ortaya konulan Mimarlık Eğitim Şartı'nda (2023), malzemelerin yaşam döngüsü, ekolojik sürdürülebilirlik, çevresel etki, daha az enerji kullanımı için tasarım, pasif sistemler ve bunların yönetimi konularının üniversitelerdeki dersler kapsamında işlenmesi beklenmektedir. Sürdürülebilirlik teması çerçevesinde verilen derslerde, kriterdeki başlıkların genel olarak ele alındığı görülmektedir. Sadece AÇÜ ve ESTÜ'de bu konu başlıklarının yer aldığı derslerin olmadığı tespit edilmiştir. Sürdürülebilirlik temasının işlendiği dersleri veren 50 üniversite arasında yalnızca 2 üniversitenin bu kritere uygun derslere sahip olmaması, öğrencilerin %96 oranla ilgili başlıkların işlendiği derslere erişim sağlayabildiğini göstermektedir. Bu konu başlıkları içerisine giren enerji performansı analizi ve simülasyon modelleri dersinin verilmesi güncelin takibi açısından önem arz etmektedir. Lisans eğitiminde BAÜN, ÇÜ ve İYTE üniversiteleri, lisansüstü eğitimde İYTE, ATÜ ve KTÜ üniversiteleri tarafından enerji simülasyon modellemesi konusuna dair derslerin verildiği görülmektedir. Bu içeriğe sahip derslerin lisans eğitiminde yer veren üniversite oranı %6 iken lisansüstü eğitimindeki oranı %11,1 olduğu görülmektedir.

- UNESCO ve UIA tarafından ortaya konulan Mimarlık Eğitim Şartı'nda (2023), toplumun ihtiyaçlarını önceliklendiren, kamu sağlığını destekleyen ve herkes için erişilebilir tasarım ilkelerini benimsendiği bir mimarlık eğitiminin verilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Yapılan incelemelerin ardından mimarlık eğitiminde sürdürülebilirliğin sosyal boyutunun ele alındığı derslerin olduğu fakat ders oranının düşük olduğunu söylemek mümkündür. Sürdürülebilirliğin sosyal boyutunun ele alındığı derslerin verildiği üniversite oranı lisans eğitiminde %4 iken lisansüstü eğitiminde %3,7 olduğu görülmektedir.

- Sürdürülebilirlik temalı derslerin sadece teorik olarak verilmesi dikkat edilmesi gereken bir husustur. Enerji performansı analizi ve simülasyonu konusu dışında, uygulamalı çalışmalarla desteklenen derslerin oranının az olduğu tespit edilmektedir. UNESCO ve UIA tarafından ortaya konulan Mimarlık Eğitim Şartı (2023) kriterlerinde ekolojik açıdan sorumlu tasarım, çevre koruma ve rehabilitasyon konusunun mimarlık eğitiminin önemli bileşenlerinden olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Mimarlık lisans eğitiminde NKÜ ve İTÜ tarafından, lisansüstü eğitimde DEÜ ve YTÜ tarafından verilen derslerde teorik bilgilendirmeler uygulamalı eğitimle desteklenmektedir. Bu uygulamalı eğitimlerle ekolojik açıdan sorumlu tasarım yapılmasına dair kazanımlar elde edilebilmektedir. Lisans eğitiminde sürdürülebilirlik temalı derslerin uygulamalı eğitimle desteklendiği üniversite oranı %4 iken lisansüstü eğitiminde üniversite oranı %7,4 olduğu belirlenmektedir. Liverpool John Moore Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen Sürdürülebilir Yapı Müfredat Tasarım Modeli, proje tabanlı anlayışı merkezine alarak gerçek yaşamdaki vaka çalışmalarının müfredata entegre edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır (Woo vd. 2012).

- UNESCO ve UIA tarafından ortaya konulan Mimarlık Eğitim Şartı'nda (2023), yerel çevre ve kültürel mirası gözeterek sürdürülebilir tasarım yaklaşımları sunulması gerektiği belirtilmektedir. Yapılan incelemelerin ardından geleneksel mimarinin ve geleneksel kültürün sürdürülebilirliği bağlamında ders oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Lisans eğitiminde AÇÜ tarafından, lisansüstü eğitimde AİBÜ, Dicle Üniversitesi, KTÜN, TÜ tarafından geleneksel mimarinin sürdürülebilirliği konusunun ele alındığı dersler verilmektedir. Lisans eğitiminde geleneksel mimarinin sürdürülebilirliği konusunun ele alındığı üniversite oranının %2 iken lisansüstü eğitimindeki oranının %14,3 olduğu görülmektedir. Genel anlamda sürdürülebilirliğin çevresel boyutu güncel yapılar üzerinden ele alınmış, kültürel mirasın sürdürülebilirliği konularında eksik kalındığı gözlemlenmektedir. Brzezicki ve Jasiolek (2021) tarafından Polonya Wroclaw Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nde gerçekleştirilen anket, öğrencilerin eski yapıların sürdürülebilirliğe dönüştürülmesiyle ilgili derslerin beklentilerini karşılamadığını göstermektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Türkiye'de mimarlık eğitimi veren üniversitelerin 2023-2024 eğitim yılına ait ders programlarında; sürdürebilirlik, yeşil bina ve enerji verimliliği konularını kapsayan dersler AKTS değeri, kredi değeri, tür (seçmeli/zorunlu) ve ders içerikleri açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler 61 devlet üniversitesinin mimarlık programlarında yer alan lisans ve lisansüstü dersleri baz alınarak gerçekleştirilmiştir.

- Yapılan incelemelerin ardından sürdürülebilirlik temalı derslerin genel anlamda seçmeli olarak verildiği saptanmıştır. Seçmeli dersler, tüm öğrencilerin bu dersleri almasını sağlamadığı gibi, mezunların sürdürülebilirlik konusundaki bilgi düzeylerinin farklılaşmasına yol açmaktadır (Adıgüzel ve Ciravoğlu, 2013). Bu durum, sürdürülebilirlik eğitiminin yeterli bilgi ve kazanım sağlamasını engellemektedir. Mimarlık eğitiminde sürdürülebilirlik konusunun daha etkin bir şekilde müfredatta yer alması için üniversiteler arasında ortak temeller olması gerekmektedir (O'Byrne vd. 2014).

- Enerji simülasyonu modellemesi konusunun anlatıldığı derslerin lisans ve lisansüstü eğitimindeki oranının düşük olduğu görülmüştür. Tasarımın erken aşamalarında enerji simülasyonu kullanımı, mimarın tasarımı geliştirerek bina performansını artırmasını sağlar (Harputlugil, 2007). Bu teknolojiden etkin yararlanılabilmesi için mimarların eğitim sürecinde enerji simülasyonu konusunda donanım kazanması gereklidir. Bu nedenle, üniversitelerin müfredatına enerji simülasyonu dersleri eklenmeli ve bu derslerin oranı artırılmalıdır.

- Sürdürülebilirliğin sosyal boyutunun ele alındığı derslerin lisans ve lisansüstü eğitimindeki oranının düşük olduğu belirlenmiştir. Sürdürülebilir gelişmenin boyutlarından biri olan sosyal boyutun alt başlıklarında bulunan önemli unsurlardan biri de "Sürdürülebilir Eğitim'' unsurudur (Yalçın ve Şemin, 2024). Sürdürülebilir mimarlık eğitimi, sağlıklı ve akıllı kentler tasarlayacak mimarlar yetiştirerek sosyal sürdürülebilirliğe katkı sağlar. Bu nedenle, müfredatta sosyal sürdürülebilirlik derslerinin kapsamı ve oranı artırılmalıdır.

- Sürdürülebilirlik temalı derslerin genel olarak teorik anlatımla işlendiği tespit edilmiştir. Sürdürülebilirliğin öğrencilere yalnızca sözlü anlatımla aktarılması, çağdaş eğitim yaklaşımlarıyla uyumlu değildir; araştırmalar, öğrencilerin duyma yerine görme ve deneyimleme yoluyla daha etkili öğrendiğini göstermektedir (Taşçı, 2015). Mimarlık eğitiminde, sürdürülebilirlik odaklı tasarım stüdyoları, ekolojik simülasyon yazılımları, laboratuvar çalışmaları ve alan gezileri öğrenme sürecini daha verimli hale getirecektir (İbrahimgil, 2019). Sürdürülebilirlik konusundaki teorik bilgiler, derslerde aktarıldıktan sonra

mimari tasarım stüdyolarında pratik uygulamalara dönüştürülerek somut tasarımlar üretilmelidir (Balçık ve Yamaçlı, 2023).

- Sürdürülebilirlik temelli derslerin, eğitim sürecinin son dönemlerinde alınması öğrencilerin ilk iki yıl boyunca sürdürülebilir mimarlık bilinci kazanmadan mimari tasarım stüdyosu derslerini tamamlamalarına neden olmaktadır (Kılıçoğlu ve Ayalp, 2019). Bu konular, eğitimin erken aşamalarından itibaren öğrencilere sunulmalıdır.

- Eğitmenlerin, öğrencilerle birlikte sürdürülebilirlik konusunda bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir. Sürdürülebilirlik odaklı derslerin müfredatta yer alabilmesi, akademik kadronun bu alanda uzmanlaşmasıyla doğrudan ilişkilidir (Gökuç, 2021). Üniversitelerde sürdürülebilirlik temalı derslerin oranının düşük olması, üniversitelerin bünyelerinde bu alanda yeterli sayıda uzman eğitmenin bulunmamasından da kaynaklanmaktadır. Bu durumun aşılması için, akademik kadronun sürdürülebilirlik konularında uzmanlaşmasını sağlayacak eğitim programları ve disiplinler arası iş birlikleri teşvik edilmelidir.

- Sürdürülebilirliğin çok disiplinli yapısı göz önüne alındığında, farklı uzmanlık alanlarına sahip stüdyo eğitmenlerinin iş birliği yapması ve bu alanda nitelikli mimarlar yetiştirmesi gerekmektedir (Çalıkuşu, 2019). Sürdürülebilir bir üniversite eğitimi için öğrenmeye açık bir organizasyonel yapı oluşturulmalı, yönetim ve akademik kadronun aktif katılımı sağlanmalı, sürdürülebilirlik ilkelerine bağlılık temel alınmalı ve disiplinler arası araştırma olanakları desteklenmelidir. (Beringer ve Adomßent, 2008; Bozoğlu ve Ciğerim, 2022).

- Kültürel mirasın sürdürülebilirliği konusunun ele alındığı derslerin lisans ve lisansüstü eğitimindeki oranının düşük olduğu tespit edilmiştir. Kültürel miras, gelenek ile moderniteyi birleştirerek geçmişin geleceği şekillendirmesine olanak tanır ve bu süreç sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunur. (Deniz, 2022). Yalnızca yeni yapıların tasarımında sürdürülebilirlik değil, mevcut yapıların sürdürülebilir hale getirilmesine yönelik derslerin de müfredata dahil edilmesi gerekmektedir (El-Feki ve Kenawy, 2018). Teorik altyapı sağlandıktan sonra, öğrencilere alan gezileri düzenlenerek pratik deneyim kazandırılmalıdır. Ayrıca, mimari tasarım stüdyosu derslerinde geleneksel ve modern sürdürülebilirlik ilkelerini entegre eden proje tasarımına yönlendirilmelidir.

- Sürdürülebilirlik, yeşil bina ve enerji verimliliği gibi konuların anlaşılması için yalnızca üniversitelerin çabaları yeterli olmayıp, ülkemizde ilgili yönetmeliklerin iyileştirilmesi ve teşviklerin sağlanması gerekmektedir (İbrahimgil, 2019). Şehirler ve Yerel Yönetimler (United Cities and Local Governments – UCLG) birliğinin 2013 yılı Yerel ve Bölgesel Yönetimler Küresel Gündem Ortakları Raporu'nda; yerel yönetimlerin yeşil kent anlayışına dayalı iş kolları yaratıp yerel ekonomik kalkınmayı desteklemesi ve sürdürülebilir kentleşmeyi kentsel kalkınmanın odağı haline getirmesi gerektiği vurgulanmaktadır. (Akgün ve Kiraz, 2019). Bu yaklaşım, bilinçli mimarların yetişmesini ve tasarımlarında aldıkları eğitimlere dayalı sürdürülebilir çözümler üretmelerini sağlamaktadır.

Üniversitelerde mimarlığın temelini oluşturan eğitimlerin verilmesiyle mimarlık eğitiminin gerekleri tam olarak karşılanmamaktadır. Mimarlık daima güncellenen, gelişen ve değişen bir pratik olduğundan mimarlık eğitimi de ona ayak uydurmalıdır. Artık sadece ülke çapında değil, küresel düzeyde hizmet verebilecek mimarlar yetiştirmek ve mesleğin dinamizmine uygun olarak lisans programlarında değişiklikler yapmaya hazır olmak gerekmektedir (Erşen, 2018). Bu değişime lisans eğitiminde olduğu gibi lisansüstü eğitiminde de ihtiyaç duyulmaktadır. Mimarlık eğitimi, güncel konulardan olan sürdürülebilirlik, yeşil bina ve enerji verimliliği temalarının ilgili olduğu dallardan biridir. Mimarlık

eğitiminde bu temalara çokça yer verilmesi yeterli olmamakla birlikte yukarıda verilen öneriler doğrultusunda geliştirilmesi gerekmektedir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, Türkiye'deki devlet üniversitelerinde mimarlık programlarında sürdürülebilirlik konusunun ele alınışını incelemektedir. Ancak, araştırma sırasında bazı üniversitelerin ders programlarına kamuya açık kaynaklardan erişim sağlanamamıştır. Üniversitelerin mimarlık lisans ve lisansüstü eğitim için belirlenen e-posta adreslerine konu ile ilgili mailler gönderilmesine rağmen yanıt alınamamıştır. Bu durum, analiz edilen veri setinin kapsamını sınırlamış ve tüm devlet üniversitelerini kapsayan bir değerlendirme yapılmasını engellemiştir.

Gelecek Araştırmalar

Sürdürülebilirlik teması, teorik derslerin yanı sıra uygulamalı dersler veya proje bazlı öğrenme yöntemleri doğrultusunda müfredata nasıl entegre edilebilir? Türkiye'deki mimarlık bölümlerinin sürdürülebilirlik temalı eğitimi, uluslararası üniversitelerde kıyaslandığında hangi seviyededir?

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: *Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

Etik Kurul İzni: *Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.*

Finansal Destek: *Finansal destek bulunmamaktadır.*

Teşekkür: *Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.*

KAYNAKÇA:

Adıgüzel, D. **Ciravoğlu**, A. (2013). Environmental Approach in Interior Design Education in Turkey. International Journal of Architecture and Planning, Cilt: 1I, Sayı: 2, 164-188.

Akgün, A., **Kiraz**, E.D. (2019). Sürdürülebilirlik Kavramı, Çevresel Etki Değerlendirme ve Stratejik Yaklaşım. Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği 4 Ekim. Erişim tarihi: 14 Temmuz 2024. https://www.skb.gov.tr/surdurulebilirlik-kavrami-cevresel-etki-degerlendirme-ve-stratejik-yaklasim/

Allu, E. L. A. (2014). Sustainability and Architectural Education in the University of Jos- Nigeria. Conference of the International Journal of Arts & Sciences, 07(02):99–106.

Altomonte, S. (2011). Dikkatli Taşıyınız. Sürdürülebilirliğin Zorlukları ve Mimarlık Eğitiminin Gündemi, 41/ 29-35.

Altomonte S. (2012). State of the Art of Environmental Sustainability in Academic Curricula and Conditions for Registration., Educate press Nottingham 2012

Álvarez, S.P., **Lee**, K., **Park**, J., **Rieh**, S.Y. (2016). A Comparative Study on Sustainability in Architectural Education in Asia—With a Focus on Professional Degree Curricula. Sustainability, 8(3), 290.

Balçık, S., **Yamaçlı**, R. (2023). Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Mimari Tasarım Eğitimi. Online Journal of Art and Design, Cilt: 11, Sayı: 4.

Bantanur, S., **Mukherjee**, M., **Shankar**, R. (2015). Emerging dimensions of Sustainability in Institutes of Higher Education in India. International Journal of Sustainable Built Environment, 4(2), 323-329.

Bavilolyaei, B.F. (2012). Yeşil Okul Tasarım Kriterleri Uluslararası LEED Değerlendirme Sertifikası ve Uygulaması. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Benliay, A., **Gezer**, N. B. (2019). Üniversite Yerleşkeleri İçin Çevresel Sürdürülebilirlik Dizinleri: Akdeniz Üniversitesi Örneği. PEYZAJ, 1(2), 40-49.

Beringer, A., **Adomßent**, M. (2008). Sustainable University Research and Development: İnspecting Sustainability in Higher Education Research. Environmental Education Research, 14(6), 607–623.

Biket, A.P., **Sevimli**, G (2023). Türkiye'de Mimarlık Eğitimi ve Proje yönetimi. Yakın Mimarlık Dergisi, Cilt:7, Sayı:2.

Bilgili M. Y., **Topal** A. (2021). Sürdürülebilir Yükseköğretim Kurumları Oluşturulmasında Talloires Deklarasyonunun Rolü ve Önemi. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 11(2).

Bozoğlu, O., **Ciğerim**, E. (2022). Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Üniversiteler. Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies, 2022, Cilt: 8, Sayı:18.

Brzezicki, M., **Jasiolek**, A. (2021). A Survey-Based Study of Students' Expectations vs. Experience of Sustainability Issues in Architectural Education at Wroclaw University of Science and Technology, Poland. Sustainability, 13, 10960.

Ceylan, S. (2016). Enerji Etkin/ Sürdürülebilir Mimari Tasarım İlkelerinin Türkiye'deki Mimarlık Eğitimi ile Bütünleştirilmesi için Bir Model Önerisi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Ciravoğlu, A. (2020). Daha İyi Bir Mimarlık Eğitimi için… Mimarlık Dergisi, Sayı: 416.

Çalıkuşu, A.N. (2019). Sustainability in Architectural Education: The Impact of Education on Perceptions of Sustainability. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Deniz G. B. (2022). Kültürel Mirasın Korunması İçin Sürdürülebilir Miras Yönetimi: Türkiye Örneği. Kent Akademisi Dergisi, 15(3):1204-1222.

El-Feki, S., **Kenawy** I. (2018). Integrating Sustainability within Architectural Education in Cairo. International Journal on: Proceedings of Science and Technology, 1-9.

Erbaş, M. (2011). Enerji Etkin Yapı Tasarımının Etkili Elemanlarından Olan Yeşil Çatıların Dünya ve Ülkemiz Örnekleri Üzerinden Bir İncelemesi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

Erbil, Y. (2008). Mimarlık Eğitiminde 'Yaparak/ Yaşayarak Öğrenme'. New World Sciences Academy, Cilt: 3, Sayı: 3.

Erdoğan, N.Ş., **Özdoğan,** M., **Korkmaz,** S.Z. **(2021).** Review of Architectural Education Processes Applied by Turkey and Member Countries of the European Unions. International Design and Art Journal, Cilt: 3, Sayı: 1.

Erşen, A. E. (2018). Mimarlık ve Tasarım Eğitimi Üzerine. Electronic Journal of Vocational Colleges.

Göksal, T., (2003). Mimaride Sürdürülebilirlik Teknoloji İlişkisi: Güneş Pili Uygulamaları. Arredamento Mimarlık Dergisi, Sayı:154.

Gökuç, Y. T. (2021). The Role of Architectural Education for Sustainable Construction: A Case Study at University of Balikesir in Turkey. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, Cilt: 11, Sayı:1.

Harputlugil, G.U. (2007). Mimarİ Tasarım Süreci İçinde Bina Enerji Simülasyon Programı Uygulamalarının Yeri. Teknoloji, Cilt 10, Sayı: 4.

İbrahimgil, S. (2019) Sürdürülebilirlik İlkelerinin Mimarlık Eğitimine Entegrasyonu Üzerine Bir Çalışma. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kara, B. (2017) Türkiye'deki Mimarlık Okullarında Mimari Proje Eğitiminin Karşılaştırılmalı Analizi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Karaaslan, D.Ş., **Sönmez**, M., **Özer**, D.G. (2021). Mimarlık Eğitimi Üzerinden Mimarlığın Geleceğini Düşünmek, 5. Ulusal Yapı Kongresİ ve Sergisİ Yapı Sektöründe Çok Yönlü Kalkınma: Eğitim, Araştırma, Uygulama 28-29 Mayıs 2021.

Kayıhan, S., **Tönük,** S. (2011). ''Sürdürülebilirlik Bilincinin İnşa Edileceği Binalar Olma Yönü ile Temel Eğitim Okulları'', Politeknik Dergisi, 14(2), 163-171.

Kılıçoğlu, E.H., **Ayalp**, G.G. (2019). Sürdürülebilirlik Kavramının Mimarlık Eğitim Programında Yerinin Belirlenmesi. Gece Kitaplığı, Mimarlık Planlama ve Tasarım Alanında Araştırma ve Derlemeler.

Kömürlü, R., **Kalkan Ceceloğlu,** D.**, Arditi,** D. **(2024).** Exploring The Barriers to Managing Green Building Construction Projects and Proposed Solutions. Journal of Sustainability 2024, 16(13), 5374.

Küçükali, U.F., **Ataş**, S (2020). Tasarım Eğitiminde Anlambilimin Önemi. Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, Sayı: 20.

O'Byrne, D., **Dripps**, W., **Nicholas**, K.A. (2014). Teaching and Learning Sustainability: An Assessment of the Curriculum Content and Structure of Sustainability Degree Programs in Higher Education. Sustainability Science, Cilt:10, 43-59.

Oğuz, G.P., **Özyılmaz**, H., **Dağtekin**, E. (2008). Dicle Üniversitesi'nde Mimarlık Eğitimi. Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 2.

Özeren, E.B., **Kalaycı**, P.D. (2023) Türkiye Mimarlık Eğitiminin Mevcut Durumu ve Çeşitlenmeleri. Uluslararası Hakemli Tasarım Mimarlık Dergisi, Sayı:29.

Sadek, A. (2023). Yeşil Eğitim Binalarının Ekolojik ve Ekonomik Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Shari Z., **Jaafar** F.Z. (2006). Integration and Implementation of Sustainability in Malaysian Architectural Education. In the 40th Annual Conference of the Architectural Science Association ANZAScA, 22-24 November.

Taşçı, B.G. (2015). Sürdürülebilirlik Eğitiminde Somut Materyal Olarak ''Mimarlık''. Ekoyapı 1 Aralık. Erişim tarihi: 14 Temmuz 2024. https://www.ekoyapidergisi.org/surdurulebilirlik-egitiminde-somut-materyal-olarak-mimarlik

Tavşan, F., **Yanılmaz**, Z. (2019). Eğitim Yapılarında Sürdürülebilir Yaklaşımlar. Sanat ve Tasarım Dergisi, Aralık 2019;(24).

UNESCO-UIA. (2023). UNESCO-UIA Charter for Architectural Education: 2023 Revision of the 2021 Edition.

Yalçın, K., **Şemin**, F.K. (2024). Sürdürülebilir Gelişme ve Sürdürülebilir Eğitime İlişkin Öğrenci Görüşleri. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 44(1), 171-207.

Yılmaz, M.A. (2022). Türkiye'de Mimarlık Eğitimi: Öncü Mimarlık Fakültelerimizin Tarihçesi. Arkitekt 17 Mart. Erişim tarihi: 14 Temmuz 2024. https://www.gzt.com/arkitekt/turkiyede-mimarlik-egitimi-oncu-mimarlik-fakultelerimizin-tarihcesi-3615654

Woo, L., **Mokhtar**, M., **Komoo**, I., **Azman**, N. (2012). Education for Sustainable Development: A Review of Characteristics of Sustainability Curriculum. International Journal of Sustainable Development, 03:08.

Yükseköğretim Kurulu -YÖK (2024). Mimarlık Programı Bulunan Tüm Üniversiteler. Erişim tarihi: 3 Nisan 2024. https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10155

Abdullah Gül Üniversitesi- AGÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mim.agu.edu.tr/duyurular

Abdullah Gül Üniversitesi- AGÜ (2024b). Fen Bilimleri Enstitüsü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, http://fbe.agu.edu.tr/announcements

Abdullah Gül Üniversitesi- AGÜ (2024c). Lisans Ders İçerikleri. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mim.agu.edu.tr/dersler

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi- ATÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.atu.edu.tr/#!/TR/duyurular/

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi- ATÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.atu.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=05&curSunit=1061#

Akdeniz Üniversitesi- AKDÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Ders Programları. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.akdeniz.edu.tr/tr/ders_programlari-2441

Akdeniz Üniversitesi- AKDÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.akdeniz.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=00103552531110311003550537840362763767932203667234480#

Aksaray Üniversitesi- ASÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Lisans Programı. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mmb.aksaray.edu.tr/lisans-ders-programi

Aksaray Üniversitesi- ASÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.aksaray.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=00103442033330311003550531120373223658234460344832240#

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi- ALKÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://stm.alanya.edu.tr/duyuru/

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi- ALKÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.alanya.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=09&curSunit=10333#

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi- AYBÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://aybu.edu.tr/mimarlik/tr

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi- AYBÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.aybu.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=15&curSunit=7608#

Artvin Çoruh Üniversitesi- AÇÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.artvin.edu.tr/tr/duyuru/tumu

Artvin Çoruh Üniversitesi- AÇÜ (2024b). Bilgi Paketi. Nisan 2024, https://obs.artvin.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=00103221036660388003110135600373223767938920344483896 0#

Atatürk Üniversitesi- ATAÜNİ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://birimler.atauni.edu.tr/mimarlik-bolumu/tum-duyurular/

Atatürk Üniversitesi- ATAÜNİ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.atauni.edu.tr/moduller/dbp/eobs/icerik/anasayfa

Balıkesir Üniversitesi- BAÜN (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.balikesir.edu.tr/site/tum-birim-duyuru/mimarlik-bolumu-293108

Balıkesir Üniversitesi- BAÜN (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.balikesir.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=36&curSunit=5246#

Bingöl Üniversitesi- BÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mmf.bingol.edu.tr/bolumler_/mimarlik/duyurular/

Bingöl Üniversitesi- BÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.bingol.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=04&curSunit=1694#

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi- AİBÜ (2024a). Mimarlık Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.ibu.edu.tr/tr/news

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi- AİBÜ (2024b). Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Ders Programları. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, http://online.lisansustu.ibu.edu.tr/post/DersProgramlari/

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi- AİBÜ (2024c). Eğitim Kataloğu. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://ubys.ibu.edu.tr/AIS/OutcomeBasedLearning/Home/Index?culture=tr-TR

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi- MAKÜ (2024a). Mühendislik Mimarlık Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mmf.mehmetakif.edu.tr/tr/contents/1039/1/-

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi- MAKÜ (2024b). Fen Bilimleri Enstitüsü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://fbe.mehmetakif.edu.tr/duyurular

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi- MAKÜ (2024c). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.mehmetakif.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=00103552536660388003330335600352303767935575333363224 0#

Bursa Teknik Üniversitesi- BTÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mtf.btu.edu.tr/tr/mimarlik/duyuru/birim/145

Bursa Teknik Üniversitesi- BTÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.btu.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx#

Bursa Uludağ Üniversitesi- BUÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://uludag.edu.tr/mimarlikbolumu/default/duyuruarsiv?page=1

Bursa Uludağ Üniversitesi- BUÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://bilgipaketi.uludag.edu.tr/Sayfalar/UUGenelBilgi

Çukurova Üniversitesi- ÇÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.cu.edu.tr/mimarlik/tumduyurular

Çukurova Üniversitesi- ÇÜ (2024b). Eğitim Öğretim Bilgi Sistemi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://eobs.cu.edu.tr/#

Dicle Üniversitesi- DÜ (2024a). Mimarlık Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.dicle.edu.tr/birimler/mimarlik-fakultesi/duyurular/tumu

Dicle Üniversitesi- DÜ (2024b). Bilgi Paketi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.dicle.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=45&curSunit=352#

Dokuz Eylül Üniversitesi- DEÜ (2024a). Mimarlık Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.deu.edu.tr/tr/guncel-duyurular/

Dokuz Eylül Üniversitesi- DEÜ (2024b). Bilgi Paketi Ders Kataloğu. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://debis.deu.edu.tr/ders-katalog/2023-2024/tr/index.html

Düzce Üniversitesi- DÜ (2024a). Mimarlık Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://w3.api.duzce.edu.tr/akademik/fakulte/stf/duyurular

Düzce Üniversitesi- DÜ (2024b). Eğitim Öğretim Bilgi Sistemi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://bbs.duzce.edu.tr/

Erciyes Üniversitesi- ERÜ (2024a). Mimarlık Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.erciyes.edu.tr/tr/duyuru/tum-duyurular

Erciyes Üniversitesi- ERÜ (2024b). Ders Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://dbp.erciyes.edu.tr/Default.aspx

Erzurum Teknik Üniversitesi- ETÜ (2024a). Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://erzurum.edu.tr/duyuru/index/1/1/#gsc.tab=0

Erzurum Teknik Üniversitesi- ETÜ (2024b). Eğitim Kataloğu. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://ubys.erzurum.edu.tr/AIS/OutcomeBasedLearning/Home/Index?id=fslfx7VfJB2iVzBQFAwb8Q!xGGx!!xGGx!&culture=tr-TR

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi- ESOGÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://esogumimarlik.ogu.edu.tr/Duyuru/Index

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi- ESOGÜ (2024b). Ders Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://ects.ogu.edu.tr/

Eskişehir Teknik Üniversitesi- ESTÜ (2024a). Mimarlık ve Tasarım Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mtf.eskisehir.edu.tr/tr/Duyuru

Eskişehir Teknik Üniversitesi- ESTÜ (2024b). Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://akts.eskisehir.edu.tr/tr

Fırat Üniversitesi- FÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.firat.edu.tr/announcements-all

Fırat Üniversitesi- FÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.firat.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=040435525322033300355053560022923548533345377843560 0#

Gazi Üniversitesi- GÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mim-mim.gazi.edu.tr/view/announcement-list/1?Type=1

Gazi Üniversitesi- GÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.gazi.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=10&curSunit=106060482#

Gaziantep Üniversitesi- GAÜN (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mim.gantep.edu.tr/duyurular.php

Gaziantep Üniversitesi- GAÜN (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.gantep.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=00103221035550322003220231120362763219438920366723224 0#

Gebze Teknik Üniversitesi- GTÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.gtu.edu.tr/kategori/754/0/display.

Gebze Teknik Üniversitesi- GTÜ (2024b). AKTS- TYÇÇ Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://abl.gtu.edu.tr/ects/

Harran Üniversitesi- HRÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://web.harran.edu.tr/mimarlikbolumu/tr/duyurular/

Harran Üniversitesi- HRÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.harran.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=00103221033330366003220237840373222197378053667234480#

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi- MKÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Ders Programı. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.mku.edu.tr/departments.aspx?birim=174&icerik=21211

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi- MKÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.mku.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=00103110534440366003440434480383683877632230377843560 0

İskenderun Teknik Üniversitesi- İSTE (2024a). Mimarlık. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://iste.edu.tr/duyuru-merkezi/mf-mim

İskenderun Teknik Üniversitesi- İSTE (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.iste.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=00103663035550388003220231120229232194311153444837840#

İstanbul Teknik Üniversitesi- İTÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.sis.itu.edu.tr/TR/ogrenci/ders-programi/ders-programi.php

İstanbul Teknik Üniversitesi- İTÜ (2024b). Program Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.tyyc.itu.edu.tr/index.php

İstanbul Üniversitesi- İÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.istanbul.edu.tr/tr/duyurular/3/1

İstanbul Üniversitesi- İÜ (2024b). Fen Bilimleri Enstitüsü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://fenbilimleri.istanbul.edu.tr/tr/duyurular/1/1

İstanbul Üniversitesi- İÜ (2024c). Mimarlık Bölümü. Eğitim Bilgi Sistemi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://ebs.istanbul.edu.tr/home/dersprogram/?id=14377&birim=mimarlik__lisans_programi__(orgun_ogretim)&yil=2023

İzmir Demokrasi Üniversitesi- İDÜ (2024a). Mimarlık Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.idu.edu.tr/allAnnounce.aspx?src=0

İzmir Demokrasi Üniversitesi- İDÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.idu.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü- İYTE (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://architecture.iyte.edu.tr/duyuru/

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü- İYTE (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.iyte.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=00103442037770366003660636720341843548534460388963896 0

Karabük Üniversitesi- KBÜ (2024a). Mimarlık Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.karabuk.edu.tr/Duyuru_tum.aspx?BA=index.aspx

Karabük Üniversitesi- KBÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.karabuk.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=1400&curSunit=2383#

Karadeniz Teknik Üniversitesi- KTÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.ktu.edu.tr/mimarlik/duyurular

Karadeniz Teknik Üniversitesi- KTÜ (2024b). Ders Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://katalog.ktu.edu.tr/dersbilgipaketi/generalinfo.aspx?pid=586&lang=1

Kırklareli Üniversitesi- KLÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.klu.edu.tr/Sayfa_Gruplari/40-duyurular.klu/detay/

Kırklareli Üniversitesi- KLÜ (2024b). Fen Bilimleri Enstitüsü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://fbe.klu.edu.tr/Sayfa_Gruplari/75-duyurular.klu/detay/

Kırklareli Üniversitesi- KLÜ (2024c). Eğitim Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://ebp.klu.edu.tr/

Kocaeli Üniversitesi- KOÜ (2024a). Mimarlık Tasarım Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mtf.kocaeli.edu.tr/duyurular

Kocaeli Üniversitesi- KOÜ (2024b). Fen Bilimleri Enstitüsü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://fbe.kocaeli.edu.tr/duyurular

Kocaeli Üniversitesi- KOÜ (2024c). Avrupa Kredi Transfer Sistemi . Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://ects.kocaeli.edu.tr/index.cfm?Dilid=0&CFID=9414750&CFTOKEN=71a58c17019feca3-D123853A-C9A4-A332-C209B1EAD10AFC63

Konya Teknik Üniversitesi- KTÜN (2024a). Mimarlık Tasarım Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.ktun.edu.tr/tr/Birim/Index/?brm=cH9Oz4Dd5Da1wtBZVKHG+Q==

Konya Teknik Üniversitesi- KTÜN (2024b). Bilgi Paketi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.ktun.edu.tr/tr/Birim/Index/?brm=EPQNOGL2nmr7s47DGLOBmQ==

Manisa Celal Bayar Üniversitesi- MCBÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.mcbu.edu.tr/duyurular.34102.tr.html

Manisa Celal Bayar Üniversitesi- MCBÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, http://katalog.cbu.edu.tr/Site/Default.aspx

Mardin Artuklu Üniversitesi-MAÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Ders Programı. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://drive.google.com/file/d/1jekigaeHVxJB1zB_a777TM-Hf0xd1XVD/view

Mardin Artuklu Üniversitesi-MAÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.artuklu.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=35&curSunit=802

Mersin Üniversitesi- MEÜ (2024a). Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı. Müfredat Dersleri. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.mersin.edu.tr/oibs/ogrsis/mufredat_dersleri.aspx

Mersin Üniversitesi- MEÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.mersin.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=00103773537770344003110134480229233291311153889634480

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi- MSGSÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Ders Bilgi Formları. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://msgsu.edu.tr/wp-content/uploads/2024/02/23_24_GUZ_BAHAR_MIMARLIK_OGRETIM_PLANI_WEB.pdf

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi- MSGSÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://bilgipaketi.msgsu.edu.tr/program/lisans/

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi- MSKÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mim.mu.edu.tr/tr/duyurular

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi- MSKÜ (2024b). AKTS Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://akts.mu.edu.tr/tr/prog-

Munzur Üniversitesi- MUNÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.munzur.edu.tr/birimler/akademik/fakulteler/gsf/bolumler/mimarlik/Pages/duyurular.aspx

Munzur Üniversitesi- MUNÜ (2024b). Mimarlık Bölümü. Ders İçerikleri. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.munzur.edu.tr/birimler/akademik/fakulteler/gsf/bolumler/mimarlik/Pages/dersicerikleri.aspx

-Necmettin Erbakan Üniversitesi- NEÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.erbakan.edu.tr/mimarlik/duyurular

Necmettin Erbakan Üniversitesi- NEÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://bilgipaketi.erbakan.edu.tr/

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi- OHÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.ohu.edu.tr/mimarlikfakultesi/mimarlik/duyurular

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi- OHÜ (2024b).Fen Bilimleri Enstitüsü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024 https://www.ohu.edu.tr/fenbilimlerienstitusu/duyurular

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi- OHÜ (2024c). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.ohu.edu.tr/akts

On Dokuz Mayıs Üniversitesi- OMÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Ders Programları. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.omu.edu.tr/tr/ogrenci/ders-programlari

On Dokuz Mayıs Üniversitesi- OMÜ (2024b). Program Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://ebs2.omu.edu.tr/

Orta Doğu Teknik Üniversitesi- ODTÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Mevcut Dönem Dersleri. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://archweb.metu.edu.tr/en/announcement/courses-offered-2023-2024-spring-semester

Orta Doğu Teknik Üniversitesi- ODTÜ (2024b). Mimarlık Bölümü. Akademik Katalog. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://catalog.metu.edu.tr/program.php?fac_prog=120

Pamukkale Üniversitesi- PAÜ (2024a). Mimarlık ve Tasarım Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.pau.edu.tr/mtf/tr/haberler

Pamukkale Üniversitesi- PAÜ (2024b). Eğitim Bilgi Sistemi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://ebs.pusula.pau.edu.tr/BilgiGoster/Program.aspx?lng=1&dzy=3&br=437&bl=7746&pr=548&dm=1&ps=0#dersPlanAKTS

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi- RTEÜ (2024a). Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik-mmf.erdogan.edu.tr/tr/news

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi- RTEÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://bologna2.erdogan.edu.tr/tr/programlar/5368?programId=776

Sakarya Üniversitesi- SAÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goruntule/liste

Sakarya Üniversitesi- SAÜ (2024b). Fen Bilimleri Enstitüsü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://fbe.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goruntule/liste/22146

Sakarya Üniversitesi- SAÜ (2024c). Eğitim Bilgi Sistemi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://ebs.sakarya.edu.tr/

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi- SCÜ (2024a). Mimarlık Güzel Sanatlar ve Tadarım Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlikgst.cumhuriyet.edu.tr/duyuru

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi- SCÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://obs.cumhuriyet.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=09963884031110344003660631120352303219435575344483672 0#

Süleyman Demirel Üniversitesi SDÜ- (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.sdu.edu.tr/mimarlikbolumu/tr/duyurular

Süleyman Demirel Üniversitesi SDÜ- (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://sis.sdu.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=29&curSunit=1009#

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi- NKÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, http://gstmf-m.web.nku.edu.tr/0/duyuruarsiv/m/0/0/255

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi- NKÜ (2024b). Ders Kataloğu. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://gstmf-m.web.nku.edu.tr/DersKatalog/0/s/3014/3097

Trakya Üniversitesi- TÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Haberler. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mimarlik.trakya.edu.tr/news_cats/haberler

Trakya Üniversitesi- TÜ (2024b). Fen Bilimler Enstitüsü. Haberler. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://fbe.trakya.edu.tr/news_cats/duyurular

Trakya Üniversitesi- TÜ (2024c). Eğitim Öğretim Bilgi Sistemi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://eos.trakya.edu.tr/Pages/Home.aspx?lang=tr-TR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi- YYÜ (2024a). Mimarlık Fakültesi. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://www.yyu.edu.tr/Birimler/930/tum-duyurular

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi- YYÜ (2024b). Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://bilgipaketi.yyu.edu.tr/DereceProgramlari/1

-Yıldız Teknik Üniversitesi- YTÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://mim.yildiz.edu.tr/duyurular

Yıldız Teknik Üniversitesi- YTÜ (2024b). Bologna Sistemi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, http://www.bologna.yildiz.edu.tr/index.php?r=academicunit/view&id=38

Yozgat Bozok Üniversitesi- YOBÜ (2024a). Mimarlık Bölümü. Duyurular. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, https://bozok.edu.tr/okul/mmf/bolum/mimarlik/duyurular

Yozgat Bozok Üniversitesi- YOBÜ (2024b). Ders Bilgi Paketi. Erişim tarihi: 20 Nisan 2024, http://ebp.bozok.edu.tr/DereceProgramlari/1

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

In this study, in order to determine the place of sustainability in architectural education in Türkiye, sustainability-themed courses in the architecture curricula of state universities were comparatively examined in terms of European Credit Transfer System (ECTS) value, credit value, type (elective/compulsory) and content.

Research Questions:

To what extent are the topics of sustainability, green building and energy efficiency included in the undergraduate and graduate education of public universities in Türkiye? What is the elective-compulsory status of the courses on the identified topics in public universities providing architecture education? What is the content of the courses on the identified topics in public universities providing architecture education? To what extent do the contents of the courses meet the criteria for the functioning of the theme of sustainability in the Charter for Architectural Education (2023) set forth by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and the International Union of Architects (Union Internationale des Architectes - UIA)?

Literature Review:

In the literature review, it is seen that the concept of sustainability is included in many fields. Even though it is discussed in different branches, the common denominator of all of them is that they all aim to minimize the damage to the environment. In education, which is one of the subjects in which the concept of sustainability takes place, it is seen that the concept of sustainability has become a part of education day by day. In the studies conducted, it has been emphasized that the issue of sustainability should be instilled in the individual from the foundation in order to leave a world where future generations can live and to raise awareness on this issue. Studies on what should be done in education to encourage and inform individuals on this issue have been put forward. While it is argued that students should be made aware of this issue, on the other hand, educators, who are part of education, are also included in this scope. The importance of education in architecture, which is one of the application areas of sustainability, is also important in this context.

Gökuç (2021) conducted a survey among the senior students of Balıkesir University Faculty of Architecture between 2018-2019 and 2019-2020 academic years. The results of the survey, in which 107 students participated, reveal that 49.53% of the students have knowledge about LEED (Leadership Energy Environmental Design) and 17.76% about BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method). On the other hand, the survey results show that 76.4% of the students have knowledge about sustainability.

Methodology:

The course programs and contents of the universities were accessed from the websites of each university. The course programs and contents published by the universities were evaluated as data sources. Data on architectural education and sustainability were obtained through a literature review. The examination of the place of courses with 'sustainability', 'green building' and 'energy efficiency' content in the education programs, which are considered in the context of evaluation, consists of three stages. In the first stage, the courses were analyzed in terms of ECTS, credits and type (elective/compulsory), and in the second stage, the course contents were evaluated. In the third stage, course contents were comparatively evaluated, and recommendations were made within the framework of the criteria related to sustainability in the Architectural Education Charter (2023) put forward by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and the

International Union of Architects (Union Internationale des Architectes - UIA). In order to carry out this study, the undergraduate programs of 61 state universities and graduate programs of 36 state universities providing architecture education in Türkiye were examined using the data obtained from YÖK (YÖK, 2024).

Results and Conclusions:

Following the examinations made in this study, the proportion of courses on sustainability, green building and energy efficiency in the undergraduate and graduate programs of 61 public universities providing architecture education in Türkiye was examined. In Türkiye, 112 courses are offered in 50 universities with the specified contents in undergraduate programs providing architecture education. Information on the course type of one of the courses could not be accessed. It is seen that the number of elective courses is 88 and the ratio of these courses in total courses is 78.57%. The number of compulsory courses is 23 and the ratio of these courses is 20.53%. In Türkiye, 69 courses are given in 27 universities with the specified contents in graduate programs that provide architecture education. The course type of one of the courses could not be accessed. It is seen that the number of elective courses is 65 and the ratio of these courses in total courses is 94.2%. The number of compulsory courses is 3 and the ratio of these courses is 4.35%. Considering the results, the low rate of compulsory courses reduces the possibility of students to have knowledge about sustainability, green building and energy efficiency.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 03.12.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 22.06.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Öz,T., İncili, F,Ö., Akdemir, İ,O. (2025). Su Kaynaklarının Kentsel Dönüşümü Belirleyiciliği Üzerine: Elazığ Kenti Örneği, *Kent Akademisi Dergisi*, 18(4):2363-2388. https://doi.org/10.35674/kent.1592814

Su Kaynaklarının Kentsel Dönüşümü Belirleyiciliği Üzerine: Elazığ Kenti Örneği

The Determination of Water Resources on Urban Transformation: A Case Study of Elazığ City.

Turgay ÖZ[1], Ömer Faruk İNCİLİ[2], İlhan Oğuz AKDEMİR[3]

Öz

Nüfusun toplu olarak yaşamını sürdürdüğü kentsel alanlarda su kaynaklarına bağımlılık Türkiye'de kentlerin kuruluş sürecindeki en etkili dinamiği oluşturmuştur. Kent isale hatlarının inşasından önce tamamen çeşme ve su kaynaklarına bağımlı gelişen kent makroformu, tarihi bilinen tüm kentlerde, suya bağımlı bir kentleşme modeli ortaya koymuştur. Elazığ'da, 1947'ye kadar kent gelişimi su kaynakları ve çeşmelere bağlı kabaca dairesel bir form göstermekteydi. Sonraki süreçte su kaynağına olan bağ(ım)lılık azalınca, yol boyu gelişen ve akslar halinde büyüyen yeni bir süreç başlamış oldu. Bu gelişim süreci Elâzığ ve tüm Dünyadaki kentlerde izlenen bir sistematiği ifade etmektedir. Önceleri tamamen kullanım ve içme suyu kaynağı olarak hayati önem arz eden çeşmeler, sonraki süreçte kent sakinleri tarafından sadece temiz içme suyunun karşılandığı güvenilir su kaynakları olarak varlığını sürdürmüşlerdir. Kent isale hatlarının inşasına kadar Elazığ'da ve diğer yerleşim birimlerinde görülen çeşmeler; sadece su ihtiyacından öte toplanma, sosyalleşme, konumlandırma ve kültürel alanlar olarak kentteki kamusal mekânın bir parçası olmuştur. Çalışmada Elazığ kentinin kuruluş ve ilk gelişim sürecinde su kaynaklarının yer seçiminde belirleyici unsur olduğu saha çalışmalarıyla ortaya konulmuş, isale hatlarından sonra ise su kaynaklarına bağımlılığın azaldığı ve kentsel mekânda belirgin olarak görülen çeşmelerin farklı fonksiyon kazanma süreçleri ele alınmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan durum analizi tekniğinden faydalanılmıştır. Kent içi arazi çalışmalarıyla çeşme ve kaynakların konum bilgileri tespit edilmiş ve mekânsal haritalar üretilmiştir. Tüm bu çalışmalar kentsel gelişim ve çeşmeler arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeşmeler, Elazığ, Kent ve Su Kaynakları, Kentsel Yayılma, Makroform.

ABSTRACT

In urban areas where the population lives collectively, dependence on water resources has constituted the most effective dynamic in the process of urbanization. Before the construction of urban transmission lines, the urban macroform, which developed entirely dependent on fountains and water sources, has revealed a water-dependent urbanization model in all cities with known history. In Elazıg, until 1947, the urban development was roughly circular in form, dependent on water sources and fountains. In the following period, as the dependence on water sources diminished, a new process that developed along the road and grew in axes began. This development model expresses a systematic pattern followed in Elazığ and cities all over the world. The fountains, which were previously of vital importance as a source of purely domestic and drinking water, continued to exist as reliable water sources where only clean drinking water was provided by the city dwellers in the following period. Until the construction of urban transmission lines, fountains in Elazıg and other settlements became a part of the public space in the city as gathering, socializing, positioning and cultural spaces beyond the need for water. In the study, it was revealed through field studies that water resources were the determining factor in the choice of location in the establishment and initial development process of the city of Elazıg; after the transmission lines, the dependence on water resources decreased and the processes of gaining different

[1] **Corresponding Author:** Turgay ÖZ**,** Fırat Üniversitesi, toz@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3749-4193
[2] Ömer Faruk İNCİLİ, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, ofarukincili@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0698-8801
[3] İlhan Oğuz, AKDEMİR, Fırat Üniversitesi, ioakdemir@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3767-3984

functions of the fountains, which are prominent in the urban space, were discussed. The study utilized the case analysis technique, which is one of the qualitative research methods. Location information of fountains and springs were determined through urban field studies and spatial maps were produced. All these studies have shown that there are significant relationships between urban development and fountains.

Keywords: Macroform, Urban Sprawl, City and Water Resources, Fountains, Elazığ.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca, yaşam kaynağı olarak anlam ve değer kazanan su varlığı, yerleşmelerin evrimi sürecinde farklı dönemlerde, farklı gelişmişlik düzeylerine, farklı gereksinimlere ve farklı ihtiyaçlara paralel olarak, yaşam tarzının kapsayıcı, vazgeçilmez ekseni olmuştur (Hattapoğlu, 2004). Su; yaşamın temel bir bileşenidir ve yerleşim biriminin kuruluşu, gelişimi ve sürdürülebilirliği için hayati öneme sahiptir. Su kaynakları ise sürekli güncellenen ve doğrudan insanın kendisi tarafından kullanılabilen doğal tatlı suları ifade eder (Wang ve Gao, 2021). İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamanın yanında ekonomik, çevresel ve sosyal açıdan da büyük bir kültürün kurucusu, medeniyetlerin mimarı olmuştur.

Kentleri, insan nüfusunun yoğun olarak yaşadığı farklı mekânlar olarak tanımlamak yerinde olur. Kentler tarihin farklı aşamalarında yaşadıkları değişim ve dönüşümlerle günümüzdeki görünümlerini almışlardır. Güneş (2010); Hatt ve Reiss'a dayanarak, kentlerin ne zaman ve hangi şartlar altında ortaya çıktığı ve geliştiğini kesin bir biçimde ortaya koymanın güç olduğundan bahseder. Arkeolojik verilerden hareketle kentlerin ilk olarak Bereketli Hilal denilen akarsuların yoğun olduğu bölgede ortaya çıktığı kuvvetle muhtemeldir (Aktüre, 2004; Pacione, 2009; Göney, 2019).

Suyun, yaşamın içindeki bilinen belirleyici etkileri tasnif edilirse, su-yaşam korelasyonu net bir şekilde anlaşılır:

- Su sürdürülebilir yaşamın olmazsa olmazıdır. Organik döngünün merkezinde yer alır.
- Dünyanın şekillenişinde birincil aktördür.
- İnsan vücudunun harcadığı enerjinin ikame edilmesinin ana bileşenidir.
- Eğlen-dinlen yaşam tarzının vazgeçilmezidir.
- Siyasi ve idari sınırları belirler.
- Savaş ve barışın teminatı olabilir.
- Ortamlardaki nüfus yoğunluğunun zeminini oluşturur.
- Yerleşim düzeninde değişimin anahtarıdır.

Son maddede vurgulanan yerleşim birimlerini şekillendirici etki kapsamında, suyun varlığı-yokluğu, azlığı-çokluğu, şehirlerin büyüme ve gelişiminde belirleyici eksenlerden birisidir.

Kentlerin kuruluş ve gelişimini analiz ve izahında; coğrafi ortam, kültür, toplum, idare, ekonomi, savunma, ulaşım, teknoloji, ekoloji, gibi pek çok dinamik süreç takip edilebilir. Araştırmada kentsel gelişimde suyun payını ön plana çıkarmak için indirgemeci yaklaşım (reduktif yöntem) benimsenerek, diğer etkenler eşit kabul edilmiş ve/veya bilinçli olarak görmezden gelinmiştir. Böylece kentin kimliğinde, formunda, dokusunda, işlevlerinde suyun şekillendirici etkisi ön plana çıkarılmıştır. Suyun rolü görünür kılınmıştır (Aybay, 2006; Oktay, vd., 2015). Örneğin kıyıda oluşan kentlerin mimarisi, cadde ve sokak sistemleri, yerleşmelerin formu ve dokusu suya bağlı olarak gelişim göstermektedir. Suyun etkisi, sadece yapısal ve mimari düzenlemelerle sınırlı kalmamıştır; insanların bir arada yaşama biçimlerinin ortaya çıkması ve topluluk halinde yaşamaları sürecinde de merkezi bir rol oynamıştır. İnsan yerleşimlerinin su kaynakları etrafında şekillenmesi, bu kaynakların çevresel düzenlemelerinde belirleyici olmuştur. Bu durum, insan topluluklarının yaşam tarzlarını, sanatsal ifadelerini ve günlük

aktivitelerini şekillendirmede de önemli bir etken olmuştur. Su; hem toplumların fiziksel düzenini hem de kültürel ve sosyal pratiklerini etkilemiş ve bu etki tarih boyunca derin bir iz bırakmıştır (Aybay, 2006).

Kentler doğası gereği, binlerce veya milyonlarca insanın su taleplerini mekânsal olarak küçük bir alana yoğunlaştırdığı mekânlardır (McDonald vd., 2011). Modern yaşamın merkezleri olarak hızla büyüyen ve gelişen kentlerde yaşamın sürdürülebilirliği, insan sağlığı, tarım, sanayi ve ekosistemlerin korunması için daha fazla su kaynağına ihtiyaç duyulmaktadır. Su sadece kentlerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli değildir, aynı zamanda tarım ve sanayi için su vazgeçilmezdir (Zhang vd. 2019). Öte yandan su kaynakları kentleşme sürecini sınırlayan (Bao ve Zou 2017) veya kentleşme sürecine katkı sağlayan önemli bir faktördür. Su kaynaklarının yeterli olması durumunda artan su talebinin karşılanması mümkün olurken, su kaynaklarının yetersiz olduğu kentlerde su talebinin karşılanamaması, su dağıtımı ve altyapı sorunları, yeraltı su seviyesinin düşmesi gibi sorunlar daha olasıdır ve kentin büyüme ölçeğini doğrudan etkiler.

Su kaynakları, bir kentin fiziksel yapısını ve ulaşım özelliklerini de etkileme gücüne sahiptir. Nehir veya göl gibi su kaynaklarına sahip olmak, doğal güzellik ve manzara açısından zengin bir yapıya sahip olmanın yanı sıra yerleşmeleri kendine çekebilir. Bu tür su kaynakları, kentlerin biçimsel özelliklerini şekillendiren önemli bir etkendir. Örneğin, nehir kenarındaki yerleşmeler daha çok lineer bir form sergileyebilirler, çünkü nehir boyunca uzanırlar. Ayrıca, yatak eğimi azalarak denge profiline ulaşmış nehirler, ulaşım açısından son derece avantajlı bir konuma sahiptir. Bu nehirler, gemi taşımacılığı ve ticaret için ideal bir ortam sunar ve kentlerin büyümesini teşvik eder. Suyoluyla taşımacılığın etkin olduğu bölgelerde, kentler genellikle limanlar veya ticaret merkezleri olarak gelişir. Bu nedenle, su kaynakları sadece doğal güzellik ve manzara açısından önemli değil, aynı zamanda kentlerin fiziksel biçimini ve ulaşım altyapısını şekillendiren kilit unsurlardan biridir. Su kaynaklarına sahip kentler, tarih boyunca stratejik ve ekonomik açıdan büyük önem taşımıştır ve günümüzde de bu önemini korumaktadır.

Zamanda geriye gidildiğinde; kentin suya ihtiyaç duyduğu düşünülürse, gelişimde susuz bir yaşam ol(a)mayacağına göre, kent içinde güvenilir ve temiz su gereksinimini karşılamanın tek yolu sokak çeşmelerinin inşa edilmesi olmuştur. Yakın tarihe kadar çoğu kentte olduğu gibi Elazığ kentinde de insanlar sokak çeşmelerinden yoğun biçimde yararlanıyorlardı. Türkçe "çeşme" kelimesinin İngilizce karşılığı olan fountain, hem doğal su kaynağını hem de su sağlama, dekorasyon veya sembolik amaçlarla inşa edilen yapay yapıları ifade eden Latince fons kelimesinden türemiştir (Juuti et al., 2015: 2314-2348). Türkçedeki "çeşme" kelimesinin kökeni incelendiğinde, bu kelimenin Farsça'da "göz" anlamına gelen "çeşm" sözcüğünden türediği görülmektedir. Farsça'da suyun çıktığı kaynaklar, pınarlar ve gözler için "çeşm" ifadesi kullanılmış ve bu terim, zamanla suyun aktığı küçük yapılar için de "çeşme" adının kullanılmasına neden olmuştur (Yurttaş ve Özkan, 2002: 14; Karafakı, 2023).

Şehrin kuruluş, gelişim ve dönüşümünde büyük pay sahibi olan hidrolojik birimlerin yanında, coğrafi konum, topografik unsurlar, siyasi, idari, toplumsal, iktisadi, kültürel birçok etken ve türevleri elbette etkilidir. Araştırma bütün bu önemli işlevleri kabul ederek, etkilerini kapsam dışında tutan ve "sadece su kaynağının" etkisini ön plana çıkaran bir yaklaşım ile kurgulanmıştır. Genellikle kentsel gelişimi izah eden modeller (şekil 1), su kaynağını, çeşmeyi görmezden gelmektedir. Mesela "İslam şehrinde" cami, çevresinde meydan, çarşı ve onu çevreleyen konut sistemi gibi kent morfolojisini tasvir ederken, camilerin mutlaka bir su kaynağı üstüne inşa edildiği unutulmaktadır.

Türk tarihinde, özellikle Osmanlı döneminde, çeşme yapımı büyük önem taşımıştır. Özellikle suyun evlere getirilmeden önceki dönemde, çeşmeler toplumsal hayatta merkezi bir role sahipti. Mahallelerde, meydanlarda ya da camilerin yanında konumlanan çeşmeler, insanların ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda topluluğun bir araya gelip sosyalleştiği yerler olarak işlev görmüştür. Zaman içinde çeşme tasarımlarının evrimi, mimari anlayıştaki değişiklikleri yansıtmıştır.

Çeşmeler; onları inşa ettiren kişilerin toplumdaki statülerini gözler önüne seren, giderek daha görkemli yapılar haline gelmiştir. Farklı tarihi şehir dokularında karşımıza çıkan çeşmeler, boyutları, süslemeleri, kullanılan malzemelerin çeşitliliği ve onlara atfedilen manevi değerlerle kentlere kültürel bir zenginlik kattığı aşikârdır (Karafakı, 2023).

Osmanlı kentinin tanımlanması sürecinde genellikle cami, pazar, bedesten ve hamam unsurlarının belirleyiciliği üzerinde durulur. Ancak Osmanlı kentinin kuruluşunda en etkili unsur olan su kaynağının (çeşmenin) belirtilmesi de yerinde olacaktır. Kentin çekirdeğini oluşturan Cuma Camisinin gelişebilmesi için bir su kaynağına öncelikle ihtiyaç vardır. Bu durumda su ve cami birbirini tamamlayan unsurlardandır. Bu durumda su kaynaklarının kentin mimari unsurlarını ve nüfusu toplulaştırıcı bir etkisinden bahsedilebilir. Şehirlerde yer alan çeşmeler, o yerleşmenin altyapı unsurları arasında yer alır. Her çeşme, bulunduğu şehrin kültürel karakteristiklerini yansıtarak farklılık gösterir. Çeşmeler, bir kentin kimliğinin şekillenmesine katkıda bulunmanın yanı sıra, şehir sakinlerinin günlük yaşamını kolaylaştıran pratik işlevleriyle de değerlidir (Bulut ve Atabeyoğlu, 2007: 2432). Benzer durum kilise eksenli gelişen Hristiyan kentleri için de söylenebilir.

Çeşmeler kent halkının su ihtiyacını karşılamak dışında kent kültürünü de zenginleştiren ögelerdir. Selçuklu ve Osmanlı imparatorlukları zamanında yapılan çeşmeler, sadece toplumun su ihtiyacını karşılamakla kalmayıp; anıtsal yapılarından en sade yapılarına kadar, şehir sokaklarını, meydanları, cami avlularını, kaleleri, hamamları, sarayları, şehir hanlarını ve kervansarayları süsleyen temel mimari ve estetik elamanlar olarak önem kazanmıştır. Bu çeşmeler, hem günlük yaşamın bir parçası hem de estetik ve sanatsal açıdan şehir dokusuna katkıda bulunarak, kentsel ve kültürel peyzajın ayrılmaz bir bileşeni haline gelmiştir (Karaçöl ve Tunçoku, 2014). Çeşmeler, halk arasında sokak çeşmesi, meydan çeşmesi, pazar çeşmesi, cami çeşmesi, çarşı çeşmesi veya medrese çeşmesi gibi bulundukları yerin fonksiyonuna göre isimlendirilir. Bunun yanı sıra, genellikle çeşmenin bulunduğu yerin adı (örneğin cami veya meydan adı) ya da çeşmeyi yaptıran kişinin veya ailenin adı veya lakabıyla anılırlar (Karafakı, 2023).

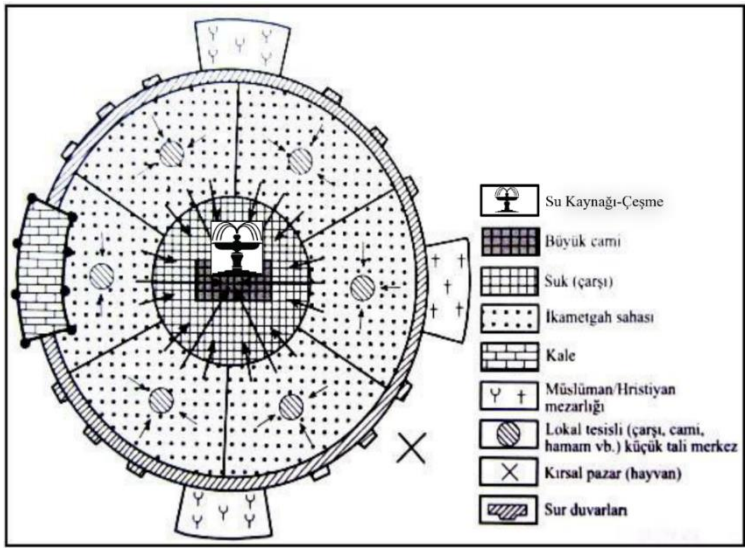

Şekil 1. Çeşme Eksenli Kentsel Gelişim Modeli Kaynak: Dettman'ın İslam Şehri (Tolun Denker, 1976: 41) alınıp değiştirilmiştir.

Kentsel gelişim çeşmeler üzerinden açıklanmaya çalışıldığında iki farklı temel süreç belirginleşir:

1- İnsanın; suyu temin etmek için su kaynağına gitmek ve su getirmek zorunda olduğu, kas gücünün kullanıldığı su taşıma süreci,

2- Kaynaktan büyük miktarda suyun boru/isale hatları yolu ile yapılara, binalara, konutlara, musluklara kadar geldiği, suyun taşınma süreci.

Yerleşim tarihi boyunca sutaşıma sürecinin simgesi olan çeşmeler, Anadolu kentlerinde de sıklıkla kullanılmışlardır. Hatta konum ve adres tespiti çoğunlukla çeşmeler üzerinden yapılır hale gelmiştir. Ancak günümüzde şehir isale hatlarının gelişimi sebebiyle bu çeşmelerden pek azı kalabilmiştir. İşlevsiz kalan bu çeşmelerin yeterli derecede korunamaması yok olma süreçlerinin hızlanmasına sebep olmuştur. Günümüzde, hızlı şehirleşme süreçleri nedeniyle doğal ve kültürel miraslar hızla azalmakta ve bu durum tarihi ve kültürel varlıkların sadece fiziksel olarak korunmasının yeterli olmadığını göstermektedir. Çünkü tarihi ve kültürel varlıkların korunması, yalnızca onların fiziksel bütünlüğünün sürdürülmesinden daha fazlasını gerektirir. Anlamlı ve sürdürülebilir bir koruma için kültürel mirasın, ekonomik ve ekolojik faktörlerle uyum içinde ele alınması şarttır. Bu, hem kültürel zenginliğin yaşatılmasını hem de gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacak kapsamlı bir yaklaşımı ifade eder (Kaptanoğlu & Mıhçıoğlu Bilgi, 2019: 296; Karafakı, 2023).

Elazığ kenti de ilk kuruluş yıllarında su kaynakları ve çeşmelere bağımlı gelişen bir kent özelliğine sahipti. Kentin ilk yerleşim yerleri daha çok su kaynakları ve çeşmeler etrafında kümelenmiş ve daha çok dairesel form özelliğine sahipti. 1947 yılına kadar kentsel yerleşmelerde suya bağımlılık söz konusuydu ve suya olan mesafe kentin fizyolojisini, ekonomik ve sosyal hayatını önemli ölçüde etkilemişti. 1947 yılından sonra su isale hattının yapılması ile birlikte su kaynaklarına olan mesafe bağımlılığı ortadan kalkmış ve şehir batıya doğru hızla genişleyerek dairesel form özelliğinden çizgisel (lineer) form özelliğine kavuşmuştur. Ulaşım hatlarının çeşitlenmesi, idari kararlar ve elektriğin kenti aydınlatması Elazığ'ın kentleşme sürecinde etkisi olan diğer faktörleri oluşturmuştur (Akdemir, 2013). Günümüzde ise kentin gelişmesi üzerinde su kaynaklarının etkisi sınırlıdır. Kentin yeni gelişim alanları 24 Ocak 2020 Elazığ depremi ve 6 Şubat Kahramanmaraş Elbistan depremleri sonrası daha çok dış çeper kuşağında ortaya çıkmıştır. Çalışma, Harput şehri ile başlayan tarihi süreç içinde Elazığ'ın kentleşme sürecinde su kaynaklarının önemini vurgulamayı amaçlamaktadır.

1.1.Çalışma Sahası Yeri ve Özellikleri

Araştırma sahası olarak belirlenen Elazığ kenti Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Eski şehir konumunda olan Harput'un tarihi çok eskilere dayansa da Elazığ kenti, ova olarak ifade edilen depresyon içinde, 20. Yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış oldukça yeni bir kenttir. Kuzeyinde Harput Platosu, güneyinde Meryem Dağı ve eşiği, batısında Keklik Tepe, Doğusunda Muzaffer Tepe ile sınırlıdır. Elazığ Ovası güneyde Meryem Dağı eşiği ile Uluova'dan ayrılır. Kuzeyde ise Gedik eşiği ile Kuzova'dan ayrılır (Şekil 2).

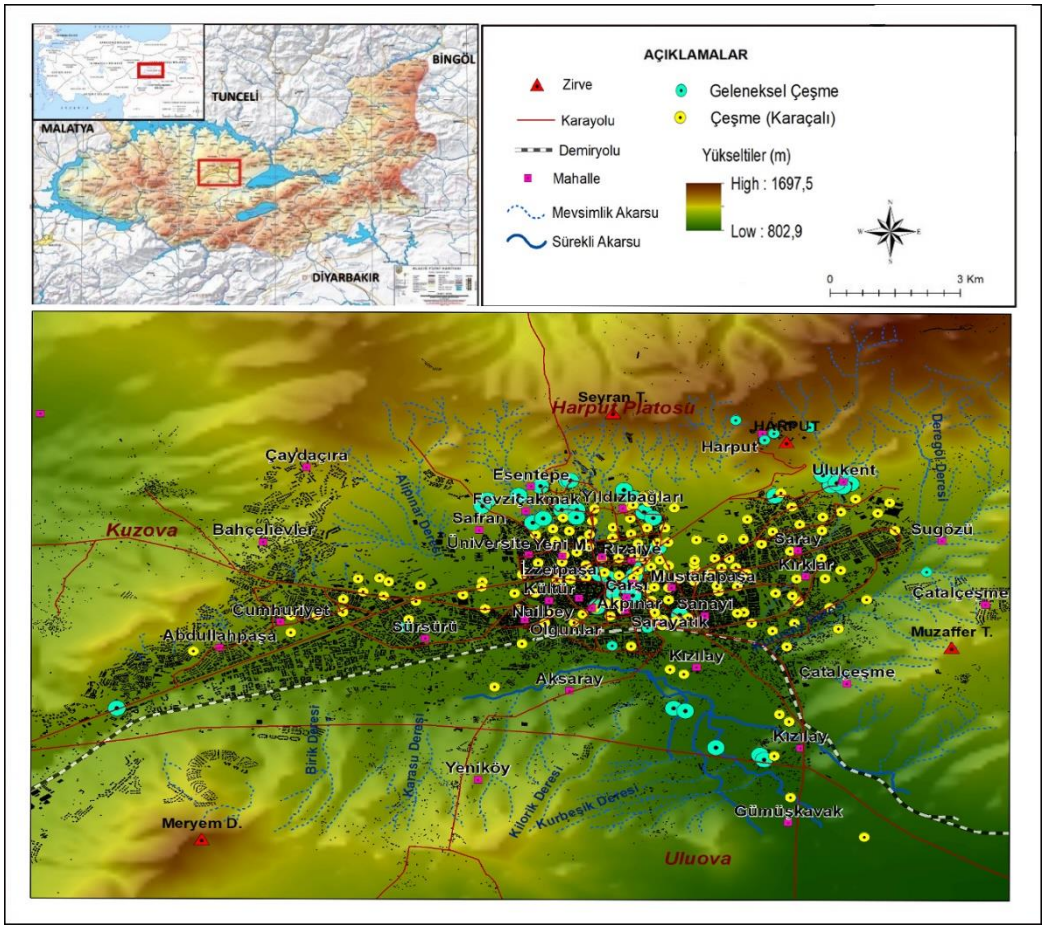

Şekil 2. Araştırma Sahasının ve Su Kaynaklarının Coğrafi Konumu

Elazığ şehri, GB-KD doğrultusunda uzanan Elazığ Ovası üzerine kurulmuştur ve rakımı 950-1050 metre arasında değişen yaklaşık 35-36 km²'lik bir alana sahiptir. Elazığ Ovası'nın uzunluğu 12-13 km, genişliği ise 3-3.5 km arasındadır. Ovanın kuzeyinde, 1250-1650 metre yükseklikte Harput Platosu bulunmaktadır (Şekil 2). Bu plato, aşınmaya uğramış bir yüzeye denk gelirken, epirojenik hareketler sonucunda yükselmiş ve güneye doğru (çarpılmış) eğim kazanmıştır. Bu faylar, aynı zamanda Elazığ Ovası'nın bir depresyon olarak oluşmasına neden olmuştur (Akkan, 1972). Tektonizma ve dış kuvvetlerin etkisi altında şekillenen bu plato düzlüğüne günümüzde Elazığ'ın bir mahallesi olan tarihi Harput kenti konumlanmıştır (Şekil 2). Elazığ Ovası'nın güneyinde yer alan Meryem Dağı eşiği, Uluova ve Elazığ Ovası'nı birbirinden ayırmaktadır (Şekil 2). Meryem Dağı, Paleozoik-Mezozoik yaşlı mermerlerden oluşmaktadır. Ovanın kuzeybatısında yer alan Keklik Tepe (1333 m), ova tabanından 250-300 metre yüksekte GB-KD doğrultusunda uzanır. Harput Platosu ile Keklik Tepe arasındaki bu eşik saha, Elazığ Ovası ile Kuzova'sını birbirine bağlar (Şekil 2).

Çalışmada Elazığ kentinin gelişim sürecinde etkili olan su kaynakları ve çeşmeler tespit edilerek konumlandırılmıştır (Şekil 2). Kent tarihinin çok eskilere gitmemesi kentin gelişim sürecinde etkili olan kaynakların ve çeşmelerin kent mekânında hâlâ yer alması dikkat çekicidir. Kaynakların bugün hâlâ yerel nüfus tarafından kullanılması da dikkat çeken bir özelliğidir. Çeşme ve kaynakların temiz su ihtiyacını karşılamak yanında belli toplanma mekânlarını oluşturması, sosyalleşme mekânlarına dönüşmeleri, trafiği yönlendirici kavşak sahaları meydana getirmeleri ve kentsel mekânda meydanlar haline gelmeleri kent morfolojisinde hâlâ görünürlüğü olan unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Kentin kuruluş dinamikleri arasında yer alan bu su kaynaklarının değişen ve dönüşen yapısı bu çalışmanın temel konusunu meydana getirmektedir.

2.Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı kentsel gelişim sürecinin su kaynaklarına bağımlı olarak meydana gelmesinin ortaya konulması ve sonraki süreçte bu kaynak ve çeşmelerin farklı fonksiyon kazanması süreçlerinin ortaya konulması olacaktır. "Suyun hayatın vazgeçilmezi olduğu" tespiti insanlık için bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte su kaynağının hayati etkisi; kent morfolojisinde, kuruluş ve gelişme başlıklarında, tüm yerleşmeler için kurucu unsur olduğundan vurgulanma gereği hissedilmemektedir. Kentlerin kuruluşu; kutsallık, yönetim, pazar, ulaşım, iktisat gibi işlevler üzerinden okunmaktadır. Çalışmanın temel yaklaşımı, kent formunun oluşumunda çeşmelerin kurucu, yapılandırıcı etkisini öne çıkarmak üzerinedir. Yukarıda sayılan işlevlerin ise çeşmelerin ardından ancak "ikincil unsur" olması gerektiği tezi benimsenmiştir. Tezin araştırma evreni nerede ise tüm yeryüzü kabul edilebilir. Bununla birlikte Türkiye'nin genç şehirlerinden olan Elazığ, "suyu taşıma ve suyun taşınma modelinin ve sürecinin" iyi gözlemlenebildiği örneklem olarak seçilmiştir. Su kaynaklarının kıt olduğu Harput'tan ovaya iniş, Elazığ kentinin kuruluşunu başlatmıştır.

Çalışmada su kaynağının belirleyiciliği, "indirgemeci (redüktiv) yöntem" ile ön plana çıkarılmıştır. Kent makroformunu ortaya çıkaran diğer unsurların etkisi eşit ya da yok kabul edilmiş ve kent gelişimi su eksenli açıklanmıştır. İndirgemeci yaklaşım ile su taşıma ve suyun taşınması süreçleri belirlenmiştir. Elazığ'ın kuruluş dönemi, 1834-1947 arası su taşıma süreci, tamamen su kaynakları ve çeşmelere paralel gelişen bir kent formu kolaylıkla tespit edilip gözlemlenebilir. 1947'den günümüze kadar olan ve kent formunda akslar boyunca uzanışın olduğu dönem ise suyun taşınma sürecidir. Süreç içinde ulaşım aksları boyunca gelişen kentte yollar ön plana çıksa da, isale hatlarının işlevine baskın gelen, örten yolların etkisi indirgenerek, isale hatları ön plana çıkarılmıştır. Kent isale hatlarıyla beraber çeşmelere olan ihtiyaç azalmıştır. Ancak kentsel mekân içerisinde hala bu çeşme ve kaynaklardan bazıları yeni işlevler üstlenerek varlıklarını devam ettirmektedir.

Su taşıma ve suyun taşınma süreçleri belirlenirken İçerik analizi tekniklerinden faydalanılmıştır. Nesnel, ölçülebilir, doğrulanabilir bilgilere ulaşmak amacıyla belge, doküman, bilimsel çalışma ve evrak gibi pek çok farklı materyal farklı analiz sınıfları ile tespit edilmiştir (örnekleme, kodlama, haritalama) böylece nitelikler anlaşılmıştır. Uygulamada benzerlik ve farklılıklar tespit edilerek, Elazığ'da dönemlerin sınır ve kapsamını gösteren haritalar oluşturulmuştur.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan durum analizi tekniğinden de faydalanılmıştır. Creswell (2007)'e göre durum çalışması; bir araştırmacının belirli bir zaman diliminde kısıtlı sayıda vaka üzerinde yoğunlaşarak, çeşitli veri toplama araçları (gözlemler, mülakatlar, görsel ve işitsel materyaller, dokümanlar, raporlar gibi) aracılığıyla bu vakaları detaylı bir şekilde analiz ettiği, kapsamlı bir niteliksel araştırma metodudur. Bu yaklaşım, incelenen durumlar ve bu durumlara özgü temaların tanımlanmasına imkân tanır. Durum çalışması yöntemi, özellikle tek bir olayın veya durumun zaman içinde detaylı bir şekilde incelendiği, verilerin düzenli bir biçimde toplandığı ve olayın gerçekleştiği doğal ortamın incelenmesine odaklanan bir araştırma tekniğidir (Subaşı ve Okumuş, 2017: 420).

Çalışma kapsamında çalışma konusu ve alanı ile ilgili kitap, dergi, makale, rapor ve envanterlere ulaşılarak zengin bir doküman elde edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın temel materyalini yazılı kaynaklar oluşturmaktadır. Elazığ'ın 20. Yüzyılda gelişen yeni bir kent olması çeşme ve kaynakların kentsel mekânda hala görünür bir şekilde bulunmasını sağlamıştır. Bu nedenle envanter raporlarının taranması ile kentteki bu kaynak ve çeşme bilgileri elde edilmiştir. Arşiv ve kaynak taramasından elde edilen bulgular doğrultusunda bu çeşme ve kaynakların konumları kent arazi çalışmalarıyla yerinde tespit edilmiş ve konum bilgileri Arc Map 10.4 programına aktarılarak haritalandırılmıştır. Kentte hâlâ önemli yeri bulunan bu çeşme ve kaynakların önemli fonksiyonları saha gözlemleri yoluyla tespit edilmiştir. Özellikle meydan, sosyalleşme, buluşma yeri, durak yeri ve yönlendirme noktaları olarak varlıklarını korumaları saha gözlemleri sonucunda elde edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Yukarı Şehir (Harput) ve Su Kaynakları

Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından birine sahip olan Harput, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış kadim bir kenttir (Şekil 3,4). İlk yerleşim izleri Paleolitik çağa kadar uzanır ve aralıksız bir şekilde günümüze kadar devam eder. Harput, tarih boyunca pek çok uygarlığa beşiklik etmiş ve bu uzun süreç içinde zengin bir kültürel mirasa ev sahipliği yapmıştır (Danik, 1995; Aytaç, 2017).

Harput, stratejik bir konuma sahip olması nedeniyle tarih boyunca önemli bir savunma merkezi olarak kullanılmıştır. Bu durum üzerinde çevresine göre yüksek bir plato düzlüğü üzerinde kurulmuş olması, etrafının engebeli topoğrafya ve sarp yamaçlarla çevrili olması etkili olmuştur (Tonbul ve Karadoğan, 1998), (Şekil 4). Savunmanın avantajını kullanan Harput bir sırt üzerinde kale kent olarak kurulmuş ve zamanla merkezden çevreye doğru genişleyerek büyük bir kente dönüşmüştür (Hayli, 1992; Tonbul ve Karadoğan, 1998). Bu kadim kentin 19. Yüzyılda fonksiyonel özellikleri zayıflamış ve nüfus Agavat Mezrasına doğru yönelmiştir (Karakaş, 1999). Bu süreçte Harput'tan yönelen göçlerle Elazığ'ın ilk kent nüveleri belirmeye başlamıştır (Akdemir 2013, Şekil 3).

Harput'un şehirsel fonksiyonunun ortadan kalkmasına neden olan birçok faktör bulunur (iklim, ulaşım, topoğrafya, su ve toprak kaynaklarının yetersizliği, doğal olaylar vb.) (Tonbul ve Karadoğan, 1998). Bu faktörler içinde su kaynaklarına erişim zorluğu ve su kaynaklarının yetersizliği esas itici faktörlerin en önemlisini oluşturmuştur. Bol çatlaklı kalker blokları arasından yeraltına sızan yağmur suyu, plato yüzeyinde suya erişimi zorlaştırırken, Harput'un güney yamaçlarında kaynaklar olarak yüzeye çıkar. Elazığ'ın ilk kent nüvelerinden olan Ulukent (Hüseynik) bu kaynaktan beslenen ilk yerleşimlerinden biridir (Şekil 3).

Harput platosu ve çevresi, Tarihi Harput kenti dâhil olmak üzere, su kaynakları, tektonik faktörler, iklim koşulları, arazi yapısı (relief) (Şengün, 2013) ve litolojik özelliklerden etkilenmektedir. Bu bölgedeki başlıca su kaynakları akarsular, yeraltı suları ve bu suların yüzeye çıktığı kaynaklardır. Ancak Harput platosu, yeraltı ve yerüstü su kaynakları açısından oldukça sınırlıdır (Tonbul ve Karadoğan, 1998). Su kaynakları sınırlı olmasına rağmen, Harput bağları ve bahçeleriyle ünlüdür. Göllübağ, Buzluk (Ozan) Bağları, Cumabağları, buz Bağları, Mürüdü Bahçeleri ve Gökçe Bağlar (Tonbul ve Karadoğan, 1998), bu bölgede dikkate değer olanlar arasında sayılabilir.

Harput Platosu ve çevresinde mevsimlik karaktere sahip birçok akarsu bulunmaktadır. Bu önemli akarsular şunlardır: "batıdan kuzeye doğru akan Altınkuşak Çayı, Çatal Dere, Toraman Deresi, Hersenk (Salkaya) Deresi, Bilurik Dere, Kurt Dere, Hamedi Dere, Oyma (Oymaağaç) Deresi, Ölbe Dere, Tilaver Dere, Kışla Dere ve Barge Deredir. Ayrıca, güneydeki Elazığ Ovası'na doğru akan dereler arasında Alipınar Deresi, Azgan Dere, Pancarlık Deresi, Mezbahane Deresi ve Hüseynik (Ulukent) Deresi bulunmaktadır (Şengün, 2013)". Bu akarsuların yaz mevsiminde kaynaklarının cılız akışı nedeniyle sürekli akıştan yoksun olması, akarsulardan su temini açısından faydalanma fırsatını sınırlamaktadır (Tonbul ve Karadoğan, 1998).

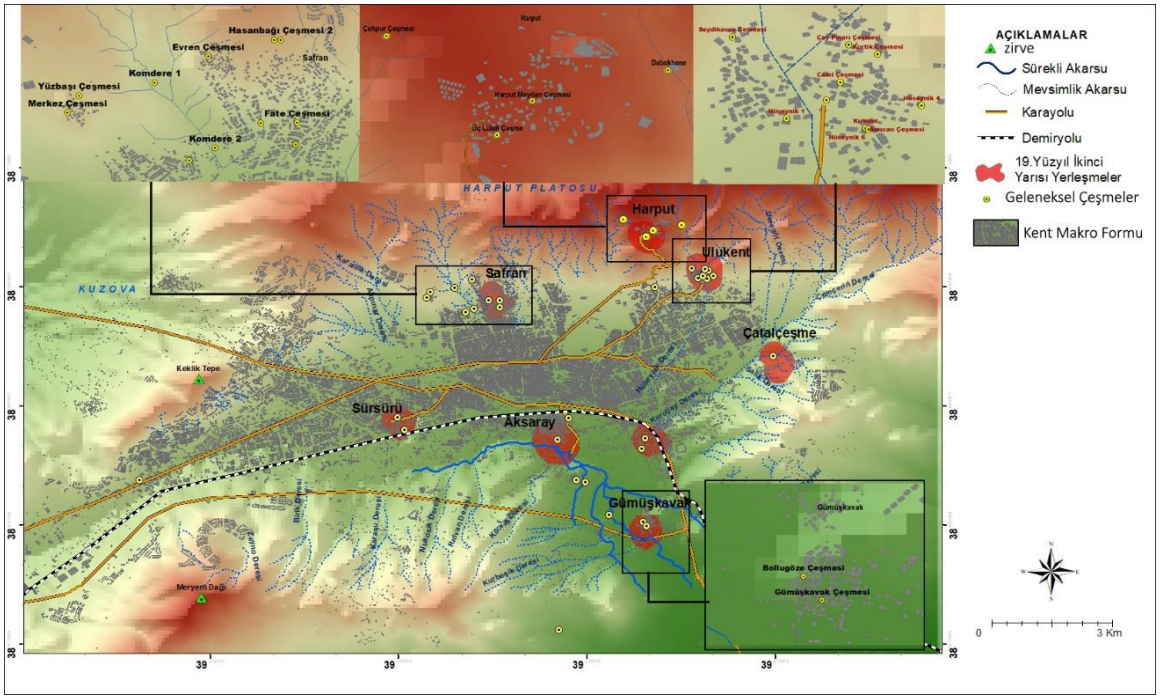

Şekil 3. Elazığ'ın İlk Kent Nüveleri ve Hidrografik Birimler

Plato yüzeyi, yeraltı suları açısından oldukça fakir bir litolojiye sahip olan Harami formasyonuna ait kalkerli arazilerden oluşur (Palutoğlu, 2006). Bu nedenle, Elazığ'ın yeraltı su kaynakları sınırlıdır. Köyler, mezralar, mahaller ve diğer yerleşme tipleri ancak bu sınırlı kaynakların çevresinde gelişmiştir. Ama hepsinin ortak tek bir özelliğinden bahsedilebilir. Toplu dokudadırlar. Hatta küme doku özelliği gösterirler. Çünkü az olan su kaynağının çevresine yerleşmek ve suyu daha az emek ile temin etmek, yerleşmede temel mantıktır. Plato yüzeyinde sınırlı sayıda su kaynağı bulunmaktadır. Bu kaynaklar arasında Fatih Ahmet Baba Türbesi, Dabakhane ve Göllübağ kaynakları yer almaktadır (Tonbul ve Karadoğan, 1998). Ancak, plato yüzeyinin kuzey ve güney yamaçlarında Harput'un faydalanmadığı birçok su kaynağı mevcuttur. Sugözü, Yedigöze ve Buzluk bahçelerini sulayan bu kaynaklar, yer altı tabakalarından ve fay hatlarından yüzeye çıkarlar. Bu zengin su kaynakları, Elazığ Ovası'nın doğu ucunda bağ ve bahçe tarımının gelişmesine olanak sağlamıştır.

Harput ahalisine su kaynaklarının ulaştırılmasını sağlayan en önemli yapılardan biri çeşmelerdir. Harput'un içinde ve çevresinde geçmişte 55 kadar eski çeşme bulunmaktaydı. Günümüzde bazılarının suyu akmamaktadır. "Bu çeşmeler arasında Üç Lüleli Çeşme, Akar Çeşme, Ak Çeşme, Ak Pınar, Arpacı Pınarı, Hatun Arpacı Pınarı, Bey Pınarı, Cirik Çeşmesi, Çahpur Pınarı, Dabakhane Çeşmesi, Ebu Tahir Çeşmesi, Efendigiller Çeşmesi, Efendigiller Havuzbaşı, Gürcübey Çeşmesi, Kurşunlu Çeşme, Meydan Pınarı, Örtmek Çeşmesi, Zeynep Pınarı, Kaledibi Çeşmesi, Süryani Çeşmesi, Şak Ağa Çeşmesi, Kazıbahçesi Çeşmesi, Kasarcı Çeşmeleri, Yarı Çavuş Çeşmesi, Toptop Pınarı, Karasofulu Çeşmesi, İğdeli Çeşme, Meteris Çeşmeleri, Şehroz Çeşmeleri ve yaklaşık sekiz farklı örneği bulunan Acıpınar isimli çeşmeler sayılabilir (Sunguroğlu, 1958: 367-376,)". Bu çeşmelerin bazıları Şekil 5'de verilmiştir.

Harput kentine bu sular, şehre en az 5-10 km ve daha uzak mesafelerdeki sırtlarda, yıllar boyunca emek verilerek, insanlar tarafından yoğun bir çaba sarf edilerek kazma ve kürek kullanılarak açılan kuyular ve kanallar aracılığıyla getirilmiştir (Sunguroğlu, 1958). Bu büyük çaba ve alın teriyle Harputlular, kentlerini su kaynaklarından uzak olsa bile suyla zenginleştirmiştir. Bu uzun süreçte, su kaynakları keşfedilmiş, kuyular kazılmış ve kanallar inşa edilmiştir. Sırtların ve tepelerin doğal eğimini kullanarak, suyun şehre taşınması için büyük bir emek sarf edilmiştir. Harputlular, bu su kaynakları sayesinde yaşamın temel ihtiyaçlarını karşılamış ve şehrin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu nedenle, su

kaynaklarının bulunmadığı bir bölgede bile, insan azmi ve çalışkanlığı sayesinde suya erişim sağlamış ve kentlerini suyla beslemiştir. Ayrıca Harput şehrinde yer alan Dabakhane kaynağı mineral bakımından zengin olması ve birçok hastalığa iyi geldiği düşünülmesi nedeniyle sağlık amaçlı kullanılmaktadır (Şekil 5: B-C).

Yerleşim alanlarının yer seçiminde su kaynaklarının büyük önem taşıdığı herkes tarafından bilinmektedir. Suyun bulunabilirliği ve bol miktarda bulunması, yerleşim alanlarının oluşumunda ve toplum yaşamının şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Su kaynaklarına yakın bölgeler, medeniyetlerin geliştiği ve sürdürülebilir bir yaşamın sağlandığı yerler olmuştur. Suya erişebilirliğin kolay olduğu yerlerde yerleşmeler zamanla büyüyerek kentlere dönüşmektedir.

Kentler tıpkı diğer canlılar gibi doğar, büyür, gelişir ve ömrünü tamamlayarak tarih sahnesinden silinir. Bir yerleşim yerinin ortaya çıkması, büyümesi ve gelişmesi birçok faktörün (doğal çevre faktörleri ve beşeri faktörler) birlikteliğine bağlı olsa da, esas çekim gücüne sahip yegâne faktör, hiç kuşkusuz suyun varlığıdır. Su kaynaklarının azlığı da birçok yerleşim biriminin hatta kentlerin ortadan kalkmasına neden olan birçok faktörden (doğal ve beşeri faktörler) belki de en önemlisini oluşturmaktadır. Suyun varlığı, kentin kurulmasında, kentin rolünün belirlenmesinde ve kimlik kazanmasında en önemli faktörü meydana getirir (Aybay, 2006). Suya olan ihtiyaç sadece insanın hayatta kalması için değil, aynı zamanda tarım, hayvancılık, endüstriyel faaliyetler vb. için de son derece önemlidir. Kentler büyüdükçe ve genişledikçe suya olan talep artmakta ve mevcut su kaynakları üzerinde baskı artmaktadır.

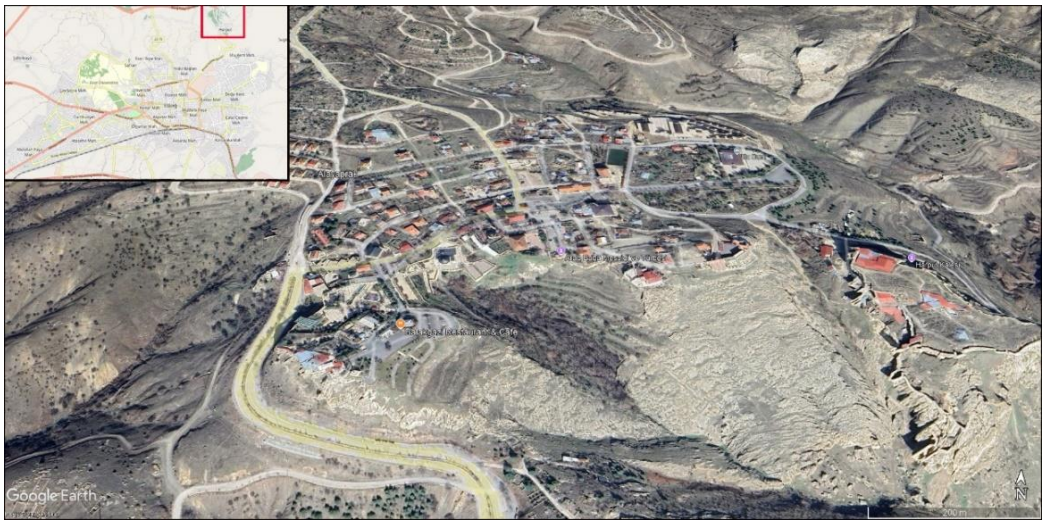

Şekil 4. Tarihi Harput Kenti Google Earth Görüntüsü

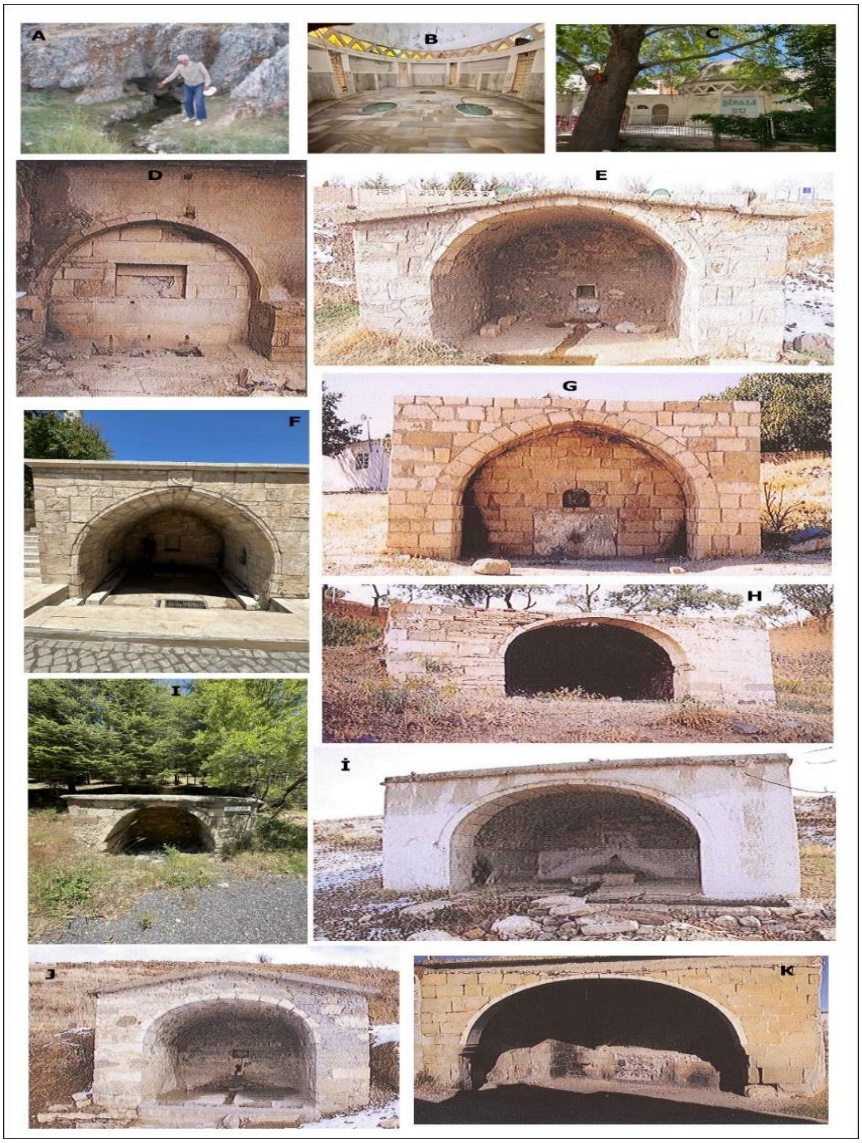

Şekil 5. Harput ve Çevresindeki Bazı Kaynaklar ve Çeşmeler. A. Ölbe Deresini Besleyeni Kaynaklardan Biri (Şengün, 2013). B. Dabakhane Şifalı Suyu Havuzlar. C. Dabakhane Şifalı Suyu D. Sarahatun Çeşmesi (Aktaş, 2009) E. Ağyolu Çeşmesi F. Üç Lüleli Çeşme G. Alaaddin Bey Çeşmesi (Ertuğrul Danık Arşivi) H. Çahpur Çeşmesi (Aktaş, 2009) I. Çapçahlı Çeşmesi İ. Harput Deliklitaş Çeşmesi. J. Harput İsmail Çeşmesi (Aktaş, 2009) K. Harput Meydan Çeşmesi (Aktaş, 2009).

3.2. Mezraya İniş: Su Kaynakları ve Kent Nüveleri (1834-1947)

Tarih boyunca, kentlerdeki çeşmeler sadece su sağlama işlevlerinin ötesinde, dinlenme ve estetik amaçlar için de değerlendirilmişlerdir (Chanson, 1998: 17). Çeşmeler, modern su altyapısının evlere ulaşmadığı dönemlerde temel içme suyu kaynağı olarak hizmet vermişlerdir. Tarihte, kuşatma altındaki şehirlerdeki insanlara hayati suyu temin etmişler ve aynı zamanda dini törenlerde arınma işlevi görmüşlerdir (Juuti et al., 2015: 2314- 2348). Çeşmeler, sadece içme suyu sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda şehirlerin görsel çekiciliğine katkıda bulunmak amacıyla da tasarlanmışlardır. Halk için sağladıkları önemin bir göstergesi olarak, çeşmeleri inşa ettiren kişilerin itibarını artırmak adına bu yapılar sıklıkla süslemelerle zenginleştirilmiştir (Quest, 2006; Juuti et al., 2015: 2314-2348; Karafakı, 2023).

Elazığ'da Harput'tan mezraya inişte ve ilk kent nüvelerinin oluşmasında diğer faktörlerle birlikte, esas faktör su kaynaklarının bir çekim merkezi olmasıdır. Su kaynaklarının azlığı itici bir faktör oluştururken,

su kaynakları yerleşmeleri kendi etrafına toplamıştır. Elazığ şehrinden çok daha eski bir tarihe sahip olan Harput kentinin zamanla eski fonksiyonel gücünü kaybetmesi üzerinde de yine su kaynaklarının yetersiz oluşu gelmektedir.

1833'te Mehmet Reşit Paşa Harput'un gelişmeye elverişli olmadığına karar vererek oturacağı konağı ve idari binaları Agavat Mezrasına (Elazığ Ovası) bugünkü Hüseynik köyüne (Ulukent Mahallesi) taşıyarak mezraya inişin ilk temellerini atmıştır (Karakaş, 1999). Hüseynik'in Mehmet Reşit Paşa tarafından kışla yeri olarak seçilmesindeki en büyük faktörlerden biri su kaynaklarının varlığıdır. Harput platosunun Harami formasyonuna ait bol çatlaklı kireçtaşlarından meydana gelen bir litolojiye sahip olması yüzey sularının yeraltına sızarak tabaka ve fay kaynağı olarak çıkmasını sağlamıştır. Bu kaynaklar Ulukent'in (Hüseynik) sadece günlük su ihtiyacını karşılamakla kalmaz aynı zamanda tarım, hayvancılık ve sosyal-kültürel özelliklerine önemli katkılar sağlamıştır.

Su kaynaklarının Hüseynik (Ulukent) halkına ulaştırılmasında en önemli dağıtım yapıları çeşmelerdir. Çeşmeler, 1900 ve öncesi tarihlerden beri insanların suya erişimini sağlayan önemli yapılardan biri olmuştur. Çeşmeler sadece temel su ihtiyacını karşılamaktan daha fazla işleve sahipti. O dönemde birçok ailede evlerde içme suyu veya kullanım suyu tesisatı bulunmuyordu. Bu nedenle, insanlar günlük su ihtiyaçlarını karşılamak için çeşmelere bağımlıydılar. Çeşmeler, halkın su ihtiyacını karşılayan bir su kaynağı olarak önemli bir role sahipti. İnsanlar buradan içme suyu alır, evlerinde kullanmak üzere su taşırlardı. Bu nedenle, evlerin çeşmelere yakın olması büyük bir avantajdı ve birçok aile, suya kolayca erişebilmek için çeşmelere yakın yerleşim bölgelerini tercih ederdi. Ekonomik açıdan daha iyi durumda olan aileler ise bahçelerinde ya da eve yakın bir yerlerde su kuyuları açarak ya da daha uzak kaynaklardan borular yardımıyla suyu taşımak suretiyle su ihtiyacını karşılardı.

Böylece tıpkı şekil 1'de verilen şemada ki modele benzer bir kent dokusu 1834'ten sonra oluşmaya başlamıştır. Çeşmelerin üzerine veya yanına kurulan camilerden **"su temini" zorunlu ve zorlu bir süreçtir.** Gümüşkavak'ta Yeni Cami, hala çevresine hem de Elazığ halkına doğal karaçalı suyu ikramına devam etmektedir. Çeşmenin yanı cami ve çarşıdır. Çeşmenin etrafı konutlar ve işyerleri tarafından çevrelenmiştir. Kesrik Gayret Camisi, Aksaray eski ve yeni camisinin arasında kalan karaçalı çeşmesi için de manzara aynıdır. Ulukent Sarayaltı Camisi içinde form aynıdır. Çeşme, çevreleyen cami çarşı ve konut bölgesi kabaca içiçe halkalar biçiminde bir doku oluşturmaktadır. Bu çeşmenin kuşaklar halinde oluşturduğu bir etki sahası meydana getirmiştir (Şekil 6). Model günümüzde sembolik olarak ta olsa devam etmektedir. Hala nüfusun şebeke suyunu kullanmak istemediği durumda, çeşmeler su ihtiyacını karşılamaktadır.

Ayrıca, tarım ve hayvancılık da o dönemde ekonomik faaliyetlerin önemli bir parçasıydı. Çeşmeler, tarım arazilerinin sulanması için kullanılan suyun kaynağı olarak da işlev görürdü. Çiftçiler, tarlalarını sulamak veya hayvanlarını sulamak için çeşmelerden su alırlardı yâda hemen çeşmenin önünde veya yanında yapılan hayvanların su içmesini sağlayan suyun toplandığı yalaklar yaparak hayvanlarının su içmesi sağlanırdı. Ulukent, Gümüşkavak, Kesrik, Çatalçeşme ve Aksaray mahallelerinde günümüze kadar ulaşmış bu tür çeşmeler mevcuttur (Şekil 7). Geçmişte halkın temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olması ve bu yerleşmelerin kırsal bir karakterde olması çeşmelerin kullanımına yansımasına neden olmuştur. Çeşmeler aynı zamanda sosyal ihtiyaçların karşılandığı buluşma noktalarıydı. İnsanlar, çeşmelerde su alırken bir araya gelir, sohbet eder ve haberleşirdi. Özellikle çeşme çevresindeki açık alanlarda, insanlar birbirleriyle etkileşimde bulunur, güncel olaylar hakkında konuşur ve sosyal ilişkilerini güçlendirirdi. Dolayısıyla, çeşmeler, toplumun sosyal hayatının en merkezinde yer alırdı.

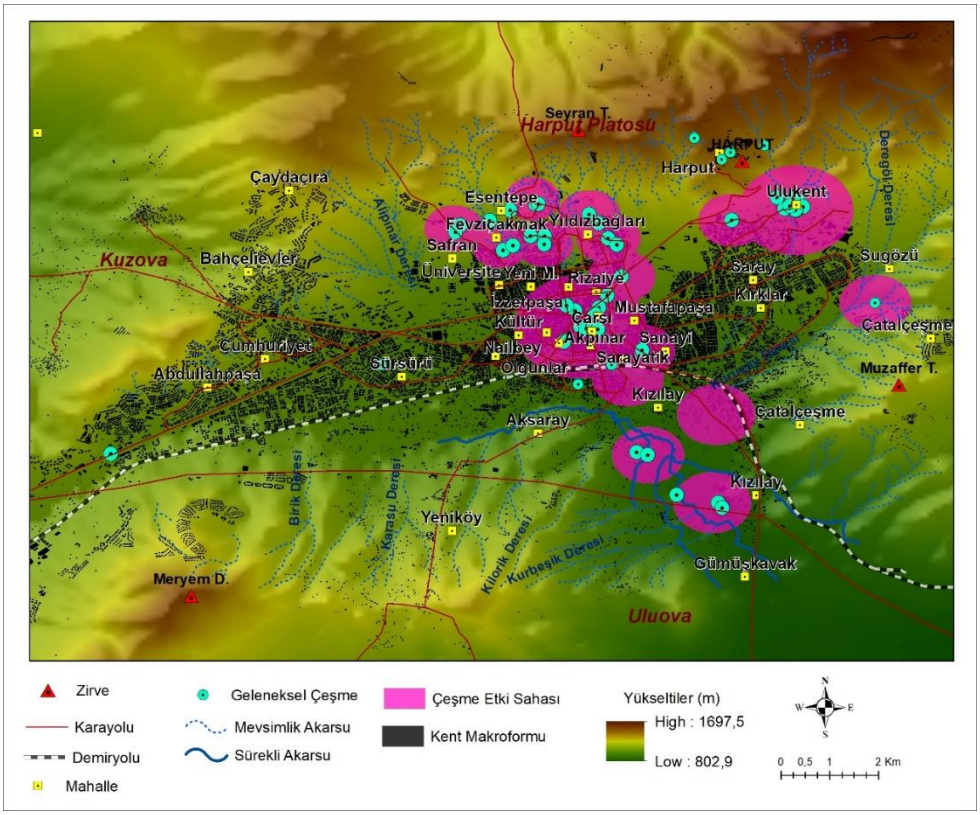

Şekil 6. Elazığ'ın Eski Çeşmeleri ve Çevresinde Oluşan Sembolik İş-Konut Kuşağı

Su kaynaklarının konutlara şebeke sistemi dâhilinde taşınması, hem mevcut su kaynaklarının yetersizliği hem de ciddi bir altyapı gerekliliği nedeniyle zorlu bir süreçtir. Bu nedenle, dönemin imkânlarına uygun olarak mahalle çeşmeleri inşa edilerek halkın su ihtiyacı karşılanmıştır. Hüseynik (Ulukent) köyü, Elâzığ'ın ilk kent nüvelerinden biridir. Hüseynik (Ulukent), birikinti konisi üzerine kurulmuş olup, günümüzde Elazığ'ın bir mahallesi olarak bilinir. Hüseynik, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bağ, bahçe ve dutluklarıyla ünlüdür. Harput'un kalkerli topraklarından kaynaklanan Örtmek suyu kaynağı, Hüseynik (Ulukent) için en önemli tatlı su kaynağıdır. Bu kaynağın halka ulaştırıldığı en temel yapılar çeşmelerdi (Cami Çeşmesi, Çay Pınarı Çeşmesi, Lito'nun Çeşmesi, Kortik Çeşme ve Seyit Kasım Çeşmesi). Bu çeşmeler Ulukent'in dört bir yanında konumlanmıştır (Şekil 7).

Çeşmeler genelde mahalle meydanlarında, ana yol güzergâhlarında ya da mahalle aralarında yer alırdı. Örtmek kaynağının bir kısmı köyün doğu-batı yönlerindeki bağ ve bahçeleri sulamak amacıyla bahçelere taşınmıştır. Elazığ'da önemli su kaynaklarından biri de göllerdir. Tarım arazilerinin sulanması bu göllerden yapılırdı. Dipsiz göl (Aksaray), Kehriz, Harman ve Deve Gölü (Hüseynik) içinde oldukça bol su taşıyan göllerdi ve tarım için kullanılmasının yanında Harput'a gidecek kervanların uğrak yerleriydi (Çağlıyan, 2023).

Çeşmeler, tarih boyunca sadece su ihtiyacını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda toplumların ekonomik ve sosyal yapısını da yansıtan önemli yapılar olmuştur. Günümüzde dahi birçok yerde, tarihi çeşmeler halkın ekonomik geçmişini ve refah düzeyini anlamak için önemli araştırma kaynaklarıdır. Özellikle bahsettiğiniz dönemde, çeşmelerin evlerin ve bahçelerin süslenmesinde ve fonksiyonel ihtiyaçlarını karşılamada büyük bir rolü vardı. Ekonomik durumu iyi olan aileler, suyu kolaylıkla evlerine ve bahçelerine taşıyabilmek için özel çeşmeler inşa ettirirlerdi. Bu, zenginliklerini ve sosyal statülerini göstermenin bir yoluydu. Evlerin bahçelerinde bulunan çeşmeler, sadece su kaynağı olmanın ötesinde, sanatsal açıdan da büyük öneme sahipti. Bu tür evlerin bahçelerinde yer alan çeşmeler, estetik açıdan muhteşem işçilik örnekleriydi. Usta taş işçiliği ile yapılan çeşmeler, zarif süslemeler ve detaylarla

donatılırdı. Bu, zenginliği sembolize etmenin yanı sıra, o dönemdeki mimari ve sanatsal zevkleri de yansıtırdı.

Çeşmelerin önemli bir özelliği de önlerinde bulunan havuzlardı. Bu havuzlar, suların biriktiği, sakinleştiği ve dinginleştiği yerlerdi. Aynı zamanda havuzlar, suyu çekici bir şekilde sergilemenin yanı sıra evlerin çevresine serinlik katarak klimatik konfor alanlarını oluştururdu. Ekonomik olarak güçlü aileler, evlerinin önemli bir unsurunu oluşturan bu havuzlar sayesinde sosyal statülerini gösteriyor, toplumdaki prestijlerini vurgulama amacını taşıyordu. Havuz başları aynı zamanda yaz geceleri insanların bir araya gelerek müzik ve eğlencenin yapıldığı mekânları meydana getirmiştir. Hacı Muharrem Çeşmesi ve Havuzbaşı günümüzde dahi bu geleneğin zaman zaman yaşatıldığı ender mekânlardan biridir (Şekil 8).

Şekil 7. İlk Kent Nüvesi Hüseynik (Ulukent) Mahallesi Sınırları İçinde Çeşmeler ve Konutlar. (Önceki dönemlerde çok sayıda konut barındıran çeşme civarı artık ıssız alanlara dönüşmek üzere…) (**A.** Hüseynik Cami Çeşmesi **B.** Litonun Çeşmesi **C.** Kortik Çeşme **D.** Çay Pınarı Çeşme **E.** Hacı Muharrem Çeşmesi **F.** Sarıcan Çeşmesi)

Şekil 8. Hacı Muharrem Bahçesi ve Çeşmesi

3.3. . Suyun Taşınabilirliği ile Kent Formunda Değişim Süreci

Tarihi Harput kentinin fonksiyonel özelliklerini yitirmesi ve mezraya iniş süreciyle başlayan Elazığ kentinin büyümesi ve kentleşme süreci, ilk kent nüveleriyle başlamış ve bugünkü ilk kent merkezi ve mahallelerin kurulmasıyla devam etmiştir. Ancak 1947 yılı, bu süreçte önemli bir dönüm noktası olarak öne çıkmaktadır. 1947 yılında başlanan şehre Hazarbaba dağı eteklerinden su getirme planı (Şekil 9) ve projesi ancak 1948'in sonunda hatta 1949'da mahallelere ve çeşmelere eriştirilebildi. İlk yerleşmeler (Hüseynik (Ulukent), Kesrik (Kızılay), Sürsürü, Hırhırik (Gümüşkavak) su kaynağı etrafında adeta kümelenmiş bir şekilde suya bağımlıydılar.

Şekil 9. Karaçalı İçme Suyunun Elazığ'a Getirilme Çalışmaları (1948) Kaynak: URL. 1

1947 yılında Elazığ'a temiz içme suyu sağlamak amacıyla Elazığ su isale hattının yapımı gerçekleştirildi. Bu altyapı çalışması sayesinde, şehir merkezi çevresinde oluşan yeni mahallere ve artan nüfusa temiz içme suyu ulaştırılması hedeflenmiştir. Suyun evlere gelmesi ile birlikte su kaynaklarına ve çeşmelere olan bağımlılığı sınırlayan, modern isale hatları kuruluyordu. Evlere düzenli su temini sağlandığı için halkın günlük su ihtiyacı daha düzenli bir şekilde karşılandı. Elazığ'ın kentleşme sürecini destekleyen önemli bir adım olarak suyun temini ve altyapının geliştirilmesi, kentin dönüşümüne katkı sağlayan önemli bir etken olmuştur. Burgess tarafından 1925 yılında geliştirilen ortak merkezli halkalar modeline benzer, çeşmenin merkezde olduğu büyüme süreci, 1947'den sonra ana ulaşım aksları çevresinde iş-ticaret ve konut kuşakları modelinde büyümeye evrilmiştir. Böylece şehir ayrışmaya başlamış, kabaca D-B yönlü bir uzama kendisini göstermiştir (Şekil 10). Ana ulaşım aksları üzerinde, merkezden uzaklaşma eğilimi belirleyici olmuştur. Yaklaşım; su isale hatları öncesi ve sonrasını karşılaştırmalı izah eden ve tüm şehirlerin gelişimini açıklayabilecek işlevsel bir modeldir.

1947 yılı öncesinde su kaynakları etrafında toplanan ve daha çok kırsal karakterde kent nüvelerinin dışında kentsel fonksiyonlara sahip mahalleler (İzzetpaşa, İcadiye, Mustafapaşa, Rüstempaşa) çeşmeler etrafında gelişme göstermiştir (Şekil 10) Bu mahalleler Elazığ ovası içinde kurulmuş en eski mahalleler arasında yer alır. 1900-1959 yılları arasında Elazığ'ın kentsel gelişimine bakıldığında çeşmeler etrafında gelişmiş dairesel bir forma sahip olduğu görülecektir (Şekil 10). Bu mahalleler bu dönemde çeşmelere bağımlı olarak gelişmiş mahallelerdir. Kortikoğlu Çeşmesi (İcadiye Mahallesi), Beyaz Çeşme (İcadiye

Mahallesi), Ebe Seher Çeşmesi (İzzetpaşa Mahallesi), İzzetpaşa Çeşmesi (İzzetpaşa Mahallesi), Özer Çeşme (Mustafapaşa Mahallesi) bu süreçte su ihtiyacını karşılayan ve Elazığ halkı için önemli bir yere sahip çeşmelerdir (Şekil 10). Bunlara yakın olmak önemli bir ayrıcalıktı ve konut fiyatları da çeşmeye yakınlık durumuna göre değişirdi. 1947 sonrası Elazığ su isale hattının yapımı ve evlere suyun gelmesi ile birlikte suya olan bağımlılık ortadan kalkmış ve şehir çok hızlı bir şekilde batıya doğru büyüme sürecine girerek alansal olarak genişlemiştir. 1960-1980 yılları arasına bakıldığında Nailbey ve Sürsürü mahallelerine doğru hızlı bir alansal büyüme yaşadığı görülecektir (Şekil 10).

Şehirde yaşanan bu köklü dönüşüm, görünürde yol boyu uzama biçiminde kendisini gösterse de, gerçekte çok daha büyük bir değişimin eksenidir. Örneklem Elazığ'da ve benzer süreçteki şehirlerde, oldukça karmaşık bir kent makroformu ortaya çıkaran sürecin sonuçları şöyle özetlenebilir:

- Şehrin suya bağımlı olduğu süreç sona ermiştir. Suyun belirleyici boyutu sınırlanmıştır.
- Şehirlerde; kabaca yuvarlak kent formunun yerine, çizgiler, akslar, şeritler, dörtgenler biçiminde morfoloji yoğunluk kazanmıştır.
- Şehir, topografyaya ve gelişme yönüne paralel uzamıştır.
- Şehirde diğer elektrik hatları, ulaşım ağları, iş ve ticaret sahaları, sanayi alanları baskın ve belirleyici olmuştur.
- Suyun taşınabilir olması şehri yatayda ve dikeyde büyütmüştür. Su taşımak sorunu kalkınca, suyun hidrofor sistemleri sayesinde basınçla yükseğe çıkarılması ile **dikey kentleşme ve dikey apartmanlaşma** temel şekillendirici sürecin modelidir. Şehir hacim kazanmıştır.

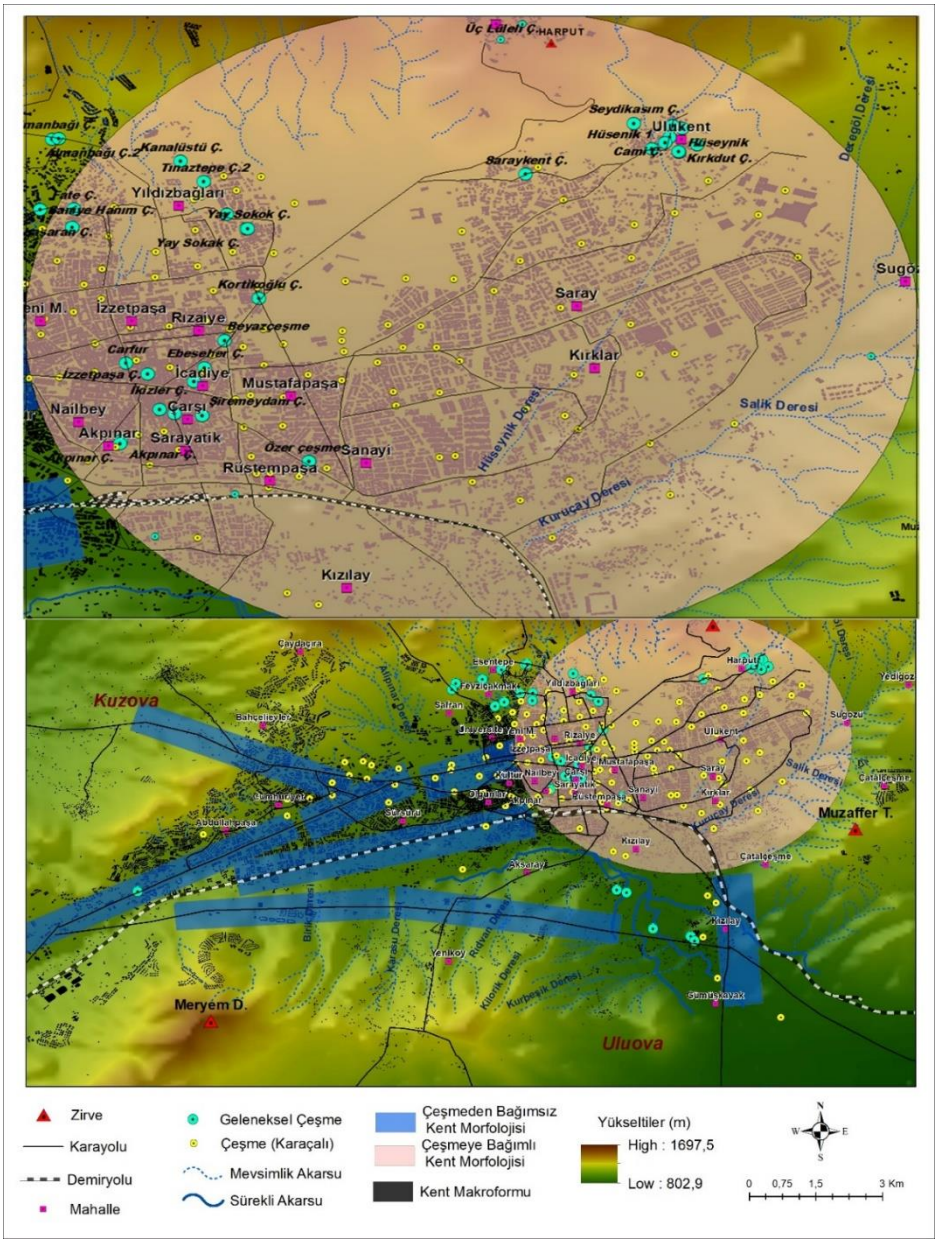

Şekil 10. Elazığ'ın Su Taşıma ve Suyun Taşınma Süreçlerine Bağlı Oluşan Sembolik Farklı Kent Formu

Kentsel fizyolojinin batıya doğru yayılma ve genişlemesini, su kaynaklarına olan bağımlılığın azalması, kentin elektrik ile aydınlatılması (Akdemir, 2013) ve ana yolların bu güzergâhtan geçmesi ile açıklanabilir. Karayolu ve demiryolu ulaşımının etkisi ile de ulaşım güzergâhı boyunca kent batıya gelişmiş ve çizgisel (lineer) bir forma kavuşmuştur. 2000 yılından günümüze kadar olan süreçte kent batıya, kuzeybatıya ve güneye doğru fizyolojik büyüme göstererek jeomorfolojik sınırlarını aşmıştır. 2009 yılındaki depremden sonra depreme dayanıklı ve manzaralı konutlara olan talebin artmasıyla birlikte, kent ovasının sınırında yer alan eğimli alanlara doğru genişleme başlamıştır (Canpolat,2019).

2012 yılında şehrin güneyinde yeni çevre yolunun inşa edilmesiyle birlikte, kentsel alanın genişlemesi geçmişte kent için sınır oluşturan demiryolu ağını aşarak Meryem Dağı eteklerine kadar ulaşmıştır (Akdemir ve Kaya, 2021).

Şehrin kuzeybatısında Çaydaçıra mahallesinin kurulması ile Elazığ ovasından Kuzova'ya bir sıçrama göstermiştir. Elazığ depremi ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinden sonra Meryem dağı ve eşiğinin kuzey yamaçlarında TOKİ konutlarının yapılması ile birlikte ova tabanından yamaçlara doğru

bir yayılma söz konusu olmuştur. Canpolat ve Dağlı, 2020 çalışmasında yaptığı 2030 yılına kadar olan öngörüsü oldukça dikkat çekicidir. Çalışmada kentsel büyümenin zeminin daha güvenli olduğu güney ve güneydoğudaki tepelik arazilerde yeni konutlarla hız kazanacağını ifade etmişlerdir. Günümüzde kentin güneyi ve güneydoğusundaki bu tepelik arazilerde adeta yeni bir kent kurulmuştur.

Elazığ kentinde nüfus artışına paralel olarak temiz suya olan talebi karşılamak üzere Elazığ'ın Sivrice ilçesi Karaçalı mahallesinde yer alan karaçalı suyu boru hatlarıyla taşınarak kentin hizmetine sunulmuştur. Günümüzde yüzün üzerinde yer alan Karaçalı Çeşmeleri ilk dönemlerde oldukça önemli su kaynaklarıdır. Günümüzde de bu çeşmeler halkın rağbet ettiği kaynaklardır. Gerek Elazığ'ın yakın çevresinde yer alan kaynaklar gerekse 30 km mesafeden taşınarak getirilen (Şekil 9) Karaçalı Çeşmeleri kentin birçok noktasında konumlanarak adeta çevre ile bütünleşmiştir. Günümüzde çeşmelerin belli başlı işlevleri şu şekildedir:

- **Su Temini:** 1947'den itibaren evlere suyun gelmesiyle birlikte suya erişim kolay olsa da en temiz ve içilebilir suyun çeşmelerden akan su olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu nedenle halk içme suyu olarak çeşmeleri sıklıkla kullanır. İlk çeşmelerin odak noktası su erişimini sağlamak olduğundan, bu yapıların tasarımı genellikle basit ve işlevsel olmuştur. Günümüze dek ulaşan birçok tarihi çeşme, bu basit ve işlevsel yapı özelliklerini korumaktadır (Özer, 2008).

- **Yönlendirme:** Çeşmeler özellikle kentsel mekânlarda trafikte yönlendirme görevi yaparak (Özer, 2008) araç ve yayaların yön ve konum bulmasına yardımcı olur. Kentlerde devam eden bir yolun ikiye ayrıldığı kısımların başına çeşmeler yapılarak yolun bölünmüşlüğü estetik bir şekilde vurgulanabilmektedir. Elazığ kentinde bu işleve sahip çeşmeler arasında Beyaz Çeşme, Özer Çeşme yer alır. Özellikle toplu taşıma kullanan vatandaşlar bu çeşmelerin adlarını kullanarak durak yerlerini belirler.

- **Toplanma Yeri Olarak Çeşmeler:** Çeşmeler sadece bir su temininin dışında insanların bir araya gelerek sosyalleştiği yerlerdir. Özellikle yaz aylarında çeşme etrafının serin olması insanlara klimatik bir konfor alanı oluşturur. İnsanlar bu çeşme başlarında bir araya gelerek hem serinler hem de sosyalleşir. Bu tür işleve sahip çeşmeler genellikle mahalle meydanlarında ya da kavşak noktalarında bulunur. Beyaz çeşme, Ebe Seher çeşmesi, Kortikoğlu çeşmesi kent içinde bu minvalde verilecek örneklerdir. Çeşmeler insanların susuzluklarının giderildiği, temizlik ve serinleme gereksinimlerinin karşılandığı, kısa süreli olarak dinlendikleri yerler olmalarının yanı sıra; çeşmeden su almaya gelen mahalle sakinlerinin tanışıp kaynaştıkları mekânlar olarak da sosyal ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır (Şekil 11), (Yıldız ve Yüksek, 2008).

- **Kültürel Değer:** Tarihi veya kültürel öneme sahip bazı çeşmeler turistik cazibe merkezleri haline gelir. Bu çeşmeler, ziyaretçilere yerel kültür ve tarih hakkında bilgi verme işlevini de görebilirler. Bu örnekte çeşmeler tarihi Harput kentinde yer alır. Harput'un meydanlarında yer alan Üç Lüleli Çeşme, Sarahatun Çeşmesi, Ağyolu Çeşmesi bu işlevi yerine getirebilecek tarihi ve kültürel öneme sahip çeşmelerdir.

Günümüzde çeşmelere olan bağımlılık ortadan kalkmış olsa da çeşmelerin hâlâ temiz su kaynağı olduğu düşüncesi hâkimdir. Elazığ halkının büyük çoğunluğu günümüzde de içme suyu olarak çeşmeleri tercih etmektedir. Bu durum üzerinde hem geçmişten gelen bir alışkanlık hem de psikolojik olarak çeşmelerin daha temiz su kaynağı olduğu düşüncesi hâkimdir. Çeşmelerin hâlâ temiz su kaynağı olduğu düşüncesi, şebeke suyuna duyulan güvensizlikle de bağlantılıdır. Bazı insanlar, şebeke suyunun arıtma süreçlerine ve suyun kalitesine güvenmeyebilirler. Bu durumda, çeşmelerin doğal ve temiz bir su kaynağı olarak algılanması, içme suyu tercihinde etkili olmaktadır. Şebeke suyunda zaman zaman yaşanan kesintilerde çeşmeler, su temininde pratik bir çözümdür. Günümüzde 100'ün üzerinde Karaçalı Çeşmesi ve 50'nin

üzerinde diğer çeşmeler halkın su ihtiyacını karşılamaya devam etmektedir. Bu çeşmelerin bakımı ve temizliği düzenli olarak yapılırsa, güvenli içme suyu kaynağı olarak uzun yıllar hizmet verebilirler.

Sonuç olarak, çeşmelere olan bağlılık hem geleneksel alışkanlıkların bir yansımasıdır hem de su kalitesi ve ekonomik nedenlerle desteklenir. Bu tür geleneksel su kaynakları, sürdürülebilirlik açısından önemlidir ve gelecek nesillerin de bu değerleri koruması ve doğru kullanması gerekmektedir.

Şekil 11. İcadiye Mahallesi Sınırları İçinde Beyaz Çeşme

4. Sonuç

Su kaynakları yerleşim düzeninin değişim ve dönüşümünde anahtar role sahip olan unsurların başında gelmektedir. Tarihi yerleşmelerin kuruluş ve gelişim süreçlerinde hatta zayıflama veya yok olma süreçlerinde de su kaynaklarının etkisi görülmektedir. 19. Yüzyılda su kaynaklarının kıt olduğu ve buna istinaden nüfus taşıma kapasitesi düşük olan Harput şehrinden plato eteklerine doğru su kaynaklarının daha bol bulunduğu sahalara göç süreçleri başlamıştır. Bu durumda Harput'un bir mezrası olan Agavat'ın gelişim dinamikleri arasında su kaynaklarının belirleyiciliği etkili olmuştur. Su kaynaklarının kıt olduğu plato üzerinde kurulu Harput ise nüfus taşıma kapasitesi yetersizliği sebebiyle zamansal süreçte zayıflayan ve merkeziliğini kaybeden bir yerleşmeye dönüşmüştür. Bu nedenle çalışma sahasında su kaynakları ve çeşmeler kentleşmeyi başlatan dinamik olarak önem arz etmektedir.

Su kaynakları ve kent morfolojisinde görünür durumda olan çeşmeler kent kimliği, kent formu, kent dokusu ve kent işlevini şekillendirici unsurları meydana getirmişlerdir. Çalışma sahası olan Elazığ'ın kentleşme sürecinde su kaynakları ve çeşme yapılarının etkileri gözlemlenebilmiştir. Su kaynaklarının Elazığ'ın kentleşme sürecindeki etkisi 1947 öncesi ve sonrası olarak değerlendirilebilir. 1834-1947 döneminde kentli nüfus suyu kaynaktan veya çeşmelerden evlerine taşımış ve *su kaynaklarına bağımlı dönem* yaşanmıştır. Bu süreç içerisinde su kaynaklarına veya çeşme yapılarına yakın olma zorunluluğu toplu ve sıkışık bir dokuyu meydana getirmiştir. Suya yakın olma, iktisadi ve statü açısından kentte hiyerarşik bir düzenin de oluşumuna ön ayak olmuştur. Suyun nüfusu çekici etkisi merkezi yer kavramının gelişimini sağlamıştır. Özellikle büyük camiler ve cami etrafında gelişim gösteren çarşıların

gelişiminde su kaynakları belirgin bir durum arz eder. Elazığ'da da bu sistemin varlığı özellikle Saray Atik Cami çevresinde hissedilmektedir. Kentin formu da bu dönemde dairevi özellikte, su kaynaklarının çevresinde gelişim gösterecek şekilde gelişim göstermiştir. 1947 sonrası su isale hatlarının inşasından sonra ise su kaynakları ve çeşmelerin kentsel gelişim süreci üzerinde belirleyici etkileri azalma eğilimi göstermiştir. Artık yerleşmeler suya bağımlı olmaktan kurtulmuş ve topografik birimlere uyumlu olarak kentsel yayılım hız kazanmıştır. Bu gelişimle birlikte uzun yıllar korunan dairevi form deforme olarak lineer form şekillenmeye başlamıştır. Lineer formun gelişiminde en önemli yapıyı ulaşım hatları oluşturmaktadır. Dolayısıyla eskiden su kaynaklarının kentsel gelişim sürecinde belirleyiciliği rolünü günümüzde ulaşım ağları üstlenmiştir. Yol boyunca gelişim gösteren yeni kentsel mekânlar da lineer bir kentsel formu meydana getirmiştir. Bu gelişim sistematiğiyle birlikte kentsel mekân büyürken kent merkezindeki nüfusta çevreye doğru desantralize olmuştur. Doğu-batı doğrultuda daha hızlı büyüyen kent ortak merkezli halkalar modelinden çok merkezli kentsel gelişim modeline evrilmiştir. Su isale hatlarının gelişimiyle birlikte kentsel yayılım sadece yatay yönde değil dikey yönde de önemli bir gelişim kat etmiştir. Hidrofor sistemleriyle suyun yüksek kısımlara taşınabilmesi apartman şeklinde yapıların inşasını mümkün kılmıştır. Bu süreç kentsel gelişimde dikey büyümeyi yaratan önemli bir faktörü yaratmıştır.

Kentsel işlevlerin yanı sıra su kaynakları ve çeşmeler sosyal ve kültürel pratiklerin belirlenmesinde de etkilidir. Dolayısıyla su kaynakları ve çeşmeler Elazığ'ın fiziksel gelişimine önemli katkılar sağlamasının yanında ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan da etki yaratmıştır. Bugün çeşmelerin kent içindeki fonksiyonu su temini, yönlendirme, toplanma mekânları ve kültürel değerler olarak yer almaktadır. Çeşmeler bugün de kentli nüfusun içme suyu temininde kullandıkları yapılar olarak önem arz etmektedir. Elazığ kentinde çok sayıda Karaçalı suyu (kaynağı Sivrice İlçe merkezi yakınında) çeşmesi bu amaca hizmet etmektedir. Özellikle bu kaynak suyun şebeke suyundan daha temiz olduğu ve mineral açısından zengin olduğu ifade edilerek içme suyu olarak hala tercih edilmesi önem arz etmektedir. Bu yapı kültürün ve tarihi yapıların korunması sürecinde de önemlidir.

Çalışma sahasında çeşmelerin tespit edilen diğer bir fonksiyonu yönlendirme mekânları olmalarıdır. Çeşmeler kentin kuruluş sürecinden beri nüfusu ve çeşitli yapıları kendisine doğru çeken merkezi yerleri meydana getirmiştir. Bu merkezilik yol ağlarının da bu sahalara yönelimini ve trafikte düğüm noktalar oluşumunu sağlamıştır. Özellikle büyük cami ve çarşıların çeşme ve su kaynakları çevresinde gelişimi ulaşımda kavşak noktaların oluşum sürecinde etkili olmuştur. Özellikle yer, yön ve adres tanımlamalarında çeşme yapıları sıkça kullanılmakta ve konum tespitinde zihin haritalarında yer almaktadır. Diğer taraftan merkezi yer konumunu üstlenen çeşmeler kent nüfusunun sosyalleşme ve toplanma mekânları olarak işlev kazanmaktadır. Çeşme etraflarındaki meydanlar, duraklar ve çay bahçeleri bu mekânların eğlen-dinlen alanları olarak gelişiminde etkili olmuştur. Bu bağlamda, çeşmeler geçmişten günümüze kadar bulundukları şehirlere tarihi ve kültürel değer kazandıran önemli kent mirasları arasında yer almaktadır. Ancak modern kentlerin içinde kalan tarihi çeşmeler, zamanla tahrip olma veya kaybolma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Elazığ'da da bazı çeşmelerin yok olduğu görülse de, şehirde çeşme kültürüne verilen değer ve işlevsel değişiklikler sayesinde pek çok çeşmenin korunduğu dikkati çekmektedir.

Çeşmelerin günümüzde aktif olarak kullanılması tarihin ve kültürel değerin yaşatılması açısından önemlidir. Kentte insanları birbirine bağlayan unsurlardan biri kentte yaşam süren insanların birçoğunun ortak bir geçmişe ve kültüre sahip olmasıdır. Elazığ'ın simgesi haline gelmiş olan çeşmelerin bu amaç doğrultusunda korunması, kültürün yaşatılması ve bu kültürün gelecek nesillere taşınması gerekmektedir. Bu nedenle kaynakların kirletilmemesi ve yerel yönetimlerce kontrollerinin sağlanması gerekmektedir. Elazığ'da çeşmelerin ve çeşme kültürünün korunması için dikkat edilmesi gereken bazı faktörler vardır. Bunlar:

- Kent altyapı çalışmaları sırasında çeşmelere su taşıyan hatlara zarar verilmemesi gerekmektedir.
- Çeşmeleri sadece mimari bir ünite veya kent donatı unsurları olarak görmeyip, imar planlarında çeşmeleri ve çevresini koruyucu planlamalar yapmak gerekir.
- Eskimiş çeşmelerinin bakımlarının yerel yönetimler, vakıflar ve çeşitli kuruluşlar aracılığıyla restorasyonu sağlanmalıdır.
- Yazılı ve görsel materyallerle çeşmeler konusunda halk bilgilendirilmeli ve eğitilmelidir.
- Çeşmeler geçmişi günümüze bağlayan ve yarınlara taşıyacak olan önemli maddi ve manevi değerleri meydana getirmektedir. Bu değerleri kaybettikten sonra üzülmek yerine, zamanında değerini bilerek korumak ve bu kültürü gelecek nesillere taşımak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akdemir, İ,O. (2013), "Elazığ'ın Kentleşme Sürecinin Coğrafi Analizi", Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu. 23-25 Mayıs 2013, Elazığ, S.1033-1054

Akkan, E. (1972), "Elazığ Ve Keban Barajı Çevresinde Coğrafya Araştırmaları*", A. Ü. Coğ. Araş. Der. Sayı: 5-6, S.176-188*, Ankara

Aktaş, A,F. (2009), "Elazığ İli Çeşmeleri", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sanat Tarihi Anabilim Dalı. Ankara.

Aktüre, S. (2004). Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Aybay, N. (2006), "Üsküdar-Haydarpaşa Arası Kıyı Düzenlemesin Rekreasyonel Açıdan Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Tasarımı Yüksek Lisans Programı, 134 Sayfa, İstanbul.

Aytaç, İ. (2017), "Harput'ta Çahpur Çeşmesi", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*. Cilt Iv, Sayı:1, Elazığ

Bao, Chao, And Jianjun Zou. (2017), "Exploring The Coupling And Decoupling Relationships Between Urbanization Quality And Water Resources Constraint İntensity: Spatiotemporal Analysis For Northwest China." *Sustainability* 9.11: 1960

Bulut, Y. Ve Atabeyoğlu, Ö. (2007), "Fountains As Urban Furniture İn Historical Urban Structure And Usage Culture: Erzurum City Case", *Building And Environment, 42*(6), 2432-2438.

Canpolat, F. A. (2019). Kentsel Değişimin Coğrafi Boyutları: Elazığ Örneği. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 3(1), 70-105.

Canpolat, F. A., & Dağlı, D. (2020). Elazığ İli'nde Arazi Kullanımı Değişimi (2006-2018) ve Simülasyonu (2030). *International Journal of Geography and Geography Education* (42), 702-723. https://doi.org/10.32003/igge.746668

Chanson, H. (1998), "Le Développement Historique Des Cascades Et Fontaines En Gradins", *La Houille Blanche, 7*(8), 76-84.

Creswell, J. W. (2007), "Qualitative İnquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches" (2. Baskı). Usa: Sage Publications.

Çağlıyan, S. (2023), Tarihin Işığında Hüseynik, Girişim Yayınları.

Denker, B.T. (1976), Şehir İçi Arazi Kullanılışı. İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2054, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 83, İstanbul.

Danik, E. (1995), "Ortaçağda Harput (Xı-Xv. Yüzyıllarda)", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Göney, S. (2019). Şehir Coğrafyası-I, M. Bayartan (Ed.). İstanbul: Beta Yayınları.

Güneş, F. (2010), Kentleşme. N. Suğur (Ed.) *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 1951, S. 244-267, Eskişehir.

Hattapoğlu, M. Z. (2004), "Su Olgusunun Yerleşmeler Evrimindeki Yeri ve Günümüzde Bir Kentsel Tasarım Elemanı Olarak Yeniden Yorumlanması", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Hayli, S. (1992), "Harput'un Tarihi Coğrafyası", Fırat Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Semineri. Elazığ.

Juuti P. S. Et Al. (2015), "Short Global History Of Fountains. *Water", 7*(5), 2314-2348.

Kaptanoğlu, İ. Z. Ve Mıhçıoğlu, B. E. (2019), "Conservation Of Historic Sarıyer District İn Istanbul: Improving The Sustainability And Energy Efficiency Of A Bosphorus Village", *Megaron, 14*(2), 296-307.

Karaçöl, A. Ve Tunçoku, S. S. (2014), "Geçmişteki Su Kültürünün Sembolleri: İzmir - Çeşme'de Mevcut ve Kayıp Osmanlı Dönemi Çeşmeleri", *Tüba-Ked Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* (12), 71-98.

Karafakı, F. (2023), "Tarihî Çeşmeler ve Niğde Tarihî Kent Merkezi Çeşmeleri Üzerine Bir Araştırma", Journal Of Old Turkic Studies, 7(1), 50-72. Https://Doi.Org/10.35236/Jots.1234650

Karakaş, E. (1999), "Elazığ Şehrinin Gelişmesi", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı: 1, S. 129-154. Elazığ.

Kaya, A. Y., & Akdemir, İ. O. (2021). Kentsel Değişim-Kent İmgesi Korelasyonu: Elazığ Örneği. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 31(1), 1-23. https://doi.org/10.18069/firatsbed.822006

Mcdonald, R.I., Green, P., Balk, D., Fekete, B., Revenga, C., Todd, M., Montgomery, M., (2011), "Urban Growth, Climate Change, And Freshwater Availability", Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A. 108, 6312–6317.

Oktay, H. E., Erdoğan, R. Ve Oktay, F. B. (2015), "Kent ve Su", İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, *5*(11), S.119-125.

Özcan, K. (2005). Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model (Ler)İ. (Doktora Tezi,) Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,

Özer, S. (2008), "Geçmişten Günümüze Kent-Çevre İlişkisi İçinde Çeşmeler", *Sanat Dergisi* (13), S.129-134.

Pacione, M. (2009). Urban Geography: A Global Perspective. London and New York: Routledge.

Subaşı, M. Okumuş, K. (2017), "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2): S.419-426

Sunguroğlu, İ. (1958-1968), Harput Yollarında, Elâzığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayını No:2 Cilt:1-2-3-4, İstanbul.

Palutoğlu, M. (2006), "Elâzığ İl Merkezi Yerleşim Alanının Depremselliği", *Fırat Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*. 18 (4), 535-546. Elazığ

Quest, S. (2006), Histoire Des Jardins. Bordeaux: Librairie Mollat.

Şengün, M,T.(2012), "Harput Platosunda Doğal Ortam İnsan İlişkileri ve Doğal Çevre Planlaması", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmış Doktora Tezi. Elazığ

Şengün, M,T.(2013), "Harput Platosu ve Yakın Çevresinin Su Kaynakları", Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu. Elazığ.

Tonbul, S Ve Karadoğan, S. (1998), "Harput'un Kuruluş Yeri ve Şehrin Fonksiyonunu Yitirmesi Üzerinde Etkili Olan Doğal Çevre Faktörleri", Tdv. Dünü ve Bugünüyle Harput Semp. Bild. Cilt Iı, S: 303-324, Elazığ.

Yıldız, A. Ve Yüksek, İ. (2008), "Kırklareli Tarihi Çeşmelerinin Geleneksel Kent Dokusu İçerisindeki Yeri ve Önemi", 4th Internatıonal Symposium 10th - 11th Aprıl 2008 Edirne.

Yurttaş, H. Ve Özkan, H. (2002), Tarihî Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları I. Erzurum: Erzurum Büyükşehir Belediyesi Eski Genel Müdürlüğü.

Zhang, F., Huang, G., Hou, Q., Liu, C., Zhang, Y., & Zhang, Q. (2019), "Groundwater Quality İn The Pearl River Delta After The Rapid Expansion Of İndustrialization And Urbanization: Distributions, Main İmpact İndicators, And Driving Forces", Journal Of Hydrology, 577, 124004.

Wang, B Ve Gao, X. (2021), "Temporal And Spatial Variations Of Water Resources Constraint İntensity On Urbanization İn The Shiyang River Basin, China", Environ Dev Sustain 23, 10038–10055. Https://Doi.Org/10.1007/S10668-020-01045-W

İnternet Kaynakları

URL 1. https://www.instagram.com/elazigkulturturizm23/p/CxIPGfZoS7J/?locale=pt_BR&hl=am-et&img_index=1

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The research problem of this study is to examine the role of water resources particularly fountains, which stand out as historical and cultural urban elements in shaping settlement patterns, urban form, and spatial structure during the processes of urban development, and to investigate how this influence has evolved over time. In traditional urban fabrics, fountains were not merely infrastructural elements that supplied water; rather, they functioned as spatial anchors around which settlements were organized, population clustered, and social interaction intensified. These fountains often marked the nuclei of early settlements, frequently accompanied by mosques, marketplaces, and public squares. However, with technological advancements particularly the construction of water transmission lines physical access to water became easier, reducing the urban dependency on proximity to natural water sources. As a result, water-centered circular urban morphologies gradually gave way to linear forms of development along transportation axes. This transformation signifies a shift from a water-dependent spatial logic to one influenced by modern infrastructure. Accordingly, the study aims to analyze how the spatial and social determinism of water resources has changed over time, using the city of Elazığ as a detailed case study.

Research Questions:

What role did water resources, particularly fountains, play in the foundation and development of the city of Elazığ throughout history? How was the urban form of Elazığ shaped in dependence on water sources before the year 1947? How did the construction of water transmission lines transform the urban form, structure, and settlement patterns of the city? How have the functions of fountains changed over different historical periods, and how has this transformation affected the socio-cultural fabric of urban space? How can the impact of water resources on urban development be spatially mapped and analyzed in the case of Elazığ? Do existing urban development models adequately consider the role of water-based elements such as fountains? How has public perception of dependency on water sources evolved in the city of Elazığ from past to present?

Literature Review:

Although the article does not present a separate section titled "Literature Review," references to relevant literature are distributed throughout the text and can be synthesized into the following framework:

The study emphasizes the central role of water throughout history in the formation of settlements and the development of cities. Drawing on sources such as Hattapoğlu (2004) and Wang & Gao (2021), the article highlights the importance of water for the sustainability of settlements. Additionally, works by Aybay (2006) and Oktay et al. (2015) are cited to underscore the influence of water not only on the physical structure of cities but also on their social and cultural dimensions.

Scholars such as Göney (2019), Aktüre (2004), and Pacione (2009) are referenced in relation to the development of early cities in the Fertile Crescent region, which were most likely established near abundant water sources. McDonald et al. (2011) and Zhang et al. (2019) are cited for the economic and environmental significance of water in urban life, while Bao & Zou (2017) discuss how water can either constrain or support urbanization.

The role of fountains in Ottoman and Seljuk urban fabric — both as architectural elements and as hubs of social interaction — is discussed with reference to scholars such as Bulut & Atabeyoğlu (2007),

Karafakı (2023), Karaçöl & Tunçoku (2014), and Juuti et al. (2015). These studies show that fountains were not merely sources of water, but also functioned as cultural symbols and public gathering places.

In summary, the study builds on an interdisciplinary body of literature that explores the spatial, social, and cultural functions of water. However, the references are used primarily for supporting the narrative rather than for critical evaluation.

Methodology:

In this study, a qualitative research approach was adopted to examine the urban development process of the city of Elazığ with a focus on water resources. The primary method employed was case study analysis, through which the spatial and historical development of Elazığ was examined in detail based on its dependence on fountains and water sources. Additionally, content analysis techniques were used, involving the classification and coding of various written documents, reports, maps, and visual materials obtained from both historical and contemporary sources.

As part of the fieldwork, the locations of fountains and water sources in the urban area were identified on-site, and their spatial coordinates were mapped using ArcMap 10.4 software. This allowed for a visual and geographic representation of the historical development patterns. Supplementary data were gathered through archive and document review, which provided insight into the historical roles, spatial distribution, and functional transformations of these fountains. These findings were then cross-referenced with field observations for validation.

The study adopted a reductive approach by intentionally isolating the influence of water resources from other urban development factors such as transportation, administrative decisions, and socio-economic dynamics. The development of Elazığ was analyzed in two distinct temporal phases: the period between 1834 and 1947, characterized by a physical dependence on fountains for water access, and the post-1947 period, marked by the introduction of piped water infrastructure that facilitated a transition from circular, water-centered urban morphology to linear development along transportation axes.

This methodological framework enabled a comprehensive spatial and historical analysis of the influence of water resources on the urban fabric of Elazığ.

Findings:

The findings of the study reveal how water resources—particularly fountains—have influenced the urban development of Elazığ from its foundation to the present, and how this influence has transformed over time.

The most fundamental finding is that the initial settlement areas of Elazığ, especially around Harput and Hüseynik, clustered directly around natural water sources and fountains. Between 1834 and 1947, the city's morphology exhibited a circular and compact form due to physical dependence on nearby fountains. During this period, fountains served not only as sources of water but also played multifunctional roles as hubs for social interaction, wayfinding, trade, and integration with religious spaces.

After 1947, with the introduction of the transmission line from Mount Hazarbaba, dependency on fountains decreased significantly. This shift enabled the city to expand along transportation corridors and adopt a more linear urban form. Additionally, the ability to pump water vertically through hydro-pneumatic systems led to vertical urban growth, accelerating the process of apartment construction. Thus, the formative influence of water sources on urban morphology gradually diminished.

In the present day, although the functional dependence on fountains has decreased, they have not disappeared entirely. The study found that many residents still prefer to use fountains for drinking water, and that some fountains continue to serve as landmarks, meeting points, and cultural symbols. More than 100 active Karaçalı fountains, fed by a spring located in the Sivrice district, remain in use throughout the city.

In conclusion, the study highlights that fountains have historically played a significant role in shaping Elazığ's urban morphology and social structure. However, this influence has weakened due to modern infrastructure and urban planning developments. The findings emphasize the need to raise awareness and promote the preservation of traditional water structures as part of the city's cultural and spatial heritage.

Conclusions

This study has revealed the multifaceted influence of water resources—particularly fountains—on the historical development of the city of Elazığ, from site selection to the shaping of urban form. The findings indicate that during the period from 1834 to 1947, water sources were not only physical necessities but also fundamental factors shaping social life, cultural identity, and spatial organization. The circular urban form that developed around fountains reflects the spatial manifestation of dependence on water.

With the construction of water transmission lines in 1947, the city's direct dependency on water sources declined, and urban expansion began to occur along transportation routes in a linear pattern. This shift indicates that the formative role of water sources was gradually replaced by modern infrastructure elements. However, this transformation did not eliminate the functions of fountains entirely; instead, fountains assumed new roles such as wayfinding points, spaces for social interaction, and symbols of cultural identity.

Today, the continued use of fountains by a portion of the Elazığ population for drinking water suggests a lasting trust in traditional water structures and the persistence of cultural continuity. In this context, urban development must consider not only infrastructure improvements but also the preservation of historical and cultural heritage. The layered physical, social, and cultural value embodied by fountains should be integrated into urban planning and conservation strategies.

The conclusions drawn from the case of Elazığ offer insights not only at the local level but also for other cities that have undergone similar historical transformations. The enduring impact of water resources on urban morphology from past to present represents a crucial element in the creation of sustainable and identity-rich cities.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 17.02.2025
Admission Date | Kabul Tarihi: 22.05.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Oy, H. (2025). Uşak'ın Antik Kent Peyzajındaki Tümülüslerin Değerlendirilmesi, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2389-2417.
https://doi.org/10.35674/kent.1641311

Uşak'ın Antik Kent Peyzajındaki Tümülüslerin Değerlendirilmesi

Evaluation of Tumuli in the Ancient Urban Landscape of Uşak.

Harun OY[1]

öz

Uşak, Batı Anadolu sahilleri ile Orta Anadolu arasında kalan bölgede, İç Batı Anadolu'da yer alan bir ilimizdir. Uşak'ın doğusu Phrygia, batısı ise Lydia toprakları olarak kabul edilmektedir. Uşak ili Sardeis'e 100-120 km uzaklıktadır. Uşak bölgesinde çok sayıda tümülüs vardır. Bu tümülüsler Uşak'ın batısında Manisa sınırına ve Gediz Irmağı'na yakın bölgelerde yoğundur. Özellikle Güre (Bagis) çevresindeki tümülüslerde Lydia Dönemi'ne ait zengin mezar hediyeleri ortaya çıkmıştır. Güre çevresindeki Basmacı, İkiztepe, Velişintepe, Aktepe, Toptepe gibi tümülüslerde ortaya çıkarılan Lydia soylularına ait önemli eserler Uşak Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu makalede Uşak genelinde var olan 52 kadar tümülüs üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bunlardan 19 tanesi merkez ve özellikle Güre çevresinde, 14 tanesi Eşme bölgesinde, 9 Banaz'da, 9 Sivaslı'da ve 2 tanesi de Ulubey'dedir. Bu tümülüslerin bazısı 2-3 m yüksekliğinde küçük boyutludur. Bazısı ise oldukça büyüktür. Güre çevresi, Banaz-Ahatköy, Eşme-Bozlar, Sivaslı-Selçikler çevresi tümülüslerin yoğunlaştığı alanlardır. Güre'de, Gediz Irmağı'nın (Hermos) geçtiği bölge ve çevresindeki tümülüsler Lydia Dönemi'ne aittir. Sivaslı-Selçikler tümülüsleri ise Lydia geleneğinde fakat Pers etkili tümülüslerdir. Ayrıca daha az olmakla beraber Helenistik-Roma Dönemi tümülüsleri de bölgede bulunmaktadır. Bölgedeki tümülüsler genel olarak dromoslu, ön oda ve taştan yapılmış kare veya dikdörtgen planlı mezar odasından oluşmaktadır. Tümülüsler semerdam veya düz atkılı örtü sistemleriyle inşa edilmişlerdir. Güre çevresindeki tümülüsler krepis duvarı ile çevrilidir. Mermer veya kireçtaşı tümülüslerin inşasında kullanılmıştır. Uşak bölgesi tümülüsleri kültürel miras olarak ülkemizin önemli zenginliklerindendir.

Anahtar Kelimeler: Gediz, Güre, , Lydia, Pers, Tümülüs, Uşak.

ABSTRACT

Uşak is a city located in Central-Western Anatolia, in the region between the western Anatolian coast and Central Anatolia. The east of Uşak is considered to be Phrygia, and the west is considered to be Lydian. Uşak is 100-120 km away from Sardis. There are many tumuli in the Uşak region. These tumuli are concentrated in the west of Uşak, near the Manisa border and the Gediz river. Especially the tumuli around Güre (Bagis) yielded many burial offerings belonging to the Lydian Period. Artifacts belonging to the Lydian nobles, unearthed in tumuli such as Basmacı, İkiztepe, Velişintepe, Aktepe and Toptepe around Güre, are exhibited in the Uşak Museum. In this article, evaluations were made on approximately 52 tumuli in Uşak. 19 of these are in the center and especially around Güre, 14 in Eşme region, 9 in Banaz, 9 in Sivaslı and 2 in Ulubey. Some of these tumuli are small in size, 2-3 m high. Some are quite large. Güre surroundings, Banaz-Ahatköy, Eşme-Bozlar, Sivaslı-Selçikler are the areas where tumuli are concentrated. The area where the Gediz River (Hermos) flows and the tumuli around it in Güre belong to the Lydian period. Sivaslı-Selçikler tumuli are tumuli built in the Lydian tradition but under Persian influence. There are also Hellenistic-Roman period tumuli in the region, although fewer. The tumuli in the region generally consist of a dromos, an antechamber and a square or rectangular planned grave chamber.

Keywords: Uşak, Güre, Tumulus, Lydia, Persia, Gediz

[1] **Corresponding Author:** Ordu Universty, harunoy@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1901-5128

GİRİŞ

Uşak (Temenothyrai), Batı Anadolu'nun iç kısmında, önemli kara ve demiryolu ulaşım yollarının geçtiği, 5.341 km2 yüzölçümüne sahip olan bir ilimizdir. Uşak ili, kuzeyinde Kütahya, doğusunda Afyonkarahisar, güneyinde Denizli ve batısında Manisa illeri ile çevrilidir. Coğrafi olarak güneydeki Büyük Menderes Vadisi'ne (Maiandros) yakın bir konumdadır. İlin kuzeybatısından ise Gediz Irmağı (Hermos) akmaktadır. Bu özellikleri ile Orta Anadolu'yu Ege kıyılarına bağlayan önemli bir noktada bulunmaktadır.

Uşak ili toprakları, antik kaynakların aktarımlarından ve arkeolojik buluntulardan hareketle Lydia ve Phrygia sınırları arasında kalan bir bölge olduğu değerlendirilmektedir (Herodotos, VII, 30; Strabon, XII, 8.13). Bu nedenle Uşak ilinin doğusu Phrygia'ya dâhil iken, batısı Lydia sınırları içerisinde kabul edilmektedir (Yılmaz, 2017: 46; Oy, 2023: 506; Yıldırım, 2023: 365-373). Lydialılar Gediz (Hermos) ve Küçük Menderes (Kaystros) nehirleri arasında kalan bölgede yaşamışlardır. Bu bölgenin sınırları genel itibariyle İzmir'in doğusu, Manisa ve Uşak bölgelerini kapsayacak şekildedir (Roosevelt, 2012: 33-45; Sevin, 2013: 175). Uşak toprakları Lydia devletinin başkenti Sardeis'e 120 km uzaklıktadır. Sardeis'in doğusunda bulunan Güre'ye uzaklığı ise 100 km'dir. Uşak'ın kuzeydoğusunda yer alan Murat Dağı (Dindymos) Phryglerin tanrıçası Matar/Kybele ile bağlantısı olan bir dağdır (Herodotos, I, 80; Oy, 2018: 283-296). Bu nedenle genel olarak Uşak Bölgesi hem Phrygia hem de Lydia ile ilişkili bir bölgede bulunmaktadır. Lydia coğrafi olarak kuzeyinde Mysia, doğusunda Phrygia, güneyinde Karia ve batısında Aiolis ve Ionia bölgeleri ile çevrili olan ve İç Batı Anadolu'da yer alan bölgedir (Sevin, 2013: 177). Uşak çevresi de Lydia'nın doğusunda kalan kısımdadır. Lydia Bölgesi'nde çok sayıda tümülüs bulunmaktadır ve Uşak'ta da tümülüsler oldukça belirgin bir yer tutar (harita 1).

Tümülüs, ölünün veya mezarın üzerinin toprak yığılarak oluşturulduğu tepelere verilen isimdir. Tümülüsler genel olarak oda mezar, basit çukur mezar, sandık veya lahit mezarlar, kremasyon ya da farklı malzemeden yapılan basit gömüler üzerine toprak, taş veya çakıl yığılması sonucunda oluşturulan tepelere denilmektedir. Esas olan mezarların üzerinin yığılarak oluşturulmasıdır. Tümülüsler Anadolu genelinde oldukça yaygın olarak bulunmaktadır (Young, 1957: 26-38; Atasoy, 1974: 351-357; Dinç, 1993: 108-280; Hürmüzlü, 2007: 1-22; Tiryaki, 2016: 51-74; Henry, 2016: 429-444; Ünan, Yıldırım ve Karadaş, 2021: 49).

Tümülüsler MÖ 8. yüzyıldan itibaren yaygın olarak görülmektedir. Ancak Gordion'daki 150 kadar tümülüsten 35 tanesinde yapılan araştırmalarda en erken tümülüs MÖ 9. yüzyıla tarihlenmektedir. Tümülüs türü gömüler Demir Çağı öncesi Orta Anadolu'da kesin olarak belirlenememiştir. Ancak Güneydoğu Avrupa'da bu gömü tipi Tunç Çağına kadar uzanmaktadır. Trakya bölgesinde tümülüs geleneği oldukça yaygındır. Doğu Trakya'da ise bölgeye MÖ 1200 yıllarında gelen Trak kavimleri ile tümülüs geleneği Erken Demir Çağı'nda tercih edilmiştir (Yıldırım, 2023). Tümülüs gömü geleneğini Orta Anadolu'ya Frigler/Phrygler tanıtmış olmalıdır (Sams, 2012: 244-245). Urartu öncesi dönemde Doğu Anadolu'da MÖ II. Binyılda Orta ve Geç Tunç Çağı'nda kurgan türü mezar mimarisi ve bir bölümü çok renkli bezemelere sahip çanak çömleği ile bilinen Yayla Kültürü yaygınlık kazanmıştır. Bu kültür Ağrı Dağı eteklerinde, Süphan Dağı çevresinde ve Ardahan yöresindeki kurgan türü mezarlar ile çanak çömlekleriyle tanımlanabilmektedir (Köroğlu, 2011: 17).

MÖ 7. yüzyılda Lydia Bölgesi'ndeki, özellikle Sardeis çevresindeki tümülüsler genel olarak dromos, ön oda ve mezar odası bölümlerinden oluşmaktadır. Odaların giriş kapıları tek parça düz blok taşlarla kapatılmıştır. MÖ 7-4. yüzyıl arasında aynı mimari gelenek devam ettirilmiştir (Dedeoğlu, 1992: 70). Helenistik ve Roma Dönemlerinde de devam eden tümülüs geleneği Hristiyanlık inancının yaygınlaşmasıyla beraber ortadan kalkmıştır (Aydın, 2007: 7-63; Arslan ve Metin, 2014: 146; Tan, 2017: 33).

Antik Çağ yazarlarından Homeros (MÖ 8. yy) ve Herodotos (MÖ 5. yy) Batı Anadolu ve bölgedeki tümülüslerle ilgili bilgiler vermektedir. Homeros'ta Troialı Hektor'un mezarının yapımı için şu ifadeler geçmektedir. "...indirdiler derin bir çukura, ekli kocaman taşlarla ördüler üstünü, sonra bir mezar tümseği yapmaya başladılar, gözcüler diktiler çepeçevre, dört bir yana, mezar bitmeden Akhalar saldırmasın diye. Bir mezar tümseği olunca toprak, kabara kabara, gerisin geri döndü hepsi kente…" (Homeros, Ilias, XXIV, 797-803). Herodotos, "Lydia toprağı öbürlerinde olduğu gibi, öyle pek adı anılacak olağanüstü şeylere sahip değildir, yalnız Tmolos'tan akıp gelen altın kumu vardır. Ama Mısır ve Babil'deki anıtlar bir yana, öyle bir anıt vardır ki, bilinen bütün öbürlerini aşar. Bu, Kroisos'un babası Alyattes'in mezarıdır, etekleri büyük taşlarla örülmüş bir toprak yığınıdır…" diyerek Lydia'daki tümülüslerin krallar ve soylu kişiler için yapıldıklarına işaret etmektedir (Herodotos, I, 93).

Lydia Bölgesi içerisinde tümülüsler önemli bir yer tutmaktadır. Lydia tümülüslerine ait başlıca bölgeler Sardeis'in (=Manisa/ Salihli) kuzeyinde kalan "Bin Tepeler" ve doğuda kalan Uşak-Güre Bölgesi'dir (Roosevelt, 2012). Bin Tepeler Bölgesi Lydia'nın en eski ve en büyük tümülüslerini barındırmaktadır. MÖ 547 yılında Persler Sardeis'i ele geçirdiklerinde Lydialıların tümülüs geleneğini devam ettirmişlerdir. Sardeis dışında oldukça geniş alanlarda Lydia tümülüsleri bulunmaktadır. Küçük Menderes (Kaystros) ve Gediz (Hermos) çevresinde ve Uşak ilinde çok sayıda tümülüs var olup bu tümülüsler bulundukları bölgede bazen tek bazen de gruplar halinde konumlanmıştır (Hasdağlı, 2017: 64-65).

Sardeis çevresinde çok sayıda tümülüs Lydia ve Pers Dönemi'ne tarihlenmektedir (Roosevelt ve Luke, 2008: 176). Lydia Bölgesi'nde tespit edilen 500 civarındaki tümülüsün % 90'ı kaçak kazılarla tahrip edilmiştir (Roosevelt, 2006: 61; Roosevelt ve Luke, 2008: 179). "Bin Tepeler" olarak ifade edilen bölgedeki tümülüsler Salihli-Gölmarmara yolu üzerinde yer almakta olup, Ahmetli, Salihli ve Saruhanlı ilçeleri sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bu Tümülüsler Sardeis antik kentine yaklaşık olarak 7–17 km kadar uzaklıktadır. Bunlar 119 tümülüsten oluşmakta olup, 75 km²'lik bir alana yayılmaktadır (Sardes, 2024: 7; Baughan, 2010: 275-280). Manisa çevresindeki tümülüsler 1960-1980 yılları arasında yoğun kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiştir (Dinç, 1993: 9). Herodotos'u da bahsettiği, Bin Tepeler'deki en büyük tümülüs olan Alyattes Tümülüsü yaklaşık 340-355 m çapı ve 60-63 m yüksekliği ile dünyanın en büyük tümülüslerinden birisidir. Yaklaşık olarak MÖ 580-560 yılına tarihlenmekte olup, aynı zamanda Bin Tepeler'de tarihlenebilen en erken tümülüslerden biridir (Dinç, 1993: 92-93; Roosevelt, 2006: 67; Sardes, 2024: 25). Diğeri ise biraz daha küçük olan Karnıyarık Tepe'dir. (220 m çap, 50 m yükseklik). Lydia Bölgesi'ndeki tümülüslerin yapıldığı kireçtaşı, nadiren mermer mezar odaları, Lydia taş işçiliğinin önemli eserleridir. Bölgedeki 100 kadar olan kral ve aristokrat tümülüslerinin yapımı Pers Dönemi'ni de kapsamaktadır (Ratte, 2011: 69-77; Luke ve Roosevelt, 2016: 408; Yegül, 2020: 143).

Phryg tümülüslerinde toprağa açılan ve etrafı molozla çevrili derin çukurlara yapılan, kapısı olmayan ahşap mezar odaları inşa edilirdi (Arslan ve Metin, 2014: 146; Liebhart vd., 2016: 628). Ahşap sedirlere yatırılan ölülerin etrafına hediyeler yerleştirilir ve mezarın üzeri çatı yapıldıktan sonra dış cephesi toprak ve kül yığınlarıyla kaplanırdı. Lydia tümülüsleri ise bazı değişikliklere uğramıştır. Lydia tümülüsleri genellikle bir dromos, bir ön oda veya sundurma ve bir mezar odasından oluşur. Bu tümülüslerde kireç taşı, kumtaşı, andezit ve mermer kullanılmış olup bazen de ana kayaya oyulmuştur. Ayrıca dikdörtgen veya kare planlı olarak inşa edilen giriş ve mezar odalarının içinde ahşap seki yerine taş kline veya sedirler bulunmaktadır ve odaların birbirine bağlanması için kapı kullanılmıştır. Üst yapı bazen tonozla, bazen de düz çatıyla örtülmüştür. Heyelanları önlemek için çevrelere krepis duvarları inşa edilmiştir (Dinç, 1993: 15-21; Tan, 2017: 50).

Lydia tümülüslerinin Phryglerden alındığı ifade edilmektedir. Fakat Lydialılar kendilerine özgü bir mimari ve tümülüs tipi geliştirmişlerdir. Lydia tümülüslerinin önemli özelliklerinden birisi tümülüsün dışını çevreleyen krepis duvarlarının olmasıdır. Ayrıca mezar odaları da tam merkezde bulunmaz

(Hasdağlı, 2017: 65-66). Tümülüslerde ve mezar armağanlarında Lydia özelliklerinin haricinde, Yunan, Pers, Phryg kültürel etkileri bir arada görülmektedir (Gürtekin Demir, 2013: 87-100).

Lydia tümülüslerini Phryg tümülüslerinden ayrılan en belirgin özellik mezar odasının Phryglerde ahşaptan yapılması Lydialılarda ise taştan yapılmış olmasıdır. Lydia tümülüslerinde mezar odasının büyüklüğü hemen hemen aynıdır. Fakat mezarın üzerine yığılan toprağın yüksekliği kişinin statüsüne işaret etmektedir (Şimşek, 1994: 119). Mezar odalarında ölüler lahitlerin içine ya da klinelerin üzerine yerleştirilir. Klinesi olan 50 kadar Lydia tümülüsü belgelenmiştir. Klineler çoğunlukla kireçtaşı ya da mermerden yapılmışlardır (Baughan, 2010: 273-280). Lydia tümülüs mezar geleneği, Phrygler ve Lydialılar arasındaki dinsel, kültürel ve görsel etkileşim nedeniyle hayata geçirilmiş ve Roma Dönemi'ne kadar kullanılmaya devam etmiştir (Tan, 2017: 50).

MÖ 547 yılında Persler Lydialıları yenince, Lydia toprakları Pers hâkimiyetine geçti. Sardeis merkez olmak üzere bölgede bir satraplık kuruldu (Sevin, 2013: 176). Pers hâkimiyetinin etkisi Uşak Bölgesi'nde kendini göstermiştir. Yerel kültür özelliklerinin yanında Pers kültürünün etkileri de bölgede görülecektir. Bu etkiler Tümülüs geleneğine de yansımıştır.

Tümülüslerin varlığı bakımından Uşak Bölgesi'nde yer alan Güre (Bagis) çevresi önemlidir (harita 1). Uşak ilinin batısında Gediz Nehri'nin geçtiği ve Güre çevresinde yer alan bölgede 9 büyük tümülüs bulunmaktadır (Yıldırım, 2012: 907-921). Bu tümülüslerin Lydia soylularına ait oldukları değerlendirilmektedir ve doğu Lydia kültürünün olgunluk çağını yansıtır (Özgen, 2010: 305-338). Güre (Bagis) çevresinde bu kadar çok tümülüsün bir arada bulunuyor olması belki de bölgedeki toprakların yönetimi ile ilgili veya Güre çevresindeki Lydia yerleşimleri ile ilişkili olabilir.

Uşak Bölgesi'nde çok sayıda tümülüs bulunmakta olup bunlardan Basmacı, İkiztepe, Velişin Tepe ve Selçikler'deki tümülüslerde kurtarma kazıları yapılmıştır (Akbıyıkoğlu, 1991: 1; Akbıyıkoğlu, 1993: 53-63; Akbıyıkoğlu, 1996: 163-176; Il, 2009: 790). Bir kısmı Uşak Müzesi kayıtlarında yer alan tümülüslerin bir kısmı ise 2013-2019 yılları arasında Uşak'ta gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında incelenerek güncel durumları üzerinden değerlendirilmiştir (Oy, 2018; Oy, 2024) (Tablo 1).

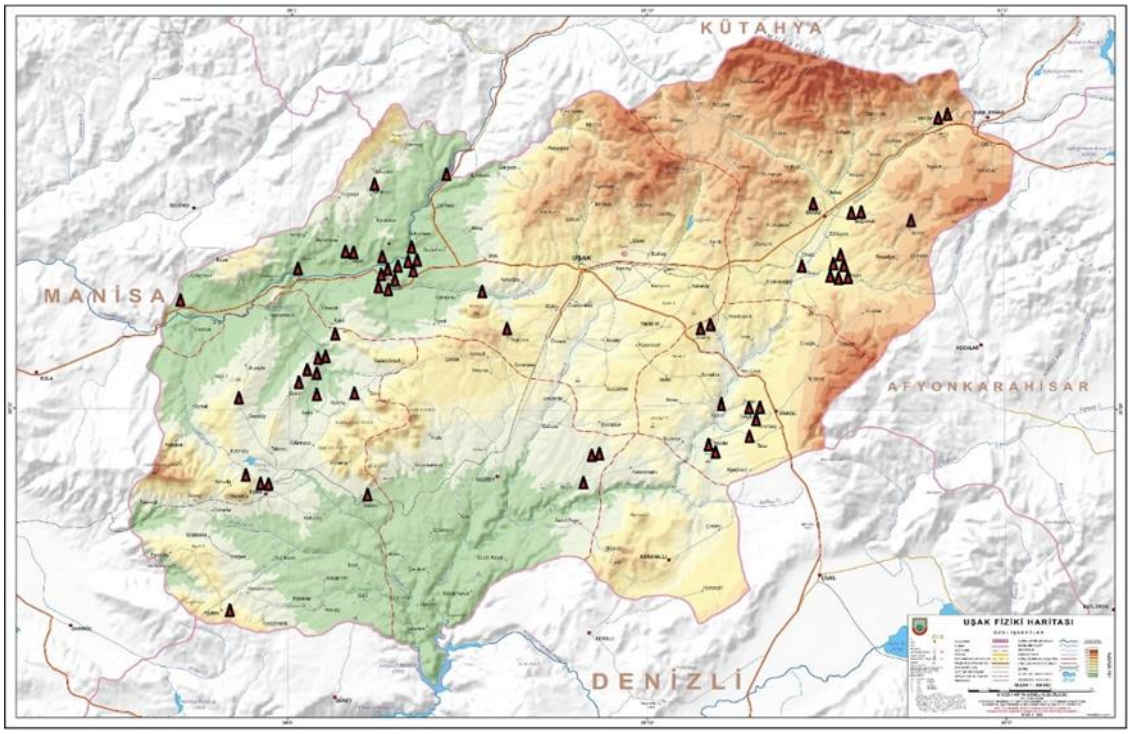

Harita 1. Uşak Bölgesi Tümülüsleri (Harita Genel Müdürlüğü'nün Uşak Fiziki Haritası kullanılmıştır).

1. Uşak Merkezdeki Tümülüsler

Kayaağıl Tümülüsü

Uşak'ın 12 km batısındaki Kayaağıl köyündedir. Köyün güneyinde oldukça yüksek bir alan üzerinde bulunmaktadır. Moloz taşlarla yapılan tümülüs 10 m yüksekliğinde ve 40 m çapındadır. 1992-1993 yıllarında Uşak Müzesi tarafından kurtarma kazısı yapılmıştır. Bazı duvar kalıntılarına ve kremasyon alanlarına ulaşılmış olmasına rağmen mezar odası tespit edilememiştir (Akbıyıkoğlu, 1994: 69-82). Tümülüsün olduğu tepenin eteklerinde kaya mezarları bulunmakta olup bunların bazısı tek, bazısı çok odalı ve klineli kaya mezarlarıdır (Uşak, 2007: 47)

Yenişehir Tümülüsü

Yenişehir köyünün 3 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Güre Bölgesi'ndeki İkiztepe, Aktepe, Toptepe, Yuvarlankaya ve diğer Lydia Dönemi tümülüslerinin devamında bulunması sebebiyle Lydia Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. 6 m yüksekliğinde ve 45 m çapındadır. Bu tümülüsün 600 m güneyinden Gediz Irmağı akmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütahya KVKBK, 2014).

Güneli Köyü Tümülüsleri

Güneli köyü sınırları içerisinde 2 adet tümülüs bulunmaktadır. Bunlar Gün Tümülüsü ve İnce Tümülüsü'dür. Her iki tümülüs de birbirine yakın olup Gün Tümülüsü 5-6 m yüksekliğindedir. Güre çevresindeki tümülüslerin devamında bulunması sebebiyle Lydia Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Gün Tümülüsü köyün kuzeyinde olup 25 m çapındadır. Ince Tümülüsü, Gün Tümülüsü'nün güneydoğusundadır. Bu tümülüs 5-6 m yüksekliğinde, 60 m çapındadır ve tümülüsün bitişiğinde bir ev bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütahya KVKBK, 2015).

Asartepe Tümülüsü

Derbent köyü Karakaya mahallesindedir. Bu tümülüs Uşak-Gediz karayolunun kesişim noktasında bulunmakta olup Kütahya-Uşak il sınırının 500 m güneyinde yer alır. Kuzeyinden Gediz Irmağı geçmektedir. Tümülüs 25 m yüksekliğinde ve 150 m çapındadır. Tümülüs büyüklü küçüklü moloz taşlardan yapılmıştır. Tümülüste kurtarma kazısı yapılmış olmasına rağmen bu kazı hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır (Uşak, 2007: 37).

Göztepesi Tümülüsü

Yeşildere köyündedir. Göztepe mevkiinde yer alan ve eski köy mezarlığının içinde bulunan bu tümülüs 25 m çapında ve 8 m yüksekliktedir. Etrafı çevrili olup yığma toprak ve taş malzemeden yapılmıştır (Uşak, 2007: 43).

Cinali Tümülüsü

Merkeze bağlı Hacı Ömerler köyü arazisindedir. Bu tümülüs Uşak'ın batısında, Manisa sınırında yer alan bir tümülüstür. Uşak-Manisa ve Selendi yol ayrımında, yoldan rahatça görülebilen bir konumdadır ve Selendi yolunun sağ tarafındadır. Yaklaşık 30 m yüksekliğinde ve 40 m çapında olan tümülüs tarım arazisi olarak kullanılmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Cinali Tümülüsü (H. Oy arşivi).

Karakuyu Tümülüsü

Karakuyu köyündedir. Köyün yaklaşık 2 km kuzeyinde Karakuyu köyü ile Sayalar asfalt yolunun kenarında Mezar Tepesi olarak adlandırılan tepede bulunmaktadır. Tümülüsün yüksekliği 6 m, çapı 20 m olup üzerinde kaçak kazı çukurları görülmektedir. Mezar odasına ulaşılamadığı anlaşılmıştır.

Güre Tümülüsleri

Güre (Bagis), Uşak'ın 25 km batısında yer almakta olup merkeze bağlı bir bölgedir. Güre Uşak-İzmir karayolu üzerinde bulunmaktadır. Burada çok sayıda tümülüs vardır. Sardeis'in doğusunda kalan Güre çevresinde tümülüsler yoğunlaşmaktadır. Belki de MÖ 6. yüzyılda Güre önemli bir yerleşim olmalıdır. Güre çevresinde çok sayıda tümülüs bulunmaktadır. Bu tümülüsler 1960'lı yıllarda kaçak kazılarla tahrip edilmiş olup bulunan eserlerin yurt dışına kaçırılması sebebiyle gündeme gelmiştir (Pazarcı, 2017: 53-62). Güre'deki özellikle Toptepe, İkiztepe ve Aktepe tümülüslerinden yağmalanan Lydia eserleri yurtdışına kaçırılmıştır (Roosevelt ve Luke, 2008: 174; Özgen, 2010: 305-338). Güre çevresindeki tümülüslerden çıkarılan bu hazineler Lydia Dönemi'nin nadide eserlerini oluşturmaktadır (Özgen ve Öztürk, 1996: 40-45).

Basmacı Tümülüsü

Güre'nin 3 km kuzeyinde Gediz Irmağı'na yakın doğal bir tepe üzerindedir. 7 m yüksekliğinde ve 30 m çapındadır. Dışta bir krepis duvarı, 7. 70 m içeride ve 3.30 m ileride ikinci bir krepis duvarı belirlenmiştir. Üstü açık dromosu bulunmuş olan dikdörtgen planlı olan mezar odasının içerisinde taban oyularak bir lahit yerleştirilmiştir (Şekil. 2-3). Bu tümülüste yapılan kazılarda, bronz ve gümüş sürahi, çift kulplu tabak, omphaloslu tas, aryballos, ayna, kapak, tarak, alabastron, fincan gibi zengin mezar armağanları bulunmuştur (Özgür Il, 2009: 764-768; Zararsız vd., 2013: 92-103). Tümülüs MÖ 6. yy. ilk yarısına tarihlenmiştir (MÖ 600-575). Burada ortaya çıkarılan eserler 1960'lı yıllarda yurtdışına kaçırılan eserlerle benzerdir. Bu tümülüsteki buluntular sayesinde yurtdışına kaçırılan eserlerin bu bölgeye ait olduğu ortaya konulmuştur (Akbıyıkoğlu, 1991: 1-23; Il, 2009: 769). Basmacı Tümülüsü'nün 2 km batısında Aktepe Tümülüsü bulunur. Yine 2 km doğusunda ise İkiztepe Tümülüsü vardır. Çevrede başka tümülüsler de bulunmaktadır (Dinç, 1993: 267).

Şekil 2. Basmacı Tümülüsü.

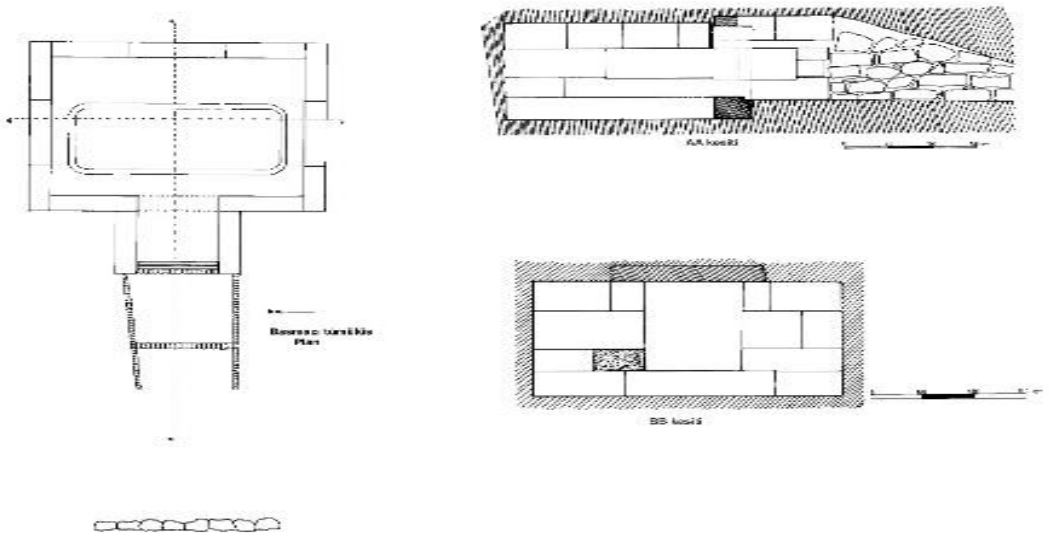

Şekil 3. Basmacı Tümülüsü Plan ve Kesiti (Akbıyıkoğlu, 1991: 10-12).

İkiztepe Tümülüsü

Güre'nin kuzeyinde, Kemaller mahallesinin 1,5 km doğusunda, Beylerhanı köyü ile İkiztepe mahallesi arasında, Gediz Irmağı yakınındaki doğal bir tepe üzerindedir. Kaçak kazılar sonucu tahrip olmuştur. 10 m yüksekliğinde ve 80 m çapındadır (Şekil. 4). Tümülüs dromoslu iki mezar odasına sahiptir. Odaların birinde tek diğerinde iki tane olmak üzere toplam üç kline vardır. Mezar odasının zemini taş döşelidir. Mezar odaları düz taş plakalar ile kapatılmıştır. Çeşitli mezar hediyeleri bulunmuştur. Bulunan eserler Lydia-Pers etkisindedir. Dromos önünde bulunan gümüş bir I. Darius sikkesi sebebiyle bu eserler MÖ 515-486 tarihleri arasına verilmektedir (Tezcan, 1976: 391-397). Kaçak kazılarla tahrip edilmiş olan tümülüste günümüzde Uşak Müzesi tarafından mezar odasında yer alan mermer klinelerin çıkarılması ve dramosta temizlik yapılarak tümülüsün planının çıkarılması amacıyla tekrar kazı gerçekleştirilmiştir. 14 m uzunluğunda çift dromoslu oldukları tespit edilmiştir. Karun hazinesi (Kroisos MÖ 560-546) olarak ifade edilen buluntuların bir kısmı İkiztepe Tümülüsü'ndeki 2 numaralı mezar odasında ortaya çıkarılan eserlerdir (Akbıyıkoğlu, 1996: 163-176). Bu eserler içerisinde Aslan başlı ve kulplu gümüş yonca ağızlı oinokhoe, altın ve gümüş kakmalı, Pers kralı tasvirli phiale ile çeşitli gümüş phialeler, akıtacaklı kaplar, yeşim taşından tabak, ayaklı gümüş buhurdanlar, gümüş kepçeler gibi zengin eserler önemlidir (Özgen,

2010: 305-338). Yine bu tümülüsle aynı mevkide İkiztepe 2 Tümülüsü olarak tescillenen başka bir tümülüs te bulunmaktadır. Bu tümülüs 6 m yüksekliğinde ve 10 m çapındadır. Kaçak kazılar sonucu soyulduğu tespit edilmiş tümülüsün üzeri tamamen ağaçlarla örtülü olup orman oluşmuştur (Uşak, 2007: 45).

Şekil 4. İkiztepe Tümülüsü (Uşak, 2007).

Velişin Tepe Tümülüsü

Güre'nin 3 km kuzeyinde Gediz Irmağı'nın kenarındadır. Bölgedeki diğer tümülüsler yüksekteki doğal tepeler üzerine yapılmışken bu tümülüs daha alçakta eğimli bir arazide bulunmaktadır. 50 m çapında bir alanda yer almakta ve yüksekliği 30 m dir (Şekil. 5). Tümülüs 14.5 m çapında krepis duvarı çevrili olan irili ufaklı taşlardan yapılmıştır. Tümülüsün tepesinde dikili olan phallus Güre çevresinde sadece bu tümülüste vardır. Güney cephede bazı kaya mezarları bulunmuş olsa da bunlar daha geç bir döneme tarihlenmiştir. 1999 yılında yapılan kazı çalışmalarında Lydia Dönemi'ne ait mezar odası bulunamamıştır. Bunun sebebi olarak ise dolgunun aşırı sert olması veya bölgedeki Topçatepe, Basmacı, Yuvarlankaya gibi birkaç tümülüste de görülen tavansız mezar odasının olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kazı yapan uzmanlar bulunan çeşitli buluntular sebebiyle mezar odası bulunmamış olsa da Velişin Tepe Tümülüsü'nün MÖ 6. yüzyıla tarihlenmesi gerektiğini ifade etmektedir (Akbıyıkoğlu, 1993: 53-63; Il, 2009: 790).

Şekil 5. Velişin Tepe Tümülüsü (Uşak, 2007).

Aktepe Tümülüsü

Güre'nin 4 km kuzeybatısında ve Gediz Irmağı'nın doğusundadır. Kaçak kazılarla tahrip edilen tümülüslerden birisi de Aktepe Tümülüsü'dür. 1987 yılında kazısı yapılmıştır (Şekil. 6) (Dinç, 1993: 12). 200 m çapında doğal bir tepe üzerinde yer alan tümülüs yaklaşık 10 m yüksekliğinde ve 40 m çapındadır. Dromos ve bir mezar odası bulunmaktadır. Aktepe Tümülüsü'nde kline ve duvarlar zengin boya bezemeleri ile süslenmiştir. Lydionlar, alabastronlar, çeşitli süs eşyaları ve vazolar ile zengin mezar hediyeleri bulunmuştur. MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir (MÖ 525-500) (Dinç, 1993: 244-260; Baughan, 2008: 24). Kireç taşından yapılmış dikdörtgen planlı mezar odası bölgedeki Lydia Dönemi tümülüslerinin güzel örneklerinden birisidir (Uşak, 2007: 35). Aktepe Tümülüsü'nün en önemli özelliklerinden birisi mezar odasının duvarlarında yer alan gerçek boyutlarda işlenmiş olan boyalı insan figürleridir. Klinenin her iki yanında yer alan bir kadınla bir erkek figürün elinde zeytin dalları vardır (Baughan, 2008: 24; Hasdağlı, 2017: 68-69). 1987 yılında yapılan çalışmalarda Aktepe Tümülüsü'nün mezar odasının temizliği gerçekleştirerek klinenin parçaları Uşak Müzesi'ne getirilmiştir (Ceylan, 2023: 215).

Şekil 6. Aktepe Tümülüsü ((H. Oy arşivi).

Toptepe Tümülüsü

Güre'nin 4 km kuzeybatısında, Uşak-İzmir karayolunun 1 km kuzeyinde, Gediz Irmağı'na yakın bir alanda doğal bir tepe üzerinde bulunur. 17 m yüksekliğinde 190 m çapındadır (Şekil. 7). Tümülüsün alt tarafı oldukça sarptır. Tümülüsün üzerinde çam ve meşe ağaçları vardır. Kuzeyinden Gediz Irmağı akmaktadır. Üzerinde kaçak kazı izleri bulunmaktadır. 1962 yılındaki kaçak kazılarda tümülüs soyulmuştur. Bu tümülüs dromoslu olup kapısı bulunmaktadır. Klineli mezar odasının tavanı düz levha taşlardan örülmüştür. Altın, bronz, gümüş ve cam eserler ölü hediyesi olarak mezar odasına bırakılmıştır (Hasdağlı, 2017: 69).

Şekil 7. Toptepe Tümülüsü (Uşak, 2007).

Topçatepe Tümülüsü

Güre'nin 3.5-4 km kuzeydoğusunda yer alır. Doğal bir tepe üzerinde bulunan tümülüs 20 m yüksekliğinde ve 90 m çapındadır. Kaçak kazılarla tahrip olan tümülüste 1989 yılında müze tarafından kurtarma kazısı yapılmıştır (Şekil. 8). Krepisi bulunmaktadır. Dromos ise bulunamamıştır. Mezar odası yerel kireç taşından yapılmıştır. Lahit zemine açılan çukur içerisine yerleştirilmiştir. Bu tümülüs MÖ 525- 400 yılları arasına tarihlenmektedir (Hasdağlı, 2017: 69-70). Mevcut durumunda şu an üzerinde toprakla kapanmış olan tümülüsün üzerinde ağaçlar bulunmaktadır.

Şekil 8. Topçatepe Tümülüsü (Uşak, 2007).

Yuvarlankaya Tümülüsü

Güre'nin 1 km batısında Uşak-İzmir karayolunun yakınındadır. 10 m yükseklikte ve 80 m çapındadır. 1964 yılındaki kaçak kazılar sonucunda büyük tahribata uğramıştır. 1993 yılında ise tescil edilmiştir (Uşak, 2007: 56).

Pekmeztaşı Tümülüsü

Güre'nin 2 km batısında Uşak-İzmir karayolunun 100 m kuzeyindedir. Doğal bir tepe üzerinde bulunan tümülüs 8 m yükseklikte ve 25 m çapındadır (Şekil. 9). 1985 yılında kaçak kazılar sonucu taştan yapılmış olan dromos ve mezar odası soyulmuştur. Mezarın Antik Çağda da soyulmuş olduğu anlaşılmıştır. Şu an tümülüsün üzeri tamamen toprakla kapanmış olup çam ağaçlarından oluşan orman örtüsü oluşmuştur (Uşak, 2007: 49).

Şekil 9. Pekmeztaşı Tümülüsü (Uşak, 2007).

Arkaltı Tümülüsü

Güre'deki Aktepe Tümülüsü'nün 550 m güneyinde Uşak-İzmir yolu kıyısındadır. Doğal bir tepe üzerinde bulunan tümülüsün yüksekliği 6 m ve çapı ise 100 m dir. Tümülüsün üzeri tamamıyla çam ağaçları ile kaplı olup uzaktan görülmesi kolay değildir. Üzerinde kaçak kazı izleri bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütahya KVKBK, 2014).

Çanaktepe Tümülüsü

Güre'de, Aktepe Tümülüsü'nün 300 m güneybatısında bulunmaktadır. Doğal bir tepe üzerinde bulunan tümülüsün üzerinde kaçak kazı izleri bulunmasına rağmen mezar odasına ulaşılamadığı düşünülmektedir. 14 m yüksekliğinde, 120 m çapında olan bu tümülüsün üzeri ve çevresi yoğun çam ağaçları ile kaplı olup uzaktan görülmesi kolay değildir.

Yoncalı Tümülüsü

Güre köyünün 1.5 km güneybatısında, Uşak-İzmir karayolunun 500 m güneyinde yer alır. 130 m çapında bir alanda bulunan tümülüsün tepesinde yaklaşık 2 m derinliğinde kaçak kazı çukuru vardır. Buradan tümülüsün içine girildiğini ve içerisinin 2 m uzunluğunda bir alan olduğu ifade eden bilgiler verilmiştir.

2. Banaz İlçesi Tümülüsleri

Banaz ilçesi kuzeyinde yüksek tepelerden oluşan Murat Dağı ile güneyinde yer alan Banaz ovasından oluşmaktadır. Tümülüsler ise daha çok ovalık olan bölgede bulunur. Murat Dağı çevresinde olması muhtemel tümülüsler ise yoğun orman varlığı sebebiyle ya tespit edilememiş ya da tümülüs yapımı için tercih edilmemiş olabilir. Banaz'da tespit edilen tümülüsler şunlardır.

Aslantaş I-II Tümülüsü

Büyükoturak köyü, Kozviran mahallesindedir. Banaz-Afyonkarahisar karayolunun kuzeyinde, Dumlupınar rampasının başlangıcında sol tarafta bulunmaktadır. Arazi yolunu 2 km takip ederek ulaşılır. Burada iki tane tümülüs var olup Aslantaş I ve Aslantaş II olarak isimlendirilmiştir. Her iki tümülüsün arasında 15 m kadar mesafe vardır. Aslantaş I Tümülüsü 3 m yüksekliğinde ve 20 m çapındadır. 1993 yılında Uşak Müzesi tarafından kurtarma kazısı yapılmıştır. Tepeden 4 m kadar aşağısı humuslu killi toprak karışımı olup oda seviyesine ulaşılmış ve oda seviyesinde ise ana kaya yongalarla doldurulmuştur. Dolgu içerisinde çürümüş ardıç ağacı parçaları bulunmuş ve mezar odasının yığmanın orta kısmında taş örgü duvarlara sahip olduğu değerlendirilmiştir. Antik Çağda soyulmuş olan bu mezar Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Aslantaş II Tümülüsü ise birkaç m yüksekliğinde ve 25 m çapındadır. Tarım nedeniyle gittikçe yayvanlaşmıştır. Burasının da diğer tümülüs gibi Antik Çağda soyulduğu düşünülmektedir (Uşak, 2007: 61-62).

Kuşdemirler Tümülüsü

Banaz ilçe merkezinin kuzeybatısındaki Dilek Mahallesi sınırları içerisinde bulunmakta olup Kuşdemir köyü yolu üzerindedir. Banaz'dan Kuşdemir köyüne giderken yol üzerinde bulunmaktadır. Tümülüsün yüksekliği 8 m dir ve çam ağaçları ile çevrilidir. 30 m çapında ve toprak yığma bir tümülüstür. Etrafı bir çit ile çevrili olup tümülüsün üzerinde radyo-tv verici istasyonu bulunmaktadır.

Çubukkırı Tümülüsü

Susuz köyü Çubukkırı mevkiindedir. Bu tümülüse Susuz köyüne varmadan arazi yoluyla ulaşılır. Susuz köyüne yaklaşık 3 km uzaklıktadır. 5 m yüksekliğinde ve 30 m çapında olan bu tümülüs toprak ve küçük kaya parçaları ile oluşturulmuştur. Güney tarafında iki tane kaçak kazı tüneli vardır. Batı tarafta ise orta kısmına kadar yarma açılarak kaçak kazıcılar tarafından kazılmıştır. Mezar odası görünmemektedir (Uşak, 2007: 69).

Ahat Çeçtepe Tümülüsü

Şaban Köyü, Ahat arazi yolu üzerindedir. Ahat köyüne 2 km uzaklıktadır. Yaklaşık 8 m yükseklikte ve 12 m çapındadır. Oldukça küçük bir tümülüstür. Yığma konisi küçük kaya parçaları ile birlikte toprağın yığılması ile meydana gelmiştir. Üzeri ve çevresi çalılık olup kaçak kazı çukurları vardır. Oldukça yayvan bir tümülüs olup üst kısmı düzdür ve çevreden belli olmamaktadır (Uşak, 2007, s. 58). Ahat Bölgesi'nde Çeçtepe Tümülüsü haricinde 6 tane daha tümülüs bulunmaktadır. Birbirine yakın olan bu sahada 20-30 m çaplarında 3-5 m yükseklikte olan bu tümülüslerin hepsi toprak yığmadır ve üzeri meşe ağaçları ile çevrili olup tarım alanları içerisinde kalmıştır. Çevredeki tümülüsler bulunduğu mevkinin isminden dolayı Çeçtepe tümülüs sahası olarak değerlendirilmektedir (Uşak, 2007: 66).

Şerifdede Tümülüsü

Ahat ve Şaban köylerini birbirine bağlayan arazi yolunun sağında Ahat köyüne 300 m uzaklıktadır. Yaklaşık 2 m yüksekliğinde ve 12 m çapında küçük bir tümülüstür. Etrafında tarım yapılması sebebiyle yayvan bir şekildedir (Uşak, 2007: 89).

Başkonak Tümülüsleri

Bağkonak köyü girişindedir. Doğal bir tepe üzerinde küçük bir tümülüstür. Yaklaşık 8 m çapında ve 3 m yüksekliktedir (Şekil. 10). Biraz daha aşağıda diğer tümülüs bulunmaktadır. Bu tümülüs 10 m çapında ve 4 m yüksekliğindedir. Üzerinde çam ağaçları bulunmaktadır. Roma Dönemi'ne ait olduğu değerlendirilmiştir (Uşak, 2007: 64-73).

Şekil 10. Bağkonak Tümülüsü (H. Oy arşivi).

Kalkankaya Tümülüsü

Yenice köyünün 1 km kuzeydoğusundadır. Yaklaşık 10 m yüksekliğinde ve 12 m çapındadır. Tümülüs üzerinde 4 m genişliğinde 5 m uzunluğunda iki adet yarma açılmış olup kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiştir (Şekil. 11). Açılan ilk yarmadan mezar odasına ulaşılamamış fakat ikinci yarmada mezar odasına ulaşılıp tahrip edilmiştir. Mezar odası 2 m yüksekliğinde 3 m genişliğinde kesme taş bloklardan yapılmıştır. Tümülüs 2016 yılında tescil edilmiştir ve tescil tutanaklarında Lydia Bölgesi tümülüslerine benzediği ve Lydia Dönemi'ne tarihlenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Uşak, 2007: 74).

Şekil 11. Kalkankaya Tümülüsü (H. Oy arşivi).

3. Sivaslı İlçesi Tümülüsleri

Selçikler Tümülüsleri

Nezih Fıratlı tarafından 1966-1970 yılları arasında Sivaslı ilçesindeki Selçikler'de yapılan kazılar sırasında birisi daha önceden tahrip edilmiş olan aynı bölgede 3 tane tümülüs bulunduğu belirtilmektedir. Daha sonra bu tümülüslerde kazı çalışması yapılmıştır (Fıratlı, 1972: 109). T1, T2 ve T3 olarak isimlendirilen bu tümülüslerin bir dromos, ön oda ve mezar odasından oluştukları anlaşılmıştır. Dromoslar mezar odasına kıyasla daha özensiz yapılmıştır. Mezar odalarının üst kısmı semerdam şeklindedir. Mezar odası ve dromos girişlerinin çift kanatlı taştan kapı veya kapak taşlarıyla örtüldüğü görülür. Oda tabanının taş döşeme, dromos tabanının ise sıkıştırılmış topraktan olduğu belirlenmiştir (İzmirligil, 1975: 44).

T1 Tümülüsü

Daha önceden tahrip edilmiş olan, bir oda ve dromosdan oluşan bu tümülüsün krepisi yoktur. Dromosun zemini sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır. Taştan yapılmış mezar odası kareye yakın ve semardam çatılıdır ve zemini taş döşelidir. Mezar odasının girişi bir kapak taşı ile örtülmüş olduğu anlaşılmaktadır (Şekil. 12). Mezar odasının özenli bir işçiliği vardır. Dromos kazılırken zeminin altında bir Lydia Dönemi seramik parçası bulunmuştur (İzmirligil, 1975: 44-45).

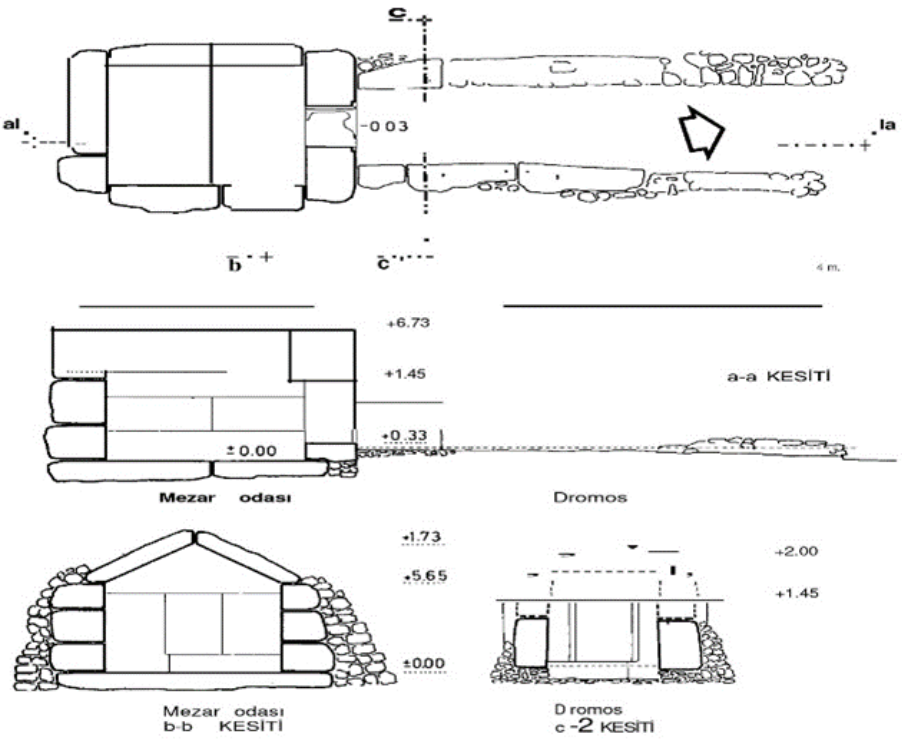

Şekil 12. T1 Tümülüsü Plan ve Kesiti (İzmirligil, 1975).

T2 Tümülüsü

55 m çapında ve 10 m yüksekliğindeki bu tümülüs dikdörtgen bir mezar odası ve iki ön oda ile dromostan oluşmaktadır (Şekil. 13-14). Dromosun önünde düzenli moloz taş sıralarından oluşan 1.70 m eninde bir krepis bulunur. Semerdam şeklinde taşlarla örtülü olan dromosun ağzı iki parçadan meydana gelen kapak taşı ile örtülüdür. Mezar odasının ve daha alçak olan iki ön odanın üzerleri düz taş hatıllarla örtülmüştür. Mezar odasının iki kanatlı mermer kapısı vardır. Klinesi kırıktır. Mezar odası ve birinci ön odası mermerden yapılmış, döşemeleri ise kesme taştandır. İkinci ön oda ile dromosunki ise sıkıştırılmış topraktandır (İzmirligil, 1975: 45-46).

Şekil 13. T2 Tümülüsü (H. Oy arşivi).

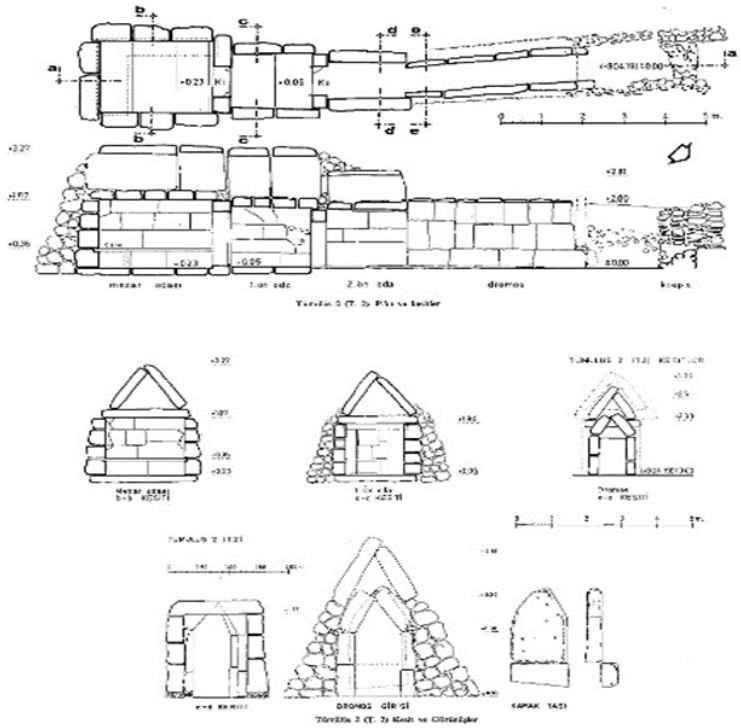

Şekil 14. T2 Tümülüsü Plan ve Kesiti (İzmirligil, 1975).

T3 Tümülüsü

75 m çapında ve 12 m yüksekliğindedir (Şekil. 15). Dikdörtgene yakın mezar odası ve dromosdan meydana gelmiştir. Mezar odasının üzeri düz bloklarla örtülüdür. Dromos ile mezar odası arasını bir kapak taşı örtmektedir (İzmirligil, 1975: 46-47).

Selçikler tümülüslerinde hiçbir buluntu olmaması, bu mezarların kesin olarak tarihlendirmesini engellemektedir. Selçikler tümülüslerine benzeyen Güre-İkiztepe Tümülüsü'nün mezar odası içindeki buluntuların Pers etkileri göstermesi sebebiyle aynı devre ait olabileceğini gösterir. Bu mezarların gerek Lydia tümülüs mezar odalarına yakın benzerlikleri, gerek yakın çevresinde Pers etkisi gösteren diğer mezarların bulunması nedeniyle, MÖ 5. yüzyılda yaygınlaşmış olan Anadolu-Pers kültürüne ait olduğu söylenebilir. Bu tümülüsler MÖ 6-5. yüzyıllarda Anadolu-Pers kültürünün Anadolu'daki yaygınlığını göstermektedir (İzmirligil, 1975: 48).

Şekil 15. T3 Tümülüsü (H. Oy arşivi).

Tahtalı Tümülüsü

Azizler köyü sınırları içerisinde, köyün 2.5 km kuzeybatısındaki Kökez yolu üzerinde meşelik bir alan içerisindedir. Bu alanda çeşitli çanak çömlek buluntuların yanı sıra Roma Dönemi mimari parçaları ve seramikleri tespit edilmiştir. Hemen güney tarafındaki meşelik alan içerisinde ise küçük bir yığma tepe şeklinde tümülüs olduğu belirlenmiştir. Bu tümülüs Banaz çayına hakim bir tepe üzerindedir. 3 m yüksekliğinde ve 15 m çapında doğal kaya ve toprakla oluşturulmuştur. Tümülüsün tepesinde 3 m çapında 2 m derinliğinde kaçak kazı çukuru bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütahya KVKBK, 2015) (Şekil. 16).

Şekil 16. Tahtalı Tümülüsü (H. Oy arşivi).

Çayırlıpınar Tümülüsü

Akarca köyünün kuzeydoğusunda yaklaşık 3,5 km uzaklıktadır. 6 m yüksekliğinde ve 15 m çapında olan bu tümülüs üzerinde çok büyük bir kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Tarım arazisi içerisinde belirgin bir şekilde görülebilmektedir. 1990 yılında tescil edilmiştir (Şekil. 17) (Uşak, 2007: 136).

Şekil 17. Çayırlıpınar Tümülüsü (Uşak, 2007).

Dedeçamı Tümülüsü

Akarca köyünün 2.5 km kuzeydoğusunda bulunur. 3 m yüksekliğinde ve 30 m çapındadır. Etrafta belirgin bir şekilde görülebilen bu tümülüsün tam tepesinden derin bir kaçak kazı çukuru bulunmaktadır (Şekil. 18).

Şekil 18. Dedeçamı Tümülüsü (Uşak, 2007).

Dedeballar Tümülüsü

Tatar Kasabası, Dedeballer mezarlığı içerisinde bulunmaktadır. Tümülüsün çevresinde çok sayıda kaçak kazı izleri olup 20 m çapında ve yüksekliği 3 m kadardır (Taştemür ve Dinç, 2019: 487).

Küçük Kepez Tepesi Tümülüsü

Yayalar köyü ile Çubuklu-Budaklar yol kavşağının tam ortasında bulunur. Yayalar köyü Küçük Kepez mevkiindedir. Köye 600 m uzaklıkta olup Budaklar yolunun 15 m içerisindedir. 3 m yüksekliğinde ve 10 m çapında olan bu tümülüsün konisi toprak yığmadır (Uşak, 2007: 142).

Yayalar Tümülüsü

Yayalar köyünün 4 km güneyinde bulunmaktadır. Yayalar asfalt yolunun 500 m doğusundadır. Etrafı tarım arazileri ile çevrilidir. Tümülüs 15 m yüksekliğinde ve 80x50 m genişliğindedir. Üzerinde çok derin kaçak kazı izleri olmasına rağmen mezar odasına ulaşılamadığı değerlendirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütahya KVKBK, 2017) (Şekil. 19).

Şekil 19. Yayalar Tümülüsü (H. Oy arşivi).

4. Karahallı İlçesi Tümülüsleri

Karahallı ilçesi Uşak ilinin güneydoğusunda bulunmaktadır. Arazi bakımından çok küçük bir ilçe olduğu için kayıtlarda bir herhangi bir tümülüs bulunmamaktadır. İlçenin kuzeyi kanyonlarla çevrili olup güneyinde ise Denizli'ye sınır oluşturmaktadır (Uşak, 2007).

5. Ulubey İlçesi Tümülüsleri

Höyük Mevkii Tümülüsü

Avgan köyünün 2 km doğusunda Tek Höyük tepesinde bulunmaktadır. Tümülüsün yüksekliği 5 m, çapı ise 19 m dir. Üzerinde kaçak kazı çukuru bulunmaktadır (Şekil. 20) (Uşak, 2007: 155).

Şekil 20. Höyük Mevkii Tümülüsü (H. Oy arşivi).

İkiz Höyük Tümülüsü

Avgan köyünün kuzeydoğusunda, Avgan ile Şükraniye köyü arasındadır. Avgan köyüne 4 km uzaklıktadır. Birisi büyük diğeri küçük yan yana iki tepeden oluşmaktadır. Bu nedenle İkiz Höyük Tümülüsü olarak isimlendirilmiştir (Şekil. 21). Büyük olan tümülüs 10 m yüksekliğinde ve 60 m çapındadır. Küçüğü ise 2-3 m yüksekliğinde ve 16 m çapındadır. Her ikisi de birbirine bitişiktir. Tümülüsün üzerinde kaçak kazı izleri bulunmaktadır. İş makinasıyla tahrip edilmeye çalışılmıştır. Tamamen toprakla yığılmış olan bu tümülüs tarım arazileri içerisinde çok belirgin bir şekilde görülebilmektedir (Oy vd., 2019: 214-215).

Şekil 21. İkiz Höyük Tümülüsü (H. Oy arşivi).

6. Eşme İlçesi Tümülüsleri

Yağlar I-II Tümülüsleri

Eşme ilçe merkezindeki 3 Eylül mahallesinde tarım arazileri içinde yer alır. Yağlar I Tümülüsü 3 m yüksekliğinde ve 25 m çapındadır. Tümülüsün ortasında büyük bir kaçak kazı çukuru vardır ve mezar tahrip edilmiştir. Tahrip edilen alandaki büyük kayrak taşların mezar odasına ait olabileceği değerlendirilmiştir. Yağlar II Tümülüsü ise yine aynı alanda 3 m yüksekliğinde ve 15 m çapındadır. Bu tümülüsün de merkezinde büyük bir kaçak kazı çukuru vardır ve tahrip edilmiştir (Uşak, 2007: 93-94). Bu tümülüsler bulunduğu mahalleden ismini alarak 3 Eylül Tümülüsleri adıyla 2020 yılında tescil edilmiştir.

Göztepe Tümülüsü

Ahmetler köyü, Göztepe mevkiindedir (Şekil. 22). Tümülüs Ahmetler köyü İstasyon mahallesinde bulunmaktadır. İstasyon mahallesinin 850 m kuzeydoğusundadır. 50-55 m çapında olup yüksekliği 7-8 m kadardır. Hemen 150 m güneyinde köy mezarlığı vardır.

Şekil 22. Göztepe Tümülüsü (H. Oy arşivi).

Naltepe Tümülüsü

Saraycık köyünün 1.5 km kuzeydoğusunda, asfalt yolun 70 m sağında yer almaktadır. Doğal bir yükselti üzerinde olan tümülüs yaklaşık 5 m yükseklikte ve 30 m çapında bir alandadır. Üzeri ağaçlık olup çevresi tarım arazilerinden oluşmaktadır (Şekil. 23).

Şekil 23. Naltepe Tümülüsü (H. Oy arşivi).

Bekirdamı Tümülüsü

Bozlar köyü, Doğular mahallesindedir. Mahallenin 3 km kuzeydoğusunda Bekirdamı Tepesi üzerinde yer alır. Bu tümülüs 6 m çapında 1 m yükseklikte küçük bir tümülüstür. Yerel halk tarafından Tömbek Tepe diye anılır. Üzeri oldukça açıldığı için krepis duvarı ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllarda kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiş bir tümülüstür (Uşak, 2007: 102).

Hozantepe Tümülüsü

Bozlar köyü, Ahmetler mahallesindedir. Ahmetler mahallesinin 1 km batısında yer alır. Tümülüs 4 m yüksekliğinde 20 m çapındadır. Çok önceden kazak kazılar sonucu tahrip edilmiştir.

Hozat Tümülüsü

Bozlar-İsalar köyü yol üzeri, Hozan mevkiindedir. Bozlar köyünün çıkışında Bozlar-İsalar köy yolunun 250 m sağındadır. Tümülüs 3 m yüksekliğinde ve 30 m çapındadır. Üzerinde kaçak kazı çukurları

bulunan tümülüsün dromosuna ait bloklar görülebilmektedir. Ayrıca tümülüsü çevreleyen krepis duvarı da görülür (Uşak, 2007: 110).

Yeşiller I-II Tümülüsü

Bozlar köyü, Taşköy mahallesinde, Taşköy'den Yeniköy mahallesine giden yolun üzerinde bulunan Yeşiller mevkiindedir. Birinci tümülüs 1 m yüksekliğinde ve 5 m çapındadır. İkinci tümülüs ise 1 m yüksekliğinde ve 8 m çapındadır. Her iki tümülüs kaçak kazılarla tahrip edilmiş olup tümülüslerde 3-4 m uzunluğunda 3 tane kayrak taşı ve moloz taşlar görülmektedir. Tümülüsün konisi tarım sebebiyle dağılmıştır (Uşak, 2007: 127).

Mezarlıtepe Tümülüsü

Bozlar köyü Doğular Mahallesi Hozan Tepe mevkiindedir. Mezarlıtepe Bozlar köyünün 6 km kuzeydoğusundadır. Mesotimolos antik kentine de 2 km mesafededir.

Kuletepe Tümülüsü

Eşme'ye 10 km mesafede bulunan Ağabey köyünün güneydoğusunda köye hâkim bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Yerel halk tarafından Seyrektepe olarak bilinen tümülüs yerel kayrak taşlardan ve moloz taşlardan yapılmıştır. Yaklaşık 5 m yüksekliğinde ve 30 m çapındadır. Çevresinde bir hendek açılarak sınırları belirlemiş olan tümülüsün üzerinde kaçak kazı izleri bulunmaktadır.

Kocabey Tümülüsü

Kocabey köyü arazisinde bulunmaktadır. Tümülüs tahrip edilmiş olup 40 m çapında bir alanda yer almaktadır. 2022 yılında tescillenmiştir.

Çıplaktepe Tümülüsü

Eşme ilçesinin kuzeybatısında, Kula-Eşme yolunun 600 m batısında, Kemer köyü arazisinde bulunmaktadır. Bu tümülüste 1999 yılında Uşak Müzesi tarafından kurtarma kazıları yapılmıştır. Yaklaşık 40 m çapında bir alanda bulunan tümülüse 6.5 m uzunluğunda bir dromosla ulaşılmaktadır. Kapısı ve mezar odasının tespit edildiği bu tümülüsün içerisi kaçak kazılar sonucu boşaltılmıştır. Tümülüs MÖ 6-4. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir ve 2020 yılında tescil edilmiştir.

Düzköy Tümülüsü

Eşme ilçesinin kuzeydoğusundaki Aydınlı köyündedir. Aydınlı köyü Düzköy mahallesinde, Seyribaz-Sihirbaz mahallesinin 700-800 m güney-güneybatısında yöre halkının höyük dediği alanda bulunmaktadır. 20 m yükseklikte ve 100 m çapındadır. Burası Düzköy ile Seyribaz Mahallesi arasında kalan ve asfalt yoldan rahatça görülebilen belirgin bir yüksek tepedir. Yerel halk höyük olarak isimlendirmiş olsa da üzerinde herhangi bir çanak çömlek tespit edilememiştir. Burası bir tümülüs olacak niteliktedir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Tümülüsler Uşak bölgesinde oldukça yaygındır. Yukarıda ele alınan tümülüsler, ilin orta kesimlerindeki bölgelerde tekil olarak, Güre ve yakın çevresindekiler ise gruplar halinde görülmektedir. Aynı şekilde Banaz-Ahat çevresi, Sivaslı-Selçikler ve Eşme ilçesinin kuzeyindeki tümülüsler de birbirine yakın ve gruplar halindedir. Bunun sebebi olarak ise yakın çevresinde Lydia yerleşimlerinin varlığı ve varlıklı kişilerin bu bölgeleri tercih etmiş olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu tümülüslerin bir kısmı antik dönemlerde tahrip edilmiş olup bir kısmı da modern zamanlarda tahribe uğramıştır.

Lydia Bölgesi'ndeki tümülüs geleneği MÖ 7-6. yüzyıllarda yaygın bir şekilde vardır. MÖ 547 yılında Perslerin, Sardeis'i işgalleri ile Lydia'da Pers etkili tümülüsler yapılmıştır. Uşak bölgesi tümülüslerinden Güre tümülüsleri Lydia Dönemi'ne ait olup Selçikler tümülüsleri ise Lydia geleneğinde fakat Pers etkili tümülüslerdir.

Uşak'ın batısında Manisa sınırında Cinoğlu Tümülüsü, en doğusunda ise Aslantaş I-II tümülüsleri vardır. Uşak Bölgesi tümülüsleri Uşak'ın batısında Gediz Irmağı'nın geçtiği bölge ve çevresinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle Güre bölgesinde ve Manisa sınırına yakın Eşme'nin Bozlar köyü civarındaki tümülüsler Lydia Dönemi'ne ait olarak dikkat çekmektedir. Uşak Bölgesi'nde tümülüsler sadece Gediz çevresinde ve Gediz'in geçtiği güzergâhta değil daha iç kesimlerde de bulunmaktadır fakat asıl yoğunluk yine Uşak ilinin batısındaki Gediz ve ona yakın bölgelerde ve Eşme çevresindedir.

Güre bölgesindeki tümülüsler genellikle yüksek tepe üzerinde olmakla beraber Uşak ovasından güneye doğru olan alanda, özellikle Ulubey çevresindeki bazı tümülüsler düz alanlara da yapılmıştır. Güre çevresinde tespit edilmemiş daha çok sayıda tümülüs olacağını da değerlendirmek gerekir. Çünkü Güre çevresi yoğun orman örtüsü ve engebeli yapısı sebebiyle ulaşımı kolay olmayan ormanlık alanlarda henüz tespit edilememiş çok sayıda tümülüsün olması kuvvetle muhtemeldir.

Uşak'ın kuzeyindeki Elmadağ ve Murat Dağında tümülüs tespit edilememiştir. Bu bölgeler yüksek ve ormanlıktır. Ulubey'in güneyindeki Adıgüzel barajına doğru uzanan bölgelerde de yoğun orman örtüsü sebebiyle tümülüsler belirlenememiştir. Karahallı arazisi ise oldukça küçük olduğundan orada da şimdilik herhangi bir tümülüs yoktur. Diğer bölgelerde ise tümülüsler az veya çok dağılım göstermektedir.

Uşak Bölgesi'ndeki, özellikle Uşak'ın batısında Güre çevresinde var olan tümülüsler Lydia Dönemi Tümülüsleridir (MÖ 7-6. yy). Sivaslı-Selçikler ve çevresinde olan tümülüsler ise Pers etkilerini göstermektedir(MÖ 6-5. yy). Bu nedenle Uşak Bölgesi'ndeki tümülüsleri kronolojik olarak Lydia Dönemi tümülüsleri ve ardından Pers etkili tümülüsler ve Helenistik-Roma Dönemi tümülüsleri olarak üç grup halinde değerlendirmek mümkündür. İlin doğusunda bulunan Aslantaş ve Bağkonak tümülüsleri ise Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir.

Uşak Bölgesi'ndeki tümülüsler genellikle dromoslu, ön oda ve taştan yapılmış mezar odasından oluşmakta ve çeşitli örtü sistemleriyle inşa edilmişlerdir. Güre çevresindeki tümülüsler krepis duvarı ile çevrelenmiş olmaları bakımından Selçikler'deki tümülüslerden ayrılmaktadır. Selçikler tümülüsleri, yatay taş hatıllı veya semerdam şeklinde üst örtüleri, küçük odaları, dromosları ve özenli bir işçilikle yapılmış, iri blok taşlardan meydana gelen taş duvarlarıyla Lydia tümülüslerine yakın benzerlik gösterirler. Mezar odası üzerinde yer alan toprak yığının yükünü hafifletici semerdam benzeri çatı, Lydia mezarlarında görülmemektedir.

Uşak'ta tespit edilen tümülüsler haricinde bölgede çok daha fazla sayıda tümülüs olduğu muhakkaktır. Tümülüsler Uşak genelinde hemen hemen her bölgede bulunmaktadır ve Batı Anadolu'daki tümülüs geleneğini göstermesi bakımından büyük bir zenginlik oluşturmaktadır. Uşak Müzesi'ndeki tümülüs buluntuları da bölgedeki kültürel zenginliği gösteren ve dünya çapında önemli eserlerdir.

Uşak Bölgesi'ndeki tümülüslerin çoğu kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Lydia ve Uşak tümülüslerinin inşaatında mermer, kireçtaşı gibi taşlar kesilerek blok halinde kullanılmıştır. İnce işçilikli ve düzgün yüzeylere sahip olarak hazırlanan taşlar özellikle mezar odasının inşasında çok özenli kullanılarak inşa edilmiştir. Bu malzemeler muhtemelen bölgedeki yakın yataklardan temin edilmiştir.

Uşak Bölgesi'ndeki tümülüslerin bir kısmı büyük boyutlu bazısı ise daha küçük boyutlu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, mezar sahiplerinin statüleri hakkında fikir vermesi veya en azından maddi olarak bunları karşılayabilecek güçlerinin olması sebebiyle soylu sınıfına ait varlıklı kişilerin mezarları

oldukları düşünülebilir. Tümülüsler kişinin ekonomik gücü ve sosyal statüsünü göstermesi bakımından özel örneklerdir. Özellikle Güre çevresindeki zengin mezar buluntuları mezar sahiplerinin statüsünü gösteren çok güzel ve önemli örnekler sunmaktadır.

Tablo 1. Uşak Tümülüsleri

Tümülüs Adı	Bulunduğu Yer	Yükseklik (m)	Çap (m)
Kayaağıl Tümülüsü	Kayaağıl Köyü	10m	40m
Yenişehir Tümülüsü	Yenişehir Köyü	6m	45m
Gün Tümülüsü	Güneli Köyü	5-6m	25m
İnce Tümülüsü	Güneli Köyü	5-6m	60m
Asartepe Tümülüsü	Derbent Köyü	25m	150m
Göztepe Tümülüsü	Yeşildere Köyü	8m	25m
Cinali Tümülüsü	Hacı Ömerler Köyü	30m	40m
Karakuyu Tümülüsü	Karakuyu Köyü	6m	20m
Basmacı Tümülüsü	Güre	7m	30m
İkiztepe Tümülüsü	Güre	10m	80m
Velişintepe Tümülüsü	Güre	30m	50m
Aktepe Tümülüsü	Güre	10m	40m
Toptepe Tümülüsü	Güre	17m	190m
Topçatepe Tümülüsü	Güre	20m	90m
Yuvarlankaya Tümülüsü	Güre	10m	80m
Pekmeztaşı Tümülüsü	Güre	8m	25m
Arkaltı Tümülüsü	Güre	6m	110m
Çanaktepe Tümülüsü	Güre	14m	120m
Yoncalı Tümülüsü	Güre	15m	130m
Aslantaş I-II Tümülüsü	Büyük Oturak Köyü	3m 2m	20m 25m
Kuşdemirler Tümülüsü	Kuşdemirler Köyü	8m	30m
Çubukkırı Tümülüsü	Susuz Köyü	5m	30m
Ahat Çeçtepe Tümülüsü	Şaban Köyü	8m	12m
Şerifdede Tümülüsü	Ahat Köyü	2m	12m

Bağkonak Tümülüsleri	Bağkonak Köyü	3m 4m	8m 10m
Kalkankaya Tümülüsü	Yenice Köyü	10m	12m
T1 Tümülüsü	Selçikler Kasabası	-?	-?
T2 Tümülüsü	Selçikler Kasabası	10m	55m
T3 Tümülüsü	Selçikler Kasabası	12m	75m
Tahtalı Tümülüsü	Azizler Köyü	3m	15m
Çayırlıpınar Tümülüsü	Akarca Köyü	6m	15m
Dedeçamı Tümülüsü	Akarca Köyü	3m	30m
Dedeballar Tümülüsü	Tatar Köyü	3m	20m
Küçük Kepez Tepesi Tümülüsü	Yayalar Köyü	3m	10m
Yayalar Tümülüsü	Yayalar Köyü	15m	80m
Höyük Mevkii Tümülüsü	Avgan Köyü	5m	19m
İkiz Höyük Tümülüsü	Avgan Köyü	10m 2m	60m 16m
Yağlar I-II Tümülüsleri	3 Eylül Mahallesi	3m 3m	25m 15m
Göztepe Tümülüsü	Ahmetler Köyü	8m	55m
Naltepe Tümülüsü	Saraycık Köyü	5m	30m
Bekirdamı Tümülüsü	Bozlar Köyü	1m	6m
Hozantepe Tümülüsü	Bozlar Köyü	4m	20m
Hozat Tümülüsü	Bozlar Köyü	3m	30m
Yeşiller Tümülüsü I-II	Bozlar Köyü	1m 1m	5m 8m
Mezarlıtepe Tümülüsü	Bozlar Köyü	-	-
Kuletepe Tümülüsü	Ağabey Köyü	5m	30m
Kocabey Tümülüsü	Kocabey Köyü	-	40m
Çıplaktepe Tümülüsü	Kemer Köyü	-	40m
Düzköy Tümülüsü	Aydınlı Köyü	20m	100m

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: Yazar diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Akbıyıkoğlu, K. (1991). Güre Basmacı Tümülüsü KurtKazısKazısı. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, I, 1-23. Erişim Adresi: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/muze_kurtarma 01.muze.kurtarma.pdf

Akbıyıkoğlu, K. (1993). Güre Velişin Tepe Tümülüsü Kurtarma Kazısı. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, III, 53-63. Erişim adresi: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/muze_kurtarma/ 03.muze.kurtarma.pdf

Akbıyıkoğlu, K. (1994). Kayaağıl Tümülüsü Kurtarma Kazısı. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, IV, 69-82. Erişim Adresi: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/muze_kurtarma/ 04.muze.kurtarma.pdf

Akbıyıkoğlu, K. (1996). 1994 Yılı Güre İkiztepe Tümülüsü Kazısı. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, VI, 163-176. Erişim Adresi: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/muze_kurtarma/ 06.muze.kurtarma.pdf

Arslan, M. ve Metin, M. (2014). 2012 yılı Akyurt-Kalaba Tümülüsü Kurtarma Kazısı. Anadolu/Anatolia, 40, 145-178. Erişim Adresi: https://www.acarindex.com/anadolu/2012-yili-akyurt-kalaba-tumulusu-kurtarma-kazisi-179875

Atasoy, S. (1974). Aphrodisias Yöresindeki Tümülüsler. Belleten, 38(151), 351-357. doi:10.37879/ttkbelleten.1169062

Aydın, B. (2007). The Hellenistic Pottery and Small Finds of Kordon Tumulus at Kordon Köyü/Salihli (Manisa) 2001. Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, 76, 7-64. doi: 10.1553/oejh76s7

Baughan, E. (2008). Persian Riders in Lydia? The Painted Frieze of the Aktepe Tomb Kline. XVII International Congress of Classical Archaeology, Roma 22-26 September, Roma, 24-36. Erişim Adresi: https://scholarship.richmond.edu/classicalstudies-faculty-publications/4/

Baughan, E. (2010). Lydian Burial Customs. N. D. Cahill (Ed.), Lydialılar ve Dünyaları/The Lydians and their World İçinde (s. 273-304). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ceylan, S. (2023). Uşak Müzesindeki Karun Hazineleri ve Anadolu-Pers Eserleri. Kurtuluşun 100. Yılında Uşak İçinde (s. 213-217). Uşak: Uşak Belediyesi Yayınları.

Dedeoğlu, H. (1992). Yabızlar Tepesi Tümülüsü. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, II, 65-79. Erişim Adresi:http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/muze_kurtarma/02.muze.kurtarma .pdf

Dinç, R. (1993). Lydia Tümülüsleri, (Yayımlanmamış Doktora tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Fıratlı, N. (1972). Uşak-Selçikler Kazısı ve Çevre Araştırmaları 1966-1970. Türk Arkeoloji Dergisi, XIX(2), 109-162. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkarkeolojidergisi/issue/ 67129/ 1048258

Gürtekin Demir, R. G. (2013). Lydian Art: Diversity and Cultural Interaction on an Anatolian Kingdom. Arkeoloji ve Sanat, 143, 87-102. Erişim Adresi: https://www.academia.edu/27123856/ LYDIA_SANATI_BIR_ANADOLU_KRALLIGINDA_%C3%87E%C5%9EITLILIK_VE_K%C3%9CLT%C3%9CREL_ETKILESIM_Lydian_Art_Diversity_and_Cultural_Interaction_on_an_Anatolian_Kingdom

Hasdağlı, S. M. Z. (2017). Uşak'taki Lydia Tümülüsleri. R. M. Czichon, Ş. Söyler, B. Can ve İ. Çavuş (Ed.), Yüzey Araştırmaları ve Kazılar Işığında Uşak İçinde (s. 63-72). İstanbul: Zero Production.

Henry, O. (2016). Marking Karian soil. Lydian Tumuli in Karia, Sixth to Fourth Century BC. U. Kelp, O. Henry (Ed.), Tumulus as Sema: Space, Politics, Culture and Religion in the First Millenium BC İçinde (s. 429-444). Boston: De Gruyter.

Herodotos. (1973). Herodot Tarihi. (M. Ökmen, Çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Homeros. (1975). İlyada. (A. Erhat ve A. Kadir, Çev.), İstanbul: Sander Yayınları.

Hürmüzlü, B. (2007). Pisidia'da Gömü Geleneklerinin Işığında Kültürler Arası İlişkiler. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15, 1-22. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/en/ download/article-file/118031

Il, Ö. (2009). Tumulı Asiae Minoris Untersuchung zu den Phrygischen und Lydischen Tumulusgräbern der Eeisenzeit im Zentralen und Westlichen Kleinasien, (Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades), Heidelberg Universsity, Heidelberg.

İzmirligil, Ü. (1975). Uşak-Selçikler tümülüsleri. Türk Arkeoloji Dergisi, 22(1), 41-69. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkarkeolojidergisi/issue/67103/1048005

Köroğlu, K. (2011). Urartu: Krallık ve Aşiretler. K. Köroğlu-E. Konyar (Ed.), Urartu, Doğu'da Değişim İçinde (s. 12-55). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu. (2014, Mart 28). 1611 Sayılı Karar [Kurul kararı]. Erişim Adresi: https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/23934,gure-1611.pdf?0

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu. (2014, Eylül 25). 1984 Sayılı Karar [Kurul kararı]. Erişim Adresi: https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/33582,yenisehir-1984.pdf

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu. (2015, Nisan 29). 2363 Sayılı Karar [Kurul kararı]. Erişim Adresi: https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/40418, guneli-2363.pdf

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu. (2015, Mayıs 28). 2435 Sayılı Karar [Kurul kararı]. Erişim Adresi: https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/40815, aziziler-2435.pdf?0

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu. (2017, Nisan 24). 3993 Sayılı Karar [Kurul kararı]. Erişim Adresi: https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/20170424-4-1.pdf

Liebhart, R. F.,Darbyshire, G., Erder, E. and Marsh, B. (2016). A Fresh Look at the Tumuli of Gordion. U. Kelp, O. Henry (Ed.), Tumulus as Sema: Space, Politics, Culture and Religion in the First Millenium BC İçinde (s. 627-636). Boston: De Gruyter.

Luke, C. and Roosevelt, C. H. (2016). Memory and Meaning in Bin tepe, the Lydian Cemetery of the 'Thousand Mounds'. U. Kelp, O. Henry (Ed.), Tumulus as Sema. Space, Politics, Culture and Religion in the First Millenium BC İçinde (s. 407-428). Boston: De Gruyter.

Oy, H. (2018). İçbatı Anadolu'da Kutsal Bir Dağ: Murat Dağı (Dindymos). Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 40, 283-296. doi:10.21497/sefad.515373

Oy, H. (2018). İlk tunç çağında Uşak I. Merkez, Banaz ve Sivaslı ilçeleri. Ankara: Gece Kitaplığı.

Oy, H. (2023). Three New Sites in Southeastern Lydia: Kapancık, Gerdekkayası, and Ören. E. Laflı, ve G. Labarre (Ed.), Studies on the History and Archaeology of Lydia from the early Lydian Period to Late Antiquity İçinde (s. 506). Besançon: Presses Universitaires de Franche-Comté.

Oy, H. (2024). İlk Tunç Çağında Uşak II. Karahallı, Ulubey ve Eşme ilçeleri. Ankara: Akademisyen Yayınevi.

Oy, H. Coşar, D. ve Bektaş, G. (2019). Uşak-Ulubey İlk Tunç Çağı Araştırmaları. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 37(2), 209-229.

Özgen, İ. ve Öztürk, J. (1996). Heritage Recovered the Lydian Treasure, İstanbul: Republic of Turkey Ministry of Culture.

Özgen, İ. (2010). Lydian treasure. N. D. Cahill (Ed.), The Lydians and their World İçinde (s. 305-338). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pazarcı, S. (2017). Karun Hazinesi: Lanet mi, Ihanet mi?. R. M. Czichon, Ş. Söyler, B. Can ve İ. Çavuş (Ed.), Yüzey Araştırmaları ve Kazılar Işığında Uşak İçinde (s. 53-62). İstanbul: Zero Production.

Ratte, C. (2011). Lydian Architecture Ashlar Masonry Structures at Sardis. London: Harvard University Press.

Roosevelt, C. H. (2006). Tumulus Ssurvey and Museum Research in Lydia, Western Turkey: Determining Lydian-and Persian-Period Settlement Patterns. Journal of Field Archaeology, 31(1), 61-76. doi:10.1179/009346906791072061

Roosevelt, C. H. (2012). The Archaeology of Lydia, from Gyges to Alexander. New York: Cambridge University Press.

Roosevelt, C. H. and Luke, C. (2008). Looting Lydia: The Destruction of an Archaeological Landscape in Western Turkey. N. Brodie, M. Kersel, C. Luke ve K. W. Tubb (Ed.), Archaeology, Cultural Heritage, and the Antiquities Trade İçinde (s. 173-187). Gainesville, FL: University Press of Florida.

Sams, K. (2012). Frig tümülüsleri. T. Tüfekçi Sivas-H. Sivas (Ed.), Frigler. Midas'ın Ülkesinde Anıtların Gölgesinde içinde (s. 244-259). Istanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sardes Antik Kenti ve Bin Tepeler Lydia Tümülüsleri Alan Yönetim Planı, 2024-2028. (2024). Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: http://www.kvmgm.gov.tr/Eklenti/120992,sardesyp20122024pdf.pdf?0

Sevin, V. (2013). Anadolu'nun tarihi coğrafyası ı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Strabon. (2000). Geographika. Antik Anadolu Coğrafyası (XII, XIII, XIV). (A. Pekman, Çev.), Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Şimşek, C. (1994). Beylerbeyi III Nolu Tümülüs Kazısı. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, IV, 117-127. Erişim Adresi: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/muze_kurtarma/04.muze.kurtarma.pdf

Tan, T. (2017). The Hellenistic Tumulus of Eşenköy in NW Turkey. Anatolia Antiqua, XXV, 33-52. doi:10.4000/anatoliaantiqua.437

Taştemür, E. ve Dinçi M. (2019). 2017 Yılı Sebaste Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması, Araştırma Sonuçları Toplantısı, 36(1), 479-500. Erişim Adresi: https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/63779, 36arastirma1pdf.pdf?0

Tezcan, B. (1976). İkiztepe Kazısı. VIII. Türk Tarih Kongresi, Cilt I İçinde (s. 391-397). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Erişim Adresi: https://ttk.gov.tr/viii-turk-tarih-kongresi-11-15-ekim-1976-ankara-i-cilt/

Tiryaki, S. G. (2016). Demir Çağ Milyas Mezarlıkları ve Ölü-Gömme Gelenekleri Üzerine Bir Ön-Değerlendirme. Adalya, XIX, 51-74. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/adalya/issue/54568/743796

Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri. (2007). İzmir: Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.

Ünan, S.,Yıldırım, F. ve Karadaş, F. (2021). Kütahya, Akalan (Karadiğin) Tümülüsü Kurtarma Kazısı. Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları Kütahya Müzesi 2020 Yıllığı İçinde (s. 21-68). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.

Yegül, F. K. (2020). Sardes: Tarih, Mimarlık ve Sehircilik. Anadolu Araştırmaları, 23, 135-158. doi:10.26650/anar.2020.23.820687

Yıldırım, R. (2012). Uşak ve Yöresinin Kültürel Tarihi. M. M. Öntuğ ve Y. İnel (Ed.), II. Uşak Sempozyumu, 13-15 Ekim 2011, Cilt II İçinde (s. 907-921). Uşak: Uşak Valiliği Yayınları.

Yıldırım, R. (2023). Antik çağlarda Uşak yöresi. Kurtuluşun 100. Yılında Uşak İçinde (s. 363-373). Uşak: Uşak Belediyesi Yayınları.

Yıldırım, Ş. (2023). Trakya'nın Anıt Mezarları Tümülüsler. İstanbul: Aktif Yayınları.

Yılmaz, M. A. (2017). Demir Çağı'nda Uşak. R. M. Czichon, Ş. Söyler, B. Can ve İ. Çavuş (Ed.), Yüzey Araştırmaları ve Kazılar Işığında Uşak İçinde(s. 45-52). İstanbul: Zero Production.

Young, R. S. (1957). Gordion excavations, 1956. Türk Arkeoloji Dergisi, VII(I), 26-38. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkarkeolojidergisi/issue/67119/1048203

Zararsız, A., Özen, L. ve Aydın, M. (2013). Uşak Müzesi Lydia Eserleri (Karun Hazineleri), Metal Analizleri. P. Ayter, Ş. Demirci ve A. M. Özer (Ed.), III. Odtü Arkeometri Çalıştayı: Türkiye Arkeolojisinde Metal: Arkeolojik ve Arkeometrik Calışmalar, Prof. Dr. Halet Çambel Onuruna Bildiriler Kitabı, 3-5 Ekim 2013 içinde (s. 92-103). Ankara. Erişim adresi: https://kurumsalarsiv.tenmak.gov.tr/bitstreams/a2518d53-238d-40d2-bd0f-ac1bba4ae01b/download

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

This study aims to reveal the location, distribution and current status of tumuli in the Uşak region as a whole. Geographically, Uşak province is located in a region where the Lydia and Phrygia regions intersect. There are many tumuli in Uşak province and these tumuli are sometimes located alone and sometimes in groups in the region where they are located.

Research Questions:

It should be considered that there may be other tumuli in addition to the known tumuli throughout the province. The research limitations are that the number of tumuli will increase in the future due to the presence of tumuli that cannot be detected due to general rugged, densely forested areas and natural-environmental reasons. In addition, since the tumuli in the Güre region are generally under the threat of illegal excavations, the authorities have a great responsibility in terms of their protection.

Literature Review:

The Uşak region contains a significant number of tumuli. There are publications that present the results of archaeological excavations conducted by the Uşak Museum on some of these tumuli. However, comprehensive and holistic studies on the subject remain insufficient. This study aims to provide an integrated analysis of the distribution, current state, and chronological attribution of the tumuli located in the Uşak region.

Methodology:

Tumuli have an important place in the Lydian Region. The main regions belonging to Lydian tumuli are the "Thousand Hills" in the north of Sardis and the Uşak-Güre Region in the east. The Thousand Hills Region contains the oldest and largest tumuli in Lydia. When the Persians captured Sardis in 547 BC, they continued the Lydian tumulus tradition. Lydian tumuli are found in quite large areas outside Sardis. There are many tumuli around Küçük Menderes and Hermos and in the province of Uşak, and these tumuli are sometimes located alone and sometimes in groups in the region they are located.

The Güre (Bagis) area in the Uşak region is important in terms of the presence of tumuli. There are 9 large tumuli in the area around Güre, where the Gediz River passes in the west of Uşak province. These tumuli are considered to belong to the Lydian nobility and reflect the maturity of eastern Lydian culture. The fact that so many tumuli are located around Güre (Bagis) may be related to the administration of the lands in the region or to the Lydian settlements around Güre. There are many tumuli in the Uşak region, and rescue excavations have been carried out in the tumuli in Basmacı, İkiztepe, Velişin Tepe and Selçikler.

This article evaluates approximately 52 tumuli in Uşak. 19 of these are in the center and especially around Güre, 14 in the Eşme region, 9 in Banaz, 9 in Sivaslı and 2 in Ulubey. Some of these tumuli are 2-3 m high and small in size. Some are quite large. Güre and Banaz-Ahatköy, Eşme-Bozlar and Sivaslı-Selçikler are the areas where tumuli are concentrated. In Güre, the region where the Gediz River (Hermos) passes and the surrounding tumuli belong to the Lydian Period. The Sivaslı-Selçikler tumuli are tumuli in the Lydian tradition but with Persian influence. There are also Hellenistic-Roman tumuli in the region, although they are fewer. The tumuli in the region generally consist of a dromos, a front room and a square or rectangular planned grave chamber made of stone.

Findings:

Tumuli are quite common in the Uşak region. Sometimes they exist alone, sometimes in pairs and sometimes in groups, and those around Güre are in groups. Similarly, the tumuli around Banaz-Ahat, Sivaslı-Selçikler and in the north of Eşme district are close to each other and in groups. Some of these tumuli were destroyed in ancient times and some have been destroyed in modern times.

There is the Cinoğlu tumulus on the Manisa border in the west of Uşak, and the Aslantaş I-II tumuli in the east. The tumuli in the Uşak region are concentrated in the region where the Gediz River passes in the west of Uşak and its surroundings. Especially the tumuli in the Güre region and around the Bozlar village of Eşme, close to the Manisa border, are noteworthy as belonging to the Lydian Period. The tumuli in the Uşak region are not only found around Gediz and on the route through which Gediz passes, but also in more inland areas, but the main concentration is again in Gediz and the regions close to it in the west of Uşak province and around Eşme.

No tumuli could be detected in Elmadağ and Murat Mountain in the north of Uşak. These areas are high and forested. In the areas extending towards Adıgüzel Dam in the south of Ulubey, tumuli could not be detected due to the dense forest cover. Since the Karahallı area is quite small, there are no tumuli there at the moment. In other areas, tumuli are more or less distributed.

The tumuli in the Uşak Region, especially those in the west of Uşak around Güre, are Lydian Period tumuli. The tumuli in Sivaslı-Selçikler and its surroundings show Persian influences. For this reason, it is possible to evaluate the tumuli in the Uşak Region in three groups chronologically as Lydian Period tumuli, then Persian-influenced tumuli and Hellenistic-Roman Period tumuli. The Aslantaş and Bağkonak tumuli in the east of the province date back to the Roman Period.

Discussion:

Although many valuable historical and archaeological items have been unearthed in tumulus excavations throughout Uşak, new studies are needed in the region. In addition, among the valuable artefacts exhibited in the Uşak Archaeology Museum, artifacts found in tumuli have an important place. The tumuli where the artefacts in the museum were found should also be evaluated within the scope of tourism destinations and promoted more effectively.

Conclusions

In the Uşak region, excavations have been carried out in some of the tumuli, especially in the Güre area. There is also information about some tumuli in the museum records. Since there is no study evaluating the tumuli in Uşak as a whole, this study is valuable in terms of providing important data.

The Uşak region is quite rich in terms of tumuli. It is certain that there are many more tumuli in the region other than the tumuli identified. Tumuli are found in almost every region in Uşak and constitute a great wealth in terms of showing the tumulus tradition in Western Anatolia. The tumulus findings in the Uşak museum are also important works that show the cultural richness of the region and are important worldwide.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article| Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 26.07.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 30.06.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Akyel, İ. and Kömürlü, R. (2025). Legal Framework of Public- Private Partnership Contract Managament: Recommendations for Türkiye, *Kent Akademisi Dergisi*, 18(4):2418-2438. https://doi.org/10.35674/kent.1522833

Legal Framework of Public-Private Partnership Contract Management: Recommendations for Türkiye

Kamu Özel Ortaklıklarında Sözleşme Yönetiminin Yasal Çerçevesi: Türkiye için Öneriler

İzel AKYEL[1], Rüveyda KÖMÜRLÜ[2]

Öz

Kamu özel ortaklıkları, gelişmekte olan ülkeler için kamu hizmetlerinin görülmesinde alternatif bir finansman yöntemi olarak ele alınmaktadır. Yüksek riskli ve karmaşık yapılı bu projeler için etkili sözleşme yönetimi, önemli bir unsurdur. Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde görülmüştür ki kamu özel ortaklıkları, sözleşme temelli olmalarına rağmen daha çok bir finansman yöntemi olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Bu nedenle çalışmada, kamu özel ortaklıklarında sözleşme yönetimi konusunda literatür taraması ile detaylı bir araştırma yapılmış ve bunun sonucunda kamu özel ortaklıklarında sözleşme yönetimi için ana aktiviteler belirlenerek bir çerçeve ortaya konmuştur. Ardından gelişmekte olan ülkelerden olan Brezilya, Kenya, Kosova, Filipinler ve Türkiye'deki kanun ve yönetmelikler; çalışmada oluşturulan bu çerçeve kapsamında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Türkiye'deki yasal düzenlemelerin PPP başarısı için yeterli olup olmadığı ve geliştirilmesi gereken zayıf yönlerin tespit edilmesi araştırmanın problemidir. Yapılan çalışma sonucunda; incelenen bu beş ülkede yönetişim ve sözleşme yönetim ekibinin kurulması, sözleşme yönetiminin planlanması, kurulması ve yürütülmesi, sözleşme değişikliklerinin yönetilmesi, performansın yönetilmesi ve sözleşme bitişi ile varlık devri için düzenlemelere rastlanmıştır. Ancak risk yönetimi, izlenmesi ve değerlendirilmesi ile ilişkilerin yönetimi konusunda, yasal çerçevede eksiklikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki faaliyet de kamu özel ortaklığı projelerinde sözleşme yönetiminin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, Türkiye'ye PPP mevzuatının iyileştirilmesine yönelik öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnşaat Sözleşmesi, Kamu Özel Ortaklığı, Kamu Özel Ortaklığı Projesi, Kamu Özel Ortaklıkları Yasal Çerçevesi, Sözleşme Yönetimi.

ABSTRACT

Public private partnerships (PPP) are considered as an alternative financing method for public services in developing countries. Effective contract management is an important element for these high-risk and complex projects. For this reason, in the study, detailed research was conducted through literature review on contract management in PPPs and as a result, a framework was created by determining the main activities for contract management in PPPs. Then, the laws and regulations in the developing countries of Brazil, Kenya, Kosovo, Philippines and Türkiye were comparatively examined within the scope of this framework developed in the study. The problem of the research is to determine whether the current legal regulations in Türkiye are sufficient for PPP success and to identify the weaknesses that need to be improved. As a result of the study, regulations were found for the establishment of administration and contract management team, planning, establishment and execution of contract management, managing contract changes, managing performance and contract termination and

[1] **Corresponding Author:** Lecturer, Doğuş University, Vocational School iakyel@dogus.edu.tr; Kocaeli University Phd Student, ORCID: 0000-0003-2025-190X

[2] **Author:** Professor, Kocaeli University, Architecture Dept., ruveydakomurlu@gmail.com; ruveyda.komurlu@kocaeli.edu.tr , ORCID: 0000-0002-0665-481X

This article is produced from the thesis titled "[Kamu Özel Ortaklıklarında Sözleşme Yönetimi: Türkiye ve Diğer Bazı Ülkelerdeki Yasal Çerçevenin Karşılaştırmalı İncelenmesi / Contract Management in Public Private Partnerships: Comparative Analysis of Legal Framework in Turkey and Some Other Countries]" submitted to [Kocaeli Üniversitesi] in [2020] by the 1st Author under the supervision of the 2nd Author. Bu makale, 1. Yazarın 2. Yazar danışmanlığında [Kocaeli Üniversitesi]'ne [2020] yılında sunulan "[Kamu Özel Ortaklıklarında Sözleşme Yönetimi: Türkiye ve Diğer Bazı Ülkelerdeki Yasal Çerçevenin Karşılaştırmalı İncelenmesi]" adlı tezinden üretilmiştir.

asset transfer, in these five countries examined. However, it has been concluded that there are deficiencies in the legal framework regarding risk management, monitoring and evaluation and relationship management, which are important criteria of contract management. Both activities are critical for successful contract management in public private partnership projects. In this context, recommendations have been made to Türkiye to improve PPP legislation.

Keywords: Public-private Partnership, Public-private Partnership Project, Construction Contract, Contract Management, Legal Framework of Public-private Partnership.

INTRODUCTION

Public private partnerships (PPP) are an issue that emerged as a result of the growing economy and the increasing and developing construction projects and activities in parallel with this situation, and the search for a solution that could provide an alternative to the use of government resources. The model is discussed and researched all over the world, as well as in Türkiye. These partnerships are long-term contracts established between a public legal entity and a private legal entity (Gözler, 2009). The contracts in question include a public institution or government as a public partner; as a private partner, it is established with the participation of a private company or consortium. In studies on the subject, the term public partner is considered as the contracting authority.

It is seen that the foundations of public private partnerships date back to the Roman period and were implemented in various upper structure projects during this period (Atasoy, 2011). Then, it was seen to be applied in canal and railway projects especially in France and England in the 16th and 17th centuries. Its applications in Europe increased with the development of liberal economies in the 19th century (Minow,2003; Gürkan, 2013). Today, it is a subject that continues to be worked on and implemented in different countries such as the USA, Germany, Sweden, Canada and Ireland. A book called Green Book has been published by the European Union as a guide to the countries where the model is implemented. The publication date of this guide is 2004. Several European Union countries are now successfully implementing PPP policies. Countries such as the UK and France are examples. As the UK is a common law jurisdiction, it does not have a comprehensive set of laws for PPPs. Despite this, all contractual provisions are in line with the guidelines. It also has a unit authorized to supervise the PPP (Kahyaogullari, 2013). Developed countries such as the UK and Australia are concerned with balancing risk between the private and public sectors, reducing the complexity of the system and increasing accountability for PPPs projects. These issues require an emphasis on microeconomic conditions. However, developed countries see PPP as a tool for adopting PPP policy and improving public services that are related to micro policy objectives such as public satisfaction (Kahyaogullari, 2013; Hodge, 2004). As developed countries have made progress on macroeconomic issues, they are able to focus on microeconomic issues. Therefore, they aim to ensure accountability and transparency by creating robust regulatory frameworks (Kahyaogullari, 2013).

According to Shick (1998), developing countries have sought to accelerate public sector reforms using innovations such as PPP developed and implemented by developed countries (Shick, 1998; Kahyaogullari, 2013). But it cannot be argued that developing countries will follow the same path when implementing these new reforms (Kahyaogullari, 2013). For this reason, various researchers argue that the process cannot be similar between developed and developing countries for reasons such as socioeconomic and political differences (Kayhaoğulları, 2013; Mitchell-Weaver and Manning, 1991; Miraftab, 2004; Sarker, 2006; Appuhami etc., 2011).

According to Ibrahimi (2024), there is a difference between PPP contract implementation in developed and developing countries. Developing countries face some challenges such as lack of effective policies, poor planning, macroeconomic situation of the country, level of corruption, etc. (Ibrahimi, 2024). According to Kul (2021), the success of PPP programs requires strong and clear political support. In

such projects, the public supports the project by making various commitments. Although these state supports attract investor interest in the project, it is very important that they are provided in the right way for the success of the project and the realization of the state's objective (Kul, 2021). According to Kahyaogullari (2013), the process of adoption and implementation of PPPs differs in developing and developed countries. The most important of these differences is the government's objectives and the place of PPP policy on the political agenda. While developed countries are mainly concerned with microeconomic issues, developing countries have macro-objectives (Kahyaogullari, 2013).

It began to be widely used in Türkiye, mostly after 1980 (Uğur and Miynat, 2014). As a result of the private sector-oriented development model adopted in Türkiye in the 1980s, public investments in industry have gradually decreased and infrastructure investments have come to the forefront in the central investment budget. According to World Bank data, a total of 170 public private partnership projects were implemented in Türkiye from 1990 to 2019. The total cost is US$102.437 million. 164 of these projects are under construction or operation (Akyel and Komurlu, 2019). According to Presidency of The Republic of Türkiye Presidency of Strategy and Budget, the total number of projects realized through public-private partnership as of 2025 is 272 (Presidency of The Republic of Turkey Presidency of Strategy and Budget, 2025). The continued rapid implementation of public private partnership projects makes it imperative that the contract management of these projects is successful. According to Teşli (2012), for successful PPP implementations, there should be a legal framework to enable the provision of financing, there should be a PPP Law that provides flexibility to create PPP models in line with the needs of the administrations and the requirements of the projects, necessary arrangements should be made to minimize project legal risks, the specifications and contract should be clear enough for the contractor to make cost calculations and should not include open-ended and uncertain obligations, and the contract should be open to public scrutiny. Therefore, contract management is of critical importance in PPP implementations. In order for public-private partnership projects to be realized successfully in Türkiye, it is important that contract management is established in a healthy manner and the contract management process is carried out effectively. The problem of the research is to determine whether the current legal regulations in Türkiye are sufficient for PPP success and to identify the weaknesses that need to be improved as a result of comparison with developing countries with similar macroeconomic conditions. In this regard, the framework created in this study aims to reveal the strengths and weaknesses of PPP contract management in Türkiye. As a result of the study, recommendations for improving weaknesses are expected to contribute to increasing the success of the PPP.

1. Public Private Partnership Concept and Contract Management in Public Private Partnerships

There are various nomenclature proposals for public private partnerships in Türkiye. These are “public private cooperation”, “public- private partnership”, “public private sector partnership”, “public private partnership model”. The name that is accepted worldwide and can be found in all studies is the concept of Public Private Partnership (Boz, 2016). Within the scope of this paper, it will be referred to as public private partnership.

Contract management is the process in which the roles undertaken by the parties and the basis of communication with the private sector are determined and includes the roles of the necessary bodies and related organizations (Almarri ve Abuhijleh, 2017). Bloomfield (2006), Bloomfield pointed out that the successful implementation of long-term public private partnership projects is an issue in which local governments should invest. These include specialized expertise, effective contract management and strong governance structures (Bloomfield, 2006).

1.1 Main Activities of Contract Management in Public Private Partnership:

Contract management is a complex structure consisting of many activities. According to PPP Certification Guide (2016), primary activities can be discussed under 4 main headings. These main activities are "establishment of governance and contract management team", "planning, establishing and executing contract management, "relationship management" and "performance management" (Asian Development Bank (ADB) etc., 2016).

According to PPP Reference Guide Version 3.1 (2017), the main activities of contract management can be discussed under the following 4 main headings. These are "establishing contract management structures", "monitor and manage the delivery and risk of the public private partnership project", "dealing with change" and "contract termination and asset transfer" (World Bank Group (WBG), 2017).

According to Almarri and Abuhijleh (2017), these main activities are "change management", "asset transfer", "management structure" and "includes performance management" (Almarri ve Abuhijleh, 2017).

The World Bank Group Public Private Partnership Resource Center (2007) classified these activities as follows "establishing the contract management team", "management of relationships", "managing service performance" and "contract administration" (The World Bank Group Public Private Partnership Resource Center, 2007).

Within the scope of the study, after the literature review above, the main activities of contract management in public private partnerships were examined in 7 components. These;

- Establishment of governance and contract management team
- Planning, establishment and execution of contract management
- Managing contract changes
- Managing performance
- Monitor and manage PPP project delivery and risk
- Managing relationships
- Contract termination and asset transfer.

Establishment of governance and contract management team: Introducing and managing projects requires good leadership, development of institutions and a good management structure (Zhang ve Tan, 2019). Communication between the contract management team and the project management team, the duties and responsibilities of these teams and their scope of work should be clearly defined (Almarri ve Abuhijleh, 2017). Although there is no definitive formula for the size and structure of the contract management team, the number of people it will consist of may vary from a few to fifty people, depending on the size and complexity of the contract and project (Global Infrastructure Hub, 2018). The contracting authority may use more than one PPP project, the contract can be managed by establishing a central team for all these projects, and this contract management team can manage the process of all these projects (The World Bank Group Public Private Partnership Resource Center, 2007).

Planning, establishment and execution of contract management: Within the scope of establishing the necessary structures for this management process, the responsibilities and duties within the structure of the contracting authority, in other words the public partner, are determined. Additionally, at this stage, it is explained how the relationship with the private party will be managed (World Bank Group,

2017). The aforementioned contract management plan includes contract management (ADB. etc., 2016).

Additionally, apart from the contract management plan, monitoring or reporting should be done when necessary for various aspects of each partner; The contract should specify a daily, weekly, monthly or quarterly frequency for these activities (Burnett, 2013). Due to the long duration of public private partnership projects, it is possible that the project will not be completed by the end of the tenure of the staff at the beginning of the contract. At this point, information management, establishing solid processes and succession planning become important. When performing succession planning, it is recommended to create an operational contract manual (The World Bank Group Public Private Partnership Resource Center, 2007).

Managing contract changes: One of the most important points in achieving value throughout the process in long-term public private partnership projects is being able to withstand significant changes during implementation (ADB etc., 2016). The public private partnership contract should include triggers and methodologies for the acceptance and implementation of changes made (European PPP Expertise Centre (EPEC), 2015). Procedures for public and private partner proposals, discussion, evaluation and implementation of changes to the contract are essential for change management. Afterwards, change proposals must be managed effectively (Burnett, 2013).

Managing performance: In order to proceed in accordance with the contract, service performance must be measured and monitored. In performance management, the ability of the service or services offered by the private partner to meet the specified standards, the effect of remedial measures and whether there is a noticeable trend in the provision of the service are examined (The World Bank Group Public Private Partnership Resource Center, 2007). In public private partnerships, effective contract management will have a supporting role in determining and monitoring the private partner's construction and operations performance. In addition, it will ensure that project risks are managed by the contracting authority throughout the public private partnership agreement (EPEC, 2015).

Monitor and manage PPP project delivery and risk: How project risks will be shared between the private partner and the contracting authority should be determined at the beginning of the relationship between them. This forms the basis of the relationship between the parties for risk management (ADB etc., 2016).

The risks that need to be managed by the contract management team are as follows:

• Risks related to the project that are included in the contract and are the responsibility of the parties

• Risks to be covered by the contracting authority

• Project-related risks that cannot be foreseen in the public private partnership agreement

• Risks related to differences that may arise in the contract of the public private partnership project (EPEC, 2015).

A risk management plan should be prepared by the contract manager before stepping into the contract management process in the project cycle. The risk management plan should be taken as a reference and guide throughout the contract (WBG, 2017).

Managing relationships: Since public private partnership projects are business partnerships between parties, relationship management and communication between the project parties are extremely important in these projects (ADB etc., 2016). The most important factors for a successful relationship are the parties' understanding of each other, the existence of open communication, information sharing and mutual recognition of goals. In order to establish successful communication, it is essential

to have proper communication channels between the public and private parties at strategic, commercial and operational levels (United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UNESCAP), 2011).

Contract termination and asset transfer: Provisions that will ensure the adequate return of the asset subject to the contract within the framework of the contract should be included in the contract (EPEC, 2015). The public partner must have the authority to suspend or terminate the contract against the risk that the private sector partner may fail in any aspect. In this context, without planning a strategy, the public side will focus on one transaction, which may prevent the financial response from being received (Burnett, 2013).

A public private partnership contract must include detailed provisions regarding contract termination. The issues that should be included within the scope of the contract are as follows:

• Conditions for termination of any party if the contract ends before the targeted and planned date;

• Payment to be made to the private partner, if any, after termination by the public partner

• The status of the assets after termination when they are delivered to the public partner (EPEC, 2015). The Results section is the part where the findings and data, in short, the conclusions reached as a result of the study are expressed in writing.

2. Material and Method

Although public private partnership projects may have national or international differences, they may include some issues that are common on a global scale. In this context, the challenges, risks, limitations and success factors can be similar (Gürgün ve Tauran, 2014). According to Sungur (2018), these common risks include deficiencies in contract design, the impartiality of responsible persons in the regulation and contract management, and the consideration of one party's interests. According to Kavishe etc. (2018), poor contract and tender information can be shown as common risks. In a study conducted by Fombad (2013) in South Africa, similar difficulties include ineffective contract management. According to all these data obtained, it can be seen that one of the most important factors affecting the success of public private partnerships is contract management. Although contract management is a very important issue in contract-based public private partnerships, it was seen in the literature review that there were few studies on this subject. Fu etc. (2023) reviewed the literature published on public private partnership between 2012 and 2021. In this study, they examined the topics of risk management, contract management, critical success factors (CSFs) and critical failure factors (CFFs), economic and financial issues, and performance management. Accordingly, there are still significant gaps in contract management in public private partnerships. It needs to be divided into more application areas and countries (Fu etc., 2023). As a result of this determination, first of all, an extended literature review was conducted within the scope of the study. Later, a framework for the structure of contract management in public private partnership projects was developed. The main activities explaining this framework for the structure of contract management in public private partnership are determined as establishment of governance and contract management team; planning, establishment and execution of contract management; managing contract changes; managing performance; monitor and manage PPP project delivery and risk; managing relationships; contract termination and asset transfer. Within the scope of the study, the laws, regulations and ordinances in Brazil, Kenya, Kosovo, the Philippines and Türkiye, selected among the developing countries, were examined within the framework of this developed structure. These are developing countries with similar macroeconomic conditions to Türkiye. The study is based on data from The World Bank Group (WBG) (WBG, 2025). In this context, developing countries where public-private partnerships are frequently used and whose data on PPPs are transparently shared by The World Bank

Group were analyzed. As a result of the analysis, Brazil, Kenya, Kosovo, the Philippines are the 4 countries whose laws and regulations on public private partnership projects can be accessed through The World Bank Group data and included in the study.

3. Findings: Examination of Contract Management in Public Private Partnership within the Scope of Legal Framework in Various Countries

Within the scope of the study, developing countries where public private partnerships are implemented were examined, focusing on 5 developing countries that carry out contract management among these countries, and about their laws and regulations in this field were made literature review. The countries are Brazil, Kenya, Kosovo, Philippines and Türkiye. These countries are developing countries, and their relevant laws and regulations can be accessed transparently through World Bank data.

3.1 Brazil:

Brazil administratively consists of 26 states, a Federal District and a total of 5570 municipalities. Just as there are laws and regulations at the state level in the country, there are also laws and regulations at the federal government level. These are Federal Law No. 11.079, Law No. 11.688 in the State of São Paulo, Law No. 14.868 in the State of Minas Gerais, Law No. 9.290 in the State of Bahia and Law No. 12.765 in the State of Pernambuco.

•Establishment of Governance and Contract Management Team in Brazil

This activity is included in Federal Law No. 11.079. In addition, the relevant regulations are involved within the context of Law No. 11.688 in the State of Sao Paulo.

While Article 14 of the Federal Law No. 11.079 states the necessity of establishing a unit that will manage the public private partnership project and report and evaluate the performance of the contract, Article 3, Paragraph 8 of the Law No. 11.688 of the State of Sao Paulo states that Economy and Planning through the created unit. Secretariat to carry out operations and coordinated activities regarding the public private partnership project. The importance of the PPP Governing Council's recommendations and dissemination of the concepts and methods to be implemented in order to assist projects receiving support from the unit in question was emphasized.

•Planning, Establishment and Execution of Contract Management in Brazil

In Article 15 of Law No. 11.079, inviting tenders, sending invitations, managing the tender process, monitoring and controlling public private partnership contracts are the responsibility of Ministries and Regulatory Bodies.

•Managing Contract Changes in Brazil

Within the scope of this activity, no relevant information was found.

•Managing Performance in Brazil

According to Article 5 of Federal Law No. 11.079, when preparing a public private partnership contract, it should be prepared by including the necessary mechanisms to protect the quality of the service provided and by including objective criteria for evaluating the performance of the private party. In Article 14 of the same law, it is stated that a unit should be established to evaluate contract performance reports (Federative Republic of Brazil, 2004).

Law No. 11,868 of the State of Sao Paulo states that while public private partnership projects are carried out, they will be constantly monitored to evaluate the efficiency with the criteria previously determined by the contract (Government of the State of Sao Paulo, 2004).

•Monitor and Manage PPP Project Delivery and Risk in Brazil

Federal Law No. 11.079 states in Article 5 that public private partnership contracts should address the situation of risk sharing, including various force majeure, changes in state policy and unforeseen events.

•Managing Relationships in Brazil

Within the scope of this activity, no relevant information was found.

•Contract Termination and Asset Transfer in Brazil

There are regulations on this subject within the scope of Law No. 11.868 published in the State of Sao Paulo and Law No. 9.290 of the State of Bahia.

3.2 Kenya:

The Public Private Partnership Act was published in Kenya in 2013. Within the scope of the law in question, it was deemed appropriate to establish some units. These units; PPP Committee, PPP Unit and PPP Node. Additionally, the duties and responsibilities of the mentioned units are included.

•Establishment of Governance and Contract Management Team in Kenya

In Article 55 of the Legislative Supplement No. 58, published on 19 December 2014, the public partner is required to appoint a contract negotiation committee to establish the project contract (Republic of Kenya, 2014).

•Planning, Establishment and Execution of Contract Management in Kenya

The subject is covered in Section 65 of the 2013 PPP Act. It has been stated that the public partner will ensure the execution of the contract together with the private sector partner. It is the responsibility of the contracting authority to monitor the implementation of the public private partnership contract, supervise the management of the contract, prepare reports on the implementation of the contract and submit them to the public private partnership committee (Republic of Kenya, 2013).

•Managing Contract Changes in Kenya

There are regulations regarding this activity in the 2013, PPP Act. Accordingly, the public private partnership contracts should include the following;

- Extent of the public partner's right to change the terms of the project and other responsibilities imposed on the private partner

- What will be the basis of compensation for losses arising from the above-mentioned situations and similar changes and the relevant mechanisms

- Fundamentals of risk determination related to changes that may occur in the law, force majeure, unforeseen accidents, or, if any, exploration of existing structures and subsequent compensation,

- Emergency lawsuits by the public partner or lenders as a result of the delivery process and default of the private partner, which may occur due to termination or termination of the contract by any partner in the Project (Republic of Kenya, 2013).

•Managing Performance in Kenya

Under the PPP Act, the public partner is the party responsible for measuring project output (Republic of Kenya, 2013).

•Monitoring and Managing the Delivery and Risk of The Public Private Partnership Project in Kenya

According to World Bank Group data, in Kenya, the contract management team in public private partnerships is not obliged to establish risk management mechanisms.

•Managing Relationships in Kenya

In accordance with Section 65 (1)(c) of PPP Act, the public partner will ensure the execution of the contract together with the sector regulators. Also, facility or service users etc. It is the responsibility of the private party to ensure communication with other stakeholders (Republic of Kenya, 2013).

•Contract Termination and Asset Transfer in Kenya

According to the PPP Act, the public private partnership agreement must include the ownership of the project assets, the obligations of the parties regarding the transfer and delivery of the project site, early termination events in which one of the parties may terminate the contract, the delivery process of the project upon termination, and the termination of the contract (Republic of Kenya, 2013).

3.3 Kosovo:

The Kosovo Government issued a directive after the cabinet meeting held on 04 July 2008. According to this directive, it is stated that public private partnership projects are a tool to implement public services and encourage investment, and therefore these projects will be supported by the Kosovo Government. Various laws and regulations have been published in this direction.

•Establishment of Governance and Contract Management Team in Kosovo

In accordance with Article 48 of Law No. 04L-045 of 2011, the public partner must identify the institutions and/or personnel responsible for the supervision and monitoring of the contract.

•Planning, Establishment and Execution of Contract Management in Kosovo

It is stated in Article 81, Paragraph 2 of Law No. 04/L-042 that the contracting authority must decide on the management plan and that it must be signed by the parties before the implementation begins. In addition, the authority to regulate the rules regarding the contract management plan belongs to the contracting authority. The content of the contract management plan is included in the 3rd paragraph of the same law. In this context, the contract management plan should include the following;

- Name of the employee or employees of the public partner determined to be responsible within the scope of the management of the contract

- When deemed necessary, a supervisory resident or project engineer or engineers

- Number and categories of auxiliary personnel as well as employees due to contract management, including technical experts recruited and included in the project from outside the institution.

- A timeline or a project plan

- Gantt charts,

- Diagrams related to contract management activities, including the contract duration

In addition, the institution that monitors contract management is the public private partnership committee.

Under Law No. 04L-045 of 2011, if the project parties include more than one public institution, the institution's public private partnership committee must identify the public partner and partners for the contract in question and establish procedures to coordinate their responsibilities. In Article 19 of the same law, the responsibilities of the contracting authority are as follows;

- Establishing a competent project management team to carry out the selection of the private party in the procurement process and to complete the contract with the private party,

- Establishment of a professional and qualified contract management team to monitor the private partner's progress as regards the contract and implement the contract.

•Managing Contract Changes in Kosovo

According to the Law No. 04L-045 of 2011, Article 48, Paragraph 2, the contract provides for ways out as a result of default by any party, failure of any party to comply with an obligation contained in the contract as a result of events beyond its control, or it should include the situations in which the person may be exempt from liability in case of delay and the procedures for reviewing, changing and changing the contract terms.

•Managing Performance in Kosovo

Pursuant thereto Article 18 Paragraph 2 of the above-mentioned law, it is emphasized that the public private partnership department must regularly evaluate the performance and impact of the public private partnership in order to fulfil its responsibilities.

•Monitoring and Managing the Delivery and Risk of The Public Private Partnership Project in Kosovo

No regulation on this issue has been found in Kosovo.

•Managing Relationships in Kosovo

Article 18 of Law No. 04L-045, dated 2011, includes regulations on the subject. Accordingly, a Central Public-Private-Partnership Department will be creating in the Ministry of Finance. The said presidency will assist and inform the required public units. Additionally, the public private partnership department will be responsible for interacting with project stakeholders and public education campaigns to inform the public about the KMAU private partnership and coordinating public private partnership related activities in all economic sectors as well as social sectors (Republic of Kosovo, 2011).

•Contract Termination and Asset Transfer in Kosovo

Pursuant to Article 10 of Law No. 04L-045 of 2011, during the contract period, the public partner will temporarily transfer to the private partner the ownership of the public infrastructure and other designated public assets directly related to the content of the contract, the cancellation of the contract. In case of termination or termination, it may be transferred to be returned to the contracting authority in accordance with the circumstances specified in the public private partnership agreement. Article 48, paragraph 2 of the same law states that the contract must include the rights and obligations upon termination or expiration of the contract, the compensation calculation method, resolution mechanisms for disputes that may occur between the parties, and the conditions and procedures relevant to the transfer of the private partner.

3.4 Philippines:

Public private partnerships are explained in the Republic Act No. 7718 The Philippine BOT Law, Implementing Rules & Regulations, Revision 2012 Preliminary Provisions, Section 1.1. policy article. It was stated that it is a state policy to provide appropriate incentives for the construction, operation and maintenance of infrastructure and development projects financed and implemented by the Government by utilizing and supporting them from the resources of the private sector. This also brought about the recognition of the vital role of the private sector in achieving national growth and development.

•Establishment of Governance and Contract Management Team in The Philippines

According to Article 14 of the above-mentioned law, the coordination and monitoring of projects is the responsibility of the Public Private Partnership Center. According to paragraph 3 of the same article each associated LGU (local government unit) can create the PPP unit headed by a senior official and containing technical and legal personnel competent in public private partnership projects.

•Planning, Establishment and Execution of Contract Management in The Philippines

According to Chapter 11 of the above-mentioned law, it is stated that every infrastructure project undertaken must comply with the approved plans, project specifications, determined standards and anticipated costs, and in local projects, the responsibility for their monitoring and supervision lies with the institution or local government unit in question.

•Managing Contract Changes in The Philippines

According to Section 2 of the law, changes to the terms and conditions of the drafted contract may be allowed after approval by local government units. In this case, the legal advisor must be informed in writing Changes to the draft contract are not permitted, except for changes affected by the bid of the winning private partner or changes to the approved contract terms. According to Chapter 12 of the same law, changes provided by local government units are changes that do not cause a decrease in the scope of the work or performance standards, a radical change in the arrangement of the contract, or an extension of the term of the contract and do not require financial incentives or additional financing provided by the government in the context of the project.

•Managing Performance in The Philippines

According to Section 12 of Republic Act No. 7718 of 2012, local government units determine whether performance security will be published. The security of performance in operations will be regulated to ensure that the project continues in compliance with the operating variables and specifications in the context of the contract. After the completion of the project, an acceptance certificate will be issued confirming its compliance with the specified specifications and standards. Performance safety for construction works will be released after receipt of the acceptance certificate.

•Monitoring and Managing the Delivery and Risk of The Public Private Partnership Project in The Philippines

No regulation on this issue has been found in the Philippines.

•Managing Relationships in The Philippines

No regulation on this issue has been found in the Philippines.

•Contract Termination and Asset Transfer in The Philippines

Various explanations regarding contract termination are included in Chapter 9 of the Law. In the event of cancellation, termination or termination of a public private partnership by the public partner through the fault of one of the parties or by mutual agreement, said project owner will be compensated for the actual expenses incurred on the project plus a reasonable rate of return. In the same section, the conditions for termination and cancellation are included. If the private partner fails to comply with any of the terms of the contract or commits a material breach of the contract, the local government unit must notify the private partner in writing. If the necessary correction is not made within the specified period, the local government unit has the right to terminate the contract. According to Article 12 of the said Chapter 9, the place of arbitration or settlement of cases in case of dispute depends on the joint decision of the parties to the contract. However, the default location is the Philippines. According to Article 23, after the transfer of the facility in good working order, a third party is appointed to determine the residual value of the facility.

3.5 Türkiye:

The legal framework of public private partnerships in Türkiye has been established by some laws and regulations at different local and ministerial levels.

The responsibilities and powers of the Municipal Council are explained in Article 18 of the Municipality Law No. 5393, published in 2005. Accordingly, it was stated that the granting of privileges on behalf of the municipality and the decision to make municipal investments in the form of build-operate or build-operate-transfer model were made; This meant that the authority to decide on the implementation of public private partnership projects was given to municipalities.

In Article 10 of the Special Provincial Administration Law No. 5302 and dated 2005, granting concessions on behalf of the Special Provincial Administration and realizing investments through the build-operate or build-operate-transfer model are among the responsibilities and powers of the Provincial General Assembly, and special provincial administrations have been authorized, similar to the situation in municipalities (T.C. Law No. 5302 and dated 2005 on Special Provincial Administration, 2005).

“Law No. 6428 on the Construction, Renovation and Provision of Services of Facilities by the Ministry of Health through the Public-Private Partnership Model and Amending Certain Laws and Decree Laws” and after the "Law on Amendments to Certain Laws" dated 01/03/2014 and numbered 6527 constitutes the legal framework for projects carried out in public private partnerships in the health sector.

•Establishment of The Governance and Contract Management Team in Türkiye

According to Article 9 of the "Implementation Regulation on the Construction, Renovation and Procurement of Services by the Ministry of Health with the Public Private Cooperation Model" published in the Official Gazette No. 28995 dated 09/05/2014, the private partner must have a certificate proving whether it complies with the conditions specified in the tender documents for the work subject to tender. It is stated that this certificate must be issued by internationally accredited quality control organizations.

•Planning, Establishment and Execution of Contract Management in Türkiye

Included in Article 4 of Law No. 6428. In this context, it is the responsibility of the contracting authority to supervise the contract activities. The Ministry has the authority to constitute an audit and management system. The purpose of this is to monitor the performance of the private partner and to ensure the management of the project.

•Managing Contract Changes in Türkiye

Pursuant to the 5th paragraph of Article 4 of Law No. 6428, the private sector partner may transfer the rights and responsibilities granted to it by contract to another private sector partner, provided that the conditions specified in the relevant law are met and under unchanging conditions. However, this requires the approval of the administration.

According to Article 11 of the implementation regulation published in the Official Gazette No. 28995 dated 9/5/2014, changes can be made in the business partnership, provided that the company has the necessary financial and technical competencies and obtains the approval of the public partner before signing the contract. According to Article 61 of this Law, amendments may be made to the contract and its annexes by the approval of the Minister. In case of extraordinary conditions, force majeure or a situation that will cause a change in execution of the contract and its annexes or if the provisions in the contract and its annexes contain contradictions, the amendments shall be for the purpose of understanding the contract and in a manner that will not cause a change in the contract price.

•Managing Performance in Türkiye

According to Article 58 of the Implementation Regulation on the Construction, Renovation and Procurement of Services of Facilities by the Ministry of Health with the Public-Private Cooperation Model, the public partner will be able to supervise the activities within the framework of the contract throughout the project, and will also be able to establish audit and management systems that will monitor the performance and ensure the management of the project. If necessary, it will be able to purchase services from outside the organization in this context.

•Monitoring and Managing the Delivery and Risk of The PPP Project in Türkiye

There is no information on any regulation on this issue in Türkiye.

•Managing Relationships in Türkiye

No information regarding the activity in question could be found.

•Contract Termination and Asset Transfer in Türkiye

In accordance with Law No. 6428, if the termination of the contract is due to the private partner, the final guarantee of the private partner is recorded as income to the Treasury in case of contract termination. The private partner cannot claim any right, fee or indemnity for this final guarantee, whis is recorded as income, and cannot request that it be offset against his debt. According to Article 7 of this law, if the project was carried out in accordance with the contract and this is established, it is transferred to the contracting authority. This determination process includes the evaluation of the project by a committee appointed by the public partner at the end of the contract period, together with the private partner or the private partner's representative, and the preparation of a due diligence report. If any deficiencies or malfunctions are reported in this report, these deficiencies and malfunctions will be finalized by the private partner within the time period given by the public partner. If failure to complete, the cost required to eliminate excerpts and faults shall be offset from the payments to be made to the private sector partner, if any. If there is no payment to be made to the private sector partner, it shall be covered by the private partner’s guarantee. If it cannot be covered by these means, it is compensated by the private partner.

It is mandatory to include matters regarding the transfer of the facility and other agreements as a result of mutual agreement, force majeure or unilateral termination of the contract by the public partner in both the tender documents and the contract.

4. Discussion

According to the contract management framework developed in the study, the presence of main activities in the selected countries is shown in Table 1.

The presence of laws associated with main activities is indicated by (+), and the absence of laws is indicated by (-).

Table 1. Evaluation of Contract Management Main Activities in the Reviewed Countries

PPP Contract Management Main Activities	Brazil	Kenya	Kosovo	Philippines	Türkiye
Establishment of governance and contract management team	+	+	+	+	+
Planning, establishment and execution of contract management	+	+	+	+	+
Managing contract changes	-	+	+	+	+
Managing performance	+	+	+	+	+
Monitor and manage PPP project delivery and risk	+	-	-	-	-
Managing relationships	-	+	+	-	-
Contract termination and asset transfer	+	+	+	+	+

It is seen that establishment of governance and contract management team is subject included in legal regulations in all five countries. Structuring and managing PPPs requires good leadership, developed institutions and good governance structures (Zhang and Tan, 2019). There is also a need for a contract management team to ensure harmony and order among stakeholders. One of the most important elements for a smoothly functioning contract management mechanism is the establishment of a contract management team (PPP Cell, Infrastructure Division, Department of Economic Affairs, Ministry of Finance Government of India, 2015). The fact that all 5 countries examined in the study include this issue in their legislation is an important step for the effective execution of PPP contract management.

It is seen that planning, establishment and execution of contract management, is subject included in legal regulations in all five countries. There is no ideal structure for contract management. It is considered good practice to have a structural approach with staff from the contracting authority and/or the private partner who are deemed qualified with expertise (Burnett, 2013). The fact that this issue is addressed in the legislation of all 5 countries is a positive approach.

Managing contract changes is a criterion included in the legal regulations in all countries examined except Brazil. Public private partnerships are long-term processes. It is therefore normal to need changes in the process. Contract modifications can be considered as changes provided for in the contract and changes not provided for in the contract. Contractual modifications are changes that may be made to the contract as a result of foreseeable risks and are based on the contract when they occur. For issues that arise as a result of unforeseen risks, it is the responsibility of the project management team to strike a satisfactory balance (EPEC, 2011). The project management team's knowledge of contracting also comes to the fore here. When establishing the contract, outputs from previous projects can be used for changes that may arise during the project. The legal guarantee of managing

contract modifications in Brazil will be instructive for PPP practitioners and will contribute to PPP success.

It is seen that managing performance is subject included in legal regulations in all five countries. Effective contract management in public private partnerships will play a helpful role in identifying and monitoring the construction and operational performance of the private partner. It will also enable the public partner to manage project risks for the duration of the PPP contract (EPEC, 2011). Therefore, it is an important development that this issue is legally guaranteed in all five countries.

There are no legal regulations on Monitor and manage PPP project delivery and risk criteria in other countries except Brazil. The contract management process also includes risk management. Over the last 30 years, companies have increasingly been faced with these aspects of contract management (Schuhmann and Eichhorn, 2017). Potential problems need to be identified early and acted upon accordingly. If the first point of contact of the private partner does not solve the problem, the issue should be addressed at a higher level. Such promotion procedures should be included in the contract manual to be prepared (EPEC, 2011). In addition, the contract manager must prepare a risk management plan before contract management begins (International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2017). All these processes need to be included in the legislation of other countries, just like in Brazil.

No legal regulations have been found in the managing relationships criterion, except for Kenya and Kosovo. Mutual understanding, open communication, information sharing and recognition of mutual goals are the most important factors for a successful relationship. In order to build a successful relationship, it is essential to have appropriate lines of communication between the public partner and the private partner at strategic, commercial and operational levels. Open lines of communication at appropriate levels reduce confusion and help resolve any issues that may arise quickly (UNESCAP, 2011). Effective communication management in Kenya and Kosovo will increase the success of PPPs.

It is seen that contract termination and asset transfer is subject included in legal regulations in all five countries. PPPs are not only construction contracts. Depending on the model applied, it should include specific clauses for the period of use and the appropriate transfer of the asset. Asset transfer, in particular, is an issue that is carefully considered by every public partner. In addition, the public partner should have the right to suspend or terminate the contract in case the private partner fails operationally or financially (EPEC, 2011).

5. Limitations

The study aims to make a comparison with developed countries similar to Türkiye. However, PPPs are not yet as widespread and systematic processes in developing countries as in developed countries. Therefore, the number of developing countries to be compared is limited. This is the main limitation of the study. In addition, the legal framework of PPP contract management was aimed to be presented and the legislation in the countries to be compared was analyzed. However, countries' legislation on PPP is often not clearly accessible as it is not yet systematized. The scope of the study is limited to those countries for which legislation is explicitly available in the WBG data, as indicated in the materials and methods of the study. In addition, given that the legislation of the countries examined in the study is in their official languages, the translation process is also a limitation for the study.

6. Conclusion and Recommendations

As a result of the study, it was seen that public private partnership laws and regulations exist at the national level in Kenya, Kosovo and the Philippines. In Türkiye, the legal framework of public private partnerships is dispersed. There are various laws, regulations and decrees for public private

partnerships at the local or ministerial level. Although there are laws and regulations at the state level in Brazil, there is a public private partnership law at the national level that binds the state laws.

The fact that the laws published at the national level draw a general and clear framework for the preparation, realization, supervision, execution and delivery of public private partnership projects plays a role in the success of these projects.

The results and recommendations for practitioners obtained within the scope of the study can be listed as follows;

• It has been observed that the establishment of governance and contractual structures is included in all countries covered within the scope of the study. It shows that the importance of this criterion for the successful management of projects is recognized and that it is accepted as a fundamental criterion for the effectiveness of contract management of public private partnerships.

• Management structures were established as public private cooperation departments within various ministries in Türkiye. These ministries are the Ministry of Health, the Ministry of Transport and Infrastructure, and the Ministry of National Education, where public private partnership projects are frequently implemented. It has also been learned that there is a Contract Management Unit within the Ministry of Health to execute the contracts of the projects in question. In the other countries under review, namely Kenya, Kosovo, the Philippines and Brazil, there are no units operating in a national context. These units are public private partnership councils and central units. Considering these examples, the existence of a central unit is important in terms of providing guidance for subsequent projects and ensuring experience sharing.

• The relevant laws and regulations regarding contract changes have not been reached in Brazil. In the other four countries subject to the study, there are various laws and regulations on this subject. Considering that public private partnership contracts are long-term, complex and risky contracts, it is important for these contracts to be flexible against possible changes and to prevent losses in areas such as cost and duration of the project after changes to be made or requested to be made, in order to maintain the contract. For this reason, the management of contract changes is an important criterion for the successful contract management of public private partnerships, which appear as a contract-based model.

• In Brazil, it has been stated that contract provisions should include performance evaluation criteria and protection mechanisms established to protect the competence of service delivery. In addition, one of the responsibilities of the contracting authority is to evaluate contract performance reports. The responsibility of the contracting authority in this regard is emphasized. It has been observed that this is one of the issues that are the responsibility of the public partner in the Philippines, Kenya and Türkiye. The responsibility for measuring and fulfilling the performance of the project and service product is given to the public partner. Establishing a central public private partnership unit in our country will ensure significant progress in increasing performance. This unit can act as a controller to oversee performance management. Thus, it can play an important role in evaluating the performance of public private partnership agreements.

• Monitoring and managing the delivery and risk of a public private partnership project is stated in the law as a critical activity to be included in contracts in Brazil. There is no law or regulation regarding this issue in Kenya, Kosovo, the Philippines and Türkiye. Considering that it is an important and critical issue for public private partnerships, it should be guaranteed by legal regulations.

• Public private partnerships are comprehensive, long-term and complex projects that require the participation of two parties, the public partner and the private partner, as project partners, and many

stakeholders involved in the project other than these two stakeholders. Therefore, communication between stakeholders is an important issue in this multi-stakeholder process and should be included in contracts. It was also seen in the study that; In Kenya and Kosovo, the management of relations is the responsibility of the contracting authority. There are no laws or regulations on this subject in the Philippines, Brazil and Türkiye. Having a legal constraint to ensure the establishment and maintenance of communication between stakeholders within the scope of the contract will allow public private partnership projects to be carried out in a healthier and more efficient manner.

The recommendations for researchers can be listed as follows;

• In future studies, researchers can examine PPP-related legislation and contract management in other developing countries in line with the framework established in this study.

• In future studies, researchers can compare PPP contract management in developed countries with PPP contract management in developing countries to reveal the differences, disadvantages and challenges for developing countries.

Compliance with the Ethical Standard

Conflict of Interests: The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Ethical Approval: Ethics committee approval is not required for this study. The wet signed consent form is attached to the article process file.

Financial Support: No financial support is available.

REFERENCES:

Almarri, K., Abuhijleh, B. (2017). A Qualitative Study for Developing **a** Framework for İmplementing Public–Private Partnerships In Developing Countries, *Journal of Facilities Management*, 15 (2), 170-189.

Appuhami, R., Perera, S., Perera H., (2011). Coercive Policy Diffusion in a Developing Country: The Case of Public-Private Partnerships in Sri-Lanka. *Journal of Contemporary Asia.* 41(3): 431-451.

Asian Development Bank (A.D.B.), The European Bank for Reconstruction and Development (E.B.R.D.), The Inter-American Development Bank (I.D.B.), The Islamic Development Bank (I.s.D.B.), Multilateral Investment Fund (M.I.F.), Public Private Infrastructure Advisory Facility (P.P.I.A.F.) and World Bank Group (W.B.G.). (2016). *The A.P.M.G. Public-Private Partnership (PPP) Certification Guide Chapter 5 and 7*, 1st Ed., World Bank Publications, Washington D.C., A.B.D.

Atasoy, H. (2011). *Kamu-Özel İş Birliği Modeli ve Türkiye'de Belediyelerin Altyapı Projelerinin Finansmanında Uygulanabilirliği (In English: Public-Private Partnership Model and Its Viability ın Financing Municipalities' Infrastructure Projects in Turkey),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 292861.

Bloomfield P. (2006). The Challenging Business of Long-Term Public – Private Partnerships: Reflections on Local Experience, *Public Administration Review*, 66 (3), 400-411.

Boz, S.S. (2016). Kamu Özel İş Birliği (PPP) Modeli (In English: Public Private Sector Cooperation (PPP) Model), *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 277-332. https://doi.org/10.21492/inuhfd.239839

Federative Republic of Brazil, Law No. 11.079 dated 30 December 2004, (Retrieved from http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_Ato2004-2006/2004/Lei/L11079.htm, November 2019).

Burnett, M. (2013). Public Private Partnership Contract Management – Still in Need of More Attention, *European Procurement & Public Private Partnership Law Review,* 8 (3), 217-230.

European P.P.P. Expertise Centre (EPEC), The Guide to Guidance How to Prepare, Procure and Deliver P.P.P. Projects, 1. Baskı, Mixed Sources Yayınevi, Lüksemburg, 2011.

European PPP Expertise Centre (E.P.E.C.). (2015). *The Guide to Guidance How to Prepare, Procure and Deliver PPP Projects,* ISBN:978-92-861-1426-7, (Retrieved from https://www.utap.gov.pt/Publicacoes_interna/guide-to-guidance-en.pdf, January 2019)

Fombad, M.C. (2013). Accountability Challenges in Public–Private Partnerships from A South African Perspective, *Journal of Business Ethics,* 7 (1), 11-26.

Fu, L., Sun, H., Fang, Y., Xu, K. (2023). A Systematic Review of The Public-Private Partnership Literature Published Between 2012 And 2021, *Journal of Civil Engineering and Management,* 29(3), 238-252.

Global Infrastructure Hub, (2019). Managing PPP Contracts After Financial Close: Practical Guidance for Governments Managing PPP Contracts, (Retrieved from: https://content.gihub.org/live/media/1465/updated_full-document_art3_web.pdf, November 2019).

Gözler, K. (2009). *İdare Hukuku (In English: Administrative Law),* 2. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.

Gürgün, A.P., Touran, A. (2014). Public-Private Partnership Experience in the International Arena: Case of Türkiye, *Journal of Management ın Engineering,* 30 (6), 04014029.

Gürkan, M. F. (2013). *Eğitim Kamu Hizmetinin Görülmesinde Kamu Özel Ortaklığı (In English: Public Private Partnership Within the Observance of Educational Public Service),* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Konya, 354827.

Hodge, G., (2004). The Risky Business of Public-Private Partnerships. *Australian Journal of Public Administration.* 63(4): 37-49.

Ibrami, E. (2024). Implementation of PPP Contracts: Pros and Cons, *Ninth International Scientific-Business Conference LIMEN Leadership, Innovation, Management and Economics: Integrated Politics of Research*. DOI: https://doi.org/10.31410/LIMEN.2023.413

International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. (2017). *PPP Reference Guide Version 3.1,*3rd ed., World Bank Publications, Washington DC.

Presidency of The Republic of Turkey Presidency of Strategy and Budget. (2025). Public-Private Partnership Projects ın Turkey, (Retrieved from: https://koi.sbb.gov.tr/, January 2025).

PPP Cell Infrastructure, Division Department of Economic Affairs, Ministry of Finance Government of India, Post Award Contract Management Guidelines for P.P.P. Concessions, Hindistan, 2015, s:16, (Retrieved from https://www.pppinindia.gov.in/documents/20181/33749/Guidelines+on+Post+Award +Contract+Management+of+PPP+Concessions/75c24213-59c6-44df-a874- 8485066ef97a on December 2019).

Republic of Kenya, PPP Act Dated 2013, (Retrieved from https://www.treasury.go.ke/guideline.html , November 2019).

Republic of Kenya, Legislative supplement No. 58 dated 19 December 2014, Kenya Gazette Supplement No. 166, (Retrieved from http://pppu.redhousestage.com/w-content/uploads/2017/11/PPP-Regulations-2014.pdf , November 2019).

Republic of Kosovo, Law No. 04L-045 dated 25-26 November 2011, (Retrieved from http://pppkosova.org/repository/docs/Law%20on%20public%20private%20partnership%202011%20Nr.%2004L-045%20GZ.pdf , November 2019).

Sarker, A., (2006). New Public Management in Developing Countries: An Analysis of Success and Failure with Particular Reference to Singapore and Bangladesh*. International Journal of Public Sector Management.* 19(2): 180-203.

Schick, A., (1998). Why Most Developing Countries Should Not Try New Zealand Reform's? *World Bank Research Observer.* 13(1): 123- 131.

Schuhmann, R., Eichhorn, B., Reconsidering Contact Risk and Contractual Risk Management, *International Journal of Law and Management,* 2017, 59 (4), 504-521.

Sungur, C. (2018). Sağlık Sektörü Kamu Özel İş Birliği Projelerinde Riskler ve Risk Yönetimi (In English: Risks and Risk Management in Public Private Partnership Projects in Health Sector), *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2018, 15 (2), 693-716.

Kahyaoğullari, B. (2013). Public-Private Partnerships in Developing and Developed Countries: the UK and Turkish cases. *Afyon Kocatepe Universitesi İİBF Dergisi,* 15(2), 243-276.

Kavishe, N., Jefferson, I., Chileshe, N. (2018). An Analysis of The Delivery Challenges Influencing Public-Private Partnership in Housing Projects: The Case of Tanzania, *Engineering, Construction and Architectural Management,* 25 (2), 202-240.

Komurlu R., Akyel İ., Kamu Özel Ortaklığı: Türkiye ve Diğer Ülkelerde Tarihi ve Uygulamalarının Karşılaştırılması (In English: Public Private Partnership: The Comparison of History and Implementation in Turkey and Other Countries), *2. International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies*, Samsun, 30 Kasım- 2 Aralık 2018.

Kul, E. (2021). Yapım Sözleşmelerinde Asgari Ekonomik Menfaat Taahhüdü, 1st Edition, Oniki Levha Yayıncılık, Istanbul. p: 105. ISBN: 978-625-7334-44-0

Minow, M., Public and Private Partnerships: Acconting for the New Religion, *The Harvard Law Review,* 2003, 116 (5), 1229-1270; United Nations Economic Commission for Europe, *Guidelines on Public Private Partnerships for Infrastructure Development,* Unece Forum, 2000.

Miraftab, F., (2004). Public-Private Partnerships: The Trojan Horse of Neoliberal Development? *Journal of Planning Education and Research.* 24: 89-101.

Mitchell-Weaver, C., Manning, B., (1991). Public-Private Partnerships in Third World Development: A Conceptual Review. *Studies in Comparative International Development.* 26(4): 45-67.

Government of the State of Sao Paulo, Law No. 11.688 dated 19 May 2004, (Retrieved from https://www.al.sp.gov.br/norma/?id=50875 , November 2019).

Teşli, A.T. (2012). (Kamu Özel İş Birliği) PPP Projelerinin Hukuki Rejimi (In English: (Public Private Partnership) Legal Regime of PPP Projects), Group Law Publishing Yayıncılık, İstanbul. ISBN: 978-605-62755-0-0.

The World Bank Group, (Retrieved from https://www.worldbank.org/ext/en/home , January 2025).

The World Bank Group Public-Private Partnership Resource Center, (2007). 4ps: A Guide to Contract Management for PFI and PPP Projects, (Retrieved from https://library.pppknowledgelab.org/documents/4326 , September 2019).

The World Bank Group PPP Knowledge Lab, Türkiye PPP Framework, (Retrieved from https://pppknowledgelab.org/countries/Türkiye , December 2017).

Türkiye Cumhuriyeti. 2005 Tarihli ve 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu (In English: Provincial Special Administration Law No. 5302, dated 2005), (Retrieved from https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf , August 2019).

Uğur, A., Miynat, M. (2014). Kamu Özel Sektör Ortaklıklarının Ekonomi Politiği (In English: Political Economy of Public Private Partnerships), *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim Ve Ekonomi Dergisi,* 21 (2), 19-41.

United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UNESCAP), (2011). A Guidebook on Public-Private Partnership in Infrastructure, (Retrieved from https://www.unescap.org/sites/default/files/ppp_guidebook.pdf , October 2018).

Zhang, Y., Tan, W. (2019). The Leading Small Group: An Institutional Innovation for PPP Projects in China, *Built Environment Project and Asset Management,* 9 (2), Sayı: 2, 291-301.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY
Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI
Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 13.07.2024
Admission Date | Kabul Tarihi: 01.07.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ
Kaya, N. (2025). The Old Mosque of Savur/Mardin: An Analysis of Architecture, Inscriptions, and Patronage, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4): 2439-2461.
https://doi.org/10.35674/kent.1515686

The Old Mosque of Savur/Mardin: An Analysis of Architecture, Inscriptions, and Patronage

Mardin/Savur'daki Eski Camii: Mimari, Kitabe ve Bani Analizi

Neslihan KAYA[1]

Öz

Bu çalışma, Mardin'in Savur ilçe merkezinde yer alan Eski Camii ve kitabelerinden oluşmaktadır. Yapı; cami, medrese, avlu, abdesthane ve minareden oluşan bir külliye özelliğine sahiptir. Yapı içerisinde yedi adet Arapça kitabe ve bir adet Süryanice kitabe bulunmaktadır. Kitabeler üzerinde yapılan inceleme ve değerlendirmeler, hem daha önce okunmuş hem de önceki çalışmalarda detaylı olarak ele alınmamış kitabeleri kapsamaktadır. İbadet mekanının kıble duvarında, mihrabın doğu tarafında yapıya dair inşa kitabesi yer almaktadır. Sekiz satırlık Arapça kitabeye göre cami 827H/1423 yılında inşa edilmiştir. Bu inşa kitabesinde bani ismi yer almamaktadır. Ancak, kitabenin inşaa tarihine göre, İran coğrafyasından bölgeye gelen Karakoyunlu devletinin hükümdarı Kara Yusuf'un (r. 1389-1420) oğlu İskender Mirza'nın (r. 1420-1434) saltanatlık yılında yapıldığı tahmin edilmektedir. Karakoyunlular, Mardin, Savur ve çevresini 1409-1432 yılları arasında kısa bir dönem yönetebilmişlerdir. Karakoyunluların Savur'da imar çalışmaları hakkında pek bilgi mevcut olmadığı gibi Mardin merkezde de çok az mimari eserleri günümüze kadar gelmiştir. Dolayısıyla, Savur Camii'nin üzerindeki kitabe, Kara Koyunlu emiri İskender Mirza döneminde bu bölgede yapılan bir inşaa çalışmasını belgelemesi açısından önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Savur'un yerel yöneticileri tarafından camiye önemli eklemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda, makalede caminin banileri hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Savur Eski Camii, Karakoyunlular, Savur Beyleri, Baniler, Kitabeler.

ABSTRACT

This article studies the Old Mosque located in the centre of the Savur district of Mardin. The structure functions as a complex, consisting of a mosque, madrasa, courtyard, ablution area, and minaret. The building has seven Arabic inscriptions and one Syriac inscription The study and evaluation of these inscriptions includes both those that have been previously read and those that have not been thoroughly analysed in previous studies. An Arabic inscription on the qibla wall of the mosque, on the east side of the miḥrāb, commemorates the construction of the mosque, with its eighth line providing the year 827H (1423AD). The name of the patron is not mentioned. However, the inscribed date indicates that the mosque was built during the rule of Iskandar Mirza (r. 1420-1434), the son of Qara Yūsuf (r. 1389-1420). The latter was the ruler of the Qara Qoyunlu— who arrived in the region from Iran—and ruled Mardin, Savur, and the surrounding areas for a short period, i.e., between 1409 and 1432. Little is known about the construction policy implemented by this dynasty in Savur, notably in the center of Mardin where very little architectural work has survived. Therefore, the inscription on the Savur mosque is precious as it testifies to constructions in this area during the reign of the Qara Qoyunlu emir of the region, Iskandar Mirza. During the last periods of the Ottoman Empire, important additions were made to the mosque by the local rulers of Savur. In this context, the article provides information about the patronages of the mosque.

Keywords: Mardin, Old Mosque of Savur, Qara Qoyunlu, Savur Begs, Patronages, Inscriptions.

[1] **Corresponding Author:** Dr., Institut Français d'Études Anatoliennes (IFEA), İstanbul/Türkiye, neslihan_kaya47@hormail.com, ORCID: 0000-0001-8401-6306

INTRODUCTION

The district of Savur is located 47 km north-east of the city centre of Mardin, capital of its eponymous province. Like Mardin, Savur was founded around the foot of a castle built on a high hill (Fig 1). For this reason, the topography of Savur is often compared to the Old City of Mardin.

Fig. 1: An overview of Savur (Rahşan Doğru, 2019)

The name Savur is thought to derive from the Syriac word *ṣawrā* (ܨܘܪܝ) –pronounced *ṣawrō* in the Western dialect–, meaning "neck", and might have a more ancient Semitic etymology (Smith, 1903: 476; Akyüz, 1998: 134). It was transcribed in Arabic as *Ṣawr*, in both literature (Yāqūt al-Ḥamawī, 1906: 399) and epigraphy (see below). Savur, which has been an important region since ancient times, had ties with Mardin in the Middle Ages that appear in the archaeological record. Notably, inscriptions from Savur's Old Mosque testify to the development of the city during the Islamic period, specifically under the Artuqid, Ayyūbid, Qara Qoyunlu, and Ottoman periods.

During the rule of al-Malik al-Ṣāliḥ Nağm al-Dīn Ayyūb (r. 630-637H/1232-1239) this area was divided into two principalities: Ḥiṣn Kāyfā, in the north, was for a time in the hands of the Artuqids of Mardin, while the Ayyūbids ruled the castle of Savur. The Artuqids lived under the protection of the Ayyūbids until 1260 (Baluken, 2016: 53; Kaya, 2023: 73, 101). Then, the first half of the 15th century witnessed the struggles between the Qara Qoyunlu and Aq Qoyunlu for the control of Mardin. Mardin was ruled by the Qara Qoyunlu between 1409 and 1432. When there was no ruler from the Qara Qoyunlu dynasty in Mardin, the administration of the city was overseen by a governor named Nökeri Tanrıvermiş (Tan, 2011: 78). Additionally, an inscription from the period of the Qara Qoyunlu governor Tanrıvermiş is preserved in the Grand Mosque of Mardin (Fig 2), providing epigraphic evidence of his administration.

Fig 2: The inscription of the Qara Qoyunlu governor, Tanrıvermiş (Kaya, 2023)

In the spring of 812H/1409, when the Qara Qoyunlu ruler Qara Yūsuf visited the Muş region in the company of several emirs, men of the Artuqid ruler of Mardin, al-Malik al-Ṣāliḥ, arrived and informed them that Qara Yülük Osman, the Aq Qoyunlu lord, was marching towards Mardin. They said that if the Qara Qoyunlu do not intervene, Mardin Castle will be lost (Sümer, 1984: 80; Schmidt-Dumon, 1970: 98). Consequently, Qara Yūsuf gathered Šams al-Dīn (the ruler of Bitlis), emir Sehend, and other emirs of Kurdistan at the head of a large army near Amid. They marched to Mardin and defeated Qara Yülük Osman, who fled the Aleppo. After this incident, Qara Yūsuf came to Mardin and married one of his daughters to the Artuqid ruler al-Malik al-Ṣāliḥ, giving him the city of Mosul in return. Qara Yūsuf then appointed Ali as the governor of Mardin. However, the Artuqid ruler al-Malik al-Ṣāliḥ died in Mosul a shortly thereafter, with one theory suggesting he was poisoned by Qara Yūsuf's men (Sümer, 1984: 80; Schmidt-Dumon, 1970: 98). In and around Mardin, this marked the end of the Artuqid era and the beginning of the Qara Qoyunlu era. The Qara Qoyunlu continued to expand their borders by capturing the cities of Mardin, Mosul, and Erbil. Subsequently, Qara Yūsuf appointed an emir named al-Nāṣir to govern Mardin (Schmidt-Dumon, 1970: 98). Qara Yūsuf died in 823H/1420 (Bitlisi, 2013: 412; Schmidt-Dumon, 1970: 103) and his son Iskander Mirza became the head of the Qara Qoyunlu state. In 824H/1421, the Aq Qoyunlu ruler Qara Yülük Osman organised an expedition to Mardin to take advantage of the situation. Facing this invasion, Iskandar Mirza, emir Šams al-Dīn, the ruler of Cizre, and three thousand Kurdish soldiers called for help. Tanrıverdi, who had been appointed as governor of Mardin by Qara Yūsuf, ordered the closure of the city gates. Subsequently, Mardin became a battleground between the Qara Qoyunlu and Aq Qoyunlu, with the latter's attempt to seize the city ultimately ending in failure (Sümer, 1984: 119). However, in 1432 the Aq Qoyunlu ruler Qara Yülük conquered Mardin from al-Nāṣir, the governor of Qara Qoyunlu. This marked the end of the Qara Qoyunlu rule in Mardin and the beginning of the Aq Qoyunlu period (Demirkent, 2005: 94, 95). During the Qara Qoyunlu period, major construction projects took place in the regions of Tabriz, Yerevan, Van, Bitlis, and Iğdır (Konyar, 2004: 230). During this time, the Qara Qoyunlu were subject to the Timurid state in Mardin—indeed, most of the coins minted in Mardin had Qara Qoyunlu names on one side and the names of the Timurid rulers on the other (Album, 1976: 143). The Aq Qoyunlu period in Mardin lasted from 835H/1432 to 908H/1502. During this period, Qara Yülük, Hamza b. Qara Yülük Osman (1435-44), Cihangir b. Ali b. Qara Yülük Osman (1444-69) and Kasım b. Cihangir (1503) ruled from Mardin. Many architectural buildings from all

three periods have survived in Mardin and its surroundings to the present day (Göyünç, 1969: 13). Later, in 1508, the Safavid ruler *Šah* Ismail came to Mardin and took control of the city of Savur, along with Mardin, for a short period. In 1516, Sultan Selim I (Yavuz Sultan Selim) took the region from the Safavids, incorporating Mardin and Savur into the Ottoman Empire. Subsequently, Savur was governed by its local begs (Bekin, 2009: 11).

The architectural structure under study, the Old Mosque of Savur, is located today in the Gazi neighbourhood, in the centre of the Savur district in the province of Mardin. According to the land register of 924H/1518, Savur was classified as a sub-district within the Mardin Sanjak, and the judge of the district at that time was Mevlana Yūsuf. For the same period, Katip Çelebi (1609-1657) mentioned a mosque in Savur (Göyünç, 1969: 59), which likely refers to the Old Mosque. The earliest Arabic inscription inside the mosque is dated to 827H/1423, from the Qara Qoyunlu period. Another mosque in Savur, referred to as the Central Mosque, bears an earliest inscription of Seyid emir Hacı Abd Allah Beg from 1297H/1880 (Yıldız, 2003: 18), indicating that a restoration of the building was carried out in 1330H/1912 by the son of Hacı Abd Allah Beg. Since these two inscriptions from the Central Mosque are from a much later period than Katip Çelebi's reference, the Old Mosque of Savur was most likely the mosque mentioned. According to the *Diyarbakır Salname* of 1286-1323H (1869-1905), a mosque existed in Savur at that time: the *Cami-i Şerif* (Tellioğlu, 1999: 308). This probably refers to the Old Mosque of Savur. The building in question is therefore one of the oldest religious structures in Savur.

The article begins by discussing the date of the mosque's construction, followed by a detailed examination of the prayer hall, the *madrasa*, and other monuments within the complex. The inscriptions found in the building are then analysed, leading to conclusions based on their content. An assessment is also made of the Christian symbols and a Syriac inscription present in the building, which some scholars consider to be evidence that the Old Mosque of Savur was originally a church.

1. Construction Date of the Mosque and Its Patronages

The Old Mosque of Savur was protected and registered by the Diyarbakır Cultural and Natural Heritage Preservation Regional Directorate in 1979. Repair and restoration works have been carried out on the mosque in different periods, including in recent times. In December 2003, a report for a simple repair of the mosque was prepared by the Diyarbakır Regional Foundation Directorate. The mosque was subsequently repaired in 2007. It is possible that additional repairs to the mosque after this date resulted in the inscriptions being added. In December 2022, the Diyarbakır Regional Directorate of Foundations started working again on repairing the mosque. Non-original plaster and wood-like materials were removed from the surface in order to achieve the original wall and vault texture inside the mosque, the restoration of which was completed in April 2024. The blackening of the stones on the exterior of the minaret and the building were cleaned.

Inside the mosque, various inscriptions provide insights into the construction history of multiple mosques. An eight-line inscription, written in *nasḫī* script on the *qibla* wall of the prayer hall and dated to 827H/1423 (Inscription n° 1), indicates the initial construction during the Qara Qoyunlu period. Although the patron's name is not mentioned, historical context suggests the administration of Mardin, Savur, and the surrounding area was under Iskandar Mirza's rule during this time, indicating Qara Qoyunlu influence. Furthermore, there is a construction inscription on the *miḥrāb* of the mosque, dated to 957H/1550 (Inscription n° 6), corresponding to the Ottoman period. However, the *miḥrāb* itself may not be as old, raising the possibility of the date being added later. Additionally,

two other inscriptions within the mosque, dated to 1195H/1780 (Inscription nº 4) and 1258H/1842 (Inscription nº 5), attribute the building's foundation to Hasan Beg and Abd Allah Beg, respectively. These inscriptions provide further historical context regarding the mosque's construction and founding figures.

Hacı Abd Allah Beg, also known as Hacı Beg, was an influential figure who lived between 1818 and 1873 and played an important role in Savur. He belonged to one of the oldest families in the region. His loyalty to the Ottoman Empire during the rebellion of Botan Miri Bedirxan Beg in 1842 greatly enhanced his status. After Bedirxan Beg surrendered in 1847, the Ottoman administration gave Hacı Beg the village of Anıttepe (Kalaç) as a gift. Due to his growing reputation, he was appointed district governor of Midyat and civil governor of Mardin between 1869 and 1870. His tomb, located in the Centre cemetery of Savur, dates from the late Ottoman period and is remarkably well preserved. The gravestone, inscribed in Arabic, reads "Hacı Abd Allah Beg b. İbrahim Beg"[2] and indicates that he died in 1290H/1873(Fig 3). In addition, the tombstone mentions that he had high palaces and mansions built, and the Sufi poetic expressions on the same tombstone reflect the aesthetic approach to tombstone design of the period. Based on this information, it can be concluded that Emir Seyid Hacı Abd Allah Beg died before 1873.

Hacı Abd Allah Beg's family is referred to as "Seyid" in the region, and in some Ottoman archival documents their name appears as "Hacı Şeyh Ağa" (Kankal, 2007: 472; Tan, 2011: 271). In the family tree of the Savur Principality, as reported by Altan Tan, there is a mention of a person named Hasan, who was the brother of Hacı Abd Allah Beg's great-grandfather. It is also known that Emir Seyid Hacı Abd Allah Beg had 11 sons, and one of them, Abdulfettah, is listed second in order (Tan, 2011: 272). Another gravestone in the central cemetery of Savur states that Abdulfettah, the son of Hacı Abd Allah Beg, died in 1298H/1881 (Pullu, 2010: 26, 28). This confirms the information in Altan Tan's family tree.

In the centre of Savur, near the Old Mosque, an inscription in the house of Abdullatif Özbek indicates that the building was constructed by Emir Abd Allah Beg in 1257H/1841 (Yıldız, 2003: 90). Furthermore, another three-line inscription on the minaret of the Savur Central Mosque confirms that the mosque and its minaret were built by Seyid Emir Hacı Abd Allah Beg.

These inscriptions and historical records show that Hacı Abd Allah Beg played a key role not only in the administrative development but also in the architectural and social progress of Savur.

[2] Fig 3: The inscription reads: لا إله الا الله محمد رسول هذا القبرالرحوم امير حاج عبدالله بك.ابن ابراهيم بك

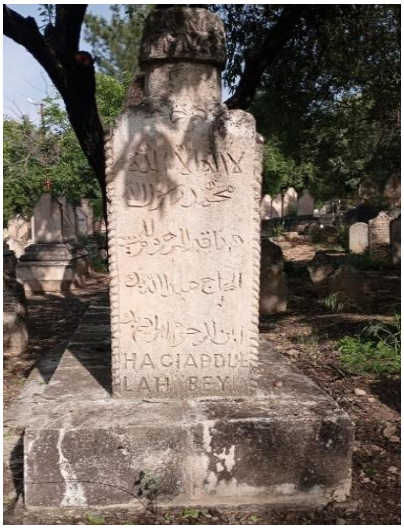

Fig 3: Tombstone of Hacı Abd Allah Beg (Kaya, 2024)

Based on the available dates, it has been concluded that the existing structure of the Old Mosque in Savur dates back to the 15th and 18th centuries, with several additions made over time to give it its present form.

1.1. Plan and Architecture of the building

The Old Mosque of Savur is located in the Gazi neighborhood, in the centre of the Savur district, in the province of Mardin. It was built on the bedrock corresponding to the level of the outer wall to the south (Fig 5a) and west (Fig 5b), facing the street to the south of the existing building and at the foot of Savur Castle. The mosque is bounded by streets on the south, east and west sides, while houses are built adjacent to the mosque on the north side. The mosque complex includes a prayer hall, a *madrasa*, a minaret, a courtyard, a cistern and an ablution room (Fig 4). The prayer hall is to the south of the building, the *madrasa* to the north, the ablution and *madrasa* rooms to the west, the courtyard in the centre of the buildings, the cistern in the centre of the courtyard and the minaret to the north-east. The entire building complex measures 24 x 23. 32 square meters[3]. Below is information on each of the architectural sections of the building.

[3] Plan dimensions taken from Google Earth. 25/05/2024.

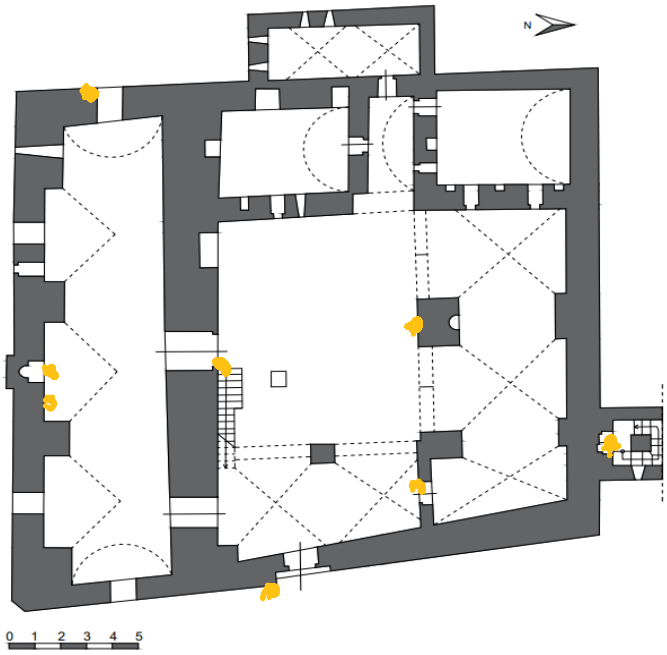

Fig 4: Plan of the Old Mosque of Savur (Yücel Dönmez, 2024, based on İrfan Yıldız's research from 2003)[4]

1.2. Mosque

The mosque's prayer hall is located in the south of the building and follows a rectangular east-west plan (Figs 5c-5d). It has a single nave and a barrel vault roof. The mosque is similar in plan to the Emineddin Social Complex *masjid* from Mardin, which dates from the Artuqid period (11th-12th centuries) (see Açıkyıldız, 2017: 20, 21). A *miḥrāb* is located in the centre of the *qibla* wall, between two pillars. The interior of the mosque is accessed through two different doors. The first door opens onto the north-eastern portico. The other overlooks the open courtyard to the north-west (Fig 5e). The second door of the mosque has the shape of a small *īwān* from the inside, with a small window. There are rectangular windows with ogival arches on the east and west sides of the prayer area. Just above this window is another small window. In the southwest, there is a window with a deep pointed arch. Inside the mosque, the north-east and north-west walls show differences in the arrangement of their facades. Small niches are arranged in a single row along the northwest walls of the mosque, a masonry pattern that is absent from the west façade. Differences in wall thickness are noticeable between the north walls of the mosque and those in other directions. The north wall appears to be thicker than the other sides. Some researchers believe that the mosque was once a church (Akyüz, 1998: 138) and that it was even converted into a mosque during the Artuqid period (Halifeoğlu and Dalkılıç, 2005: 297; Tan, 2011: 271). The portico, located on the eastern side of the existing building, is the passageway connecting the mosque and the *madrasa*. It faces the western direction of the courtyard in the form of an open *īwān* with two pointed arches. The upper part of the portico is covered with a cross vault. On the right is a staircase leading to the upper floor. These steps and a wooden staircase led to the upper floor of the portico. The portico was mainly built with smooth limestone, with very little rubble.

The prayer hall of the mosque contains a *miḥrāb* (Fig 5f) with an inscription dated to 957H/1550 (inscription nº 6, below) on the upper part of its pointed arch. The *miḥrāb*, made entirely of cut

[4] The areas marked in yellow on the mosque plan indicate the distribution of the inscriptions identified on the structure.

limestone and decorated with floral motifs, is rectangular in shape and is bordered by two different layers. The outermost border, decorated with an endless composition of interlaced *rumi*, has a pointed arch, while the inner border, approximately 50 cm inwards, has a round arch decorated with the same *rumi* pattern. The muqarnas frame of the *miḥrāb* is decorated with a shell design, while its interior remains undecorated. At the corners of the *miḥrāb* are two columns with floral capitals and grooved bases. The tripartite arch at the top of the columns is decorated with *rumi* motifs. The mosque's *miḥrāb* is similar in form to that of the Central Mosque in Savur, but the stonework is more elaborate. It also bears similarities to the main entrance gates of the Abdullah Latif Mosque, Sultan İsa Mosque, Kasım Sultan *Madrasa* and Kasım Tuğmener Mosque in Mardin. Its form also evokes comparisons with the *miḥrāb* of the Şehidiye *Madrasa* in Mardin and the Great Mosque in Kızıltepe, south of Mardin. In addition to the *miḥrāb*, İrfan Yıldız mentions the presence of a non-original metal *minbar* within the mosque, located to the right of the *miḥrāb* (Yıldız, 2003: 16). It is noteworthy, however, that the *minbar* is currently absent from the mosque and does not appear to be among the historically significant *minbar*-s from an art historical perspective.

Fig 5: A) View of the mosque from the south-east (Kaya, 2024); B) Western facade of the mosque (Kaya, 2020); C) Interior of the prayer hall (Kaya, 2024); D) Interior of the prayer hall from the west (Kaya, 2020); E) Northern entrance of the prayer hall (Kaya, 2024), F) *Miḥrāb* of the prayer hall (Kaya, 2024)

1.3.Madrasa

The *madrasa* of the building is located on the north side of the portico. It was built by its founders, Hasan Beg and Hacı Abd Allah Beg, between 1195H/1780 and 1258H/1842, according to the building inscription on the entrance gate (Inscription n° 4-5, below) and the southern exterior of the *madrasa.* The *madrasa* has a single nave with cross vaults and is laid out longitudinally in an east-west direction. The entrance to the *madrasa* is on the south-east side of the building (Fig 6a). The entrance has a rectangular plan and a low arch. However, on the plan drawn by İ. Yıldız, this entrance is not visible. It was built only in form, with rubble stone on the inside and cut stone on the outside. From this entrance, it is also possible to enter the part where the portico is located. The *madrasa* has a rectangular east-west plan. Its upper roof is cross-vaulted, as are the porticoes. The *madrasa*'s *miḥrāb* is located in the square pillar on the south side of the interior. It is very simple and small compared to the mosque *miḥrāb*. It has a single niche *miḥrāb* (Fig 6b). The *miḥrāb* is made of cut stone, the other facades of rubble, and the floors of wooden materials. In addition, the lower parts of the walls of the northern facades of the interior were covered with wooden panelling. On the west side there are two rectangular windows. To the south of the pillars there are two pointed arches. Today, these arches have the appearance of large windows closed with wood and glass. The windows resemble the arches of the colonnades between the mosque and the *madrasa*. The arrangement of the arches in the *madrasa* and the portico mirrors the external layout of the *madrasa* rooms in the Sultan İsa *Madrasa* in Mardin, the southern façade of the Abdullah Latif Mosque and the *madrasa* rooms of the Latifiye Mosque.

In the middle of the mosque and *madrasa* is a traditional square open courtyard surrounded by buildings on all four sides. To the south is the mosque, to the north is the *madrasa*, to the east are the portico (Fig 6c) and to the west are small ablution rooms, toilets and other rooms. In the centre of the courtyard is a cistern, and the courtyard floor is made of cut stone (Fig 6d). To the west of the mosque and *madrasa* are an ablution room, a toilet and two small rooms. These rooms are accessed through an entrance resembling an *īwān* to the north-east. The *īwān*-like hall has a rectangular east-west plan and is covered by a barrel vault. To the north and south of the *īwān* are small rooms with barrel vaults. The southern room has a rectangular window and two smaller windows above it, with a low arched entrance facing north. These windows overlook the eastern side of the courtyard. The entrance to the ablution room and toilet is also to the north, facing the *īwān* section, and there is a small courtyard in this area. The ablution room and toilet are rectangular, projecting outwards, with irregular cross vaulted ceilings. Small windows on the south and west walls provide light.

Fig 6: A) The interior of the *madrasa* (Kaya, 2020); B) *Miḥrāb* of the *madrasa* (Kaya, 2020); C) Courtyard and the portico (Kaya, 2024); D) View of the courtyard and the buildings to the west (Kaya, 2024)

1.4. Minaret

The minaret was constructed on the north-east side of the building, next to the *madrasa*. It is built on a square base with three floors. The last floor of the minaret continues as a cylindrical base and is covered with a cone with a pointed tip (Fig 7a). It has a single balcony at the top. The entrance to the minaret is through the rectangular, flat-arched southern entrance (Fig 7b). To light the minaret from the inside, the cylindrical section has rectangular windows facing east, west, and south. There are no window openings on any floor, except for the cylindrical section to the north. The minaret is cut limestone, and only the decoration under the balcony cone is visible. According to Gabriyel Akyüz, there is a Syriac word written on the minaret of the Old Mosque of Savur, an ancient church whose name and date of construction are unknown (Akyüz, 1998: 138). (Inscription nº 8, below). On the south side of the minaret, on the first floor, west of the entrance gate, the Syriac script in question is written in the Estrangelo style. Examples of the construction of bell towers from earlier periods (4th and 14th centuries) are rarely found in Mardin and its surrounding areas. In fact, they were predominantly built in churches and monasteries during the Tanzimat period and before the establishment of the Republic. Notable examples include the bell tower of Mor Mihayel/Burç Church (1885) (Akyüz, 1998: 39), the bell tower of Mort Şmuni Church in Mardin (1910) (Akyüz, 1998: 74), and the bell tower of Mort Şmuni Church in Midyat (1889). Furthermore, the balcony and conical elements of the minaret of the Central Mosque of Savur are very similar to those of the Old Mosque of Savur. Square minarets are common in Upper Mesopotamia and Syria, with many examples found in mosques from the Umayyad, Artuqid, and Ayyūbid periods in the southeastern region. These include the minaret of the Great Mosque of Ḥarrān, the minaret of the Great Mosque of Āmid (12th century) –modern Diyarbakır–, the minaret of the Seyit Bedrettin (Yasin) in Lice (13th century), the Atak Mosque minaret in Hani (13th century), Great Mosque minaret(13th century) in Dūnaysīr/Kızıltepe, the minaret of the Ḫalīl al-Raḥmān in al-Ruhā (608H/1211) –Şanlıurfa–, and the Kırık minaret in Mayyāfāriqīn (596-607H/1199-1210 and 617-644H/1220-1247) –Silvan–. There are also several examples in Ayyūbid Syria, including the al-Ǧarrāḥ Mosque (578H/1182), the Šāmiyya *Madrasa* (582H/1186), the Muṣallā Mosque (606H/1209), the Māridānīyya *Madrasa* (610H/1213), and the Ṣālīḥīya Hanbali Mosque (610H/1213) in Damascus. Additionally, examples in Bosra include the ʿUmar Mosque (618H/1222), and the Abū al-Fidā *Madrasa* (622H/1225), as well as further examples in Damascus, such as the Atābakīyya *Madrasa* (640H/1242) and the Muršidīyya *Madrasa* (650H/1253). Moreover, the ʿUmarī Mosque in Darʿā (651H/1254?) has similar architectural features. (Kaya, 2023: 564, 565). Thus, the examples of square minarets mentioned here challenge the

misconception that every tower-shaped structure with a square plan should be classified as a bell tower, as this view is often based on a stereotype.

Fig 7a-b: Views of the minaret before restoration, from the north and during the restoration of the minaret in 2024, from the south. (Kaya, 2020)

1.5. Material and technique

The Old Mosque of Savur was built on a rocky site, as can be seen from its foundations (Fig 8a). A combination of rough-hewn stone, rubble and cut stone were used as materials for the exterior and interior facades of the building. On the southern facade, the rubble material used was a column capital composed of interwoven stones on cut stone (Figs 8b-c). Similarly, a tombstone was later added to the right of the window on the west wall. A cross motif (Fig 8d) decorates the cut limestone block to the left of the second doorway on the north side. In addition, a three-line Arabic inscription on the east façade, to the left of the main entrance door, appears to have been added at a later date. The building features decorative elements that incorporate both Islamic and Christian influences. While large carved stone materials sometimes adorn the mosque walls, a variety of sizes are also used. Although flat arches are technically preferred for the doors, pointed arch patterns dominate the portico and windows. Both barrel and cross vaults are used in the upper roof plan. A rubble buttress on the south side provides additional support for the monument (Fig 8a).

Fig 8: A) The southern exterior facade of the mosque's prayer hall (Kaya, 2020); B) Column piece on the southern exterior façade (Kaya, 2020); C) Column piece on the exterior façade of the mosque (Kaya, 2020); D) Cross motif on the entrance door of the prayer hall (Kaya, 2020)

1.6. Inscriptions

A total of seven Arabic inscriptions and one Syriac inscription consisting of a few words were identified in the mosque during the field survey carried out between 2020 and 2024. İrfan Yıldız had previously evaluated the Old Mosque and its inscriptions in the catalogue of his master's thesis and later in his book (Yıldız, 2003: 10, 17; Yıldız, 2011: 16, 25). However, both studies only examined four Arabic inscriptions, while the Syriac inscription was not analysed. Furthermore, a study evaluating the architectural features and renovations of the Old Mosque of Savur included references to the inscriptions, but left their interpretations and contextual analyses incomplete (Kuzu, 2021: 239, 241). Moreover, discrepancies and errors in the transcription and interpretation of the inscriptions in both Kuzu's and Yıldız's works have been identified. In this study, all the inscriptions in the mosque, especially the Syriac inscription, which had not been addressed previously, have been re-examined and comprehensively analysed.

Inscription n° 1 – Inscription of the mosque dated to 827H/1423(Kaya, 2024)

This inscription is located on the *qibla (*southern) wall of the place of worship, on the left-hand side of the *miḥrāb*. The stone block is rectangular, measures 58 x 87 cm. The middle of the inscription, which is well preserved and easily readable, is divided into two parts. The text is written in Arabic in eight using the *nasḫī* script, employing the relief technique on carved limestone. During restoration work in 2007, the plaster on the interior and exterior of the building was removed, which led to the discovery of the inscription (Kuzu, 2021: 237).

Arabic text

١. لما كان بتاريخ سنة سبعة وعشرين

٢. و (ثمانمئة) شرع بعمارة هذا المسجد

٣. المبارك الفقير إلى الله تعالى أمري

٤ . الملك أعز الله نصره حاكم يو

٥ -مئذ بالصَور وقد رسم أن جميع

٦. الوقف الذي عليه يكون إطلاقا لا يؤ

٧. خذ منه حاصل ولا يقدر من بعده

٨. الذي يخون عليه اللعنة إلى يوم القيامة

Translation

1- When happened in the compute the year twenty-seven

2- [and eight hundred,] was undertook the foundation of this mosque

3- blessed, the needy of God the exalted, my command

4- al-Malik, may God make his victory great, the governor on that

5- day in *al-Ṣawr*, he decrees that the totality of

6- this *waqf* will be absolute, and that no revenue

7- shall be taken from it and that no estimate shall be taken from afar.

8- Whoever betrays, the curse shall be on him until the day of Resurrection.

Comment

According to the inscription, the mosque was built in 827H/1423, making it a foundation inscription. The building inscription does not mention the name of the patron. However, based on the inscription's date of construction, it is estimated that the mosque was built during the reign of Iskandar Mirza (r. 1420-1434), the son of Qara Yūsuf (r. 1389-1420), the ruler of the Qara Qoyunlu dynasty, who had migrated to the region from Iran. The Qara Qoyunlu ruled Mardin, Savur and the surrounding area for a short period between 1409 and 1432. The mosque is also significant because it has the oldest inscribed date of any structure in Savur, particularly the Old Mosque. The Arabic name of the settlement, *al-Ṣawr*, appears in the fifth line of the Arabic inscription, marking its first mention in epigraphy. In addition to the inscription in Savur, there is another inscription from the Qara Qoyunlu period on the north-eastern facade of the prayer hall in the Great Mosque of Mardin. This inscription, dated 821H/1418, bears the name of Tanrıvermiş, the Qara Qoyunlu governor of Mardin (Gabriel, 1940: 295; Ilisch, 1984: 156; Beyazıt, 2009: 117, 118)[5]. Thus, at least two inscriptions from the Qara Qoyunlu period have been documented.

[5] The Grand Mosque of Mardin's inscription is readen as follow: برز المرم الثريف امر الامير الكبير
تفري ور مش بالذل الر اتب عن جماعة

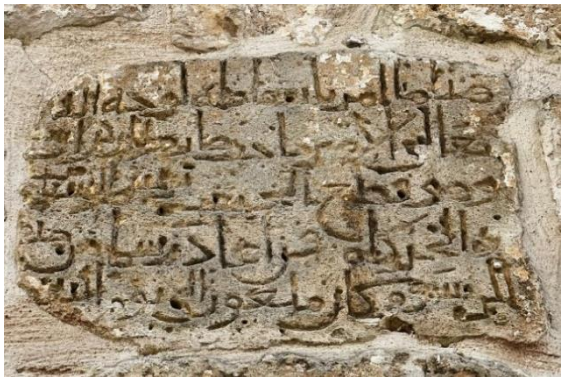

Inscription n° 2 – *Khānqāh* inscription (Kaya, 2024)

This inscription is located on the pediment of the north-west entrance gate to the mosque. It is written in Arabic in five lines using the engraving technique on a rectangular piece of limestone. The inscription measures 40 x 47 cm.

Arabic Text

١-هذا ما أمر بإسقاطه لوجه الله

٢-تعالى الأمير صاحب بأرض ماردين [...

٣ -...] قطع الخشب [...

٤ -والخنكاه من أعاد رسما من هذه

٥ -الرسوم كان ملعون إلى يوم الدين

Translation

1- This is what has ordained to abolish, for the sake of God,

2- …the Most High, the *emir* the lord of Mārdīn [...

3- ...] the cutting of wood [...

4- the *Khānqāh*. Whoever reinstates any of these practices

5- this decree shall be cursed until the day of Resurrection.

Comment

There are noticeable abrasions, particularly on the left side of the inscription, suggesting that the text may have originally been longer. The style of writing in this inscription differs from others that have been examined. In particular, the name of the builder and the date of construction are missing. It also appears to be a foundation/*waqf* inscription. The inclusion of the term *Khānqāh* (الخنكاه) in the fourth line of the text is noteworthy. The term *Khānqāh* or *ḵānaqāh*, in Persian, literally a ‘dwelling’, ‘place of residence’, refers to an Islamic institution and physical facility reserved primarily for *Ṣūfī* dervishes to meet, reside, study, and gather and pray together as a group in the presence of a *Ṣūfī* master (Arabic, *šayḫ*; Persian, *pir*), who is the teacher, educator, and leader of the group. The term *khānqāh* is often used interchangeably in Islamic sources with the Arabic terms *ribāṭ* (‘caravansary’) and *zāwiya* and the Turkish term *tekke* or *takiyya* ‘place of rest and support’ (Böwering and Melvin-

القصابين و ملعون بن ملعون من بدل ذلك بتاريخ
احد؟

Koushki, 2010: 456; Ephrat and Pinto, 2020: 105, 106). *Khānqāh*, who is also compared to a *zāwiya*, is described as having the characteristics of a *zāwiya* in terms of religious practice. The word *zāwiya* is found in the inscriptions of the Sittī Legliye mausoleum in the centre of Savur and the *Šayḫ* Dāwud mosque in the village of Sancar, Mardin. Both inscriptions date from the Artuqid period, between the 13th and 14th centuries[6]. The text of the inscription refers to a *khānqāh* rather than a mosque. The text of the inscription suggests that this was not originally part of the monument and was probably added later as Islamic spolia. Like the word *al-Ṣawr*, the word *khānqāh* appears for the first time in an inscription from this region, which makes it significant. In fact, it can be said that this is the first example of this word carved into an inscription. The style and material of the inscription suggest that it dates from the Artuqid and Aq Qoyunlu periods, from the 12th to the 15th century, and was probably commissioned by one of the emirs of Mardin. Although the term had been used in written texts before, there are almost no examples in inscriptions. Historically, such structures were used by states such as the Ayyūbids, Seljuks, and Mamluk. Saladin al-Ayyūbi founded his *khānqāh* - a hospice known as Saʿīd al-Suʿadāʾ or al-Ṣalāḥīya in 569H/1173 to house newly arrived Sufis in Cairo. He built it in the heart of the city and funded it with an endowment (*waqf*) to ensure that it would continue to provide a home for Ṣūfīs long after his death. In 724H/1325, however, the Mamluk sultan al-Nāṣir Muhammad moved the centre of state-sponsored Ṣūfīs to his new *khānqāh*, located north of Cairo at Siryāqūs (Hofer, 2015: 35). Known examples of *khānqāh*-s from the Ayyūbid and from the Mamluk periods are the following: *Khānqāh* al-Salahiyya (585H/1189) in Jerusalem, *Khānqāh* al-Farāfirat(635H/1238) in Aleppo, the complex of the sultan al-Zāhir Barquq (1384 and 1386) in Cairo and the *khānqāh* al-Nāṣir Farağ Ibn Barqūq (1398 and 1411) in Cairo (Behrens-Abouseif, 1985: 73, 93; Hammad, 2004: 17, 20; Hawari, 2007: 35,44). In 579H/1183, Saladin took Amīd/Diyarbakır from the emir of the Nīsānids (Turkish *Nisanoğulları* or *İnaloğulları*) and gave it to the Artuqids on the condition that it remain under their protection. As a result, Mardin and its environs were ruled by the Artuqids within the borders of the Ayyūbids for a long period until the Mongol invasions of 1260. While inscriptions found on architectural structures mention only the names of Artuqid rulers, coins minted in Mardin bear the names of both Artuqid and Ayyūbid sultans or emirs (Kaya, 2023: 59, 78). Thus, the Artuqids showed their political and economic allegiance to the Ayyūbids in a strict manner. It is believed that the *khānqāh* building developed during the Ayyūbid period was also constructed in Savur during the Artuqid period, inspired by Ayyūbid religious structures.

Inscription nº 3 – tombstone of Naṣr Allāh(Kaya, 2024)

[6] Kaya, Neslihan (2026), *The Culture of Zāwiya during the Artuqid Period in Mardin: Construction and Historical Analysis of the Sittī Legliye and Šayḫ Dāwud Mausoleums, Rocznik Orientalistyczny/Yearbook of Oriental Studies,* (forthcoming).

This inscription is located on the western outer wall of the mosque's prayer hall. It is written in Arabic *nasḫī* calligraphy; the text is engraved in relief in four lines. The rectangular limestone block measures 55 x 30 cm.

Arabic text

١. هذا قبر المرحوْمُ

٢. المتوفي نصر الله

٣. ابن شَاه حسَين أر

٤. زنجَاني في سنة ٩٤٤

Translation

1- This is the grave of the deceased

2- who departed, Naṣr Allāh

3- Ibn *Šāh* Ḥusayn Ar-

4- ziŋğānī, in the year 944 [H/1537AD].

Comment

The inscription belongs to the tombstone of Naṣr Allāh, the son of *Šāh* Ḥusayn of Arziŋğānī (modern Erzincan), who died in 944 H, i.e. in 1537 AD. The tombstone of Naṣr Allāh was used as material for the western facade of the mosque. It is believed that the dimensions of the building materials vary according to the pattern of the masonry on the wall. It is believed that Naṣr Allāh, who lived during the Ottoman period, was not originally from the town of Savur, as indicated by the "Erzincan" at the end of his name. However, there is not enough information about his identity in the historical sources. In the tahrir/register of Erzincan of 1516, a person named *Šāh* Ḥusayn is mentioned (Telci, 2019: 16). The name of Naṣr Allāh's father matches the name of the inscription, suggesting a possible connection. However, no further details are available in the historical record at this time. It is possible that future in-depth research will provide more clarity regarding Naṣr Allāh's identity and his historical connections with Savur.

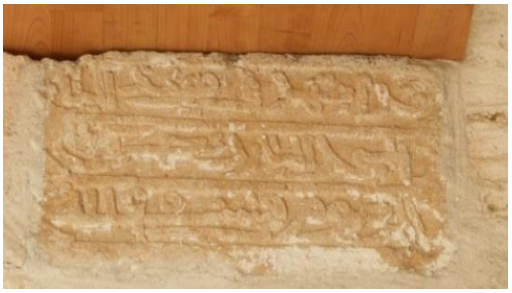

Inscription nº 4 – Inscription of Hasan Beg (Kaya, 2020)

The inscription, which is fully legible, is located above the entrance door to the *madrasa*. Carved in relief on cut stone, it is rectangular in shape and spans three lines. The inscription measures 50 x 30 cm.

Arabic text

١. قد اجتهد في هذا البناء

٢. المسجد المبارك حسن بك

٣. المرحوم سنة ١١٩٥

Translation

1- Has arranged for the construction of

2- the blessed mosque, Hasan Beg,

3- the deceased, in the year 1195.

Comment

According to the text, the mosque was built by Hasan Beg in 1195H/1780. There is no information about the identity of this man. However, Altan Tan's study mentions that İbrahim, the father of Hacı Abdullah Beg, and Hasan, one of the brothers of İbrahim's father, are recorded in this family tree (Tan, 2011: 272). Hasan Beg's name was not found on any other religious or civil architecture in Savur, suggesting that this mosque may be the only building associated with him in the area.

Inscription nº 5 – Inscription of Abd Allah Beg (Kaya, 2024)

The inscription is located on the outside wall of the *madrasa*, on the south side. It is rectangular in shape, written in Arabic in three lines, and carved in relief on cut stone. It is remarkably well preserved and measures 60 x 41 cm.

Arabic text

١. هٰذا الجامع عمره الأمير مرحوم

٢. عبد الله بك رغبًا ثم وقف لفرشه

٣. أرض الاحلي وأرض الفاحول له الفاتحة سنة ١٢٥٨

Translation

1-This mosque was built by the emir, the deceased

2- Abd Allah Beg, willingly, and then he put in *waqf*, to furnish it,

3- The land of *al-Aḥlī* and the land of *al-Fāḥūl*. (Reading the *surah* of) *al-Fātiḥa* in favor of one's soul. In the year 1258.

Comment

According to inscription N° 5 mentioned above, the mosque was built in 1258H/1842 at the request of Abd Allah Beg, and the lands of *al-Ahlī* and *al-Fāḥūl* were also donated to the mosque. However, an important detail in the inscription is the use of the term “merhum” (deceased) before the name of Abd Allah Beg, the patron of the mosque. This suggests that the person named in the inscription is deceased, and it is likely that his name was added to the inscription later by another individual. On the other hand, the tombstone of Hacı Abd Allah Beg (1818-1873) in the central cemetery of Savur indicates that he died in 1290H/1873. If the patron of the mosque is indeed the same person as Hacı Abd Allah Beg mentioned on the tombstone, the use of the term “merhum” in the mosque inscription creates a chronological inconsistency. This raises the possibility that either the date of the inscription was incorrectly recorded, or that the name “Abd Allah Beg” refers to another individual.

At this point, it would be useful to compare and contrast other inscriptions attributed to Hacı Abd Allah Beg. For example, the inscription on the house of Abdullatif Özbek in Savur, dated 1257H/1841, is one year earlier than the inscription on the Old Mosque. Similarly, another inscription found on the house of Hacı Beg, dated 1266H/1849, does not contain the term "merhum". In addition, the inscription on the Başkavak (Ahmedi) Bridge states that the bridge was repaired by Emir Hacı Abd Allah Beg in 1278 H/1861, but again the term "merhum" is not used. The inscription on the Central/Great Mosque in Savur also mentions that the mosque and its minaret were built by Hacı Abd Allah Beg, but this implies that he was still alive at the time. The inscription on his tombstone in Savur Centre cemetery is also a reference to his construction of high palaces and mansions.

There are also buildings in Savur attributed to Hacı Abd Allah Beg that have no inscriptions but are known locally as his works, such as the Hisarlı Bridge, the Hacı Abd Allah Beg Laundry and the Meydan Laundry (Yıldız, 2003: 82; Doğru and Coşkun, 2023: 19-20). In the light of all this information, it is clear that Hacı Abd Allah Beg made a significant contribution to the architectural landscape of Savur and played an active role in the construction of many public buildings. However, the use of the term “merhum” in the mosque inscription raises the possibility that the inscription was added later, or that the name “Abd Allah Beg” refers to another individual due to name similarities. This suggests that the inscriptions in the region should be re-evaluated in their historical context.

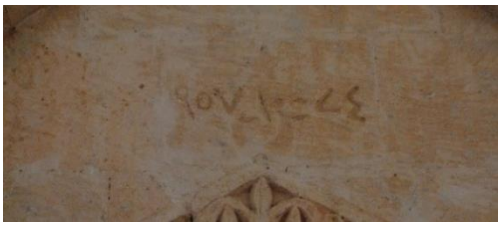

Inscription n° 6 – The inscription on the *miḥrāb* of the pray hall (Kaya, 2020)

The inscription is situated on the *qibla* wall, inside the *miḥrāb* of the mosque. It consists of the Arabic date and the month of the year, written on a single line by engraving.

Arabic Text

٢٤ [جماد ١] ٩٥٧

Translation

24 [*ğumāda*] I 957 [H = 10 June 1550AD]

Comment

The mosque was supposedly built in 957H/1550 during the Ottoman period, according to the date inscribed on the *miḥrāb*. However, an oral history study has suggested that the *miḥrāb* may not be as

old as claimed. On closer inspection, the inscriptions on the *miḥrāb* appear to be new. Therefore, it is reasonable to assume that the oral tradition is probably correct in this respect.

Inscription nº 7 – The inscription on the entrance door of the building (Kaya, 2024)

The inscription, measuring 52 x 47 cm, is positioned as a facing stone to the left of the main entrance door of the building. It consists of a three-line Arabic inscription engraved on a cut stone.

Arabic text

١- ...
٢- ...]هـ الملك [...
٣- ...] أطال الله [...

Translation

1- …

2- ….] al-Malik […

3- …] May God extend [...

Comment

The inscription is written in a style reminiscent of the Middle Ages, but its condition is so bad that it cannot be read. İrfan Y. suggests that the inscription dates from the Ayyūbid period (Yıldız, 2011: 16). The Ayyūbids commonly used the *nasḫī* script in their inscriptions (Kaya, 2023: 670). Despite attempts to decipher a few words of the inscription, the lack of clarity makes any understanding difficult. Moreover, the inscription's upside-down position on the mosque wall suggests that it may have been reused as *spolia* material in a later Islamic period, adding to the uncertainty about its original association with the mosque.

Inscription n° 8 – Syriac inscription of the minaret (Kaya, 2024)

Three stone blocks on the first level of the south side of the minaret, to the west of the entrance gate, have distinct engravings that appear to resemble Syriac letters. It was first mentioned by Gabriyel Akyüz that there was a Syriac inscription on the minaret. However, the inscription has not been deciphered, and its analysis is included in this study for the first time. The script used is *Estrangelo*, the monumental variant of Syriac. Only the inscription on the upper block makes sense, as the four letters can be interpreted as abbreviations of two Syriac words.

Syriac text

[ܕ]ܕ[ܝ]ܗ

Translation

Da[y(s)?] ho[ly] / Ho[ly] da[y(s)?]

Comment

Starting from the right side, the letter Yud appears to be quite certain, followed by a Waw which is clearly larger than the previous letter. The subsequent letters are also identifiable: the squared one connecting to the following letter is a Qaf, and the following letter is a Dolat, distinguished by the dot below. However, the sequence YWQD does not form a coherent word. Therefore, it is reasonable to interpret them as two separate words, likely abbreviations of longer terms. The first word could be the noun “day” in either the absolute (ܝܘܡ), emphatic singular (ܝܘܡܐ), or plural (ܝܘܡܝܬܐ) forms. The second word could be the adjective or noun “holy, saint” (ܩܕܝܫ), either in the singular or plural (ܩܕܝܫܝܬ) forms. Hence, they could be understood either as two separate words, “day” and “holy”, or as one phrase, “holy day(s)”.

CONCLUSION

The Old Mosque of Savur has undergone various developments and modifications over time, as evidenced by the numerous inscriptions found inside the mosque. A total of seven Arabic and one Syriac inscriptions have been identified inside the mosque. According to the inscriptions, the construction of the prayer hall and the minaret preceded other elements of the mosque, while later, during the period of the Lords (begs) of Savur, the *madrasa*, its portico and the rooms associated with the *madrasa* were added. The oldest inscription, dated 827H/1423 during the Qara Qoyunlu period, probably refers to the original construction of the mosque. The oldest dated inscription on the Savur Mosque is significant as it documents a building activity in the region during the reign of Qara Qoyunlu Emir Iskandar Mirza. Historical sources identify the Old Mosque of Savur as the oldest mosque in the city, further emphasising its historical and architectural significance. In addition, an

inscription (**n˚ 2**) on the northern entrance gate of the mosque contains the term '*khānqāh*', suggests a connection with a *Ṣūfī* institution. The presence of this term, with is the only known example in the region, adds to its significance. Furthermore, the tombstone inscription (**nº 3**), located on the western exterior of the mosque, presents an appears incongruity with both architectural features of the mosque and the content of the inscription itself. In Islamic architecture, the integration of tombstones into building facades is extremely rare practice. Therefore, it is plausible that this inscription originated from another building and was later applied to the facade of the mosque. The inscriptions (**n˚ 1, n˚ 2**) are significant in the they mention the cities of Mardin and Savur, among other prominent regional locations, suggesting that they date from the Islamic period. While some sources claim that the building was converted from a church to a mosque, the current architectural configuration does not conclusively support this claim. However, the presence of a cross motif, typically associated with Christianity, on the northern exterior of the mosque suggests the possible Christian influence. The exact origin of this motif remains uncertain, especially as it is found on a distinct block of stone, different from the rubble typically used for the façade. In addition, the Syriac script (**n˚ 8**) on the south side of the minaret further suggests possible Christian connections. However, the Syriac inscriptions on the minaret do not exhibit the precision associated with professional craftmanship and appear to have been added at a later date, suggesting that the mosque may not date from the same period as the surrounding square. Furthermore, the architectural style of the mosque bears similarities to religious buildings from the Artuqid and Aq Qoyunlu periods in Mardin, particularly in terms of the materials and construction techniques used. It is therefore reasonable to consider the Qara Qoyunlu period as a continuation of the architectural traditions established during the Artuqid period. The arrangement of the minarets is also reminiscent of the square minarets designs common in Upper Mesopotamia and Syria during the Ayyūbid period.

Compliance with the Ethical Standard

Conflict of Interests: The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Ethical Approval: Ethics committee approval is not required for this study. The wet signed consent form is attached to the article process file.

Financial Support: No financial support is available.

Acknowledgement: I would like to express my sincere appreciation to Prof. Dr. Mahmoud K. Hawari, Prof. Dr. Lorenz Korn, and Dr. David Durand-Guedy for their invaluable assistance in deciphering the Arabic inscriptions and for sharing their insights. I also thank Dr. Simon Brelaud and Adem Coşkun for their contributions to the reading of the Syriac inscriptions. Special thanks are extended to Prof. Dr. Bayram Balcı for his support and companionship during the fieldwork.

REFERENCES:

Açıkyıldız, Birgül, (2017). "Mardin Emineddin (Emînuddin) Complex: Patronage and Architecture". Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,13-32.

Akyüz, Gabriyel (1998). Mardin İli'nin Merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, Resim Matbacılık.

Album, S. (1976). "A Hoard of Silver Coins from the Time of Iskandar Qarā-Qoyūnlū". The Numismatic Chronicle (1966-), Seventh Series, Vol. 16 (136), 109-157.

Baluken, Yusuf (2016). Hasankeyf Eyyûbîleri (630-866/1232-1462), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Behrens-Abouseif, Doris (1985). "Change in Function and Form of Mamluk Religious Institutions". Annales Islamologiques 21, 73-93.

Bekin, Doğan (2009). Tarihin ışığında Savur, T.C. Mardin Valiliği Yayınları.

Beyazıt, Deniz (2009). Le Décor Architectural Artuqide en Pierre de Mardin placé dans son contexte Régional: Contribution à l'histoire du décor géométrique et végétal du Proche-Orient des XİIe – XVe siècles. (Doktora Tezi) Université de Paris I Panthéon-Sorbonne.

Bitlisi, Şerefhan (2013). Şerefname (I. Cilt), (Abdullah Yegin, çev.), Nûbihar Yayınlar.

Böwering, Gerhard and Matthew Melvin-Koushki (2010). Khānaqāh, Encyclopedia Iranica, Vol. XV, Fasc. 5, 456-466.

Demirkent, Işın (2005). "Ortaçağda Mardin (3. Yüzyıldan 16. Yüzyıla kadar) ". Taşın Belleği Mardin, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 75-98.

Doğru, Rahşan and Coşkun, Burcu Selcen (2023). "Geleneksel Yıkama Kültürüne Tanıklık Eden Bir Yapı: Mardin-Savur Aynül Meydan Çamaşirhanesi Ve Koruma Sorunları". TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi (27), 11-28.

Ephrat, Daphna and Pinto, Paulo (2020). "Ṣūfī Places and Dwellings, Sufi Institutions". Brill, Chapter 5, 105-144.

Gabriel, Albert (1940). Voyages archéologiques dans la Turquie orientale: Avec un recueil d'inscriptions arabes par Jean Sauvaget, Institut français d'archéologie de Stambou.

Göyünç, Nejat (1969). 16. Yüzyılda Mardin Sancağı, Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Halifeoğlu, F. Meral and Dalkılıç, Neslihan (2005). "*Midyat, Kızıltepe, Savur, Derik, Dargeçit, Taşın Belleği : Mardin"*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Hammad, Manar (2004). Architectures Ayyoubides, le style austère à Alep, Centre Culturel Arabe Syrien, Paris.

Hawari, Mahmoud (2007). Ayyubid Jerusalem (1187-1250), BAR International Series 1628.

Hofer, Nathan(2015). The Popularisation of Sufism in Ayyubid and Mamluk Egypt, 1173-1325, Edinburgh University Press.

Ilisch, Ludger (1984). Geschichte der Artuqidenherrschaft von Mardin : zwischen Mamluken und Mongolen, 1260-1410 AD, (Thesis doctoral), Münster-Westfälische Wilhelms-Universität.

Kankal, A. (2007). "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Midyat". İbrahim Özcoşar (Ed.), Makalelerle Mardin I Tarih Coğrafya içinde, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 457-477.

Kaya, Neslihan (2023). Émergence et développement de l'architecture ayyoubide en Haute-Mésopotamie (xiie-xve siècles). Éléments pour une histoire architecturale, épigraphique et ornementale, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Université de Paris I Panthéon-Sorbonne.

Kaya, Neslihan (2026). "*The Culture of Zāwiya during the Artuqid Period in Mardin: Construction and Historical Analysis of the Sittī Legliye and Šayḫ Dāwud Mausoleums", Rocznik Orientalistyczny/Yearbook of Oriental Studies,* (forthcoming).

Konyar, Hacer Banu (2004). *Karakoyunlu Dönemi İmar faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuzu, Gamze (2021). Mardin-Savur Eski Camii Mimari Özellikleri ve Geçirdiği Onarımların Değerlendirilmesi, Asos Yayınları, 236-245.

Pullu, Mehmet Fatih (2010). Savur'daki Mezar Taşları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Schmidt-Dumon, Marianne (1970). Turkmenische Herrscher des 15. Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Tārīḫ al-Ġiyāṯī, Freiburg im Breisgau : Schwarz.

Smith, Payne (1903). A Compendious Syriac Dictionary, a Syriac dictionary founded upon the thesaurus syriacus of R. Payne Smith, Oxford University Press.

Sümer, Faruk (1984). Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan – Şah'a Kadar) I. Cilt, Türk Tarih Kurumu.

Tan, Altan (2011). Turabidin'den Berriye'ye : Aşiretler - Dinler - Diller – Kültürler, Nûbihar Yayınlar.

Telci, Cahit (2019). "Ali'den Yar Ali'ye, Şah Kulu'ndan Allah Kulu'na: XVI. Yüzyil Erzincan Ve Kemah Şehirleri Kişi Adları Hakkında". Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, 3-30.

Tellioğlu, Ömer (1999). Diyarbakır Salnameleri, 5. Cilt, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi.

Yāqūt al-Ḥamawī, (1906). Muʿjam al-Buldān, vol. 5, ed. Matbaʿa al-Saʿāda.

Yıldız, İrfan (2003). Savur'daki Mimari Eserler. (Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldız, İrfan (2011). Savur'daki Mimari Eserler, Mardin Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları.

...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY

Volume: 18 Issue: 4 - 2025 | Cilt: 18 Sayı 4 - 2025

ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI

Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Submission Date | Gönderilme Tarihi: 01.05.2025
Admission Date | Kabul Tarihi: 01.06.2025

CITATION INFO | ATIF KÜNYESİ

Gedik, İ. A. & Kıngır, S. (2025). Turizm Sektörü Çalışanlarının Demografik Özelliklerinin Örgütsel Sinizm Açısından İncelenmesi, *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(4):2462-2485. https://doi.org/10.35674/kent.1688739

Turizm Sektörü Çalışanlarının Demografik Özelliklerinin Örgütsel Sinizm Açısından İncelenmesi[1]

Investigation of Demographic Characteristics of Tourism Sector Employees in Terms of Organizational Cynicism

İbrahim Alper GEDİK[2], Said KINGIR[3]

Öz

Kriz dönemleri, özellikle pandemi gibi olağanüstü durumlar, örgütsel yapılar üzerinde derin etkiler yaratmakta ve bireylerin iş hayatına yönelik tutumlarını önemli ölçüde dönüştürmektedir. Bu etkiler, özellikle hizmet sektöründe daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Turizm sektörü, doğası gereği dışsal gelişmelere son derece duyarlıdır ve bu durum, otel çalışanları açısından iş yerinde stres ve belirsizliğin artmasına yol açmaktadır. Öte yandan, kentsel yaşamın sürdürülebilirliği ve dinamizmi açısından turizm sektörü kritik bir rol oynamaktadır. Kent içindeki ekonomik hareketlilik, kültürel etkileşim ve sosyal bağların güçlenmesinin, otel çalışanlarının iş memnuniyeti ve tutumlarıyla doğrudan ilişkili olduğu, çeşitli araştırmalarda ortaya konulmuştur. Literatürde "sinizm" ve "örgütsel sinizm" kavramları, bireylerin psikolojik durumlarıyla yakından ilişkili kavramlar olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Antalya gibi turizm odaklı kentsel alanlarda faaliyet gösteren beş yıldızlı otel çalışanları üzerine yapılan bu araştırma, kentsel yaşamın dinamikleri ile örgütsel sinizm arasındaki kesişim noktalarına dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel hedefi, pandemi sürecinin yarattığı psikolojik farklılaşmanın, çalışanların örgütsel sinizm düzeyleri üzerindeki potansiyel rolünü daha derinlemesine anlamaktır. Bu amaçla pandemi döneminde, otel çalışanlarının demografik özellikleri, örgütsel sinizm yönünden incelenmiştir. Antalya Bölgesi'ndeki 10 farklı beş yıldızlı otelden 401 çalışan ile yapılan yüz yüze ve online anketlerle veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Araştırmada; yaş, kişisel gelir, medeni durum, cinsiyet, eğitim durumu, çocuk sayısı, çalışılan departman, sektördeki çalışma yılları ve yaşama ortamı gibi değişkenlerin, örgütsel sinizmin alt boyutlarıyla (bilişsel, duygusal ve davranışsal) olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Pandemi döneminde otel çalışanlarının demografik özelliklerinin örgütsel sinizm üzerindeki farklılıklar incelenmiş; eğitim, gelir düzeyi ve yaşama ortamının fark yarattığı; cinsiyet, yaş ve medeni durumun fark yaratmadığı tespit edilmiştir. Eğitim durumu; örgütsel sinizmin bilişsel ve duygusal alt boyutlarında anlamlı farklılıklar yaratırken, davranışsal boyutunda farklılık olmamıştır. Bulgular; otel çalışanlarının çeşitli demografik özelliklerinin örgütsel sinizmin belirli boyutları üzerindeki farklılıklarını ortaya koyarak, yöneticilere ve politika yapıcılara çalışanların sinizm düzeylerini azaltmaya yönelik stratejiler geliştirme konusunda yol göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sinizm, Turizm Sektörü Çalışanları, Demografik Faktörler, Kentsel Yaşam, Pandemi

ABSTRACT

Crisis periods, especially extraordinary situations such as pandemics, have profound effects on organizational structures and significantly transform individuals' attitudes towards business life. These effects are especially felt in the service sector. By its very nature, the tourism sector is highly sensitive to external developments and this leads to increased stress and uncertainty at work for hotel employees. On the other hand, the tourism sector plays a critical role in the sustainability and dynamism of urban life. Various studies have shown that the economic vitality, cultural interaction, and reinforcement of social bonds within cities are directly associated with hotel employees' job satisfaction and work-related attitudes. In the literature, the concepts of "cynicism" and "organizational cynicism" are considered as concepts closely related to the psychological states of individuals. In this context, this research on five-star hotel employees operating in tourism-

[1] Bu çalışma, Prof. Dr. Said KINGIR danışmanlığında İbrahim Alper GEDİK tarafından hazırlanan "Otel Çalışanlarının Salgın ile İlgili Kaygı Düzeyleri ile Sinizm Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Antalya Örneği" başlıklı devam eden doktora tezinden üretilmiştir.

[2] **Corresponding Author | Sorumlu Yazar:** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, alpergedik@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9113-0286

[3] Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, saidkingir@subu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5459-3484

oriented urban areas such as Antalya aims to reveal the intersection points between the dynamics of urban life and organizational cynicism. The main purpose of the research is to understand the potential role of psychological differentiation created by the pandemic process on employees' organizational cynicism levels in more depth. For this purpose, the demographic characteristics of hotel employees were examined in terms of organizational cynicism during the pandemic period. Data were collected and analysed through face-to-face and online surveys with 401 employees from 10 different five-star hotels in Antalya Region. In the study, the relationship between variables such as age, personal income, marital status, gender, education level, number of children, department, years of work in the sector and living environment with the sub-dimensions of organizational cynicism (cognitive, emotional and behavioural) was evaluated. The differences of demographic characteristics of hotel employees on organizational cynicism during the pandemic period were examined; it was found that education, income level and living environment made a difference, while gender, age and marital status had no effect. While educational status created significant differences in the cognitive and emotional sub-dimensions of organizational cynicism, it was not effective in the behavioural dimension. The findings reveal the effect of various demographic characteristics of hotel employees on certain dimensions of organizational cynicism and provide guidance to managers and policy makers in developing strategies to reduce employee cynicism levels.

Keywords: Organizational Cynicism, Tourism Sector Employees, Demographic Factors, Urban Life, Pandemic

GİRİŞ

Covid-19 pandemisi, küresel ölçekte ülkeleri, şehirleri, ekonomik yapıları ve bireylerin yaşam tarzlarını etkileyen önemli bir kriz olmuştur. Bu süreç, iş hayatında da büyük değişimlere yol açarak çalışanların iş güvenliği, motivasyonu ve kurumsal bağlılık gibi konularını derinden etkilemiştir. Pandemi, özellikle hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler için kritik bir dönemi işaret etmektedir. Otelcilik sektörü; pandemi döneminde alınan kısıtlayıcı önlemler ve değişen tüketici davranışları nedeniyle ciddi zorluklarla karşılaşmış, bu durum sektörde çalışan bireylerin iş deneyimlerini ve duygusal durumlarını daha belirgin şekilde etkilemiştir (Solmaz, 2023). Bu bağlamda örgütsel sinizm, pandemi dönemindeki etkilerinin işyerinde nasıl tezahür ettiğini anlamada önemli bir kavram olabilmektedir. Örgütsel sinizm, çalışanların çalıştıkları kuruma duydukları olumsuz duygular, güvensizlik ve kurumdan duygusal kopuş olarak tanımlanabilir (Aydın, 2017). Özellikle pandemi gibi kriz dönemlerinde çalışanların karşılaştıkları belirsizlikler ve iş güvenliği kaygıları, örgütsel sinizm düzeylerinin artmasına yol açabilir. Bu durumun, çalışanların performansı ve kurumların genel verimliliği üzerinde uzun vadeli etkiler doğurabileceği araştırılmaktadır (Yakut vd., 2020). Otelcilik sektörü, insan odaklı bir hizmet anlayışına dayalı olması nedeniyle çalışanların motivasyonu, bağlılığı ve duygusal iyi oluşu açısından hassas bir sektör olarak kabul edilmektedir. Pandemi sürecinde çalışanlarının iş yükü, uzun çalışma saatleri, iş güvenliği kaygıları ve ekonomik belirsizlikler nedeniyle stres ve tükenmişlik seviyelerinin arttığı belirtilmektedir (Filikci, 2023).

Örgütsel sinizm, yalnızca bireysel bir tutum olarak değil, aynı zamanda kurumların işleyişine dair yapısal sorunların bir yansıması olarak da ele alınabilir. Literatürde, örgütsel sinizm düzeylerindeki artışın çalışanların iş tatmini, kurumsal bağlılık ve performans gibi kritik unsurlar üzerinde olumsuz etkiler yarattığı belirtilmektedir (Solmaz, 2023). Örneğin, Kâhya (2013) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, örgütsel sinizmin iş tatmini ve iş performansı üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu, buna karşılık iş tatmininin iş performansını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, iş tatmini ile iş performansı arasında ilişkide örgütsel sinizm tam aracılık rolü oynadığı ortaya konulmuştur (Kâhya, 2013). Özellikle pandemi dönemi gibi olağanüstü durumlarda örgütsel sinizm düzeylerini analiz etmek, krizlerin iş gücü üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve benzer durumlarla başa çıkabilmek adına stratejik öneriler geliştirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Ağıröz (2011) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerindeki olumsuz etkileri tartışılmış ve çalışan bağlılığının azalmasına neden olduğu vurgulanmıştır. Benzer şekilde, Boyalı (2011) tarafından yapılan araştırmada da, psikolojik sözleşme ihlallerinin çalışanların işverene olan güvenini azalttığı ve bu durumun iş tatmini, performans, örgütsel bağlılık ve örgütsel tatmin üzerinde olumsuz etkiler yarattığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, örgütsel sinizmin çalışanların iş tatmini, bağlılık düzeyleri ve performansları üzerinde ciddi derecede zararlı etkileri olduğunu göstermektedir.

Demografik özelliklerin de bireylerin örgütsel algı ve tutumlarını şekillendiren önemli bir faktör olduğu çoğu çalışmada vurgulanmaktadır (Tuncer, 2024). Örneğin, cinsiyet, eğitim seviyesi, yaş, medeni

durum gibi demografik faktörler, bireylerin iş yerindeki deneyimlerini ve kuruma yönelik duygusal bağlarını etkileyebilmektedir (Bozkurt, 2007; Kanbur, 2015; Özkaya vd., 2006; Taşpınar ve Eryeşil, 2021; Uslu, 2018; Yalçınsoy, 2018). Pandemi dönemi özelinde yapılan araştırmalar, bu faktörlerin örgütsel sinizm ile ilişkili olabileceğini göstermektedir (Kağnıcı, 2023). Bu bağlamda, otelcilik sektöründe çalışan bireylerin demografik profillerine göre örgütsel sinizm düzeylerinin farklılık gösterip göstermediği önemli bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, pandemi döneminde otel çalışanlarının demografik özelliklerinin örgütsel sinizm üzerindeki farklılaşma durumunu incelenmiştir. Araştırmanın amacı; otelcilik sektöründe çalışan bireylerin cinsiyet, eğitim seviyesi, yaş, yaşama ortamı, çalışma hayatı gibi demografik faktörlere göre örgütsel sinizm düzeylerinde farklılık olup olmadığını belirlemek ve bu bağlamda pandeminin çalışanlar demografik değişkenlere göre farklılıklarına dair kapsamlı bir analiz sunmaktır. Çalışma hem akademik literatüre hem de sektörel uygulamalara katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1. Teorik Çerçeve

1.1 Pandemi

Pandemi, bulaşıcı bir hastalığın coğrafi sınırları aşarak dünya genelinde yayılması durumunu ifade eder. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2020), bu terimi Covid-19 gibi küresel ölçekte etkili olan salgınları tanımlamak için kullanır. Tarih boyunca pandemiler, toplumlar üzerinde derin izler bırakmıştır. Örneğin, Orta Çağ'da Avrupa'yı vuran Kara Veba, sosyal ve ekonomik yapıları kökten değiştirerek milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır. 20. yüzyılın en yıkıcı pandemisi olan 1918 İspanyol Gribi ise tıbbi imkânların kısıtlı olduğu bir dönemde yaklaşık 50 milyon can kaybına neden olmuştur (Taubenberger ve Morens, 2006). John M. Barry'nin "The Great Influenza" (2004) adlı eseri, bu salgının toplumsal travmalarını ve bilimsel mücadele sürecini detaylı bir şekilde anlatır. Bu örnekler, pandemilerin yalnızca tıbbi bir kriz değil, aynı zamanda kültürel, ekonomik ve sosyal sistemleri altüst eden tarihsel dönüm noktaları olduğunu göstermektedir.

Covid-19 pandemisi, modern toplumların kırılganlıklarını açıkça ortaya koymuştur. Sosyal mesafe, karantina ve seyahat kısıtlamaları gibi önlemler, insanların günlük rutinlerini temelden değiştirirken, uzaktan çalışma ve dijital eğitim gibi uygulamaları kalıcı bir norm haline getirmiştir. Ekonomik olarak ise küresel tedarik zincirlerindeki çöküşler, işsizlik oranlarında keskin artışlar ve gelir eşitsizliklerinin derinleşmesi gibi yapısal sorunlar belirginleşmiştir (Nicola vd., 2020). Sağlık sistemlerindeki kırılganlıklar, özellikle düşük gelirli grupların pandemi sürecinde sağlık hizmetlerine adil erişimde yaşadığı zorluklarla birleşerek, mevcut sosyal eşitsizlikleri daha da şiddetlendirmiştir (Bambra vd., 2020). Toplumsal dayanışma mekanizmaları bu süreçte önemli bir rol oynamış; dijital iletişim araçları, fiziksel izolasyon döneminde sosyal bağları sürdürmenin yeni bir yolu olarak öne çıkmıştır. Pandeminin yol açtığı psikolojik etkiler (anksiyete, sosyal izolasyon hissi, belirsizlik korkusu), hem bireylerin hem de toplumun genel refahı üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurmuştur (Van Bavel vd., 2020).

Pandemi döneminde karantina ve sosyal izolasyon, anksiyete, depresyon ve kronik stres gibi ruh sağlığı sorunlarını tetiklemiştir (Pfefferbaum ve North, 2020). Brooks vd., (2020), uzun süreli tecrit durumlarının insanlarda umutsuzluk ve yalnızlık hissini artırdığını ortaya koymuştur. Toplumsal düzeyde ise belirsizlik ve korku, kolektif bir travmaya dönüştüğü sonucuna ulaşmışlardır. Holmes vd., (2020), salgın sürecinde artan ekonomik kaygılar ve sağlık riskleri, toplumun genel psikolojik direncini zayıflattığı bulgusuna ulaşmıştır. Galea ve arkadaşları (2020), bu tür krizlerle başa çıkmak için ruh sağlığı hizmetlerinin erken müdahale mekanizmalarıyla desteklenmesi gerektiğini savunmuştur.

Pandemiler yalnızca bir halk sağlığı sorunu değil, aynı zamanda toplumların sosyal dokusunu, ekonomik istikrarını ve psikolojik dayanıklılığını test eden çok boyutlu bir olgu olduğu yukarıda belirtilen örneklerden görülmektedir. Tarihsel deneyimler ve Covid-19 sürecinde yapılan araştırmalar, gelecekte benzer krizlerle başa çıkmak için küresel iş birliği, şeffaf iletişim ve sosyal adalet odaklı politikaların kritik önem taşıdığını ortaya koymaktadır (Bambra vd., 2020; Freudenberg, 2021; Van Bavel vd., 2020). Bu noktada pandemi zamanında insanların ruhsal durumlarına değişkenlik gösterebilecek sinizm kavramının farklılaşma durumu araştırılması uygun bulunmuştur.

1.2. Sinizm

"Sinik" kelimesinin kökeni Yunanca'da "köpek" anlamına gelen kunikos terimine dayanmaktadır. Cevizci (2009), bu isimlendirme için üç farklı açıklama sunmaktadır: Birinci açıklamaya göre, bu isim, Antisthenes'in derslerini verdiği Kynosarges adlı tapınaktan gelmektedir. İkinci açıklamada, isim, Antisthenes'in sadık bir köpek anlamına gelen Haplaukon lakabından türemiştir. Üçüncü açıklama ise, siniklerin kaba ve alışılmışın dışında yaşam tarzlarına, toplumsal normlara meydan okumalarına ve Antisthenes'in topluma hitap ederken bir köpeğin ulumasını andıran şekilde konuşmasına dayandırılmaktadır (Cevizci, 2009). Sinizm kavramının kökenleri, Antik Yunan felsefesinin temsilcileri olan Antisthenes ve Sinoplu Diogenes'e (MÖ 412-323) kadar uzanmaktadır. Akademik literatürde, ilk sinik düşünür olarak Sofist Gorgias'ın (MÖ 444-365) öne çıktığı vurgulanmakta; bu görüş Dean ve arkadaşları (1998) ile Kalağan ve Güzeller (2010) tarafından da desteklenmektedir. Tarihî kaynaklarda, Sinoplu Diogenes'in bir fıçı içinde yaşadığı ve gündüz vakti elinde lambayla dolaşarak toplumda dikkatleri üzerine çektiği aktarılmaktadır. Kendisine bu davranışının gerekçesi sorulduğunda verdiği "dürüst bir insan arıyorum" cevabı, sinizm olgusunun paradoksal doğasını özetleyen metaforik bir anlatım olarak yorumlanmaktadır (Karacaoğlu ve İnce, 2012). Antik dönem sinikleri, toplumsal kurumları anlamsızlaştırarak değersizleştirme eğilimi göstermiş; bu kurumlara yönelik küçümseme tutumlarını hem söylemlerinde hem de yaşam pratiklerinde sistematik biçimde sergilemişlerdir (Dean vd., 1998).

Sokrates'in öğrencisi ve Atinalı filozof "Antisthenes", yaşlılık döneminde dünyevi zevklere ve gösterişli hayata sırt çevirerek doğaya uygun bir yaşamı tercih etmiştir. Soylular arasında konforlu bir hayat sürdükten sonra ani bir dönüş yaparak sade bir yaşama yönelmiş ve "zevk almaktansa ölmeyi yeğlerim" diyerek hazcılığa karşı duruşunu açıkça ifade etmiştir. Öğretmeni Sokrates'ten öğrendiği erdem anlayışını herkesin kolayca anlayabileceği bir dille anlatmaya çalışarak felsefesini toplumla paylaşmıştır (Hançerlioğlu, 2010). Antisthenes, bireyin mutluluğunun kendi gücü dışında hiçbir şeye dayanmaması gerektiğini ifade etmiştir (Cevizci, 2009). Bu anlayış doğrultusunda sinikler, güç, zenginlik ve materyalizmi eleştirmiş, yüksek etik ve ahlak standartlarına ulaşmayı hedeflemiş ve bu değerleri taşımayanlara karşı tepkilerini göstermişlerdir (Goldfarb, 1991; Anderson ve Bateman, 1997; Dudley, 1937).

Sinizm, günümüzde Antik Yunan'daki anlamından önemli ölçüde farklı bir şekilde kullanılmaktadır. Antik sinikler, erdem ve bilgelik arayışında radikal eleştiriler yaparken, modern sinizm daha çok karamsarlık, güvensizlik ve hayal kırıklığı ile ilişkilendirilmektedir (Dhar, 2009). Aynı zamanda modern dönemde sinikleri "zor beğenen, memnuniyetsiz, sürekli eleştirel, menfaat odaklı ve olumsuz düşüncelerle dolu" bir bakış açısıyla düşünen kişiler olarak tanımlanmıştır(Yangil, Baş ve Aygün, 2014). Günümüzde sinikler, etik ve ahlaka bağlı kalmanın faydalarını sorgulamış ve toplumun kabul ettiği kötülüklerden korunmaya çalışmıştır (Kanter ve Mirvis, 1989). Bu bağlamda, sinizm günümüz dünyasında bireylerin toplumsal normlar ve kurumlar karşısındaki eleştirel tutumlarını yansıtan bir kavram haline gelmiştir.

Sinizm, bireyler arası ilişkilerde güven eksikliği ile kendini gösterir ve diğer insanların davranışlarında ikiyüzlülük, bencillik, maddiyatçılık ve egoizm gibi olumsuz özellikler bulunduğuna dair bir inancı

yansıtır (Berman, 1997; Navia, 1996). Vice (2011), sinizmi insanlara, kurumlara ve değerlere yönelik kopukluk, güvensizlik, şüphecilik ve küçümseme ile tanımlamaktadır. Bu, insanların yalnızca kişisel çıkarlarıyla motive olduğuna dair genel bir inançla bağlantılıdır. Genel olarak literatürde sinik bireylerin umursamazlık, yabancılaşma, güvensizlik, duygusal tükenmişlik, umutsuzluk, şüphecilik, sevgisizlik, düşüncesizlik, ilgisizlik ve dikkatsizlik gibi olumsuz duygular taşıdığı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, nefret, haset, bencillik, tepeden bakma, tiksinti, maddiyatçılık, ikiyüzlülük, egoizm, düşmanlık ve utanç gibi tutum ve davranışlar da sinizmin karakteristik özellikleri arasında sayılmaktadır (Navia, 1996; Berman, 1997; Eaton, 2000; Özgener vd., 2008; Öncer, 2009).

Sinizm; kökeni felsefi bir kavram olmasına rağmen, psikoloji, sosyoloji, insan kaynakları ve yönetim bilimlerinde de yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Bireyler ve organizasyonlar sinik olarak kategorize edilebilirken, Kanter ve Mirvis (1991), sinizmi yalan söylemek, aldatıcı davranışlar sergilemek ve başkalarından faydalanmak gibi olumsuz tutumları tanımlayan bir kavram olarak ele almıştır. Öte yandan, İnce ve Turan (2011), günümüzde sinizmin yalnızca olumsuz bir kavram olarak değil, aynı zamanda açık sözlü olma ve endişeleri dile getirme cesareti bağlamında iyi bir kavram olarak da ifade etmişlerdir.

1.3. Örgütsel Sinizm

Örgütsel sinizm, işgörenlerin örgütlerine yönelik olumsuz tutumlarını, inançlarını ve davranışlarını ifade eden bir kavram olarak, özellikle 1990'lardan itibaren akademik ilgi görmüştür. Kanter ve Mirvis (1991) tarafından yapılan öncü çalışmalar, bu kavramın örgüt içinde nasıl yayıldığını incelemiştir. Morrison ve Milliken (2000), örgütsel sinizmi işgörenlerin düşünce ve bilgilerini gizleyerek ele aldıkları kolektif bir tutum olarak tanımlamıştır. Abraham (2000) ile Dean ve arkadaşlarının (1998) çalışmalarında sinizm, örgütsel bağlamda özellikle yönetimsel tutum ve uygulamalara yönelik güvensizlikten kaynaklanan bir olgu olarak ele alınmaktadır. Araştırmacılar, bu kavramı temel olarak örgütlerin etik ilkelerden uzak olduğu yönündeki bireysel inançların tetiklediği negatif tutum ve davranış kalıplarıyla ilişkilendirmektedir. Söz konusu algı, çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinde azalmaya ve iş performanslarında düşüşe yol açan kritik bir işlev bozucu faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bedeian (2007)'a göre sinizm, bireyin çalışanların iş deneyimlerinden kaynaklanan değerlendirici yargılardan oluşmaktadır. Örgütsel sinizm, çok çeşitli unsurlarla ilişkilendirilebilen ve bir hedeften diğerine genelleme yapılabilen, deneyimler sonucunda oluşan öğrenilmiş bir inancı temsil etmektedir (Yıldız vd., 2013). (Naus, 2007). Bu karakterin popülerliği, iş yaşamındaki örgütsel sorunlara dair ortak bir algıyı yansıtmaktadır. Çoğu işgören, büyük bürokratik örgütleri küçümsemekte ve yönetimin etkililiği konusundaki sinik tavırlarını açıkça sergilemektedir (Feldman, 2000).

Örgütlerde yöneticiler, sinizmin azaltılmasında ya da engellenmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Treadway vd., 2004). Eğer sinizm, işgörenlerin örgütsel deneyimlerinden kaynaklanıyorsa, bu olumsuzluğu azaltmak için yönetimin belli başlı çabalarda bulunması gereklidir (Brown ve Cregan, 2008). Bommer ve arkadaşları (2005), örgüt yönetiminin, sinik işgörenlerin ortaya çıkmasında rol oynadığını ve bu durumun sinizmi pekiştirebileceğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, sinik işgörenlerin varlığı, sinizmin nasıl yayıldığına dair varsayımlarla bağlantılıdır. Kanter ve Mirvis (1989), örgütlerde sinizmin yaygınlaşmasına rağmen, yöneticilerin ve örgütlerin bu olumsuz tutumla başarılı bir şekilde mücadele edebileceğini öne sürmüşlerdir. Bu mücadelede, yöneticilere işgörenlerdeki olumsuzluğu azaltmaları, olumlu bir tutum geliştirmelerine katkı sağlamaları ve toplumsal bağları güçlendiren stratejilere yönelmeleri önerilmektedir (James, 2005).

Günümüzde tüketicilerin artan beklentileri, teknolojik ve çevresel gelişmeler, yoğun rekabet koşulları ve küreselleşmenin etkisi, işletmeler açısından en önemli kaynağın insan unsuru olduğunu göstermektedir (Taşkıran, 2011). Bu doğrultuda, örgütler çalışanlarından görüşlerini açıkça ifade etmelerini, sorumluluk sahibi olmalarını ve bilgilerini çekinmeden paylaşmalarını beklemektedir.

Ancak, bazı durumlarda işgörenler, sahip oldukları düşünce ve bilgileri örgütlerindeki üst yönetimle paylaşmamaktadır. Bu durum, bireylerin fikirlerini kendilerine saklamalarına yol açarak örgütsel işleyişi olumsuz etkileyebilmektedir. Sinizm, örgütlerde yalnızca bireysel değil, aynı zamanda yapısal sorunlarla da ilişkilidir ve bu nedenle yöneticiler için göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Yöneticilerin bu olguyu anlaması ve etkili bir şekilde yönetmesi, örgütlerin başarısı ve işgörenlerin tatmini açısından kritik bir rol oynamaktadır(Milliken ve Morrison, 2003).

Ajzen'in (1994) tutum teorisi, bireylerin tutumlarını bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarla açıklayan bir çerçeve sunmaktadır. Bu teoriye dayanarak, örgütsel sinizm kavramı, bireylerin örgütlerine yönelik olumsuz tutumlarını anlamak için yaygın olarak kullanılan bir yaklaşım haline gelmiştir. Literatürde en çok kabul gören ve çalışmalarda sıklıkla referans verilen tanım, Dean ve arkadaşları (1998) tarafından yapılmıştır. Bu tanım, örgütsel sinizmi bireyin örgütüne karşı geliştirdiği çok boyutlu bir olumsuz tutum olarak ele almakta ve bu tutumun bilişsel, duygusal ve davranışsal unsurları bir araya getirdiğini vurgulamaktadır. Dean ve arkadaşlarının (1998) tanımı, örgütsel sinizmin teorik ve pratik bağlamda kapsamlı bir şekilde incelenmesine olanak sağlamıştır.

Örgütsel sinizmin bilişsel boyutu, çalışanın işyerine ilişkin olumsuz düşüncelerini ifade eder. "Bilişsel" terimi, bilme kavramından türemekte olup, bir tutumun bilgi veya inanç temelli yönünü ifade etmektedir. Bu boyut, örgütün dürüstlüğe olan bağlılığının eksikliğini ön plana çıkarırken, dürüstlük kavramı Oxford İngilizce Sözlüğü tarafından "ahlaki ilkelere bağlılık, yozlaşmamış erdem, doğruluk ve samimiyet" olarak tanımlanmaktadır (Brandes, 1997). Benzer şekilde, Özkalp ve Kırel (2001), dürüstlüğü "doğrucu, içten, açık sözlü, yalan söylemeyen, kötülük etmeyen bir tutum" olarak tanımlamışlardır. Bilişsel boyut bağlamında, sinik tutuma sahip bireylerin örgütleri hakkındaki temel inançları şunlardır (Brandes, 1997; Brandes ve Das, 2006): 1-Örgütsel uygulamalar, ilkesizlikten ve tutarsızlıktan beslenmektedir. 2-Örgütün resmi beyanatları işgörenler tarafından güvenilir bulunmaz ve ciddiye alınmaz. 3-Örgütteki bireylerin davranışları güvenilmez ve tutarsızdır. 4-Örgüt içindeki ilişkiler genellikle kişisel çıkarlara dayalıdır; bu durum, bireylerin dürüstlük, samimiyet ve etik değerlerden uzaklaşmasına yol açar. Psikolojik açıdan, bireylerin bu tür inançları genellikle başkalarını güvenilmez, samimiyetsiz ve bencil görmeleriyle ilişkilidir (Cook ve Medley, 1954; Barefoot vd., 1989). Bu inançlar, başkalarına güvenmeme, onların zalim olduğu düşüncesi ve bireylerin kendi çıkarlarını korumak için temkinli olmaları gerektiği fikrini güçlendirmektedir (O'Hair ve Cody, 1987).

Duygusal boyut, bu olumsuz düşüncelerin duygusal tepkilere dönüşmesini içerir. Duygusal boyut, örgütsel sinizmin, sinik inançlardan kaynaklanan yoğun duygusal tepkilerle bağlantılı olduğunu ifade eder. Sinik bireyler, örgütlerine karşı yalnızca bilişsel inançlar geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda güçlü duygular yaşarlar (Brandes ve Das, 2006). Örgütsel sinizmin duygusal boyutunu, Dean vd., (1998); öfke, hayal kırıklığı, utanç ve küçümseme gibi yoğun duyguların bir yansıması olarak tanımlamıştır. Izard (1977) tarafından geliştirilen dokuz temel duygu modeli, örgütsel sinizmin duygusal boyutunu anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu duygular arasında korku, kızgınlık, küçümseme, tiksinme, hayal kırıklığı ve utanç yer almaktadır. Sinik bireyler, örgütlerine karşı sıklıkla küçümseme ve kızgınlık hissederken, örgütlerini düşündüklerinde acı, tiksinme ve utanç gibi olumsuz duygular yaşayabilirler (Brandes, 1997; Dean vd., 1998). Ayrıca, çağdaş örgütsel sinizmde kendini beğenmişlik duygusunun da sıkça yer aldığı vurgulanmıştır. Sinik bireyler, genellikle kendilerini daha bilgili veya üstün görme eğilimindedir (Brandes ve Das, 2006).

Davranışsal boyut ise bireyin olumsuz duygularını dışa vurduğu eylemleri kapsamaktadır (Naus vd., 2007). Bu boyutta, sinizmin bireylerin örgüt içindeki davranışlarına nasıl yansıdığı ele alınır. Sinik bireyler, genellikle örgütle alay etme, dalga geçme, şikâyette bulunma veya eleştirilerde bulunma gibi davranışlar sergilerler (Dean vd.,1998). Sözlü olmayan davranışlar da sinik tutumları ifade etmede etkili olabilir. Örneğin, anlamlı bakışlar, küçümser gülümsemeler ve alaycı ifadeler, örgütsel sinizmin davranışsal tezahürleri olarak kabul edilir (Brandes ve Das, 2006). Ayrıca, işgörenler eleştiriyi, özellikle

de alaycı mizahı, sinik görüşlerini dışa vurmak için bir araç olarak kullanmaktadır (Dean vd., 1998). Bu bağlamda, sinik bireyler, örgütlerinin amaçlarını küçümseyen alaycı yorumlarda bulunabilir ve bu yolla örgütsel hedeflerle uyumsuzluklarını sergileyebilirler (Brandes, 1997).

Literatürde, örgütsel sinizmin demografik değişkenlerle olan ilişkisi sıklıkla incelenmiştir. Bazı araştırmalar, kadın ve erkek çalışanların örgütsel sinizm düzeylerinde anlamlı farklılıklar olduğunu öne sürerken (Cole vd., 2006), diğer çalışmalar bu ilişkiyi doğrulamamaktadır. Yaş gruplarına göre örgütsel sinizm düzeylerinde farklılıkların bulunabileceği, özellikle genç çalışanların daha yüksek sinizm düzeyine sahip olduğu belirtilmiştir (Chiaburu vd., 2013). Eğitim düzeyi ve gelir seviyesi, bireylerin işyerine yönelik algılarında ve tutumlarında belirleyici bir rol oynayabilir. Düşük gelir düzeyindeki çalışanların örgütsel sinizme daha yatkın olduğu görülmektedir (Andersson ve Bateman, 1997). Çalışanların yaşadığı çevre ve sosyal ortam, işyerine yönelik tutumlarını etkileyebilmektedir. Aile ortamında yaşayan bireylerin işyeri kaygılarına daha az eğilim gösterdiği belirtilmiştir (Wu vd., 2007).

Turizm sektörü gibi emek-yoğun endüstrilerde örgütsel sinizm olgusu, çalışan davranışları ve örgütsel etkinlik bağlamında kritik bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Yoğun iş temposu, düzensiz çalışma saatleri ve yüksek müşteri etkileşimleri, çalışanların sinizm geliştirme riskini artırmaktadır (Kalağan, 2009). Ayrıca, pandemi süreci, turizm sektöründe iş güvencesi eksikliği ve sağlık riskleri gibi yeni zorlukları beraberinde getirmiştir (Bufquin vd., 2021).

Pandemi Süreci ve Örgütsel Sinizm Covid 19 pandemisi, çalışanların psikolojik sağlıklarını ve işyerlerine yönelik algılarını olumsuz etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Bu dönemde, özellikle turizm sektöründe çalışan bireylerin salgınla bağlantılı kaygılar nedeniyle örgütlerine olan güvenlerinde azalma yaşadığı görülmüştür (Taylor, 2020). Literatür, pandeminin etkileri ve demografik özelliklerin örgütsel sinizm üzerindeki farklı etkilerini anlamaya yönelik araştırmaların sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu amaçla, pandemi döneminde otel çalışanlarının demografik özelliklerinin örgütsel sinizm üzerinde yarattığı farklılıkları incelenmiştir.

2. Yöntem

Çalışmada veri toplama tekniği olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan anket formu iki temel bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 10 soruluk bir form içerirken, ikinci bölümde Brandes ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilen ve psikometrik özellikleri test edilmiş 14 maddelik "Örgütsel Sinizm Ölçeği" kullanılmıştır. Örgütsel sinizm ölçeğinin alt boyutları “Bilişsel” (1-5), “Duygusal” (6-9) ve “Davranışsal” (10-14) olarak 3 alt boyutu adlandırılmıştır. Örgütsel sinizm, çalışanların işletmeye yönelik olumsuz duyguları, inançları ve tutumlarını ifade ettiği için katılımcıların bu duygularını daha rahat ve doğru bir şekilde derecelendirmelerini sağlamak amacıyla 1 ile 5 puan arasında ağırlıklandırılmıştır. Ölçekte (1) seçeneği kesinlikle katılmıyorum, (5) seçeneği ise kesinlikle katılıyorum anlamını taşımakta olduğu belirtilerek, katılımcıların sorulara ağırlıklandırma usulü puan vermeleri istenmiştir.

Araştırmanın evrenini, Antalya'da faaliyet gösteren 5 yıldızlı otellerde çalışan ve misafirlerle doğrudan iletişim kuran personel oluşturmaktadır. Misafirlerle doğrudan yüz yüze etkileşim içerisinde olan personelin örgütsel sinizm algısındaki farklılaşma durumu, literatürde henüz sistematik olarak incelenmemiş özgün bir alan olması nedeni ile örneklem seçiminde tesadüfi olmayan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Otel yönetimleri aracılığıyla doğrudan misafirlerle iletişimde bulunan çalışanlar hedeflenmiştir. Kozak (2014), %95 güven düzeyi ve homojen dağılım varsayımıyla 384 katılımcının yeterli olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda, 05 Mart 2022 – 01 Kasım 2022 tarihleri arasında 450 çalışana anket uygulanmıştır. Tam olarak doldurulmamış 49 anket elenerek 401 geçerli anket elde edilmiştir. Bu kapsamda %95 güven düzeyinde yeterli sayı ile analizler yapılmıştır.

Çalışmada, geçerliliği daha önce birçok çalışmada kanıtlanmış ve güvenilirliği tarafımızca da teyit edilmiş olan orijinal ölçek kullanılmıştır. Makalenin hacmini sınırlı tutmak amacıyla geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin ayrıntılarına metin kapsamında yer verilmemiş; söz konusu analizlere ilişkin bulgular sorumlu yazarın doktora tezinde ayrıntılı olarak sunulmuştur. Elde edilen veriler, SPSS 24 programı ile istatistikî metotlara tabi tutulmuştur. Elde edilen verilerin dağılımları incelenmiş olup normallik testi yöntemi olan Çarpıklık-Basıklık (Skewness-Kurtosis) analizi sonucunda da çıkan değerler -1,5 ile +1,5 arasında olduğundan (Çarpıklık=0,591; Basıklık=-0,732) verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Veri setinin dağılımı normal dağılıma uygun olduğundan dolayı parametrik testler uygulanmıştır.

Tablo 1. Sinizm Ölçeğine Ait Verilerin Normallik Testi

Örgütsel Sinizm	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
	0,591	-0,732
Bilişsel Boyut	0,512	-0,795
Duygusal Boyut	0,581	-0,768
Davranışsal Boyut	0,519	-0,811

Tablo 1 incelendiğinde Örgütsel Sinizm ölçeğini bir bütün olarak aldığımızda gerekse her bir alt boyutu ayrı ayrı değerlendirdiğimizde çarpıklık ve basıklık değerlerinin istenen aralıkta yer aldığını görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda, salgın kaygısı ölçeğimize ait verilerin normal dağıldığı sonucuna varılmıştır.

2.1. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada literatürdeki çalışmalardan yola çıkılarak (Cook ve Medley, 1954; Barefoot vd., 1989; Brandes, 1997; Andersson ve Bateman, 1997; Cole vd., 2006 Wu vd., 2007) cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çocuk sayısı, kişisel gelir düzeyi, çalışılan departman, sektöde çalışma yılı, yaşama ortamı, müşterilerle yüz yüze bulunma miktarı, açısından Örgütsel sinizm ve alt boyutlarına (Bilişsel, Duygusal ve Davranışsal) yönelik algılarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

*"**H$_1$:** Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık vardır."*

*"**H$_2$:** Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık vardır."*

*"**H$_3$:** Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile medeni durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır."*

*"**H$_4$:** Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır."*

*"**H$_5$:** Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile çocuk sayısı arasında anlamlı bir farklılık vardır."*

*"**H$_6$:** Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile kişisel gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır."*

*"**H$_7$:** Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile çalışılan departman arasında anlamlı bir farklılık vardır."*

*"**H$_8$:** Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile sektörde çalışma yılı arasında anlamlı bir farklılık vardır."*

*"**H$_9$:** Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile yaşama ortamı arasında anlamlı bir farklılık vardır."*

*"**H$_{10}$:** Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile müşterilerle yüz yüze bulunma miktarı arasında anlamlı bir farklılık vardır."*

3. Bulgular

3.1. Demografik bulgular

Araştırma kapsamında katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çocuk sayısı, kişisel gelir düzeyi, çalışılan departman, sektörde çalışma yılı, yaşama ortamı, müşterilerle yüz yüze bulunma miktarı durumlarına göre dağılımları Tablo 2'de yansıtılmıştır.

Tablo 2. Demografik Bilgiler

Demografik Özellikler	Grup	Frekans (n)	Yüzde (%)	Demografik Özellikler	Grup	Frekans (n)	Yüzde (%)
1. Cinsiyet	Erkek	226	56,4	**7. Çalıştığınız Departman?**	Güvenlik	48	12
	Kadın	175	43,6		Kat Hizmetleri	84	20,9
2. Yaş	18-27 arası	59	14,7		Ön Büro	64	16
	28-37 arası	196	48,9		Teknik Servis	48	12
	38-47 arası	136	33,9		Yiyecek İçecek	157	39,2
	48 ve üzeri	10	2,5	**8. Sektörde Çalışma Yılınız?**	1-5 yıl	124	30,9
3. Medeni Durum	Bekâr	121	30,2		6-10 yıl	60	15
	Evli	280	69,8		11-15 yıl	7	1,7
4. Eğitim Durumu	İlköğretim	24	6		16 yıl ve üzeri	210	52,4
	Lise	279	69,6	**9. Yaşama Ortamınız**	Anne, Babam, Kardeşlerim ile	12	3
	Üniversite	90	22,4		Apart veya diğer konaklama imkânlarında	14	3,5
	Yüksek lisans	8	2		Arkadaşım ile evde	23	5,7
5. Çocuk Sayısı	0	117	29,2		Eşim (varsa çocuklarım) ile	274	68,3
	1	92	22,9		Otel Lojmanında	57	14,2
	2	132	32,9		Tek başıma evimde	21	5,3
	3	50	12,5	**10. Mesai saatiniz boyunca misafirin (müşterilerin) yanında bulunma yüzdeniz?**	%1 - %20	31	7,7
	4 ve üzeri	10	2,5		%21 - %40	53	13,2
6. Kişisel Gelir Düzeyi	4253TL - 8500TL	315	78,6		%41 - %60	116	28,9
	8501TL - 12500TL	75	18,7		%61 - %80	123	30,7
	12501TL ve üzeri	11	2,7		%81 - %100	78	19,5
	Toplam	**401**	**100**		**Toplam**	**401**	**100**

Tablo 2'de yer alan demografik dağılıma göre örneklemdeki 401 çalışanın %56,4'ünü erkekler, %43,6'sını kadınlar oluşturmaktadır. Yaş gruplarına bakıldığında katılımcıların yaklaşık yarısı (%48,9) 28–37 yaş arasında yer alırken, bunu %33,9 ile 38–47 yaş aralığı takip etmektedir; 18–27 yaş arası bireylerin oranı %14,7, 48 ve üzeri yaş grubunun oranı ise %2,5'tir. Medeni duruma göre katılımcıların %69,8'i evli, %30,2'si bekârdır. Eğitim düzeyi incelendiğinde, örneklemdeki çalışanların çoğunluğu (%69,6) lise mezunu iken, üniversite mezunları %22,4, ilköğretim mezunları %6,0 ve yüksek lisans yapanlar %2,0 oranındadır. Çocuk sayısına göre dağılımda en yüksek oran %32,9 ile 2 çocuğa sahip bireylerde görülürken; çocuksuzlar %29,2, bir çocuklu katılımcılar %22,9, üç çocuklu %12,5 ve dört ve üzeri çocuklu katılımcılar %2,5'lik paya sahiptir. Kişisel gelir düzeyi dağılımında çalışanların %78,6'sı aylık 4.253–8.500 TL arası, %18,7'si 8.501–12.500 TL arası gelir grubunda; yalnızca %2,7'si 12.501 TL ve üzeri gelir düzeyindedir. Çalışılan departmanlara göre ise yiyecek–içecek bölümü en büyük payı taşıyarak %39,2 ile ilk sırada yer alırken; kat hizmetleri %20,9, ön büro %16, teknik servis ve güvenlik bölümleri ise her biri %12 oranında temsil edilmektedir. Sektördeki kıdem açısından bakıldığında katılımcıların %52,4'ü 16 yıl ve üzeri deneyime sahip olup, bunu %30,9 ile 1–5 yıl arası çalışanlar izlemektedir; 6–10 yıl arası çalışanlar %15,0, 11–15 yıl arası çok küçük bir grup (%1,7) oluşturmaktadır. Yaşama ortamı dağılımında ise çalışanların büyük çoğunluğu (%68,3) eşleri (ve varsa çocukları) ile yaşamaktadır; otel lojmanında kalanlar %14,2, arkadaşlarıyla evde kalanlar %5,7, tek başına evde yaşayanlar %5,3, anne-baba-kardeşleri ile yaşayanlar ise %3,0 oranındadır. Mesai saati boyunca misafirlerle yüz yüze geçirilme oranı incelendiğinde; katılımcıların %30,7'si %61–80 aralığında, %28,9'u %41–60 aralığında, %19,5'i %81–100 aralığında, %13,2'si %21–40 aralığında ve %7,7'si %1–20 aralığında zaman geçirmektedir. Böylece örneklem, misafir etkileşiminin büyük ölçüde orta ve yüksek düzeyde yoğunlaştığı bir profil sunmaktadır.

3.2. Örgütsel Sinizm Bulguları

Katılımcıların örgütsel sinizm algılarının istatistiki bilgileri Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Örneklemin Örgütsel Sinizm Düzeyleri

İfadeler		Aritmetik Ort.	Std. Sapma	N
1.	"Çalıştığım otelde söylenenle yapılanların birbirinden farklı olduğuna inanıyorum."	2,58	1,065	401
2.	"Çalıştığım otelde politikalar, amaçlar ve uygulamaların çok az ortak noktası vardır."	2,44	1,234	401
3.	"Çalıştığım otelde bir şey yapılacağı söylendiği zaman bunun gerçekten yapılıp "yapılmayacağı konusunda şüphe duyarım."	2,54	1,189	401
4.	"Çalıştığım otelin çalışanlarından beklediği davranışlar ve ödüllendirdiği davranışlar farklıdır."	2,51	1,177	401
5.	"Çalıştığım otelin yapacağını söylediği şeyler ile gerçekten yapılanlar arasında çok az benzerlik olduğunu görüyorum."	2,51	1,198	401
6.	"Çalıştığım oteli düşündüğüm zaman sinirlenirim."	2,45	1,201	401
7.	"Çalıştığım oteli düşündüğüm zaman kızgınlık hissederim."	2,46	1,162	401
8.	"Çalıştığım oteli düşündüğüm zaman gerilirim yaşarım."	2,46	1,208	401
9.	"Çalıştığım oteli düşündüğüm zaman kaygılanırım/endişelenirim."	2,51	1,231	401
10.	"Otel dışındaki arkadaşlarıma, çalıştığım otel olanlar hakkında yakınırım."	2,50	1,209	401
11.	"Çalıştığım otelde herhangi bir şey olduğunda çalışma arkadaşlarımla imalı bakışmalarda bulunuruz."	2,53	1,196	401
12.	"Diğer çalışanlarla, çalıştığım otelde işlerin nasıl yürütüldüğü hakkında konuşurum."	2,51	1,200	401
13.	"Çalıştığım otelin uygulama ve politikalarını diğer çalışanlarla eleştiririm."	2,49	1,190	401
14.	"Kendimi çalıştığım otelin uygulama ve sloganlarıyla dalga geçerken bulurum."	2,29	1,143	401

Tablo 3 incelendiğinde ifadelerin aldığı ortalamalar 2,58 ile 2,29 aralığında değişmektedir. Standart sapmalar da 1,234 ile 1,065 aralığındadır. Otel çalışanlarının örgütsel sinizm ile ilgili ifadelere verdiği cevaplar incelendiğinde ortalama değerin 2,40 olduğu görülmüştür. Bu değer ise çalışanların sinizm düzeylerinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

"Çalıştığım otelde söylenenle yapılanların birbirinden farklı olduğuna inanıyorum" ifadesi 2,58 ile en yüksek orana sahiptir. Bu durum otel çalışanlarının çalıştıkları işletmedeki tutarsızlıkları dile getirdiklerini ortaya koymaktadır. Tablo 3'e genel anlamda bakıldığında orta düzeyde bir sinizm olduğu ve personeller arasında çok fazla bir görüş ayrılığının olmadığı görülmektedir.

3.3. Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırmada, Örgütsel Sinizm ölçeğinin alt boyutları ile katılımcıların demografik özellikleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Katılımcıların cinsiyet, medeni durum, yaş, gelir düzeyi, çocuk sayısı, eğitim durumu, çalışılan departman, sektördeki kıdem, yaşam ortamı ve mesai saatlerinde misafir yanında bulunma süresi gibi demografik değişkenlerin ölçek alt boyutları üzerindeki farklılıkları incelenmiştir. Analizlerde T-testi ve ANOVA (varyans analizi) yöntemleri kullanılmış olup elde edilen bulgular ilgili istatistik tabloları aracılığıyla sunulmuştur.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Alt Boyutlarında Anlamlı Farklılaşma Durumunu İncelemek Üzere T-Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	X	t	p
Bilişsel Boyut	Erkek	2,469	-1,060	,290
	Kadın	2,579		
Duygusal Boyut	Erkek	2,414	-1,094	,275
	Kadın	2,535		
Davranışsal Boyut	Erkek	2,491	-,358	,721

Kadın	2,530	

Katılımcıların cinsiyete göre boyutlar arasında anlamlı farklılıklar gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla T-testi uygulanmıştır. Tablo 4'te yer alan veriler incelendiğinde, tüm boyutlar için p-değerlerinin 0,05'in üzerinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgulara dayanarak, örgütsel sinizmin alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlara göre; "**H_1:** *Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık vardır."* hipotezi reddedilmiştir.

Kadın ve erkek çalışanların örgütsel sinizm alt boyutları açısından yapılan karşılaştırmada, her iki grubun da benzer sonuçlar sergilediği; yanıt ortalamalarının ise birbirine yakın değerler aldığı saptanmıştır.

Tablo 5: Yaşa Göre Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Alt Boyutlarında Anlamlı Farklılaşma Durumunu İncelemek Üzere Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	X	F	p
Bilişsel Boyut	"18-27 yaş arası"	2,484	,190	,903
	"28-37 yaş arası"	2,489		
	"38-47 yaş arası"	2,561		
	"48 ve üzeri yaş"	2,640		
Duygusal Boyut	"18-27 yaş arası"	2,461	,860	,462
	"28-37 yaş arası"	2,387		
	"38-47 yaş arası"	2,584		
	"48 ve üzeri yaş"	2,475		
Davranışsal Boyut	"18-27 yaş arası"	2,635	1,112	,344
	"28-37 yaş arası"	2,417		
	"38-47 yaş arası"	2,595		
	"48 ve üzeri yaş"	2,350		

Katılımcıların yaş aralığının örgütsel sinizmin alt boyutları üzerindeki farklılıkları değerlendirmek amacıyla varyans analizi uygulanmıştır. Tablo 5'te sunulan sonuçlara göre, incelenen üç faktörün tamamı için elde edilen p-değerleri 0,05 düzeyinin üzerinde bulunmuştur. Bu bulgular, yaş grupları arasında örgütsel sinizmin alt boyutları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre; "**H_2:** *Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık vardır*." hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6: Örgütsel Sinizm ile Medeni Durum Değişkeni Arasında Anlamlı Farklılaşma Durumunu İncelemek Üzere T-Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	X	t	p
Bilişsel Boyut	Bekar	2,469	-1,060	,290
	Evli	2,579		
Duygusal Boyut	Bekar	2,414	-1,094	,275
	Evli	2,535		
Davranışsal Boyut	Bekar	2,491	-,358	,467
	Evli	2,530		

** p<0,01, * p<0,05

Medeni durumun örgütsel sinizm düzeyleri üzerindeki farklılıkları incelemek amacıyla bağımsız örneklemler t-testi uygulanmıştır. Tablo 6'ya göre, örgütsel sinizmin tüm alt boyutlarında (duygusal, bilişsel ve davranışsal) p değerleri 0.05 anlamlılık düzeyini aşmaktadır. Bu bulgular, bekar ve evli katılımcılar arasında örgütsel sinizm düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre; "**H_3:** *Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile medeni durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır." hipotezi reddedilmiştir.* Elde edilen sonuçlar, medeni durum değişkeninin örgütsel sinizm algılarını farklılaştıran bir faktör olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Eğitim Durumuna Göre Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Alt Boyutlarında Anlamlı Farklılaşma Durumunu İncelemek Üzere Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	X	F	p	Fark
Bilişsel Boyut	İlköğretim	1,891	4,223	,006**	1-2
	Lise	2,604			
	Üniversite	2,455			
	Yüksek lisans	2,050			
Duygusal Boyut	İlköğretim	1,916	4,411	,005**	1-2
	Lise	2,578			
	Üniversite	2,327			
	Yüksek lisans	1,843			
Davranışsal Boyut	İlköğretim	2,145	2,111	,098	-
	Lise	2,591			
	Üniversite	2,352			
	Yüksek lisans	2,437			

** p<0,01, * p<0,05

Eğitim düzeyi ile örgütsel sinizm üzerindeki farklılığı incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre (Tablo 7), eğitim durumu değişkeninin örgütsel sinizm ölçeğinin bilişsel ve duygusal boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar yarattığı tespit edilmiştir (p<0.05). Devamında Post-hoc testi gerçekleştirilmiştir, bu farklılıkların özellikle ilköğretim ve lise mezunu katılımcılar arasında yoğunlaştığını sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, eğitim düzeyi ile davranışsal sinizm boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (p>0.05). Bu bulgular, eğitim seviyesinin özellikle çalışanların örgüte yönelik bilişsel ve duygusal tepkilerinde farklılık yaratan önemli bir demografik faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre; "**H_4:** *Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.*" hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 8: Çocuk Sayısına Göre Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Alt Boyutlarında Anlamlı Farklılaşma Durumunu İncelemek Üzere Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	X	F	p
Bilişsel Boyut	Çocuğum yok	2,507	,502	,734
	Tek çocuk	2,597		
	İki çocuk	2,503		
	Üç çocuk	2,508		
	Dört çocuk	2,120		
Duygusal Boyut	Çocuğum yok	2,418	1,305	,267
	Tek çocuk	2,616		
	İki çocuk	2,416		
	Üç çocuk	2,555		
	Dört çocuk	1,900		
Davranışsal Boyut	Çocuğum yok	2,463	1,269	,282
	Tek çocuk	2,701		
	İki çocuk	2,433		
	Üç çocuk	2,530		
	Dört çocuk	2,125		

Örgütsel sinizmin alt boyutları ile çocuk sayısı değişkeni arasındaki farklılığı incelemek üzere yapılan varyans analizi sonuçlarına göre, tüm boyutlarda p değerleri 0.05'ten büyük çıkmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir (Tablo 8). Bu sonuçlara göre; "**H_5:** *Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile çocuk sayısı arasında anlamlı bir farklılık vardır."* hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 9: Kişisel Gelir Düzeyine Göre Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Alt Boyutlarında Anlamlı Farklılaşma Durumunu İncelemek Üzere Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	X	F	p	Fark
Bilişsel	4253-8500 TL	2,466	3,969	,020*	1-2
	8501-12500 TL	2,794			
	12501ve üzeri	2,090			
Duygusal	4253-8500 TL	2,400	5,765	,003**	1-2
	8501-12500 TL	2,823			
	12501ve üzeri	1,977			

Davranışsal	4253-8500 TL	2,444	4,631	,011*	1-2
	8501-12500 TL	2,830			
	12501ve üzeri	2,136			

** p<0,01, * p<0,05

Katılımcıların örgütsel sinizm alt boyutları ile gelir durumu faktörü arasındaki anlamlı farklılıkları değerlendirmek amacıyla varyans analizi uygulanmıştır. Tablo 9'da sunulan sonuçlara göre, tüm faktörlerde elde edilen p-değerleri 0,05 seviyesinin üzerinde bulunmuştur. Bu bulgu, örgütsel sinizmin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarında gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Çalışma kapsamında çalışanların gelir düzeyleri; alt gelir (4253–8500 TL), orta gelir (8501–12500 TL) ve yüksek gelir (12501 TL ve üzeri) olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca, varyans analizi sonucunda tespit edilen anlamlı farklılıkların hangi gelir grupları arasında meydana geldiğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Post Hoc analizine göre, bu farklılığı alt gelir ve orta gelir düzeyine sahip çalışanlar oluşturmaktadır. Bu sonuçlara göre; "**H_6:** *Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile kişisel gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır.*" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 10: Çalışılan Departmana Göre Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Alt Boyutlarında Anlamlı Farklılaşma Durumunu İncelemek Üzere Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	X	F	p
Bilişsel	Güvenlik	2,487	1,549	,187
	Kat Hizmetleri	2,488		
	Ön Büro	2,600		
	Teknik Servis	2,825		
	Yiyecek İçecek (F&B)	2,414		
Duygusal	Güvenlik	2,468	1,824	,123
	Kat Hizmetleri	2,464		
	Ön Büro	2,589		
	Teknik Servis	2,776		
	Yiyecek İçecek (F&B)	2,324		
Davranışsal	Güvenlik	2,421	,542	,705
	Kat Hizmetleri	2,464		
	Ön Büro	2,597		
	Teknik Servis	2,671		
	Yiyecek İçecek (F&B)	2,471		

Örgütsel Sinizm alt boyutları ile çalışılan departman değişkeni arasındaki farklılığı incelemek amacıyla yapılan varyans analizi sonuçlarına göre, ölçeğin tüm alt boyutlarında (duygusal, bilişsel ve davranışsal) p değerleri 0.05'in üzerinde çıkmış olup, departmanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (Tablo 10). Bu sonuçlara göre; "**H_7:** *Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile çalışılan departman arasında anlamlı bir farklılık vardır.*" hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 11: Sektörde Çalışma Yılına Göre Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Alt Boyutlarında Anlamlı Farklılaşma Durumunu İncelemek Üzere Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	X	F	p
Bilişsel	"1-5 yıl"	2,530	,073	,974
	"6-10 yıl"	2,519		
	"11-15 yıl"	2,470		
	"16-20 yıl"	2,628		
Duygusal	"1-5 yıl"	2,431	,095	,963
	"6-10 yıl"	2,489		
	"11-15 yıl"	2,454		
	"16-20 yıl"	2,571		
Davranışsal	"1-5 yıl"	2,514	,220	,883
	"6-10 yıl"	2,517		
	"11-15 yıl"	2,433		
	"16-20 yıl"	2,750		

Örgütsel Sinizm alt boyutları ile sektörde çalışma yılı değişkeni arasında yapılan varyans analizi sonucunda p değerlerinin tüm boyutlarda 0,05'ten büyük çıkması sonucu anlamlı farklılık

bulunamamıştır (Tablo 11). Bu sonuçlara göre; "**H_8:** *Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile sektörde çalışma yılı arasında anlamlı bir farklılık vardır.*" hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 12. Yaşama Ortamına Göre Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Alt Boyutlarında Anlamlı Farklılaşma Durumunu İncelemek Üzere Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	X	F	p	Fark
Bilişsel	Anne, Babam, Kardeşlerim ile	2,2600	2896	,014*	2-3, 2-6, 3-5, 4-5, 5-6
	Apart veya diğer konaklama imkanlarında	2,0429			
	Arkadaşım ile evde	2,8957			
	Eşim (varsa çocuklarım) ile	2,5616			
	Otel Lojmanında	2,1965			
	Tek başıma evimde	2,8286			
Duygusal	Anne, Babam, Kardeşlerim ile	2,0750	2,557	,027*	2-3, 2-4, 3-5, 4-5,
	Apart veya diğer konaklama imkanlarında	1,9286			
	Arkadaşım ile evde	2,6957			
	Eşim (varsa çocuklarım) ile	2,5571			
	Otel Lojmanında	2,1404			
	Tek başıma evimde	2,4762			
Davranışsal	Anne, Babam, Kardeşlerim ile	2,2750	2,579	,026*	2-3, 2-4, 2-6, 3-5, 4-5, 5-6
	Apart veya diğer konaklama imkanlarında	1,9107			
	Arkadaşım ile evde	2,7826			
	Eşim (varsa çocuklarım) ile	2,5679			
	Otel Lojmanında	2,2061			
	Tek başıma evimde	2,7500			

** p<0,01, * p<0,05

Örgütsel Sinizmin boyutları ile Yaşama Ortamı değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için yapılan varyans analizi sonucunda p değerlerinin 0,05'ten küçük çıkması sonucu tüm boyutlarda anlamlı bir farklılık bulunmuştur (Tablo 12).

Bilişsel boyut için Post hoc analiz sonuçlarına göre, fark yaratan grup çiftleri sırasıyla Apart veya diğer konaklama imkanlarında kalanlar ile Arkadaşım ile evde kalanlar (2-3), Apart veya diğer konaklama imkanlarında kalanlar ile Tek başıma evimde kalanlar (2-6), Arkadaşım ile evde kalanlar ile Otel lojmanında kalanlar (3-5), Eşim (varsa çocuklarım ile) kalanlar ile Otel lojmanında kalanlar (4-5), ve Otel lojmanında kalanlar ile Tek başıma evimde kalanlar (5-6) olarak belirlenmiştir.

Duygusal boyut için yapılan Post hoc analizine göre, fark yaratan gruplar Apart veya diğer konaklama imkanlarında kalanlar ile Arkadaşım ile evde kalanlar (2-3), Apart veya diğer konaklama imkanlarında kalanlar ile Eşim (varsa çocuklarım ile) kalanlar (2-4), Arkadaşım ile evde kalanlar ile Otel lojmanında kalanlar (3-5), ve Eşim (varsa çocuklarım ile) kalanlar ile Otel lojmanında kalanlar (4-5) olarak tespit edilmiştir.

Davranışsal boyut için Post hoc analizine göre, fark yaratan gruplar; Apart veya diğer konaklama imkanlarında kalanlar ile Arkadaşım ile evde kalanlar (2-3), Apart veya diğer konaklama imkanlarında kalanlar ile Eşim (varsa çocuklarım ile) kalanlar (2-4), Apart veya diğer konaklama imkanlarında kalanlar ile Tek başıma evimde kalanlar (2-6), Arkadaşım ile evde kalanlar ile Otel lojmanında kalanlar (3-5), Eşim (varsa çocuklarım ile) kalanlar ile Otel lojmanında kalanlar (4-5), ve Otel lojmanında kalanlar ile Tek başıma evimde kalanlar (5-6) şeklinde belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre; "**H_9:** *Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile yaşama ortamı arasında anlamlı bir farklılık vardır.*" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 13: Mesai Saati Boyunca Misafirin (Müşterilerin) Yanında Bulunma Yüzdesine Göre Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Alt Boyutlarında Anlamlı Farklılaşma Durumunu İncelemek Üzere Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	X	F	p
Bilişsel	%1 - %20	2,7742	1,026	,393
	%21 - %40	2,6792		

	%41 - %60	2,4603		
	%61 - %80	2,4423		
	%81 - %100	2,5077		
Duygusal	%1 - %20	2,6694	,809	,520
	%21 - %40	2,5991		
	%41 - %60	2,3836		
	%61 - %80	2,3984		
	%81 - %100	2,5321		
Davranışsal	%1 - %20	2,5887	,797	,527
	%21 - %40	2,6462		
	%41 - %60	2,4009		
	%61 - %80	2,4614		
	%81 - %100	2,6154		

Örgütsel Sinizm alt boyutları ile mesai saati boyunca misafirin (müşterilerin) yanında bulunma değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için yapılan varyans analizi p değerlerinin tüm boyutlarda 0,05'ten büyük çıkması sonucu anlamlı farklılık bulunamamıştır. (Tablo 13). Mesai saati boyunca misafirin yanında bulunma yüzdesine göre bilişsel, duygusal ve davranışsal alt boyutlarında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu durum, örgütsel sinizmin alt boyutlarının, çalışanların misafirlerle geçirdikleri süreye göre değişmediğini göstermektedir. Bu sonuçlara göre; "**H_{10}:** *Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile müşterilerle yüz yüze bulunma miktarı arasında anlamlı bir farklılık vardır." hipotezi reddedilmiştir.*

Tablo 14:Hipotez Sonuçları

Hipotezler	Durumu
H_1: Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Ret
H_2: Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Ret
H_3: Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile medeni durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Ret
H_4: Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Kısmen Kabul
H_5: Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile çocuk sayısı arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Ret
H_6: Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile kişisel gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Kabul
H_7: Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile çalışılan departman arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Ret
H_8: Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile sektörde çalışma yılı arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Ret
H_9: Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile yaşama ortamı arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Kabul
H_{10}: Çalışanların, örgütsel sinizm boyutları ile müşterilerle yüz yüze bulunma miktarı arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Ret

Yapılan analizler sonucu hipotezlerin 7 tanesi reddedilmiştir. 2 hipotez kabul edilmiştir ve 1 hipotez (H_4) ise kısmen kabul edilmiştir (Tablo 14).

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Covid-19 pandemisi, örgütsel davranış literatüründe kriz dönemlerinin çalışan tutumları üzerindeki tartışmaları yeniden alevlendirmiştir. Bu çalışma; pandemi sürecinde otel çalışanlarının demografik özellikleri ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi inceleyerek, mevcut literatüre hem destek sağlamış hem de bazı noktalarda farklılaşan bulgular sunmuştur.

Konaklama işletmelerine verilebilecek öneriler şu şekildedir; Gelir düzeyi ve yaşam ortamı gibi değişkenlerin sinizmle ilişkisi, kriz dönemlerinde çalışan refahını artırmaya yönelik stratejiler geliştirmek isteyen yöneticiler için yol göstericidir. Düşük gelir grubundaki çalışanların sinizm düzeylerinin yüksek olması, literatürdeki Yakut ve arkadaşlarının (2020) "ekonomik belirsizliğin örgütsel güvensizliği tetiklediği" görüşüyle uyumludur (Yakut vd., 2020). Gelir artışının sinizmi azaltıcı etkisi, çalışanların maddi tatmininin motivasyon ve bağlılığı artırdığı gerçeğini yansıtmaktadır. Maslach ve Leiter (1997)'de düşük gelirin iş tatminsizliği ve duygusal tükenmişlikle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada gelir artışının sinizmi azaltıcı etkisi, Herzberg'in (1968) "hijyen faktörler" teorisiyle de uyumludur: Ekonomik tatmin, çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılayarak olumsuz tutumları önleyebilir. Lazarus ve Folkman'ın (1984) stresle başa çıkma modeline göre, pandemi gibi kontrol edilemeyen stresörler karşısında çalışanların duygusal tepkileri ön plana çıkmış, davranışsal boyut ise iş güvencesizliği nedeniyle baskılanmıştır.

"Yaşam Ortamı ve Sosyal Destek Eksikliği" yönüyle bakıldığında; tek başına yaşayan veya lojmanlarda kalan çalışanların yüksek sinizm düzeyleri, literatürdeki "sosyal izolasyonun psikolojik yükü artırdığı" bulgularıyla tutarlıdır (Wu vd., 2007). Cobb (1976), sosyal desteğin stresi azaltan bir "tampon" işlevi gördüğünü belirtirken, bu çalışma pandemi gibi izolasyon dönemlerinde bu etkinin daha belirgin hale geldiğini göstermektedir. Aileyle yaşayan çalışanların düşük sinizm düzeyi ise Karasek'in (1979) "İş Talebi-Kontrol-Destek Modeli" ile açıklanabilir: Sosyal destekler, iş stresinin olumsuz etkilerini hafifletebilmektedir.

Çalışan bağlılığını ve motivasyonunu artırmak için psikolojik sözleşmelerin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, düzenli geri bildirim toplantıları düzenlenerek örgütsel şeffaflık artırılmalı ve çalışanların güven duygusu pekiştirilmelidir (Rousseau, 1995). Özellikle Allen, ve arkadaşlarının (2015) belirttiği gibi hibrit çalışma modellerinin desteklenmesi, lojmanda kalan çalışanların sosyal izolasyonunu azaltabilir. Esnek çalışma saatleri ve sanal sosyal etkinlikler bu süreci destekleyerek iş-yaşam dengesini güçlendirebilir (Allen vd., 2015). Pandemi sonrası dönemde belirsizlik yönetimi ve dijital iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim programlarının tasarlanması, çalışanların kriz ortamlarında daha etkili hareket etmelerine yardımcı olabilir (Uslu vd., 2013). Bununla birlikte, düşük gelirli çalışanlar için performans bazlı ücret artışları veya sosyal destek paketleri sunulması, sinizm düzeyini düşürerek motivasyonu artırabilir. Otel yönetimlerinin, lojmanlarda yaşayan çalışanlar için sosyal etkinlikler düzenlemesi, aidiyet duygusunu güçlendirecek ve iş ortamındaki sosyal dayanışmayı artıracaktır. Ayrıca, örgütsel adalet ve iletişim becerilerine odaklanan eğitim programları, çalışanların bilişsel ve duygusal sinizmini azaltmada etkili bir araç olabilir.

Bu çalışma, pandemi gibi olağanüstü koşullar altında bile demografik faktörlerin örgütsel sinizmi şekillendirmedeki rolünü ortaya koyarak, hem teorik hem de pratik anlamda yenilikçi bir perspektif sunmaktadır. Pandemi dönemi, örgütsel sinizmi yönetmek için hem zorlukları hem de fırsatları beraberinde getirmiştir. Turizm sektöründe sürdürülebilir insan kaynakları politikaları geliştirmek isteyen yöneticiler için, çalışanların ekonomik güvencesizlik, sosyal izolasyon ve örgütsel adaletsizlik kaygılarını azaltacak bütüncül stratejiler kritik önem taşımaktadır. Gelecek araştırmalar, kriz yönetimi ile örgütsel davranış teorilerini entegre ederek, dinamik iş ortamlarında çalışan refahını artıracak modeller geliştirmelidir.

Gelecekteki çalışmalara yönelik ise şu öneriler verilebilir; Gelecek çalışmalarda, otel kategorileri (ekonomik–lüks) ve coğrafi bölgeler (ör. Antalya–Muğla–İstanbul veya uluslararası destinasyonlar) arasında örgütsel sinizm düzeylerinin karşılaştırılması; uzunlamasına tasarımlar aracılığıyla sinizmin sezonluk ve kriz sonrası dinamiklerinin izlenmesi; derinlemesine mülakatlar, odak gruplar ve fenomenolojik yaklaşımlar kullanılarak sinizmin ardındaki motivasyonel ve kültürel anlatıların açığa çıkarılması; liderlik stilleri, iş tatmini, psikolojik sermaye ve pandemi kaygısı gibi örgütsel ve psikososyal değişkenlerin aracılık veya moderatörlük rolleri çerçevesinde çok değişkenli modellerle incelenmesi;

ayrıca psikososyal destek ve eğitim müdahalelerinin deneysel ya da yarı-deneysel tasarımlarla sinizm üzerindeki etkilerinin test edilmesi ve karışık yöntem yaklaşımlarıyla nicel ve nitel bulguların bütünleştirilmesi önerilmektedir.

Bu çalışmanın başlıca sınırlılıkları, yalnızca Antalya'daki beş yıldızlı otellerde misafirle doğrudan iletişimde bulunan personel üzerinde yürütülmesi nedeniyle bulguların farklı otel kategorilerine ve coğrafi bölgelere genellenememesidir. Örneklemde amaçlı seçime yer verilmesi ve tek bir zaman noktasını esas alan kesitsel tasarım kullanılması, zaman içi değişimlerin ve nedensellik ilişkilerinin ortaya konmasını engellemiştir. Verilerin yalnızca öz-bildirim temelli anketlerle toplanması, ortak yöntem hatası ile sosyal beğenilirlilik etkilerinin dışlanmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca bazı demografik alt grupların küçüklüğü istatistikî gücü azaltmış ve örgütsel iklim, liderlik stili ya da pandemi kaygısı gibi potansiyel moderatör ve aracı değişkenler kontrol edilememiştir. Uzunlamasına ve nitel yöntemlerin uygulanamaması ise pandemi koşullarının sahadaki kısıtları, zaman ile bütçe yetersizlikleri ve otel yönetimlerinin onay süreçlerinin uzamasından kaynaklanmıştır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma sorumlu yazarın yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir. Araştırmada kullanılan verilerin toplanabilmesi için gerekli olan etik kurul izin belgesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulu 04.03.2022 tarihi ve 18 numaralı toplantısında madde 14 (Karar) / E-26428519-044-41484 sayı numarası ile alınmıştır. Çalışmanın etik kurul onay belgesi dergi arşivinde yer almaktadır.

Finansal Destek: Bu çalışma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA:

Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. Genetic, Social, and General Psychology Monographs, 126(3), 269–292.

Ağıröz, A. (2011). Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: Türk Telekom'da bir uygulama. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ajzen, I. (1994). The theory of planned behavior. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50(2), 179–211.

Allen, T. D., Golden, T. D., ve Shockley, K. M. (2015). How effective is telecommuting? Assessing the status of our scientific findings. Psychological Science in the Public Interest, 16(2), 40–68.

Andersson, L. M., ve Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: Some causes and effects. Journal of Organizational Behavior, 18(5), 449–469.

Aydın, Y. T. (2017). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin örgütsel sinizm ile örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi: Ankara Altındağ ilçesi örneği. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bambra, C., Riordan, R., Ford, J., & Matthews, F. (2020).The COVID-19 pandemic and health inequalities. Journal of Epidemiology and Community Health, 74(11), 964–968.

Barefoot, J. C., Dodge, K. A., Peterson, B. L., Dahlstrom, W. G., ve Williams, R. B. (1989). The Cook–Medley hostility scale: Item content and ability to predict survival. Psychosomatic Medicine, 51(1), 46–57.

Barry, J. M. (2004). The great influenza: The epic story of the deadliest plague in history. Viking.

Bedeian, A. G. (2007). Even if the tower is “ivory,” it isn't “white:” Understanding the consequences of faculty cynicism. Academy of Management Learning & Education, 6(1), 9–32.

Berman, E. M. (1997). Dealing with cynical citizens. Public Administration Review, 57(2), 105–112.

Bommer, W. H., Rich, G. A., ve Rubin, R. S. (2005). Changing attitudes about change: Longitudinal effects of transformational leader behaviour on employee cynicism about organizational change. Journal of Organizational Behaviour, 26, 733–753.

Boyalı, H. (2011). Örgütsel sinizm ve iş tatmini arasındaki ilişkiler: Karaman’daki bankalar üzerinde bir uygulama. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bozkurt, Ö. (2007). Örgütsel sinizm: Kavramsal bir çerçeve. Ege Akademik Bakış, 7(1), 295–308.

Brandes, P. (1997). Organizational cynicism: Its nature, antecedents, and consequences. Academy of Management Journal, 40(1), 89–100.

Brandes, P., ve Das, D. (2006). Locating behavioral cynicism at work: Construct issues and performance implications. Research in Personnel and Human Resources Management, 25, 233–266.

Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., ve Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. The Lancet, 395(10227), 912–920.

Brown, M., & Cregan, C. (2008). Organizational change cynicism: The role of employee involvement. Human Resource Management, 47(4), 667–686.

Bufquin, D., Park, J.-Y., Back, R. M., de Souza Meira, J. V., ve Hight, S. K. (2021). Employee work status, mental health, substance use, and career turnover intentions: An examination of restaurant employees during Covid-19. International Journal of Hospitality Management, 93, 102768.

Cevizci, A. (2009). Felsefe tarihi. Say Yayınları.

Chiaburu, D. S., Peng, A. C., Oh, I.-S., Banks, G. C., ve Lomeli, L. C. (2013). Antecedents and consequences of employee organizational cynicism: A meta-analysis. Journal of Vocational Behavior, 83(2), 181–197.

Chou, S. Y., ve Chang, T. (2020). Employee silence and silence antecedents: A theoretical classification. International Journal of Business Communication, 57(3), 401–426.

Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. Psychosomatic Medicine, 38(5), 300–314.

Cole, M. S., Brunch, H., ve Vogel, B. (2006). Emotion as mediators of the relations between perceived supervision support and psychological hardiness on employee cynicism. Journal of Organizational Behavior, 27, 463–484.

Cook, W. W., ve Medley, D. M. (1954). Proposed hostility and pharisaic-virtue scales for the MMPI. Journal of Applied Psychology, 38(6), 414–418.

Dean, J. W., Brandes, P., ve Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. Academy of Management Review, 23(2), 341–352.

Dhar, R. L. (2009). Cynicism in the Indian IT organizations: An exploration of the employees' perspectives. Qualitative Sociology Review, 5(1), 152–175.

Dudley, D. R. (1937). A history of cynicism: From Diogenes to the 6th century A.D. Methuen & Co.

Eaton, J. (2000). A social history of the early Quakers. Heritage Books.

Feldman, D. C. (2000). The Dilbert syndrome: How employee cynicism about ineffective management is changing the nature of careers in organizations. American Behavioral Scientist, 43(8), 1286–1300.

Filikci, C. (2023). Covid-19 salgın sürecinde banka çalışanlarının stres ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve demografik değişkenler açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı, Konya.

Freudenberg, N. (2021). How COVID-19 has reinforced the need for a new social contract for health. American Journal of Public Health, 111(4), 598–600.

Galea, S., Merchant, R. M., ve Lurie, N. (2020). The mental health consequences of COVID-19 and physical distancing: The need for prevention and early intervention. JAMA Internal Medicine, 180(6), 817–818.

Gill, F. (2000). The management of cynicism. Leadership & Organization Development Journal, 21(4), 196–202.

Goldfarb, K. P. (1991). Cynicism as a defense mechanism in contemporary culture. Journal of Social Philosophy, 22(2), 95–107.

Hançerlioğlu, O. (2010). Felsefe sözlüğü. Remzi Kitabevi.

Herzberg, F. (1968). One more time: How do you motivate employees? Harvard Business Review, 46(1), 53–62.

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. American Psychologist, 44(3), 513–524.

Holmes, E. A., O'Connor, R. C., Perry, V. H., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L., … ve Bullmore, E. (2020). Multidisciplinary research priorities for the Covid-19 pandemic: A call for action for mental health science. The Lancet Psychiatry, 7(6), 547–560.

Izard, C. E. (1977). Human emotions. Plenum Press.

İnce, M., ve Turan, S. (2011). Organizational cynicism as a factor that affects the organizational change in the process of globalization and an application in Karaman's public institutions. European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences, 37(37), 104–121.

James, M. S. (2005).Antecedents and consequences of cynicism in organizations: An examination of the potential positive and negative effects on school systems (Yayımlanmamış Doktora tezi), Florida State University, USA.

Johnson, J. L., ve O'Leary-Kelly, A. M. (2003). The effects of psychological contract breach and organizational cynicism: Not all social exchange violations are created equal. Journal of Organizational Behavior, 24(5), 627–647.

Kahya, C. (2013). Örgütsel sinizm, iş performansını etkiler mi? İş tatminin aracılık etkisi. Global Journal of Economics and Business Studies, 2(3), 34–46.

Kalağan, G. (2009). Araştırma görevlilerinin örgütsel destek algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kalağan, G., ve Güzeller, C. O. (2010). Öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin incelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27(27), 83–97.

Kanbur, E. (2015). Eğitim düzeyinin örgütsel sinizme etkisi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 7(1), 34–48.

Kanter, D. L., ve Mirvis, P. H. (1989). The cynical Americans: Living and working in an age of discontent and disillusion. Jossey-Bass.

Kanter, D. L., ve Mirvis, P. H. (1991). Cynicism: The new American malaise. Business and Society Review, 77(1), 30–38.

Karacaoğlu, K., ve İnce, F. (2012). Brandes, Dharwadkar ve Dean'in (1999) örgütsel sinizm ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Kayseri Organize Sanayi Bölgesi örneği. Business and Economics Research Journal, 3(3), 77–92.

Karasek, R. A. (1979). Job demands, job decision latitude, and mental strain: Implications for job redesign. Administrative Science Quarterly, 24(2), 285–308.

Kozak, M. (2014). Bilimsel araştırma: Tasarım, yazım ve yayım teknikleri. Detay Yayıncılık.

Lazarus, R. S., ve Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. Springer.

Maslach, C., ve Leiter, M. P. (1997). The truth about burnout: How organizations cause personal stress and what to do about it. Jossey-Bass.

Milliken, F. J., ve Morrison, E. W. (2003). Shades of silence: Emerging themes and future directions for research on silence in organizations. Journal of Management Studies, 40(6), 1563–1568.

Mishra, A. K., ve Spreitzer, G. M. (1998). Explaining how survivors respond to downsizing: The roles of trust, empowerment, justice, and work redesign. Academy of Management Review, 23(3), 567–588.

Moon, S., Alonso Ruiz, A., ve Vieira, M. (2021). Governing the access to COVID-19 tools accelerator: Towards a more equitable global response. BMJ Global Health, 6(6), e005656.

Morrison, E. W., ve Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. Academy of Management Review, 25(4), 706–725.

Naus, F., Van Iterson, A. D., ve Roe, R. A. (2007). Value incongruence, job autonomy and organization-based self-esteem: A self-based perspective on organizational cynicism. European Journal of Work and Organizational Psychology, 16(2), 195–219.

Navia, L. E. (1996). Classical cynicism: A critical study. Greenwood Press.

Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., … ve Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. International Journal of Surgery, 78, 185–193.

O'Hair, D., ve Cody, M. J. (1987). Cynicism and political misperceptions. Communication Research, 14(1), 106–119.

Öncer, A. Z. (2009). An overview of organizational cynicism and a cure suggestion: Teamwork. In 2009 EABR & TLC Konferansı Bildiri Kitabı.

Özgener, Ş., Öğüt, A., ve Kaplan, M. (2008). İşgören–işveren ilişkilerinde yeni bir paradigma: Örgütsel sinizm. Özdevecioğlu, M. ve H. Karadal, (Ed.) içinde, Örgütsel davranışta seçme konular: Organizasyonların karanlık yönleri ve verimlilik azaltıcı davranışlar (s. 53–72). İlke Yayınevi, Ankara.

Özkalp, E., ve Kırel, Ç. (2001). Örgütsel davranış. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özler, D., ve Atalay, C. (2011). Research to determine the relationship between organizational cynicism and burnout levels of employees in health sector. Business and Management Review, 1(4), 26–38.

Pelit, N., ve Pelit, E. (2014). Örgütlerde kanser yapıcı iki başat faktör: Mobbing ve örgütsel sinizm (1. baskı). Detay Yayıncılık.

Pfefferbaum, B., ve North, C. S. (2020). Mental health and the Covid-19 pandemic. New England Journal of Medicine, 383(6), 510–512.

Reichers, A. E., Wanous, J. P., ve Austin, J. T. (1997). Understanding and managing cynicism about organizational change. Academy of Management Executive, 11(1), 48–59.

Rousseau, D. M. (1995). Psychological contracts in organizations: Understanding written and unwritten agreements. Sage Publications.

Shiffman, J. (2020).Global health governance in the COVID-19 era. The Lancet, 396(10263), 1689–1691.

Sibley, C. G., Greaves, L. M., Satherley, N., Wilson, M. S., Overall, N. C., Lee, C. H., … ve Barlow, F. K. (2020). Effects of the COVID-19 pandemic and nationwide lockdown on trust, attitudes toward government, and well-being. American Psychologist, 75(5), 618–630.

Solmaz, U. (2023). Covıd-19 döneminde bireylerin algıladıkları stres ile örgütsel destek ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 55, 329–345.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., ve Linda, S. (2013).Using multivariate statistics (6th ed.). Pearson Education.

Taşkıran, E. (2011).Liderlik ve örgütsel sinizm arasındaki etkileşim: Örgütsel adaletin rolü. Beta Basım Yayın.

Taubenberger, J. K., ve Morens, D. M. (2006).1918 Influenza: The mother of all pandemics. Emerging Infectious Diseases, 12(1), 15–22.

Taylor, S. (2020). COVID stress syndrome: Clinical and nosological considerations. Current Psychiatry Reports, 22(8), 1–7.

Treadway, D. C., Hochwarter, W. A., Ferris, G. R., Kacmar, C. J., Douglas, C., Ammeter, A. P., ve Buckley, M. R. (2004). Leader political skill and employee reactions. The Leadership Quarterly, 15(4), 493–513.

Tuncer, M.A. (2024). Çevrimiçi tüketici yorumlarının seyahat motivasyonu açısından değerlendirilmesi: Cittaslow Finike örneği, BMIJ, 12(4), 821-837.

Uslu, A. (2018). Konaklama İşletmelerinde Müşteri-Çalışan Bağının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 13(3), 103-124. https://doi.org/10.17153/oguiibf.426558.

Uslu, A., Kutukız, D., ve Çeken, H. (2013). Otel işletmelerinde çalışan personelin aldığı hizmet içi eğitimin verimliliğe etkisi. Verimlilik Dergisi, (2), 101-116.

Van Bavel, J. J., Baicker, K., Boggio, P. S., Capraro, V., Cichocka, A., Cikara, M., … ve Willer, R. (2020). Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. Nature Human Behaviour, 4(5), 460–471.

Vice, J. (2011). Cynicism and morality. Ethical Theory and Moral Practice, 14(2), 169–184.

WHO. (2020). Coronavirus disease (COVID-19) pandemic. World Health Organization. https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019

Wilkerson, J. M., Evans, W. R., ve Davis, W. D. (2008). A test of coworkers' influence on organizational cynicism, badmouthing, and organizational citizenship behavior. Journal of Applied Social Psychology, 38(9), 2273–2292.

Wu, C., Neubert, M. J., ve Yi, X. (2007). Transformational leadership, cohesion perceptions, and employee cynicism about organizational change: The mediating role of justice perceptions. The Journal of Applied Behavioral Science, 43(3), 327–351.

Yakut, E., Kuru, Ö., ve Güngör, Y. (2020). Sağlık personelinin Covid-19 korkusu ile tükenmişliği arasındaki ilişkide aşırı iş yükü ve algılanan sosyal desteğin etkisinin yapısal eşitlik modeliyle belirlenmesi. EKEV Akademi Dergisi, 83, 241–262.

Yalçınsoy, A. (2018). Demografik faktörlerin örgütsel sinizm üzerine etkisi. İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 9(4), 45–60.

Yangil, F. M., Baş, M., ve Aygün, S. (2014). Genel ve örgütsel sinizm bağlamında otel çalışanları üzerine bir inceleme. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 1(1), 99–112.

Yıldız, K., Akgün, N., ve Yıldız, S. (2013). İşe yabancılaşma ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki. Journal of Academic Social Sciences Studies, 6(6), 1253–1284.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

The Covid-19 pandemic has undeniably reshaped global economic, social, and organizational dynamics, with the hospitality sector being among the hardest hit. This study delves into the intricate relationship between the demographic characteristics of hotel employees and their levels of organizational cynicism during the pandemic. Organizational cynicism, defined as a multidimensional construct encompassing cognitive, emotional, and behavioural dimensions of negative attitudes toward the workplace, has gained renewed relevance in crisis contexts. By focusing on five-star hotels in Antalya, a pivotal tourism hub in Turkey, this research provides critical insights into how demographic factors such as education, income, living environment, and others influence employees' cynical perceptions during unprecedented disruptions.

Methodology

The study adopts a quantitative, descriptive research design, leveraging both face-to-face and online surveys to collect data from 401 employees across 10 five-star hotels in Antalya. The survey instrument comprised two sections: demographic questions and the Organizational Cynicism Scale developed by Brandes et al. (1999), which measures cognitive, emotional, and behavioural sub-dimensions. The scale's reliability and validity were reaffirmed through prior studies, and the data analysis utilized SPSS 24, employing parametric tests such as t-tests and ANOVA, given the normal distribution of responses.

Findings

The demographic variables examined included gender, age, marital status, education level, personal income, number of children, department, years of experience, living environment, and time spent interacting with guests. The rationale for selecting these variables stemmed from their established relevance in organizational behaviour literature, particularly during crises.

Education emerged as a significant predictor of cognitive and emotional cynicism. Employees with primary or high school education exhibited higher levels of cynicism in these dimensions compared to university graduates. This aligns with Andersson and Bateman's (1997) assertion that less-educated employees may lack the resources to critically analyse organizational inequities, leading to passive resentment. Conversely, highly educated employees, while more critical of management practices, often refrain from overt behavioural expressions of cynicism due to job security concerns, as noted by Chou and Chang (2020).

Income disparities significantly influenced all three cynicism dimensions. Lower-income employees reported higher cynicism, attributed to financial instability exacerbating perceptions of organizational injustice. Herzberg's (1968) hygiene factors theory contextualizes this finding: economic insecurity amplifies dissatisfaction, while adequate income acts as a buffer against negative attitudes. The post-hoc analysis highlighted stark contrasts between low- and middle-income groups, suggesting that even marginal financial improvements could mitigate cynicism.

Employees living alone or in hotel-provided lodgings displayed elevated cynicism levels across all dimensions. Social isolation, a hallmark of pandemic life, intensified feelings of alienation and distrust. Conversely, those cohabiting with family or friends benefited from emotional support, aligning with Cobb's (1976) social support theory. The study also identified specific contrasts: employees in shared apartments or public housing (company housing) exhibited higher behavioural cynicism, likely due to cramped conditions and lack of privacy.

Contrary to some prior studies (e.g., Cole et al., 2006), gender, age, and marital status showed no statistically significant impact on cynicism. This divergence may reflect cultural nuances in Turkish workplace dynamics or pandemic-specific homogenization of stressors across demographics.

Surprisingly, neither departmental affiliation nor years of experience in the sector correlated with cynicism. This challenges assumptions that frontline roles inherently breed higher cynicism due to customer interactions.

Instead, the pandemic's blanket impact on job roles such as reduced guest numbers and uniform safety protocols may have levelled experiential differences across departments.

Results & Conclusions

Crisis-Specific Cynicism: The study underscores how pandemics amplify latent organizational issues, transforming routine grievances into systemic distrust. Dean et al.'s (1998) model of cynicism as "learned helplessness" gains new relevance here, as employees' inability to control external crises fuels passive resignation.

Demographic Nuances: By highlighting education and income as primary drivers of cynicism, the research challenges one-size-fits-all HR interventions. For instance, tailored communication strategies critical thinking workshops for less-educated staff vs. transparency initiatives for higher-educated groups—could address varying cognitive needs.

Social Support Mechanisms: The role of living environment extends beyond individual well-being to organizational health. Companies investing in communal housing with social activities or hybrid work models may reduce isolation-induced cynicism, aligning with Allen et al.'s (2015) telecommuting research. From a practical standpoint, the study offers actionable strategies for hotel management:

Economic Interventions: Implementing tiered financial incentives, such as pandemic bonuses for low-income staff or performance-based raises, could alleviate economic anxiety linked to cynicism.

Social Infrastructure: Enhancing living conditions for public housing residents through recreational spaces or mental health resources can foster camaraderie and reduce behavioral cynicism.

Transparency and Communication: Regular town halls and anonymous feedback channels may bridge the gap between management promises and employee perceptions, addressing cognitive and emotional cynicism at their roots.

The Covid-19 pandemic has served as a catalyst for re-examining the interplay between demographics and workplace attitudes. This study illuminates how education, income, and living environment shape organizational cynicism during crises, offering a roadmap for mitigating negative attitudes through targeted interventions. For the hospitality sector, these insights are not merely academic—they are vital for fostering resilience in an industry perpetually vulnerable to global disruptions. By prioritizing employee well-being through economic stability, social support, and transparent governance, organizations can transform cynicism into commitment, ensuring sustainable recovery in a post-pandemic world.

Limitations

While insightful, the study has limitations. First, its focus on five-star hotels in a single region limits generalizability. Future research could compare cynicism across hotel tiers (budget vs. luxury) or geographic regions with varying pandemic policies. Second, the cross-sectional design captures a snapshot of pandemic-era attitudes; longitudinal studies could track cynicism's evolution post-crisis. Lastly, qualitative methods (e.g., interviews) might uncover deeper narratives behind statistical trends, such as how cultural values mediate cynicism in collectivist societies.

https://dergipark.org.tr/en/pub/kent
https://www.kentakademisi.com/